

2. ULUSLARARASI SOSYAL VE EKONOMİK ARAŞTIRMALAR ÖĞRENCİ KONGRESİ

11 - 12 Ekim 2018 - ANTALYA

2nd INTERNATIONAL SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH STUDENT CONGRESS

2. ULUSLARARASI SOSYAL VE EKONOMİK ARAŞTIRMALAR ÖĞRENCİ KONGRESİ

11 - 12 Ekim 2018 - ANTALYA

2nd INTERNATIONAL SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH STUDENT CONGRESS

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI
FULL PAPER PROCEEDINGS BOOK

Web Adresi : <http://www.isersc.org> • e-posta: congress@isersc.org

Yer : Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dumlupınar Bulvarı 07058 Kampüs Antalya / TÜRKİYE

Konya İletişim : +90 332 223 43 89 / +90 332 223 30 77

Antalya İletişim : +90 242 310 64 29 / +90 242 227 44 00/3782

ISBN:978-605-7557-16-2

EĞİTİM
yayınevi

Kocatepe¹⁹⁴⁹

Eğitim Yayınevi
Genel Yayın Yönetmeni: **Yusuf Ziya AYDOĞAN**
yza@egitimyayinevi.com

II. International Social And Economic Research Student Congress/Full Paper Proceedings Book

Prof. Dr. Ahmet Ay

Eğitim Yayınevi®

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir.
Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı
yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya
da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

Dizgi, Kapak Tasarımı
Eğitim Yayınevi Dizgi,
Tasarım Birimi

Elektronik Kitap

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 14824

EKİM 2018

E- ISBN: 978-605-7557-16-2

EĞİTİM YAYINEVİ

Rampalı İş Merkezi Kat: 1 No: 121
Tel: 351 92 85 • Meram/KONYA
E-mail: bilgi@egitimyayinevi.com

 kitapmatik
ilk okuyuşunuz olursa
internetteki kitapçınız
kitapmatik.com.tr

ONUR KURULU

- Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Selçuk Üniversitesi Rektörü)
- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL (Akdeniz Üniversitesi Rektörü)

BİLİM KURULU

- Abdülkadir BULUŞ-Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Ahmet AY-Selçuk Üniversitesi, Türkiye
- Ahmet UZUN- Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Alisher RASULEV-Institute of Economics, Uzbekistan
- Angelo SANGOSTINO-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
- Antonio R. ANDRES-Northern University, Bangladesh
- Bahadır UMURZAKOV-G.V. Plekhanov Russian University of Economics, Uzbekistan
- Bedriye TUNÇSİPER-İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
- Burcu DEMİREL-Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Birol AKGÜN-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
- Danijela JACİMOVİC-University of Montenegro, Montenegro
- Debasis KKUNDU-Indian Institute of Technology, India
- Doğan UYSAL-Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Dzhumabek DZHAİLOV-Ministry of Agriculture, Kyrgyzstan
- Emil PAPAŞOV-University of National and World Economy, Bulgaria
- Ercan EREN-Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Euphrasia Susy SUHENDRA-Gunadarma University, Indonesia
- Ferda HALICIOĞLU-Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Fevzi OKUMUŞ-University of Central Florida, USA
- Gani KALIEV-Academy of Agricultural Sciences, Kazakhstan
- Hale BALSEVEN-Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Harini MITTAL-Bronx Community College, USA
- Harun BAL-Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Hasan Kürşat GÜLEŞ-Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Türkiye
- Hayati AKTAŞ-Antalya AKEV Üniversitesi, Türkiye
- Hon Keung Tony Ng-Southern Methodist University, USA
- Igor KOKH-Kazan Federal University, Russia
- İbrahim BAKIRTAŞ-Aksaray Üniversitesi, Türkiye
- José Ramos Pires MANSO -University of Beira Interior, Portugal
- Jozsef VARGA-Kaposvar University, Hungary
- Jusup PIRIMBAEV-Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Kyrgyzstan
- Katalin SZENDRO-Kaposvar University, Hungary
- Kenan ÇELİK-Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Khodjamahmad UMAROV-Institute of Economics, Tajikistan
- Laszlo MARKUS-Eotvos Loránd University, Hungary
- Lazet TULBASSIYEVA-L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan
- Ljubomir DRAKULAYEVSKI-Ss. Cyril and Methodius University, Macedonia
- Lyudmila MIHAYLOVA -University of Ruse, Bulgaria
- Manfred BOROVCİK-Klagenfurt University, Austria
- Mehmet MERT-Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Mehmet Sami DENKER-Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye
- Metin BERBER-Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Muqtedar KHAN-University of Delaware, USA
- Mustafa ÖZTÜRK-Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Nezir KÖSE-Gazi Üniversitesi, Türkiye
- Niels HAHN-SOAS University of London, England
- Nihal YILDIRIM MIZRAK-Anadolu Üniversitesi, Türkiye
- Niyazi NIYAZOV-St. Petersburg State University, Russia
- Nuriddin KAYUMOV-Tajikistan Academy of Sciences, Tajikistan
- Orazaly SABDEN-Institute of Economics, Kazakhstan
- Orhan GÖKÇE-Selçuk Üniversitesi, Türkiye
- Ömer Selçuk EMSEN-Atatürk Üniversitesi, Türkiye

- Rauf HASANOV-West Caspian University, Azerbaijan
- Roberto DELL'ANNO-University of Salerno, Italy
- Selahattin SARI-Beykent Üniversitesi, Türkiye
- Serdar ALTINOK-Gazi Üniversitesi, Türkiye
- Shuo-Jye WU-Tamkang University, Taiwan
- Şaban Halis ÇALIŞ-Selçuk Üniversitesi, Türkiye
- Tahir AKGEMCİ-Selçuk Üniversitesi, Türkiye
- Taleb M. Awad-WARRAD-The University of Jordan, Jordan
- Tatiana PYSHKINA-Academy of Economic Studies of Moldova ASEM, Moldova
- Turar KOYCHUEV-National Academy of Sciences, Kyrgyzstan
- Viktor BARHATOV-Chelyabinsk State University, Russia
- Zu'bi Mohammad Fadel Al-Zu'bi-The University of Sidney, Australia

DÜZENLEME KURULU

- Prof. Dr. Ahmet AY (Düzenleme Kurulu Eşbaşkanı)
- Prof. Dr. Ahmet UZUN (Düzenleme Kurulu Eşbaşkanı)
- Doç. Dr. Hakan ACET
- Dr. Öğr. Üyesi Savaş ERDOĞAN
- Dr. Öğr. Üyesi Emel CELEP
- Arş. Gör. Ayşen EDİRNELİGİL
- Arş. Gör. Enes YALÇIN
- Arş. Gör. Fatma ÇAKIR
- Arş. Gör. İlyas ÖZKÖK
- Arş. Gör. Mustafa TEK
- Arş. Gör. Ömer AKKAYA
- Arş. Gör. Selçuk DEMİRKİLİNÇ
- Arş. Gör. Tuğçe SANCI

İÇİNDEKİLER TABLOSU

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE HARCAMA BİLEŞENLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME (2003-2016) ..1	
TÜKENMİŞLİK SENDROMU'NUN HEDONİK TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....11	11
SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABET BOYUTUYLA İŞLETMELERİN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK FAALİYETLERİNİN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ.....37	37
TÜRKİYE VE AZERBAJCAN'DAKİ STOKLAR MUHASEBE STANDARDININ KARŞILAŞTIRILMASI	62
TÜRKİYE'DE SUKUK UYGULAMASININ SWOT ANALİZİ.....79	79
AKILLI FABRİKALAR VE YÜKSEK TEKNOLOJİ ÜRÜN İHRACATI: TÜRKİYE ÜZERİNE NEDENSELLİK TESTİ.....96	96
KIRGIZİSTAN'IN GÜVENLİK SORUNLARI.....110	110
İKTİSADA FEMİNEREN BİR YAKLAŞIM; SUDAN CUMHURİYETİNDE KADININ İKTİSADİ HAYATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	132
ANA AKIM İKTİSATIN PSİKOLOJİYE BAKIŞ AÇISI VE DAVRANIŞSAL İKTİSAT	147
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARIMSAL DESTEK POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'DE IPARD PROGRAMLARI.....163	163
TÜKETİM HARCAMASI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	178
KIRGIZİSTAN'DAKİ MUHASEBE DENETİMİ SÜRECİ VE TÜRKİYE MUHASEBE DENETİMİ SÜRECİYLE KARŞILAŞTIRILMASI	186
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BANKACILIK SİSTEMİ VE GELİŞİMİ	198
TURİZM VE İSTİHDAM İLİŞKİSİNİN AMPİRİK BİR ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....219	219
SİYASAL KATILIM ÜZERİNDE SOSYAL MEDYA ETKİSİ.....231	231
ÖĞRETİM ELEMANLARININ MENTÖRLÜK FAALİYETLERİNİN ÖĞRENCİLERİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ ÜZERİNE ETKİSİ	245
FİNANSAL HİLELER VE KURUMSALLAŞMA.....265	265
SOSYAL MEDYA REKLAMLARININ YARATICILIĞI, REKLAMA YÖNELİK TUTUM, SATIN ALMA NİYETİ VE SATIN ALMA DAVRANIŞI OLGULARININ ARALARINDAKİ İLİŞKİ.....278	278
ULUSLARARASI İŞLETMELERDE STRATEJİ KAVRAMININ ÖNEMİ VE STRATEJİK YÖNETİME GEÇİŞ AŞAMALARI	300
ÖZAL'IN YÖNETİM ANLAYIŞININ EKONOMİ, DIŞ POLİTİKA VE SİVİL TOPLUM REFORMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	317
YEŞİL PAZARLAMANNIN TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA ETKİSİ	330
TURİZM SEKTÖRÜNDE HOLLANDA HASTALIĞI ETKİSİ: AKDENİZ ÜLKELERİ ÖRNEĞİ.....347	347
DİNİN ULUSLARARASI POLİTİKADA YENİDEN DOĞUŞU	356
AD HOC DIPLOMACY TO INSTITUTIONAL DIPLOMACY: THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS.....374	374
NEW ERA OF TECHNOLOGY: BLOCKCHAIN	391
OBEZİTEYLE MÜCADELEDE FARKLI BİR ARAÇ: OBEZİTE VERGİSİ.....409	409
ULUSLARARASI EĞİTİM STANDARTLARI'NA GÖRE MUHASEBE MESLEKİ LİSANSLAMA ÖNCESİ DÖNEMİNİN BİLGİ TEKNOLOJİLERİ YETERLİLİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	421
THE ROLE OF OIL FOR THE SPECIAL RELATIONSHIP OF SAUDI ARABIA AND THE US IN THE COLD WAR	443
SURİYELİ SİĞİNMACILARIN TÜRKİYE İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİLERİ- LİTERATÜR ARAŞTIRMASI (2011-2018).....459	459

AYDIN DESPOTİZMİ VE TÜRK MODERNLEŞMESİ	475
NEW MIGRATION PARTNERSHIP BETWEEN WEST AFRICAN COUNTRIES AND EU: PREVENTING THE MIGRATION FLOWS OR IMPROVING AFRICAN ECONOMIES	486
BLACK FRİDAY (KARA CUMA) İNDİRİMLERİNİN MÜŞTERİLERİN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ	502
RUSYA’NIN LATİN AMERİKA “YUMUŞAK GÜÇ” POLİTİKASI’NIN KÜLTÜREL BOYUTU: BREZİLYA, VENEZUELA VE KÜBA ÖRNEKLERİ	522
SİYASİ PARTİ GÖREVLİLERİNİN ETKİLİ İLETİŞİM BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	539
TÜRKİYE’DE 1960-1980 DÖNEMİ BÜROKRASI-SİYASET İLİŞKİLERİ	541
TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GELİŞİM SÜRECİ: AHİLER KALKINMA AJANSI	556
FİNANS BİLİMİNDE YENİ KAVRAMLAR OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR DENEME: FİNANSAL SALDIRI KAVRAMI	576
POLİTİK İSTİKRARSIZLIK VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME	591
TÜRKİYE’DE BELEDİYELER ARASI İŞBİRLİKLERİ VE KARDEŞ ŞEHİR UYGULAMALARI	603
TURİZMİN EKONOMİK KATKILARININ TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	619
TURİST SAYISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: MARMARA BÖLGESİ	644
TÜRKİYE’DE 2009-2014 YILLARI ARASINDA DOĞURGANLIK HIZINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER: PANEL VERİ ANALİZİ	663
TÜRKİYE’DE DÜZENLEYİCİ DENETLEYİCİ KURULUŞLARIN BÜTÇE YAPILARININ ANALİZİ: BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU ÖRNEĞİ (2014-2017 DÖNEMİ)	678
SOSYAL SERMAYENİN GİRİŞİMCİ YÖNLÜLÜK ÜZERİNE ETKİSİ: KONYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA	690
DOĞU AKDENİZ’DE MÜNHASİR EKONOMİK BÖLGELERİN ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	697
CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ VE SORUNLARININ KÜRESEL DÜZEYDE DEĞERLENDİRİLMESİ	704
SAĞLIK TURİZMİ VE SAĞLIK TURİZMİNE SAĞLANAN TEŞVİK VE DESTEKLER	725
SUUDİ ARABİSTAN ŞİİLERİ: SUUDİ HÜKÜMETİNE MUHALİF HAREKETLER	737
KÜRT SORUNU: TÜRKİYE’NİN AB’YE ENTEGRASYONUNUN BİR ÖN KOŞULU	747
OSMANLI’DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇLANMA SÜRECİ	756
IRAK MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MESLEK ETİĞİNE YÖNELİK TUTUMLARI: DUHOK ÖRNEĞİ	776
KAMU DİPLOMASİSİ VE TÜRKİYE’DEKİ KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ	789
İŞLETME VE YÖNETİM TARİHİNDE ASIRLIK KURULUŞLAR KONYA İLİ HELVACI NECMİ ÖRNEĞİ	798

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE HARCAMA BİLEŞENLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME (2003-2016)

Savaş Erdoğan¹

Mustafa Tek²

ÖZ

Yüksek enflasyon ve cari açık/GSYH oranına sahip ülkelerin sınıflandırıldığı Kırılgan Beşli ilk kez 2013 yılında ortaya atılmıştır. Bu çalışmada, 2003 -2016 yılları arasında Kırılgan Beşli içinde yer alan ülkelerin hepsine ait harcama bileşenleri ve bu bileőenlerin ekonomik büyüme içerisindeki katkı payları karşılaştırma olarak araştırılmıştır. Ortaya atıldığı 2013 yılından beri iki defa değişen Kırılgan Beşli sınıflandırması ülkeler açısından politika oluşturma noktasında referans noktası olmuştur. Çeşitli kıstaslara tabi tutularak seçilen Kırılgan Beşli içerisinde Türkiye her zaman yer almıştır. İlk Kırılgan Beşli içerisinde yer alan diğer ülkeler daha sonra bu sınıflandırmanın dışında tutulmuştur. Bu durumun nedeni olarak ise Türkiye haricindeki ülkelerin risk oluşturan kalemlere yönelik önlemler alması ve uygulamasıdır. Türkiye'nin sahip olduğu yapısal sorunlar bu süre zarfında çözölme eğilimine girmemiş aksine artma eğilimini korumuştur. Son olarak ortaya atılan Kırılgan beşli içerisinde yer alan Arjantin ve Pakistan sürekli artan cari işlemler açığı ile öne çıkmaktadır. Kırılgan Beşli'den çıkartılan Kolombiya, Meksika, Brezilya, Hindistan, G. Afrika gibi ülkelerde hala temel makroekonomik göstergelerde olumsuz durumlar görölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırılgan Beşli, Harcama Bileşenleri, Büyüme

Jel Kodları: O47, F15,

¹Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, serdogan@selcuk.edu.tr

²Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, mtek@selcuk.edu.tr

EXPENDITURE COMPONENTS AND ECONOMIC GROWTH IN FRAGILE FIVE COUNTRIES (2003-2016)

ABSTRACT

Fragile Five, which includes countries with high inflation and current account deficit / GDP ratio, was first introduced in 2013. In this study, expenditure components belonging to all of the countries in the Fragile Five between 2003 and 2016 and the contribution of these components in economic growth were investigated comparatively. The Fragile Five classification, which has changed twice since 2013, was the reference point in terms of policy making for countries. Fragile Five countries are elected and subjected to various criteria and Turkey has always taken place in these countries. Other countries within the first Fragile Five were then excluded from this classification. Because, countries except Turkey has taken and implemented measures to items that pose a risk. Structural problems owned by Turkey, has remained unsolved during this time and maintained the upward trend. Lastly, Argentina and Pakistan, which are located in the Fragile Five, stand out with the increasing current account deficit. Countries such as Colombia, Mexico, Brazil, India, and South Africa, which have been removed from the Fragile Five, still have negative macroeconomic indicators.

Keywords: Fragile Five, Expenditure Components, Growth

JEL Codes:

GİRİŞ

Kırılgan Beşli ülkelerinin ekonomik görünümüne bakıldığında yüksek enflasyon ile birlikte cari işlemler açığının GSYH içindeki payının büyük olması ve sonraki dönemlere ait borçların fazlalığı ile ülke içinde oluşan siyasi ve politik risklerin olması dikkat çekmektedir (Morgan Stanley,2013). Kırılgan Beşli kavramı ilk defa ABD Yatırım Bankası Morgan Stanley'in, 2013 yılında yayınladığı ekonomi raporunda ifade edilmiştir. Ortaya konulan bu Kırılgan Beşli içerisinde Brezilya, Hindistan, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika bulunmaktadır. ABD Yatırım Bankası Morgan Stanley, 2016 yılında yayınlamış olduğu ekonomi raporunda Kırılgan Beşli ülkelerini revize etmiştir. Böylece ilk tanımlamada yer alan Brezilya ve Hindistan çıkartılmış ve yerlerine Meksika ve Kolombiya ülkeleri dâhil edilmiştir. 2016 yılı Kırılgan Beşli'si Türkiye, Güney Afrika, Endonezya, Kolombiya ve Meksika şekline dönüşmüştür (The Balance, 2018). 2017 yılı sonunda ABD kökenli kredi derecelendirme kuruluşu Standard and Poor's'un raporunda ise içinde Arjantin, Türkiye, Katar, Mısır ve Pakistan ülkelerinin olduğu yeni ve farklı bir Kırılgan Beşli açıklanmıştır (CNBC, 2017). Buna göre 2013 yılından günümüze kadar, iki kez revize edilmiş olan Kırılgan Beşli içinde Türkiye her zaman var olmuştur.

Bu çalışmada, tanımın ortaya çıkmasından günümüze kadar Kırılgan Beşli gruplarına dâhil olan ülkelere ait önemli makroekonomik göstergeler ile birlikte, yapmış oldukları özel ve kamu, yatırım, ihracat ve ithalat harcama bileşenleri ve bu bileşenlerinin ekonomik büyüme içindeki yeri analiz edilmiştir. Çalışmamızda genel olarak özel ve kamu ile yatırım harcamaları toplamı olan iç talep, ihracat ile ithalat arasındaki farkı gösteren net ihracat etrafında ülkeler açısından analizlere yer verilmiştir. Bazı ülkeler için veri olmaması nedeni ile stok değişimler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu sebeple iç talebin ve net ihracatın GSYH içindeki payları toplamı %100'ü vermemekte, arada fark stok değişimler ve istatistik hatalardan kaynaklanmaktadır.

1. KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE EKONOMİK GELİŞME

İlk olarak ortaya konulan kırılgan beşli ülkelerinin ortak özelliği, bu ülkelerin G-20 kapsamındaki ülkeler içinde olmasıdır. Bu ülkeler: Brezilya, Endonezya, Hindistan, G. Afrika ve Türkiye'dir. Bu ülkelere ait cari işlemler dengesinin GSYİH içindeki payına baktığımızda, her ülkenin cari açık verdiği görülmektedir. Zamanla bu açığı azaltarak ülke grubunda öne çıkan ilk iki ülke Hindistan ve Endonezya olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tarihler içerisinde Türkiye ve G. Afrika'nın cari açığı yüksek değerlerde seyretmeye devam etmiştir. Bu dönemler arasında Kolombiya ve Meksika ülkelerinin cari açık değerlerinin gelir içindeki payı son dönemlere gelindiğinde artış göstermiş ve bu iki ülke 2016 yılında yeniden oluşturulan Kırılgan Beşli'ye dâhil edilmiştir. 2017 yılında ise Türkiye haricinde diğer ülkeler Kırılgan Beşli'den çıkartılmış ve yerine Mısır, Pakistan, Arjantin, Katar eklenmiştir. Bu ülkelerin son dönem cari açık değerlerine baktığımızda, geçmiş yıllara nazaran yüksek bir artış olduğu görülmektedir. Örneğin, Mısır'ın cari açığının gelir içindeki payı %-6'yı bulmuştur. Aynı şekilde her yıl cari fazla veren Katar'ın 2016 yılı cari açık oranı %-5,5 olmuştur.

Tablo-1: Ülkelere Ait Cari İşlemler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Arjantin	-0,4	-1,0	-0,4	-2,4	-1,6	-2,9	-2,7
Brezilya	-3,4	-2,9	-3,0	-3,0	-4,2	-3,3	-1,3
Kolombiya	-3,0	-2,9	-3,1	-3,3	-5,2	-6,4	-4,4
Mısır	-2,1	-2,3	-2,5	-1,2	-2,0	-5,0	-6,0
Endonezya	0,7	0,2	-2,7	-3,2	-3,1	-2,0	-1,8
Hindistan	-3,3	-3,4	-5,0	-2,6	-1,3	-1,1	-0,5
Meksika	-0,5	-1,1	-1,3	-2,5	-1,8	-2,5	-2,2
Pakistan	-0,8	-1,0	-1,0	-1,9	-1,5	-1,0	-2,5
Katar	19,1	31,1	33,2	30,4	24,0	8,4	-5,5
Türkiye	-5,8	-8,9	-5,5	-6,7	-4,7	-3,7	-3,8
G. Afrika	-1,5	-2,2	-5,1	-5,9	-5,3	-4,4	-3,2

Kaynak: Dünya Bankası,2018

Kırılgan Beşli’de (F-5) bakılan bir diğer önemli gösterge ise Tablo 2’de belirtildiği üzere, bütçe dengesinin GSYİH içindeki payıdır. F-5 içerisinde bulunan ülkelerin bütçe dengelerine baktığımızda, Katar hariç diğer hepsinin bütçe açığı verdiği görülmektedir. Katar ise 2016 yılına gelinceye kadar bütçe fazlası vermesine karşılık 2016 yılında ise %-5,5 oranında bütçe açığı vermeye başlamıştır. Endonezya ve Hindistan’da ise son yıllarda bütçe açığı oranının azaldığı görülmektedir. Türkiye’de ise son yıllarda bütçe açığının GSYİH içindeki payının azalmasına rağmen yine de yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir.

Tablo-2: Ülkelere Ait Bütçe Dengesinin GSYİH İçindeki Payı (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Arjantin	-1,4	-2,8	-3,0	-3,3	-4,3	-5,9	-5,8
Brezilya	-2,7	-2,5	-2,5	-3,0	-5,4	-10,3	-9,0
Kolombiya	-3,3	-2,0	0,1	-0,9	-1,8	-3,4	-3,0
Mısır	-7,9	-9,3	-9,9	-13,3	-11,8	-11,4	-10,9
Endonezya	-1,2	-0,7	-1,6	-2,2	-2,2	-2,5	-2,5
Hindistan	-8,6	-8,4	-7,6	-7,0	-7,2	-7,1	-6,6
Meksika	-3,9	-3,4	-3,8	-3,7	-4,6	-4,1	-2,9
Pakistan	-6,0	-6,7	-8,6	-8,4	-4,9	-5,3	-4,4
Katar	6,7	7,4	11,2	22,6	15,3	5,6	-3,9
Türkiye	-2,6	-0,7	-1,8	-1,5	-1,4	-1,3	-1,1
G. Afrika	-4,9	-3,9	-4,4	-4,3	-4,2	-4,6	-4,0

Kaynak: Dünya Bankası,2018

F-5 ülkelerindeki fiyatlar genel düzeyindeki değişimler aşağıda yer alan Tablo-3’te belirtilmiştir. Tablo 3’e göre, son yıllarda Mısır ve Arjantin ülkelerinde çift haneli enflasyon oranı söz konusudur. 2016 yılı için Arjantin’de enflasyon oranı %40, Mısır’da ise %14 civarında olmuştur. Türkiye’de ise bu yıllar arasında enflasyon oranı %10’ların altında seyretmektedir.

Tablo-3: Yıllara Göre Ülkelere Ait Enflasyon Oranı (%)

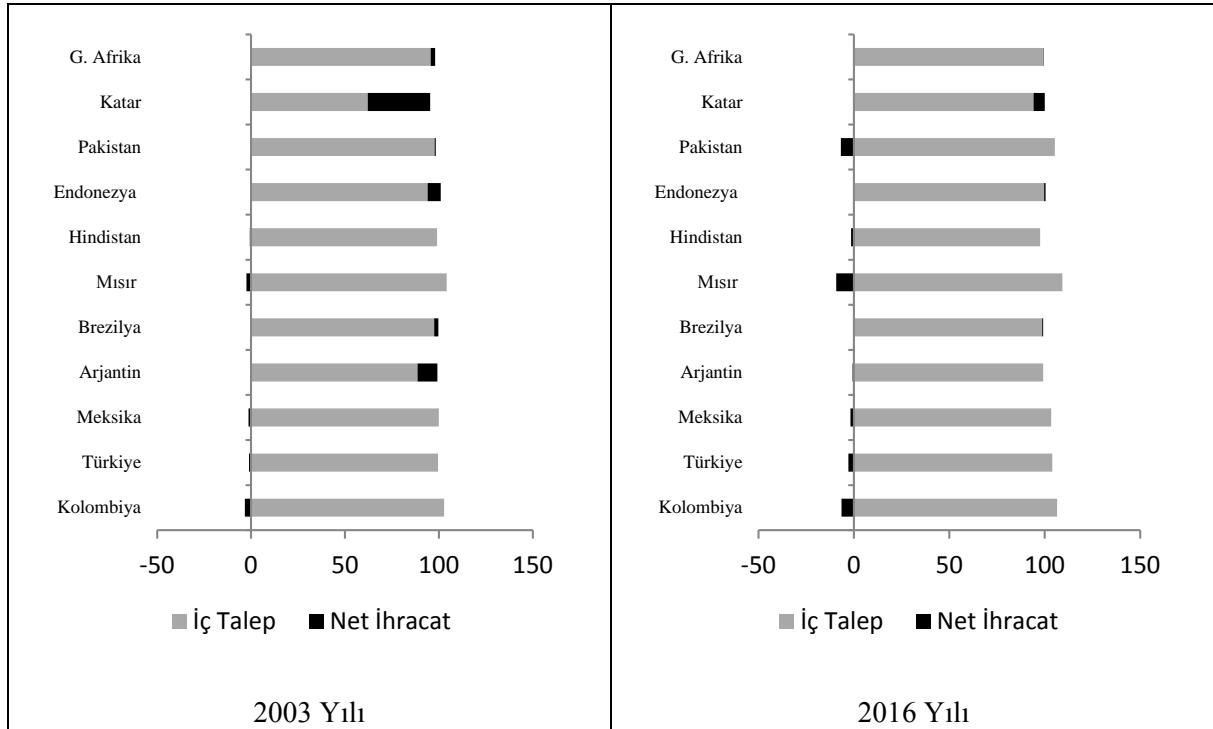
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Arjantin	10,8	9,5	10,0	10,6	23,9	19,3	40,2
Brezilya	5,0	6,6	5,4	6,2	6,3	9,0	8,7
Kolombiya	2,3	3,4	3,2	2,0	2,9	5,0	7,5
Mısır	11,3	10,1	7,1	9,4	10,1	10,4	13,8
Endonezya	5,1	5,4	4,3	6,4	6,4	6,4	3,5
Hindistan	12,0	8,9	9,3	10,9	6,6	4,9	4,9
Meksika	4,2	3,4	4,1	3,8	4,0	2,7	2,8
Pakistan	13,9	11,9	9,7	7,7	7,2	2,5	3,8
Katar	-2,4	1,9	1,9	3,1	3,1	1,9	2,9
Türkiye	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8
G. Afrika	4,3	5,0	5,7	5,8	6,1	4,6	6,3

Kaynak: Dünya Bankası,2018

2. KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE HARCAMA BİLEŞENLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyümenin talep yanını gösteren harcama bileşenleri; özel tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve ihracat ile ithalat arasındaki farkı gösteren net ihracat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kısımda harcama bileşenleri, özel ve kamu tüketim harcaması ile yatırım harcamalarının toplamı iç talep, ihracat ile ithalat arasındaki fark olan net ihracat ile inceleme konusu olmuştur (Atasoy, 2016). Kırılgan Beşli ülkeleri açısından iç talep ve net ihracat rakamlarının GSYH içindeki payları 2003 ve 2016 yılı özeline göre aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buna göre, bu iki yıl arasında önemli bir değişim gösteren ülkelerin başında Katar gelmektedir. Kırılgan Beşli ülkeleri açısından 2003 yılına ait harcama bileşenlerinin GSYH içindeki oranına baktığımızda, Katar'ın petrol ve türevleri ile ilgili yapmış olduğu ihracat rakamlarından dolayı elde ettiği gelirlerin fazlalığı nedeniyle dış ticaret fazlası vermesi ülkenin GSYH içindeki net ihracat payında diğer ülkelere göre ayrışmasına neden olmuştur. Katar'ın net ihracatının GSYH içindeki payı, 2016 yılına gelindiğinde ise gerek ihracat gelirlerindeki düşmeye gerekse ithalat harcamalarında meydana gelen artmaya bağlı olarak azalma eğilimi içerisine girmiştir. Aynı şekilde diğer Kırılgan Beşli ülkelerinde de 2016 yılına gelindiğinde 2003 yılına göre net ihracat rakamının GSYH içindeki payında olumsuz anlamda ciddi bir artış görülmeye başlanmıştır. Net ihracattaki bu olumsuz durum, Türkiye, Kolombiya, Arjantin, Mısır, Pakistan ülkelerinde daha fazla iken, Hindistan, Meksika, Brezilya, Endonezya ve G. Afrika ülkelerinde ise orta düzeyde olmuştur. Sonuçta net ihracattaki bu olumsuz tablo, ülkelerin dışa bağımlılığını arttırmış ve ekonomik büyümenin dış talebe bağlı hale gelmesine yol açmıştır.

Grafik-1: 2003 ve 2016 Yılları Arasında İç Talep ve Net İhracatın GSYİH İçerisindeki Payı (Ortalama %)

Kaynak: IMF, 2018

Farklı dönemlerde F-5 içinde olan ülkeler için ekonomik büyüme hızına bakıldığında, 2003-2016 yılları arasında Hindistan, Katar, Endonezya ve Türkiye'nin ortalama olarak %5'in üzerinde büyüdüğü görülmektedir. Katar ise, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %19,6 ve %13,4 büyümüştür. Sonraki yıllarda ise, büyüme rakamları %4 civarında seyretmiş ve 2016 yılına gelindiğinde %2,2'ye düşmesine rağmen, 2010-2016 yılları arasında ortalama büyüme hızı %7,4 olarak gerçekleşmiştir. Katar'a ait ekonomik büyüme rakamlarının zamanla düşme eğilimine girmesi net ihracatın ekonomik büyüme içindeki katkısının azalması ile izah edilebilir. Bu dönemler arasında önemli bir büyüme rakamını yakalayan bir diğer ülke ise Hindistan olmuştur. 2010 yılında %10,3'lük bir ekonomik büyüme rakamına ulaşan ülke, 2011, 2012, 2013 yıllarında azalma meydana gelmesine karşılık son yıllarda toparlanma eğilimi göstererek bu dönemler içinde ortalama %7,3 oranında bir büyüme hızı yakalamıştır. Kırılgan Beşli içinde her zaman olan Türkiye'de ise ortalama ekonomik büyüme hızı %6,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye özellikle küresel kriz sonrasında 2010 ve 2011 yıllarında önemli bir büyüme gerçekleştirmiştir. Ortalama olarak %5'in üzerinde büyüyen bir diğer ülke ise Endonezya olmuştur. Endonezya özellikle her yıl %5-%6 bandı arasında istikrarlı bir büyüme gerçekleştirerek ortalama bu dönemler arasında %5,6 büyüme gerçekleştirmiştir. Kırılgan Beşli içinde en düşük büyüme rakamları Brezilya, Arjantin ve G. Afrika ülkelerinde olmuştur. Özellikle Brezilya ve Arjantin ülkelerinde son dönemlerde meydana gelen ekonomik durgunluk sebebi ile ortalama büyüme hızlarında bir düşme meydana gelmiştir. Sırasıyla bu ülkelerdeki ortalama büyüme rakamları %1,4 ve %2,2 olmuştur. G. Afrika ülkesinde ise son dönemlerde ekonomik büyüme hızında azalma eğilimi devam etmiş ve ortalama

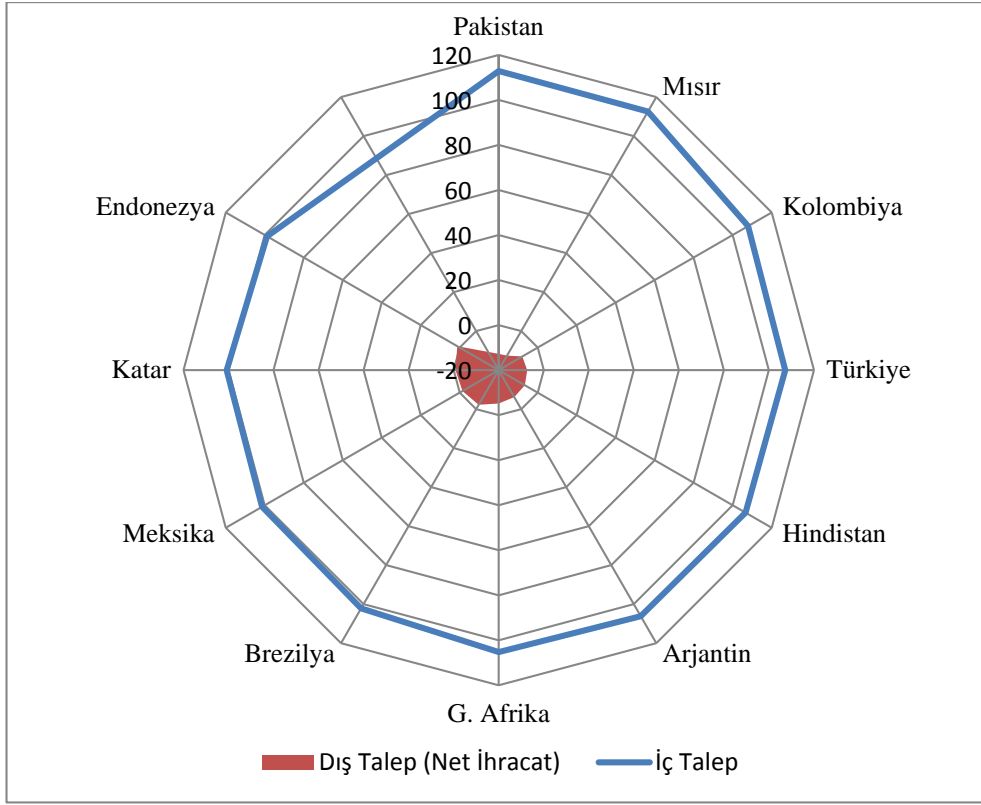
olarak %2 civarında gerçekleşmiştir. Mısır, Meksika ve Pakistan ülkeleri ise her dönem farklı büyüme hızları gerçekleştirerek, ortalama %3 ile %4 arasında bir ekonomik büyüme hızına sahip olmuştur.

Tablo-4: Yıllara Göre Ülkelere Ait Ekonomik Büyüme Hızı(%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Arjantin	10,1	6,0	-1,0	2,4	-2,5	2,6	-2,2
Brezilya	7,5	4,0	1,9	3,0	0,5	-3,8	-3,6
Kolombiya	4,0	6,6	4,0	4,9	4,4	3,1	2,0
Mısır	5,1	1,8	2,2	2,2	2,9	4,4	4,3
Endonezya	6,2	6,2	6,0	5,6	5,0	4,9	5,0
Hindistan	10,3	6,6	5,5	6,4	7,5	8,0	7,1
Meksika	5,1	4,0	4,0	1,4	2,3	2,6	2,3
Pakistan	1,6	2,7	3,5	4,4	4,7	4,7	5,5
Katar	19,6	13,4	4,7	4,4	4,0	3,6	2,2
Türkiye	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2
G. Afrika	3,0	3,3	2,2	2,5	1,7	1,3	0,3

Kaynak: Dünya Bankası,2018

F-5 içinde ifade edilen ülkelerin talep yönlü büyüme kompozisyonları Grafik 2 yardımı ile ele alınmıştır. 2003-2016 yılları arasında genel olarak Endonezya'nın dışındaki ülkelerde net ihracatın büyüme üzerine etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde ithalata yani cari açığa dayalı bir büyüme durumu söz konusu olmaktadır. Yine aynı şekilde bu ülkeler sağlamış oldukları dış borçlar ile ülke içinde iç talebe bağlı bir büyüme sergilemişlerdir (Hayaloğlu, 2015). Dış borcun büyüme içindeki ortalama payının en yüksek olduğu ülkeler içerisinde Pakistan ve Mısır gelmektedir. Kolombiya, Türkiye, Hindistan, Arjantin, G. Afrika ülkelerinde dış borcun ortalama olarak büyümeye katkısı %5 ile %7 arasında değişmektedir. Brezilya, Meksika'nın ise negatif net ihracat ile büyüme oranları sırasıyla %2,2 ve %1,4 düzeyindedir. Katar'ın ise dönem başında net ihracatın katkısı yüksek düzeyde iken, dönem sonlarında vermiş olduğu cari açık nedeniyle bu katkı eksi olmuştur.

Grafik-2: F-5 Ülkelerinin Ekonomik Büyüme Kompozisyonları

Kaynak: IMF verilerinden elde edilmiştir (20/04/2018)

SONUÇ

2013 yılında ilk defa ortaya atılan Kırılgan Beşli, ülkelerin yüksek düzeyde enflasyonun olması, cari açığın GSYH içindeki payının büyük olması, ülke içinde politik ve siyasi kırılganlıkların fazlalığı ve ileriki dönemler açısından borçların sürdürülebilirliği ve finansmanındaki yaşanacak sıkıntıların dile getirildiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu göstergeler ışığında ilk Kırılgan Beşli ülkeler içinde Brezilya, Hindistan, Endonezya, Türkiye ve G. Afrika ülkeleri yer almaktadır. 2016 yılında Kırılgan Beşli ülkeleri revize edilerek, Brezilya ve Hindistan çıkarılarak Kolombiya ve Meksika ülkeleri dahil edilmiştir. En son olarak 2017 yılında Kırılgan Beşli ülkeleri yeniden düzenlenmiş ve sadece Türkiye ülkesi oluşum içinde kalmıştır. Mısır, Pakistan, Katar ve Arjantin oluşuma dahil edilmiştir.

Bu çalışmada ilk olarak kırılgan Beşli olarak ifade edilen bu ülkelerin temel makroekonomik göstergeler çerçevesinde ekonomik gelişimi ele alınmıştır. Sonrasında ise çalışmanın temelini ve ekonomik büyümenin talep yanlı kısmını oluşturan özel-kamu tüketim, yatırım, ihracat ve ithalat harcamaları ile bu harcamaların ekonomik büyüme içindeki payı analiz edilmiştir. 2003-2016 yıllarına ait veriler kullanılarak yapılan çalışmada, ortalama olarak Endonezya ve Katar dışında kalan Kırılgan Beşli ülkelerinde ekonomik büyüme içerisinde net ihracatın katkısı negatif değerde olmuştur. Net ihracatın ekonomik büyüme içerisindeki olumsuz payının en yüksek olduğu (ekonomik büyümede ithalatın payının ihracattan fazla olması) ülkelerin başında Pakistan ve Mısır gelmektedir. Bu ülkeler ile birlikte Kolombiya, Türkiye, Arjantin, Hindistan G. Afrika, Brezilya ve Meksika'da da dışa bağımlı bir

büyüme gerçekleşmektedir. Özellikle son Kırılın Beşli içinde yer alan Mısır, Pakistan, Türkiye, Arjantin ve Katar'da ekonomik büyüme içinde net ihracatın ortalama olarak ithalatın katkısında meydana gelen bir artış neticesinde azalma göstermiştir. Bu durum bu ülkelerde ekonomik büyümede dış talep ve dış finansman kaynaklarının önemli bir yer teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle bu sayılan ülkelerde ileriki dönemlerde dış kaynaklı bu sıkıntı ile birlikte ülke içindeki ekonomik ve politik kararlar, ülkelerin kırılınlığını gösteren bir durum olarak karşımıza çıkmıştır.

Sonuç olarak Kırılın Beşli içinde yer alan ülkeler açısından özellikle son yıllarda ekonomik büyümede dış talebin etkisinde bir artış meydana gelmiştir. Buna karşılık son Kırılın Beşli'de yer alan Mısır, Pakistan, Katar, Arjantin ve Türkiye, temel makroekonomik göstergelerde sürdürülmesi zor olan durum ile karşı karşıya kalmıştır. Buna karşılık Kırılın Beşli'den çıkartılan Kolombiya, Meksika, Brezilya, Hindistan, G. Afrika gibi ülkelerde hala Bütçe açığı, dış ticaret açığı durumu ve bazı ekonomik göstergelerdeki olumsuz durum devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Atasoy, A. B. (2016). Satınalma Gücü Paritesi, Kırılgan Beşli Ülkeleri'nde Geçerli Midir?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 237-246.

IMF. (2018). *Gross Domestic Product and Components Selected Indicators*, Erişim Tarihi 14.09.2018, <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61545852>

Hayaloğlu, P. (2015). Kırılgan Beşli ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11, 1, 131-144

Morgan Stanley Research. (2013). *The Fragile Five*, Erişim Tarihi 13.09.2018, <http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/business/MorganStanleyFragileFive.pdf>

These are now the 5 most fragile countries exposed to higher interest rates, according to S&P. (06.11.2017). Erişim Tarihi 23.07.2018, <https://www.cnbc.com/2017/11/06/these-are-now-the-5-most-fragile-countries-exposed-to-higher-interest-rates-according-to-sp.html>

What Are the Fragile Five?. (30.09.2018). Erişim Tarihi 10.08.2018, <https://www.thebalance.com/what-are-the-fragile-five-1978880>

Inflation, Consumer Prices. (n.d.). Erişim Tarihi 14.09.2018, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart>

TÜKENMİŞLİK SENDROMU'NUN HEDONİK TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Esen Şahin¹
Kevser Tokmak²

ÖZ

Günümüzde tüketim, temel gereksinimleri karşılama amacının dışında farklı boyutlara da kaymış ve bu durum; tüketimin her geçen gün arttığı bir toplumsal yapıyı doğurmuştur. Bireyler tüketim aracılığıyla hayattan haz almaya ve ürünlerin temel faydaları dışında ürünler ile duygusal bağ kurmaya başlamışlardır. Tüketimden haz almak ve bu hazzı tekrarlamak olarak tanımlanan "hedonizm" literatürde geniş bir yere sahiptir. Hedonizm, tüketicilerde negatif duygu ve düşünceleri ortadan kaldırma ya da pozitif duygu ve düşüncelerin sürekliliğini sağlayabilme amaçları doğrultusunda ortaya çıkan duruma verilen addır. Çağımızın yaygın insani problemlerinden biri olan tükenmişlik sendromu ise, "başarısızlık, yorgunluk, enerji ve gücün azalması ya da tatmin edilemeyen istek ve ihtiyaçlar sonucunda kişinin iş ve okul yaşantısında, gündelik hayatında oluşan duygusal tükenme durumu"dur. Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin negatif duygu ve düşünce mekanizmasını etkileyen faktörleri araştırarak tükenmişlik sendromunun hedonik tüketim üzerindeki etkisini sorgulamaktır. Araştırma kapsamında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yönelik 305 öğrenciden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Öğrencilerin duygusal değişim süreçlerinde tükenmişlik sendromunun ne derece etkinliğinin olduğu ve bu değişim sürecinin hedonik alışveriş düzeyini ne boyutta etkilediği incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim davranışı arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik Sendromu, Tüketim, Hedonik Tüketim

EFFECT OF BLEEDING SYNDROME ON HEDONIC CONSUMPTION

ABSTRACT

Today, consumption has shifted to different dimensions apart from the purpose of meeting basic needs, has created a society that consumption is increasing day by day. Individuals have begun to enjoy life through consumption and to establish emotional connections with products outside of the basic benefits of products. "Hedonism", which is defined as to get pleasure from consumption and to repeat this pleasure, has a wide range in the literature. Hedonism is the name given to the situation that arises in the direction of lifting negative emotions and thoughts from consumers or providing continuity of positive emotions and thoughts. Burnout syndrome, one of the most common human problems of our age, is "emotional exhaustion that occurs in one's daily life in work and school life as a result of failure, fatigue, energy and power loss or unsatisfied wishes and needs". The purpose of this study is to investigate the effects of burnout syndrome on hedonic consumption by investigating the factors that influence the negative emotional and thought mechanisms of students. Within the scope of the research, data were gathered by 305 students' questionnaire about Selçuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences students. The degree of effectiveness of burnout syndrome in the process of emotional change of the students and the effect of this change process on the level of hedonic shopping are examined. The study concluded that there was a significant positive correlation between burnout syndrome and hedonic consumption behavior.

Keywords: Burnout Syndrome, Consumption, Hedonic Consumption

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD, esenboztassahin@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD, tkmk.kevser95@gmail.com

GİRİŞ

Etkili olarak 20. yy'nin sonlarından itibaren, pazardaki ürün yelpazesinin genişlemesinin de etkisiyle, toplumlardaki tüketim yapısı ve kültürü köklü bir değişim yaşamaya başlamıştır. Geçmişte genellikle tüketiciler ihtiyaçları doğrultusunda alışveriş yaparken bu durum giderek duygularla yapılan hedonik tüketim davranışına doğru kaymaktadır. Bu durumda tüketiciler satın alma davranışlarını sadece ihtiyaçları doğrultusunda değil kendilerine haz ve mutluluk veren tüketim çeşitlerine göre de şekillendirmektedir. Bu tür tüketim eğilimlerinin temelinde; yoğun iş-çalışma temposu, stresli bir yaşam ve hayat şartlarında duygusal açıdan tükenme yaşayan bireyi, motive eden ve mutluluk veren aktivitelere yönelme dürtüsü yatmaktadır. Pazarda bulunan birçok ürün çeşidine karşılık tüketicilerin davranışlarına yön veren, o anki hisleri ve bu hisleri yönelemede başarılı olan uygulamalar olmaktadır. Tüketicilerin içsel ihtiyaçlarını karşılayacağı şekilde davranmaları, albenisi yüksek olan ürünlere yönelmeleri hedonik davranışın varlığını ortaya koymaktadır. Ancak hedonik tüketim, kişisel duyguları hoş tuttuğundan dolayı bencilce bir davranış şekli olarak da değerlendirilmektedir. Bu bencil güdülerin altında; statü, yarış heyecanı, sosyal paylaşım alanları, sosyal deneyim gibi aktivitelerin duyu ile algılamaların ötesinde duygusal olarak algılanan ve hissedilen bir davranış biçimi olmaları da yatmaktadır.

Tüketicilerin çalışma hayatını negatif yönde etkileyen unsurlardan biri olan tükenmişlik sendromu ise bireysel açıdan olumsuz etkilere sebep olan bir duygu durumudur. Günümüzde bireylerde sıkça karşılaşılan bu duygusal çöküntü; başarısızlık, gücün azalması, sosyal yaşamın giderek yok olacak seviyeye gelmesi gibi çeşitli sonuçlara sebep olmaktadır. Tükenmişlik sendromu duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olmak üzere üç boyuttan meydana gelmekte ve bu boyutlar bireylerin hayatında oluşan değişimler olarak ifade edilmektedir. Günümüz dünyasının önemli sorunlarından biri olan ve insan hayatının her anında ortaya çıkabilen tükenmişlik sendromu; insanların iş, özel hayat veya okul ortamlarında sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu durum, aynı zamanda birer tüketici olan bireylerin, duygusal tükenmeye maruz kalarak, satın alma davranışlarında ve alışkanlıklarında farklılıklar göstermeleri sonucunu da doğurmaktadır. Duygusal tükenmişlik yaşayan tüketiciler; sosyal yaşamlarını dengede tutmak, stresli ve negatif duygulardan uzaklaşarak duygu durumlarını dengeye koymak için hedonik alışverişe yönelebilmektedirler.

Bu bağlamda çalışmada “Tükenmişlik Sendromu'nun Hedonik Tüketim Üzerindeki Etkisini” ölçmek amacı ile öncelikle tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışmada, gittikçe yaygın hale gelen tükenmişlik durumunun öğrenciler üzerindeki etkisini ölçmek ve bu durumun günlük yaşamlarındaki hedonik alışveriş davranışlarını ne boyutta etkilediğini belirlemek amaçlanmaktadır. Bu bilgiler ışığında çalışma; konunun önemi ve güncelliğinden dolayı, bu iki kavramın aralarındaki ilişki ve birbirleri üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerinde yürütülen bir

araştırmadan elde edilen verilerin istatistiki olarak analiz edilip, yorumlanması çerçevesinde oluşturulmuştur.

1.LİTERATÜR TARAMASI

1.1.Hedonik Tüketim

Son dönemlerde insanların tüketim davranışlarını belirlemek ve ölçmek üzerine yürütülen çalışmalar sayı ve kapsam olarak artmaktadır. Tüketim; hedonik, hazzı ve estetik açıdan her geçen gün daha fazla ilgi gören bir konu haline gelmiştir. Tüketim; hayal, duygu, eğlence gibi tüketim davranışlarını tatmin eden ve haz veren yönleri de olan bir eylemdir (Holbrook ve Hirschman, 1982; Tynan ve McKechnie, 2009). Tüketim; deneyimsel görüş olarak adlandırılan fanteziler, duygular ve eğlencenin düzenli akışını içerecek şekilde de gerçekleşmektedir (Holbrook ve Hirschman, 1982: 132).

Tüketim duygusu, ürün kullanımı veya tüketim deneyimi sırasında ortaya çıkan duygusal tepkilerin tamamını ifade etmektedir. Duygusal deneyim ve ifadenin ayırt edici kategorileri; öfke, sevinç, korku ya da tüketici davranışındaki yaklaşımların karşılaştırılması için hoş, tatsızlık, eylem, sakinlik ve heyecan (Russell, 1979) gibi duygusal kategorilerin altında oluşan yapısal boyutlardır (Havlena ve Holbrook, 1986). Tüketim duyguları daha çok psikolojik olarak, motivasyon gücü ve durumsal özgünlüğün temelinde duygu durumunun ayırt edilmesidir (Gardner, 1985: 291). Tüketim duygusu, nitelik bakımından farklı duygusal deneyimlerin tatmininin de ortaya çıkmasıyla tüketicilerin satın alma sonrası değerlendirme bilgisini genişletmektedir. Bazı duygusal tepkiler açıkça farklılık gösterse de mutluluk, memnuniyet ve zevk kalıpları benzer şekilde yüksek tatmin seviyeleriyle ilişkilendirilmiştir (Westbrook ve Oliver, 1991: 89). Genellikle değerlendirme standardı olarak tüketicilerin, algılanan ürün performansı (Cadotte vd. 1987; Woodruff vd. 1983) ve üründen onay beklentileri belirlenerek tatmin kararlarını vermesi beklenmektedir (Bearden ve Teel, 1983; Oliver, 1980; Westbrook, 1980). Tüketiciler, ürünler arasında karşılaştırma yaptığı zaman estetik ve tasarım bakımından farklı olan hedonik ürünü (Chitturi vd. 2007) ve daha öncesinde fikir sahibi olduğu ilginç tasarımları tercih etmektedir (Noseworthy ve Trudel, 2011).

Tüketiciler ürünleri sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil, alışveriş deneyiminin keyfini çıkartmak (Carpenter ve Moore, 2009: 69) ve manevi yönden ürünlerle bağ kurmak için de satın alabilmektedir (Hirschman ve Holbrook, 1982: 92). Bu bağlamda hedonizm (hazzcılık) kavramı, hayatın anlamlı olmasını zevk ve haz ile ifade etmekte olan bir felsefi görüştür. Hazzcılık, zevk veren ve acı olandan kurtaran şeyleri iyi, tam tersi acıya sebep olan şeyleri ise kötü olarak tanımlamaktadır. Hedonizm, haz alma aracılığıyla kişinin kendisini zevke adanması biçiminde kabul görürken, hedonik tüketim, tüketimi haz boyutuna ulaştırarak tüketimden tat alınması şeklinde ifade edilmektedir (Hirschman ve Holbrook, 1982: 92, Hopkinson ve Pujari, 1999: 274, O'Shaughnessy ve O'Shaughnessy, 2002: 526). Hedonizm kavramı ile insanın kendisini hazzı adanması gerektiği savunulur fakat hedonik tüketim kavramında tüketimin vermiş olduğu zevk ve haz söz konusu olmaktadır (Öz ve Mucuk, 2015: 39). Ayrıca hedonik tüketimin, bireysel kontrolün kazanılmasında ve

kimlik yaratılmasında önemli bir yeri bulunmaktadır (Scheibe, 1986). Bu tür tüketim biçimleri, genişletilmiş benliğin gerçekleştirilmesinde son derece önemli olmaktadır (Belk, 1988).

Tüketimden haz almayı başarabilen az sayıda tüketici olmasına rağmen, hedonik deneyim arayışı içinde olan birçok tüketici bulunmaktadır (Campell, 1987). Hedonik deneyim, zevk, hayal, eğlence ve fantezi gibi farklı duygu görüşleriyle ilgilidir (Hirschman ve Holbrook, 1982). Bu duygulardan anlatılmak istenen tat, ses, duyuşsal izlenim ve görsel şekillerdir. Duygusal hissetme satın alma davranışını gerçekleştirmek için bir güdü sağlamaktadır (Hudson ve Murray, 1986: 343). Diğer bir ifade ile hedonik deneyim, tüketicilerin üründen elde ettiği imaj, fantezi ve duygusal (Alba ve Williams, 2012: 2) uyarıcılara dayanan tüketim tarzına denilmektedir (Okado, 2005). Çünkü hedonik tüketimde satın alma deneyimi, satın alınan ürüne sahip olmaktan daha önemli olmaktadır (Park vd. 2006).

Hedonik alışveriş, tüketicilerin alışveriş yaptığı veya yapmadığı durumlarda rastgele mağaza mağaza gezerek bu durumdan haz alması şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu biçimde eğlenmek için yapılan alışveriş faaliyetleri tüketicilerin diğer gereksinimlerini karşılayacak fırsatları beraberinde getirmektedir (Chang vd. 2004: 188). Hedonik alışveriş değeri, tüketicilerin hedonik satın alma davranışından kaynaklı memnuniyetle ilişkili olmakta ve alışveriş süresince duygusal durumlarını ve deneyimlerini yansıtmaktadır (Atulkar ve Kesari, 2017: 24). Örneğin; tüketiciler aileleri, arkadaşları ve sosyal yaşamlarındaki diğer insanlar ile bir araya gelerek sosyal bir etkileşim ortamı oluşturmaktadır. Hedonik alışveriş ayrıca tüketicileri sıradan yaşamın akışından uzaklaşmasını sağladığı gibi farklı eğilimlere yönelterek ürünlerin genelinde bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır (Chang vd. 2004: 188). Tüketicilerin hedonik alışveriş sevmelerinin sebebi alışveriş sırasında geçirdikleri zamandan zevk almalarıdır. Bunun yalnızca, fiziksel bir obje satın alma veya herhangi bir hedef gerçekleştirmeye ilgisi bulunmamaktadır (To vd. 2007: 776). Zevk ve heyecan oluşumunun yanı sıra, hedonik tüketim grup üyeliği veya toplum hissi, kendini ifade etme, kişisel gelişim ve başarı hissiyle motive olmaktadır. Sıradan tüketim davranışları bile macera, sosyal etkileşim, ruh hali düzeltme ve deşarj olma arzusu ile tüketicileri motive edebilmektedir (Arnold ve Reynolds, 2003; Sherry, 1990).

Hedonik bir alışveriş deneyimi birden fazla duygusal modaliteyi (tarzı) içermektedir. Bu modalitelerin; dokunma, koku, tat ve ses gibi hayali bir düşünceyi duygusal uyarılma olarak yaratma olasılığı yüksektir (Babin vd. 1994; Taylor vd. 1993). Hedonik alışverişin, tüketici memnuniyetini ilgili yaşam alanları içinde iyileşerek, bireyin refahı üzerinde dolaylı etkileri bulunmaktadır (Zhong ve Mitchell, 2010). Bu nedenle, hedonik ürünler öncelikle estetik, tat, sembolik anlam ve duygusal deneyim üzerinde değerlendirilen faydalar ile birlikte (Mano ve Oliver, 1993) duygusal uyarılma oluşturmaktadır (Holbrook ve Moore, 1981).

Tüketiciler alışveriş sırasında herhangi bir amacı gerçekleştirmek için çok yönlü alışveriş ve tüketim davranışında bulunmaktadır. Yani tüketicilerin, psikolojik, ekonomik ve haz alma amaçlarının

tamamı bir ortamda bulunabilmektedir (Oppewal ve Holyoake, 2004: 62). Hirschman (1983)' e göre dört tür hedonik davranış bulunmaktadır; (i) Sorun projeksiyonu, tüketicilerin sorunlarıyla daha iyi başa çıkabilmeleri için mutsuz gerçeklerle yüzleşecek faaliyetlerde bulunmalarını önermektedir. (ii) Rol projeksiyonu, tüketicilerin belirli bir rol ya da karaktere kendi kendini yansıtmalarına izin veren faaliyetlerdir. (iii) Fantezi yerine getirme satın alma, fanteziler oluşturmaya ve gerçekliği arttırmaya yardımcı olmak için ürünlerin kullanımınıdır. (iv) Kaçınma, tüketicinin hoş olmayan davranışlardan ve olaylardan kaçınarak uzaklaşmasına izin veren faaliyetlerdir.

Tüketimin, hazzı arttırmaya yönelik yapısı, hedonik tüketimin sebepleri konusunda yapılan araştırmalar içerisinde öncelikli olarak karşımıza çıkmaktadır (Tauber, 1972). Hedonik tüketimin sebepleri konusunda yaptığı geniş çaplı araştırmasında Tauber (1972) tüketicileri satın almaya yönelten psikolojik gereksinimleri iki grup altında irdelemiştir. Birinci grupta yer alan kişisel nedenler içerisinde zevk duyma, yeni eğilimlere yönelme, fiziksel aktiviteler ve duyuşsal uyarımlar yer almaktadır. İkinci grupta ise sosyal sebepler yer almaktadır. Bu sebeplerde ise sosyal tecrübeler, başkaları ile iletişim kurma, statü ve otorite, arkadaş grubu aktiviteleri şeklinde sıralanmaktadır (Tauber, 1972; Arnold ve Reynold, 2003). Arnold ve Reynold (2003) hedonik alışveriş sebepleriyle ilgili yapmış oldukları ölçek geliştirme çalışmalarında ise hedonik tüketimi 6 temel sebebe dayandırmışlardır. Bunlar; macera için, sosyalleşmek için, rahatlamak için, fikir edinmek için, başkalarını mutlu etmek için ve son olarak değer elde etmek için alışveriş şeklinde sıralanmaktadır. Tüketicilerin hedonik satın alma aktivitelerine ek olarak; çevresindeki insanlarla alışveriş yaparak sosyalleşmek istemesi, günlük hayatın stresinden kurtulabilmek ve rahatlamak için alış-veriş yapmak istemesi, moda trendlerini ve yeni ürünleri fikir edinmek için takip etmesi, genellikle özel günlerde başkalarını mutlu etmek için hediye satın alması gerçekleştirilmesi ve indirim sezonlarında tüketicilerin piyasa bilgisine sahip olarak fırsatları yakalamak ve ürünleri daha ucuza alarak kazançlı alışveriş yapmak için hedonik satın alma eylemlerinde bulunmaları sayılabilir (Arnold ve Reynolds, 2003).

İlgili literatür incelendiğinde, tüketimin hedonik ya da faydacı sebeplerle meydana gelebileceğine dair farklı çalışmalar görülmektedir (Hirschman ve Holbrook, 1982; Holbrook ve Hirschman, 1984; Hirschman, 1986). Yaygın olarak tüketim amaçlı kullanılmakta olan ürünler hedonik ya da faydacı olarak ikiye ayrılmaktadır. Hedonik ürünler öncelikle duyuşsal ve duyuşsal tatmin amaçlı veya eğlence ve keyif için tüketilmektedir. Bu nedenle, hedonik ürünler öncelikle estetik (Mano ve Oliver, 1993), tat, sembolik anlam ve duyuşsal deneyim üzerine değerlendirilen faydalar ile duyuşsal uyarılma yaratmaktadır (Holbrook ve Moore, 1981). Tüketiciler genel olarak hedonik ve duyuşsal isteklerin yerine bazen de zihinsel düşüncelerin yönlendirdiği faydacı seçenekler arasında seçim yapmaktadırlar (Kehnaman, 1991: 145). Faydacı ürünler, rasyonel bir çekiciliğe sahip olan ve genellikle bilişsel odaklı faydalar sağlamaktadır (Woods, 1960; Hirschman, 1980). Hedonik ve faydacı seçenekler, tüketicilerin karar verme mekanizmasında önemli bir etki alanına sahip olmaktadır (Tse

vd. 1989). Buna rağmen davranışsal karar teorisine dönük çalışmalar büyük ölçüde duygusal ölçütler olmadan karar almanın zihinsel yönlerine odaklanmaktadır (Kahneman, 1991: 145).

Alışveriş değeri, alışveriş tecrübesinin tamamını oluşturan subjektif ve objektif faktörler biçiminde tanımlanmaktadır (Childers vd. 2001: 51). Bu tanıma göre alışverişte değer, hem faydacı hem de hazcı yaklaşımı içeren bir durum olarak ifade edilmektedir (Zeithaml, 1988: 13). Fakat faydacı yaklaşım alışveriş deneyiminin tamamını açıklamakta yeterli olmamaktadır. Bu kapsamda tüketimin rasyonel boyutunun yanında duygu ile ilgili bir boyutunun olduğu literatürdeki diğer çalışmalar ile ortaya koyulmuştur (Wakafield ve Baker, 1998). Dolayısıyla tüketim davranışı duyulara ve keyif almaya ilişkin bir hedonik boyutu kapsamaktadır. Bu iki yönlü yaklaşımdan da anlaşıldığı üzere tüketim davranışını bir tarafta düşünme diğer tarafta hissetme durumu ortaya çıkarmaktadır (Mano ve Oliver, 1993).

İki boyutta değerlendirilen alışveriş değeri hedonik ve faydacı boyut şeklinde özetlenmiştir (Babin vd. 1994: Wertenbroch ve Dhar, 2000: Hae-Sook, 2005). Faydacı boyut iş odaklı olurken, hedonik boyut kişisel değeri, zevki ayrıca kişinin kendisini iyi hissetmiş olduğu hazları yansıtmaktadır (Michon ve diğerleri, 2007: 490). Bu alışveriş değeri boyutlarının tüketicinin tüketim davranışı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Tüketicilerin satın alma davranışlarının dinamikleri demografik sebeplere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Örnek verilecek olursa Rusya'da satın alma davranışı zevk almaktan çok bir iş ya da görev olarak görülmektedir (Griffin vd. 2000: 33).

Hedonik fayda bir ürün veya markanın kişiyi memnun etme kapasitesine sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır (Matzler, 2006: 428; Deniz ve Erciş, 2010: 142). Faydacı alışveriş değeri ürünün performansı ile ilgili olan çeşit, kalite, uygun fiyat gibi unsurları barındırmaktadır. Faydacı açıdan tüketici mantıksal olarak herhangi bir sorunu çözmeye ve belli bir gereksinimi gidermeye odaklanmaktadır. Tüketici, ihtiyacı olan ürünü elde ettiğinde bir görevi başarmış olmakta ve bundan dolayı tatmin olabilmektedir (Stoel vd. 2002: 1072). Fakat her faydacı alışverişin sonucu bir satın alma davranışı ile sonlanmamaktadır. Tüketicilerin ürünler için ödemesi gereken fiyatlar hakkında bilgi toplamak amacıyla da gerçekleşen bir faaliyet olabilmektedir (Jones vd. 2006: 974). Genel olarak faydacı alışveriş değeri işe yönelik bir değeri yansıtır fakat hedonik alışveriş değeri alışveriş tecrübesini yansıtmaktadır (Babin ve Attaway, 2000). Alışverişin hedonik olabilmesi için fiyat ve ihtiyaç unsurundan dolayı değil haz duyulduğu için satın almanın gerçekleşmesi gerekmektedir (Bloch ve Richins, 1983). Bu düşünceye karşılık olarak MacInnis ve Pirice (1987) yapmış oldukları çalışmada satın alma gerçekleşmiş olsun veya olmasın ortada bir hedonik değer olduğu tezini savunmuşlardır. Bu kapsamda başka birinin yerine yapılan ve boş zamanını değerlendirmek için yapılan alışverişler hedonik tüketim kapsamına girmektedir (MacInnis ve Price, 1987).

Tablo 1: Hedonik Tüketim ile İlgili Literatürde Yapılan Çalışmalar

Araştırmacı(lar)- Çalışmanın Yapıldığı Yıl	Araştırmanın Adı (Başlık)	İlişki Durumu (Pozitif/ Negatif)
Hirschman, E. C. ve Holbrook, M. B. (1982)	Hedonic Consumption: Emerging Concepts, Methods and Propositions	Hedonik tüketimi, tüketici davranışının çok yönlü ürün kullanımı ve duygusal ilişki açısından tanımlamışlardır. Hedonik bakış açısının, geleneksel tüketici davranışlarının önemli bir uzantısını temsil ettiğini iddia etmişlerdir.
Kathleen T. L. (1989)	Hedonic Consumption: Music as a Product	Tüketicilerin hedonik bir ürünü satın almalarını sağlamak için ürünün unsurlarını anlamak ve tahmin etmek önemlidir.
Wakefield, K. ve Barnes, J. H. (1996)	Retailing Hedonic Consumption: A Model of a Leisure Service	Eğlence perakende işletmecileri için satış promosyonlarının hedonik tüketimde yer alması mevcut kullanıcılara değer katmaktadır. Eğlence ortamlarında tüketicinin çeşitlilik gösteren satın alma eğilimleri, işletmeye ve ürüne olan sadakatin artmasını sağlamaktadır.
Hopkinson, G. C. ve Pujari, D. (1999)	A Factor Analytic Study of the Sources of Meaning in Hedonic Consumption	Hedonik tüketimi beş boyutu olan bir kavram olarak tanımlamışlardır. Bunlar; çevreyle (sosyal ve doğal) ilişki, meydan okuma, kişisel gelişim, bağımlılık ve tehliktir.
Wood, W. ve Eagly, A.H. (2002)	A Cross-Cultural Analysis of the Behavior of Women and Men: Implications for the Origins of Sex Differences	Yapılan araştırma; erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların daha yüksek hedonik tüketim ve dürtü alımı gerçekleştirdiğini göstermiştir.
Bellizzi, J.A. ve Bristol, T. (2004)	An Assessment of Supermarket Loyalty Cards in one Major US Market	Günümüzün çocuklarının bakımı için sorumlulukları olan kadınlar, diğer insanlardan daha fazla risk alma eğiliminde olduklarından, daha yüksek bir marka bağlılığı ve hedonik alışveriş davranışı sergilemektedir.
Lim, E. A. C. ve Ang, S. H. (2008)	Hedonic vs. Utilitarian Consumption: A Cross- Cultural Perspective Based on Cultural Conditioning	Bu çalışmada, kültürel çeşitlilik, ürün tipi ve fayda talep tipinin tüketiciler arasındaki tutum ve marka kişiliği algılarına olan farklılıkları (Şanghay, Çin ve Singapur örnekleri) incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, Şangay'daki tüketicilerin hedonik ürünler yerine faydacı ürünleri teşvik eden reklamları tercih ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca tüketicilerin daha sofistike, yetkin, heyecan verici ve samimi olan faydalı ürünlerin markalarını seçtikleri görülmüştür. Singapurlu tüketiciler arasında böyle bir fark olmadığı araştırma sonucunda görülmüştür.
Tifferet, S. ve Herstein, R. (2012)	Gender Differences in Brand Commitment, Impulse Buying, and Hedonic Consumption	Cinsiyet, pazarlamacılar tarafından kullanılan en yaygın segmentasyon biçimlerinden biridir. Bu çalışmada, tüketici davranışları alanında cinsiyet farklılıkları üzerine bir inceleme yapılmıştır. Analiz sonucunda, erkeklerle kıyaslandığında kadınların genetik eğilimlerinden dolayı daha yüksek oranda hedonik tüketim ve dürtü alışverişi yaptığı tespit edilmiştir.

1.2. Tükenmişlik Sendromu

Tükenmişlik kavramı ilk olarak Freudenerger tarafından 1974 yılında “başarısızlık, yıpranma, enerji ve güç kaybı ya da insanın iş kaynakları üzerinde karşılanamayan istekler sonucunda meydana gelen tükenme durumu” olarak tanımlanmıştır. Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği, insanda meydana gelen fiziksel bitkinlik, uzun süren yorgunluk, halsizlik, çaresizlik ve umutsuzluk hali, içinde bulunulan iş hayatına ve başka kişilere karşı gösterilen olumsuz tutumları barındıran fiziksel ve psikolojik yönlü bir sendrom olarak tanımlamışlardır (Maslach ve Jackson, 1981; Wright ve Cropanzano, 1998; Embriaco vd. 2007: 482). Tükenmişlik; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalmış olan kişisel başarı ile karakterize edilen, kendine özgü bir stres sendromu olarak ortaya çıkmaktadır (Cordes ve Dougherty, 1993: 621). Çok fazla stres ve doyumsuzluğa tepki olarak kişinin kendini psikolojik olarak işinden soğutması olarak özetlenebilir (Hogan ve McKnight, 2007).

Birçok araştırmacı duygusal tükenmişliğin, tükenmişlik deneyiminin başlangıcı ve tükenmişlik sürecinin ilk aşaması olduğu görüşündedir (Maslach, 1982; Gaines ve Jermier, 1983). Tükenmişlik

sendromu aniden meydana gelen bir durum değil aksine yavaş ve sinsi bir şekilde gelişen belirtilerin toplamı şeklinde ifade edilen bir süreçtir (Ardıç ve Polatçı, 2008: 73). Tükenmişlik, öncelikle kişinin duygusal kaynaklarını tüketmeye başlamasıyla ortaya çıkmakta ve bireyin duygusal anlamda tükenmesiyle sonlanmaktadır. Duygusal anlamda tükenen kişi bir sonraki aşamada etrafındaki kişilerle ilişkisini sınırlandırarak onlardan uzaklaşmaktadır. Bu aşamada tükenmişliğin boyutlarından biri olan duyarsızlaşma boyutu ortaya çıkmaktadır (Maslach ve Jackson, 1981; Maslach vd. 1993). Son durumda kişi daha önceki olumlu davranışları ile mevcut davranışları arasındaki farkı ayırt etmeye başlamakta ve bunun sonucunda davranışlarını sınırlandıranların çevresindeki insanlar olduğunu düşünmektedir. Bu durumda kişi iş ve insan ilişkileri konusunda yetersizlik duygusu içine girmektedir (Cordes ve Dougherty, 1993: 624; Maslach vd. 2001: 403).

Tükenmişlik bireyin yaşamında meydana gelen ciddi bir rahatsızlık belirtisi ve bireyin yaşı ilerledikçe duygusal açıdan krize girmesi olarak tanımlanmaktadır. Bazı kaynaklar tükenmişlik sendromunun kronik stres sonucunda oluşan bir hastalık olduğunu ve genellikle yorgunluk, uyku problemleri, kişilik bozuklukları gibi durumların sendroma sebep olduğunu belirtmektedir (Sandström vd. 2005). Tükenmişlik durumu, stresin süresine ve yoğunluğuna bağlı olarak değişiklik gösteren bir sorun olmaktadır (Daley, 1979: 375). Tükenmişlik sendromu kişilerin ruh sağlığının korunması ve gerektiğinde erken tanı ile uzmanlarca kontrol altına alınabilmesi bakımından üzerinde durulması ve belirtilerin tespiti açısından tanımlanması gereken ciddi bir sorundur (Maslach vd. 1993, Maslach ve Jackson, 1981). Farklı alanlarda çalışan insanlar işlerinde yaşadıkları zorluklara karşı tepkiler verebilmekte ve bu tepkiler genellikle işe yönelik stres, bıkkınlık ve tükenme olarak kendini göstermektedir (Daley, 1979; Leiter ve Maslach, 1988).

Tükenmişlik sendromunun tek boyutlu bir yapısı olduğu düşünülse de genellikle çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir (Azizoğlu ve Özyer, 2010: 138). Maslach ve arkadaşlarının (1993) yapmış oldukları çalışmaya göre tükenmişlik sendromunun üç temel boyutu bulunmaktadır. Bunlar; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı şeklindedir (Maslach ve Jackson, 1981; Maslach vd. 1993; Barros, 2017: 1015). Duygusal tükenme, tükenmişliğin en çok görüldüğü boyut olmaktadır. Duygusal tükenme, kişinin iş yaşamında yoğun bir şekilde psikolojik ve duygusal isteklere maruz bırakıldığı için enerjisinin tükenmesi olarak tanımlanmaktadır. Duyarsızlaşma ise kişinin kendinden, işinden ve hayatının çoğu bölümünden uzaklaşması, işe ilişkin ideallerini ve coşkularını kaybetmesidir (Maslach ve Jackson, 1981; Perlman ve Hartman, 1982; Polat vd. 2009: 217). Duyarsızlaşma bireyin sunduğu hizmetin ya da ürünün tüketicilerin gözünde çelişkiye düşürülmesi ve kaliteli olmasını gerektiren niteliklerin göz ardı edilmesi, kişilere karşı küçük düşürücü bir dil kullanılması, insanları sınıflara ayırması ve hizmet verdiği insanlara karşı ilişkilerinde mesafe koyması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Maslach vd. 2001: 403; Leiter ve Maslach, 1988: 297). Kişisel başarı; kişinin yeteneklerinin azalması, işe karşı başarısız olması, işinde yeterli olamaması ve başarıya ulaşamaması şeklinde tanımlanmaktadır (Naktiyok ve Karabey, 2005: 183). Kişinin olumlu duygu ve

düşüncelerinde azalma olması, kendini negatif olarak değerlendirmeye başlamaya yatkın olduğunun da bir göstergesidir (Wright ve Bonett, 1997). Tükenmişlik sürecinin kavramsallaştırması Golembiewski ve Munzenrider (1981, 1984) ve Golembiewski (1989) tarafından yapılmıştır. Bu yazarlar, kişinin kişisel başarı aşamasındaki duygularını azaltmak için anlamlı bir kişiselleştirmenin gerekli olduğunu öne sürmüşlerdir.

Duygusal bir kombinasyon olarak tanımlanan tükenmişliğin (Pizzagalli, 2017: 109) ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de iş yerinde oluşan sorunlar olmaktadır (Campoya, 2016: 109). Bu kombinasyonlar; tükenme, duyarsızlaşma ve işten çekilme, zayıf kişisel başarı, profesyonel etkinliğin azaltılması gibi durumlardır (Perlman ve Hartman, 1982). Ayrıca kişilerin bunalması, mesleki zorluklar yaşaması, çalışma sürelerinin uzunluğu ve yorgunluk tükenmişliğe etki eden faktörler arasında yer almaktadır. (Maslach ve Goldberg, 1998: 63). Aynı zamanda işyerindeki mobing ve adaptasyonda sıkıntılar yaşamak gibi depresif durumlar kişinin yaşam koşullarını olumsuz etkilemektedir (Campoya, 2016; Pizzagalli, 2017). Uzun süreli tükenme, bireyin giderek hayatına olan ilgisinin azalması aynı zamanda kendini harcama, yok etme, yaşadığı hayattan zevk almama dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Elshaer vd. 2017: 1). Bu sorunları yaşayan bireylerde depresif durumlar gelişir ve ileride büyük psikopatolojik bozukluklara sebep olabilir. Bu sorunlar için bireyin uzman destek alması gerekmektedir aksi takdirde birey işine verimli bir şekilde devam edemez (Enache, 2013: 172). Tükenmişlik belirtilerinin göz ardı edilmesi ve onun ilerlemesinin önlenmemesi çok kötü sonuçları beraberinde getirecektir. Bu tür sorunların zamanında teşhis edilmesi ve önlem alınması gerekmektedir (Ardıç ve Polatçı, 2008: 73).

Tükenmişlik sendromunun sebebi bireysel ve örgütsel açıdan ortaya çıkan olumsuz sonuçlara dayanmaktadır (Jackson ve Maslach, 1982; Cordes ve Dougherty, 1993). Örgütsel ve bireysel rol taleplerine ek olarak (Cordes ve Dougherty, 1993) bireyler duygusal tükenmeye yol açan davranışları kendileri de geliştirebilirler. Schuler (1980)'a göre duygusal tükenme; çalışanlara karşı ortaya çıkan talepler, yapılan kısıtlamalar veya fırsatlarda yaşanan azalmalardan kaynaklanmaktadır. Duygusal tükenme özellikle aşırı iş yüküne, kişilerarası etkileşimlerde sorunlara, rol çatışmasına ve hem kişisel hem de organizasyonel beklentilerin yüksek olmasına sebep olmaktadır (Cordes ve Dougherty, 1993). Böylece, kendi başarıları hakkında yüksek beklentileri olan genç ve idealist çalışanlar bu yüksek taleplere cevap vermeye çalıştığında tükenmeye maruz kalmaktadırlar (Maslach ve Jackson, 1981; Maslach ve Jackson, 1984; Gold, 1985; Saxton vd. 1991).

Literatürdeki incelendiğinde birçok araştırmacı, yaş ile duygusal tükenme arasında bir ilişkinin olduğunu savunmaktadır (Zabel ve Zabel, 1982; Anderson ve Iwanicki, 1984; Gold, 1985; Russell vd. 1987). Genç bireyler tükenmişlik bileşenlerinin daha yüksek seviyelerini yaşamaktadır (Anderson ve Iwanicki, 1984; Maslach ve Jackson, 1981; Russell vd. 1987; Schwab ve Iwanicki, 1982b; Stevens ve O'Neill, 1983; Zabel ve Zabel, 1982). Fakat yapılan bazı araştırmalarda deneyimli çalışanların daha düşük düzeyde duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma bildirdikleri tespit edilmiştir (Anderson ve

Iwanicki, 1984). Tükenmişlik ile ilgili literatürde; iş yükü ve sorumluluk, çalışmaların çoğunda sürekli olarak duygusal tükenme ile ilişkilendirilmiştir. Duygusal tükenme ile ilişkili iş yükünün özel yönleri, (Maslach ve Pines, 1977; Pines ve Maslach, 1978; Jackson vd. 1986, 1987; Friesen ve Sarros, 1989) birçok farklı çalışmada ele alınmıştır.

Erkekler ve kadınlar genellikle tükenmişlik bileşenlerinde farklılık göstermektedir (Maslach ve Jackson, 1981; Schwab ve Iwanicki, 1982b; Stevens ve O'Neill, 1983). Ayrıca cinsiyet kişiliksizleşmenin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmaktadır. Erkeklerin duyarsızlaşma ve duygusal tükenme ile başa çıkma olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Maslach ve Jackson (1985) kadınların genellikle bakmakla yükümlü olduğu bireylerin sorumluluklarını taşıdıkları ve bu durumun da başkaları için endişe duyma oranlarını erkeklere oranla artırdığını vurgulamaktadırlar. Yazarlar aynı çalışmada erkeklerin ise daha gösterişsiz kişisel davranışlar sergilediklerini tespit etmişlerdir. Birçok çalışma tarafından da bu tespitin doğruluğu kanıtlanmıştır (Maslach ve Jackson, 1981; Maslach ve Jackson, 1985; Schwab ve Iwanicki, 1982b; Gold, 1984). Kişiler arasındaki ilişkilerin iyi olmaması, fazla iş ve stres kişisel tükenmeye sebep olmaktadır. Bu sebeple işkoliklikle tükenme arasında anlamlı bir ilişki olması beklenmektedir (Robinson, 2000). Yapılan çalışmalar sonucunda tükenmişlik sendromunun gelişmiş ülkelerde daha yaygın olduğunu göstermektedir. Sosyo-demografik nitelikler, çalışma şartları, iş yükü, kişilik yapısı gibi birçok etkenin tükenmişlik gelişiminde rol oynamaktadır (Ahola ve Hakanen, 2007).

1.3. Tükenmişlik Sendromu ve Hedonik Tüketim Arasındaki İlişki

Literatürde yapılmış olan çalışmalarda tüketicilerin tükenmişlik durumlarının hedonik ürün seçimine etkisinin duygusal değişim metotları açısından nasıl ve ne şekilde etkilendiği araştırılmıştır (Kronrod vd. 2011). Bu araştırmalarda hedonik ürünlere biçilen maddi değerlerin tükenmişlik algısını etkilediği görülmüştür. Tüketicilerin tükenmişlik seviyeleri arttıkça hedonik ürünlere duygusal açıdan nasıl yaklaştıkları da literatürde araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalarda negatif duygulardan çabuk bir şekilde kurtulmak isteyen tüketicilerin bu tükenmişlik durumundan çıkmak için hedonik ürünlere yönelerek duygusal süreci atlatmaya çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Bireyler bu duygusal durumdan olabildiğince uzaklaşarak bu duyguları pozitif duyguya dönüştürmek istemektedirler. Bu tüketiciler hedonik ürün satın aldıklarında tükenmişlik duygusundan çıkmaktadırlar. Kısaca tüketiciler tükenmişlik sendromuna kapıldıklarında negatif duygudan uzaklaşmak için daha çok ürün satın almaktadırlar. Fakat bu durumun sadece tükenmişlik duygusundan çıkıp daha pozitif bir algıya sahip olmak için edinilmiş bir davranış olduğu tespit edilmiştir (Yetişer, 2014: 343).

Literatürde konu ile benzerlik gösteren diğer çalışmalara bakıldığında; kadınların erkeklerden daha çok hedonik alışveriş yaptığı sonucuna ulaşıldığı görülmüştür (Özdemir ve Yaman, 2007; Arnold ve Reynolds, 2012). Dürtü alımının hedonik tüketim ile ilgili olmasından dolayı kadınların erkeklerden daha fazla hedonik tüketim davranışında bulunduğu söylenebilir. Bunun nedeni kadınların, erkeklerden daha fazla kaygı (Feingold, 1994) ve depresyona maruz kalması olabilir (Wade

vd. 2002). Dürtü satın alma ve olumsuz duygular arasındaki ilişki göz önüne alındığında (Silvera vd. 2008), kadınların hedonik ürünleri zihinsel durumlarını iyileştirmek ve motive olmak için bir araç olarak kullandıkları söylenebilir (Verplanken vd., 2005).

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı gittikçe yaygın hale gelen tükenmişlik durumunun öğrenciler üzerindeki etkisini ölçmek ve bu durumun gündelik yaşamlarındaki hedonik alışveriş davranışlarını ne boyutta etkilediğini belirlemektir. Bu bağlamda, bu çalışma, teorik bir çalışma olarak kurgulanmış ve “Tükenmişlik Sendromunun Hedonik Tüketim Üzerindeki Etkisini” ölçmek amacı ile literatür incelemesi ve bir araştırma ile tamamlanmıştır. Bu çalışmanın amacı tükenmişlik düzeyinde olan veya olmayan öğrencilerin gündelik yaşamlarındaki olumlu ve olumsuz davranışları belirlemek ve bu davranışlar sonucunda ihtiyaçları dışında sadece rahatlamak ve zamanlarını hoşça geçirebilmek için hedonik alışverişe yönelip yönelmediklerini belirlemektir. Bu çerçevede iki değişken arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek, ilişki varsa ne yönde ve ölçüde bir ilişki olduğunu saptamak çalışmanın temel amacıdır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Araştırma Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde yürütülen anket çalışmasının sonuçları analiz edilerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma evreni Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde öğrenim görmekte olan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma evreninin ve örnekleminin üniversite öğrencileri olarak belirlenmiş olmasının nedeni, kimi zaman çok ağır olabilen günümüz hayat şartları altında yaşayan üniversite öğrencilerinin, genç yaşlarının da bir sonucu olarak, duygusal tükenmişlik durumu ve hayatın her anında yer alan gerek ihtiyaç gerekse haz almak için yapılan satın alma davranışları ile yakından ilişkili olan olguların incelenmesi adına doğru bir seçim olacağı düşüncesidir. Bu bağlamda “Örnek sayısı ölçekteki değişken sayısının en az beş katı olmalıdır” (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016: 292) görüşünden yola çıkılarak 33 değişkenden oluşan ölçek için 165 örnek sayısı yeterlidir. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde 2017 Aralık dönemi itibari ile kayıtlı 6242 öğrenci olduğu bilgisi elde edilmiştir. Aralık 2017- Ocak 2018 tarihleri arasında yürütülen veri toplama sürecinde değerlendirmeye uygun 305 anket elde edilmiş olup bu rakam doğrultusunda örneklemin ana kütleyi temsil gücünün var olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tüketicilerin demografik özelliklerinin belirlenebilmesi için cinsiyet, yaş, gelir durumu ve okuduğu bölüm ile ilgili sorular yer almıştır. Anketin ikinci bölümünde ise tüketicilerin tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim davranışlarını ölçmeye ilişkin ifadeler yer almıştır. Tüketicilerin sorulara ne derece katıldıklarını belirlemek üzere 5’ li Likert ölçeği (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır.

Tükenmişlik düzeyini ölçmek için literatürde en çok kullanılan, güvenilirlik düzeyi yüksek olan, Maslach tarafından 1986'da geliştirilen "Maslach Burnout Inventory (Maslach Tükenmişlik Envanteri)" ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek, güvenilirliği başka çalışmalardan da test edilmiş olan (Shanafelt vd. 2002: 483; Embriaco vd. 2007: 483; Aktaş ve Şimşek, 2015) tükenmişlik sendromu ile ilgili 22 ifadeden oluşmaktadır.

Hedonik tüketimi ölçmek için literatürde Babin vd. (1994), Holbrook ve Hirschman (1982), Hausman (2000), Yu ve Bastin (2010), Arnold ve Reynolds (2003), Voss vd. (2003) ve daha birçok araştırmacı tarafından geliştirilen ölçekler bulunmaktadır. Araştırmada hedonik tüketimin ölçülmesi için güvenilirlik düzeyi yüksek olan Babin ve arkadaşları tarafından geliştirilen "Work and/or Fun: Measuring Hedonic and Utilitarian Shopping Value (İş ve/veya Eğlence: Hedonik ve Yararlı Alışveriş Değerini Ölçme)" adlı çalışmada kullanılan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçekte; güvenilirliği diğer çalışmalarda da test edilmiş olan (Lim ve Ang, 2008: 229; Tifferet ve Herstein, 2012; Arnold ve Reynolds, 2012) hedonik tüketim ile ilgili 11 ifade yer almaktadır.

Çalışmada kullanılan ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayıları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Ölçüm Aralığı	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı
Tükenmişlik Sendromu Ölçeği	5'li ölçek (1-5 arası)	22	0,755
Hedonik Tüketim Ölçeği	5'li ölçek (1-5 arası)	11	0,910

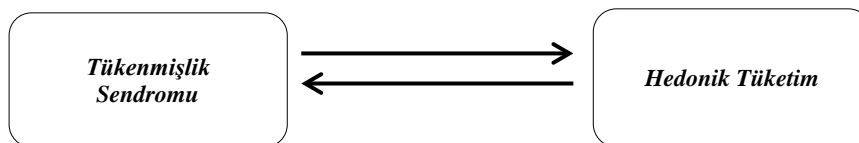
Cronbach (1951)'a göre, içsel tutarlılığın ölçümünde kullanılan en yaygın ve en önemli yöntem Cronbach alfa katsayısı olmaktadır (Cortina, 1993: 98). Alfa, 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve bu değer güvenilirlik ve tutarlılık için en az 0,7 olması istenmektedir (Coşkun vd. 2017: 133). Tablo-2' ye bakıldığında 0,910 ile hedonik tüketim ölçeğinin, 0,755 ile tükenmişlik sendromu ölçeğinin yüksek güvenilir olduğu ve maddelerarası içsel tutarlılığın sağlandığı görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilebilmesi için tüm veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve farklı istatistiksel analiz metotlarının kullanılmasında SPSS 23.0 paket programından faydalanılmıştır. Verilerin programa girişleri yapıldıktan sonra veri analizinde kullanılacak testler belirlenerek Güvenilirlik, Frekans Dağılımı, Ortalama- Standart Sapma, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Testi, Faktör Analizi, Korelasyon, Regresyon ve son olarak T-testi ve Anova testleri yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa katsayısından faydalanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın konusu ve amacı kapsamında geliştirilen kavramsal model üzerinde değişkenler arasındaki ilişki Şekil-1' de gösterilmiştir.

Şekil-1: Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın hipotezleri Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim davranış arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının ve tükenmişlik sendromunun hedonik tüketim üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesine ilişkin kurgulanmıştır. Bu bağlamda çalışma için oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H₁: Öğrencilerin tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H₂: Öğrencilerin tükenmişlik sendromunun, hedonik tüketim davranışı üzerinde etkisi vardır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Örneklem Özellikleri

Ankete katılan öğrencilerin demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo-3'te görülmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

CİNSİYET	Frekans	(%)	YAŞ	Frekans	(%)
Kadın	180	59,0	18-22	205	67,5
Erkek	125	41,0	23-27	92	30,2
Toplam	305	100,0	28-32	8	2,6
BÖLÜM	Frekans	(%)	Toplam	305	100,0
İşletme	104	34,1	AYLIK GELİR	Frekans	(%)
İktisat	92	30,2	<250	41	13,4
Kamu yönetimi	54	17,7	251-350	21	6,9
Uluslararası İlişkiler	41	13,4	351-450	96	31,5
Uluslararası Ticaret	14	4,6	451+	147	48,2
Toplam	305	100,0	Toplam	305	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 59'u kadın, % 41'i erkek; % 67,2'si 18-22, %30,2'si 23-27, % 2,6'sı 28-32 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 34,1'i işletme, % 30,2'si iktisat, % 17,7'si kamu yönetimi, %13,4'ü uluslararası ilişkiler, % 4,6'sı uluslararası ticaret bölümü öğrencisidir. Gelir dağılımı grupları; 250 TL % 13,4; 251-350 TL % 6,9; 351-450 TL % 31,5; 451 TL ve fazlası % 48,2 düzeyindedir.

3.2. Tükenmişlik Sendromu ile İlgili İstatistikler

Faktör analizi, sosyal bilimlerde ölçümün geçerliliğini ve kalitesini ortaya koymak için yapılan en önemli analizlerden biri olmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017: 75). Veri setinin örnekleme yeterliliğinin faktör analizi için uygunluğunu ölçmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve modelin geçerliliğini test etmek amacıyla ise Barlett Testinden yararlanılmıştır (Coşkun vd. 2017: 270). KMO değerinin %60'ın üstünde olması önerilmektedir (İslamoğlu ve Alınçık, 2016: 416). Tükenmişlik sendromu ölçeği için KMO değeri 0,795 olup sonuç istatistiksel bakımdan anlamlıdır (p<0,001).

Tablo 4: Asal Bileşen Faktör Analizi Sonuçları-Tükenmişlik Sendromu Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tükenmişlik Sendromu (KMO: 0,795)	Faktör Yükleri	Ortalama	Standart Sapma
1.Kendimi okuldan duygusal olarak uzaklaşmış hissediyorum.	0,680	3,07	1,47
2.Ders sonunda kendimi bitkin hissediyorum.	0,606	3,54	1,34
3.Sabah kalkıp yeni bir okul günü ile karşılaşmak zorunda kaldığımda kendimi yorgun hissediyorum.	0,615	3,39	1,41
4.İnsanların pek çok şey hakkında neler hissettiklerini anlayabilirim.	0,544	3,84	1,10
5.Bazı insanlara onlar sanki kişilikten yoksun bir objeymiş gibi davrandığımı hissediyorum.	0,432	2,77	1,49
6.Bütün gün insanlarla çalışmak benim için gerçekten bir gerginliktir.	0,585	2,71	1,31
7.İnsanların sorunlarını etkili bir şekilde hallederim.	0,644	3,60	1,11
8.Okul hayatımın beni tükettiğini hissediyorum.	0,712	3,22	1,45
9.Okul ile diğer insanların yaşamlarını olumlu yönde etkilediğimi hissediyorum.	0,529	3,45	1,18
10.Bu okula başladığımdan beri insanlara karşı katılaştığımı hissediyorum.	0,680	2,82	1,46
11.Bu okul beni duygusal olarak katılaştırdığı için sıkıntı duyuyorum.	0,690	2,69	1,43
12.Çok şeyler yapabilecek güçteyim.	0,623	3,96	1,09
13.Okulun beni kısıtladığını hissediyorum.	0,611	3,05	1,35
14.Okulda çok fazla çalıştığımı hissediyorum.	0,512	2,64	1,25
15.İnsanlara ne olduğu umurumda değil.	0,452	2,60	2,77
16.Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratıyor.	0,545	2,83	1,25
17.İnsanlarla aramda rahat bir hava yaratıyorum.	0,603	3,55	1,25
18.İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissediyorum.	0,573	3,57	1,17
19.Okulda birçok kayda değer başarı elde ettim.	0,383	3,27	1,18
20.Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	0,442	2,72	1,54
21.Okulumdaki duygusal sorunlara serinkanlılıkla yaklaşıyorum.	0,381	3,73	2,07
22.İnsanların bazı problemlerini sanki ben yaratmışım gibi davrandıklarını hissediyorum.	0,493	2,80	1,38
Cronbach Alpha Değeri	0,755		
Açıklanan Varyans (%)	57,472		

Notlar: (i)n=305, (ii) Varimax Rotasyonlu Asal Bileşenler Analizi. (iii) KMO: 0,795, Barlett Testi=1804, 116; p<0,001.

Tükenmişlik sendromu ölçeğinin güvenilirliğini saptamak amacıyla Cronbach Alpha Değerine bakılmış ve literatürdeki bazı çalışmalardan da tespit edildiği gibi (Shanafelt vd. 2002; Embriaco vd. 2007; Güllüce ve İşcan, 2010) ölçeğin güvenilirliğin yüksek olduğu (0,755) ve toplam varyansın %57,472'sini açıkladığı saptanmıştır.

3.3. Hedonik Tüketim ile İlgili İstatistikler

Faktör analizi sosyal bilimlerde ölçümün geçerliliğini ve kalitesini ortaya koymak için yapılan en önemli analizlerden biri olmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017: 75). Örneklemin yeterliliğini ölçmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmakta ve bu değer % 60'ın üzerinde olması önerilmektedir. Geçerliliği test etmek amacıyla uygulama öncesinde Barlett Testinden yararlanılmıştır. Faktör analizini uygulayabilmek için test sonucunun (p<0,001) anlamlı olması istenmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016: 416). Hedonik tüketim ölçeği için KMO değeri 0,945 olup sonuç istatistiksel bakımdan anlamlıdır (p<0,001).

Tablo 5: Asal Bileşen Faktör Analizi Sonuçları- Tükenmişlik Sendromu Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Faktör Yükleri	Ortalama	Standart Sapma
Hedonik Tüketim (KMO: 0,945)			
23. Alışveriş benim için neşe kaynağıdır.	0,845	3,68	1,38
24. Mecbur olmasam da alışveriş yaparım.	0,692	3,09	1,53
25. Alışveriş bana huzur verir.	0,889	3,56	1,39
26. Alışverişte zaman geçirmek haz vericidir.	0,894	3,46	1,44
27. Heyecan verici ürünlerden zevk alırım.	0,761	3,79	1,29
28. Alışveriş gezintisinden zevk alırım.	0,857	3,61	1,40
29. Alışverişlerde anlık davranabilmekle güzel vakit geçiririm.	0,835	3,67	1,31
30. Alışverişte bir avcı gibi heyecanlanırım.	0,811	3,21	1,45
31. Alışverişte bütün sorunlarımı unutabiliyorum.	0,823	3,09	1,48
32. Alışverişte macera hissine kapılırım.	0,467	3,25	2,75
33. Alışverişte harcadığım zamana üzülürüm.	0,554	3,60	1,46
Cronbach Alpha Değeri	0,910		
Açıklanan Varyans (%)	60,498		

Notlar: (i)n=305, (ii) Varimax Rotasyonlu Asal Bileşenler Analizi. (iii) KMO: 0,945, Barlett Testi=2348, 078; p<0,001.

Hedonik tüketim ölçeğinin güvenilirliğini saptamak amacıyla Cronbach Alpha Değerine bakılmış ve literatürdeki bazı çalışmalardan da tespit edildiği gibi (Lim ve Ang, 2008; Arnold ve Reynolds, 2012; Çakıcı ve Yıldırım, 2014) ölçeğin güvenilirliğin çok yüksek olduğu (0,910) ve toplam varyansın %60,498'ini açıkladığı saptanmıştır. Maddelerin tamamının faktör yükleri literatürdeki diğer çalışmalara paralel olarak (Tifferet ve Herstein, 2012: 178) 0,45'ten büyük ve faktörlerin tamamının öz değeri 1'den büyüktür. Bu sonuçlar anket formunda bulunan ölçeğin yapısal geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim davranışı arasında bir ilişkinin olup olmadığının irdelenmesidir. Değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi için "korelasyon" analizi yapılmaktadır (Coşkun vd. 2017). Bu analizin sonucunun İslamoğlu ve Alnıaçık (2016)' a göre -1 ile +1 arasında bir değer olması gerekmektedir. Katsayıların işareti negatif olursa bu iki değişken arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu ya da katsayının işareti pozitif ise iki değişken arasında aynı yönlü ilişkinin olduğu söylenebilir. Bu çerçevede tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim ölçekleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 6: Tükenmişlik Sendromu ve Hedonik Tüketim Ölçekleri Korelasyon Matrisi

	Tükenmişlik Sendromu	Hedonik Tüketim
Tükenmişlik Sendromu	1	
Hedonik Tüketim	0,163**	1

Not: **p<0,001.

Tablo-6 incelendiğinde, tükenmişlik sendromu ile hedonik tüketim boyutu arasında düşük düzeyli, pozitif ve istatistiksel bakımdan anlamlı (Yetişer, 2014: 115) bir ilişkinin olduğu görülmektedir (r: 0,163 ve p<0,001).

Bu bilgiler ışığında, "**H₁**: Öğrencilerin tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır." hipotezi doğrulanmış ve kabul edilmiştir.

Tükenmişlik sendromu ile hedonik tüketim ölçekleri arasındaki korelasyonların tespit edilmesinden sonra tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim değişkenleri arasındaki nedensel ilişkiyi belirlemek amacıyla;

$$\text{Tükenmişlik Sendromu} = b_0 + b_1 \text{ Hedonik Tüketim} + \varepsilon$$

modeli öne sürülmüş ve bağımsız değişkenin bir bağımlı değişken üzerindeki etkisini ve yönünü belirlemek için regresyon analizi yürütülmüştür (İslamoğlu ve Alınçık, 2016: 362). Burada ε hata terimi üzerinde klasik regresyon varsayımları geçerlidir. Regresyon analizi sonuçları Tablo-7’de görülmektedir.

Tablo 7: Tükenmişlik Sendromunun Hedonik Tüketim Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	ΔR^2	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata (Std. Ht.)	t	F
Hedonik Tüketim	0,027	Sabit Terim	63,840	2,194	29,101**	8,258*
		Tükenmişlik Sendromu	0,157	0,055	2,874*	

Not:*p<0,001,**p<0,05.

Öne sürülen model istatistiksel bakımdan anlamlıdır (F: 8,258 ve p<0,001). Regresyon analizi sonuçlarına göre, ΔR^2 (açıklanan varyansın yüzdesi) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri hedonik tüketim davranışının tükenmişlik sendromu ile açıklanabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Tablo-7’deki sonuçlar “**H₂**: Öğrencilerin tükenmişlik sendromunun, hedonik tüketim davranışı üzerinde etkisi vardır.” hipotezini desteklemektedir. Literatür incelendiğinde bu çalışmadan elde edilen sonucu destekler nitelikte olan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Arnold ve Reynolds (2012) davranışsal aktivasyon hedonik tüketim motivasyonu ile pozitif olarak ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kronrod, Grinstein ve Wathieu (2011) duygudurum, iletişim beklentileri ve istekler ile uyum arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalarında hedonik tüketimin olumlu duygudurumuna aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde tüketici davranışlarını etkileyen ve belirleyen birçok etmen bulunmaktadır. Tüketici davranışını etkileyen etmenler, bireylerin ruhsal ve psikolojik durumlarından kaynaklanan iç faktörler, çevresel ve demografik durumlardan kaynaklanan dış faktörler olabilmektedir. İhtiyaç, motivasyon, tutum gibi durumları kapsayan psikolojik faktörler bireylerin satın alma davranışlarına yön vermektedir. Bu bağlamda günümüz insanının temel problemlerinden biri haline gelen tükenmişlik sendromu bireylerin gerek okul yaşantısında gerekse iş hayatında olumsuzluklara neden olabilmektedir. Bu olumsuzluklar karşısında ruhsal ve psikolojik olarak bunalıma giren bireylerin satın alma kararlarında ve tüketim davranışlarında farklılıklar meydana gelmektedir. Duygusal açıdan tükenmişlik yaşayan birey kendisini motive edecek ve bu durumdan kurtaracak çözüm arayışına girmektedir. Zihinsel ve fiziksel açıdan enerjinin azalması, kişinin ruhsal olarak çökmesi, stresin fazlaşması gibi bireyi olumsuz etkileyen tükenmişlik sendromu, bireyler tarafından dönüştürülebilmektedir. Kendini duygusal açıdan tükenmiş hisseden tüketiciler hedonik tüketime yönelerek yorgun, stresli ve negatif duygulardan soyutlanmak isteyecektir. Hedonik tüketim;

tüketicilere zevk, haz, rahatlama ve mutluluk verebileceğinden dolayı bireylerin psikolojik durumlarını düzeltecek ve tükenmişlik durumunun azalmasına yardımcı olacaktır.

Tükenmişlik sendromunun hedonik tüketim üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırılması amacıyla yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Tükenmişlik sendromu ölçeğini oluşturan maddelere cevaplayıcıların katılım düzeyleri orta ve yüksek düzeydedir.

- Hedonik tüketim ölçeğindeki maddeye cevaplayıcıların katılım düzeyleri daha yüksek düzeydedir.

- Literatürde yapılan diğer çalışmalarla paralel şekilde sonuçlanan bu çalışmada, olumsuz ve negatif duygudurumundan kurtulmaya çalışan bireylerin hedonik ürünlere verdiği değerin arttığını ve daha çok hedonik alışverişe yönelim gösterdikleri tespit edilmiştir.

- Tükenmişlik sendromu ölçeği ve hedonik tüketim ölçeği arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

- Yapılan analiz sonucunda literatür ile benzerlik gösteren, hedonik tüketim davranışında kadın ve erkekler arasında bir farklılık saptanmıştır. Cinsiyete göre farklılık gösteren bu sonuçlar doğrultusunda kadınların erkeklerden daha çok hedonik alışveriş davranışında bulunduğu tespit edilmiştir.

- “Alışverişte bütün sorunlarımı untabiliyorum” maddesinin faktör yükünün yüksek olması, öğrencilerin duygusal olarak tükenme durumunda hedonik alışveriş davranışında bulunarak rahatladığını göstermektedir.

Sonuç olarak çalışmada sunulan; “**H₁**: Öğrencilerin tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.”, “**H₂**: Öğrencilerin tükenmişlik sendromunun, hedonik tüketim davranışı üzerinde etkisi vardır.” hipotezleri regresyon ve pearson korelasyon analizleri yapılarak test edilmiş ve testlerin sonuçları doğrultusunda doğrulanarak kabul edilmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda, tükenmişlik sendromu ile hedonik tüketim davranışı arasında düşük düzeyli istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, tükenmişlik sendromunun hedonik ürünleri satın alma kararı üzerinde kısmen de olsa etkili olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede elde edilen sonuçlara yönelik olarak şu değerlendirmeler yapılmıştır:

Bu çalışmanın Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerinde yürütülmüş olması önemli bir kısıttır. Özellikle örneklemin öğrenciler olarak belirlenmiş olmasının sebebi, yaşlarının genç olmasının da etkisiyle, yoğun ders programları ve üniversite şartlarının gerektirdiği sorumlulukları bir arada yürütmeye çalışan öğrencilerde stres, yorgunluk, gelecek için kaygılanma ve daha birçok olumsuz durumla karşı karşıya kalıyor olmalarıdır. Bu psikolojik ve ruhsal durumları geride bırakabilmek için temel gereksinimleri dışında kendilerini motive eden, zevk veren, duygu durumlarını olumlu yönde etkileyen aktivitelere yönelerek hedonik tüketim davranışında

bulunurlar. Bundan sonraki çalışmalarda farklı örneklem grupları üzerinde benzer çalışmalar yürütülebilir ve örneklerarası karşılaştırmalar yapılabilir.

Yapılan analiz sonuçları incelendiğinde; öğrencilerin çoğunluğunun okul hayatının kendilerini tükettiğini ve duygusal olarak katılaştırdığını hissettiklerini belirttikleri görülmektedir. Hedonik tüketim ölçeğinde ise, öğrenciler alışverişte geçirilen zamanın haz ve huzur verdiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğunun vermiş olduğu cevaplara göre öğrenciler alışveriş sırasında sorunlarından uzaklaşmakta ve hatta sorunlarını unutmaktadırlar. Literatürdeki çalışmaları destekler nitelikte olan bu sonuçlar, tükenme durumunda olan öğrencilerin hedonik alışveriş yaparak negatif düşüncelerden uzaklaştıkları ve kendilerini iyi hissettikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Sonraki çalışmalarda örneklemin genişletilerek farklı örneklem gruplarında aynı sonuçların elde edilip edilemeyeceğinin irdelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Farklı üniversiteler, iller ve ülkeler arasında değerlendirme yapılabilir. Ayrıca çalışanlar ve öğrenciler arasında tükenmişlik seviyesinin farklılık göstereceği göz önünde bulundurularak karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Çalışmaya tükenmişlik sendromunun alt boyutları da eklenerek farklı sonuçlar elde edilebilir. Hedonik tüketim ölçeğine ilişkin değerlendirmelerin demografik özelliklere göre yapılması, özellikle gelir durumu gibi faktörlerin etkisinin belirlenmesi farklı çalışmalara konu olabilir.

Çalışma genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, elde edilen bulguların, genel algı destekler ve literatürde daha önce yapılan çalışmalarla paralel sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, tükenmişlik sendromu ve hedonik tüketim konularının öneminin tekrar vurulanmasına katkı sağlamaktadır. Araştırma bulguları genel boyutuyla tükenmişlik sendromunun hedonik tüketim üzerinde etkisinin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahola, K. ve Hakenen, J. (2007). Job strain, burnout, and depressive symptoms: A prospective study among dentists, *Journal of Affective Disorders*, 104, 103-110.
- Aktaş, H. ve Şimşek, E. (2015). Bireylerin örgütsel sessizlik tutumlarında iş doyumunu ve duygusal tükenmişlik algılarının rolü, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11 (24), 205-230.
- Alba, J. W. ve Williams, E. F. (2012). Pleasure principles: A review of research on hedonic consumption, *Journal of Consumer Psychology*, 23 (1), 2-18.
- Anderson, M. B. G. ve Iwanicki, E. F. (1984). Teacher motivation and its relationship to burnout, *Educational Administration Quarterly*, 20, 109-132.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik sendromu akademisyenler üzerinde bir uygulama, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 69-96.
- Arnold, M. J. ve Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations, *Journal of Retailing*, 79, 77-95.
- Arnold, M. J. ve Reynolds, K. E. (2012). Approach and avoidance motivation: investigating hedonic consumption in a retail setting, *Journal of Retailing*, 88 (3), 399-441.
- Atulkar, S. ve Kesari, B. (2017). Satisfaction, loyalty and repatronage intentions: Role of hedonic shopping value, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 39, 23-34.
- Azizoğlu, Ö. ve Özyer, K. (2010). Polislerde tükenmişlik sendromu üzerine bir ampirik çalışma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (1), 137-147.
- Babin, B. J. ve Attaway, J. S. (2000). Atmospheric affect as a tool for creating value and gaining share of customer, *Journal of Business Research*, 49, 91-99.
- Babin, B. J., Darden, W. R. ve Griffin, M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value, *Journal of Consumer Research*, 20 (4), 644-656.
- Barros, A. S. S. (2017). Subjective Well-Being (Sb) and Burnout Syndrome (BnS): correlational analysis teleworkers Education Sector, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 237, 1012-1018.
- Bearden, W. O. ve Teel, J. E. (1983). Selected determinants of consumer satisfaction and complaint reports, *Journal of Marketing Research*, 20, 21-28,
- Belk, R.W. (1988). Possessions and the extended self, *Journal of Consumer Research*, 15, 139-63.
- Bellizzi, J.A. ve Bristol, T. (2004). An assessment of supermarket loyalty cards in one major US market, *Journal of Consumer Marketing*, 21 (2), 144-54.
- Bloch, P. H. ve Richins, M. L. (1983). Shoppin without purchase: an investigation of consumer browsing behavior, *Advances in Consumer Research*, 10, 389-393.

Cadotte, E. R., Woodruff, R. B. ve Jenkins, R. L. (1987). Expectations and Norms in Models of Consumer Satisfaction, *Journal of Marketing Research*, 24, 305-314.

Campayo, J. G., Guedea, M. P., Mercadal, P. H. ve Dauden, E. (2016). Burnout syndrome and demotivation among health care personnel. Managing Stresfull situations: The importance of teamwork, *Actas Dermo-Sifiliograficas*, 107 (5), 400-406.

Carpenter, J. M. ve Moore, M. (2009). Utilitarian and hedonic shopping value in the US discount sector, *Journal of Retail and Consumer Services*, 16, 68-74.

Chang, E. (2001). The mediating role of hedonic shopping value in apparel shopping satisfaction, *All Rights Reserved*, 10.

Childers, T. L., Carr, C. L., Peck, J. ve Carson, S. (2001). Hedonic and utilitarian motivations for online retail shopping behavior, *Journal of Retailing*, 77, 511-535.

Chitturi, R., Raghunathan, R. ve Mahajan, V. (2007). Forms versus function: How the intensities of specific emotions evoked in functional versus hedonic trade-offs mediate product preferences, *Journal of marketing research*, 44, 702-714.

Cordes, C. L. ve Dougherty, T. W. (1993). A Review and an integration of research on of burnout, *Academy of Management*, 18 (4), 621-656.

Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications, *Journal of Applied Psychology*, 78 (1), 98-104.

Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, (9. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests, *Psychological Bulletin*, 16 (3), 297-334.

Çakıcı, A. C. ve Yıldırım, O. (2014). Mersin ve Adana'daki dört ve beş yıldızlı otellerde konaklayan türk iş insanlarının hazcı-faydacı tüketim eğilimleri üzerine bir araştırma, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 33-44.

Daley, M. R. (1979). Burnout': smoldering ' problem in protective services, *Social Work*, 24 (5), 375-379.

Deniz, A. ve Erciş, A. (2010). Kişilik özellikleri, hedonik ve rasyonel fayda, marka duygusu ve marka bağlılığı arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2).

Elshaer, N. S. M., Moustafa, M. S. A., Aiad, M. W. ve Ramadan, M. İ. (2017). Job stress and burnout syndrome among critical care healthcare workers, *Alexandira journal of medicine*, 1-5.

Embriaco, N., Papazian, L., Kentish-Barnes, N., Pochard, F. ve Azoulay, E. (2007). Burnout syndrome among critical care healthcare workers, *Current Opinion in Critical Care*, 13, 482-488.

Enache, R. G. (2013). Burnout syndrome and work accidents, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 78, 170-174.

Feingold, A. (1994). Gender differences in personality: a metaanalysis, *Psychological Bulletin*, 116 (3), 429-56.

Friesen, D. ve Sarros, J. C. (1989). Sources of burnout among educators, *Journal of Organizational Behavior*, 10, 179-188

Gaines, J. ve Jermier, J. M. (1983). Emotional exhaustion in a high-stress organization, *Academy of Management Journal*, 26, 567-586.

Gardner, M. P. (1985). Mood states and consumer behavior: a critical review, *Journal of Consumer Research*, 12, 281-300.

Gold, Y. (1984). The factorial validity of the Maslach Burnout Inventory in a sample of California elementary and junior high school classroom teachers, *Educational and Psychological Measurement*, 44, 1009-1016.

Gold, Y. (1985). Does teacher burnout begin with student teaching, *Educational Research*, 105 (3), 254-257.

Golembiewski, R. T. (1989). A note on Leiter's study: Highlighting two models of burnout, *Group and Organization Studies*, 14, 5-13.

Golembiewski, R. T. ve Munzenrider, R. (1981). Efficacy of three versions of one burn-out measure: MBI as total score, sub-scale scores, or phases?, *Journal of Health and Human Resources Administration*, 228-246.

Golembiewski, R. T. ve Munzenrider, R. (1984). Phases of psychological burn-out and organizational co-variants: A replication using norms from a large population, *Journal of Health and Human Resources Administration*, 7, 290-323.

Griffin, M., Babin, B. J. ve Modianos, D. (2000). Shopping values of Russian consumers: the impact of habituation in a developing economy, *Journal of Retailing*, 76 (1), 33-52.

Güllüce, A. Ç. Ve İşcan, Ö. F. (2010). Mesleki tükenmişlik ve duygusal zeka arasındaki ilişki, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), 7-29.

Hausman, A. (2000). A multi-method investigation of consumer motivations in impulse buying behavior, *Journal of Consumer Marketing*, 17 (5), 403-419.

Havlena, W. J. ve Holbrook, M. B. (1986). The Varieties of Consumption Experience: Comparing Two Typologies of Emotion in Consumer Behavior, *Journal of Consumer Research*, 13, 394-404.

Hea-Sook, K. (2005). The types of clothing shopping value and the classification of consumer group by shopping values, *Journal of Fashion Business*, 3 (6), 126-140.

Hirschman, E. C. ve Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions, *Journal of Marketing*, 46 (3), 92-101.

Hirschman, E. C. (1983). Predictors of self-projection, fantasy fulfillment and escapism, *The Journal of Social Psychology*, 120, 63-76.

Hirshman, E. C. (1980). Attributes and layers of meaning. In: Olsen Jerry, editor. Advances in consumer research, *MI: Association for Consumer Research*, 7, 101–118.

Hirshman, E. C. (1986). The effect of verbal and pictorial advertising stimuli on aesthetic, utilitarian and familiarity perceptions, *Journal of Advert*, 15, 27–34.

Hogan, R. L. ve McKnight, M. A. (2007). Exploring burnout among university online instructors: An initial investigation, *Internet and Higher Education*, 10, 117-124.

Holbrook, M. B. ve Hirschman, E. C. (1984). The experiential aspects of consumption: consumer fantasies feelings and fun, *Journal of Consumer Research*, 9, 132–140.

Holbrook, M. B. ve Moore, W. L. (1981). Feature interactions in consumer judgments of verbal versus pictorial representations, *Journal of Consumer Research*, 8, 103–113.

Hopkinson, G. C. ve Pujari, D. (1999). A factor analytic study of the sources of meaning in hedonic consumption, *European Journal of Marketing*, 33 (3/4), 273-294.

Hudson, L. A. ve Murray, J. B. (1986). methodological limitations of the hedonic consumption paradigm and a possible alternative: a subjectivist approach, *Advances in Consumer Research*, 13, 343-348.

İslamoğlu, H. ve Almaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Jackson, S. E. ve Maslach, C. (1982). After-effects of job-related stress: Families as victims, *Journal of Occupational Behaviour*, 3, 63-77.

Jackson, S. E., Schwab, R. L. ve Schuler, R. S. (1986). Toward an understanding of the burnout phenomenon, *Journal of Applied Psychology*, 71, 630-640.

Jackson, S. E., Tumer, J. A. ve Brief, A. P. (1987). Correlates of burnout among public service lawyers, *Journal of Occupational Behavior*, 8, 339-349.

Jones, M. A., Reynolds, K. E. ve Arnold, M. J. (2006). Hedonic and utilitarian shopping value: Investigating differential effects on retail outcomes, *Journal of Business Research*, 59, 974-981.

Kahneman, D. (1991). Judgment and decision making: a personal view, *Psychological Science*, 2 (3), 142-145.

Kathleen T. L. (1989). Hedonic consumption: music as a product, *Advances In Consumer Research*, 16, 367-373.

Kronrod, A., Grinstein, A. ve Wathieu, L. (2011). Enjoy! hedonic consumption and compliance with assertive messages, *Journal of Consumer Research*, 39, DOI: 10.1086/661933.

Leiter, M. P. ve Maslach, C. (1988). The impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment, *Journal of Organizational Behavior*, 9 (4), 297-308.

Lim, E. A. E. C. ve Ang, S. H. (2008). Hedonic vs. utilitarian consumption: A cross-cultural perspective based on cultural conditioning, *Journal of Business Research*, 61, 225–232.

MacInnis, D. J. ve Price, L. L. (1987). The role of imagery in information processing: review and extensions, *Journal of Consumer Research*, 13 (4), 473-491.

Mano H, Oliver, M. H. (1993). Assessing the dimensionality and structure of the consumption experience: evaluation, feeling, and satisfaction, *Journal of Consumer Research*, 20, 451-466.

Mano, H. ve Oliver, R. L. (1993). Assessing the dimensionality and structure of the consumption experience: evaluation, feeling, and satisfaction, *Journal of Consumer Research*, 20 (3), 451-466.

Mano, H.ve Oliver R. L. (1993). Assessing the dimensionality and structure of the consumption experience: evaluation, feeling, and satisfaction. *Journal of Consumer Research*, 20, 451-466.

Maslach, C. ve Goldberg, J. (1998). Prevention of burnout: New perspectives, *Applied & Preventive Psychology*, 7, 63-74.

Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1985). The role of sex and family variables in burnout, *Sex Roles*, 12, 637-851.

Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout, *Journal of Occupational Behaviour*, 2 (2), 99-113.

Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leither, M. (2001). Job Burnout, *Annual Reviews*, 52, 397-422.

Maslach, C. ve Pines, A. (1977). The burn-out syndrome in the day care setting, *Child Care Quarterly*, 8, 100-113.

Matzler, K., Bidmon, S. ve Krauter, S. (2006). Individual determinants of brand affect: the role of the personality traits of extraversion and openness to experience, *Journal of Product & Brand Management*, 15 (7), 427-434.

Michon, R., Yu, H., Smith, D. ve Chebat, J. C. (2007). The shopping experience of female fashion leaders, *International Journal of Retail & Distribution Management*, 36 (5), 488-501.

Naktiyok, A. ve Karabey, C. N. (2005). İşkoliklik ve tükenmişlik sendromu, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (2), 179-198.

Noseworthy, T.J. ve Trudel, R. (2011). Looks interesting, but what does it do? Evaluation of incongruent product form depends on positioning, *Journal of consumer marketing research*, 48, 1008-1019.

O'Shaughnessy, J. ve O'Shaughnessy, N. J. (2002). Marketing, the consumer society and hedonism, *European Journal of Marketing*, 36, (5/6), 524-547.

Okado, E. M. (2005). Justification effects on consumer choice of hedonic and utilitarian goods, *Journal of Marketing Research*, 42 (1), 43-53.

Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions, *Journal of Marketing Research*, 17, 460- 469,

Oppewal, H. ve Holyoake, B. (2004). Bundling and retail agglomeration effects on shopping behavior, *Journal of Retailing and consumer Services*, 11, 61-74.

Öz, M. ve Mucuk, S. (2015). Tüketici satınalma davranışı kapsamında hedonik (hazcı) tüketicinin plansız alışveriş üzerine etkisi, *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 1 (2), 37-60.

Özdemir, Ş. ve Yaman, F. (2007). Hedonik alışverişin cinsiyete göre farklılaşması üzerine bir araştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (2), 81-91.

Park, E. J., Kim, E. Y. ve Forney, J. C. (2006). A structural model of fashion-oriented impulse buying behavior, *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 10 (4), 433-446.

Perlman, B. ve Hartman, E. A. (1982). Burnout: Summary and Future Research, *College of Business Administration*, 2-45.

Pines, A. ve Maslach, C. (1978). Characteristics of staff burnout in mental health settings, *Hospital and Community Psychiatry*, 29, 233-237.

Pizzagalli, D. A. (2017). On the depressive nature of the “burnout syndrome”: A clarification, *European Psychiatry*, 41, 109-110.

Polat, G., Topuzoğlu, A., Gürbüz, K., Hotalak, Ö., Kavak, H., Emirikçi, S. ve Kayış, L. (2009). Bilecik İli, Bozüyük İlçesi, Lise Öğretmenlerinde Tükenmişlik Sendromu, *Araştırma/Research Article*, 8 (3), 217-222.

Robinson, B. E. (2000). Workaholism: Bridging the Gap Between Workplace, Sociocultural and Family Research, *Journal of Employment Counseling*, 37, 31-47.

Russell, D. W., Altmaier, E. ve Van V. D. (1987). Job-related stress, social support, and burnout among classroom teachers, *Journal of Applied Psychology*, 72, 269-274.

Russell, J. A. (1979). Affective space is bipolar, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 345-356.

Sandström, A., Rhodin, I. N., Lundberg, M., Olsson, T. ve Nyberg, L. (2005). Impaired cognitive performance in patients with chronic burnout syndrome, *Biological Psychology*, 69, 271-279.

Saxton, M. J., Phillips, J. S. ve Blakeney, R. N. (1991). Antecedents and consequences of emotional exhaustion in the airline reservations service sector, *Human Relations*, 44, 583- 595.

Schuler, R. S. (1980). Definition and conceptualization of stress in organizations, *Organization Behavior and Human Performance*, 25, 184-215.

Schwab, R. L. ve Iwanicki, E. F. (1982b). Who are our burned out teachers?, *Educational Research Quarterly*, 7, 5-16.

Shanafelt, T. D., Bradley, K. A., Wipf, J. E., Back A. L. (2002). Burnout and self-reported patient care in an internal medicine residency program, *Ann Intern Med*, 136, 358-367.

Sherry, J.F. (1990). A sociocultural analysis of a midwestern american flea market, *Journal of consumer research*, 17, 13-30.

Silvera, D.H., Lavack, A.M. ve Kropp, F. (2008). Impulse buying: the role of affect, social influence, and subjective wellbeing, *Journal of Consumer Marketing*, 25 (1), 23-33.

Stevens, G. B. ve O'Neill, P. (1983). Expectation and bumout in the developmental disabilities field, *American Journal of Community Psychology*, 11, 615-627

Stoel, L., Wickliffle, V. ve Lee, K. H. (2004). Attribute beliefs and spending as antecedents to shopping value, *Journal of Business Research*, 57, 1067-1073.

Tauber, E. M. (1972). Marketing notes and communications, *Journal of Marketing*, 36 (4), 46-49.

Taylor, S. A., Sharland, A., Cronin J. J. ve Bullard, W. (1993). recreational service quality in the international setting, *International Journal of Service Industry Management*, 4 (4), 68-86.

Tifferet, S. ve Herstein, R. (2012). Gender differences in brand commitment, impulse buying, and hedonic consumption, *Journal of Product & Brand Management*, 21 (3), 176-182.

To, P. L, Liao, C. ve Lin, T. H. (2007). Shopping motivations on Internet: A study based on utilitarian and hedonic value, *Science Direct*, 27, 774-787.

Tse, D. K., Belk, R. W. ve Zhou, N. (1989). Becoming a consumer society: a longitudinal and cross-cultural content analysis of print ads from Hong Kong, the People's Republic of China, and Taiwan, *Journal of Consumer Research*, 15, 457-472.

Tversky, A. ve Kahneman, D. (1991). Loss Aversion in Riskless Choice: A Reference Dependent Model, *Quarterly Journal of Economics*, 1039-1061.

Tynan, C. ve McKechnie, S. (2009). Hedonic meaning creation though Christmas consumption: a review and model, *Journal of Customer Behaviour*, 8 (3), 237-255.

Verplanken, B., Herabadi, A.G., Perry, J.A. ve Silvera, D.H. (2005). Consumer style and health: the role of impulsive buying in unhealthy eating, *Psychology and Health*, 20 (4), 429-41.

Voss, K. E., Spangenberg, E.R., ve Grohmann, B. (2003). Measuring the hedonic and utilitarian dimensions of consumer attitude, *Journal of Marketing Research*, 40 (3), 310-320.

Wade, T.J., Cairney, J. ve Pevalin, D.J. (2002). Emergence of gender differences in depression during adolescence: national panel results from three countries, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41 (2), 190-198.

Wakefield, K. L. ve Baker, J. (1998). Excitement at the mall: determinants and effects on shopping response, *Journal of Retailing*, 74 (4), 515-539.

Wertenbroch, K. ve Dhar, R. (2000). Consumer choice between hedonic and utilitarian goods, *Journal of Marketing Research*, 37 (1), 60-71.

Westbrook, R. A. (1980a). Intrapersonal affective influences upon consumer satisfaction with products, *Journal of Consumer Research*, 1, 49-54.

Westbrook, R. A. ve Oliver, R. L. (1991). The dimensionality of consumption emotion patterns and consumer satisfaction, *Journal Of Consumer Research*, 18, 84-91.

Wood, W. ve Eagly, A.H. (2002). A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: implications for the origins of sex differences, *Psychological Bulletin*, 128 (5), 699-727.

Woodruff, R. B., Cadotte, E. R. ve Jenkins, R. L. (1983). Modeling Consumer Satisfaction Processes Using Experience-based Norms, *Journal of Marketing Research*, 20, 296-304.

Wright, T. A. ve Bonett, D. G. (1997). The contribution of burnout to work performance, *Journal of Organizational Behavior*, 18 (5), 491-499.

Wright, T. A. ve Cropanzano, R. (1998). Emotional exhaustion as a predictor of job performance and voluntary turnover, *Journal of Applied Psychology*, 83, 486- 493.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46 (Özel Sayı), 74-85.

Yu, C. ve Bastin, M. (2010). Hedonic shopping value and impulse buying behavior in transitional economies: a symbiosis in the mainland China marketplace, *Brand Management*, 18 (2), 105-114.

Zabel, R. H. ve Zabel, M. K. (1982). Factors in burnout among teachers of exceptional children, *Exceptional Children*, 49, 261-263.

Zeitmahaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence, *Journal of Marketing*, 52 (3), 2-22.

Zhong, J.Y. ve Mitchell, V. (2010). A mechanism model of the effect of hedonic product consumption on well-being, *Journal of Consumer Psychology*, 20 (2), 152-62.

SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABET BOYUTUYLA İŞLETMELERİN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK FAALİYETLERİNİN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Esen Şahin¹

Fatma Aydın²

ÖZ

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS); işletmelerin etkin, verimli ve karlı olma hedeflerinin yanında topluma ve paydaşlarına karşı yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini kapsayan faaliyetlerdir. Geçmişte işletmeler sadece kârlı olma hedefleri ile çalışmalarını sürdürürken; gelişen teknoloji, değişen ekonomi ve kültürün yarattığı bilinçli tüketicilerin etkisiyle işletmeler bugün sosyal sorumlu olarak faaliyetlerine yönelmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk bilinci ile işletmelerin yarattığı değerin artması, hesap verebilir ve saydam olmaları, kurumsal sosyal sorumluluğu önemli bir pazarlama stratejisi haline getirmiştir. İşletmelerin sosyal sorumlu olma misyonu, bilinçli tüketicilerin satın alma kararlarını pozitif yönde etkilemeye ve işletme faaliyetlerinin tüketiciler tarafından benimsenme oranını artırmaktadır. Tüketicilerin ürün tercihi yaparken ve sadakat duygusu geliştirirken sosyal sorumluluk faaliyetlerinden etkilenmeleri, rekabet avantajı boyutuyla da her geçen gün işletmeleri sosyal sorumluluk faaliyetlerine daha fazla yöneltmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, sürdürülebilir rekabet için de, tüketicilerin onayını alarak toplumun sorunlarına çare olmak amacı ile yürütüldüklerinden önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin tüketici davranışına etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ve tüketici davranışları arasında anlamlı pozitif bir bağ olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri, Tüketici Davranışları

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD, esenboztassahin@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD, fmayd.9342@gmail.com

THE IMPACTS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ACTIVITIES WITH SUSTAINABLE COMPETITIVE SIZES ON CONSUMER BEHAVIOUR

ABSTRACT

Corporate social responsibility (CSR); besides the aims of enterprises being effective, productive and profitable is the activities of covering their responsibility to fulfill towards society and their stakeholders. In the past, while the enterprises continue to work only with profitability aims; with the help of the developing technology, the changing economy and the conscious consumers who created by the cultures, the enterprises are now oriented to their activities as socially responsible. Increasing the value created by enterprises with consciousness corporate social responsibility, accountable and transparency has made the social responsibility an important marketing strategy. The mission of enterprises to be socially responsible is increasing decisions of purchasing by conscious consumers and adoption of enterprise activities by consumers. Impacts of consumers from the corporate social responsibility while making product choice and developing loyalty, with the competitive advantage size are oriented the enterprises to social responsibility activities more day by day. Corporate social responsibility activities are also important for sustainable competition due to carried out with aims to be remedy of society problems by obtaining approval of consumers.

Keywords: Social Responsibility, Corporate Social Responsibility Activities, Consumer Behavior.

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte artan tüketim, kaynakların azalmasına ve her alanda sürdürülebilirliğin sağlanması noktasında yetersizliğe neden olmaktadır. İşletmeler faaliyetlerini, kaynakların kıt olduğunu düşünerek, toplum yararına sorumluluğunun bilincinde olacak şekilde sürdürmekle yükümlüdürler. Sosyal sorumluluk; toplumu oluşturan bireylerin, grupların toplumun kalkınması için yapması gereken faaliyetlerdir. Bireyin topluma karşı sorumlulukları olduğu gibi işletmelerin de toplumun refahı için yerine getirmekle yükümlü olduğu sorumlulukları (çevreyi korumak, eğitimin kalitesini artırmak, ekonomiye katkıda bulunmak vb.) vardır. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, işletmelerin faaliyetlerini yerine getirirken, bilinçli ya da bilinçsiz olarak çevreye ve insanlığa vermiş oldukları zararı telafi etmenin en etkin ve çağdaş yoludur.

Sürekli değişen dünyada müşteriler bu değişimin önemli bir parçası konumundadır. Tüketici davranışı; tüketicilerin imaj, fiyat, kalite, reklam, promosyon gibi faktörlerden etkilenecek bir ürünü satın almaya karar vermesi eğilimidir. Tüketicilerin işletmelere, ürünlere bağlılığını güçlendirmek ve işletmelerin itibarlarını artırmak için KSS faaliyetleri önemli bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin tüketici davranışlarına nasıl yansıdığına değerlendirilmesi ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile tüketici satın alma davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma; “İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile tüketici davranışı arasında pozitif ilişki vardır.” hipotezi üzerine kurgulanmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde KSS faaliyetleri, tüketici davranışları ve aralarındaki ilişki üzerine kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanmış, araştırmaya dair hipoteze yer verilmiştir. Üçüncü bölümde; araştırmanın örnekleme ile ilgili demografik özellikler değerlendirilmiş ve çalışma sonucunda elde edilen verilerin analizleri yapılmıştır. Araştırmanın sonuç kısmında araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiş ve bu bulgular yorumlanmıştır.

1.LİTERATÜR TARAMASI

1.1.Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Sosyal faaliyetlerinin temeli Hammurabi kurallarına dayanır. Mezopotamya Kralı Hammurabi M.Ö 1700’lü yıllarda, inşaatlarda çalışan işçilerin ve çiftçilerin ölümüne neden olacak tedbirsizliklerin önüne geçmek için çeşitli yasalar çıkarmıştır (Başer, 2015: 6). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, krizin etkilerinin yoğun olduğu 1970’li yıllarda yaşanan sıkıntılara çözüm olarak işletmeler ve hükümetler tarafından benimsenmeye başlanmıştır (Göçenoğlu, 2014: 1). Günümüz rekabet koşullarında ise işletmeler için güncel kavramlar arasında yer alan kurumsal sosyal sorumluluk, literatürde de pek çok yazar tarafından incelenmiş ve farklı çalışmalara konu olmuştur. Dalyan (2005: 4) tarafından yapılan tanıma göre; işletme sosyal sorumluluğu, işletmenin faaliyetlerinden etkilenen bireylere, topluluklara ve çevreye hesap verme gerekliliğidir.

KSS kavramının zamanla itibar kazanmasıyla, işletmelerin toplumla etkileşimde bulunma şekli değişmektedir. İşletmeler toplum için sorumluluk faaliyetleri yürütmektedir (Sidhoum ve Serra,

2017:6). İşletmenin toplum ve iç müşterileri ile aralarında güçlü, sağlıklı, ilişki temelli bir bağ kurmasına yardımcı olan sosyal sorumluluk kavramı aynı zamanda büyümesine ve kârlılığını artırmasına da yardımcı olmaktadır. Günümüz bilinçli tüketicileri tüketim tercihlerini; ürünleri üreten işletmelerin yarattığı sosyal faydaya ve değerlere göre de yapmaktadır. Tüketiciler tarafından vazgeçilmez olmak isteyen işletmeler, yürütmüş olduğu sosyal sorumluluk faaliyetleriyle de fark yaratmalıdır (Göksu, 2006: 1). Bu sosyal sorumluluk faaliyetleri işletmelerin kârlarını artıracak türden içeriklerle de zenginleştirilebilir. Örneğin, iş güvenliğini sağlayan işletmelere bazı yasal harcamaları ödememe gibi ayrıcalıklar tanınabilir (Tak, 2009: 8).

Hemingway ve Maclagan (2004: 35), KSS'nin işletmeler tarafından olumsuzluk yaratan işlemleri gizlemek için yapılan örtbas faaliyetleri olduğunu savunmaktadırlar. KSS faaliyetleri, pozitif işletme imajının oluşturulabilmesi için etik uygulamalara bakılmaksızın yürütülebilmektedir. McWilliams ve Siegel (2000: 603-604) tarafından KSS "işletmeyi daha ileriye götürecek eylemler" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda KSS faaliyetlerinin kapsamı çok geniştir. Örneğin işletmeler; üretim süreçlerini çevreci sistemlerle güncelleyebilir, çevre dostu malzemeler üretebilir, toplumla işbirliği projeleri yürütebilir, toplumu bilinçlendirmeye yönelik faaliyetlere katkı sağlayabilir, kuruluşlara veya hayır kurumlarına bağışta bulunabilirler. KSS, Mohr ve arkadaşları (2001: 47) tarafından ise "Bir işletmenin her türlü zararla sonuçlanan faaliyetlerini en aza indirmek veya işletmenin toplum ve çevre üzerindeki kötü etkilerini ortadan kaldırarak, uzun vadeli sürdürülebilir yararları en üst düzeye çıkarmak." sosyal sorumluluk faaliyetleri olarak tanımlanmıştır.

KSS, işletmelerin rekabet gücünü artırmada çok etkili bir strateji olması nedeni ile işletme yönetimlerinin gündeminde artan oranda yer almaya devam etmektedir. Sosyal sorumluluk taşıyan iş faaliyetlerinin marka imajını pozitif yönde güçlendirdiği gözlenmektedir. Kilit paydaşlar arasında itibar getiren imaj (Brown ve Dacin, 1997: 69; Maignan ve Ferrell, 2004: 3), işletme için rekabet avantajı sağlayabilir. Maqbool ve Zameer (2018: 85) KSS'nin finansal performansı artırmanın önemli bir unsuru olduğunu savunmuşlardır. Preston ve O'bannon (1997: 426-428) yaptıkları çalışmada; KSS'un bir işletmenin rekabet gücünü artırdığı, yenilik perspektifinden; işletme maliyetlerini düşürdüğü, paydaşlar için değer yarattığı bulgularına ulaşmışlardır.

KSS'nin işletme içinde rekabet gücü etkisini artırdığı üç temel kanal vardır; farklı paydaşlarla işbirliği yaparak toplumun kilit noktalarına hitap etmek ve yeni iş fırsatları geliştirmek, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve işçilerin güvenini arttırmaktır. Böylece, üstün sosyal sorumluluk alanına yatırım yapmak, işletmenin saygın bir sermaye biriktirmesine ve dolayısıyla mali performansını artırmasına önemli katkı sağlar. Hammond ve Slocum (1996: 160), KSS'nin kurumsal itibarı zenginleştirdiğini ve finansal riski düşürdüğünü ve böylece de işletmelerde iflas ihtimalini azalttığını tespit etmişlerdir. Köklü ve büyük işletmeler, rekabet avantajlarını korumak ve geliştirmek için sosyal olarak sorumlu rekabet stratejileri ile hareket etmelidirler (Chih ve Chen, 2010: 132; Hull and Rothenberg, 2008: 787). KSS, Hindistan dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde de etkinliğini

artırmakta ve köklü projeler şeklinde rekabette yer almaktadır. Hindistan parlamentosu 2013'te kabul ettiği tasarıyla rekabette sosyal ve çevresel standartlara uymak amacıyla KSS'yi zorunlu hale getirmiştir. Böylece Hindistan hükümeti Hindistan'da KSS'yi meşrulaştırmıştır (Maqbool ve Zameer, 2018: 85).

1.2. Tüketici Davranışı

Bireylerin tüketim davranışlarını anlamak ve pazar segmentleri oluşturmak, tüketicilerin pazarlara katılımlarını artırmaktadır (O'Cass, 2000: 545). Ürünleri satın alırken tüketiciler, hangi üründen ne kadar alacağı kararını satıcı işletmeye göre vererek satın alma işlemini gerçekleştirmektedir. İşletmeler tüketicilerin tercihlerini nelerin etkilediğini göz önünde bulundurarak, tüketicilerin istekleri doğrultusunda hizmetler sunmaktadır (Lattin ve Bucklin, 1989: 299). Ürünü satın alırken sosyolojik, psikolojik ve ekonomik faktörler satın alma kararı üzerinde etkilidir (Eckman vd., 1990:13). Bu bağlamda satın alma süreci, tüketiciden tüketiciye ve ürünün çeşitlerine göre değişiklik göstermektedir. Tüketici satın alma kararları, pazar dinamiklerini arttırır. Tüketicinin satın almasında Zhang (2007: 912)'e göre; demografik veriler, davranışsal veriler ve psikografik veriler etkili olmaktadır. Psikografik veriler; tutum, görüş, yaşam tarzı veya kişisel özelliklerdir.

Zhang (2007: 913) tüketici satın alma karar sürecini; problemi tanıma, bilgi arama, alternatif değerlendirme, satın alma kararı ve satın alım sonrası karar davranışı olarak 5 aşamada incelemektedir. Zhang (2007: 914)'ın pazarlama teorisine göre, tüketiciler satın alma kararlarını verirken, kendi içlerindeki isteklerden, fiyattan, kaliteden, markadan, üründen, reklamdandan, arkadaşlardan ve ailelerden etkilenmektedir. Tüketici kişiliği dışsal uyaranlardan da etkilenmektedir.

KSS yatırımları ve girişimleri, işletme ile müşteri ilişkilerini ve işletmenin rekabet avantajını güçlendiren faaliyetlerdir (Carroll ve Shabana, 2010: 98). KSS faaliyetleriyle müşteriler arasında pozitif bir bağ kurulabilir. Günümüz müşterileri, KSS faaliyetleri gerçekleştiren işletmelerin ürünlerini tekrar satın alma eğilimindedirler (Du ve arkadaşları, 2007: 237, Lichtenstein vd., 2004: 17, Walsh ve Bartikowski, 2013: 993). KSS faaliyetleri bir işletmenin, tüketici algılarına ve davranışlarına hitap ederek daha fazla tanınmasını sağlamaktadır (Maignan vd., 1999: 456, Christopher ve Luke: 2013: 49).

1.3. KSS ve Tüketici Davranışı Arasındaki İlişki

KSS faaliyetleri, tüketici davranışları üzerinde çok etkilidir ve her geçen gün önemini artırmaktadır. Piyasada var olmak ve bu varlığı sürdürülebilir kılmak isteyen işletmeler KSS girişimlerine yönelmektedir (Du ve Vieira: 2012: 424-425). KSS'nin işletmeler için üç önemli avantajı vardır (Mulki ve Jaramillo, 2011: 359; Salmones vd., 2009: 477-478; Walsh ve Beatty, 2007: 141): Müşteri memnuniyetini sağlamak, kurumsal itibarı artırmak ve rekabet üstünlüğü elde etmek. Başarılı bir şekilde yürütülen KSS faaliyetleri, işletmelerde bağımsız değişkenleri de (müşteri memnuniyeti, kurumsal itibar, rekabet üstünlüğü vs.) olumlu etkilemektedir (Matzler ve Hinterhuber, 1998: 37; Mulki ve Jaramillo, 2011: 366-367; Yamin vd., 1999: 507).

Tüketiciler satın alma kararlarını verirken işletmelerin KSS faaliyetlerinden de etkilenmektedirler. Satın alma anında bu tür faaliyetler yürüten işletmelerin ürünleri için daha fazla fiyat

ödeyebilmektedirler (Bhattacharya ve Sen, 2004: 22-23, Creyer ve Ross, 1997: 431-432). KSS faaliyetleri memnuniyet kaynağıdır ve tüketicilerin algılarını etkilemektedir (Lacey vd., 2015: 325). İşletme ve marka imajı üzerinde etkili olan KSS faaliyetleriyle işletmeler kendi değerini artırmanın yanında, tüketicilerin markaya olan bağlılıklarını ve satın alma niyetlerini de olumlu yönde etkilemektedirler (Singh v.d., 2008:599, Vanhamme ve Grobben, 2009: 280, Lee vd., 2013: 253, Mohr ve Webb, 2005: 121). Nielsen (<http://www.nielsen.com>) tarafından 29.000 katılımcıyla 58 ülkede yapılan küresel anket çalışmasının sonucunda katılımcıların % 50'si KSS faaliyetlerinde bulunan işletmelerin ürünlerine daha yüksek bir ödeme yaptıklarını belirtmişlerdir.

KSS ile işletmeler tüketicilerin istediği doğrultuda faaliyetler sergilediği için, markaların değerine, ekonomisine ve imajına değer katmaktadır. Bu durum literatürde; Schnietz ve Epstein (2005: 327), Stanwick (1998: 198), Roberts ve Dowling (2002: 1077) gibi araştırmacıların yaptığı çalışmaların sonuçlarıyla da desteklenmiştir.

İşletmeler sürdürülebilir rekabet gücü kazanmak için rekabet koşulları boyutuyla çok etkili bir baskı altındadır. KSS işletmelerin sürdürülebilir gelişimi için çok önemli avantajlar sağlamaktadır (Porter ve Kramer, 2002:8). İşletmeler rakiplerinden farklılaşmak için KSS'yi stratejik bir araç olarak kullanmaktadır. KSS işletmenin maliyetlerini düşürmekte, paydaşlar için değer yaratmakta ve işletmelerin rekabet gücünü artırmaktadır (Preston ve O'bannon, 1997: 426-428). KSS ile işletmeler itibarlarını güçlendirecek ve pazarlık güçlerinin etkinliğini artıracaklardır (Barnea ve Rubin, 2010: 71).

İşletme değerini maksimize etmek için de KSS faaliyetlerine önem verilmektedir (Clarkson vd., 2013: 10-21; Malik, 2014: 1). KSS faaliyetlerinin müşteri sadakati oluşturarak işletme değerini artırdığını gösteren pek çok ampirik çalışma vardır (Servaes ve Tamayo, 2013: 1058-1059; Eifenbein vd., 2012: 1462). Örneğin 1972 ve 2002 yılları arasında, 127 yayımlanmış ampirik çalışmada şirketlerin sosyal performanslarıyla finansal performansı arasındaki ilişki incelenmiştir. 1993 ile 2002 arasındaki dönemde, araştırmacılar bu alanda 64 yeni çalışma daha yayınlamışlardır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçların neredeyse yarısı (54) sosyal performans ve finansal performans arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu gösterirken, 7 çalışmada olumsuz ilişkiler elde edilmiş, 28 çalışmanın sonuçlarının anlamlı olmadığı görülmüş ve 20 çalışmada da bulgular karmaşık olarak rapor edilmiştir (Margolis ve Walsh, 2003: 274).

Sonuç olarak literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, KSS faaliyetleri ile işletmenin performansı arasında bazı araştırmacılar pozitif yönlü ilişki bulurken (Beurden ve Gossling, 2008: 407; De Velde vd., 2005: 137; Gregory vd., 2014: 633; Maron, 2006: 199; Orlitzky vd., 2003: 403), bazı araştırmacılar negatif yönlü ilişki tespit etmişlerdir (Brammer vd., 2006: 114-115; Wright ve Ferris, 1997: 81). Bazı araştırmacılar ise KSS ile işletmenin performansı arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır (McWilliams ve Siegel, 2000: 603; Moore, 2001: 299; Seifert vd., 2003: 208-209; Soana, 2011: 133). Aşağıda Şekil 1'de bu araştırmalardan örnekler yer almaktadır.

Tablo:1. KSS ve İşletmenin Finansal Performansı Arasındaki İlişki

Araştırmacılar	Yıllar	Araştırmanın Adı	Araştırmanın Örnekleme	İlişki Durumu
McGuire, Sundgren ve Schneeweis	1988	Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve İşletmenin Finansal Performansı (Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance).	20-25 Sanayi Grubundaki En Büyük İşletmeler	Pozitif
Waddock ve Graves	1997	Kurumsal Sosyal Performans ve Finansal Performans Bağlı. (The Corporate Social Performance-Financial Performance Link).	469 İşletmenin Verileri	Pozitif
Balabanis vd.	1998	İngiltere'nin Önde Gelen İşletmelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Ekonomik Performans: Bağlantılı mı? (Corporate Social Responsibility and Economic Performance in the Top British Companies: Are They Linked?).	56 İşletmenin Verileri	Negatif
Berman vd.	1999	Paydaş Oryantasyonu (Uyumu) Önem Taşır mı? Paydaş Yönetim Modelleri ve İşletme Finansal Performansı Arasındaki İlişki. (Does Stakeholder Orientation Matter? The Relationship between Stakeholder Management Models and Firm Financial Performance).	100 İşletmenin Verileri	Pozitif
Orlitzky vd.	2003	Kurumsal Sosyal ve Finansal Performans: Toplu Analiz (Geçmiş Verilerin Analizi, Toplu Çözümleme). (Corporate Social and Financial Performance: A Meta-Analysis).	52 Çalışmanın Meta Analizi, 33.878 kişi.	Pozitif
Brine vd.	2006	Avustralya Örneğinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Finansal Performans. (Corporate Social Responsibility and Financial Performance in the Australian Context).	277 İşletmenin Verileri	Pozitif
Carmeli vd.	2007	Organizasyonel (Örgütsel) Kimlik, Uyum ve İş Performansında Algılanan Organizasyonel (Örgütsel) Performansın Rolü. (The Role of Perceived Organizational Performance in Organizational Identification, Adjustment and Job Performance).	217 Kişi.	Pozitif
Makni vd.	2009	Finansal Performans ve Kurumsal Sosyal Performans Arasındaki Nedensellik: Kanadalı İşletmelerden Kanıtlar (Causality Between Corporate Social Performance and Financial Performance: Evidence From Canadian Firms).	179 İşletmenin Verileri	Negatif
Lin vd.	2009	Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Finansal Performans Üzerine Etkisi: Tayvan Ticaretinden Kanıt. (The Impact of Corporate Social Responsibility on Financial Performance: Evidence From Business in Taiwan).	1000 İşletmenin Verileri	Pozitif
Rettab vd.	2009	Gelişmekte Olan Ekonomilerde Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Organizasyonel Performansa Etkisinin Algı Yönetiminin Bir Çalışması: Dubai Durumu (Örneği). (A Study of Management Perceptions of the Impact of Corporate Social Responsibility on Organisational Performance in Emerging Economies: The Case of Dubai).	280 İşletmenin Verileri	Pozitif
Cardebat ve Sirven	2010	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması Finansal Getiriye Ne Ekler? (What Corporate Social Responsibility Reporting Adds to Financial Return?).	154 İşletmenin Verileri	Negatif
Chen ve Wang	2011	Çin'de ki Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Finansal Performans: Çinli İşletmelerden Ampirik Bir Araştırma. (Corporate Social Responsibility and Corporate Financial Performance in China: an Empirical Research From Chinese Firms).	206 Kişi	Pozitif
Arsoy vd.	2012	Finansal Performans ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi: Türkiye Örneği. (Corporate Social Responsibility and Financial Performance Relationship: The Case of Turkey).	28 İşletmenin Verileri.	Pozitif
Mustafa vd.	2012	Malezya Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Firma Performansı. (Corporate Social Responsibility and Company Performance in the Malaysian Context).	200 İşletme	Pozitif
Lu vd.	2014	Kurumsal Sosyal ve Kurumsal Finansal Performans Arasındaki Bağlamda Son On Yılın Tartışması: 2002-2011 Ampirik Çalışmalarının Kritik Bir Gözden Geçirilmesi (İncelenmesi). (A Decade's Debate on the Nexus Between Corporate Social and Corporate Financial Performance: A Critical Review of Empirical Studies 2002- 2011).	84 Ampirik Çalışma	Pozitif

Saeidi vd.	2015	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Finansal Firma Performansına Nasıl Katkıda Bulunur? Rekabetçi Avantaj, İtibar ve Müşteri Memnuniyetinin Aracılık Rolü. (How Does Corporate Social Responsibility Contribute to Firm Financial Performance? The Mediating Role of Competitive Advantage, Reputation and Customer Satisfaction).	250 İşletme	Pozitif
Rodriguez-Fernandez	2016	Sosyal Sorumluluk ve Finansal Performans: İyi Kurumsal Yönetimin Rolü. (Social Responsibility and Financial Performance: The Role of Good Corporate Governance).	121 İşletme	Pozitif
Wang vd.	2016	Kurumsal Sosyal Performans ile Kurumsal Finansal Performans Arasındaki Eğrilerden Oluşan İlişki: Uluslararası İnşaat Sektöründen Kanıtlar. (The Curvilinear Relationship between Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance: Evidence From the International Construction Industry).	30 İşletme	Pozitif
Xie vd.	2017	Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Müşteri Memnuniyeti ve Finansal Performans: İki Geçiş Ekonomisinde Kurumsal Çevrenin İlmılaştırıcı Etkisi. (Corporate Social Responsibility, Customer Satisfaction, and Financial Performance: The Moderating Effect of the Institutional Environment in Two Transition Economies).	238 İşletme	Pozitif
Maqbool ve Zameer	2018	Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Finansal Performans: Hindistan Bankalarının Ampirik Analizi. (Corporate Social Responsibility and Financial Performance: An Empirical Analysis of Indian Banks).	25 Farklı Bankanın Verileri	Pozitif

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan çalışmanın temel amacı, Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetlerini gerçekleştiren işletmelere karşı tüketicilerin tutumlarının ve KKS'nin tüketici satın alma davranışı üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Temel amaçla bağlı olarak çalışmanın alt amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Demografik özelliklerine göre tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumlulukla ilgili tutumlarını ölçmek.
- Tüketicilerin, faaliyetleriyle ilgili farkındalığını ölçmek.
- Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetlerini nasıl değerlendirdiğini incelemek.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin tüketicilerin tutumları üzerindeki etkisinin ölçüldüğü bu çalışmada anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket soruları kapalı uçlu (Arslanoğlu, 2016:98) ve 5'li likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır. Likert tipi ölçek; araştırmaya konu olan kavramın tüketiciler tarafından, çeşitli ifadelerle katılma derecelerini ölçmek amacıyla 5, 7, 9 ve 11'li derecelemelerden yararlanılarak hazırlanan ölçektir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016:175). Çalışmanın anket formu üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde demografik sorular, ikinci bölümde KSS faaliyetlerine ait ifadeler, üçüncü bölümde tüketici davranışlarına yönelik sorular yer almaktadır. Anketleri cevaplarırken katılımcıların; KSS kavramının anlamını bildikleri ve araştırmaya katılan tüketicilerin samimiyetle anketleri cevapladığı varsayılmıştır. Çalışmanın örnekleme için İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin ana kütle olarak seçilmiştir. Bu örneklemin tercih edilme gerekçesi, bu fakültede yer alan bölümlerin (İşletme, İktisat, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler,

Uluslararası Ticaret) müfredatlarında kurumsal sosyal sorumluluk içeriklerinin yer aldığı derslerin olması, yani öğrencilerin bu konu hakkında donanımlı olmalarıdır.

KSS faaliyetlerine yönelik inançları ölçmek için Sen ve Battacharya (2001) tarafından “Does Doing Good Always Lead to Doing Better? Consumer Reactions to Corporate Social Responsibility (İyi Yapmak Her Zaman Daha İyi Yapmaya Yol Açar mı? Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Tüketici Reaksiyonları)” başlıklı çalışmayla geliştirilen, Saltık Yaman (2010) tarafından Türkçe’ye çevrilen, geçerliliği ve güvenilirliği test edilen 9 maddelik “Sosyal Sorumluluk Kampanyalarına Yönelik İnançlar Ölçeği” kullanılmıştır. KSS faaliyetlerine ilişkin reaksiyonları ölçmek için Dale W. Russell ve Cristel Antonia Russell (2009) tarafından “Here or There? Consumer Reactions to Corporate Social Responsibility Initiatives: Egocentric Tendencies and Their Moderators (Burada ya da Orada? Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimlerine Tüketici Tepkisi: Ben Merkezci Eğilimler ve Onların Moderatörleri)” başlıklı çalışmayla geliştirilen, Saltık Yaman (2010) tarafından Türkçe’ye çevrilerek geçerliliği ve güvenilirliği test edilen 15 maddelik “Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Hakkındaki Reaksiyonları Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler ile ilgili güvenilirlik katsayıları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo:2 Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Ölçüm Aralığı	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
KSS Faaliyetleri	5’li ölçek (1-5 arası)	9	0.725
Tüketici Davranışları	5’li ölçek (1-5 arası)	15	0.721

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan soruların güvenilirliğinin tespitinde Cronbach alfa katsayısından faydalanılmıştır. Cronbach alfa katsayısı, sorular arasındaki uyumu gösteren 0 ile 1 arasında değişen değerlerdir. Cronbach alfa katsayısı 1’e yaklaştıkça, sorular arası uyum artmaktadır. 0.61-0.80 arasındaki katsayı kabul edilebilir güvenilirlik düzeyini, 0.41-0.60 arasındaki katsayı ise güvenilirlik düzeyinin düşük kabul edilebilirlik düzeyini göstermektedir (İslamoğlu ve Alınacı, 2016: 291-292). Bu bağlamda Tablo 2 incelendiğinde ilgili ölçeklerin güvenilirlikleri kabuledilebilir aralıktadır. KSS faaliyetleri ölçeğinin soruları ve tüketici ölçeğinin soruları arasında içsel tutarlılık sağlanmaktadır.

Araştırmanın ana kütlesi Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileridir. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde 2017 Aralık dönemi itibarı ile kayıtlı 6242 öğrenci bulunmaktadır. “Örnek sayısı, ölçekteki değişken sayısının en az beş katı olmalıdır” (İslamoğlu ve Alınacı, 2016: 292) referans bilgisi bağlamında 24 değişkenden oluşan ölçek için 120 örnek sayısı yeterlidir. 384 öğrenci çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiş ve 384 öğrenciye anket uygulanmıştır. Geri dönüşü gerçekleşen anketlerin 46 adedi; yanlış ve eksik işaretlemelerden dolayı analiz dışında bırakılmıştır. Aralık 2017–Ocak 2018 tarihleri arasında yürütülen çalışma sonucunda elde edilen 338 anket ile oluşan örneklemin ana kütle temsil gücünün var olduğu söylenebilir. Araştırmaya dâhil edilecek tüketicilerin belirlenmesi aşamasında kolayda ve kartopu örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kolayda örnekleme; anket yapılırken ankete katılan herkesin örneğe dâhil edilmesidir.

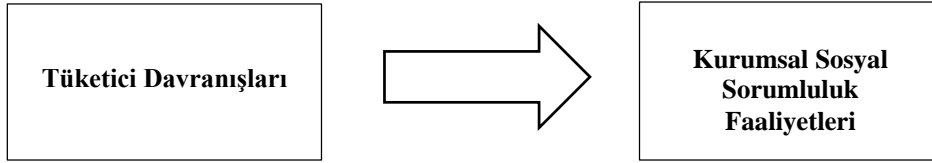
Denek bulma işlemi, istenilen örnek büyüklüğe erişinceye kadar devam etmektedir (Coşkun vd., 2017: 148). Kartopu örneklem yöntemi, bireylerin birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı yoldan bağlantılı olmasına bağlı olarak, tıpkı kartopunun küçük kütlelerden büyük yığına dönüştüğü gibi bir kişinin anket formlarını etrafındaki insanlara ulaştırması ve cevaplamalarını sağlamasıyla gerçekleştirilen araştırmalardır (Arslanoğlu, 2016: 124).

Verilerin tanımlanması ve farklı istatistiksel analiz tekniklerinden yararlanmak amacıyla SPSS 23,0 paket programı kullanılmıştır. Veriler programa kodlanarak girilmiş, veriler tanımlandıktan sonra bu analizde yararlanılacak istatistiksel testler belirtilerek Güvenilirlik, Faktör Analizi, Ortalama - Standart Sapma, Frekans Dağılımı, Kaiser-Meyer-Olkin ve Barlett Testi, Korelasyon ve Regresyon testleri yapılmıştır.

2.3.Araştırmanın Hipotezi

Aşağıda Şekil-1’de, araştırmanın amacı ve konusu doğrultusunda oluşturulan kavramsal modeldeki değişkenler arası ilişki gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Kavramsal Modeli

Şekil 1’de yer alan araştırmanın kavramsal modeli çerçevesinde araştırmanın hipotezi aşağıda yer almaktadır.

- **H1:** İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile tüketici davranışı arasında pozitif ilişki vardır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Örneklem Özellikleri

Araştırmaya dâhil olan tüketicilerin demografik özelliklerine göre bulgular aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3: Demografik Özelliklerin Frekans ve Yüzdeleri

		Frekans	Yüzde (%)	Toplam
CİNSİYET	Erkek	135	39.9	338
	Kadın	203	60.1	
YAŞ	18-22	250	74.0	338
	23-27	85	25.1	
	28-32	3	0.9	
AYLIK GELİR	<250	37	10.9	338
	251-350	45	13.3	
	351-450	104	30.8	
	451+	152	45.0	
BÖLÜM	İşletme	154	45.6	338
	İktisat	62	18.3	
	Kamu Yönetimi	36	10.7	
	Uluslararası İlişkiler	68	20.1	
	Uluslararası Ticaret	18	5.3	

Tablo: 3 incelendiğinde, araştırmannın örnekleminin %60,1'i kadın %39,9'u erkektir; %74,0'ı 18-22, %25,1'i 23-27, %0,9'u 28-32 yaş aralığındadır. Gelir dağılım grupları; 250 TL'den düşük %10,9, 251-350 TL arası %13,3, 351-450 TL arası %30,8, 451 TL ve fazlası %45,0 oranıyla araştırmada temsil edilmektedir. Katılanların %45,6'sı işletme, %18,3'ü iktisat, %10,7'i kamu yönetimi, %20,1'i uluslararası ilişkiler, %5,3'si uluslararası ticaret bölümü öğrencisidir.

3.3.Araştırmaya Ait İstatistiksel Veriler

KSS faaliyetlerine ve tüketicilerin kurumsal sosyal sorumluluk projeleri hakkındaki reaksiyonlarına ait ifadelere faktör analizi yapılarak analizde kullanılacak değişken sayıları belirlenmiştir. Örnek kütleinin faktör analizi yapılmadan önceki yeterliliğini ölçmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Testi ve Bartlett Küresellik Testinin (sphericity test) yapılması gerekmektedir. İslamoğlu ve Alınçık KMO değerinin %60'ın üzerinde olması gerektiğini öngörmektedir (İslamoğlu ve Alınçık, 2016: 416).

Kaiser-Meyer-Olkin Testinin amacı kullanılan veri yapısının faktör analizine uygunluğunu belirlemektir. Kaiser-Meyer-Olkin değerinin 0.5-1.0 aralığında yer alması, değerini veri setine uygun olduğunun göstergesidir. Araştırmada KMO değeri 0,606 olduğundan veri setinin faktör analizi için uygun olduğu söylenebilir. Bartlett küresellik, korelasyonların anlamlılık düzeyini gösteren istatistiksel sonuçlardır (Coşkun vd., 2017: 273- 274).

Tablo 4: KSS Ölçeğine Ait İfadeler

KSS Ölçeği	Faktör Yükleri	Ortalama	Standart Sapma
1. Sosyal sorumlu şirketler sosyal sorumlu olmayanlara kıyasla daha düşük teknoloji kullanır.	,497	2,7012	1,13066
2. Şirketler sundukları kalitesiz ürünleri telafi etmek için sosyal sorumluluk kampanyaları ile ilgilenirler.	,517	3,2485	1,09643
3. Sosyal sorumlu şirketler sosyal sorumlu olmayan şirketlere göre daha kötü ürünler üretirler.	,581	2,2663	1,00449
4. Şirketler sosyal sorumluluk kampanyalarını kalitesiz ürünlerini örtbas etmek için kullanır.	,546	2,6183	1,26323
5. Şirketler kaynaklarını; ürünlerini iyileştirmek ve yenileştirmek yerine sosyal sorumluluk projeleri için harcarlar.	,484	2,7219	1,12413
6. Sosyal sorumlu şirketler personelin etkinliğini arttırmak için daha az kaynak ayırırlar.	,370	2,7456	1,02508
7. Sosyal sorumluluk kampanyaları şirketin en iyi ürünü sunmasına engel olur.	,545	2,2219	,92181
8. Sosyal sorumluluk kampanyaları şirketlerin kaynaklarını tüketir.	,600	2,5444	1,05605
9. Bir şirket hem sosyal sorumlu hem de kaliteli mal ve hizmet üreticisi olabilir.	,703	4,0680	1,00065
Açıklanan Varyans (%)	22,963		
Cronbach Alpha Değeri	0,725		

Notlar: KMO: 0,606, Bartlett Testi=263,492; p<0,001

Ortalaması 4,0680 ile en yüksek olan 9. maddeyi, ortalaması 3,2485 ile ikinci sırada olan 2. maddeyi ve ortalaması 2,7456 ile üçüncü sırada olan 6. maddeyi katılımcıların anladığı ve bu ifadelere verdikleri tutarlı cevaplarla katıldıkları anlaşılmaktadır. Ortalaması 2,2219 ile en düşük olan 7. maddede yer alan ifadeye ise katılımcıların bazen katıldığı anlaşılmaktadır. En yüksek ve en düşük maddeler

incelendiğinde; tüketicilerin, işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerini çevreye vermiş olduğu zararlardan dolayı yürüttüklerini ve işletmelerin tüketiciler için daha uygun ve kaliteli ürünler üretip aynı zamanda sosyal sorumlu olabileceklerini de düşündükleri sonuçlarına ulaşılmaktadır. Tüketicilerde, işletmelerin sosyal sorumlu olması durumunun kaliteli ürünler üretmesine engel olmayacağı düşüncesi hâkimdir. Araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde sosyal sorumlu olan şirketlerin personellerine daha az kaynak ayırdığı sonucuna varılırken, literatürde farklı çalışmalarda (Jiao, 2010; Edmans, 2011; Deng ve diğ., 2013; Cheng ve diğ., 2014) KSS faaliyetlerinin hissedarlar için olumsuz olduğu, bazı çalışmalarda ise KKS faaliyetlerinin hissedarlar için olumlu olduğu ve hissedarları riskten koruduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Heal, 2005; Lee ve Faff, 2009; Goss ve Roberts, 2011; Humphrey vd., 2012).

Tablo:5. Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Hakkındaki Reaksiyonları ile İlgili İfadeler

Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Hakkındaki Reaksiyonları	Faktör Yükleri	Ortalama	Standart Sapma
10. Sosyal sorumluluk kampanyaları beni doğrudan etkiler.	,555	3,3402	,98637
11. Sosyal sorumluluk kampanyaları benim için doğrudan önem taşır.	,634	3,4379	1,01501
12. Sosyal sorumluluk kampanya vaadi, beni ilgilendirir.	,589	3,3669	1,03716
13. Sosyal sorumluluk kampanyaları ilgimi çeker.	,591	3,3871	1,03986
14. Sosyal sorumluluk kampanyaları yapan işletmeleri iyi, yapmayan işletmeleri kötü olarak değerlendiririm.	,609	2,5503	1,08626
15. Şirketleri sorumluluklarının farkında olan ve farkında olmayan şirket diye ayırırım.	,666	3,2899	1,15502
16. Sosyal sorumluluk kampanyaları yapan şirket ne yapıyorsa onaylıyorum.	,642	2,3876	1,15328
17. Sosyal sorumluluk kampanyalarının faydalı olduğunu düşünüyorum.	,617	3,8609	1,02269
18. Şirketin sorumluluk alması standartlarını yükseltmesi açısından iyidir.	,589	3,9201	,96349
19. Sosyal sorumluluk kampanyalarının önemli olduğuna inanıyorum.	,706	4,0059	,91475
20. Şirketlerin sosyal sorumluluk kampanyalarının üstesinden gelmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum.	,673	3,7692	,90498
21. Sosyal sorumluluk kampanyalarını ortaya koymanın şirketin sorumluluğu olduğuna inanıyorum.	,413	3,7574	1,89181
22. Sosyal sorumluluk kampanyası yapan şirketten memnunum.	,659	3,6864	,82029
23. Sosyal sorumluluk kampanyaları yapan şirketlerin çabalarını takdir ediyorum.	,407	4,1154	2,38598
24. Sosyal sorumluluk kampanyaları yapan şirketlere şahsen teşekkür ediyorum.	,677	4,0000	,92445
Açıklanan Varyans (%)	29,123		
Cronbach Alfa Değeri	0,721		

Notlar: KMO: 0,826, Barlett Testi=1177,452; p<0,001.

KMO değeri 0,826 olup, bu değer veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu ve sonucun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (p<0,001). Bu sonuca göre değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi vardır (Coşkun vd., 2017, 273- 274).

Ortalaması 4,1154 ile en yüksek olan 23. maddeyi, ortalaması 4,0059 ile ikinci sırada olan 19. maddeyi ve ortalaması 4,000 ile üçüncü sırada olan 24. maddeyi katılımcıların anladığı ve bu ifadelere verdikleri tutarlı cevaplarla katıldıkları anlaşılmaktadır. Ortalaması 2,3876 ile en düşük olan 16. maddeye ise katılımcıların bazen katıldığı görülmektedir.

Yapılan araştırmada istatistiki olarak sonucu en yüksek maddelere bakılarak; tüketicilerin sosyal sorumluluk faaliyetlerini desteklediği, önemsemediği söylenebilmektedir. Tüketicilerin destekledikleri ve önemsedikleri faaliyetleri sürdüren şletmeleri kalkındırmak için bu şletmelerle olan ilişkilerini sürdürme eğiliminde olacakları öngörülebilir. Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin tüketici tercihini pozitif yönde etkileyeceği sonucu; “İş ve Sürdürülebilir Kalkınma (2001)” tarafından yürütölen bir araştırmanın sonuçlarında da; ABD’de ankete katılan müşterilerin %42, Avrupa’da %25, Latin Amerika’da %23 ve Asya’da %8 oranında KSS faaliyetlerine göre marka tercihlerini değiştireceklerini belirtmeleri sonucu ile desteklenmiştir (Polonsky ve Jemons, 2006: 341). Literatürde yer alan bir başka araştırmada, tüketicilerin KSS faaliyetlerinde bulunan şletmeleri %88 oranında daha fazla tercih etme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşıldığı görölmektedir (Gildea, 1994; Maignan vd., 1999) Aynı çalışmalarda araştırmacılar, tüketicilerin sosyal sorumlu şletmelerden ürün satın alma olasılığının daha fazla olduğu sonucuna da varmışlardır. KSS faaliyetlerinin, ürünlerin seçim ve değerlendirme konusunda tüketiciyi doğrudan etkilediği farklı araştırmacılar tarafından da ortaya konmuştur (Bhattacharya ve Sen, 2004; Romani ve diğ. 2013; Tian vd., 2011). 18. maddede yer alan, KSS faaliyetlerinin tüketici tutumları için önemli olduğu sonucu literatürde yer alan farklı araştırmalarda (Albinger ve Freeman, 2000; Backhaus vd., 2002; Greening ve Türban, 2000) elde edilen sonuçlarla da örtüşmektedir.

3.4. KSS Faaliyetleri ile Tüketici Reaksiyonları Arasındaki İlişki

Bu çalışmanın temamacı KSS faaliyetlerinin tüketici reaksiyonları üzerinde etkisinin olup olmadığının incelenmesidir. Bu nedenle KSS faaliyetleri ile tüketici reaksiyonları ölçeklerinin Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 6: KSS Ölçeği ve Tüketici Davranışı Ölçeği Korelasyon Matrisi

	KSS Faaliyetleri	Tüketici Davranışları
KSS Faaliyetleri	1	,497
Tüketici Davranışları	,497	1

Not: $p < 0,001$.

Yapılan Pearson korelasyon analizi sonucuna göre, KSS faaliyetleri ile tüketici davranışları arasında pozitif anlamlı (0,497) bir ilişki bulunmaktadır. Akdemir’in (2008) yapmış olduğu araştırmada da bu iki değerşen arasında pozitif ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tablo 7: Regresyon Analizi

Bağımlı Değerşen	R ²	Bağımsız Değerşen	B	Standart Hata (Std. Ht.)	t	F
KSS Faaliyetleri	,001	Sabit Terim	24,138	1,487	16,234	,462
		Tüketici Davranışları	,020	,030	,680	

Not: $p < 0,001$.

Oluşturulan model istatistiksel bakımından anlamlıdır ($p < 0,001$). Bu sonuca göre “*İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile tüketici davranışı arasında pozitif ilişki vardır.*” hipotezini desteklediği için **H1** kabul edilir. Eker (2011) ve Köse (2015)’nin yaptđı çalışmada, KSS faaliyetlerinin marka imajı ve algılanan değer üzerinde etkili olduğunu, algılanan değerin de müşteri tatmini üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Aka’nın (2014), Bozdemir’in (2015) yaptıkları çalışmalarda da KSS

faaliyetlerinin kurumsal imaj, tüketici algısı ve satın alma üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Altunoğlu ve Saraçoğlu'nun (2013) yapmış olduğu çalışmada KSS faaliyetlerinin müşteri bağlılığını artırdığına dair sonuç elde edilmiştir.

SONUÇ

Müşteri tatmini odaklı pazarlama anlayışı, yaşanan ekonomik gelişmelerinden etkilenecek ortaya çıkan değişik pazarlama anlayışlarının bir sonucudur. Pazarlama anlayışının dönemlere ayrılmasının farklı nedenleri vardır. Pazarlama 1.0; tüm tüketicilerin ulaşabileceği standartlaşmış ürünleri üreterek maliyetlerin azaldığı dönem, pazarlama 2.0; çeşitli ürünlerin ortaya çıkmasıyla tüketicilerin tercih yapacağı, satış stratejilerinin ve rekabetin ortaya çıktığı dönem, pazarlama 3.0; müşterilere ürünün yanında ilişkinin de pazarlandığı, müşteri tanımının radikal şekilde değişime uğradığı dönem, pazarlama 4.0 ise kişiye özel pazarlamanın yapıldığı, müşteri şikâyetlerin pazarlama stratejilerinin merkezinde yer aldığı ve hikayeleştirme yöntemlerine geçilen dönemdir. Bütün bu bilgiler göstermektedir ki pazarlama ve pazarlamada yaşanan değişime bağlı olarak tüketicilerin istekleri sürekli değişmektedir. KSS faaliyetleri, tüketicilerin arzu ve gereksinimlerine cevap verebilme sürecinde müşterilerle daha iyi bir bağ kurabilmenin önemli yollarından biridir. Bu bağlamda rekabet avantajı elde ederek işletmelerin farklılaşmasını sağlamada çok önemli bir rol oynamaktadır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetlerini gerçekleştiren işletmelere karşı tüketicilerin tutumlarını ve satın alma eğilimlerini incelemek amacıyla yapılan çalışmanın sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- KSS ölçeğini oluşturan boyutlara tüketicilerin katılım düzeyleri orta seviyededir.
- Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Hakkındaki Reaksiyonları ölçeğini oluşturan boyutlara katılım düzeyleri yüksek düzeydedir.
- KSS ölçeği tüketici Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Hakkındaki Reaksiyonları ölçeği arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
- KSS ölçeğinin tüketici reaksiyonları üzerinde etkili olduğu görülmektedir.
- Tüketiciler, işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerini iyi ürünler üretilmesine engel olarak görmemektedir.
- Tüketiciler işletmelerin bilinçli ya da bilinçsiz vermiş olduğu zararları telafi edebilmek için sosyal sorumluluk faaliyetleri yürüttüklerine inanmaktadır.
- Araştırmaya katılan tüketicilerin büyük çoğunluğu sosyal sorumluluk kampanyaları yapan işletmeleri takdir ettiğini, bu işletmelere teşekkür ettiğini ve bu kampanyaların önemli olduğunu düşündüğünü ortaya koymaktadır.
- Tüketiciler KSS kampanyalarını desteklese de sosyal sorumluluk kampanyaları yaptığı için işletmelerin yaptığı her şeyi onaylamamaktadır.

Bu sonuçlara dayanarak işletmelere şu önerilerde bulunulabilir:

- Sosyal sorumluluk faaliyetleri yürütmek istemeyen işletmeler, sosyal sorumluluk faaliyetlerinin iyi ürünler üretilmesine engel olduğunu savunmaktadır. Ancak yapılan araştırmada tüketicilerin bu anlayışa katılmadığı görülmektedir. Bu yüzden işletmeler sosyal sorumluluk faaliyeti yürütmek için, KSS faaliyetlerinin yürütülmesi ile maliyetlerin artmasını gerekçe göstererek iyi ürünler üretilmediği olgusuna sığınmamalıdır.

- İşletmeler KSS faaliyetlerine daha çok önem vererek, varsa tüketicilerinin zihninde bıraktıkları olumsuz izlenimler, onları silebilirler.

- Sosyal sorumluluk faaliyetleri yürüten işletmelere karşı minnet duyan tüketiciler, bu işletmelerin sürekliliğini sağlamak isteyecektir. Uzun dönemde var olmak isteyen işletmeler KSS faaliyetlerine yönelmelidirler. İşletmeler bu sonuçlara dayanarak KSS kampanyalarına verdikleri önemi artırırlarsa, bu durum hedef kitleye ulaşma ve karlılık noktasında işletmelere pozitif değer yaratabilir. Literatürde de benzer sonuçları destekleyen çalışmalar yer almaktadır. Mishra ve Suar'ın (2010) yürüttüğü çalışmada, paydaşların, sosyal ihtiyaçlarına karşı duyarlı olan işletmelere pozitif yaklaşımları sonucuna ulaşmıştır. KSS odaklı işletmelerin daha yüksek kazançlar elde ettiği ve paydaşların şirketlere güveninin daha yüksek olduğu, çalışmanın sonucunda elde edilen diğer sonuçlar arasındadır. Kapoor ve Sandhu'nun (2010) yaptığı araştırmada, Hintli paydaşların sosyal endişe taşıyan, çevreye duyarlı işletmeleri tercih ettiği görülmüştür.

Araştırmanın hipotezi **H1: “İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile tüketici davranışı arasında pozitif ilişki vardır.”** yapılan regresyon ve korelasyon analizi sonuçları doğrultusunda kabul edilmiştir. KSS faaliyetleri ve tüketici davranışları düzeyleri bağlamında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi farklı bölüm öğrencileri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının incelenmesi sonucunda, farklı bölümlerde okuyan öğrenciler arasında istatistiksel anlamda fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların KSS faaliyetlerinin tüketici davranışları üzerine etkisi arasında ilişkiye bakıldığında, anlamlı pozitif yönlü bir sonuca varılmıştır. Griffin ve Mahon (1997), yürüttükleri çalışmada KSS ve kurumsal finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çalışmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, literatürde yer alan benzer çalışmalarla paralel sonuçlar elde edildiği görülmektedir. KSS faaliyetlerinin tüketicilerin tutumunu etkilediği çalışmanın nihai bulgusudur. Bu sonuç, KSS faaliyetlerinin önemini tekrar vurgulamaktadır.

Çalışma bazı kısıtlar çerçevesinde yürütülmüştür. Bu kısıtlar ve benzer alanda çalışma yapacak araştırmacılara öneriler şu şekilde özetlenebilir: Zaman kısıtı sebebiyle, araştırma Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Daha geniş anakütle üzerinde çalışma tekrarlanabilir. Farklı ana küteller üzerinde yapılan çalışmalar çerçevesinde örneklem bağlamında karşılaştırmalar yapılabilir. Bundan sonra araştırma yapacak olan bilim insanları, araştırmaya yeni değişkenler ekleyerek karşılaştırmalı ve farklı zeminlerde yorumlanabilecek çalışmalar yapabilirler. İşletmelerin geçmiş ve

mevcut KSS faaliyetleri incelenerek, örneklerin incelenmesi ve değerlendirilmesi şeklinde çalışmalar yürütülebilir. Araştırmalardan elde edilen sonuçlar ilgili işletmelere gönderilerek reel sektörün bilgilendirilmesi sağlanabilir. İşletmelerle ortak çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

AKA, İlhami Çağrı (2014). “İşletmelerdeki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Tüketici Algularına Etkisi: İzmir Üniversiteleri İşletme Bölümü Öğrencileri ile Bir Uygulama.”. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

AKDEMİR, Gökçe, (2008). “Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları Yürüten İşletmelere Karşı Tutumları ve GSM Sektörü Üzerine Bir Araştırma.”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ALBINGER, Heather Schmidt, FREEMAN, Sarah J. (2000). “Corporate Social Performance And Attractiveness as an Employer to Different Job Seeking Populations.”. *Journal of Business Ethics*, 28 (3), 243-53.

ALTUNOĞLU, Ali Ender, SARAÇOĞLU, N. Tuğçe (2013). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Müşteri Güveni, Müşteri Bağlılığı ve İşletme İmajı Üzerine Etkileri: Otel İşletmelerinde Bir İnceleme.”. *Dergi Park Akademik*, 2 (2), 69-86.

ARSLANOĞLU, İbrahim (2016). “Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri”. (1.Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

ARSOY, P., ARABACI, Ö., ÇİFTÇİOĞLU, A. (2012). “Corporate Social Responsibility and Financial Performance Relationship: the case of Turkey.”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 14, 159-176.

BACKHAUS, Kristin B, STONE, Brett A, HEINER, Karl (2002). “Exploring The Relationship Between Corporate Social Performance and Employer Attractiveness.”. *Business & Society*, 41 (3), 292-318.

BALABANİS, George, PHILIPS, Hugh C. and LYALL, Jonathan (1998). “Corporate Social Responsibility And Economic Performance in the Top British Companies: Are They Linked?”. *European Business Review*, 98 (1), 25–42.

BARNEA, Amir, RUBİN, Amir (2010). “Corporate Social Responsibility as a Conflict Between Shareholders.”. *Journal of Business Ethics*, 97, 71–86.

BAŞER, Umut (2015). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı Üzerine Bir Araştırma.”. Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

BERMAN, Shawn L., WICKS, Andrew C., KOTHA, Suresh, JONES, Thomas M. (1999). “Does Stakeholder Orientation Matter? The Relationship Between Stakeholder Management Models and Firm Financial Performance.” *Acad. Manag. J.*, 42 (5), 488-506.

BEURDEN, P. V., TOBIAS, Gossling (2008). “The Worth of Values- a Literature Review on the Relation Between Corporate Social and Financial Performance.” *Journal of Business Ethics*, 82, 407–424.

BHATTACHARYA, C. B., SEN, Sankar (2004). "Doing Better at Doing Good: When, Why, and How Consumers Respond to Corporate Social Initiatives." *California Management Review*, 47 (1), 9–24.

BOZDEMİR, Merve (2015). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Hizmet Kalitesi, Kurum İmajı ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki: Perakendeci İşletmeler Üzerine Bir Uygulama." Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

BRAMMER, Stephen, BROOKS, Chris, PAVELIN, Stephen (2006). "Corporate Social Performance and Stock Returns: UK Evidence From Disaggregate Measures." *Financial Management*, 35 (3), 97–116.

BRİNE, Matthew, BROWN, Rebecca, HACKETT Greg (2006). "Corporate Social Responsibility and Financial Performance in the Australian Context." *Economic Round-up*: 47–58.

BROWN, Tom J., DACIN, Peter A. (1997). "The Company and the Product: Corporate Associations and Consumer Product Responses." *Journal of Marketing*, 61 (1), 68–84.

CARDEBAT, Jean Marie, SİRVEN, Nicolas (2010). "What Corporate Social Responsibility Reporting Adds To Financial Return?" *Journal of Economics and International Finance*, 2 (2), 20–27.

CARMELI, Abraham, GILAT, Gershon, WALDMAN, David A. (2007). "The Role of Perceived Organizational Performance in Organizational Identification, Adjustment and Job Performance." *J. Manag. Stud.* 44, 972–992.

CARROLL, Archie B., SHABANA, Kareem M. (2010). "The Business Case for Corporate Social Responsibility: a Review of Concepts, Research and Practice." *International Journal of Management Reviews*, 12 (1), 85–105.

CHEN, Honghui, WANG, Xiayang (2011). "Corporate Social Responsibility and Corporate Financial Performance in China: an Empirical Research From Chinese Firms." *Corp. Gov.* 11 (4), 361–370.

CHENG, Beiting, IOANNOU, Ioannis, SERAFEİM, George (2014). "Corporate Social Responsibility and Access to Finance." *Strategic Manage. J.*, 35, 1–23.

CHIH, Hsiang Lin, CHIH, Hsiang Hsuan, CHEN, Tzu Yin (2010). "On the Determinants of Corporate Social Responsibility: International Evidence on the Financial Industry." *Journal of Business Ethics*, 93 (1), 115–135.

CHRISTOPHER, Ethan, LUKE, Madison (2013). "The Pivotal Role of Corporate Social Responsibility Perception on Consumer Behavior." *Journal of Business Management Research*, 2, 47–55.

CLARKSON, Peter M., FANG, Xiaohua, Lİ, Yue, RICHARDSON, Gordon (2013). "The Relevance of Environmental Disclosures: Are Such Disclosures Incrementally Informative?" *J. Account. Public Policy*, 32 (5), 410–431.

COBB-WALGREN, Cathy J., RUBLE, Cynthia A., DONTU, Naveen (1995). "Brand Equity, Brand Preference, and Purchase Intent." *Journal of Advertising*, 24 (3), 25–40.

COŞKUN, Recai, ALTUNIŞIK, Remzi, YILDIRIM, Engin (2017). " *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (9.Baskı)". Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

CREYER, Elizabeth H., JR ROSS, William T. (1997). "The Impact of Firm Behavior on Purchase Intention: Do Consumers Really Care About Business Ethics?" *The Journal of Consumer Marketing*, 14 (6), 421–432.

DALYAN, Figen, GÖKBEL, Serpil A. (2005). " *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk: İMKB'de İşlem Gören Bankaların Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri İle Karlılıkları Arasında İlişki* (1.Baskı). " Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

DE VELDE, Eveline Van, VERMIER, Wim, CORTEN, Filip (2005). "Finance and Accounting: Corporate Social Responsibility and Financial Performance." *Corporate Governance*, 5 (3), 129–137.

DODDS, William B., MONROE, Kent B., GREWAL, Dhruv (1991). "Effects of Price, Brand, and Store Information on Buyers' Product Evaluations." *Journal of Marketing Research*, 307–319.

DU, Shuili, BHATTACHARYA, C. B., SEN, Sankar (2007). "Reaping Relational Rewards From Corporate Social Responsibility: The Role of Competitive Positioning." *International Journal of Research in Marketing*, 24 (3), 224–241.

DU, Shuili, VIEIRA JR, Edward T. (2012). "Striving for Legitimacy Through Corporate Social Responsibility: Insights From Oil Companies." *Journal of Business Ethics*, 110 (4), 413–427.

ECKMAN, Molly, DAMHORST, Mary Lynn, KADOLPH, Sara J. (1990). "Toward a Model Of The In-Store Purchase Decision Process: Consumer Use of Criteria for Evaluating Women's Apparel." *Clothing and Textiles Research Journal*, 8, 13-22.

EDMANS, Alex (2011). "Does the Stock Market Fully Value Intangibles? Employee Satisfaction and Equity Prices." *J. Financ. Econ.* 101, 621–640.

EKER, Sevcan (2011). " *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Marka Sadakati Etkisi Üzerine Bir Saha Araştırması: X İşletmesi Örneği*. " Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

ELFENBEIN, Daniel W., FISMAN, Ray, MCMANUS, Brian, (2012). "Charity as a Substitute for Reputation: Evidence From an Online Marketplace." *Rev. Econ. Stud.* 79 (4), 1441–1468.

GILDEA, Robert L. (1994). "Consumer Survey Confirms Corporate Social Action Affects Buying Decisions." *Public Relations Quarterly*, 39, 20-22.

GÖCENOĞLU, Hikmet Ceyhun, (2014). " *Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişiminde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlarının İşlevi: Bankacılık Sektörüne İlişkin Bir Alan Araştırması*. " Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÖKSU, Fatma, (2006). “*Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Marka İmajına Etkisi (Petrol İşletmelerinde Uygulamalı Araştırma)*. ” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GREENING, Daniel W., TURBAN, Daniel B. (2000). “Corporate Social Performance as a Competitive Advantage in Attracting a Quality Work Force. ” *Business & Society*, 39, (3), 254-80.

GREGORY, Alan, THARYAN, Rajesh, WHITTAKER, Julie (2014). “ Corporate Social Responsibility and Firm Value: Disaggregating the Effects on Cash Flow, Risk And Growth. ” *Journal of Business Ethics*, 124 (4), 633–657.

GRIFFIN, Jennifer J., MAHON, John F. (1997). “The Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance Debate: Twenty-Five Years of Incomparable Research. ” *Business Society*, 36 (1), 5–31.

GROSS, Allen, ROBERTS, Gordon S. (2011). “The Impact of Corporate Social Responsibility on The Cost of Bank Loans.” *Journal of Banking Finance*. 35, 1794–1810.

HAMMOND, Sue Annis, SLOCUM, John W. (1996). “The Impact of Prior Firm Financial Performance on Subsequent Corporate Reputation. ” *Journal of Business Ethics*, 15 (2), 159–165.

HEAL, Geoffrey, (2005). “Corporate Social Responsibility: an Economic and Financial Framework.” *Geneva Papers*, 30, 387–409.

HEMINGWAY, Christine A., MACLAGAN, Patrick W. (2004). “Managers’ Personal Values as Drivers of Corporate Social Responsibility.” *Journal of Business Ethics*, 50 (1), 33–44.

HULL, Clyde E., ROTHENBERG, Sandra (2008). “Firm Performance: The Interactions of Corporate Social Performance With Innovation and Industry Differentiation. ” *Strategic Management Journal*, 29 (7), 781–789.

HUMPHREY, Jacquelyn E., LEE, Darren D., SHEN, Yaokan, (2012). “ Does it Cost to be Sustainable? ” *J. Corporate Finance*, 18, 626–639.

İSLAMOĞLU, A. Hamdi, ALNİAÇIK, Ümit (2016). “ *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi* ” (5.Baskı). Beta Yayınları, İstanbul.

KAĞNICIOĞLU, Deniz (2007). “ *Endüstri İlişkileri Boyutuyla Sosyal Sorumluluk* ” (1.Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

KAPOOR, Shveta, SANDHU, H. S. (2010). “Does it Pay to be Socially Responsible? An Empirical Examination of Impact of Corporate Social Responsibility on Financial Performance. ” *Global Business Review*, 11 (2), 185–208

KOZANLIOĞLU, Büke (2010). “ *Sürdürülebilir Temelli Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinin Tüketici Tercihleri Üzerine Etkisi*. ” Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

KÖSE, Şirin Gizem (2015). “Pazarlama 3.0 Açısından Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakatıyla İlişki Üzerine Etkisi.” Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

LACEY, Russell, KENNETT-HENSEL, Pamela A.c, MANOLIS, Chris (2015). “Is Corporate Social Responsibility a Motivator or Hygiene Factor? Insights Into its Bivalent Nature.” *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43 (3), 315–332.

LATTIN, James M., BUCKLIN, Randolph E. (1989). “Reference Effects of Price and Promotion on Brand Choice Behavior.” *Journal of Marketing Research*, 26 (3), 299-310.

LEE, Darren D., FAFF, Robert W., (2009). “Corporate Sustainability Performance and Idiosyncratic Risk: A Global Perspective.” *Financ. Rev.*, 44, 213–237.

LEE, Yoon.-Joo, HALEY, Eric, YANG, Kiseol (2013). “The Mediating Role of Attitude Towards Values Advocacy Ads in Evaluating Issue Support Behaviour and Purchase Intention.” *International Journal of Advertising*, 32 (2), 233–253.

LICHTENSTEIN, Donald R., DRUMWRIGHT, Minette E., BRAIG, Bridgette M. (2004). “The Effect of Corporate Social Responsibility on Customer Donations to Corporate-Supported Nonprofits.” *Journal of Marketing*, 68 (4), 16–32.

LIST, John A. (2006). “The Behaviorist Meets the Market: Measuring Social Preferences and Reputation Effects in Actual Transactions.” *J. Polit. Econ.* 114 (1), 1–37.

LIN, Chin-Huang, YANG, Ho-Li, LIOU, Dian-Yan (2009). “The Impact of Corporate Social Responsibility on Financial Performance: Evidence From Business in Taiwan.” *Technol. Soc.* 31 (1), 56–63.

LU, Weisheng, CHAU, K.W., WANG, Hongdi, PAN, Wei (2014). “A Decade's Debate on The Nexus Between Corporate Social and Corporate Financial Performance: A Critical Review of Empirical Studies 2002-2011.” *Journal of Cleaner Production*, 79,195-206.

MAIGNAN, Isabelle, FERRELL, O. C., HULT, G. Tomas (1999). “Corporate Citizenship, Cultural Antecedents and Business Benefits.” *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27 (4), 455-469.

MAIGNAN, Isabelle, FERRELL, O.C. (2004). “Corporate Social Responsibility and Marketing: An Integrative Framework.” *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32 (1), 3-20.

MAKNI, Rim, FRANCOEUR, Claude, BELLAVANCE, Francois (2009). “Causality Between Corporate Social Performance and Financial Performance: Evidence from Canadian Firms.” *Journal of Business Ethics*, 89, 409-422.

MALİK, Mahfuja, (2014). “Value-Enhancing Capabilities of CSR: A Brief Review of Contemporary Literature.” *J. Bus. Ethics*, 127 (2), 419–438.

MAQBOOL, Shafat, ZAMEER, M.Nasir (2018). “Corporate Social Responsibility and Financial Performance: An Empirical Analysis of Indian Banks.” *Future Business Journal*, 4 (1),84-93.

MARGOLIS, Joshua D., WALSH, James P., (2003). "Misery Loves Companies: Rethinking Social Initiatives by Business." *Adm. Sci. O.*, 48, 268–305.

MARON, Isaiah Yeshayahu (2006). "Toward a Unified Theory of the CSP-CFP Link." *Journal of Business Ethics*, 67 (2), 191–200.

MATZLER, Kurt, HINTERHUBER, Hans H. (1998). "How to Make Product Development Projects More Successful by Integrating Kano's Model of Customer Satisfaction Into Quality Function Deployment." *Technovation*, 18 (1), 25–38.

MCGUIRE, Jean, SUNDGREN, Alison, SCHNEEWEIS, Thomas (1988). "Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance." *Academy of Management Review*, 31 (4), 854–872.

MCWILLIAMS, Abigail, SIEGEL, Donald (2000). "Research Notes and Communications – Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Correlation or Misspecification." *Strategic Management Journal*, 21 (5), 603–609.

MILBOURN, Todd T. (2003). "CEO Reputation and Stock-Based Compensation." *Journal of Financial Economics*, 68, 233–262.

MISHRA, Supriti, SUAR, Damodar (2010). "Does Corporate Social Responsibility Influence Firm Performance of Indian Companies?" *Journal of Business Ethics*, 95 (4), 571–601.

MOHR, Lois A., WEBB, Deborah J. (2005). "The Effects of Corporate Social Responsibility and Price on Consumer Responses." *Journal of Consumer Affairs*, 39 (1), 121–147

MOHR, Lois A., WEBB, Deborah J., HARRIS, Katherine E. (2001). "Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior." *The Journal of Consumer Affairs*, 35 (1), 45–72.

MOORE, Geoff, (2001). "Corporate Social Performance: an Investigation in the UK Supermarket Industry." *Journal of Business Ethics*, 34 (3), 299–315.

MULKÍ, Jay Prakash, JARAMÍLLO, Fernando (2011). "Ethical Reputation and Value Received: Customer Perceptions." *International Journal of Bank Marketing*, 29 (5), 358–372.

MUSTAFA, Saed Adnan, OTHMAN, Abdul Rahim, PERUMAL, Selvan (2012). "Corporate Social Responsibility and Company Performance in the Malaysian Context." *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 65, 897–905.

NEJATÍ, Mehran, GHASEMÍ, Sasan, (2012). "Corporate Social Responsibility in Iran From the Perspective of Employees." *Social Responsib. J.* 8 (4), 578–588.

"Nielsen: 50% Of Global Consumers Surveyed Willing To Pay More For Goods, Services From Socially Responsible Companies, Up From 2011." E.T: 8.05.2018, <http://www.nielsen.com/us/en/press-room/2013/nielsen-50-percent-of-global-consumers-surveyed-willing-to-pay-more-fo.html>.

O'CASS, A. (2000). "An Assessment of Consumers Product, Purchase Decision, Advertising and Consumption Involvement In Fashion Clothing." *Journal of Economic Psychology*, 21, 545–576.

ORLITZKY, Marc, SCHMIDT, Frank L., RYNES, Sara L. (2003). "Corporate Social and Financial Performance: A Meta-Analysis." *Organization Studies*, 24 (3), 403–441.

PHELPS, Joseph E., HOY, Mariea Grubbs (1996). "The Aad-Ab-PI Relationship in Children: The Impact of Brand Familiarity and Measurement Timing." *Psychology and Marketing*, 13 (1), 77–105.

POLONSKY, Michael Jay, JEVONS., Colin, (2006). "Understanding Issue Complexity When Building a Socially Responsible Brand European." *Business Review*, 18 (3), 340-349.

PORTER, Michael E., KRAMER, Mark R., (2002). "The Competitive Advantage of Corporate Philanthropy." *Harv. Bus. Rev.*, 80, 56-68.

PRESTON, Lee E., O'BANNON, Douglas P. (1997). "The Corporate Social-Financial Performance Relationship: A Typology and Analysis." *Business Society*, 36 (4), 419–429.

RETTAB, Belaid, BRIK, Anis Ben, MELLAHI, Kamel, (2009). "A Study of Management Perceptions of The Impact of Corporate Social Responsibility on Organisational Performance in Emerging Economies: The Case of Dubai." *J. Bus. Ethics*, 89 (3), 371–390.

ROBERTS, Peter W., DOWLING, Grahame R., (2002). "Corporate Reputation and Sustained Superior Financial Performance." *Strategic Management Journal* 23, 1077 – 1093.

RODRIGUEZ-FERNANDEZ, Mercedes (2016). "Social Responsibility and Financial Performance: The Role of Good Corporate Governance." *BRQ Business Research Quarterly*, 19 (2), 137-151.

ROMANI, Simona, GRAPPI, Silvia, BAGOZZI, Richard P. (2013). "Explaining Consumer Reactions to Corporate Social Responsibility: The Role of Gratitude and Altruistic Values." *J. Bus. Ethics*, 114 (2), 193–206.

RUSSELL, Dale W., RUSSELL, Cristel Antonia (2009). "Here or There? Consumer Reactions to Corporate Social Responsibility Initiatives: Egocentric Tendencies and Their Moderators." *Market Lett.*

SAEIDI, Sayedeh Parastoo, SOFIAN, Saudah, SAEIDI, Parvaneh, SAEIDI, Sayyede Parisa, SAEIDI, Seyyed Alireza (2015). "How Does Corporate Social Responsibility Contribute to Firm Financial Performance? The Mediating Role of Competitive Advantage, Reputation and Customer Satisfaction." *Journal of Business Research*, 68 (2), 341-350.

SALMONES, Maria Garcia, PEREZ, Andrea, BOSQUE, Ignacio Rodriguez (2009). "The Social Role of Financial Companies as a Determinant of Consumer Behaviour." *International Journal of Bank Marketing*, 27 (6), 467–485.

SALTIK YAMAN, Esra (2010). "*Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Anlayışında Pazarlama Odaklılık Ve Tüketici Üzerindeki Etkisine Yönelik Kadıköy İlçesinde Pilot Bir Araştırma.*" Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

SCHNIETZ, Karen E., EPSTEIN, Marc J. (2005). "Exploring the Financial Value of a Reputation for Corporate Social Responsibility During a Crisis." *Corporate Reputation Review* 47 (4), 327 – 345.

SEIFERT, Bruce, MORRIS, Sara A., BARTKAUS, Barbara R. (2003). "Comparing Big Givers and Small Givers: Financial Correlates of Company Philanthropy." *Journal of Business Ethics*, 45 (3), 195–211.

SEN, Sankar, BHATTACHARYA, C.B. (2001). "Does Doing Good Always Lead to Doing Better? Consumer Reactions to Corporate Social Responsibility." *Journal of Marketing Research* 38 (2), 225-243.

SERVAES, Henri, TAMAYO, Ane, (2013). "The Impact of Corporate Social Responsibility on Firm Value: The Role of Customer Awareness." *Manag. Sci.*, 59 (5), 1045–1061.

SIDHOUM, Amer Ait, SERRA, Teresa (2017). "Corporate Social Responsibility and Dimensions of Performance: An Application to U.S. Electric Utilities." *Utilities Policy*, 48, 1-11.

SINGH Jaywant, SANCHEZ, Maria G., S., BOSQUE, Ignacio Rodriguez, (2008). "Understanding Corporate Social Responsibility and Product Perceptions in Consumer Markets: A Cross-Cultural Evaluation." *Journal of Business Ethics.*, 80, 597–611.

SOANA, Maria Gaia (2011). "The Relationship Between Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance in the Banking Sector." *Journal of Business Ethics*, 104 (1), 133–148.

STANWICK, Peter A., STANWICK, Sarah D. (1998). "The Relationship Between Corporate Social Performance, and Organizational Size, Financial Performance, and Environmental Performance: An Empirical Examination." *Journal of Business Ethics* 17 (2), 195 – 204

SUN, Li, (2012). "Further Evidence on the Association Between Corporate Social Responsibility and Financial Performance." *Int. J. Law Manag.*, 54 (6), 472–484.

TAK, Bilgin (2009). "*İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları ve Paydaş Grupları İle İlişkilerinin Yönetimi*" (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

TIAN, Zhilong, WANG, Rui, YANG, Wen, (2011). "Consumer Responses to Corporate Social Responsibility (CSR) In China." *J. Bus. Ethics.*, 101, 197–212.

VANHAMME, Joelle, GROBBEN, Bas, (2009). "Too Good To Be True! The Effectiveness of CSR History in Countering Negative Publicity." *Journal of Business Ethics*, 85 (2), 273–283.

WADDOCK, Sandra A., GRAVES, Samuel B., (1997). "The Corporate Social Performance-Financial Performance Link." *Strategic Management Journal*, 18 (4), 303–319.

WALSH, Gianfranco, BARTKOWSKI, Boris, (2013). "Exploring Corporate Ability and Social Responsibility Associations as Antecedents of Customer Satisfaction Cross-Culturally." *Journal of Business Research*, 66 (8), 989–995.

WALSH, Gianfranco, BEATTY, Sharon (2007). "Customer-Based Corporate Reputation of a Service Firm: Scale Development and Validation." *Journal of the Academy of MARKETING SCIENCE*, 35 (1), 127–143.

WANG, Hongdi, LU, Weisheng, YE, Meng, CHAU, K.W., ZHANG, Xiaoling (2016). "The Curvilinear Relationship Between Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance: Evidence From the International Construction Industry." *Journal of Cleaner Production*, 137,1313-1322.

WRIGHT, Peter, FERRIS, Stephen P., (1997)." Agency Conflict and Corporate Strategy: The Effect of Disinvestment on Corporate Value." *Strategic Management Journal*, 18 (1), 77–83.

XIE, Xuemei, JIA, Yaoyang, MENG, Xiaohua, LI, Chao (2017). " Corporate Social Responsibility, Customer Satisfaction, and Financial Performance: The Moderating Effect of the Institutional Environment in Two Transition Economies." *Journal of Cleaner Production*, 150, 26-39.

YAMIN, Shaid, GUNASEKARAN, A., MAVONDO, Felix T. (1999). "Relationship Between Generic Strategies, Competitive Advantage and Organizational Performance: An Empirical Analysis." *Technovation*, 19 (8), 507–518.

ZHANG, Tao, ZHANG, David (2007). "Agent-Based Simulation of Consumer Purchase Decision-Making and The Decoy Effect." *Journal of Business Research*, 60 (8), 912-922.

TÜRKİYE VE AZERBAJCAN'DAKİ STOKLAR MUHASEBE STANDARDININ KARŞILAŞTIRILMASI

Salman Abdürzazade

Mustafa Ay

ÖZ

Uluslararası Muhasebe Standardı neredeyse tüm dünyanın kabul ettiği ortak bir muhasebe dilidir. Bu muhasebe dili ülkeler arasındaki muhasebe açısından anlaşmazlıkları ortadan kaldırmayı ve ekonomik işbirliğini sağlamaktadır. Azerbaycan ve Türkiye de bu muhasebe dilini kullanan ülkeler sırasında yer almaktadır.

Bu çalışmada Azerbaycan ve Türkiye'deki muhasebe standartlarına kısaca değinilmiş ve daha sonra her iki ülkedeki stoklar standardı hakkında bilgi verilmiştir. Stoklarla ilgili bilgilerin daha anlaşılır olabilmesi için örneklerden yararlanılmıştır. Sonuçta elde edilen bilgi doğrultusunda iki ülkedeki stoklar standardının benzer ve farklı yönleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Muhasebe Standartları, Stoklar Muhasebe Standardı, Stoklar Standardının Karşılaştırılması.

ABSTRACT

The International Accounting Standard is an economical accounting language, adopted almost all over the world. This reporting language provides for the elimination of disputes and economic cooperation in terms of accounting between countries. Azerbaijan and Turkey also include this account of countries that use this language.

This study was briefly mentioned in Azerbaijan and Turkey in accounting standards, and then receive information on the availability of a standard in both countries. Examples were used to make information about stocks more understandable. Similar and different aspects of the stock standard in the two countries were assessed from the point of view of the information received.

Keywords: Azerbaijan Accounting Standards, Inventory Accounting Standard, Inventory Standard Comparison.

GİRİŞ

Standardizasyon, bir standardı gerçekleştirmek için kullanılan bir süreçtir. Standart, taraflar arasında bir ürün, hizmet veya süreçle ilgili gönüllü bir anlaşmadır. Standartlar kanunlar değildir, ancak en iyi uygulamalardır. İş sözleşmelerinde standartların önemli bir işlevi vardır; pazar partilerine, ürünlere, hizmetlere veya organizasyonlara açıklık ve güven verirler, toplumu yeniliğe zorlarlar. Bu süreç açık, şeffaf ve fikir birliğine odaklanmış ve ilgili tüm tarafların temsilcilerinden oluşan standart komitelerde yer almaktadır. Bu sadece ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de ortaya çıkmaktadır (“What is standardization?”,2017).

İşletmelerin uluslararası piyasaya açılmaları tüm dünyada her kes tarafından ortak olarak kabul gören bir muhasebe standardının yaranmasına gereksinim duyulmuştur. Bu muhasebe standardının oluşturulmasındaki genel amaç tüm dünya ülkeleri tarafından algılanan bir muhasebe dilini oluşturmaktır. 1960`lı yıllarda uluslararası muhasebe standartlarının oluşturulması için çalışmalar başlanmıştır.

Muhasebe standartlarının uluslararası düzeyde uyumlaştırılması için faaliyet gösteren en önemli kuruluş Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee- IASC)`dir. Bu komite, Kanada, Almanya, Japonya, Meksika, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve Amerika`daki profesyonel muhasebe kurumları tarafından yapılan bir anlaşma ile 1973 yılında kurulmuş ve 29 Haziranda Londra`da ilk toplantı yapılmıştır (Toroslu, 2011, 10-11)

Şu anda yeryüzündeki ülkelerden 100-den fazlası bu standartları kabul ederek, uygulamaya başlamıştır. Uluslararası standartları kabul eden ülkenin işletmeleri, bu standartları kabul eden diğer ülkelerdeki işletmelerin finansal raporlarını çok kolay bir şekilde anlayabiliyor. Sonuç olarak da, muhasebe uygulamaları yönünden uzlaşan bu işletmeler sermaye ve ticari işlem açısından büyük bir oranda anlaşma sağlamaktadırlar. Yapılan bu ticari ve sermaye anlaşmaları ülkelerin ekonomisinin gelişmesi açısından büyük bir fırsattır.

Uluslararası muhasebe standartlarını kabul ederek kendi ulusal düzeyine uyarlayan ülkeler sırasında Türkiye ve Azerbaycan da mevcuttur. Türkiye`de muhasebe uygulamaları ile ilgili konular genelde Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunundaki hükümler çerçevesine yönlendirilmeye çalışılmıştır. İlgili kanunlardaki hükümlerin ihtiyaca cevap vermediği durumlarda yasal statüye sahip bazı kuruluşlar kendi etki alanlarına giren bazı işletmeler için muhasebe uygulamalarını yönlendirici çalışmalar yapmışlardır (Toroslu, 2011, 35). Söz konusu kuruluşlar şunlardır (Uysa, 2017, 26):

- ❖ İktisadi Devlet Teşekküllerini Yeniden Düzenleme Komisyonu,
- ❖ Türkiye Bankalar Birliği,
- ❖ Türk Standartları Enstitüsü Muhasebe Standartları Özel Daimi Komitesi,
- ❖ Sigorta Denetleme Kurulu,
- ❖ Maliye Bakanlığı Koordinatörlüğü'nde Kurulan Muhasebe Standartları Komisyonu,
- ❖ Sermaye Piyasası Kurulu,
- ❖ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu,
- ❖ Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu,
- ❖ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu,
- ❖ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu,
- ❖ Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu.

Azerbaycan türkçesinde “muhasebe” kavramı “muhasibat uçotu olarak isimlendirildiği için, muhasebe standartları da “Milli Muhasebe Uçotu Standartları (MMUS)” olarak adlandırılmaktadır.

Uluslararası muhasebe standartlarına geçmek amacıyla 23 Şubat 2003 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 29 sayılı kararıyla MMUS'nın 2003- 2007 yılları arasında hazırlanması ve uygulanması üzere program onaylanmıştır (İbadov, 2012, 21). 29 Haziran 2004 tarihli Azerbaycan Cumhuriyetinin muhasebe ile ilgili çıkarmış olduğu kanun yasasında muhasebe politikasının ana yönleri belirtildi. Bu muhasebe yasasında, muhasebe işlemlerinin standartlara uygun bir şekilde yapılması kavramsal açıdan açıklanmıştır.

Aşağıdaki tabloda ise Azerbaycan ve Türkiye muhasebe standartlarının karşılaştırılmasına yer verilmiştir (Karcıoğlu ve İbadov, 2014, 523-524):

Tablo-1: Muhasebe Standartlarının Karşılaştırılması

AZERBAYCAN MUHASEBE STANDARTLARI	TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI
MMUS 1 "Finansal Tabloların Sunuluşu Üzere"	TMS 1 Finansal Tablolar
MMUS 2 "Öz Kaynak Değişim Tablosu Üzere"	-
-	TFRS 4 Sigorta Sözleşmeleri
-	TFRS 6 Maden Kaynaklarının Araştırılması Ve Değerlendirilmesi
-	TFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar
-	TFRS 9 Finansal Araçlar
MMUS 3 "Cari Kurumlar Vergi Üzere"	TMS 12 Gelir Vergileri
MMUS 4 "Ertelenmiş Kurumlar Vergi Üzere"	-
MMUS 5 "Nakit Akım Tablosu Üzere"	TMS 7 Nakit Akış Tablosu
MMUS 6 "Gelirler Üzere"	TMS 18 Hasılat
MMUS 7 "Maddi Duran Varlıklar Üzere"	TMS 16 Maddi Duran Varlıklar
MMUS 8 "Stoklar Üzere"	TMS 2 Stoklar
MMUS 9 "Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar Üzere"	TMS 10 Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar (Bilanço Tarihinden)

MMUS 10 "Değerlendirilmiş Yükümlülükler, Koşullu Yükümlülükler Ve Koşullu Aktifler Üzere"	TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar
MMUS 11 "Muhasebe Politikaları, Değerlendirmelerde Değişikler Ve Hatalar Üzere"	TMS 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar
MMUS 12 "Maddi Olmayan Duran Aktifler Üzere"	TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar
MMUS 13 "Borçlanma Maliyetleri Üzere"	TMS 23 Borçlanma Maliyetleri
MMUS 14 "Kiralama İşlemleri Üzere"	TMS 17 Kiralama İşlemleri
MMUS 15 "Finansal Araçlar – Bilgilerin Sunulması Üzere"	TMS 32 Finansal Araçlar: Açıklanması ve Sunum
MMUS 16 "İnşaat Sözleşmeleri Üzere"	TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri
MMUS 17 "Sübvansiyonların Muhasebeleştirilmesi Ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Üzere"	TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması
MMUS 18 "İşletme Birleşmeleri Üzere"	TFRS 3 İşletme Birleşmeleri
MMUS 19 "Örgütlerin Finansal Tabloları Ve Birleştirilmiş [Konsolide] Finansal Tablolar Üzere"	TMS 27 Konsolide ve Bireysel Finansal Tablolar
MMUS 20 "Bağlı Ekonomik Kuruluşlarda Yatırımlar Üzere"	TMS 28 İştiraklerdeki Yatırımlar
MMUS 21 "Örgütlerin Ortak Faaliyetleri Hakkında Finansal Tabloları Üzere"	-
MMUS 22 "Kur Değişiklerinin Muhasebeleştirilmesi Üzere"	TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri
MMUS 23 "Satış İçin Öngörülen Duran Varlıklar Ve Varlıklar Durdurulan İşlemler Üzere"	TFRS 5 Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran ve Durdurulan Faaliyetler
MMUS 24 "Varlıklarda Değer Düşüklüğü Üzere"	TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü
MMUS 25 "İlgili Tarafların Bilgilerinin Açıklanması Üzere"	TMS 24 İlişkili Taraf Açıklamaları
MMUS 26 "Gerçeğe Uygun Değer Üzere"	-
MMUS 27 "Gayrimenkul Varlık Yatırımları Üzere"	TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller
MMUS 28 "Tarım Üzere"	TMS 41 Tarımsal Faaliyetler
MMUS 29 "Ara Dönem Finansal Raporlama Üzere"	TMS 34 Ara Dönem Finansal Raporlama
MMUS 30 "Yüksek Enflasyonlu Ortamında Finansal Tabloları Üzere"	TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama
MMUS 31 "Emeklilik Teminatı Üzere Kayıt Ve Raporlama"	TMS 26 Emeklilik Fayda Planlarında Muhasebeleştirme ve Raporlama
MMUS 32 "Mmus'ların İlk Kez Uygulanması Üzere"	TFRS 1 TFRS'lerin İlk Uygulanması
MMUS 33 "Pay Bazlı Ödeme Üzere"	TFRS 2 Hisse Bazlı Ödemeler
MMUS 34 "İşletim Kesimleri Üzere"	TFRS 8 Faaliyet Bölümleri
MMUS 35 "Hisse Başına Gelir"	TMS 33 Hisse Başına Kazanç
MMUS 36 "Finansal Araçlar: Tanıma Ve Değerlendirme Üzere"	TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme
MMUS 37 "Çalışanların Ödüllendirilmesi Üzere"	TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar
-	TMS 31 İş Ortaklıklarındaki Paylar

Yapacağımız bu çalışmada öncelikle literatür taraması yapılacak, araştırmanın amacı ve yöntemi belirtilecek, devamında ise bulgulara yer verilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Uluslararası muhasebe standartlarının dünyada ve Türkiye’de oluşum ve gelişimi yönünden yapılan araştırmalar genellikle gelişmiş ülkeler açısından yapılmış ve Türkiye’deki standartların gelişim sürecine değinilmiştir. Türk devletleri bakımından yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır.

TMS 2 Stoklar ile ilgili daha önce bazı araştırmalar yapılmıştır. Güngörmüş ve Boyarın (2007) Hizmet işletmelerinde mevcut sistemle, TMS 2 stoklar standardı üzerine bir araştırma yaptılar. Yapmış oldukları çalışmada, mevcut sistemden farklı olarak TMS 2 standardında hizmet işletmeleri (inşaat taahhüt ve onarım işletmeleri hariç) için stok maliyeti tanımlanmıştır. Stok standardında hasılatın gelir olarak mali tablolara yansıtılmadığı zaman, ilgili giderler stok hesabına yansıtıldığı çalışmacılar tarafından belirtilmiştir.

Güngörmüş ve Boyarın 2009 senesinde TMS 2 standardı üzerine daha bir çalışma yaptılar. Bu çalışmada ise TMS 2 stoklar standardı maliyyette dönemsel olarak yaşanan farklılıkları ortadan kaldırmak için normal maliyet yöntemini öngörmekte olduğunu ortaya koydular. Çünkü bu maliyet yöntemi genel üretim giderlerinde sabit ve değişken ayırımı yapmakta ve daha çok düşük kapasitede çalışması durumunda üretim maliyetinin daha gerçekçi belirlenmesini sağlamaktadır.

Kabataş ve Pamukçu (2010) TMS 2 stoklar standardı kapsamında hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi konusunda yapmış oldukları çalışmada, standardın hizmet üretim maliyetlerinin kayıt edilmesi yönünden Tekdüzen Muhasebe sisteminden farklı bir yaklaşım benimsemiş olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü standartta muhasebe akışının açık bir şekilde gösterilmemesine karşın, tamamlanmamış hizmet üretiminin stoklar hesabında aktifleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Dursun ve Yalnız (2013) stoklar standardının verilen hizmetle ilgili hasılatın mali tablolara yansıtılmadığı zamanlarda hizmet stoku olarak bilançoda muhasebeleştirilmesi zorunlu olduğunu belirtmiş ve bu standardı uygulayan işletmelerin Tek Düzen Hesap Planında hizmet üretim maliyetlerini aktifleştirilebilmeleri için bir hesap bulunmamasından dolayı bazı önerilerde bulunmuşlar.

Akgün`de (2012) stok standardını maliyet yöntemleri yönünden araştırdı ve yukarıdaki çalışmada oluşu gibi stok standardının normal maliyet yöntemini esasaldığını belirtti. Fakat

Akgün fiili üretimin kapasiteye yakın olmadığı zaman tam maliyet yönteminin uygulanmasına izin verildiğini belirtti.

Toroslu'nun (2010) yapmış olduğu tez çalışmasında TMS 2 Stoklar standardı ile TMS 23 Borçlanma Maliyetleri standardı incelenmiş ve birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Daha sonra yapılan bu incelemeler örnek uygulamaların yardımıyla açıklanmış ve standartlar Vergi Usul Kanunu'na göre değerlendirilmiştir.

Tokmakçioğlu'nun 2015 yılında yapmış olduğu tez çalışmasında film işletmelerinde tamamlanmamış maliyetlerin Vergi Usul Kanunu ve TMS 2 Stoklar standardına göre değerlendirilmesi üzerinde araştırmada bulunmuştur. Yapılan bu çalışma sonucunda TMS 2 Stoklar standardı ile Vergi Usul Kanunu'nda (VUK) stok maliyetlerinin hesaplanmasında tamamlanmış ve tamamlanmamış hizmet stoğu ayrımı açısından bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. TMS 2 Stoklar standardından farklı olarak VUK'da hizmet maliyetlerinin takip edilmesinde tamamlanmış veya tamamlanmamış gibi herhangi bir sınıflandırma bulunmadığı için, hizmet maliyetlerinin stoklarda takip edilmesine de ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bunun içinde "dönemsellik" ilkesine aykırı bir şekilde bu tür maliyetler doğrudan sonuç hesaplarına alınmaktadır. Sonuç olarak TMS 2 Stoklar Standardına göre ilgili maliyetin dönemsellik ilkesi doğrultusunda ait olduğu döneme yansıtılmasından dolayı farklılık VUK'a göre düzenlenen gelir tablosuna oranla pozitif yönde önemli bir farklılık sergilemektedir.

Azerbaycan'da Tanrıverdiyev'in (2014) Stok standardı yönünden bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada stokların uluslararası muhasebe standartları açısından yapılan kayıtlar ile vergi beyannamesi için yapılması gereken muhasebe kayıtları birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Dünyadaki bir çok ülkenin herkes tarafından ortak kabul edilen muhasebe standartlarına uyumunu göz önünde bulundurarak Azerbaycan da bu farklılıkları ortadan kaldırmak için gerekli çalışmalar yapmaktadır.

Azerbaycan ve Türkiye'deki Stoklar standardının karşılaştırılması yönünden hiç bir çalışma bulunmamaktadır. İki ülke arasında uluslararası standartların karşılaştırılması yönünden ise Karcıoğlu ile İbadov (2014) bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışma sonucunda her iki ülkenin muhasebe standartları Uluslararası Muhasebe Standartlarını baz alarak oluşturulduğu belirlenmiştir. Fakat, standartlaştırılan konuların aynı olduğu tespit edilse de, yapısal olarak farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların nedeni de ülkenin yapısı ve yasalarıdır.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Bildiğimiz üzere gelişen ekonomik koşulların doğurduğu sonuçlara ayak uydurmak isteyen ülkeler bazı alanlardaki değişimleri göz ardı edemezler. Bu değişimlerden biri de tüm dünya ülkelerinin ortak olarak kabul ettiği ve herkes tarafından anlaşılan muhasebe standartlarıdır (Uluslararası Muhasebe Standardı (IAS)). Uluslararası muhasebe standartlarının genel amacı ülkelerarası ekonomik ilişkilerin daha iyi bir düzeyde gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bu araştırmamızın genel amacı, ister kültürel, ister dinsel ve diğer yönlerden birbirine yakın olan Azerbaycan ve Türkiye`deki uluslararası muhasebe standartlarına dayalı olarak oluşturulan Stoklar muhasebe standardının karşılaştırılmasıdır. Bu çalışmayı yapmakta diğer bir amacımız ise Stoklar muhasebe standardının karşılaştırılması konusunda daha önce hiç bir çalışmanın yapılmamasıdır. Yapmış olduğumuz bu çalışmayla Azerbaycan ve Türkiye`deki Stoklar standardının benzer ve farklı yönlerini ortaya koyarak karşılaştırmaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmamızda nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Ülkeler arasındaki muhasebe standartlarında herhangi bir farklılığın olup olmaması teorik ve örnek muhasebe kayıtları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak ise Tarama yöntemi kullanılmıştır. Yani, çalışmamızda yer alan Stoklar standardı ile ilgili bilgi edinmek için Azerbaycan`da muhasebe standartları ile ilgili resmi bilgilerin yer aldığı Maliye Bakanlığının internet sayfası, bu konuda yazılan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, Türkiye`de ise Kamu Gözetim Kurulunun resmi internet sayfasından, bu konu ile ilgili yazılan makalelerden, kitaplardan ve Yüksek Öğretim Kurulunun resmi sayfasında TMS 2 hakkında yazılmış olan tezler taranmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Türkiye`de TMS 2 Stoklar

15 Ocak 2005 tarihinde 25701 sayılı Resmî Gazetede “TMS 2 Stoklar” standardı 1 Aralık 2006 tarihinden itibaren başlayan hesap dönemleri için uygulanacağı yayımlanmıştır. Günümüze kadar ise Stoklar standardına Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında meydana gelen değişikliklere paralellik sağlanması amacıyla toplamda yedi kez güncelleme yapılmıştır. Yapılan bu güncellemelerin hepsi belirli tarihlerde Resmî Gazetede yayımlanmıştır (kgk.gov.tr).

Bu standardın amacı stoklarla ilgili muhasebe işlemlerini açıklamaktır. Muhasebede stokların muhasebeleştirilmesi ile ilgili temel konu, stokların bir varlık olarak

muhasebeleştirilmesinde, kullanılmasında ve elden çıkarılmasında gerçekleşen gelirler ile karşılaştırılacak olan ilgili maliyetin belirlenmesidir. Bu standart, stok maliyetlerinin, net gerçekleşebilir değere indirgemeyi de içererek, nasıl saptanacağını ve gidere dönüşeceğini açıklar. Standart ayrıca stok maliyetlerinin oluşumu, içeriği ile uygulanacak değerlendirme yöntemleri hakkında da bilgi verir (kgk.gov.tr). TMS-2 Stoklar Standardı aşağıdakıları açıklamaktadır (Akgün, 2012, 229):

- ❖ Stok maliyetlerinin nasıl belirleneceğini,
- ❖ Stok maliyetinin içeriğinin nelerden oluştuğunu,
- ❖ Stok maliyetinin gidere nasıl dönüşeceğini,
- ❖ Stoklar için uygulanacak değerlendirme yöntemini
- ❖ Stoklarla ilgili değerlendirme sonuçlarının finansal tablolarla nasıl ilişkilendirilerek raporlanacağını.

Bu standardın kapsamı ise, aşağıda sadalananlar hariç tüm stoklar için uygulanmaktadır (Gölköy, 2008, 10);

- ❖ İnşaat sözleşmeleri ve bu sözleşmelerle doğrudan ilişkilendirilebilen hizmet sözleşmeleri, bu sözleşmeler TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri standardı çerçevesinde değerlendirilmektedir.
- ❖ Finansal araçlar, bu konuda ise TMS 32 (Finansal Araçlar: Sunum)ve TMS 39 (Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme) standartlarına başvurulmaktadır.
- ❖ Tarımsal faaliyetler ile ilgili canlı varlıklar ve hasat zamanındaki tarımsal ürünler TMS 41 Tarımsal Faaliyetler standardında değerlendirildiğine göre stoklar standardının kapsam alanına girmemektedir.

4.2. Azerbaycan`da Milli Muhasebe Uçotu Standardı 8 Stoklar

Azerbaycan türkçesinde “muhasebe” kavramı “muhasibat uçotu olarak isimlendirildiği için, muhasebe standartları da “Milli Muhasebe Uçotu Standartları (MMUS)” olarak adlandırılmaktadır.

Azerbaycan`da Ticari işletmeler, Kamu kuruluşları ve Sivil toplum örgütleri olmak üzere üç farklı işletme kategorisi için MMUS hazırlanmıştır. Uluslararası standartlara dayanarak 37 adet Ticari işletmeler için Milli Muhasebe Uçotu Standardı, 27 adet Ticari işletmeler için MMUS`nın uygulanmasına ilişkin yorum ve öneriler hazırlanmıştır. Bunun dışında uluslararası standartlara dayanarak kamu sektörü için 24 adet Kamu kuruluşları için MMUS, 1 adet Sivil toplum örgütleri için MMUS, aynı zamanda “Küçük girişimcilik kuruluşlarında basitleştirilmiş muhasebe kayıt kuralları" hazırlanmıştır. Ulusal standartlar, Muhasebe Kanunu'nun 7. maddesine dayanarak 25 Ağustos 2005 tarihli Azerbaycan

Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan Muhasebe Danışma Kurulu tarafından geribildirimde bulunduktan sonra onaylanmıştır. Yasanın 6.0.2 ve 6.0.3.ü maddelerinin uyarınca, Milli Muhasebe Uçotu Standartlarına uygun bir şekilde oluşturulan finansal raporlar, uluslararası standartlarda belirtilen tüm konuları kapsamaludur. Fakat, ulusal standartlarla uluslararası standartlar arasında kavramsal açıdan bir fark olmasa da, teknik açıdan bazı farklılıklar mevcuttur. Şöyle ki, uluslararası standartlarda örnek bir finansal raporlar gösterilmemiş, ancak bu raporların asgari gereklilikleri belirtilmiştir. Bu nedenle, Ulusal Standartlar hazırlanırken, muhasebecilere yardımcı olması amacıyla mali tabloların oluşturulması için gerekli formların örnekleri hazırlanmış ve standartlara eklenmiştir (Ceferov, 2009).

Muhasebe Kanunu'nun 8.1 maddesine göre, tüm kamuya açık önemli kurumların mali tabloları sadece Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uygun bir şekilde oluşturulmalıdır.

Kanunun 10.1 maddesine uygun olarak, kamuya açık önemli işletmeler ve küçük işletmeler haricindeki ticari kuruluşlar, mali tablolarını Ticari Kuruluşlar için Ulusal Muhasebe Standartlarına uygun olarak hazırlamalıdır (İbadov, 2016).

Ticari işletmeler için hazırlanan muhasebe standartlarından MMUS 8, kamu kuruluşları için hazırlana standartlardan MMUS 12 ve sivil toplum örgütleri için ise hazırlanan standartın onuncu bölümü stokları kapsamaktadır. Kamu kuruluşları için hazırlanan stoklar standardının uygulama alanında genel olarak ticari işletmeler için hazırlanan stoklar standardı ile benzer olsada bazı farklılıkları mevcuttur.

4.2.1. Ticari İşletmelerde Stoklar standardı (MMUS 8)

MMUS 8 Uluslararası Stoklar Muhasebe Standardı esas alınarak oluşturulmuştur. Bu standart Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığının 23 Temmuz 2007 tarihli İ-73/1 numaralı emriyle onaylanmış ve aynı tarihte yürürlüğü girmiştir (www.maliyye.gov.az). Uluslararası Muhasebe Standartlarındaki değişimlere paralel olarak da Stoklar Standardı güncellenmiştir.

Bu standardın amacı stokların muhasebeleştirilmesi kurallarını belirlemektir. Stokların muhasebeleştirilmesindeki ana konu, bir varlık olarak muhasebeleştirilecek değerin ve ileri dönemdeki vadeye kadar elde tutulacak varlıkların değerinin belirlenmesidir. MMUS 8 standardı, stoklar için yapılan harcamaların (maliyetlerin) net gerçekleşebilir değere indirilmesi durumlarını belirler. Bu Standart, stokların maliyetinin belirlenmesinde kullanılan muhasebe tekniklerine rehberlik etmektedir (www.maliyye.gov.az).

MMUS 8 Standardına dayanarak stoklar aşağıdaki ölçütleri karşılayan varlık olarak tanımlanır (Hesenzade, 2013, 6) :

- ❖ İşletmenin olağan akış seyrinde satış amacıyla elde tutulan varlıklar; bura satış amaçlı tüm ürünler dahildir.
- ❖ Satış amaçlı şu an hazırlanmakta olan varlıklar; satış amaçlı üretimi tamamlanmış veya tamamlanmamış ürünler.
- ❖ Üretim veya hizmet sunumunda kullanılan hammaddeler ve malzeme biçiminde varlıklar;
Stoklar standardının uygulama alanı ise, aşağıda sadalananlar hariç tüm stoklar için geçerlidir (www.maliyye.gov.az);
- ❖ İnşaat sözleşmeleri ve bu sözleşmelerle doğrudan ilişkilendirilebilen hizmet sözleşmeleri, bu sözleşmeler MMUS 16 İnşaat Sözleşmeleri standardı çerçevesinde değerlendirilmektedir.
- ❖ Finansal araçlar, bu konuda ise MMUS 15 (Finansal Araçlar: Sunum)ve MMUS 36 (Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme) standartlarına başvurulmaktadır.
- ❖ Tarımsal faaliyetler ile ilgili canlı varlıklar ve hasat zamanındaki tarımsal ürünler MMUS 28 Tarımsal Faaliyetler standardında değerlendirildiğine göre stoklar standardının kapsam alanına girmemektedir.

MMSU 8 Stoklar standardı ile Uluslararası Muhasebe Standardı (UMS) 2 arasında çok da önemli olmayan bazı farklar mevcuttur ki bunlarda aşağıdakılardır (www.maliyye.gov.az):

- ❖ MMUS 8 standardının 1. maddesi UMS 2 standardı ile ilişkilendirilmek için eklenmiştir.
- ❖ MMUS 8 standardının 5, 6, 7 ve 8`ci maddeleri, “Muhasebe Kanununda” gösterildiği gibi bu standardı uygulamak zorunda olan işletmeleri belirler. Böyle bir açıklama UMS 2 standardında yer almamaktadır.
- ❖ UMS 2 standardı bazı örnek teşkil edecek olayları ve sunumları içermektedir. Belirlenmiş politikaya uygun olarak, tüm örnekler ve sunumlar MMUS 8 Muhasebe Standardı kapsamında değil, Yorumlar kısmında yer almaktadır.
- ❖ MMUS 8 standardında tanımlar kısmına açıklığa kavuşturulması için “Marja¹” terimi ilave edilmiştir.
- ❖ UMS 2 standardının anlaşılması için maddelerinde yer alan bazı cümleler çıkartılmış veya Azerbaycan türkçesinde daha basit ifadelerle değiştirilmiştir

Ticari işletmelerde stoklar ile ilgili yevmiye kaydı iki ülke açısından aşağıdaki şekilde olacaktır.

¹ **Marja**-herhangi bir gelir göstergesi ile herhangi bir gider göstergesi arasındaki farktır.Örneğin, satış tutarı ile satış maliyeti arasındaki fark. (detaylı bilgi için bakınız: <http://maliyye.gov.az>)

Örnek: Zever Ticaret işletmesi 21.10.2016`da ileri bir tarihte satmak amacıyla 200.000 TL + %18 KDV tutarında ticari malı peşin olarak satın almıştır. Malın taşınması için KDV dahil 1.180 TL nakliye faturası da banka hesabından ödemiştir. İşletmenin bu alışla ilgili olarak ülkeler açısından yapması gereken kayıtlar aşağıdaki gibidir:

1) Türkiye muhasebe sistemine göre yapılması gereken kayıt.

-----21.10.2016-----		
153. Ticari Mallar	200.000	
153.02. Alışlar		
191. İndirilecek KDV	36.000	
102. Bankalar		236.000
-----21.10.2016-----		
153. Ticari Mallar	1.000	
153.03. Alış Taşıma Gideleri		
191. İndirilecek KDV	180	
102 Bankalar		1.180

2) Azerbaycan muhasebe sistemine göre yapılması gereken kayıt

-----21.10.2016-----		
205. Mallar	200.000	
205.02. Mal Alımı		
241. Əvəzləşdirilən ƏDV	36.000	
223. Bank		236.000
-----21.10.2016-----		
205. Mallar	1.000	
205.03. Daşınma Xərcləri		
241. Əvəzləşdirilən ƏDV	180	
223. Bank		1.180

4.2.2. Kamu Kuruluşlarında Stoklar Standardı (MMUS 12)

Kamu kuruluşları içinde hazırlanan muhasebe standartları içinde yer alan MMUS 12 standardı Uluslararası Stoklar Muhasebe Standardını baz alarak oluşturulmuştur. Kamu kuruluşları için hazırlanan stoklar standardının uygulama alanında genel olarak ticari işletmeler için hazırlanan stoklar standardı ile benzer olsada bazı farklılıkları mevcuttur. Bu standardın uygulama alanı ticari işletmeler için hazırlanan stoklar standardı ile aynıdır ve ek olarak aşağıdaki nadde de eklenmiştir:

❖ Doğrudan kullanıcıdan alınan veya alınmayan para karşılığında verilen hizmet sürecinde tamamlanmamış çalışmalar hariç geri kalan stoklar için uygulanmaktadır.

Diğer bir farklılık ise stokların değerlendirilmesi kısmında ortaya çıkmaktadır. Ticari işletmelerde Stoklar standardına göre stoklar, maliyet ve net gerçekleşebilir değer düşük olanı ile değerlendirilir. MMUS 12 Stoklar standardında stokların değerlendirilmesi aşağıdaki durum istisna olmakla MMUS 8 ile aynıdır.

❖ Eğer stoklar borsa dışı işlemler yoluyla elde edilirse, o zaman satın alım tarihi itibarıyla gerçeğe uygun değer üzerinden ölçülür.

MMUS 12 standardında MMUS 8'den farklı olarak "Ürünlerin bedelsiz veya nominal değeri dağıtımı" başlıklı bir madde vardır. MMUS 8 standardı toplamda 35 maddeden oluşurken, MMUS 12 standardı 48 maddeden oluşmaktadır.

Kamu kuruluşlarında stoklar ile ilgili yevmiye kaydı iki ülke açısından aşağıdaki şekilde olacaktır.

Örnek: Azerbaycan Savunma bakanlığı bünyesinde bulunan, askeri kıyafet üretimi gerçekleştiren tekstil fabrikasına yurtdışından 13.06.2015 tarihinde 1.000.000 dolar değerinde hammadde satın almıştır. Bu hammaddenin taşınması için ise 10.000 dolar gider yapılmıştır. Yapılan tüm bu harcamalar Savunma bakanlığının banka hesabından karşılanmıştır.

1) Türkiye muhasebe sistemine göre yapılması gereken kayıt.

-----13.06.2015-----		
150. İlk Madde ve Malzeme	1.000.000	
150.01. Hammadde Alımı		
150. İlk Madde ve Malzeme	10.000	
150.02. Taşıma Gideleri		
102. Bankalar		1.010.000

2) Azerbaycan muhasebe sistemine göre yapılması gereken kayıt.

-----13.06.2015-----		
201. Xammal Material	1.010.000	
201.01. Xammal		
201.02. Daşınma Xərcləri		
223. Bank		1.010.000

4.2.3. Sivil Toplum Örgütlerinde Stoklar Standardı

Sivil toplum örgütleri için hazırlanan stoklar standardı toplamda 30 maddeden oluşmaktadır. Sivil toplum örgütleri ise onlar için hazırlanan Stoklar standardını finansal araçlar ve doğrudan kullanıcıdan alınan veya alınmayan para karşılığında verilen hizmet sürecinde tamamlanmamış çalışmalar hariç geri kalan stoklar için uygulamaktadırlar. Stokların değerlendirilmesinde ise borsa dışı işlemler yoluyla elde edilen stoklar hariç geri kalan tüm

stoklar için maliyet ve net gerçekleşebilir değerin düşük olanı ile değerlendirilmektedir. Borsa dışı işlemler yoluyla elde edilen stoklar ise satın alım tarihi itibarıyla gerçeğe uygun değer üzerinden ölçülmektedir.

Sivil toplum örgütlerinde stoklar ile ilgili yevmiye kaydı iki ülke açısından aşağıdaki şekilde olacaktır.

Örnek: Azerbaycan`da bulunan Birlik yardım vakfının beş çalışanı vardır. Bu çalışanlar belli bir ücret karşılığında, müşterilerinin isteyi üzerine internet siteleri oluşturmakta ve aynı zamanda bilgisayarların teknik servisini gerçekleştirmektedirler. Yapılan bu çalışmalar sonucu ise elde edilen gelirler ihtiyaç sahibi öğrencilere burs olarak verilmektedir. Birlik yardım vakfı 12.05.2015 tarihinde bir internet sitesi oluşturmak için müşteriden sipariş almıştır. Mayıs ayında bu hizmetin gerçekleştirilmesi için 1.500 TL`lik bir harcama yapılmıştır. 04.06.2015 tarihinde sipariş tamamlanarak müşteriye teslim edilmiş ve hizmet bedeli olarakta 5.000 TL ücret alınmıştır.

1) Türkiye muhasebe sistemine göre yapılması gereken kayıt.

----- 31.05.2015 ----- 154. Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyeti 741 Hizmet Üretim Maliyeti Yansıtma Hesabı	1.500	1.500
----- 04.06.2015 ----- 622. Satılan Hizmetin Maliyeti 154.Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyeti	1.500	1.500
----- 04.06.2015 ----- 100. Kasa 600 Yurtiçi Satışlar	5.000	5.000

2) Azerbaycan muhasebe sistemine göre yapılması gereken kayıt.

----- 31.05.2015 ----- 242. Gələcək Hesabat Dövrünün Xərcləri 531 Kreditor Borcu	1.500	1.500
----- 04.06.2015 ----- 701. Satılan Malın Maliyyəti 205 Mallar	1.500	1.500
----- 04.06.2015 ----- 221. Kassa 601. Satışlar	5.000	5.000

SONUÇ

Artık işletme ve kurumlar açısından ulusal değerlendirmenin yerini uluslararası düşünce almıştır. Birnevi ülkeler küreselleşmeye başlamıştır. Küreselleşme her alanda olduğu gibi muhasebe alanında da kendi etkisini göstermektedir. Bunun içinde ortak olarak ülkelerin anlayabileceği bir muhasebe standartları oluşturulmuştur. Böylece bu standartları uygulayan ülkeler birbirilerinin finansal durumunu rahat bir şekilde anlayarak analiz edebilmektedirler.

Azerbaycan ve Türkiye`de uluslararası muhasebe standartlarını kabul ederek uygulayan ülkeler arasında yer almaktadır. Her iki ülkenin muhasebe standartları uluslararası standartlara esasen oluşturulsa da, çok ufak farklar mevcuttur. Bunlardan ilki Azerbaycan standartları Türkiyeden farklı olarak üç başlık altında toplamıştır:

- ❖ Ticari İşletmeler İçin Muhasebe Standardı
- ❖ Kamu Kuruluşları İçin Muhasebe Standardı
- ❖ Sivil Toplum Örgütleri İçin Muhasebe Standardı

Muhasebe standartları açısından devletlerarası yapısal farklılık olsa da, içerdiği konular açısından ise herhangi bir farklılık yoktur. Diğer bir farklılık ise muhasebe hesap numaralarındadır. Hesap numaraları Azerbaycan ve Türkiye bakımından farklılık arz etmektedir. Kısacası her iki ülke muhasebe standartlarını IAS`nı temel alarak kendilerine özgün bir şekilde oluşturmuştur, fakat anlam bütünlüğü açısından önemli bir farklılık yoktur. Her iki ölkenin muhasebe sistemi uluslararası muhasebe standartlarına uygun bir şekilde oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

Standardizasyonun Amaçları, 28.03.2010, <https://kaliteblog.wordpress.com/2010/03/28/standardizasyonun-amaclari/#more-47>, Erişim tarihi: 11.11.2017

Standardization, <https://www.investopedia.com/terms/s/standardization.asp#ixzz4y7H80r9k>, Erişim tarihi: 11.11.2017

Standart Hizmetleri, 2017, <https://www.tse.org.tr/tr/icerikdetay/2250/4630/ulusal-standardizasyon.aspx>, Erişim tarihi: 11.11.2017

What is standardization?,2017, <https://www.nen.nl/Standardization/What-is-standardization.htm>, Erişim tarihi: 11.11.2017

AKKAYA Tuba, TMS 2 STOKLAR, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

BAŞPINAR, Ahmet , Türkiye ve Dünyada Muhasebe Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış, Maliye Dergisi, Sayı:146, Mayıs-Ağustos 2004, ss.42-57.

BOSTANCI Serpil, Küreselleşen Muhasebede Standartlaşma Ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/59Mali_Cozum/16-%2059%20SERPIL%20BOSTANCI.doc, Erişim tarihi: 26.11.2017.

ÇELİK Serpil, Muhasebe Meslek Mensuplarının Türkiye Muhasebe Ve Finansal Raporlama Standartlarına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine İlişkin Ampirik Bir Çalışma: Niğde Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2013.

ERDEÇ Şükran, Muhasebe Standardının Dünya'daki Gelişimi, 23.04.2012

<http://www.kgk.gov.tr>, Erişim tarihi: 26.11.2017

<https://tr.wikipedia.org/wiki/BDDK+&cd=11&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, Erişim tarihi: 21.11.2017

KOCAMAZ Hilal, Uluslararası Muhasebe Standartlarının Dünyada Ve Türkiye'de Oluşum Ve Gelişim Süreci, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksuiibf/article/view/File/5000039277/5000038150>, Erişim tarihi: 11.11.2017

MARY E. ,BARTH Wayne R. Landsman, MARK H. Lang, International Accounting Standards and Accounting Quality, Journal of Accounting Research, 28.03.2008.

TOROSLU Vefa M., Türkiye Muhasebe Standartlarında Hasılat- Maliyet İlişkisi, Adalet Yayınevi, Ankara 2011.

UYSAL Taner, Türkiye Muhasebe Ve Finansal Raporlama Standartları Konusunda Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Ve Algı Düzeylerinin Ölçülmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2017.

İBADOV Elsever, Azərbaycan Ve Türkiyə Muhasebe Sistemlərinin Karşılaşdırılmalı Analizi, Yüksək Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü İşletmə Anabilim Dalı, Kütahya 2012.

CEFEROV Elxan, Milli Mühasibat Uçotu Standartları Və Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına Rəsmi Baxış, Monitor Konsaltinq dergisi, Ağustos 2009.

İBADOV Elsever, Milli mühasibat uçotu standartı nədir? , 26 Ocak 2016, <http://experttv.az/az/359/biznes-ve-iqtisadiyyat-milli-muhasibat-ucotu-standarti-nedir/1644>, Erişim tarixi: 01.12.2017.

KARCIOĞLU Reşat və İBADOV Elsever, Azərbaycan Ve Türkiyə Muhasebe Standartlarının Karşılaşdırılması, Caucasus And Central Asia In The Globalization Process, IV International Congress, 02-04, May 2014.

AKGÜN İhsan Ali, Tms-2 Stoklar Standardı Kapsamında Tam Maliyyət Ve Normal Maliyyətə Göre Düzenlenen Gelir Tabloları Karşılaşdırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2012, C.17, S.2, s.229-246.

GÖLKÖY Ozan, Türkiyə Muhasebe Standartları-2 Stoklar, Mali Ufuklar Dergisi, Ekim- Aralık 2008

<http://www.maliyye.gov.az>, Erişim tarixi: 08.12.2017.

HESENZADE Yusif, İstehsal Resuslarının Uçotu və Təhlili (istehsalat təcrübəsi üzrə), Azərbaycan devlet İktisad Üniversitesi 2013.

KINGSLEY Omimi-Ejoor, GİNA Osaretin Oghogho and VİVİAN Osahenoma, A Comparative Study of Accounting Standards in Nigeria, United Kingdom and United States of America, IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF) e-ISSN: 2321-5933, p-ISSN: 2321-5925. Volume 3, Issue 2. Ver. I (Mar. - Apr. 2014), PP 01-07

GÜNGÖRMÜŞ Ali Haydar və BOYAR Ender, TMS – 2 Stoklar Standardında Hizmet İşletmələri İçin Stok Maliyeti ve Bir Uygulama Önerisi, 2007.

GÜNGÖRMÜŞ Ali Haydar və BOYAR Ender, TMS – 2 Stoklar Standardında Öngörülen Normal Maliyyət Yönteminin, Sipariş Maliyetine Uygulanması, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 23, Nisan 2009.

KABATAŞ Yaşar və PAMUKÇU Ayşe, TMS – 2 Stoklar Standardı Kapsamında Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi, Mufad Journal, Sayı 48, Ekim 2010, s. 191-199

DURSUN Adem ve YALNIZ Serkan, Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetleri Tms 2 Stoklar Ve Tms 18 Hasılat Standartları Açısından Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 1, 2013.

AKGÜN Ali İhsan, Tms-2 Stoklar Standardı Kapsamında Tam Maliyet Ve Normal Maliyete Göre Düzenlenen Gelir Tabloları Karşılaştırması, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2012, C.17, S.2, s.229-246.

TOROSLU Vefa M., Türkiye Muhasebe Standartlarında Stok-Maliyet İlişkisi: Tms 2 Stoklar Tms 23 Borçlanma Maliyetler, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Ağustos 2010.

TÜRKİYE’DE SUKUK UYGULAMASININ SWOT ANALİZİ

Tuğba Çabuk¹

ÖZ

Sukuk arapça "Sak" kökünden gelen, sertifika veya vesika anlamlarını içeren bir kavramdır. İslami finans sistemi içerisinde önemli bir yer tutan sukuk, nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’ de İslami kurallara uygun bir tahvil imkânı sunmaktadır. Sukukun Türkiye’de ki ihracının ilk uygulaması büyük ilgi görmüştür. Ülkenin alternatif İslami finansal yapılara açık ve hazır olduğuna dikkati çekmiştir. Son yıllarda dünya genelinde önemli bir finansal araç haline gelen sukuk, 2017 yılında küresel sukuk ihracı 116,7 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleştirmiştir. 2014 yılında 107,3 milyar ABD Doları civarında ihracatı % 9 oranında yükseliş trendiyle önemini gittikçe arttırmaktadır. Küresel sukuk piyasasında başta Malezya, Suudi Arabistan, Endonezya ve BAE olmak üzere dört önemli pazara ait. Bunların yanı sıra Pakistan, Türkiye ve Afrika da pazara dahil olmaktadır. Zamanla hem Müslüman hem de Müslüman olmayan yatırımcılar için popüler bir borç piyasası enstrümanı haline gelmektedir. Çalışmanın amacı; Sukukun ortaya çıkışı, Türkiye’deki uygulamasını, SWOT analizi ile değerlendirmek ve Türkiye’deki sukuk uygulaması olan kira sertifikaları hakkında bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Sukuk, Kira Sertifikası, Swot Analizi

¹ Öğrenci, Batman Üniversitesi, tugbacbk@outlook.com

SWOT ANALYSIS OF SUKUK APPLICATION IN TURKEY

ABSTRACT

Sukuk is a concept that comes from the Arabic "Sak" root and means certificate or document. Islamic finance system that holds an important place in Sukuk, Turkey is mostly a Muslim country and it offers convenient bonds based on Islamic rules. The first application of the Sukuk issuance has caused great interest in Turkey. It pointed out that the country is open and ready for new Islamic constructions. Having become an important financial instrument in the world in recent years, sukuk has realized the global Sukuk export at the level of USD 116.7 billion in 2017. Exports around the US \$ 107.3 billion in 2014 are increasingly important with a 9% uptrend. In the global Sukuk market, there are four important markets, mainly in Malaysia, Saudi Arabia, Indonesia, and BAE. Other than these countries, Pakistan, Turkey, and Africa, increasing their shares in the market. Over time, it is becoming a popular instrument in debt markets not only for Muslim but also for non-Muslim investors. Purpose of the study is to evaluate the emergence of sukuk and how it is applied in Turkey through SWOT analysis, in addition to this this works also gives information about Rent Certificate.

Key Words: Sukuk, Rent Certificate, Swot Analysis

GİRİŞ

Yeni dünya düzeni çerçevesinde yaşanan gelişmeler uluslararası finansal sistemin klasik yapısı içine İslamî finans sisteminin dâhil edilmesinde büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu süreçte, özellikle dinî nedenlerle global finansal sistem dışında kalan İslamî bankacılığın mevcut finansal sisteme dahil edilebilmesi için gerek İslam ülkelerinde, gerekse çeşitli Batı ülkelerinde alternatif finansman ve risk yönetimi yöntemlerinin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Yıldırım,2011,s.109).

Faizsiz finans sistemine ait ürünlerin dünya genelinde 1970 yıllardan itibaren yaklaşık 75 ülkede kullanıldığı düşünülmektedir. Bu ülkeler geçmişte ağırlıklı olarak Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'da yoğunlaşmışken, günümüzde İngiltere, Almanya, ABD gibi batı ülkelerinde de faizsiz finans sistemine ait ürünlerin hızla yayılmaya başladığı görülmektedir. Faizsiz finans kurumları, fon temini, varlık dağılımı, ödeme ve döviz işlemleri, risk yönetimi ve riskten korunma gibi çok çeşitli hizmetler/ürünler sunabilmektedir. Risk paylaşımı, kâr/zarar ortaklığı gibi geleneksel finansal ürünlerin yanında, Sukuk (İslamî tahvil/Kira sertifikası), DJIM (Dow Jones Islamic Market) ve GIIS (Global Islamic Index Series) gibi yeni finansal ürünlerin geliştirilmiş olması dikkati çekmektedir. Ayrıca Körfez ülkeleri ve Malezya gibi ülkelerin kurduğu İslamî yatırım fonlarının da faizsiz finansın gelişmesi ve büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir. (Yıldırım,2011,s.110)

1970'li yıllardan itibaren gelişme gösteren İslam Finans Sistemi'nin, 2000'li yıllarla birlikte uluslararası finansal sistemle de bütünleşme yolunda önemli ilerlemeler sağladığı ve günümüzün gereği olarak farklı istek ve ihtiyaçlara cevap verebilecek araç, yöntem ve hizmetler geliştirebildiği görülmektedir. Doğal olarak bu sağlanan gelişmede petrol ihraç eden İslam ülkelerindeki fon fazlalarının da etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 2000'lerin başlarından itibaren kullanılmaya başlanan, Sukuk'un günümüzde giderek daha fazla ilgi çeken bir araç olduğu ve giderek daha fazla kullanım alanı bulmaya başladığı görülmektedir. (Alvi, 2006, s.3).

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sukuk kavramı, özellikleri, ikinci bölümde Dünyada ve Türkiye'de faizsiz bankacılığın tarihsel gelişimi, Üçüncü bölümde Türkiye' de sukuk uygulaması ve dördüncü bölümde swot analizi yöntemi ile değerlendirmesine yer verilmiştir.

1.SUKUK KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ

Sukuk, Arapça Sak kelimesinin çoğuludur ve sertifikalar anlamına gelmektedir. Faizsiz finansman aracı olması dolayısıyla, İslami prensiplere uygun olarak ihraç edilen menkul kıymetler olarak da ifade edilmektedir. (Khan, 2003:129).

Sukuk, "bir ayn (mal), menfaat, hizmet, belirli bir proje ve/veya yatırımın varlığı üzerinde eşit değerdeki hisseleri temsil eden mali vesikalar" şeklinde de tanımlanmaktadır. (Durmuş, 2010:143) İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Kurumu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions - AAOIFI) sukuku şu şekilde tarif etmiştir: "Sukuk, ihraç edildikten sonra eşit değerleri temsil eden; ihraçtan elde edilen tutarların önceden planlanan şekilde yatırım

yapıldığı; yapılan yatırım türüne göre duran varlıklar ve benzerleri üzerindeki haklar ve payların temsil edildiği ya da bir projede ya da özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı veren sertifikalardır.”

Sukuk dar ve geniş olmak üzere iki farklı biçimde tanımlanmaktadır. Dar tanıma göre sukuk, varlığa dayalı, istikrarlı gelir sağlayan, ikincil piyasada işlem gören ve islami prensiplere uygun orta vadeli sertifikalar olarak tanımlanmaktadır (Tariq, 2004, s.20; Jobst, 2007, s.19). Geniş tanıma göre sukuk, belirli projelere, belirli yatırım faaliyetlerine, duran varlıklara, kullanım haklarına sahipliği temsil eden eşit değerde ve bölünemeyen sertifikalar olarak tanımlanmaktadır (Ayub, 2007, s.392). Sukuk ihracının temel koşulu, finansal kaynaklarını likit hale getirmek isteyen ve bilançosunda varlıklar bulunan bir hükümetin, parasal otoritenin, şirketin, banka ve finansal kurumun varlığıdır (Tariq, 2004, s.20).

Sukuk, geleneksel tahvil ve bonolara bir alternatif olarak geliştirilmiş olup temel ilkesi islami prensiplerle uyum içinde olmasıdır. İslami prensipler ise faizi yasaklamaktadır. İslami prensiplere göre borç alanlar, borç verenlerin iş ortağı olarak kabul edilmektedir. Yatırımın risk ve getirisi borç alan ve borç veren arasında paylaşılmaktadır. İslami tahviller, yapılandırılmış finansal araçlar olup bir ticari işleme dayanmaktadır. Söz konusu ticari işlem ise sukukun türüne göre, vadeli olarak varlık alım ve satımı, bir varlığın kiralanması, ortak girişim kurulması şeklinde olabilir. Bir islami tahvil, yerel odaklı olabileceği gibi uluslar arası bazda da ihraç edilebilmektedir. İslami tahviller, genellikle orta vadeli olmakta, risk ve getiri özellikleri geleneksel tahvillerle benzerlik göstermektedir. Ancak islami tahvillerin en önemli ayırt edici özelliklerinden biri, islami prensiplere uyumun bir islami danışma kurulu tarafından onaylanması zorunluluğudur (Sophastienphong, Mu ve Saporito, 2008, s.37). İslami tahviller, yatırımcılarına, vade boyunca kupon ödemeleri veya vade sonunda belirli bir tutarda olmak üzere kazanç sağlamaktadır. Sukuk sahiplerine yapılan kupon ödemeleri ile geleneksel tahvil yatırımcılarının aldıkları kupon ödemeleri arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Geleneksel tahvillerde, tahvili çıkaran kurum kupon ve anapara ödemelerini garanti etmektedir. Ancak böyle bir garanti islami prensiplere uygun olmayıp geleneksel tahvillerin islami prensiplere uygun bir yatırım aracı olmasını engellemektedir. Diğer yandan, sukuk çıkaran kurum anapara ve kazanç garantisi vermemektedir. Bu şekildeki ihraç islami prensiplere uygun olmaktadır. İslami tahviller, ikincil piyasalarda işlem görebilmektedir. Söz konusu ikincil piyasa, bankalar arası olabileceği gibi para veya sermaye piyasası da olabilmektedir (Venardos, 2005, s.164; Elsheikh ve Tanega, 2011, s.185).

Geleneksel yatırımcılar yatırım yaptıkları araçtan elde edilen finansmanın niçin kullanılacağıyla hiç ilgilenmezken, sukuk yatırımcıları yatırımlarının niçin kullanılacağını dini nedenlerle bilmek isterler. Bu anlamda yapılan sukuk yatırımı, ilgili varlıkta tam tasarruf hakkı kazandırmakta ve dayanak varlığın satılmasından oluşacak kazançla birlikte bu varlıklardan elde edilen gelirlerden de pay alma hakkı vermektedir. Sukuk oransal mülkiyet hakkını temsil etmekte ve sukuk sahibi yatırımcı belli bir süre için, sukuka konu varlığın yaratacağı nakit akımından doğacak risk ve getiriye sahip olmaktadır. Sukuk ihracının belli bir vadesinin olması ve sahipliğin şirketin belli

bir varlığı ile sınırlandırılmış olması sukuku hisse senedinden ayırmaktadır (Tok, 2009, s.14). Sukuk, inançları gereği faiz geliri istemeyen yatırımcıların bu tercihinin yanı sıra faizsiz esasa göre çalışan İslam bankalarına da önemli yararlar sağlamaktadır. Sukuk ihracı, İslam bankalarının varlıkları ve yükümlülükleri arasındaki vade uyumsuzluğunu azaltmaya yardımcı olmaktadır. Normal şartlar altında cari hesaplarla kısa vadeli kaynak toplayan İslami bankalar bu fonları uzun vadeli olarak kullanılmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum kuşkusuz varlıklar ve yükümlülükler arasında vade uyumsuzluğu yaratmaktadır. Özellikle petrol zengini Körfez ülkelerinin büyük altyapı projelerinin ve konut kredilerinin finansmanında sukuk önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan, kısa vadeli sukuk ihraçlarının da İslam bankalarının likidite yönetimine önemli yararlar sağlaması beklenmektedir (Jobst, vd., 2008, s.334).

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’ DE İSLAMİ BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

2.1 Dünyada İslami Bankacılığın Gelişimi

Dünyada İslam finans piyasasının temelleri, İslam bankacılığının kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Bu bağlamda ilk faizsiz banka kurma girişimleri 1940’ların ortasında Malezya’da gerçekleşmiş, ancak bu girişim başarısız olmuştur. Bundan sonra 1950’li yıllarda Pakistan’da İslami bankacılık denemesinde bulunulmuş, ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Tok, 2009, 25 ve Türker, 2010,11). Her defasında faizsiz bankacılık girişiminden istenilen sonuç elde edilememesine rağmen söz konusu faaliyetler tüm dünyadaki Müslümanların dikkatini ve ilgisini çekmeyi başarmıştır. Ayrıca 1969 yılında Hint İslam Cemiyetinin kurduğu faizsiz borç veren sistemin büyüklüğünü sürekli arttıran bir gelişme göstermesi, yetkilileri bu konu üzerinde yeniden değerlendirme yapmaya itmiştir (Darçın, 2007:9). Bunun üzerine 1970 yılında Cidde’de toplanan İslam Devletleri Dışişleri Bakanları, tüm İslam ülkelerini İslam dininin prensipleri doğrultusunda ekonomik işbirliğini teşvik ve güçlendirmeye, bilimsel ve kültürel alanlarda karşılıklı yardımlaşmaya davet etmişlerdir (Akın, 1986,114 ve Zaim, 2005, 212).Bu girişim sonuç vermiş ve bundan sonra farklı ülkelerde pek çok İslam bankası kurulmaya başlamıştır: 1971’de Mısır’da kurulan **Nasır Sosyal Bankası**, 1973’te kurulmasına karar verilen ancak 1975’te faaliyete geçen uluslararası düzeyde ilk İslam bankası olan İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank - IDB) (Bayındır, 2011, 42), 1975’te **Dubai İslam Bankası** (Dubai Islamic Bank - DIB) (Akın, 1986, 114) ve 1977’de **Mısır Faysal İslam Bankası** (Faisal Islamic Bank - FIB) kurulmuştur.

1981 yılında ise, İslam Kalkınma Bankasının özel sektöre yönelik finansman sağlamada yetersiz kalması üzerine Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler ortak hareket ederek İsviçre’nin Cenevre kentinde “**Dar Al-Maal Al-İslami**” adlı bir holding kurmuşlardır (Ece, 2011:6 ve Uçar, 1993: 41-44). Ardından 1982’de **Dallah Baraka Gurubu**’nun önderliğinde faizsiz bankacılık alanında gösterilen çabalarla Ortadoğu’daki Müslüman ülkelerde faizsiz finansman sistemi hızla yaygınlaşmıştır (finpazcuma17.doc, 2012: 2 ve Tok, 2009: 25).

Ortadoğu'daki bu gelişmelerin paralelinde, 1983 yılında Malezya'da Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB) faaliyete geçmiştir. Ancak bu banka, Malezya hükümetince yasalaştırılan İslami Bankacılık Kanunu (1983) ile Malezya Merkez Bankası'nın (Bank Negara Malaysia - BNM) denetimine tabi kılınarak kurulmuş olduğundan faizsiz bankacılık alanında ayrı bir öneme sahiptir (Darçın, 2007: 11 ve Türker, 2010: 13). Böylece ticari bankacılık faaliyetlerinin şeriat kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi konusunda büyük titizlik gösterilmesi mümkün olmuş ve bilanço likiditelerini yönetmek isteyen şirketler İslami bankalardan yoğun olarak sermaye piyasası enstrümanları talep etmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda ilk İslami tahvil sukuk, Malezya hükümeti tarafından 1983 yılında ihraç edilmiş ancak bu kıymetlerin ikincil piyasada işlem görmesine izin verilmemiştir (Tok, 2009: 4). Malezya'nın ardından Kuveyt Merkez Bankası, mudaraba usulünde bono ihraç etmiştir (Altaş, 2008: 19-21). Artan talebin karşılanabilmesi için de 11 Şubat 1988'de İslami Fıkıh Akademisi (Islamic Fiqh Academy) sukuk kavramını tanımlamak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine İslami açıdan iki kurala bağlanarak sukukun meşruluğu kabul edilmiştir. Söz konusu kurallar şu şekilde ifade edilebilir (Wilson, 2004, 4-5) Herhangi bir bireyin mülkiyetinde bulunan varlık, yazılı bono ve belge ile temsil edilebilir. Bu bono ve belgeler market fiyatı ile satılabilmektedirler.

Bunun ardından dünya piyasalarında geçerli olan ilk sukuk ihracı ise, 1990'da yine Malezya'da gerçekleştirilmiştir (IIFM - Sukuk Report, 2011, 3). Malezya Ringiti cinsinden ihraç edilen toplam sukuk büyüklüğü 125 milyon MR (yaklaşık 30 milyon usd) civarındadır ve işlemin en ilginç yanı ihracı yapan Shell firmasının, Malezya'nın, İslami bir firması olmamasıdır (IIFM - Sukuk Report, 2011, 3). 90'lı yılların sonunda ise, özellikle Arap yarımadası ve Kuzey Afrikalı bankaların bu işe koydukları sermayeler sürekli artış göstermiştir. (TKBB, 2011, 1) Küresel faizsiz finans varlıklarının önemli bölümü, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri, Güneydoğu Asya, diğer MENA ülkeleri olmak üzere 3 coğrafi bölgede yönetilmektedir. Küresel faizsiz finans sisteminin çekirdek piyasalarını Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye (QISMUT) ile Bahreyn, Kuveyt ve Pakistan oluşturmaktadır. Son yıllarda kayda değer büyüme gerçekleştiren küresel faizsiz finans sistemi; petrol fiyatlarında yaşanan keskin düşüş, emtia fiyatlarının düşük seyri, gelişmekte olan ülkelerin para birimlerindeki önemli değer kayıpları gibi birçok etkenin, çekirdek faizsiz finans piyasalarında neden olduğu ekonomik yavaşlamaya karşın, büyüme çizgisinde kalmayı başarmıştır. Orta Doğu'daki siyasi istikrarsızlık tablosu da makroekonomik şartların baskısını artırmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda, küresel finans varlıklarının %2'ye yakın bir bölümünü temsil eden global faizsiz finans toplam varlıklarının 2015 yıl sonu itibarıyla 2 trilyon ABD dolarını aşmış olduğu tahmin edilmektedir. Global faizsiz finans sisteminde faaliyet gösteren kuruluşların sayısı 1.329'dur. Bunlardan 480'i faizsiz bankacılık esasında hizmet sunan katılım bankaları, 322'si Tekafül şirketleri, 527'si ise diğer finansal kurumlardır. (Almanak, 2016)

2.2 Türkiye’de İslami Bankacılığın Gelişimi

Ülkemizde ilk faizsiz bankacılık girişimleri 1975’te Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası’nın kurulmasıyla başlamıştır (Uçar, 1993, 61). Bu banka, yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarını, ekonomik bir güç haline getirerek kârlılık ve verimlilik temelinde değerlendirilmesini ve sanayi kesiminin fonlanmasını hedeflemişken ilk iki yıl faizsiz çalışmış ancak, 1978 yılında yönetim kurulu kararıyla faizli sisteme geçiş kararı almıştır (Uçar, 1993, 61). Diğer taraftan, 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası’nın (İKB) kurucu üyesi olan Türkiye, 1984 yılında sermaye payını artırarak bu bankanın önemli ortaklarından birisi olmuş ve yönetim kurulunda daimi temsilci bulundurma hakkını elde etmiştir (Özgür, 2007, 52). 24. Ocak. 1980 kararlarıyla serbest piyasa ekonomisini benimseyen ve dışa açık bir ekonomik politika güden Türkiye, Ortadoğu ülkelerinden Türkiye’ye yatırım ve yatırımcıları çekebilmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. 1983 yılında da Bakanlar Kurulu’nun 83/7506 sayılı kararı ile “Özel Finans Kurumları”nın kurulmasına yönelik zemin hazırlanmıştır (Günel, 1984: 40). Bu uygulamayla ekonomiye katılmayan mali değerlerin, yastık altından çıkarılarak yabancı sermaye ile birlikte Türkiye ekonomisinin kullanımına tahsis edilmesi amaçlanmıştır (<http://www.kuveytturk.com.tr/>). 1983 yılında yapılan bu girişimin ardından 1984’te 18323 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan tebliğ ile sistemin ayrıntıları düzenlenmiş ve bunun sonucunda sistemin yasalar ve mevzuat bakımından alt yapısı tamamlanmıştır (Akin, 1986:286).

Türk bankacılık sektöründe faizsiz bankacılık alanındaki kanuni boşlukta giderildikten sonra ülkede sırasıyla 1985’te Albaraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. (<http://www.albarakaturk.com.tr/>) ve yine aynı yıl daha sonra ismi Family Finans Kurumu olarak değiştirilip 2005 yılında da Anadolu Finans Kurumu ile birleşip Türkiye Finans adını alan Faisal Finans Kurumu A.Ş. (<http://www.turkiyefinans.com.tr/>), 1989’da Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. (<http://www.kuveytturk.com.tr/>), 1991’de Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995’te İhlas Finans Kurumu A.Ş., 1996’da da Asya Finans Kurumu A.Ş. (<http://www.bankasya.com.tr/>) kurulmuştur. Adı geçen bankalardan ilk üçü ağırlıklı olarak yabancı sermayeye aitken, diğerleri tamamen yerli sermaye ile kurulmuş ve sektöre dahil olmuşlardır. Bu tür bankalar 1999 yılına kadar hem Bakanlar Kurulu Kararları hem de Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı’nın tebliğleri ile yürütülmesine rağmen bu yılda Resmi Gazete’de yayınlanan 4491 sayılı Kanun ile Özel Finans Kurumları, 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına alınmışlar ve 2005 yılındaki 5411 sayılı kanun ile de tüm faaliyetleri ve denetimleri bankalarla aynı kapsama dahil edilmiştir (Ece, 2011: 7-9).

Katılım bankacılığı; bilançonun pasifindeki yükümlülüklerin riskini azaltıcı, aktifindeki kredilerin emniyetini ve dolayısıyla aktif kalitesini artırıcı özelliği olan bir bankacılık türüdür. Bu özellik, katılım bankalarının 2017 sonuçlarında da kendisini göstermiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans Katılım Bankası, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım’ın konsolide olmayan toplam aktif büyüklüğü 2017’de bir önceki yıla göre %20,5 artışla 160.136 milyon TL’ye ulaşmıştır. Türk Hazinesinin gerçekleştirdiği kira sertifikası (sukuk)

ihraçlarıyla kaynak açığı bulunan ülkemize Körfez bölgesinden önemli miktarda sermaye çekilmesi mümkün olabilmektedir. Bugüne kadar 59 milyar TL'nin üzerine çıkan sukuk ihraçları, Türkiye ekonomisine olumlu katkı sağlamıştır.(TKBB,2017,1)

3. TÜRKİYE'DE FAİZSİZ SERMAYE PİYASASI ARACI OLAN SUKUK UYGULAMALARI

Türkiye'de sukuk çıkarılmasına ilişkin olarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından 2010 yılında tebliğ hazırlanmıştır. SPK tebliğine göre Türkiye'de sukuk, kira sertifikası olarak tanımlanmıştır. Bu tebliğde ifade edilen kira sertifikası literatürde yer alan bütün sukuk türlerini kapsamamakta ve sadece icare sukuk denilen sukuk türüne karşılık gelmektedir. 2010 tebliği sukukun diğer türlerinin ihracına imkân tanımamıştır ve dar bir çerçevede kalmıştır. Dünyadaki uygulamaları göz önüne alındığında daha kapsamlı bir tebliğ ihtiyacı hissedilmiştir. Bu bağlamda, 7 Haziran 2013'te yeni bir tebliğ yayımlanmıştır.(SPK, 2013) Bu tebliğde yeni sukuk türleri tanımlanmıştır. SPK'nın yayımladığı 2013 tebliğinde de sukuk yerine kira sertifikası kavramı kullanılmıştır. Kira sertifikası, “her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketi tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlere oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymet” olarak tanımlanmıştır. Kira sertifikalarının “sahipliğe, yönetim sözleşmesine, alım-satıma, ortaklığa ve eser sözleşmesine” dayalı olmak üzere beş farklı türde ihraç edilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, bu türlerin birlikte kullanılarak da ihracının mümkün olduğu belirtilmiştir. Tebliğde, kira sertifikaları ihracının Varlık Kiralama Şirketi, aracılığıyla gerçekleştirildiğinden bahsedilmiştir. Tebliğde kira sertifikası türleri için yer alan açıklamalar göz önüne alındığında literatürdeki ve dünyadaki uygulamalarda kullanımıyla, sahipliğe dayalı kira sertifikası “icare sukuka”, yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası “vekale sukuka”, alım-satıma dayalı kira sertifikası “murabaha sukuka”, ortaklığa dayalı kira sertifikası “mudaraba ve muşaraka sukuka”, eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası “istisna sukuka” karşılık gelmektedir. Ülkemizde yatırımcılar, halka arz edilmek suretiyle ihraç edilen kira sertifikalarını ihraca aracılık eden kurumlar vasıtasıyla satın alabilmektedirler. İhraç edilen kira sertifikaları Borsa İstanbul Borçlanma Araçları Piyasası'nda işlem görmektedir. Dolayısıyla, kira sertifikaları için ikinci el piyasa işlemleri aracılığıyla likidite imkanı bulunmaktadır. Yatırımcılar ihtiyaçları doğrultusunda, dilerlerse vadeden önce kira sertifikalarını tamamen ya da kısmen nakde çevirebilir, alım-satımını yapabilirler.(Borsa İstanbul)

Türkiye'de, ilk sukuk ihracını Kuveyt Türk Katılım Bankası 2010 yılında gerçekleştirmiştir. Daha sonra, ülkemizde yer alan diğer katılım bankaları sukuk piyasasından pay alabilmek için sukuk ihraçları gerçekleştirmişlerdir. Katılım Bankacılığı sektöründe yer alan; Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankalarının son dönemde gerçekleştirdikleri kira sertifikası ihraçlarıyla ülkemizde sukuk piyasası büyümeye devam etmektedir. 2017 yılı boyunca mezkur bankaların gerçekleştirdikleri kira sertifikası ihraçlarına ilişkin bilgiler Tablo 1.1'de yer almaktadır.

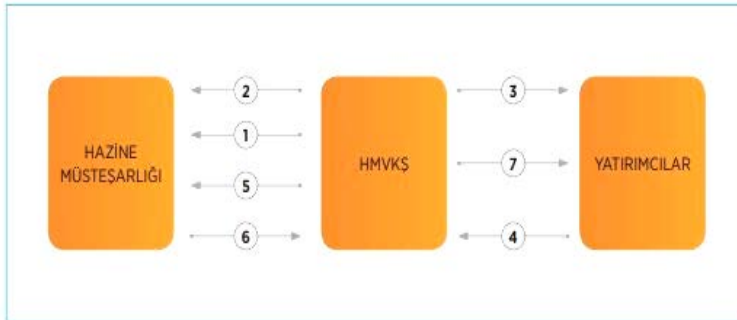
Tablo-1: Katılım Bankalarının 2017 Yılı Boyunca Gerçekleştirdikleri Toplam Kira Sertifikası İhraç Değeri

Katılım Bankası Adı	Toplam İhraç Değeri (2017)
Kuveyt Türk	2.3 Milyar TL
Vakıf Katılım	1.52 Milyar TL
Türkiye Finans	1.258 Milyar TL
Ziraat Katılım	1.1 Milyar TL
Albaraka Türk	0.91 Milyar TL

Kaynak: Katılım Bankalarının 2017 Yılı Faaliyet Raporları

2012 yılında Hazine Müsteşarlığı'nın 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanununun 7/A maddesi ile uyumlu olarak ihraçlara başlamasıyla, sukuk ülkemizdeki gelişimini hızlandırmıştır. Hazine Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi (HMKVŞ) aracılığıyla şimdiye kadar ihraçlarını sadece icare sukuk yapısında gerçekleştirmiştir. Ayrıca, son dönemde yastık altında bulunan altınların ekonomiye kazandırılması ve ülkemizin altın rezervlerinin artırılması amacıyla "Altına Dayalı Kira Sertifikaları" ihracına Ekim 2017 itibariyle Hazine Müsteşarlığınca başlanmıştır. Şekil 1.1'de HMKVŞ tarafından yapılan ihracın yapısı gösterilmektedir

Şekil-1: Hazine Müsteşarlığı Kira Sertifikası İhraç Süreci

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yatırımcı Kılavuzu

1- 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanununun 7/A Maddesi kapsamında, kamuya ait taşınmazların HMKVŞ'ye satış yoluyla devri yapılmaktadır. Aynı zamanda, tapu kayıtlarında taşınmazların HMKVŞ adına tescil işlemi gerçekleştirilmektedir.

2- HMKVŞ'ye devri yapılan taşınmazların ilgili kamu kurumlarınca kullanımları aynen devam etmek üzere, Hazine Müsteşarlığı ile HMKVŞ arasında 1 inci maddedeki satış yoluyla devir işleminden bağımsız ayrı bir kira sözleşmesi yapılmaktadır. Ayrıca, söz konusu taşınmazların kira süresi sonunda geri alımına ilişkin Hazine tarafından geri alım taahhünamesi düzenlenmektedir.

3- HMKVŞ tarafından satın alınan varlıkların Hazine Müsteşarlığı'na kiralanması karşılığında, sertifika sahiplerinin payları oranında kira geliri hak etmelerini sağlayan kira sertifikası ihraç edilmektedir.

4- Yatırımcıların kira sertifikası karşılığında ödedikleri tutar HMKVŞ'ye aktarılmaktadır.

5- HMKVŞ tarafından kira sertifikası ihracından elde edilen hasılat, devralınan varlıklara karşılık Hazine Müsteşarlığı'na aktarılmaktadır.

6- Hazine Müsteşarlığı ile HMKVŞ arasında yapılan kira sözleşmesi ve geri alım taahhünamesi çerçevesinde, Hazine Müsteşarlığı tarafından HMKVŞ'ye kira sözleşmesi süresince kira ödemeleri ve kira sözleşmesinin vadesi dolduğunda taşınmazların geri alımı karşılığında taşınmaz satış bedeline ilişkin ödeme yapılmaktadır.

7- HMKVŞ tarafından kira sertifikası sahiplerine payları oranında kira gelirleri ve kira sertifikası bedelleri dağıtılmaktadır.

Hazine Müsteşarlığınca gerçekleştirilen kira sertifikası ihraçlarına ilişkin bilgiler ise Tablo 1.2'de sunulmaktadır.

Tablo-2: Hazine Müsteşarlığı Kira Sertifikası İhraçları

İHRAÇ TARİHİ	İHRAÇ DEĞERİ	KİRA ORANI (YÜZDE)	VADE (YIL)
18 Eylül 2012	1,5 milyar dolar	2,8	5,5
3 Ekim 2012	1,6 milyar TL	3,7	2
20 Şubat 2013	1,5 milyar TL	2,85	2
21 Ağustos 2013	1,8 milyar TL	4,5	2
10 Ekim 2013	1,25 milyar dolar	4,55	5
19 Şubat 2014	1,3 milyar TL	5,3	2
1 Ekim 2014	1,8 milyar TL	4,84	2
18 Kasım 2014	1 milyar dolar	4,48	10
18 Şubat 2015	1,8 milyar TL	3,9	2
17 Ağustos 2015	1,5 milyar TL	4,98	2
17 Şubat 2016	1,9 milyar TL	5,32	2
8 Haziran 2016	1 milyar dolar	4,25	5
20 Temmuz 2016	800 milyon TL	4,70	5
27 Eylül 2016	1 milyar TL	4,40	2
27 Eylül 2016 (TÜFE Endeksli)	1 milyar TL	1,12	5
22 Kasım 2016	1,1 milyar TL	5,08	2
15 Şubat 2017	2 milyar TL	5,52	2
21 Haziran 2017	600 milyon TL	5,36	2
16 Ağustos 2017	1,2 milyar TL	5,38	5
18 Ekim 2017 (TÜFE Endeksli)	500 milyon TL	1,40	5
14 Şubat 2018	1,9 milyar TL	6,36	2

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 1.2'den görüleceği üzere, Hazine Müsteşarlığı tarafından dolar ve TL cinsinden ihraçlar gerçekleştirilmektedir. TL cinsinden gerçekleştirilen ihraçlar yurtiçi yatırımcılara yönelik ihraçlardır. Dolar cinsinden gerçekleştirilen ihraçlar uluslararası yatırımcılara yönelik ihraçlardır. Yatırımcılar sertifikalarını ikincil piyasada değerlendirebilmektedir. Yurtiçi ihraç işlemleri Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü; uluslararası ihraç işlemleri Hazine Müsteşarlığı Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. (Sümer, 2018: 97-99) Ülkeler tarafından proje

finansmanı bağlamında otoyol, demiryolu, havaalanı, köprü inşası, elektrik, petrokimya, hastane vb. projelerin finansmanı için sukuk ihraç edilmektedir.

Ülkemizde 2023 hedefleri kapsamında, özellikle ulaştırma ve enerji sektöründe altyapı projelerine önemli yatırımların yapılacağı ifade edilmektedir. Önümüzdeki süreçte gerçekleştirilecek bu projelerin hayata geçirilmesinde finansman sorunu önemli bir konu olarak zikredilmekte ve alternatif finansman araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gerekçeyle, uluslararası alanda kullanımıyla sukukun, ülkemizde kullanımıyla kira sertifikalarının, söz konusu projelere finansman sağlamada yardımcı olacağı düşünülmektedir. Örneğin; İstanbul 3.havalimanı yatırımının finansmanında, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Emirates Havayollarının kullandığı muşaraka sukuk yapısının kullanılabilceği düşünülmektedir. Yine, Suudi Arabistan'da Jubail rafinerisinin finansmanında hibrid (istisna-icare-vekale) sukuk yapısının kullanıldığı belirtilmekte ve önümüzdeki süreçte ülkemizde kurulması düşünülen iki adet yeni rafinerinin finansmanında, bu uygulama örneği göz önüne alınarak, sukuk ihracı gerçekleştirilebileceği akla gelmektedir. Ayrıca, Malezya'da Kelana Jaya-Ampang Bölgesi demiryolu hattı projesinin finansmanında icare sukuk yapısı kullanılmış olup, 2023 hedefleri kapsamında demiryolu ağını 30 bin km çıkarma hedefine finansman sağlamak amacıyla, Malezya örneğine bakılarak, icare sukuk yapısının kullanılabilceği değerlendirilmektedir. Otoban projeleri için yine Malezya'da muşaraka sukuk yapısında finanse edilen otoban projesi göz önüne alınabilir. Önümüzdeki süreçte yapılması hedeflenen hastane ve sağlık kampüsü gibi projelerin finansmanında Malezya'nın Kuala Lumpur'da iki devlet hastanesinin yapımında uyguladığı icare sukuk yapısının kullanılabilceği düşünülmektedir. Yine 2023 hedefleri kapsamında uygulanacak elektrik enerjisi projelerinin finansmanında, Malezya'da TNB Kuzey Enerji Şirketi tarafından hibrid sukuk yapısında (icare ve vekale sukuk) finanse edilen projenin ve ülkemizde uygulanabilecek petro-kimya projelerinin finansmanı için Sadara Kimya Şirketi tarafından hibrid sukuk yapısında (muşaraka-icare-istisna) finanse edilen projenin örnek olarak kullanılabilceği akla gelmektedir. (Sümer,2018: s,96)

4. SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRMESİ

GÜÇLÜ YÖNLER:

1. Yurtdışı ve yurtiçinde İslami bankacılığın gelişimi bağlamında İslami yasaklar konusunda hassas düşünen kesimlerin elindeki atıl fonu reel ekonomiye kazandırma noktasında önemli bir paya sahip
2. Körfez ülkelerinin zengin kaynaklarının finans sektörüne aktarılmasında alternatif bir araç olması
3. Dünya da bazı çevrelerce İslam Bankacılık ve Finans Sistemi, finansal krizlerden kurtuluş çaresi olarak tavsiye edilir hale gelmiştir. Bunun en önemli nedeni kar ortaklığı mekanizması üzerine kurulu olan katılım bankalarında kullandırılan fonların direk olarak reel ekonomiye gitmesi ve istihdamla ekonomik hareketliliği artırıcı yönde etkilemesidir. Klasik mevduat bankacılığında ise,

kullandırılan kredinin ne kadarının yatırıma ve ne kadarının tüketime gittiği kesin olarak kontrol edilememektedir.

4. Kar ve zarara katılma esasına göre çalışan ve risk paylaşımını öngörür.

5. Finansal sisteme girmeyen fonların sisteme kazandırarak, tasarruf sahiplerine kazanç sağlaması, gelir dağılımını düzenleyici etkileri, reel sektöre kaynak aktararak ekonominin büyümesine olan katkıları söylenebilir.(Ece,2011:4)

6. Bununla birlikte kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ödeyerek kamu maliyesine katkıları, reel sektörün doğrudan fonlanması sebebi ile istihdamın sürekliliği ve artışı ile sosyo-kültürel faaliyetlere katkıları da sayılabilir. (Ece,2011:4)

7. Katılım bankaları reel sektöre kaynak aktarmak, gelir dağılımını düzeltmek, istihdam olanaklarını artırmak, kayıt dışı ekonomiyi azaltmak gibi önemli katkıları sayesinde ekonomiye katma değer sağlamaktadır.(TKBB, 2017)

8. Sukuk, geleneksel tahvil ve bonolara bir alternatif bir araç olarak geliştirilmiş olup temel ilkesi İslami prensiplerle uyum içinde olmasıdır.

9. Sukuk, inançları gereği faiz geliri istemeyen yatırımcıların bu tercihinin yanıt vermemesi yanı sıra faizsiz esasa göre çalışan İslam bankalarına da önemli yararlar sağlamaktadır. Sukuk ihracı, İslam bankalarının varlıkları ve yükümlülükleri arasındaki vade uyumsuzluğunu azaltmaya yardımcı olmaktadır. Normal şartlar altında cari hesaplarla kısa vadeli kaynak toplayan İslami bankalar bu fonları uzun vadeli olarak kullanırlar zorunda kalmaktadırlar. Bu durum kuşkusuz varlıklar ve yükümlülükler arasında vade uyumsuzluğu yaratmaktadır. Özellikle petrol zengini Körfez ülkelerinin büyük altyapı projelerinin ve konut kredilerinin finansmanında sukuk önemli bir rol oynamaktadır. (Jobst, vd., 2008, s.334).

10. Katılım bankalarının kâr zarar ortaklığı ilkesi üzerine kurulu yapısı bankanın olası zararlarının da paylaşılması anlamına geldiği için sistem, kendi kendisini sigortalı olmuyor.

11. Kaynak fazlası olan Körfez ülkelerinden Türkiye'ye fon gelmektedir.

12. Ortadoğu'nun petrol zengini ülkeleri ile bu sistem sonucu artan mali ilişkiler ve iç içe geçen menfaatlerden ötürü ticari ilişkilerdeki canlanma olmaktadır.

13. Katılım bankaları faturalandırılabilen mal ve hizmet alımlarını fonladıkları için piyasadaki gayri resmi ticareti önleyici bir rol oynamaktadırlar. Bu durum da ülkenin vergi gelirlerini arttırmasını sağlamaktadır.

14. Katılım bankaları özellikle son dönemde bireysel yatırımcılara sunmuş oldukları yeni yatırım araçları aracılığıyla atıl kalmış yastık altı değerlerini reel sektöre çekebilmeyi başarmışlardır. Bu ürünler arasında altın hesabı, gümüş hesabı, platin hesabı, sukuk ihracı vb. ürünlerdir.

ZAYIF YÖNLER

1. Faizli uygulamada ihraç eden açısından alacağın tahsili riski yokken, faizsiz sistemde ticaret veya ortaklık riski bulunmaktadır.

2. Faizli uygulamada tüm menkul kıymetleştirme türlerinin ikinci el tedavülü varken, faizsiz sistemde selem, istisna ve murabahaya dayalı sukuk için ikinci el söz konusu değildir.

3. Geleneksel piyasaların dışında penetrasyon oranlarının düşüklüğü, sistemle ilgili bilincin gelişmemesi, faizsiz finans ürünü ve hizmetlerinin sınırlı bilinirliği olarak izah edilmektedir. (Katılım Finans,2017)

4. Katılım bankaları faturalandırılabilenden mal ve hizmet alımlarını fonlamaktadırlar. Ancak maalesef günümüz ülke ekonomisinde birçok sektörde mal ve hizmet alınmaları gayriresmi satışlar üzerinden yapılmaktadır. Katılım bankaları bu tür alımlar için firmanın kredibilitesi yeterli olsa dahi nakdi fonlama yapmamaktadırlar. (Sümer ve Onan: 307)

FIRSATLAR

1. Yasal zeminin düzeltilmiş olması katılım bankalarının önünü açarken bu yolla vatandaşa sağlanan güven de büyüme ivmesini artırıyor. Sektör artık ülkenin en önemli projelerini fonlamayı, finans sistemini güçlendirerek sektöre olan güveni arttırmayı ve finans dünyasının dışında kalmış çok önemli bir kesimi sistem içine dâhil etmeyi başarmış olmanın haklı gururunu yaşamaktadır. (Katılım Finans, 2017)

2. Katılım bankalarından alınan fonlar, proje bazlı olarak taksitlendirildiğinden firmalar tarafından takibi daha kolaydır. Bilanço dönemlerinde ilgili mali tablolara yansıtılması açısından daha az bir operasyonel yük yüklenmiş olurlar

3. Katılım bankalarının sağladığı fonlar, üretim girdisi makine, teçhizat ham madde oluyor. Yani reel bir üretim varlığına dönüşüyor.(Katılım Finans,2017)

4. Katılım bankaları kriz dönemlerinde diğer konvansiyonel bankaların yaptıkları uygulamalardan farklı olarak kredileri geri çağırma işlemleri yapmamaktadırlar. Bu durum da ülke istihdamının %90'nını oluşturan küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri kriz dönemlerinde risklerden korunmasını sağlamaktadır.

5. Katılım bankaları, kredi geri ödemelerinde sıkıntı yaşandığında ve kredinin takibe atılmasını gerektirecek durumlarda, reel sektörü fonlama işlemi yapmalarından dolayı, diğer bankalara nazaran müşterilerine daha etik davranarak gerek kredinin yapılandırılması ve gerekse de kredinin takibe atılma süresi olan 90 gün süresinin uzatılması hususunda, daha etik davranmaktadırlar.

6. Katılım bankaları, faizle çalışan geleneksel tasarruf kurumlarına manevi inançlar dolayısıyla akmayıp, mali kurumlar dışında, altın, döviz, bina, arsa şeklinde veya yığın şeklinde saklanan fonların ekonominin emrine sunulmasını sağlamaktadır.

7. Katılım bankalarında da gerçek kişilerin açtırmış oldukları mevduat hesaplarında, 100,000 TL ve karşılığı yabancı para cinsine kadar olan meblağ devlet garantisindedir. Katılım bankaları da 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na tabidir.

8. Katılım bankaları, İslami bankacılık prensiplerine uygun olarak hareket etme çabası içinde olduklarından, amansızca rekabet eden ve bu sebepten ötürü insani değerleri bir yana bırakan

konvansiyonel bankalara nazaran, sektörde daha insani olarak anılmaktadır. (Sümer ve Onan: 304-306)

TEHDİTLER

1. Katılım bankaları, mevduat sahiplerine faiz taahhüdünde bulunamadıklarından, yatırımcılar açısından bir belirsizlik bulunmaktadır. (Sümer ve Onan: 306)

2. Ülkemizde ve dünyadaki mevcut uygulamalarda, varlık temelli (asset-based) ihraçlarda tam olarak gerçek bir satış (true sale) gerçekleşmediği ve bu durumun İslam hukukuna uygun olmadığına ilişkin görüşler ileri sürülmektedir. Buna çözüm olarak, sukukun varlığa dayalı (asset-backed) ihraçlarının yaygınlaşması gerekmektedir. Yani, ihraçlarda mülkiyet hakkının kaynak kuruluştan sukuk yatırımcılarına tam olarak geçmesi sağlanmalıdır.¹

3. Sukukun getirisi LIBOR'a endekslenmektedir. Bunun yanlış olduğu kanaatinde bazı araştırmacılar. Sukukun getirisinin, faizli sistem örneklerinden ayrı olarak, farklı bir metotla İslami bir endekse endekslenmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. Bu endeks dayanak varlıklardan elde edilen gelirlere bağlı bir oran şeklinde tasarlanabilir¹ (Sümer,2018:s,102)

SONUÇ

Çoğunluğunu Müslüman kişilerin oluşturduğu ülkelerde “Allah faizi mahveder, sadakayı bereketlendirir” (Bakara/276) ayeti gereğince, faizin yasak olduğu İslam dünyasında faizsiz, ortaklığın esas alındığı ve bu sayede mülkiyetin tabana yayıldığı bir ekonominin oluşmasına yardımcı olma gayesi ile kurulmuşlardır. Dini hassasiyetleri olan Müslüman yatırımcılar tarafında atıl durumdaki fonların katılım bankaları aracılığı ile yeni finansal enstrümanlar geliştirilerek ekonomiye kazandırılması gerekliliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk alternatifsiz deneme olarak. Prof. Neccâr'ın, 1963-66 yılları arasında Mısır'ın bir bölgesinde kurup denediği faizsiz banka modeli karşımıza çıkmaktadır. Faizsiz bankaların ilki ve hala yaşayan İslâm Kalkınma Bankası, 1974 yılında Cidde'de kurulup, 1975 yılında faaliyete geçen ve halen faaliyetini devam ettiren İslâm Kalkınma Bankasıdır. Dünya genelinde işlem hacminde ki yükseliş trendi ile sukuk, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir finansal araç haline gelmiş ve her geçen gün önemini arttırmaktadır. İlk sukuk ihraçını 1990'lı yılların başında ve halen pazar payının çoğunluğunu elinde tutan Malezya'da görmekteyiz. Sadece dini inançları gereği değil Müslüman olmayan ülkeler tarafından da Körfez ülkelerinde ki sermayeyi ülkelere çekebilmek adına Amerika, İngiltere, Almanya, AB ülkeleri Avrupa'nın önde gelen gelişmiş ülkelerinin faizsiz bankacılığa her geçen gün daha fazla önem verildiği görülmektedir. Türkiye de bu niş pazarın farkına varmış ve 2010 yılında düzenlemiş olduğu tebliğ ile pazarda yerini almıştır. Günümüzde 5 katılım bankacılığı ile faaliyet gösteren Türkiye jeopolitik konumu itibari ile her geçen gün sukuk ihraçlarında varlıklarını arttırmakta. Aralık 2016 itibarıyla Türk bankacılık sektörü toplam şube sayısı 11.747, toplam personel sayısı ise 210.910 olmuştur. Türkiye'de mevcut Sukuk piyasasında 2010-2017 yılları arasında gerçekleştirilen toplam Sukuk ihraçlarının tutarı 44,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bugün artık Merkez Bankasından Hazine'ye,

BDDK'dan SPK'ya ve Borsa İstanbul'a kadar kamu kurum ve kuruluşları sektöre destek vermektedir. Kamunun da desteği ile önü açılan katılım bankacılığı bugün artık farklı bir noktada varlığını sürdürmektedir. Diğer taraftan sektöre artan ilgi, İstanbul Finans Merkezi Ulusal Eylem Planı'nın başlatılması kamu bankalarının da bu alana girmesine neden oldu.

Ülkenin jeopolitik konumu, hızla büyüyen ekonomisi ve Katılım bankalarının 2017 yılında gösterdiği yüksek performans hem yurt içinde hem yurt dışında büyük ilgiyle karşılanması ve ilerleyen zamanlarda kamu kurumları ve özel şirketlerin yanı sıra uluslararası oyuncuların da sektöre girişinde artış olacağına bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

AKIN, C., (1986), “Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma”, İstanbul, Kayıhan Yayınları (İlmi Araştırmalar serisi No: 1).

Almanak,(2016),http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Almanak_2016.pdf (Erişim Tarihi: 08.08.2018)

ALTAŞ, G. (2008), İslami Finans Sistemi, Sermaye Piyasasında Gündem Raporu, Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği, S. 69.

Alvi, I.A. (2006), SUKUK–Developing a Secondary Market, International Islamic Financial Market. 26 Nisan 2012 tarihinde <http://www.iifm.net/media/PDF/presentation/Islamic-Finance-Summit.pdf> adresinden erişildi.

Ayub, M. (2007). Understanding Islamic Finance, John Wiley & Sons: Great Britain.

BAYINDIR, S., (2005), İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, İstanbul, Rağbet Yayınları.

DARÇIN, A. C., (2007), “Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.

Durmuş, A.(2010). Modern bir finansal araç olarak Sukuk ve Fıkhi Açıdan Tahlili. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 1(16), 141-156.

ECE, N. (2011), “ Dünya’da Ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı.25.

GÜNAL, V., (1989), Özel Finans Kurumları, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Hazine Müsteşarlığı 16 Şubat 2015 tarihli kira sertifikası yatırımcı kılavuzu.

International Islamic Financial Market (IIFM),Sukuk Report 1st Edition, Temmuz 2011,http://www.institutfrancaisdefinanceislamique.fr/docs/files/14_IIFM_Sukuk_Report_1st_Edition.pdf.

Jobst, A., Kunzel, P., Mills, P. ve Sy, A. (2008).Islamic Bond Issuance: What Sovereign Debt Managers Need to Know. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 1(4), 330-344.

Katılım Finans, *Sukuk Kira Sertifikası*, (Erişim Tarihi: 27.08.2018) <http://katilimfinansdergisi.com.tr/sukuk-kira-sertifikasi/>

Katılım Finans, *Değerlere sahip çıkan bankacılık*, (Erişim Tarihi: 25.08.2018) <http://katilimfinansdergisi.com.tr/degerlere-sahip-cikan-bankacilik/>

Khan, M. (2003). Islamic economics and finance: glossary (Second Edition). London: Routledge,129

ÖZGÜR, E., (2007), “Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Sophastienphong, K., Mu, Y. ve Saporito, C. (2008). South Asian Bond Markets Developing LongTerm Finance for Growth. World Bank: ABD.

Sümer G. Ve Onan F. (2014), *Dünyada faizsiz bankacılığın doğuşu, Türkiyedeki katılım bankacılığın gelişimi süreci ve konvansiyonel bankacılıktan farkları*

Sümer, E. (2018) Sukukun Aslına Uygun Gelişim Ve Proje Finansmanında Kullanılması İçin Öneriler, TKBB Yayınları, Yayın No: 8.

Tariq, A.A. (2004). Managing Financial Risks of Sukuk Structures. Master of Science Dissertation, Loughborough University, UK.

Terzi A. (2013), *Katılım bankacılığı: kitaba uymak mı, kitabına uydurmak mı?*

TKBB, (2011), Global Faizsiz Finans Verileri, www.tkbb.org.tr. Erişim tarihi: 22.07.2012.

TKBB, (2017), Global Faizsiz Finans Verileri, www.tkbb.org.tr. Erişim tarihi: 06.08.2018.

TOK, A. (2009), İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler, (Yeterlilik Etüdü), Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi, Ankara.

TÜRKER, H.(2010). İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık (Yeterlilik Etüdü), Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Ankara.

UÇAR, M. (1993), Türkiye’de-Dünyada F. Bankacılık ve Hesap Sistemleri, İstanbul, Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayını.

Venardos, A.M. (2005). Islamic Banking and Finance in South-East Asia: Its Development and Future, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.: Singapur

WILSON, R. (2004), “Overview of theSukuk Market”, ADAM, N. ve THOMAS,A. (edts), Islamicbonds: Your Guide toIssuing, StructuringandInvesting inSukuk, (3-17), Londra, EuromoneyBooks.

Yıldırım, M. (2011). Küresel Finans Krizi Sürecinde Farklı Finans Uygulamalarının Analizi: Konvansiyonel ve Faizsiz Finans Sistemlerin Karşılaştırması. Bütçe Dünyası Dergisi, 35(1), 105- 120.

ZAİM, S. (2005), Türkiye’nin Yirminci Yüzyılı Toplum/ İktisat/ Siyaset, İstanbul, İşaret Yayınları.

AKILLI FABRİKALAR VE YÜKSEK TEKNOLOJİ ÜRÜN İHRACATI: TÜRKİYE ÜZERİNE NEDENSELLİK TESTİ

Enis Gürçan¹

ÖZ

Sanayi 4.0 devrimi ile birlikte ülke ekonomilerinde yapısal değişimler olmuştur. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları arasında imalat sektörü ve teknolojik ürün ihracatı noktasında uçurum giderek artmıştır. Teknoloji transferinin daha çok tek yönlü olarak gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru olması nedeniyle dengeyi sağlamak için eğitim, yatırım ve inovasyon gibi alanlara yönelmektedir. Küreselleşme ile doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelere gitmesi ve endüstri 4.0 ile birlikte yüksek teknoloji alanlarda değerlendirilmesi yatırımcılar tarafından tercih edilmektedir.

Yapılan bu çalışmada Türkiye üzerine 2000 ile 2015 yılları arasındaki veriler alınarak, doğrudan yabancı yatırımlar ve yüksek teknoloji ürün ihracatı arasındaki ilişkinin ülke ekonomisine etkisi zaman seri kullanılarak ve Granger nedensellik testi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Granger Nedensellik, Doğrudan Yabancı Yatırım, İnovasyon

Jel Sınıflandırması: C32,O33,032

SMART FACTORIES AND HIGH TECHNOLOGY EXPORT: GRANGER CAUSALITY ON TURKEY

ABSTRACT

There have been structural changes in the economies of the country along with the industrial 4.0 revolution. Especially among the groups of developed and developing countries, the gap in the manufacturing sector and the export of technological products has increased gradually. As technology transfer is more one-way from developed countries to developing countries, it focuses on areas such as education, investment and innovation to ensure the balance. Foreign direct investment with globalization is preferred by investors to go to these countries and evaluate them in high-tech areas with industry 4.0.

In this study, the effects of the relationship between foreign direct investment and high-tech product exports on the country's economy by taking data from the Tukey's data between 2000 and 2015 were investigated by using time series and Granger causality test.

Key Words: Granger Causality, Foreign Direct Investment, Innovation

Jel Classification: C32,O33,032

¹ Lisans Öğrencisi 4. Sınıf İngilizce İktisat, Pamukkale Üniversitesi, enis_gurcan@hotmail.com

GİRİŞ

1760'lı yıllarda başlayan sanayi devrimi, genel olarak üretimin, el ve beden emeğinin makine gücüne geçiş evresi olarak görülmektedir. Aynı zamanda makineleşmenin hızla arttığı ve 1. Sanayi devrimi olarak adlandırabileceğimiz bu dönem, yeni hammadde temini için bir arayış zemini oluşturmuştur. Teknoloji ile birlikte ulaşımın kolaylaşması, bu araştırmayı kolaylaştırmış, üretim sürecinden çıkan ürünlerin ise uzak pazarlara ulaşmasını sağlamıştır. 20. Yüzyılın başlarında iki büyük dünya savaşının yarattığı tahribat, sanayileşme ve teknolojik gelişimi, bir önceki ki devrim sürecine kıyasla yavaşlatmıştır. Savaşın yarattığı bu yıkım, özellikle sanayileşmiş ülkelerde daha yıkıcı etkiler bırakmıştır. 1929 küresel krizin yarattığı ekonomik gelişmeler buna en güzel örnektir.

1950'li yılların başlangıcı, 2. Dünya savaşının bitmesi ile birlikte dijital teknoloji gelişmeye başlamış ve yeni bir sanayi devriminin temelleri atılmıştır. Hesap makinesinden bilgisayara kadar uzanan bu sanayi devrimi üretim süreçlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Üretim süreçlerinde bilgisayar ve iletişime dayalı teknolojilerin faaliyete geçmesi, pratik ürün ile birlikte hayatımızı kolaylaştıran ürünlerinde gündelik hayatımıza girmesini sağlamıştır. Bu nedenle ki, iş hayatımızda da yer edinmeye başlayan bu aletler, beden gücüne duyulan gereksinimini yaşam içerisinde ortadan kaldırmaya başlamıştır.

Aslında 4.Sanayi devrimi olarak adlandırdığımız bu yenilik burada başlamaktadır. Bu devrim, Sanayide genel olarak, makinelerin insan gücüne gerek kalmaksızın kendilerini ve üretim süreçlerini yönetmeye başlamaları ile birlikte gerçekleşmiştir.

İlk kez Hannover Fuarı'nda dile getirilen Sanayi 4.0, bilişim çağı ve üretim süreçlerinin modern-yenilikçi yüzünü, üretimde yeni bir boyut kazandırdığını uzmanlar tarafından ifade edilmiştir. Resmi başlangıcını 2011 yılı olarak kabul ettiğimiz bu terimin, günümüzde teknik bir terimden öteye geçip, milyarlarca Dolarlık piyasa haline geldiğini çok rahatlıkla söyleyebiliriz.

Günümüzde hızla yaygınlık kazanan 4. Sanayi devrimindeki temel hedef, kendini yönetebilen üretim esaslı pazarın olduğu akıllı fabrikaların hayata geçirilmesidir. Akıllı fabrika oluşturmak için küreselleşme ile birlikte hareket etmek gerekmektedir. Yabancı yatırımcı, yatırımlarını endüstri 4.0 ile yüksek teknoloji ürünlerinin üretimi ve değerlendirilmesine yönlendirmektedir.

Bu sebeple yapılan yatırımın ve üretilen ürünün niteliği, doğrudan yabancı yatırım ile alakalıdır. Bunu nitelikli kılan ise, Sanayi 4.0'ın doğru yorumlanması ve yüksek teknolojili ürünlerle yatırımın sürekliliği sağlanmasıdır.

1. LİTERATÜR

(ALÇIN, 2014) Çalışmada genel görünümü ve temel prensipleri sergilenen sanayi 4.0 ın işgücü üzerine etkilerinin büyük olduğu gözlemlenmiştir.

(DURDU & BOZKURT , 2017)Çalışmada akıllı fabrikayı DKS ve RFID yaklaşımı gerçekleştirilmiş olup fabrikada bulunan istasyon sistemlerindeki bilgiler kontrol sistemine taşınmıştır. Bu sayede bilgiler tek bir yere kaybolmadan toplanabilmiştir. Kontrol uygulaması ile forkliftlerin yanlış

istasyona gitmesi engellenmiş zamandan ve benzinden tasarruf edilmiştir. Takip uygulaması ile malzemelerin kaydı tutulduğu gözlemlenmiştir.

(ÇETİN, 2016)Çalışmada A-Ge harcamalarının ileri teknoloji ürün ihracatına etkisi yeni sanayileşen 7 ülke üzerine panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Değişkenler arası Granger nedensellik testi uygulanmış sonucunda ise; Ar-Ge de ki artışın ülkelerin ileri teknoloji ürün ihracatında pozitif artışa sebep olduğu gözlemlenmiştir. Etkinin büyüklüğü ise panel veri analizi ile incelenmiştir. Ar-Ge harcamalarında %1'lik artışın yeni sanayileşen ülkelerin ileri teknoloji ürün ihracatında %0.25 oranında arttırdığı tespit edilmiştir.

(ERDİL & BAYDAR, 2007) Çalışmada rekabet içindeki firmaların Ar-Ge faaliyetlerine zamanla önem verdikleri ve daha fazla bütçe ayırdıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Ar-Ge harcamaları firmaların üretmiş olduğu ürünlerin daha ekonomik ve birden fazla özellikli olduğu görülmektedir. Ürün özelliklerinin artırılmasıyla üreticinin karı ve tüketicinin faydası maksimize edildiği gözlemlenmiştir.

(Cengiz, Ayyıldız, & Kırkbir, 2005) Çalışmada Türkiye'deki firmaların yüksek ürün üretimine gelişmiş ülkelere göre geride olduğu gözlemlenmiştir. Bunun en önemli sebebi ise firmaların teknolojiyi üretmek yerine teknoloji ithalatı yapmalarıdır. Araştırma sonuçlarından bir diğeri ise makine ve elektronik ürün üretiminin de başarılı olamadıkları ancak mobilya gıda gibi teknolojinin daha az olduğu sektörlerdeki üretimin daha başarılı olduğu görülmüştür.

(Odası, 2015)Bu çalışmanın adında da belirtildiği üzere Sanayi 4.0'ın uyumluluk gerektirdiğini ve bununla birlikte yüksek teknolojili ürünlerin önemini ele almıştır. Sanayi 4.0'ın sektörlere etkisini ve sektörlerin Sanayi Devrimine uyumunu esas alarak çıkarımlarda bulunmuştur.

2. ENDÜSTRİ 4.0 VE AKILLI FABRİKALAR

Geçmişteki yerini ele aldığımızda üç farklı döneme ayırdığımız sanayi devrimi, sırasıyla buhar, elektrik ve bilgisayar üretimi şeklinde gerçekleşmiştir. 2000'li yıllar ile birlikte nesnelerin interneti, siber fiziksel sistemler gibi yeni teknolojilerin imalat sanayi ve hizmetler sektörüne uygulanması ile birlikte 4.0'ın ilk adımları atılmıştır. Son sanayi devrimi ile birlikte firmalar, makinaları ile depolama alanları arasında üretim imkanları çerçevesinde küresel ağ kurabilmektedir. Siber-Fiziksel olarak adlandırdığımız bu duruma, ağlar akıllı makineler ve depolama sistemleri ile doğrudan iletişime geçerek üretimi otomatikleştirip hızlandırması ve bununla birlikte kontrolü sağlamasıdır. Bu sebeple 4.0 ile ortaya çıkan akıllı fabrikalar, üretimde eski tip üretimden vazgeçerek Siber-Fiziksel sistemini kullanmaktadır.

Endüstri 4.0 ya da akıllı sanayi devrimi olarak adlandırdığımız bu teknolojik gelişiminin en önemli yapıtaşı olan Siber Fiziksel Sistemlerin ekonomik ve sosyal gelişimde ki potansiyeli çok yüksektir. Dünya üzerinde de teknolojinin geliştirilmesi için yatırımlar bunun üzerine yapılmaktadır.

Bu sistem teknolojisi enerji, tarım, ulaşım, sağlık ve imalat sektörlerinde internet ve makineler üzerinde ki mühendislik değişimlerini bir araya getirerek insanların makinelerle kolayca iletişimini

sağlamaktadır. Nesnelerin interneti ise burada devreye girmekte, insanların milyarlarca makinalara dokunma ve kontrolü arasında karşılıklı etkileşim sağlamaktadır.

2.1 Enerji Arzında Akıllı Yapılanma

Bu yapılanmanın en önemli amacı uzun dönem enerji arzını baz almasıdır. Geleneksel enerji kaynaklarını sürdürülebilir enerji kaynaklarına dönüştüren donanımın ve teknolojinin kullanılması ile enerji kaynaklarının yenilenebilir enerji kaynaklarına aktarılması şarttır. Bununla birlikte AR-GE çalışmalarıyla bunu etkin ve adına yakışır tasarruflu kullanmak bu yapılanmanın en önemli şartlarıdır.

Geleceğin şehirleri olarak adlandırdığımız ve Morgenstadt projesi ile karbondioksit barındırmayan, enerji verimliliği yüksek çevre ve iklim odaklı şehirlerin inşası planlanmaktadır. Özellikle iklim değişikliğinin oluşturduğu sıcaklıklardaki hissedilebilir değişim ve doğal afetlere duyarlı altyapı ve akıllı binaların inşası ile birlikte teşviği, enerji tasarrufunda önemli gelişmeler sağlamaktadır. Bu sayede, yeni teknolojilerin bu nedenle kullanılması, altyapı ve yeni yollar açısından enerji tasarrufu yapan ve iklim değişikliğine duyarlı yeni şehirlerin kurulmasına öncü olacaktır.

2.2 Akıllı Fabrikalar

Endüstri 4.0'ın ortaya çıkmasıyla birlikte dünya genelinde üretim yapan fabrikalar, ağa bağlı teknolojiler, sensörler, sürücüler ve robot asistanlar kullanılması ile web tabanlı hizmetlerde kendi bulut depolama birimini kullanarak milyonlarca cihaz ve makineyi birbiri ile iletişime geçirebilmektedir.

Türkiye'de yabancı sermayeli şirketlerce ön plana çıkartılan akıllı fabrikalar, ilk olarak General Electric firması, Gebze güç transformatörleri fabrikasını bölgede ki ilk akıllı fabrikaya dönüştürme adımı atmıştır. 20 milyon dolarlık yatırımla gerçekleştirilecek "akıllandırma" dönüşümüyle fabrikada üretimde %30 verimlilik artışı beklenmektedir. Transformatör üretim sürelerinde %25, stok seviyeleri ve maliyetlerde %20 oranında azalma tam zamanında teslimatta ise %5 oranında artış planlanmaktadır. Firmanın inovasyon merkezi yenilenebilir enerji, akıllı şebekeler, LED, sağlık ve yaşam bilimleri endüstrilerinde yerel inovasyon çalışmalarına odaklanarak çalışmalar yapmaktadır. (KABAKLARLI, 2016) Bu sebeple, Türkiye'de yabancı sermayeli firmaların akıllı fabrika ataklarını göz önüne aldığımızda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkemiz açısından büyük önem taşıdığını görmekteyiz.

3. ENDÜSTRİ 4.0 VE İMALAT SANAYİ

Endüstri 4.0'ın odak noktası, tek bir sektörden ziyade, çeşitli sektörler ile etkileşim halindedir. Genel olarak baktığımızda ise ileri teknoloji odaklı ve katma değeri yüksek ürünleri yaratan sektörlerin, Endüstri 4.0'a daha çabuk uyum sağladıkları ve 4.0'ın öncüleri oldukları görülmüştür.

Bu sektörlerin, 4.0'ın getirdiği yeniliklerle birlikte 2025 yılına kadar yüksek büyüme oranları ortaya koyması beklenmektedir. Beklenen gelişmelerle birlikte yaşanacak değişimler aşağıdaki tablo 1 de gösterilmektedir.

Tablo-1: Çeşitli Sektör Dağılımları

SEKTÖRLER	Gayri Safi Katma Değer (Milyar Euro)		Değişim (%)	
	2013	2025	2013-2025 (%)	Yıllık Ort. %
Kimya Sanayi	40,1	52,1	30	2,2
Motorlu Araçlar ve Otomotiv Parçaları	74,0	88,8	20	1,5
Makine	76,8	99,8	30	2,2
Elektrikli Araçlar	40,7	52,4	29	2,2
Tarım ve Ormancılık	18,6	21,3	15	1,2
Bilgi ve İletişim Teknolojileri	93,7	107,7	15	1,2

Kaynak : (Odası, 2015)

Endüstri 4.0 sistemindeki üretim makinelerin sundukları hizmet, ürünlerle gerçek zamanlı olarak bilgi paylaştıkları bir sisteme benzetilir. Üretilen her yeni bilgi, üretilen her yeni ürün günlük yaşamda değişim yaratıp, yaşama biçimimizi değiştiriyor. Bunu tarihten biliyoruz; kendi deneyimlerimizden biliyoruz. Örneğin, “İngiliz Sanayi Devrimi” olarak anılan tarihsel süreçte, üretimin teknoloji tabanında meydana gelen değişimin, bugünkü yaşam biçimimizi yaratan başlıca etkenlerden biri olduğunu biliyoruz. (EMRE, 2018)

Bugün bir günde dünyada milyarlarca fotoğraf çekiliyor, sosyal medyalarda milyarlarca paylaşım yapılıyor. Kendi kendine iletişim kuran sensörler günlük hayatımızın bir parçası haline geldi. Üretimdeki her makine her saniye birçok veri üretip, bu verileri toplayıp, işleyip analiz etmektedir. Bu sayede üretim kalitesi yükselip enerji tasarrufu sağlanmaktadır. Bu verinin imalat sanayinde kullanılması ile birlikte ürünün üretimi ve ona olan taleplerle ilgili daha iyi tahmin yürütülmesi, tesisin performansının artmasını sağlamaktadır.

Endüstri 4.0 avantajlarına bakacak olursak üretimde esnekliğin artırılması, maliyetlerin azaltılması, yeni hizmet ve iş modellerinin geliştirilmesi, daha yüksek verimliliğin sağlanması, sistemin izlenmesi, arıza teşhisinin kolaylaştırılması gibi bir çok kolaylık sağlamaktadır.

3.1 İmalat Sanayi

Türkiye için, imalat sanayiinde Dönüşüm Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda da belirtildiği üzere iş gücünün tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne kayması, 1960’larda başlayan ekonomik büyüme ile birlikte kaçınılmaz olmuştur. Günümüzde ise düşük ve orta teknoloji ürünler dayalı imalat sanayinin desteği ile orta-üst gelirli bir ülke haline gelmiştir. Bunlarla birlikte hedefini yüksek teknoloji ürünler yönlendiren Türkiye, katma değeri yüksek ürünler üretmeyi ve ihracat etmeyi amaçlamıştır.

İmalat sanayi ülkemize katma değer, ihracat ve istihdam yönünden önemli katkı sağlamaktadır. 24 Ocak 1980 yılında ihracata yönelik politika izlenmeye başlanmış ve ihracatın artırılması için destek sağlanmıştır. 1980 öncesi ülkemiz sanayisi daha etkin kullanılmış, ihracat

fiyatları düşürülmüş ve böylece ihracat artışı sağlanmıştır. Bu politika sayesinde imalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı yüksek oranda artmış, imalat sanayinin üretimi hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmiştir.

3.2 İhracatın Teknolojik Düzeyi

Günümüz dünyasına baktığımızda, ülkelerin teknoloji düzeyinin ölçümünde kullanılan göstergelerin başında, yüksek teknoloji içerikli ihracatın toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payına ilişkin göstergeler yer almaktadır. Sanayi ihracatının nicel büyüklüğünden ziyade sanayinin nitelik olarak ele aldığı performans daha anlamlı bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkede düşük teknoloji ürünlerin ihracatında yüksek bir orana sahip olması, o ülkenin zamanla az gelişmişliğin gelişmesine neden olmaktadır. Bu durum, ülkenin zaman içerisinde görece olarak yoksullaşmasını gündeme getirmekte ve yorumunu yaptırmaktadır. Bir ülkenin sağlıklı ve istikrarlı büyümesinin koşulları, o ülkenin yüksek teknoloji ürünleri üretmesi ve ihraç etmesi ile doğru orantılıdır. Türkiye ile birlikte seçilmiş yükselen ekonomilere ilişkin ileri teknoloji içerikli ihracatın toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payını gösteren tablo incelendiğinde, Türkiye'nin ileri teknoloji ihracat performansının diğer yükselen ekonomilere göre son derece yetersiz kaldığı görülmektedir.

2012 bulgularına göre Türkiye'nin ileri teknoloji içerikli ürünlerinin toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payı %1.8 oranında gerçekleşirken, söz konusu oran Çin'de %26.3, Brezilya'da %10.5, Hindistan'da %6.6, Arjantin'de %7.7, Endonezya'da %7.3, Meksika'da %16.3 ve Güney Afrika'da %5.5 oranında gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde ileri teknoloji ihracat payında meydana gelen gelişmeler incelendiğinde, Meksika 1990-2012 arasında ileri teknoloji ihracat payını %8.4'den %16.3'e yükseltirken, Endonezya %1.6'dan %7.3'e, Hindistan %3.9'dan %6.6'ya yükseltmiştir (EŞİYOK, 2014)

Oysa Türkiye aynı dönemde ileri teknoloji ihracat payını %1.2'den %1.8'e ancak yükseltebilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin halihazırda ileri teknoloji ihracat payı son derece düşükken, 1990'lardan günümüze ileri teknoloji ihracatında marjinal olarak nitelendirilebilecek bir gelişme ancak sağlayabilmiştir.

Bu değerlerimizi yorumlarsak, Türkiye'nin benzer ülkeler arasında teknoloji performansı bakımından yetersiz kaldığı ve ileri teknoloji ihracatın toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payının %2'nin altında kaldığı görülmektedir. Bu sebeple, hazırlanacak bir sanayileşme planı ile çevresinde ki imalat sanayinin üretim yapısını hızla yüksek teknoloji ürünler dayalı şekilde yeniden yapılandırılması gerekmekte ve katma değeri yüksek olan ürün üreten sektörlerin öncelikli olarak desteklenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bunu özel sektörden beklememesi gerekmektedir. Doğu Asya ülkelerine baktığımızda, devletin özel sektörle işbirliği yapması şarttır.

Özetlemek gerekirse, 1980 yılından itibaren izlenen politikalar ve dışa açık büyüme stratejisi imalat sanayi ihracatının yüksek seviyelere çıkmasında önemli rol oynamıştır. 1980'lerden günümüze izlenen ihracata dayalı büyüme modeline rağmen emek yoğun ve hammadde yoğun sanayi yapısında

kayda değer değişim görülmemektedir. Son yıllarda katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünlerin üretiminin önemi üzerinde durulması ve uygulanan teşvik politikalarına rağmen imalat sanayinin yüksek teknolojik ürün ihracatında yeterli gelişmeyi kat ettiğini söyleyemeyiz.

4. ZAMAN SERİLERİ ANALİZİ

Belirli dönemler için gözlemediğimiz gün, hafta, ay, yıl gibi birbirlerini izleyen aynı aralıklarla yapılması ile elde ettiğimiz seriler zaman serisi olarak adlandırılmakta ve incelediğimiz bu seride Y_t ile gösterdiğimiz gözleminde $t=1,2,\dots,T$ olmak üzere $Y_1, Y_2, Y_3, \dots, Y_T$ şeklinde ifade edebiliriz. Belirttiğimiz üzere zaman serilerinin doğrultusu ve bu seriler ile yapılacak tahminlerin, serinin geleceğe ilişkin davranışını belirlenmesinde fayda sağlayacaktır. Bu sebeple özellikle ekonomi ve iş dünyasında ki belirsizliklerin nedeni ile serinin geleceğe ilişkin durum ve biçimini belirlemek bu durumu son derece önemli kılmıştır.

Ekonomistlerin ve iş dünyasının sıklıkla kullandıkları bir yaklaşım olan ayrıştırma yöntemi, serinin üç ayrı bileşenini farklı şekilde belirlemeye çalışmaktadır, başka bir deyişle bu serinin uzun dönemde sergilediği davranışın bilinmesi şart konuluyorsa serinin ayrıştırılması esas kılınacaktır. Bu yöntemle birlikte zaman serisinin çeşitli bileşenlerine ayrılacağını var saymakta ve her ayrı bileşen için bir öngörü elde etmekteyiz. Bahsedilen yöntemler öngörü yöntemleri arasında ki yöntemlerin en eskisi olup değişkenli hareketlerini belirlemek için günümüzde de kullanıldığı görülmektedir. Kullanımı çok basit olduğu için sık kullanılan yöntem diyebileceğimiz, aynı zamanda verideki mevsimselliği arındırmak için de korunmaktadır.

5. VERİ METODOLOJİSİ

High_technology_export : Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı (hte)

Foreign_direct_investmen : Doğrudan Yabancı Yatırımcı (fdi)

Industrial_production : İmalat Sanayi (Ip)

$$hte = \beta_0 + \beta_1 fdi + \beta_2 Ip + e_i$$

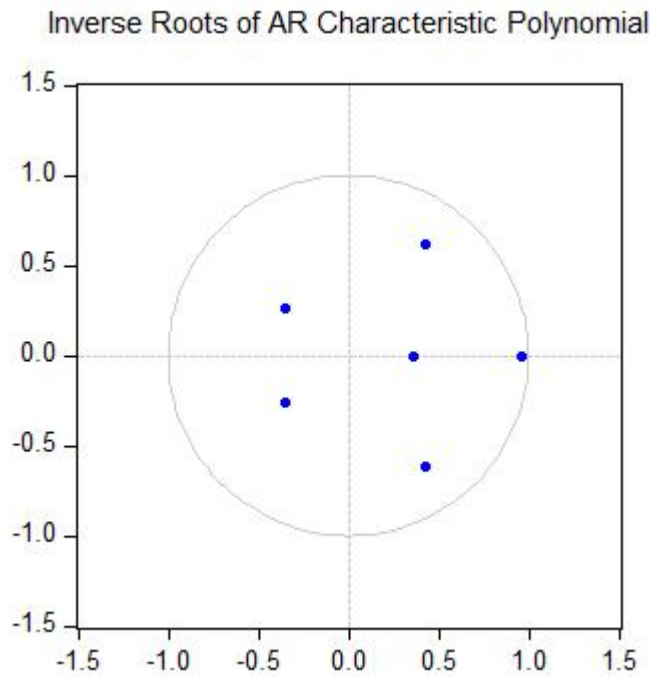
5.1 Birim Kök Testi

Zaman serileri analizinde doğru sonuçların elde edilebilmesi için incelenen serilerin durağan olması gereklidir. Birim kök testleri serilerin durağanlığını araştırmada son derece önemli bir konuma sahiptir. Ekonometrik teoride bu amaçla birçok birim kök testi geliştirilmiştir ve zamanla bu testlerin yarattığı üstünlükler ön plana çıkmıştır.

Testimizi incelediğimizde ise MacKinnon'ın %5 kritik değerine göre değerlendirdiğimizde, kendi test sonucumuzda sabit ve trendin olduğu durumda değişkenlerin düzeylerde durağan olmadığı, bu sebeple testimiz ancak 1. Gecikmede anlamlı çıktığı görülmüştür.

Tablo-2 : Birim Kök (ADF)

BİRİM KÖK TESTİ (ADF)				
Null Hypothesis: the variable has a unit root				
<u>DÜZEY</u>				
		High	Fdi	Ind
Sabit	t-istatistiği	1.490697	-0.559609	2.458474
	Prob.	0.9567	0.4577	0.9936
Sabit ve Trendli	t-istatistiği	-4.918243	-2.138989	-2.831222
	Prob.	0.0095	0.4829	0.2107
Sabit ve Trendsiz	t-istatistiği	-1.066048	-2.055945	-0.359071
	Prob.	0.6917	0.2626	0.8934
<u>BİRİNCİ FARKLAR</u>				
		High	Fdi	Ind
Sabit	t-istatistiği	-2.779138	-3.508418	-2.382941
	Prob.	0.0103	0.0019	0.0214
Sabit ve Trendli	t-istatistiği	-4.154899	-2.650024	-3.545074
	Prob.	0.0370	0.2682	0.0735
Sabit ve Trendsiz	t-istatistiği	-4.735774	-3.367097	-3.694682
	Prob.	0.0038	0.0313	0.0174
<u>İKİNCİ FARKLAR</u>				
		High	Fdi	Ind
Sabit	t-istatistiği	3.965706	-4.605301	-4.197395
	Prob.	0.0012	0.0004	0.0006
Sabit ve Trendli	t-istatistiği	2.913677	-5.230170	3.773070
	Prob.	0.2015	0.0108	0.0581
Sabit ve Trendsiz	t-istatistiği	4.164604	-4.244957	-3.977993
	Prob.	0.0121	0.0108	0.0127

Grafik-1:

Testin sonunda grafiğimizin Durağan ve Anlamli olduğu görülmüştür.

5.2 VAR Model

Var modelleri, her bir denklemin sisteminde yer alan her bir içsel değişkenin hem kendi, hem de sistemde ki diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerin eşitlikler sistemidir. Var modellerinin kullanım amacı değişkenler arasındaki etkileşimi ortaya koymak ve geleceğe yönelik çıkarımlar yapıp ön rapor belirlemelerde bulunmaktadır. Özellikle değiştirilmiş R-squared değerlerimizi görmemizi ve Akaike AIC değerlerimizi bize yansıtmada önemli bir rol oynar.

Tablo-3 : Vector Autoregression Estimates (VAR MODEL)

R-squared	0.767841	0.391849	0.954452
Adj. R-squared	0.568848	-0.129424	0.915411
Sum sq. Resids	2.759674	0.202621	212.9629
S.E. equation	0.627885	0.170135	5.515730
F-statistic	3.858624	0.751715	24.44739
Log likelihood	-8.497527	9.783199	-38.91956
Akaike AIC	2.213932	-0.397600	6.559938
Schwarz SC	2.533461	-0.078071	6.879466
Mean dependent	1.713276	1.840865	96.90000
S.D. dependent	0.956235	0.160090	18.96470

Determinant resid covariance (dof adj.)	0.229987	
Determinant resid covariance	0.028748	
Log likelihood	-34.75120	
Akaike information criterion	7.964457	
Schwarz criterion	8.923043	

5.3 Granger Nedensellik

Granger nedensellik testi iki farklı değişken arasında zamana bağlı olarak gecikmeli ilişkinin varlığı söz konusu ise, ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılan testlerden biridir. Nedenselliğin tanımında görüş farklılıkları olsa da, neden-sonuç arasında bir ilişki olduğu yönünde hem fikir olunmuştur.

Bu sebeple analiz sonuçlarına bakıldığında yüksek teknoloji ürünlerden doğrudan yabancı yatırımcıya doğru nedensellik olduğu tespit edilmiş ve bununla birlikte Doğrudan yabancı yatırımcıdan yüksek teknoloji ürünlerine doğru bakıldığında da aralarında nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Bu iki değişkenin arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

İmalat sanayisinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik olmadığı ama doğrudan yabancı yatırımcıdan imalat sanayisine doğru bakıldığında ise nedenselliğin olduğu görülmüştür. Bu iki değişkenin arasında da tek yönlü nedensellik olduğu ortaya çıkmıştır.

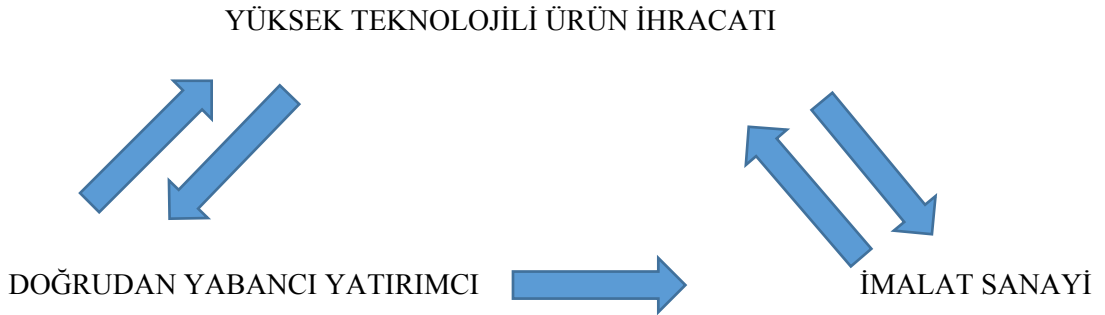
Son olarak ise İmalat sanayisi, yüksek teknoloji ürün ihracatı ile çift yönlü nedensellik ilişkisine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo-4: Granger Çıktısı

Sample: 2000 2015			
Included observations: 14			
Dependent variable: FOREIGN_DIRECT_INVESTMEN			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
HIGH_TECHNOL OGY_EXPORTS_	4.115986	2	0.1277
INDUSTRIAL_P RODUCTION	0.424315	2	0.8088
All	10.07423	4	0.0392
Dependent variable: HIGH_TECHNOLOGY_EXPORTS_			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FOREIGN_DIRE CT_INVESTMEN	2.051359	2	0.3586
INDUSTRIAL_P RODUCTION	4.096045	2	0.1290

All	4.391605	4	0.3556
Dependent variable: INDUSTRIAL_PRODUCTION			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FOREIGN_DIRE CT_INVESTMEN	3.129017	2	0.2092
HIGH_TECHNOL OGY_EXPORTS_	1.493637	2	0.4739
All	4.486595	4	0.3441

SONUÇ

Bildiğimiz üzere R^2 bizim modelimizin yani testimizin, anlamlılık düzeyini göstermektedir. Modelimizde ki değişkenlerimizde Doğrudan yabancı yatırımcıların açıklama birirlik oranı 0.56. Yüksek teknoloji ürün ihracatının açıklanabilirlik oranı ise -0,13'dür, bu durum, belirleme katsayısının tek başına regresyon denklemi özelliklerini temsil etmeme anlamı taşımaktadır yani değişkenimiz tek başına bir anlamlılık ifade etmemektedir. Son olarak ise imalat sanayi R^2 oranı ise diğerlerine oranla yüksek olup, bu değer 0.91'dir.

Granger nedensellik testi sonucunda da gördüğümüz üzere doğrudan yabancı yatırımcı, yüksek teknoloji ürün ihracatı ile çift yönlü nedenselliğe sahip iken, imalat sanayi ile tek yönlü nedensellik ilişkisine sahiptir. Son olarak da Yüksek teknoloji ürün ihracatının imalat sanayi ile çift yönlü ilişkiye sahip olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA

AKGÜL, P. D. (2003). *GELENEKSEL ZAMAN SERİSİ YÖNTEMLERİ*. İSTANBUL: DER YAYINLARI.

ALÇIN, S. (2014). ÜRETİM İÇİN YENİ BİR İZLEK: SANAYİ 4.0. *JOURNAL OF LIFE ECONOMICS*, 19-28.

ATUKEREN, E. (2011). GRANGER-NEDENSELLİK SINAMALARINA YENİ YAKLAŞIMLAR. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 137.

Cengiz, E., Ayyıldız, H., & Kırkibir, F. (2005). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili olan Faktörler. *Erciyes Üni. İİBF Dergisi*, 133-147.

ÇETİN, R. (2016). Yeni Sanayileşen Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Yüksek Teknoloji ürünü ihracarı arasında ki panel veri analizi yönetimi ile incelenmesi. *İKTİSAR FAKULTESİ MECMUASI*, 34-40.

DURDU, A., & BOZKURT, Ü. A. (2017). Akıllı fabrikalarda dağıtılmış kontrol sistemleri uygulaması. *MÜHENDİSLİK DERGİSİ*, 516-521.

EMRE, T. (2018, 01 09). *OPTİMAK*. www.optimak.com.tr:
<https://www.optimak.com.tr/endustri-4-0-nedir/> adresinden alındı

ERDİL, O., & BAYDAR, M. (2007). ÜRÜN ÖZELLİKLERİNİN SEÇİMİ:YÜKSEK TEKNOLOJİ ÜRÜN PAZARINDA TÜKETİCİ İHTİYAÇLARI VE ÜRETİCİ KALİTE GELİŞTİRME HARCAMALARININ EŞZAMANLI OPTİMİZASYONU. *SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 21-35.

EŞİYOK, B. A. (2014, 09 08). *Yükselen ekonomilerde İleri Teknoloji*. Dünya Gazetesi:
<https://www.dunya.com/gundem/yukselen-ekonomilerde-ileri-teknoloji-ihracati-haberi-256759> adresinden alındı

foreign direct investment. (tarih yok). DATABANK:
<http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> adresinden alındı

high-technology export. (tarih yok). DATABANK:
<http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> adresinden alındı

KABAKLARLI, D. E. (2016). *ENDÜSTRİ 4.0 VE PAYLAŞIM EKONOMİSİ - Dünya ve Türkiye Ekonomisi İçin Fırsatlar, Etkiler ve Tehditler*. Ankara.

Odası, E. B. (2015). *Sanayi 4.0 Uyum Sağlayamayan Kaybedecek*. Ege: Araştırma Müdürlüğü.

POLAT, H. (2010). *Türkiye Ekonomisinde İmalat Sanayi*. dergipark:
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/370664> adresinden alındı

Sanayi 4.0 Uyum Sağlayamayan Kaybedecek . (2015). *Ege Bölgesi Sanayi Odası*.

SELEK, A. (2016). *Endüstri Tarihine Kısa Bir yolculuk*. Endüstri 4.0:
<http://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/> adresinden alındı

TUBİTAK. (2017). *YENİ SANAYİ DEVRİMİ AKILLI ÜRETİM SİSTEMLERİ TEKNOLOJİ YOL HARİTASI*. ANKARA.

TÜSİAD. (2016). *TÜRKİYE'NİN KÜRESEL REKABETÇİLİĞİ İÇİN BİR GEREKLİLİK OLARAK SANAYİ 4.0*. İSTANBUL.

UĞURLU, E. (tarih yok). *Granger Nedensellik Testi Nasıl Uygulanır?*
http://www.academia.edu/34839188/Granger_Nedensellik_Testi_Nas%C4%B1l_Uygulan%C4%B1r_Hipotezleri

KIRGIZİSTAN’IN GÜVENLİK SORUNLARI

Demet Şefika Mangır¹

İslam Abdymanov²

ÖZ

Kırgızistan’ın siyasi, sosyal, ekonomik, askeri sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların ardında güvenlik sorunu önemli bir yere sahiptir. Ulusal ve bölgesel örgütlerin üyesi olan Kırgızistan’ın, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin ile sınırları bulunmaktadır. Bu faktörleri göz önünde bulundurarak, ulusal çıkarlarının korunması ve ulusal güvenliğin sağlanması devlet için, onun gelişmesi ve kalkınması için son derece önemlidir. Aynı zamanda güvenliğin sağlanması sadece halkın varlığını ve gelişmesini sağlamak değil, aynı zamanda toprak bütünlüğünün, mülkiyetin, kültürün, dilin ve değerlerin korunması anlamına da gelmektedir.

Bağımsızlığını kazanmasından bu yana, Kırgızistan sosyo-politik, kültürel, ekonomik ve manevi alanlarda büyük değişimler geçirmiştir. Yeni bir devlet yapısı kurulmuş, çok partili sisteme geçiş yapılmış, kamu kuruluşların, kültür merkezlerinin sayısı artmış ve halkın ulusal bilincinde kökten değişiklikler olmuştur. Buna ek olarak, Kırgızistan demokratik ilişkilerini geliştirmeye, uluslararası bağları ve ilişkileri güçlendirmeye devam etmektedir. Bu bağlamda Kırgız Cumhuriyeti diğer devletler gibi kendi bağımsız devletinin oluşumu ve gelişiminde kültürel, tarihi, ekonomik, sosyal, algısal, ruhsal ve ahlaki zor bir süreçten geçmiştir. Bu nedenle, Kırgızistan’ın güvenlik sorunlarını ve ulusal güvenlik anlayışını halkın ve ülkenin geçtiği tarihsel ve zihinsel özelliklerden ayrı olarak ele almak imkânsızdır. Halkın güvenlik, bağımsızlık ve egemenlik, zorluklar, riskler ve tehditlere karşı anlayışını ve algısal tutumunu anlayabilmek için konu derinlemesine iredelenecektir.

Anahtar kavramlar: Kırgızistan, Güvenlik, Tehdit, İşbirliği, Uluslararası Örgütler

¹ Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, demetacar@selcuk.edu.tr

² Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, islam.abdymanov@gmail.com

GİRİŞ

Bağımsız Kırgızistan'ın pek çok siyasi, sosyal, ekonomik, askeri sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların arasında güvenlik sorunu önemli bir yere sahiptir. Kırgızistan çok sayıda ulusal ve bölgesel örgütlerin üyesidir. Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin ile sınırları bulunmaktadır. Bu faktörleri göz önünde bulundurarak, ulusal çıkarlarının korunması ve ulusal güvenliğin sağlanması devlet için, onun gelişmesi ve kalkınması için son derece önemlidir. Aynı zamanda güvenliğin sağlanması sadece halkın varlığını ve gelişmesini sağlamak değil, aynı zamanda toprak bütünlüğünün, mülkiyetin, kültürün, dilin ve değerlerin korunması anlamına da gelmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti diğer devletler gibi kendi bağımsız devletinin oluşumu ve gelişiminde kültürel, tarihi, ekonomik, sosyal, algısal, ruhsal ve ahlaki zor bir süreçten geçmiştir. Bu nedenle, Kırgızistan'ın güvenlik sorunlarını ve ulusal güvenlik anlayışını halkın ve ülkenin geçtiği tarihsel ve zihinsel özelliklerden ayrı olarak ele almak imkânsızdır. Halkın güvenlik, bağımsızlık ve egemenlik, zorluklar, riskler ve tehditlere karşı anlayışını ve algısal tutumunu anlayabilmek için geçtiği yola kısaca göz atmak gerekecektir.

Kırgız halkı ulusal egemenlik ve bağımsızlığını Sovyet Birliğinin çöküşü ile elde etmiştir. Ekim 1990'da yer alan Yüksek Sovyet oturumunda, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni Kırgızistan Cumhuriyeti olarak adlandırma kararı alınmıştır. 15 Aralık 1990'da Sovyet Üst Kurulu, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Egemenlik Beyannamesini ve 31 Ağustos 1991'de - Kırgızistan Bağımsızlığının Bildirgesini kabul etmiştir.³ Böylece, Kırgız Cumhuriyeti resmi olarak bağımsızlığını 31 Ağustos 1991'de elde etmiştir. Bağımsızlık Bildirgesi Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yasallaştırmış ve devletin bundan sonraki tüm işleyişi yeni bir yasal çerçeveye geçiş yapmıştır. 4 Eylülde Kırgızistan Komünist Partisi'nin işleyişi durdurulmuş ve 12 Ekim'de ilk Cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlenmiştir. Kırgızistan, evrensel olarak tanınan uluslararası hukuk, halklar arasında dostluk ve işbirliği ilkelerine olan bağlılığını ilan etmiş ve önceden aldığı yükümlülüklerle uyulmasını devam ettireceğini belirtmiştir.⁴ Deklarasyonda birlik cumhuriyetleri parlamentolarına ve tüm dünya topluluğunun ülkelerine Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıma çağırısı da yer almıştır. 1992 yılının başında Türkiye, ABD, Çin ve pek çok diğer devletler Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımıştır. 1996 yılına gelince, Kırgızistan bağımsızlığı ve egemenliği dünya çapında 135'den fazla ülke tarafından tanınmıştır. Yabancı ülkeler Kırgızistan'da kendi ülkesinin konsolosluk ve büyükelçiliklerini açmaya başlamışlardır. Kırgızistan'ın da diğer ülkelerde kendi diplomatik temsilcileri görevine başlamışlardır.⁵

5 Mayıs 1993'te devletin yasal temelini oluşturan Kırgız Anayasası kabul edilmiştir. Daha sonra bağımsız devletin ekonomik temeli oluşturulmaya başlamıştır. 10 Mayıs 1992'de Kırgızistan,

³TıncıtkbekÇorotekin, “Kırgızistan Cumhuriyeti”, <http://www.altayli.net/wp-content/uploads...> (10.01.2018)

⁴ K. İmankulov, *IstoriyaKırgızstana*, Bişkek, 2014, s. 96-97.

⁵Tıncıtkbek, *a.g.m.*

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında ilk olarak, kendi para birimini kabul etmiştir.⁶ Böylece, bağımsız bir hukuk politika geliştirme süreci tamamlanmıştır.

Kırgızistan Birleşmiş Milletler üyesidir (2 Mart 1992) ve United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), United Nations Development Programme (UNDP), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) dâhil olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar (70'ten fazla) ile işbirliği içindedir. Aynı zamanda Kırgızistan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Eurasian Economic Community (EurAsEC), Shanghai Cooperation Organisation (SCO), Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi bölgesel örgütlerin de üyesidir.

Bağımsızlığını kazanmasından bu yana, Kırgızistan sosyo-politik, kültürel, ekonomik ve manevi alanlarda büyük değişimler geçirmiştir. Yeni bir devlet yapısı kurulmuş, çok partili sisteme geçiş yapılmış, kamu kuruluşların, kültür merkezlerinin sayısı artmış ve halkın ulusal bilincinde kökten değişiklikler olmuştur. Buna ek olarak, Kırgızistan demokratik ilişkilerini geliştirmeye, uluslararası bağları ve ilişkileri güçlendirmeye devam etmektedir.

1. KIRGIZ CUMHURİYETİ MEVZUATINDA ULUSAL GÜVENLİK ANLAYIŞI

Kırgızistan bağımsızlığını elde etmesinden sonra, başka eski Sovyet ülkelerinde de olduğu gibi, ulusal güvenliğin korunması sorunu aktüel bir sorun haline gelmiştir. Bağımsızlığından önce Kırgızistan'ın güvenlik sorunları tüm SSCB güvenliği kapsamında ele alınmaktaydı, bağımsızlığı elde ettikten sonra ise yeni egemen devletin kendi ulusal güvenlik politikasını geliştirme ihtiyacı duyulmaya başlamıştır. Kırgızistan'ın ulusal güvenliği, milli, tarihi ve kültürel gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan devletin ulusal çıkarlarını ve toplumun ihtiyaçlarını etkin bir şekilde korunmasını sağlayan mekanizma olarak tanımlanabilir. Ulusal güvenlik mekanizması ülkenin dış ve jeopolitik durumunu da dikkate alması gerekir.

Kırgız Cumhuriyetinin ulusal güvenliğinin sağlanmasında pek çok sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, ulusal güvenliğe olan tehditlerin sürekli değişmesi ve çoğalması, iç ve jeopolitik koşulların elverişli olmaması, ülkenin güvenliğine yönelik tehdit boyutlarını ve niteliğini etkileyen koşullar ve faktörlerin değişkenliği gibi.

Kırgız Cumhuriyeti, ulusal güvenliğin ne olduğunu belirlemek ve ulusal güvenlik politikasını geliştirmek adına bir dizi yasal güce sahip belgeleri kabul etmiştir. 1993 yılına kadar Kırgız Cumhuriyeti'nde yasal literatürde birey ve toplumun güvenliği devlet güvenliğine bağlıydı ve devlet güvenliği altında ele alınmaktaydı.⁷ Demokratik gelişme yolunda, Kırgızistan birey, toplum ve devlet güvenliğine olan felsefi yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Son yıllarda ulusal güvenliği sadece devletin güvenliği olarak kabul eden dar anlayış aktüelliğini kaybetmeye başlamıştır.

⁶İmankulov, *a.g.e.*, s. 95.

⁷ K. Botoeva, "The Concept of National Security of the Kyrgyz Republic", *Vestnik KRSU*, Vol. 15, No 1, 2015, s. 19.

Artık birey güvenliği ulusal güvenliğin temel bir bileşeni haline gelmiştir. Sadece devletin ulusal değerler ve hayati çıkarlarının değil, aynı zamanda birey ve toplumun da değerleri ve çıkarlarının da bilimsel analizin yapılması ihtiyacı duyulmaya başlamıştır. 1993'te yürürlüğe giren Kırgız Cumhuriyeti Anayasasında insan hak ve özgürlükleri devletin en yüksek değeri olarak ilan edilmiş, bu hakların korunması ise devletin en önemli sorumluluğu olarak belirtilmiştir.⁸ Kırgız Cumhuriyeti'nde sosyal gelişmenin bu aşamasında birey ve kamu güvenliği, birey ve toplum güvenliği ve birey ve devlet güvenliği sorunları arasındaki ilişkilerin bilimsel çalışmasına ihtiyaç duyulmaya başlamıştır.

Ulusal güvenlik geniş anlamda toplumun fiziksel olarak hayatta kalmasını, devlet egemenliği ve toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamaktır. Ulusal güvenlik, bu toplumun vatandaşları tarafından normal bir uygar yaşam için gerekli koşulların kurulmasını, bireyin bağımsız bir şekilde gelişmesini ve ifade özgürlüğünü içermektedir. Başka bir deyişle, ulusal güvenlik, sosyal sistemin sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde gelişmesini belirlemektedir.⁹ Ulusal güvenliğin korunduğu böyle bir sistemde, ülkenin ulusal çıkarları belirli organlar ve ulusal yapılar tarafından koruma altına alınmıştır ve ülkenin çıkarları potansiyel ve gerçek iç ve dış tehditlerden uzaktır.

Kırgızistan'ın yasal literatüründe ulusal güvenlik kavramı ilk kez 13 Temmuz 2001'de Kırgızistan Cumhurbaşkanı kararı ile onaylanmış Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konsepti'nde kullanılmıştır. Bu Ulusal Güvenlik Konsepti'ne göre Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliği olarak birey, toplum ve devlet için iyi yaşam koşullarının geliştirilmesi ve onların iç ve dış tehditlerden korunması anlaşılmaktadır.¹⁰

Ulusal güvenliğin daha geniş bir açıklaması 2003 yılında kabul edilen Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yasası'nda verilmiştir. Adı geçen yasada, 2001 Ulusal Güvenlik Konsepti'nde yapılan ulusal güvenliğin açıklanmasına benzer bir ulusal güvenliğin tanımı yer almıştır; "Ulusal güvenlik - iç ve dış tehditlere karşı birey, toplum ve devletin hayati çıkarlarının korunması ve garanti altında olmasıdır".¹¹ Bu tanımda görüldüğü gibi birey, toplum ve devlet için iyi yaşam koşullarının geliştirilmesi gereksinimi yer almamaktadır, direk mevcut güvenlik koşulların korunması söz konusudur. Bugüne dek bu yasa güvenlik konusunda Kırgız Cumhuriyeti'nin temel yasasıdır. Bu yasada Kırgız Cumhuriyeti'nin hayati çıkarlarının tanımı verilmiş, ulusal güvenliğin ana nesne ve özneleri, ulusal güvenliğin tehditleri, ulusal güvenliğin sağlanmasının ilkeleri ve yasal temelleri belirlenmiştir. Söz konusu yasa ulusal güvenliğin ana nesnelere olarak birey ve onun hak ve özgürlüklerini, toplum ve onun maddi ve manevi değerlerini, devlet ve onun anayasal düzenini, egemenliği ve toprak bütünlüğünü belirlemiştir.

Yasa, ulusal güvenliği koruma görevinin büyük ölçüde yasama, yürütme ve yargı organları aracılığıyla devlet tarafından yere getirilmesini öngörmektedir. Yürürlükteki yasalara uygun olarak

⁸ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru (11.01.2018)

⁹ Botoeva, a.g.e., s.20.

¹⁰ Kırgız Respublikasının Uluttuk Koopsuzdugunun Konceptiyasi (2012), Kırgız Respublikasının Yusticiya Ministirligi, 120, 12.06.2012

¹¹ Zakon Kirgizskoy Respubliki o Nacionalnoy Bezopasnosty (2003), № 44, 26.02.2003

devlet, Kırgız Cumhuriyeti topraklarında yaşamakta olan her vatandaşın güvenliğini garanti altına almakla yükümlüdür. Yurt dışında bulunan Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları da hükümet koruması ve himayesi altındadır.

Ulusal güvenliğin tehdidi olarak birey, toplum ve devletin hayati menfaatlerine tehlike yaratan ya da yaratabilen koşullar ve faktörlerin bütünü anlaşılmaktadır. Ulusal güvenliğe yönelik iç ve dış faktörlerden kaynaklanan potansiyel ve gerçek tehditler ulusal güvenlik politikasının içeriğini belirler.

Ulusal güvenliği, devletin tek bir güvenlik politikasının yürütülmesi ile ve birey, toplum ve devletin hayati çıkarlarına olan tehditlere karşı yeterli ekonomik tedbirlerin, siyasi, örgütsel, askeri ve diğer önlemlerin bir sistemi ile elde etmek mümkündür. Kırgız Cumhuriyeti'nde ulusal güvenlik nesnelerinin gerekli korunma düzeyini sağlamak için yasal bir norm sistemi oluşturulmuştur. Bu normlar, ulusal güvenlik alanında ilişkileri düzenlemekte, güvenlik alanında faaliyet gösteren devlet organlarının çalışma yönlerini belirlemekte, ulusal güvenliği koruyan yeni organlar oluşturmakta ve bunların faaliyetlerini kontrol eden mekanizma ve denetim yollarını belirlemektedir. Örneğin, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yasası'na göre birey, toplum ve devlet güvenliğini korumak adına, hukuka uygun olarak, yürütme sistemi içinde özel devlet organları kurulabilmektedir.¹²

Yasada belirlenen ulusal güvenliğin sağlanmasının ana ilkeleri arasında Kırgız Cumhuriyeti Anayasasına, kanunlarına ve diğer normatif hukuki kurallara, uluslararası hukuk normlarına ve genel ilkelerine uygun olarak insanın temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterme; birey, toplum ve devletin hayati menfaatleri arasında dengenin korunmasını, ulusal güvenliği sağlamakta karşılıklı sorumluluğunu ve hayati çıkarlarına yönelik tehditler ile ulusal güvenlik sistemi arasındaki uygun ve yeterli bağlarını sağlama; bunun adına uluslararası güvenlik sistemleri ile iş birlik kurma ve devlet organlarının güvenliği sağlamasına yönelik faaliyetlerinin açıklığı ve bu faaliyetlere ilişkin bilgilere ulaşılabilirliği sağlama (bu tür açıklık ve erişilebilirlik ulusal güvenlik çıkarlarına zarar verebilecek durumlar hariç) gibi ilkeler yer almaktadır.

2009'da Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kararı ile yeni bir Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konsepti kabul edilmiştir. Artık bu konseptte Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yasası'na sıkça atıf yapılmaktadır ve bu yeni Güvenlik Konseptinin yasal tabanını Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ile birlikte Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yasası'nın oluşturduğu söylenmektedir.¹³ 2009'da kabul edilen yeni Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konsepti'nde ulusal güvenliğin tanımı Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yasası'nda yer alan tanımın aynısıdır. 2009'dan beri Kırgızistan'daki siyasi değişiklikler nedeniyle yeni Güvenlik Konseptine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır ve 2012'de yeni Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konsepti kabul olmuştur. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal

¹²ZakonKırgızskoyRespubliki o Nacionalnoy, *a.g.e.*

¹³KırgızRespublikasının Uluttuk KoopsuzdugununKonceptiyasi (2009), KırgızRespublikasınınYusticiyaMinistirligi, 18.02.2009

Güvenlik Konsepti – birey, toplum ve devletin tüm yaşam alanlarını iç ve dış tehditlerden uzun bir süre boyunca korumak adına hazırlanmış resmi bir belgedir.

Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti'ne göre, bu konseptin yasal tabanını Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yasası, Kırgız Cumhuriyeti'nin diğer yasaları ve hukuki fiilleri, yasalara uygun olarak yürürlüğe giren ve Kırgızistan'ın üye olduğu ulusal güvenlik alanındaki uluslararası anlaşmalar oluşturmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konsepti, ülkenin ulusal çıkarlarının korunmasına yönelik birbiriyle ilişkili görüşler ve fikirlerin kümesidir. Zamanla iç ve dış çevredeki değişiklikler nedeniyle konseptin bazı hükümleri ve fikirleri aktüelliğini kaybedebilir, fakat bu ulusal çıkarlar için geçerli değildir. Tarihsel olarak uzun bir süre boyunca değişmeyen ulusal çıkarlar, Güvenlik Konsepti'nin oluşturulması için temel nedendir. Ulusal Güvenlik Konsepti temelinde Kırgızistan'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi kabul edilmektedir. Ulusal Güvenlik Strateji – iç ve dış tehditleri önleyebilmek için hazırlanmış somut bir programdır.¹⁴ Ulusal güvenliğin devlet aktiviteleri ile bağlantılı olduğunu belirtmek gerekir. Sadece devlet, kendi güç organlarını ve yasalarını kullanarak, vatandaşların yaşamı için elverişli koşullar yaratıp, vatandaşlarının huzurunu sağlayabilir. Başka hiçbir toplumsal güç bu görevi yerine getiremez.

Bazı yazarlar ulusal güvenliğin sağlanmasının fonksiyonunu ayrıca belirtmektedir. Örneğin, A. Murzakulov'a göre "güvenliğin sağlanmasının fonksiyonu – ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılayan, devletin kendi ülkesinin savunma düzeyini yükseltmek için yaptığı işlemler bütünüdür". Ona göre Ulusal Güvenliğin fonksiyonu devletin savunma gücünün güçlendirilmesini içerir, bunlar; silahlı kuvvetleri güçlendirmek ve muharebe hazırlığını artırmak, askeri doktrinin hazırlanması, devlet sınırlarının korunması, toplumun güvenliğinin sağlanmasıdır.¹⁵ Böylece, ulusal güvenliğin sağlanması devlet organlarının, kamu kurum ve bireylerin sistematik faaliyet alanı olduğunu söylemek mümkündür. Birey, toplum ve devletin iç ve dış tehditlerden korunması ekonomik, örgütsel, hukuki, askeri ve siyasi sistemleri kullanarak gerçekleşebilmektedir.

Ulusal güvenlik kavramı hala da tartışmakta olan bir konudur. Fakat bağımsız Kırgız Cumhuriyeti'nde ulusal güvenlik anlayışının oluşturulmasında şimdiye kadar en etkili kaynak 2003 yılında kabul olan Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yasası olduğunu söylemek mümkündür. Bu yasada ulusal güvenliğin ayrıntılı bir tanımı yapılmıştır. Buna ek olarak, aynı yasada ulusal güvenliğin nesnelere, özneleri, temel bileşenleri ve özellikleri de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bundan dolayı güvenlik alanındaki tüm diğer yasalar, konseptler ve kararlar bu yasaya atıfta bulunmaya devam etmektedir.

¹⁴Botoeva, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁵ A. Murzakulov, *Grajdantin i Gosudarstvo v Sovremennom Kirgizstane*, Bishkek: Maxprint, 2012, s.

2. KIRGIZ CUMHURİYETİ'NİN ULUSAL GÜVENLİK SİSTEMİ

Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik sistemini devlet organları, devlet, kamu örgütleri ve dernekler, hukuka uygun olarak ulusal güvenliğin sağlanmasında katkıda bulunan vatandaşlar ve güvenlik alanında ilişkileri düzenleyen mevzuatlar oluşturmaktadır.

Kırgızistan Anayasasında belirtilen ulusal güvenlik sisteminin ana fonksiyonlarını iç ve dış olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Örneğin, iç fonksiyonların arasında Kırgız Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin sağlanması, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin korunması, dostluk etnik ilişkileri oluşturma, toplumun ve devletin sosyal ve politik istikrarını ve ülkede hukuk üstünlüğünü güçlendirme, acil durumlardan etkilenen ve zarar gören bölgelerde ulusal güvenlik objelerinin normal işleyişinin sağlanması ve geri tedbirlerin uygulanması gibi faaliyetler yer almaktadır. Dış fonksiyonları ise komşu ve diğer ülkeler ile eşit ve karşılıklı işbirliğinin sağlanması, Kırgız Cumhuriyeti ekonomisinin gelişmesi için elverişli koşulların yaratılması ve dünya ekonomisi içine uyumlu entegrasyonu, Kırgızistan'ın üye olduğu uluslararası sözleşme ve anlaşmalara uyumlu olarak ülke dışındaki güvenlik programlarına katılmaktır.¹⁶ Diğer pek çok demokratik ülkede olduğu gibi, Kırgızistan'da da birey, toplum ve devlet güvenliğinin sağlanması devlet organları arasındaki işbirliğine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Ulusal güvenliğini sağlayan Kırgız Cumhuriyeti devlet organlarını ve onların güvenlik alanındaki işlevlerini tek tek ele almakta yarar vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanıdır.

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliği alanında faaliyet gösteren tüm devlet organlarının genel yönetimini yapmakta ve onların koordineli çalışmasını ve etkileşimini sağlamakta, Kırgız Cumhuriyeti Güvenlik Kurulunu oluşturmakta ve başkanlığını yapmaktadır. Buna ek olarak, Ulusal Güvenlik Konseptini onaylamakta, kısa ve uzun vadeli ulusal güvenlik programlarını onaylamakta ve bunların uygulanmasını kontrol etmekte, yasaya uygun şekilde güvenlik alanında faaliyet gösteren organları oluşturmakta ve ortadan kaldırmakta, yasaların belirlediği gerekçeyle ve Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneş'ine belirtmesi şartıyla Kırgızistan'ın ayrı bölgelerinde olağan üstü hal ilan edebilmekte ve kendi yetkisi çerçevesinde ulusal güvenlik sorunlara ilişkin kararları almaktadır.¹⁷

Böylece, Kırgızistan Cumhurbaşkanı ulusal güvenliğin ana garantörüdür. 2001, 2009 ve 2012 yılındaki tüm Ulusal Güvenlik Konseptleri Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Ulusal güvenlik alanında Cumhurbaşkanının kararnameleleri de önemli rol oynamaktadır. Örneğin, Kırgız ulusal güvenliği için önemli bir belge olan "Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin Genelkurmayı Üzerine" yasa 22 Haziran 2009 den Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kararı ile onaylanmıştır.

¹⁶ZakonKırgızskoyRespubliki o Nacionalnoy, *a.g.e.*

¹⁷ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru (11.02.2018)

“Kırgız Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı Üzerine” yasa da aynı tarihte Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kararı ile onaylanmıştır.¹⁸

Ulusal güvenlik alanında faaliyetlerinin önemli olduğu diğer bir devlet organı Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneşidir. Bu organın ulusal güvenlik alanında yasal düzenlemelerin uygulanmasını yapmakta, ulusal güvenlik alanındaki yasalarının uygulanmasının denetlenmesi ve kontrolünü gerçekleştirmekte, yasaya uygun bir şekilde tüm Kırgız Cumhuriyeti topraklarında olağanüstü hal ilan etmekte ve ulusal güvenlik alanında bütçeyi oluşturmakta ve kabul etmektedir.¹⁹

Böylece, Jogorku Keneşi güvenlik ve savunma alanında önemli bir rol oynar. Meclis, savaş ve barış konusunda kararlar alır, ayrıca uluslararası anlaşma yükümlülüklerini yerine getirmek ve barış ve güvenliği desteklemek adına kendi sınırları ötesinde Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin kullanılması kararını alır.

Jogorku Keneş'in ana işlevi ulusal güvenlik alanındaki yasaları kabul etmektir. Örneğin, “Kırgız Cumhuriyeti Savunma Konseyi Üzerine” Kırgız Cumhuriyeti Kanunu 9 Haziran 2011'de Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneşi tarafından kabul edilmiştir. Buna ek olarak, 11 Ocak 1994 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneşi kararı ile “Ulusal Güvenlik Kurumları Üzerine Kırgız Cumhuriyeti Kanunu” kabul olmuştur. 9 Mart 2017'den beri Jogorku Keneşi tarafından “Kırgız Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi Üzerine” Kırgız Cumhuriyeti'nin kanun taslağı yapılmaya başlamıştır.²⁰

Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik sisteminde yer alan bir diğer organ ise Kırgız Cumhuriyeti Hükümetidir. Bu organın görevleri; ulusal güvenlik alanında ilişkileri düzenleyen kanun ve diğer normatif hukuki fiillerin yerine getirilmesini sağlamak; kendi yetkisi kapsamında ulusal güvenlik alanındaki diğer devlet organlarının kontrolünü ve yönetimini gerçekleştirmek; ulusal güvenlik alanındaki devlet programlarının oluşturulmasını ve uygulanmasını organize etmek; kendi yetkisi kapsamında ulusal güvenliğin sağlanması için gerekli önlemleri almak ve kendi yetkisi kapsamında ulusal güvenlik konularında normatif hukuki hükümleri onaylamaktır.²¹

Böylece, Hükümet Kırgız Cumhuriyeti'nin en yüksek yürütme organıdır ve güvenlik alanında da dâhil olmak üzere, devletin iç ve dış politikasını uygular. Kırgızistan Hükümeti Parlamenteoya karşı sorumludur. Kırgızistan Anayasası'nda Hükümetin ülke savunma kapasitesini ve ulusal güvenlik durumunu güçlendirmek için önlemlerin alması ile sorumlu olduğu belirtilmektedir.²²

Hükümet kararları ülkedeki güvenlik ortamının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, “Kırgız Cumhuriyeti Vatandaşlarının Zorunlu Askerlik Yapması ve Hazırlanması üzerine” yasa, 18 Aralık 2009'da Hükümeti Kararı ile onaylanmıştır, “Kırgız

¹⁸ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/60225> (10.01.2018)

¹⁹ *Zakon Kirgizskoy Respubliki o Nacionalnoy, a.g.e.*

²⁰ <http://kenesh.kg/ru/article/show/1590/na-obshtestvennoe-obsuzhdenie-s-9-marta-2017...> (11.01.2018)

²¹ *Zakon Kirgizskoy Respubliki o Pravitelstve Kirgizskoy Respubliki*, 19.03.1997
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/517?cl=ru-ru> (11.02.2018)

²² Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru (11.02.2018)

Cumhuriyeti'nin Sınırını Vatandaşları tarafından Korunmasına" ilişkin kararname de 22 Mayıs 2003'te Hükümeti Kararı ile onaylanmıştır. "Kırgız Cumhuriyeti'nin Sınır Koruyucuları üzerine" yasa 5 Mart 2004 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından onaylanmıştır.²³ Bunun gibi, hükümet tarafından onaylanan ulusal güvenlik alanındaki kararnameler ve yasaların sayısı çoktur.

Belirlenen organlar ve yetkililerin dışında ulusal güvenlik alanında yerel hükümet bakanlıkları, bölümler ve ajansları da büyük öneme sahiplerdir. Onlar kendi yetkisi kapsamında, mevcut mevzuatın temelinde, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın kararları ve hükümetin düzenlemeleri doğrultusunda ulusal güvenliğin hayati çıkarlarını korumak için hükümet programlarının uygulanmasını sağlamaktadırlar. Aynı zamanda bu tür kurumlar Ulusal Güvenlik Yasası temelinde, ulusal güvenliği sağlamak adına iç talimatları oluşturmakta ve Kırgız Cumhuriyeti Güvenlik Kurulu'na sunmaya yetkililerdir. Buna ek olarak, yasa çerçevesinde, vatandaşların, kamu kurum ve diğer örgütlerin ulusal güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmak üzere katılımını sağlamaya yönelik tedbirler almakta ve ulusal güvenlik sisteminin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için önerilerde bulunmaktadır.

Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik sisteminde yer alan ve ulusal güvenliğin sağlanmasında önemli yere sahip olan diğer bir organ yargı organlarıdır. Yargı organının ulusal güvenlik alanındaki görevleri Kırgız Cumhuriyeti'nde anayasal sistemin korunmasını sağlamak, bireyler, toplum ve devlet güvenliğine yönelik suçun işlendiği durumlarda Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve diğer yasalara uygun bir şekilde yargıçlık yapmak ve vatandaşların, kamu ve diğer örgüt ve derneklerin hakları, ulusal güvenlik faaliyetleri ile bağlantılı olarak ihlal edildiği durumlarda adli korumayı sağlamayı kapsamaktadırlar.²⁴ Ulusal Güvenlik Yasasında adli makamların ulusal güvenlik alanında sorumlu oldukları belirtilmiştir (fakat ne tür bir sorumluluk olduğu belirlenmemiştir). Bazı araştırmacılara göre, yargı organlarının görevi ulusal güvenliği sağlamak değil, adaletin uygulanmasıdır. Yargı sistemini siyasi baskı aracı olarak ve polis devleti güçlendirme aracı olarak kullanmamak gerekmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik sistemi, ulusal güvenliğin sağlanması için gerekli güç ve araçları içerir. Ulusal güvenliği sağlayan bu güç ve araçlar Kırgız Cumhuriyeti yasalarına uygun olarak oluşturulur ve farklı bileşenleri içerir; silahlı kuvvetler, sınır güvenliği, içişleri, gümrük ve vergi organları, devlet güvenliği yapıları ve milli muhafız; acil durumların ortaya çıkardığı sonuçları ortadan kaldırma hizmetleri, sivil savunma birimleri, iç güvenlik birlikleri; sanayi, enerji, ulaştırma ve tarım alanlarındaki çalışmaların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş olan yetkili organlar ve iletişim ve bilgi, çevre güvenliği, sağlık alanlarında Cumhuriyet mevzuatına göre hareket eden devlet organları.

Kırgız Cumhuriyeti ulusal güvenlik sisteminin analizi sonucunda, bu sistemin ne kadar detaylı olarak oluşturulduğu ve ulusal güvenliği sağlamak adına kurulmuş olan organlarının yeterli sayıda

²³Polojiye "O Pogranichnyh Predstavatelyah Kyrgyzskoy Respubliki", No. 133, 5.03.2004

²⁴Zakon Kirgizskoy Respubliki o Nacionalnoy, a.g.e.

olduğu ve her organın ulusal güvenlik alanında kendine ait görev ve özelliklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Aralarında sorumluluk ve işbirliği yöntemlerinin net bir dağılımı mevcuttur. Buna ek olarak, ulusal güvenlik sisteminde yer alan yapılar arasında güçlü bir ilişki, etkileşim ve hiyerarşi bulunmaktadır. Sistemin unsurlarından birinin düşük performans göstermesi tüm sistemin çalışmasını kötü yönde etkileyecektir, bu da tüm ülkenin ulusal güvenlik durumu üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir.

3.KIRGIZİSTAN ULUSAL GÜVENLİĞİNİN ÇAĞDAŞ TEHDİT VE RİSKLERİ

Bugün, Kırgızistan altı milyon nüfusa sahip olan çok uluslu bir devlettir, 80'den fazla ulusa ev sahipliği yapmaktadır. Kırgız halkı sadece Kırgızistan'da değil, aynı zamanda Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Rusya, Çin, ABD, Avustralya, Afganistan, Ürdün, Türkiye ve diğer ülkelerde de yaşamaktadır.

Bağımsız Kırgızistan'ın pek çok siyasi, sosyal, ekonomik, askeri sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların arasında güvenlik sorunu önemli bir yere sahiptir. Kırgızistan çok sayıda ulusal ve bölgesel örgütlerin üyesidir. Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin ile sınırları bulunmaktadır. Bu faktörleri göz önünde bulundurarak, ulusal çıkarlarının korunması ve ulusal güvenliğin sağlanması devlet için, onun gelişmesi ve kalkınması için son derece önemlidir. Aynı zamanda güvenliğin sağlanması sadece halkın varlığını ve gelişmesini sağlamak değil, aynı zamanda toprak bütünlüğünün, mülkiyetin, kültürün, dilin ve değerlerin korunması anlamına da gelmektedir.

Ulusal ekonominin durumu, hükümet yapısındaki ve sivil toplumdaki eksiklikler, siyasi ve sosyal istikrarsızlık, toplumsal ilişkilerin kriminalizasyonu, İslam'ın radikalleşmesi, organize edilmiş suçların artması, farklı etnik kökene sahip insanlar arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve uluslararası ilişkilerin küreselleşmesi ülkenin ulusal güvenliğine yönelik yüksek düzeyde iç ve dış tehditleri oluşturmaktadır.

Kırgız Cumhuriyeti ulusal güvenlik yapısında, güvenliğin ekonomik boyutu merkezi bir yer almaktadır. Ulusal ekonomik güvenlik kavramının ortaya çıkması ve ulusal güvenlik yapısında önemli yere sahip olması, devletin iç ve dış güvenliğini sağlamasında ekonominin önceliğini tanıması gerektiği anlamına gelmektedir. Ekonomik güvenliğin sağlanması, devletin ekonomik kalkınması için etkili ulusal stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanmasını da gerektirmektedir.²⁵

Son yıllarda Kırgız Cumhuriyeti'nin ekonomik güvenliğini sağlamak amacıyla devlet yetkilileri tarafından bu konu ile ilgili bir sürü belirleyici yasa kabul edilmiştir. Bunlardan birincisi "Kırgız Cumhuriyeti'nde Dış Ticaret Faaliyetlerinin Devlet tarafından Düzenlenmesi Üzerinde" Kırgız Cumhuriyeti Kanunu (1997). Bu kanunun amacı devletin ekonomik egemenliğini korumak, Kırgız

²⁵Sheila R. Ronis, *Economic Security: Neglected Dimension of National Security?*, Washington: NDU Press, 2011, s. 7-8.

Cumhuriyeti'nin ekonomik güvenliğini sağlamak, dış ticaret faaliyetlerini geliştirmek ve Kırgız Cumhuriyeti ekonomisinin etkin entegrasyonu için verimli koşulları oluşturmaktır.²⁶

Diğer önemli bir yasa 16 Mayıs, 2007 tarihli “2007-2010 Ülke Kalkınma Stratejisi Üzerine” Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi’dir. Bu kararnamede ülkenin ekonomik güvenliğinin sağlanmasına ve ekonomik kalkınmasına öncelikli yer verilmiştir.²⁷ Adı geçen Stratejiye göre, devlet sürdürülebilir ekonomik büyüme ve ekonomik güvenlik vasıtasıyla vatandaşların yaşam kalitesini yükseltmelidir.

10 Ocak, 2007 tarihli “Kırgız Cumhuriyeti'nin Dış Politikası Konsepti Üzerine” Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi. Bu Konsept Avrasya alanı içinde entegrasyonu, güvenlik ve ekonomik gelişmeyi amaçlamaktadır.²⁸

“2007-2010 Kırgız Cumhuriyeti İhracatını ve İthalat ikamesini Geliştirme Programı Üzerine” Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Kararı. Bu karara göre ithalat edilen malların yerine yerli üretim mallarının geçmesi ve ihracatın geliştirilmesi sonucunda ülkenin dış ticaret üzerindeki ekonomik bağımlılığı azalır ve devletin ekonomik güvenliği artar.²⁹

Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konsepti (01.06.2012). Bu Konseptte ekonomik güvenlik sorunlarının ulusal güvenlik politikasında öncelikli olduğu belirtilmektedir. Ekonomik güvenliğin amacı dünya ekonomiks istemine ulusal ekonominin daha fazla entegrasyonu ve Kırgız Cumhuriyeti’nin Kapsamlı Kalkınma Programı temelinde nüfusun refahını sağlamaktır.³⁰

Kırgızistan dâhil her devlet için, ulusal ekonominin durumu ulusal güvenlik açısından çok önemlidir ve belli bir ölçüde devletin ekonomik durumu ulusal güvenlik seviyesini belirlemektedir. Ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olarak ekonomik güvenlik, ülkenin diğer güvenlik bileşenleri ile çok yakın ilişkilere sahiptir. Böylece ekonomik güvenlik, bir ülkenin güvenilir bir savunma yeteneğinin sağlanması, toplumda sosyal barışın korunması, çevre felaketlerinden korunma, ulusal güvenliği oluşturan unsurlara yönelik tehditlerin önlenmesi gibi bileşenleri ile birlikte ulusal güvenlik sistemi arasında yer almaktadır. Ulusal güvenlik sisteminde her bileşen birbirine bağlı ve sıkı ilişki içerisinde ve birbirini etkileyebilmektedir.³¹ Örneğin, zayıf ve gelişmemiş ekonomiy esahip bir ülkede askeri güvenlikten söz etmek imkânsızdır ve sosyal çatışmalarla parçalanmış bir toplumda ne askeri güvenlik ne de verimli bir ekonomi olabilir. Bu ilişkiyi ortaya çıkarırken, belirleyici temel rolün ekonomik güvenliğe ait olduğunu unutmamak gerekir.

²⁶ZakonKırgızskoyRespubliki o GosudarstvennomRegulirovaniiVneshnetorgovoyDeyatelnosti, No 41, 02.07.1997

²⁷StrategiyaRazvitiyaStranina 2007-2010 Gody, No 249, 16.05.2007

²⁸KoncepciyaVneshneyPolitikiKırgızskoyRespubliki, No 2, 10.01.2007

²⁹<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/58128> (12.01.2018)

³⁰KırgızRespublikasının Uluttuk KoopsuzdugununKoncepciyasi (2012), KırgızRespublikasınınYusticiyaMinistirligi, 120, 12.06.2012.

³¹Ronis, *a.g.e.*, s. 8-10.

Siyasetbilimi, ekonomik güvenlik parametrelerini birey ve toplumun ihtiyaçlarını yerine getirmeyi amaçlayan üretici güçlerin ve ekonomik ilişkilerin gelişme seviyesi olarak tanımlamaktadır.³² Ekonomik güvenlik, gelişmiş altyapı ve mineral kaynakların bulunması, nitelikli işgüc v onları etkil eğiti sistemini varlığı ve küresel ekonomik sisteme entegrasyon seviyesi ile karakterize edilir. Hem ekonomik yeterlilik (monopol) hem de ekonomik bağımlılık aynı derecede ekonomik güvenlik sistemini tahrip etmektedir.³³

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konseptinde ekonomik güvenlik olarak bireyin ekonomik durumunun istikrarı ve iç ve dış tehdit ve etkileri bağlamında toplumun sosyo-ekonomik, askeri ve siyasi istikrarlığı olarak tanımlanmaktadır.³⁴ Diğer bir deyişle, ekonomik güvenlik, ulusal ekonominin verimli ve dinamik bir şekilde büyümesine elverişli iç ve dış koşulların bütünüdür; her türlü tehditlere karşı korunmasının sağlanması, dış pazarlardaki rekabet gücünün artırılması, devlet, birey ve toplum ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

Devletin güvenlik düzeyini artırmayı amaçlayan Kırgızistan'ın yeni ekonomi politikasının amaçları ekonomik büyüme hızının sürekli artışı, tam istihdam, enflasyon yokluğu, yüksek işçilik ve sosyal eşitsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Bu amaçlar sadece Kırgızistan'a özgü değildir, aynı zamanda daha fazla güvenlik ve ekonomik istikrar arayan, geçiş ekonomisine sahip tüm ülkeler için genel bir eğilimdir. Ekonomik güvenlik alanında devlet stratejisi, devletin hukuki, ekonomik ve idari olarak tüm güçleri temelinde genel ulusal güvenlik konuları bağlamında uygulanmasını ve çıkarların korunmasını hedeflemektedir.

Ekonomik alandaki tehditler karmaşıktır. Bu tehditler genel olarak gayrisafi yurtiçi hasılların azalmasından, ekonomik krizlerden, inovasyon ve yatırım faaliyetleri ile bilimsel ve teknik potansiyelin azalmasından, hammadde ve tarımsal ihracatın hâkimiyetinden, neredeyse tüm mallar ve ürünlerin yurt dışından ithal edilmesinden kaynaklanmaktadır.³⁵

Ekonomide negative süreçler Kırgızistan'da siyasi istikrarsızlığa ve ülkenin tek bir ekonomi alanının zayıflamasına yol açmaktadır. Bu da, endüstriyel teknoloji ve ulaşım, finans, bankacılık, kredi ve vergi sistemlerinin durumunu ve işleyişini doğrudan etkileyebilmektedir. Toplumsal ve ekonomik ilişkilerde suç oranının artması, yolsuzluk, devlet ve suçların birleşmesi son zamanlarda aktüel bir sorun haline gelmiştir.

Günümüzde, Kırgız Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısı büyük değişimler geçirmektedir. Bu değişimler, ekonomideki genel istikrarsızlığı güçlendiren ve makroekonomik durumu karmaşık hale getiren olumsuz eğilimleri beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda, Kırgızistan açık bir ekonomi

³²MelsikMkrtchyan, "StateEconomic Security SystemandIts Components", *4th Int'l Conference on Research in Humanities, Sociology&CorporateSocialResponsibility (RHSCSR'15), Penang (Malaysia), Sept. 25-26, 2015, s. 10-12.*

³³ A. Omokeev, "ChtoTakoeEkonomicheskayaBesopasnostKırgızskoyeRespubliki", <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1211784600> (12.10.2018)

³⁴KırgızRespublikasının Uluttuk KoopsuzdugununKonceptiyasi (2012), KırgızRespublikasınınYusticiyaMinistirligi, 120, 12.06.2012.

³⁵Mkrtchyan, a.g.e., s. 12.

kurarak, küreselleşmiş dünya ekonomisinin bir parçasıdır. Çağdaş küresel ekonomik sistem ile bütünleşmesini gün gittikçe güçlendirerek ve ekonomisinin açıklık derecesini artırarak Kırgızistan, dünya ekonomik süreçlerinden daha fazla etkilenmekte ve güvenliğin yeni zorluklar ve tehditleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Günümüzde, belli bir ölçüde Kırgızistan'ın ekonomik yönü zayıflamış ve hala gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalmaktadır. Ülkenin makroekonomik durumu genel istikrarsızlık ile karakterize edilir, ekonomik güvenliğin temel göstergeleri çok düşüktür. Kırgız ekonomisi, sadece gerçek üretim sektörünü ve tarım sektörünü çok yönlü ve kapsamlı bir şekilde geliştirerek krizlerin olumsuz etkilerinden kurtulabilir. Piyasa odaklı ekonomik reformlar ve küresel krizler sonucunda zarara uğramış ve düşüşü yaşamış ülke ekonomisinin yeniden canlandırılması gerekir.

Kırgızistan'da çok yaygın olan ekonomik alanda rüşvet ve kayıt dışı ekonomi devletin ekonomik güvenliğine ciddi tehditler yaratmaktadır. Bu tehditler, ekonomik aktivitenin azalmasına, büyük mali kayıplara, ekonomik etkinliğinin ve yönetim kalitesinin düşmesine ve hükümet yönetiminin zayıflamasına yol açmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nin kötü tasarlanmış ve eksikliklerin çok olduğu dış dünyaya açık ekonomi sistemi Kırgızistan için değil, Batının daha gelişmiş ülkeleri için yararlıdır. Kendiliğinden ortaya çıkan Kırgızistan'ın açık ekonomisi ekonomik verimliliği ve rekabet gücünü artırabilmek durumunda değildir, üstelik ülkenin ekonomik güvenliğine ciddi tehditler yaratmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti ekonomisinin dünya ekonomisini ile bütünleşme sürecinde akılcı korumacılık ile pragmatik açıklığın kombinasyonu gerekmektedir.³⁶

Ekonomik güvenlik sorunlarının stratejik olarak önemli çözümü, güvenlik tehditlerin izlenmesi ve araştırılmasını amaçlayan özel kurumsal çerçevenin oluşturulması, ekonomik güvenliği artırmak ve korumak için önlemlerin geliştirilmesidir. Güvenliğin sağlanması için gerekli mevzuatın hazırlanmasını sağlamak için uygun altyapıyı oluşturmak ve acil önlemleri almak, ekonomik güvenlik alanında normatif belgelerin hazırlanması esastır. Bu kurumların gerekli güce sahip olması ve yasama, yürütme organları ile yakın temas içinde bulunması şarttır. Kırgız Cumhuriyeti'nde böyle kurumlar şimdilik yoktur. Bu nedenle, ulusal ekonomik güvenliğin sağlanmasının ilk adımı, ekonomide Kırgızistan'ın önceliklerini, girişimciler ve toplumun çıkarlarını dikkate alarak ekonomi politikası üzerinde önlemleri geliştirecek ve uygulayacak ilgili enstitülerin oluşturulmasıdır. Hükümetin önceliklerini sağlamak için önemli tedbirlerden biri de, ülkenin ekonomik güvenliğinin gerekli yasal altyapısını oluşturmak ve yasaların uygulanmasını sağlamaktır. Mevzuat alanında, Kırgız Cumhuriyeti'nin ekonomik güvenliğine ilişkin ayrı bir yasanın oluşturulması ve kabul edilmesi gerekir. Bu yasada ekonomik güvenlik alanında faaliyet gösteren çeşitli bölüm ve hizmetlerin koordinasyonundan sorumlu kamu kuruluşu tanımlanmalıdır ve ekonomik nitelikteki herhangi bir tehdit durumunun ortaya çıktığında bu kuruluşun hak ve yükümlülükleri de aynı yasada belirtilmelidir.

³⁶N.Kh. Kumskova, M.V. Halilova, "The Problems of National Economic Safety Kyrgyzstan", *Vestnik KRSU*, Vol. 15, No 3, 2015, s. 45.

Kırgız Cumhuriyeti'ndeki mevcut durum, ekonomik alanda devletin rolünün güçlendirilmesi ve tehditlerin tanımlanması, engellenmesi ve ortadan kaldırılmasını gerçekleştirebilecek mekanizmaların oluşturulmasını gerektirmektedir. Ulusal ekonomik güvenliğin sorunları çok yönlü ve karmaşık olduğundan sistematik ve iyi derecede organize edilmiş bir yaklaşım gerektirir. Bu nedenle, bu tür sorunların çözümü büyük ölçüde devlet tarafından yapılmalıdır. Ekonomik tehditlere devlet tarafından hazırlanmış ekonomik güvenlik sistemi karşı çıkmalıdır.

Teknolojik güvenlik ekonomik güvenliğin önemli bir bileşenidir ve ekonomik gelişmenin belirleyici faktörü ve pazar ekonomisinde başarıyı elde etmek için gerekli bir koşuldur.³⁷ Bundan dolayı, birikmiş teknoloji potansiyelinin ekonomik açıdan tam olarak gerçekleşmesini sağlamak Kırgızistan için son derece önemlidir. Kırgızistan'da ne Silikon Vadisi ne de Soho bölgesi gibi teknoloji açıdan önemli bölgeler bulunmaktadır ve bunu da hesaba almak gerekmektedir. Böylesine güçlü bilimsel ve teknolojik fikirlerin olmadığını kabul ederek, Kırgız Cumhuriyeti kendi teknolojik gelişme yolunu bulmalıdır. Bu açıdan, uluslararası projelerle entegre edilmesi, bilim ve eğitimde değişimler ve yüksek teknolojik yatırımların yapılması, ortak bilimsel ve teknolojik merkezlerin oluşturulması, Kırgızistan topraklarında teknoloji parklarının kurulması çok önemlidir. Bu da, ülkenin bağımsız bir ekonomik birim olarak hayatta kalmasını sağlayacak ve ulusal savunmasını garanti altına alacaktır.³⁸ Teknolojik güvenliğin yeterli seviyede sağlanması durumunda, iç ve dış ortamın hiç de elverişli olmaması halinde bile son teknoloji ile donatılmış üretimde ekonomik dağıtım devam edecektir.

Önde gelen sanayi ülkelerinin gelişmişlik düzeyine yaklaşabilmek için Kırgızistan'ın teknoloji geliştirme hızı yeterince yüksek olması gerekmektedir. Teknolojik güvenlik seviyesinin düşük olması durumunda, ülkenin bağımsız politika izleyebilme ve kendi çıkarlarını koruyabilme yeteneği azalır. Ülkenin bilimsel, teknik ve teknolojik potansiyelin zayıflaması, Kırgızistan için stratejik önem taşıyan bilimsel ve teknik alanlarda araştırmaların azalması, sadece temel değil aynı zamanda uygulamalı araştırmaların yeterli şekilde finanse edilmemesi, bilim adamlarının düşük sosyal statüsü, uzmanlar ve bilimsel aydınların ülkeyi terk etmesi Kırgızistan'ın dış teknolojik bağımlılığı arttırmakta ve ciddi bir şekilde ülkenin savunmasını zayıflatmaktadır.

Ulusal güvenliğin çağdaş tehditlerinden biri devletin bilgi güvenliğine yönelik tehdittir. Kırgızistan, bilgi araçları, programlar ve bilgi politikası açısından tamamen büyük güçlerin bilgi alanındaki hâkimiyetine bağlıdır. Bazı devletler tarafından bilgi savaş konseptleri oluşturulmuştur ve bunun yardımı ile nüfusun bilincini, kişiliğini, gençlerin temel manevi ve ahlaki değerlerini değiştirebilmektedir.³⁹ Kırgızistan gibi gelişmekte olan bir ülke için medya ve iletişim araçlarının

³⁷Mkrtchyan, a.g.e., s. 10.

³⁸AssiyaEsenbekova, <http://easttime.ru/analitic/1/4/131.html> (12.01.2018)

“EkologicheskiiAspektBesopasnostiKırgızistana”,

³⁹N. Zaginaylov, *Fundamentals of Information Security*, Berlin, 2015, s. 20.

kontrol edilmemesi ciddi güvenlik sorunlarına yol açabilir. Ülkenin ulusal güvenliğini oluşturan bilgi kaynaklarına yetkisiz erişim de tehdit yaratmaktadır.

Kırgızistan belli nedenlerden dolayı küresel düzeydeki bilgi devleri ile rekabet edemez durumdadır ve yeni teknolojiler ve bilgi ağlarının geliştiricisi olması da zordur, ancak ulusal bilgi ve iletişim teknolojilerini koruma sistemini kurarak bu alanda kendi güvenliğini koruyabilir. Kırgızistan'ın bilgi alanında oldukça seçici olması gerekir, hangi bilgilerin ülke için yararlı olduğunu ve hangilerine kısıtlama koyması gerektiğine karar vermelidir.

22 Temmuz 2016 tarihli Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin (UTB) en son basın açıklamasına göre, internet kullanıcılarının sayısı dünyada 3,5 milyar kişidir. 2000 ve 2015 yılları arasında, internet kullanıcılarının oranı neredeyse yedi kat artmıştır – dünya nüfusunun % 6,5'inden % 43'üne kadar. 2018 yılın sonuna kadar internet kullanıcılarının sayısının 3,8 milyara ulaşması beklenmektedir.⁴⁰ Böylece, dünyanın bilgi kaynaklarının büyük çoğunluğu internetin bir parçası haline gelmiştir ve onların sahipleri tarafından kontrol edilecektir. Bu küresel bilgi yoluyla diğer ülkelerin ulusal bilgi kaynaklarına negatif bir etki yaratılabilir. Bu da Kırgızistan dâhil olmak üzere, birçok ülkenin bilgi kaynaklarına gerçek bir tehdit oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Konsepti'nde yer alan Kırgız Cumhuriyeti bilgi güvenliğinin bazı temel amaçlarını belirlemek gerekmektedir. Bunlar; bilgi güvenliği alanında topluma eğitim vermek, birey, kolektif, toplum, devlet ve uluslararası toplum üzerinde bilgi alanında olumsuz etkileri öngörebilmek, farklı medeniyet ilişkilerini optimize etmek ve tek güvenli bilgi toplumunu oluşturmak, Kırgız Cumhuriyeti'nin yaşamını koruyabilen, gelişmesine katkı sağlayabilen kapasiteye sahip yeterli ve güvenli bilgi kaynaklarını ve bilgi akışını oluşturmaktır.⁴¹

Bu amaçlara ulaşabilmek için birey, kolektif, toplum, devlet ve uluslararası toplum üzerinde bilgi alanında olumsuz etkileri öngörerek risk faktörleri ve bunların sonuçları arasında neden-sonuç ilişkisini tespit etmek, bilgi, bilginin etkisi ve birey, aile, etnik gruplar, devlet ve uluslararası toplumun güvenliği arasındaki etkileşimi belirlemek, bilginin bireysel ve toplumsal bilinci üzerindeki olumsuz etkisine ve bilgi alanındaki tehditlere karşı önlemler geliştirmek ve devlet, askeri, teknolojik ve ticari sırları oluşturan bilgilere erişimi kısıtlamak gerekmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin karşı karşıya kaldığı çağdaş tehditlerin bir diğeri çevre güvenliğine olan tehditlerdir. Çevre güvenliğinin sağlanmasının görevleri birey, toplum ve devletin hayati çıkarlarını koruma ihtiyaçları tarafından belirlenir. Çevre güvenliğinin sağlanmasının Kırgızistan için önemli bir görev olduğu farklı yasalarda belirlenmiştir. Örneğin, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda insanın güvenli ve temiz çevrede yaşama hakkı belirlenmiştir.⁴²

⁴⁰ http://www.bizhit.ru/index/polzovately_interneta_v_mire/0-404 (12.01.2018)

⁴¹ Kırgız Respublikasının Uluttuk Koopsuzdugunun Konceptiyasi (2012), Kırgız Respublikasının Yusticiya Ministirligi, 120, 12.06.2012.

⁴² Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, Madde 42, http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru (11.01.2018)

Çevresel bozulma ve ekolojik açığı kavramların ortaya çıkması ile çevre güvenliği güvenliğin ayrı bir konusu haline gelmiştir. Bu tehditlerin ortaya çıkması sadece güvenlik anlayışını değil, aynı zamanda güvenlik kavramını değiştirmiştir. Sanayileşmiş ekonomilerin gelişiminin doğal kaynaklara doğrudan bağlı olduğu bilinmektedir, hayati önemli doğal kaynaklara sahip olmak ya da bu kaynaklara garantili erişimi elde bulundurmamak ise genellikle devlet gelişmesinin temeli olarak görülmektedir. Bundan dolayı, gelecekte çevresel açığı üzerindeki rekabet ve çatışma riskinin kesinlikle artacağını savunan analistlerin görüşlerinin dünya toplumu tarafından desteklenmesi hiç de şaşırtıcı değildir.⁴³

Orta Asya'da devletlerarası ilişkiler ve bölgesel güvenlik açısından çok önemli bir faktör su sorunudur. Bölgedeki su kaynaklarının dengesiz dağılımı anahtar su tedarikçileri (Tacikistan ve Kırgızistan) ve ana kullanıcıları (Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan) arasında yıllardır çatışma konusu olmuştur. Su üzerinde anlaşmazlıklar her zaman ülkeler arasında ciddi siyasi sorunlara yol açmış ve devletleri güç kullanmaya kadar zorlamıştır.⁴⁴ Su konusunda Kırgızistan ile Özbekistan sürekli bir çatışma içindedir. Su sorunu üzerinde Kırgızistan - Tacikistan ve Kazakistan - Kırgızistan tartışmaları da bölge tarihinde yer almıştır.

Analitik çalışmalar, egemen Orta Asya devletlerin aniden ortaya çıkmış su sorunlarına hazır olmadığını göstermektedir. Su ilişkilerini düzenleyen yasalar ve anlaşmaların sayısının az olduğu ve doğru düzgün bir şekilde işlenmemiş olması bunun kanıtıdır. Örneğin, 2001 yılında Kırgız Cumhuriyeti tarafından "Kırgız Cumhuriyeti'nin Su Kütellerinin, Su Kaynaklarının ve Su İletim Tesislerinin Devletlerarası Kullanımı Üzerine" kanun kabul edilmiştir. Bu kanunda, kendi toprak sınırları içinde bulunan su kaynaklarının ve su tesislerinin devlet mülkiyet olduğu tanınmıştır. Fakat su kullanıcıları birliğinin, su kaynaklarının ve tesislerinin devletlerarası kullanımı üzerinde hiçbir yasası bulunmamaktadır.⁴⁵ Buna ek olarak, su konusundaki uluslararası yasal çerçeve, örneğin "Sınır ötesi Akarsu ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı" hakkında Helsinki Sözleşmesi bölgesel su sorunlarının özelliklerini dikkate almaz.

Su sorunların çözümünde Kırgız Cumhuriyeti Su Kodeksi önemli rol oynamaktadır. Su kodeksi "ülke nüfusunun yeterli ve güvenli su temini sağlamak için su kullanımı, korunması ve su kaynaklarının geliştirilmesi alanında su ilişkilerini düzenlemektedir".⁴⁶

Su konusundaki bölgenin (özellikle Kırgızistan'ın) diğer bir önemli sorunu su kullanımındaki aşırı kayıplardır. Bu da tarımın arkaik sisteminden kaynaklanmaktadır, böyle bir sistemde üretim birimi başına su tüketimi dünya ortalamasına göre üç bazen de on kat daha fazladır. Uzmanların hesabına göre, modern tarım teknolojisine geçiş ve suyun rasyonel kullanımı sınır aşan nehirlerin

⁴³AssiyaEsenbekova, <http://easttime.ru/analitic/1/4/131.html> (12.01.2018)

⁴⁴ Dursun Yıldız,"Orta Asya'nın Su Sorunları ve Aral Gölünü Geri Döndürme Çabaları", <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/11/Orta-Asyan...> (12.01.2018)

⁴⁵ https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=78 (12.01.2018)

⁴⁶ Kırgız Cumhuriyeti Su Kodeksi, No 8, 12.01.2005, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1605> (12.01.2018)

"EkologicheskijAspektBesopasnostiKırgızstana",

yarım yıl akışına kadar tasarruf sağlayacaktır.⁴⁷ Ancak, Orta Asya tarımının modernizasyon süreci muazzam iç kaynakları ve dış yatırımları gerektirir.

Kırgızistan'da geleneksel olmayan güvenlik tehditleri arasında insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki artan olumsuz etkisi yer almaktadır. Örneğin, bir bütün olarak ve özellikle de, petrol ve gaz sektörü gibi yakıt ve enerji kompleksinin tükenmesi söz konusudur. Kyrgyzneftegaz'ın eski başkanı ve yakıt ve enerji konularında tanınmış bir uzman olan K. Ismanov'a göre bu durum da tüm sosyo-ekonomik sonuçları ile cumhuriyetin petrol ve gaz endüstrisinin tam kaybına yol açacaktır.⁴⁸

Çağdaş çevre güvenliği tehditleri çok geniş ve kapsamlıdır ve insan hayatını ve sağlığını etkileyen her türlü çevre sorunlarını kapsayabilir. Bunun bir örneği, Kırgızistan'ın güneyinde bulunan Maili-Suu şehrinde sezyum, uranyum ve radonun su ve havadaki oranı olması gerekenden yüzlerce kat fazladır. Şehrin ekolojik durumu kritik olarak kabul edilir. Kırgızistan'da insan sağlığı ve refahına yönelik diğer bir ekolojik tehdit Issyk-Kül bölgesinde bulunan Barskoon köyü yakınlarında nehre birkaç ton siyanürün düşmesi ile ortaya çıkmıştır. Kaza sonucunda yaklaşık 5000 yerli nüfus köyden evakue edilmiş, trajediden sonra birkaç yıl içinde 343 kişi hayatını kaybetmiş, 2500'den fazla insan zehirlenmiş, onların birçoğu engelli hale gelmiş ve 10000'den fazla kişi hastanelik olmuştur.⁴⁹

Kuşkusuz, bugünkü aşamada Kırgızistan hem ekonomi hem de siyasi krizlerle karşı karşıyadır ve çevre güvenliği daha az endişe verici olabilir. Ancak çevre güvenliği her devlet için önemli bir konu olması gerekir ve güvenlik alanındaki hükümet tartışmalarının gündemine girmeli ve cumhuriyetin çeşitli bölümlerinin araştırma konusu olmalıdır. Çevre politikası uluslararası ilişkilerin ana temalarından biri olmalıdır. Orta Asya devletleri bölgedeki doğal kaynakların yönetimi ve korunması alanında işbirliği yapmalı ve su kullanımının korunması ve dağıtımına ilişkin etkili yasal rejimlerini geliştirmeye çalışmalıdır.

Kırgız Cumhuriyeti için askerî güvenlik de önemliyere sahiptir. Askerî güvenlik bütünleştirici bir değerdir ve devlet yapısının tüm alanını kapsar. Askerî güvenliği sağlamakla Kırgız Cumhuriyeti'nin her vatandaşı, ülkedeki tüm kurum ve kuruluşlar yükümlüdür. Kırgızistan, dünyada jeopolitik konumu ve rolü ile orantılı olarak gerekli askerî gücünü korumalıdır.

15 Mayıs 1992'de yer alan BDT devlet başkanları ve konsey başkanları toplantısında kabul edilen Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) üyesi Devletlerin kolektif güvenlik kavramında askerî tehdidin ana kaynakları belirlenmiştir;⁵⁰ KGAÖ üye devletlerinin sınırları yakınında mevcut olan güç dengesini bozan silahlı kuvvetlerin arttırılması, diğer devletlerin topraklarında taraf devletler aleyhine kullanılacak silahlı kuvvetlerin oluşturulması ve eğitilmesi, komşu devletlerin topraklarında

⁴⁷ Assiya Esenbekova, <http://easttime.ru/analytic/1/4/131.html> (12.01.2018)

⁴⁸ Kyrgyzneftegaz'ın eski başkanı Ismanov ile röportaj, <http://www.pr.kg/old/archive.php?id=7022> (12.01.2018)

⁴⁹ http://geolike.ru/page/gl_7038.htm (12.01.2018)

⁵⁰ Konceptiya Kollektivnoy Bezopasnosti Gosudarstv-Uchastnikov Dogovora Kollektivnoy Bezopasnosti, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=130 (18.01.2018)

sınır çatışma ve silahlı provokasyonlar ve devlet topraklarına yabancı askerlerin girmesidir (BM Güvenlik Konseyi veya AGİT kararı gereğince barışı sağlama tedbirleri dışında).⁵¹

KGAÖ üye devletlerin, Kırgızistan dâhil olmak üzere, askeri tehditleri önlemek için öncelikli faaliyetler de belirlenmiştir. Bunlar; Avrupa ve Asya'da kolektif güvenlik sistemini kurmak için diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla ortak işbirliği yapmak, silahsızlanma ve silahların kontrolü konusunda mevcut anlaşmaların uygulanmasını koordine etmek, BM Güvenlik Konseyi ve AGİT kararı ve uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak barış operasyonları gerçekleştirmek ve askeri alanda güven artırıcı önlemlerin almak vb.⁵²

Sosyal güvenlik; bir dizi kamu önlemi ile hastalık, doğum, iş kazası, işsizlik, iş göremezlik, yaşlılık, ölüm gibi nedenlerle ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal rahatsızlıklara karşı güvence sağlayarak koruyan politika ve sistemler bütünüdür.⁵³ Belli bir toplumun güvenli olabilmesi için o toplumda sosyal ortaklığın, işbirliğin ve etnik barışın olması şarttır.

Sosyal alanda, Kırgızistan'ın ulusal güvenliği için önemli bir tehdit zengin ve fakir arasındaki nüfusun tabakalaşması eğilimidir. Kırgız Cumhuriyeti'nde fakirlerin sayısı çok yüksektir. Bu da, marjinal yoksulluk çizgisine doğru yaklaşılarak durumu kötüleştirir. Yükselen işsizlik, özellikle gençleri yurt dışında daha iyi bir yaşam arayışı içinde evlerini terk etmeye zorlamaktadır. Milletın fiziksel sağlığı, artan alkol tüketimi, uyuşturucu kullanımı, zayıf sağlık ve sosyal koruma sisteminden dolayı sürekli tehdit altında bulunmaktadır.⁵⁴

Uluslararası ilişkiler alanında ulusal güvenliğe yönelik ana tehditler olarak devletin ekonomik, siyasi ve askeri potansiyelinin zayıflaması, stratejik kaynaklar, özellikle su kaynakları, toprak anlaşmazlıkları ve sınır sorunları, ülkede yabancı askeri üslerin varlığı nedeniyle bölge ülkeleri ile çözümlenmemiş uluslararası uyuşmazlıkların varlığı sıralanabilmektedir.⁵⁵

Kırgızistan'ın ulusal güvenliği için ciddi bir tehdit, mevcut sistemi zayıflatmak ve suç hedeflerine ulaşmak için sürekli bir mücadele içinde bulunan uluslararası terörizmdir. Aynı zamanda uluslararası terörizmin ana merkezlerinin Kırgız Cumhuriyeti'nin sınırlarına yakın olması ülkenin toprakları ve nüfusunu daha da savunmasız hale getirmektedir.⁵⁶

Askeritehditler de aktüelliğın kaybetmemiştir. Daha gelişmiş bilimsel, teknik ve teknolojik tabana sahip olan ülkeler çağdaş silahların tasarlanması ve daha gelişmiş savaş yöntemlerinin oluşturulması yoluyla dünyanın geri kalanı üzerinde üstünlüğünü artırmaktadır.

⁵¹ N.K. Kerimbekova, *On The Issue Of The National Security Of Kyrgyzstan and The Central Asian Region In The Conditions Of Sovereign Statehood*, Bishkek, 2002, s. 154

⁵² <http://www.dkb.gov.ru> (18.01.2018)

⁵³ Cemal Hüseyin Güvercin, "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/36/198/1610.pdf> (18.01.2018)

⁵⁴ UNDP (the United Nations Development Programme) in Kyrgyz Republic, <http://www.kg.undp.org/content/kyrgyzstan/en/home/countryinfo/> (18.01.2018)

⁵⁵ Jonathan Kirshner, *Globalization and National Security*, New York, 2006, s. 143-155.

⁵⁶ Ruslanova Diana, *Sotrudnichestvo Rossii i Kirgizii v Obespechenii Regionalnoy Bezopasnosti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Moskova: Rusya Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi, 2017, s. 29.

Hem ülke içinde hem de ülke dışında güvenlik durumunun analizi belirli ilkeler temelinde yapılır ve ulusal güvenlik doktrini bunun başlangıç noktasıdır. Aynı zamanda, tüm küresel dünyaya ve tüm güvenliği sağlama formlarına ait olan genel unsurlar bulunmaktadır. Bunlar, barışın, uluslararası istikrarın ve devlet bütünlüğünün korunması ve belirli bir ülkede vatandaşların hayatlarını korumaktır. Tabii ki de, insanların hayatını koruyabilmek için devlet tarafından oluşturulmuş güçlü güvenlik sistemi lazımdır, yani insanların güvenliği devlet garantisi altına alınmalıdır. Bu açıdan zayıf bir devlet kendi vatandaşlarını koruyamayacak ve güvenliğini sağlayamayacaktır. Bundan dolayı, Kırgız Cumhuriyeti ulusal güvenlik sorunlarının tüm çeşitlerini ve yönlerini iyice araştırmalı ve bu sorunları çözmek için etkili politikalar geliştirmelidir.

SONUÇ

SSCB'nin çöküşünden sonra, Kırgız Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere bağımsızlığını yeni elde eden ülkeler ulusal güvenliğin karmaşık sorunlarını bağımsız olarak tek başına çözmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Kırgızistan yalnızca uluslararası toplumun bir üyesi değil, aynı zamanda küresel ve bölgesel güvenlik konularındaki uluslararası işbirliğinin bir subjesi olmuştur. Sonuç olarak çeşitli iç ve dış koşulların etkisi altında Kırgızistan'ın, tüm bölgesel ve büyük dünya güçleri ile çok vektörlü bir uluslararası işbirliği politikası oluşturulmuştur.

Kırgız Cumhuriyeti'nin tarihsel gelişiminin yeni bir aşamasında karşılaştığı çok sayıdaki sorunun bulunması, bölgesel güvenliğin sağlanmasını çok önemli bir konu haline getirmiştir. Bugün Kırgızistan için muhtemel tehditler öncelikle sosyo-ekonomik ve politik alanlarda yer almaktadır ve aşağıdaki nedenler ile ilgilidir: Büyük oranlara ulaşmış olan Kırgızistan'ın dış borcu (31 Aralık 2017 itibarıyla 4,5 milyar dolar). Kredilerin ve yabancı yatırımların verimsiz bazen de yasa dışı kullanılması. Ekonomik durumun kötüleşmesi, derinleşen toplumsal kutuplaşma, nüfusun yaşam standardındaki düşüş ve bunların siyasi istikrarsızlaşmaya ve yerli olmayan halklar arasında göç duygularının büyümesine yol açması. Toplumda yüksek sosyal gerilim, örgütlü suç ve yolsuzluğun büyümesi ile nüfusun hoşnutsuzluğu. Ekonomik güvenliğe yönelik tehditlerin büyümesi, etkili bir yasal çerçevenin bulunmaması, yatırım koruma, yargı sistemi ve tarafların hakları ve yükümlülükleri alanındaki yetersiz mevzuat vb. Kırgızistan'ın yukarıda yer alan sorunları doğrudan ülke güvenliğini tehdit edebilen unsurlardır.

Buna ek olarak, Kırgız Cumhuriyeti'nin güney bölgesinde toplumsal gerginliğin arttığı görülmektedir. Bunun da nedeni; bölgedeki işsizlik oranının yüksek olması, yüksek doğum oranı, etnik çatışmalar ve uyuşturucu ticaretinin artmasıdır. Bu bağlamda İslamcı hareketler yerel halkın devletin uyguladığı sosyal politikadan kaynaklanan hoşnutsuzluğu kullanarak İslami köktenciliği yoğunlaştırmakta ve bölgedeki etkisini gittikçe güçlendirmeye ve genişletmeye devam etmektedir.

Ekonominin zayıflığı, ülkedeki siyasi durumun istikrarsızlığı, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve aşırılık yanlısı tehditler, insan ve silah ticareti, organize suç, ekolojik sorunlar, gölge ekonomisi ve

bunun gibi ülkedeki diğer pek çok sorun Kırgızistan'ın bölgesel, uluslararası ve küresel düzeyde güvenlik alanındaki önceliklerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır.

Bu tehditler arasında, uyuşturucu kaçakçılığı sorununa özel dikkat gösterilmelidir: Kırgız Cumhuriyeti aracılığıyla uyuşturucu, Pakistan ve Afganistan'dan Rusya'ya (ve Kırgızistan'a) ve oradan da Avrupa'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmektedir. Bu konudaki gerilim, büyük ölçüde Kırgızistan'ın Asya-Pasifik bölgesindeki uyuşturucu üreten ülkelere olan yakınlığından ortaya çıkmaktadır. Bu devlette yurt içi suç grupları tarafından uyuşturucu satış ve tüketiminin yayılması gerçeği gündemde olan önemli bir sorun haline gelmektedir. Bunun sonucunda HIV enfeksiyonlarının yayılması tehdidi, AIDS, hepatit ve diğer hastalıklar da enjeksiyon yoluyla uyuşturucu kullanımı ile bağlantılıdır.

Orta Asya bölgesinde Hidroelektrik kaynaklarla ilgili artan çelişkiler bölgesel güvenliğin sağlanmasını daha da zorlaştırmıştır. Kırgızistan ve Tacikistan, bölgenin tüm hidroelektrik kaynaklarının% 90'ını oluşturan Orta Asya ülkeleridir ve bu alandaki tartışmalı konular bulunması komşu ülkeler arasındaki ilişkilerde daha fazla gerilim yaratmaktadır. Bu da ülke ve bölgedeki güvenlik ve istikrarı olumsuz etkilemektedir. Su ve toprak eksikliğinden kaynaklanan potansiyel çatışmalar etnik ve devletlerarası çatışmaya dönüşebilir.

Dünyanın büyük güçlerinin ve bölgesel güç merkezlerinin rekabeti bölgesel güvenliği negatif bir şekilde etkilemekte, mevcut devletlerarası ve etnik çatışmaları, dinler arası çatışmaları ve Orta Asya ve Kırgızistan'daki ayrılıkçı hareketleri yeniden canlandırmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğine, egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve sınırların dokunulmazlığına yönelik askeri, politik, ekonomik, sosyal, çevresel, etno-demografik, siber ve bunun gibi ciddi tehditler bulunmaktadır.

Cumhuriyetin elverişsiz jeostratejik konumu ve düşük askeri kapasitesi ülkeyi dış tehditlere karşı savunmasız kılmaktadır, bu nedenle, iki taraflı veya çok taraflı olarak güçlü bir askeri güçle bir savunma ittifakına girmeden Kırgızistan kendi güvenliğini sağlayamamaktadır. Tarihsel ve jeopolitik olarak, Rusya Federasyonu Kırgızistan için böyle bir güç olmuştur.

Modern Kırgızistan'ın iç ve dış güvenliğine yönelik bu kadar büyük tehdit listesinin bulunması, devletin ve onun temsilcilerinin çeşitli bölgesel ve uluslararası organizasyonlara katılımı ile ulusal güvenliğin sağlanması alanındaki işbirliğine ilişkin kapsamlı bir çalışmanın gerekliliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

ABDYLAEV M., “O Konceptii Nacionalnoy Bezopasnosti”, <http://old.kabar.kg/society/full/35376>

BANISAR David, “Comments on the Law on Protection of State Secrets of the Kyrgyz Republic”, OSCE, September 2005, s. 4, <http://www.osce.org/fom/16842?download=true>

BOTOEVA K., “The Concept of National Security of the Kyrgyz Republic”, Vestnik KRSU, Vol. 15, No 1, 2015.

ÇOROTEKIN Tınçtıkbek , “Kırgızistan Cumhuriyeti”, <http://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/01/KIRGIZ%C4%B0STAN-CUMHUR%C4%B0YET%C4%B0.pdf>

ESENBEKOVA Assiya, “Ekologicheskiy Aspekt Besopasnosti Kirgizstana”, <http://easttime.ru/analytic/1/4/131.html>

GÜVERCİN Cemal Hüseyin, “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihi”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/36/198/1610.pdf>

IMANKULOVA K., Istoriya Kırgızstana, Bişkek, 2014.

KIRGIZ Cumhuriyeti Anayasası, 2010, http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru

KIRGIZ Cumhuriyeti Bilgi Güvenliği Konsepti, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Kararnamesi ile onaylanmış, 11.07.2008

KIRGIZ Cumhuriyeti Su Kodeksi , No 8, 12.01.2005, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1605>

KIRGIZ Cumhuriyeti topraklarında Rusya Federasyonu ve Kırgız Cumhuriyeti arasında ortak bir Rus askeri üssü statüsü ve koşulları hakkında anlaşma, 07.05.2008, N 74-FZ, <http://docs.cntd.ru/document/902383846>

KIRGIZ Cumhuriyeti’nin 2018 – 2014 yılları için Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi, 26 Aralık 2017.

KIRGIZ Cumhuriyeti’nin Sürdürülebilir Ulusal Kalkınma Konseyi, Kırgız Cumhuriyeti’nin Ulusal Kalkınması Stratejisi (2013-2017 dönemi için), № 194, 2013.

KIRGIZ Respublikasının Koopsuzduk Keneshi Jonundo Jobo (2010), Kirgiz Respublikasının Yusticiya Ministirligi, 36, 09.09.2010.

KIRGIZ Respublikasının Uluttuk Koopsuzdugunun Konceptiyasi (2001), Kirgiz Respublikasının Yusticiya Ministirligi, 13.07.2001

KIRGIZ Respublikasının Uluttuk Koopsuzdugunun Konceptiyasi (2009), Kirgiz Respublikasının Yusticiya Ministirligi, 18.02.2009

KIRGIZ Respublikasının Uluttuk Koopsuzdugunun Konceptiyasi (2012), Kirgiz Respublikasının Yusticiya Ministirligi, 120, 12.06.2012.

KIRSHNER Jonathan, Globalization and National Security, New York, 2006.

KIRSHNER Jonathan, Globalization and National Security, New York, 2006.

KOÇER Gökhan, “Soğuk savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenliği”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2005.

KOMAROV S. M., *Metodologiya i Mehanizmy Formirovaniya Politicheskoy Stabilnosti Rossii*, Moskova: RAGS, 2000.

KONCEPCIYA Kollektivnoy Bezopasnosti Gosudarstv-Uchastnikov Dogovora o Kollektivnoy Bezopasnosti, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=130

KONCEPCIYA Vneshney Politiki Kirgizskoy Respubliki, No 2, 10.01.2007

KUMSKOVA N.K, Halilova M.V., “The Problems of National Economic Safety Kyrgyzstan”, *Vestnik KRSU*, Vol. 15, No 3, 2015.

M. Abdylidaev, “O Konceptii Nacionalnoy Bezopasnosti”, <http://old.kabar.kg/society/full/35376>

MKRTCHYAN Melsik, “State Economic Security System and Its Components”, 4th Int'l Conference on Research in Humanities, Sociology & Corporate Social Responsibility (RHSCSR'15), Penang (Malaysia), Sept. 25-26, 2015.

MURZAKULOV A., *Grajdantin i Gosudarstvo v Sovremennom Kirgizstane*, Bishkek: Maxprint, 2012.

OMOKEEV A., “Chto Takoe Ekonomicheskaya Besopasnost Kirgizskoye Respubliki”, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1211784600>

POLOJENIYE 'O Pogranichnyh Predstavitel'yah Kirgizskoy Respubliki', No. 133, 5.03.2004

RUSLANOVA Diana, *Sotrudnichestvo Rossii i Kirgizii v Obespechenii Regionalnoy Bezopasnosti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Moskova: Rusya Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi, 2017.

SHEILA R. Ronis, *Economic Security: Neglected Dimension of National Security?*, Washington: NDU Press, 2011.

UNDP (the United Nations Development Programme) in Kyrgyz Republic, <http://www.kg.undp.org/content/kyrgyzstan/en/home/countryinfo/>

VASHAKMADZE Mindia, *Normativno-Pravovaya Baza Sektora Bezopasnosti Kirgizskoy Respubliki*, Geneva, 2013.

YILDIZ Dursun, “Orta Asya’nın Su Sorunları ve Aral Gölünü Geri Döndürme Çabaları”, <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/11/Orta-Asyan%C4%B1n-su-sorunlar%C4%B1.pdf>

ZAGINAYLOV N., *Fundamentals of Information Security*, Berlin, 2015.

ZAKON Kirgizskoy Respubliki o Gosudarstvennom Regulirovanii Vneshnetorgovoy Deyatelnosti, No 41, 02.07.1997

ZAKON Kirgizskoy Respubliki o Pravitelstve Kirgizskoy Respubliki, 19.03.1997 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/517?cl=ru-ru>

ZAKON KirgizskoyRespubliki o NacionalnoyBezopasnosti (2003), № 44,
26.02.2003.<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1168?cl=ru-ru>

ZAKON KirgizskoyRespubliki O ZashiteGosudarstvennyhSekretovKirgizskoyRespubliki,
14.01.1994, № 1476-XII, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/739?cl=ru-ru>

ZAKON KirgizskoyRespublikiobOrganahNacionalnoyBezopasnosti, 11.01.1994, 1362-XII,
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/710>

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/58128>

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/60225>

http://geolike.ru/page/gl_7038.htm

<http://iamik.ru/news/ekspertnyy-klub/65688/>

http://odkb-csto.org/js_csto/sobytiya/detail.php?ELEMENT_ID=8121&SECTION_ID=222

<http://politikaakademisi.org/2012/06/09/sanghay-isbirligi-orgutu/>

<http://tass.ru/info/3390512>

http://www.bizhit.ru/index/polzovateli_interneta_v_mire/0-404

<http://www.coalink.ru/subows-1393-4.html>

<http://www.dkb.gov.ru>

<http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx>

<http://www.mfa.gov.kg/contents/view/id/93>

<http://www.mfa.gov.kg/stati/view/idnews/16>

<http://www.region.kg>

<http://www.stanradar.com/news/full/20789-buduschee-odkb-zhdatt-li-revoljutsii.html>

<http://yashinaa.livejournal.com/870.html>

https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=78

<https://news.am/rus/news/112320.html>

<https://ria.ru/spravka/20111019/464457877.html>

İKTİSADA FEMİNEN BİR YAKLAŞIM; SUDAN CUMHURİYETİNDE KADININ İKTİSADİ HAYATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Büşra Cengiz¹

ÖZ

İnsanoğlunun kendi rasyonalitesini merkeze alması sonucu oluşan bilimsel düşünceler yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmiştir. Latince de kadın anlamına gelen 'femine' kelimesinden türemiş feminizm XVIII. yüzyıl İngiltere'sinde olgunlaşmaya başlamıştır. Modern çağın yücelttiği ahlaki normları eleştirmiştir. Tabanda cinsiyet ayrımına karşı olan, kamu ve özel alanlarda kadına dayatılan baskı ve denetimin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca ataerkil toplum yapısının önüne geçerek kadınların meşru haklarına ulaşmasını öngören bir yaklaşımdır. Doğa bilimleri ve diğer sosyal bilimlerle bağlantısı keşfedilen feminizmin iktisat uzantısı "feminist iktisat" olarak adlandırılmıştır. İktisat biliminde filizlenmeye başlayan feminizm, iktisatta kadın deneyimlerinin yansıtılmadığını iddia ederek, kadının iktisada yöntem, teori ve politikaların gelişmesinde katkısı ve yorumunu getirmek istemiştir.

Bu çalışmanın amacı; Sudan Cumhuriyeti'nde gerek etnik gruplar gerek dini inanışlar gerekse sosyo-politik düşüncelerle yaşanan darbelerin, iç karışıklıkların, yönetimdeki istikrarsızlıkların, Batılı ülkelerin uyguladığı yaptırımların sosyal boyutları incelenmektedir. Bu perspektifte kadın emeği ve özgürlüğünün nasıl etkilendiği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda feminist iktisadın bakış açısı örnek olarak alınmış Sudan Cumhuriyeti üzerinde değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Feminizm, Feminist İktisat, Toplumsal Cinsiyetçi, Sudan Cumhuriyeti, Darfur Sorunu.

¹ İktisat 4. sınıf öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, busra.344734@gmail.com

A FEMINARY APPROACH TO ECONOMIC; A EVALUATION ON THE ECONOMIC LIFE OF WOMEN IN THE SUDAN REPUBLIC

ABSTRACT

Scientific ideas emerge out of the fact that human beings have put his own rationality at the centre of all spheres of life. Feminism, which derives from the Latin word ‚feminine‘ is also result of such a development coming into being in XVIIIth century England. Feminism has criticized the prevailing moral norms of modern age. It has argued that the pressure and control imposed upon the women in public and private spheres should be abolished and stereotype should be rejected. Feminism denotes furthermore an approach that envisages to attain the legitimate rights of women in defiance of the patriarchal social structure. Feminist thoughts have been shaped not just in connection of natural and social science but also in the context of economics which is called ‚feminist economics‘. The basic argument is that economics has neglected the contributions made by the women with the aim of developing a feminist method of the interpretation of economic phenomena.

The purpose of this study is to examine the internal and external causes and consequences of ethnic, religious, socio-political conflicts, and the social impacts of sanctions imposed by the West in in the Republic of Sudan. In this context, the women's labour and freedom should also be analysed through the feminist economics, exemplified by the situation in the Republic of Sudan.

Key words: Feminism, Feminist Economics, Gender, Republic of Sudan, Darfur Problem.

GİRİŞ

1700'lü yıllarda kadının ataerkil toplumsal yapısının baskılarından kurtulma ve özgürleşme anlamında ortaya koyduğu hareket/akım günümüze kadar epistemolojik süreçlerden geçerek feminizm kavramının şekillenmesine sebep olmuştur. Kökeni Latince de kadın anlamına gelen 'femine' kelimesinden türemiş feminizm; XVIII. yüzyılda Aydınlanma Çağı ve Fransız İhtilali ile oluşan 'eşitlik' kavramlarının tetiklemesiyle bir yandan algı yaklaşımı, politik statüyü açıklarken diğer yandan belirli bir yaşam düşüncesi biçimini açıklamıştır. Feminizm birçok düşünür tarafından farklı tanımlamalar almış olsa da genel kabul edilen tanım Mitchel'in ifadesidir. Mitchel'e göre feminizm "...kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratacak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele (Mitchel,1995:6-7)"² olarak tanımlamıştır. Nitekim sosyal hayata indirildiğinde feminizm kavramı "erkek düşmanlığı" olarak nitelenmiştir. Ancak feminizm, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olma inancıdır. Günümüz dünyasına bakıldığında bu olgunun havada asılı kaldığını görmekteyiz. Her ulusta, her dinde, her ırkta kadın; toplumsal cinsiyetçiliğin, basmakalıp geleneklerin, erkek egemenliğinin altında ezilmektedir. 21. yüzyılda dahil çoğu ülkede kadın-erkek eşitliği hukuki veya hukuki olmayan yollarla sağlanamamıştır. Kadın; namus cinayetlerine, sözlü ve fiziksel şiddete, eğitim ve iş/kariyer haklarından mahrum bırakılarak yozlaşmaya maruz kalmıştır.

Feminist teori içinde bulunduğu bilimsel düşünceler çerçevesinde farklı alanlarda farklı eğilimler sergileyen bir yaklaşım olmuştur. Zamanla kadının ekonomideki rolü, politikadaki söz hakkı, ekonomik özgürlüğü, kamu ve özel alanlarda kazanabileceği haklar sorularıyla feminizm teorisi iktisat biliminde yer edinmeye başlamıştır. Tarihsel süreçte ilk olgunlaşan eğilim liberal feminizmdir. İktisadi bir doktrin olan liberalizm, birey merkezli olmasıyla devlet baskınının zayıflatmanın birey ve toplum özgürlüğü yolunda en temel hareket olduğunu belirlemiştir. 'Eşitlik' kavramının ekonomi ve siyasi politikada yer edinirken kadının bir birey olarak geri planda kalması, bu eşitlik ve özgürlüğün erkeğin hakları olması liberal feminizmin çıkış noktası haline gelmiştir. Bu bağlamda liberal feminizm kadın ve erkeğin eşit ekonomik ve siyasi haklara sahip olması çatısı altında toplanmıştır.

XIX. yüzyılda liberal feminizm yaklaşımı üzerinden tartışmalar başlamış ve Marksist feminizmin doğuşuna sebep olmuştur. Marksist feminizm cinsiyet eşitsizliğinden çok sınıf farklılıklarından dolayı oluşan ayrımın olduğunu savunmuştur. Sınıf ayrımlarından dolayı fırsat eşitliğinin olmadığını ve özellikle kadının kendini kanıtlama anlamında geri plana düştüğünü öngörmüştür. Marksist feminizme göre kadının bu ezilişinin nedeni kapitalist sistemdir.

Dünya tarihinin koloni, yeni pazar, ucuz iş gücü gibi amaçlarla kanlı izlerini yoğun bir şekilde bıraktığı Afrika kıtasında yaşanan büyük bağımsızlık mücadeleleri, beraberinde büyük bir sorun getirmiştir. "Ülke nasıl yönetilir?" 200 milyon siyahi insanın asırlar boyu köle olarak yaşamasının ardından, kendi kaderlerine sahip çıkmaları ve çağdaş toplum seviyesine yükselmek amaçlı attığı

² Donovan, J. (2015) *Feminist Teori. İstanbul.*

adımlar mevcut sorunlara (kölelik, fakirlik...) yenilerini eklemiştir. (ekonomi, siyasi güç, adalet...) Bu mücadeleye 1956 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Sudan Cumhuriyeti de katılmıştır. Bağımsızlığı kazanıp çalkantılı dönemlere giren Sudan, Beyaz ve Mavi Nil Nehri'ne kıyısı olmasıyla kazandığı jeopolitik önemi, ülke içi doğal kaynakların zenginliği ve Batılı ülkelerin uğruna savaşlar başlattığı petrole sahip oluşuyla yaşadığı çalkantılar konjonktürel olarak devam etmiştir. Etnik gruplar, farklı inanışlarla zenginleşmiş Sudan Cumhuriyeti yönetim, politika ve düzen konusunda oldukça büyük sıkıntılar yaşamıştır.

Bu bağlamda yapılan araştırmada siyasi istikrarsızlığın, iktidardaki milliyetçi tutumun, iç savaşların, darbelerin ülke içinde kadının yerine, yaşamına ve sosyal hayattaki rolüne etkileri incelenecektir. Özellikle Sudan Cumhuriyeti toprakları içinde yer alan Darfur bölgesinin yaşadığı eşitsizlik, yaptırım, soykırım ve katliamlarda kadının feminist iktisat çerçevesinde ezilmişliği ve kadın kimliği üzerinde etkileri değerlendirilecektir. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde feminizmin doğuşu, ikinci bölümde tarihsel süreçte feminizmin iktisat bilimi içinde nasıl şekil aldığı ve üçüncü bölümde ise Sudan Cumhuriyeti feminist iktisat çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1. FEMİNİZMİN DOĞUŞU

18. yüzyılla Aydınlanma ya da Akılcılık Çağı genel olarak insanın kendi yaşamını yeniden gündeme getirmiş hem düşüncenin hem de toplumun köklü değişimini başlatan fikirsel/felsefi sürecin başı olmuştur. Bu yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen Fransız Devrimi (1789-1792) dünya tarihinde kalıcı sonuçlar doğurmuştur. Aydınlanma Çağı'nın düşünsel sisteminden etkilenecek monarşinin kendi haklarını resmen tanımasıyla gelen devrim, temelde herkes için eşitlik sağlayan yasaların yürürlüğe girmesi için uğraşmıştır. Monarşinin ve Aristokrat kesimin zayıfladığı dönemde açlıktan kırılan halkın ayaklanmaları Fransız İhtilali'ni hızlandırmıştır. 18. yüzyıl Batı devrimler ve yeniliklerle kasıp kavrulurken yeni kuramlar hayata geçirilmiştir. İnsanların hükümetlerin müdahale edemeyeceği doğal hakları olduğu fikri Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nin (1789) en can alıcı noktası olmuştur. Yeniliklerle gelişen özel mülkiyet, eşitlik, miras hakkı kadının durumunu kötüleştirmiştir.

Daha ilkel toplumlara incek olursak kadın ve erkek arasında iş bölümü mevcuttu. Kadın toplayıcılık yaparken erkek avcılık yapıyordu. Buradaki iş ayrımı tamamen kadının fizyolojik yapısından kaynaklanıyordu. Doğurganlık özelliğini taşıyan kadın daha kutsal kabul edilerek hamilelik, lohusalık ve özel dönemlerinde daha hafif işlerde çalışarak kendi kabilesine yardım ediyordu. Toplayıcılık yapan kadın meyve ve sebzeleri kabilesi için yenebilir hale getiriyordu. Bu da o zaman için mülkiyet hakkının oluşmadığının somut göstergesi oluyordu. Ayrıca ilkel kabilelerde kadının çokeşli olma hakkı cinsel obje olarak görülmesini engelliyor ve dünyaya gelen çocuk kabilenin ortak çocuğu olarak görülmüyordu. Somut örnekler verecek olursak; Kung Bushmen klanında sosyal antropologların ve sosyologların incelemeleri sonucu elde edilen veriler yaşamın eşitlikçi hatta kadınların görece üstün olduğunu ortaya koyuyor. Hopi klanında ise soyun anneden devam ettiği düşünüldüğü için kadının ayrı bir önemi vardı. Nitekim tarihsel süreç içinde tarımla gelen toprak

sahipliği düşüncesi kabile içi yardımlaşmayı ortadan kaldırdı. Toprak sahibi olan birey daha sonra bu toprağın kime kalacağı düşüncesiyle miras kavramını oluşturdu. Mirasın kime kalacağı düşüncesi çocuğun anne-babasının bilinmesi ihtiyacıyla kadının çokeşli olma hakkına kısıtlama getirdi. Böylece kadının cinselliği ve bedeni kontrol altına alındı.

Tüm bu süreçlerde özel mülkiyet, miras hakkı, devletin ortaya çıkışıyla kadının yaşamına kısıtlamalar getirmiştir. O zamana kadar insan (erkek) akli ile övünen yaradılışın efendileriydi ve akıldan yoksun kalanlara (kadınlar) akli dayatma hakları vardı. 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi ile kamusal alan ve özel hayat olan ev, tamamen birbirinden ayrılmıştır. Sanayi Devrimi kadını özel alanda tecrit etmiştir. Fabrikaların oluşması ile ev içi emeğin çöküşü kamusal dünya ile evin özel dünyasını hiç olmadığı kadar birbirinden ayırmıştır. Bu gelişmeler akılcı erkeği kamusal alanla akıldışı kadını ise ahlaki özel alanla özdeşleştiren Aydınlanma düşüncesine destek vermiştir.

Yine de tüm bu olanların içinde 1790'da Massachusetts'de Amerikalı Judith Sargent Murrey, *On the Equality of the Sexes* (Cinsiyetler Arası Eşitlik Üzerine), Eylül 1791 tarihinde Paris'te, Fransız Devrimi öncesi Olympe de Gouges *Les Droits la femme* (Kadın Hakları) adlı el broşürü, 3 Ocak 1792 Mary Wollstonecraft'ın feminist tarihindeki ilk önemli çalışması olan *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu) ve daha birçok eser kadınların yeni umudu haline gelmiştir.

Kadın hareketinin başlamasıyla yaşananlar *feminizm* kavramı şekillendirmiştir. Feminizm yeşerdiği dönemdeki devrim ve yeniliklerden etkilenecek yıllardır erkeğin otoritesinde olan kadının toplumdaki saygınlığını kazanma, erkek ile aynı haklara sahip olma, seçme ve seçilme hakkı, kadın köleliğinin ve cinsel ticaretinin kaldırılması, kadın istismarının son bulması ve tüm bu isteklerin kanun ve yasalar tarafından korunmasına dair istekleri içermektedir. Bir başka feminizm tanımı ise kadın cinsiyetinden dolayı maruz kaldığı baskı, kısıtlama ve zorluklara karşı haksızlıkları telafi edecek reformlar ve talepler çerçevesinde mücadele ve direnme güdüsü olmuştur. Feminizme genel bir tanım getirmek oldukça zordur ancak yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere feminizm, toplumdaki patriyarkal düzene karşı çıkan, bu düzeni sorgulayan, aynı zamanda kadına haklar tanınarak özel veya kamusal alanda kadının karşılaştığı sorunların ortadan kaldırılıp ve zorlukların engellenmesi için mücadele eden bir yaklaşımdır.

Feminizme tek tanım yapılmasının zor olduğu kadar tarihsel sürecini tek kalıba oturtmakta zordur. Farklı dönemlerde farklı topluluk ve sınıflar tarafından savunulan feminizm hareketi ne şekilde vuku bulduğu hakkında da farklı perspektifler sunmuştur. Bazı kaynaklarda iki önemli dönem atlatan feminizm bazı kaynaklarda ise üç veya dört döneme ayrılmıştır. Ancak genel itibariyle feminist hareketin tarihsel gelişim süreçlerinde birçok araştırmacının itibar ettiği süreç üç kronolojik dalgadan oluşmuştur. Bu süreçler; I. II. ve III. feminist dalga olarak adlandırılmıştır.

1.1. I. Dalga Feminizm

19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında belirginleşen I. feminist dalga, Wollstonecraft'ın *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Savunusu) adlı eserinde altını çizdiği, kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet hakları çerçevesinde

oluşturmuştur. Bu taleplerin oluşmasının en büyük katkısı Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, Fransa'nın İnsan Hakları Bildirgesi ve Doğal Haklar doktrini olmuştur. Doğal haklar düşüncesinden güç alan feminist kuramcılar, kadınında bir erkek gibi yurttaş kabul edilip, aynı haklara sahip olarak akıl-dışı olmaktan çıkıp 'insan' olarak nitelendirilmesini talep etmiştir. Böylece kadın 'muhtaç ve düşkün' yaşamından çıkarak toplumda özsaygısı ile birlikte özgüvenini de kazanmış olacaktır.

Elisabeth Cady Stanton tarafından kaleme alınan ve 19-20 Temmuz 1848 tarihinde, New York'ta yayınlanan, *Declaration of Sentiments* (Duygusal Bildirisi), Seneca Falls Kongresi'nde kadınların oy kullanma hakkı ile ilgili birçok teklifi 100 kadın ve erkeğin katılımıyla kabul edilmiştir. Bütün taleplerin ilhamı temel haklar felsefesinden alınmıştır. Bu belgedeki doğal haklar "kişinin kendi gerçek mutluluğu peşinden koşması" ve "kadınların gerçek mutluluğu ile uyuşmayan büyük doğa kanununa karşı olduğu" olarak nitelendirilmiştir. -Stanton bu fikri daha sonra boşanma hakkında da kullanmıştır.- Stanton'un fikrinden giden diğer ünlü kuramcılar Mary Wollstonecraft (1759-1797), Frances Wright (1795-1852) ve Sarah Grimké'dir(1792-1873). Wollstonecraft'a göre, kadının köle kalmasının nedeni yetişmesine engel teşkil eden ve hayattaki amacının erkeğe hizmet etmesi olduğunu dayatan toplumsallaşma sürecidir. Bir İskoç olan Frances Wright'a göre, boyun eğdirilerek aldatılan kadınlar bu durumu ancak eleştirel düşünce ile delebileceğini savunmuştur. Son olarak Sarah Grimké ise hakikatin tek bir cinsle indirgenmesini reddeden liberal bir bakışı öngörmüştür.

I. dalga feminizmin ilk hareketleri ABD'de siyahi kadınların beyaz kadınlara karşı olan hareketiyle başlamıştır. Siyahilerin köleliğe ve oy hakkına karşı başlattıkları mücadele beyaz kadınların desteğiyle aynı safta devam etmiştir. Aynı zamanlarda Fransa'da *süfrajete* hareketi yine kadının oy hakkına, erkekle eşit ücret hakkına, çalışma hakkına dayanan bir mücadele olmuştur. Yine aynı dönemlerde oy hakkı için mücadele veren kadınlar fuhuş içinde hareket başlatmıştır. Kadın Konseyi'nin 1913 kongresinde İngiliz Süfrajete Millecet Garret Fawcett, fuhuşu, "erkeklerin parasal çıkarı için kadınların zorunlu köleliği" olarak tanımlamıştır.

I. Dünya Savaşı ile silahlanan erkekler cepheye giderken fabrikalar kadın emeği ile devam etmiştir. Kadınların oy hakkını kazanmasının ardından kadın işçi sınıfının oluşması grevlerle desteklenerek ücret artışına sebep olmuştur. Kadınların yaptığı grevlerle kadın emeğine muhtaç olan fabrikalar, kadının ücretini arttırmış ve neredeyse erkekle eşit noktaya getirmiştir. Savaşın bitmesiyle erkeklerin toplumsal hayata yeniden girişi fabrikada çalışan kadını yerinden etmiştir. Ayrıca azalan nüfus ile kadının doğurganlık özelliği üzerine gidilmiştir. Kadın yerinin ev olduğu ve amacının çocuk yapmak olduğu propagandaları yeniden duyulmuştur.

1.2. II. Dalga Feminizm

Çocuk yapmanın önem kazandığı bu dönemlerde kadın yeniden cinsel baskının altından ezilmiştir. Doğum kontrolünün yasal olduğu ülkelerde kürtaj, yasal olmayan ülkelerde ise yasa dışı yollar ile çocuk düşürme, kısırlık hatta ölümler gerçekleşmiştir. Bu olaylarla kadınlar bir araya gelerek doğum kontrolünün tüm kadınlara bir hizmet olarak sunulması gerektiğini savunmuştur.

Bu mücadele özellikle Kuzey Avrupa ve ABD'de güç kazanmıştır. Fransa'da ise feministler 14

yıl süren zorlu bir mücadeleden sonra 1967'de doğum kontrolü yasalaşmıştır. İngiltere'de 1967'de, ABD'de ise 1973'te kürtaj yasalaşmıştır.

Ancak kürtajın yasallaşması, kürtaj olmak isteyen kadınlar için mali kolaylık ve uygun sağlık koşullarında kürtaj yaptırma olanağının sağlanması anlamına gelmiyordu ve II. dalga feministler bu konuda da mücadele etmiştir. Özellikle muhafazakar toplumlarda bu hareket daha zor bir şekilde talep edilmiştir. Doğum kontrol hakkı ve kürtajın yasalaştırılması hakkındaki bu mücadelenin temelinde kadının kendi bedeninde söz sahibi olma hakkına ve erkeğin beden üzerindeki egemenliğini kırmaya yönelik olmuştur.

Bu mücadele belli grup kadınlara verilen haklar olmaktan çıkmış ve tüm kadınları kapsamıştır. Böylece farklı statüden, farklı yaşam tarzından ve farklı kültürlerden bir araya gelen kadın kendi içinde yeni bir zorlukla karşılaşmıştır. Toplumun verdiği baskı ile içe kapanıklık ve utanç. Bu durumun çözümü olarak kadınlar 'bilinç yükseltme' olarak adlandırdıkları toplantılarla farklı gruptan ve kültürden kadınların kendilerini tanımaya, toplumsal ve sosyal alanda cinsiyet rollerini tekil şahısların üzerindeki etkilerini sorgulamaya vesile olmuştur. Bu durum beraberinde "kız kardeşlik" sloganını ortaya çıkarmış ve 1968 sonrası önemli bir gelenek haline gelmiştir.

1.3. III. Dalga Feminizm

III. dalga feminizm, bütün genelleyici kadın sorunlarından çok, bireysel düzlemde kadınların sorunlarıyla ilgilenmiştir. Diğer bir ifadeyle, mikro düzeyde kadınların sorunları üzerinden siyaset yapmışlardır. Kadını hem bir cinsiyet rolü olarak, hem de bir kimlik olarak görmüşlerdir. 1990'lardaki bu hareketin bireysel olarak kalma sebebi daha çok 70'li kadınların doğduklarında feminist hareketin olması ve belli haklara tarihte sahip olmalarından dolayı olmuştur.

Ayrıca III. dalga lezbiyen, heteroseksüel kadınların başka baskılar yaşadığını ve bu ezilmeye baş kaldırılmasını savunmuştur. Bu noktada II. dalganın verdiği toplumsal cinsiyetçi rolleri yıkma talebi ile çelişki yaşanmıştır. III. dalga feministler kadın olmayı hem bir cinsiyet rolü hem de kimlik olarak görmüşlerdir. Erkek kimliği eril ve ezici olsa bile kadının kimliğinde bu yoktu ve bu yüzden özgürce yaşayabileceklerini savunmuşlardır. Ayrıca bu feministler kendinden önceki kuşağı evrenselci, farklılıklara karşı duyarsız, orta sınıf ve heteroseksist olmakla suçlamıştır. Böylece daha mikro düzeyde mücadele etmişlerdir.

2. FEMİNİST İKTİSAT

1840-1870 yılları arasında feminist iktisatçılar yazılarında kadının istihdam ve mülkiyet eşitliğine yer vermiştir. Bunlar; John Stuart Mill, H. Taylor ve B. Bodichon'dur. Ardından 1890-1920 yıllarında M. Fafcett, A. Biggs ve B. Webb "eşit işe eşit ücret" talebini iktisada taşımıştır. 1890'ların başlarında feminist iktisat aslında yalnızca kadının iktisadi emeğini değil, iktisat bilimini sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulama iktisadın tabiatında olan cinsiyetçiliğe karşıdır. Bu dönemin feminist iktisatçıların (Paula England, Nancy Folbre, Ann Jennings, Julie A. Nelson, Michele Pujol, Diana Strassmann ve Marianne Ferber) çalışmaları 1993'te "*Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*" adlı kitapta derlenmiştir. Yine 1995'te yayınlanan "*Out of the Margin: Feminist*

Perspectives on Economics" adlı çalışmada "ekonomide kadın değil, kadın bakış açısını da içerecek biçimde ekonominin incelenmesi" olduğu savunulmuştur. Bu bağlamda feminist iktisadın temellerini, 1960'larda, mevcut neoklasik ve Marksist yaklaşımların erkek egemen anlayış temelindeki içerimlerinin ve kadınların toplumsal rollerini ele alışlarının kuramsal ve epistemolojik açıdan, yeniden değerlendirilen çalışmalara dayandırılmaktadırlar (Serdaroğlu,73).

1990'larda feminist iktisat doktrini doğa bilimlerdeki ve diğer sosyal bilimlerdeki toplumsal cinsiyet tartışmalarına paralel olarak gelişmiştir. Feminist yaklaşımın disiplinlerarası ilişkisinin keşfedilmesinin iktisat uzantısı "feminist iktisat" olarak adlandırılmıştır. Modernist bilim anlayışının oluşumundaki maskülen normlarını iktisat üzerinde inceleyen ve eleştiren çalışmalar olarak da kabul edilebilmektedir.

Feminist iktisadın hareket noktası kadın bakış açısı olarak değerlendirilebilir ancak hedefi, ne sadece kadın iktisatçının disiplinde daha fazla yer alması ne iktisat biliminin kadına yoğunlaştırılması ne de ayrımcı bir kadın iktisadı oluşturulmasıdır. Feminist iktisadın amacı, iktisadın, eril bir başka deyişle toplumsal cinsiyetçi, ırkçı, etnik, sınıfsal v.b. taraflılıklarından kurtarılıp daha zengin, çoklu bir insan anlayışı temelinde kavramsallaştırılması, iktisadın alanının hem kadın hem de erkek deneyimlerini ve farklı konuları da içerebilecek biçimde genişletilmesidir (Nelson, 1996).

Feminist iktisatçılar, teorik olarak iktisatta belli bir kesimin deneyim ve çıkarlarını içerdiğini iddia etmiştir. Bunun yeniden düzenlenmesiyle yeni iktisadın yanlı taraflarından kurtulacağını savunmuşlardır. Ayrıca iktisadın yeniden gözden geçirilmesiyle kadınların ekonomik şartlarının gelişmesini amaçlamışlardır. İktisat yazınları incelendiğinde kadın birçok araştırmaya dahil edilmiştir. İş dünyasında, farklı sektörlerde kadının konumuna ve verimliliğine dayanan bu çalışmalar feminist iktisat çerçevesinde düşünülmemelidir. Çünkü bu çalışmalar olağan iktisadın kavramsal şemasından öteye gidememiştir. Olağan iktisat kavramları da nitelik olarak erkek egemenliğinin bilgi alanında da sürdürülmesine olanak tanımıştır.

Yeniden gözden geçirilen iktisadın yansız ve daha evrensel hale geleceğini savunan feminist iktisatçıların amacı; "kadın yanlı ekonomi" oluşturmak değil, kadın bakış açısıyla ekonominin mevcut durumunun iyileştirilmesidir. Böylece feminist iktisatçılar iktisadın dar kantitatif yaklaşımını sorgulamıştır. Hatta iktisadın yanlı ve belli kesime odaklı olmasından dolayı kısmî ve durum odaklı olduğunu ortaya koymuştur.

2.1. Klasiklerde Kadına Bakış Açısı

Klasik iktisatçılar kadına iktisat bilminde neredeyse yer vermemiştir. Onlara göre kadın rasyonel karar alma kapasitesinden yoksundur. Klasik doktrin boyunca nadiren tartışma konusu olan kadın, ev içine hapsedilmiştir.

Marshall, Pigou gibi iktisatçılar, kadınları ekonomik ajanlar olarak irrasyonel ve uygunsuz olarak tanımlamıştır. Michèle Pujol (1951-1997), Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde kadının nüfus sayımı dışında nispi olarak görünmez olduğu yorumunu getirmiştir. Ayrıca *iktisadın babası* olarak bilinen Smith'e göre, kadınların meslek alanları erkekler kadar geniş olmamalı, kadınlar

hemşire, öğretmen, yardımcı gibi konumlarda ekonomiye katkıda bulunmalıdır.

Klasik (erkek) iktisatçılar kadına yönelik eğitimi faydasız görmüştür. Kadının faydalı bilgiyi aileden öğrenerek yaşamını sürdürmeli, kadın için bir eğitim alanının oluşturulmasının gereksiz olduğunu savunmuşlardır.

Jean Baptise Say'e göre kadın irrasyonel tüketici konumundadır. Say'ın *Olbie* (1800) isimli eseri açıkça 19. yüzyıl cinsiyet analizi niteliğindedir. Esere göre, erkek evi geçindirendir, bu nedenle kadının ücreti erkeğin ücretinden düşük olmalıdır. Neo-klasik iktisatçı sayılan Pigou ise, kadını erkekten zayıf ve eksik görmüştür. Bu sebeple ekonomiye açılmayan kadının ev içi emeğinin ulusal refaha katkısıyla ilgilenmiştir. Kadına düşük ücret uygulamasına katılan Pigou, düşük ücretle ulusal refahın maksimize edileceğini savunmuştur.

Kadının çıkarını ve karar alma yeteneğine güvenip destekleyen hemen hemen tek klasik iktisatçı John Stuart Mill olmuştur. Kadının ve erkeğin aynı kapasiteye sahip olduğunu savunarak feminist çerçevede kadına destek veren Mill, erkeğin kral olmak dışında -ki kraliyet ailesine mensup ise bu da mümkün- toplumdaki her statüye gelme hakkının açıkça belirtilmesine rağmen kadının sadece kadın olarak doğduğu için yaşadığı kısıtlamanın en büyük haksızlık olduğunu savunmuştur.

"Her insan kişisel çıkarına uygun karar verir." düşüncesine sahip klasikler, kadını dar kalıplara sokarak ve bu baskıdan hoşnut olduklarını iddia ederek çıkarı peşinde koşmamasını düşünüp klasik ilke ile büyük bir çelişki yaşamıştır. Ancak buradaki "insan" cinsiyet seviyesine indirgenerek sadece erkek olarak nitelendirilmiştir.

2.2. Liberalizmde Kadına Bakış Açısı

Latince'de özgür anlamına gelen "liber" kelimesinden türeyen liberalizm; özgürlük, eşitlik ve demokrasi gibi kavramlar doğrultusunda şekillenmiştir. Ekonomik alanda da eşitlik, özgürlük ve serbest düzeyi olarak şekillenen doktrin kadın hareketinin başlangıç noktası olarak görülebilir. Liberalizm ile devletin alanının kısıtlanması, bireysel çıkarların yasa ve kanunlar tarafından korunması gibi yeniliklerle kadın asırlardır yaşadığı baskıya bir umut olarak liberal düşünceye tutunmuştur. Ancak liberalizm de kadına makul yaklaşmamıştır. Liberal düşüncenin kadına tanıdığı alan iyi bir "eş" ve "anne" olarak ev içinde sınırlı kalmıştır. Kadının anne ve eş rolü nedeniyle de ev "mahremiyet" alanı haline gelmiştir.

Çağın en önemli olayı olan Sanayi Devrimi, erkeğin fiziksel gücünün bertaraf edilip makine gücünün oluşmasını sağlamıştır. Böylece kadınlar erkeklerle aynı işi yapabilme imkanı kazanmıştır. Ekonomik sahaya çıkmaya başlayan kadın endüstrilerce ucuz iş gücü olarak görülmüştür. Daha düşük ücretlerle kadına iş imkanı tanıyan liberalizm beraberinde kadının toplumsal cinsiyeti üzerinde tartışmalar başlatmıştır. Sanayi Devrimi'nin ilk sıçrayışları olan dönemin Avrupa'sında kadın kimliğinin yaşadığı bu bunalım, Victoria Dönemi (tutuculuk ve ahlak gösterişi) ile geleneksel kadın rolünü pekiştirmeye çalışmıştır. Ancak bu durum kadınlarca şiddetli karşı çıkmış ve Avrupa'da gruplar halinde *süfrajyet* hareketinin doğuşuna sebep olmuştur.

2.3. Marksist Teorinin Kadına Bakış Açısı

Tarihsel süreçte üretime katılan kadına kısıtlama ve zorlama getirmeye devam eden sistem, kadını ev içine hapsetmeyi denemiş ancak Sanayi Devrimi ile patron sınıfının ucuz işgücü talep etmesi ve kadının buna boyun eğmesiyle başarısız olmuştur. Üretimde yer almak isteyen kadın düşük ücreti kabul ederek ağır koşullarda ayakta durmaya çalışmış ve sömürülmeye devam etmiştir. Kadının zor şartlarda çalıştırılması işçi sınıfına katılmasına büyük bir etkendir.

XIX. yüzyılda sesi duyulan Marksist teori işçi sınıfının ezilişini, sınıf farklılığını ve kapitalizmin üretim mekanizmasını inceleme alanı içine almıştır. İşçi sınıfı içerisinde kadını dışlamayan Karl Marx (1818-1883), kadın hareketi olan feminizm ile aynı safta yer almıştır. Marx'a göre işçi sınıfının kapital düzene baş kaldırmasının tam bir zafer olması için kadının tamamen özgürleşmesi ve ev içine bağlayan zincirlerini kırarak üretim sistemine girmesi gerekmektedir. Marx, kadının sınıflı toplumun yayılışıyla erkeklerle eşitliği arasına büyük engeller girdiğini savunmuş ve kadının erkeklerle eşit olduğu tek ortamın sınıfsız bir toplum olduğunu dile getirmiştir. Friedrich Engels (1820-1895) ise kadının bu ezilişini mülkiyeti elinde tutan burjuva sınıftan ötürü oluştuğunu savunmuştur.

Ekonomi kuramları arasında kadını ön safta tutan ve feminist teoriye en yakın olan marksist teori ve Ekim Devrimi (Çarlık Rusya'nın devrilerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulması) kadına seçme ve seçilme hakkı, eşcinselliğin suç olmaktan çıkması, kürtaj hakkının ücretsiz bir hizmet olarak sunulması ve kadına üretimde yer vermesi gibi önemli adımlar atılmasına zemin hazırlamıştır. Kadını ekonomik, sosyal ve siyasal olarak toplumdaki ayırmayan marksist teori kadınlara yeni bir umut ışığı olmuştur.

3.SUDAN CUMHURİYETİ

Afrika'nın kuzeydoğusunda, Büyük Sahra ile Ekvatorial bölge arasında yer alan Sudan; kuzeyde Mısır; batıda Libya, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti; güneyde Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Uganda ve Kenya; doğuda ise Etiyopya, Eritre ve Kızıldeniz ile komşu olarak Afrika'nın yüzölçümü olarak en büyük ülkesi niteliğine sahiptir. 2011'de bölünmesine kadar Afrika'nın onda birlik kısmına dağılan Sudan, "Siyahlar Ülkesi" anlamında *Beledu's Sudan* olarak adlandırılmıştır.³

Mısır'a komşu olmasıyla Süveyş Kanalı'nı denetleyebilmesi, Nil Nehri üzerinde %22'lik kısma sahip olması, tarım yapmaya elverişli geniş arazileri, mika, bakır, altın gibi madenlere sahip olması, en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olması, petrol ihracatı nedeniyle OPEC tarafından toplantılara gözlemci üye olarak katılma hakkı gibi ekonomik açıdan önemli konuma sahip olan Sudan, çalkantılı ve hegemonik güçler tarafından yapılan baskılarla istikrarsız dönemler yaşamıştır.

³ Tulga, D.(Ed) (2012) *Dünya Tarihi* (4. Baskı) İstanbul.

3.1. Sudan'ın Bölünmesi ve Siyasi İstikrarsızlık

Parlamentar sistemin oluşmadığı Sudan 1956'da İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan sonra istikrarlı, güvenli ve demokratik bir ortam oluşturulamamıştır. Ülkeye şerî yönetimi tekrar getiren Ömer el-Beşir, 1991 Körfez Savaşı'nda Irak'a destek vererek, El-Kaide'yi ve Usame Bin Ladin'i ülkesine kabul ederek ABD'nin ambargosuna maruz kalmış ve 1998'de referanduma giderek halktan %96'lık bir oy oranı alıp yeni bir anayasa yürürlüğe koymuştur. Ülkede diktatör haline gelen Ömer el-Beşir 2003 itibariyle Darfur'da yaşanan insan hakları ihlali ile etnik ve dini ayrımcılık yapmakla suçlanmış ve Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından yargılanmıştır. Ancak tüm baskı ve tepkilere rağmen bugün hala Sudan Devlet Başkanlığı görevine devam etmektedir. Dünya tarihinde adının terörist olarak anılan ilk devlet başkanı olan Ömer el-Beşir, ABD tarafından istenmeyen devlet başkanı ilan edilmiştir.

2003 yılında Güney ve Kuzey Sudan olarak ayrılan ülkenin ayrılış nedeni sömürge dönemine kadar dayanmaktadır. İngiliz sömürgesinde iken yapılan misyonerlik hareketiyle ülkenin güney kısmına daha çok Hristiyanlar yerleşmiş kalan Müslüman kesim ise kuzeyde kalmıştır. Bağımsızlıktan sonrada değişmeyen sistemle güney ve kuzey arasında etnik çatışmalar çıkmıştır. ABD'den tam destek alan Güney Sudan Özgürlük Hareketi(SSLM) silahlanmış ve hükümete karşı özerklik savaşı vermiştir.

Bu iç savaşta birçok kadın ve çocuk asker ve gerilla tarafından kabilelerinden edilmiş, tecavüze uğramış, açlıkla savaşmak zorunda kalmıştır. 22 yıl süren savaşta 2 milyon insan hayatını kaybetmiş, onbinlercesi sakat kalmış ve 4 milyon insan göç etmek zorunda kalmıştır. Devlet başkanını "terörist" olarak nitelendiren Batılı güçler bu katliama sessiz kalmış ve müdahale etmemiştir. Yaşanan iç savaşın ve Güney Sudan'ın batıdan aldığı desteğin nedenine bakacak olursak ülkenin önemli kaynaklarının (petrol,altın...) büyük çoğunluğunun güneyde yer alması batının bu insan hakları ihlaline neden sessiz kaldığını büyük ölçüde açıklamış olacaktır.

Güney Sudan'da resmi dil İngilizce ve resmi din Hristiyanlık iken Kuzey Sudan'da resmi dil Arapça ve resmi din Müslümanlıktır. Ülkenin ikiye ayrılmasıyla Kuzey Sudan başkanlığına devam eden Ömer el-Beşir, kuzeydeki Hristiyanlara ayrıcalık sözü vermiş ancak 2011'de bir milyonu aşkın insan Güney Sudan'a göç etmiştir.

3.2. Sudan'da Kadın Olmak

Sudan'da eğitim, ekonomi, sosyal, siyasi ve kültürel alanda kadının rolü ve konumu çok kısıtlanmıştır. Ülkede yaşanan iç krizler, dış güçlerin politikaları, siyasi istikrarsızlık en çok kadına zarar vermiştir. Kadına ekonomide çalışma alanı olarak çok kısıtlı alanlar tanınmıştır.Sudanlı Kadın Birliği, Sudan kadını için özgürlük hareketi bir feminen özgürlük hareketidir. Feminist bir birlik olmasına rağmen kadınlara yönelik yemek pişirme, ziraat eğitimi, bitki yetiştirme, ev ekonomisi gibi yaygın kurslar düzenlemiştir. Ayrıca Vissal Turabi'nin liderliğindeki Müslüman Kadınlar Birliği'nin kız çocuklarına yönelik dini eğitim veren ve kuran öğreten okullar bulunmaktadır. Kadınların sorunları ilgili çok sayıda dernek olmasına rağmen, bunların da çoğu Hartum'da (başkent) bulunduğu için çevre kentlerdeki faaliyetleri sınırlı kalmıştır. Sudan Kızılay'ının da kadınlara yönelik önemli çalışmaları

vardır. Kızlara yönelik kamplar kurularak bu kamplarda kızlara sağlık, mutfak ve temizlik alanlarında eğitim verilmektedir. Bu olanaklar dışında kadına iş hayatında kısıtlı yer verilmesi kadın emeğinin ev içinde kalması feminist iktisadın Sudan'da ilerlemesini engellemektedir.

Gelenek görenek ve yaşam tarzı nedeniyle kadın ev içine zincirlenmiş ve tarla ve bahçe bakımına hizmet ederek sınırlandırılmıştır. Eğitim ise kadınlarda ilkokul düzeyindedir. Hatta Darfur bölgesinde günümüzde bile okur yazar sayısı çok azdır. Ülkede kadın ve erkek ayrımı eğitim alanında da görülmüş kadınlara ayrı okullar açılmıştır. Bunlardan biri Omdurman Üniversitesi'dir. Okullarda yine kadın alanı daraltılmış ve eğitim olarak Çocuk Eğitimi, Ev Ekonomisi gibi bölümler açılmıştır. Kadınların üniversite bitirip iş hayatına atıldığı noktada yine erkek baskısı altında çalışma imkanını zar zor yakalamıştır. Kadınlar eğitim hakkına sahip olmasına ve okullarının hizmet vermesine rağmen üniversiteye giden kadın oranı oldukça düşüktür. Bunun nedenleri arasında eğitim çok yüksek fiyatlardan yapılması, başkent dışında barınma amaçlı yurt olmaması ve üniversite sınavının sadece başkent Hartum'da yapılması nedeniyle ulaşımın güç ve pahalı olması sayılabilir.

Sudan'da kadın liderlerde oldukça zayıf durulda kalmışlardır. Devlet başkanı Ömer el-Beşir'in eşi Fatma Beşir kadın konusunda halka inemeyen bir lider olmuştur. Ondan önce Meryem el Mehdi ise önemli bir kadın lider olmuş ancak milliyetçi yaklaşımı ile eşitliği yakalayamayarak belli kadın kesimine haklar verip ülke içinde kadınların tepkisini çekmiştir. Yine özellikle Darfur bölgesi bu haklardan mahrum kalan önemli bir kesim olmuştur.

Eğitimdeki bu büyük eksiklik kadınların kendi haklarını ve özgürlüklerini bilmemesine yol açmış ve yine maskülen normlar kadın yaşamının yönlendirici gücü haline gelmeye devam etmiştir. Sudan'da doğal hak ve özgürlükler oldukça kısıtlı kalmıştır. Daha çok İslamiyet'in kadına tanıdığı hakların yorumlanarak hayata geçirilmesi -hatta eşlerin bireysel çıkarlarına göre kadına hak tanınması- kadının eziliş nedenlerine bir yenisini eklemiştir. Örnek verilecek olursa; İslamiyetteki çok eşlilik Sudan'da hala normal karşılanmaktadır. Kadın kocasından boşanamıyor ve kocası *dört evlilik gerçekleştirme hakkını* kullanarak kadının özel alanını iyice daratıyordu. Ayrıca aynı ev içinde yaşayan kadın eşler, gözde eşe hizmet etmediğinde eşi tarafından sözlü ve fiziksel şiddete maruz kalıyordu. Ancak üniversite okuyan kesim dahil hak ve özgürlüklerini İslamiyet çerçevesinde sınırlı bir şekilde yaşamaktadır. Çok eşliliğin verdiği sıkıntı sadece kadınla kalmamış çocuğa kadar inmiştir. Ekonomik zayıflık yaşayan ülke özellikle Darfur bölgesinde çocukların bakımını karşılayamayan aileler çocuklarını sokağa bırakmakta vesokaktaki çocukta hükümetin asayiş yetersizliği ile uyuşturucu gibi maddelere kolayca ulaşım kullanılmaktadır. Sudan'da çocuk madde bağımlısı oranı çok fazla ve İspanya heyetinin desteği ile açılı ıslah evleri ve çocukları yeniden topluma kazandırma çalışmaları oldukça yetersiz kalmaktadır.

Hükümetin yetersizlikleri sağlık alanında da devam etmiştir. Yine kadın-erkek ayrımının gözle görülür şekilde uygulandığı sağlık sektöründe kadınların sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Sadece çok zengin kesimlere ağır ücretlerle özel sigorta yapılmakta ancak yine de pahalı ilaçları (sıtma, dizanteri, kolera gibi) sigorta karşılamamaktadır.

Ancak son yıllarda yapılan kadın hareketleri ile Sudan'da kadının konumu iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle öğretmenlik mesleğinin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmakta ve bu kadınlar hemcinsleri için mücadele vererek Sudan'da kadını daha iyi konuma getirmeyi hedeflemektedir.

SONUÇ

Dünya tarihi boyunca kadının hep ikinci planda oluşu devrimler ve yeniliklerle kadın hareketini başlatmıştır. Kadınların küçük gruplarla başlayarak kitlesel hale gelen hareketine feminist adının verilmesiyle evrensellik niteliği kazanmıştır. Yüzyıllardır erkek otoritesinin kısılcındaki kadın kabuğunu kırarak kendisine toplumda, ekonomide ve en önemlisi insanlıkta yer kazanmaya çalışmıştır. Baskının ve kısıtlamanın ortasında eşitlik, hak ve insan olarak yaşama hakkı için mücadele veren kadınlar zamanla küçük zaferler kazanmıştır. Ancak evrensel boyutta verilen bu mücadele her yerde zaferle sonuçlanamamıştır. Bugün dünyada hiçbir ülke kadın-erkek eşitliğini tam olarak kazanamamıştır. Feminist harekete dar kalıplarda bakmaya devam eden erkek cinsi tarafsızlıklarından kurtulamamıştır. "Feminizm kadın sorunu olduğu kadar, erkek sorunudur da." Kadını dar kalıplara koyan baskıcı zihniyet erkeğe ise kaba, sert, güçlü ve duygusuz olma özelliklerini bahşetmiştir. Ne zaman ki erkek ağlayabildiğinde kadın özgür olacaktır. Ne zaman ki erkek güçsüz kalabildiğinde kadın güç kazanacaktır. Ne zaman ki erkek narin kişilikte olduğunda kadın sağlam adımlar atacaktır. Ne zaman ki önce toplumun dayattığı kalıbı erkek kırdığında o zaman feminizm zaferle sonuçlanacaktır.⁴

Feminist hareketin toplumun her kesimine, her disipline iz bırakması iktisat bilimine de yansımıştır. İktisat doktrini incelendiğinde kadının yerinin ekonomik alanda neredeyse yok sayılması yeni bir süreç başlatmıştır. Feminist iktisat. Kadınların ekonomide birçok alanda yer kazanması dışında, ekonomide kadın deneyimlerinin bugün makro ekonomi, mikro ekonomi gibi alanlarda yer verilmesiyle iktisadın yanlı taraflarından kurtulacağını savunmuşlardır. Bugün ders kitaplarında verilen iktisat biliminin duygusuz ve kısmî durumundan kurtarılıp yeniden gözden geçirilmesini hedefleyen feminist iktisatçılar daha radikal kararlar ile çoklu, zengin bir insan anlayışı oluşturabileceğini dile getirmiştir.

Chimamanda Ngozi Adichie, *we should all be feminists* adlı söyleşisinde Nijeryalı bir akademisyenin kendisine "feminizmin henüz Afrika'ya gelmediğini" söylemiştir.⁵ 21. yüzyıl gelişmiş dünyasında bu cümleyi duymak bugün sadece kadının sorunu olmamalıdır. Bu bir insanlık sorunudur. Ne yazık ki kurulan cümlenin doğruluğu kan dondurucu olsa da Afrika bugün hala kadının en kötü olduğu kara parçalarından biridir. Sudan Cumhuriyeti'nde doğanın sağladığı tüm olumlu şartlara rağmen yaşanan insanlık dramı örneği birçok ülkede boy göstermektedir. Kadının sınırlı alanda çalışabilmesi hatta ev içi emeği dışında değersiz görülmesi, eğitim olanağının olmaması hatta kendi

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=gkjW9PZBRfk> = 8 Eylül 2018 de erişildi.

⁵ https://youtu.be/hg3umXU_qWc?list=LLuRBuRgo2mAkudKooqQ8nAg. = 8 Eylül 2018 de erişildi.

imzasını atamayacak seviyede olması, kendi cinsel kimliğini tanımaması ve makineleşerek cinsiyeti hakkında çocuk sahibi olmak dışında bir şey bilmemesi Sudan Cumhuriyeti'ne olduğu gibi Suudi Arabistan'da da Hindistan'da da hemen hemen aynı noktadadır. Ne yazık ki dış güçlerin Sudan üzerindeki baskıcı tutumu ve hükümetin milliyetçi hareketleri ile kadının daha da geriye taşınması bugün en büyük nedendir. Her ne kadar demokrasi, eşitlik, hak ve hukuk anayasalarda yer alsada fiiliyatta herkes eşit olamamıştır, maalesef. Nobel Barış ödüllü Wangari Maathai, “Ne kadar yukarıya çıkarsan orada o kadar az kadın vardır.” cümlesiyle kadının yerini kısa ve öz şekilde ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

Acar-Savran, G. Tura Demiryontan, N. (2012) *Kadının Görünmeyen Emeği* (2. Baskı). İstanbul.

Adichie, C. N. (12 Nisan 2013). *Hepimiz Feminist Olmalıyız*. Erişim Tarihi: 8 Eylül 2018, https://youtu.be/hg3umXU_qWc?list=LLuRBuRgo2mAkudKooqQ8nAg.

Dikici, E. (2015) *Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Teorileri*. Eren Üniversitesi, Bitlis.

Donovan, J. (2015) *Feminist Teori*. İstanbul.

Eroğlu, Ö. (2014) *İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat*. İstanbul Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul.

Tamçelik, S.(Ed) (2014). *Küresel Politikada Yükselen Afrika*. Ankara.

Taş, G. (2016) Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *The Academic Elegance*, 163-175.

Tulga, D.(Ed) (2012) *Dünya Tarihi* (4. Baskı) İstanbul.

Watson, E.(22 Eylül 2014). *HeForShe Campaign*. Erişim Tarihi: 8 Eylül 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=gkjW9PZBRfk>

ANA AKIM İKTİSATIN PSİKOLOJİYE BAKIŞ AÇISI VE DAVRANIŞSAL İKTİSAT

Perihan Hazel KAYA¹

Şeyda IŞICIK²

ÖZ

İktisadın tarihi çok eski dönemlere dayanmakla beraber Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının yayınlanmasıyla bir bilim olarak kabul edilmiştir. İktisat biliminin tarihi sürekli gelişim içinde olmuş ve her gelişim kendinden önceki dönemden etkilenmiştir. Ana akım iktisadi düşünce bugünkü iktisat eğitimlerinin temellerini atarken, amacı fayda maksimizasyonu olan rasyonel bir birey karakterize etmiştir. Tercihlerinde ve kararlarında rasyonellik doğrultusunda ilerleyen birey, duygularını ve ruh halini davranışlarına kesinlikle yansıtmamaktadır.

Ana akım iktisat bu doğrultuda ilerlerken diğer bilim dalları ile de sürekli etkileşim halinde olmuştur. İktisat özellikle psikolojiyle yakından etkileşim içinde kalmıştır. Psikoloji denilince akla hemen insan geldiği gibi ana akım iktisadın da temelini rasyonel düşünen bireyin oluşturduğu unutulmamalıdır. Farklı bilim dalları olmalarına rağmen ikisinde de ortak nokta insandır. Dolayısıyla farklı iki bilim dalının çalışma alanlarının birlikteliğinin nasıl olduğunun sorgulanması gerektiği konusunda düşünceler olmuş ve bu etkileşimden doğan yeni bir çalışma alanı olarak davranışsal iktisadın gelişmesine öncülük etmiştir. Davranışsal iktisat, ana akım iktisattan farklı yönlerini gerçekçi bir yaklaşımla anlatmaya çalışan bir daldır. Ana akım iktisat insanların rasyonel olduğunu akılcı kararlar verdiğini açıklarken günümüzde ise her insanın aynı kararı veremeyeceğini yanlış bilgi sahibi olabileceğini de açıklayan davranışsal iktisat, insanların sınırlı rasyonel olduğunu yanlış kararlar vererek belirsiz ve güvensiz ortamda yaşamlarını sürdürdüğünü açıklamaktadır. Bunun nedeni ise davranışsal iktisada göre ekonomik yaşamlarını belirleyen duygusal, bilişsel ve sosyal nitelikli ekonomik içgüdülerinin olmasıdır.

Bu çalışmada ana akım iktisadın psikolojiye bakış açısı iktisat okulları çerçevesinde ele alınarak rasyonel birey varsayımının eksiklikleri değerlendirilmekte ve bu eksikliklere karşılık davranışsal iktisadın insan davranışlarının karmaşıklığına ilişkin yaklaşımları gözler önüne serilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ana akım iktisat, homo economicus, davranışsal iktisat, sınırlı rasyonellik, psikoloji

¹Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, e-mail: perihaner@selcuk.edu.tr

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, e-mail: seydaisticik769@gmail.com

BEHAVIORAL ECONOMICS AND PERSPECTIVE OF MAINSTREAM ECONOMICS ON PSYCHOLOGY

ABSTRACT

The history of the economy dates back to ancient times but it was accepted as a science by the publication of Adam Smith's "Wealth of Nations" book. The history of economics has always been in development, and every development has been influenced by the previous period itself. While laying the foundations of current economic education, mainstream economic thought has characterized a rational individual, whose goal is maximization of utility. Individuals who progress in rationality in their preferences and decisions do not necessarily reflect their feelings and moods on their behaviors.

While the mainstream economics was progressing in this direction, it was constantly interacting with other branches of science. Economics is especially in close interaction with psychology.

As psychology handles human behavior, it should not be forgotten that the mainstream economics is the basis of rational thinking individuals (homo economicus). Although they are different branches of science, the common point of both is person. Hence, there have been considerations about how the fields of study of two different sciences will work together and behavioral economics has developed as a new field of study arising from this interaction. Behavioral economics is a branch trying to tell different thoughts on human behavior from mainstream economics by a realistic approach. While mainstream economics explains that people are rational and make rational decisions, behavioral economics explains that nowadays every person cannot make the same decision and may have wrong information. The other words people are limited rational and make misjudgments and continue their lives in uncertain and insecure environments. This is due to the economic instincts of emotional, cognitive and social nature that determine their economic life according to behavioral reasoning.

In this study, mainstream economics' viewpoint of psychology is considered in the framework of economics schools, the deficiencies of rational individual assumption are evaluated and in response to these shortcomings behavioral economics approaches to the complexity of human behavior are revealed.

Key Words: Mainstream economics, homo economicus, behavioral economics, limited rationality, psychology

GİRİŞ

İktisat, insanların ekonomik kararlarını inceleyen bir sosyal bilimdir. İktisat bilimi farklı alanlarla ortak çalışmalar yapmakta ve kendini sürekli yenilemektedir. İktisat, insan davranışlarını ele aldığı için daha çok psikoloji ile iç içedir. Çünkü değişen koşullarda bireyler sınırlı gelirleri ile her isteğini yerine getirememekte ve bu da kişide psikolojik etki yaratmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar iktisat ve psikoloji ilişkisine bakıldığında, Klasik iktisatta insan davranışlarına önem verildiği ancak Neoklasik iktisat döneminde geri plana atılıp daha çok matematiksel kavramlarla bireylerin akılcı olduğunun açıklandığı görülmektedir.

Bireylerin rasyonel olduğunu varsayan ana akım iktisat, geleneksel bir iktisattır. Geleneksel iktisat, insan davranışlarını kişisel çıkar ilkesine dayandırmış ve bu ilkenin temeli ise 1789 yılında yayınlanan Jeremy Bentham'ın "Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş" eserinde anlatılan faydacılık felsefesi ile daha açıklayıcı hale getirilmiştir. Faydacılık felsefesinin temeli ise psikolojik hazcılığa dayanır. Psikolojik hazcılık, insanlar hazlarının peşine düşerler ve acıdan kaçarak bütün eylemlerini, hazlarını maksimum seviyeye çıkarmak için uğraşırlar(Ulaş,2002:648). Dolayısıyla psikolojik hazcılık, geleneksel iktisada göre kendi çıkarı peşinde koşan bireylerin davranışlarının temelini oluşturur. Kişi kendi faydasını çoklaştırırken aynı zamanda toplumunda faydasını en çoklaştırmış olmaktadır. Bu bilgiler ışığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- İnsan bencildir, akılcıdır ve kendi çıkarının peşinde koşar.
- İnsan faydasını maksimum yapmak için çalışır.

Fakat bu varsayımlar günlük hayatta geçerliliğini yitirmekte ve her bireyin davranışı birbirinden farklı olmaktadır. Herbert Simon sınırlı rasyonellik kavramını literatüre kazandırarak davranışsal iktisadın temelini atmıştır. Ona göre bireylerin bilgileri sınırlıdır ve hata yapma olasılıkları vardır.

Bu çalışmanın amacı ana akım iktisadın psikolojiye bakış açısı iktisat okulları çerçevesinde ele alınarak rasyonel birey varsayımının eksiklikleri değerlendirilmekte ve bu eksikliklere karşılık davranışsal iktisadın insan davranışlarının karmaşıklığına ilişkin yaklaşımları gözler önüne serilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın ilk kısmında ana akım iktisattan bahsedilmektedir. İkinci kısımda ana akım iktisat ve psikoloji ilişkisinin nasıl işlediği açıklanmaya çalışılmış ve sonrasında ana akım iktisada tepki olarak ortaya çıkan heteredoks iktisada yer verilerek heteredoks iktisadın içinde yer alan davranışsal iktisat okulu değerlendirilmiştir. Son olarak ise iktisat ve psikoloji ilişkisinin günümüzdeki durumu ele alınarak çalışma sonlandırılmıştır.

1. ANA AKIM İKTİSAT ÖĞRETİSİ

Ana akım iktisat 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa'daki kültürel ve felsefi gelişmelerin etkisi ile ortaya çıkmıştır. Ana akım iktisat dünyada kabul görülen hakim bir Ortodoks iktisattır. Ortodoks iktisadın temel dayanağı ise Neo klasik iktisada dayanmaktadır.

Marksizm felsefi düşüncenin gelişmesi ile Neo klasik iktisatçılar değeri psikolojik etkenlere dayandırarak faydayı değer belirleyicisi olarak kabul etmektedirler. Bu yüzden Neo klasik iktisat,

marjinal değer ve bölüşüm anlayışında birleşen iktisat okullarının oluşturduğu bir bütündür(Candan ve Hanedar,2005:2).İktisat biliminde ilerlerken de Neo klasik okul çizgisinde yer alan okullar yer almıştır.

Tablo-1: Neo Klasik Temelli Okullar

Klasik İktisat Okulu	Tam rekabete dayalı bir okul olan klasik iktisatta bütün piyasalar temizlenmektedir.
Neo Klasik İktisat Okulu	Fayda kavramı değerın kaynağıdır.
Monetarist İktisat Okulu	Adaptif(uyarlayıcı) bekleyişler geçerlidir.
Yeni Klasik Okulu	Rasyonel bekleyişler varsayımı geçerlidir.
Yeni Keynesci İktisat	Ahlaki tehlike-Asimetrik bilgi-Ters seçim

Neo Klasik İktisadın Temel Varsayımları:

Ana akım iktisadın temel dayanağı Neo klasik iktisat olduğu için Ana akım iktisadın varsayımları da Neo klasik iktisadın varsayımlarına göre anlatılmaktadır.

1. Değerin kaynağı marjinal faydadır. Fayda Neo klasik iktisadın uzun süre var olmasına katkı sağlayan bir kavramdır. Çünkü tüketiciler fayda maksimizasyonu yaparken üreticilerde kâr maksimizasyonu yapmaktadırlar. İktisadi aktörler kendi çıkarları peşinde koşarlar ve asla zarar edecek bir konumda yer almazlar.

2. Tam rekabet vardır. Toplumdaki tüm bireyler eşittir ve sınıflaşma gibi kesimler yer almamaktadır. Piyasa herkesin yararına göre işlemektedir. İktisadi olayı etkileyen değişkenlerden biri değiştiğinde diğerlerinin sabit kaldığı ceteris paribus olduğu kabul edilir.

3. Say yasasında her arz kendi talebini yaratmaktadır. Piyasada bir talep açığı yer almamaktadır. Piyasada meydana gelecek bir kriz oluşumuna neden olacak olay yaşanmamaktadır.

4. Görünmez elin katkısıyla herhangi bir devlet müdahalesine veya dış müdahaleye gerek kalmadan piyasanın kendiliğinden işlemlerini sağlamaktadır.

5. Rasyonellik varsayımında iktisadi aktörlerin tüketicilerin ve üreticilerin her zaman her koşulda akılcı kararlar verdiği yani homo economicus olduğu kabul edilir.

6. Ücret ve fiyatların esnekliği tam rekabetin olduğunu göstermektedir. Piyasada birden fazla alıcı ve satıcı yer alırken onların müdahalesi olmaksızın ücret ve fiyatların piyasa tarafından belirlendiği aynı zamanda alıcı ve satıcılarında bu ücret-fiyatları kabul ettiği varsayılmaktadır.

7. Soyut çözümler ve varsayımlar yerine somut ve matematiksel varsayımlar geçerlidir. Fayda kavramının literatürde yer almasının sonucu ile iktisatta iktisadi aktörlerin davranışları matematiksel formüllerle sınırlandırılmıştır. Neo klasik iktisat daha çok mikro temelli yani tümden tikele doğru bireyi ele alarak inceleme yapmaktadır.

8. Genel denge geçerlidir. Piyasanın işleyişini aksatacak bir olay gerçekleşmemektedir. Bireylerin akılcı olduğu ve kişisel çıkar peşinde koştuğu düşünülerek, hiç kimsenin değiştiremeyeceği hedefe ulaşılması varsayılmıştır.

Bütün bu varsayımlar, değişen yaşam koşullarında geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü tam rekabet varsayımı günlük hayatta görülmemektedir. İnsanlar akılcı kararlar verememektedirler ve yanılıya düşmektedirler. Ayrıca Neo klasikte yaşanmayan krizler ve piyasanın her zaman temizlendiği varsayımı herhangi bir müdahalenin olmaması yaşanan 2008 krizini kontrol altına alamamıştır.

2.ANA AKIM İKTİSAT VE PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ

Klasik iktisatçılardan olan Adam Smith, David Hume ve Jeremy Bentham iktisat ve psikoloji üzerine çalışmalar yapmışlardır. Adam Smith,1759 yılında yayınlanan “Ahlaki Duygular Kuramı” eserinde insan davranışları ile ilgili düşüncelerini anlatmıştır. Adam Smith, Ahlaki Duygular Kuramı’nda insan davranışlarının temelini sempatiye dayandırmıştır. Diğer bir deyişle insanların, başkaları tarafından değerlendirildiğini bilmelerinin önemini sempati kelimesiyle açıklamıştır(Ruben ve Dumludağ,2015:36). Dolayısıyla insanlar bir konu hakkında başkalarının ne düşündüklerini bilemeyeceğini fakat bizim o konuda kendi düşüncemizi bilerek hareket edeceğimizi ve insanın kendine nasıl davranılmasını isterse öyle davranacağını açıklamıştır(Eser ve Torgonbaeva,2011:289).

Adam Smith, 1776 yılında yayınlanan “Ulusların Zenginliği” eserinde sempati ilkesi yerine insan davranışlarının temelini kişisel çıkar ilkesine dayandırmıştır.

David Hume ise çalışmalarında tutkunun, inatçılığın ve hayatı sevmenin insan davranışlarının temelini oluşturduğunu açıklamıştır. David Hume, Smith’in sempati konusuna eleştiride bulunmuş ve onun açıklamasının tersine, insanlar başkalarının ne düşündüğünü bilebileceğini ve böylece tutkularını çıkarabileceğini belirtmiş bununda kişilerin sempatisini arttıracığını açıklamıştır(Matsuyama,2009:8).

Geleneksel iktisat, insan davranışlarını kişisel çıkar ilkesine dayandırmış ve bu ilkenin temeli ise Jeremy Bentham’ın,1789 yılında yayınlanan “Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş” eserinde anlatılan faydacılık felsefesine dayanmaktadır. Fayda, insanların içsel mutluluğu yani kendi çıkarı ile ölçülebilen psikolojik bir büyüklüktür(Lewin,1996:1297).Dolayısıyla kendi çıkarları peşinde koşan insanların davranışlarının temeli psikolojik hazcılığa dayanır. İnsanlar hazlarının peşine düşerler ve hazlarını maksimum seviyeye çıkarmak için uğraşırlar(Ulaş,2002:648).

19.yüzyılda Klasik iktisatta olduğu gibi Neo klasik iktisatta da psikoloji alanında çalışmalar yapılmıştır. Jeremy Bentham’ın fayda kavramını, Jevons, Menger ve Walras isimli iktisatçılar yeniden geliştirerek marjinal fayda kavramını literatüre kazandırmışlardır(Lewin,1996:1297).

Başını William Stanley Jevons, Leon Walras, Irving Fisher’in çektiği matematiksel yaklaşımı benimseyen grup,iktisadi olayların kantitatif(sayılabilen)olarak ifade edilebileceğini belirterek, son birimin faydası matematiksel formüllerle anlatılmıştır. Carl Menger, Friedrich von Wieser, Böhm-Bawerk ve Colin Clark gibi iktisatçılar psikolojik okul olarak adlandırılan grup ise matematiksel olmayan daha çok psikolojik etkenler üzerine çalışmalar yapmışlardır. Psikolojik okul ise son birimin faydasını tüketicinin ruhsal durumlarına göre ölçülebileceğini açıklamaktadır(Acar,2005:3).

Kutu diyagramı analizini yapan Francis Edgeworth ise insanların ekonomik kararlarını psikolojik durumlarına göre değerlendirmiştir. Böylece, insanların ekonomik kararlarından sağladığı faydayı ölçmeye çalışmıştır(Eser ve Torgonbaeva,2011:291).

Mikroekonominin kurucusu olan Alfred Marshall “Ekonominin Temelleri” eserinde iktisat bilimini, hem servet bilimi hem de insanı inceleme bilimi olarak iki yönde incelemiştir. Marshall yaptığı iktisat çalışmalarında, psikolojik çalışmalardan etkilenmiştir. Marshall, azalan fayda kanunu teorisinde psikolojik çalışmalarındaki insanı basit tip makine olarak kabul etmektedir(Matsuyama,2009:2).

Neo klasik iktisatçı olan Fisher, iktisadi kararları psikolojik faktörlere dayanarak anlatmıştır. Fisher zamanlar arası tercihi ve para yanılgısı teorilerini analiz etmiştir ve bu teorilerde psikolojik kavramlar kullanmıştır. Zamanlar arası tercihi teorisinde tüketimi açıklamak için geliştirmiştir. İhtiyatlılık, hayata dair beklentiler, alışkanlıklar ve moda gibi kişisel faktörlerde etkili olmuştur. Para yanılgısı teorisi ise fiyatlarda bir yükselme meydana geldiği halde, bireylerin nominal gelirlerindeki artışı, reel gelirleri yükselmiş gibi davranmalarınıdır. Bu yüzden, bireyler gerçek ve nominal gelir değerlerinin karıştırdıkları için konjonktür dalgaların arttığını ifade etmiştir(Thaler,1997:439-440).

1930-1950 dönemleri arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası Neo klasik iktisatta, psikolojinin iktisadi kararlar üzerindeki etkisi azalmıştır.

Neo klasik iktisatçılar, savaş sonrası dönemde içsel mutluluğu reddederek fayda kavramı yerine iktisadi kararların tercih ve seçiminde bilinemezci kalmayı seçmişlerdir. Böylece iktisat bilimi psikoloji etkilerinden uzaklaştırılmaya başlanmıştır(Angner ve Loewenstein,2006:10-11).

Comerer’e göre; Neo klasikçiler savaş sonrası, mantıksal pozitivizm ile F-saptırmasını ele alarak iktisadi kararlarda bireylerin rasyonel davrandığını ve kendi faydasını maksimize ettiğini belirtmiştir. Böylece F-saptırması ile psikolojik çalışmalar tercih edilmeye başlanmıştır(Comerer, 1999a:10575).

İktisadi kararlarda insan davranışları matematiksel modeller ile anlatılırken 1940’lı dönemlerde insan rasyonel varlık haline getirilmiştir. 1950’li dönemlerde ise, iktisadi kararlarda risk, belirsizlik ve rasyonel seçim teorisi ile ilgilenilmeye başlanmıştır.

Kurumsal iktisat Neo klasik iktisata tepki olarak doğmuştur. Kurumsal iktisat pragmatizmi savunmaktadır. Pragmatizm yaklaşımına göre faydası olmayan bir şey doğru değildir ve her şey pratik fayda ölçüsüne göre değerlendirilmelidir. Bundan dolayı kurumsal iktisatçılar 20.yüzyılda ordinalist fayda yaklaşımını eleştirerek psikolojinin göz ardı edilmesinin hata olduğunu ifade etmişlerdir(Angner ve Loewenstein, 2006:16). Kurumsal iktisatçılardan olan John Hobson ve Thorstein Veblen’nin iktisat çalışmaları, sosyolog Gabriel Tarde’nin yayınladığı “İktisat Psikolojisi” eserindeki analizlerden etkilenmişlerdir. Tarde’ne göre, insanların kişisel özelliklerinin farklı olmasına rağmen toplum içinde nasıl benzer davranış sergilediklerini ve nasıl bir sosyal düzen kurabildiklerini araştırmıştır. Veblen ise mülkiyetin ve teknolojinin davranışlar üzerinde etkisi olduğunu ifade etmiş ve gösteriş güdülerini alanında çalışmalar yapmıştır. Böylece gösteriş etkisi kavramıyla iktisadi kararlarda psikolojik etmenler rol oynamıştır(Eser ve Torgonbaeva,2011:294).

John Maynard Keynes, 20.yüzyıl dönemlerinde Kurumsal iktisatçıların yanında yer alan ve Neo klasikçilerden farklı düşünen psikoloji alanında çalışmalar yapan bir iktisatçıdır.1936 yılında yayınlanan “Genel Teori” eseri ile davranışsal iktisada katkı yapmıştır(Angner ve Loewenstein, 2006:18).Keynes

iktisadi kararların, yatırımcının ve girişimcinin hayvani içgüdüleri sonucunda alındığını ve para kazanma hırsını simgelediğini ifade etmiştir(Galeotti ve Karakostas,2010:4).Keynes nominal ücretlerin düşürülmesi durumunda çalışanların ve sendikaların baskı uygulaması nedeniyle ve hatta istihdamın arttırılamaması gerekçesiyle, devletin para ve maliye politikalarıyla ekonomiye müdahalede bulunacağını belirtmiştir(Eser ve Torgonbaeva,2011:295).Keynes aynı zamanda devletin ekonomiye müdahalesi ile kamu görevlilerinin çalışanlardan ve sendikalardan daha rasyonel ve erdemli kararlar vereceklerini kamu yararını maksimum edeceklerini belirtmiş ve psikolojik kavramlara yer vermiştir(Akyıldız,2006:10).Akerlof ise Keynes'in bu görüşüne karşı, çalışanların ve sendikaların nominal ücret düşüşlerine baskı yapmalarının nedenini psikolojik yaklaşıma bağlamış ve bireyler kazançlardan çok kayıplara daha fazla önem verdiklerini ifade etmiştir(Tomer, 2007:472-473).

İnsanların iktisadi karar vermeleri sürecinde gösterdikleri davranışlar birbirinden farklı olması homojen yani benzer insan tipinin olmadığını göstermektedir. Böylece insanların nasıl karar verdiklerini ve neye göre davranışlarını değiştirdiklerinin araştırılması için yeni bir iktisat yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Neo klasik iktisadın insan davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığını ve iktisadi olayları etkileyen değişik faktörlerin olduğunu açıklayan heteredoks iktisat ortaya çıkmıştır.

3.HETEREDOKS İKTİSAT

İktisat bilimi, kıt kaynaklarla insanların sonsuz ihtiyaç ve isteklerinin en etkin bir biçimde karşılanmasını inceleyen bir bilimdir. Dolayısıyla Ana akım iktisatta bu yönde ilerlemektedir. Ana akım iktisat bu tanım doğrultusunda genel kabul görmüş bir akım olmuş ve Ortodoks sıfatı ile anılmıştır. Ortodoks iktisat ise Neo klasik iktisadın varlığı ile ifade edilmektedir. Bu yüzden sadece bireyi konu edinerek kendini sınırlamakta ve dış müdahalelere karşı çıkmaktadır. İnsanların ekonomik kararlarını sadece fayda teorisine dayanarak matematiksel formüllerle açıklamaktadır. Piyasada meydana gelebilecek en ufak bir dengesizlik bulunmamakta ve piyasalar kendiliğinden temizlenmektedir. İnsanların homo economicus olması daima rasyonel davranış sergileyecek olmaları ve her an her koşulda tam bilgiye ulaşılabilir varsayılması Ana akım iktisadın mükemmel bir piyasanın varlığını göstermektedir. Bir toplumdan diğer bir topluma geçerken ise Neo klasik iktisadın bu kuralları değişmez, katı kurallar olarak kabul edilmektedir(Erkan,2016:30).Değişmeyen katı kurallar her topluma empoze edilememiş ve Neo klasik iktisadın hakimiyetini sarsmıştır.

1929 yılında yaşanan ekonomik krizinin ardından kurulan Keynesci İktisat, Monetarist İktisat, Yeni Klasik ve Yeni Keynesci İktisat okulları geliştirilmiştir. Fakat bu iktisat okulları matematiksel başarılarıyla krizi açıklayamamışlardır. Neo klasik iktisat eleştirilere maruz kalmış ve bu başarısızlığın sonucunda Ana akım dışı iktisadın oluşumuna zemin hazırlamıştır(Bocutoğlu,2004:2).

Neo klasik iktisadın eleştirilere maruz kalması ve teorilerinin Otizm'e benzetilmesi ile Ana akım iktisat okulunun yerine başka bir iktisat arayışına yönelme olmuştur. Otizm'e karşı iktisatta yeni bir kavram olan Post-Otistik iktisat yaklaşımı kendini göstermiştir.

Heteredoks iktisat okulu, Ortodoks iktisadın temel dayanağı olan Neo klasik iktisadın dışındaki paradigmaları kapsamakta ve iktisadi sorunlara sosyolojik, psikolojik ve politik bakış açısı

sağlamaktadır (Erkan,2016:31). Heteredoks iktisat,1960 yılı sonlarına doğru Neo klasik iktisada tepki olarak doğmuştur(Eren ve Uysal,2017:137). Bu iktisat yaklaşımına heteredoks denilmesinin sebebi ise Hetero kavramının çoğulculuk veya farklı türleri içermesi anlamlarını taşımasıdır (Garnett,2011:2).

Post-Otistik ve Heteredoks iktisada göre, iktisat sosyal bir bilimdir ve iktisat hakkında kesin yargılara varmak imkansızdır. İnsanda sosyal bir varlık olduğu için onunda her yaptığı mükemmel olamaz yani rasyonel olduğu kabul edilemez. İnsan davranışlarını etkileyen gelenek, kültür veya psikolojik birçok faktör vardır.

Bir toplumdan diğer topluma geçerken Neo klasik iktisadın katı değişmeyen kuralları da güvenilirliğini yitirmiştir. Çünkü değişen yaşam koşullarında ve toplum yapısında Neo klasik iktisadın matematiksel teorileri ile kuralların değişmeyeceği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla Ana akım iktisadın matematiksel formüllerle somutlaştırdığı her şey Heteredoks iktisatta tam tersine işlemektedir. Bu yüzden iktisat, değişken ve öngörülemeyen bir sosyal bilimdir.

Tablo-2: Ana akım İktisat ve Heteredoks İktisat Karşılaştırması

Ana akım iktisat	Heteredoks iktisat
Statik denge kuramı geçerlidir.	Dinamik denge kuramı geçerlidir.
Katı değişmeyen kurallar söz konusudur.	Çoğulculuk varsayımı geçerlidir. Değişkenler belirsizdir, öngörülmez.
Serbest rekabetçi piyasa	Piyasa başarısızlığı vardır.
Rasyonel beklentiler geçerlidir.	Sınırlı rasyonellik, uyumlu, evrimcidir.
Bireyler temsilidir.	Bireyler somuttur.
Tümdengelimcidir.	Tümevarımcıdır.

Heteredoks iktisat, Neo klasik iktisatta olduğu gibi tek bir yaklaşıma bağlı kalmamıştır. Adından da anlaşıldığı gibi Heteredoks iktisatta çoğulculuk ön plandadır. Heteredoks okulunda, çeşitli teorik yaklaşımlar ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir.

Heteredoks iktisat okulundaki teorik yaklaşımlar şu şekilde özetlenebilir:

- **Tarihçi İktisat Okulu:** Neo klasik iktisadın döneminde Almanya'da ortaya çıkmıştır. Tarihçi okul,Neo klasik iktisadın a priori yöntemine karşı empirik çalışmalar yaparak tarihselci bir tutum içinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Neo klasikçilerin tümdengelimci ile tarihçi okulun tümevarımı arasında çatışmalar yaşanmıştır. Tarihçi okul bu çatışmada sarsılma yaşamış ve daha sonra Amerika'da ortaya çıkan kurumsal iktisatçılar üzerinde etkisi görülmüştür.

- **Marksist İktisat Okulu:** Hegelci diyalektik bir kurgu üzerine inşa edilmiş okuldur. Toplamların determinist tarihsel bir süreç geçirdiklerini ifade ederler. Marksist iktisat, Neo klasik iktisattan tamamen farklıdır. Neo klasik iktisatçıları burjuva iktisatçısı olarak kabul eden Marksist

iktisatçılar ise kapitalizmi benimsemişlerdir. Marksist iktisatçılar emek-değer teorisine önem vermişlerdir. Klasik iktisatçılarda olduğu gibi bir malın üretiminde ne kadar fazla emek kullanılmışsa o malın değeri de o kadar yüksektir. Marksist iktisatçılardan olan Karl Marks'ta üretilen malların emek maliyetinden daha yüksek fiyattan satılması durumunda aradaki farkın işçinin kapitalist tarafından sömürüleceğini belirtmiştir. Neo klasik iktisatçılar ise fayda-değer teorisine önem vermişlerdir.

- **Avusturya İktisat Okulu:** Avusturya iktisat okulu, Neo klasik iktisat okulunda adı her zaman geçmiştir. Neo klasik iktisattan en önemli farkı, Avusturya iktisatçılarının metodolojik düalizmden yana olmasıdır. Neo klasikçiler ise fizik ve sosyal bilimlerden yanadır. Dolayısıyla Avusturya iktisatçıları, iktisadın matematikleştirilmesine karşıdırlar. Avusturya iktisatçıları, Neo klasikçiler gibi bireycidirler ve a priori yöntemini savunurlar. Aynı zamanda makroekonomik olgulara karşı şüpheyle bakarlar.

- **Kurumsal İktisat Okulu:** Metodolojik olarak Alman tarihçi okulundan etkilenmiştir. Amerikan kökenli bir okuldur. Neo klasikler gibi bireyci değil, kurumsalcılardır. Bu nedenden dolayı da analizlerinin temelini kurumlar oluşturur ve adını da buradan almıştır. Kurumsal iktisat okulunun kurucusu olan Veblen, politikanın, yasaların, kurumların varlığının ve insan davranışlarının üzerinde odaklanmıştır. Bunları da daha iyi analiz edilebilmesi için psikolojik, sosyolojik ve antropolojik gibi disiplinlerden yararlanılması gerektiğini ifade etmiştir. Neo klasikçilere göre daha relativist ve tarihsel bir tutumları vardır.

- **Post-Keynesci İktisat Okulu:** Keynesçiliğin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Neo klasikçilerce içselleştirildiğini savunurlar. Keynes'in, Neo klasiklere karşı olduğunu iddia etmişlerdir. Post-Keynesçiler, Neo klasiklerin denge fikrine itiraz etmişlerdir. Onlara göre, Keynes'in belirsizliğe yaptığı vurgu ile Neo klasiklerin denge fikrini reddetmesidir. Fakat geleneksel iktisatçılar bunu hesaba katmamış ve Neo klasikçilerin merkezi dengesini benimsemişlerdir. Post-Keynesçiler aynı zamanda Neo klasiklerin zamanı hesaba katmadan yaptıkları analizleri eleştirmişlerdir. Halbuki iktisadi kararlarda zaman önemli bir unsurdur.

- **Kamu Tercih İktisat Okulu:**20.yüzyılın ortalarında Amerika'da ortaya çıkan bir okuldur. Metodolojik anlamda heteredoks olmayan bu okulu, Heteredoks okulların içinde saymak mantıklı değildir. Ancak Neo klasiklerden ayrılan yönü vardır. Neo klasiklerin fayda teorisini siyasete taşımasıdır. Dolayısıyla siyasi ilişkilerin belirlenmesi homo economicusun davranışlarıyla gerçekleşir. Demokratik bir toplumda oy verenler ile talep edenler bu maksimizasyon ilkesine göre hareket ederler.

- **Feminist İktisat Okulu:** Feminist iktisat, kadınların ekonominin gelişimini anlamak için iktisat biliminin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtir. Ana akım iktisatçıların homo economicus olarak belirttiği bireyi erkek olarak kabul ettiklerini ve bu yüzden kadın bakış açısına yer verilmediğini iddia etmektedir(Erkan,2016:36).Dolayısıyla ekonomi politikalarında cinsiyet ayrımı yapılması olası krizlerin oluşumunda yapılan modellerin sağlıklı işleyişine engel olacaktır.

- **Nöroekonomi:** Ekonomi, psikoloji ve nöroloji bilimlerinin kesişimi olarak kabul edilmektedir. Nörobilimsel yöntemlerle, insanların ekonomik davranışları çözümlenmeye çalışılmıştır. Nöroekonomi böylece insan beyninin karar verme sürecini araştıran ve davranışların nedenlerini inceleyen yeni bir çalışma alanıdır. Neo klasik iktisatçılar bireyin iktisadi karar verme sürecindeki nörokimyasal tepkimelere yer vermemiştir. Neo klasikçilerin etkisinden sıyrılıp Nöroekonominin bulgularına önem verilirse bireylerin ekonomi kararlarındaki davranışları tahmin etme gücü artacak ve daha gelişmiş ekonomik modeller rahatlıkla kurulabilecektir(Erkan,2016:35-36).

- **Deneyel İktisat Okulu:** İktisatta yakın zamana kadar deneyin zorluğundan ve imkansızlığından bahsedilmekteydi. Neo klasikçilerde katı değişmeyen kurallar geçerli olduğundan deneye yer verilmemiştir. Günümüzde deneyin iktisatta yer alması ile de çoklu denge analizlerinde önemli yere sahip olmuştur. Deneyel iktisadın amacı insanların ekonomik kararlarını anlama, öğrenme ve bilişsel süreçlerini incelemek için laboratuvar ortamında deneyler yapmaktır. Bireylere bir takım kararlar almaları için sorular sorularak aldıkları kararların nasıl diğer bireylerin kararlarına bağlı kaldıkları araştırılmaktadır. Tümevarım yöntemiyle deneyden elde edilen bulgularla genellemeler yapılmaktadır(Erkan,2016:33).

- **Evrimci İktisat Okulu:** Neo klasik iktisadın statik denge teorisine karşı geliştirilen bir iktisattır. Neo klasik iktisat değişmeyen kararlı denge durumlarında iktisadi olayları incelerken, Evrimci iktisat ise dinamik denge teorisine ilgilendirilmiştir. Onlara göre, iktisadi sorunlarda dinamik sürece göre hareket ederler ve değişkenlerde yenileme gibi tesadüfi öğelere yer verirler (Erkan, 2016:34).

- **Davranışsal İktisat Okulu:** Aşağıda daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

3.1. Davranışsal İktisat Yaklaşımı

19.yüzyılın ortalarına doğru tüketici bireyler iktisadi kararlarında faydalarını maksimum yapmak için tercihlerde bulunurlar. Aynı zamanda üreticiler ise kârlarını maksimum düzeye çıkarmak içinde en uygun tercihleri yaparlar. Böylece faydanın ölçülmesi ve maksimum sınırının belirlenmesi için matematik alanında çalışmalar yoğunlaştırılmış olmakta ve Neo klasik okulu egemen iktisadi düşünce konumunda yer almaktadır. Bu yüzden iktisatta matematiğin ağır basması sonucu psikolojik çalışmalar ilgi odağı olmaktan uzaklaşmıştır.1980'lere kadar egemen olan Neo klasik okuluna eleştiriler gelmeye başlamıştır. Özellikle rasyonel insan varsayımını eleştirerek ortaya çıkan davranışsal iktisat, rasyonel bir insanın olamayacağını ve iktisadi kararlar verilirken, psikolojik ve sosyolojik gibi birçok unsuru da içinde barındırdığını açıklamaktadır. Her bireyin akılcı kararlar veremeyeceğini ve bazılarının asimetric bilgi, belirsizlik, kaybetme korkusu veya statü kazanma gibi psikolojik durumlarda olacağı göz önüne alınarak psikoloji, iktisadi kararları etkilemektedir. İktisat biliminin ortaya çıktığı dönemlerde iktisadın matematiksel formüllerle sınırlandırılmış olması, iktisadın gelişimine engel olmuştur. Çünkü homo economicus kavramı bütün kapıları kapatmaktadır. Bu yüzden iktisadi kararlarda bireylerin davranışlarının hesaba katılmamasından dolayı psikoloji kavramı 20. yüzyıla kadar çok bilimsel olmayan bir bilim olarak kalmıştır.20. yüzyıl başlarında ise Irving Fisher ve Vilfredo Pareto gibi iktisatçıların çalışmalarıyla davranışsal iktisat zenginleştirilmiştir. Fakat 20.yüzyılın ikinci yarısında ise

davranışsal iktisada eleştiriler yapılmış ve iktisadi kararlarda psikolojinin etkisi azalmaya başlamıştır (Can,2012:93-94).

Davranışsal iktisat kavramı ilk kez 1957 yılında ortaya atılmıştır. George Katona, Harvery Leinbenstein, Tibor Scitovsky ve Herbert Simon isimli bu dört iktisatçının yaptıkları çalışmalar ile davranışsal iktisadın adını duyurarak gelişimine katkıda bulunmuşlardır (Comerer ve Loewenstein, 2002:4). George Katona,1951 yılında yayımlandığı “Psychological Economics”(Psikoloji Ekonomisi) isimli eseriyle, davranışsal iktisadın gelişimi için ilk öncü araştırma yapan kişidir. Katona bu eserinde, iktisatçılara çağrıda bulunmuş ve psikolojinin iktisadi kararlarda yer almasının gerektiğini ifade etmiştir (Can,2012:94).

Herbert A.Simon 1947 yılında “Administrative Behavior”(Yönetimsel Davranış)adlı eserinde örgütlerin nasıl davranış sergilediklerini incelemiştir. Simon,1955 yılında yayınlanan “A Behavioral Model of Rational Choice”(Rasyonel Seçimin Davranışsal Bir Modeli)isimli çalışmasında geleneksel iktisadın savunduğu homo economicus (ekonomik insan)kavramında köklü değişiklikler yapması gerektiği konusunda önerilerde bulunmuştur. Rasyonel bireyin olmadığını ve bireyin kendi yetenek ve bilgisinin sınırlı olduğunu bunun da rasyonelliği sınırladığını belirtmektedir (Simon,1955:112-113).

İktisatçı olan Richard Thaler İktisatta psikoloji ile ilgilenmiştir. Thaler, yaptığı çalışmalarda geleneksel iktisatçılar arasında davranışsal iktisadın farkına varılması gerektiğini ve bununda kabul edilmesini hızlandırmıştır(Eser ve Torgonbaeva,2011:300).

Harvery Leinbenstein, 1966 yılında geliştirdiği X-etkinsizliği kavramı ile tüketicilerin ve işçilerin faydalarını maksimum ederken, üreticilerinde kârlarını maksimum ederken karşılaştıkları başarısızlıkları analiz etmiştir(Hattwick,1989:142).Tibor Scitovsky, motivasyon kavramını literatüre kazandırmış ve motivasyonunun tüketici davranışlarını etkilediğini açıklamıştır(Scitovsky,1973:31).

Davranışsal iktisat yaklaşımının ortaya çıkmasında ve gelişiminde ilk adımlar Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından atıldığı söylenmektedir. Psikolog olan Kahneman ve Tverskypsikoloji, hedonik psikoloji, bilişsel psikolojive karar verme gibi bakış açılarıyla iktisadı psikoloji ile birleştirmek için ilk önemli çalışmalara imza atmışlardır(Şen ve İncekara,2012:237-238).

2012 yılında Nobel Ödülü alan Daniel Kahneman’ın davranışsal iktisat alanında önemli bir katkısı söz konusudur. Kahneman bu ödüle “İnsani Karar Verme ve Belirsizlik İçinde Verilen Kararlar Konusunda, Ekonomik Bilimlere Psikolojik Araştırma Kavrayışını Entegre Etmesinden” dolayı layık görülmüştür. Daniel Kahneman,2003 yılında “A Psychological Perspective on Economics”(Ekonomiye Psikolojik Bir Bakış) adlı çalışmasında, iktisadın psikolojik varsayımlarının keşfini 1970’lerde Bruno Frey’in bir raporuyla keşfettiğini anlatmaktadır(Şen ve İncekara,2003:238).Raporda ekonomik aktörlerin rasyonel ve bencil olduğunu, iktisadın psikolojik varsayımlarını ürkütücü bulduğunu, iktisat ve psikoloji arasında da büyük bir boşluk olduğunu belirtmiştir (Can,2012:95).

Kahneman’ın ve Tversky’nin çalışmaları üç kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda insanların belirsizlik altında karar almalarında etkili olan sübjektif olasılıkları ve bilişsel yanlılıkları incelemiştir (Bilişsel yanlılıklar; aşırı güven, aşırı iyimserlik, pişmanlıktan kaçma, belirsizlikten

kaçınma, karşılıklılık, batık maliyeti). İkinci kısımda Beklenti teorisini geliştirerek, beklenen fayda teorisinde ortaya çıkan başarısızlıkları göstermişlerdir. Üçüncü kısımda ise insanların seçim sürecinde problemlerin yapısının etkili olduğunu ve çerçeveleme etkisini araştırmışlardır. Çerçeveleme etkisi; durumun ortaya konuluş şeklinin karar vericinin düşüncelerini ve seçimlerini etkilediğini anlatmaktadır (Eser ve Torgonbaeva, 2011:299).

Neo klasik iktisadın analizlerinde kabul edilen insanların değişmeyen zevkleri, her zaman doğru kararlar alması ve akılcı davranmaları davranışsal iktisat ile sınanmaya başlanmıştır. Kahneman ve Tversky'nin çalışmaları iktisat ve psikolojiyi birbirine yaklaştırmış ve iktisadi kararlarda insan davranışlarını psikoloji bilimin anlayışıyla iktisada uyarlamaya yönelik olmuştur.

4. DAVRANIŞSAL İKTİSAT BAĞLAMINDA İKTİSAT VE PSİKOLOJİ İLİŞKİSİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

İktisat ve psikoloji ilişkisi adına yapılan tüm çalışmalarla günümüzdeki durumu, insanın iktisadi kararlarında psikolojinin faydalarından daha fazla yararlanarak literatüre önemli katkılar yapılacağı yönündedir. Özellikle politika yapıcıları; vergi politikalarında, para politikalarında, emeklilik planları düzenlemelerinde ve toplumsal tasarrufların teşvikinde davranışsal iktisadın bulgularını uyarlamaya başlamışlardır.

ABD eski başkanı George W.Bush, çalıştığı dönemde Amerikan ekonomisini canlandırmak için vergi indirimi uygulamasına geçmiştir. Psikolog Epley, Idson ve Mak ise çalışmalarında, vergi indirimi yerine vergi ikramiyesi şeklinde uygulama yapılmış olsaydı vatandaşların daha çok harcama yapmasına neden olacağını ve ekonominin canlanmasına katkıda bulunacağını ifade etmişlerdir(Eser ve Torgonbaeva, 2011:311). Dolayısıyla insanların algılarındaki değişiklik davranışlarını da etkilemiş olmaktadır.

Parasal iktisat, iktisadi kararların rasyonel olduğunu kabul ederken, davranışsal iktisat ise rasyonelliği reddederek insanların sınırlı bilgi ve yeteneklerinin olduğunu açıklayarak sınırlı rasyonelliği kabul etmektedir. Dolayısıyla rasyonel olmayan bir bireyin davranışı nasıl parasal sistemi etkilediği ve enflasyonun ortaya çıkmasına neden olabileceği gibi düşünceler ile araştırılmaya başlanmıştır. Akerlof, doğruluk, eşitlik, kayıptan kaçınma, para yanlılığı ve erteleme gibi davranışsal olguların, yoksulluğu ve işsizliği açıkladığını ifade etmektedir.

Geleneksel iktisat, insanı bencil ve çıkarıcı varsaymaktadır. Güven, empati ve altruistik gibi konuları göz ardı etmektedir. Gerçekte ise laboratuvar deneyleriyle yeni iktisatçılar bunun geçerli olmadığını tersine insanların, altruistik ve topluma yönelik olduğunu ifade etmişlerdir (Rosenau,2005:66).

Davranışsal iktisadın gelişimi, makroekonomi alanındaki deneysel çalışmaları da arttırmıştır. Ernst Fehr ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte Akerlof'un emek ekonomisindeki ücret belirlemede doğruluk ve karşılıklılığının rolünün ölçülmesinde ahlaki çöküntü modelleri ve etkin ücret modelleri arasında deneysel karşılaştırmalar yapmışlardır. Akerlof'un çalışmalarıyla aynı sonucu elde etmişlerdir.

Akerlof'un doğruluk, altruizm ve karşılıklık konularındaki çalışmalarıyla Neo klasik iktisadın çıkarıcı, bencillik varsayımını zayıflatmışlardır(Eser ve Torgonbaeva,2011:312).

Dünyada davranışsal iktisadın gelişimine yönelik çalışmalar bulunmakla birlikte, Türkiye'de yapılan çalışmaların azlığı dikkatleri çekmektedir.

Türkiye'de iktisadi alanında ilk deneysel çalışmayı Kevin Hasker ve Zafer Akın yapmıştır. "Oyuncular Öğrenmeyi Öğreniyorlar mı?", "Değişen Sayıda Hareketli Sabit-Toplam Oyunlarından Örnekler" isimli çalışmalarında insanların değişik ortamlarda öğrenme davranışlarını analiz ederek ve deney yaparak farklı öğrenme modellerinden hangilerinin kullanıldığının tespitini araştırmışlardır. Bu yüzden katılımcılara sabit-toplam ve değişik oyunlar oynatılarak oyun ve rakipleri hakkında tahminler kaydedilmiştir (Akın ve Urhan,2010:11).

Devrim Dumludağ ve arkadaşlarının kaleme aldığı, Türkiye'de davranışsal iktisat alanında yazılmış tek Türkçe kitap olan "İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar" kitabı Türkçe literatüre önemli katkılar yapmıştır. Bu kitap davranışsal iktisat alanında çalışma yapacaklar için bir başucu kitabı olmuştur.

Yapılan tüm çalışmalarla davranışsal iktisat, günümüzde insan davranışları inceleme alanı olarak iktisat bilimine katılarak iktisadi açıklama gücünü daha da arttırmaktadır. Davranışsal iktisat, deneyler yoluyla, bilgisayar yardımıyla ve medikal araçlarla daha somut kaynaklarla gerçeğe yakın araştırmalar yapmaktadır.

SONUÇ

İktisat bilimi, insanların sonsuz ihtiyaç ve isteklerinin kıt kaynaklarla nasıl karşılandığını incelemektedir. İktisat literatürüne bakıldığında, iktisatçıların görüşleri günden güne değişmiş ve her iktisat dönemi diğerine tepki olarak doğmuştur. Geleneksel iktisat olarak kabul edilen ana akım iktisatta, insanların rasyonel olduğu ve her zaman doğru kararlar verdiği varsayılmış ve fayda kavramı incelenerek matematiksel formüllerle iktisat açıklanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla değişen hayat koşullarında bu teoriler güvenilirliğini yitirmektedir. Çünkü iktisat, insanların kararlarını dikkate almayarak yani insan davranışlarına önem verilmeyerek açıklanmaktaydı. Bu yüzden iktisatta değişen hayat koşullarına göre yeni teoriler ortaya çıkmaya başlamıştır. İktisat diğer bilim dallarıyla da sürekli etkileşim halinde olmuş ve gelişime açık bir bilimdir. Böylece iktisatta, psikolojinin de yer alması ile insan davranışlarının önemine katkıda bulunmuştur. İktisat ve psikolojinin aynı ortamda yer alması sonucu davranışsal iktisat doğmuştur. Davranışsal iktisat, bireylerin her zaman rasyonel davranış sergileyemeyeceğini yani homo economicus olamayacaklarını açıklamaktadır. Aynı zamanda bireylerin davranışları sadece matematiksel ifadelerle sınırlandırılmamaktadır. Çünkü insanların kararları aynı değildir ve insanların davranışlarını etkileyen birçok psikolojik, sosyolojik ve etnik durumlar vardır. Dolayısıyla davranışsal iktisat, insanların sınırlı rasyonel olduklarını vurgulamaktadır.

20.yüzyılın ikinci yarısında tam anlamıyla ortaya çıkan davranışsal iktisat daha önce iktisat literatüründe yer almasına rağmen çok eleştirilere maruz kalmıştır. Daniel Kahneman ve Amos Tversky,

davranışsal iktisat alanında ilk ve en güçlü adımları atan iki psikologdur. Kahneman'ın 2002 yılında Nobel Ödülü alması ile de davranışsal iktisada büyük katkılar yaptığının göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Acar, G.T. (2005). *Tarihsel koşullar açısından Neoklasik İktisadın ortaya çıkış süreci*. Erişim:05.11.2009,<http://www.ceterisparibus.net/dusunce/diger.htm>
- Angner, E.,Loewenstein G. (2006). *Behavioral Economics*. Erişim:23.12.2009, <http://sds.hss.cmu.edu/media/pdfs/loewenstein/BehavioralEconomics.pdf>
- Akyıldız, H. (2006). Freud'çu liberal ve marksist kişilik kuramlarının türevi olarak toplum,iktisat ve siyaset teorileri. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11, 1-23.
- Akın, Z.,Urhan, Ü.B. (2010). İktisat deneysel bir bilim olmaya mı başlıyor?. *İktisat,İşletme ve Finans Dergisi*, 25,(288), 9-28.
- Bocutoğlu, E. (2004). *Ana Akım Konjonktür Teorileri 2007 Küresel Finansal Krizini Anlamada, Açıklamada ve Öngörmeye Neden Yetersiz Kaldı?*,EconHarran,Şanlıurfa,1-33.
- Can, Y. (2012). İktisatta psikolojik insan faktörü:davranışsal iktisat. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 91-98.
- Camerer, Colin F.,Loewenstein, G. (2002). Behavioral economics: past, present, future. *California Institute of Technology, Division of Humanities and Social Sciences*, 1-61.
- Candan, E.,Hanedar, A.Ö. (2005). İktisat neden bir kapalı kutudur? Hâkim iktisadın değer yargısı – sınama ilişkisi. Erişim:12-14 Ekim 2005, <http://sumer.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/gazi.pdf>
- Camerer, C.F. (1999a). Behavioral Economics. Erişim:26.05.2010, <http://www.cswep.org/camerer.html>
- Erkan, B. (2016). Ana akım (Ortodoks-Neo klasik) iktisat öğretisi eleştirisi:Heteredoks yaklaşım ihtiyacı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 25-40.
- Eren, E.,Uysal, E. (2017). İktisatta yeni Heteredoks gelişmeler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 134-151.
- Eser, R.,Torgonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve iktisadın birleşimi olarak Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,6(1), 287-321.
- Garnet, R. (2011). Pluralism and the Future of Heterodox Economics, Future Directions for Heterodox Economics(J. Harvey- R. Garnett). *The University of Michigan Press,USA*, 1-6.
- Galeotti, F.,Karakostas A. (2010). The Promise of Behavioral Economics. Erişim:02.10.2010, <http://www.uea.ac.uk/eco/essays/volume1/Fabio+the+promise+of>
- Hattwick, R.E. (1989). Behavioral Economics:An Overview. *Journal of Business and Psychology*. 4:2, Winter , 141-154.

Lewin, S.B. (1996). Economics and Psychology: Lessons for Our Own Day from the Early Twentieth Century. *Journal of Economic Literature* , 34(10),1293-1323.

Matsuyama, N. (2009). Relativity of Alfred Marshall's Psychological Research and Economics. Erişim:14.05.2010, <http://room409-1.ih.otaru-uc.ac.jp/~yss2009/papers/Matsuyama%2020090325.pdf>

Ruben, E.,Dumludağ, D. (2015). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*. İmge Yayınları, 33-52.

Rosenau, P. V. (2005). Is Economic Theory Wrong about Human, *Journal of Economic and Social Policy*, 10(2), 61-77.

Scitovsky, T. (1973). A new Approach to the Theory of Consumer Behavior. *The American Economist*, 2(17), 29-32.

Simon, H.A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 1(69), 99-118.

şen, S.,İncekara, B. (2012). İktisat ve psikoloji etkileşiminde davranışsal iktisat. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 235-244.

Thaler, R. H. (1997). Irving Fisher:modern behavioral economist. *The American Economic Review*, 87(2), 439-441.

Tomer, J. F. (2007). What is behavioral economics?. *The Journal of SocioEconomics*, 36(3), 463-479.

Ulaş, S.E. (2002). Felsefe sızlüzü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Yürük, S. (2017) *Davranışsal İktisat bağlamında tüketicici davranışlarının incelenmesi:örnek Çıpalama uygulaması*.Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Eskişehir.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARIMSAL DESTEK POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'DE IPARD PROGRAMLARI

Mustafa Serdar Acar¹

ÖZ

Avrupa Birliği, üye ülkelere ve aday olan ülkelere tarımsal destek politikaları uygulamaktadır. Üye ülkelere 1955 yılında uygulamaya başladığı ortak tarım politikası birliğin en önemli politikasıdır. 1994 yılından itibaren politikada piyasa müdahalelerinden vazgeçilerek, doğrudan desteklere yer verilmiştir. FEOGA, Birlik üyesi ülkelerin dengeli kalkınması ve bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla, 1962 yılında kurulmuştur. Aday ülkelere uyguladığı politikalar ; SAPARD ve IPA'dır. SAPARD, 1 Ocak 2000 yılında uygulanmaya başlanmış, 2006 yılında da son bulmuştur. IPA ise Avrupa Birliği'nin 2007-2013 yılları arasını kapsayan mali yardım aracıdır. Aday ülkelere uygulanan politikadaki temel amaç, farklı politikaların ortadan kaldırılması ve birlik politikalarının uygulanmasıdır. Türkiye'de 2007 yılında IPARD Programından yararlanmaya başlamıştır. IPARD 1 programı kapsamında verilen bütçenin bitmesi üzerine 2014-2020 yıllarını kapsayan IPARD 2 programı uygulanmaya başlanmıştır. Çalışmamız; Avrupa Birliği'nin üye ülkelere ve aday ülkelere yapmış olduğu tarımsal destek politikalarını, politikaların zaman içinde geçirdiği değişimi, Türkiye'de uygulanan IPARD programlarını ve programların kapsamlarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği; Tarım; Destek; Politika; Pazar

Jel Kodları:Q13, Q18, K20, L51

¹ Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, mustafaserdaracar@gmail.com

EUROPEAN UNION'S AGRICULTURAL SUPPORT POLICIES AND IPARD PROGRAMS IN TURKEY

ABSTRACT

The European Union applies agricultural support policies to member states and candidate countries. The common agriculture policy, which the member countries started to implement in 1955, is the most important policy of the union. Since 1994, policy intervention has been abandoned and direct support has been given. FEOGA was established in 1962 to promote the balanced development of the member countries of the Union and the elimination of economic and social differences between regions. The policies that candidate countries apply are; SAPARD and IPA. SAPARD started to be implemented on January 1, 2000 and ended in 2006. IPA is the financial aid tool of the European Union covering the years 2007-2013. The main aim of the policies applied to the candidate countries is the abolition of different policies and the application of unity policies. In Turkey, Ipard started benefiting from the program in 2007. Ipard 2 program covering 2014-2020 has been implemented upon the completion of the budget within the scope of Ipard 1 program. Our study shows the agricultural support policies of the European Union to Member States and Candidate Countries, changes in policies over time, Ipard programs and programmes implemented in Turkey.

Key words: European Union; Agriculture; Support; Politics; Market

Jel Codes: Q13, Q18, K20, L51

GİRİŞ

Tarım sektörü doğa koşullarına doğrudan bağlılık göstermektedir. Bu bağlılık sonucu ortaya çıkan üretici zararını gidermek ve refahını artırmak amacıyla destek politikaları uygulanmaktadır. Bu politikaları devlet, birlik ve özel sektör uygulamaktadır.

Avrupa Birliği kurulduğundan bu yana temel amaçlarından biri de ortak bir Pazar kurulması olmuştur. Bunun sonucunda da tarım sektörü de önemini artırmaktadır. Aday ülkelerinde Birliğe girmeleri için tarım sektörünün de içinde yer aldığı yasal zorunluluklar getirmiştir. Birliğin 1994 öncesi politikası piyasa müdahalesi olurken, 1994 sonrası piyasa müdahalesi azaltılarak doğrudan destekler önem kazanmıştır.

Avrupa Birliği'nin aday ülkelere uyguladığı politikaların zaman içinde isimleri değişmiş olsa da içerik ve destek boyutları aynıdır. 2000-2006 yılları arasında SAPARD uygularken, 2007-2013 yılları arasında da IPARD programı uygulamıştır. Bu iki programda birbirine büyük benzerlik göstermektedir. Türkiye de 2007-2013 yıllarında IPARD 1 programından yararlanmış, 15. Çağrı dönemi ile 1. Program son bulmuş ve 2014-2020 yıllarını kapsayan IPARD 2 programı uygulanmaya başlanmıştır.

1.AVRUPA BİRLİĞİ TARIM POLİTİKALARI

1.1.Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası

İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan kıtlığı çözmek, üreticilerin gelirlerini korumak ve birlik ülkelerinin uygulamakta olduğu farklı tarım politikalarını ortadan kaldırmak amacıyla ortak tarım politikası fikri gündeme gelmiştir.

1955 yılında birlik üyesi devletlerin Dışişleri Bakanlarının katılımıyla Belçika'da AET kuruluş anlaşmasını oluşturmak amacıyla bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya Belçika Dışişleri Bakanı Spaak başkanlık etmiştir. Toplantı sonunda Spaak raporu yayınlanmış ve bu raporda tarımında içinde yer aldığı ortak pazarın kurulması fikri yer almaktadır. Roma anlaşması ile çerçevesi belirlenmiş ve 1962 yılında da ortak piyasa düzeninin kurulmasıyla resmen hayata geçmiştir (Şentürk 2007: 29).

Ortak tarım politikası 3 ana prensibe dayanmaktadır. Bunlar:

Topluluk Prensipleri: Birlik içinde üretilen ürünlere öncelik tanınacak ve üye ülkeler ithalata karşı korunacak, ihracat ise sübvansede edilecek.

Ortak Bir Pazar Kurulması: Üye ülkelerde ürünlerin serbest dolaşımını engelleyen kısıtlamalar kaldırılarak bir ortak Pazar kurulacaktır.

Mali Dayanışma: Ortak tarım politikasına karşı yapılacak olan harcamalara üye ülkelerin hepsi katılacaktır.

Ortak tarım politikasının amaçları (Saraçoğlu ve Bulut 2004: 54):

- Teknik ilerleme özendirilecek
- İşgücünün etkin kullanımı
- Ürün arzında düzeninin sağlanması
- Ürünlerin tüketicilere uygun fiyatla sunulması

- Üreticilerin gelirlerinin artırılması
- Tarımsal nüfusun yaşam standardının yükseltilmesi
- Tarım piyasasında istikrar sağlamak

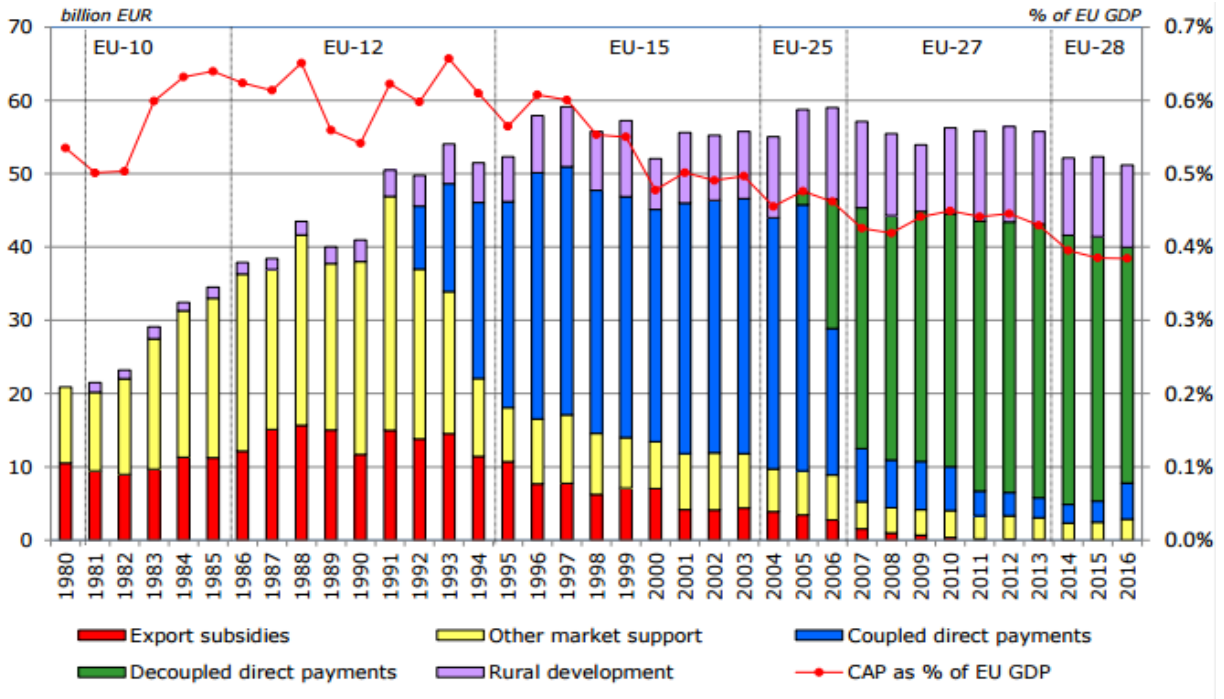
Politikada üç fiyat tipi bulunmaktadır. Bunlar:

Hedef fiyatlar: Topluluk çiftçilerinin eline geçmesini istenen ideal fiyatlardır.

Müdahale fiyatlar: Piyasada alt ve üst sınır fiyatları belirlenir. Fiyatların bu belirlenen sınırların üzerine çıkması ya da altına düşmesi durumunda müdahale edilir.

Eşik fiyat: Yabancı tarım ürünlerinin topluluğa girmesinde izin verilecek en düşük fiyattır.

Şekil 1: Avrupa Birliği Ortak Tarım Reformu Harcamaları

Kaynak: https://ec.europa.eu/agriculture/graphs-figures/cap_en, 2017.

Ortak tarım politikası zamanla bir takım değişikliklere uğramıştır. 1970’li yıllarda su ürünlerinde ürün fazlalığının yükünü ortadan kaldırmak için “ortak sorumluluk vergisi” konulmuş ve 1992 yılına kadar devam etmiştir. 1980’li yıllarda ise “garanti eşiği” uygulamaya konulmuş, bunun sonucunda maksimum üretim eşiği belirlenmiş, üreticilerin bu eşiği geçmesi durumunda ortaya çıkacak olan masraflara üreticilerde dâhil edilmiştir (Şentürk 2007: 37). 1967 yılında Mashold Planı ile fiyat desteklerinden çok arazi toplulaştırması, tarımsal altyapının düzenlenmesi, tarım işletmelerinin düzeltilmesi gibi önlemler eklenmiştir. 1985 yılında ise Yeşil Kitap ile üretimin ve tarımsal harcamaların kısılması, piyasa ekonomisine geçiş, ürün kalitesini artırmak, kırsal kalkınmaya ve çevrenin korunmasına öncelik verilmesi belirtilmiştir (Acar 2003: 106). Macsharry reformu ile ise, tahıllar ve sığır eti destek fiyatları düşürülmüş, çiftçilerin gelirlerinde meydana gelen azalmalar ise telafi edici vergiler ile karşılanmaktadır.

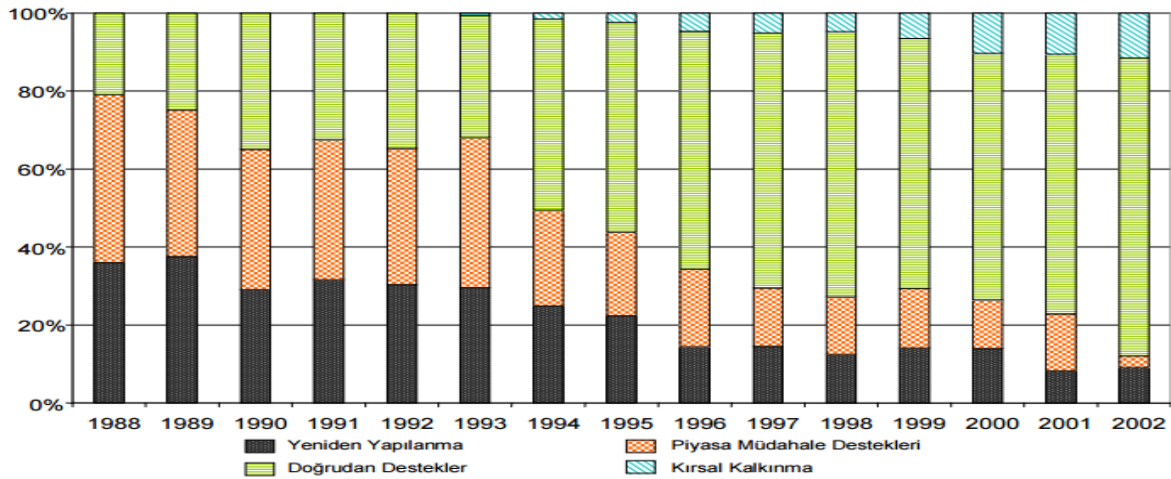
Ortak tarım politikası kapsamında hedeflenen gelir artışları daha çok büyük işletmeler için faydalı olmuştur. Ürünlere göre farklı desteklemeler yapılması, farklı ürün üreticileri ve farklı bölgeler arasında gelirde dengesiz dağılıma yol açmıştır. İthalatı koruyucu, ihracatı ise destekleyici politikaları diğer ihracat yapmak isteyen ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkilemiştir.

1.2. Avrupa Tarımsal Yön Verme Ve Garanti Fonu (FEOGA)

Birlik üyesi ülkelerin dengeli kalkınması ve bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla, 1962 yılında FEOGA (Fonds European d'Orientation et de Garantie Agricole) kurulmuştur.

FEOGA, 1964 yılında Garanti Bölümü ve Yön verme Bölümü olarak iki bölüme ayrılmıştır. Garanti Bölümü; harcamaların finansmanı, fiyat garantileri, ihracat destekleri, depolama yardımları, üretici yardımları gibi alanlarda faaliyet gösterir. Yön verme Bölümü ise; ortak tarım politikası hedeflerini gerçekleştirme, buna yönelik yapılan eylemleri finanse etmek, altyapıyı iyileştirmek, pazar şartlarının iyileştirilmesi, ürünlerin transformasyonu gibi alanlarda faaliyet gösterir (Tan vd. 1999: 4).

Şekil 2:FEOGA Garanti Bölümü Desteklerinin Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: Yıldız, Fatih Feramuz, 2006

1.3. Tarım Ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı (SAPARD)

SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) aday ülkelerin yedi yıllık hazırladığı kırsal kalkınma planlarının Avrupa Komisyonu'na sunulması ile başlayan bir süreçtir. Aday ülkeler planlarını 1999 yılının sonunda topluluğa iletmiştir (Dıraor 2008: 12). Haziran 1999'da 1268/99 sayılı tüzükle uygulamaya konulmuştur. Program 1 Ocak 2000 yılında uygulanmaya başlanmış, 2006 yılında da son bulmuştur.

Kırsal alanda yaşanan problemler, AB ile aday ülkelerin tarımda uyguladığı farklı politikaların ortadan kaldırılmak istenmesi gibi nedenler SAPARD'ın uygulanma nedenleri arasında sayılmaktadır.

Diğer programlardan farklı olarak, kırsal kalkınma projeleri için eş finansman öngörmüştür. Projelere birliğin katkısı toplam kamu harcamalarının %75'ini geçmeyecek şekilde aktarılacaktır

ancak bunun tek istisnası teknik yardımlardır. Teknik yardımlarda bu oran %100'e ulaşabilmektedir (Dıraor 2008: 14).

Tablo 1:SAPARD Fonunun Çeşitli Kalemler İtibariyle Dağılımı

Konu	%
Tarımsal İşletmelerde Yatırım	22
Tarım Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	26
Kalite, Hayvan ve Bitki Sağlığı	1
Çevreye Duyarlı Tarım	2
Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi	11
Üretici Grupları	1
Köylerin Yenilenmesi Kırsal Miras	2
Arazi İyileştirmesi ve Yeniden Parselleme	1
Mesleki Eğitim	3
Kırsal Altyapı	21
Su kaynakları	1
Ormanlık	5
Teknik Yardım	3
Tedbirler Toplamı	100

Kaynak: Oktay, Erdoğan, ve Çukur, Tayfun, 2004

Ülkelerin bu uygulamadan yararlanabilmeleri için iki ön koşul vardır. Bunlar (Can 2007: 29):

- 2000-2006 yılları arasını kapsayan Ulusal Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Planı geliştirmek
- Programın mail yönetiminin AB tarafından aday ülkeye devredilmiş olması gerekmektedir.

Programdan faydalanacak ülkeler: Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti (Can 2007:29).

Tablo 2: SAPARD Projesi Bütçesinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	2000	2001	2002	%
Bulgaristan	52.124.000	39.492.002	55.582.227	10
Çek Cum.	22.063.000	22.896.727	23.526.795	4
Estonya	12.137.000	12.595.639	12.942.243	2
Macaristan	38.054.000	39.492.002	40.878.737	7
Litvanya	29.829.000	30.956.192	31.808.039	6
Letonya	21.848.000	22.673.602	23.297.531	4
Polonya	168.683.000	175.057.271	179.874.468	32
Romanya	150.636.000	156.328.303	160.630.119	29
Slovenya	6.337.000	6.576.465	6.757.436	1
Slovakya	18.289.000	18.980.113	19.502.405	4
TOPLAM	520.000.000	539.650.000	554.500.000	100

Kaynak: Metin Can, 2007

1.4. Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı (IPA)

IPA (Instrumen for Pre-Accession), Avrupa Birliği'nin 2007-2013 yılları arasında kapsayan mali yardım aracıdır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmış ve onaylanması için Parlamento'ya ve Konsey'e Eylül 2004'de sunulmuştur. IPA Tüzüğü, 17 Temmuz 2006 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

IPA beş ana başlıktan (IPA bileşenleri) oluşmaktadır (Uzunpınar 2008: 27):

- Geçiş yardımı ve kurumsal yapılanma
- Sınır ötesi işbirliği
- Bölgesel kalkınma
- İnsan kaynaklarının gelişimi
- Kırsal kalkınma (IPARD)

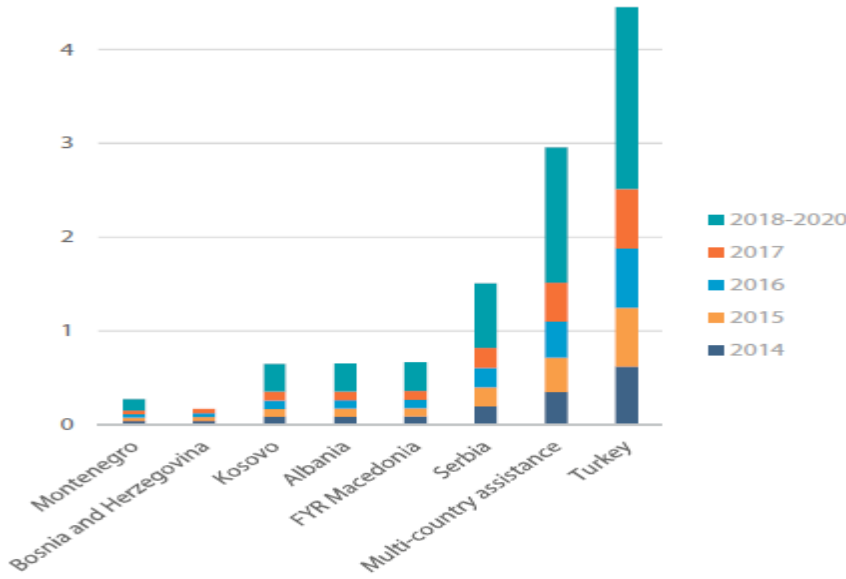
Tablo 3: SAPARD ve IPARD Tedbirleri Karşılaştırması

SAPARD Tedbirleri	IPARD Tedbirleri
1.AB standartlarında yeniden yapılandırılması ve durumlarının iyileştirilmesi için çiftlik yatırımları	1.AB standartlarında yeniden yapılandırılması ve durumlarının iyileştirilmesi için çiftlik yatırımları
2. AB standartlarında yeniden yapılandırılması ve durumlarının iyileştirilmesi için tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlar	2.AB standartlarında yeniden yapılandırılması ve durumlarının iyileştirilmesi için tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlar
3.Kırsal altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi	3.Kırsal altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi
4.Kırsal ekonomik tedbirlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi	4.Kırsal ekonomik tedbirlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi
5.Hayvan-bitki sağlığı ve gıda maddeleri kalitesini geliştirmek ve tüketicinin korunmasını iyileştirmek	5.Üretici grupları
6.Çevreyi ve kırsal alanı korumak için geliştirilen tarımsal üretim metotları	6.Tarım-çevre ve hayvan refahı programları
7.Çiftlik geliştirme, kurma ve çiftlik yönetim servisi kurulması	7.Yerel ortaklıklar yoluyla yerel kırsal kalkınma stratejilerinin ortaya konulması ve uygulanması için kırsal toplulukların hazırlanması
8.Üretici grupları	8.Eğitim
9.Köylerin yenilenmesi, geliştirilmesi ve kırsal mirasın korunması	9.Teknik yardım
10.Arazi iyileştirilmesi ve yeniden parselleme	-
11.Arazi kayıtlarının kurulması ve güncellenmesi	-
12.Mesleki eğitimin iyileştirilmesi	-

13. Tarımsal su kaynaklarının yönetimi	-
14. Ormancılık, tarımsal alanların ormanlaştırılması, özel sektörün elinde bulunan ormanlık alanlara yatırım ve orman ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması	-
15. 1268/1999 numaralı tüzük ile getirilen önlemler için teknik yardım	-

Kaynak: Metin Can, 2007

Şekil 3: IPA II (2014-2020) ülkelere mali dağılımı (€milyar) *

Kaynak: Indicate country strategy papers (2014-2020), European Commission, 2014.

5. TÜRKİYE'DE IPARD PROGRAMLARI

5.1. IPARD 1 Programı

Türkiye'nin 2004 yılında aday ülke statüsünü kazanması sonucu ülkemiz AB'nin tarım konusunda yapmış olduğu yardımlardan yararlanmak istemiştir. Bu dönemde AB de 2000-2006 yıllarını kapsayan ve aday ülkelerin yararlanacağı Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD) yürürlüktedir. Ancak ülkemiz bu programdan yararlanamamış, bu program yerine ülkemizin de içinde bulunduğu 7 ülkeye, üyelik öncesi araç olarak Katılım Öncesi Aracı (IPA) uygulanmıştır (Uçar ve Vuran 2016: 67).

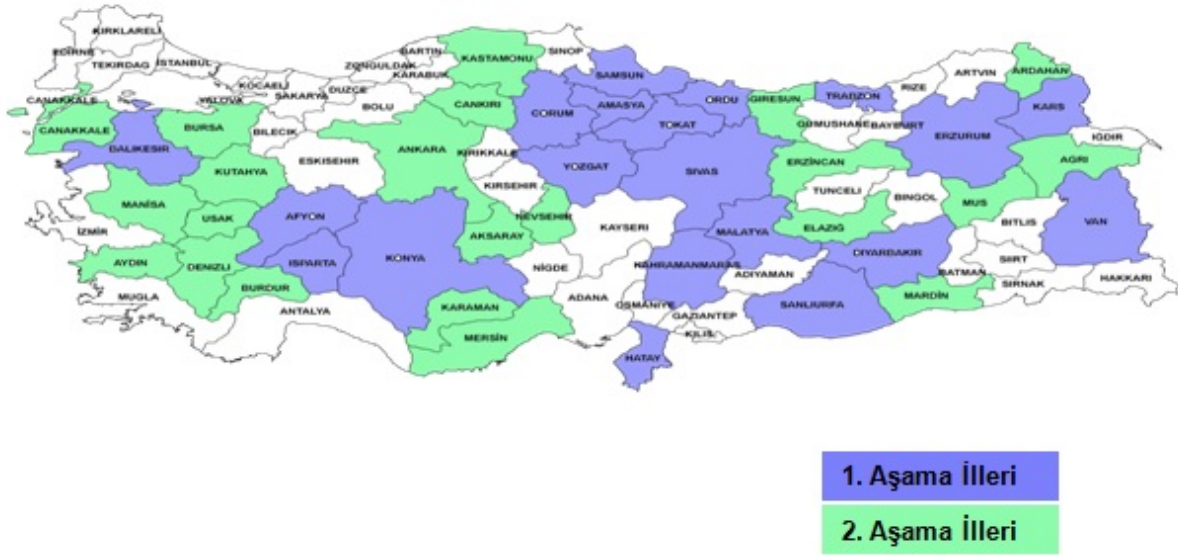
IPARD 1 programı, 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. IPARD Ajansının kurulmasına yönelik ilk çalışmalar Türkiye-AB arasında 2005 Proje Fişi olarak adlandırılan "IPARD Ajansı Kurulması Projesi" ile yürütülmektedir. Bu program sonucunda ve IPARD yardımlarından daha iyi yararlanmak amacıyla, bu konuda bir kurumsal yapı olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme

Kurumu (TKDK), 2007 yılında 5648 sayılı kanunla kurulmuştur. IPARD kapsamındaki başvuruların kabulü, TKDK'nın temel görevleri arasındadır.

IPARD programının temel amaçları (Aslan vd. 2008: 240);

- AB Ortak Tarım Politikası müktesebatının hazırlanması
- Aday ülkelerin tarım sektörünün Birlik kapsamına uyumunu sağlamak
- Pazar verimliliğinin sağlanması
- Kalite ve sağlık standardının iyileştirilmesi
- Kırsal kesimde yeni istihdam alanlarının oluşturulması

Şekil 4:IPARD 1 Kapsamındaki İller

Kaynak: www.tkd.gov.tr. 2017

IPARD Programının uygulanacağı illerin seçiminde uygulanan kriterler;

- Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- Dış göçler (iller arasında karşılaştırma)
- Kırsal alanların ve tarım sektörünün ildeki potansiyeli

Türkiye'de GSYİH oranı %75'in altınsa olan 43 il sıralanmış, dış göç oranlarına ve tarımsal ekonomik gelişme potansiyeline göre değerlendirilmiştir. Faydalanıcı işletmeler, ekonomik canlılık düzeyleri, rekabet edebilirlikleri, ekonomik performansları, ekonomik aktiviteleri gerçekleştirme kapasiteleri esas alınmıştır. Bu koşullara göre 43 il arasından 23 il belirlenmiştir. Bu illere ek olarak tarımsal potansiyeli yüksek ancak GSYİH oranı %75'in üzerinde olan 19 il daha eklenmiştir. Toplam 42 il 2 döneme ayrılmıştır. 1. Dönem 2007-2009 yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllardaki iller ise; Afyon, Amasya, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Konya, Malatya, Ordu, Samsun, Şanlıurfa, Sivas, Yozgat, Trabzon, Van, Tokat. 2. Dönem ise 2010-2013 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde faydalanacak iller ise; Ağrı, Aksaray, Ankara, Ardahan, Aydın,

Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Elazığ, Erzincan, Giresun, Karaman, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Uşak, Mersin, Muş, Nevşehir, Mardin (Dağlıoğlu 2008: 42).

Tablo 4: 2007-2009 Dönemi IPARD Tedbirleri

Tedbir No	Tedbir	Sektör/Alt Sektör	İl
1.1.	Tarımsal işletmelerin topluluk standartlarına yükseltilmesi ve yeniden yapılandırılmasına dair yatırımlar	1.Süt üreten tarımsal işletmeler 2.Et üreten tarımsal işletmeler	1.Afyonkarahisar 2.Amasya 3.Balıkesir 4.Çorum 5.Diyarbakır 6.Erzurum
1.2.	Tarım ve su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının geliştirilmesi ile topluluk standartlarına yükseltilmesine dair yatırımlar	1.Süt ve süt ürünlerinin, 2.Et ve et ürünlerinin, 3.Meyve ve sebzelerin, 4.Su ürünlerinin, İşlenmesi ve pazarlanması	7.Hatay 8.Isparta 9.Kahramanmaraş 10.Kars 11.Konya 12.Malatya
1.3.	Üretici gruplarının kurulmasına destek sağlanması	-	13.Ordu 14.Samsun 15.Sivas 16.Şanlıurfa
3.1.	Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi	1.Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi (Arıcılık ve bal üretimi, tıbbi ve aromatik özelliği olan bitkiler, süs bitkisi yetiştiriciliği) 2.Yerel ürünler ve mikro işletmelerin geliştirilmesi 3.Kırsal turizm 4.Kültür balıkçılığının geliştirilmesi	17.Tokat 18.Trabzon 19.Van 20.Yozgat

Kaynak: Uçar, Mustafa ve Vuran, Yunus, 2016

Tablo 5:2010-2013 IPARD Programı Tedbirleri

Tedbir No	Tedbir	Sektör/Alt Sektör	İl
2.1.	Çevre ile ilgili faaliyetlerin ve kırsal peyzajın uygulanmasına yönelik hazırlık	1.Erozyon kontrolü 2.Su kaynaklarının korunması 3.Bio-çeşitlilik	1.Ağrı 2.Aksaray 3.Ankara 4.Ardahan
2.2.	Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması (LEADER)	1.Yetenek kazandırma, kırsal harekete geçirilmesi ve yerel kalkınma stratejisinin hazırlanması 2.Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması 3.Yerel eylem gruplarının faaliyet giderleri 4.İşbirliği projelerinin uygulanması	5.Aydın 6.Burdur 7.Bursa 8.Çanakkale 9.Çankırı 10.Denizli 11.Elazığ 12.Erzincan 13.Giresun 14.Karaman 15.Kastamonu 16.Kütahya 17.Manisa 18.Mardin 19.Mersin 20.Muş 21.Nevşehir 22.Uşak

Kaynak: Uçar, Mustafa ve Vuran, Yunus, 2016

IPARD 1 program süreci ayrılan bütçenin bitmesi üzerine sona ermiştir. IPARD 1 döneminin en son başvurusu, 15. Başvuru Çağrı ilanı olmuştur.

Tablo 6:İller Bazında IPARD Verileri

İl Adı	Sözleşmeye Bağlanan Proje Sayısı	Toplam Destek Tutarı (TL)	Ödeme Yapılan Proje Sayısı	Ödenen Tutar (TL)	TKDK İçindeki Payı
Sivas	418	69.209.138,95	187	34.716.332,70	6,64
Afyon	155	55.231.762,48	74	33.525.606,52	6,41
Diyarbakır	94	48.224.668,06	68	33.485.880,94	6,40
Konya	199	48.752.103,68	69	33.362.690,50	6,38

Samsun	258	63.128.922,16	137	32.358.046,92	6,19
Yozgat	142	50.494.535,43	104	25.102.633,90	4,80
Ankara	163	100.895.968,60	90	23.041.915,56	4,41
Çorum	254	34.948.608,85	123	21.209.976,98	4,06
K.Maraş	113	33.934.152,40	68	20.612.352,30	3,94
Elazığ	73	45.882.314,49	36	18.355.819,89	3,51
Balıkesir	102	29.522.747,64	52	15.835.608,59	3,03
Kars	44	26.775.991,90	29	15.781.154,85	3,02
Amasya	162	18.792.560,59	125	14.667.313,47	2,80
Tokat	191	23.264.832,52	166	14.451.972,42	2,76
Malatya	138	19.965.673,25	62	13.773.520,03	2,63
Şanlıurfa	146	22.282.531,11	62	13.017.046,94	2,49
Çankırı	98	24.498.506,28	59	11.833.557,19	2,26
Erzurum	50	17.956.682,99	36	11.659.102,64	2,23
Burdur	103	19.474.289,35	48	10.748.429,46	2,06
Bursa	61	20.131.343,29	27	10.380.196,75	1,98
Mersin	46	23.895.854,43	34	8.674.999,18	1,66
Nevşehir	127	19.621.405,99	36	8.313.418,82	1,59
Ordu	64	11.478.546,75	44	8.307.532,87	1,59
Denizli	143	23.643.310,42	64	7.589.864,74	1,45
Muş	19	11.572.701,49	14	7.568.485,10	1,45
Kastamonu	80	12.996.184,17	40	7.289.703,49	1,39
Mardin	70	11.722.466,13	43	7.164.770,16	1,37
Aydın	42	16.360.031,25	26	7.030.716,76	1,34
Trabzon	36	11.825.891,93	24	6.755.869,81	1,29
Kütahya	194	23.482.679,29	73	6.553.102,93	1,25
Isparta	71	14.953.294,23	46	5.391.853,73	1,03
Aksaray	153	10.763.099,27	68	5.352.126,02	1,02
Manisa	135	13.001.372,86	37	4.424.099,38	0,85
Van	18	8.083.730,98	7	3.815.744,17	0,73
Hatay	30	6.540.077,03	16	3.691.575,54	0,71
Erzincan	28	11.776.516,17	16	3.466.016,01	0,66
Karaman	45	6.108.191,25	30	2.806.352,77	0,54
Ağrı	33	9.288.492,93	17	2.774.929,77	0,53
Uşak	84	10.524.700,40	24	2.503.788,47	0,48

- IPARD 1'de hindi yetiştiriciliği destek kapsamında iken, IPARD 2'de kaz yetiştiriciliği de destek kapsamına alınmıştır.

SONUÇ

Avrupa Birliği, kurulmuş olduğu günden bugüne kadar tarımında içinde bulunduğu ortak bir Pazar kurulması fikrine sahiptir. Ortak Pazar kurulması düşüncesi sonucunda Ortak Tarım Politikası uygulamaya konulmuştur. Bu politikada 1994 yılı öncesi destekler piyasa müdahalesi olarak yapılmaktaydı, 1994 yılı sonrası ise destekler doğrudan destekler, kırsal kalkınma ve çevrenin korunması gibi alanlara kaydırılmıştır. 1962 yılında ise Birlik üyesi ülkelerinin dengeli kalkınması ve bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla FEOGA kurulmuştur. 1964 yılında ise FEOGA ikiye ayrılmıştır.

Birlik, aday ülkelere de tarım sektöründe yardımlar yapmaktadır. 2000-2006 yılları arasında kapsayan dönemde SAPARD uygulanmıştır. SAPARD programında en büyük fon ayrılan kalemler, tarımsal işletmelerde yatırım, kırsal altyapı olmuştur. En fazla fon sağlanan ülke Polonya, en az fon sağlanan ise Slovenya'dır. 2007-2013 yılları arasında IPARD programı uygulamaya konulmuştur. IPARD programı kapsamındaki amaçlar; ortak tarım politikası hazırlanması, kaliteli üretim, Pazar verimliliğinin sağlanmasıdır. Türkiye'nin içinde yer aldığı yedi ülke programdan yararlanmıştır. IPARD programı kapsamında da en fazla fon Türkiye'ye sağlanmıştır.

Bu politikadaki temel amaç, kırsal kalkınmayı artırmak, ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak ve kanunları uyumlu hale getirmektir. 1994 sonrası dönemde politikalar daha başarılı olmuştur. Piyasa müdahaleleri yerine doğrudan destekler daha faydalı olmaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, S. v.d.(2016) *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Olarak Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) ve Mardin İline Etkileri*. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt:7, Sayı:1.

Can, M. (2007) *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği*. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Dıraor, B. M.(2008) *Katılım Öncesi AB Fonları ve Kırsal Kalkınma, Fırsatlar, Sorunlar ve Türkiye İçin Öneriler*. Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.

Indicate country strategy papers (2014-2020), European Commission, 2014

Oktay, E. ve Çukur, T. (16-18 Eylül 2004) *AB'ne Aday Ülkelerin Tarım Sektörünün Birliği Uyumunda Uygulanan SAPARD Projesi ve Konunun Türkiye Açısından Genel Bir Değerlendirilmesi*. Türkiye 6. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.

Saraçoğlu, M. ve Bulut, E.(2004) *Tarımın Kalkınmadaki Rolü ve Türkiye'de Tarımsal Teşvikler*. Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:1.

Şentürk, U.(2007) *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikaları ve Türkiye*. Yüksek lisans Tezi, İstanbul.

Tan, S. vd. *Feoga ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*. <http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/f5d5e2ca65054fb8bf82d264fe460ba8.pdf>, (Erişim Tarihi: 10/12/2017).

Uzunpınar, A.(2008) *Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye'de Uygulanacak IPARD Programı Kapsamında Proje Hazırlama Değerlendirme ve Seçim Süreci*. AB Uzmanlık Tezi, Ankara.

Yıldız, F. F.(2006) *AB Katılım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Kapsamında Türk Tarımındaki Dönüşüm Süreci*. Türk Tarım Dergisi, Sayı:167, Ankara.

https://ec.europa.eu/agriculture/graphs-figures/cap_en,2017. (Erişim Tarihi:27.08.2018)

TÜKETİM HARCAMASI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Orhan KASAP¹

Mustafa Serdar ACAR²

ÖZ

İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmeleri için tüketim yapmak durumundadır. Bu yüzden ekonomilerde GSYİH hesaplama yöntemlerinden harcama yöntemine göre tüketim harcamaları ile GSYİH değişkenleri arasında pozitif ilişki vardır. Bu çalışmada GSYİH ile tüketim harcamaları arasındaki nedensel ilişki 1998-2016 döneminden hareketle üçer aylık şekilde Türkiye ekonomisi için Johansen Eş Bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ve değişkenler arasında nedensel bağıntının olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: GSYİH, Tüketim Harcaması, Johansen Eş Bütünleşme Testi

RELATIONSHIP BETWEEN CONSUMPTION EXPENDITURE AND ECONOMIC GROWTH: TURKEY EXAMPLE

ABSTRACT

People have to consume to carry on their lives. Because of this, there is a positive relationship between consumption expenditures and GDP variables according to expenditure method from GDP calculation methods in economies. In this study, the causal relationship between GDP and consumption expenditures was analyzed with the aid of the Johansen Cointegration Test and the Granger causality test for the Turkish economy in the form of a three-month period starting from 1998-2016. Findings obtained show that there is a long-run relationship between variables and there is no causal relationship between variables.

Key words: GDP, Consumption Expenditure, Johansen Cointegration Test

¹ Orhan KASAP, Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, orhankasap91@gmail.com

² Mustafa Serdar ACAR, Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, mustafaserdaracar@gmail.com

GİRİŞ

Bir ekonomide gelir ile tüketim arasındaki ilişki, uygulamalı iktisadın en popüler konuları arasında yer almaktadır. Bu değişkenlerden ilki olan tüketim harcaması belirli bir ülkede, belirli bir dönemde toplumun ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan mal ve hizmetler için yapılan tüm parasal harcamalar olarak ifade edilir (Muhasebe Türk, 2017). Ekonomik büyüme ise belirli bir ülkede üretilen mal ve hizmet de meydana gelen artıştır. Bu çerçevede bireylerin gelirlerinin ne kadarını tüketiceği, ne kadarını ise gelecek dönemler için artı kalacağı konusu mikro iktisadın inceleme alanı içinde ifade edilirken, ekonomide arz talep eşitliğini ifade eden denge de toplam talebin içindeki tüketim harcamalarının payının yüksek olması makro iktisadın inceleme alanını oluşturmuştur. Bu bağlamda makro iktisadın çıkışından beri tüketim konusunda birçok teori üretilmiştir. Tüketim konusunda geliştirilen bu teorilerden bazıları ise aşağıdaki gibidir (Mahreçler, 2016);

- **Mutlak Gelir Hipotezi (J. M. Keynes)**

Teoride cari tüketim ile cari dönem harcanabilir gelir arasındaki ilişki ortaya konulur. Buna göre harcanabilir gelir düzeyi arttıkça hem tüketim hem de tasarruflar artış gösterir.

- **Nispi Gelir Hipotezi (J.S. Duesenberry)**

Teoride tüketim harcaması, gelir ve bireyin yaşadığı sosyal çevre arasındaki ilişki ortaya konulur.

- **Ömür Boyu Gelir Hipotezi (F. Modigliani)**

Teoride tüketim harcamalarının, bireylerin hayatları boyunca elde etmeyi umdukları toplam beklenen gelirleri ile servetlerine bağlı olduğu ifade edilir.

- **Sürekli Gelir Hipotezi (M. Friedman)**

Teoride tüketim harcamalarının bireylerin elde etmeyi umdukları uzun dönem ortalama veya sürekli gelire bağlı olduğu ortaya konulur (Mucuk, 2015: 52-53).

Bu teoriler makro iktisat da önemli teoriler olarak karşımıza çıkar ve tüketim harcamalarının bu kadar çok üzerinde çalışılan bir konu olmasının nedeni ile tüketimin insan hayatında çok önemli bir yere sahip olmasını anlatırlar. Bu çerçevede, çalışmada 1998-2016 dönemine ait üçer aylık verilerle tüketim harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Tüketim harcamaları, en başta gelir düzeyine ve ekonominin genel durumuna bağlı olarak değişir. Ekonominin canlanma ve büyüme dönemlerinde, tüm mal ve hizmetlere harcanan para doğal olarak artar. Türkiye’de tüketim ve harcama eğilimi güçlüdür. Ekonominin yavaşlama dönemlerinde ise harcama artışı duraklar (Türkoğlu,2016: 27-28). Tablo 1 de bu durum tüketim harcaması ile GSYİH yıllık verileri ile özetlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin 1998-2016 Yılları Arasındaki Tüketim Harcaması ile GSYİH verileri (Milyar TL)

	Tüketim Harcaması	GSYİH
1998	462.1075	710.0915
1999	460.3441	686.0243
2000	481.2298	731.5767
2001	448.9747	687.9579
2002	466.788	732.1955
2003	504.7326	773.2589
2004	552.9801	847.8344
2005	587.8958	924.2231
2006	609.4646	989.9326
2007	641.6085	1039.731
2008	643.4167	1048.519
2009	619.4621	999.1918
2010	686.2356	1083.997
2011	770.3019	1204.467
2012	794.6291	1262.16
2013	857.2389	1369.334
2014	882.7609	1440.083
2015	931.3146	1527.318
2016	952.769	1573.094

Kaynak: TÜİK

Tablo 1 de yer alan yıllık verilere göre görüldüğü gibi tüketim harcaması GSYİH da artışa sebep olmaktadır. Bu durum ayrıca Keynes'in tüketim fonksiyonunu da desteklemektedir. Tüketim fonksiyonu ise Keynesyen makroekonomik analizde tüketim harcamaları ile GSYH arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir fonksiyondur. Bu fonksiyona göre gelir tüketim ile tasarruf ile ifade edilir. Yine bu fonksiyona göre İnsanlar, gelirleri arttıkça tüketimlerini de artırırlar. Ama bu tüketimdeki artış, gelirlerindeki artış kadar olmaz. Bu yüzden ekonomilerde GSYH büyümesi de benzer şekilde tüketim harcamalarının artışına yol açar (Eğilmez, 2016).

2. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Dünyada ve Türkiye'de özellikle kriz dönemlerinde krizden çıkış olarak kullanılan her geçen gün önemini arttıran tüketim harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler üzerine akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarını bakarsak;

Tarı, Çalışkan, Bayraktar (2006) çalışmasında Kocaeli Üniversitesi öğrencilerinin 2004 yılındaki uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin tüketim davranışları, Keynes'in tüketim fonksiyonu kalıbıyla en küçük kareler yöntemi yardımıyla tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda beslenme, eğitim, haberleşme ve ulaşım giderleri dışındaki bütün tüketim harcamalarının gelirden artışa neden olduğu sonucu anlaşılmaktadır. Chioma (2009) çalışmasında Nijerya'nın GSYİH değeri ile tüketim harcamaları arasındaki nedensel ilişki regresyon analizi yardımıyla ortaya konulmuştur.

Çalışma sonucunda da GSYİH'nın kişisel tüketim harcamasının %3,5 oranında açıkladığı sonucuna varmıştır.

Mishra (2011) çalışmasında Hindistan'ın 1950-51'den 2008-09'a kadar olan örneklem dönemi içinde regresyon analizi yardımıyla tüketim harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Ayrıca tüketim harcamalarının yatırım aracılığı ile ekonomik büyümeye neden olduğu sonucuna varılmıştır. Amin (2011) çalışmasında Bangladeş'de 1976-2009 yılları arasında tüketim harcamaları ile GSYİH verileri arasındaki nedensel ilişki Johansen Eş Bütünleşme testi ve Granger testi yardımıyla ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ekonomik büyümeden tüketim harcamasına yönelik tek yönlü nedensel ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Son olarak da Altunöz (2014) çalışmasında 1987-2012 yılları arasında Türkiye'nin gelir tüketim ilişkisini Engle Granger nedensellik testi ile Johansen Eş Bütünleşme testi yardımıyla ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda da değişkenlerin aralarında uzun dönemli ilişki ve nedensel bağlantının olmadığı sonucuna varılmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

GSYİH ile tüketim harcaması değişkenleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, 1998-2016 dönemine ait üçer aylık verilerle zaman serisi yöntemiyle kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan GSYİH ile tüketim harcaması değişkenleri TÜİK veri tabanından elde edilmiştir. Ayrıca analiz de değişkenler EVIEWS 8,0 ekonometrik paket programından yararlanılarak elde edilmiştir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Araştırmanın amacına ulaşmak için kullanılan değişkenlere ait ADF birim kök testi, Johansen Eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testine ait sonuçlar ve sonuçlara ait yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları (GSYİH)

DÜZEY		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		0.521494
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.520307
	% 5	-2.900670
	% 10	-2.587691

ADF birim kök testleri, t istatistik değerlerine bakıldığında, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değer olarak küçük çıktığı için GSYİH serisinin durağan olmadığı görülmüştür. Bu yüzden GSYİH serisinin ADF birim kök testinde birincil fark değerleri alınmıştır.

Tablo 3: Birim Kök Testi Sonuçları (GSYİH)

1. FARK		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-8.363300
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.521579
	% 5	-2.901217
	%10	-2.587981

Tablo 3 de yer alan GSYİH'ya ait ADF birim kök testinde birincil fark değeri sonuçlarına bakıldığında t istatistik değerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük olduğu gözlemlenmiş ve durağanlık sorununun giderildiği anlaşılmıştır. Bir diğer değişkenimiz olan tüketim harcaması serisine ait ADF birim kök testine baktığımızda;

Tablo 4: Birim Kök Testi Sonuçları (Tüketim Harcaması)

DÜZEY		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		0.459900
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.520307
	% 5	-2.900670
	%10	-2.587691

Tüketim harcamasına ait ADF birim kök testindeki t istatistik değerleri ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi değerleri karşılaştırdığımızda t istatistik değerinin mutlak değerce küçük olması serinin durağan olmadığını göstermiştir. Bu yüzden serinin birincil fark değerleri Tablo 4 de alınmıştır.

Tablo 5: Birim Kök Testi Sonuçları (Tüketim Harcaması)

1. FARK		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-10.05036
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.521579
	% 5	-2.901217
	%10	-2.587981

Tablo 5 de yer alan tüketim harcamasına ait ADF birim kök testindeki birincil fark değeri sonuçlarına bakıldığında t istatistik değerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük olduğu gözlemlenmiş ve durağanlık sorununun giderildiği anlaşılmıştır. Durağanlık analizlerinin ardından ikinci aşamada değişkenlere ait Johansen Eş Bütünleşme Testine bakılmış ve teste ait sonuçlar ile yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 6: Johansen Eş Bütünleşme Testi Sonuçları (Trace İstatistiği)

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized		Trace	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None	0.130846	10.75239	15.49471	0.2272
At most 1	0.007033	0.515211	3.841466	0.4729

Trace test indicates no cointegration at the 0.05 level

Tablo 7: Johansen Eş Bütünleşme Testi Sonuçları (Max-Eigen İstatistiği)

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized		Max-Eigen	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None	0.130846	10.23718	14.26460	0.1968
At most 1	0.007033	0.515211	3.841466	0.4729

Max-eigenvalue test indicates no cointegration at the 0.05 level

Böylece Johansen Eş Bütünleşme testi sonucuna göre GSYİH ile tüketim harcaması değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki ortaya çıkmıştır. Johansen Eş Bütünleşme testi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü vermediği için de Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testi ise değişkenler arasındaki ilişkinin olup olmasını ve değişkenlerin birbirini etkileyip etkilememesini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Granger nedensellik testinde uygulanan yöntem ise aşağıdaki formüle göre ifade edilmektedir. Buna göre;

$$x_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i x_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i y_{t-i} + e_t$$

$$y_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i x_{t-i} + e_t$$

Denkleimde x_t ve y_t ilgili değişkenleri i gecikme değerini ve e_t normal dağılıma sahip bozucu terimi ifade eden değişkenlerdir. Çalışmamızda yer alan değişkenlere ait Granger nedensellik sonuçları ise aşağıda Tablo:8 'de verilmiştir.

Tablo 8: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	F-Değeri	p Değeri	Sonuç**
GSYİH tüketim harcamasının nedeni değildir	0.49618	0.6110	RET
Tüketim harcaması GSYİH'nın nedeni değildir.	3.24507	0.0450	RET

Üçer aylık şeklinde yılda dört dönem ile yapılmış olan nedensellik analizde, 1998– 2016 yılları arasını kapsayan GSYİH ile tüketim harcamaları değişkenleri arasında karşılıklı olarak bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

SONUÇ

Toplam harcamalar içerisinde en büyük paya sahip olan talep unsuru özel tüketim harcamalarıdır. Ancak tüketim harcamalarını belirleyen unsur konusunda literatür de farklı hipotezler bulunmaktadır. Bu hipotezlerin en azla kabul göreni Keynes tarafından geliştirilen Mutlak Gelir Hipotezidir. Bu hipoteze göre gelir düzeyi arttıkça tüketim harcaması da artar. Çalışmamız da bu durumu ortaya koymak için Türkiye'nin 1998-2016 yılları arasındaki tüketim harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üçer aylık verilerle zaman serisi yöntemiyle araştırılmıştır. Çalışmada değişkenler arasında ortaya çıkabilecek sahte regresyon sorununu gidermek amacıyla değişkenlerin durağan olup olmadığı ADF birim kök testi yardımıyla tespit edilmiştir. Değişkenlerin bu testler sonucunda durağan olmadığı sonucu test sonuçlarından anlaşılınca değişkenlerin birincil fark değerleri alınmış ve durağanlıkları ifade edilmiştir. Ardından değişkenlere yönelik Johansen Eş Bütünleşme Testi yapılmış ve değişkenlerin aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu test sonuçlarından anlaşılmıştır. Ayrıca değişkenlerin aralarında nedensel ilişki olup olmadığını ortaya koymak içinde Granger nedensellik testi yapılmış ve bu test sonucunda değişkenler arasında nedensel bağıntı tespit edilememiştir.

KAYNAKÇA

Altunöz, U. (2014). *Tüketim fonksiyonu ve Türkiye için gelir tüketim ilişkisinin ampirik analizi*. <https://www.avekon.org/papers/1047.pdf> , Erişim Tarihi: 27.06.2017.

Amin, S. B. (2011). *Causal Relationship between Consumption Expenditure and Economic Growth in Bangladesh*. World Journal of Social Sciences, 1(2), 158-169.

Chioma, N. J. (2009). *Causal relationship between gross domestic product and personal consumption expenditure of Nigeria*. African Journal of Mathematics and Computer Science, 2(8), 179-183.

Eğilmez, M. (2016). *Tüketim Fonksiyonu ve Türkiye*. <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/tuketim-fonksiyonu-ve-turkiye.html> , Erişim Tarihi: 27.06.2017.

Mahreçler (2016). *Tüketim Teorileri*. <http://www.mahrecler.com/2016/03/tuketim-teorileri.html> , Erişim Tarihi: 27.06.2017.

Mishra, P.K (2011). Dynamics Of The Relationship Between Real Consumption Expenditure And Economic Growth In India. Indian Journal of Economics & Business, 10(4), 541-551.

Mucuk, M. (2015). *Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulaması*.(2. Baskı). Konya: Billur Yayınevi.

Muhasebe T. (2017). *Tüketim Harcamaları Nedir*. <https://www.muhasebeturk.org/nedir/tuketim-harcamaları-nedir-ne-demek-anlami> , Erişim Tarihi: 27.06.2017.

Tarı, R., Çalışkan, Ş. ve Bayraktar, Y. (2006). *Kocaeli Üniversitesi Öğrencilerinin Gelir ve Tüketim İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(11), 168-179.

Türkoğlu, F. (2016). *Ekonomiyle İlgili Her şey*. İstanbul: Optimist Yayınları.

KIRGIZİSTAN'DAKİ MUHASEBE DENETİMİ SÜRECİ VE TÜRKİYE MUHASEBE DENETİMİ SÜRECİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Zhainagul Atambekov¹

ÖZ

Muhasebe ve denetleme düzeni kurmayan, muhasebe ve denetleme mesleğini yasal düzene kavuşturmayan hiçbir ülke günümüzde iktisaden kalkınmış ülke olamaz. Sadece ulusal değil uluslararası mali sonuçların da tek bir olguyu göstermesi gerekir. Mali gerçeğe uygunluk ise, ancak bağımsız denetim ile sağlanabilir. Bu makalenin amacını, Kırgızistan'daki Muhasebe Denetimi Sürecinin oluşum, gelişim trendi oluşturmak ve Türkiye Muhasebe denetimi Süreciyle karşılaştırmaktır. Bu maksatla, ilk olarak bağımsızlık öncesi ve sonrası Kırgızistan'daki muhasebe sistemi ve muhasebe denetimi süreci araştırılarak denetimde yaşanan gelişmeler ve yasal düzenlemeler ele alınmaktadır. Bu çalışma bu konuda araştırma yapanlara yarar sağlayacak teorik bir araştırımadır.

Anahtar kelimeler: Muhaebe, Muhasebe Denetimi, Muhasebe Sistemi, Bağımsız Denetim

COMPARISON OF THE ACCOUNTING AUDIT PROCESS IN KYRGYZSTAN AND THE TURKISH ACCOUNTING AUDIT PROCESS

ABSTRACT

Today any country which does not regulate the accounting and auditing profession without accounting and auditing regulation cannot be an economically developed country. Not only national but also international financial results should show a single phenomenon. Compliance with financial truth can only be achieved through independent auditing. The aim of this article is to establish the formation and development trend of Kyrgyzstan's Accounting Audit Process and to compare it with the Turkish Accounting Audit Process. For this purpose, firstly the accounting system and accounting audit process in Kyrgyzstan before and after independence are investigated and the developments and legal regulations experienced in control are discussed. This is a theoretical research that will benefit researchers in this field.

Key words: Accounting, Accounting Audit, Accounting System, Independent Auditing

¹ *Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, jaynagul.atambekova77@gmail.com*

GİRİŞ

Cağdaş denetim uygulamasının bir yöntemi de muhasebe denetimidir. Muhasebe denetimi içinde önemli yer tutan mali analiz tekniklerinin kullanılması, bu konuda ileri düzeyde eğitim alınmasını zorunlu kılmaktadır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonominin mikro yapıları olan işletmelerin finansal bilgilerini içeren mali tablolarının hesap verebilir, karşılaştırılabilir ve şeffaf olarak düzenlemeleri bir zorunluluk haline gelmiştir. İşletme ile ilgili taraflar olarak adlandırılan işletme içi-dışı bilgi kullanıcılarının alacakları kararların doğru, tutarlı ve güvenilir olabilmesi iki boyutludur. Birinci boyut Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının (UFRS) kullanılarak muhasebe bilgilerinin üretilmesi ve raporlanmasıdır. İkinci boyut ise, düzenlenmiş mali tabloların bağımsız denetimden geçmesidir. Her iki aşamada finansal raporlamada güvenilirliği ve objektifliği sağlama açısından çok önemlidir (Selimoğlu ve Uzay, 2011: 9).

Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, ülkenin ekonomik sisteminde meydana gelen yenilikler ve gelişmeler muhasebe sisteminin de tamamıyla değişmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Muhasebe sistemindeki bu değişimleri gerçekleştirmek amacıyla da çeşitli komisyonlar/kurullar oluşturulmuştur. Bu komisyonların veya kurulların faaliyetleri neticesinde oluşturulan çalışmalar, uluslararası muhasebe standartlarından faydalanılması ve çalışmalara uluslararası boyut kazandırılarak Kırgızistan'ın uluslararası arenada faaliyet gösteren diğer ülkelerle rekabet gücünü arttırması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde önemli hususlardan biri de, muhasebe organizasyonun en önemli ayaklarından biri olan Muhasebe denetimidir. Kırgızistan Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonu tarafından hazırlanan Denetim Kanunu, 28 Haziran 2002 tarihinde Kırgız Parlamentosu tarafından kabul edilmiş ve 30 Temmuz 2002'de Kırgızistan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır.

1.BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ MUHASEBE DENETİMİ

En genel anlamıyla muhasebe denetimi; belirli bir ekonomik birim veya döneme ait rakamlarla ifade edilebilir bilgilerin önceden tespit edilmiş standartlara uygunluk derecesini belirlemek ve bu konuda bir rapor vermek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan delil toplama ve değerlendirme sürecidir (Karanfiloğlu, 1998: 28-29).

Kırgız muhasebe denetiminin dayanağını oluşturan yasal düzenlemeler, bağımsızlık öncesinde ve bağımsızlık sonrasında amaç ve kapsam itibariyle birbirinden farklılıklar göstermektedir.

Bağımsızlık öncesi Kırgızistan'da muhasebe hukukunun dayanağını oluşturan yasal düzenlemeler, merkezi olarak Sovyetler Birliği tarafından oluşturulmuş ve Sovyetler Birliği'ne bağlı diğer ülkelerde olduğu gibi Kırgızistan'da da uygulanmıştır. Bu dönemde, özellikle merkez tarafından, denetim ve kontrol fonksiyonuna yönelik olarak çeşitli yasal ve hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak muhasebe hukukunun temel çerçevesini oluşturan bir Muhasebe Kanunu oluşturulamamıştır. Çeşitli kanunların içerisinde dağınık bir biçimde muhasebe uygulamalarını yönlendiren düzenlemeler

yapılmakla birlikte, Sovyet hükümeti tarafından onaylanan ve tüm üye ülkelerin uygulamak zorunda olduğu bir Muhasebe Yönetmeliği de hazırlanmıştır. Bu yönetmelikte; muhasebenin temel kavramları, finansal tablolarla ilgili ilkeler ve düzenleme kuralları, değerlendirme kuralları, muhasebe uygulama standartları, hesap planı, kayıt ve belge düzeni ile ilgili düzenlemeler, denetim standartları, muhasebe mesleği ile ilgili düzenlemeleri içeren konular ayrıntılı bir biçimde yer almıştır (Akay ve Nacimudinova, 2008: 442-444). Genel olarak bütün Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde, bağımsızlık öncesi Sovyet hükümeti tarafından onaylanan ve tüm üye ülkelerin uygulamak zorunda olduğu geniş kapsamlı Muhasebe Yönetmeliği, varlığını birçok açıdan devam ettirmektedir.

2.BAĞIMSIZLIK SONRASI MUHASEBE DENETİMİ

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da muhasebe hukukunun dayanağını oluşturan yasal düzenlemelere bakıldığında, bağımsızlığın gerçekleştiği yıl olan 1991'den 1996 yılına kadar serbest piyasa ekonomisine geçiş, özelleştirme, şeffaflık, uluslararası yatırımların ülkeye girmesi ve benzeri konularda ilerleme kaydetmek için muhasebe uygulamalarında yenilikler yapılması gerektiği kabul edilmesine rağmen, herhangi ciddi bir çalışma yapılmamıştır. 1991-1996 yy. eski Sovyet Sistemi, bir çok açıdan aksayan bir biçimde uygulanmaya çalışılmıştır. 1996 yılında Cumhurbaşkanı tarafından Maliye Bakanlığı'na resmi bir görevle muhasebe uygulamalarının iyileştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması noktasında görevlendirme yapılmıştır. Bu görevlendirmenin sonucu olarak, Maliye Bakanlığı tarafından üniversite öğretim üyelerinden, uygulamacı meslek mensuplarından ve Maliye Bakanlığı yetkililerinden oluşan ve USAID (United States Agency for International development) danışmanlığında bir komisyon oluşturulmuş ve komisyon 1997 yılında 22 adet UMS (Uluslararası Muhasebe Standartı) içeren ve UMS ile uyumlu Kırgız Muhasebe Standartları ile Kırgızistan için yeni Hesap Planını oluşturmuştur (Karakaya, 1999: 106). Ancak Maliye Bakanlığı tarafından emir niteliğinde yayınlanan bu çalışmalar, uygulamacılar tarafından bu günde tam kabul görmediği için istenilen seviyede yaşama geçirilememiştir. 1996-1998 yılları arasında ayrıca Kırgız Merkez Bankası tarafından bankacılık sisteminde Uluslararası Muhasebe Standartlarının talebine uygun olarak çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Nisan 2000'de Cumhurbaşkanlığı nezdinde Finansal Raporları Düzenleme Ulusal Komisyonu (FRDUK) isimli bir ulusal komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon, Muhasebe Kanununu hazırlamak ve ayrıca Kırgızistan'daki muhasebe uygulamalarının ve Muhasebe Denetiminin genel çerçevesinin nasıl olması gerektiğini belirlemek adına çalışmalara başlamıştır. 3 Nisan 2000 tarihinde Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına (UFRS) geçiş kararı alınmış ve 3 Temmuz 2001 tarihinde UFRS'nin tamamen kullanılmasına izin verilmiştir. Tüzel kişilerin UFRS'ye geçiş zamanlaması, şirketlerin sermaye yapı ve tutarları kriter alınarak 2003-2009 yılları arasına yayılmıştır. Ancak bu uygulama da tabanda tam kabul görmediğinden bugün de tatbikatı sağlanamamıştır. Aralık 2000'de FRDUK, Cumhurbaşkanlığı nezdinden ayrılarak Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti nezdinde çalışmalarına devam etmiştir ve komisyonun ismi de Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonuna dönüştürülmüştür. Bu komisyon tarafından hazırlanan Muhasebe Kanunu, 2 Nisan 2002 tarihinde Kırgız Parlamentosu tarafından kabul edilmiş ve 29 Nisan

2002’de Kırgızistan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır (Akay ve Nacimudinova, 2006: 58-61). Söz konusu Muhasebe Kanunu, dört bölümden oluşmaktadır (Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonu, 2002: 1-20). Birinci bölümde genel şartlar, ikinci bölümde muhasebe organizasyonunun gereklilikleri, üçüncü bölümde finansal raporlama, dördüncü bölümde muhasebe mevzuatına muhalefet edenlerin sorumluluğu ve Kanunun yürürlüğe giriş tarihi yer almaktadır.

1991’de SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan ülkelerden biri olan Kırgızistan’ın, kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapması muhasebe sisteminin de küresel muhasebe sistemine uyumlu ve dinamik yapı kazanmasını zorunlu kılmıştır. Belirli ölçekli işletmeler, oldukça ayrıntılı “1-C” (Rusçada “Odin Es”) paket programını kullanmaktadır (Tetik, 2015: 3-5).

3.KIRGIZİSTAN’DA MUHASEBE DENETİMİ VE İŞLERLİĞİ

Kırgızistan’da Muhasebe Denetimi, Kırgız Cumhuriyeti Hesaplama Odası (Kırgızcası “Eseptöo Palatası”), Denetim Kanunu, Denetçiler (kamu ve özel auditerler, denetim firmaları) ve Vergi Kanunu tarafından yapılır.

Kırgız Cumhuriyeti Hesaplama Odası Devlet denetiminin (audit) bağımsız bir organdır ve tüzel kişiliğe sahiptir. Kırgız Cumhuriyetinin devlet amblemi, isim ve semboller ile bir mühür vardır. Kırgız Cumhuriyeti Hesaplama Odasının kalıcı bir yeri ülke başkenti olan Bişkek şehridir. Hesaplama Odası Bölgesel bölümlere de sahiptir ve Hesaplama Odası bölge müdürlüklerinin organizasyon kanunuyla düzenlenir. Kırgız Cumhuriyeti Hesaplama Odası Parlamento ve Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı rapor verir. Yirmi sene içerisinde, Kırgız Cumhuriyeti Hesaplama Odası etkili bir denetim sistemini oluşturarak ülkedeki denetim faaliyetlerinin seviyesini yükseltmeği başardı. Ayrıca Faaliyetlerinin son 5 yılı içerisinde 13082 denetim yapmış, bunların 9805 - bütçe kurumlarında, 1833 -ekonomik kuruluşlarda, 1431 - bütçelerin hazırlanması ve yürütülmesinde, 13 - kamu ve diğer kuruluşlarda yapılmıştır (18 Şubat 2014, 30 sayılı Kanun ile değiştirilen Hesaplama Odası ile ilgili Kırgız Cumhuriyeti Kanunu).

Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonu tarafından hazırlanan Denetim Kanunu, 28 Haziran 2002 tarihinde Kırgız Parlamentosu tarafından kabul edilmiş ve 30 Temmuz 2002’de Kırgızistan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır.

Denetim Kanununun çatısı üç bölüm ve on beş maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel şartlar, ikinci bölümde denetim faaliyetleri düzenlemeleri, üçüncü bölümde denetimin performansı yer almaktadır (Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonu, 2002, 1-15).

Kanun’un birinci bölümü yedi maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerde yer alan düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

1. Madde: Denetim Faaliyeti
2. Madde: Denetim Standartları
3. Madde: Kanuni ve İsteğe Bağlı Denetim
4. Madde: Denetçiler

5. Madde: Denetim Firmaları
6. Madde: Denetçilerin Raporu
7. Madde: Bilgilerin Gizliliği

Kanun'un ikinci bölümü üç maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerde yer alan düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

8. Madde: Denetim Faaliyetleri Konusunda Hükümet Düzenlemesi
9. Madde: Denetim Yeterlilik Sertifikası İçin Bireylerin Uygunluğu
10. Madde: Denetim Yeterlilik Sertifikasının Geri Alınması

Kanun'un üçüncü bölümü beş maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerde yer alan düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

11. Madde: Denetim Performansının Sınırları
12. Madde: Denetletenlerin, Denetçilerin ve Denetim Firmalarının Sorumluluğu
13. Madde: Denetçilerin ve Denetim Firmalarının Yükümlülüklerinin Sigortalanması
14. Madde: Mesleki Denetim Kuruluşları
15. Madde: Kanunun Yasallaşma Prosedürleri

Denetim Faaliyeti, Denetim kuruluşları ve bireysel girişimcilerin (denetlenen kurum) finansal raporunun bağımsız denetimi (denetim) ve bu faaliyetleri destekleyen ilgili hizmetler kapsar. Denetimin amacı, finansal raporlama çerçevesi bütün önemli taraflarıyla finansal tabloların uyumlu olduğunu belirlemektir.

Denetim standartları olarak Denetim Faaliyetin ve bu faaliyetleri destekleyen ilgili hizmetleri sağlamaya, sonuçların değerlendirmeye ve kalite kontrolü ile ilgili ortak standartlar anlaşılır. Denetim standartları Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından onaylanır. Denetim Faaliyetleri Konusunda Hükümet Düzenlemesi Yürütmenin özel yetkili devlet organı tarafından yapılır. Yetkili organ ile ilgili Düzenlemeler Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından onaylanır.

Denetim Performansının Sınırları: Denetim kurucuları (katılımcılar), hissedarları ve denetlenen kuruluşların çalışanları, yakın akrabaları veya kişiler (anne, eş, kardeş, kız kardeş ve çocuklar; çiftlerin kardeşleri, anne ve çocukları) bunun yanı sıra denetlenen kuruluşlarla diğer mülkiyet ilgisi olan denetçiler denetim yapamaz.

Denetletenlerin, Denetçilerin ve Denetim Firmalarının Sorumluluğu Denetçiler, bireysel denetçiler, Denetim Firmaları ve denetlenen taraflar Kırgız Cumhuriyeti düzenleyici hukuki düzenlemelere onun içine Kanun hükümlerine aykırı işlemler yaptıkları durumda, Kırgız Cumhuriyeti yasalarına uygun olarak cezalandırılacaklar.

Denetim yasası, mali denetimi ve performans denetimini açık bir şekilde tanımlamakta ve denetimin uluslararası standartlara göre yürütüleceğini belirtmektedir. Ancak, pilot denetim aşamasındaki birkaç denetim çalışması hariç tutulursa, Kırgız Sayıştay'ının (13.08.2004 tarihli, 117 nolu Kırgız Cumhuriyet Kırgız Sayıştay Kanunu, Madde 5' göre Kırgız Sayıştay, Kırgız Cumhuriyeti'nde kamuya ait olan tüm merkezi yerel kuruluşların, işletme ve kurumların denetçisi olarak

tanımlanmaktadır.) çalışmalarının genellikle sınırlı ve katı bir uygunluk denetimi çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir. Sovyet sisteminden kalan anlayışla denetim, tekil işlemlere ve mevzuata aykırılıkların tespit edilmesine odaklanmıştır. Denetim bulguları, bu sorunları üreten sistemle ilişkilendirilmemektedir. Denetlenen kurumlara yapılan öneriler genellikle fazla ödenen tutarların tahsilâtına ilişkindir ve izleme çalışmaları da sadece tahsilâtın gözetiminden ibarettir (Karamollaoğlu, 2011: 144).

Genel olarak Kanun metni incelendiğinde ve uygulanmasına bakıldığında, denetim faaliyetlerinin de bağımsızlık öncesi veya bağımsızlık sonrası bir düzenleme ve uygulamalar olup işlerliğinde bazı aksaklıklar yaşandığını söyleyebilmek mümkündür.

4.KIRGIZ CUMHURİYETİ'NDE MUHASEBE MESLEĞİ VE DENETÇİLER

Kırgız Cumhuriyeti muhasebe ve denetim kanunları çerçevesindeki düzenlemelerin ışığında muhasebe mesleği, Bugalter ve Auditer olmak üzere iki başlık altında toplanabilir. Serbest muhasebeciliğin karşılığı olabilen bugalterlerin, muhasebe bürosu açabilmeleri için dört yıllık ilgili fakülte mezunu olmaları yeterlidir. Vergi dairesine tescil yaptırmak koşulu ile ilgili ünvanı alarak defter tutabilirler. Diğer taraftan, defter tutmada imza şartı olmadığından, beyannameye dayalı herhangi bir iş yeri mükellefi isterse kendi defterini kendisi tutabilir.

Muhasebe mesleğinin ikinci türü Auditerdir. Denetçi anlamına gelen bu mesleki kelime, statüsü bakımından mali müşavirin üstünde, yeminli mali müşavirin (Kırgızistan'da yeminli mali müşavir kavramı ve statüsü yoktur) altında bir görev ve yetkiye sahiptir. Auiterlerin İİBF mezunu olmaları şarttır. Auditerler kamu ve özel auditer olarak ikiye ayrılır. Devlet kurumlarını ve özel şirketlerini, her açıdan denetleme yetkisine sahip olan kamu auditerin atanması maliye bakanlığındaki yetkili makamlarca belirli imtihanlar yapılarak gerçekleştirilir. Özel auditerler, mali denetim kurumundan lisans belgesi almaları ve belirli sürelerle staj yapmaları koşulu ile büro açabilirler. Özel auditerler defter tutarlar ve özel şirketleri isteğe bağlı denetlerler.

Kırgızistan'da şu anda 94 Denetim firmaları, 27 bireysel denetçiler ve 326 denetçiler bulunmaktadır. Bu veriler Devlet Hizmetinin 2014 yılında mali piyasada düzenleme ve denetim ile ilgili yıllık raporunda sunulmaktadır. Bu rakamlar ülkedeki denetim faaliyetlerinin gelişimini göstermektedir. Yeni firmaların ortaya çıkması ulusal pazarda denetim hizmetlerinin gelişmekte olduğunu göstermektedir. Kırgız Cumhuriyeti Bugalterler ve auditerler kendi "Mesleği etik kurallarını" düzenler ve onun ilkelerine kesinlikle uymaya zorunlu olurlar. Böylece kamu ve halkın güvenini kazanırlar (İsaeva, 2014: 2-3).

Muhasebenin bir uzantısı olan vergilendirme yapısı da, Kırgız Cumhuriyeti'nde bazı açılardan farklılık arz etmektedir. Kırgız vergilendirme modelini üç başlık altında toplayabiliriz. Birincisi, Türkiye'deki basit usulün benzeri olan ve ülkede çoğu işletmenin bu kapsamda olduğu "Patent" belgesi alınarak gerçekleştirilen vergilendirme modelidir. Yıllık belirli bir cironun altındaki çok küçük işletmeler, söz konusu modele dahil olup defter tutmazlar, yıllık belirli tutarda hesaplanan vergileri aylık

olarak vergi dairesine yatırılır.İkincisi,defter tutma zorunluluğu olan (Türkiye’deki işletme hesabı esasına benzer olup basit olarak gelir giderleri gösteren T cetveli şeklindedir). “ÇP” diye isimlendirilen, ikinci sınıf tüccarlar diyebileceğimiz, yıllık cirosu belirli bir seviyenin üstündeki beyana dayalı mükelleflerdir. Bu tür işletmeler, işin niteliğine göre oldukça farklı vergilendirme standartlarına tabidirler. Üçüncüsü, en üst seviyede cirolara sahip,rusça terminolojide “OSOO, OAO” şirket yapısında olan birinci sınıf tüccar diyebileceğimiz mükellefler ise Türkiye’deki yapıya kısmen benzer vergilendirmeye tabi tutulurlar.Bu vergilendirme modeli kapsamındaki işletmeler,bilanço esasına benzer defter tutmak zorundadırlar (Tetik, 2015: 21).

Vergi mükelleflerinin vergi denetimi, senede bir defadan fazla olmamak, müddeti 30 günü geçmemek ve ilçe, şehir, bölge veya ülke vergi dairesi şubelerinin biri tarafından yapılmak şartıyla, denetim yapılacak şirketin adı, denetime tabi tutulacak sorular ve denetim süresi belirtilmiş olan Vergi Dairesi Başkanının yazılı olarak verdiği emir esasınca yapılır. Gerekirse denetim süresi, vergi dairesi yöneticilerinin yazılı izni ile 10 güne kadar uzatılabilir. Eğer, daha önce denetime tabi tutulan vergi mükellefinin denetimi sırasında tespit edilmeyen vergi kaçakçılığını kanıtlayan belgeler vergi dairesince elde edilmiş ise, vergi dairesinin, ilgili kuruluşun başkanına söz konusu belgeler hakkında bilgi verdikten sonra tüm denetim kurallarına uyarak 10 günden fazla olmayan bir süre içerisinde vergi mükellefini tekrar denetime tâbi tutma hakkı vardır. Her denetim sonuçları, vergi dairesinin bu konuda yetkili olan görevlileri tarafından zabıt veya rapor şeklinde hazırlanır ve denetime katılan tüm kişilerce imzalanır. Denetim yapıldığını tasdik eden belgenin bir nüshası,denetime tabi tutulan kuruluşun görevlisine teslim edilir. Denetime tabi tutulan kişinin, denetim raporunu kabul etmeyi ve imzalamayı reddetmesi halinde, söz konusu rapora durumla ilgili yazı yazılır (Kırgızistan Vergi Kanunu, 17 Ekim 2008, 231 sayılı Kanuna göre 15 Kasım 2013, 201 sayılı Kanun ile düzenlemeler yapılarak uygulamaya tabi tutulmuş).

5. KIRGIZ SAYIŞTAYI HAKKINDA BİLGİ

Kırgız Sayıştayı 1996 yılında kurulmuş olan genç bir kurumdur. 2000 yılında Devlet Mali Müfettişlik Dairesi ile birleştirilmek suretiyle Kırgızistan’ın tek yüksek denetim kurumu haline getirilmiştir. 2004 yılında yenilenen denetim yasası, Kırgız Sayıştayı’nın gücünü önemli şekilde artırmış ve statüsünü yükseltmiştir. Kırgız Sayıştayı Kırgız cumhuriyeti’nde kamuya ait olan tüm merkezi ve yerel kuruluşların, işletme ve kurumların denetçisi olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak denetlenen kurumların bilgi, belge ve tesislerine erişimi yasa hükümleriyle açık bir şekilde teminat altına alınmıştır. Denetim yasası, Kırgız Sayıştayı’nın uluslararası standartlar çerçevesinde denetim yapmasını, denetim sonucunda kurumlara önerilen uygulamaların izlenmesini ve faaliyetleri hakkında düzenli olarak medyaya bilgi vermesini öngören hükümler içermektedir.

Denetim Yasası, Kırgız Sayıştayı’nın faaliyetlerinin “mali, işlevsel ve kurumsal bağımsızlık” 3 prensipleri çerçevesinde yürütüleceğini belirtmekte, ancak diğer maddelerinde Kırgız Sayıştayı’nın, Devlet Başkanı, Meclis, Hükümet ve kolluk kuvvetlerinin talepleri üzerine denetim yapmakla yükümlü

olduğunu da ifade etmektedir. Bu kurumların denetim talepleri, bazı yıllarda Kırgız Sayıştayı'nın yıllık iş yükünün %80'ini oluşturacak seviyeye ulaşmıştır. 2008 yılında yürütülen bir projede bu hususun tenkit edilmesi, kolluk kuvvetlerinin taleplerinin sınırlandırılmasına yol açmış ve takip eden yıllarda yıllık iş programı büyük ölçüde Kırgız Sayıştayı'nın öngörülerine uygun şekilde yürütülmüştür. Ancak, 2010 yılında yürütülen denetim çalışmalarının büyük bir kısmı yine dış paydaşların talebi üzerine gerçekleştirilmiştir. Kırgız Sayıştayı'nın önündeki temel sorunlardan biri, denetim alanı içindeki tüm kamu kurumlarının ve bunlara bağlı alt birimlerin tanımlandığı bir denetim kütüğü oluşturulamaması olmuştur. Kırgız Sayıştayı'na mahsus olmayıp, kamu kesiminde yaşanan genel bir dağınıklıktan kaynaklanan bu sorun, yıllar boyunca denetime ait yıllık planların etkin bir şekilde hazırlanmasını imkânsız hale getirmiştir. Bu zorluk sebebiyle Kırgız Sayıştayı, denetim faaliyetleri için, bir kurum listesinden ibaret olan oldukça “genel” planlar hazırlamakla iktifa etmiştir. Şartların zorlaması sebebiyle denetim iş yükünün büyük bir kısmının, sürekli olarak güncellenen “canlı” bir genel plan altında yürütülmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu yapı, yıllık planlama için sağlıklı bir altyapı oluşturulmasını öncelikli bir hedef haline getirmiştir (Karamollağolu, 2011: 2-8).

6. KIRGIZİSTAN'DAKİ MUHASEBE DENETİMİ SÜRECİYLE TÜRKİYE MUHASEBE DENETİMİ SÜRECİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Kırgız muhasebe denetiminin dayanağını oluşturan yasal düzenlemeler, bağımsızlık öncesinde ve bağımsızlık sonrasında amaç ve kapsam itibariyle birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bağımsızlık öncesi, Kırgızistan'da muhasebe hukukunun dayanağını oluşturan yasal düzenlemeler, merkezi olarak Sovyetler Birliği tarafından oluşturulmuş ve Sovyetler Birliği'ne bağlı diğer ülkelerde olduğu gibi Kırgızistan'da da uygulanmıştır. Bağımsızlık sonrası, Kırgızistan'da muhasebe hukukunun dayanağını oluşturan yasal düzenlemelere bakıldığında, 1991-1996 döneminde eski Sovyet Sistemi, bir çok açıdan aksayan bir biçimde uygulanmaya çalışılmıştır. 1996 yılında Cumhurbaşkanı tarafından, Maliye Bakanlığı'na resmi bir görevle muhasebe uygulamalarının iyileştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması noktasında görevlendirme yapılmıştır. Bu görevlendirmenin sonucu olarak, Maliye Bakanlığı tarafından üniversite öğretim üyelerinden, uygulamacı meslek mensuplarından ve Maliye Bakanlığı yetkililerinden oluşan ve USAID (United States Agency for International development) danışmanlığında bir komisyon oluşturulmuş ve komisyon 1997 yılında 22 adet UMS (Uluslararası Muhasebe Standartı) içeren ve UMS ile uyumlu Kırgız Muhasebe Standartları ile Kırgızistan için yeni Hesap Planını oluşturmuştur (Karakaya, 1999: 106). Ancak Maliye Bakanlığı tarafından emir niteliğinde yayınlanan bu çalışmalar, uygulamacılar tarafından bu günde tam kabul görmediği için istenilen seviyede yaşama geçirilememiştir. 1996-1998 yılları arasında ayrıca Kırgız Merkez Bankası tarafından bankacılık sisteminde Uluslararası Muhasebe Standartlarının talebine uygun olarak çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye'de ise bu konuda ilk uygulama örnekleri ve muhasebe denetiminin lisans seviyesinde eğitim programına girmesi 1970'li yıllarda başlamaktadır. Muhasebe denetimine ilişkin düzenleyici

kurumlar tarafından yasal düzenlemelerin oluşturulduğu ilk yıl ise 1987'dir. Bu 13 Aralık 1987'de 19663 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "Sermaye Piyasasındaki Bağımsız Dış Denetleme Hakkındaki Yönetmelik"tir. (Selimoğlu ve Uzay, 2011: 1).

Sonraları 2000, 2002 ve 2006 yıllarında daha düzenlemeler yapılarak Uluslararası Denetim Standartları ile uyumlu hale getirilmiştir.

Kırgızistan'da Muhasebe Denetimi Kırgız Cumhuriyeti Hesaplama Odası (Kırgızcası "Eseptöo Palatası"), Denetim Kanunu, Denetçiler (kamu ve özel auditerler, denetim firmaları) ve Vergi Kanunu tarafından yapılır.

Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonu tarafından hazırlanan Denetim Kanunu, 28 Haziran 2002 tarihinde Kırgız Parlamentosu tarafından kabul edilmiş ve 30 Temmuz 2002'de Kırgızistan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Denetim yasası, mali denetimi ve performans denetimini açık bir şekilde tanımlamakta ve denetimin uluslararası standartlara göre yürütüleceğini belirtmektedir. Ancak, pilot denetim aşamasındaki birkaç denetim çalışması hariç tutulursa, Kırgız Sayıştay'ının (13.08.2004 tarihli, 117 nolu Kırgız Cumhuriyet Kırgız Sayıştay Kanunu, Madde 5' göre Kırgız Sayıştay, Kırgız Cumhuriyeti'nde kamuya ait olan tüm merkezi yerel kuruluşların, işletme ve kurumların denetçisi olarak tanımlanmaktadır.) çalışmalarının genellikle sınırlı ve katı bir uygunluk denetimi çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir.

Türkiye'de ise muhasebe denetimi, genellikle 1 yıldan fazla süren, müşteri işletmeden teklif alınması ile başlayıp, denetim raporu verildikten sonraki aşamaları da içine alan sistematik bir süreçtir. Denetim çalışmalarının bölümlenmesinde 2 farklı yaklaşımdan yararlanılabildiği söylenmektedir: Finansal Tablo yaklaşımı ve Döngü yaklaşımı.

Denetim süreci aşamaları:

- Denetim yaklaşımının planlanması ve tasarımı
- Kontrol ve maddi doğruluk teslerinin uygulanması
- Hesap kalemlerine ilişkin detay testlerinin uygulanması
- Denetim tamamlanması ve denetim raporu yayımı (Selimoğlu ve Uzay, 2011).

Denetim süreci aşamaları her iki ülkede de hemen hemen aynıdır. Aşağıdaki tabloda denetim süreci aşamaları gösterilmiştir.

Tablo-1. Denetim Süreci Aşamaları

Kalite Kontrol				
Müşteri Kabulü	İşletmenin Tanınması ve Denetim Planının Yapılması	Kanıt Toplama	Denetim Çalışmalarının Tamamlanması	Raporlama
Genel İlkeler				

7.T.C. SAYIŞTAY BAŞKANLIĞI VE KIRGIZ SAYIŞTAYI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Kırgız ve Türk milletleri arasında tarihten gelen bağların etkisiyle iki ülkenin yüksek denetim kurumları arasında da tabii bir yakınlık bulunmaktadır. Buna rağmen, iki kurum arasındaki ilişki, 1995 yılında kuruluşundan itibaren ECOSAI bünyesindeki çalışmalarla sınırlı kalmıştır. 2009 yılından itibaren Sayıştay Başkanlığı, Kırgız Sayıştay'ının kapasite geliştirme faaliyetlerine gönderdiği eğitimciler ve danışmanlar marifetiyle destek sağlamıştır. Bugüne kadar Türk Sayıştay mensupları marifetiyle 8 misyon tamamlanmıştır. 2010 yılında, Kırgız Sayıştay Başkanı'nın T.C. Sayıştay Başkanlığı'nı ziyareti sırasında iki kurum arasında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, kurumlar arasında yürütülecek eğitim faaliyetleri ve bilgi transferi üzerinde odaklanmakta ve daha yakın bir işbirliği çağrısında bulunmaktadır.

Eğitim ve denetim stajı hakkındaki mutabakat zaptı 2011 yılında Türk Sayıştay Başkanı'nın Kırgızistan'ı ziyareti sırasında Kırgız Sayıştay personeline verilecek dil eğitimine ve denetim stajına ilişkin bir memorandum imzalanmıştır. İki ülke Sayıştay'na ilave olarak memorandumun diğer tarafları Bişkek Türkçe Öğretim Merkezi (TÖMER) ve Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nın Bişkek Koordinatörlüğü'dür. Memorandum çerçevesinde yürütülecek programın ilk aşamasında TÖMER'in Kırgız Sayıştay personeline Türkçe dil eğitimi vermesi öngörülmüştür. Bu programdan başarı ile mezun olanlar ikinci aşamada Türkiye'de en fazla 10 ay sürecek olan bir denetim stajına davet edileceklerdir. Programın finansmanı TİKA tarafından karşılanacaktır. Proje çerçevesinde Kırgız Sayıştay bünyesindeki ilk Türkçe sınıfı 2011 yılı Eylül ayında 20 kursiyerle açılmıştır. Programın ikinci aşamasının, dil eğitimlerine bağlı olarak 2012 yılı sonunda başlaması öngörülmektedir (Karamollağolu, 2011: 10).

SONUÇ

Bir geçiş ekonomisi olan Kırgızistan, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 1991 yılında bağımsızlığını kazanarak yeni bir siyasi ve ekonomik dönüşüm, yenilenme sürecine girmiştir. Bu amaçla 1996 yılından itibaren başlatılan ekonomik ve mali reform çalışmaları uluslararası mali kuruluşların gözetiminde devam etmektedir.

Bununla birlikte Kırgız Cumhuriyeti, muhasebe kültürünün yasallaşması, kurumsallaşması ve dinamik bir yapıya kavuşması içinde yoğun çalışmalarda bulunmaktadır. Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının uygulanmaya konulması, ülke geneli için Tekdüzen Hesap Planı ve Denetim Kanununun hazırlanması, üniversitelerin ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında farklı muhasebe derslerinin okutulması söz konusu çalışmalara örnek verilebilir.

Hiç kuşkusuz sistemleri teoride kısa sürede değiştirmek mümkündür, ancak her yönüyle kültürün değişmesi oldukça uzun zaman alır. Bir ülkede muhasebe sisteminin de zaman içerisinde oluşturulmasında, tesis edilmesinde ekonomik hayatın işlevselliği, karar alıcı mekanizmaların sağlıklı, bağımsız ve tutarlı olması son derece önemlidir.

Kırgızistan'da Muhasebe Denetimi sisteminin küresel boyut kazanması ve dinamik bir yapıya kavuşması için, öncelikle ülke içerisindeki birtakım olumsuzlukların ve kısıtların kaldırılması zorunludur. Ekonomik yapının nitel ve nicel olarak geliştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımcının reel sektördeki yatırımının artırılması, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi, doğrudan veya dolaylı olarak yapılan iç ve dış politik müdahaleler ve ağır işleyen karar alma mekanizmalarının düzeltilmesi, kurum ve kanunlardaki kurumsal yönetim ilkelerinin eksikliğini tamamlanması ve son olarak istikrarlı, sürdürülebilir ekonomik ve siyasi yapının oluşturulması gerekir. Bunun sonucunda ülkede bütün boyutlarıyla muhasebe denetimi sisteminin daha rasyonel, gelişimlere açık bir yapıya kavuşacağını ve hayata geçirilebileceğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak, Kırgız Cumhuriyeti'nde denetim, hizmetin özel bir dalı olarak gelişme niteliksel yeni bir aşamaya geçtiğini vurgulamak isterim. Bunun en ikna edici kanıtı - sertifikalı denetçiler ve Kırgız Cumhuriyeti'nde denetim faaliyetlerinin denetim kuralları (standartlar) düzenlenmesi için normatif belgelerin onaylanması varlığıdır.

KAYNAKÇA

Akay, H. ve Nacimudinova, S. (2006). Kırgız tekdüzen hesap planı ve kırgız tekdüzen hesap planının türk tekdüzen hesap planı ile karşılaştırılması. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 57-77.

Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonu. (2002). *Denetim Kanunu*. Bişkek, Kırgızistan.

Tetik, N. (2015). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da muhasebe kültürünün gelişim süreci. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*,(9), 240-262.

Finansal Raporlama ve Denetim Standartları Devlet Komisyonu. (2002). *Kırgızistan Muhasebe Kanunu*. Bişkek, Kırgızistan.

231 sayılı Kırgızistan Vergi Kanunu. (17 Ekim 2008). Bişkek, Kırgızistan.

117 sayılı Kırgız Cumhuriyet Kırgız Sayıştay Kanunu. (13 Ağustos 2004). Bişkek, Kırgızistan.

30 sayılı Kanun ile düzenlemeler yapılan hesaplama odası ile ilgili Kırgız Cumhuriyeti Kanunu. (18 Şubat 2014). Bişkek, Kırgızistan.

Selimoğlu, K.S. ve Uzay, Ş. (2011). *Muhasebe denetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karakaya, M. (1999). Studies on accounting standards in Kyrgyzstan. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(3), 91-106.

Karanfiloğlu, Y.A. (1998). Muhasebe denetimi kavram ilke ve yöntemleri. *Sayıştay dergisi*, 35, 28-37.

Karamollaoğlu, A.Ö. (2011). Kırgız Sayıştayının kapasite geliştirme faaliyetleri. *Sayıştay dergisi*, 81, 143-153.

İsaeva, A.D. (2014). *Kırgız Cumhuriyeti'nde denetim faaliyetlerinin gelişiminde önemli konular*. Erişim Tarihi: 20.05.2018, <https://pandia.ru/text/80/232/26391.php>.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BANKACILIK SİSTEMİ VE GELİŞİMİ

Erdal Arslan¹
Fatma Akacan²

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu kurumsal olarak bankacılık faaliyetleri ile çok geç tanışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bankacılık faaliyetleri ile geç tanışmasının nedenleri arasında ekonomik yaşam kriterlerinin etkisi, sosyal hayatta benimsemiş olduğu dini gereği halkın çoğunluğunun tarım ve askerlik alanında istihdam edilmiş olması, dini inançları gereği faiz olgusuna sıcak bakmamaları, para, banka ve mevduat işlemlerindeki sorumlukları, bankacılık işlemlerini gayrimüslim tebaasına bırakmış olmaları Osmanlı İmparatorluğu'nun finans alanındaki gelişmeleri geç yakalamasına neden olmuştur. Avrupa'da yaşanan hızlı ekonomik gelişmeler, ticaret kapitalizminin etkileri ile önem kazanan bankerlik faaliyetleri ile başlayan bankacılık faaliyetleri, Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı bankacılık faaliyetlerine olan gereksinimi artmıştır. Tanzimat Fermanı'nın etkisi, sanayi devriminin başlaması, Avrupa devletleri ile kurulan temas sebebiyle Osmanlı devletinde de bankacılık faaliyetleri baş göstermeye başlamıştır. Osmanlı devletinin savaşlar ve iç sorunlar nedeniyle yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle Avrupa devletleri ekonomisi ve finans yapısını çözüm yolu olarak görmesine neden olmuştur. Bu nedenle Avrupa ile kurulan yakın temas Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı ve ulusal bankacılık çalışmalarının başlamasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa etkisiyle başlayan bankacılık ve finans hareketlerinin gelişim süreci ele alınmakta bu sürecin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra da devam edip bankacılık faaliyetlerindeki değişim ve yapısal gelişmelerin 2000 yılına kadarki süreci anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Osmanlı Bankası, Dış Borçlanma, Türkiye Cumhuriyeti.

¹ Doç.Dr. Erdal Arslan, Selçuk Üniversitesi, erdalarслан@me.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatma Akacan, Selçuk Üniversitesi, fatmaakacan45@gmail.com

BANKING SYSTEM AND DEVELOPMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

The Ottoman Empire was very late acquainted with banking activities as an institution. The reason for the late meeting with the banking activities of the Ottoman Empire was the fact that the majority of the people were employed in agriculture and military service due to the religion that they adopted in the social life, the reasons for their interest in the religious beliefs, their interest in money, bank and deposit transactions, the development of the Ottoman Empire in finance has caused its late life. The rapid economic developments in Europe, the banking activities that started with the banking activities gaining importance with the effects of the commercial capitalism, and the banking activities due to the economic situation in the Ottoman economy. The effect of the *Tanzimat Fermanı* started at the beginning of the industrial revolution and in the Ottoman state due to close contacts with European states. The economic troubles that the Ottoman state had suffered from wars and internal problems caused it to view itself as a solution to European state economics and finance. Because of this close contact with Europe has caused the start of foreign and national banking activities in the Ottoman Empire.

In this study, the development process of the banking and finance movements which started with the European influence in the Ottoman Empire period is taken up. This process continues after the demolition of the Ottoman Empire and the process of the changes and structural developments in the banking activities until the year 2000 are explained.

Keywords: Ottoman Empire, Bank External Debt, the Republic of Turkey.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi yapısı 16. Yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerinin iktisadi yapısından etkilenmiş zamanla Avrupa ülkeleri ile olan ticari ilişkilerin gelişme göstermesiyle Osmanlı iktisadi yapısı daha açık bir ekonomi anlayışını benimsemiştir. Osmanlı ekonomisinin 18. Yüzyılda içinde bulunduğu ekonomik durum, bu dönemde gerçekleştirilen sanayi devriminin etkisi, Osmanlı ekonomisinin sını ve ticari anlamda yaşadığı durgunluk ve durgunluk sürecinden çıkış mücadelesi Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa bankacılık faaliyetleri ile etkileşime girmesine sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok Avrupa ülkesi ile imzalanan ticaret anlaşmaları ile dış ticaret hacminin büyümesine sebep olduğu gibi bunun yanında dış ticaret açıklarının da büyümesine ve Osmanlı ekonomisi için sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Böylece ekonominin de derinden sarsılmasına neden olmuştur. Ancak bu dönemlerde ekonomik sorunların ve dış açıkların finansmanı gidermek amacıyla bankacılık faaliyetlerinin temeli olarak sayılan bankerlik ve sarraflık yapan bireyler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1854-1914 yılları arasında dış açıklarını 41 defa dış borçlanma yoluyla finanse etmeye çalışmış fakat bu yol dış açık sorununun yanında dış borçların da finansman sorununu ortaya çıkarmıştır. Dış açık ve borcun finansmanını karşılamak, para ve mevduat işlemlerini yürütmek amacıyla yabancı bankalar kurulmuştur. Daha sonra ise yabancı bankalar Osmanlı devletinde şube açarak Osmanlı İmparatorluğu içerisinde etkinliklerini artırmaya başlamışlardır. İmparatorluk döneminde diğer önemli bankacılık hareketi olan Ulusal bankacılık faaliyetleri 18. Yüzyılda başlamıştır. Ulusal bankacılık faaliyetlerinin ilki olarak sayılan Mithat Paşa tarafından tarım kesimine kredi olanakları sağlamak amacıyla açılan Memleket ve Menafi Sandıklarıdır. II. Meşrutiyet'in ilanı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra bankacılık faaliyetleri hızlanmış ve Cumhuriyet'in ilanına kadar 20 tane ulusal banka kurulurken 18 tane yabancı banka kurulmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk on yıl içerisindeki bankacılık faaliyetlerinde ilerlemeler yaşanmış, bu dönemde kamu kesimi bankaları hâkim olmuştur. Bu dönemin en belirgin özelliği çok sayıda yerel bankanın kurulmuş olmasıdır. Dönemin bir diğer önemli hareketi Sanayi Planlarının harekete geçirilmesiyle devlet sermayesi ile oluşturulacak olan bankaların temellerinin atılmasıdır. 1931 yılında kurulan Merkez Bankası aracılığı ile ulusal paraya istikrar sağlanmak amaçlanmıştır. 1980 yılından sonra sermaye hareketlerindeki serbestleşme, faiz oranlarının serbest bırakılması, mevduat ve kredi faiz oranlarındaki yükseliş de bankacılık faaliyetlerinin gelişmesine yol açan sebepler arasında yer almaktadır. Bankaların özelleştirilmesi, çok sayılı şube bankacılığı hareketlerinin yaşandığı bu dönemde harekete geçirilen Kalkınma Planları ile bankacılık sektöründe yapısal düzenlemeler ve gelişmeler yaşanmıştır.

Çalışmada, Türk Bankacılığının Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayan süreci ele alınmakta ve 18. Yüzyıldan 2000 yılına kadarki sürecin bankacılık sektörü üzerinde yarattığı etkiler anlatılmaktadır.

1.OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Osmanlı İmparatorluğu, XIV. Yüzyılda feodal yapıya dayalı bir yönetim anlayışıyla kurulmuş devlettir. Osmanlı Devleti toplum yapısı üretici ve yönetici kesimden meydana gelmektedir. Devlet, bu anlamda köylü ve kentli halk arasında adaleti, toplumsal düzeni ve mülk üzerindeki hâkimiyeti sağlamayı amaçlayan bir güç görünümündedir. Osmanlı'da toplumsal yapıyı oluşturan halkın en önemli kısmını oluşturan ekonominin bel kemiğini oluşturan çiftçi sınıfı oluşturmaktadır. Çiftçi sınıfı, devletin himayesi altındaki mülk arazilerinde tarımla uğraşarak ekonomiye ve aile geçimlerine katkıda bulunmaktadır (Berkes, 2013:48). Yönetici sınıfa vergi ödemekle yükümlü olan üretici kesimi ise zanaatkârlar, köylüler ve tüccarlar oluşturmaktadır. Köylü sınıfa, toprağın üretim hâkimiyeti devlet eliyle verilmiş ve toprağı kullanma hakkına sahip olmuştur(Anbar,2009:19). Toprağı kullanma hakkını elde eden köylü sınıf, toprağı işleyerek üretimden düşen vergi payını kendisinden ve devlet adına topraktan sorumlu olan tımar beyine vergi ödemekle yükümlü kılınmıştır. Tımar sahiplerinin amacı, devlete asker yetiştirmekle ve devlete mali destek sağlamaktır. Devlet bu yöntemle yeni topraklar elde etmeyi, yeni mali kaynaklar edinerek hazineye gelir sağlamayı amaçlamıştır(Berkes,2013:55). Taşradaki bu örgütlenmeyle devletin ve ekonominin devamı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sistem sayesinde kamu düzeni de sağlanmıştır. Fakat zamanla tımarlı sipahi sistemi artan savaşların etkisiyle bozulmaya uğramış, ilerleyen zamanlarda ekonomiye yük olmaya başlamıştır.

Osmanlı devletinde köylü kesimin yanında önemli bir sınıf olan esnaf sınıfı da loncalar bölük bölük odalar şeklinde kurulmuş ve zanaatlarını yerine getirmişlerdir. Ekonomileri tarımdan daha üstün olarak teknik ve bilgi düzeyine sahiptirler. Osmanlı devletin güçlü bir orduya sahip olması, tımarlı sipahi sistemindeki asker sayısındaki artış kılıç, ok, yaya, zırh vb. gibi savaş malzemelerine olan ihtiyacı artırmış ve bu ihtiyacı da endüstrileşme öncesinde esnafın tarafından karşılamışlardır. Diğer bir yandan esnaf odaları dokuma ve deri tezgâhlarında üretimle meşgul olup küçük pazarlar için canlı biri aktör olmuştur. Avrupa devletlerine nazaran daha sıkı bir denetim altında yaşayan esnaf sınıfıyla yeniçeri grubu arasında yaşanan sıkı ilişkiden dolayı zamanla esnaf sınıfında da bozulmaya başlamıştır (Berkes,2013:58). Devleti diğer bir kesimi olan tüccar zanaat sınıfının üretimdeki mallar için pazar fırsatı taşımıştır. İmparatorluğun içindeki mal akışını sağlayan bir yapı olan tüccar sınıfı ekonominin dış ticarete açılması ve daha liberal bir yapıya kavuşması için bir kaynak olmuştur(Kıray,1995:51). Diğer bir adıyla ticaret sınıfı olan tüccar sınıfı, mal ve hizmetlerin ticareti üzerinden fark alarak kar yapan bir sınıf olduğu için, bu sınıfın aldığı karı faizciliğe eğilim olarak gören Müslüman halkın inanış ve gelenekleriyle çatışıyordu. Bu yüzden tüccar sınıfına karşı halk tarafından sıcak bir tavır sergilenmiyordu(Berkes,2013:60).

XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı'nın iltizam usulü işlemlerinde aktif halde görev alan Rumlar ve Yahudiler İmparatorluk'un sermaye oluşumunda çok önemli role sahiptirler. Bu dönemde muazzam sermaye biriktiren gayrimüslim tüccarlar, devletin ve sarayın maliyesi açısından önemli bir kaynak olmuş, imparatorluğun ekonomi politikalarında da etkili roller oynamışlardır. Ayrıca Yunan tüccarlar bankacılık ve uluslararası ticaretin de gelişmesinde aktif rol oynayan ülke konumunda yer

almıştır(İnalcık,2004:260). Bankacılık faaliyetlerinin gayrimüslim kesimi tarafından imparatorluğa benimsetilmeden önce finans ve kredi kaynağının büyük bölümünü vergiler oluşturmaktadır. Asıl gelir kaynağını ise savaşlar ve savaşlardan elde edilen gelir kaynakları oluşturmaktadır. Yapılan savaşlar sonucunda ele geçirilen bölgeleri himaye altına alınırdı ve vergiye tabi tutmuşlar, hazineye kaynak sağlamışlardır. Osmanlı, yaptığı seferlerden eşya, ganimet, hazine ve esirleri hazinesine gelir kaynağı olarak kazandırmaktadır. Diğer bir gelir kaynağı olarak tüccar, halktan alınan vergilerden ve ticaretten elde edilen gelirlerden oluşmaktadır(Berkes,2013:88).

Osmanlı XV. Yüzyılda mali piyasalarına destek sağlayacak, sosyal, eğitim, dini ve sağlık hizmetlerini yürütecek olan yeni bir finansman kaynağı olan para vakıfları ile tanışmıştır(Türkoğlu,2013:188).O dönemlerde halka büyük kredi desteği sağlamak, tüccar kesimle emek-sermaye ortaklığı içerisinde vakıflar etkili olmuştur. Vakıflar ellerinde nakit bulunan nakitle büyük ticaret yapan tüccar kesime sermaye desteği sağlamakla görevli işletmeler halinde faaliyet yürütmüşlerdir. Özellikle para vakıfları esnaf kesimin kredi ihtiyacını karşılayan banka kurumu niteliğinde görev yapmıştır. Vakıflar Osmanlı devletinin kredi hacmini sağlayan en önemli unsurlar arasında yer almıştır(Tabakoğlu,2009:328). Osmanlı topraklarında yıllarca hukuki sürecine devam eden para vakıfları devlete ekonomik ve mali katkının dışında bunlara ek olarak sosyal yapının ve gelir adaletsizliğinin de önüne geçilmesi adına faaliyetler de yürütmüştür(Türkoğlu,2013:188). Osmanlı devletinde vakıflar sayesinde beşeri sermayenin oluşturulmasında önemli görevler de üstlenmiştir. Bunlardan bazıları mülkiyet haklarının korunması esas, sigortanın tam olarak bilinmediği bir dönemde loncalar ve tüccar sınıfı için sigorta güvencesi sağlamış, medeni bir devletin oluşması sürecinde gerekli olan hangi hizmet varsa onu sunmaya çalışmıştır (Çizakça,23).

Osmanlı imparatorluğu ekonomisi ve sosyal hayatı ticaret yollarının değişmesi ve Avrupa ülkelerinin sanayileşmeye başlaması ile değişim göstermeye başlamıştır. Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurmakta güçlük çeken Osmanlı devleti sınırlarının artık doğal sınırlara ulaşmış olması, yapılan sürekli savaşlar sonucunda askeri alandaki harcamaların artış göstermesi, tarım ürünleri ihraç edip yüksek katma değere sahip olan mamul mal maddelerini ithal etmesi, toplumdaki sınıfsal farklılıkların oluşması ve içten, dıştan gelen gelişmelerden etkilenmesiyle Osmanlı devletinin merkezi, idari, ekonomik, sosyal ve toplumsal konularda büyük sarsıntılara uğramasına neden olmuştur. XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı devletinin iç ve dış gelişmelere dayalı olarak üretim alanında gerilemeler yaşamaması, loncaların ve Pazar alanlarının da sistemlerinin çöküşe uğramasına neden olmuş böylece 19. Yüzyıl Osmanlı devleti için yenilenme süreci olmuştur(Anbar,2009:20).

2.19. YÜZYILDA OSMANLI MALİ YAPISI VE BANKACILIK FAALİYETLERİ

Osmanlı devletinin iç ve dış gelişmelere karşı direnç gösterememesi sebebiyle 17. Ve 18. Yüzyılda sık sık mali yaşanan mali bunalımlara karşı direncinin de kırılmasına neden olmuştur. Bu yüzyıllarda yaşanan savaşların artması ve bu savaşların getirdiği mali yükümlülüklerin ekonomiyi olumsuz etkilemesiyle mali bunalımlar süreklilik kazanmıştır. Devlet sürekli bir bütçe açığı ile karşı karşıya kalmış, zamanla da bütçe açığını kapatabilmek amacıyla farklı yollar aramaya başlamıştır

(Apak ve Tay,2016:65). Farklı kredi kaynaklarına yönelmeden önce Osmanlıda kredi kaynağı konumunda olan para vakıfları ekonomi için önemli bir öz kaynak oluşturmaktaydı. Fakat Osmanlı devletinin dini hükümleri gereği faize sıcak bakmamışlardır. Zamanla Osmanlı devletinde, ticaretle uğraşan kesim vadeli ve vadesiz borç ödemelerini yapabilmek amacıyla poliçeye benzeyen süftece ve kadı mektubu adı verilen belgeleri kullanmışlardır. Bahsi geçen resmi belgeler, paranın fiilen transferinden doğan yükümlülükleri gidermek, ödünç verene bir yarar sağlamak amacıyla kullanılmıştır(Tabakoğlu,2009:329).

Osmanlı döneminde, bankacılık faaliyetlerinin doğuşu ve gelişimi Avrupa'nın etkisiyle de başlamıştır. Avrupa ülkelerindeki bankacılık faaliyetleri, ilk olarak sarraflık bünyesinde başlamıştır. Avrupa'daki ekonomik faaliyetlerdeki hızlanmanın etkisiyle, ticari kapitalizminin gelişmesiyle birlikte bankerlik faaliyetleri önem kazanmış ve bankacılık faaliyetlerini yürüten kurumların doğmasına sebep olmuşlardır(Çivi,1985:93). Sanayi devriminin etkisiyle gün geçtikçe genişleyen piyasalarda artan talebi karşılamak amacıyla, pazarlama ve işletmeleri fon ihtiyacı içine sokmuştur. Fakat sanayileşme sürecini tamamlamakta yapısal ve teknik eksiklikler yaşayan Osmanlı devletinin para yaratma gücü olmadığından dolayı büyük güçlükler yaşamışlardır(Kazgan,1995:52). Osmanlı devletindeki ekonomik problemler 18. Yüzyılın ortalarına doğru hız kazanmış ve sanayi devriminin gelişimiyle hızlanmış ve çözülemez bir hal almıştır (Akbank Kültür Yayını,1980:464). Sanayi devriminin olgunlaşmasıyla birlikte, Osmanlı ticaretinde batıdan mamul madde ithalatının hammadde ihracatına kıyasla ağırlık kazanmasıyla yerel üretim ve tüketim dengeleri bozulmaya başlamış ve yerli tacirlerin zamanla batılı tacirler karşısındaki hâkimiyetlerinin azalmasına neden olmuştur. Böylece Osmanlı devleti ticaret, finans ve sanayi alanında mutlak bir bağımlılık halini almasa da kapitalist dünya ekonomisinin nüfuzu altına girmeye başlamıştır(Eldem,1999:14).

Osmanlı ekonomisinde, 18. yüzyılın başından beri sanayi işletmelerine yanıt verecek bir banka sisteminin bulunmayışı, bankacılık ve bankacılık kuruluşlarına olan talebi zorunlu kılmıştır(Karabıyık,2001:2). Fransız ihtilalinden sonra Osmanlı'da Akdeniz ticaretinin kapı ve gümrük gelirlerinin hızlı bir şekilde azalması, Osmanlı maliyesini çok zor durumlara sokmuştur. Napolyon savaşlarının ve ihtilalin etkisiyle Osmanlı ve Ortadoğu ticareti büyük bir darbeye uğramış, sarraflar bu durumun finansmanında yetersiz kalmıştır(Kazgan,1995:70). Osmanlı devletindeki sarrafların para ticareti ile uğraşmaları daha sonraki dönemlere denk gelmiş fakat ticareti esas alan batılı sarraflar ve tüccarların Osmanlı ekonomisi üzerinde etkisini göstermesiyle Osmanlıda bankerlik mesleğinin gelişmesine yol açmıştır. Bankerlik mesleğinin gelişimine yol açan nedenler arasında, sarrafların kendi asıl mesleklerinin yanında para ticaretini yapıp yabancı paralarının ekonomi içine katılıp Osmanlı paralarının yabancı paralara çevrilmesine olanak sağlamış olmasıyla bankerlik mesleği, para ticareti ile uğraşan karlı bir iş halini almıştır(Çivi,1985:93).

Osmanlı devletinde Batıya nazaran geciken en önemli iktisadi olay kâğıt paranın ihracı olmuş ve bu olayın tam olarak nedenleri bu zamana kadar açık bir şekilde belirtilmese de Osmanlı maliyesini dara sokan savaş giderleri, Yeniçeri ocağının kaldırılması gibi etkenler sayılabilmektedir. II. Mahmut

zamanında yapılan yeni devlet düzenlemelerinin bir sonucu olarak ülke içindeki altın ve gümüş paraların tükenmesiyle devlet mekanizması işlemez hale gelmiş bunun sonucunda ise kâğıt paraya olan ihtiyaç bir zorunluluk halini almıştır. Tanzimat sonrası gelişen ticari faaliyetlere el yazması kaimelerin yetişememesi ve bu durumun ekonomiye büyük maliyetler yaratmasıyla kâğıt paraya duyulan ihtiyacın şiddeti daha da artmış ve banknot ihracı yapılmıştır(Kazgan,1995:73). Galata bankerleri ve tüccarlar dış ticaretin finansmanında önemli rol üstlenmişlerdir. Fakat, zamanla batıdaki kredili alış-veriş yapabilme olanaklarını yitirmeye başlayan kesim Osmanlı devletinin yaşadığı para darlığının önüne geçebilmek amacıyla kaime ihracına ve daha sonra da dış borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmıştır (Anbar,2009:26).

Gerçek bir bankacılık kesiminin doğması devletin mali işlevlerine bağlı olmuş ve devletin gelirlerini hazine adına toplayıp bunları güvence altına almayı hedefleyen Anadolu ve Rumeli Kumpanyaları adı altında iki sarraflık şirket kurulmuştur. Bunun yanına Osmanlı devleti tarafından 1839-1840 yıllarında ilk kâğıt paranın ihracı ile, bankacılık faaliyetlerine olan açık bir finans piyasası yaratılması yönünde daha önemli adımlar atılmıştır. Kaime diye bilinen bu para zamanla daha çok iç istikrarsızlığa neden olmuştur. 1844’de mali ve finansal istikrarsızlığın önüne geçebilmek amacıyla 100 kuruşluk Osmanlı lirası çıkarılmıştır (Eldem,1999:21). Kâğıt paranın ihracı ve ticari faaliyetler banka ihtiyacının önemini daha da artırmış, özellikle yabancılar kendi dış ticaretlerini örgütlemek ve destek olmak amacıyla banka sermayelerine, teminatına ihtiyaç duymuşlardır. Böylelikle ilk bankanın kuruluşu para reformunun ve para değerinin istikrarlı hale getirilmek istenmesiyle ilgiliydi(Tabakoğlu,2009:330).

19. yüzyılda, üretimdeki artış istenilen büyüklükte olmamış, ekonomi gitgide dünya ekonomisi ile daha fazla bütünleşirken, toplam üretimde önemli bir artış kaydedilmiştir. İç üretim hacminin dış üretim hacminden daha geride kalması sonucu Osmanlı devletinin dış borçlanma yapmasına neden olan büyük bir sebep olmuştur. Artan dış ticaret hacmi, bankacılığın ve sermaye piyasalarının gelişmesine katkı sağlamış, finans piyasalarına fon akışını sağlayarak 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra da Galata’da bir borsa kurulmasına kadar ciddi adımlar atılmıştır(Anbar,2009:26). Osmanlı döneminde, Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen sanayi devriminin (18. Ve 19. Yüzyılı) ardından, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durgunluk dönemi bankacılığının gelişimini de etkilemiştir. Osmanlı devletine hâkim olan dinsel ve toplumsal değer yargıları, Osmanlı devletinde ekonomik koşulların iyileşmemiş olması Osmanlı devletinde Tanzimat dönemine kadar bankacılık kesiminin gelişmesine engel olmuş ve ulusal bir bankacılık sisteminin yerleşmesini geciktirmiştir(Çivi,1985:94). Batı ülkelerinde sanayi devriminin gerçekleşmiş olması, sömürgecilik ve dış ticaret aracılığıyla sağlanan servet birikiminin sanayi sektörüne kredi kaynağı olarak aktarılması Batı ülkelerinde bankacılığın gelişmesine ön ayak olmuştur. Osmanlı devletinde ise hazinenin borç gereksinimini sağlamak amacıyla bankalar oluşturulmuştur. Genellemek gerekirse bankacılık faaliyetlerinin oluşmasına ön ayak olan nedenler ve faktörler Osmanlıda ve Batı ülkelerinde farklı olmuştur(Karabıyık,2001:2).

19. yüzyılın ikinci yarısından önce de Osmanlı devleti bünyesinde sarraflar ve galata bankerleri olarak adlandırılan ve bankacılık faaliyetlerinin kuruluşundan önce bankacılık faaliyetlerine benzer çalışmalar yürüten kişiler mevcut olmuştur(Çivi,1985:94). Bunlar Osmanlı hazinesinin para bakımından sıkıntıya düşmesi oranında saygınlık ve etkinlik kazanmışlardır(Parasız,1992:92). Galata bankerleri ve Sarrafların yapmış olduğu parasal işlemler; bazı kambiyo işlemleri yapmak, hazineye ve saraya ödünç para vermek, Osmanlı paralarıyla yabancı paraların birbirlerine çevrilebilirliğini sağlamak, senet ve senet gibi değerli kâğıtların alım satım işlemlerini yapmak, devletin adına vergilerin toplanmasını sağlamak, üçüncü kişiler adına paralarını işletmek ve devler adamlarının mülkiyetinde olan malların gelir denetimlerini yapmaktır (Çivi,1985:94). Galata bankerleri Osmanlı imparatorluğunun ithalatının finansmanında dış kaynaklardan kaynak bulunamazken, galata bankerlerinin ileri gelenlerinden iki tanesiyle 1845 yılında önemli bir anlaşmaya varılarak, ithalatın finansmanını sabit döviz kuru üzerinden poliçelere bağlanması sağlanmıştır(Yetiz,2016:110).

Osmanlı imparatorluğunda bankacılık alanında ilk yenilikler İstanbul'un fethi ile başlamış ve Akdeniz, Karadeniz ticaret yollarına egemen olan kesime imtiyazların Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayıp Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar devam etmesiyle ticarete asıl güç banka ve bankerlerin üzerine geçmiştir. Karlofça anlaşmasından Napolyon dönemine kadar geçen zamanda 1838-39 yıllarında İngilizler ve Fransızlarla yapılan ticari anlaşmalar gereği yabancılarla yapılan ticaretler vesilesiyle bazı malların ithalatı konusunda borsalar kurulmuştur. Bu gelişmeler de ileride kurulacak olan İstanbul Bankası için zemin oluşturacaktır(Karabıyık,2001:2). Böylelikle anlaşmaların ve Tanzimat Fermanının getirdiği olanaklarla Avrupa finans kapitali bütün kurum ve ilkeleriyle Osmanlı devletinde yer edinmeye başlamış, böylelikle yabancı kesim rahatça esnafılık ve ticaret yapma imkânı bulmuşlardır(Köse,2001:236). 1838'de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Anlaşmasıyla yabancı tüccarlara tanınan vergi kolaylıklarıyla ülke içinde serbestçe ticaret yapmaya başlamışlar ve Osmanlı devletinin iç ve dış ticaretinin de gelişmesine olanak sağlamışlardır(Anbar,2009:12). Avrupa borsalarının hızlı bir gelişim göstermesinin sonucu olarak İstanbul Galata'da finansal gelişmeleri takip edebilmek amacıyla borsa kurulmasını gerektirmiştir. Osmanlı'nın kendi mali yapısına ait borsasının olmayışı Galata bankerlerinin bu dönemde yapmış oldukları işlemlerden ötürü büyük karlar elde etmelerine fırsat olmuştur(Köse,2001:236).

Osmanlı devletinde banka kurma girişimleri ilk olarak İngilizler tarafından ifade edilmiş olmakla birlikte Osmanlı hükümeti de bu fikre ortak olarak bir devlet bankası kurma isteği içerisindeydi. 1836'da Osmanlı hükümetinin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı banka kurma amaçları arasında Osmanlı parasının değerini düzenlemekle görevli bir kurum olması yer almaktadır. İlk bankanın, kaimelerin değerinin sabit tutulması amacıyla imzalanan bir anlaşma üzerine doğması muhtemel olmuştur(Apak ve Tay,2012:67). 1845 yılında Galata'nın önde gelen bankerlerinden önemli isimlerinden olan Theodoro Baltazzi ve Jacques Alleon, Osmanlı hükümeti ile bir anlaşma imzaladılar. Bu mukaveleye göre, yılda 2.000.000 kuruşluk bir sübvansiyon karşılığında ticaret topluluğuna bir pound sterline 110 kuruşluk kur üzerinden Paris ve Londra'da üzerine çekilmiş

poliçeler verilmiştir(Eldem,1999:21). Hükümetin bankerlere tanımış olduğu bir yıl süreyle İngiliz Sterlinini 110 kuruşa sabitleyerek bu poliçeleri satmayı üstlenmişlerdir. Sözleşmenin başarılı sonuçlar vermesi üzerine iki banker, devletin de desteğiyle 1847 yılında Bank-ı Dersaadet (İstanbul Bankası-Banque de Constantinople) adı altında ilk bankayı kurmuşlardır (Apak ve Tay,2012:67). Bu şekilde kurulan bankanın gerçek bir banka olarak kurulmasından çok paranın değerini düzenlemekle uğraşan bir aracı kurum niteliğindedir(Eldem,1999:21). Bu bankanın sayesinde Londra ve Paris piyasaları üzerinde poliçe çekebilme avantajı ile ithalata birkaç yıl daha devam edilmiştir. Bankanın önemli özelliklerinden ve sorunlarından biri yatırılmış sağlam bir sermayeye sahip olmayışıdır. Fatih Sultan Mehmet zamanından bu yana bankerlerin kasalarında altın ve gümüşle dolu olduğu görülmemiştir. Paralarını Osmanlı devletinde tutmamalarının nedeni olarak Osmanlı devletine ait hukuk düzenine duydukları güven sorunu sayılmıştır(Köse,2001:238).

Dersaadet bankasının iki zaafı vardı, birincisi yapay piyasa üzerinde kurulmuş olması ikincisi ise yeterli sermaye birikimine sahip olmamasıydı. Bu zaafaların ekonomiler açısından gün yüzüne çıkması çokta uzun sürmemiştir. 1848 yılında yaşanan devrimler özellikle Fransız devrimi, bankanın karşı karşıya kaldığı ilk kriz ortamı olmuştur. Osmanlı devletinin Fransa ile yaptığı ticaret kesintiye uğrayınca, banka poliçeleri geri ödeyememiş ve banka iflasın eşiğine kadar sürüklenmiştir. Fakat bankayı ticari krizin sonundan kurtaran hükümetin uygulamış olduğu müdahale olmuştur(Eldem,1999:23).1848 krizine cevap veremeyen Avrupa piyasalarının ardından 1852 yılında banka kendini tasfiye etmiştir. Bu yıldan sonra Kırım Savaşı başlamıştır. Bank-ı Dersaadet, kurulduğu günden beri Avrupa Para piyasaları ile bütünleşmiş ve banka takas odası olarak kullanılmıştır(Karabıyık,2001:4). İstanbul Bankası kapanmadan önce ardı ardına banka kurma teklifleri gelmeye başlamıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında Osmanlı devletinin borçlanma gereksinimi ve yüksek faiz oranları sayılmaktadır. Avrupa ülkeleri, Osmanlı devleti için başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, Osmanlı devletine verilecek borçlar bakımından, kendileri tarafından güdümlü bankaların kurulmasının daha faydalı olacağını düşünmektedir(Kazgan,1995:181). Kırım savaşından sonra Trouve-Chavvel isimli Fransız ile Türkiye Milli Bankası kurulması düşünülmüş fakat bu fikirden vazgeçilmiştir. Sonra 3 alternatifle beraber yeniden bir banka kurma girişimi yapılmıştır. Bu fikirlerden biri Paris merkezli olarak Pereire kardeşler tarafından Credit Mobilier grubunun teklifleriyle, Banque Ottamane (Osmanlı Bankası) olarak, hem emisyon müessesesi olması, hem de ticaret ve iş bankacılığı işlevini üstlenmesidir. Diğer bir alternatif ise Henry La Yard ve Giyn Mills bankasının teklifiydi ki bu teklif, sadece ticari bankacılık yapacak bir Osmanlı Bankası düşünülmüştür.(Karabıyık,2001:4).Osmanlı Bankası'nın kurulmasına yol açacak olan ilk proje ilk kez Şubat 1855'de Peter Pasquali ve Stephen Sleigh'in kafasında şekillenmiştir(Eldem,1999:29).

19. yüzyılda yaşanan parasal gelişmeler doğrultusunda Osmanlı devletinin bir bankaya ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı doğuran iki neden vardır. Bunlardan ilki Osmanlı devletinin gelir ve giderleri arasında zamanla oluşan dengesizliği gidermek amacıyla avans, kısa vadeli hazine bonolarının düzenlenmesi ihtiyacını karşılamak amacıyla, ikincisi ise dış borçların alınmasında ve

ödenmesinde ödenecek miktarların Batılı alacakların güvenceleri bir sisteme oturtmak amacıyla (Apak ve Tay,2012:69). Tarihte bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla Bank-ı Osmani Şahane'nin kuruluşu 4 Şubat 1863 günü imzalanan bir sözleşmeyle gerçekleşmiştir. Ottoman Bank'ın İngiliz ortakları, Fransız kurucular ve Osmanlı makamları tarafından imzalanan bu sözleşme Kırım savaşından sonra mali krizin de sona ermesiyle Sultan Abdülaziz tarafından onaylanmıştır (Karabıyık,2001:5). 1856'dan beri ulusal banka kurma çalışmaları ve yerli banka kurma projeleri İngiliz sermayesiyle bir ticaret bankası olarak kurulan Ottoman Bank ile Fransız sermayedarların 1862 yılında uzlaşmaya varmasıyla 16 Kasım Paris'te nihai bir anlaşma sonucunda hayata geçirilmeye başlanmıştır (Bayraktar,2011:79). Böylece Bank-ı Osmani-i Şahane, 1856 yılında İngiliz sermayesi ile kurulan Ottoman Bank'ın mirasını devralarak 1 Haziran 1863'de yeni kimliği ile kapılarını açmıştır. Banka Osmanlı devletine borç kanallarını açarak, banknot basma görevini üstlenecektir. 17 Şubat 1875'te imzalanan yeni bir sözleşme ile banka yetkileri genişletilerek Osmanlı devletinin hazinedarı durumuna getirilmiştir. Osmanlı bankası zamanla devlete karşı mali destekte bulunarak ve bütçenin hazırlanması, uygulanması sürecinde söz hakkına sahip olmuş, hazine işlemlerinde tekel konuma gelmeyi başarmıştır (Karabıyık,2001:6). Banka banknot çıkarma yetkisine ve tekeline sahip olarak devletin haznedarlığını yapacak, devletin gelirlerini toplayacak, hazinenin ödemelerini devlet adına yapacak, devletin iç ve dış borçlarını ödeyerek, hazine bonolarını iskonto edecektir (KTO,2006:1).

Yeni bir Osmanlı bankası olarak da adlandırılan Bank-ı Osmani-i Şahane devletin borçlanmasına, aracı kurum olarak görev almasına ve kâğıt para basma tekeline elinde bulundurma imkanını yakalamıştır. Bu dönemde bir nevi Osmanlı devletinin merkez bankası olma niteliğine sahip olmuş ve bu işlevini devam ettirmiştir (Anbar,2009:14). Bankanın sermayesi 135.000 hisseden oluşmakta ve bu senetlerin 80.000'i İngiliz, 50.000'i ise Fransız'lar tarafından satın alınmıştır. Geriye kalan 5.000'lik hisse senedi ise Osmanlı devleti tarafından satın alınmıştır. Bankanın merkezi İstanbul olarak belirlenmiş, banknot çıkarma yetkisi de Paris ve Londra komitelerine bırakılmıştır (KTO,2006:1). Osmanlı Bankasının faaliyetlerine destek olabilmek adına, 1856-1875 yılları arasında bu bankaya ek olarak 11 banka daha açılmıştır (Karabıyık,2001:11). Bank-ı Osmani-i Şahane'nin kurulmasıyla beraber imparatorluğa Avrupa finans kapitali etkileri iyice yerleşmeye başlamıştır. İmparatorlukta yaşanan gelişmelerin ardından Galata bankerleri güçlü pozisyonlarını kaybetmeye başlamış fakat imparatorluğun mali yapısından da ellerini çekmemişlerdir. Avrupa'nın büyük çaplı sermaye gruplarıyla beraber hareket ederek yeni bankalar kurarak kazanç elde etmeye devam etmişler ve Osmanlı devletinin kısa vadeli borçlarını temin etmeyi sürdürmüşlerdir. Osmanlı devletinin 1875-1881 yılları arasındaki mali bunalımın kredi kaynağı olmayı başarmışlardır (Pamuk,1994:25). Banka Eylül 1875 yılında Osmanlı devletinin de mali krize girmesiyle son çare olarak Düyun-u Umumiye İdaresi'nin (1881) kuruluşunda etkili bir rol oynamıştır (Karabıyık,2001:6).

Osmanlı devleti açıklarını zamanla finanse etmek amacıyla kağıt para basma avantajının yanında da dış kaynaklardan borçlanmaya da başvurmuştur. Rusya ile yapılan Kırım savaşındaki masrafları karşılamak amacıyla yapılan kaimeler, Kırım savaşının uzaması sebebiyle kaime sıkıntısı yaşayan devlet ilk dış borcunu Kırım savaşı yıllarında 1854 yılında İngilizlerden almıştır. Borcun miktarı 3 milyon liradır. Osmanlı devleti bu borcun savaş masraflarına dağıtımını kontrol etmek amacıyla üçü Osmanlı bürokrat diğer ikisi de Galata'nın tanınmış bankerlerinden seçilerek bir komisyon üyesi oluşturulmuştur. Osmanlı devleti zamanla Avrupa para piyasalarına bağlı kalarak esnekliğini sürdürmemeye başlamıştır. İlk borçlanma savaş masraflarına yetmeyince 1855 yılında ikinci kez dış borçlanma yapılmak zorunda kalınmıştır(Bayraktar,2011:74). Dış borç teminini bir şekilde bulan Osmanlı devleti bu verilen borçlar karşılığında borcu veren devletler tarafından bir takım şartlara da maruz kalmıştır. İngiltere borç vermek için bile cizyenin kaldırılıp, Hristiyanlara kendi özel hukuk sistemlerinin kurulmasını isteyerek, Osmanlı toprakları içinde kapitülasyonların haddini aşarak daha çok şey istemeye başlamışlardır(Pamuk,1994:78). Osmanlı Devleti, aldığı borçların anaparalarını ve faizlerini de zamanla ödeyemez hale gelmiştir. Osmanlı devleti 1875 yılında çıkardığı bir "Kararname" ile alacaklılarına karşı aldığı borçların anapara ve faiz oranlarını artık ödeyemez hale geldiğini, borcunu 5 yıl süre ile yarısını ve diğer yarısını da senetlerle %15 faiz oranıyla ödeyeceğini vaat etmiştir. Bu durum ülkede Osmanlı devletinin iflas bayrağını çekmiş olduğunun bir izlenimini yaratmıştır. Böylece Osmanlı devleti ile alacaklı batılı sermaye sahipleri arasında "Muharrem Kararnamesi" imzalanmış ve borçların ödeme şekli belirlenmiştir(Karta,2014:160). 1879 yılına gelindiğinde, Osmanlı devleti ile alacaklıları arasında borç ödeme şeklinde ilişkin görüşmeler yapılmış ve bu görevi üstlenecek bir komisyon oluşturulmak istenmiştir. Osmanlı devletinin borçlarını alacaklı Avrupa'ya karşı yönetecek ve yürütecek olan bir komisyon olan Düyun-u Umumiye Meclis, II. Abdülhamit tarafından çıkarılan bir kararname ile 1881 yılında kurulmuştur(Gürsoy,1984:17).

1875 yılında yapılan sözleşme ile Osmanlı Bankası'na devletin mali işlerinde rol oynayacak yeni görevler vermesiyle, Osmanlı Bankası daha da güçlü bir hale gelmiştir. Banka devletten alacaklı olan Galata Bankerleri ile birleşerek tütün, içki, pul, balık avı, ipek vergisinin toplanmasını üstlenerek bu görevin yerine getirilmesi için Rüsüm-u Sitte İdaresi'ni kurmuşlardır. 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi kurulunca bütün bu görevler, Düyun-u Umumiye İdaresi'ne bırakılmıştır(Akgüç,2007:8). Devletin borçlanma yükünün bir kısmını üzerinde devralan bu kurumdan sonra tekrar yapılanma sürecine girerek ticaret ve yatırım bankacılığına dönüştürmüştür. Kurumun Müşterekül Menfa Tütün Rejisi(1884), Rumeli Demiryolları bağlantıları(1885), Beyrut Limanı Şirketi(1888), Selanik-İstanbul demiryolları bağlantısı, İzmir-Kasaba Demiryolları bağlantısının uzatılması(1894), Ereğli Kömür Madenleri(1896), Beyrut-Şam-Havran Demiryolu(1892), Bağdat Demiryolu'na (1903) iştirakleri söz konusu olmuştur. I. Dünya Savaşının sonra Osmanlı Bankası ticari banka niteliğine kavuşarak banka sayısını arttırmaya çalışmıştır. 1890 yılından sonra banka şube sayısını artırmıştır(Karabıyık,2001:7).

Osmanlı devleti döneminde doğup gelişmeye başlayan bankacılık faaliyetlerinin 3 önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki yabancı sermayeli bankaların kurulması ve gelişmesi, bir diğeri Avrupa merkezli bankaların ülkemizde şube açma deneyimleri, sonuncusu ise yabancı bankalara tepki olarak ulusal bankacılık çalışmalarının başlamış olmasıdır. Osmanlı Devleti 1847-1910 yılları arasında 13 adet yabancı sermayeli banka kurulmuş, bu 13 bankanın 11'inin faaliyetleri sona ermiş ve faaliyetleri devam eden 2 banka kalmıştır. Bunlardan biri Osmanlı Bankası, ikincisi ise Selanik Bankası adıyla kurulmuş olan halen günümüzde devam etmekte olan Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası olan kurumdur(Çivi,1985:95).Osmanlı devleti bünyesinde açılmış olup merkezleri dışarıda olan birçok yabancı sermayeli bankaların faaliyet gösterdiğine dikkat çekmek gerekmektedir. 1875-1922 yılları arasında yabancı sermayeli 7 banka kurulmuş, ayrıca 18 yabancı banka da ülkemizde şubesini açmıştır(Akgüç,2007:8). Bu dönemdeki yabancı sermaye ile kurulmuş ya da şube açmış olan bankalar, hazineye borç verme görevini üstlenmiş, devletin dış ülkelerle olan ilişkilerini iyileştirmek amacıyla aracı olmuş, ulaşım ve madencilik sektöründe yatırıma destek olacak sermayedarları bu piyasalara çekmişlerdir(Karabıyık,2001:11).

Ülkede yabancı bankalar açılırken ve yabancı bankalar şube açma girişimlerinde bulunurken ulusal banka kurma çalışmaları da başlamıştır. 1863 yılında dönemin en büyük devrim adamlarından olan Mithat Paşa, valisi bulunduğu Niş vilayetinin Şarköy kasabasında Memleket Sandığı adı verilen tarım kredi sandığı kurulmuştur. Bu sandıklar başka vilayetlerde de kurulmaya başlanmış fakat zamanla sermaye yetersizliği yaşamış, buna destek olmak amacıyla aşar vergisi %10 artırılarak artan kısım sandıkların sermayesine menafi hissesi adı ile eklenmiştir. Eklenen kısımdan dolayı sandıkların adı Menafi Sandıkları adı denilmiştir(AKY,1980:466). Mithat Paşa tefecilere karşı çiftçiyi korumak amacı ve tarım kesimine destek olmak adına kredi kaynağı olma amacı ile açılmıştır(Karabıyık,2001:11). 1888 yılındaysa, Menafi Sandıkları daha çağdaş bir tarım bankacılığı anlayışla yeniden düzenlenerek, kurumun yeni adı Ziraat Bankası olmuştur(Çivi,1985:96).27 Ağustos 1988 yılında resmen faaliyete geçecek olan Ziraat Bankası, finansman kaynakları bakımından sandıklardan farklı bir yapıya kavuşmuştur. Bu bankanın görevleri arasında kredi sağlamanın yanında her türlü tarımsal gelişmeyi de sağlayacak olan faaliyetlere destek olmak da bulunmaktadır(Karabıyık,2001:11). Mithat Paşa Menafi Sandıkları'nın kurulması girişiminde bulunmakla kalmamış, halkın tasarruf anlayışını geliştirmek amacı ve halkın elinde bulunan talep fazlası parayı iyi değerlendirmek amacıyla 1868 yılında İstanbul Emniyet Sandığı'nın kurulmasına öncülük etmiştir(Çivi,1985:96).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra milli banka kurma teşebbüsleri hızlanmıştır. Bu dönemde kurulan bankalar sırasıyla şunlardır: Ziraat Bankası(1863), İstanbul Emniyet Sandığı(1868), İstanbul Bankası(1911), Konya İktisadi Milli Bankası(1912), Karaman Milli Bankası(1913), Adapazarı İslam Ticaret Bankası(1913), Milli Aydın Bankası(1914), Emsali Gayrimenkule Ve İkrazat Bankası(1914), Akşehir Bankası(1916), İtibari Milli Bankası(1916), Manisa Bağcılar Bankası(1917), Konya Ahali Bankası(1917), İktisad-i Milli Bankası(1917), Türkiye Umumi Bankası(1917), Çiftçiler

Bankası(1919), Adapazarı Emniyet Bankası(1919), Konya Türk Ticaret Bankası(1920), İktisat Türk A.Ş.(1920), Bor Zürra Ve Tüccar Bankası(1922), İstanbul Küçük İstikraz Sandığı(1923)(AKY,1980:466). Fakat bu bankalar zamanla öngördükleri hedefleri gerçekleştirememiş, arka arkaya yapılan savaşlar nedeniyle kaybolup gitmişlerdir. İtibar-ı Milli Bankası Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına kadar ayakta kalmayı başarmıştır. 1920 yıllarından sonra Osmanlı bankacılığın tek özelliği tüketimi finanse etmek olmuştur(Karabıyık,2001:12).Cumhuriyet dönemine kadar milli sermaye ile toplam 21 banka açılmış ancak zamanla yabancı sermayelere karşı dayanıksız bir görünüm alan bankalar faaliyetlerini sürdürmekte zorlanmışlardır. Cumhuriyet dönemine kalabilmiş sadece 18 banka vardır. Cumhuriyet'in ilanından sonra ekonomik kalkınmaya önem vermiş, sınai ve ticari hayata kalkındırmak amacıyla milli bankacılığı geliştirmeye başlamıştır. Devletin sağlamış olduğu teşviklerle İş Bankası ve Türkiye Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur(Atlı ve Yücel,2016:122).

Özet olarak Cumhuriyet öncesi dönemde ülkede 20 milli, 13 adet yabancı sermayeli banka kurulmuştur. Milli bankaların genel özelliği çoğunun mahalli isteklere cevap verebilecek nitelikte tek şubeli şekilde kurulmuş olmalarıdır. Bu nedenden dolayı yabancı bankalar piyasada daha etkin rol almışlardır(AKY,1980:467).

3. CUMHURİYET DÖNEMİ BANKACILIK FAALİYETLERİ(1923-2000)

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle ekonomi politikalarında yeni arayışlar olmuştur. Özel teşebbüsün hemen hemen bulunmadığı, kalifiye eleman kıtlığının yaşandığı ortamda kalkınmanın gerçekleştirilmesi için özel teşebbüsün ekonomi içerisinde yerinin alınmasına önem verilmiştir(AKY,1980:467).Milli bankacılığın esas gelişmeleri Cumhuriyet devriyle başlamış, Cumhuriyetin başlangıcında Osmanlı ve Selanik Bankaları dışındaki banka sayısı 20'e ulaşmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile 1924 yılında Türkiye İş Bankası açılmıştır. Bu dönemden sonra bankacılık özel ve devlet olmak üzere ikiye ayrılmıştır(Karabıyık,2001:12). Ayrıca bu dönemde tek şubeli bankaların sayısı da artış kaydetmiştir(Çivi,1985:97).

Osmanlı devletinden devralınan Ziraat Bankası'nın o dönemdeki tek görevi tarımsal kredi kaynağı olmaktı. Fakat bu sınırlamadan dolayı 19 Mart 1924 yılında Ziraat Bankası anonim şirket statüsüne kavuşturulmuştur. Alınan bu kararla bankanın tarımsal kredi verme yetkisinin dışında her türlü bankacılık faaliyetlerini de yapmaya yetkin kılınmıştır(Çivi,1985:97).

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ilk özel sektör bankası olan İş Bankası, 1924 yılında faaliyete geçmiş, 1925 yılında ise ilk kalkınma bankası olan Türkiye Sanayii ve Maden Bankası kurulmuştur. Bankanın amacı özel sanayi işletmelerine kredi sağlamakken bu amacı banka kaynaklarının çoğunun iştiraklere bağlanmasından dolayı gerçekleştirememiştir(Yetiz,2016:111). 1927 yılında Emlak ve eytam bankası, yeni kurulan ülkenin onarımı, inşaat sektörüne kredi sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu bankanın diğer amacı ise Şer'iyeye Mahkemeleri adıyla kurulu olan sandıklardan artan tasarrufları bankaya devretmek ve devredilen miktarların ülke içindeki hizmetlere

kullanılmasını sağlamaktır. Bankanın tüm aktif ve pasifleri 1946 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir(Akgüç,2007:18).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bankacılık alanında atılan en önemli adımlardan biri de Merkez Bankası'nın 30 Haziran 1930 yılında kurulmasıdır. Osmanlı devletinin Büyük Bunalımından, I. Dünya Savaşından etkilenmesi ekonominin alım ve satım gücünde de sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu yıllarda sürüm hacminin yabancı sermaye ile kurulmuş olan Osmanlı Bankası'nın elinde olması ülke için çok önemli sakıncalar yaratmıştır. Para ve kredi piyasalarını ulusal bir çerçeveye oturtmak amacıyla Merkez Bankası'nın kurulması şart olmuştur(Çivi,1985:99). Bu dönemde devlet bankacılığına da yönelmiş, 1933'te Sümerbank, 1935'te Etibank, 1938'de Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur(Karabıyık,2001:13).

1929-1930 yıllarında yaşanan ekonomik bunalımın ardından dünya ekonomilerinde daralma yaşatırken bu durum Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş, tarım ürünleri ihraç mal fiyatları hızla düşerek üretimin de daralmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte liberal politikalarla vazgeçerek devletçi politikalar uygulamaya karar vermiştir. Bu dönemin devlet eliyle kurulmuş banka sayılarında büyüklüklerinde artış gözlenmiştir(AKY,1980:470). 1929 Ekonomik bunalımı, bu olayın dünya ekonomilerine yansımaları, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, devletçilik politikalarla yapılan beş yıllık sanayi planları, KİT'lerin aracılığıyla ekonomik kalkınma denemelerinin yapılması ve izlenen politikada değişikliğe gidilmesi bankacılık sistemini ve yapısını da etkilemiştir(Akgüç,2007:11). 1932 yılındaki banka sayısı 60 iken 1945'te banka sayısı ise 40'a düşmüştür. Şube sayısında 483'den 411'e düşüş yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ışığında 1934'de başlayan I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın da etkisi çok olmuştur(Atlı ve Yücel,2016:123). Bu dönemin bir diğer önemli özelliği ise büyük ve önemli devlet destekli bankaların kurulmuş olmasıdır. Devlet desteği ve sermayesiyle kurulan bankalar önemli görevler almışlardır(Parasız,1992:93).

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankası'na dönüştürülerek, yönetimindeki bankalar ise Sanayi Ofis'ine bağlanmıştır(Karabıyık,2001:14). 1933 yılında devletçilik politikalarının sanayi hedeflerine ulaşabilmek adına 3 Haziran 1933 yılında Sümerbank bir Kamu İktisadi Teşebbüsü şeklinde kurulmuştur. Sümerbank'ın görevleri arasında sermayesinin imkânları ölçüsünde sanayi kuruluşlarına destek olmak, sanayinin gelişmesi için kalifiyeli eleman yetiştirmek, yerli üretimin desteklenmesi esas alınmıştır(AKY,1980:470). Ekonomik ve mali güçleri daha zayıf olan esnaf ve sanatkârların karşılaştıkları mali sorunların çözülmesine aracılık etmek amacıyla 18 Haziran 1933 yılında kurulan banka Halk Bankası'dır(Akgüç,2007:101).1933 yılında şehir ve kasabalarda kamu hizmetleri ile ilgili inşaat, tesis ve diğer işlerin yapımı desteklemek, şehir ve imar planlarını desteklemek amacıyla Belediyeler Bankası kurulmuş, bankanın 1945 yılında çalışma alanları genişletilerek İller Bankası adını almıştır(Çivi,1985:101). Bu dönemin bir diğer önemli olayı bir kamu kuruluşu olan Etibank'ın kurulmasıdır. Etibank'ın kuruluş amacı, ülkenin maden zenginliklerini doğru bir şekilde işletmek ve devletin madencilik sektörü ile ilgili işletmelerini kurarak onlara kredi desteği

sağlamaktır(Akgüç,2007:26). 30 Kasım 1937’de denizyolları işletmelerini işletmek ve yenilerini kurmak, finanse etmek amacıyla Denizbank kurulmuştur(AKY,1980:471). 1930’lu yıllar Türkiye’de tek şubeli bankaların sona erdiği yıllar olmuştur(Parasız,1992:93).

1939-1945 döneminden sonra II. Dünya Savaşı’nın da etkisiyle ekonomide yaşanan durgunluk bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Bu dönemde özel bankaların da geliştiği bir dönem olmuş, savaş sonrası iş hacminin ve ödemelerin artması yeni bankalara olan gereksinimi de artırmıştır(Parasız,1992:94). 1945-1959 dönemi özel sermayeli bankaların geliştiği bir dönem olmuş, bu dönemde liberal ekonomik politikaları benimsenerek özel banka sayısında artış yaşanmıştır. Özel sermaye ile kurulan bankalar Yapı Ve Kredi Bankası(1944), Garanti Bankası(1946), Akbank(1948), Türkiye Kredi Bankası(1948), Tutum Bankası(1948) ve Niğde Bankası(1948)’dir(Atlı ve Yücel,2016:123).

1950’li yıllardan sonra özellikle özel teşebbüsün artması özel bankaların da gelişmesine yol açmıştır(Karabıyık,2001:14). Bu dönemde kurulmuş olup faaliyetleri devam eden ya da tasfiye olunan bankalar şunlardır; Demirbank(1953), Şekerbank(1954), Pamukbank(1956), Çaybank(1958), Doğubank(1952), Buğday Bankası(1955), Türkiye Turizm Bankası(1955)(Akgüç,2007:30). 1950 ve 1960’lı yıllar önemli ölçüde özel bankacılık faaliyetlerine sahne olmuş fakat kurulan bankaların ömürleri genellikle kısa olmuştur. Bu dönemdeki yaşanan gelişmelerin bankacılık faaliyetlerinin sağlıklı bir yapıya kavuştuğunu göstermektedir(Çivi,1985:104). Özellikle 1961 yılından sonra pek çok yerel ve küçük bankanın ömrü sona ermiş, daha sonra ise Türkiye’de çok şubeli, büyük bankacılığa doğru bir gelişme yaşanmıştır(Karabıyık,2001:15).1970’li yıllarda ise bankaların yönetimlerinde özel holdinglerin rol aldığı görülmektedir. Bu olgu özellikle 7129 sayılı yasanın 38. Maddesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonra 1985 yılında çıkarılan 3182 sayılı yasa ile holding bankacılığına sınırlama getirilmiştir(Parasız,1992:94).

Türkiye’nin 1960 sonrası planlı kalkınma dönemine girmiş olmasıyla birlikte, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. DPT devleti ekonomik ve sosyal hedeflerini belirlenmesinde hükümete yardım eden, uzun ve kısa vadeli plan ve programları hazırlayarak programların başarıya ulaşması yolunda devlete yol gösteren bir kurumdur. DPT’nin hazırlamış olduğu plan, program ve hedefler arasında hem özel kesime yol gösterici hem de kamu kesimine yol gösterici nitelikler yer almaktadır. Ayrıca bu planlar arasında bankacılık kesimine ilişkin hedef ve planlar da yer almıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın önermiş olduğu çözüm önerilerinden biri KİT’lerin büyük eksiklik yaşadığı orta ve uzun vadeli kredi eksikliğini gidermek amacıyla yaratılacak olan fonların tek bir elde toplanılması amacı ile Devlet Yatırım Bankası’nın kurulması amaçlanmış, 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur. Madencilik için Maden Bankası’nın devreye sokulmak istenmiş ve bu plan ikinci planlı dönemde uygulanmıştır. Sanayi kesiminin kredi gereksinimlerini karşılayacak olan yatırım bankasının kurulması amaçlanmış ve 1963 yılında Sınai Yatırım ve Kredi Bankası kurulmuştur(Çivi,1985:111).

1970 yılı sonrasında bankacılık sektöründe yeni gelişmeler yaşanmış ve Merkez Bankası Yasasında planlı kalkınma politikaları gereği olarak ekonomik kurumların para ve kredi politikası uygulama zorunluluğu getirilmiştir. T.C. Merkez Bankası'na verilen başlıca görevler; banka para ve kredi politikalarını kalkınma politikalarına uygun olarak uygulamaya geçirecek, hükümetle iş birliği halinde ulusal paranın değerini koruyacak, tüm banka faaliyetlerinin yasalara uygunluğu kontrol edecek ve mali ve ekonomik konularda devlete danışmanlık yapacaktır(Çivi,1985:107). Kısaca 1970 sonrası dönemde yeni kurulan banka sayısında artış yaşanmazken, eski kuruluşların da tasfiye veya birleşme yoluna gitmiş olmalarıdır.

1968-1972 yılları arasında açıklanan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da mali kesimi ilgilendirecek olan sorunlara karşın çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bu dönemde bankacılık sayısındaki hızlı artışın köklü bir çözüm yaratmada etkili olmayacağı, bankaların daha güçlü bir görünüme sahip olması için daha güçlü kuruluşların yaratılması için araştırılmaların yapılması, Merkez Bankası'nın özel ve kamu kesimine verdiği kredilerin esneklik ve hacim bakımından daha dengeli bir görünüme kavuşturulmak istenmiştir(AKY,1980:481).

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın genel özellikleri özel sektör kalkınma bankası ve kooperatif merkez bankası konularında gelişme sağlanamamış, işçi tasarruflarını toplamak ve yönlendirmekle görevli Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası kurulmuştur. Planlı dönemde banka sayısında azalma yaşanırken şube sayısında artış yaşanmıştır. Böylece Türkiye'de yaygın şube bankacılığının gelişmekte olduğu görülmektedir(Çivi,1985:116). Türk bankacılık sisteminin 1980 yılına kadar yaşamış olduğu gelişiminde, piyasaya girişin sınırlı olduğu, rekabetçi koşullar altında olmayan, dış ilişkilerle kapalı bir iletişim halinde olan, güdümlü faiz oranları altında çalışan, bu nedenle çok şubeli perakende bankacılık yapan, bünyesinde barındırdığı şirketler topluluğunun finansal kaynak ihtiyacını karşılayan bir sistem olması dikkat çekmiştir(Aktaran; Atlı ve Yücel:2016:123).

Türk bankacılığı 1980'li yıllarda daha önceki çalışma koşullarına göre karşılaştırma yapıldığında, farklı koşullar altında çalışmak zorunda kalmıştır. Dışa açık serbest bir bankacılık kesimi oluşturma çabalarıyla sektöre yönelik yeni düzenlemeler ve uygulamalar getirilmiş, sektörde değişimler meydana gelmiştir(Karabıyık,2001:15). 1 Temmuz 1980'den itibaren faiz oranlarındaki serbestleşmesi, mevduat ve kredi faiz oranlarındaki yükselmeye başlaması bankaların bankerler için yüksek getiri aracı olan kurum haline gelmesine yol açmıştır. Sermaye ve para kredilerinde yaşanan gelişmeler, bankaların iyi kaliteli müşterilerinde azalma olmasına yol açmıştır. Sermaye Piyasası Yasası'nın çıkarılması, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın yeniden canlanmasına yol açmış ve iç finansal piyasalarda bankaların payını azaltıcı rol oynamıştır(Parasız,1992:95).

24 Ocak 1980 İstikrar programı ile dışa açılma, Pazar ekonomisine geçiş, liberalleşme sürecine giriş, ihracata dayalı büyüme modeline geçiş ve finans piyasalarındaki gelişmeler Türk bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Program kapsamında alınan kararların yanı sıra, finans piyasalarında yaşanan liberal eğilimler, kambiyo kontrollerinin kaldırılması, sermaye hareketlerindeki serbestleşme, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve dünya ticaretindeki hızlı artış yabancı

sermaye ile kurulan bankaların Türkiye’de kurulma sayısında artış yaşanmasına yol açmıştır(Akgüç,2007:13). Uzun yıllar Merkez Bankası ve yatırım bankası olmak üzere 44 olarak bilinen banka sayısı 1990’lı yılların başında 69’a yükselmiştir(Parasız,1992:97).

Bankacılık sistemindeki kaynakların daha etkin kullanımı sağlayabilmek için 2 Nisan 1986’da bankalar arası para piyasası kurulmuştur. Sistemin amacı, ellerinde kullanılmamış nakit fazlasını nakit ihtiyacı olan bankalara finanse ederek, bankalara gelir sağlamayı amaçlamışlardır. Yabancı bankalardan örnekler alınarak yeni bankacılık ürünleri geliştirilmiştir. Yaşanan gelişmelerin yanı sıra, bireysel bankacılık alanındaki kar potansiyeli ATM tüketici kredileri ve kredi kartları gibi yeni ürün, hizmetlerin tüketici piyasalarına sunulduğu görülmektedir(Parasız,1992:96). 1990’lı yıllara doğru döviz tevdiat hesapları yaşanan para ikamesi olgusu çevresinde önemli rakamlara ulaşmıştır. Yalnızca mevduat toplama ve kredi verme işlemine dayanan klasik bankacılık rolü değişerek bankaların aktif ve pasiflerini de etkilemiştir(Karabıyık,2001:16). Gelişmeler sonucunda toplum gelişen bankacılık sisteminden yararlanmaya başlamıştır. Gelişen bireysel bankacılık hizmetleri, tüketici kredileri, kredi kartlarındaki kolaylık, ev ve ofis bankacılığının sağlamış olduğu kolaylık, piyasaya sürülen yeni ürün ve hizmetlerin tüketiciye sunulması bankacılık sektörünün gelişimine hız kazandırmıştır. Toplum Leasing, factoring, fortfaiting, forward ve swap işlemleri, kredi kartları, yatırım fonları ve tüketici kredileri ile bu dönemde tanışmıştır(Sümer,2016:489). Fakat 1980’li yıllarda bankacılık kesiminin yaşadığı gelişmelerin dışında bankacılık sorunları da yer almaktadır. Bankacılık sektörünün yaşamış olduğu başlıca sorunlar, ekonomik gelişmedeki istikrarsızlık, yüksek kaynak maliyeti, haksız rekabet koşulları, hızlı teknolojik gelişme ve hizmet teknikleri karşısında bankacılık mevzuatının yetersiz kalması gibi husulardan kaynaklanmaktadır(Parasız,1992:97). Bu dönemde az şubeli bankacılık yapan banka miktarında da artış yaşanmıştır. Özellikle yabancı bankaların etkisi büyük olmuştur. Para piyasasında yaşanan gelişmeler de toptancı bankacılığın gelişmesine katkı sağlamıştır. 1990’lı yıllarda ise az şubeli bankacılıktan çok şubeli bankacılığa geçiş yapılmaktadır(Sümer,2013:39).

1990 sonrası Türk bankacılığına baktığımızda banka sayısında artış görülmektedir. Böylece bankalar arası rekabet de artış gözlenmiştir. Aynı dönemde bankaların özelleştirilmenin gündeme gelmesiyle Sümerbank’ın bankacılık bölümü faaliyetleri 1993 yılında durdurulmuştur. 1992 itibari ile 46 bankanın 24’ü yabancı banka olarak kayıtlara geçmiştir. 1994 yılında yaşanan kriz ile ardından alınan 5 Nisan 1994 kararları ile özellikle döviz borcu yüksek olan bankaların faaliyetleri durdurulmuştur.(Karabıyık,2001:16). 1994 yılında yaşana krizin ardından bankacılık krizinin yaşanmasına engel olmak amacıyla bankalardaki mevduat ve faize %100 devlet garantisi getirilmiştir(Sümer,2013:41). Bankacılık Kanununda değişiklikler yapılarak bankaların gayri nakdi ve nakdi kredi öz kaynaklarınının 20 katını geçmeyeceği hükmü getirilmiştir. 1992’den 1999 yılına kadar olan sürede bankacılık sektörünün toplam varlık büyüklüğü 65 milyar dolardan 134 milyar dolara çıkmıştır(Karabıyık,2001:16).

1997 Asya krizi ve 1998 yılında Rusya’da yaşanan kriz sonrasında Türkiye’den sıcak para çıkışı yaşanmış, yaşanan sıcak para çıkışı ise bankacılık ve finans sektörünün de küçülmesine yol

açmıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası endeksinde ve Rusya ile aramızdaki ticaret hacminde yaşanan düşüşler, uluslararası ekonomik alanda da ekonomik faaliyetlerin daralmasına ve bankaların da aktif bilançolarının bozulmasına yol açmıştır(Sümer,2013:41).

Cumhuriyet döneminden 2000 yılına kadar ki döneme baktığımızda, ekonomik bunalımın etkilediği 5 dönem göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalım, ikincisi 1960'lı yıllarda yaşanan bunalım, üçüncüsü 1980'li yıllarda başlayıp 1990'lara kadar azalarak sürmüş olan ekonomik bunalımdır. Dördüncüsü 1994 Krizi, beşincisi ise 2000-2001 krizidir. Tüm dünyayı etkileyen bunalımların bankacılık sektörü üzerine etkileri farklı aşamalarda olmuştur. Kriz dönemlerinde bankaya olan güvenin azalması ile bankadaki mevduatlarını çekerek diğer bankalara kaydırmaya başlayacaklardır. Bankalarda başlayan güven ortamının kırılması ile finansal sisteme yayılan krizlerle ciddi boyutlara ulaşmış olacaktır(Karabıyık,2001:24).

1990 sonrası yüksek kamu borçlarının yanı sıra reel faizlerdeki artış, borç-faiz-borç kısır döngüsünün oluşması mali piyasalar ve bankalar üzerinde baskı oluşturmuş, yıllık ortalama büyüme hızının %4'ün altında kalmasına neden olmuştur. Borç-faiz kısır döngüsünün son noktası olarak 2000-2001 Bankacılık kesiminde yaşanacak olan krize sürüklemiştir(Karabıyık,2001:38). Dolayısıyla ekonomide yaşanan bir kriz de doğal olarak bankacılık sektörünü etkileyerek 2000-2001 bankacılık krizlerinin meydana çıkmasına neden olmuştur(Sümer,2013:47).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş yıllarından itibaren Batı Avrupa Doğu ticaret yolları üzerinde olması avantajı ile transit ticaret yapan ülke konumunda olup ekonomik alanda da gelişmiş konumdaydı. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu tarıma dayalı ve savaşı yaşamları ekonomilerinin yıpranmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma hareketleri askeri yenilgilerin arttığı dönemde gündeme gelmiş ve Osmanlı reformcuları reform, yenileşme hareketlerini Batılılaşma hareketlerine yöneltmişlerdir. Bu yüzden de bankacılık alanında yapılacak olan mali yenilikler ikinci plana atılmıştır. Osmanlı ekonomisinin üzerinde Avrupa ekonomilerinin etkisi 1838 yılındaki Ticaret anlaşmaları ile belirmeye başlamıştır. Osmanlı ekonomisinin zamanla Batı'daki gelişmeleri yakalayamaması, askeri masraflarındaki artışlar ve bütçe açıklarını nasıl finanse edeceğini bilememesi finansmana olan ihtiyacını da artırmıştır. Osmanlı devleti bu dönemde dış borçlanma yoluna gitmemek için dirense de 1854 yılında ilk dış borçlanmasını gerçekleştirmiştir. İlk dış borçlanma süreci Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa finansman yapısından etkilenmesine yol açmış ve etkilenme Tanzimat'la devam etmiştir. Kırım Harbi sırasında alınan ilk dış borçla Osmanlı ekonomisinde bankacılık faaliyetlerine olan ihtiyacı artırmıştır. İlk dış borcun finansmanını yürütmek amacıyla 1881 Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk bankacılık faaliyetleri bankerler ve galata sarrafları tarafından başlatılmış olsa da ulusal anlamda ilk bankacılık faaliyetleri Cumhuriyet'in kuruluşundan önce Mithat Paşa tarafından Memleket ve Menafi Sandıkları adı altında başlatılmıştır. Cumhuriyet'in 1923'de kurulmasından sonraki yıllar milli bankacılığın esas alındığı yıllar olmuş, ülkede kurulan banka sayısı

20'ye ulaşmış ve özel bankacılık faaliyetleri de hız kazanmıştır. Bankacılık faaliyetlerine katkı sağlayan faaliyetler arasında 1924'de İş Bankası'nın kuruluşu, 1931'de Merkez Bankası'nın açılışı, 1944 yılından sonraki özel yapılı banka sayısındaki artış, 1994 yılında Körfez Krizi sonrası yaşanan sorunlardan dolayı bankacılık sektöründeki yapısal reformların yapılmasıdır.

KAYNAKÇA

- AKY(Akbank Kültür Yayını).(1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi: 1923-1978*. İstanbul.
- Akgüç, Ö.(2007). *Türkiye’de Yabancı Bankalar*. Muhasebe ve Finansman Dergisi,(36).
- Anbar, A.(2009). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914*. Maliye Finans Yazıları, 1(84).
- Apak, S., Tay, A. (2012). *Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri ve Faaliyetleri*. MUFİTAD Dergisi, 63-103.
- Atlı, Y., Yücel, N.(2016). *Bankacılık Sektörünün Gelişimi Adıyaman İlinde Bankacılık Sektörü*. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(4).
- Berkes, N. (2013). *Türkiye İktisat Tarihi(1)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayraktar, K.(2011). *Osmanlı Bankasının Merkez Bankası Fonksiyonu (1863-1875)*. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(1).
- Çivi, H.(1985). *Türkiye’de Bankacılık(1)*. Ankara: Fon Matbaası.
- Çizakça, M.(2006). *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*. Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması, TÜSEV, İstanbul.
- Eldem, E.(1999). *Osmanlı Bankası Tarihi*. İstanbul: Ofset Yapımevi.
- Gürsoy, B.(1984). *100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 40(1-4).
- İnalçık, H.(2004). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi(2)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Karabıyık, L.(2001). *Türkiye’de Finans Tarihi*. İstanbul: Vipaş A.Ş. Yayıncılık.
- Kazgan, H.(1995). *Osmanlı’da Avrupa Finans Kapitali(1)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karta, N. (2014). *18. Asırda Avrupa’da Para, Banka Ve Mevduat Alanında Yaşanan Gelişmelerin Osmanlı Devleti’ne Yansımaları*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28(1).
- Kıray, E.(1995). *Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar(2)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KTO(Konya Ticaret Odası).(2006). *Osmanlı Dönemi Merkez Bankacılığı Cumhuriyet Dönemi Merkez Bankacılığı ve TCMB’nin Kuruluşu(2006/130/190-2006/135/95)*.
- Köse, M.(2001). *Osmanlı’da Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (18), 30-39.
- Parasız, İ.(1992). *Para Banka ve Finansal Kuruluşlar(4)*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Pamuk, Ş.(1994). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme: 1820-1913.(2)*. İstanbul: Türkiye Araştırmaları 8 Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sümer, G.(2013). *Türk Vergi Sistemi Açısından Bankaların Ödev Ve Yükümlülükleri*. Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Sümer, G.(2016). *Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 485.

Tabakoğlu, A.(2009). *Türkiye İktisat Tarihi(9)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türkoğlu, İ.(2013). *Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2).

Yetiz, F.(2016). *Bankacılığın Doğuşu Ve Türk Bankacılık Sistemi*. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 107-117.

TURİZM VE İSTİHDAM İLİŞKİSİNİN AMPİRİK BİR ANALİZİ: TÜRKiYE ÖRNEĞİ

Faruk Güngören¹

Ceyhun Can Özcan²

ÖZ

Turizm olgusu, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen dünyadaki ekonomik, toplumsal, kültürel, çevresel ve psikolojik değişmelerin, alışkanlıkların ve gereksinimlerin büyük bir etki oluşturmasıyla günümüzde önemli ve sürekli bir sektör olma özelliği kazanmıştır. Turizm sektörünün oluşmasına katkı sağlayan bu etkenlerin varlığıyla seyahatleri etkileyerek dünya turizminin büyümesini sağlamıştır. Büyüyen turizm sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları için gerekli olan yeni gelir yaratması, döviz girdisini sağlaması ve istihdam olanaklarını artırması yönü ile birçok ülkede öncelikli sektör konumuna gelmiştir.

Türkiye’de turizm istihdamı 1980’li yıllardan sonra etkili olmaya başlanmıştır. Türkiye’de turizm sektörü 1980 yılı öncesinde toplam sabit yatırımlar içinde payı %1’in altında ve GSMH içindeki payı %0.8 kadardı ve ayrıca o yıllarda gelen turist sayısı da 1 milyon 300 bin kişiydi. 2015 yılında Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı 36 milyon 245 bin kişi olurken 2015 yılında turizmin GSMH içindeki payı %6,2’ye yükselmiştir. Bu gelişim gösteriyor ki 1980’den 2015’e gelindiğinde turizm, Türkiye’de istihdam boyutunu değiştirerek işgücünün kullanılmasında önemli bir sektör haline gelmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türk turizminin istihdam üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada, Türkiye’nin 1983-2017 yıllarına ait verilerine ARDL Sınır testi yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca turist sayısının istihdamı pozitif etkilediğini ortaya koyarken; Turizm geliri değişkeninin ise anlamsız olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular politika yapımcılar açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Turizm İstihdamı, Turizm Sektörü, İstihdam, ARDL, Sınır Testi.

¹ Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı Doktora Programı, e-mail: faruk.gungoren@gmail.com.

²Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, e-mail:ceyhuncan5@hotmail.com

AN EMPIRICAL ANALYSIS OF TOURISM AND EMPLOYMENT RELATIONS: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

The phenomenon of tourism has gained the feature of being an important and constant sector today, especially with the economic, social, cultural, environmental and psychological changes, habits and requirements of the world taking place in the second half of the 20th century. The presence of these factors contributing to the formation of the tourism sector has enabled the growth of the world tourism by influencing the trips. The growing tourism sector has emerged as a priority sector in many countries, especially in the developing countries, in order to generate new income needed for economic development, increase foreign exchange inflow and increase employment opportunities.

Tourism employment in Turkey has started to become effective after 1980. tourism sector in Turkey share in total fixed investment prior to 1980, the share of less than 1% and GDP was up 0.8%, and it was 1 million 300 thousand people the number of tourists coming in that year. In 2015 the number of foreign tourists coming to Turkey 36 million 245 thousand people, while the share of tourism in GDP rose to 6.2% in 2015. This development shows that from 1980 to 2015, when the bride tourism has become an important sector in the use of labor by changing the employment dimension in Turkey.

The aim of working in this context is to examine the impact of Turkish tourism on employment. In the study, the data for the 1983-2017 year Turkey's border ARDL test method was applied. Findings reveal the existence of a long-term cointegration relationship among the variables. In addition, while the number of tourists positively affects employment; Tourism income shows that the variable is meaningless. Findings are very important in terms of policy makers.

Key Words: Tourism Employment, Tourism Sector, Employment, ARDL, Boundary Test.

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik, toplumsal, kültürel, çevresel ve psikolojik değişimler, alışkanlıklar ve gereksinimler üzerinde büyük etkiler yarattığı için turizm olgusu günümüzde önemli ve sürekli bir sektör olma özelliğine sahip olmuştur (İçöz & Diğerleri, 2007, s. 2). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 2015 yılında dünya genelinde turizm gelirleri % 3,6, turist sayısı ise % 4.4 oranında bir artış göstermiştir. Bu veriler itibariyle turizm endüstrisindeki büyüme hızı art arda dört yıl olmak üzere dünya ticaretindeki büyümenin de üzerinde gerçekleşmiştir. 2015 yılı itibariyle dünya ihracatında turizmin payı % 7'ye ve hizmetlerin ihracatında ise % 30'a ulaşmıştır. Uluslararası turizm ihracatı 1.4 trilyon Amerikan Doları seviyesinde gerçekleşmiştir (TOBB, 2016, s. 4). Dünya da büyük bir paya sahip olan turizm, istihdam oluşturmada bakımından önemli hale gelmiştir (Kar, Zorkirişçi, & Yıldırım, 2004, s. 88).

Türkiye'de turizm istihdamı 1980'li yıllardan sonra etkili olmaya başladı. Türkiye'de turizm sektörü 1980 yılı öncesinde toplam sabit yatırımlar içinde payı %1'in altında ve Türk gayri safi milli hasıla içindeki payı %0.8 kadardı ve ayrıca o yıllarda gelen turist sayısı da 1 milyon 300 bin kişiydi (Bilgiçli & Altınkaynak, 2016, s. 561). 2015 yılına gelindiğinde Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 36 milyon 245 bin kişi olurken TÜRSAB (1972)'a göre 2015 yılında turizmin Türk gayri safi milli hasıla içindeki payı % 6,2'ye yükselmiştir. Bu gelişim gösteriyor ki 1980'den 2015'e gelindiğinde turizm, Türkiye'de istihdam boyutunu değiştirerek işgücünün kullanılmasında önemli bir sektör haline gelmiştir. Bu neenle turizm sektörü, Türkiye'de istihdam için anahtar sektör olarak kabul edilebilecek bir konuma sahiptir (Çımat & Bahar, 2003, s. 2).

Bir ülkenin istihdamı, turizm üzerine kurulduğunda bazı durumlarda işsizliğin artmasına neden olabilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2001 yılında Rusya Federasyonundan Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 757 bin 446 kişi iken 2015 yılında bu sayı 3 milyon 649 bin kişiye ulaştı. 2015 yılında 2001 yılına göre Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 5 katı kadar bir artış sağlanmıştır. Ancak 2016 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 2015 yılına göre yaklaşık 4 katı kadar ani bir düşüşle 866 bin 256 kişi oldu ve neredeyse 2001 yılındaki turist sayısına indi. Rusya'dan gelen turist sayısındaki düşüşten en çok etkilenen il Antalya oldu. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre Antalya'ya gelen turist sayısı 2015 yılında 10 milyon 874 bin kişi iken bu sayı 2016 yılında 5 milyon 952 bin kişiye inerek yaklaşık %50 bir düşüş sağlanmıştır. Bu durum Antalya'da istihdamı olumsuz bir şekilde etkiledi. TÜİK (1926) (kaynak) verilerine göre Antalya'da 2015 yılında 118 bin işsiz bulunurken bu rakam %23.73'lük işsiz sayısı artışı ile 2016 yılında 146 bin işsiz kişiye ulaştı. Böylece Antalya'da 2015 yılında işsiz oranı %9.6 iken 2016 yılında %11.5 oldu. Aynı şekilde Antalya istihdamında da bir düşme gerçekleşti, Antalya'da istihdam oranı 2015 yılında %50.2 iken bu rakam 2016 yılında %52.1'e düştü. İller arasında Antalya işsiz sayısının en fazla arttığı dördüncü sırada oldu. Bu durum özellikle 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye'nin Suriye sınırı yakınlarında Rus uçağını düşürmesinin ardından Rus yetkililer Türkiye'ye yönelik bir dizi ekonomik yaptırım kararı

aldıktan sonra oluştu ve bu durum Antalya istihdamını doğrudan etkilediği (Demir, 2015, s. 1) görülmektedir.

İşgücü farklı özelliklere sahiptir ve işgücü hizmet sektörünün temelini oluşturur. Hizmet sektörü içinde turizm önemli bir faaliyetidir (Özgüç, 1998, s. 187) ve emek-yoğun temelli bir özelliğe sahip olan turizm sektörü istihdama turistlerin yaptıkları harcamalar neticesinde dolaylı veya doğrudan bir etki yapar (Şit, 2016, s. 103). Ayrıca bir emek faktörü olan turizm sektörü üretim sürecine ne ölçüde dâhil edildiği, ekonomik performansını doğrudan etkilemektedir (Orhan & Erdoğan, 2015, s. 361). Çünkü turizm, dünyanın birçok ülkesinde önemli bir ekonomik faaliyettir. Turizmin doğrudan ekonomik etkisinin yanı sıra, endüstride dolaylı ve teşvik edici anlamlı etkileri bulunmaktadır (WTTC, 1991, s. 2).

Bu bilgilerden hareket edildiğinde turizm sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları için gerekli olan yeni gelir yaratması, döviz girdisini sağlaması ve istihdam olanaklarını artırması yönüyle ile birçok ülkede öncelikli sektör konumuna gelmiştir (Kar, Zorkirişçi, & Yıldırım, 2004, s. 87). Bu kapsamda turizm sektörü bir ekonomide istihdam üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.

1. LİTERATÜR

(Değer, 2006) tarafından Johansen eş-bütünleşme testini kullanarak Turizme ve İhracata Dayalı Büyüme: 1980-2005 Türkiye Deneyimi üzerine yaptığı bir çalışmada ise; turizmin ekonomide ortaya çıkardığı üretim, istihdam, çarpan ve bağlantı etkilerinin önemli boyutlara ulaşabildiği, 1980-2005 dönemi mal ihracatı ve turizmden elde edilen döviz gelirlerinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerine etkilerini araştırmıştır. Sıradan En Küçük Kareler (SEK) sonuçlarına göre, mal ihracatı Türkiye'nin ekonomik büyümesinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı etkilere sahipken, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkileri bulunmamaktadır. Turizm ve mal ihracatı gelirleri birlikte ele alındığında, toplam ihracat gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkilere sahip olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte ekonomik büyüme üzerine turizm ve mal ihracatının uzun dönemli etkileri, Johansen eş-bütünleşme testi ile ortaya konulmuştur.

(Ünlüönen & Şahin, 2011) yaptıkları turizmde istihdam adlı çalışmaları sonucunda, turizm sektörüne giren tüm gelir, turizm sektöründe istihdamı doğrudan, diğer sektörlerdeki istihdamı ise dolaylı olarak etkilediği ve insanların turizm alanında istihdam edilmesi ve bunun için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmaları, ülke turizminin gelişimi açısından oldukça önemli olduğu iki önemli bulgulara varılmıştır. Benzer bir sonuçta (Yıldız, 2011)'ın yaptığı turizmin sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi adlı çalışmasında tespit etmiştir. Bu çalışmada Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler turizm sektörlerine yapacakları yatırımlar sayesinde istihdam artışı sağlayarak işsizlik probleminin çözümüne ciddi katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

(Wei, Qu, & Ma, 2013) tarafından 1988-2004 yılları arası 17 yıllık bir zaman serisi verilerini kullanarak Çin'de turizm istihdamının modellenmesi üzerine yapılan bir çalışmada ise; Çin'de turizm sektörünün büyümesi, ülkedeki ilgili endüstrilerle yeterince bütünleşmiş olduğu, ülkedeki gıda

hizmeti, ulaşım, konaklama, finans hizmeti, sigorta ve diğer hizmet endüstrilerinin gelişimini doğrudan yönlendirdiği ve ülkenin altyapısını, kentsel yapısını, tarım ve kültürel gelişimini dolaylı olarak etkilediği bu nedenle, turizm gelişimi bu endüstrilerde birçok istihdam olanağı oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

(Andrades & Dimanche, 2017)'in Rusya turizmi üzerine yaptıkları bir çalışmada ise Rusya'da turizm kalkınmasında büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen destinasyon imajı, altyapının kalkınması, işgücü öğrenimi ve eğitimi, kalite yönetimi ve sürdürülebilir yönetim gibi sayısız sorunların varlığı Rusya'nın turizm kalkınmasını engellenmeye devam ettiği bulgularına ulaşmıştır.

2. VERİ SETİ ve METODOLOJİ

Çalışmadaki veri seti Kültür ve Turizm Bakanlığı veri tabanı, Turizm Databank ve Dünya Bankası (WDI) veri tabanından derlenmiştir. Çalışmada 1983-2017 dönemine ait yıllık serilerin logaritmik (\ln) değerleri modelde kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılacak olan modelin amacı, turizmin istihdam üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Modelde bağımsız değişkenlerin katsayı işaretlerinin pozitif (+) olması beklenmektedir.

Modele ilişkin kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler:

lnTS: Ülkeye Gelen Yabancı Turist Sayısını (milyon kişi),

lnTG: Turizm Geliri (milyar dolar),

lnTIST: Turizm Sektöründeki İstihdam Edilen Kişi Sayısı (milyon kişi),

ifade etmektedir.

Çalışmada, (1) nolu eşitlikte verilen doğrusal bir tahmin denklemi oluşturulmuştur.

$$\ln TIST = \beta_0 + \beta_1 \ln TS + \beta_2 \ln TG + \varepsilon_i \quad (1)$$

ARDL modeli son dönemde eşbütünleşme ilişkisi tahminlerinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Literatürde ARDL modelinin çeşitli avantajlarından bahsedilmektedir. Bu avantajlardan biri modelde kullanılacak değişkenlerin düzeyde durağan I(0) ya da birinci farkta durağan I(1) olmasının sınır testini uygulamaya engel olmamasıdır. Bu modelin diğer bir avantajı da kısıtsız hata düzeltme modelini kullandığından klasik eş bütünleşme testlerine göre istatistiksel olarak daha güvenilir sonuçlar verebilmesidir. Hata düzeltme modelinin en önemli özelliği ise değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem dinamikleri hakkında bilgi içermesidir (Akel ve Gazel, 2014: 31).

ARDL modelinde önemli bir husus, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmelerinin farkları (Δ) ve açıklayıcı değişkenlerin bir gecikmeli değerleri modele dahil edilmektedir. Böylece bağımlı ve bağımsız değişkenlerdeki her gecikmenin farkı kısa dönemde bağımlı değişkenin ne kadar etkilendiğini gösterirken, her bir gecikmenin değerinin katsayılarının bağımlı değişkenin katsayısına oranı da uzun dönem dinamiklerini ortaya koyacaktır (Süslü ve Bekmez, 2010; Kaya vd., 2017).

Eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesinde 3 değişkenli ARDL(m, n, p) Sınır Testi denklem (2)'deki gibidir:

$$\Delta \ln TIST = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta \ln TIST_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta \ln TS_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta \ln TG_{t-i} + \delta_1 \ln TIST_{t-1} + \delta_2 \ln TS_{t-1} + \delta_3 \ln TG_{t-1} + \varepsilon_i \quad (2)$$

Eşbütünlüğe ilişkin test edilmesi için aşağıdaki hipotezler kullanılmaktadır.

$H_0: \beta_3 = \beta_4 = 0$ (Eşbütünlüğe yoktur.)

$H_1: \beta_3 \neq 0, \beta_4 \neq 0$ (Eşbütünlüğe vardır.)

3. AMPİRİK BULGULAR

Tablo-1: Tanımlayıcı İstatistikler

	lnTS	lnTG	lnTİST
Ortalaması	16.208	22.507	6.586
Medyan	16.075	22.756	6.654
Maksimumu	17.499	24.380	7.346
Minimumu	14.301	19.252	5.383
Std. Sapma	0.963	1.5456	0.510
Basıklık	-0.212	-0.440	-0.494
Çarpıklık	1.930	1.772	2.496
Jarque-Bera	1.930	3.331	1.798
Olasılık	0.380	0.189	0.406
Toplam	567.298	787.7777	230.510
Gözlem Sayısı	35	35	35

Ampirik çalışmalarda, değişkenlerin durağanlıklarının sınanması önemlidir. Sonuçların güvenilir olması için ve kullanılan değişkenler arasında gerçekte olmayan bir ilişkinin elde edilmesine sebebiyet vermemesi noktasında modelin tahmininden önceki en önemli aşamadır. Durağanlığın sınanmasında farklı yöntemler tercih edilebilmektedir.

En çok kullanılan yöntemlerden birisi ADF birim kök testidir. Ancak ADF testi yapısal kırılmaların olduğu bir seride tutarsız sonuçlar verebilmektedir (Perron, 1989). Bu yüzden çalışmada ADF testi ile birlikte PP (Philips-Perron) ve KPSS (Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin) testleri de rapor edilmiştir.

Tablo-2: Birim Kök Test Sonuçları

Düzye		ADF		PP		KPSS	
		Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
lnTİST		-4.261	-6.330	-4.021	-14.316	0.703	0.171
lnTS		-1.802	-2.577	-2.078	-2.577	0.684	0.085
lnTG		-2.447	-1.583	-2.354	-1.802	0.669	0.172
Birinci Fark							
lnTİST		-4.718	-5.149	-4.773	-5.167	0.469	0.181
lnTS		-6.724	-6.956	-6.724	-7.004	0.275	0.087
lnTG		-5.213	-5.330	-5.218	-5.330	0.342	0.049
Anlamlılık Düzeyi	% 1	-3.639	-4.252	-3.639	-4.252	0.739	0.216
	% 5	-2.951	-3.548	-2.951	-3.548	0.463	0.146
	% 10	-2.614	-3.207	-2.614	-3.207	0.347	0.119

ADF testinde gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Akaike bilgi kriteri (AIC) kullanılmıştır. ADF testinde Kritik Değerler, Mackinnon'dan (1991) alınan %5 kritik değerleri göstermektedir.

ARDL modelinin birinci aşamasında gecikme uzunluğunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada sınır testi için optimal gecikme uzunluğu, minimum AIC değeri dikkate alınarak 1 olarak tespit edilmiştir. Seçilen gecikme uzunluğunda otokorelasyon sorununun olmadığı görülmüştür. ARDL testinin bir sonraki aşamasında F istatistik değerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo-3: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Tahmin edilen eşitlik = $\ln TIST = f(\ln TS, \ln TG)$			
F-istatistiği	7.55		
Optimum gecikme uzunluğu	2		
		Kritik değer	
Anlamlılık Düzeyi		Alt sınır(I0)	Üst sınır(I1)
	10%	3.17	4.14
	5%	3.79	4.85
	1%	5.15	6.36
Tanısal (Diagnostik) Testler			
R2	0.4302		
Düzeltilmiş-R2	0.3733		
F-istatistiği	7.552(0.000)		
Breusch-Godfrey LM	0.336(0.566)		
ARCH LM	0.596(0.445)		
Jarque-Bera Normality	1.184(0.553)		
Ramsey Reset	2.174(0.038)		

Not: Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde AIC kullanılmıştır. Kritik değer sınırları Peseran vd. (2001) Tablo CI(iii)'den alınmıştır. Parantez içerisindeki rakamlar olasılık değerlerini gösterir.

Tablo 4'e göre, %1 anlamlılık seviyesinde F istatistik değeri üst sınır değerinden büyük olduğu ($7.55 > 6.36$) için H_0 hipotezi reddedilmiş, böylece kurulan modeldeki değişkenler arasında bir eş bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bununla birlikte, Tablo 4'de ARDL modelinin betimleyici sonuçları da verilmiştir. Buna göre sırasıyla Breusch-Godfrey LM Testi, ARCH LM Testi, Jarque-Bera Normallik Testi, Ramsey Reset testleri modelde herhangi bir otokorelasyon, değişen varyans sorununun bulunmadığı, hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu ve model kurma hatasının olmadığını göstermektedir.

Tablo 4: ARDL (1, 0, 0) Modelinin Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken: $\ln TIST$			
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	
$\ln TIST(-1)$	0.718	13.291(0.000)	
$\ln TS$	0.097	3.126(0.003)	
$\ln TG$	0.017	1.265(0.215)	
Sabit	-0.073	-0.495(0.624)	
Tanısal Testler			
R2	0.995		
Düzeltilmiş-R2	0.995		

F-istatistiği	2322.710(0.000)	
Breusch-Godfrey LM Testi	0.187 (0.830)	
ARCH LM Testi	0.596(0.445)	

Tablo 5'te, ARDL (1, 0, 0) modelinin tanısal test sonuçları sunulmaktadır. Ayrıca tanısal sonuçlara da yer verilmektedir. Tanısal bulgular, modelim tahmin sonuçlarının güvenilir olduğunu teyit etmektedir. Bundan sonraki aşamada ARDL (1, 0, 0) modeli için uzun dönem bulguları ve esneklik katsayıları elde edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

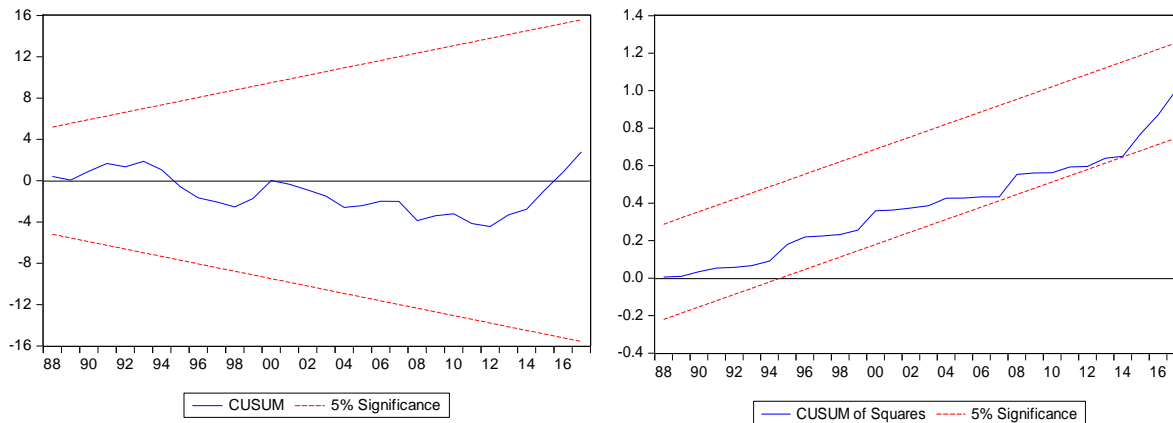
Tablo-5: ARDL (1, 0, 0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Kointegrasyon Formu			
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık
D(lnTS)	0.097	3.126	0.003
D(lnTG)	0.017	1.265	0.215
CointEq(-1)	-0.281	-5.216	0.000
Cointeq = lnTIST - (0.345*lnTS + 0.062*lnTG -0.2597)			
Uzun Dönem Tahmin Sonuçları			
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık
lnTS	0.345	4.491	0.000
lnTG	0.062	1.318	0.197
C	-0.259	-0.529	0.600

Tablo 6 uzun dönem bulguları incelendiğinde Turizm geliri değişkeninin anlamsız olduğu görülmektedir. Öte yandan turist sayısı pozitif ve anlamlıdır. Yani turist sayısında meydana gelen %1lik bir artış turizm istihdamını %0.97 oranında artırmaktadır.

Uzun dönem ilişkisinde modelin parametrelerinin kararlılığı yapısal kırılma testleri olan CUSUM ve CUSUM-SQ testleri ile incelenebilmektedir. ARDL modeli değişkenlerine ilişkin yapısal kırılmanın var olup olmadığını ortaya koymak için, geri dönüşlü hata terimleri karesini kullanmaktadır (Brown vd. 1975:149-155; Akel ve Gazel, 2014: 36). Elde edilen bulgular Şekil (1)'de gösterilmektedir.

Şekil-1: Cusum ve Cusum-Q Grafikleri

Şekil (1)'den elde edilen bulgular, modeldeki uzun dönemli ilişkide parametrelerin kararlı olduğunu ve yapısal kırılmanın olmadığını göstermektedir. Şekil 1'de, sol taraftaki CUSUM testi grafiğinde, ardışık artıkların %5 güven aralığı sınırlarından saptadığı uzun dönem katsayıların

istikrarlı olduğu ve kırılma görülmemektedir. Benzer şekilde sağ taraftaki CUSUM-Q testi grafiğinde ise ardışık artıkların karelerinin güven aralığı sınırlarının dışına çıkmadığı tespit edilmiştir.

Tablo-6: ARDL(1, 0, 1, 0) Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken: $\Delta \ln EMP$		
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
$\Delta LEMP(-1)$	0.905	4.878(0.000)
ΔLTG	0.030	1.204(0.238)
ΔLTA	0.109	2.526(0.017)
$\Delta LTA(-1)$	-0.106	-2.299(0.029)
$ECT1(-1)$	-1.021	-3.787(0.000)
C	-0.003	-0.359(0.722)
	R2	0.611
	Düzeltilmiş-R2	0.539
	F-istatistiği	8.484(0.000)
	Ramsey Reset	3.952(0.000)
	Breusch-Godfrey LM	0.548(0.584)
	Jarque-Bera Normality	1.070(0.585)

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre uzun dönemli katsayılar ile benzer şekilde *kısa dönemde de* turizm istihdamı ile diğer değişkenler (Turist sayısı) arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir. Turist sayısı değişkeninin kısa dönemde pozitif ve %5’de anlamlı olduğu görülmektedir. Narayan ve Smith (2005:332-342)’e göre hata düzeltme katsayısının -1 ve -2 arasında bir değer alması, sistemin dalgalanarak dengeye geleceğini ifade etmektedir. Tablo 7’ye göre hata düzeltme katsayısı ($ECT(-1)$) beklendiği gibi negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum kısa dönemde denge noktasından meydana gelen sapmaların uzun dönemde düzeldiği (dengeye yaklaştığı) anlamına gelmektedir.

ARDL (1, 0, 1, 0) Hata Düzeltme Modelinden elde edilen bulgular, kısa dönemde meydana gelen şokların veya beklenmeyen diğer faktörlerin yüzde %1.02’sinin bir sonraki dönemde düzeltilerek uzun dönem dengesinin sağlandığı anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1983-2017 arası döneme ait veriler yardımıyla turizm gelirinin ve turist sayısının uzun ve kısa dönemde etkileri ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile tahmin edilmiştir. ARDL Sınır Testi bulgularına göre, kurulan modelde uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu sonucuna varılmaktadır. Elde edilen bulgular, uzun dönem turist sayısının turizm sektöründe istihdamı artırdığını ortaya koyarken, turizm gelirinin modelde anlamlı olmadığını göstermektedir.

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre benzer şekilde kısa dönemde de turizm istihdamı ile turist sayısı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Turizm gelirinin istihdam açısından anlamlı olmaması turizm sektöründeki ekonomik sızıntılardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktada politika önermesi noktasında turizm gelirlerinden elde edilen sermayenin daha etkin ve verimli kullanılması önerilebilir.

Bundan sonraki çalışmalarda, veri seti uzun ve kısa dönemli ilişkileri farklı eşbütünleşme ve nedensellik testleri aracılığıyla incelenebilir. Ayrıca, söz konusu değişkenler dışında modele başka değişkenlerde eklenebilir. Benzer model çerçevesinde farklı ülke örneklemleri de karşılaştırmalı bir analize tabi tutulabilir.

KAYNAKÇA

- Akel, V., & Gazel, S. (2014). Döviz Kurları İle BİST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (44), 23–41.
- Andrades, L., & Dimanche, F. (2017). Destination competitiveness and tourism development in Russia: Issues and challenges. *Tourism Management*, 360-376.
- Bilgiçli, İ., & Altınkaynak, F. (2016). Turizm Endüstrisinin Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi; Ekonomi Paradigmasıyla Yaklaşım. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi- ICAFR 16 Özel Sayısı*, 560-580.
- Çımat, A., & Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1-18.
- Değer, M. (2006). Turizme Ve İhracata Dayalı Büyüme: 1980-2005 Türkiye Deneyimi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 67-86.
- Demir, E. (2015). Rusya'nın Yaptırımlarının Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri. Aralık 14, 2017 tarihinde Türkiye İş Bankası: https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_15_2015.pdf adresinden alındı
- Görüş, M. Ş., & Türköz, K. (2016). Türkiye’de Petrol Talebinin Fiyat Ve Gelir Esneklikleri: ARDL Sınır Testi ve Nedensellik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 31-54.
- İçöz, O., & Diğerleri. (2007). *Genel Turizm- Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- İstatistikler, TÜRSAB, Erişim Tarihi: 14 Aralık 2017, <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler>
- İşgücü İstatistikleri, TÜİK, Erişim Tarihi: 14 Aralık 2017, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- Kar, M., Zorkirişçi, E., & Yıldırım, M. (2004). Turizmin Ekonomiye Katkısı üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 87-112.
- Kaya, H., Kete, H., & Aydın, M. S.(2017). Türkiye’de Yaşam Beklentisi Tasarruf İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 368-380.
- L, R. B., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Tech-niques for Testing the Constancy of Regression Relationships over Time. *Journal of the Royal Statistical Society*, 149-192.
- Orhan, Z., & Erdoğan, S. (2015). *İktisada Giriş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Özgüç, N. (1998). *Turizm Çağrasyonu Özellikler Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Şit, M. (2016). Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 101-117.
- TOBB. (2016). *TOBB Turizm Sektör Meclis Raporu*. Ankara: TOBB Yayınları.

Turizm İstatistikleri, Kùltür ve Turizm Bakanlığı. Erişim Tarihi: 14 Aralık 2017, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html>

Ünlüönen, K., & şahin, S. Z. (2011). Turizmde İstihdam. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-25.

Wei, X., Qu, H., & Ma, E. (2013). Modelling tourism employment in China. *Tourism Economics*, 1123–1138.

WTTC. (1991). The World Travel & Tourism Council (WTTC). Ekim 28, 2017 tarihinde <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/turkey2017.pdf> adresinden alındı

Yıldız, Z. (2011). Turizmin Sektörünün Gelişimi Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 54-71.

SIYASAL KATILIM ÜZERİNDE SOSYAL MEDYA ETKİSİ

Mustafa Selman Yaylalı¹

ÖZ

Tarih boyunca siyasal katılım olgusu çeşitli kaynaklardan beslenmiştir. Devlet yapılanmalarında meydana gelen değişimlerle birlikte vatandaş-devlet ilişkisi yeni boyutlar kazanmıştır. Siyasal katılım olgusunu besleyen en önemli faktör ise toplumdaki gelişmeler ve değişimler olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte toplumlar internet ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla yeniden şekillenmeye başlamış, tek taraflı bilgi alışverişi yerini çift taraflı bilgi paylaşım sürecine bırakmıştır. İnsanlar sosyal medya ve internet sayesinde dünyada olup biten her şeyden çok kısa bir sürede haberdar olabilmekte ve fikirlerini çok kısa bir sürede dünyanın herhangi bir yerindeki bir kullanıcıyla paylaşabilmektedirler. Bilgi toplumu olarak tanımlanan dijital çağ her alanda etkili olduğu gibi kitle hareketleri üzerinde de etkili olmuştur. Yakın tarihte sosyal medya ve internetin kitleleri harekete geçirme üzerindeki etkileri Arap Baharı, Wall Street'i İşgal Et Hareketi, Ukrayna Euromaidan Protestoları gibi toplumsal olaylarda varlığını göstermiştir. Çok kısa sürede çok geniş kitlelere ulaşabiliyor olması sebebiyle siyasal partiler de sosyal medya ve internet kullanımını seçmenlere ulaşmada etkili bir araç olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, sosyal medya ve internetin siyasal katılım olgusu ve seçim sonuçları üzerindeki etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Siyasal Katılım, İnternet

¹Öğrenci, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. mustafayaylali12@gmail.com

THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON POLITICAL PARTICIPATION

ABSTRACT

Political participation has been nurtured from various sources throughout history. Along with changes taking place in the state structures, the citizen-state relationship has gained new dimensions. The most important factor that fosters political participation is the developments and changes in the societies. With the development of information and communication technologies, societies have been started to reshape by way of internet and mass media and also unilateral information exchange has left its place to bilateral information sharing process. People can be aware of everything all around the world in very short time by help of internet and they can share their ideas with a user anywhere in the world in a very short time. The digital age, defined as information society, is influential on mass movements as well as being effective in all spheres. The effects of social media and internet has shown itself on mass movements in recent history such as Arab Spring, Euromaidan protests in Ukraine, Occupy Wall Street Movement. Political parties are also trying to use social media and internet as an effective way in order to reach voters because it can reach very large masses in very short time. In this study, the effects of social media and internet on the political participation and election results will be examined.

Keywords: Social Media, Political Participation, Internet

GİRİŞ

Tarih boyunca siyasal katılım olgusu çeşitli kaynaklardan beslenmiştir. Devlet yapılanmalarında meydana gelen değişimlerle birlikte vatandaş-devlet ilişkisi yeni boyutlar kazanmış, çeşitli siyasal ideolojiler sayesinde siyasal katılım olgusu kendisini beslemeye devam etmiştir. Toplumlardaki gelişmeler ve değişimler siyasal katılım olgusunu besleyen önemli faktörlerden biridir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte toplumlar internet ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla yeniden şekillenmeye başlamış, tek taraflı bilgi alışverişi yerini çift taraflı bilgi paylaşım sürecine bırakmıştır. İnternetin giderek yaygınlaşmasıyla birlikte insanlar vakitlerinin büyük kısmını bilgisayar başında veya akıllı cep telefonları vasıtasıyla internet ve sosyal medyada geçirmektedir. İnsanlar sosyal medya sayesinde fikirlerini açıkça dile getirebilmekte, yaşamlarında olup biten şeyleri diğer insanlarla anında paylaşabilmekte, dünyada olup biten her şeyden çok kısa sürede haberdar olabilmekte, toplumsal ve siyasal olaylar karşısında kendi fikirlerini sosyal medya mecralarından paylaşarak gelişmekte olan olaylara yön vermeye çalışmaktadır. Yakın tarihte sosyal medya kaynaklı örgütlenmelerle pek çok toplumsal hareket ve siyasal devrimin meydana geldiği görülmektedir.²

Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde sosyal medya ve internet kullanımı insanların yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. İnsanların hayatlarında büyük bir öneme sahip olan sosyal medya ve internet olgusu, her ne kadar ilk olarak satış ve pazarlama şirketlerinin ilgisini çekmiş olsa bile daha sonra siyasal partilerin de gündemine daha geniş bir seçmen kitlesine ulaşmak ve seçmen kitlesini etkilemek için yeni bir siyasal katılım alanı olarak girmiştir. Bu çalışmanın temel amacı sosyal medyanın siyasal katılım üzerindeki etkisini, bilgi paylaşım hızının katılımcı demokrasiye katkısının olup olmadığını incelemektir. Başlıkta da ifade edildiği gibi bu çalışma “sosyal medyanın siyasal katılım üzerindeki etkisi nedir?” sorusuna cevap aramaktadır.

Bu kapsamda çalışmada öncelikli olarak siyasal katılım kavramı üzerinde durulacak, siyasal katılımı etkileyen faktörlerden bahsedilecektir. Daha sonra sosyal medyadan bahsedilecek, güncel internet ve sosyal medya kullanım oranları üzerinde durulacak ve sosyal medyanın insan hayatındaki yeri incelenecektir. Ardından sosyal medyanın siyasal katılım üzerindeki etkisine dair yapılan alan araştırmaları analiz edilecek ve sosyal medya kullanımının avantaj ve dezavantajlarına değinilerek çalışma sonlandırılacaktır.

1. KAVRAMSAL OLARAK SİYASAL KATILIM

Siyasal katılma, yirminci yüzyılda siyaset bilimcilerin en çok ilgilendikleri konuların başında gelmiştir. Siyasal katılma, demokrasi ile doğrudan ilgili bir konudur. Dünyada siyasi tarih açısından düşünüldüğünde demokrasinin yirminci yüzyıl boyunca imkânları ve sınırları bağlamında en çok tartışılan kavramlardan birisi olması ile II. Dünya Savaşı ve Doğu Bloğunun yıkılması tecrübeleri dolayısıyla dünyanın önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir (Akın, 2013: 86). İktidarın halka dayandırılması fikrinin yaygınlaşmasıyla birlikte, geniş halk kitlelerinin politika alanında ön plana

² Arap Baharı, Wall Street’i İşgal Et Protestoları, Gezi Parkı Eylemleri, Ukrayna Euromaidan Protestoları.

çıktıkları görülür. Günümüzde sık sık “kitle toplumu” deyiminden söz edilmektedir. Batıda eski dar, sosyal kadroların parçalanarak siyasal hayatın sokaktaki adamı da içine alacak şekilde genişlemesi, bazı yazarlarca “kitlelerin başkaldırısı” olarak nitelenmektedir. Bu gelişmeler dikkatleri siyasal katılma kavramı üzerine çekmiştir (Kapani, 2001: 130).

Genel olarak siyasal katılım kavramı incelendiğinde siyasal katılma kavramının tanımlanmasında tam bir uzlaşıya varılamamıştır. Bazıları hukuka uygun eylemleri katılma biçimi olarak tanımlarken, bazıları hukuk dışı siyasal eylemleri de katılma kapsamına almaktadır. Örneğin “bireylerin hükümet yetkililerinin seçimini ve onların yaptıkları işleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilemek amacıyla giriştikleri yasal eylemler” şeklinde yapılan bir tanımlamada sadece hukuka uygun olan eylemler siyasal katılmaya dahil edilebilirken, siyasal katılma kavramını siyasal karar mercilerini etkileyeme yönelik davranışlar olarak değerlendiren bir diğer görüş ise bireylerin genel siyasete katılımda hukuksal veya hukuk dışı girişimlerini de siyasal katılmanın bir parçası olarak kabul etmiştir (Gökçe, 2016: 197). Bununla beraber siyasal katılma denince birçok davranış şekli akla gelmektedir. Otoriter sistemlerde, siyasal katılma kavramı ile sadece kural koyucu elit için tanımlanmış, yığınların ancak bu siyasal elitin meşruiyetinin tescil edilmesi için oy vermeye yönlendirildiği bir durum ifade edilirken; özellikle çoğulcu demokrasilerde siyasal katılma denilince geniş bir vatandaş katılımı akla gelmektedir (Eser, Güler, 2015: 197). Genel anlamda siyasal katılım, toplumun üyesi olan bireylerin, yani vatandaşların, siyasal sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavram olarak ifade edilmektedir (Dilber, 2012: 157). Siyasal katılma değişik düzeylerde meydana gelebilmektedir. Bazı insanlar siyasal sistemi olduğu gibi kabul eder, diğerleri ise siyasetin içinde aktif olarak yer alarak sistemi düzeltmek veya değiştirmek için gayret gösterir. Başka bir ifadeyle, insanların bazıları siyasetle yakından ilgilenip, siyasal sürece faal olarak katılırken ki bu grup aktif vatandaşlar olarak tanımlanır, bazıları ise siyasete karşı daha az ilgilidir ki bu grup pasif vatandaşlar olarak tanımlanır (Kutlu, 2018: 93). Siyasal katılım olgusu, demokrasinin temel ilkelerinden biridir ve bu olgu toplumun, onu yönetecek bir yönetici sınıfını seçmesi ve bu seçimden sonra siyasal iktidara vermiş olduğu egemenlik yetkisine ortak olması anlamına gelmektedir (Gürbüz, 2014:52).

1.1 Siyasal Katılımı Etkileyen Faktörler

Kişilerin siyasal sistem karşısında farklı davranışlarını etkileyen faktörleri genel olarak toplumsal faktörler ve kişisel faktörler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Toplumsal faktörler arasında bireylerin sosyo-ekonomik durumları belirleyici olmaktadır. Gelir seviyesi ve icra ettiği mesleğin toplumsal statüsü daha yüksek bireylerin, gelir seviyesi ve toplumsal statüsü düşük mesleklerde çalışan bireylere kıyasla daha çok katılımcı oldukları görülmektedir. Bireylerin siyasal katılma davranışı göstermesinde etkili olan bir diğer toplumsal faktör ise kentleşmedir. Kentlerde yaşayan bireylerin köylerde yaşayan bireylere kıyasla daha iyi eğitim imkânına sahip olmaları ve geniş haberleşme imkânlarının bulunması gibi faktörler kentli bireylerin siyasal katılıma katkısının daha fazla olduğunu düşündürmektedir (Kılıç, 2015).

Siyasal katılmayı etkileyen kişisel faktörler ise yaş ve cinsiyettir. Yaygın bilinen bir olgunun aksine bireylerin en hareketli dönemleri olan gençlik çağlarının siyasal olarak da en aktif zamanları olduğu inancı doğru değildir. Günümüz toplumlarının genel yapısına bakıldığı zaman birçok araştırmanın gösterdiği üzere özellikle 16- 20 yaş aralığındaki genç bireylerin genellikle siyasete ilgi duymadıkları görülmüştür. Siyasal katılım düzeyinin en yüksek olduğu yaş grubunu ise orta yaş grubu oluşturmaktadır (Kılıç, 2015). Günümüze kadar yapılan tüm siyasal davranış araştırmalarında hemen hemen tüm toplumlarda, kadınların erkeklere oranla her düzeyde daha az siyasete katıldıkları görülmüştür. Ancak bu olgu toplumların yapısına göre değişiklik gösterebilmektedir. Sanayileşmiş veya geleneksel toplum yapısına sahip toplumlarda kadınlar arasında siyasete katılmanın boyutları ve yoğunluğu değişmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte geleneksel toplum yapısının bırakıldığı ülkelerde kadınların da siyasal alanda aktif rol oynadıkları görülmektedir (Öztekin, 2000).

Buradan hareketle siyasal katılım kavramının, vatandaşların siyasete katılımda hiçbir şey yapmamasından siyasi partilere üye olmalarına kadar çok geniş bir alanı ihtiva ettiği söylenebilir. Bireylerin toplum içinde sahip oldukları statü ve kişisel özellikleriyle sosyal medya ve internet kullanımları arasındaki bir ilişkinin varlığından da söz etmek mümkündür. Klasik siyasal katılım araçlarının³ kullanımının yanı sıra iletişim çağı olarak adlandırılan günümüzde gittikçe artan internet kullanımıyla beraber bireyler artık cep telefonlarından veya bilgisayarları başından ülke siyasetine katılabilmekte ve kamuoyu oluşturabilmektedir yani siyasal katılım kavramının içeriğini doldurabilmektedir.

2. SOSYAL MEDYA

Sosyal medya günümüzde ansiklopedik manası ile toplum tabanlı, etkileşim, içerik paylaşımı ve işbirliği amaçlı kanallarının bütünüdür. Çevrimiçi iletişim araçları olan web siteleri ve uygulamaları kapsayan kavramdır. Sosyal medya internet alanındaki hızlı gelişmelere müteakip, web siteleri ve uygulamalar sayesinde sosyal ve çevrim içi hayatın olmazsa olmazına dönüşmüş durumdadır. Çoğu geleneksel medya araçlarının aksine kullanıcılara görüş bildirme daha geniş bir ifade ile etkileşme olanağı sunan sosyal medya, günümüzde siyaset, iş dünyası ve sivil toplum olarak sıraladığımız sektörlerin olmazsa olmazına dönüşmüş durumdadır (Aydın, 2017: 70). Sosyal Medya, içeriğin bireyler tarafından oluşturulduğu, onların duygu ve düşüncelerini, gözlemlerini, tecrübelerini aktarmak ve birbirleriyle etkileşim halinde bulunmak için kullandıkları alanlar olarak da tanımlanır. Katılım ve paylaşım sosyal medyanın dayanak noktasını oluşturmaktadır. Sosyal medya demokratik bir katılım ortamı şeklinde de ifade edilebilmektedir. Zaman ve mekân sınırlaması olmayan sosyal medya aracılığıyla kullanıcılar birbirleriyle fikir alışverişinde bulunabilmektedir (Avcı, 2015: 32). Sosyal medya, *web 2.0* temelli teknolojilerin ve fikirlerin geliştirildiği internet tabanlı uygulamalarda kullanıcılar tarafından içerik oluşturulmasına ve bu içeriklerin karşılıklı olarak alış-veriş içinde bulunmasına izin veren bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Muntean, 2015: 17). Sosyal medya,

³ Seçimler, Referandumlar, Halk Denetimi, Halk Toplantıları, Bireysel Başvuru gibi klasik siyasal katılım araçlarından bahsedilmiştir.

kullanım bakımından karışık bir yapıya sahip gibi görünse de aslında basit bir iletişim simetrisine sahiptir. Örneğin, bir üniversite öğrencisi sosyal medya üzerinden bir profesör ve bir uzmanla iletişim kurarken, aynı zamanda farklı kişiler bu öğrenciyle yine sosyal medya üzerinden iletişim kurabilmektedir. Bu durum sosyal medyanın kullanım pratikliğini de açıklamaktadır (Gürbüz, 2014: 79).

Sosyal medya temelli toplumsal dönüşümün temel aktörü ise kuşkusuz internet olmuştur. Her ne kadar internet 1990'lı yıllardan itibaren kullanılagelse bile sosyal medya kullanımlarındaki artış 2000'li yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. İnternet kullanımının tek taraflı olmaktan çıkıp çift taraflı bilgi paylaşım sürecine geçmesi sosyal medya kullanımlarındaki artışı beraberinde getirmiştir. Bu artış sosyal medya üzerinden şekillenen yeni bir iletişim türünü ortaya çıkarmıştır. Sosyal medyanın en önemli farkı, daha önce yazılı ve görsel medyaya erişim kabiliyeti olmayan kişileri, çok kolay bir biçimde medya dünyasına erişimlerini sağlamasından kaynaklanmaktadır (Yılmaz ve Ezici, 2017:1982). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, dijital çağ olarak adlandırılan bu dönemde, internet ve sosyal medya hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Castells tarafından “*teknolojik paradigma*” olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz süreç, ekonomi, siyaset, sosyal ilişkiler, kültür gibi yaşamımızın hemen her alanını köklü bir biçimde değiştirmektedir. Teknolojik paradigmanın toplumsal yapı ve hareketlerde ortaya çıkardığı bu dönüşüm, içinde yaşadığımız toplumun “*ağ toplumu*” olarak ifade edilmesine neden olmuştur (Köseoğlu ve Al, 2013: 109). Castells, ortaya koyduğu bu yeni toplum yapısında sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru bir geçiş olduğundan bahsetmiştir ve bu geçişle beraber ağ toplumlarını sosyal organizasyonların bir parçası olarak değil, toplumun ana bileşeni olarak ifade etmiştir (“Manuel Castells’s Network Society”, 2005). Kuşkusuz toplumsal hareketler tarih boyunca var olmuştur. İnsanlar örgütlendikçe kitle iletişim araçlarının gücünden faydalanmaya devam etmişlerdir fakat belki de toplumsal hareketlerin yapısal ve örgütsel dönüşümünde en çok etkiyi sağlayan kitle iletişim araçları sosyal medya organları olmuştur. Bu öyle bir dönüşümdür ki, toplumsal ağlar sosyal medyayı, sosyal medya ise toplumsal ağları şekillendirmeye başlamıştır (Doğan, 2017: 227).

We Are Social ve Hootsuite'in birlikte yayınladığı “Digital In 2018” adlı raporda yayınlanan verilere göre dünya genelinde 4.02 milyar internet kullanıcısı (yani dünya nüfusunun %53’ü) olduğu görülmektedir. Aynı zamanda dünya genelinde 3.19 milyar sosyal medya kullanıcısı (dünya nüfusunun %43’ü), dünya genelinde 5.13 milyar cep telefonu (mobil) kullanıcısı (dünya nüfusunun %68’i) ve 2.95 milyar mobil sosyal medya kullanıcısı (dünya nüfusunun %39’u) bulunmaktadır. Elde edilen veriler 2017 yılı Ocak ayı ile kıyaslandığı zaman ise internet kullanım istatistiklerinde, internet kullanıcılarının %7 yani 248 milyon kişi arttığı görülmektedir. Aktif sosyal medya kullanıcısı istatistiklerinde %13lük bir artış yani 362 milyon, cep telefonu kullanıcısı (mobil) istatistiklerinde %4lük bir artış yani 218 milyon ve aktif mobil sosyal medya kullanıcı istatistiklerinde ise %14lük bir artış yani 360 milyon kişi arttığı görülmektedir. Yine aynı rapordan edinilen verilere göre 2018 yılında

en çok kullanılan sosyal medya platformları⁴ arasında 2.1 milyar kullanıcı ile Facebook birinci sırada yer alırken en çok kullanılan ikinci platform olan Youtube’u (1.5 milyar kullanıcı) Instagram (800 milyon kullanıcı) takip etmektedir. Twitter’ın ise 330 milyon kullanıcısı olduğu belirtilmektedir (Kemp, 2018). Türkiye’de internet kullanım istatistikleri için yine aynı grup tarafından “*Digital In 2018 In Western Asia*” adlı bir başka rapor daha yayınlanmıştır. Yayınlanan bu rapora bakıldığı zaman ise 81 milyon nüfusa sahip ülkemizde 54.3 milyon internet kullanıcısı (nüfusun %67’si), 51 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı (nüfusun %51’i) ve 44 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcısı (nüfusun %54’ü) olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler 2017 Ocak ayı ile kıyaslandığı zaman ise İnternet kullanım istatistiklerinde, internet kullanıcılarının %13, yani 6 milyon kişi arttığı görülmektedir. Aktif sosyal medya kullanıcı sayısında 3 milyonluk bir artış gerçekleşmiş ve aktif mobil sosyal medya kullanıcı sayısında ise %5’lik, yani 2 milyonluk bir artış görülmektedir. Ülkemizde en çok kullanılan sosyal medya platformları ise sırasıyla Youtube, Facebook, Instagram ve Twitter’dır (Salih, 2018). Son dönemde yapılan araştırmalar, internet ve sosyal medyanın bireylerin en fazla vakit geçirdikleri kitle iletişim aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyi böylesine meşgul eden bir aracın, özellikle sunmuş olduğu interaktif etkileşim imkânlarının da etkisiyle siyasal katılımı daha fazla teşvik edeceğini iddia etmek mümkündür (Göksu, 2016:168). Bu kapsamda yakın tarihlerde yapılan araştırmalar bu iddiaları kanıtlar niteliktedir.

3. SOSYAL MEDYA VE SİYASAL KATILIM ÜZERİNE YAPILAN ÇEŞİTLİ ALAN ARAŞTIRMALARI

Robin Effing, Jos van Hillesberg ve Theo W.C. Huibers Hollanda’da yapılan 2010 ve 2011 yerel ve genel seçimleri üzerinde sosyal medya kullanımının siyasal katılım üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmada Hollanda’da o dönemde kullanılan en yaygın dört sosyal medya platformu⁵ ve siyasetçilerin kullandıkları kişisel Blog sayfaları dikkate alınmıştır. Politikacıların kişisel Blog ve Facebook sayfaları, Twitter hesapları, Youtube kanalları ve *Hyves* profilleri incelenmiştir. Araştırmacılar “*Social Media Indicator*” (SMI) adı verilen bir çalışmayla politikacıların sosyal medya kullanım istatistiklerini ve halkla ne derece etkileşim içinde olduklarını belirlemişler ve daha sonra elde edilen veriler hesaplanarak her politikacının SMI puanı belirlenmiştir ve bu skor politikacının seçimde aldığı oyla karşılaştırılmıştır. Bu kıyaslama ile “Sosyal medya kullanımı partiler arasında bir farklılığa sebep oluyor mu?” ve “Sosyal medya kullanan bir politikacının sosyal medya kullanmayan meslektaşlarıyla arasında ne kadar fark var?” gibi sorulara cevap aranmıştır. Sonuçlar şu şekildedir: Sosyal medya kullanan politikacıların seçimlerde aldıkları oylar ile sosyal medya kullanmayan veya aktif bir kampanya yürütmeyen politikacıların aldıkları oylar kıyaslandığı zaman yerel seçimlerde katılım azlığından dolayı gözle görülür bir fark elde edilememiştir. Yani sosyal medya ve siyasal katılım arasında bir korelasyon bulunamamıştır. Ancak siyasal katılımın çok daha yüksek olduğu ulusal genel seçimlerde elde edilen verilere bakıldığı zaman

⁴ Mobil Messenger uygulamaları dikkate alınmamıştır.

⁵ Hyves, Twitter, Facebook ve Youtube

ise sosyal medya kullanan siyasal partiler ve adayların çok daha fazla oy aldığı görülmüştür. Yani sosyal medya ile siyasal katılım arasında güçlü bir korelasyon bulunmuştur. Araştırmada vurgulanan bir başka nokta ise sosyal medya ve siyasal katılım arasında bir korelasyon bulunması için seçimlere katılımın da yüksek olması gerektiğidir. (Effing, Hillesber ve Huibers, 2011).

Oxford Üniversitesi İnternet Enstitüsü'ndeki bir grup araştırmacı Britanya'daki 2015 ve 2017 seçimlerinde politikacıların Twitter kullanım oranlarını ve aldıkları oyları incelenmiş ve "Yüksek Twitter kullanım oranlarına sahip politikacılar daha çok oy elde ettiler mi?" sorusuna cevap aramıştır. Araştırmacılara göre bu incelemeyi Twitter ve seçimler arasındaki bağlantıyı kurmak açısından önemli kılan şey ise seçimlerin yapıldığı zamanki şartlardır. 2015 seçimlerinden sonra 2017 seçimlerinin erken seçim olması adaylara seçim kampanyalarını yürütmek için sadece 24 günlük bir süre vermiştir. Bu sürede adaylar Twitter'ı da kullanarak kampanyalarını yürütmüşlerdir. Twitter kullanım rakamları ise şu şekildedir: 2015 yılında Britanya halkının 14.8 milyonu Twitter kullanırken bu rakamın 2017 yılında 16.4 milyona yükseldiği görülmektedir. Yedi büyük partinin yarıştığı bu seçimlerde, Britanya'da her biri 70.000 kişilik seçmen bölgelerini temsil edecek 650 milletvekili seçilmiştir ve 6000 aday yarışmıştır. Bu adaylardan 822'si her iki seçimde de yarıştığı için istatistikler hesaplanırken ikişer defa sayılmışlardır. 2015 seçimlerinde adayların %75'i Twitter kullanırken bu oran 2017'de %63'tür. Bu düşüş ise adayların pek çoğunun son dakikada belirlendiği için seçimlere hazırlanırken sosyal medya stratejisi geliştirmek için fazla zamanları olmadığı şeklinde açıklanmıştır. Ancak yine de Twitter'da aktiflik oranları 2017 yılında artmıştır. Araştırmaya göre 2015 yılında aday vekillerin hesaplarından ortalama 86 twit gönderilmiştir yani günde 3.6 twit atılmıştır. 2017 yılında ise bu rakam 123.5 twite çıkarak günde ortalama 5.1 twite yükselmiştir. Elde edilen veriler Twitter kullanan adayların daha çok oy aldığını göstermektedir. Bazı gruplar arasında Twitter hesabına sahip olan adayların, olmayanlara kıyasla %1-2 arasında daha fazla oy aldıkları görülmüştür. Araştırmaya göre seçim bölgelerinin yaklaşık %14'ünde seçimi kazananlar %5'in altında farklarla kazanmışlardır ve bunların %4'ü ise neredeyse %1'lik bir farkla seçimi kazanmışlardır. Bu galibiyetlerde ise Twitter'ı daha aktif kullanan adayların kıl payı da olsa seçim bölgelerinden galip çıktıkları görülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuca göreyse siyasi Twitter aktiviteleri ve kazanılan oylar arasında hatırı sayılır bir ilişki bulunduğu belirtilmiştir (Bright., vd 2017).

Lubna Zaheer tarafından yapılan bir başka araştırma ise Pakistan'ın en eski üniversitesi olan Punjab Üniversitesi'nde yapılmıştır. Ülkenin değişik kentlerinden gelen öğrencilerin bu üniversitede eğitim görmeleri ve eğitim seviyesinin yüksek olması hasebiyle bu üniversite tercih edilmiştir. 416 öğrenci üzerinde yapılan bir anket çalışmasıyla Facebook kullanımının *online* ve *offline* siyasal katılım üzerindeki etkisi incelenmiştir. "Facebook'ta zaman geçirme ve Facebook'ta geçirilen zamanın sıklıkla siyasal konular olması arasında kuvvetli bağ bulunmaktadır.", "Facebook'u siyasal amaçla kullanım ile *online* ve *offline* katılım arasında kuvvetli bağ bulunmaktadır.", "Online siyasal katılım ve *offline* siyasal katılım arasında pozitif bir ilişki vardır." gibi hipotezlere cevap aranmıştır. Yapılan anketler sonucu elde edilen verilere göre Facebook kullanımı ve Facebook'u siyasal konularla ilgili

kullanım arasında önemli bir ilişki bulunduğu gözlemlenmiştir. Yine ikinci ve üçüncü hipoteze cevap olarak elde edilen verilere göre Facebook’u siyasal amaçla kullanan kullanıcıların hem online hem de offline siyasal katılımı arasında önemli bir ilişki bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca katılımcıların %41’i sosyal medyanın geleneksel medyadan (gazete, televizyon vb.) daha inandırıcı olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %34’ü geleneksel medyayı daha inandırıcı bulduklarını ifade ederken %25’i ise fikir beyan etmemiştir. Etkileycilik dikkate alındığında ise katılımcıların %40.7’si geleneksel medyayı daha etkileyici bulurken %34.2’si sosyal medyayı daha etkileyici bulduklarını söylemiştir. Geriye kalan grubun ise siyasal fikirlerde etkileycilik olarak aile (%14) ve arkadaş gruplarını (%5) daha etkileyici bulduklarını söylemiştir. Sonuç olarak Facebook’u daha aktif kullanan öğrencilerin siyasal anlamda daha çok etkilendikleri ve gündelik hayatta da aktif oldukları gözlemlenmiştir (Zaheer, 2016).

Ülkemizde ise Vahap Göksu tarafından Konya’da üniversite öğrencilerine yapılan bir anket çalışmasıyla “İnternet ve sosyal medyanın kamuoyu oluşumu ve siyasal katılımı teşvik etmedeki rolü nedir?”, “Katılımcı ve müzakereci demokrasi 21.yüzyılın dijital dünyasında (internet ve sosyal medya) gerçekleşmekte midir?” sorularına yanıt bulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evreni olarak dört üniversite belirlenmiş ve bu bağlamda 700 anket formu belirlenen örneklem planı doğrultusunda dağıtılmış; geri dönen ve tutarlı cevaplara sahip 660 anket formu değerlendirme kapsamına alınmıştır. Katılımcıların 242’si (%44,2) erkek, 368’i (%55,8) kadındır. Yaş dağılımı ise 18-20 yaş 201 kişi (%30,5), 21-23 yaş 367 kişi (%55,6), 24-27 yaş 80 kişi (%11,9) ve 28-31 yaş 12 kişi (%2) şeklindedir. Anket çalışmasından elde edilen sonuçlar⁶ incelendiğinde ise katılımcıların yarısından fazlası (%55,9) “sosyal medya kullanımı vatandaşların siyasete ilgisini ve katılımını artırır” ifadesine katıldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların önemli bir bölümü (%79,2) sosyal medyada siyasi konuları takip ettiğini ve özellikle siyasi konuları genellikle sosyal medya üzerinden takip ettiğini belirtmiştir. Elde edilen bulgulara göre sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullananların siyasete daha ilgili ve katılımcı oldukları ve sosyal medyanın bu anlamda kullanışlı bir araç olduğu ortaya çıkmıştır. Üniversiteli gençlerin sosyal medya kullanımı arttıkça siyasete ilgilerinin arttığı ve katılım yönünde davranış geliştirdikleri gözlemlenmiştir (Göksu, 2016: 75-177).

4. SOSYAL MEDYA KULLANIMININ AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Sosyal medya kullanımının siyasal partilere, parti yöneticilerine ve bireylere getirdiği bir takım avantajlar ve dezavantajlar üzerinde durulacaktır.

4.1. Sosyal Medya Kullanımının Avantajları

Sosyal medya kullanımının öne çıkan önemli avantajlarının başında bu yöntemin geleneksel medyaya oranla ya ücretsiz ya da çok düşük maliyetli olması gelmektedir. Dolayısıyla bu yeni yöntem siyaseti sınırlı sayıda elitin tekelinden çıkararak, sosyo-politik sorunlarla ilgili kafa yoran, siyasal

⁶ Çalışma kapsam itibarıyla oldukça geniştir. Araştırmacı, metinde bahsedilen iki temel sorunun yanı sıra pek çok farklı soruya da cevap aramıştır ancak bu metinde yapılan çalışmanın yalnızca konuyla alakalı bölümleri üzerinde durulmuştur.

sistemi etkilemeyi düşünen herkesin uğraşabileceği bir alan haline getirmektedir (Köseoğlu ve Al, 2013: 116-117).

Sosyal medya kullanımının bir başka avantajı ise web 2.0 teknolojilerine dayalı, tek taraflı bilgi alışverişi yerine çift taraflı bilgi paylaşım imkânı sağlıyor olmasıdır. Sosyal medya, bireyleri pasif olmaktan çıkarmış, aktör olarak tartışmalara katılma ve böylece fikirlerini korkmadan ve çekinmeden sunma imkânı vermiştir (Göksu, 2016: 172).

Siyasal katılımı artırma ve seçmen kitlesine ulaşma anlamında sosyal medya kullanımının bir başka olumlu tarafı ise siyasi parti ve yöneticilerinin daha geniş kitlelere ulaşmalarını daha kolay hale getirmesidir. Nitekim sosyal medya araçları süreç içerisinde siyasetin vazgeçilmez araçları haline gelmiştir ve sosyal medya kullanan siyasi parti liderlerinin daha geniş kitlelere erişimi ve söz konusu kitlelerin de politikacıları takibi mümkün olmuş ve bu mecra propaganda açısından elverişli bir alan olarak kabul edilmiştir (Yerlikaya, 2018)

Sosyal medyanın bir başka olumlu özelliği ise kullanımının kolay olmasıdır. Günümüz şartlarında sosyal medya kullanımı için çok derin bir bilgi seviyesine sahip olmaya gerek duyulmamaktadır ve internete erişim imkânı olan herkes aktif ya da pasif olarak sosyal medyayı kullanabilmektedir (Köseoğlu ve Al, 2013: 118).

Sosyal medyanın maliyetleri azaltmak ve kısa sürede geniş kitlelere ulaşmak dışında siyasi katılıma bir başka olumlu etkisi ise temsili demokrasilerin son yıllarda girmiş olduğu meşruiyet krizine çözüm bulma ihtimalidir. Liberal demokrasilerde temsil sistemi nedeniyle vatandaşların demokratik karar alma süreçlerinden dışlandığı ve bunun da bir meşruiyet krizine yol açtığı düşünülmektedir. Temsili demokrasilerde ortaya çıkan temsil ve katılım krizinin ortadan kaldırılmasında, vatandaşların karar alma süreçlerinde etkin bir şekilde siyasi faaliyette bulunarak katılım gerçekleştirmeleri oldukça önemlidir (Göksu, 2016: 167). Sosyal medya ise bireylere kamusal müzakere alanı oluşturma ve siyasi karar alma mekanizmalarını etkileyebilme imkânı vermektedir. Son dönemlerde daha yoğunluklu olarak yerel yönetimlerde olmak üzere, siyasi erki elinde bulunduranların, başta Twitter olmak üzere benzer sosyal medya araçlarıyla seçmenlerin taleplerini takip etmeye çalışması, temel bir takım konuları bu platformlar üzerinden tartışmaya açması ve bu tartışmalardan çıkan sonuçlara göre hareket ediyor olması, sosyal medyanın doğrudan demokrasiyi andıran bir boyutu olarak dikkat çekmektedir (Köseoğlu ve Al, 2013: 119-120).

4.2. Sosyal Medya Kullanımının Dezavantajları

Sosyal medyanın propaganda aracı olarak kullanılmasının avantajları yanında bir takım dezavantajları da bulunmaktadır. Öncelikli olarak sosyal medyanın siyasi propaganda ve katılım aracı olarak kullanılması bireylerin savunmasız hale gelmesi ve kolay takip edilebilir olmasını, ayrıca sansüre uğramasını da beraberinde getirmektedir (Köseoğlu ve Al, 2013: 120).

Sosyal medya kullanımının bir başka olumsuz etkisi ise manipülasyona açık olmasıdır. Sosyal medyanın seçimleri manipüle ettiğine yönelik iddiaların ciddiyet kazanması ve kamuoyunda geniş bir biçimde tartışılmasına neden olan husus Cambridge Analytica adlı şirketin bir uygulama aracılığıyla

Facebook'tan milyonlarca kullanıcının verilerini çekmesi ve bu yolla seçimlere müdahale ettiğinin ortaya çıkmasıdır. Söz konusu olayın basit bir veri kullanımı olmadığı ve seçmen davranışlarının belirlenmesinde oldukça etkisi bulunduğu görülmesiyle birlikte şirket yetkilileri durumu kabul etmiş ve tartışmalar bir üst boyuta taşınmıştır. Bu durumun bireylerin sosyal medya ve siyasi katılıma olan güvenlerini ise olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir (Yerlikaya, 2018).

Pratikte karşılaşılan bir diğer dezavantaj ise, sosyal medya aracılığıyla yapılan propagandaların suiistimale çok açık olmasıdır. Kimlik tespitinin sıradan vatandaş tarafından mümkün olmadığı bu alanda, dezenformasyon ya da yalan haber ve bilgilerle kitleler yönlendirilebilmekte, olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Özellikle sosyal hassasiyetin yoğun olduğu dönemlerde benzer uygulamalarla oldukça büyük sorunlar oluşturabilmektedir (Köseoğlu ve Al, 2013: 120).

SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler günümüzde modern ve modernleşmekte olan toplumlarda her geçen gün yeni iletişim kanalları açmaktadır. İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelen sosyal medya kullanımı ise bu gelişmelere paralel bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bireyin siyasal sistem karşısındaki her türlü davranış ve tutumu siyasal katılım kapsamında değerlendirildiğine göre birey ve siyasal/kamusal alan etkileşimini en kısa yoldan en hızlı şekilde gerçekleştiren sosyal medyanın siyasal katılım üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Diğer taraftan sosyal medya, liberal demokrasilerin girmiş olduğu meşruiyet ve katılım krizini aşma noktasında da önemli bir yere sahiptir. Seçimler yoluyla vatandaşları temsil etmesi beklenen siyasetçilerin bireyler tarafından temsil kabiliyetleri tartışılırken, internet ve sosyal medya sayesinde temsil duvarı ortadan kalkmakta, bireyler yöneticilerle doğrudan etkileşim içine girebilmektedir.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki artık politikacılar geniş seçmen kitlelerine ulaşmak ve oy oranlarını arttırmak için sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaktayken diğer taraftan bireyler ise kitleleri harekete geçirmek, kamusal alan oluşturmak ve karar alma mekanizmalarını etkilemek için sosyal medyayı kullanmaktadır. Obama'nın aktif bir sosyal medya politikası uygulayarak kazandığı 2008 ABD başkanlık seçimleri sonrası kamuoyu tarafından "dijital başkan" ilan edilmesi, son dönemlerde meydana gelen Arap Baharı, Wall Street'i İşgal Et gibi toplumsal ve siyasal olaylar, sosyal medyanın siyasal ve kamusal alana etki etme açısından önemini kanıtlar niteliktedir.

Bu çalışmada sosyal medyanın siyasal katılım üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla geçtiğimiz yıllarda akademisyenler tarafından politikacılar ve bireylerin sosyal medya kullanımları üzerine yapılan saha çalışmaları analiz edilmiştir. Bu alanda yapılan tüm çalışmaları bir metne sığdırmak mümkün değildir. Bu sebeple, bu çalışmada gelişmiş liberal demokrasi ülkeleri ve gelişmekte olan ülke demokrasilerinden ikişer ülke seçilmiştir. Elde edilen verilere göre sosyal medyayı aktif bir biçimde kullanan politikacıların daha başarılı olduğu görülmektedir. Bireyler üzerinde yapılan araştırmalara göstermektedir ki genç ve eğitilmiş bireyler gündelik hayatlarında sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmakta ve gündem belirleme ve kamuoyu oluşturmak için de

sosyal medyayı siyasal katılım aracı olarak kullanmaktadır. Çalışma genel itibariyle sosyal medyanın bireyleri siyasal gelişmelerden haberdar ederek hem siyasi faaliyetleri takip etme hem de bireyleri yönlendirme işlevi olduğu, gelecekte de bu işlevi artan teknoloji içinde devam ettireceği düşüncesini pekiştirmektedir. Muhtemeldir ki teknolojik gelişmeler ve iletişim kanallarındaki artış devam ettikçe internet ve sosyal medyanın gündelik hayatımızda işgal ettiği alan da artmaya devam edecektir. Siyasal sistem içinde yer alan tüm aktörler için önemliyse, iktidardaki ve iktidarı elde etmeyi amaçlayan partiler açısından bireylere ulaşma ve düşüncelerini aktarma konusunda, bireyler açısından ise fikir ve görüşlerini ifade etme noktasında önemini koruyacak gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, M.A. (2013). *Siyasallığın toplumsal inşası: siyasal toplumsallaşma*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Avcı, Yasin (2015) *Sosyal medyada Facebook üzerinden sahte sınıf oluşumu ve sınıf atlama*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, A. (2017). *Sosyal medya paradigmasındaki dönüşümün siyasal katılıma yansımaları*, Doktora Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Bright, J. Hale, S. Ganesh, B. Bulovsky, A. Margets, H. Howard, P. (October 19, 2017). *Does campaigning on social media make a difference? Evidence from candidate use of Twitter during the 2015 and 2017 U.K elections*. Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2018, <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1710/1710.07087.pdf>

Dilber, F. (2012). Siyasal katılımı kitle iletişim araçlarının seçmenler üzerine etkisi; Karaman ili seçmenleri üzerine bir alan araştırması, *e-Journal Of New World Academy*, 7 (3), 155-191.

Doğan, M.Z. (2017). *Dijital aktivizm bağlamında günümüz toplumsal hareketleri ve Türkiye Örneği: Gezi Parkı Olayı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Effing, R, Hillesberg, J. V., Huibers, T.W.C. (Agust 29, 2011). *Social media and political participation: are Facebook, Twitter and YouTube democratizing our political systems?* Erişim tarihi: 14 Temmuz 2018, https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5337410/Huibers_Social_Media_and_Political_Participation_2011.pdf

Eser, H.B., Güler, Ö. (2015). İnternet ve sosyal ağların siyasal katılım üzerine etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (12), 196-219.

Gökçe, O. (2016). *Siyaset sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Göksu, V. (2016). *Kamusal alan ve siyasal katılıma mecrası olarak sosyal medya*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Gürbüz, G. (2014). *Sosyal medya ve demokrasi ilişkisi: Türkiye’de sosyal medyanın katılımcı demokrasiye etkisi üzerine bir alan araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kapani, M. (2001). *Politika bilimine giriş*. 13.Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi

Kemp, S. (30 Ocak 2018). *Digital In 2018: World’s Internet Users Pass The 4 Billion Mark*. Erişim Tarihi 4 Temmuz 2017, <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>

Kılıç, Ç. (2015). *Gündem belirleme kuramı çerçevesinde siyasal karar verme sürecine sosyal medya etkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Köseoğlu, Y., Al, H. (2013). Bir siyasal propaganda aracı olarak sosyal medya. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (3), 103-125.

Kutlu, A. (2018). Dönüşen medya çağında siyasal katılım: İstanbul'da yaşayan 18-22 yaş seçmen örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (3), 90-106.

Manuel Castells's Network Society. (2010). Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2018, <http://www.geof.net/research/2005/castells-network-society>

Muntean, A. (2015). *The impact of social media use of political participation*. Master Thesis, Aarhus University, Denmark.

Öztekin, Ali (2000). *Siyaset Bilimine Giriş*. 2.Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Salih, C. (1 Şubat 2018). *2018 Türkiye İnternet Kullanım ve Sosyal Medya İstatistikleri*. . Erişim Tarihi 4 Temmuz 2017, <https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>

Yerlikaya, T. (12 Haziran 2018). *Seçim dönemlerinde sosyal medya manipülasyonları*. Erişim tarihi: 18 Temmuz 2018, <https://www.setav.org/perspektif-secim-donemlerinde-sosyal-medya-manipulasyonlari/>

Yılmaz, L., Ezici, E. (2017). Sosyal medya küçük siyasal partiler açısından yeni imkanlar sunuyor mu ?, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (6), 1979-1989.

Zaheer, L. (2016). Use of social media and political participation among university students. *Journal of Pakistan Vision*, 17 (1), 278-299.

ÖĞRETİM ELEMANLARININ MENTÖRLÜK FAALİYETLERİNİN ÖĞRENCİLERİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Ayktut Bedük¹

Esra Yıldız²

ÖZ

Teknolojik yenilik, artan rekabet ülkelerin girişimci bireylere gereken önemi vermesi ve onları desteklemesini zorunlu hale getirmektedir. Girişimcilerin işsizliğin azalması ve istihdama katkılarından dolayı ülke ekonomisine katkılarının önemi tartışılmaz bir konudur. Günümüzde pek çok devlet politikası girişimci olmayı ve yeni fikirlerin hayata geçirilmesini desteklemektedir. Aynı zamanda eğitim hayatından ve genç yaşlardan itibaren girişimci ruha ve özelliklere sahip bireylerin keşfedilmesi ve desteklenmesi de bu konuda ileriye gidebilmek için önem arz etmektedir. Bu nedenle son yıllarda üniversitelerde girişimcilğe yönelik derslerin müfredatlara dahil edildiği görölmektedir. Üniversitelerde bir başka önemli konu ise öğretim elemanlarının öğrencilerin kariyer planlarında ve işe yönelik yapacakları seçimlerde gösterecekleri mentörlük faaliyetleridir. Mentörlük son zamanlarda kariyer planlamasında bireyleri destekleyen çalışmaların yapıldığı önemli bir faaliyettir. Bu nedenle genç, tecrübesiz bireylerin meslek seçimi ve kişisel gelişimlerinde yönlendirici, yol gösterici olan öğretim elemanlarının mentörlük çalışmalarının öğrenci arkadaşların girişimci olma yönündeki eğilimlerine etkisinin olup olmadığının araştırılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmada veriler online anket yöntemi ile elde edilip SPSS programı ile çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine pozitif etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mentörlük, Girişimcilik, Öğretim Elemanı, Faaliyet

Jel Kodları: M1,M12,I23

¹Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, abeduk@selcuk.edu.tr

²Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, eyildiz@kmu.edu.tr

THE EFFECTS OF THE MENTORLY ACTIVITIES OF TEACHING STUDENTS ON ENTREPRENEURSHIP OF STUDENTS

ABSTRACT

Technological innovation, increasing competition make it necessary for countries to give importance to and support entrepreneurial individuals. The contribution of the entrepreneurs to the country's economy due to the decrease in unemployment and the contribution of employment is an unquestionable issue. Today, many government policies encourage entrepreneurship and the passing of new ideas. At the same time, the discovery and support of individuals with entrepreneurial spirit and specialties from educational life and young ages is also important to move forward in this regard. For this reason, it appears that in recent years, entrepreneurship courses have been included in curricula at universities. Another important issue at universities is that mentors act as mentors to show students in career plans and in elections for work. Mentoring is an important activity in recent years in which efforts to support individuals in career planning are made. For this reason, the purpose of the study is to investigate whether the mentoring activities of young, inexperienced individuals 'guiding and guiding instructors in career choice and personal development influence their students' tendency to become entrepreneurs. The data were obtained by online survey method and subjected to various analyzes by SPSS program. It was concluded that the mentoring activities of the instructors were positively influenced by the entrepreneurship tendencies of the students.

Keywords: Mentoring, Entrepreneurship, Teaching Staff, Activity

JEL Codes: M1,M12,I23

GİRİŞ

Artan rekabet, teknolojik yenilikler, sürdürülebilir olma, ekonomide ilerleyebilme ülkelerin önem verdiği konuların başında gelmektedir. Ülke olarak gelişme, ilerleme, istihdam oranını yükseltme, işsizliği azaltma gibi durumların sağlanabilmesi için önemli bazı noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlardan birisi de girişimcilerin ülkedeki sayısı ve girişimcilik desteklenmesidir. Girişimcilik ülkelerin gelişimi ve aynı zamanda istihdama yapmış olduğu katkı ve işsizliğin azalmasında önemli rol oynamaktadır. Son zamanlarda girişimciliğin artan önemi ile birlikte özellikle genç insanların eğitim hayatları süresinde bu doğrultuda eğitilmeleri ve yönlendirilmelerinin gereği vurgulanmaktadır. Bu nedenden ötürü üniversite müfredatlarına girişimcilik dersleri konulmakta ve bunun ile ilgili kurslar açılmaktadır. Teorik çerçevesini Jacobi'nin (1991) oluşturduğu mentorluk ilişkileri ve faaliyetlerine yönelik literatürde kapsamlı bir tanım bulunmamaktadır. Crisp ve Cruz'a göre Jacobi mentorluk ile ilgili ; bireyin gelişmesi ve başarısına odaklanan çeşitli yol göstericilik faaliyetlerini içeren, kariyer gelişimi destekleyen karşılıklı ilişkiler bütünü olarak kavram geliştirmiştir. Nora ve Crisp yapmış oldukları çalışma ile mentorluk ile ilgili yaklaşımlardan yola çıkarak mentorluk teorisinin, duygusal destek, hedef koyma, akademik alan bilgi desteği ve rol modeli şeklinde 4 değişkeni ortaya koymaktadırlar. (Gök ve Aydın,2017:110)

Üniversitelerde genç bireylerin hedef koyabilmeleri, kariyer planlarını oluşturabilmeleri , doğru seçimler yapabilmelerini sağlayabilmek adına öğretim elemanlarına önemli görevler düşmektedir. Öğretim elemanlarının mentorluk çalışmalarının öğrencilerin girişimciliğe olan eğilimleri ve girişimci olmaya yönelik isteklerine etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı üniversite öğretim elemanlarının öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine etkisinin olup olmadığını belirlemek ,nasıl bir etkisinin olduğunu tespit etmektir. Özellikle mentorluk faaliyetlerine ilişkin çalışmaların sınırlı olması nedeni ile çalışmanın alan yazına önemli düzeyde katkısının olacağı düşünülmektedir.

1. MENTORLÜK KAVRAMI

"Mitolojide Homer'in yazdığına göre, Odysseus, Truva Savaşı'na giderken oğlu Telemachus'u güvendiği dostu Mentor'a emanet eder. Mentor'un görevi Telemachus'u eğitip bilgilendirmek ve Ithaca kralı olarak yetiştirmektir. Mentor kelimesi günümüze, güvenilir danışman, arkadaş, öğretmen, deneyimli iş rehberi ve akıl hocası anlamları ile eşanlamlı olarak sayılmıştır. (Çınar,2007:17) Mentorluk ile ilgili akademik alandaki çalışmalar ise Kram'ın yayınladığı makaleleri ile başlamış olup, mentorlüğün kavramsallaştırılması pek çok çalışmaya yön vermiştir. (Özalp, 2016:10) Mentorluk kavramı, deneyimsiz genç bir kişinin, kendinden daha deneyimli, yaşça daha kıdemli bir birey tarafından bilgi, fırsat, destek ve rehberlik sağlanarak kişisel ve kariyer gelişimine yardımcı olmak amacıyla aralarında kurdukları gelişimsel ilişki olarak tanımlanmaktadır .(İbrahimoğlu vd.,2011:229) Kram'ın yapmış olduğu çalışmaya göre mentorluk faaliyetlerinin kariyer ve psiko-sosyal işlev olmak üzere iki işlevi bulunmaktadır. Kariyer destekli işlevlerde daha çok koçluk, koruma, yeni beceri kazandıracak görevler sunma, yeni ilişkileri geliştirme gibi durumlar yer almaktadır. Psiko-sosyal işlevde ise daha

çok rol modeli olma, danışmanlık , benimseme-onaylama, arkadaşlık işlevleri yer almaktadır. (İbrahimoglu vd.,2011:300) Mentörlük faaliyetlerinin ne olduğu, öğrencilerin bunu nasıl deneyimlediğini anlayabilmek adına alan yazında mentörlüğün kavramsal olarak geliştirilmesi gerekliliği ve bu alandaki eksiklik araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır. (Crisp ve Cruz,2009:538)

1.1 Mentörün Özellikleri

Araştırmacılara göre ; mentör kariyer yolunun başında bulunan genç bireyler için rol model olan, destek sağlayan, yönlendiren ve geri bildirimde bulunan kişi olarak ifade edilmektedir. Bir başka tanımda ise mentörün, duygusal ve psikolojik destek sunan, kariyer ve mesleki gelişime doğrudan yardım sağlayan bir rol model olduğu belirtilmektedir. Araştırmacılara göre mentörlar zeki, sözlü ve yazılı iletişimde becerili, sorun çözümünde yetkin,vizyon sahibi kimseler olmalıdırlar. Dinlemeyi bilmeliler ve arkadaş olmayı tercih etmelidirler. Bilgi ve tecrübe sahibi olmalıdırlar. Öğretme ve öğrenme konusunda istekli olmalıdırlar. Fikirlere açık , sabırlı, ihtiyaçları anlayabilen, insan odaklı, sağ duyulu, öğretebilen, adil bireyler mentörlük faaliyetinde bulunabilmektedirler. (Özalp, 2016:16-17-18)

1.2 Mentorluk Sürecinin Aşamaları ve Fonksiyonları

Kram'a göre mentörlük süreci giriş, yetiştirme, ayrılık ve yeniden tanımlama aşaması olmak üzere 4 aşamadan oluşmaktadır. Mentörün fonksiyonları ise araştırmacılara göre; iletişim, öneride bulunma, rehberlik etme, yönlendirme, model olma, koruma ve beceri geliştirme şeklinde sıralanmaktadır. Mentörlük formal ve informal mentörlük olarak çeşitlendirilmektedir. Öğretim elemanlarının öğrenciler üzerinde yapacağı mentörlük çeşidi ise daha çok informal mentörlük olarak değerlendirilmektedir. Bunun dışında ; akran mentörlüğü, e-mentörlük, çoklu mentörlük, ters mentörlük faaliyetleri de bulunmaktadır. (Özalp, 2016:25-30) Araştırmalar mentorluk ilişkilerinin gayri resmi veya resmi, uzun süreli veya kısa ömürlü, planlı veya kendiliğinden olabileceğini göstermiştir .(Crisp ve Cruz,2009:529) Mentörlüğün, bireyler için olumlu yönlere, ufuklarını genişlettiği, öz güvenini ve bağımsız hareket etme isteğini artırdığı, tecrübe edinmelerine yardımcı olduğu görülmektedir. (Özalp, 2016:43)

Mentorluk ve koçluk kavramları sıklıkla karıştırılıp birbiri yerine kullanılmaktadır. Mentorlukta temel hedef danışanın kişisel ve kariyer gelişimine rehberlik yapmak ve desteklemek iken; koçluk, belirli bir alanda uzmanlaşmış, ustalaşmış, kendini geliştirmiş ve farkındalığı yüksek olan ve başkalarına bu alanla ilgili yön gösteren kişinin sunduğu hizmettir. Diğer bir ayrım noktası, mentorlukta gönüllülük esas iken koçlukta gönüllülüğün zorunlu olmamasıdır. Mentorun yaklaşımı “Beni izleyin ve yaptıklarımı örnek alın” iken; koçluğun yaklaşımı “Ne yapmayı istiyorsun” sorularına dayanmaktadır. (Genç,2017:96) Mentörlük ilişkisini etik konular, cinsiyet, ırk, kişilik gibi faktörler etkilemektedir. (Kuzu vd.,2012:177)

2. GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİ

Girişimcilik günümüzde ekonomik kalkınma konusunda ülkeler için önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Ekonomik kalkınma aynı zamanda toplumsal kalkınmanın da sağlanmasına neden olacaktır. Bu nedenle bireylerin girişimci olma eğilimleri bu konudaki çalışmaları, yatırımları önemli

hale gelmektedir. Özellikle üniversite öğrencilerinin genç yaşlarda okullarında almış oldukları eğitim ile birlikte kariyer yolunun başında girişimciliğe yönelik desteklenmeleri ve eğitilmelerinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Son yıllarda bu konularda özellikle derslere ilişkin müfredatlarda girişimciliğe yönelik derslerin ve uygulama ya yönelik projelerin yer alması dikkati çekmektedir.

2.1 Girişimcilik

Kavram ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan birisine göre girişimcilik; yaşadığımız çevrenin yarattığı fırsatları sezme, o sezgilerden düşler üretme, düşleri projelere dönüştürme, projeleri yaşama taşıma ve zenginlik üreterek insan yaşamını kolaylaştırma becerisine sahip olmaktır . Drucker ise girişimciliği değişim için sürekli araştırma yapan, ona cevap veren ve onu bir fırsat olarak gören birisi olarak tanımlamaktadır. (Uluyol,2013:351) . Bilgiyi temel alarak, genel eğilimlere ve kendisine uygun bir alanı seçerek ve/veya bilgisini girişimciliğe konu ederek, herhangi bir finansman yöntemi kullanıp, mal ve hizmet üretmek amacıyla işletme açıp ekonomik gereksinimini, ekonomik zenginliğini, bağımsızlığını, sosyal prestijini, kendini kabul ettirmeyi ve kendisini aşmayı, açtığı işletmesinde sürdüren, sürdürme arzusunda ve çabasında olan herkes girişimci olarak tanımlanmaktadır. (Akyüz,2013:84) Bilgi toplumuna geçiş ile birlikte akademik ve teknik bilginin öneminin artmasından ötürü girişimcilik bilişimci girişimcilik olarak ifade edilmektedir. (Uluyol,2013:353) Girişimcilik konusunda yapılan bir çalışmada, 1982-1992 yılları arasında girişimcilikle ilgili çalışmalarda girişimci ve girişimcilik tanımlamalarının birçoğunun yeni işletme kurma, başlatma/bulma/tedarik etme, yenilik/yeni ürün, fırsatların peşinden gitme, risk alma/belirsizlik, kar/kişisel fayda, yönetim/liderlik, girişim, sorumluluk/yetki, değişimi savunan/yenilikçi, büyüme/gelişme, üretim, sahiplik ve strateji oluşturma gibi gruplarda toplandığı görülmüştür. (Bilge ve Bal, 2012:133) Girişimcilik işsizlik sorununun çözülmesinde, ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle üniversite mezunu gençlerin kendi işlerini kurmalarını teşvik etmek amacı ile girişimcilik eğilimi ve eğitiminin kazandırılması gerekmektedir. Üniversitede verilen eğitimlerin ve öğretim elemanlarının yönlendirmelerinin gençlerin girişimci ruhu kazanmasında öneminin büyük olduğu düşünülmektedir. (Uluyol,2013:352)

Girişimciliğin önemi; bireyler açısından kendi işini kurma fikrinin toplumdaki bireyler arasında yaygınlık kazanması ile birlikte bunu sağlayacak olan unsurların gelişmesi, bireysel farkındalığın ön plana çıkması toplumsal ve ekonomik gelişmeye katkı sağlayacaktır. Toplumsal açıdan girişimciliğin önemi ise, toplumların kalkınması ve gelişmesi yeni iş fikirlerin ortaya çıkması ve bunların uygulanabilmesine bağlı olduğu için önem arz etmektedir. Ekonomi açısından bakıldığında milli gelirin artması, işsizliğin azalması, sanayileşmenin yaygın hale gelmesi, dış ödemeler denge farklılıklarının giderilmesi, milli kaynakların üretimde kullanılmasına katkı sağlamaktadır (Karakulle ve Karakaya,2017:599). Yapılan araştırmalara göre, girişimci olmayandan girişimci olanı farklı kılan önemli faktörlerden birinin eğitim olduğu ortaya çıkmaktadır. Okul ve eğitim sistemi girişimsel nitelikleri önceden anlama ve geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır.(Yüzüak,2017:47) Başarılı girişimcilerin; yaratıcı düşünme becerisi , yüksek düzeyde çalışma arzusu, cesaret, tutku ve kararlık ,

insanlarla üst düzeyde ilişki kurabilme becerisi, kendisini yazılı ve sözlü ifade edebilme becerisi, işini sevmesi ve iş motivasyonu, kişisel vizyonu ve misyonunun olması, değişime, dönüşüme açık ve istekli olması, insanları inandırma ve ikna kabiliyetinin yüksek olması, yönetim becerisi ve liderlik yeteneği, ileri görüşlülük ve fırsatları yakalama alışkanlığına sahip olma gibi özellikleri bulunmaktadır. (Yılmaz ve Sünbül,2009:197)

2.2 Girişimcilik Eğilimi

Girişimcilik eğilimi ise bireyin kendi işini kurma yönündeki isteği ve azminin göstergesidir. Merakını örgütsel istihdama karşı kendi kendini iş gücüne yönlendirme olarak da ifade edilmektedir. Girişimcilik eğilimini ortaya çıkarırken doğru yönlendirmeler yapılması ve bu isteğin ortaya çıkarılması önemlidir. Bireyin sosyal ve kültürel çevresi, aile yapısı, girişimcilik konusunda sahip olduğu teşvikler, eğitim düzeyi gibi bir çok faktör eğilimi ortaya çıkarmada etkilidir. Aile yapısı ve ailedeki rol modellerde bu konuda etkilidir. Girişimcilik eğilimi ve üniversitede eğitim gören ya da mezun gençler arasında yakın bir ilişki olduğu aşikardır. Gençlerin ekonomik hayatta var olmak adına kendi fikir ve hayallerini eyleme dökmeye yönelik istekleri diğer bireylere göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Üniversitelerin ve öğretim elemanlarının üniversitede eğitim alan genç arkadaşların girişimci aday olmaları için sahip olduğu yeterlilik ve yetkinliklerini geliştirme noktasında büyük ilerlemeler sağladıkları görülmektedir. (Karakulle ve Karakaya,2017:600). Dünyadaki ilk 100 üniversite ve Türkiye'deki eğitim kurumları arasında verilen girişimcilik eğitimleri karşılaştırıldığında ülkemizde girişimcilik derslerinin yoğun olarak verildiği kurumların daha çok meslek yüksekokulları olduğu Dünya'da ise bu durumun tam tersi olduğu görülmektedir. (Ceviz vd.,2016:320) Girişimcilikte eğitimin ve bilginin önemi ile birlikte akademik ve teknik bilginin, pratik bilginin, doğuştan ve sonradan kazanılan kişisel özelliklerin de önemli olduğu vurgulanmaktadır. (Arslan,2002:2) Aynı zamanda girişimcilik eğilimi üzerinde dış çevre faktörlerinin de önemli bir etkisi bulunmaktadır.(Yao vd.,2016:61)

3.ÖĞRETİM ELEMANLARININ MENTORLÜK FAALİYETLERİNİN ÖĞRENCİLERİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ ÜZERİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Araştırma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi ön lisans öğrencilerinin öğretim elemanlarının mentorluk faaliyetlerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile yapılmaktadır. Araştırmanın temel amacı Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencileri üzerinde öğretim elemanlarının mentorluk faaliyetlerinin girişimcilik eğilimlerine etki edip etmediğini ortaya koymaktır. Bu noktada girişimci aday öğrencileri daha çok teşvik etmek ya da bu doğrultuda kariyer haritalarını belirlemek noktasında akademisyenlerin yapması gereken yönlendirici faaliyetlerin belirlenmesini sağlaması, alan yazına katkı sağlaması düşünülmektedir.

Araştırmanın evrenini, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek yüksekokulunun çeşitli bölümlerinde öğrenimine devam eden ve mezun öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kitlenin tercih edilmesinin nedeni farklı bölümlerde eğitim almış ve farklı mesleki iş alanlarına geçiş

sürecinde girişimci olma isteğinde bulunmak isteyip istemeyeceklerini tespit etmektir. Bu kapsamda yüksekokulda öğrenimine devam eden, mezun ve tesadüfi olarak seçilen öğrencilere anket formu online ortamda gönderilmiştir. Araştırmada verilerin toplanması amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Anket üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, aylık gelir, aileye ilişkin bilgiler gibi demografik faktörleri tespit etmek için araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formundan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Gök ve Aydın (2017) tarafından geliştirilen ‘‘Yükseköğretim Öğrenci Mentörlük Ölçeği Geliştirme Yolunda Pilot Bir Çalışma’’ da yer alan ölçek kullanılmıştır. Üçüncü bölümde ise Yılmaz ve Sünbül (2009) tarafından geliştirilmiş olan ‘‘Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeği’’ kullanılmıştır. Ankete katılan öğrencilerin girişimcilikle ilgili algılarını ve tutumlarını ölçmek amacıyla 5’li likert ölçeğine sahip 36 ifade bulunmaktadır. Ölçek ‘‘ 1= Hiçbir zaman’’ ile ‘‘ 5= Çok sık’’ arasında değişen cevaplar barındırmaktadır. Mentörlük ile ilgili algılarını ölçmek için kullanılan ölçekte 5’li likert ölçeğine sahip 25 ifade bulunmaktadır. Ölçek ‘‘ 1= Kesinlikle Katılmıyorum’’ ile ‘‘ 5= Kesinlikle Katılıyorum’’ arasında değişen cevaplar barındırmaktadır.

4. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

Araştırma verisi, lisans ve ön lisans mezunu öğrencilere web ortamında anket çalışması yapılarak elde edilmiştir. Anket formu, 10 soruluk ankete katılanlara ilişkin demografik özelliklerin yer aldığı ve öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin etkisini ve öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini ölçen iki ölçekten oluşmuştur. 84 anket arasından 80 anket analize uygun görülerek değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmamız amacıyla yer alan, demografik özelliklerine göre öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin, öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin farklılık gösterip göstermediğini ve ölçeklerin birbirleriyle arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır. İstatistiksel analizlerde ankete katılan öğrencilere ilişkin demografik tanımlamalar Frekans (n) ve Yüzde (%) olarak verilmiştir. Ölçeklerde yer alan sorular ve alt boyutlara ilişkin *Ortalama (Ort)* ve *Standart Sapma (SS)* değerleri tablolarda verilmiştir. Ölçeklere ilişkin anket güvenilirliği *Cronbach Alpha* testi ile kontrol edilmiştir. Ölçeklerde yer alan ifadeler verilen cevaplardan elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov Normallik testi kullanılmıştır. Ölçekleri demografik özelliklere göre değişim gösterip göstermediği *Bağımsız Örneklemeler t Testi* ve *Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)* ile belirlenmiştir. öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetleri ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasındaki ilişki *Pearson Korelasyon Katsayısı* ile incelenmiştir. Ayrıca öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin öğrencilerin girişimcilik düzeyi üzerine etkisi *Basit Doğrusal Regresyon Analizi* ile tespit edilmiştir. Mentörlük faaliyeti ve aile geliri değişkenlerinin girişimcilik düzeyi üzerine etkisini belirlemek için Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık için $p < 0.05$ değeri kullanılmıştır.

Tablo-1: Araştırmaya Katılanlara İlişkin Demografik Özellikler

<i>Değişken</i>	<i>Kategori</i>	<i>Frekans (n)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Cinsiyet	Kız	33	41.25
	Erkek	47	58.75
Eğitim Durumu	Ön Lisans	65	81.25
	Lisans	15	18.75
Öğrenim Türü	Normal Öğretim	33	41.25
	İkinci Öğretim	47	58.75
Bölüm	Bankacılık ve Sigortacılık	21	26.25
	Muhasebe ve Vergi Uyg.	43	53.75
	Diğer	16	20
Aile Geliri	1001-1500 TL	13	16.25
	1501-2500 TL	31	38.75
	2501-3500 TL	21	26.25
	3501 TL ve üstü	15	18.75
Yaş	17-24 Yaş	45	56.25
	25 Yaş ve üstü	35	43.75
Girişimcilik	Dersi Alan	49	61.25
Dersi Alma	Dersi Almayan	31	38.75
Anne Mesleği	Ev Hanımı	70	87.5
	Diğer	10	12.5
Baba Mesleği	Çiftçi	11	13.75
	Emekli	24	30
	Esnaf	16	20
	Serbest Meslek	11	13.75
	Diğer	18	22.5
Ailede Girişimci	Var	27	33.75
Olma Durumu	Yok	53	66.25
Toplam		80	100

Araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin demografi özellikler Tablo 1’de özetlenmiştir. Araştırmamız, toplam 80 katılımcıdan ve bunların 47’si (%58.75) erkek, 33’ü (%41.25) ise kız öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim durumları incelendiğinde ön lisans mezunlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir (%81.25). Araştırmaya katılan lisans mezunu öğrenci sayısı 15 (%18.75) ‘tir. Araştırmaya katılan 47 (%58.75) öğrenci ikinci öğretimde öğrenim görmüşken, 33 (%41.25) öğrenci ise normal öğretimde öğrenim görmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre dağılımları şu şekildedir. Bankacılık ve Sigortacılık (%26.25), Muhasebe ve

Vergi Uygulamaları (%53.75), Diğer (Bilgisayar Programcılığı, Emlak ve Emlak Yönetimi, İktisat, İşletme, Türk Dili ve Edebiyatı, Uluslararası İlişkiler) (%20). Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun (%38.75) aile geliri 1501-2500 TL arasında değişmektedir. Aile geliri 2501-3500 TL arasında olan öğrenci sayısı ise 21 (%26.25) olarak tespit edilmiştir. 17-24 yaş arasında 45 öğrenci, 25 yaş ve üstü 35 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %61.25'i daha önceden girişimcilik ile ilgili ders almıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%87.5) anne mesleği ev hanımıdır. Araştırmaya katılan 24 (%30) öğrencinin babasının mesleği emekli iken bu oran diğer öğrencilerin baba mesleklerine göre en fazla orana sahiptir. Diğer yandan baba mesleği çiftçi ya da serbest meslek olan öğrenci sayısı eşittir (11 (%13.75)). Araştırmaya katılan öğrencilerin %20'sinin baba mesleği esnaftır. Araştırmaya katılan öğrencilere ailede bir girişimci olup olmadığı sorulduğunda ise 27 kişi (%33.75) bu soruya olumlu yanıt verirken, 53 kişi (%66.25) ise aynı soruya olumsuz yanıt vermiştir.

Tablo-2: Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	<i>Cronbach Alpha</i>
<i>Mentörlük Faaliyetleri</i>	0.943
<i>Girişimcilik Eğilimi</i>	0.959

Ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayıları Tablo 2'de sunulmuştur. Tablo 2 incelendiğinde mentörlük faaliyetleri ve girişimcilik eğilimleri ölçeklerinin her ikisinin de geçerli ve oldukça yüksek güvenilirlikte cevaplandığı söylenebilir.

Tablo-3: Mentörlük Faaliyetleri Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Üniversite ile ilgili konularda örnek aldığım	4.00	0.87
Akademik hedeflerime ulaşmada bana yardımcı olan	3.70	1.06
Akademik derece veya sertifika fırsatları konusunda gerçekçi bilgi edinmemi sağlayan	3.53	1.15
Bir üniversite öğrencisini ilgilendirecek sosyal konularda fikir alışverişinde bulunabildiğim	3.93	0.91
Hayranlık duyduğum	3.98	0.90
Derslerimde en iyi performansını sergilemem için bana yardım eden	3.99	0.80
Beni, mevcut eğitim planlarımın ötesinde olası eğitim fırsatlarımı düşünmeye cesaretlendiren	3.76	0.98
Üniversite ile ilgili işlerde davranışlarımı örnek alabileceğim	4.00	0.87
Derslerimle ilgili çalışmalarımı sürekli destekleyen	3.79	0.88
Beni duygusal yönden de destekleyen	3.35	1.10
Karşılaştığım sosyal problemler hakkında beni konuşmaya	3.53	0.97

cesaretlendiren		
İnsan ilişkileri konusunda iyi örnek olan	4.15	0.76
Aldığım eğitimin gerektirdiği fedakarlıkları değerlendirmeme yardımcı olan	3.76	0.89
Akademik başarıya beni ulaştıracak yeteneğe sahip olduğumu dile getiren	3.53	1.08
Üniversitede nasıl başarılı olacağım konusunda bana model olan	3.81	0.96
Seçtiğim eğitimin getirisinin ne olacağını benimle tartışan	3.64	0.97
Bana üniversiteye ait olduğumu hissettiren	3.88	0.96
Ne istediğimi fark etmem için, bir ayna olarak kendisine bakmama beni cesaretlendiren	3.55	0.98
Akademik hayatta karşılaştığı zorluklarla baş etme deneyimlerini benimle paylaşan	3.75	0.97
Akademik derece veya sertifika fırsatları konusunda dikkatli araştırma yapmama yardımcı olan	3.46	1.09
Üniversiteyle ilgili kişisel konularda açıkça konuşabildiğim	3.69	1.00
Derslerimle ilgili yaşadığım problemleri konuşma konusunda beni cesaretlendiren	3.86	0.91
Becerilerimi gerçekçi bir şekilde değerlendirmeme rehberlik ederek, bu konudaki varsayımlarımı sorgulayan	3.51	0.99
Akademik başarılarımı takdir eden	3.85	0.97
Akademik performansımı arttırmak için pratik öneriler sunan	3.55	1.04
<i>Mentörlük Faaliyetleri Genel</i>	3.74	0.63

Mentörlük faaliyetleri ölçeğinde yer alan sorulara ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’de sunulmuştur. Anketin bu bölümünde öğrencilerden “Üniversitede okurken, hayatımda ... biri (leri) vardı” ifadesindeki boşluğu ölçekte yer alan ifade ile doldurmaları istenmiştir. Ölçek içindeki en yüksek puan ortalamasına sahip ifade 4.15 puan ile “İnsan ilişkileri konusunda iyi örnek olan.” ifadesidir. Bu durum öğrencilerin mentörlük ölçeğinde en fazla katıldıkları ifadenin bu ifade olduğunu göstermektedir. Ayrıca “İnsan ilişkileri konusunda iyi örnek olan.” ifadesi ölçek içerisindeki en düşük standart sapmaya sahip ifade olarak da dikkat çekmektedir. Bu ifadeye verilen yanıtlar ölçek içindeki ifadeler arasında en az değişkenliğe sahiptir. Ölçek içerisindeki en düşük puan ortalamasına sahip ifade ise 3.35 puan ortalaması ile “Beni duygusal yönden de destekleyen” ifadesidir. Bu ifadenin öğrencilerin en az katıldıkları ifade olduğu görülmüştür. Ölçek genelinin puan ortalaması 3.74 iken standart sapması 0.63’tür. Genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa öğrencilerin çoğunluğu üniversite okurken hayatlarında insan ilişkileri konusunda iyi örnek olarak aldığı biri ya da birileri olduğunu düşünmektedirler. Ölçek genelinin puan ortalamasının 4’e yakın çıkması öğrencilerin bu ölçekte yer

alan ifadelerine genelde “Katılıyorum“ şeklinde yanıt verdiğini göstermektedir. Aşağıdaki şekillerde bu ifadelerine ilişkin frekansları içeren grafikler yer almaktadır.

Tablo-4: Girişimcilik Eğilimi Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>Ort</i>	<i>SS</i>
İşimde geçmiş performansımın daha iyi olabilmek için daha çok çaba harcamaya çalışırım.	4.01	0.95
Görevimin son derece zor olduğu zamanlarda elimden gelenin en iyisini yaparım.	4.13	0.97
İstediğim şeyi elde ettiğim zaman bunun sebebini genellikle kendi yeteneklerim olduğu düşünürüm.	3.66	1.01
İşlerimde kendi kararlarım etkilidir.	3.99	1.00
Kendi işimi kurabilirim.	3.58	1.21
İşten zorunlu olarak ayrılırsam işle ilgili kendime seçenekler oluşturabilirim.	3.61	1.02
Zor durumlarda seçenekler oluşturabilirim .	3.81	0.99
Farklı insanlarla dostluklar kurabilirim.	4.03	1.08
Denemediklerimi denemekten çekinmem.	3.85	1.03
Kendimde farklı işler yapabilecek enerjiyi hissedirim.	3.86	0.99
Arkadaşlarıma değişik iş projelerden söz ederim.	3.64	1.25
Yeteneklerimi uygulayabilecek alanlar oluştururum.	3.45	1.22
Arkadaşlarımdan gelen bazı projelere katılmaktan çekinmem	3.55	0.99
Hayatımı dış etkenlere bırakmam	3.44	1.22
Kararlarımla hayatımı şekillendirebileceğimi düşünüyorum	4.04	0.93
Risk almaktan çekinmem	3.71	1.15
Geleceği görerek ona dönük hazırlıklar yapabilirim.	3.73	1.01
Yeni bir şeyleri denememe imkan veren projeler üzerinde çalışmayı severim.	3.68	1.05
Eski fikirlere ve uygulamalara meydan okumayı ve daha iyilerini araştırmayı severim.	3.83	0.99
Yeni bir perspektiften bakmama imkan sağlayan proje ve işlerle uğraşırım.	3.54	1.04
Geçmişte başkaları tarafından kullanılmamış yeni yöntemlerle çalışmayı denerim.	3.54	1.08
Yeterli çabayla, her türlü sorunu ortadan kaldıracabiliriz	4.03	0.91
Yaptığım planları yürütebileceğimden çoğunlukla eminimdir	3.99	0.89
Yeni bir durum ve uygulamaya adapte olmakta sorun yaşamam.	3.73	0.98

Üzerinde çalıştığım bir konuda hata yapmaktan çekinmem	3.18	1.10
Her işin bir riski vardır. İşimde her türlü riski göze alabilirim.	3.75	1.05
Başarıyı sağlayacak uygun yöntem ve tekniklerin arayışı içerisindeyimdir.	3.83	0.87
Karşıma çıkan fırsatları değerlendirebilirim.	4.00	0.83
Elimdeki kaynakları bir araya getirerek verimliliğe dönüştürebilirim.	3.80	0.93
İşimde ve çalışmalarımında ortaya çıkan değişimlere açığımdır.	3.96	0.89
İşimi severek ve azimle yaparım.	4.28	0.84
İşimde yaratıcılık yönüm güçlüdür.	3.96	0.89
İşimi gerçekleştirirken, herhangi bir ekip ya da kişiyle çalışabilirim.	4.11	0.86
Bir işte ya da uygulamada liderliği ele almaktan çekinmem	3.84	1.01
İş konusunda gelecekle ilgili etkili kararlar alabilirim.	3.98	0.83
Farklı işlere yönelik motivasyonum ve eğilimlerim güçlüdür	3.86	1.00
<i>Girişimcilik Eğilimi Geneli</i>	3.80	0.64

Öğrencilerin girişimcilik düzeylerini ölçen girişimcilik eğilimi ölçeğinde yer alan sorulara ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 4’de sunulmuştur. Girişimcilik eğilimi ölçeği içindeki en yüksek puan ortalamasına sahip ifade 4.28 puan ile “İşimi severek ve azimle yaparım. “ ifadesidir. Yani öğrencilerin girişimcilik ölçeğinde en fazla olumlu yanıt verdiği ifadenin bu ifade olduğunu göstermektedir. Ayrıca “İşimi severek ve azimle yaparım. “ ifadesi ölçek içerisindeki en düşük ikinci standart sapma değerine (0.84) sahip ifade olarak da dikkat çekmektedir. Ölçek içerisindeki en düşük standart sapmaya sahip iki ifade vardır. “Karşıma çıkan fırsatları değerlendirebilirim.” ve “İş konusunda gelecekle ilgili etkili kararlar alabilirim.” ifadeleridir (SS:0.83). Yani bu iki ifadeye verilen yanıtlar ölçek içerisindeki diğer ifadeler arasında en az değişkenlik gösteren ifadelerdir. Ölçek içerisindeki en düşük puan ortalamasına sahip ifade ise 3.18 puan ortalaması ile “Üzerinde çalıştığım bir konuda hata yapmaktan çekinmem” ifadesidir. Bu ifadenin öğrencilerin en az olumlu olarak yanıtladıkları ifade olduğu görülmüştür. Ölçek genelinin puan ortalaması 3.80 iken standart sapması 0.64’tür. Öğrencilerin geneli işini severek ve azimle yaptığını belirtirken, birçoğu üzerinde çalıştığı konu ile ilgili bir hata yapmaktan çekinmem ifadesine yanıt verirken kararsız kalmıştır.

Tablo-5: Mentörlük Faaliyetleri ve Girişimcilik Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Belirlemek İçin Yapılan Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Girişimcilik Eğilimi (<i>r</i>)
Mentörlük Faaliyetleri	0.30**

(**: $p < 0.01$)

Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetleri ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucuna göre, öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetleri ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki mevcuttur ($r=0.30$; $p < 0.001$). Bu sonuca göre, öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetleri, öğrencilerin girişimcilik düzeylerini artırıcı bir etkiye sahiptir yorumu yapılabilir.

Tablo-6: Mentörlük Faaliyetlerinin Girişimcilik Düzeyi Üzerine Etkisini Belirlemek İçin Yapılan Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	<i>B</i>	<i>SH</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Girişimcilik Düzeyi	Sabit (Constant)	2.664	0.417		6.395	<0.001
	Mentörlük Faaliyeti	0.305	0.110	0.300	2.775	<0.001
$F=7.703$; $p < 0.001$		$R=0.300$	$R^2=0.09$			

Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin öğrencilerin girişimcilik düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, mentörlük faaliyetlerinin girişimcilik düzeyi üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin öğrencilerin girişimcilik düzeyi üzerindeki etkisini gösteren doğrusal regresyon modeli aşağıda verilmiştir.

$$\text{Girişimcilik Düzeyi (Y)} = 2.664 + 0.305 (\text{Mentörlük Faaliyeti})$$

Yukarıdaki basit doğrusal regresyon modeline göre öğretim elemanlarının mentörlük faaliyeti puanındaki bir birimlik artış öğrencilerin girişimcilik düzeyi üzerinde 0.305 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Mentörlük faaliyetleri girişimcilik düzeyi üzerindeki değişimin %9' luk kısmını açıklamaktadır. Bu da düşük bir açıklayıcılık katsayısıdır (R^2). Başka değişkenlerle birlikte bu değer yüksek olabilir.

Tablo-7: Öğrencilerin Demografik Özellikleri Bakımından Girişimcilik Düzeyleri Arasındaki Farklılığın Tespiti İçin Yapılan İki Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Kategori</i>	<i>n</i>	<i>Ort</i>	<i>SS</i>	<i>Test Sonuçları</i>	
					<i>Test</i>	<i>P</i>
Cinsiyet	Kız	33	3.74	0.61	-	0.512
	Erkek	47	3.84	0.66		
Eğitim Durumu	ÖnLisans	65	3.79	0.66	-	0.825
	Lisans	15	3.83	0.54		
Öğrenim Türü	Normal Öğretim	33	3.78	0.65	-	0.873
	İkinci Öğretim	47	3.81	0.64		
Girişimcilik Dersi Alma Durumu	Dersi Alan	49	3.82	0.63	0.321	0.749
	Dersi Almayan	31	3.77	0.66		
Anne Mesleği	Ev Hanımı	70	3.85	0.63	1.728	0.088
	Diğer	10	3.47	0.62		
Ailede Girişimci Olma Durumu	Var	27	3.93	0.63	1.299	0.198
	Yok	53	3.73	0.64		
Yaş	17-24 Yaş	45	3.81	0.67	0.206	0.837
	25 Yaş ve üstü	35	3.78	0.61		

Öğrencilerin girişimcilik düzeyleri, cinsiyet, eğitim durumu, öğretim türü, girişimcilik dersi alma durumu, anne mesleği, ailede girişimci olma durumu ve yaş değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Bir başka deyişle, girişimcilik düzeyi bu demografik özelliklere göre değişiklik göstermemektedir.

Tablo-8: Öğrencilerin Demografik Özellikleri Bakımından Girişimcilik Düzeyleri Arasındaki Farklılığın Tespiti İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

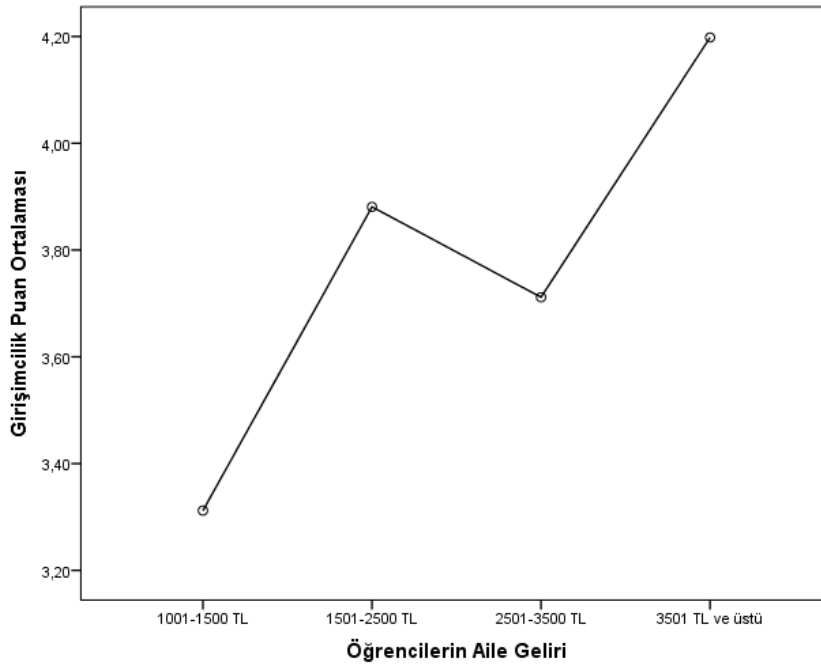
<i>Değişken</i>	<i>Kategori</i>	<i>n</i>	<i>Ort</i>	<i>SS</i>	<i>Test Sonuçları</i>	
					<i>F</i>	<i>P</i>
Bölüm	Bankacılık ve Sigortacılık	21	3.78	0.66	0.017	0.983
	Muhasebe ve Vergi Uyg.	43	3.80	0.66		
	Diğer	16	3.81	0.59		
Aile Geliri	1001-1500 TL	13	3.31	0.64	5.475	0.002**
	1501-2500 TL	31	3.88	0.57		
	2501-3500 TL	21	3.71	0.61		
	3501 TL ve üstü	15	4.19	0.57		
Baba Mesleği	Çiftçi	11	3.80	0.60	1.131	0.348

Emekli	24	3.58	0.63
Esnaf	16	3.96	0.63
SerbestMeslek	11	3.92	0.53
Diğer	18	3.87	0.73

(**; $p<0.01$)

Öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında demografik özellikleri bakımından farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 8’ de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ve baba meslekleri açısından girişimcilik eğilimleri arasında istatistiksel olarak herhangi bir farklılık tespit edilememiştir. ($p>0.05$). Ancak öğrencilerin aile gelirleri açısından girişimcilik eğilimleri istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($F=5.475$, $p<0.01$). Hangi aile geliri grupları arasında girişimcilik eğilimleri açısından farklılık olduğunu belirlemek için yapılan Tukey-çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre; aile geliri 1001-1500 TL olan öğrenciler ile 1501-2500 TL, 3501 TL ve üstü aile gelirine sahip öğrenciler arasında girişimcilik eğilimleri farklılık göstermektedir.

Şekil-1: Girişimcilik Puan Ortalamasının Aile Gelir Düzeyine Göre Değişimi

Yukarıdaki şekilde öğrencilerin girişimcilik puan ortalamasının öğrencilerin aile gelir düzeyine göre değişimi verilmiştir. 3501 TL ve üstü aile gelirine sahip öğrencilerin en yüksek girişimcilik puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo-9: Mentörlük Faaliyetlerinin ve Aile Gelirinin Girişimcilik Düzeyi Üzerine Etkisini Belirlemek İçin Yapılan Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	SH	Beta	t	p
Girişimcilik Düzeyi	Sabit (Constant)	2.252	0.421		5.352	<0.001
	Mentörlük Faaliyeti	0.282	0.105	0.277	2.682	<0.001
	Aile Geliri	0.068	0.068	0.306	2.959	<0.001
		$F=8.613; p<0.001$	$R=0.428$	$R^2=0.183$		

Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin ve öğrencilerin aile gelirlerinin girişimcilik düzeyi üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir. Regresyon analizi uygulamasında tüm demografik değişkenler (Cinsiyet, Yaş, Eğitim Durumu, Öğrenim Türü, Bölüm, Aile Geliri, Girişimcilik Dersi Alma Durumu, Anne Mesleği, Baba Mesleği, Ailede Girişimci Olma Durumu) modele alınmış Mentörlük faaliyeti ve aile geliri değişkenleri adımsal regresyon yöntemi ile elde edilen son modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunup modelde yer almışlardır. Çoklu adımsal regresyon analizi sonucunda öğrencilerin girişimcilik düzeyi, öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetleri ve öğrencilerin aile gelirleri arasında oluşan regresyon modeli aşağıda verilmiştir.

$$\text{Girişimcilik Düzeyi (Y)} = 2.252 + 0.282 (\text{Mentörlük Faaliyeti}) + 0.201 (\text{Aile Geliri})$$

Yukarıdaki çoklu doğrusal regresyon modeline göre öğretim elemanlarının mentörlük faaliyeti puanındaki bir birimlik artış öğrencilerin girişimcilik düzeyi üzerinde 0.282 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Aile geliri değişkeninin de girişimcilik düzeyi üzerine pozitif bir etkisi olduğu söylenebilir. Mentörlük faaliyetleri ve aile geliri değişkenlerinin birlikte oluşturduğu bu regresyon modelinde bu iki değişken girişimcilik düzeyi üzerindeki değişimin %18.3 ‘ünü açıklamaktadır. Bu oran düşük bir açıklayıcılık katsayısı (R^2) olmasına rağmen mentörlük faaliyetinin tek başına oluşturduğu basit doğrusal regresyon modelinin açıklayıcılık katsayısının ($R^2=0.09$) iki katından fazladır. Başka değişkenlerle birlikte bu değer yükselebilir.

Tablo-10: Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri Bakımından Öğretim Elemanlarının Mentörlük Faaliyetlerinin Etkileri Arasındaki Farklılığın Tespiti İçin Yapılan Test Sonuçları

Değişken	Kategori	n	Ort	SS	Test Sonuçları	
					Test Değeri	P
Yaş	17-24 Yaş	45	3.69	0.63	-	0.480
	25 Yaş ve üstü	35	3.79	0.63		
Cinsiyet	Kız	33	3.74	0.61	-	0.512
	Erkek	47	3.84	0.66		

Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin etkileri arasında yaş ve cinsiyet gibi demografik özellikler bakımından farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan iki bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 10' da verilmiştir. Tablo 10'da yer alan sonuçlara göre öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin etkisi yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Yani öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin etkisi yaş ve cinsiyete göre değişmemektedir.

Yapılan analizler sonucunda araştırmanın hipotezlerinin kabul ve red durumu şu şekilde belirtilmiştir;

H1: Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin öğrencilerin girişimcilik eğilimleri üzerinde pozitif pozitif yönde etkisi vardır. (Kabul)

H2: Öğrencilerin girişimcilik eğilimleri demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.(Red)

H3: Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin etkisi öğrencilerin cinsiyetine göre farklılık göstermektedir.(Red)

H4: Öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin etkisi öğrencilerin yaşına göre farklılık göstermektedir.(Red)

H5: Öğrencilerin girişimcilik eğilimleri girişimcilik dersi almalarına göre farklılık göstermektedir. (Red)

H6: Öğrencilerin girişimcilik eğilimleri ailede girişimci/girişimcilerin olması durumuna göre farklılık göstermektedir.(Red)

SONUÇ

Araştırma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi ön lisans öğrencilerinin öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile yapılmaktadır. Belirtilen amaçla gerçekleştirilen araştırmanın, potansiyel girişimci adayları olan üniversite öğrencilerinin gerekli nitelikler ve yetkinler doğrultusunda doğru yönlendirilmesi ve iş hayatına doğru ve bilinçli bir şekilde hazırlanmasına katkı sağlayacağı, öğretim elemanlarının bu konuda yapması gerekenleri daha iyi görmeleri ve kendilerini, mentörlük faaliyetlerini o doğrultuda ilerletmeleri konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Araştırmada farklı akademik program ve çeşitli bölümlerde öğrenim gören ve mezun öğrencilerden anket yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen verileri test etmek için istatistiksel analizler yapılmıştır. Bu analizlerin sonuçlarına göre; öğretim elemanlarının mentörlük faaliyetlerinin, öğrencilerin girişimcilik düzeylerini pozitif yönde etkilediği ve arttırıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Elde edilen bir başka sonuç ise ailenin gelir durumunun öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinde farklılığa neden olduğu yönündedir. Mentörlük faaliyetlerinin etki düzeyi ise kız ve erkek öğrenciler bakımından farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın tek bir üniversitede gerçekleştirilmesi ve sadece ön lisans düzeyindeki öğrenciler ile yapılması araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre öğretim elemanlarının

öğrenciler ile daha çok iletişim halinde olması, mesleki anlamda onları yönlendirmeleri, deneyimlerini paylaşmaları, özellikle girişimcilik dersi veren öğretim elemanlarının bu konuda öğrencileri cesaretlendirmeleri ve yol göstermeleri gerekmektedir. Bundan sonraki yapılacak çalışmalar için öğrenci sayısının ve üniversite sayısının artırılmasının, araştırmanın girişimci olmuş mezun öğrencilere üzerinde yapılmasının daha farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y.(2013).'' *Üniversite Öğrencilerinin Kosgeb Desteklerine Bakış Açuları Ve Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Uşak Üniversitesi Örneği*'',*Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(6)3,80-98.
- Arslan, K.(2002).''*Üniversiteli Gençlerde Mesleki Tercihler Ve Girişimcilik Eğilimleri*'',*Doğuş Üniversitesi Dergisi*,(6),1-11.
- Bilge, H. Ve Bal V.(2012). '' *Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*'' ,*Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(2)16,131-148.
- Ceviz,Ö.N.,Tektaş M.,Yayla A.,Tektaş, N.,Sarıkaş A., Polat Z.(2016). ''*Melsek Yüksekokullarında Öğrenim Gören Gençlerin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma*'' ,*Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*,(5),319-331.
- Crisp, G. ve Cruz, I. (2009). ''*Mentoring College Students: A Critical Review of the Literature Between 1990 and 2007*'' ,*Res High Educ*,(50),525-545.
- Çınar, Z.(2007). '' *Coaching Ve Mentoring*'' ,*PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji Ve Politika Dergisi (e-dergi)*,(3)1,1-25.
- Genç, Z.(2017).'' *Otel İşletmeleri Çalışanlarının Psikolojik Güçlendirme ve Mentorluk İhtiyaçları*'' ,*Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*,7(1),91-97.
- Gök, E. Ve Aydın B.(2017).*Yükseköğretim Öğrenci Mentörlük Ölçeği Geliştirme Yolunda Pilot Bir Çalışma, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(7)1,107-120.
- İbrahimoğlu, N., Uğurlu, Y.Ö. ve Kızıloğlu M. (2011). *Örgütlerde Mentorlüğün Örgütsel Güven Algısına Etkisine İlişkin Bir Araştırma*, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(20)3,297-318.
- Karakulle, İ. Ve Karakaya A.(2017). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma*, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5)46,596-614.
- Kuzu, A.,Kahraman, M.,Odabaşı, F.H.(2012) '' *Mentörlükte Yeni Bir Yaklaşım: E-Mentörlük*'' ,*Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12),4,173-184.
- Özalp, U.(2016). *Okul Müdürlerinin Mentorluk Fonksiyonlarının Okul Müdür Yardımcılarının İş Doyumuna Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Uluyol,O. (2013). ''*Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği*'' ,*Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(6),15.349-372.
- Yao, X. Wu, X. Ve Long D.(2016). '' *University Students' Entrepreneurial Tendency İn China Effect Of Students' Perceived Entrepreneurial Environment*'' ,*Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*,(8)1,60-81.
- Yılmaz, E. Ve Sünbül, M.A. (2009). '' *Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi*'' ,*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,21,195-203.

Yüzüak, E.(2010)'' *Üniversitelerde Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerini Etkileyen Faktörler: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. Örneği*'' ,Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

FİNANSAL HİLELER VE KURUMSALLAŞMA

Burhan Erdoğan¹

Murat Kati²

ÖZ

Hile; sahtekârlık, usulsüzlük gibi düzensizlikler, kasıtlı olarak yapılan yanlışlıklardır. Hile, işletme personeli, yönetimden sorumlu kişiler ya da üçüncü kişilerin bilinçli olarak menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmasıdır. Yapılan her hilenin finansal olsun veya olmasın işletmelere ya da devletlere bir maliyeti vardır. İnsan kaynakları, muhasebe, pazarlama, üretim, satış gibi birçok departmanda meydana gelebilecek hileler bazen küçük çaplı olabileceği gibi bazen de ağır sonuçlar doğurmakta ve işletmelerin yıkımına sebep olabilmektedir. Bu anlamda işletmelerin hilelerden korunmak ve işletmenin sürekliliğini sağlamak adına bir takım önlemleri almaları zorunludur. Bu önlemlerin başında gelen denetim hem işletmeyi koruyacağı gibi hem bünyesinde bulunduğu topluma daha aydınlatıcı bilgiler vermede hem de yatırımların korunması hususunda önemli bir etken olacaktır.

2018 yılında yayınlanan ACFE (Uluslararası Suiistimal İnceleme Uzmanları Birliği) raporuna göre hile yapılmasının en büyük sebebinin %42 oranla denetim eksikliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir bunun yanında Doğu ve Batı Avrupa ile Orta Asya'da gerçekleşen 86 vakanın 13 tanesinin ülkemizde gerçekleştiği görülmektedir. Hilenin önlenmesi ve denetim ihtiyacının giderilmesinin ülkemizdeki en önemli engellerinden biri ise "Kurumsallaşamama" problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsallaşma, firmanın belirli amaç ve hedefleri doğrultusunda, belirli ilke ve değerler çerçevesinde yönetilmesi; sistemleşme ve kurumsallaşma sürecidir. Ülkemizde eksik kalan bu hususlar hile faktörünü ve dolayısıyla ciddi mali kayıpları meydana getirmektedir.

Yapılan araştırmalara göre Türkiye'deki işletmelerin %95'ini aile şirketleri oluşturuyor. Türkiye'de aile şirketlerinin ortalama ömrü ise 25 yıl. Bu aile şirketlerinin sadece %30'u ikinci kuşağa, %12'si üçüncü kuşağa geçebiliyor. Bu anlamda işletme sürekliliğinin sağlanması ve kaynakların doğru kullanılmasının önündeki en büyük engelin kurumsallaşamama olduğu bunu sağlamanın en etkili yollarından birinin de denetim olduğunu görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Hile, Kurumsallaşma, Denetim

Jel Kodları: M14, M42, M49.

¹Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi, burhan.erdogan@giresun.edu.tr

²Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, muratkati@gmail.com

FINANCIAL FRAUDS AND INSTITUTIONALIZATION

ABSTRACT

Fraud; irregularities such as fraud, irregularities, intentional mistakes. Trick, business personnel, management responsible or third parties to act consciously in order to benefit from the deception. Every claim made has a cost to businesses or states, whether they are financial or not. Human resources, accounting, marketing, production, sales in many departments such as the cheats that may occur in some departments may be sometimes small, sometimes cause heavy consequences and can cause destruction of enterprises. In this sense, it is necessary for enterprises to take measures to protect them from fraud and to ensure the continuity of the enterprise. This is one of the measures that will protect the business as well as providing more enlightening information to the community within the body and will be an important factor in the protection of investments.

According to the ACFE (International Association of Fraud Examiners) report published in 2018, it is stated that the biggest cause of cheating is caused by the lack of supervision in 42% of the cases. One of the most important obstacles to the prevention of the fraud and the need for inspection is the Institutionalization problem. Institutionalization is managed within the framework of certain principles and values in accordance with the company's specific objectives and objectives; is the process of systemization and regulation. These missing items in our country cause cheating factor and therefore serious financial losses.

According to the research accounts for 95% of family-owned businesses in Turkey. The average life of a family-owned company in Turkey for 25 years. Only 30% of these family companies can move to the second generation and 12% to the third generation. In this sense, we see that one of the most effective ways to ensure business continuity and ensure that resources are not institutionalized is the biggest obstacle to the correct use of resources.

Keywords: Fraud, Institutionalization, Audit

JEL Codes: M14, M42, M49.

GİRİŞ

Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde kurumsallaşma oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Tam anlamıyla kurumsallaşmasını tamamlamış ekonomiler hem markalaşma anlamında hem de dünya ekonomisine yön verme anlamında birkaç adım önde olmaktadır.

Ekonomide sınırların kalkması ile birlikte çok fazla ürün çeşitliliği meydana gelmiş, maliyetler oldukça düşük duruma gelmiş bu durum da dolayısı ile rekabet koşullarını daha da artırmıştır. Özellikle son yıllarda Çin gibi büyük bir üreticinin hem insan gücünü doğru kullanması hem de uluslararası pazarlara yön vermesi ile birlikte dünya genelinde pazarlama kavramı farklı yorumlanır hale gelmiştir.

Bugün geldiğimiz pazarlama yoğun ortamda varlığını sürdürmek isteyen ülkeler kurumsallaşma gerçeğini görmezden gelememektedirler. Aile şirketi yapısından kurtulmayı başaramayan ve profesyonel anlamda yönetimden yoksun olan şirketler miyop bir bakış açısı ile yarınları beklemektedirler. Bugün ekonomik sistem içinde aile şirketlerinin en fazla ikinci veya üçüncü kuşak içinde yok olduğuna şahit olmaktadır, bu yok olmalar mikro düzeyde o aileyi ve şirket çalışanlarını etkilediği gibi makro düzeyde ülkeyi hatta ülkeleri etkilemektedir.

Bu kurumsallaşma sürecinde şirket sahipleri/ortakları profesyonel bir bakış açısına sahip olmak zorundadırlar aksi halde günümüz rekabet yoğun ortamında iyi yönetilmeyen şirketlerin yok olup gitmesi gayet normal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hile kavramı ise bu kurumsallaşma sürecinin doğal bir sebebi olarak görülebilir. Çünkü işletmelerde mamul sayılarının artması, çalışan sayılarının artması, organizasyonların karmaşık hale gelmesi, işletmelerin küresel ölçekte iş yapıyor olması gibi sebeplerden ötürü hile faktörü ne yazık ki kaçınılmaz hale gelmektedir. Eğer fırsat varsa çalışanlar, yöneticiler, satıcılar, alıcılar gibi işletme ile ilişkili bütün taraflar hile yapma ortamı içinde kendilerini bulmaktadırlar. Bu hileler çoğu zaman ufak tefek kayıplar olacağı gibi büyük yıkımlar şeklinde işletmeyi batışa sürükleyen hile şeklinde de olabilmektedir.

Bu çalışmamızda eğer işletmeler varlıklarını sürdürmek ve gelecek ekonomik anlayışa yön vermek istiyorlarsa bunun birçok adımı içinde kurumsallaşma sürecini tamamlamak ve hile faktörünü mümkünse engellemek ya da en az seviyeye indirme zorunluluğu içinde olduğuna dair kavramlara değinilmiştir.

1. HİLE

Dilimize hile ve sahtekârlık olarak çevrilebilen kavramının Anglo-Sakson dillerindeki karşılığı “Fraud” dur. Fraud kelimesinin kökeni Latince zarar, hata ve aldatma anlamlarını içeren “Fraus” kelimesine dayanmaktadır(Güneş, 2014:3). Belli bir amaç doğrultusunda işletmenin kullanmış olduğu belgelerin kasıtlı olarak değiştirilmesine, tahrif edilmesine muhasebe hilesi denmektedir. Yani eğer kasıt söz konusu ve gerçekleşen durum bilerek ve sonucu istenerek yapılıyorsa burada hileden söz edilebilir(Erdoğan, 2017:46). Toplumsal alanda gerçekleşen bir eylem olan hilenin ekonomi, işletmeler ve bireyler üzerinde ağır sonuçları bulunmaktadır. İşletmelere bazen küçük küçük zararlar verilebildiği gibi bazen de işletmeleri yıkıma kadar götürebilmektedir. Bu açıdan baktığımızda hileler az veya çok olsunlar işletmelere zarar verdikleri gibi dolaylı yoldan ülke ekonomisine ve ülkeyi oluşturan fertlere, ilgili ülkenin ticaret içinde bulunduğu diğer taraflara da zararlar vermektedirler.

1.1. Hile Kavramının Özellikleri

Hile kavramının daha iyi anlaşılması için şu özellikleri sıralayabiliriz:

- Hile eylemi, gizlice sürdürülen faaliyetlerdir.
- Hile eyleminde, hileyi yapan bir çıkar sağlama amacındadır.
- Hilekâr tüm eylemlerini kasıtlı olarak yapmaktadır.
- Her durumda hileye maruz kalan taraflar zarar görür(Doğan ve Kayakıran, 2017:169-170).

1.2. Hile Türlerinin Sınıflandırılması

Hile türlerinin çeşitli şekillerde sınıflandırılması mümkündür. Yapılacak genel bir sınıflandırmada hileyi beş gruba ayırabiliriz. Hile yapan ile hedef işletme arasındaki ilişkiye dayanarak yapılan bu sınıflandırmada çalışan hileleri, yönetim hileleri, yatırım hileleri, satıcı hileleri ve müşteri hileleri yer alır. Bu grupları aşağıdaki gibi örneklendirmek mümkündür:

- Kişiler tarafından tüketicilere, müşterilere ya da diğer iş adamlarına karşı yapılan hileler. Örneğin malların kalitesinin farklı gösterilmesi.
- İşletme yönetimi tarafından yatırımcılara, tüketicilere ve çalışanlara karşı yapılan hileler. Örneğin hileli finansal raporlama, sahte malları gerçekmiş gibi satmak, vergi ödememek, sigorta primlerinin yatırılmaması.
- Finansal kurumlara karşı yapılan hileler. Örneğin kayıp ya da çalıntı kredi kartları, çek hileleri, hileli sigorta beyanları.
- Çalışanların diğer çalışanlara karşı yaptıkları hileler. Örneğin bordro hileleri, harcamaların yanlış bildirilmesi, nakit, varlık ya da entelektüel sermaye hırsızlığı.
- Profesyonel suçlular tarafından büyük organizasyonlara karşı yapılan hileler. Örneğin saadet zincirleri, ipotek hileleri, kara para aklama.
- Devlete karşı yapılan hileler. Örneğin vergiden kaçırma.
- Bilgisayar ve teknoloji kullanımı yoluyla işlenen e-suçlar(Güneş, 2014:10-11).

1.3. Hile Üçgeni

Hilenin etkilerini engellemek ve en aza indirmek için önlemler alınması gerekmektedir bunu yapabilmek için de hile türlerini ve bu hileleri ortaya çıkaran nedenleri bilmek gerekmektedir. Hile denetimi literatürüne giren “Hile üçgeni” kavramı hileyi oluşturan temel unsurları kapsamaktadır(Gönen ve Rasgen, 2016:95).

Hile üçgeni şeklinde belirtilen ve hileyi ortaya çıkaran üç unsuru aşağıda olduğu gibi ayrı ayrı açıklamak mümkündür.

- **Baskı**

Yöneticiler genellikle finansal sonuçları iyi göstermek isterler. Çünkü alacakları ücretler, primler vb. gelirlerini sürdürmeleri buna bağlıdır. Sonuçların iyi çıkması personelin etkin çalışmasına bağlıdır bu da baskı unsurunu meydana getirmektedir. Çalışanlar ise farklı nedenlerden dolayı (kötü alışkanlıklar vb.) fazla paraya ihtiyaç duyabilirler bu sebeple hileye başvurabilirler. Bu gibi baskılar kişisel ve parasal çıkarlar ile ortaya çıkar(Yardımcıoğlu, Koca, Günay ve Kocamaz, 2014:180).

- **Fırsat Unsuru**

Bir hile yapabilmek için en önemli unsur işletmede hileye yapanı teşvik edecek fırsat unsurunun bulunmasıdır. Eğer işletmelerde hilenin yapılması için fırsat varsa mutlaka hile eylemleri de meydana gelecektir. İşletmelerde ortaya çıkabilecek fırsat unsurlarına aşağıdaki örnekleri verebiliriz(Şenlik, 2010).

- Şirketin iç kontrol ve iç denetim sistemlerinin zayıf olması veya hiç olmaması,
- Çalışan davranışlarının yeterli şekilde gözlenememesi,
- Zayıf ahlak politikaları,
- Üçüncü kişilerle ve ortaklarla yapılan gizli anlaşmalar,
- Çalışanların yaptıkları işlerin kalitesini değerlemede yetersizlik,
- Yapılan işin çıktılarının ölçülmemesi,
- Performans kriterlerinin kullanılmaması ile birlikte personel arasında çalışma zamanı ve verimlilik farklarının olması,
- Hile yapanların cezalandırılacağı disiplinli bir ortamın sağlanmaması,
- İşletmede çalışanlar arasında bilgi akışının zayıf olması,
- Tepe yönetiminde var olan cahillik, umursamazlık ve yetenek eksikliği,
- Sağlıklı denetim çalışmalarının olmaması,
- Üst yönetim ile personel arasında bürokratik engellerin fazla olması.

- **Haklı Gösterme**

Haklı gösterme unsuru ise yapılan hileleri haklı gösterme çabalarıdır ve çalışanın aldığı parayı sonradan yerine koyacağını, bununla suçlanacağını düşünmediğini ileri sürmesi bu duruma örnek teşkil eder(Artar, 2016:38). Yani çalışan hileyi gerçekleştirdiğinde bunu kendince sebeplere

dayandırarak doğru olduğunu düşünmekte sonucunda ortaya çıkabilecek durumların bir problem yaratmayacağını kabullenmektedir.

1.4. İşletmelerde Yapılan Hilelerin Nedenleri

İşletme çalışanlarının kendi yararları doğrultusunda yaptıkları birçok hile çeşitleri bulunmaktadır. Yapılan her bir hilenin türüne göre yapılma nedeni değişebilmektedir. Bu hilelerin yapılma nedenleri üzerinde de çok geniş kapsamlı açıklamalar yapılabilir. Bir kişinin çalıştığı işletmeyi dolandırmasına neden olarak bilinen veya bilinmeyen çok çeşitli unsurlar olabilir. İnsanlar neden hile yapar? İnsanlar farklı nedenlerden dolayı hile yapabilmektedirler. Aşağıda sıralananlar bunlardan bazılarını oluşturmaktadır(Güneş, 2014:2):

- Kendilerine birilerinin borçlu olduğunu düşünmektedirler.
- Aldıkları maaşı düşük bulmaktadırlar.
- Yakalanacaklarına inanmamaktadırlar.
- Yaptıkları şeyin aslında suç olmadığını savunmaktadırlar.

2. KURUMSALLAŞMA

Kurumsallaşma, topluluklarda veya işletmelerde yapılan eylemlerin standart haline gelmesini ifade etmektedir. Örneğin, işe geliş ve çıkış saatleri, bir işletmenin iş görenlerinin birbirlerine hitap ve selamlaşma biçimleri, bir işin yapılış şekli, söyledikleri sözleri gerçekleştirme, yaptığı uygulamalarda hak koruma, ödüllendirme ve cezalandırma yöntemleri, karar alma biçimleri, müşterilerle diyalog kurma biçimleri vb. eylemler ve davranış tarzları kurumsallaşma olarak ifade edilebilir.

Kurumsallaşma, bir işletmenin bütün iş ve işlemlerinin ve süreçlerinin belirli prosedür ve kurallar çerçevesinde yapılı hale getirilmesidir. İşletme faaliyetlerinin yürütülmesinin belirli bir sistematığe ve kurallar dizisine bağlanması işletme kültürünün doğmasını ve kurumsal kimliğin oluşmasını sağlar. Kurumsallaşmanın en temel felsefesi işlerin ve süreçlerin kişiye değil bir modele dayandırılması yani kişilerden bağımsız hale getirilmesidir. Yani kurumsallaşma aile şirketlerinde yönetime dışarıdan birinin getirilmesi, imza yetkisi verilmesi ve bu kişinin söylediği her şeyin yapılması demek değildir(Yazıcıoğlu ve Koç, 2009:500). Kurumsallaşma kısaca yapılan her türlü eylemlerin baştan sona kurallar bütünü dâhilinde yerine getirilmesi demektir.

Kurumsal yönetim, işletmelerin kendi sorumluluklarının bilincinde olarak işletmenin devamlılığını sağlayacak, ortakların elde ettiği değerlere karşı işletmenin değerini arttıracak ve bunu yaparken de ilişkide olduğu kurum ve kişilerle olan ilişkilerini etik değerlere uygun prensipler çerçevesinde yürütebilecek bir kavramdır(Şenver, 2002:34).

Kurumsallaşma bir süreçtir ve işletmelerin ömrü boyunca da devam etmektedir. Bu sürecin çıktıları ise işletmelerin sağladığı katma değer, personel ve müşteri memnuniyeti, pazar payı ve dolayısı ile kârlılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma

Aile şirketlerinin temel amaçlarından birisi de devamlılıklarını sağlayarak varlıklarını sonraki kuşaklara devretmektir. Ancak bu çok kolay bir süreç değildir. Dünyadaki işletmelerinin %90'ı aile

işletmelerinden oluşmaktadır. Ülkemizde bu oran %95'tir ancak Türkiye'de ikinci kuşağa devredilebilen aile şirketinin oranı %20, üçüncü kuşakta ise %10'un altındadır (Özer ve İraz, 2014:172). Örneğin ABD'de, ortalama olarak, yeni kurulan aile şirketlerinin %40'ı daha ilk beş yılda yok olmakta, geri kalanların %66'sı birinci kuşakta batmakta veya el değiştirmektedir. Dolayısıyla ikinci kuşağa kadar yaşayabilen aile şirketlerinin, oranı %20'yi geçmemekte ve bu %20lik kısmın da daha azı üçüncü kuşağa devredilebilmektedir. Sonuçta, birinci kuşak tarafından kurulmuş olan 100 aile şirketinden sadece ve sadece 3 veya 4 tanesi üçüncü kuşağa dek yaşamını sürdürebilmektedir. İngiliz şirketlerinde de aynı durum göze çarpmaktadır İngiltere'de üçüncü kuşağa devredilme oranı da %3,3tür.

Aile şirketi sahipleri, kendileri işin başında olduğu, çok çalıştıkları, hızlı karar verdikleri ve işe fazla asıldıkları için kısa zamanda önemli karlar elde edebilmekte ve daha hızlı sonuçlar alınabilmektedir. Ancak organizasyonlar büyüdüğü, işlerin çeşitli hale geldiği ve işin kendisinin yanında yönetim ve organizasyon, insan kaynakları, verimlilik, kalite, maliyet muhasebesi, pazarlama, AR-GE, insan ilişkileri gibi aile şirketinin sahibinin alışık olmadığı kavramlar işin içine girdiğinde sıkıntılar da baş göstermektedir. İşletmenin sürekliliği için işi bilmek ve işin içinden gelmek önemli fakat tek başına yeterli değildir. Aile şirketi yöneticilerini kapsayan bir araştırmaya göre aile şirketi sahiplerinin % 85'inin dile getirdikleri sorunlar arasında ilk sırayı kurumsallaşamama almaktadır.

Aile ilişkilerinin kurumsallaşması genelde, üzerinde çok fazla düşünülmeyen ama aile şirketlerinde en temel problemleri meydana getiren bir konudur. Kurumsallaşma "sistem haline gelmek" olarak düşünüldüğünde, sadece şirketin sistem haline gelmesi yetmez, aile ilişkilerinin de bir sistem haline getirilmesi gerekir çünkü şirketi yöneten ve ona yön veren bireyler değişmedikçe işletmelerin duvarlarına prosedürler asmak ve plan program yapmak çok işe yaramayacaktır. Bunun için aile şirketlerinin yeniden yapılandırılmaları gerekir. Bu yeniden yapılanma ile şirketlerde yeni bir organizasyon yapısı oluşturulmalı ve bu yapı içinde yer alan herkesin görevi, yetkileri ve sorumlulukları yazılı hale getirilmelidir. Kurumsallaşma yolundaki aile şirketlerinde, uygulanabilecek bir görev yetki ve sorumluluk yönetmeliği, iş yapış prosedürleri ve personel yönetmeliği oluşturulmalıdır. Böylece bu işletmelerde karar alma süreci belirli kurallara bağlanacak, işler sistemli bir biçimde yapılacak ve böylece işletmenin kurumsallaşması için bir adım atılmış olacaktır(Yörük, 2006:188).

2.2. Kurumsal Yönetim İlkeleri

Devletin düzenleyici bir kurumu olarak SPK ülkemizin, küresel sermaye piyasasının uluslar arası parçası olmasını sağlamak, Avrupa Birliği uyum süreci gibi birçok nedenle özellikle borsaya kote edilmiş özel sektördeki anonim şirketleri için kurumsal yönetim ilkelerini hazırlamış ve günün şartlarına uygun olarak da güncellemeye devam etmektedir. SPK'nın yayınlamış olduğu kurumsal yönetim ilkeleri diğer ülkelerde olduğu gibi evrensel ortak değerler olarak kabul edilen şeffaflık, eşitlik, sorumluluk, hesap verilebilirlik esaslarına dayandırılarak inşa edilmiştir. Şeffaflık, şirketle ilgili sır niteliğinde olmayan tüm finansal ve diğer bilgilerin kamuoyuyla zamanında, doğru, eksiksiz,

anlaşılır ve düşük maliyetle kolay ulaşılır biçimde sunulması demektir. Eşitlik, şirket üst tepe yönetiminin bütün hissedarlar ve diğer paydaşların tümüne eşit mesafede durmasını ifade eder. Sorumluluk, üst tepe yönetimin şirket ile ilgili tüm faaliyetlerinde kanunlara, düzenleyici kurallara ve şirket sözleşmesine uygun davranmasını öngörür. Hesap verilebilirlik ise, yönetim kurullarının hissedarlara hesap verme zorunluluğunu ifade etmektedir(Gürsoy, 2012, 857-858). SPK kurumsal yönetim ilkeleri;

- 1-Pay Sahipleri,
- 2-Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık,
- 3-Menfaat Sahipleri,
- 4-Yönetim Kurulu

Bu ilkeleri şu şekilde açıklayabiliriz(Tetik, 2013:49):

2.2.1. Şeffaflık İlkesi:

Şeffaflık ilkesinde, şirket faaliyetleri ile ilgili şirket pay sahipleriyle muhtemel yatırımcıları ilgilendiren ve açıklanması işletmenin sırlarını deşifre etmeyecek tüm bilgilerin kamuoyu ile paylaşılması istenmektedir. Şirketin faaliyet sonuçlarını gösteren en önemli doküman olan mali tabloların, şirketin tüm faaliyetlerinin gerçek sonuçlarını gösterecek şekilde özenli ve doğru olarak hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca, mali tablolara yansıyan işlem ve olguların neden ve nasıl yapıldığının tabloların açıklamalar bölümünde veya dipnotlarda açıklanması ve bunun kamuoyu ile paylaşılması şirket hakkında güveni artıran bir unsur olacaktır. Bu amaçla genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyulmak suretiyle mali tablolar hazırlanmalıdır(Güçlü, H.).

2.2.2. Hesap Verebilirlik İlkesi:

Hesap verebilirlik, alınan kararların doğruluğunu kanıtlama ve sorumluluğunu kabullenme gerekliliğine işaret etmektedir. Yani yapılan her işin sonucunda ilgili taraflara güvence verilmesini ifade etmektedir. Hesap verebilirlik ilkesi ile şeffaflık ilkesi yakından ilgilidir(Yörük, 2006:186).

2.2.3. Sorumluluk İlkesi:

Sorumluluk kavramı şirket faaliyetlerini yürütürken alınan kararların ve yapılan işlemlerin şirketin ana sözleşmesine, kanunlara, yönetmeliklere, mevzuata uygun olarak gerçekleşmesini ve bu uygunluğun denetlenmesi gerekliliğini belirtir. Kurumsal yönetim ilkeleri, kanunların ve diğer bütün idari düzenlemelerin sorumluluk açısından asgari standartlar olduğunu, gerçek anlamda sorumlu şirket davranışının ise kanunların daha ötesine geçilerek yapılacağını vurgulamaktadır(Zengin ve Altıok Yılmaz, 2017:688).

2.2.4. Adil Yönetim İlkesi:

Adil yönetim ilkesi, kurumun geleceği ile ilgili olarak işletme ile ilişkili tüm tarafların fikirlerini dengeli olarak değerlendirmektir. Farklı ve birbirini dışlayacak nitelikte olabilecek görüşler arasında bir dengenin sağlanabilmesidir. Adil yönetim ilkesi, şirket yönetiminin aldığı kararlarda yalnızca hissedarların değil, aynı zamanda şirketin kârlılığını ve sürdürülebilirliğine yardımcı olacak tüm tarafların dikkate alınması anlamına gelmektedir. Şirket yöneticileri faaliyetlerini yerine getirirken

alınan kararlardan etkilenen tüm kesimlere karşı eşit uzaklıkta olmalıdır. Bu adil bir yönetim anlayışına sahip olmanın bir gereğidir. Başka bir deyişle yönetimin yapmış olduğu eylemlerle ilgili olarak, konuyla ilişkili tüm taraflara açıklanabilecek nitelikteki bilginin eş anlı ve eşit bir biçimde paylaşılması gerekmektedir. İhtiyaç duyulan bilginin bu bilgiyi kullanacak olan şirket içi ve dışı gruplara farklılık yaratmayacak şekilde iletilmesi adil bir yönetim göstermenin koşuludur. Kamuoyunun kullanımına sunulan bu bilginin herkes tarafından anlaşılabilir nitelikte olması gerekmektedir. Aksi takdirde bilginin yorumlanması ve kullanılması konusunda eşitsizlik yaratılmış olur(Tuzcu, 2003:36).

2.3. Kurumsal Yönetimin Önemi

Ülkemiz açısından bu kavrama baktığımızda, BİST’de giderek artan öneme sahip bir kurumsal yönetim olgusu görmekteyiz. Kurumsallık kavramı SPK’ya yön veren kişiler ve kurumlar tarafından olmazsa olmaz bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde firmanın dış çevresinin, kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için kurumsal yönetimi zaruri bir kavram olarak görmeye başlamışlardır. Dış çevreyi oluşturan işletmeler ve bireyler kurumsal yönetim sayesinde yatırdığı veya alacaklı olduğu paranın nereye harcandığını, gerçekleştirilen faaliyetlerde ne kadar başarılı olduğunu görerek kararlarını buna göre alır. Teoride, müteşebbis üretimin her anında sermaye ve emek kullanır. Böylece, sermaye gerektiği kadar sağlanmış olur ve bu sermayeyi koyanlar bunun karşılığını kısa vadede almak isterler. Fakat süreç gerçek hayatta birçok nedenden ötürü böyle değildir.

Kurumsal yönetim kavramını daha fazla gündeme getiren ve şirketlerce kullanılmasını mecbur hale getiren şirket skandalları ve yöneticilerin şirketleri batışa sürüklemiş olmaları durumudur(Onbulak, 2017:107).

Etkin bir kurumsal yönetim neden önemlidir ve neden gereklidir? Bu sorulardan yola çıkarak kurumsal yönetimin amacı nedir sorusuna varırız. Kurumsal yönetimin amaçları şöyle sıralanabilir (Demirbaş ve Uyar, 2006:28):

- Şirket içindeki ve makro anlamda ülke ekonomisindeki kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını sağlamak,
- Sağlanacak kaynakların kurumsal amaç doğrultusunda ve etkin kullanılacağına ilişkin ulusal ve uluslararası yatırımcılara güvence sağlayarak şirkete düşük maliyetli yatırım sermayesi akışını sağlamak,
- Şirketin yerine getirdiği faaliyetlerin; kanunlara, ulusal ve uluslararası düzenlemelere ve toplumu oluşturan bireylerin beklentilerine uygunluğunu sağlamak,
- Yöneticilerin ve çalışan tüm personelin, kurumsal varlıkların kullanımında daha titiz ve özenli davranmalarını sağlamak,
- Şirketlerin, piyasalardaki önceden tahmin edilemeyen değişikliklere ve önlenemeyen krizlere hızlı şekilde cevap vererek uyum sağlayabilmelerini temin etmek,
- Başarısızlıkları durumunda yerlerine başka yöneticilerin geleceğini bilen yöneticilerin, şirket performansını ve kârlılığını arttırmak için odaklanmalarını ve daha etkin çalışmalarını sağlamak,

• Piyasa suiistimallerini ve piyasalardaki yasa dışı faaliyetleri azaltmak. Kurumsal yönetimin tüm bu saydığımız amaçlara ek olarak belki de en önemli amacı olarak belirtebileceğimiz nokta ise, şirketlerin varlıklarını kurucu veya idarecilerin bireysel performanslarından ziyade kurumların paydaşları ile yarattıkları kolektif kültürlere dayandırmaktır.

2.4. Kurumsal Yönetimin Faydaları

İyi uygulanan kurumsal yönetim süreçlerinin şirketler, personel ve ülke açısından büyük yararları bulunmaktadır.

Personel açısından kurumsal yönetimin faydası işletmelerde oluşturulan adil yönetim anlayışı ile birlikte personelin iş güvencesinin sağlanması, performansa dayalı çalışma sistemleri ile birlikte çok çalışan personelin ödüllendirilmesi, kariyer olanaklarının ve personelin geleceği görüyor olmasının personel tatminini sağlanması ile birlikte uzun vadede de işletme kârlılığının artırılmasını sağlayacaktır.

Şirketler için, kurumsal yönetimin, düşük maliyetli sermaye sağlanması, finansman bulma imkânlarının ve likiditenin artması, krizlerin daha kolay atlatılması ve yapılan işlerin belli plan ve program dâhilinde olması sürekliliği sağlayarak kaynak ve personel israfını önlemede avantajlar sağlayacaktır.

Ülkeler için ise, ülkenin imajının yükseltilmesi, sermayenin yurt dışına kaçmasının önlenmesi, yabancı sermaye yatırımlarının artması, ekonominin ve sermaye piyasalarının rekabet gücünün artması, ekonomik krizlerin daha az zararla atlatılması, kaynakların daha etkin bir şekilde dağıtılması, yüksek refahın sağlanması ve sürdürülmesi anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Görüldüğü üzere işletmelerde kurumsallaşma kavramı işletme ömrü üzerinde oldukça önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmeler kurumsal olarak yönetildiklerinde alınacak kararlarda, uygulanacak eylemlerde ve geleceğe yönelik her türlü planlamada daha az yanılıya düşmekte ve hata yapma olasılığını en düşük seviyeye indirebilmektedirler. İşletmeyi yönetenlerin profesyonel anlamda kurumsallık kavramını yerine getiriyor olması çalışanlar nezdinde aidiyet duygusunun gelişmesine katkı sağlayacak, işletme ile ilişkide bulunan üçüncü şahıslar tarafından da işletmenin güvenilirliği ve sürdürülebilirliği hususlarında iş yapma konusunda kararlılık sağlayacaktır.

Hile kavramının kurumsallık ile birlikte ele alınmış olması son yıllarda dünya genelinde meydana gelen şirket batmalarında çok sık görülen çalışan ve yönetici hile kavramlarından kaynaklanmaktadır. Özellikle Enron, Worldcom gibi küresel ölçekte iş yapan şirketlerde meydana gelen hile eylemlerinin binlerce kişiyi ve şirketi etkilemiş olması hile konusunda önlem almayı zaruri kılmıştır. Bu anlamda işletmeler hile kavramını en az seviyeye indirmek için çeşitli önlemler almaya başlamışlardır. İç denetim, eğitim, sürekli inceleme gibi alınan çeşitli önlem mekanizmaları hile kavramının önlenmesi hususunda işletmelere fayda sağlamıştır fakat merkezinde tam anlamıyla profesyonel kurumsallaşmış yönetim sistemi bulunmayan işletmelerde bu mekanizmaların uygulanması ve sürdürülebilmesi çok mümkün olmamıştır.

Aile şirketi olarak kurulan ve büyümesine rağmen gerekli profesyonel yönetim anlayışına kavuşamamış işletmeler ahbap-çavuş mantığıyla çalışmaya devam ettikçe sürdürülebilirlik anlamında kuşaklara aktarılması çok mümkün olmamaktadır.

Kurumsallaşma ve hilenin önlenmesi kavramı işletme varlıklarının korunması ve gelirlerin güvence altına alınması dolayısıyla sürdürülebilir kâr konusunda işletmelerde hayati önem arz etmektedir. Bu sebeple işletmeler çalıştıkları sektöre, faaliyet gösterdikleri coğrafyaya ve hizmet verilen çevreye göre kurumsallaşmasını tamamlayarak doğabilecek olumsuz durumlara karşı önlemler alarak varlıklarını sürdürme noktasında gereklilikleri yerine getirmiş olmalıdırlar.

KAYNAKÇA

ACFE, (Erişim Tarihi: 12.06.2018), *Report ToThe Nations 2018 Global Study On Occupational Fraud And Abuse*, (<https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>),

Artar, Y.(2016). *Türkiye’de Yasal boşluk ve esnekliklerden yararlanılarak gerçekleştirilen yaratıcı muhasebe uygulamaları*, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 418,s.36-47.

Demirbaş, M., Uyar, S. (2006). *Kurumsal yönetim ilkeleri ve denetim komitesi*, İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Doğan, S., Kayakıran, D. *İşletmelerde hile denetiminin önemi*, Maliye Finans Yazıları, 2017-(108), 167-188

Erdoğan, B.(2017) *Türkiye’de sağlık sektöründe meydana gelebilecek hata ve hilelerin önlenmesine yönelik kontroller ve bir uygulama*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Gönen, S., Rasgen, M.(2016). *Hile denetiminde benford yasası: borsa istanbul örneği*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:1 Sayı:1

Güçlü, H. *Kurumsal yönetimin temel ilkeleri*. Erişim Tarihi:06.09.2018, (<http://www.hakanguclu.com/kurumsal-yonetim/kurumsal-yonetim-in-temel-ilkeleri/>)

İraz. R., Özer, E. (2014). *Konya’daki aile işletmelerinin kurumsallaşmasında bilgi teknolojilerinin önemi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı, s. 171-178.

Karavardar, G.(2011). *Aile şirketlerinde kurumsallaşma, yetki devri ve belirsizliğe tolerans*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1.

Onbulak, E. (2017). *Kurumsal yönetim ve Türkiye yansımaları*, Sosyal Siyaset Konferansları Sayı: 72/1, s.101-126.

Şengür, E. D.(2010). *İşletmelerde hile, hilelerin önlenmesi, hileli finansal raporlama ile ilgili düzenlemeler ve bir araştırma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

Şenlik, C. Ö. *Hilenin nedenleri ve hile yapanların karakteristik özellikleri*. Erişim Tarihi: 15.08.2018, (<http://www.vergi.tc/makaledetay/sizdengelenler/hilenin-nedenleri-ve-hile-yapanların-karakteristik-ozellikleri/f30172d9-dc6a-43df-8a56-91b97436575a>)

Tetik, N. (2013). *Kurumsal yönetim ilkeleri ve yeni Türk ticaret kanunu düzenlemelerinin işletmelerin finansal yönetimi üzerinde etkileri*, İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 43-58.

Tunç, O. *Aile şirketlerinde kurumsallaşma*. Erişim Tarihi:19.06.2018, (<http://www.yenimakale.com/aile-sirketlerinde-kurumsallasma.html>).

Yazıcıoğlu, İ., Koç, H. (2009). *Aile işletmelerinin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesine yönelik karşılaştırmalı bir araştırma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,21. Sayı.

Tuzcu, M. A. (2003). Halka açık şirketlerde kurumsal yönetim anlayışı: İMKB-100 örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay Y., ve Kocamaz, H. (2014). *Yolsuzluk, muhasebe hileleri ve örnekleri*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, s.171-188.

Yörük, N.(2006). *Aile şirketlerinde kurumsallaşma ve halka açılmanın finansal performans üzerine etkisi: halka açık bir aile şirketi üzerinde vaka çalışması*. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, S. 180 – 202.

Zengin, A. N., Altıok Yılmaz, A. (2017). *Kurumsal yönetim ilkeleri ve standartları*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, Sayı:48.

SOSYAL MEDYA REKLAMLARININ YARATICILIĞI, REKLAMA YÖNELİK TUTUM, SATIN ALMA NİYETİ VE SATIN ALMA DAVRANIŞI OLGULARININ ARALARINDAKİ İLİŞKİ

Önder İNCE¹

ÖZ

Günümüz gelişen teknolojisi ve sosyal medya platformları firmalar adına yükselen birer değer olmaktadır. Sosyal medya platformlarının gelişmesi ile firmalar daha çok müşteriye ulaşabilmek adına sosyal medya platformlarında yeni reklam stratejileri uygulamaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı ise Sosyal Medya Pazarlaması bağlamında müşterilerin satın alma niyetleri, satın alma davranışları, reklamların yaratıcılığı ve reklamlara karşı tutum kavramları arasında bir etki olup olmadığının belirlenmesidir. Günümüzde farklı ve taze bir boyut haline gelen sosyal medya pazarlamasının bünyesinde yer alan reklamlar çok önemli bir değere sahiptir. Sosyal medya yani sosyal ağ platformları, bireylere internet vasıtasıyla iletişime geçebilmeleri adına sanal bir yer oluşturur. Bunun yanı sıra sosyal ağ platformları müşterilerin sosyalleşebilmesi adına gerçekten önemli bir araç ve yol olmaktadır.

Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan çalışma sonucunda, Araştırmada öğrencilerin, tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları yüksek çıkmıştır. Araştırma neticesinde ulaşılan bulgu ve çıkarımların literatüre ve firmaların pazarlama aksiyonlarını gerçekleştirirken alacakları kararlara ve gerçekleştirecekleri pazarlama stratejilerine pozitif bir fayda sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Pazarlaması, Satın Alma Niyeti, Satın Alma Davranışı, Reklamlara Karşı Tutum, Reklamların Yaratıcılığı.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama, onderince_03@hotmail.com

RELATIONSHIP BETWEEN THE CREATIVITY OF SOCIAL MEDIA ADVERTISING, ADVERTISING DIRECTION, PURCHASES AND PURCHASE BEHAVIOR

ABSTRACT

Today's emerging technology and social media platforms are emerging in the name of companies. With the development of social media platforms, companies started to implement new advertising strategies on social media platforms in order to reach more customers. The purpose of this study is to determine whether consumers have an impact in the context of Social Media Marketing, between purchase intentions, buying behavior, creativity of advertisements and attitudes towards ads. The advertisements in the social media marketing, which has become a different and fresh dimension nowadays, are very important. For this reason, the main aim of this study is to understand the attitude towards social media advertisements and whether the creativity of advertisements has an effect on the intention to purchase and its behavior.

As a result of the study on students of Akşehir Vocational School students, average of students' purchasing behavior, purchasing intention, attitude towards advertisement and creativity of advertisements were high in the survey. The findings of the study are intended to contribute to the decisions that the literatures and businesses will make within the scope of marketing activities and to the strategies they will create.

Keywords: Social Media Advertisement, Social Media Marketing, Advertisement Creativity, Attitude Toward Advertisement, Purchase Intention

GİRİŞ

Son dönemler sosyal medyanın hayatımıza hızlı girişi toplum ve bilim adına önemli bir konu haline gelmiştir. Firmalar adına çok fazla sayıda insanın mevcut olduğu bu sosyal medya platformları büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü firmalar geniş müşteri kitlesiyle etkileşim kurmak istemektedirler (Tomaras ve Ntalianis, 2015). Müşterileri karar verme anında etkileyebilmek adına güzel bir olanaksaylayan sosyal medya platformlarını birçokfirma fark etmiş haldedir (Moro ve diğerleri, 2016). Git gide yükselen rekabet ortamında, firmalar adına bu platformlara girmemek ciddi bir kayıp olmaktadır.Firmalar, farklıpazarlama stratejilerini sosyal medya ortamında kullanarak müşteri yönünden ürününütanınırlığınıyükseltmekte ve müşterinin karar verebilme proseslerini doğrudan etkilemektedir. Farklı hedeflerle sosyal medya kullanan bireylerinrastgele rastlayabileceği reklamlar bu yönde gerçekleştirilmiş pazarlama faaliyetlerindedir. Firmalar, müşterinin sosyal medya da zaman harcarken rastgele karşılaşacağı reklamlar vasıtasıyla markatanınırlığını yükseltmekte ve müşteriye satın alma hususunda bir nevi desteklemektedirler.

1. SOSYAL MEDYA PAZARLAMASI

Günümüz hayatında 1990' lı senelerin başlarından itibaren teknoloji alanında kayda değer ilerlemeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin ışığında iletişim teknolojisi alanının farklılaşan ve önemlileşen etkisini de görmekteyiz. Tüm dünya üzerindeki karar vericilerin küresel anlamda iletişimlerini rahatlatacak hizmet ve araçların geliştiğine tanık olmaktadır (Buhalis – Law, 2008). Hayatımızda önemli bir gelişim gösteren sosyal medya, firmaları direkt olarak müşterileriyle bir araya getiren ciddi bir pazarlama fırsatı haline gelmiştir. Firmaların müşterileriyle iletişim halinde olabilmesini sağlayan sosyal medya, çoğu iletişim yollarına oranla maliyeti düşük ve çağrışım alanı da daha büyük olmaktadır (Kaplan ve Haenline, 2010). Bu sebeplerdendir ki McDonalds, Google, Coca Cola gibi dev firmalardan yerel kahve dükkanlarına kadar sosyal medya pazarlamasının fırsatlarından faydalanmak istemektedirler (Neti, 2011). Fast food alanında küresel bir öneme sahip Burger King firması sosyal medya pazarlaması kampanyalarıyla çok defa tüketicilerinin karşısına çıkmıştır. Firma, tüketicilerine Facebook platformunda 10 kişiyi arkadaşlıktan çıkarmaları sonucunda bedelsiz Whopper çeki teklif etmiştir ve teklif neticesinde 234.000 adet Facebook kullanan kişi arkadaşlıktan silinmiştir (Hoffman ve Fodor, 2010).

Web 1.0 düşünüldüğünde, tüm dünyada müşterilerin ve şirketlerin aralarında World Wide Web diye adlandırılan platform üzerinden iletişime geçmektedirler. Web 2.0 da ise sosyal medya gerek firma yönetimlerinin gerek ise pazarlama işlerini yürüten karar vericilerin gündemine oturmuştur. Tüm dünyada karar vericiler müşterilerine daha kaliteli bir hizmet sağlamak adına sosyal medya ve internetin önemini anlamış ve bu doğrultuda çalışmalarını arttırmışlardır (Berthon – Pitt vd. 2012). Sosyal ağların gelişmesi ve önem kazanması , etkileşim alanında farklı bir dünya yaratmıştır. Tüm dünyada bir milyardan daha çok insanın sosyal ağlar vasıtasıyla aralarında etkileşim yaratarak işbirliği oluşturmaktadır (Cheung – Chiu vd. 2011).

İnternet kullanımına sahip ve aralarında hemen iletişim kurabilen kişiler diğer kişiler ve örgütler hakkındaki bilgilere son hızla sahip olabilmekte ve istediği kullanıcılarla paylaşabilmektedir (Papasolomou – Melanthiou , 2012). Tüm bunların yanı sıra e-ticaret internet döneminin önemli bir özelliği durumuna gelmiştir. Normal bir e- alışveriş için müşteriler ihtiyaç olarak hissettikleri mal ve hizmet için bilgi edinme adına internete başvurumaktadırlar (Li – Zhang, 2002).

Sosyal medya ile pazarlama, geleneksel olarak gerçekleştirilen iletişimden daha çok tüketiciyle bir bağ ve diyalog kurmaya yöneliktir. Sosyal medyada iletilmek istenilen mesaj farklı boyutlar içerir ve pazarlama iş görenleri, karar vericiler, insanlar, müşteriler vb. bireyler vasıtasıyla mesajlar yaratılır. Sosyal medya, insanlara mesajların tek bir yönüyle iletilmesi değil, insanlar arasında yapılan diyalogların gerçekleşmesidir. Tüm bunların yanı sıra ileriki dönemlerde bu mesajların, sosyal medyadan faydalanan insanların rahatlıkla erişebilecek olması sosyal medyanın önemli faktörlerinden biridir (Drury, 2008).

Sosyal medya, firmaların müşterilerle etkileşimini farklılaştırması yanı sıra işin gerçekleştirilmesi yapısını da farklı yönlerden değiştirmiştir. Firmalar, şuan ki müşterileriyle iletişime geçmek, yeni müşteriler elde etmek, müşterilerine güven sağlamak, tanınırlıklarını arttırmak ve imajlarını yükseltmek adına giderek artan bir eğilimle sosyal medyadan faydalanmaktadır (Mills, 2012). Hemen hemen bütün kullanıcılar sosyal medya platformlarında vakit geçirmekten haz duymaktadırlar (Chung-Austria, 2010).

Çok fazla kurumsal olarak kabul edilen sosyal ağ platformları, tüketicilerin bir tek ürün ve daha sonra gerekli olan servislerle alakalı bilgi almasının yanında ağ üzerinde yer alan diğer tüketicilerin deneyimler ile çevrimdışı bir bilgi paylaşımına zemin oluşturmuştur (Vries- Gensler vd., 2012). Sosyal medya platformlarını kullanan tüketiciler bu platformları farklı amaçlarla kullanmakta ve farklı metotlarla iletişim kurmaktadır (Smith-Fischer vd. 2012). Sosyal medya, kullanıcılarının satın almış oldukları ürünler konusunda kendi bireysel deneyimlerini paylaşmalarına ve bu şekilde etkileşimi oldukça kolay bir hale getirmeye zemin hazırlamaktadır (Chen- Fay vd. 2011).

Müşteriler, sosyal medya mecrasında içerik oluşturma, var olan tartışmalarda rol alma ve diğer müşterilerin oluşturmuş olduğu aktivitelere pozitif yönlü katkı verme adına kendi bilgilerini diğer kullanıcılara aktarma gibi farklı aktivitelerde yer almaktadırlar (Hanna- Rohm vd. 2011). Genel olarak sosyal medya ve Facebook, Twitter, Instagram, Youtube, Linked-in, Wikipedia gibi internet tabanlı platformlarda insanların yaratmış olduğu içeriklere yönelik oluşan ilginin yanında müşterilerin firmalar vasıtasıyla gerçekleştirilen pazarlama içeriğine aktif olarak fayda yarattıkları saptanmıştır (Heinonein, 2011).

Firmalar sosyal medyayı tüketicileri ile daha sağlam bir iletişim kurma ve güçlü bir etkileşim yaratma adına kullanabilmektedirler. Sosyal medyanın etkin kullanımı ve artan yaygınlığı sonucunda online kullanıcı sayısı, müşterilerin karar verme yönlerini önemli aranda etkilemektedir. Bir ürün hakkında satın alma isteği olan müşteriler sosyal medyada iletişim sağlamak ve ürün adına bilgiye

hem kendileri için ulaşmakta hem de diğer sosyal medya kullanıcılarına deneyimlerini aktarma adına bilgi sahibi olabilmektedirler (Mangold – Faulds, 2009).

Sosyal medya, etkileşim faktörünün bir değişkeni olarak da online müşterilerin birleriyle gerçekleştirdiği iletişimi önemli bir oranda kolaylaştırmaktadır (Xiang – Gretzel, 2010). Kurumsal anlamda gerçekleştirilen iletişim, sosyal medya vasıtasıyla çok daha etkin bir rol kazanmıştır (Vinerean – Cetina vd. 2013). Firmalar; Facebook ve Instagram paylaşımları, deneyimlerin aktarıldığı bloglar, tweetler vb. metotlardan faydalanarak iletişimi çok daha fazla sağlamlaştırmaktadırlar. Şu an içinde bulunduğumuz dönemde sosyal medyada daha etkin ve güçlü olmayı arzulayan firmalar, bu bahsedilen iletişim metotlarından faydalanarak iletişim sürecine dahil olmak zorundadırlar (Kietzmann – Hermkens vd. 2011).

2. REKLAM KAVRAMI VE TUTUM

Reklam sözcüğü köken olarak, Latince manası “bir alana doğru yönelmek” anlamına gelen “advertere” eyleminden oluşmaktadır (Goddard, 2001). Farklı bir bakış açısına göre reklamın esas hedefi, müşterileri reklamı olan ürün yada hizmete dönük ikna etmeye yöneliktir. Yaratmak ve iknayı sağlamaktır. Bir reklamın başarılı veya başarısız olması, istenilen verileri iletmek adına, doğru kişi, zaman ve maliyet hakkında istenilen davranış farklılıklarının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine bağlıdır (Weilbacher, 2001).

Reklam tüketicilerle etkileşim sağlayabilmenin en etkili şeklidir. Reklam piyasada var olan yada potansiyele sahip firmalar ilgili tüketicilere veriler verir ve ürün bolluğu konusunda yardım sağlar. Günlük rutin hayatımızın bir bölümü halinde olan reklamlar, firmalar adına da çok büyük önem taşır (Kannan, 2013). Reklam bir tek ürünlerin tüketiciler yönünden kullanımını farklılaştırmasıyla birlikte, tüketicilerin ürüne yönelik tutumunu da farklılaştırmaktadır. Reklamların satın alma fikri hakkında ki etkisi çok fazladır (Giri, 2015). Müşterilerin fiyat bilinirliğini sağlamakta ve ürünleri birbirleriyle karşılaştırmak imkanı vermektedir. Bu günlerde artık müşteriler, canlı veriyi isteyen çoğunluklardır ve kendilerine en uygun olan, en doğru fırsatı seçmektedirler (Uusitalo, 2010).

Pazarlama yönünden , rekabetin fazla varolduğu bu piyasada reklam firmalar adına göz ardı edilemez bir olgudur. Yaygın olarak iyi düşünülmüş bir reklamı etkileşim ve ikna yeteneğini içinde barındırmalıdır (Kannan, 2013). Tutum olgusu yaygın şekilde insanın etrafındaki herhangi bir duruma yönelik yada bir olguya karşı içinde bulundurduğu tepkinin yönünü belirler. Farklı bir anlatımla tutum, insanın bir durum yada nesne karşısında göstermesi tahmin edilen muhtemel davranış şekli olarak adlandırılabilir. (Onay, 2012). 140 Reklamın başarılı olma hususundaki faktörlerden birisi de müşterilerin reklama dönük olan tutumlarıdır. Müşterilerin reklama dönük olan tutumları hep izlenilmesi gereken ciddi bir faktör olarak belirtilmiştir. (Uçar, 2012)

3. SOSYAL MEDYA REKLAMLARI VE SOSYAL MEDYA REKLAMLARININ YARATICILIĞI

Son dönemlerde sosyal medya platformlarının çok çabuk şekilde ivmelenen kullanımının firmalara sosyal medyayı bir pazarlama faktörü şeklinde değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.

Firmalarla birlikte pazarlamacılar da sosyal medyayı, müşterileri ürün ve hizmetlerini satın almaya yönelik bir ikna edici olgu olarak değerlendirmektedirler (Amjad ve diğerleri, 2015).

Medyanın bir faktörü olan sosyal ağ siteleri, şirketlerin pazarlama karar vericilerine amaçlanan müşterilerin arzularını öğrenme, merak duyduğu konulara, ihtiyaçlarına dönük etkin bir şekilde reklam oluşturabilme fırsatı yaratmaktadır. Şirketler sosyal ağ platformlarında paylaşılan reklamlar vasıtasıyla hedef müşterilere hızlı bir şekilde ulaşabilmekte, elde edilebilecek olan tüketicileriyle bir ilişki yaratabilmektedirler (Kazançoğlu vd. 2010).

Sosyal medyada gerçekleştirilen bütün pazarlama işleri titiz bir çabayla yapılması gerekmektedir. Müşteri kendince iyi olmayan bir ürün yada hizmetle karşı karşıya kaldığında çabukça çevresine aktarabilmektedir. Gerçekleştirilen iyi olmayan bir reklamın da yayılma ihtimali ve hedef kitle üzerindeki etkisi de negatif bir ivmeye sahiptir. Bununla birlikte gerçekleştirilecek bir reklamın maliyeti de unutulmamalıdır (Kerpen, 2011). Pazarlama işgörenleri yönünden müşterinin fazla sayıda mevcut olduğu sosyal medya ortamları, marka bilinirliğini ve farkındalığını yükseltmek adına bir imkan olmaktadır. Firmalar adına sosyal medya mecrasında gerçekleştirilecek reklam bu konuda çok önemlidir (Karson ve diğerleri, 2012).

Reklamın yaratıcılığı konusu ise reklamın tasarımı için hayati bir durumdur (El-Murad ve West, 2004, s.188). Çoğunlukla sıra dışı ve yenilik olarak yaratıcılığın tanımlandığı görülmektedir (Smith ve Yang, 2004). Reklam olgusunun yaratıcılığı hakkında gerçekleştirilen çalışmalar bu işleyişi üç temel konu olarak işlemekte ve bu üç ana konuyu kısaca 3P olarak adlandırılmıştır. Bunlar; insan, süreç ve çevredir. (Sasser ve Koslow, 2008). Reklamın yaratıcılığı hakkında daha önce gerçekleştirilmiş araştırmalar vardır. Till ve Baack (2005) reklam faaliyetleri yaratıcılığının, insanlara yönelik reklamı hatırlatma etkisinin varlığını savunmuşlardır..

4. SATIN ALMA NİYETİ

Satın alma niyeti, tüketicilerin herhangi bir markayı ne amaçla satın alacağını farkında olması ile satın alma kararında bulunmasıdır. Tüketicilerin bir markaya yönelik satın alma kararında önemli olan unsurlar arasında marka imajı, çevre faktörü, tüketicilerin markaya karşı tutumu ve tüketicilerin marka farkındalığı gibi unsurlar yer almaktadır (Shah, vd. 2012).

Tüketiciler rutin hayatlarında farklı kararlar alırlar ve bu karar alma sürecinde pek çok değişik bilgi ile yüzleşirler. Tüketicilerin daha önce gerçekleştirdiği satın alma işi ile alakalı deneyimleri ve bilgileri de satın alma kararlarında etkili olabilmektedir (Subramani-Rajagopalan, 2003). Tüketicilerin satın alma isteğini yükseltmede etkili olan bir farklı olgu ise markadır. Marka tüketicilerin karar alabilmesi adına gerekli olan deneyimin ve bilginin toplanması adına çok önemlidir. Satın alma kararını oluşturma döneminde ihtiyacı belirleme, önceki deneyimlere ait bilgi toplama, farklı faktörler değerlendirme gibi basamaklar vardır. Sosyal medya pazarlama etkinlikleri de tüketicilerin karar alma sürecindeki basamakları basitçe tırmanmaya yardım edebilmektedir (Kuo, Wu ve Deng, 2009).

Daha önce yapılan araştırmalarda tüketici hizmetleri kalitesinin müşteri memnuniyeti ve müşteri satın alma niyetini olumlu ekseninde etkileyebileceği belirtilmiştir. Fakat internet mecrasında

hizmet kalitesi yeterli olmamaktadır, internet mecrasında tüketici; heyecan, eğlence ve algıladığı değerler ışığında yorum yapar. Tüm bu faktörler tüketicilerin satın alma arzusunu ve memnuniyetini arttıran faktörlerdir (Kim, Galliers, vd. 2012).

Sosyal medya platformlarındaki müşterilerin ve firmaların paylaştığı içerik ve değerlendirmeler, internet üzerinde halk arasında ağızdan ağıza pazarlama etkinlikleri firma ile müşterilerin bağının arttırılması, marka imajının sağlamlaştırılması, müşteri güvenin yükseltilmesi ve tüm bunların bir sonucu olarak da müşterilerin satın alma arzularının yükseltilmesi için anlamlı bir yeri olabilmektedir (See – To ve Ho, 2014).

Sweeney ve Soutar (2001) müşteri değeri kavramını duygusal, tüketim ve fonksiyonel değer olarak üç farklı boyuta bölmüştür ve bu boyutlar sosyal medya mecrası adına da geçerli olmaktadır. Kim, Gupta ve Koh (2011)' ların yaptığı araştırmaya göre fonksiyonel değer tüketicilerin algılamış olduğu yarar ve kalite ile, duygusal değer ise kendi imajını ortaya koyabilmesi ve sosyal iletişim desteğinin yapılması ile ilgili olarak açıklanabilir.

Sosyal medyada insanların etkileşimi de müşterilerin sosyalleşmesinin yeni yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanların sosyal medya platformlarındaki ürün ve markaya yönelik diğer insanlarla etkileşimleri de kişilerin ürüne olan bakış açısını, bununla birlikte müşterilerin ürün yada marka ilgilenimini ve dolayısıyla onların satın alma niyetini etkileyebilmektedir (Wang, Yu ve Wei, 2012).

Satın alma niyetinin içerisindeki bir boyut olan sadakat eğilimi ise tüketicilerin herhangi bir konu veya cisme olan psikolojik eğilimi olarak adlandırılmıştır. (Vogel, Evanschitzky ve Ramaseshan , 2008). Satın alma niyeti yönünden tüketicilerin herhangi bir marka ya da mal ve hizmete karşı olan pozitif düşünce ve tutumlarını bir noktada sadakat eğilimi ile açıklamak doğru olur (Dick ve Basu, 1994). Sadakat farklı yollarla da ifade edilebilir. Mesela tüketiciler herhangi bir firmanın ürünlerini farklı bir firma ürünlerine oranla daha fazla beğenebilir ve devamlı o firmanın ürünlerini tercih edebilir. Ya da ilerleyen süreç içerisinde ilgili firma ile gerçekleştirilen alışveriş eylemini de geliştirebilir (Zeithaml, Berry ve Parasurman, 1996).

İçerisinde bulunduğumuz süreç ilerledikçe tüketicilerin markaya karşı bakış açısı ve firma ile olan bağların arada araç olma rolü olabilmektedir. Bu nedenle firma sahipleri tüketiciler ile olan bağ ve marka adını çok daha fazla gayret göstermeleri gerekmektedir (Burke-Marlow vd. 2010). Daha önce yapılan araştırmalara göre tüketicilerin bir firmaya bağlı olması onların firma ürünü veya hizmetlerinden sağladığı faydaları ile ilişkilidir. Sağlam bir bağ, tüketici ve firma çalışanları arasındaki bireysel ilişki, sosyal ilişki ve tüketicilere yakınlık hislerine dayalı olarak oluşmaktadır (Johnson, Herrmann ve Huber, 2006) .

İyi bir pazarlama planı adına markanın tüketicilerine nasıl bir fayda yaratacağının belirlenmesinde yarar vardır. Marka imajı ve boyutlarının tüketici yönünden beklentileri, hedef ve ihtiyaçları düzgün bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirilemediğine önem verilmelidir. Bütün belirtilen eylemler müşteri tatmini üzerinde dolayısıyla sadakat yönünde etkili olmaktadır (Sondah, Omar, vd.

2007). İnternet platformlarında tüketicilere verilen hizmetlerin daha iyi gerçekleştirilmesi tüketicilerin memnuniyetini arttırmak adını faydalıdır. İnternet platformlarında sağlanan hizmetlerden tatmin olan tüketicilerin sadakat eğilimi yüksektir dolayısıyla satın alma niyeti de tüm bunlara paralel olarak yüksektir (Chiou ve Shen, 2006).

5.TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞI

İnsan davranışının bir alt bölümünü de tüketici davranışları oluşturmaktadır. Tüketici davranışlarını özümseyebilmek için ilk önce insan davranışını özümsemek gerekmektedir. İnsanların tüketim ve pazarla alakalı kararları ve düşünceleri tüketici davranışlarını oluşturur (Blackwell, 1993).

Pazarlama kavramının tüketici odaklı olması; pazarlama stratejilerinde ve uygulamalarında tüketicilerin etkisinin çoğalması ve hedef kitle belirlenmesinden pazar evrelerinin oluşturulmasına dek tüketici merkezli olunmasının etkileriyle başlamıştır(Karabulut, 1989). Bu şekilde müşterilerin değişim tüketim davranış ve düşünceleri, her bir tanesi pazarlama olgusunda yararlanılabilecek yeni ve farklı bilgileri de yanında getirmiştir (Ahmet ve Mustafa, 2010). İnsanların ve toplumun ihtiyaç ve arzularını yerine getirmek adına tüketici davranış mal, hizmet, satın alım, deneyim, düşünce gibi amaçlardan oluşur (Micheal, 1999).

Tüketici şuan ve daha sonraki ihtiyaçlarının yerine getirilmesi hedefiyle lazım olan mal ve hizmetlerle alakalı olarak fazla sayıda satın alma temelli karar oluşturur (Mucuk, 2004). Ekmek, sebze, cep telefonu, otomobil veya bir ev alma hakkında ki satın alma kararları bütünüyle farklıdır (Kotler, 2000). Genel olarak tüketicilerin satın alma davranış çeşitleri altı tanedir. Bunlar; rutin, uyumsuzluğu azaltan, karmaşık, çeşitlilik gösteren, yaygın sorun çözme ve tepkisel satın alma davranışdır (Dinçer, Ö., 1998).

Karmaşık satın alma davranışının meydana gelmesi tüketicinin alakasının piyasada olan ürün markaları arasından farklılıklar göstermesidir. Yüksek oranda pahalı ürünlerde, riski yüksek ama verimi de fazla ürünlerde, imaj olgusu barındıran ürünlerde, teknik özellik ve karmaşıklık içeren ürünlerde ve lüks ürünlerde incelenebilir (İslamoğlu ve Altunışık, 2013).

Uyumsuzluğu azaltan satın alma davranışı; tüketiciler belirli dönemlerde sıradan bir alışveriş hakkında detaylı bir araştırma yapsa bile markalar arasındaki farkları dikkate almazlar. Ürünle alakalı detaylı inceleme yapmanın nedeni, fiyatın yüksek olması, bu şekilde alışverişleri çok sık yapmaması ve ürünün riskli oluşudur. Böyle vaziyetlerde tüketici pazardaki mevcut ürünlerin neler olduğunu inceleyecek fakat uygun fiyatı bulduğunda satın alma olayı gerçekleşecektir (Kotler, 2000).

Alışılmış (rutin) satın alma davranışı; tüketiciler mevcut olan ürünlere pek fazla rağbet göstermezler ve pazardaki markalar arasında çok fazla ayırım gözetmezler. Tüketici istediği markayı bulamaması durumunda aynı ürünün ikamesini sağlayan markayı da seçebilir. Çok fazla araştırma ve inceleme yapmayı düşünmez tüketiciler (Pelin, 2012).

Çeşitlilik gösteren satın alma davranışı; bazı durumlarda tüketicilere daha önce satın almış oldukları markalardan memnun kalırsalar bile diğer markaları kullanmak isteyebilirler. Piyasadaki

farklı markaları deneyimlemek isteyen tüketicilerin çoğu çeşitlilik gösteren satın alma davranışında bulunmuş olur (Wayne ve Deborah, 1997).

Yaygın sorun çözme satın alma davranışı; fiyatı fazla ve değerli bir ürünün satın alımı ile alakalıdır ve tüketicinin ürün hakkında çok fazla bilgisi yoktur. Bu vaziyette tüketicinin bilgiye karşı ilgisi oldukça fazladır ve çok dikkatli bir araştırma yapar. Tüketicinin yaygın sorun çözme satın alma davranışında kişiliği ve gelir seviyesi direkt etkilidir. Daha önceden o ürün hakkında bir satın alma faaliyeti olmadığından dolayı marka bağlılığı yoktur (Koç, 2013).

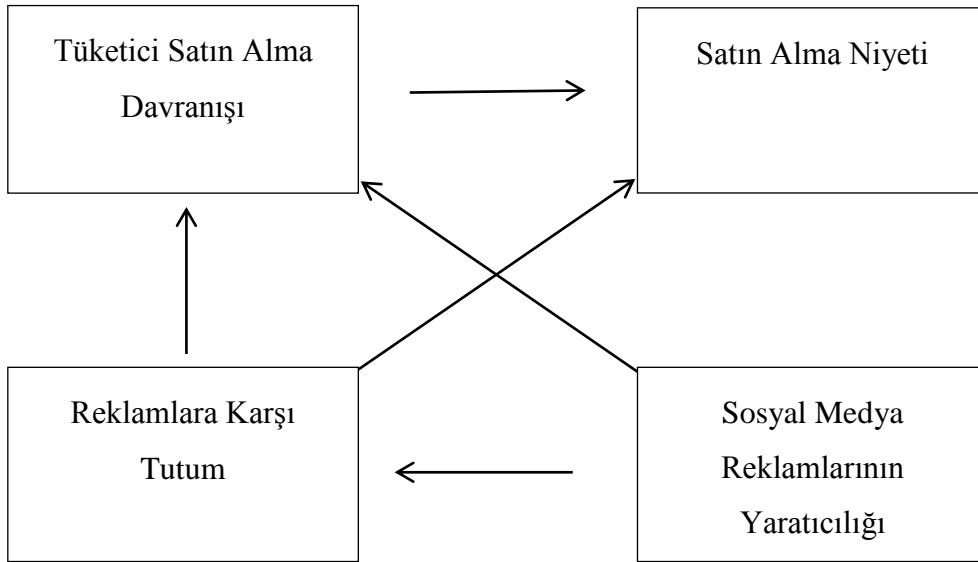
Tepkisel satın alma davranışı; satın alıcılar kimi ürünleri satın alırken hiç düşünmeden ve planlamadan satın alabilmektedirler. Bu şekilde ki satın alma davranışı genelde fazla ihtiyaç duyulmayan ama satın almaya bir sıkıntı olmayan bir istek ile gerçekleşen satın alma davranış şeklidir. Tepkisel satın alma davranışları duygusal anlamda zenginlik içerir ve özünde hedonistik fayda arayışı vardır (Koç, 2013).

Pazarlama faaliyetini yürüten bir kişi tüketici satın alma davranışını ne kadar fazla ilişkilendirebilirse hedef kitle ile o kadar etkileşim içerisinde olacaktır. Satın alma davranışı bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda firmayla gerçekleşecektir (John ve Micheal, 2004).. Tüketici davranışı bir tek tüketimi değil, satın alıcının kararını, sürecini ve davranışlarını inceler. Bu nedenle tüketici davranışlarını etkileyen faktörleri ve davranışlarının araştırılması hedef pazarı anlayabilmek için önemlidir (Eren, E., 2000).

6. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

6.1. Araştırmanın Modeli

Konya Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulunda okuyan öğrencilerin sosyal medya platformlarında yer alan reklamlarının yaratıcılığı ve reklamlara karşı tüketici tutumlarının nihai odaklı satın alma niyeti ve satın alma davranışına bir etkide bulunup bulunmadığını saptamaya çalışan bu çalışma nicel bilgilerle destekli ilişkisel tarama modelinde ve genel tarama modeli şeklinde oluşturulan bir çalışmadır. Birden fazla elemandan meydana gelen bir evrenden, evrene dair genel bir kanıya ulaşmak hedefiyle, evrenin tamamı veya evrenden rastgele seçilecek bir örneklem hakkında gerçekleştirilen tarama modellerine genel tarama modeli adı verilmektedir. İki yada daha fazla miktardaki değişken içerisindeki beraber değişim varlığını veya derecesini saptamayı hedefleyen araştırma modellerine ise ilişkisel tarama modeli adı verilmektedir. (Karasar, 2000:79). Aynı zamanda çalışma doğrultusunda ulaşılan sonuçların istatistiksel yönden bir anlamlılık ifade edip etmediği değerlendirilecek ve hipotezin doğru olup olmadığı kontrol edilecektir.

6.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmada veri toplayabilmek adına bir araç olan anket yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmalarda iki farklı tür evren mevcuttur. Bir tanesi genel evren, bir diğeri de çalışma evrenidir. Ulaşılabilen evrene çalışma evreni adı verilmektedir. Bundan dolayı somut bir yapıya sahiptir. Araştırmacı bu evren türünde ya daha önceden belirlenmiş bir örnek kümeden yararlanarak yada doğrudan gözleme dayalı olarak konu hakkında bireysel görüşünü bildirir. Genelde çalışmalar, çalışma evreni bünyesinde gerçekleştirilmekte olup elde edilen bulguların da, sadece bu sınırlı belli evrene genellenmesi durumu daima görülmektedir (Karasar, 2000:110).

Araştırmanın örneklemini Konya Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksek Okulunda okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. 2018 Nisan-Mayıs ayı verilerine göre bu yüksek okulda toplam 1173 öğrenci okumaktadır. Bütün öğrencilerle tek ulaşabilmek çok aşırı zaman ve bir bütçeye sahip olunması gereği durumu göz önünde bulundurularak araştırma ana kütle temsil gücüne sahip bir örneklem saptanarak gerçekleştirilmiştir. Herhangi bir evrenden belli başlı kurallara dayalı olarak saptanmış ve saptandığı evreni temsil gücü yeterliliğine sahip küçük kümelere örneklem adı verilmektedir. Örnekleme işleminin herkes tarafından bilinen ve belli kaidelere sahip belirli kuralları vardır (Karasar, 2000:110-111). Bir örneklem büyüklüğünün saptanması, örnek bir kütleden ulaşılan bilgilere dayalı olmak kaidesiyle yola çıkarak evrene dair genellemeler oluşturmak, olasılığını temel alır. Tüm bu nedenler, örnek kütle büyümeye başladıkça evrene dair gerçekleştirilen genellemelerde yanılma ihtimali düşer. (Altunışık ve diğeri, 2010:134).

Reklama yönelik tutum soruları, Saadeghvaziri, F. vd. (2013). çalışmasından alınıp, Can, L. ve Maçka O. (2016). tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Reklamların yaratıcılığı soruları, Lee, J. ve Hong I. B. (2016). çalışmasından alınıp, Can, L. Ve Maçka O. (2016). tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Satın alma niyeti soruları, Bock, G.W. vd. (2012) çalışmasından alınıp, Can, L. Ve Maçka O. (2016) tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Tüketicilerin satın alma davranışını ölçmek amacıyla İşlek, M. S. (2012). tarafından güvenirlik ve geçerliliği sağlanmış ve 10 maddeden oluşan "Sosyal Medya

Satınalma Öncesi Tüketici Satınalma Ölçeği” nden yararlanılmıştır. Ölçeklerde “Kesinlikle Katılmıyorum” ile “Kesinlikle Katılıyorum” olguları temel alınarak 5’li Likert Ölçeğinde yararlanılarak puanlama yapılmıştır.

Tablo-1: Ölçeklerin Dağılımlarına İlişkin Kolmogorov Smirnov Analiz Tablosu

	Kolmogorov-Smirnov		
	İstatistik	df	Anlamlılık
Tüketici Satın Alma Davranışı Ölçüm Verileri	,101	289	,000*
Satın Alma Niyeti Ölçüm Verileri	,140	289	,000*
Reklama Yönelik Tutum Ölçüm Verileri	,177	289	,000*
Sosyal Medya Reklamlarının Yaratıcılığı Ölçüm Verileri	,150	289	,000*

* $p < 0,05$ kayışlı dağılım ** $p > 0,05$ normal dağılım

Verilerin dağılımlarını test etmek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre Tüketici Satın Alma Davranışı ölçüm verileri (Test İstatistiği:0.101, $p=0.00$) Satın Alma Niyeti ölçüm verileri (Test İstatistiği: 0,140, $p=,000$) Reklama Yönelik Tutum ölçüm verileri (Test İstatistiği:0,177, $p=,000$) Reklamların Yaratıcılığı ölçüm verileri (Test İstatistiği:0,150, $p=,000$) ters hipotez gereği normal dağılmamaktadır. Tip I ve Tip II hataya düşmemek için veriler için non-parametrik analizler yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde, Anova testi, Cronbach’s Alfa güvenilirlik testi, tanımlayıcı istatistikler, Mann Whitney U Testi birbirinden farklı iki grubun karşılaştırılmasında kullanılırken Kruskal Wallis H Testi birbirinden farklı ikiden daha çok grubun karşılaştırılmasında yararlanılmaktadır.

Tablo-2: Cronbach Alfa Katsayıları

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
Tüketici Satın Alma Davranışı Ölçeği	10	.847
Satın Alma Niyeti Ölçeği	3	.876
Reklamlara Karşı Tutum Ölçeği	3	.727
Sosyal Medya Reklamlarının Yaratıcılığı Ölçeği	3	.816

Güvenilirlik katsayısının %70 ve üzeri durumunda kabul edilebilir, %80’den fazla olduğunda ise iyi olduğu Sekeran tarafından belirtilmiştir (2003: 311). Bu bağlamda Tablo 1 incelendiğinde, araştırmada reklamlara karşı tutum ölçeğinin kabul edilebilir, diğer ölçeklerin ise güvenilirliği yüksek

olduğu ve dolayısıyla ifadeler arasındaki içsel tutarlılığın sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte tüketici satın alma davranışı ölçeği Çağlıyan V ,Şahin E. ve Başer H. (2017) çalışmasında 0,866, satın alma niyeti ölçeği Can L. ve Maçka O. (2016) çalışmasında Cronbach Alfa Katsayısı 0,92, aynı çalışmada reklamlara karşı tutum ölçeğinin Cronbach Alfa Katsayısı 0,92 ve son olarak yine aynı çalışmada reklamların yaratıcılığı ölçeğinin Cronbach Alfa Katsayısı 0,89 olduğu görülmüştür ve bu doğrultuda ölçeklerin güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmektedir.

6.3. Araştırmanın Hipotezleri

H_{null} = Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>,01$).

H_a = Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<,01$).

H_{null} = Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1-\mu_2=0$).

H_a =Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1-\mu_2\neq 0$).

H_{null} = Katılımcıların yaş değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1-\mu_2=0$).

H_a = Katılımcıların yaş değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1-\mu_2\neq 0$).

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

7.1. Katılımcıların Özellikleri

Tablo-3: Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kız	152	52,6
	Erkek	137	47,4
Yaş	17-20 Yaş	138	47,8
	21-22 Yaş	79	27,3
	23 Yaş ve Üzeri	72	24,9

Tablo 2’de görüldüğü üzere çalışmada yer alan öğrencilerin % 52,6’sını kız öğrenciler % 47,4’ünü erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin yaş dağılımlarının % 47,8’ini 17-20 yaş grubu % 27,3’ünü 21-22 yaş grubu % 24,9’ünü 23 yaş ve üstü yaş grubu oluşturmaktadır.

7.2. Tüketici Satın Alma Davranışı Maddeleri

Araştırma kapsamında katılımcıların tüketici satın alma davranışbelirlemek hedefiyle Tablo 3’deki maddeler beşli Likert ile öğrenilmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo-4: Tüketici Satın Alma Davranışı Maddeleri

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Herhangi bir ürünü satın almadan önce o ürün/hizmet ile alakalı sosyal medyada çalışma gerçekleştiririm	3,09	1,28
Sosyal medya platformlarında beğendiğim markaların ürün yada hizmetlerini satın almayı tercih ederim	3,81	1,27
Satın alacağım ürün yada hizmet ile alakalı sosyal medyada bir tek önceden bildiğim bireylerin tavsiyelerine önemserim	4,03	1,10
Sosyal medya platformunda herhangi bir işletmenin benim ile iletişim sağlaması satın alma kararında bende olumlu bir etki bırakır	3,86	1,29
Sosyal medya platformları müşterilerin işletmeler ile iletişim sağlanması için doğru bir mecraadır	3,83	1,14
Satın alacağım mal ile alakalı sosyal medyada bulunan bilgi müşteri vasıtası ile oluşturulmuşsa o bilgiye güvenirim	3,93	1,16
Satın alacağım mal ile alakalı sosyal medya platformlarında popüler olan deneyimcilerin önerilerini önemserim	3,61	1,56
Satın alacağım mal ile alakalı sosyal medya platformlarında güvenilir verileri elde edeceğime inanırım	3,29	1,42
Satın alacağım mal ile alakalı sosyal medya platformlarında bulunan veri satıcı vasıtasıyla gerçekleştirilmiş ise o bilgiye güvenirim	3,24	1,48
Sosyal medyada firmaların düzenledikleri kampanyalara katılırım	3,22	1,59

Notlar: n=289 Cronbach's Alfa=.847, Friedman testine göre $\chi^2= 232.116$, p=.000 çıktılar istatistiksel yönden anlamlılık ifade etmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde tüketici satın alma davranışı algısının tüm maddeler için yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle katılımcılar; satın alacağım ürün yada hizmet ile alakalı sosyal medyada bir tek önceden bildiğim bireylerin tavsiyelerine önemserim (4,03) satın alacağım mal ile alakalı sosyal medyada bulunan bilgi müşteri vasıtası ile oluşturulmuşsa o bilgiye güvenirim (3,93) maddelerinde tüketici satın alma davranışı algı düzeyleri yüksektir.

Araştırma kapsamında katılımcıların satın alma niyeti düzeylerini tespit etmek amacıyla Tablo 4'deki maddeler beşli Likert ile sorulmuştur. Analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo-5: Satın Alma Niyeti Maddeleri

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Ürünü alma ihtimalim sosyal medya reklamını gördükten sonra yüksek olur	3,74	1,35
Ürünü almayı sosyal medya reklamını gördükten sonra düşünebilirim	3,21	1,34
Sosyal medya platformunda reklam faaliyeti gerçekleştirilen malı alma olasılığım fazladır	3,25	1,31

Notlar: n=289 Cronbach's Alfa=.876, Friedman testine göre $\chi^2= 62.051$, p=.000 sonuçlar istatistiksel yönden anlamlılık ifade etmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde satın alma niyeti düzeylerinin tüm maddeler için yüksek olduğu görülmektedir

Araştırma kapsamında katılımcıların reklama yönelik tutumlarını tespit etmek amacıyla Tablo 5’deki maddeler beşli Likert ile sorulmuştur. Analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo-6: Reklama Yönelik Tutum Maddeleri

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Sosyal medya reklamlarından hoşlanırım	3,59	1,22
Sosyal medya reklamlarını severim	3,43	1,49
Genellikle sosyal medya reklamlarını güzel bulurum	3,49	1,30

Notlar: n=289Crombach’s Alfa=.727, Friedman testine göre $\chi^2= 4.612$, p=.000 çıktılaristatistiksel yönden anlamlılık ifade etmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde reklama yönelik tutumların tüm maddeler için yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında katılımcıların reklamların yaratıcılığına ilişkin algı düzeylerini tespit etmek amacıyla Tablo 6’daki maddeler beşli Likert ile sorulmuştur. Analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo-7: Reklam Yaratıcılığı Maddeleri

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Sosyal medya reklamlarını yaratıcı bulurum	3,27	1,49
Sosyal medya reklamlarını sıra dışı bulurum	3,44	1,45
Sosyal medya reklamlarını ilgi çekici bulurum	3,64	1,37

Notlar: n=289Crombach’s Alfa=.816, Friedman testine göre $\chi^2= 21.423$, p=.000 çıktılaristatistiksel yönden anlamlılık ifade etmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde reklam yaratıcılığına ilişkin tüm maddeler için yüksek olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı “sosyal medya reklamlarının yaratıcılığı ve reklamlara karşı tutumun satın alma niyeti ve satın alma davranışına etkisini” incelemektir. Bu bağlamda Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasındaki ilişki non-parametrik dağılım nedeniyle Spearman’s rhokorelasyonu ile incelenecektir. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo-8: Tüketici Satın Alma Davranışı, Satın Alma Niyeti, Reklama Yönelik Tutum ve Reklamların Yaratıcılığı Ortalamaları Arasındaki İlişki

	(Y ₁)	(Y ₂)	(Y ₃)	(Y ₄)
Tüketici Satın Alma Davranışı	1			
Satın Alma Niyeti	.751** (p<0.01)	1		
Reklama Yönelik Tutum	.691** (p<0.01)	.541** (p<0.01)	1	
Reklamların Yaratıcılığı	.716** (p<0.01)	.641** (p<0.01)	.602** (p<0.01)	1

**Spearman’s rhokorelasyonu katsayısı, anlamlılık derecesi p<0.01

Tablo 7'deki korelasyon matrisinde görüldüğü üzere “tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasındaki ilişki” düzeyleri istatistiksel olarak önemli ve pozitif ($p < 0.01$) bir ilişki vardır. Genel olarak Spearman's rho korelasyonu katsayılarının anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığında bulunan p anlamlılık değeri 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı sıfır (null) hipotezi red edilerek, diğer alternatif hipotez kabul edilmiştir.

H_{null} = Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.01$).

H_a = Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < 0.01$)

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Analiz çıktıları Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo-8: Cinsiyet Değişkenine Göre Tüketici Satın Alma Davranışı, Satın Alma Niyeti, Reklama Yönelik Tutum ve Reklamların Yaratıcılığı Ortalamaları

	Kız (n=152)		Erkek (n=137)		Mann Whitney U Testi	
	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Z	p
Satın Alma Davranışı	3,50	0,94	3,69	0,77	1,258	,208
Satın Alma Niyeti	3,26	1,22	3,54	1,14	2,068	,03*
Reklama Yönelik Tutum	3,50	1,14	3,50	1,01	,557	,578
Reklamların Yaratıcılığı	3,38	1,27	3,51	1,18	,738	,461

Tablo 8'de görüldüğü üzere kız ve erkek öğrencilerin tüketici satın alma davranışı, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir. Mann Whitney U testi tablo değeri anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığında bulunan p anlamlılık değeri 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı sıfır (null) hipotezi kabul edilerek, diğer alternatif hipotez red edilmiştir.

Kız ve erkek öğrencilerin satın alma niyeti ortalamaları Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir. Mann Whitney U testi tablo değeri anlamlılığı incelendiğinde; % 95 güven aralığında bulunan p anlamlılık değeri 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı sıfır (null) hipotezi red edilerek, diğer alternatif hipotez kabul edilmiştir.

H_{null} = Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1 - \mu_2 = 0$).

H_a = Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

Katılımcıların yaş değişkenine göre tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo-9: Yaş Faktörü Odaklı Tüketici Satın Alma Davranışı, Satın Alma Niyeti, Reklama Yönelik Tutum ve Reklamların Yaratıcılığı Ortalamaları

	17-20 Yaş (n=138)		21-22 Yaş (n=79)		23+ Yaş (n=72)		Kruskal Wallis H Testi	
	Ort.	S.Sp.	Ort.	S.Sp.	Ort.	S.Sp.	X ²	p
Satın Alma Davranışı	3,60	0,85	3,68	0,75	3,46	0,99	1,320	,517
Satın Alma Niyeti	3,46	1,17	3,42	1,15	3,24	1,24	1,696	,428
Reklama Yönelik Tutum	3,49	1,07	3,62	0,94	3,39	1,22	,388	,824
Reklamların Yaratıcılığı	3,41	1,24	3,68	1,18	3,25	1,23	4,884	,087

Tablo 9'da görüldüğü üzere bütün yaş gruplarında tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları yaş değişkeninde Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermemektedir. Genel olarak Kruskal Wallis H testi tablo değeri anlamlılığını incelendiğinde; % 95 güven aralığında bulunan p anlamlılık değeri 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı sıfır (null) hipotezi kabul edilerek, diğer alternatif hipotez red edilmiştir.

H_{null} = Katılımcıların yaş değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları eşittir ($\mu_1 - \mu_2 = 0$).

H_a = Katılımcıların yaş değişkenine göre Tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

SONUÇ

Sosyal medya platformlarında yer alan kullanıcılar farklı kullanıcılar ile iletişim sağlayabilmekte, yapılan paylaşımlar vasıtasıyla kendilerini ifade edebilme imkanına sahip olmakta ve bu şekilde yeni bir etkileşim ortamına sahip olabilmektedirler. Bu platformlarda kullanıcılar kendi içeriklerini yaratarak özgürce bireysel düşüncelerini ifade edebilirken firmalarda hedef kitlelerine dönük etkileşim ve pazarlama faaliyetlerini devam ettirebilmektedirler. Son yıllarda firmaların internet destekli uygulamaları ve sosyal medya platformlarını daha çok önemsemesi yaratıcılığı yüksek reklamlar ile birlikte tüketicilerle daha etkili bir iletişimin oluşmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada Konya Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulunda okuyan öğrencilerin sosyal medya reklamlarının yaratıcılığı ve reklamlara karşı tutumun satın alma niyeti ve satın alma davranışına etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırma ile belirlenen örnekleme sürecinin ne şekilde yürüdüğü belirtilmeye uğraşmıştır.

Araştırmada öğrencilerin, tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları yüksek çıkmıştır.

Bu yönde çalışmanın hedefi bünyesinde belirtilen korelasyon matrisinde görüldüğü üzere; tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kız ve erkek öğrencilerin tüketici satın alma davranışı, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir.

Kız ve erkek öğrencilerin satın alma niyeti ortalamaları Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir.

Yaş gruplarında tüketici satın alma davranışı, satın alma niyeti, reklama yönelik tutum ve reklamların yaratıcılığı ortalamaları yaş değişkeninde Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre istatistiksel yönden anlam ifade eden bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Bu çalışma genel bir ifade ile ele alındığında, ulaşılan bulguların literatürde bu çalışmadan önce gerçekleştirilen çalışmalar ile aynı doğrultuda sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Bu çalışmalar, sosyal medya pazarlaması, satın alma niyeti, satın alma davranışı, reklamlara karşı tutum ve reklamların yaratıcılığı olgularının ne denli önemli olduğunu ifade etmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular genel hatlarıyla sosyal medya platformlarında yer alan araçların satın alma niyeti, satın alma davranışı, reklamlara karşı tutum ve reklamların yaratıcılığı bir etkisinin olduğu ifade etmektedir. Bütünsel bir bakışta firmaların sosyal medya pazarlama faaliyetlerine mevcut durumdan daha çok önem vermelerinin firma adına verimli bir sonuç doğuracağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ahmet T. ve Mustafa Y. (2010). “*Turistlerin Tüketim Davranışları Kültüre – Milliyete Göre Farklılık Gösterir Mi ? Alman ve Rus Turistler Üzerine Bir Araştırma.*” İşletme Araştırmaları Dergisi Cilt: 2 , Sayı: 2, Sayfa: 43-64.

Altunışık R., vd. (2010). “*Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.*” Sakarya Yayıncılık (6. Baskı), Sakarya.

Amjad M. vd. (2015). “*Examining Attitudes and Beliefs Towards Online Advertising in Pakistan.*” International Journal of Scientific – Engineering Research, 6 (1), 63 – 80.

Baack D. vd. (2016). “*Advertising to Businesses: Does Creativity Matter?*” Industrial Marketing Management. 169 – 177.

Berthon, P. R., Pitt, L. F., Plangger, K., & Shapiro, D. (2012). “*Marketing meets web 2.0, social media, and creative consumers: implications for international marketing strategy.*” Business Horizons, 55, 261-271.

Blackwell, Roger, Paul W., Miniard And James F.,Engel, (1993). “*Consumer Behaviour.*” Harcourt College Publishers, New York.

Bock, G.W., Lee, J., Kuan, H. H., & Kim, J. H. (2012). “*The Progression Of Online Trust In The MultiChannel Retailer Context And The Role Of Product Uncertainty.*” Decision Support Systems, 53(1), 97-107, doi:10.1016/j.dss.2011.12.007

Buhalis, D., Law, R. (2008). “*Progress in information technology and tourismmanagement:20 years on and 10 years after the internet-the state of e-tourism research.*”Tourism Management, 29, 609-623.

Burke, M., Marlow, C., & Lento, T. (2010). “*Social network activity and social wellbeing*”.In Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1909-1912.

Can, L. ve Maçka O. (2016). “*Sosyal Medya Reklamlarının Yaratıcılığının ve Reklama Yönelik Tutumun Satın Alma Niyetine Etkisi.*” 21. Pazarlama Kongresi. Kütahya.

Chen, Y., Fay, S., & Wang, Q. (2011). “*The role of marketing in social media: how online consumer reviews evolve.*” Journal of Interactive Marketing, 25, 85-94.

Cheung, C. M. K., Chiu, P. Y., LEE, M. K. O. (2011). “*Online social networks: why do students use facebook?.*”Computers in Human Behavior, 27, 1337-1343.

Chiou, J. S. ve Shen, C. C., (2006). “*The Effects Of Satisfaction, Opportunism, And Asset Specificity On Consumers' Loyalty Intention Toward Internet Portal Sites.*”International Journal of Service Industry Management, 17(1), 7-22.

Chung, C.,& Austria, K. (2010). “*Social media gratification and attitude toward social media marketing messages: a study of the effect of social media marketing messages on online shopping value.*” Proceedings of the Northeast Business and Economics Association, 581-586.

Dick, A. S., ve Basu, K., (1994). “*Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework. Journal of The Academy of Marketing Science,*” 22(2), s.99-113.

Dinçer, Ömer (1998). “*Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*” (5. Baskı). İstanbul:Beta Yayınları.

Drury G. (2008).” *Opinion piece: Social media: Should marketers engage and how can it be done effectively?.*” Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice 9: 274–277.

El-Murad, J., West D., (2004).” *The Definition And Measurement Of Creativity: What Do We Know?*” Journal of Advertising Research, 44(2), 188–201, DOI: 10.1017/S0021849904040097

Eren, Erol (2000). “*İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*” (5. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Giri, A. V., (2015). “*Advertising and Consumer Behavior.*” International Journal of Multifaceted and Multilingual Studies, 1(4),

Goddard, A. (2001),”*The Language of Advertising*”, Taylor&Francis e-library. 146

Hanna, R., Rohm, A., & Crittenden, V. L. (2011). “*We’re all connected: the power of the social media ecosystem*”. Business Horizons, 54, 265-273.

Heinonen K. (2011). “*Customer Activity in Social Media: Managerial Approachers to Consumers’ Social Media Behavior.*” Journal of Consumer Behavior, 10, 356- 364.

Hoffman D.L., Fodor M. (2010). “*Can You Measure the ROI of Your Social Media Marketing*”. MIT Sloan Management, 52/1, 41-49.

Hülya, Y. (2013).*Yaşam Tarzının Müşteri Sadakati Ve Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkileri: Organik Gıda Ürünlerini Kullanan Tüketiciler Üzerinde Bir Uygulama*. Atılım Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

İslamoğlu, A.H. ve Altunışık, R. (2013). *Tüketici Davranışları*. Beta Yayıncılık, İstanbul, İşletme Fakültesi Yayınları.

İşlek, M. S. (2012). *Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkileri: Türkiye’deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

John, C. M. and Michael S. M. (2004).*Consumer Behavior A Frame Work*. Sample Pages, Page: 12- 23, s. 3.

Johnson, M. D., Herrmann, A. ve Huber, F., (2006), *The Evolution of Loyalty Intentions*. Journal of Marketing, 70(2), 122-132.

Kannan, R., Tyagi, Sarika, (2013). *Use of Language in Advertisements*. English for Specific Purposes World, 37(13), 1-10

Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (10.Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. .

Kaplan, A. M., Haenlein, M. (2010). *Users of the world, unite! the challenges and opportunities of social media*. Business Horizons, 53, 59-68.

Karabulut, M. (1989). *Tüketici Davranışı*. 3. Basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kardes, F. R. (2002). *Consumer Behavior and Managerial Decision Making*. Pearson Prentice- Hall. p. 457.

Karson, E. J., S. D. McCloy, P. G. Bonner (2012). *An Examination of Consumers' Attitudes and Beliefs towards Web Site Advertising*, Journal of Current Issues & Research in Advertising, 28(2), 77-91, doi.org/10.1080/10641734.2006.10505200

Kazançoğlu, İ., E. Üstündağı, B. Baybars(2010). *Tüketicilerin Sosyal Ağ Sitelerindeki Reklamlara Yönelik Tutumlarının Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Facebook Örneği*. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 4(8), 159-182. <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>

Kerpen, D., (2011). *Likeable Social Media-How to Delight Your Customers, create an Irresistible Brand, And Be Generally Amazing on Facebook (and Other Social Network)*, McGraw-Hill Books.

Kietzmann, J. H., Hermkens, K., Mccarthy, I. P., Silvestre, B. S. (2011). *Social media? Get serious! understanding the functional building blocks of social media*. Business Horizons, 54, 241-251

Kim, Angella ve Ko, Enju (2010). *Impacts of Luxury Fashion Brand's Social Media Marketing on Customer Relationship and Purchase Intention*. Journal of Global Fashion Marketing, 1:3, 164-171.

Kim, C., Galliers, R. D., Shin, N., Ryoo, J. H. ve Kim, J., (2012). *Factors Influencing Internet Shopping Value and Customer Repurchase Intention*. Electronic Commerce Research and Applications, 11(4), 374-387.

Kim, H. W., Gupta, S. ve Koh, J., (2011). *Investigating The Intention To Purchase Digital Items In Social Networking Communities: A Customer Value Perspective*. Information&Management, 48(6), 228-234

Koç, E. (2013). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Kotler P., Zaltman G.(1971). *Social Marketing An Approach To Planned Social Change*. Vol:35, Sayfa :3-12 .

Kotler, P (2000). *Pazarlama Yönetimi*. Beta basım yayım,10. Baskısı, İstanbul.

Kula Demir, N.,(2006) *Kültürel Değişmelerin Reklamlarda Kadın ve Erkek Rol Modellerine Yansımaları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 285-304.

Kuo, Y. F., Wu, C. M. ve Deng, W. J., (2009). *The Relationships Among Service Quality, Perceived Value, Customer Satisfaction and Post-Purchase Intention In Mobile Value-Added Services*. Computers In Human Behavior, 25(4), 887- 896.

Lee, J., Hong I. B. (2016). *Predicting Positive User Responses To Social Media Advertising:The Roles Of Emotional Appeal, Informativeness, And Creativity*, International Journal Of Information Management, 36, 360–373, doi:10.1016/j.ijinfomgt.2016.01.001.

Li, N.,& Zhang, P. (2002). *Consumer online shopping attitudes and behavior: an assessment of research*. Eighth Americas Conference on Information Systems. Electronic Commerce Customer Relationship Management, 508-517.

Mangold W.G., Faulds D.J. (2009). *Social media: The new hybrid element of the promotion mix*. Business Horizons, 52, 357-365.

Micheal, S. (1999). *Consumer Behaviour. A European Perspective* Tf Prentice Hall Third Edition Peartion Education.

Mills A. (2012). *Virality in Social Media: the SPIN Framework*. Journal of Public Affairs, 12: 2, 162-169.

Neti, S. (2011). *Social media and its role in marketing*. International Journal of Enterprise Computing and Business Systems, 1(2), 1-15..

Onay, A. (2012). *Reklamlara Yönelik Tutumlar: Nitel bir Araştırma*, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4(1), 51-66.

Papasolomou, I., Melanthiou, Y. (2012). *Social media: marketing public relations' new best friend*. Journal of Promotion Management, 18, 319–328.

Pelin, F. T. (2012). *Marka Değeri İle Tüketici Satın Alma Davranışları Arasındaki İlişki: İstanbul'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi.

Saadeghvaziri, F., Dehdashti, Z., & Askarabad, M. R. (2013). *Web advertising: assessing beliefs, attitudes, purchase intention and behavioral responses*. Journal of Economic and Administrative Sciences, 29(2), 99-112, <http://dx.doi.org/10.1108/JEAS-09-2013-0029>

Saravanakumar T. Ve SuganthaLakshmi T. (2012). *Social Media Marketing*. Life Science Journal, 9(4), 4444-4445.

Sasser, S.L., Koslow S. (2008). *Desperately Seeking Advertising Creativity*, Journal of Advertising, 37(4), 5–19, DOI: 10.2753/JOA0091-3367370401

See-To, E. W. ve Ho, K. K., (2014). *Value Co-Creation and Purchase Intention In Social Network Sites: The Role Of Electronic Word-of-Mouth and Trust a Theoretical Analysis*. Computers in Human Behavior, 31, 182-189.

Sekaran, U. (2003). *Research methods for business: a skill-building approach (4th ed.)*. United States of America: John Wiley and Sons, Inc

Shah, S. S. H., Aziz, J., Jaffari, A. R., Waris, S., Ejaz, W., Fatima, M.ve Sherazi, S. K., (2012). *The Impact of Brands On Consumer Purchase Intentions*. Asian Journal of Business Management, 4(2), 105-110.

Smith, A. N., Fischer, E., & Yongjian, C. (2012). *How does brand-related user-generated content differ across youtube, facebook, and twitter?* Journal of Interactive Marketing, 26, 102-113.

Smith, R.E., Yang X. (2004), *Toward A General Theory Of Creativity In Advertising: Examining The Role Of Divergence*, Marketing Theory, 4 (1/2), 31–58, DOI: 10.1177/1470593104044086

Sondoh, S. L., Omar, M. W., Wahid, N. A., Ismail, I., ve Harun, A., (2007). *The Effect of Brand Image On Overall Satisfaction and Loyalty Intention In The Context Of Color Cosmetic*. Asian Academy of Management Journal, 12(1), 83-107.

Subramani, M. R., & Rajagopalan, B. (2003). *Knowledge-sharing and influence in online social networks via viral marketing*. Communications of the ACM, 46(12), 300-307.

Sweeney, J. C. ve Soutar, G. N. (2001). *Consumer Perceived Value: The Development of A Multiple Item Scale*. Journal of Retailing, 77(2), s.203-220.

Şahin E., Çağlıyan V. ve Başer H. (2017). *Sosyal Medya Pazarlamasının Tüketici Satınalma Davranışına Etkisi: Selçuk Üniversitesi İİBF Örneği*. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(4), 67-86.

Till, B.D., Baack D.W. (2005). *Recall And Persuasion: Does Creative Advertising Matter?* Journal of Advertising, 34(3), 47–57, DOI: 10.1080/00913367.2005.10639201

Uçar, F. (2012). *Tüketicilerin İnternet Reklamlarına Yönelik Tutumları, I. Uluslararası İletişim Öğrenciler Sempozyumu*, Ege Üniversitesi, 128-143. file:///C:/Users/User/Downloads/12-24-1-SM%20(2).pdf

Uusitalo, L. (2010). *Advertising and consumer behavior Chapter 28*, The Authors and Student Literature, 553-572.

Vinerean, S., Cetina, I., Dumitrescu, L., Tichindelean, M. (2013). *The effects of social media marketing on online consumer behavior*. International Journal of Business and Management, 8(14), 66-79.

Vogel, V., Evanschitzky, H. ve Ramaseshan, B., (2008). *Customer Equity Drivers and Future Sales*. Journal of marketing, 72(6), 98-108.

Vries, L. D., Gensler, S., & Leeflang, P. S. H. (2012). *Popularity of brand posts on brand fan pages: an investigation of the effects of social media marketing*. Journal of Interactive Marketing, 26, 83-91.

Wang, X., Yu, C. ve Wei, Y., (2012). *Social Media Peer Communication and Impacts On Purchase Intentions: A Consumer Socialization Framework*. Journal of Interactive Marketing, 26(4), 198-208.

Wayne, H. and Deborah, M. (1997). *Consumer Behavior*. 1. Basım: Houghton Mifflin Co.

Weilbaeher, W. M. (2001). *Point of View: Does Advertising Cause A "Hierarchy of Effects"*. Journal of Advertising Research, 41(6), DOI: 10.2501/JAR-41-6-19- 26.

Xiang Z. and Gretzel U. (2010). *“Role of Social Media in Online Travel Information Search.”* Tourism Management. 31. 179-188.

Yazıcıoğlu Y. ve Erdoğan S. (2004). *“SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri.”* Detay Yayıncılık. Ankara.

Zeithaml V. vd. (1996). *“The Behavioral Consequences of Service Quality.”* Journal of Marketing. 60 (2). 31-46.

ULUSLARARASI İŞLETMELERDE STRATEJİ KAVRAMININ ÖNEMİ VE STRATEJİK YÖNETİME GEÇİŞ AŞAMALARI

Koray Karabulut¹

Hasan Tağraf²

ÖZ

Strateji sözcüğü Yunanca “stratos” (ordu) ve “agein” (yönetim) kavramlarının birleşiminden oluştuğu düşünölmektedir. İlk olarak askeri strateji açasından savaşların belirsizlik ve muhtemel risklerine karşı gerek duyulan taktikleri ve ordunun sahip olduğu çeşitli kaynakları, ulaŐılmak istenen hedeflere uygun bir şekilde nasıl kullanılacağı gibi bilgiler içeren bir kavram olarak oluşmuştur. Sosyal bilimler açasından ise strateji; işletmenin belirlemiş olduğu amaçlarını gerçekteŐirebilme yeteneği üzerinde uzun dönemde etki oluşturması beklenen bir karar ya da birbirini izleyen kararlar bütünü olarak tanımlanabilir. Strateji kavramının sosyal bilimler alanında kullanılmaya başlanması ise 1960’lı yıllardan sonra olmuştur. İŞletmeler için giderek hayati bir öneme sahip olan strateji kavramı gelişme göstererek bir yönetim sürecine dönüŐmesiyle stratejik yönetim kavramına geçilmiştir. Stratejik yönetimin gelişme evreleri ise ilk olarak Planlama, Uzun Dönem Planlama, Stratejik Planlama, Stratejik Yönetim ve Stratejik Yönetimde Modern Yaklaşım aŐamalarından oluşmaktadır. Bu çalışma ile Stratejik Yönetim sürecinin uluslararası işletmelerde ilk olarak amaçların belirlendikten sonra dış çevre analiziyle işletme için nelerin fırsat nelerin tehdit oluşturduğunu yani işletmenin potansiyelini belirleme stratejik yönetim kavramının işletme üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Stratejik Yönetim, Uluslararası İŞletmeler

¹Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 20189320007@cumhuriyet.edu.tr

²Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, htagraf@cumhuriyet.edu.tr

STRATEGIC MANAGEMENT TRANSITION STAGES AND STRATEGIC IN INTERNATIONAL BUSINESS

ABSTRACT

The strategy word is thought to be a combination of the Greek concepts of "stratos" (army) and "agein" (management). It was originally formed as a concept that included tactics needed for the uncertainty and potential risks of wars in terms of military strategy and how the various resources of the army could be appropriately used according to the objectives to be achieved. In terms of social sciences, strategy is; it may be defined as a decision that is expected to have a long-term impact on the ability of the business to achieve its stated objectives, or a set of successive decisions. The concept of strategy started to be used in the social sciences after 1960's. Strategic concept, which has an increasingly vital importance for enterprises, has evolved into a management process, which has led to the concept of strategic management. The developmental stages of strategic management consist of Planning, Long-Term Planning, Strategic Planning, Strategic Management and Modern Approaches in Strategic Management. This study examines the effect of strategic management concept on the business without determining the potential of the business, what is the opportunity for what is the opportunity for the enterprise by analyzing the external environment after the goals of Strategic Management are first determined in international business.

Keywords: Strategic, Strategic Management, International Business

GİRİŞ

Küresel çapta yaşanan ve giderek artan rekabet karşısında stratejik yönetim kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Sadece özel sektörde değil, kamu ve üçüncü sektörde faaliyet gösteren tüm organizasyonlar globalleşme ve bunun getirdiği rekabet olgusu karşısında daha stratejik düşünmeye, stratejik planlamaya, stratejik karar almaya eskisinden daha fazla önem verir olmuşlardır. Gerçekten de 1980'li yıllar öncesinde stratejik yönetim daha ziyade özel sektör alanında sadece çok uluslu şirketler, büyük holding ve şirketler tarafından bilinir ve uygulanırken, bugün çok sayıda organizasyon stratejik yönetimi araç olarak kullanmaktadır (Aktan, 2008: 5).

Günümüz dünyasının işletmelerinde temel amaç, en iyi hizmeti ve ürünü en verimli ve etkin şekilde sunacak strateji ve yöntemlerinin geliştirilmesi ve böylece işletmenin hedef ve amaçlara en etkin ve verimli şekilde ulaşılmasıdır. Bu da ancak; çok hızlı değişen dünyada bu değişimlere karşı işletmelerinin uyum sağlayabilmeleri için uzun dönemli vizyona sahip olmalarıyla ve bu şekilde gerekli stratejilerin belirlenerek uygulamaya konulmasıyla mümkündür (Güçlü, 2003: 62).

Stratejik yönetim, özel sektör, kamu sektörü ve üçüncü sektörde (kar amacı gütmeyen gönüllü sektörde) faaliyet gösteren tüm organizasyonlarda geleceğe yönelik amaç ve hedeflerin belirlenmesine ve bu hedeflere ulaşılabilmesi için yapılması gerekli işlemlerin tespit edilmesine imkân sağlayan bir yönetim tekniğidir. Bu tanım içerisinde; Vizyon, Misyon, Strateji ve Aksiyon olmak üzere dört unsur yer almaktadır (Aktan, 2008: 5):

- *Vizyon:* İleriye dönük olarak gerçekleştirilebilir genel amaçları ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, vizyon, organizasyonun ulaşmak istediği geleceğin bir resmidir.
- *Misyon:* Gelecekte ulaşılması istenen hedefe (vizyona) yönelik görev ve kararlılık ifadesidir. Misyon, organizasyon açısından “biz niçin varız?” sorusunun yanıtıdır.
- *Strateji:* Planlanan geleceğe ulaşmada hangi yolların işletme için faydalı/zararlı olduğunu gösteren genel bir planlamadır.
- *Aksiyon:* Belirlenen stratejiler çerçevesinde izlenecek yollardır.

Stratejik yönetimde bu dört kavram büyük önem taşımaktadır. Stratejik yönetimin esasen bu dört kavramı içeren bir yönetim tekniği olduğunu söyleyebiliriz. Stratejik yönetimin en önemli özelliği, organizasyonun hem kendi durumunu hem de organizasyon dışındaki çevrenin analizine imkan tanımasıdır (Aktan, 2008: 5).

Strateji kavramı işletmenin sahip olduğu kaynakları belirlemiş oldukları misyon doğrultusunda kullanılacağını gösteren somut bir olgudur. Stratejik yönetim ise, tüm organizasyonlarda geleceğe yönelik amaç ve hedeflerin belirlenmesine ve bu hedeflere ulaşılabilmesi için yapılması gerekli işlemlerin tespit edilmesine imkân sağlayan bir yönetim tekniğidir. Bu tanım içerisinde vizyon, misyon, strateji ve aksiyon olmak üzere başlıca dört unsur yer almaktadır (<http://www.ytukvk.org.tr/arsiv/stratejikburak.htm>).

1. STRATEJİLERLE YÖNETİM

Günümüzde işletmeler için stratejilerin temel amacı, belirsizlik ortamında kuruluşun istenilen sonuçlara ulaşabilmesini sağlamak olarak belirtilmektedir. Strateji, bir işletmenin amaçları doğrultusunda belirsizlik ve risk ortamında fırsatçı olmasına imkân sağlamaktadır (Helvacı, 2005:169). Bu fırsatçılık işletmelere yaşanan yoğun rekabet ortamında mukayeseli üstünlük sağlamaktadır. Bu tarafı ile strateji uzun süreli seçimlerle ilişkin bir kavram olmuştur. Stratejik düşünceyi uygu-lamaya yansıtan planlar ise, işletmedeki denetimin kapsamını, amacını, kaynaklarını ve süresini kapsamaktadır. Amaç ve hedeflerin formülasyonu ile kullanılacak araçları dizgesel olarak göstermektedir (Okur, 2007: 74). Artık stratejilerle yönetim sayesinde işletmeler, geleceğe daha planlı ve sistematik bir şekilde hazırlanma imkânı elde etmeye başlamışlardır (Akçakaya, 2003:235). Bu durum tüm dünyada özellikle de çok uluslu işletmelerde strateji kavramının hızla önem kazanmasına yol açmıştır.

İşletme yönetiminin tanımında amaçların elde edilebilmesi için işletme kaynaklarının etkili ve verimli bir şekilde insanlar aracılığıyla kullanılacağı belirtilmektedir. Peki nasıl?... Arzulanan sonuçlara ulaşabilmek için yönetimi gerçekleştirecek kişi veya gruplar, ellerindeki kaynakları ne zaman, nasıl ve ne şekilde ve niçin kullanacaklardır? Bu sorulara cevap olarak şunları söyleyebiliriz; Önce amaçlar ve bu amaçlara ulaşılabilir yollar ve analiz edilecek (planlama), sonra kaynaklar bir yapı ve düzen içinde gruplanacak ve düzenlenecek (organize etme), daha sonra insanlar kurulmuş düzen içinde harekete geçirilecek (yürütme) ve son olarak da işlerin yöntemine, düzenine ve amaçlarına uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığı denetlenecek (kontrol etme). İşte bu dört işlevi yönetimin işlevleri (fonksiyonları) olarak isimlendiriyoruz. Her yönetim sürecinde bu dört unsurun az veya çok mutlaka olması gereklidir. Ne var ki bu işlevler için ayrılan süre yöneticiden yöneticiye ve işten işe farklılık gösterebilir. Bazı rutin işlerde planlama ve organizasyon işlevleri daha az süre alabilirken, yürütme işlevi daha fazla bir süreyi kapsayabilir. Bazı işlerde ise planlama ve/veya organizasyon işlevleri önemli olup, daha fazla zaman alabilir. Yönetim işlevleri aşağıda daha kapsamlı olarak açıklanmıştır (Ülgen ve Mirza, 2010: 25-26):

- *Planlama:* Yönetimin ilk işlevi olan planlama, işletmenin amaçlarının tespiti ve bu amaçlara erişebilmek için gerekli yol ve araçların belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Amaçlar belirlenmeden, nereye varılacağı, neye erişilmek istendiği bilinmeden bir işletme veya örgütün kurulması söz konusu olamaz. Bu nedenle bu yönetim işlevinde işletmenin amaçlarının belirlenmesi, bu amaçlara hangi araçlarla, ne zaman ve hangi sürelerde ulaşılacağına saptanması, daha sonra da çeşitli seçenekler arasından işletmeyi amaçlarına ulaştıracak plan ve araçlar arasından seçim kararı verilmesi gibi hususlar önemli olanlarıdır. Planlama işlevinde bilgi toplama, analiz yapma, varsayımların kurulması, tahmin ve öngörülerin yapılması, seçeneklerin belirlenmesi, karar verme gibi konular ön plana çıkmaktadır.
- *Organize etme:* Organize etme işlevi planlamadan sonra gelmektedir. Amaçlar, planlar ve araçlar belirlendikten, analizler yapıp kararlar verildikten sonra bunları gerçekleştirecek yapının kurulması organize etme süreci içinde yer alır. Bu durumda planlama faaliyetlerinin sonucu olarak organizasyon, üretim unsurlarını düzenli bir şekilde toplayan, gereken faaliyetleri yerine getirmek

için kişileri düzenleyen, bu kişileri birbiriyle bağlantılı görevler aracılığıyla birleştiren, belirli amaçların yerine gelmesi için bireylerin etkili bir biçimde, beraberce, tam bir uyum içinde çalışmalarına yardım etmeye yönelik bir süreçtir. Bu durumda organize etme sürecini, amaçlara uygun olarak işlerin gruplandırılması, bölüm ve departmanların kurulması, yetki ve sorumlulukların belirlenerek verimli çalışmaya uygun bir yapının oluşturulması ve koordinasyonunun sağlanması olarak tanımlayabiliriz. Bu safhada işlerin gruplandırılması, emir komuta düzeninin kurulması, bölümlendirilmenin yapılması, yetki ve sorumlulukların, gerekli iş gücünün ve yönetim alanlarının belirlenmesi, merkezi veya yerel yönetim uygulamaları, yönetim düzeylerine ve diğer işlere uygun nitelikte personelin seçimi ve atanması hususları ele alınmaktadır.

- *Yürütme:* Yönetim sürecinin üçüncü işlevi “düğmeye basmak ve işletmeyi amaçlarına uygun olarak harekete geçirme” safhasıdır. Planlar yapıp gerekli yapı kurulduktan sonra işi yapacak kişilerin harekete geçirilmesi bu süreçte olur. İşletmede işi yapacak olanlar işletmenin çalışanlarıdır. Dolayısıyla yürütme süreci işi yapacak olan “ çalışan insanlarla ilgilidir”. Planlar ne kadar iyi olursa olsun, yapı ne kadar iyi kurulursa kurulsun, işi yapacak çalışanlar doğru seçilmez ve iyi yönetilmezse, kişiler verimli çalışmazlarsa amaçlara etkili ve verimli bir şekilde varabilmek zorlaşır. Bu nedenle insanı anlamak, iyi yöneticilik ve liderlik becerilerine sahip olabilmek, çalışanların amaçlar doğrultusunda verimli bir şekilde performanslarını arttırabilmek için gerekli motivasyonu sağlayabilmek ve doğal olarak tüm bunları yapabilmek için işletmede etkili bir iletişimi gerçekleştirmek bu evrede yapılması gerekli konular arasında sayılabilir.
- *Kontrol:* Planlama ile başlayan, organize etme ve yürütme ile süren yönetim işlevlerinden sonuncusu kontrol işlevidir. Kontrol işlevi genel olarak görülen işlerin amaçlara, konulan usul, prosedür ve standartlara uygun olarak yapıp yapılmadığını belirlemek için ve gerektiğinde düzenlemeler yaparak işlerin amaç ve planlara uygun olarak yürütülmesini sağlamaya yönelik faaliyetlerin tümünü kapsar. Geleneksel geribildirim niteliğinde kontrol teknikleri ve eşzamanlı kontrol teknikleri işletmelerde kullanılan temel kontrol teknikleridir. Kontrol etme her ne kadar en son yönetim işlevi olarak görülse de hızlı değişen koşullar ve teknolojiler bu işlevin diğer ilk üç yönetim işlevinin her safhasında yer almasını ve etkili olarak uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim çağdaş yönetim yaklaşımları içerisinde kabul edilen ve birçok işletme de uygulanan Toplam Kalite Yönetimi aslında sürekli kontrol ve geliştirmeye dayanan bir yönetim uygulamasıdır.

1.1 Kavramsal Yönetim

Strateji sözcüğünün Yunanca “stratos” (ordu) ve “agein” (yönetim) kavramlarının birleşiminden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Askeri strateji, tarihsel olarak savaşların belirsizlik ve risklerine karşı gerek duyulan taktikleri de içerir. Orduların, başta asker sayısı olmak üzere, silah, mühimmat taşıt araçları, yiyecek, giyecek, su gibi çeşitli kaynakları kullanarak hedeflerine ulaşmaları gerekir. Aynı zamanda, benzer gayretler içerisindeki rakiplerine karşı daha çabuk, verimli ve etkin olmaya çalışmalıdırlar (Çifci, 2011).

Kimi yazarlar kelimenin etimolojik yönden Latince “stratum” kelimesinden türetildiğini ifade etmektedirler. Latince’de “stratum”; “yol, çizgi, nehir yatağı” anlamlarına gelmektedir. Strateji kelimesinin sözlük anlamı ise “bir amaca varmak için eylem birliği sağlama ve düzenleme sanatı” olarak ifade edilebilir. Strateji, özellikle askeri terminolojide çok sık kullanılan bir kavramdır. Savunma alanında strateji kelimesi, Eski Yunanlı General Strategos’un adına atıfla kullanılmakta ve bu generalin savunma alanındaki bilgi ve taktiklerini ifade etmektedir (Aktan, 2008: 6).

Askeri stratejide kullanılan ilkeler, günümüzde farklı kurum ve kuruluşlar için de geçerliliğini korumaktadır. Bu açıdan strateji; ileriye yönelik (uzun dönemli) politikalar üretme, güç odaklı olma, amaç ve araç uygunluğunu sağlama, eldeki kaynakların etkin dağılımı ve kullanımını gerçekleştirme, esnek ve tedbirli olma gibi ilkeleri de içeren bir anlayışı sergilemektedir (Bircan, 2002).

Strateji, bir amaç ve hedeflerin başarıya ulaşması için yapılacak olan genel planların ilişkisidir.

Strateji dünya çapında, organizasyonlar, işletmeler ve şirketler için kullanışlı ve uygun bir strateji oluşturma anlamına gelmektedir. 1962 ve 1996 yılları arasında çeşitli yazarlar tarafından sıklıkla kullanılan strateji kavramı kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır.

Stratejinin sözlük anlamı; bir işletmenin amaçlarını gerçekleştirme yeteneği üzerinde uzun dönemde etki yaratması öngörülen bir karar ya da birbirini izleyen kararlar bütünüdür. Kavram askeri kökenlidir. Askerlikte strateji deyince, askeri gücün hareketlerinin, karar verme yetkisine sahip olanlarca belirlenen hedeflere ulaşacak ve gerektiğinde askeri, siyasal, ekonomik ve manevi güçleri birbirleriyle uyumlu kılacak biçimde yönlendirilmesi sanatı anlaşılır (Özer, 2015: 71).

2. STRATEJİK YÖNETİMİNİN EVRELERİ VE STRATEJİK YÖNETİME GEÇİŞ

Strateji kelimesi eski Yunancada *strategos* kelimesinden geldiği belirtiliyor olsa da stratejik yönetim konularının işletmeler bakımından bir çözüm yolu olarak kullanılması çok eski tarihlere uzanmamaktır. İşletmelerde stratejik yönetimin gelişme evreleri aşağıdaki gibidir (Ülgen ve Mirze, 2004: 40);

- *Planlama:* 1950’li yıllar geleceğin sistematik olarak düşünülmesinin kazandığı dönemlerdir. Geleceğin tasarlanabilmesi için “önceden düşünme süreci” mekanizmalarının oluşturulduğu yıllardır. İşletmeler açısından bu dönemin planları, görünür, yakın geleceği görmeye çalışan, sınırlı kapsamlı iş planları niteliği taşımaktadır. Ayrıca bu dönem Gordon-Howell raporunun oluşturulduğu ve işletmeler politikası dersinin öneri olarak sunulduğu döneme denk gelmektedir.
- *Uzun Dönem Planlama:* 1960’lı yıllara gelindiğinde daha uzak noktaları görme, algılama ve değerlendirme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu durum da işletmeler uzak geleceği tahmin etmek için çevreleriyle ilgili daha kapsamlı planlar oluşturmuşlardır. Bu planlar uzun dönemde işletmenin çevresiyle ilişkisini ele alarak gelecekle ilgili tahminde bulunmaktadır. 1965’li yıllarda ise planlama da “parçacı” yaklaşımın yetersizliği anlaşılmış, sınırlı kapsamlı iş planlarının birbirleri ile ilişkili olduğu belirlenmiş ve işletmenin bir ‘bütün’ olarak düşünülerek, ‘toplu planlama’ yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte daha önceden belirtildiği gibi, 1970’lerin başında Gordon-Howell raporunun önerileri birçok işletme okulunda kabul edilerek, işletme politikası dönemine geçilmiştir.

- *Stratejik Planlama*: 1970'li yıllara gelene kadar planlama anlayışı temelde, geleceği tahmin etme, gelecek için kabul edilebilir hedefler, ulaşılabilecek noktalar belirleme ve buna göre davranma anlayışına dayanmaktadır. Ancak 1970'li yıllarda bunun yeterli olmadığı, ulaşılabilecek hedefler belirleme yerine izlenecek yön çiziminin daha gerçekçi olduğu düşünülmüştür. Böylece, rakiplerin olası faaliyet ve karşı davranışları da analize dâhil edilmiştir. Dolayısıyla planlamaya stratejik bir boyut getirilmiştir. Stratejik planlamanın kökleri, II. Dünya savaşı sonrası işletmelerde uygulanmaya başlayan uzun dönemli planlama uygulamalarına kadar uzanır. Uzun dönemli planlar, o tarihlerde, analitik bir düşünce tarzından ziyade, karşılaşılan güncel olayların geleceğe dönük olarak tahmin edilmesinden ibaretti. Bir anlamda istatistik tekniklerle olayların geleceğe uzandırılmış bir görüntüsü durumundaydı. Bu durumun doğal sonucu olarak, gelecekte nelerle karşılaşacağı uzun dönemli planlamanın ana amacı olmaktadır. Böylece işletmenin uzak ve yakın çevresinde neler olabileceğini, nasıl bir gelecekte karşılaşabileceği konuları açıklığa kavuşturulmak isteniyordu (Ülgen ve Mirze, 2010: 38).

Askeri kökenli bir kelime olan stratejiyi, işletmeler için bir yönetim aracı haline getirmek planlama ile gerçekleşir. Planlama yapıldıktan sonra, plan stratejik yönetimin uygulama aracı olarak kullanılabilir. *Stratejik planlama*:

- ✓ Bir yönetim planlaması modelidir;
- ✓ İşletmeler tarafından sıklıkla tercih edilen bir karar verme aracıdır;
- ✓ Giderek artan hızlı değişme ve gelişmelere uyum sağlamak için, her türlü yatırım yapma ve geleceği tanımlamadır;
- ✓ Ulusal kaynakların yönetim ve denetimini gerçekleştirmek, üretim ve insan gücünün geliştirilmesi konusunda teknolojik yetersizliği önlemek amacıyla yönelik bir makro planlama aracıdır;
- ✓ Kurum veya şirket açısından bir mikro planlama modelidir
- ✓ İşletme, kurum veya kuruluşun beş, on veya daha fazla yılda nerede olmak istediğinin açıklıkla belirlenmesi sürecidir. Zira, rekabete dayalı ve hızlı değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir ortamda, stratejik planlama öncelikle yenilikleri, ilerlemeyi ve şirketin çevresi ile uyumunu sağlayarak meydana gelen değişiklikleri denetim altında tutmayı hedefler. Ülkenin dış rekabet altında yaşadığı hızla değişim ortamında ise, kamu kuruluşları için ülke stratejik hedefleri (ve planları) doğrultusunda işbölümü içindeki yer ve hedeflerini dikkate alan kurum stratejileri ve eşgüdümlü stratejik yönetim anlayışla çalışmalar gerektirir (Bircan, 2002: 14).
- *Stratejik Yönetim*: 1980'li yıllara kadar gelen birikimler ulusal ve küresel çapta yaşanan değişimler işletmelerin kendisini yeniden bir refüze etmesini, biçimlendirmesini zorunlu hale getirmiştir. Stratejik planlamanın ihmal ettiği örgüt (bölümlenme, merkezileşme, emir komuta ilişkileri), yürütme (liderlik ve yönetim tarzları, kültür vb.) kontrol gibi işlevlere verilen önem artırılarak stratejik yönetim evresine geçilmiştir.

- *Stratejik Yönetimde Modern Yaklaşım*: Değişimin hızı stratejileri, bitirildikleri anda zamanın gerisinde bırakmaktadır. Bu durumda başlangıçta belirlenmiş tek bir yön, çizilmiş tek bir yol yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan yapılacak iş, gelecekteki olası gelişmeleri öngörmek ve bunlara cevap oluşturacak farklı yolları yani senaryoları üretmektir. Bu yaklaşım ile stratejik yönetimde ‘stratejik senaryolar’ anlayışına geçilmiştir. Stratejik senaryo yaklaşımı, gelecekte karşılaşılabilecek farklı durumlarda nasıl davranılacağı yollarını göstermektedir. Ancak her durumda, güçlü rekabet ve hızlı değişim nedeniyle gelecekte öngörülme durumlar oluşabilmektedir. O zaman geleceği öngörmeye çalışıp her duruma hazır olunabilecek senaryolar üretmek yerine; hızla değişen koşullar içinde hızla değişip kendini yeniden üretebilecek bir değerler bütünü, bir kültür, bir felsefe, bir ortak görüş oluşturmak daha önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla son dönemde stratejik yönetimde başarının sadece ‘katı’ analitik yaklaşımlar ve akılcı analizlerle başarılmayacağını; yöneticilerin yaratıcı yaklaşımlarının, düşünce tarzlarının ve sahip oldukları değişik vizyonların da başarıda önemli rol oynadığını ileri süren görüşler egemen olmuştur.

Önemi son yıllarda artan stratejik yönetim kavramı üzerinde net ve kesin bir tanım yapılamamıştır. Bu kapsamda “stratejik yönetim, etkili stratejiler planlayarak geliştirme ve bunları uygulayarak sonuçlarını kontrol etme sürecidir.” şeklinde genel kabul görmüş bir tanım yapılmıştır (Dinçer, 1998: 35).

Stratejik yönetimin bir diğer tanımını yapan Eren’e göre stratejilerin planlanması için gerekli araştırma, inceleme, değerlendirme ve seçim çabalarını planlama, bu stratejilerin uygulanabilmesi için örgüt içi her türlü yapısal ve motivasyonel tedbirlerin alınarak yürürlüğe konulmasını, daha sonra da stratejilerin uygulanmadan önce, amaçlara uygunluğu açısından bir defa daha kontrol edilmesini kapsayan ve işletmenin üst düzey kadrolarının faaliyetlerini ilgilendiren süreçler toplamıdır (Eren, 2000: 18).

Stratejik yönetim, ileriye yönelik olarak geleceğin bir planının yapılması değil, işletmenin sahip olduğu çevresi sürekli bir değişim içinde olduğuna göre işletme de hazırlayacağı planları bir defa yaparak bunları değişmez kalıplar haline getirilmez (Hatiboğlu, 1986: 44).

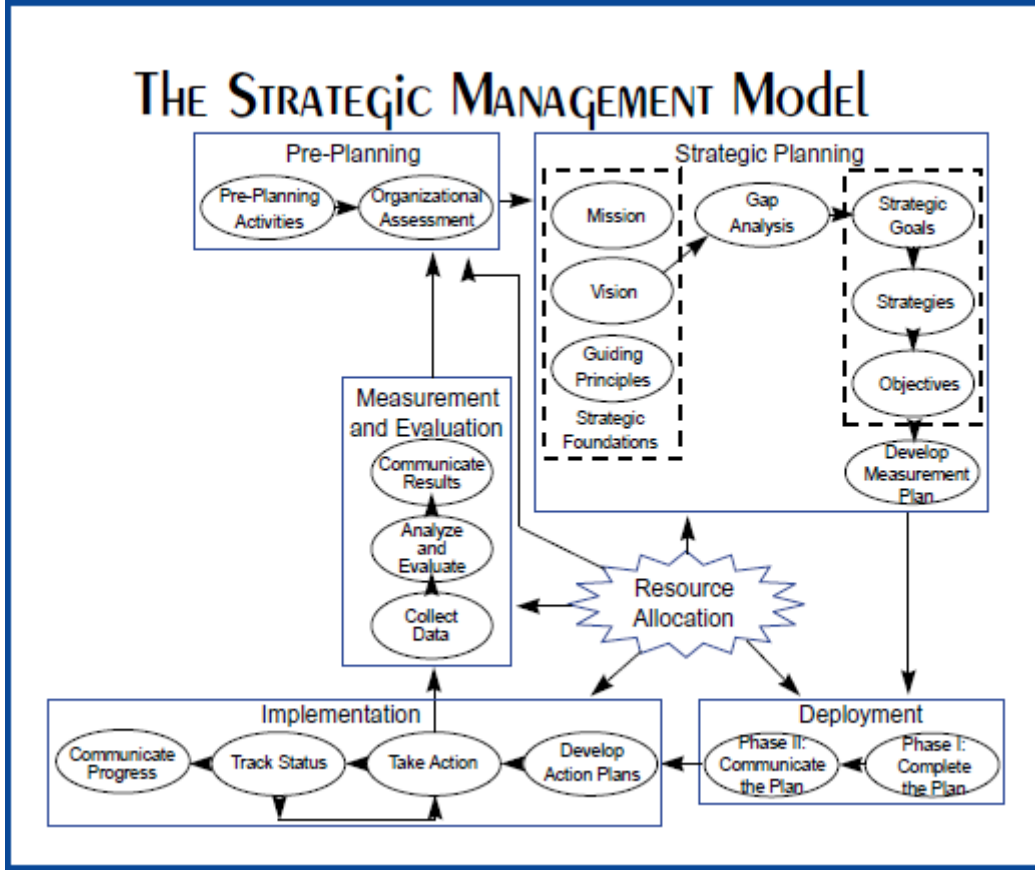
Wells (1998)’e göre stratejik yönetim kavramı eski bir kavramdır. Bu terim ilk olarak 1970’lerde kullanılmaya başlandı ve o zamanlar çok az düşünülmüş olan stratejik programlar, stratejik planlayıcılar tarafından satılmaya başlanmıştır. 1990’lara gelindiğinde stratejik planlama ve stratejik yönetim kavramları birbirilerinden çok farklı iki kavram olmuştur. Goodstein, Nolan, and Pfeiffer’ e göre stratejiye yön verme de bir organizasyonun üst yöneticilerinin süreç üzerine daha fazla odaklanması ve bir ekip işi olarak stratejik planlamayı düşünmesini gerektirir.

Gluck, Kaufman ve Walleck (1982) ’e göre stratejik yönetim, işletmede günden güne operasyonel yönetimle birlikte karar alma ve stratejik planların bağlantısını kurma olarak tanımlanmıştır.

Stratejik yönetim karşı görüş hareketleri olarak organizasyonların performansını ölçmede ve gerekli değişimleri yapmada tanımlanmış bir sistem yaklaşımıdır (Well, 1998: 4)

Aşağıda stratejik yönetimin beş temel sürecini “ön plan, planlama, stratejik planlama, yayılma, ölçme ve değerlendirme” gösteren model yer almaktadır.

Şekil 1: Stratejik Yönetim Modeli

Kaynak: Wells, 2000

Şekil-1'e göre stratejik yönetim, stratejik planlama ve ön planlama dâhil bir stratejik planlamanın da ötesine giden bir kavramdır. Stratejik yönetim, stratejik planın dağıtım ve uygulaması ile sonuçlarının ölçme ve değerlendirilmesidir. Dağıtım, tüm çalışanların iletişim ve planı tamamlamasını gerektirir. Uygulama, bütün kaynakların planlamasını, harekete geçilmesini ve bu hareketin yönetilmesini sağlar. Sonucu ölçüt olan, Ölçme ve değerlendirme ise sadece işletmenin harekete geçmesini değil bundan daha önemlisi planın değerlendirilerek güncel olması, bilginin kullanılması ve tüm bu hareketlerin sonucunu değiştirmesidir.

Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi incelendiğinde bir davranış ve bir tutum, bir yaklaşım olarak çok eski dönemlere kadar uzandığını söylemek mümkündür.

Stratejik yönetim düşüncesinin bilimleşebilmesi için öncelikle yönetim düşüncesinin neden ve sonuç ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu oluşum endüstri devrimi sonrasında yani yaklaşık olarak 1880'li yılları kapsamaktadır. Stratejik düşüncenin geçirdiği bilimsel evreleri aşağıda verilen çizelgede gösterebiliriz (Pamuk ve diğerleri, 1997: 15-16).

3. STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİ

Stratejik yönetim süreci, işletmelerin üst kademelerden başlayarak alt kademelere doğru hiyerarşik bir şekilde hareket eden bir süreçtir (Dinçer, 1998).

Stratejik yönetime modernist yaklaşımla bakıldığı zaman, işletmenin sürekliliğini devam ettirmesi ve bunun da ilerisinde rakiplerine göre rekabet üstünlüğü sağlamak amacı ile yapıldığı belirtilmiştir. Bu konuda yapılacak olan çalışmalar sürekli ve güncel olmak zorundadır. Çünkü çevre faktörlerinin üretim, bilgi ve iletişim teknolojilerinin inanılmaz boyutlarda geliştiği ve değiştiği, ticari sınır ve sınırlamaların kalktığı, değişim ve belirsizliklerin kaçınılmaz olduğu dinamik bir iş dünyasında devamlı bir süreç olarak uygulanmadığı takdirde stratejik yönetim çalışmaları başarılı olamaz (Ülgen ve Mirze, 2010).

Stratejik yönetim sürecinde misyon, vizyon, amaç, hedef, plan, taktik, program, swot analizi ve benchmarking gibi kavramlardan yararlanılmaktadır. Bu kavramların tanımlarına aşağıda açıklanmıştır.

- *Misyon:* Örgütün varoluş nedeni, yürütülen işlerin doğası ve hizmet etmeye ve tatmin etmeye çalıştığı müşterileri ile ilişkisi olan başlıca amacıdır (Thompson, 2001). İşletme misyonu onun varoluş nedeni olarak açıklanmaktadır ve strateji oluşturma sürecinde önemli bir başlangıç noktası olabileceği gibi, bir sonuç olarak da görülebilir. Misyon başlangıç olarak düşünüldüğünde; işletmenin stratejileri hazırlanırken ve farklı alternatifler arasından seçim yapılırken mevcut misyon, stratejilere yol gösterecektir. Bu açıdan işletmenin misyonu ile kuruluş ve varlık nedeninin yanı sıra, hangi ürünleri nerede ve nasıl üreteceği, iş felsefesinin ne olacağı, hangi değerlere sahip olacağı, diğer işletmelerden farklılıkların ne olacağı tanımlanmış olacaktır (Ülgen ve Mirze, 2004). Ayrıca işletmeler toplum değerlerine uygun bazı işlevler yerine getirerek kendilerini meşrulaştırmaya, kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu meşru olma çabası her işletmeye bir misyon yüklemektedir. Dolayısıyla işletmeler toplum içinde kendi misyonlarını açık bir şekilde tanımlamak durumundadır (Dinçer, 2004).
- *Vizyon:* Vizyon, gelecekte olması arzulanan durumun ifadesi olarak işletmenin gelecekte ulaşmayı hedeflediği konumu tanımlamaktadır. Bu açıdan vizyon gelecekte arzulanan durumu ifade ederken; misyon varoluş nedeni olarak işletmenin mevcut durumunu belirten bir mesaj olmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2004).

Vizyon kuruluşun geleceğini sembolize eder. Kuruluşun uzun vadede neleri yapmak istediğinin güçlü bir anlatımıdır. Vizyon bir kuruluşun farklı birimleri arasında birleştirici bir unsurdur. Bundan dolayı, birçok işlevi yerine getiren kuruluşlarda daha da önemli bir role sahiptir” (DPT, 2003: 21). “Vizyon gelecekte bir örgütün hangi durumda olmasına ilişkin perspektifidir. Gelecekte hangi durumda olmasını bilen örgütler geçmiş referanslı veya günübürlük değişimler içerisinde dalgalanan örgütler değil bugünden yarını inşa etmeyen yönelmiş, gelecek referanslı örgütler olacaklardır” (Barca, 2002a: 20). Örgütteki herkese ileriye yönelik ortak bakış açısı kazandırmayı amaçlayan vizyon ve misyon örgütün farklı yanlarının ifade edilmesine ve herkesçe bilinmesine yardımcı olmaktadır. İyi ifade edilmiş ve örgütün gerçeklerini yansıtan

uygun bir vizyon örgüt çalışanlarının aralarında takım ruhunun oluşmasına da yardımcı olur (Özgür, 2004: 7).

- *Amaç:* Amaçlar, güçlerin ve kaynakların hangi yöne doğru harekete geçirileceğine ilişkin tercihleri tanımlayan, kavramsal niteliğe sahip, ilerlemenin yönünü belirleyen genel açıklamalardır (Erkut, 1997). Amaç belirleme, stratejik yönetim sürecinin başlangıcından önce gelen bir aşamadır.
- *Hedef:* Amaçlar, işletmenin erişmeye çalıştığı uzun dönemli genel sonuçları kapsarken; hedefler ise bu amaçlara erişebilmek için gerekli olan kısa dönemli aşama durumlarını, bir başka ifadeyle amaç yolu üzerindeki güç toplama ve değerlendirme duraklarını oluşturmaktadır (Eren, 200). Amaçlara göre hedefler daha açık, belirgin ve ölçülebilir niteliktedir (Eren, 2000: Akat, 2004).
- *Plan:* Planlama, ne yapılması gerektiğini, nasıl yapılacağını, ne zaman harekete geçileceğini ve bu sorumluluğu kimin üstleneceğini belirlemek ve saptamaktır. Bir başka ifadeyle ‘belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için, önceden en uygun hareket tarzını kararlaştırmaktır.’ (Tortop, 1983: 51). Planlama bir süreçtir; plan ise bu sürecin sonunda ortaya çıkan kararlardır. Strateji de bir plandır. Çünkü stratejide esas olan, arzulan ve istenilen amaç ve hedeflere ulaşmaktır. Plan kavramı genel olarak strateji, politika, yöntem ve program gibi bütün kavramları kapsamına almaktadır. Çünkü plan, işletmenin çevresiyle veya çevresel gelişmesiyle yakından ve sıkı sıkıya ilişkilidir (Gümüştuyu, 2008).
- *Taktik: Taktikler,* olaylar yaşanırken veya meydana gelirken ortaya çıkacak durumları önceden görerek uygulama alternatifleri ve ayrıntıları hazırlamaktır (Eren, 2000). Daha kapsamlı olarak ele alınırsa taktikler de, stratejiler gibi bir plan türü olup, stratejilerin uygulanması sürecinde karşılaşılan rekabete ve değişen şartlara uygun olarak yapılan dinamik ve daha kısa dönemleri kapsayan genellikle nihai sonuca odaklı olmayan, ama olası rakip davranışlarını dikkate alan faaliyetler ve kararlardır (Ülgen ve Mirze, 2004). Taktikler stratejilerin uygulamaması için kullanılan planlardır. Strateji ve taktik arasındaki fark temelde uygulama alanında ortaya çıkmaktadır. Taktiksel bir kararın tersine, stratejik bir karar değişim için daha fazla maliyetli kaynak kullanımını ve zamanını alır.
- *Program:* Program, süreleri belirleyen, ayrıntılı faaliyetlerin uygulanacakları yer ve zamanları ve bunların kimler tarafından nasıl yapılacağını saptayan tek kullanımlı planlardır. Program tam belirlilik hallerini ve çok az riski içermektedir. Bir olayın en ince ayrıntılarını yer, zaman, kişi ve usul göstererek belirlemektir. Ayrıca programlar kısa sürelidir. Stratejiler, üst düzey yönetimin ilgi alanlarını oluştururken, programlar daha alt kademelerle ve uygulamalarla ilgilidir (Eren, 2000).
- *Bütçe:* Bütçe, her bir programın ayrıntılı bir şekilde maliyetini sıralayarak bir kurumun programlarının finansal rakamlarla, parasal değerlerle ifadesini ortaya koyan ve yönetimin planlamada ve denetimde kullanabileceği bir plandır. Bütçe, uygulanacak stratejinin mali

ayrıntısını göstermesinin yanı sıra, proforma finansal tablolar aracılığıyla kurumun finansal durumundaki beklenen etkiyi açıkça belirtmektedir (Wheelen ve Hunger, 1995).

- *Swot Analizi:* Stratejik yönetimin en önemli konularından birisi SWOT analizi yapılmasıdır. SWOT analizi, bir organizasyonun iç ve dış çevresinin değerlendirilmesine imkân sağlayan bir analiz tekniğidir. SWOT, aşağıdaki İngilizce kelimelerin baş harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır (Aktan, 2008: 7).

S: Strength (Organizasyonun güçlü/üstün olduğu yönlerinin tespit edilmesi demektir).

W: Weakness (Organizasyonun güçsüz/zayıf olduğu yönlerin tespit edilmesi demektir).

O: Opportunity (Organizasyonun sahip olduğu fırsatları ifade etmektedir).

T: Threat (Organizasyonun karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikeleri ifade etmektedir).

4. STRATEJİK YÖNETİMİN ARAÇLARI

Stratejik yönetimde kullanılan araçları ve yöntemlere bakıldığında stratejik yönetimde en önemli aşama SWOT analizi yapılmasıdır. İşletmenin tepe yönetimi tarafından belirlenen SWOT analizi ile organizasyonun iç ve dış durum değerlendirmesi yapılır. Porföy analizleri ise strateji seçiminde yararlanılan tekniklerdir. Arama konferansı, beyin fırtınası, Delphi tekniği, nominal grup tekniği ve saire karar verme tekniklerinden de stratejik yönetim alanında geniş ölçüde yararlanır. Aşağıda bütün bu tekniklerin açıklamaları yapılmıştır (Aktan, 2008: 7-9):

Swot Analizi: İngilizce kelime olan Swot sözcüğü “Strength” (güçlü yönler), “Weakness” (zayıf yönler), “Opportunity” (fırsatlar), “Threat” (Tehdit ve tehlikeler) kelimelerinin baş harflerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. SWOT Analizi, kısaca organizasyonda iç ve dış durum değerlendirilmesi yapılması demektir. Organizasyonda önce “iç durum analizi” yapılarak organizasyonun güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulur. Daha sonra da “dış durum analizi” yapılarak organizasyonun rakip firmalar karşısındaki durumu, pazardaki fırsatlar ve tehditler tespit edilmeye çalışılır. SWOT analizi, organizasyonun hem kendi iç durum değerlendirmesine hem de organizasyon dışındaki pazar yapısının, rakiplerin durumunun analiz edilmesine imkan sağlar. Özetle, SWOT analizi iç ve dış durum analizini içeren bir stratejik yönetim tekniğidir. Organizasyonlarda SWOT analizi yapılmasının başlıca iki yararı bulunmaktadır. İlk olarak, SWOT analizi yapılarak organizasyonun mevcut durumu tespit edilir. Bu çerçevede güçlü ve zayıf yönler ile organizasyonun karşı karşıya bulunduğu fırsatlar ve tehdit unsurları ortaya konulmaya çalışılır. Bu anlamda SWOT bir “mevcut durum” analizidir. SWOT aynı zamanda organizasyonun gelecekteki durumunun ne olacağını tespit ve tahmin etmeye yarayan bir analiz tekniğidir. Bu ikinci anlamda SWOT bir “gelecek durum” analizidir.

Portföy Analizleri: Organizasyonda strateji tespitinde kullanılan analizlerdir. Portföy analizleri genellikle matrisler ile yapılır. Stratejik yönetimde en yaygın olarak bilinen matris analizleri şunlardır: McKinsey matrisi, pazar rekabet matrisi, Boston Danışmanlık Şirketinin geliştirdiği büyüme/Pazar payı matrisi, ürün yaşam analizi (Hofer analizi), Ansoff büyüme matrisi, Porter rekabet analizi ve saire.

Q-Sort Analizi: Strateji seçiminde alternatifler arasındaki öncelikleri belirlemek için kullanılan bir tekniktir. Q-Sort analizinde en fazla ve en az önem taşıyan konuların bir sıralaması yapılarak öncelik sıralaması tespit edilmeye çalışılır.

Senaryo Analizi: Senaryolar, gelecekte ne olacağına ilişkin yazılı ifadelerdir. Senaryo analizi, 1950’li yıllarda Rand Corporation’da araştırmacı olarak çalışan Herman Kahn tarafından geliştirilmiştir. Stratejik yönetimde senaryo yazımı, gelecekte neler olacağını tahmin etmek için yararlanılan tekniktir. Vizyon/Misyon Bildirisi: Vizyon Bildirisi (vision statement), organizasyonda amaçların ve ilkelerin yer aldığı bir yazılı dökümandır. Misyon Bildirisi (Mission statement) ise organizasyonun varlık nedenini ve vizyona ulaşılması için gerekli ilkeleri ve ortak değerleri içeren bir yazılı belgedir. Bazı organizasyonlarda vizyon ve misyona yönelik ilkeler, değerler tek bir belge içerisinde toplanmıştır.

Arama Konferansı: İşletmede ortak bir fikir, görüş oluşturabilmek için ortak akıl yaratmaya yönelik bir katılım tekniğidir. İşletmenin vizyon ve misyonun önceden belirlenmesi için arama konferansı yapılabileceği gibi, stratejik planlamanın hazırlanması için, işletmelerde problemlerin tespiti ve bunla alakalı çözümlerin bulunması için de arama konferansları yapılabilir. Arama konferanslarında “beyin fırtınası” adı verilen teknikten geniş ölçüde yararlanılarak ortak akıl yordamıyla “ortak görüşler üzerinde consensus’a ulaşılmaya çalışılır. Arama konferansında belirli sayıda organizasyon çalışanı bir araya gelir. Konferans genellikle organizasyon dışında rahat bir ortamda, genellikle bir dinlenme tesisinde yapılır. Önce katılımcılar küçük gruplar halinde ortak akıl bulmaya çalışır. Daha sonra grupların çalışmaları bir araya getirilerek tekrar tartışmalar yapılır ve nihai bir konferans sözleşmesi üzerinde uzlaşmaya çalışılır.

Delphi Tekniği: Bu yöntem işletmenin geleceğine yönelik olarak tahminler yürütmede faydalanılan bir yöntemdir. Rand Corporation tarafından ilk olarak bir karar verme ve uzlaşma tekniği olarak geliştirmiştir. Delphi tekniği, organizasyonda bir sorunun çözümü için uzman kişilerin yüz yüze görüşmeler ve bir arada tartışmalar yapmadan bir konu hakkında karar vermelerine ve uzlaşmalarına imkân sağlayan bir yöntemdir. Bu karar verme tekniğinde önce konunun uzmanı kişilere sorunlara bakış açıları ve çözüm önerileri hakkında yazılı bir form gönderilir. Formlar uzman kişiler tarafından doldurulduktan sonra geri gönderilir. Tüm grup üyelerinin veya uzmanların görüş ve önerileri sınıflandırılır ve tekrar yazılı olarak kendilerine geri gönderilir. Bu işlem karar alıncıya ve uzlaşma gerçekleşinceye kadar devam eder.

Nominal Grup: Nominal grup tekniğinde her bir üyenin işletmenin faaliyetleri ve faaliyet dışı bir konu hakkındaki fikirleri ilk olarak yazılı bir şekilde bildirmeleri istenir. Bu fikirler üzerinde tartışma yapılmadan oylamaya gidilir. Nominal grup tekniğinin Delphi tekniğinden farkı şudur: Nominal grup tekniğinde grup üyeleri bir araya gelerek ve oylama yaparak çözümler arar. Delphi tekniğinde ise uzmanlar (grup üyeleri) yüz yüze görüşmeler yapmazlar.

Multivoting: Grup üyeleri çok sayıda konuyu, görüş ve önerileri birçok kez oylama yaparak daha az sayıya indirmeye çalışırlar. Bu yöntemle nihai olarak en sona kalan öneriler arasından seçim

yapılır. “Multivoting” kısaca birden çok oylama yaparak karar alınması için kullanılan bir tekniktir. Delphi tekniğinde “çoklu oylama” (multivoting) yönteminden genellikle istifade edilir.

Açık Grup: Organizasyonda belirli günlerde gayri resmi olarak bir araya gelerek grup tartışmalarının yapılmasına yönelik bir toplantı yöntemidir. Organizasyonda yoğun iş temposu içinde olan çalışanlar genellikle haftanın belirli günlerinde küçük gruplar olarak bir araya gelerek organizasyon sorunlarını ve çözüm yollarını tartışırlar.

Kalite Çemberleri: Bu teknik daha çok toplam kalite yönetiminde sıklıkla tercih edilen açık grup tartışmalarına benzer bir toplantı tekniğidir. Burada işletmelerin kalite planlaması, kalite geliştirilmesi, uygulama ve denetimden sorumlu kişiler bir araya gelerek tartışırlar ve “ortak akıl” yaratmaya çalışırlar.

Fayda-Maliyet Analizi: İşletmelerin plan-proje dâhilinde gerçekleştirecekleri yatırım projelerinin değerlendirilmesinde kullanılan bir karar alma tekniğidir. Yatırım projelerinin fayda ve maliyetleri tespit edilmeye çalışılarak daha rasyonel karar alınmasına çalışılır.

Risk Analizi: İşletme açısından gerçekleştirilecek olan yatırımın risk boyutu ölçmek, tespit etmek için yapılan analizlerdir. Risk analizlerini genel bir çerçevede değerlendirecek olursak; ekonomik, siyasi ve ülke riski olarak gösterilebilir. Bilhassa da son yıllarda yabancı sermaye girişlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Dış borç ihtiyacı içinde olan ülkeler için kredi değerlemesi ve risk analizi yapan rating kuruluşlarının sayısı son yıllarda hızla artmıştır.

SONUÇ

Uluslararası işletmelerde strateji kavramı ve stratejik yönetime geçiş aşamalarının incelendiği bu çalışmada ilk olarak stratejilerle yönetim kavramlarını incelenmiş olup küreselleşmenin hem olumlu hem olumsuz etkilerinden strateji kavramı ile nasıl değerlendirilebilir konusu üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, stratejik yönetimin ilk ve en önemli süreci olan planlama ve organize etme, yürütme ve kontrol safhaları ile belirsizliklerin ve risklerin en aza indirilerek avantaja dönüştürülebileceği değerlendirilmiştir. Stratejik yönetim, organizasyonda mevcut iç ve dış çevrenin analiz edilmesine ve geleceğe yönelik kararlar alınmasına imkân sağlayan bir yönetim tekniğidir. Teknolojideki yaşanan gelişmeler, dünya pazarlarının sınırlarının gittikçe küçülmesi ve sürekli bir değişim içerisinde olan işletmenin çevresi gibi etkenler işletmeleri hem yerel hem de ulusal pazarlarda stratejik olarak farklılaşmaya yöneltmiştir. Bu çerçevede işletmeler daha etkin ve uyumlu çalışarak kendini stratejik olarak güncel tutmalı ve rakiplerini iyi okumalıdır. Tüm bu faaliyetleri yaparken işletmeler stratejik yönetim araçları olarak en yaygın ve etken olanı SWOT analiz tekniğinden faydalanabilir. Stratejik yönetimde en başta organizasyonun gelecekte ulaşmak istediği amacın (vizyon) ve organizasyonun varlık nedeninin (misyonunu) ortaya konulması ve daha sonra da tespit edilen hedeflere ulaşılabilmesi için strateji ve aksiyon planlarının oluşturulması gerekir.

Bu kapsamda ilk olarak işletmelerin üst yöneticilerinin stratejik yönetim kavramını benimsemesi, stratejik yönetimde görev alacakları bir ekip çalışması içerisinde bulunması,

Benchmarking tekniğinden faydalanarak rakip organizasyonlardaki en iyi uygulamaları tespit edip eksikliklerini gidererek uygulamaya almak gibi bazı hususlar stratejik yönetimin organizasyonlarda başarıyla uygulanmasında göz önünde bulundurulacak kriterler olabilecektir. Tüm bunlar küreselleşme ve bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin yerel ve daha çok uluslararası işletmeler için farklı stratejiler geliştirmesine bu sayede de rakiplerinden farklılaşarak küresel bir pazar oluşturup faaliyetlerine kararlı bir şekilde devam etmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçakaya M. (2003), “Benchmarking ve Kamu Yönetimine Uygulanabilirliği”, Kamu Yönetimi Seçme Yazılar, B. Aykaç, H. Kavruk (Ed.), *GÜ İİBF Yayınları*, Ankara.
- Aktan, C.C. (2008), Stratejik yönetim ve stratejik planlama, *Çimento İşveren Dergisi*
- Aktan, Ç. C. (1999) 2000’li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri: Stratejik Yönetim, *TÜĞİAD Yayınları*, İstanbul.
- Barca, M. (2002) “Stratejik Açık: Stratejik Düşünme Düzeyi, Tarzı ve Gerekliliği”, Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları, İsmail Dalay, Recai Coşkun ve Remzi Altunışık (Ed.), Beta, İstanbul, 9-26.
- Çiftçi, T. (2011), Üç Adımda Stratejik Yönetim, İstanbul Sanayi Odası Kalite ve Teknoloji İhtisas Kulübü Düşünme Düzeyi, Tarzı ve Gerekliliği”, *Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları*
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2003) *Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu*, DPT, Ankara
- Denise Lindsey Wells, 1998, *Strategic Management for Senior Leaders: A Handbook for Implementation*
- Dinçer, Ö. (1998) *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beşinci Baskı*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Eren E., (2000), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul: Beta Basım Yayım
- Erkut, H., (1997), *Stratejik Yönetim ve Strateji Tekniği*, İstanbul: İrfan Yayınevi
- Güçlü, N., (2003), Stratejik Yönetim, *G.Ü. GEF Dergisi* Cilt 23, S.2.
- Gluck, F. W., Kaufman, S., & Walleck, A. S. (1982). The four phases of strategic management. *Journal of Business Strategy*, 2(3), 9-21.
- Goodstein, L. D., Nolan, T. M., & Pfeiffer, J. W. (1992). *Applied strategic planning - A comprehensive guide*. San Diego, CA: Pfeiffer & Company.
- Hatiboğlu, Z., (1986). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: İrfan Yayıncılık
- Okur, Y. (2007), Türkiye’de Kamu Denetimi, Değişim Süreci ve Performans Denetimi, Ankara: Nobel Yayınevi
- Özer, M.A., (2015), *International Journal of Economic and Administrative Studies*
- Özgür, H. (2004), Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim, Çağdaş Kamu Yönetimi –II, Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (Ed.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Pamuk, G., Erkut, H. ve Ülegin, F. (1997). *Stratejik Yönetim Ve Senaryo Tekniği*. İstanbul: İrfan Yayıncılık
- Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2004), *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul
- Üzün, C. (2000)., *Stratejik Yönetim Ve Halkla İlişkiler*. İzmir: Eylül Yayınları
- Yüksel, F. (2002). Sürekli Değişen Kentsel Faktörler Karşısında Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama Gereği, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 11 (1) Ocak, 31-41.

ÖZAL'IN YÖNETİM ANLAYIŞININ EKONOMİ, DIŞ POLİTİKA VE SİVİL TOPLUM REFORMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Elif Demirel¹

ÖZ

Turgut Özal, Türkiye'nin darbe dönemlerindeki yöneticilerinden sonra muhafazakârlığıyla ve renkli kişiliğiyle dikkat çeken ve halk gözünde sevilen bir lider olmuştur. Liderliği boyunca yaptığı icraatlar ile yeni bir dönem oluşturma mücadelesine giren Özal geleneksel yapının tersi bir şekilde ilerliyordu. Özal'ın deyimiyile Türkiye bu dönemde pek çok alanda 'çağ atlamıştır.' "Bireyin devlet için değil, devletin birey için var olduğu" anlayışını savunmuştur.

Bu dönemdeki ekonomik iyileşme, demokratik gelişme, komşularla iyi geçinme ve dış politikada yeni bir yön belirleme gibi hedefler Türkiye'yi olumlu yönde etkilemiştir. Özal, Kemalizm'in halkçılık ve devletçilik ilkelerini rafa kaldırarak düşünce, din-vicdan ve teşebbüs özgürlüğü üzerinde durmuştur. 1980'lerde devletle toplum arasındaki bürokratik engellerin azaltılması için sivil toplum ağını güçlendirmiştir. Avrupa ve Amerika'nın yönetim politikalarını inceleyip ve uygun olanları örnek alıp Türkiye üzerine uyarlamaya çalışmaktadır. Ülkenin önünü açmak için insanın gözünü açmayı hedeflemiştir ve bunu da her alanda liberalleşmeyle (serbest piyasa ekonomisiyle) başlatmıştır. Ekonomik Liberalizm Turgut Özal'ın hazırladığı 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlamıştır.

Özal, Türkiye'yi ekonomi, sivil toplum, eğitim, dış politika vb. alanlarda ileriye taşımak için çok fazla çaba sarf etmiş. Türkiye için yaptığı farklı reformlarla ön plana çıkmıştır. Ancak Türkiye'nin gelişmesini istemeyen çeşitli gruplar tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Michael Gunter'in dediği gibi Turgut Özal 'yalnızca Atatürk'ün arkasından yirminci yüzyılda en büyük ve en önemli siyasetçi olarak anılmıştır.'

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Ekonomi, Liberalizm, Sivil Toplum

¹ Öğrenci, Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, demirelelif@outlook.com.tr

GİRİŞ

Türkiye, Turgut Özal'ın başbakan yardımcısı, başbakan ve cumhurbaşkanı görevlerini ifa ettiği yıllarda (1980-1993) siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir değişim süreci yaşamıştır. Bu dönemde, Özal'ın Türkiye'ye “çağ atlatma” hedefi çerçevesinde, ülkenin dünyaya açılımı öncelikli bir hedef olarak ele alınmıştır.

Türkiye dış politikası üzerinde, dönemin uluslararası ortamının ve iç siyasetteki gelişmelerin etkisinin yanında, özellikle Özal'ın siyaset anlayışının belirleyici bir tesiri söz konusudur. Nitekim bu çalışmada dönemin dış politikası Özal merkezli bir yaklaşımla ele alınacaktır. Türkiye, bu dönemde Turgut Özal'ın, geleneksel statükocu dış politikaya karşı meydan okuyan aktif, çok yönlü, riskler alan ve yer yer revizyonizme kayma emareleri gözlenen dış politika uygulamalarıyla tanışmıştır. Özal'ın dış politika kararlarının pek çoğunda ekonomi öncelikli siyaset anlayışının izleri görülmektedir. Özal'ın pragmatik kişiliği ise dönem içinde ortaya çıkan gelişmelere karşı akılcı ve çıkar odaklı politikalar izlenmesine ve uluslararası ve bölgesel düzeyde yaşanan değişimlerin ulusal çıkar istikametinde değerlendirilebilecek birer fırsat olarak görülmesine yol açacaktır.

Özal döneminde liberal ekonomiye geçişle ilgili önemli girişimlerde bulunduğu halde liberalizmin siyasi yönüyle ilgili çok ciddi adımlar atılmamıştır. 2 Özal, liberalizmin devlete biçtiği sınırlı devlet anlayışını benimsemiştir. Bu doğrultuda Özal'ın liberalizmin siyasi yönüyle ilgili olarak, Türk siyasi hayatında devlete verilen üstünlük ve kutsal devlet anlayışına karşı çıkmıştır.

1.DIŞ POLİTİKA'DA TURGUT ÖZAL

Dış politika kavramı birçok anlama gelmektedir. Bu anlamlardan biri; Bir devletin, ulusal çıkarlarının öncelikli olduğu hedeflere ulaşmak amacıyla başka devletlerle olan siyasal, ekonomik, sosyokültürel, askeri hukuki vs. alanlarda karşılıklı ilişkileri kapsayan gelişmelerin tümü olarak ifade edilebilir. Bu anlam doğrultusunda bir devletin başka bir devlete ya da devletlerin birbirlerine karşı izlemiş olduğu politikaya ‘dış politika’ denilmektedir. Kısacası dış politikada temel amaç ve stratejik yöntem, uluslararası ilişkilerde devletlerin birbirlerine karşı izlemiş oldukları politikanın, kendi lehlerine dönüştürebilmeyi hedef almaktır. Nitekim uluslararası politika ve uluslararası ilişkiler alanlarının temel noktasını oluşturan siyasi çizginin ‘dış politika’ aracı olduğu söylenebilir.(Daban, 2017: 77-96)

Devletin resmi kimliği, devletlerin çıkarlarının ve dış politika davranışlarının temelini oluşturur. Kemalist liderlik tarafından “Kemalizm” olarak tanımlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet kimliği de Türk dış politikasında 1980'lere kadar gelen devamlılığının en önemli belirleyicisidir. Kemalist ilkelerden ne olduğu anlaşılan Cumhuriyet Türkiye'sinin kimliği, dış politika yapma sürecinin çerçevesini çizmiştir.(Ataman, 2003: 49-64)

Özal'ın siyaset anlayışı, değişimi ve reformu amaçlamaktadır; bunun önündeki en büyük engel olarak ise değişime kapalı resmi ideolojiyi yani Kemalizm'i görmektedir. Ayrıca Özal, Kemalist dış politika anlayışını Atatürk ile değil, İnönü ile özdeşleştirmektedir. Mehmet Barlas'a yazdırdığı

hatıralarında, Atatürk'ü değişime açık görürken, Dışişleri Bakanlığı'nın temsil ettiği statükocu dış politika anlayışını İnönü'nün mirası olarak tanımlamaktadır:

“ Dışişleri'ne göre, politika tespit edilirken, önce etrafı gözlemek geliyor... Herkes ne yapıyorsa, onun ortalamasını almak, en başarılı sayılıyor. Herkesin peşinden gitmek, akıllı olmak zannediliyor. İsmet İnönü'nün devrinden kalan korkunç temenni, bizim Dışişlerinin hâkim çizgisi... Türk dış politikasında, iki çizgi var... Biri Atatürk'ün, biri İsmet Paşa'nın çizgisi... Atatürk şartlar elverince, Hatay'ı alıyor, Boğazlar rejimini Montrö'de değiştiriyor... İtalya'ya ve Almanya'ya karşı, İngiltere'nin, Fransa'nın yanına geçiyor... Fakat İnönü'nün çizgisi fevkalade tutucu... Sadece statükoyu devam ettiriyor[...] İsmet İnönü bir nevi son Osmanlı Paşasıdır... Atatürk ise, statükoyu değiştirmeye çalışan bir reformcudur hep...’’ (Ertosun, 2013: 291-318).

Özal, yabancı devlet adamları ile ilişkilerinin kurulmasında devletin resmi yetkilileri yerine bazen iş adamlarını aracı olarak tercih ederdi. Özal'ın dış politikadaki gelişmelerle ilgili olarak Dış İşleri Bakanlığı'na danışmadan ani kararlar aldığı da bilinen bir durumdur. Özal'ın dış politikada karar alma sürecindeki bu alışılmadık tutumu altında onun genel anlamda Türk bürokrasisini ve özellikle Dış İşleri Bakanlığı bürokrasisini, İnönü döneminin derin izlerini taşıyan ve elastiki bir anlayış ve yapıda görmemesi, ikinci olarak da ekonomik ve ticari ilişkilerin ağırlıklı olduğu Özal dönemindeki daha çok 'ticaret adamı' tarzıyla yürütülen dış ilişkilere dış işleri bürokratlarının alışık olmaması yatmaktaydı. Bunun ötesinde stratejisini ve hareket tarzını iki kutuplu sistem ve güvenlik anlayışına göre belirleyen Dış İşleri Bakanlığı'nın bürokratik yapısı, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra gereği gibi hızlı ve ani karar almayı gerektiren Soğuk Savaş sonrası yeni döneme adapte olmasında zorlanması, Özal'ın özellikle Kuveyt Krizi ve Savaşı esnasında kararları tek başına veya kendi danışmanları ile beraber almasına neden olmuştur. Bu bağlamda Özal'ın dış politikadaki görüşleri ve amaçları ile geleneksel Türk dış politikası çerçevesinde hareket etmeye alışmış bürokratlarla aralarında usul açısından anlayış farkının olması da Özal'ın dış politika ile ilgili kararları tek başına vermesinde başka bir etken olmuştur (Demiray, 2012)

1983-1993, Türkiye dış politikası üzerinde, dönemin uluslararası ortamının ve iç siyasetteki gelişmelerin etkisinin yanında, özellikle Özal'ın siyaset anlayışının belirleyici bir tesiri söz konusudur(Ertosun, 2013: 291-318).

Özal'ın şahsiyeti ve liderliği, Türk dış politikasını etkileyen en önemli faktör olarak iç (internal), uluslar aşırı (transnational) ve uluslararası (international) gelişmelere cevap oluşturdu. Özal Türk dış politikasını bağımlılıktan çok-yönlülüğe doğru yeniden yapılandırma yoluna gitti. Özal dönemi (1983-1993), Türkiye iç ve dış politikasında meydana gelen ilk yeniden yapılanma çabasını göstermektedir. Kendi liderliği altında yaşanan değişimin ancak cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan değişimle karşılaştırılabileceğini iddia eden Özal'ın deyimiyle, Türkiye ilk defa “çağ atlamaya” başladı. Kendi döneminde yapılan bazı değişiklikleri açıkladıktan sonra, Özal bu reformların “yeni bir mantalitenin” ürünü olduğunu söylemekteydi. (Ataman, 2003: 49-64)

Özal dönemi dış politikasını yönelim itibariyle üç ana bölüme ayırmamız mümkündür. Özal'ın dış politikadaki sacayağının birini Türkiye'nin ikili anlaşmalarla ve karşılıklı çıkar birliği temeline dayalı işbirliğinin siyasi ve ekonomik alanda komşuları ile ikinci ayağını bölge ülkeleri İslam dünyası ile işbirliğini geliştirmek ve üçüncü ayağını da batı pazarına açılmak ve batı kurumları ile (AB, BAB, AGIK) var olan ilişkileri en üst seviyeye çıkarmayı hedefliyordu. Özal'ın bölge ülkelerine yönelik yeni politikası daha iktidarının ilk aylarında kendini belli etmekte ve Batı basınında Özal'ın, Türkiye'nin Orta Doğu'nun Japonya'sı olmasını istediğini, Özal'ın politikasının daha modern bir Türkiye hedeflediğini ve Özal'ın ekonomiyi liberalleştirmek istediği şeklinde yorumlanmaktaydı. (Demiray, 2012) Özal liderliği için "nihai bir hedef olmayan" AB tam üyeliği iki açıdan çok önemliydi. Birincisi, ekonomik olarak Türk malları Avrupa malları ile yarışarak yüksek kalite sağlanacaktı. Türk ekonomisine dinamizm kazandırılarak ekonomik kalkınma ve endüstrileşme amaçlarına ulaşılabilecekti. İkincisi de, siyasi olarak Türki-ye'nin ABD bağımlılığına karşı bir dengeleme stratejisi olarak benimsenmişti. Özal AB üyeliğini ideolojik bir düşüncenin sonucu doğan bir nihai hedef olarak değil, aksine karşılıklı ilişkilerin sağlanacağı bir ilişki olarak görmekteydi. (Ataman, 2003: 49-64)

1980 12 Eylülü'nde askeri yönetimin iş başına gelmesinden sonra neredeyse tamamen durma noktasına gelen Türkiye-AT arasındaki kurumsal ilişkiler, ancak 1986 yılında tekrar başlayabildi. Fakat buna rağmen Avrupa Parlamentosu 11 Aralık 1986'da aldığı bir kararda Türkiye'nin demokratikleşmede kat ettiği yolu takdire değer bulduğunu fakat Türkiye ile normal ilişkilerin kurulabilmesi için vaktin henüz erken olduğunu belirtmekteydi. (Demiray, 2012)

Özal Avrupa Topluluğu'na üyeliğin kabul edilmesinin imkânsız olduğunu bilmesine rağmen, başvuruyu ve daha sonraki aşamalarını 'ticari serbestleşme sürecini hızlandıracak' bir adım olarak görmüştür. Özal'ın bu politikası Gümrük Birliği'ne girilmesi rotasında önemli bir kilometre taşı olmuş 1990'larda Türk ekonomisinin bütünüyle serbestleşmesinde kritik bir nokta üstlenmiştir. Ekonominin bu şekilde dışa açılması Kemalist burjuvazinin ülkedeki tekeli kırması ve alternatif bloklara burjuva desteği sağlayacak yeni bir sürecin önünü açmıştır (Balcı, 2017: 183-201).

Özal, komşuları ile ilişkilerinde onları ilk elde bir tehdit unsuru olarak değil de ekonomik ve ticari alanlarda işbirliğinden başlayarak her alanda zamanla karşılıklı bağımlılığı geliştirerek, etrafında istikrar ve güven ortamının oluşacağı bir Türkiye hedefliyordu. Bu bağlamda çözülmesi zaman alacak ve ilişkileri zedeleyecek sorunların siyasi platformlarda çözüm yollarını boşuna arama yerine, pragmatik davranarak, mevcut sorunları dondurmak suretiyle ilişkilerin düzelmesinde ve geliştirilmesinde öncelikleri ekonomi ve ticari işbirliğinin geliştirilmesini sağlayacak yolları aramak Özal'a daha mantıklı gelmekteydi. Özal bunu şu şekilde ifade ediyordu: "Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ne kadar geniş kapsamlı ve uzun vadeli olursa, ülkeler arasında, bölgede ve dünyada o oranda da istikrar, barış ortamı dostane ilişkiler ve ticari birliktelik sağlanır" (Demiray, 2012).

Özal Orta Asya Türk cumhuriyetlerine yönelik aktif bir politika izledi. Dışişleri Bakanlığı'nın çekingen tavrını aşan cesaretle ve halkın duygularına cevap veren politikalar benimsedi. Orta Asya'da Türk Cumhuriyetleriyle yakın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler kurarak Rusya'nın bu ülkeler

üzerindeki etkisini silmeye çalıştı. (Ataman, 2003: 49-64). Bunu İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada görmek mümkündür: “Gelecek on yıl Türkiye'nin önünde çok büyük bir istikbal açan dönemdir. Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar Müslüman ve büyük bir kısmı Türki olan yeni devletlerle birlikte kendi gücümüzü daha tesirli hale getirebiliriz.” Demiştir (Ertosun, 2013: 291-318). Nagorno-Karabağ üzerine Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşta Ermenistan'a ‘birkaç bomba atmaya’ dile getirecek kadar şahince ve popülist davranabilmekteydi. Diplomatik dili bir tarafa bırakarak halkın duygularını halk ağzıyla dile getirmekteydi. Cumhurbaşkanı olarak “ikinci bir hükümet” gibi çalışarak pasif Demirel hükümetini eleştirmekte ve gerektiğinde Ermenistan'a savaş açılmasını savunmaktaydı (Ataman, 2003: 49-64).

Özal öncesi hükümetlerin Orta Doğu ülkeleri ile ekonomik, siyasi ve sosyokültürel birçok alanda kopukluk yaşadığı söylenebilir. Bu kopukluk Özal döneminde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Çünkü Özal, Türkiye'nin bir Orta Doğu ülkesi olduğunu ve komşu ülkelerdeki sorunların ülkesi için de gelecekte sorun teşkil edebileceğini düşünerek Irak, İran, Suriye ve diğer ülkelerle birçok alanda işbirliğine gitmiştir. Orta Doğu'da yerini almayan bir Türkiye'nin, güçlü olamayacağını vurgulamıştır.(Daban, 2017: 183-201)

Özal daha 1983'te iktidara gelme hazırlıkları yaparken, Türkiye'nin uluslararası arenadaki “uygun yerini” alacağından ve İslam, Arap ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler geliştireceğini kaydetmekteydi (Anavatan Partisi, 1983). Özal liderliği buraları Türkiye için “doğal” pazarlar ve hatta “doğal” müttefikler olduğunu düşünmekteydi. Özal, en uzun devlet geleneğine sahip Müslüman ülke olan Türkiye'yi İslam dünyasının merkezi yapmaya çalıştı ve bunu bir ölçüde başardı da. Hem İslam dünyası hem de Batı ülkeleriyle iyi ilişkiler kurarak Türkiye'nin Doğu ve Batı arasında gerçek bir köprü olması yönünde politikalar üretti.

Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca izlediği dış politika güvenlik merkezliydi ve Batı ile ortak savunma stratejisine dayanıyordu. Özal, hem Batı ile ilişkileri hem de genel anlamda Türk dış politikasını, süregelen güvenlik merkezli anlayışın sınırlarının ötesine çıkarmak ve ekonomik işbirliği düşüncesini dış politikanın merkezine oturtmak istiyordu. Böylesi bir yaklaşım, Soğuk Savaş'ın sona erdiği koşullar için olağan/sıradan görülebilir. Ancak Özal, 1980'lerin başında dünyanın değişmekte olduğunu, özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılacağını ve iki kutuplu düzenin sona ereceğini öngörüyor ve bu gidişata göre Türkiye için bir gelecek vizyonu çiziyordu.(Ertosun, 2016: 33-57)

Özal'ın gerek Başbakanlığı gerek Cumhurbaşkanlığı döneminde, Türkiye dünya siyasetinde ve özellikle Ortadoğu'da belirleyici bir rol sahibi olmuştur. Çoğu Müslüman ve Türk olan, Balkanlardan Orta Asya'ya uzanan yeni kurulmuş devletlerde Türkiye'nin nüfuz alanını genişletmesi gerektiğini savunan Özal “21. Asır Türkiye'nin ve Türklerin asrı olmalıdır.” Sözüyle çok büyük hedeflerden söz etmekteydi. Özal'ın bir diğer özelliği ise Türkiye'nin tarihten gelen kimliklerini, dış politika da pragmatik bir şekilde başarı ile uygulayabilmesidir. Sözgelimi Osmanlılık kimliğiyle Balkanlar ve Ortadoğu'da, Türklük kimliği ile “Türk Dünyası'nda önemli bir etki alanı yaratmaya çalışmıştır (Karabulut, 2010: 978-1005)

Özal, Türkiye'nin bölgede komşuları ve İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirdiği ve İslam ülkeleri tarafından kabul gördüğü oranda Türkiye'nin Batılı ülkelerde ve kurumlarındaki yerinin sağlamlaşacağı ve Batılı ülke ve kurumlar tarafından kabul gördüğü oranda da komşular ve İslam ülkeleri nezdinde arzu edilen bir partner olarak itibarının artacağını ifade ediyordu. Türkiye bu dönemde Türk dış politikasının ana unsurlarından biri olan "Çifte Stratejiye" dayanan yani Batı değerleriyle ve kurumlarıyla bütünleşmeyi hedefleyen bir dış politikanın yanında, milli çıkarları korumak, ekonomik ve güvenlik alanında imkânlarını genişletmek amacıyla daha önceleri sadece NATO'nun güvenlik temelinde bölgeye bakışının çerçevesinin dışına çıkmayan ve sürüncemeye terkedilen bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi esasına dayanan bu uygulamayla Türkiye'nin dış politikasına yeni bir dinamizm kazandırmıştır (Demiray, 2012).

2.EKONOMİ POLİTİKALARI

1970'li yılların sonunda Türkiye'nin büyük bir enerji bunalımı yaşaması ekonomik darboğaza neden oluyordu. Türkiye'nin kapalı bir ekonomi oluşu, sorunu daha da ağırlaştırıyor, ekonomiyi kendi içinde çöküntüye doğru sürüklüyordu. Enerji olmadığı için üretim yapılamıyor; üretim yapılamadığı ve kapasiteler düşük olduğu için maliyetler artıyor, kayıplar oluyordu. Mazot, fueloil bulunamıyor, iki litre benzin almak için gece yarısı kalkıp, benzin istasyonlarında kuyruğa giriliyordu. (İzmirli, Gökbnar ve Özer, 2014: 245-256)

Özal'ın 1983'de Anavatan Partisi'ni kurarken "24 Ocak Kararları'nın uzantısı sayılabilecek bir ekonomik programı esas alması ve siyasi platformda çatışma yerine uzlaştırma, birleştirme, kaynaştırma temalarını öne çıkarması da toplumdaki bu özlemlere cevap verme kaygısından kaynaklanıyordu. Anavatan Partisi benimsediği siyasette diğer partilerin aksine ekonomide liberalizmi benimsemiştir. Devletin müdahalesinin en aza indirilmesi gerektiğini ve böylece iktisadi alanda daha hızlı, daha verimli ve daha ahenkli bir yapının oluşacağını programında belirtmiştir. Turgut Özal, devletin görevini sadece düzenleyicilik ve yönlendiricilik olarak tanımlıyor ve Türk siyasetinin alışık olmadığı bir yol benimsiyordu. (Karabulut, 2010: 978-1005)

Türkiye 1980 sonrasında Özal'ın önderliğinde tercihini liberalizm ve serbest piyasa ekonomisi lehine kullandı. 1980-1990 döneminde iktisat politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında Özal baş aktördü, 1980'li yıllarda uyguladığı iktisat politikaları Reagan ve Thatcher hükümetlerinin uyguladığı politikalar ile benzerlik içermekteydi. 1980-1990 yılları arasında ülkemizde uygulanan liberalizm anlayışını Özalizm ya da Özal Liberalizmi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır (İzmirli, Gökbnar ve Özer, 2014: 245-256)

Özal, 24 Ocak 1980'de, Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı iken bir dizi ekonomik karar aldı. Bu kararları, Türk ekonomisinin uzun süredir devam eden gerilemesini önleyecek son deneme olarak dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in izniyle almıştı. Özal ve Demirel'in esas gayesi tutarlı bir politika sağlayarak ekonomiyi istikrarlı hale getirmektir. Böylece 24 Ocak kararları, orta sınıfin gelir seviyesini yükseltmek ve ülkeye istikrar kazandırmak için enflasyonu düşürmeyi hedeflemiştir. Başka bir deyişle, 24 Ocak kararları insanların ekonomik refahını sağlayacak verimli bir ekonominin

kurulmasını önleyen engelleri yok etmeyi amaçlamıştır. (Abulaban, 2010) 24 Ocak Kararları ekonomik politikanın yoğun hükümet düzenleme ve kontrolünden ziyade daha etkin piyasa güçlerine, dış rekabete ve dış yatırımlara ağırlık verecek şekilde yeniden düzenlenmesine dayanıyordu. Bunun için kendi kendine yeterlilik düzeyine erişmek için koruma duvarlarının arkasında yerel endüstrilerin hızla gelişmesini öngören geçmiş ekonomik politikalarından kesin bir dönüş yaşandı. (<https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-ekonomisinde-039ozalli-yillar039-haberi-313882>)

24 Ocak Kararları kapsamında ortaya koyulan ana hususlar şunlardır;

- İç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modelinin benimsenmesi,
- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine gerçekçi kur politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması,
- Faiz hadlerinin devletin değil, piyasada ki fon arz ve talebinin belirlemesi,
- Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para-kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,
- Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz-talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması,
- KİT reformu yapılarak bu kuruluşların kârsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,
- Bir yandan kamu harcamaları kısılrken, diğer yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkliliğinin sağlanması,
- Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması(Karabulut, 2010: 978-1005)

24 Ocak kararları sonucunda Türkiye'de devletin ekonomik olaylardaki rolü ile ilgili felsefede önemli bir değişiklik oldu. Yeni ekonomik strateji kamu sektörünün faaliyet alanını azaltmak kadar, devletin piyasa hareketlerine müdahale derecesini de azaltmayı amaçlamıştır. Bundan dolayı, yeni yaklaşım daha önceki yıllarda uygulanan yaygın devlet müdahalesi temeline dayalı ithal ikame stratejisi ile temel bir farklılık göstermektedir. Bu politika 1970'lerin ikinci yarısında müdahale limitlerinin belirlenebilmesi için ortaya çıkmıştı. (Abulaban, 2010)

1945 sonrası siyasi yapıları ile beraber ekonomi yapıları da bir çıkmaza giren dünya ülkelerinin, bu duruma çözüm arayışları ile beraber gelen Liberalizm ve Yeni Sağ Devlet kavramları, 1970'lerden itibaren dünyada yükselişe geçmiştir. Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher yönetiminde duyulmaya başlanan Yeni Sağ olgusunun, ülkemizdeki uygulayıcısı ise 1980'lerde siyasi iktidarda bulunan Turgut Özal olmuştur. Bu yöndeki ilk adımını ülkemiz açısından büyük bir dönüşüm olarak nitelendirilen ve günümüzde de gündemde yer alan 24 Ocak Kararları ile atmıştır. Ayrıca Thatcher'in,

‘‘Ben, Özal politikalarının sonuna kadar savunucusuyum.’’ demesi, Özal’ın liberal ve muhafazakâr siyaset anlayışının dış dünyada da takdir gördüğü, benimsendiğini göstermesi açısından önemlidir (Haydaroğlu, 2016: 27-41).

Özal, bir ülkenin uluslararası politikadaki gücünün ekonomik gücü ile orantılı olduğuna inanmakta, bundan dolayı, dış politikayı ekonominin gelişmesine hizmet edecek biçimde kullanarak ülkenin siyasi etkinliğini de arttırmayı amaçlamaktadır (Ertosun, 2016).Siyaset sahnesinde yer aldığı yıllarda, iş adamlarını etkilemede başarılı olmuştur. Türk iş adamlarına, dünyaya açılma cesareti vermiş, rekabetten korkmama gücü kazandırmış, ‘vizyon’ sahibi olmanın önemini benimsetmiştir. (İzmirli, Gökbunar ve Özer, 2014: 245-256)

Ekonomik liberalizasyona karşı atılacak hayati bir adım olarak doğrudan yabancı yatırımlar, liberal rejimin kurulduğu başka bir alanı oluştururlar. Oysaki 1980 öncesi dönemde yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelerin sınırlamaları ve bürokratik kısıtlamalarından dolayı uluslararası standartlarca sınırlandırılmıştı. 1980’lerde bu kısıtlamalar tamamen ortadan kaldırıldı. Devlet Planlama Teşkilatı’nda yabancı yatırım başvurularıyla ilgilenen Yabancı Yatırımlar Bölümü kuruldu. Bu suretle 1980 öncesi rejimin karakteristiği olan bürokrasinin doğasından kaynaklanan problemler hafifletilmiş oldu. (Abulaban, 2010) Özal’ın dış politika temasları öncelikle ikili ticari ilişkileri geliştirme çabaları ile başlamış, sonrasında bölgesel ekonomik işbirliği girişimleri ile ileri boyuta taşınmıştır. Cumhurbaşkanlığı döneminde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (KEİÖ) kurulması ve Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (EİÖ) genişletilmesi bu doğrultuda atılan dikkat çekici adımlardır (Ertosun, 2016).

Ekonomide gerçekleştirmek istediği hedefler 24 Ocak Kararları’nın daha ötesinde olan Özal, bu hedeflere ulaşmak için gerek duyulan ekonomik ve sosyal reformların kendisinin başında bulunacağı bir hükümet tarafından yapılabileceğinden hareketle 1983’te Anavatan Partisi’ni kurdu. (<http://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem2/turkiye-ekonomisinde-ozalliyillar/45000/45536/>)

Özal’ın ekonomi anlayışını tam olarak kavrayabilmek, anlayabilmek açısından ilk olarak başvurulması gereken kaynak, kurucusu olduğu Anavatan Partisinin programıdır. Parti programında bu belirlenen hedeflere ulaşmak için genel ilkeler belirlenmiş ve sıralamıştır.

Bunlar;

-Tasarrufların teşviki; tasarrufların ve kaynakların verimli ve süratli bir şekilde kullanımıyla, yatırım ve üretim artışının, istihdam imkânlarının geliştirilmesi,

-Dış ödemeler dengesinin istikrarlı ve sürekli çözüme kavuşturulması, ihracatın artırılarak, milli gelir içindeki payının yükseltilmesi; dış müteahhitlik, taşımacılık,

-Enflasyonun çok düşük seviyelerde tutulması, fiyat istikrarının sağlanması,

-İktisadi, mali, para ve kredi politikalarında karar bütünlüğünün sağlanması ve uygulamanın ahenk içinde yürütülmesi, olarak belirtilmiştir. (Karabulut, 2010: 978-1005)

Karataş'a göre: '... 1986'nın sonlarında başlanan özelleştirme planları ve başarılı hükümetlerin kamu sektör büyüklüğünün azalması yönündeki tavsiyelerine rağmen kamu sektörü büyümesi 1984-1991 döneminde hızlandı. Kamu sektörünün büyümesini engellemeye çalışan hükümeti eleştirmektense, büyümenin arkasındaki sebepleri göz önüne almak daha mantıklı. Kamu sektörünün büyümesi serbest pazar ekonomisi oluşturma yolunda önemli bir adım olan altyapı yatırımlarındaki artışa bağlı. Öteki taraftan 1980'lerde kamu sektörünün mal ve hizmet üretimi sert düşüşler yaşadı. Böylece Özal hükümetinin kamu sektörü harcamaları 1980 öncesi dönemdeki klasik kamu yatırımlarından daha değişik metotlar ve hedeflere sahipti.' (Abulaban, 2010)

Özal'ın Türk ekonomisini geliştirme hedefi ile komşu ülkeler ve bölgelerle barışçıl münasebetler kurma politikası arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Türkiye'nin ekonomik kalkınma hamlesi yapabilmesi için iç ve dış politikasında istikrar ve huzur şarttır, yani ülke, kriz ve çatışma ortamından uzak tutulmalıdır. Bunun için de mevcut sorunların dondurulması ve küçük bazı kıvılcımlarla alevlenmesine fırsat verilmemesi gerekmektedir. Bu barışçıl ortamda ekonomi gündemi öncelikli bir konuma oturtulacak, hem toplumun enerjisi ekonomik kalkınma hedefine yönlendirilecek hem de siyasi gerilimlerden uzaklaştırılan dış politikanın temel hedefi olabildiğince çok sayıda devletle ticaretin artırılmasına odaklanacaktır. Ekonomik ilişkiler geliştikçe de, bir kenarda dondurulmuş vaziyette bekletilen siyasi sorunların çözümü artık daha kolay ve mümkün hale gelecektir. Çünkü ekonomik münasebetleri güçlenen ülkeler, siyasi sorunların, işbirliğinden doğan ortak çıkarları ortadan kaldırmasına fırsat vermeyecekler; sorunların kalıcı anlamda çözümü için de daha yapıcı bir yaklaşım sergileyeceklerdir (Ertosun, 2016)..

ANAP Programında devlet ve toplum ilişkisinde "Devlet millet için vardır. Devletin millet ile bütünleşmesi esastır. Bu bütünleşmenin niteliği ise, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olması" düşüncesi benimsenmiştir.

Özal döneminde uygulanan liberalizasyon politikaları dış ticaret konusunda önemli artışların yaşanmasına sebep olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı aşağıdaki gibi bir seyir izlemiştir (Karabulut, 2010: 978-1005).

Tablo 1: İhracatın İthalatı karşılama oranları

Yıllar	İhracat/İthalat
1980	36,8
1985	70,2
1987	72,0
1988	81,1
1989	73,6
1990	58,1
1994	77,8

Kaynak: KARABULUT Kerem, *Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi-Politikası*, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi I Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim, 15\16, 2010: 978-1008.

Üstteki verilere göre, 1980'li yıllardaki ihracatı teşvik politikalarının sonucu, ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1988 yılına kadar sürekli artmış, daha sonra tekrar bir gerileme süreci yaşamıştır. 1988

yılındaki oran (%81,1) Atatürk döneminden sonra yakalanan en yüksek oranlardandır. (Karabulut, 2010: 978-1005)

Özal ekonomisinin liberal yaklaşımı Türkiye'nin tüm sosyo-ekonomik ve siyasi sistemine yönelik kısa ve uzun vadeli tartışmasız etkilere sebep oldu. Bazı insanlar bunu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında başlayan devletçi karma ekonomiyi değiştirmek olarak algıladı. Başkaları için bu Atatürk'ün başlattığı devletçi ekonominin ikinci aşamasıydı. Özal 1993 Nisanı'nda öldüğünde Türkiye ekonomisi 1980 öncesinden çok farklıydı.(Abulaban, 2010)

3.SİVİL TOPLUM

Sivil toplum, en genel anlamıyla devletle aile arasında, gönüllü, kendi kendini yaratan, kendi ayakları üzerinde duran, hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı, devletten özerk, örgütlü toplumsal yaşam alanı olarak tanımlanmaktadır.(Aslan, 2010: 260-283)

1970'li yıllarda - refah ekonomisi sonrası - liberalizm, toplumsal dokunun muhafazası adına aile, din ve gelenek-görenek gibi değerlere vurgu yapan muhafazakâr düşünce ile sentezlenerek liberal-muhafazakârlık biçiminde yeniden gündeme geldi. Liberalizmin "sınırlı devlet" ve piyasa ekonomisi ile muhafazakâr düşüncenin sosyal ve siyasal düzenin istikrarına yaptığı vurgu dikkate alınarak oluşturulan liberal-muhafazakâr düşünce, 1970'li yılların sonunda, ABD ve İngiltere'de uygulamaya başlandı. ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher öncülüğünde uygulanan yeni-liberal (neoliberal) politikalar, 24 Ocak 1980 "Ekonomik İstikrar Programı" çerçevesinde Türkiye'de hayata geçirildi. Türkiye, 24 Ocak kararlarına kadar, ekonomide devletçi politikalar izleyen, sosyal yönüyle de, insanların daha çok kırsal kesimde oturduğu, geleneksel toplum imajını veren bir ülke konumundaydı.(Uluç, 2014: 107-140)

Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak 1980 Kararlarıyla Türkiye "Liberal Ekonomi" dönemine girmiş, ekonomi dış rekabete açılmıştır. Bu dönemde ihracatta olumlu bir artış olmuş ancak serbest piyasa ekonomisi için sağlam siyasal, sosyal ve yasal altyapı sağlanamamıştır. Dışa açılma Türk sanayini güçlendirmeden, rekabet edecek duruma getirmeden ve kamu sektörüne bir düzenleme yapılmadan faiz, döviz ve sermaye serbestisi ile gerçekleştirilmiştir. Serbest piyasa atılımı başlatılmıştır. Ancak devletin bazı alanlarda müdahalesi devam etmiştir. Liberal ekonomik modelde devlet yatırımlarını üretken alanlardan çekerek bu alanları özel sektörün doldurması beklenirken, Özal döneminde özel sektörün üretken yatırımları yetersiz kalmış, özel girişimci sermayesini daha fazla kâr getiren üretim dışı sermaye birikimine yönlendirmiştir (Eştürk, 2016).

1980'lerde, liberal politikalar izleyen Özal'ın, nihai değer olarak devleti değil, toplumu görmesi ve devletin amaç değil, toplumun refah düzeyini yükseltmekte yararlanılacak bir araç olduğunu belirtmesi, devlete bakışı önemli oranda etkilemiştir. Nitekim Özal döneminde Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirilmesi, yetki devri, belediyelere fon aktarımı, pazar ekonomisinin ön plana çıkarılması gibi politikalar sivil toplum cephesine büyük kazanımlar sağlamıştır. Bu dönemde sivil İnisiyatifi harekete geçiren diğer etkenler de devleti temsil eden siyasi unsurlardaki yozlaşmanın yarattığı yaygın hoşnutsuzluk, hayal kırıklığı ve güvensizliktir (Aslan, 2010: 260-283).

1980 askeri müdahalesi, tarihsel olarak zaten var olan devletin toplum üzerindeki ağırlığını güncel şekilde hissettirdiği için, 1983 genel seçimleriyle demokrasiye geçişin ilk adımlarıyla beraber ‘devletin küçültülmesi’ gerektiği sesleri de yükselmeye başladı. Seçimlerin galibi Anavatan Partisi bu sesleri ‘bireyin devlet için değil, devletin birey için var olduğu’ bir söyleme dönüştürdü. ANAP bunu yaparken rijit devlet-toplum karşıtlığının çatışmacı açmazına düşmedi; uzlaşmayı siyasal bir ilke şeklinde formüle edebildi. Öte yandan ANAP, özel girişimciliği bir toplumsal değer olarak yaygınlaştırıcı politikalara yöneldi, son tahlilde burjuva toplumu (burgerliche gesellschaft) olarak sivil toplum mimarisine girdi. (Sarıbay, 1998: 32-43)

1983 sonrası dönemde, gerek toplumsal alanda gerekse ekonomik alanda konuşulur hale gelen liberalizm kavramı ile sivil toplum piyasa ekonomisi çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmıştır. Piyasa mekanizmasının öne çıkarılması sonucunda, özel sektör üzerinde bürokratik denetim azaltılmış ve üçüncü sektör denilen sivil toplumun hareketlenmesi sağlanmıştır (Usta, 2006).

1983-1991 yılları arasında tek başına hükümette bulunan Anavatan Partisi’nin programı ve politikaları bu dönemde, dikkatlerin devletten topluma kaymasında önemli bir rol oynamıştır. Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirilmesi, yetki devri, belediyelere fon aktarımı, serbest piyasa ekonomisinin ön plana çıkarılması gibi konular sivil toplum cephesine büyük kazanımlar getirmiştir. Özal’ın etkisi altında, devletin ekonomik alanda alt yapı hizmetlerini, politik toplumun hizmetine giren bir kurum olması gerektiği yolundaki düşünceler yaygınlık kazandı. Devlete yüklenen fonksiyonların, adalet, güvenlik ve savunma gibi alanlarda sınırlı kalması düşüncesi yaygın biçimde tartışılır oldu. Özal’ın sık sık vurguladığı üç özgürlük (inanç ve vicdan, düşünce ve ifade, serbest teşebbüs hürriyeti) geniş bir yankı buldu. Bütün bu düşüncelerin, devletin en üst katında görev yapan biri tarafından vurgulanması, gerçekte Türk tarihinde ilkti ve klasik merkezîyetçi devlet geleneğinden radikal bir kopuşu ifade ediyordu. (Çaha, 2008: 569-587)

Türkiye’de, 1990’larda askeri yönetimin etkisinin azalmasına paralel olarak, Batı Avrupa toplumlarında olduğu gibi, insan hakları, feminizm, çevrecilik ve çeşitli gençlik hareketleri kamusal alanda etkili olmaya başlamıştır (Doğan, 2009). Nitekim Türkiye’de, 1993’te özel radyo ve televizyon yayınları ve 1995’te siyasal partiler, sendikalar, dernekler, vakıflar, meslek odaları ve kooperatifler arasında organik ilişkileri ve işbirliğini yasaklayan anayasa maddelerinin kaldırılması, sivil toplumun gelişmesine katkı sağlayan düzenlemelerdir (Aslan, 2010: 260-283).

SONUÇ

Özal liderliği Türkiye’nin bağımlılık esasına dayanan ittifak anlayışını bir tarafa bırakarak, karşılıklı bağımlı bölgesel ağlar geliştirmenin neticesi olarak çok boyutlu yeni bir ittifaklar ağı anlayışını geliştirmeye yönelik bir süreç başlattı. Türkiye’nin siyasi ilişkilerindeki çok boyutluluğun bir sonucu olarak Özal Türkiye’si Batı ittifakını dengelemek amacıyla daha çok İslami ve Doğu eğilimli bir dış politika yürüttü.

Özal liderliği Türkiye’nin ekonomik dış politikasını yeniden yapılandırdı. Türkiye’nin geleneksel “güvenlik-yönelimli” ekonomik politikasından farklı olarak, Özal liderliği liberal ekonomiye

yönelik politika geliştirdi. Özal liderliği tarafından kullanılan kavramlar ve stratejiler daha çok ihracata-yönelik büyüme, endüstrileşme, ticari partnerlerin artması ve geniş bir yelpazeye sahip olması, yabancı yatırımların teşvik edilmesi ve özelleştirme, hükümetin iktisadi alana yönelik müdahalesinin azaltılması, vergi reformu ve serbest döviz kuru gibi yeniliklerle ülkedeki ekonomik yapının yeniden yapılandırılması oldu. Özal liderliği güçlü bir ekonomiyi aktif ve bağımsız bir dış politikanın ön koşulu addetmekteydi. Bu nedenle de, çeşitliliği artırmaya yönelik pek çok ekonomik ve siyasi programlar başlatıldı. Özalist dış ekonomik politikaya göre, ekonomideki kuvvet ve canlılık siyasete güç ve hareketlilik getirir.

Özal, uygulamalarında girişim özgürlüğü, serbest piyasa ve özelleştirme gibi liberal ekonomi alanına büyük önem vermiş ve bu alanda önemli başarılar sağlamıştır. Özal, her defasında piyasa ekonomisini savunmuş, çağdaş dünyanın siyasal değerleri olan demokrasi ve özgürlüklere vurgu yapmıştır. Piyasa ekonomisi, demokrasi ve özgürlüklerin gereği olarak bireyselleşmeyi gelişmenin başlangıç noktası olarak kabul etmiş, bu anlamda da, birey lehine devletin gücünün sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur.

KAYNAKÇA

ABULABAN Abdurrahman, *Özal'ın 1980'lerdeki Liberal Ekonomik Politikaları*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355218&/%C3%96zal%C4%B1n-1980lerdeki-Liberal-Ekonomik-Politikalar%C4%B1--Dr.-Abdurrahman-Abulaban> 27.08.2018 tarihinde erişildi.

ASLAN Seyfettin, *Türkiye'de Sivil Toplum*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9\31, 2010: 260-283.

ATAMAN Muhittin, *Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış*, Bilgi, 7, (2003): 49-64.

BALCI Ali, *Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler ve Uygulamalar*, Alfa Yayıncılık, (2017).

ÇAHA Ömer, *1980-2008 Dönemi Türkiye'de İç ve Dış Politik Gelişmeler*, Plato Film Yayınları, (2008): 569-587.

DABAN Cihan, *Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası*, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17\33, (2017): 77-96.

DEMİRAY Muhittin, *Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354899> 20.08.2018 tarihinde erişildi.

Erkan Ertosun, *Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan'a Yönelik Zeytin Dalı Diplomasisi Örneği*, Bilge Strateji, Vol 8, No 15 (2016).

ERTOSUN Erkan, *Dış Politikada Özal'lı Yıllar*, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2014.

EŞTÜRK Özlem, *Türkiye'de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2016.

HAYDAROĞLU Ceyhun ve TATLISU Satı, *Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet Ve Ekonomik Liberalizm: Devlet Ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı(1), 2016: 27-41.

İZMİRLİ Resul, GÖKBUNAR Ramazan ve ÖZER Buğra, *Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42. Sayı, Ekim 2014.

KARABULUT Kerem, *Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi-Politiği*, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi I Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim, 15\16, 2010: 978-1008.

SARIBAY Ali Yaşar, *Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum*, Liberal Düşünce, 1997: 32-43.

ULUÇ A. Vahap, *Liberal - Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi*, Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt: 12, Sayı: 23, 2014: 107-140.

ULUÇ A. Vahap, *Türkiye'de Sivil Toplum Ve Demokrasi İlişkisi*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2013: 399-418.

USTA Sefa, *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi Ve Güven*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.

YEŞİL PAZARLAMANNN TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA ETKİŐİ

Barış Çorumlu¹

ÖZ

Daha önceki yıllarda tüketiciler daha çok satın alma ve tüketim ile ilgilenirken, Şu an ki yaşantımızda kıt kaynakların tüketilmesi ile üretim yapan ve atıkların geri dönüőtürölmesi ile de ilgilenen yeşil tüketiciler meydana çıkmıştır. Yeşil tüketicileri gün geçtikçe çoğalan sayısı firmalar adına geniş bir pazar doğurmuştur. Genellikle pazarlama karar vericileri ve uygulayıcıları adına yeşil tüketiciler etkilenmesi ve ikna edilmesi zor bir kitle durumundadırlar.

Firmalar yeşil pazarlamayı kendi bünyelerinde uygulamadan önce yeşil müşterilerin oluşturduğu bir hedef pazarı saptamak ve daha sonra saptamıŐ oldukları bu pazarın talep ve ihtiyaçlarına yönelik bir pazarlama karması oluşturmak durumundadırlar. Ürün yaratma ve dağıtımı, firmaların çevresel etkinlikleri geliŐtirilebilir alanlardandır. Yeşil pazarlama karmasının dört elmanı ise yeşil, yeşil fiyat, yeşil dağıtım ve yeşil tutundurmadır.

Bu çalışmanın amacı yeşil pazarlamanın müşterilerin satın alma davranışları üzerinde bir etkisi olup olmadığının belirlenmesidir. Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan çalışma sonucunda, yeşil pazarlamanın tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etki yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Çalışmanın neticesinde ulaşılan bilgiler literatüre ve bazı firmaların pazarlama hareketleri yönünde verecekleri bazı kararlara ve gerçekteŐirecekleri pazarlama stratejilerine katkı da bulunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Satın Alma Davranışı, Çevre

¹Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Yunak MYO, brs_corumlu42@hotmail.com

GİRİŞ

Dünya nüfusunun gün geçtikçe hızla çoğalması, tabii kaynakların bilinçsizce tüketimi, endüstrileşme ile beraber çoğalan çevre kirliliği, atıkların daha çok hava, su ve toprağa zaman ilerledikçe yüksek miktarda karışması bugünlerde yüzleşmekte olduğumuz çevre sorunlarının birkaçıdır. Tabii kaynakların hızla tüketimi, doğaya zararlı ürünlerin tüketiminin çoğalması, dünya genelinde ısınma gibi doğan problemleri bu günlerde tüketicilerin, işletmelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve de devletlerin bu konu hakkında düşündüğü, araştırma yaptığı, belirli tepkiler verdiği ve dikkat ettiği önemli hususların önünde yer almaktadır. Tüketicilerin bir bilince sahip olmadan ve doğa hakkında duyarlılıklarının çoğalması, çevreci yada yeşil ürünleri ve bu ürünleri üreten firmaları arzulayan bir duruma gelmeleri firmaları tüm iş süreçlerinde yeşil bir anlayışı sahiplenme noktasında desteklemiştir (Sert, 2017).

Doğa bilincinin insan hayatındaki yükselen rolü ve pazarlama sektöründeki yükselen yeri ve önemi sonucunda bu çalışmada yeşil, doğa veya çevrecilik kavramı pazarlama iletişimi aracı olarak incelenmiş ve yeşil bir bilince sahip olan tüketicilerin satınalma davranışlarının bu çalışma vasıtasıyla hangi yönde etkilendiği saptanmaya çalışılmıştır.

1.YEŞİL PAZARLAMA

Çoğu kişi yeşil pazarlamayı, bir tek çevresel fonksiyonlara sahip malların tanıtımı ve reklamı olduğunu düşünür. Tüketiciler yeşil pazarlamayı, geri dönüşümcü, çevre ve ozon koruyucu, yenilenebilirlik gibi kavramlarla ilişkilendirmektedir. Her ne kadar bu kavramlarla yeşil pazarlama ilişkilendirilebilse de özünde çok daha geniş bir olgudur (Mary Wanjiru, 2011). Yeşil pazarlamanın Kotler ve Zaltman (1971) tarafından sosyal pazarlamanın içerisinde olduğu belirtilmiştir. Yeşil pazarlama müşterilerin istekleri yönünde pazarlama stratejilerini çabuk bir şekilde farklılaştırabilir. Azalan masraflar, yükselen gelirler, yeni ürün tasarımı, risk düşürülmesi, çevre korunumu gibi çoklu faydayı yeşil pazarlama gerçekleştirebilir (Suresh, 2014). Yeşil pazarlama tüm bunların yanı sıra bir çevresel pazarlama adı ile de tanınmaktadır. Bir örgütün çevreye dost ürünleri pazarlaması, bunların satın alımına tüketiciyi teşvik etmesi, yeşil ürünlerin ücretlendirilmesi ve dağıtımı olarak da yeşil pazarlamayı tanımlamak mümkündür (Anırban, 2012).

Yeşil pazarlamanın 2 adet önemli özelliği mevcuttur. İlk önemli özelliği çevre dostu ürünler üretmek ve bunları geliştirip tüketicilerin kullanımına sunmak, ikinci önemli özelliği ise bu çevre dostu üreten işletmenin doğaya zarar vermeyen ve doğa dostu bir işletme olduğu imajını tüketicilere benimsetmektir. Firmaların belirtilen bu özellikleri sağlayabilmeleri için pazarlama karması elamanlarını yeşil bir anlayış içinde benimsemesine bağlıdır (Betül,2010).

2011 – 2050 seneleri arasında tüm evrende yeşil ekonominin; gıda, tarım, barınma, enerji tüketimi, hayvancılık, sanayi, ziraat, atık geri dönüşümü, ulaşım vb. alandaki toplam büyüklüğünün her sene 1,3 trilyon Amerikan Doları yükseleceği Birleşmiş Milletler Çevre Programı' nın yaptığı araştırmalar sonucu meydana çıkmıştır. Yapılan bu araştırmalarda 2011

senesinde tüm dünya genelinde yeşil ekonomi hacminin 3,4 trilyon Amerikan Doları olduğu saptanmıştır (Tarık, 2015).

Firmalarında yeşil pazarlama ve yeşil ekonomi alanında hem tüketicileri çevreci yaklaşımı ile etkilemek adına hem de yeşil bir firma olduğunu tüm dünyaya göstermek adına gayet ciddi yatırımları vardır. Aşağıdaki tabloda da 2012, 2013, 2014 yıllarında Forbes tarafında yapılan araştırmalar sonucunda o yıllara ait en yeşil firmalar belirlenmiştir.

SIRA	2012	2013	2014
1.	TOYOTA	TOYOTA	FORD
2.	JOHNSON &JOHNSON	FORD	TOYOTA
3.	HONDA	HONDA	HONDA
4.	VOLKSWAGEN	PANASONIC	NISSAN
5.	HP	NISSAN	PANASONIC
6.	PANASONIC	JOHNSON &JOHNSON	NOKIA
7.	DELL	VOLKSWAGEN	SONY
8.	SIEMENS	DANONE	ADİDAS
9.	DANONE	NOKIA	DANONE
10.	BMW	DELL	DELL
11.	CISCO	SONY	SAMSUNG
12.	3M	HP	JHNSON &JOHNSON
13.	APPLE	BMW	BMW
14.	L'OREAL	NESTLE	PHILIPS
15.	FORD	ADİDAS	INTEL

Kaynak:<http://fortune.com/2014/06/24/50-best-global-green-brands-2014/>

Yeşil pazarlama genel yapısı ile geleneksel pazarlama anlayışından farklılık göstermektedir. Bu iki yöntem arasında ki en bariz fark ise konumlandırma stratejidir. Geçtiğimiz on yıl içerisinde yeşil ürünlerin konumlandırılmasında ekolojik etiketlerin önemi artış göstermiştir (Peattie, K. 2001). Ürünün barındırdığı özelliklere dair teknik verileri kapsayan etiket özünde bir tutundurma nedeni değil, pazarlama karması altında ürün olarak yer alır. Geleneksel pazarlama hakkında yapılan çalışmalar ve tanımlamalarda ürünün konumlandırılmasında etiket hakkında değil tutundurma hakkında tanımlamalar yapılmaktadır (McdanielStephen W., 2009). Genel anlamda geleneksel pazarlama müşterilerin isteklerini karşılayan ve kar sağlayan ürünleri saptamayı hedeflerken, yeşil pazarlama ise daha önce de belirtilen çevre dostu ürünler üretmek ve doğa dostu bir işletme olduğu imajını tüketicilere benimsetmeyi hedefler (Yaman, 2003).

Yeşil pazarlama genel olarak dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki yeşil hedefleme; doğaya karşı hassasiyetli müşterilerin kullanımına sunulması hedefiyle yeşil ürünler üretilir. Doğaya karşı zararlı olmayan ürünler ya da geri dönüşümlü enerji ile çalışan otomobiller örnek olarak verilebilir (Moisander, Johanna , 2007). İkinci aşamada ise yeşil stratejiler geliştirilmektedir. Enerjiden elde edilecek verimin artırılması ve firma içinde mevcut duruma göre daha az atık çıkarılması gibi önlemler alınabilir (Ottman, J., 1993). Üçüncü aşama ise çevresel oryantasyon; doğa dostu ve yeşil kavramı kapsamında olmayan ürünlerin üretimi

durdurularak sadece yeşil ürünlerin üretilmesini sağlamayı hedefler. Son aşama ise sorumlu organizasyon bilinci; işletmenin her manada sosyal sorumluluk anlayışını belirlemesi ve yeşil pazarlama anlayışını kendisine uyarlayabilmesini hedeflemektedir (Mustafa ve Ümit Serkan, 2008).

Yeşil ürün, kullanım ömrünün sonunda ayrıştırılması ile çevreye zarar oluşturmayacak malzemelerin tekrar kullanılabilmesi adına geri dönüşüm döngüsüne giren üründür (Peattie, Ken , 2001). Bu ürünler doğaya dost olmakla beraber dayanıklı, zehir içermeyen, bir kirliliği neden olmayan ve en önemlisi geri dönüşüm kapsamı içerisinde olan ürünlerdir (Engin ve Türk, 2004). Yeşil ürün kapsamında Polonsky ve Rosenborg (2011) ‘ un yapmış olduğu bir çalışmada ürünün doğaya karşı oluşturduğu zararın %70 ‘nin ürünün tasarımından ve üretim ile ilgili bazı problemlerden oluştuğunu meydana koymuştur.

Yeşil pazarlama yönteminde dikkat çekici ve önemli bir husus da fiyattır. Birçok müşteri alacağı ürünün ekstra bir katkısı varsa o ürüne daha fazla fiyat ödeme konusunda eğilimli olacaktır. Tüketicinin bu ödeyebileceği ekstra değer ürünün, performansına, tasarımına ya da işlevine göre değişim gösterebilmektedir. Yeşil pazarlama uygulayıcıları ücretleri saptarken bütün bu faktörlere dikkat etmek zorundadırlar (Singh, 2012).

Yeşil dağıtım ise çok dikkat gerektiren bir uygulamadır. Müşterilere ürünlerin çevresel ve ekolojik olduğu garantisini verilmesi çok önemlidir (Rex, E., 2007). Yeşil çevre, çevreci ürünlerin dağıtımını esnasında uyum gerektirdiği için devamlı olarak düzenlenen çevredir (Rashad ve Igbazua, 2011).

Yeşil tutundurmada firmalar doğa ile alakalı mevzularla ilgilendiklerini potansiyel tüketicilerine ulaştırmak ve firma imajının çevre ile alakalı konulara duyarlı olarak algılanmasına yönelik olarak farklı tutundurma yöntemlerini kullanırlar. Firmaya yeşil bir kimlik oluşturmak hedefiyle tutundurma araçlarının birbirleri ile uyumlu kullanılmasına dikkat edilmelidir (Erbaşlar, 2007).

2.TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞI

İnsan davranışının bir alt bölümünü de tüketici davranışları oluşturmaktadır. Tüketici davranışlarını özümseyebilmek için ilk önce insan davranışını özümsemek gerekmektedir. İnsanların tüketim ve pazarla alakalı kararları ve düşünceleri tüketici davranışlarını oluşturur (Blackwell, 1993).

Pazarlama kavramının tüketici odaklı olması; pazarlama stratejilerinde ve uygulamalarında tüketicilerin etkisinin çoğalması ve hedef kitle belirlenmesinden pazar evrelerinin oluşturulmasına dek tüketici merkezli olunmasının etkileriyle başlamıştır(Karabulut, 1989). Bu şekilde müşterilerin değişim tüketim davranış ve düşünceleri, her bir tanesi pazarlama olgusunda yararlanılabilecek yeni ve farklı bilgileri de yanında getirmiştir (Ahmet ve Mustafa, 2010). İnsanların ve toplumun ihtiyaç ve arzularını yerine getirmek adına tüketici davranışı mal, hizmet, satın alım, deneyim, düşünce gibi amaçlardan oluşur (Micheal, 1999).

Karmaşık satın alma davranışının meydana gelmesi tüketicinin alakasının piyasada olan ürün markaları arasından farklılıklar göstermesidir. Yüksek oranda pahalı ürünlerde, riski yüksek ama verimi de fazla ürünlerde, imaj olgusu barındıran ürünlerde, teknik özellik ve karmaşıklık içeren ürünlerde ve lüks ürünlerde incelenebilir (İslamoğlu ve Altunışık, 2013).

Uyumsuzluğu azaltan satın alma davranışı; tüketiciler belirli dönemlerde sıradan bir alışveriş hakkında detaylı bir araştırma yapsa bile markalar arasındaki farkları dikkate almazlar. Ürünle alakalı detaylı inceleme yapmanın nedeni, fiyatın yüksek olması, bu şekilde alışverişleri çok sık yapmaması ve ürünün riskli oluşudur. Böyle vaziyetlerde tüketici pazardaki mevcut ürünlerin neler olduğunu inceleyecek fakat uygun fiyatı bulduğunda satın alma olayı gerçekleşecektir (Kotler, 2000).

Alışılmış (rutin) satın alma davranışı; tüketiciler mevcut olan ürünlere pek fazla rağbet göstermezler ve pazardaki markalar arasında çok fazla ayırım gözetmezler. Tüketici istediği markayı bulamaması durumunda aynı ürünün ikamesini sağlayan markayı da seçebilir. Çok fazla araştırma ve inceleme yapmayı düşünmez tüketiciler (Pelin, 2012).

Çeşitlilik gösteren satın alma davranışı; bazı durumlarda tüketicilere daha önce satın almış oldukları markalardan memnun kalırsalar bile diğer markaları kullanmak isteyebilirler. Piyasadaki farklı markaları deneyimlemek isteyen tüketicilerin çoğu çeşitlilik gösteren satın alma davranışında bulunmuş olur (Wayne ve Deborah, 1997).

Yaygın sorun çözme satın alma davranışı; fiyatı fazla ve değerli bir ürünün satın alımı ile alakalıdır ve tüketicinin ürün hakkında çok fazla bilgisi yoktur. Bu vaziyette tüketicinin bilgiye karşı ilgisi oldukça fazladır ve çok dikkatli bir araştırma yapar. Tüketicinin yaygın sorun çözme satın alma davranışında kişiliği ve gelir seviyesi direkt etkilidir. Daha önceden o ürün hakkında bir satın alma faaliyeti olmadığından dolayı marka bağlılığı yoktur (Koç, 2013).

Tepkisel satın alma davranışı; satın alıcılar kimi ürünleri satın alırken hiç düşünmeden ve planlamadan satın alabilmektedirler. Bu şekilde ki satın alma davranışı genelde fazla ihtiyaç duyulmayan ama satın almaya bir sıkıntı olmayan bir istek ile gerçekleşen satın alma davranış şeklidir. Tepkisel satın alma davranışları duygusal anlamda zenginlik içerir ve özünde hedonistik fayda arayışı vardır (Koç, 2013).

Pazarlama faaliyetini yürüten bir kişi tüketici satın alma davranışını ne kadar fazla ilişkilendirebilirse hedef kitle ile o kadar etkileşim içerisinde olacaktır. Satın alma davranışı bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda firmayla gerçekleşecektir (John ve Micheal, 2004).. Tüketici davranışı bir tek tüketimi değil, satın alıcının kararını, sürecini ve davranışlarını inceler. Bu nedenle tüketici davranışlarını etkileyen faktörleri ve davranışlarının araştırılması hedef pazarı anlayabilmek için önemlidir (Eren, E., 2000).

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın bu bölümünde Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin, yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisini ölçmek amacıyla Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulunda yapılan araştırmanın amacı, hipotezi, yöntemi ve bulguları hakkında bilgi verilecektir. Yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma nicel verilere dayalı genel tarama ve ilişkisel taramaya dayalı model bir araştırmadır. Genel tarama modelleri, birden fazla elemandan oluşan bir evrenden, evren hakkında genel bir kanyaulaşmak amacı ile, evrenin tümünden ya evrenden alınacak olan bir grup, örnek veya örneklemin üzerinde yapılan tarama modelleridir. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha fazla sayıdan oluşan değişkenler arasında birlikte değişim varlığını ve/veya değişkenler arasındaki dereceyi belirlemeyi amaçlamak için yapılan araştırma modelleridir. (Karasar, 2000:79). Aynı zamanda araştırma sonunda elde edilen sonuçların istatistiki bakımdan anlamlı olup olmadıklarını değerlendirmek ve hipotezin doğrulanıp doğrulanmadığı sınanacaktır.

Şekil-1: Araştırmanın Kurgulanan Kuramsal Kavramsal Modeli

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Araştırmanın temel amacı “yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisini” incelemektir. Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Yüksekokulda 2017-2018 eğitim öğretim yılında toplam 1131 öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Öğrencilerin tamamına erişmek uzun süre ve maliyet bakımından fazlalık gerektirdiğinden çalışma ana kütleyi temsil edecek şekilde bir örneklem ile yürütülmüştür. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından hazırlanan örneklem Büyüklükleri ($\alpha= 0.05$) tablosu dikkate alınarak örneklem büyüklüğü ± 0.05 örneklem hatası $p=0,5$ ve $q=0,5$ güven aralığı olarak belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda ($\alpha=1131$) kişilik bir evreni ($n=287$) kişiden oluşacak bir örneklem grubunun $0,05$ anlamlılık ve $\% 5$ hoşgörü düzeyinde temsil edebileceği düşünülmüştür (Balcı, 2004:95). Araştırmada örnekleme dahil olacak öğrencilerin belirlenmesinde kolayda örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme tekniğinde esas olan, ankete cevap vermiş olan herkesin örneğe dahil edilmesidir. En kolay bulunan denek en ideal olanıdır (Altunışık ve diğerleri, 2010:140).

Yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları anket soruları James (1996) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe 'ye Nabila (2016) tarafından çevrilmiştir. Yeşil pazarlama anket soruları anket soruları Kuduz (2011) tarafından geliştirilmiştir. Yeşil pazarlama ve yeşil

ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisini ölçmek amacıyla hazırlanmış olan 34 maddelik ölçek 5'li Likertderecesi ile derecelendirilmiş olup ölçekte *1 derecesi hiç katılmıyorum 5 derecesi tamamen katılıyorum* anlamına gelmektedir. Verilerin çözümü ve yorumlanmasında, ölçek veri setlerinin parametrik ve non-parametrik analizlerinin yapıp yapılmamasına karar vermek için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Friedman çift yönlü Anova testi, Cronbach's Alfa güvenirlik testi, betimsel istatistikler, Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Araştırmadaki anlamlılık düzeyi ise $p < 0,05$ olarak alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular ise araştırma sorularına uygun olarak hazırlanmış tablolara dönüştürülerek yorumlanmıştır.

Tablo-2: Ölçeklerin Dağılımlarına İlişkin KolmogorovSmirnov Analiz Tablosu

	Kolmogorov-Smirnov		
	İstatistik	df	Anlamlılık
Yeşil Pazarlama Ölçüm Verileri	,075	287	,200**
Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Ölçüm Verileri	,082	287	,200**

* $p < 0,05$ kayışlı dağılım ** $p > 0,05$ normal dağılım

Ölçek veri setinde $n > 30$ olduğu için KolmogorovSmirnov analiz tablosuna göre yeşil pazarlama ölçüm verileri [$KS = 0.075$, $df = 287$, $p > .05$] yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları ölçüm verileri [$KS = 0.082$, $df = 287$, $p > .05$] istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için ölçeklere ilişkin ölçüm verileri normal dağılmaktadır. Cinsiyet, yaş ve bölüm değişkenlerinde grup homojenlikleri varsayımı sağlanmadığından parametrik olmayan analizler uygulanmıştır. Bu nedenle Tip I ve Tip II hataya düşülmemesi adına analizlerin korelasyon ve regresyon için parametrik analizlerle yapılmasının uygun olduğu, cinsiyet, yaş ve okunulan bölüm değişkenleri için parametrik olmayan analizlerin yapılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisinin incelendiği bu çalışmanın temel hipotezi;

Hipotez 1: Yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları ölçüm verileri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < ,01$).

Hipotez 2: Yeşil pazarlama ile yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde anlamlı etkisi vardır ($\hat{Y} = b_0 + b_1 X_1 + \epsilon$, $p < ,05$).

Hipotez 3: Cinsiyet değişkenine göre yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları ölçüm verileri evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

Hipotez 4: Yaş değişkenine göre yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları ölçüm verileri evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

Hipotez 5: Okunulan bölüm değişkenine göre değişkenine göre yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları ölçüm verileri evrenlerinin ortalamaları farklıdır ($\mu_1 - \mu_2 \neq 0$).

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde araştırmaya ilişkin bulgular ve bulgulara yönelik iç yorumlar yer almaktadır.

4.1. Örneklemin Demografik Özellikleri

Çalışmanın bu bölümünde örnekleme ilişkin demografik özellikler incelenecektir.

Tablo-3: Demografik Özellikler

	Yeşil Pazarlama		Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları	
	Ort.	S.Sp.	Ort.	S.Sp.
Maliye (n=81)	4,72	0,18	4,73	0,27
Bankacılık ve Sigortacılık (n=62)	4,67	0,22	4,73	0,28
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları (n=42)	4,66	0,17	4,73	0,26
İşletme Yönetimi (n=39)	4,64	0,27	4,67	0,35
Turizm ve Otel İşletmeciliği (n=31)	4,70	0,21	4,72	0,28
Turizm ve Seyahat Hizmetleri (n=32)	4,65	0,26	4,71	0,32
Kruskal Wallis H Testi	$X^2=,708, p>.05$		$X^2=4,836, p>.05$	

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların % 51,9’u kızlardan % 48,1’i erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralıklarının % 56,4’ünün 17-19 yaş aralığında % 43,6’sının 20 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Öğrencilerin okudukları bölümlere göre ise % 28,2’sini Maliye, % 21,6’sını Bankacılık ve Sigortacılık, % 14,6’sını Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, % 13,6’sını İşletme Yönetimi, % 10,8’ini Turizm ve Otel İşletmeciliği ve % 11,1’ini Turizm ve Seyahat Hizmetleri oluşturduğu görülmektedir.

4.2. Yeşil Pazarlamaya İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların yeşil pazarlama algılarını tespit etmek amacıyla Tablo 2’deki maddeler beşli Likert ile sorulmuştur. Analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo-4: Yeşil Pazarlama Maddeleri	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Çevre dostu ürünlere her yerden ulaşılıyor.	4,63	0,51
Çevre dostu ürünler diğer ürünlere göre daha ucuzdur.	4,95	0,27
Çevre dostu ürünlerin reklamları yeteri kadar etkin yapılıyor.	4,64	0,52
Ürünlerin ambalajları üzerindeki işaretlerden/	4,65	0,51

etiketlerden çevreye zarar verip vermediğini anlayabilirim.		
Toplam	4,72	0,45

Notlar: (i) n=287 (ii) Crombach's Alfa=.938 (iii) Ölçekte 1=Hiç Katılmıyorum ve 5= Tamamen Katılmıyorum anlamındadır (iv) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2= 114,043$; $p<0,05$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 2 incelendiğinde yeşil pazarlama algısının tüm maddeler için yüksek olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle katılımcılar; çevre dostu ürünlere her yerden ulaşılıyor 4,63±0,51 çevre dostu ürünler diğer ürünlere göre daha ucuzdur 4,95±0,27 çevre dostu ürünlerin reklamları yeteri kadar etkin yapılıyor 4,64±0,52 ürünlerin ambalajları üzerindeki işaretlerden/etiketlerden çevreye zarar verip vermediğini anlayabilirim 4,65±0,51 tüm maddelerinde yeşil pazarlama algı düzeyleri yüksektir.

Araştırma kapsamında katılımcıların yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algılarını tespit etmek amacıyla Tablo 3'deki maddeler beşli Likert ile sorulmuştur. Analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo-5: Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Maddeleri	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Kaynakları sınırlı olan kullanımında tasarruf etme yönünde çaba gösteririm . (Su, Petrol, Doğal gaz gibi)	4,71	0,53
Tasarruf amacı ile elektrik araçlarını her zaman (örneğin; bulaşık makinası, çamaşır makinası, kurutucu) sabah 10 dan önce ve akşam 10 dan sonra kullanmaya çalışırım.	4,59	0,53
Aşırı paketleme içeren ürünleri satın almam.	4,69	0,47
Bir tercih hakkım olsa çevre kirliliğine en az zarar verecek ürünleri satın alırım.	4,79	0,43
Bazı ürünlerin çevreye verebilecekleri potansiyel zararları bilirim, bu ürünleri satın almam .	4,66	0,52
Ekolojik sebeplerden dolayı aldığım ürünlerde değişikliğe giderim.	4,71	0,48
Geri dönüşüm merkezlerini kullanırım ya da bir şekilde evdeki çöpleri geri dönüşüme kazandırırım.	4,66	0,52
Geri dönüşüm yoluyla kazandırılmış kağıt ürünlerini satın almaya çok çaba gösteririm.	4,69	0,47
Çamaşırını yıkamak için düşük fosfatlı deterjan ya da sabun kullanırım	4,79	0,43
Çevreye zarar verebilecek ürünleri satın almayan aile bireylerine ve arkadaşlara sahibim	4,70	0,50
Çevreye daha az zarar veren ürünleri satın alırım.	4,72	0,46
Ayresol kaplar içindeki ürünleri satın almam.	4,67	0,51
Mümkün olduğunca, tekrar kullanılabilir kaplarda ürünler satın alırım	4,69	0,48
Ürün satın alırken, çevreyi en az kirleten ürün almaya çalışırım	4,71	0,48
İki benzer ürün arasından çevreye ve insana en az zararı olanı alırım.	4,69	0,53

Çevreye karşı duyarlı olmayan şirketin ürünlerini satın almam.	4,72	0,47
Geri dönüşümden yapılmış tuvalet kağıdı satın alırım.	4,64	0,55
Geri dönüşümden yapılmış kağıt peçete satın alırım.	4,62	0,50
Geri dönüşümden yapılmış kağıt havlu satın alırım.	4,97	0,26
Sadece geri dönüşüm yoluyla kazandırılmış ürünleri satın almaya çalışırım.	4,61	0,54
Yabancı yakıtlara bağımlılığımızı azaltmak için mümkün olduğunca arabamı az kullanırım .	4,64	0,52
Çevreye zarar veren ev ürünlerini satın almam.	4,54	0,63
Enerjiden tasarruf etmek için mümkün olduğunca arabamı az kullanırım.	4,64	0,52
Enerji tasarruflu ev eşyalarını satın almaya çalışırım.	4,66	0,50
Kullandığım elektrik miktarını azaltmak için çok çaba sarf ederim.	4,69	0,50
Kullandığım ev eşyalarını diğer markalara kıyasla daha az elektrik harcadığı için satın aldığım markanın müşterilere yönelik davranışları çok dürüstçedir.	4,62	0,52
Evde kullandığım elektrik lambalarını daha düşük voltajlı olanlarla değiştirdim böylece elektrikten tasarruf ettim.	4,64	0,51
Pahalı olsa da daha az enerji tüketen elektrik ampullerini satın aldım.	4,64	0,52
Toplumdaki etkisi ne olursa olsun genellikle düşük fiyatlı ürünleri satın alırım.	4,64	0,49
Enerjiden tasarruf etmek için yüksek verimlilikte elektrik lambalarını satın alırım.	4,66	0,54
Toplam	4,68	0,50

Notlar: (i) n=287 (ii) Crombach's Alfa=.847 (iii) Ölçekte 1=Hiç Katılmıyorum ve 5= Tamamen Katılıyorum anlamındadır (iv) Friedman çift yönlü Anova testine göre $\chi^2= 231,064$; $p<0,05$ sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 3 incelendiğinde yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algısının tüm maddeler için yüksek olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle katılımcılar; kaynakları sınırlı olan kullanımında tasarruf etme yönünde çaba gösteririm . (su, petrol, doğal gaz gibi) $4,71\pm 0,53$ tasarruf amacı ile elektrik araçlarını her zaman (örneğin; bulaşık makinası, çamaşır makinası, kurutucu) sabah 10 dan önce ve akşam 10 dan sonra kullanmaya çalışırım $4,59\pm 0,53$ aşırı paketleme içeren ürünleri satın almam $4,69\pm 0,47$ bir tercih hakkım olsa çevre kirliliğine en az zarar verecek ürünleri satın alırım $4,79\pm 0,43$ bazı ürünlerin çevreye verebilecekleri potansiyel zararları bilirim, bu ürünleri satın almam $4,66\pm 0,52$ ekolojik sebeplerden dolayı aldığım ürünlerde değişikliğe giderim $4,71\pm 0,48$ geri dönüşüm merkezlerini kullanırım ya da bir şekilde evdeki çöpleri geri dönüşüme kazandırırım $4,66\pm 0,52$ geri dönüşüm yoluyla kazandırılmış kağıt ürünlerini satın almaya çok çaba gösteririm $4,69\pm 0,47$ çamaşırları yıkamak için düşük fosfatlı deterjan ya da sabun kullanırım $4,49\pm 0,43$ çevreye zarar verebilecek ürünleri satın almayan aile bireylerine ve arkadaşlara sahibim $4,70\pm 0,50$ çevreye daha az zarar veren ürünleri satın alırım $4,72\pm 0,46$ ayresol kaplar içindeki ürünleri satın almam $4,67\pm 0,51$ mümkün

olduğunca, tekrar kullanılabilir kaplarda ürünler satın alırım $4,69 \pm 0,48$ ürün satın alırken, çevreyi en az kirleten ürün almaya çalışırım $4,71 \pm 0,48$ iki benzer ürün arasından çevreye ve insana en az zararı olanı alırım $4,69 \pm 0,53$ çevreye karşı duyarlı olmayan şirketin ürünlerini satın almam $4,72 \pm 0,47$ geri dönüşümden yapılmış tuvalet kağıdı satın alırım $4,64 \pm 0,55$ geri dönüşümden yapılmış kağıt peçete satın alırım $4,62 \pm 0,50$ geri dönüşümden yapılmış kağıt havlu satın alırım $4,97 \pm 0,26$ sadece geri dönüşüm yoluyla kazandırılmış ürünleri satın almaya çalışırım $4,61 \pm 0,54$ yabancı yakıtlara bağımlılığımızı azaltmak için $4,64 \pm 0,52$ mümkün olduğunca arabamı az kullanırım $4,54 \pm 0,63$ çevreye zarar veren ev ürünlerini satın almam $4,64 \pm 0,52$ enerjiden tasarruf etmek için mümkün olduğunca arabamı az kullanırım $4,66 \pm 0,50$ enerji tasarruflu ev eşyalarını satın almaya çalışırım $4,69 \pm 0,50$ kullandığım elektrik miktarını azaltmak için çok çabasıfederim $4,62 \pm 0,52$ kullandığım ev eşyalarını diğer markalara kıyasla daha azelektrik harcadığı için satın aldığım markanın müşterilere yönelik davranışları çok dürüstçedir $4,64 \pm 0,51$ evde kullandığım elektrik lambalarını daha düşük voltajlı olanlarla değiştirdim böylece elektrikten tasarruf ettim $4,64 \pm 0,52$ pahalı olsa da daha az enerji tüketen elektrik ampullerini satın aldım $4,64 \pm 0,49$ toplumdaki etkisi ne olursa olsun genellikle düşük fiyatlı ürünleri satın alırım $4,64 \pm 0,49$ enerjiden tasarruf etmek için yüksek verimlilikte elektrik lambalarını satın alırım $4,66 \pm 0,54$ maddelerinin tümünde yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algı düzeyleri yüksektir.

Bu çalışmanın temel amacı “yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisini” incelemektir. Bu bağlamda yeşil pazarlama ile yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı veya yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi basit doğrusal regresyon analizi ile incelenecektir. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo-6: Yeşil Pazarlama ile Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Arasındaki İlişki

	Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları	
Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları		Yeşil pazarlama
Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları	1	
Yeşil pazarlama	.710* (p<0.01)	1

Not: *Pearson korelasyonu katsayısı

Tablo 4’deki korelasyon matrisinde görüldüğü üzere “yeşil pazarlama ile yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları arasındaki ilişki” düzeyleri arasında istatistiksel anlamda önemli, pozitif ve yüksek düzeyde (p<0.01) bir ilişki vardır. Korelasyonun tespit edilmesinden

sonra yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla;

Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları = $b_0 + b_1$ Yeşil Pazarlama + ε

modeli öne sürülmüş ve basit regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analiz sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo-7: Regresyon Modeli

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	t	F
Yeşil Pazarlama	.505	Sabit Terim	2,193	,146	14,997*	290,209*
		Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları	.527	,031	17,036*	

Notlar:(i) * $p < .05$ ilişki düzeyinde anlamlıdır. (ii) Atıkların ortalaması sıfır, normal ve doğrusal dağılım sergilemektedir.

Öne sürülen model istatistiksel olarak anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, R² (açıklanan varyansın yüzdesi) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri yeşil pazarlamanın, yeşil ürünlerin tüketicilerin satın davranışları ile açıklanabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Tablo 4 ve Tablo 5 analiz sonuçları birlikte ele alındığında yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde anlamlı etkisi olduğunu ileri süren hipotezin desteklendiği görülmektedir.

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algı düzeylerinde bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo-8: Cinsiyet Değişkenine Göre Yeşil Pazarlama ve Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları

	Kız (n=149)		Erkek (n=138)		Mann Whitney U Testi	
	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Z	p
Yeşil Pazarlama	4,67	,21	4,67	,22	,387	,699
Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları	4,71	,28	4,72	,29	,562	,574

Tablo 6’da görüldüğü üzere kız ve erkek öğrencilerin yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları cinsiyet değişkenine göre Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların yaş değişkenine göre yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algı düzeylerinde bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo-9: Yaş Değişkenine Göre Yeşil Pazarlama ve Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları

	17-19 Yaş (n=162)		20 Yaş ve Üzeri (n=125)		Mann Whitney U Testi	
	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Z	P
Yeşil Pazarlama	4,66	,22	4,71	,19	,426	,670
Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları	4,72	,28	4,71	,29	1,759	,079

Tablo 7’de görüldüğü üzere 17-19 ve 20 yaş ve üzeri öğrencilerin yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarıyaşdeğişkenine göre Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların okudukları bölüm değişkenine göre yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algı düzeylerinde bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo-10:Bölüm Değişkenine Göre Yeşil Pazarlama ve Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları

	Yeşil Pazarlama		Yeşil Ürünlerin Tüketicilerin Satın Alma Davranışları	
	Ort.	S.Sp.	Ort.	S.Sp.
Maliye (n=81)	4,72	0,18	4,73	0,27
Bankacılık ve Sigortacılık (n=62)	4,67	0,22	4,73	0,28
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları (n=42)	4,66	0,17	4,73	0,26
İşletme Yönetimi (n=39)	4,64	0,27	4,67	0,35
Turizm ve Otel İşletmeciliği (n=31)	4,70	0,21	4,72	0,28
Turizm ve Seyahat Hizmetleri (n=32)	4,65	0,26	4,71	0,32
Kruskal Wallis H Testi	$X^2=,708, p>.05$		$X^2=4,836, p>.05$	

Tablo 8’de görüldüğü üzere, öğrencilerin yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarıbölüm değişkenine göre Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yürütülen alan araştırması ile seçilen örnekleme sürecin nasıl işlediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada öğrencilerin, yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algı düzeyleri yüksek çıkmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı çerçevesinde öne sürülen regresyon modeli test edilmiştir. Model istatistiksel bakımdan anlamlıdır ($p < 0.05$). Regresyon analizi sonuçlarına göre, R^2 (açıklanan varyansın yüzdesi) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri yeşil pazarlamanın, yeşil ürünlerin tüketicilerin satın davranışları ile açıklanabileceğini göstermektedir. Yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde anlamlı etkisi olduğunu ileri süren hipotezin desteklendiği görülmektedir.

Yeşil pazarlama ve yeşil ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışları algı düzeylerinde cinsiyet, yaş ve bölüm gruplarına göre oluşturulan gruplarda bir farklılık olup olmadığı da değerlendirilmiştir. Cinsiyet, yaş ve bölüm değişkenlerine göre anlamlı farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmet, T. ve Mustafa, Y. (2010). Turistlerin Tüketim Davranışları Kültüre/Milliyete Göre Farklılık Gösterir Mi? Alman ve Rus Turistler Üzerine Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı:2 , Sayfa 43-64.

Altunışık, R vd. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (6.Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Anırban, S. (2012). Green Marketing And Sustainable Development Challenges And Opportunities International. Journal of Marketing, Financial Services & Management Research Vol.1 Issue 9, September 2012.

Balcı, A (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler, Ankara: Pegema Yayıncılık.

Betül, Ö. (2010); İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Uzantısı Olarak Yeşil Pazarlama Bağlamında Yeşil Reklamlar. Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi,C.9.S.34. Temmuz 2010. 247-258.

Blackwell and Roger, Paul W., James F., Engel, (1993). Consumer Behaviour. H.College Publishers, New York.

Dinçer, Ömer (1998). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Engin, Ö. ve Türk, Z. (2004).Yeşil Pazarlama. Mevzuat Dergisi, Cilt:7, Sayı:78.

Erbaşlar, G. (2007). Yeşil Pazarlama. Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi.sayı:1.

Eren, Erol (2000). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (5. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Hülya, Y. (2013).Yaşam Tarzının Müşteri Sadakati Ve Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkileri: Organik Gıda Ürünlerini Kullanan Tüketiciler Üzerinde Bir Uygulama. Atılım Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

İslamoğlu, A.H. ve Altunışık, R. (2013). Tüketici Davranışları. Beta Yayıncılık, İstanbul, İşletme Fakültesi Yayınları.

John, C. M. and Michael S. M. (2004).Consumer Behavior A Framework. SamplePages, Page: 12- 23, s. 3.

Karabulut, M. (1989). Tüketici Davranışı. 3. Basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kardes, F. R. (2002). Consumer Behavior and Managerial Decision Making. Pearson Prentice- Hall. p. 457.

Koç, E. (2013). Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Kotler P.,Zaltman G.(1971). Social Marketing An Approach To Planned Social Change. Vol:35, Sayfa :3-12 .

- Kotler, P (2000). Pazarlama Yönetimi. Beta basım yayım,10. Baskısı, İstanbul.
- Mary Wanjiru, K. (2011). Green marketing Intervention Strategies and Sustainable Development. A Conceptual Paper International Journal of Business and Social Science, Vol:2, No: 23 .
- McDanielStephen W. ve Rylander David H. (1993). “Strategic Green Marketing”. Journal Of Consumer Marketing, Vol. 10, Iss. 3.
- Mevlüt TÜRK. ve Ayda GÖK. (2010).“Yeşil Pazarlama Anlayışı Açısından Üretici İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi .
- Micheal, S. (1999). Consumer Behavoir. A EuropeanPerspectivePrentice Hall TjirdEdition PeartionEducation.
- Moisander, Johanna (2007). “MotivationalComplexity Of Green Consumerizm”. International Journal of Consumer Studies.
- Mustafa, Ekmekçiler, Yücel ve Ümit Serkan, (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket. Yeşil Pazarlama Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 26,
- Ottman, Jacquelyn (1993). “Green Marketing andOpportunitiesforthe New Marketing Age”. NTC Business Book, Lincolnwood.
- Peattie, K. (2001). TowardsSustainability: The Third Age of Green Marketing. TheMarketing Rewiew. (2).
- Pelin, F. T. (2012). Marka Değeri İle Tüketici Satın Alma Davranışları Arasındakiİlişki: İstanbul’daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi.
- Polonsky, M. Jay (1994). “Green Marketing Regulations in the US and Australia: TheAustralianChecklist”. Greener Management International, Vol: 5.
- Polonsky, M. Ve Rosenberg, Ph. (2001). ReevaluatingGreen Marketing A Strategic Approach.
- Rashad, Y.ve Igbazua, E.M. (2011). TheImpactOf Green Marketing On CustomerSatisfactionAndEnvironmental. Safety2011 International Conference On ComputerCommunicationAnd Management, Vol:5 (2011) IacsitPress, Singapore .
- Rex, Emma ve Baumann, Henrikke (2007). “Beyond Ecolabels: WhatGreenMarketing Can LearnFromConventional Marketing”. Journal of CleanerProduction, Vol. 15, Iss. 6.
- Singh I, Dr. Kamal K. Pandey (2012). Greenmarketing: Policiesandpractices.
- S. (2014). A Study of the Constructive Factors Influencing Green Marketing in Tamil Nadu The IUP. Journal of Marketing Management, Vol:5, No:1.
- Tarık, G. (2015). Düzce Orman Ürünleri Sanayi İşletmelerinin Yeşil Pazarlama Konusunda Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, Sayı:3 , Sayfa: 633-643.
- Wayne, H. andDeborah, M. (1997). Consumer Behavior. 1. Basım: HoughtonMifflinCo.

Wiser, Ryhan H. (1998). "GreenPower Marketing: Increasing Customer Demand For Renewable Energy". Utilities Policy, Vol. 7, Iss. 2.

Yaman, Y. (2003). Sosyal sorumluluk kampanyaları. Sivil toplum dergisi, Cilt:1, say:1

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

<http://fortune.com/2014/06/24/50-best-global-green-brands-2014/>

TURİZM SEKTÖRÜNDE HOLLANDA HASTALIĞI ETKİSİ: AKDENİZ ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Ceyhun Can Özcan¹

Nevriziye Tuncay²

ÖZ

Hollanda Hastalığının çıkış noktası, doğal kaynak keşiflerinden dolayı dış finansman girişlerinde yaşanan ani ve büyük hacimli artışlardır. Hollanda Hastalığının en temel özelliği; her ne sebeple olursa olsun, ülkeye çok fazla miktarda döviz girişi olmasıdır. Turizm sektöründeki bir artışta, ev sahibi ülke piyasasında döviz arzı artışına yol açarak, ulusal para birimi üzerinde reel değerlendirme yönünde baskı yaratmaktadır. Turizmdeki artıştan dolayı, artan gelir düzeyine bağlı olarak ticarete konu olan ve olmayan mallar üzerindeki artan harcama düzeyi, ticarete konu olmayan malların fiyatını kısa dönemde yükseltmektedir.

Dolayısıyla turizm sektöründeki bir patlama, doğal kaynak ihracatından elde edilen gelirdeki artış ile karşılaştırılabilmektedir. Doğal kaynakların tükenmesine neden olacak petrol, gaz ve maden çıkarma projelerinin aksine, turizm endüstrisi, düzgün bir şekilde yönetilirse, doğal bir yenilenebilir sanayi (sürdürülebilir turizm) olma potansiyeline sahip bir sektördür. Ticarete konu olan sektörlerdeki malların hareketliliğinin aksine, turizm endüstrisi, yabancı turistleri ülkeye getirerek ticarete elverişli mallar sağlamaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, turizme bağımlılık düzeyi yüksek olan Akdeniz ülkelerinde Hollanda hastalığı etkisi olup olmadığını incelemektedir. Çalışmada Panel AMG, CCE eş bütünleşme tahminçileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular; panelin genelinde Hollanda Hastalığı etkisini “Beach Disease” göstermezken, bazı Akdeniz ülkelerinde (Arnavutluk, Fas, Bosna Hersek, Hırvatistan, Mısır, Yunanistan, İtalya ve Türkiye) bu etkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular politika yapıcılar ve turizm paydaşları açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hollanda Hastalığı, Turizm Sektörü, Akdeniz Ülkeleri

¹ Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, e-mail:ceyhuncan5@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Doktora Programı, e-mail: nevriztuncay@hotmail.com

NETHERLAND EFFECTIVENESS IN TOURISM SECTOR: A CASE OF MEDITERRANEAN COUNTRIES

ABSTRACT

The outbreak of Dutch Disease is sudden and massive increases in external financing flows due to natural resource exploration. The most basic characteristic of the Dutch Disease is; for whatever reason, there is a great deal of foreign currency entry into the country. An increase in the tourism sector is creating pressure for real appreciation of the national currency, leading to an increase in foreign exchange supply on the host country's market. Due to the increase in tourism, the increasing level of spending on non-commodity goods due to increasing income level increases the price of non-commodity goods in the short term.

Therefore, an explosion in the tourism sector can be compared with the recent increase in natural resource exports. Unlike the oil, gas and mining projects that will cause the depletion of natural resources, the tourism industry is a sector that has the potential to be a natural renewable industry (sustainable tourism) if properly managed. Contrary to the movements of the goods in the sectors which are subject to trade, the tourism industry provides convenient commodities by bringing foreign tourists to the country.

In this context, the aim of this study is to investigate whether or not there is a Dutch disease effect in Mediterranean countries with high levels of tourism dependence. Panel AMG, CCE cointegration estimators were used in the study. Findings; across the Dutch Disease effect of the panel "Beach Disease" not show, some of the Mediterranean countries (Albania, Morocco, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Egypt, Greece, Italy and Turkey) reveals the existence of this effect. These findings are also important in terms of policy makers and tourism stakeholders.

Keywords: Dutch Disease, Tourism, Mediterranean Countries

GİRİŞ

Hollanda Hastalığı, tipik olarak doğal kaynakların ihracatı ile ilişkili bir kavramdır. Doğal kaynak ihracatı zenginliği, iç talebi arttırmaktadır. İç talebin artmasına bağlı olarak ticarete konu olmayan malların fiyatlarında da artışlar meydana gelmektedir. Yüksek ancak geçici doğal kaynak gelirlerinin bir kısmı ticarete konu olmayan mallara harcanmakta ve buda ticarete konu olmayan malların fiyatlarında, ticarete konu olan malların fiyatlarına nazaran göreceli bir artış yaşanmasına yol açmaktadır (VanWijnbergen, 1984: 41). Ortaya çıkan yüksek fiyat seviyesi yerel para biriminin değer kazanmasına neden olmaktadır. Diğer ticarete konu olan sektörlerin ihracatlarında düşüşler meydana geldiği için söz konusu ülkenin rekabet edebilme gücü azalmaktadır (Magud ve Sosa, 2015: 4; Corden ve Neary, 1982).

Hollanda Hastalığı sadece doğal kaynaklarla sınırlı değildir. Sonuç olarak, herhangi bir döviz girişi de benzer sonuçlar doğurmaktadır. Başta turizm olmak üzere sermaye-döviz girişlerinde artışlara yol açan yurtdışı işçi gelirleri, sermaye akımları, kamu harcamaları, dış yardımlar gibi başka etmenlerden de kaynaklanabilmektedir (Capo, Font ve Nadal, 2007: 616; Magud ve Sosa, 2015: 2). Dolayısıyla turizm sektöründeki bir patlama ekonomide şok etkisi yaratabilmektedir. Turizmin gelir artışına önemli katkısı olması, hızlı büyüme gösteren bir sektör olması ve erişilebilir doğal kaynaklara sahip olması karşılaştırmalı bir avantaj sağlamaktadır. Yani turizmde yaşanabilecek bir patlama doğal kaynak ihracatından elde edilen gelirdeki artış ile karşılaştırılabilmektedir (Capo vd., 2007: 616). İlgili turizm literatür gözden geçirilmeden önce, turizm endüstrisinden kaynaklanan patlamanın bazı benzersiz özelliklere sahip olduğuna dikkat edilmelidir. İlk olarak doğal kaynakların tükenmesine neden olacak petrol, gaz ve maden çıkarma projelerinin aksine, turizm endüstrisi, düzgün bir şekilde yönetilirse, doğal bir yenilenebilir sanayi (sürdürülebilir turizm) olma potansiyeline sahip bir sektördür. İkincisi, diğer ticarete konu olan sektörlerdeki malların hareketliliğinin aksine, turizm endüstrisi, turizm ürünlerini ve hizmetlerini tüketmek için yabancı turistleri ülkeye getirerek ticarete elverişli mallar sağlamaktadır (Deng, Ma ve Cao, 2014: 927; Copeland, 1991: 515-516).

Bu çalışma, Akdeniz ülkelerinde Hollanda Hastalığının turizm sektörü üzerindeki etkilerinin tespiti açısından önemlidir. Bu çalışmada Hollanda Hastalığı ile turizm arasındaki ilişki üzerine literatür karşılaştırılarak gözden geçirilmiştir. Daha sonra kullanılan veriler ve çalışmanın yöntemi açıklanmıştır. Son olarak çalışmanın bulgularına yer verilmiş, ardından sonuç bölümünde konuyla ilgili görüşlere yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Hollanda Hastalığı turizmde ekonomik büyümeyi etkileyen bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine araştırma yapılmasının nedenlerinden biri, yoğun olarak turizme bağımlı ülkelerin Hollanda Hastalığına benzer etkilerden zarar görmesidir. (Ghaliya ve Fidrmuc, 2015: 2; Corden ve Neary, 1982). Turizm liderliğindeki ülkeler, özellikle yabancı paranın girişi nedeniyle Hollanda Hastalığına karşı duyarlıdır (Inchausti-Sintes, 2015: 173; Capo vd., 2007; Holzner, 2011).

Copeland (1991) çalışmasında, turizmin artan ekonomik etkilerini ev sahibi ülkedeki refah, üretim ve faktör fiyatlarına genel bir uluslararası ticaret denge modeli kullanarak nasıl etkilediğini araştırmıştır. Copeland, Hollanda Hastalığı etkisini küçük açık bir ekonomide ele almıştır. Temel amacı, turizmin artan refah düzeyini belirlemek ve ülkenin üretim şekli üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Nowak ve Sahli (2007) ise çalışmalarında, genel bir denge modeli kullanarak, küçük bir ada ekonomisinde Hollanda Hastalığı ile kıyı turizmi arasındaki ilişkiyi incelemişler ve turizm artışının ev sahibi topluluk üzerindeki net etkisinin ekonomik değerlendirilmesini çevreleyen karmaşıklıkları ele almışlardır. Turizmin yoğun bir şekilde kıyı alanlarını kullanmasıyla, turizm patlamasının refah kaybına neden olabileceğini fark etmişlerdir. Capo vd. (2007) çalışmalarında, İspanya'daki iki turizm odaklı adada (Balearics and the Canary Island) Hollanda Hastalığı etkisini tespit etmişlerdir. Her iki adada da ekonomi turizme yönelmiş, üretim kaynakları tarım ve imalat sektörlerinden uzaklaşmıştır. Yıllarca süren turizm gelişiminden sonra, bu iki bölge zenginlikte önemli bir artış sağlamıştır. Ancak eğitim ve öğretim, yenilikçilik ve teknolojik ilerleme düzeyleri düşük bir eğilim göstermiştir. Bu nedenle, Capo vd. (2007), uygun politika düzenlemeleri yapılmazsa önümüzdeki yıllarda ekonomik büyümelerinin yavaşlayabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ghalia ve Fidrmuc (2015), çalışmalarında 1995-2007 yılları arasında 133 ülkenin yıllık verilerini kullanarak turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, turizmde uzmanlaşmanın ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Fakat hem turizme hem de ticarete oldukça bağımlı olan ülkeler önemli ölçüde daha düşük bir büyüme kaydetmektedirler. Bu bulgular turizmin Hollanda Hastalığına benzeyen bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Romao, Guerreiro ve Rodrigues (2016) çalışmalarında, 2007'de yaşanan uluslararası finansal krizin ardından, turizmde ekonomik ve sosyal olarak ilerlemiş bir bölge olan Alvarge bölgesinin turizm talebindeki düşüşü ve işsizliğin hızla artması durumunu ele almışlardır. Turizm faaliyetlerindeki iyileşme, işsizlik sorununu ortadan kaldıramamıştır. Turizm sektörünün büyümesinin diğer sektörlerin ekonomik performansında beklenen olumlu etkileri yaratmadığı ortaya çıkmıştır. Turizmin olumlu etkileri, ticarete konu olmayan malların ve inşaat sektörünün üretiminde yoğunlaşmış ve ticarete açık sektörlerin önemli ölçüde gerilemesine neden olmuştur. Bu durum Hollanda Hastalığı olarak bilinen 'sanayileşememe' sürecinin bir göstergesi olarak incelenmiştir.

Hollanda Hastalığını literatürde bazı araştırmacılar "Beach Disease" olarak da ele almışlardır. Örneğin Holzner (2011) çalışmasında, Hollanda Hastalığının turizme bağımlı ülkelerdeki etkisini incelemiştir. 1970-2007 yılları arasında 134 ülkede yapılan çalışmada, turizm ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki analiz edilmektedir. Yapılan analizler sonucunda, Hollanda Hastalığı veya 'Beach Disease' ile ilgili her hangi bir tehlike bulunmadığını ileri sürmüştür. Turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payının yüksek olduğu ülkelerde diğer ülkelere göre daha hızlı büyümenin olduğunu tespit etmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde; genellikle turizme bağımlılık düzeyi yüksek olan destinasyonlar üzerinde Hollanda Hastalığı etkisine maruz kalındığını ifade etmek mümkündür. Yapılan

literatür araştırması sonucunda; Hollanda Hastalığı etkisini Akdeniz ülkeleri üzerinde araştıran çalışmalara rastlanmamıştır. Bu yüzden bu çalışmanın literatürde önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. VERİLER VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan veri seti 1996-2015 yıllarını kapsayıp, World Development Indicator [WDI] veri tabanından elde edilmiştir. Tüm değişkenlerin logaritmaları alınarak modele eklenmiştir. *Lny* değişkeni ekonomik büyümeyi temsilen; *lninv* değişkeni yatırımları temsilen; *Intour* turizmin GSYH'ya oranını; *Intrade* toplam ticaretin GSYH'ya oranını; *Initerm* ise turizm ve ticaretin çarpılması sonucu Hollanda hastalığının turizme etkisini ortaya koymak için modele dâhil edilmiştir. Çalışmada 17 seçilmiş Akdeniz ülkesi (Arnavutluk, Cezayir, Bosna Hersek, Kıbrıs, Hırvatistan, Mısır, Fransa, Yunanistan, İtalya, İsrail, Lübnan, Malta, Fas, Slovenya, İspanya, Tunus, Türkiye) kullanılmıştır. Çalışmada model olarak Figini ve Vici (2009), Holzner (2011), Ghalia ve Fidrmuc (2015) tarafından kullanılmış oldukları prosedür takip edilmektedir. Modelin logaritmik formu Eşitlik 1'de olduğu gibidir:

$$\ln y_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln inv_{it} + \beta_2 \ln tour_{it} + \beta_3 \ln trade_{it} + \beta_4 \ln iterm_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Turizmde Hollanda Hastalığı etkisinin olası varlığını incelemek için modelde *Initerm* değişkeni modele dâhil edilmiştir. Hollanda Hastalığı ile ilgili teori, ihracatın rekabet gücünü baltalayarak ekonomiyi etkilediği yönündedir. Bu nedenle, Hollanda Hastalığının turizme bu tür bir etkisi olup olmadığı konusundaki göreceli olarak basit ve açık bir şekilde, turizm ile ticari açıklık arasındaki etkileşimi içermektedir. Bu dolaylı bir test olsa da, genel olarak ihracat ve turizm arasındaki ilişkiyi doğrudan yakalaması avantajına sahiptir. Başka bir alternatif, turizmin paranın gerçek değerlenmesine olan etkisini ölçmek olabilir (Ghalia ve Fidrmuc, 2015: 12).

Modern çağda ülkeler arası ilişkilerin artması, ülkelerin birbiriyle olan sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimlerinin artması bir ülkede meydana gelen bir şokun başka bir ülkeyi de etkilemesine neden olmaktadır. Bu şokların ekonometrik olarak yakalanmasında literatürde yatay kesit bağımlılık “cross-section dependency” (CD) testleri kullanılmaktadır.

3. BULGULAR

Kurulan modele yönelik analizlerin ilk aşamasında yatay kesiti oluşturan ülkelere ait seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi yer almaktadır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığın bulunması durumunda, bu durumun göz önünde bulundurulması elde edilen analiz sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Breusch ve Pagan,1980). Tablo 1'de Eşitlik 1 için CD ve HT test sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo-1: Homojenite ve Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

	Statistic	p-value
<u>Cross-section dependency tests:</u>		
CD _{lm1} (BP,1980)	224.838***	0.000
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	5.387***	0.000
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	6.155***	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	5.653***	0.000
<u>Homogeneity tests:</u>		
$\tilde{\Delta}$	4.454***	0.000
$\tilde{\Delta}_{adj}$	4.831***	0.000

Elde edilen sonuçlar, modelin heterojen ve yatay kesit bağımlılığı olduğunu göstermektedir. Ekonometrik modellemelerde, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin varlığı, eşbütünleşme testleri ile araştırılabilir. Ancak eşbütünleşme analizinde de birim kök analizinde olduğu gibi yatay kesit bağımlılığının dikkate alınması gerekmektedir. Aksi halde eşbütünleşme ilişkisi olmamasına rağmen, eşbütünleşmenin olduğunu ifade eden yanlış hipotezin kabul edilmesi gibi problemlerle karşılaşılabilir. Bu gibi nedenlerden dolayı değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin varlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen LM Bootstrap eşbütünleşme testiyle araştırılacaktır. LM Bootstrap koentegrasyon testinin önemli özelliği küçük örneklerde de güçlü sonuçlar elde etmesidir.

Tablo-2: LM Bootstrap Koentegrasyon Testi Sonuçları

Tests	Constant			Constant and Trend		
	Statistic	Asymptotic p-value	Bootstrap p-value	Statistic	Asymptotic p-value	Bootstrap p-value
LM bootstrap (Ho: cointegration)						
LM_N^+	10.730	0.000	0.973	26.088	0.000	0.509

Bu testte Model için yatay kesit bağımlılığı vardır, şeklindeki hipotez kabul edildiğinden sadece Bootstrap p-value değeri yorumlanmaktadır. Bu sonuçlar serilerin eş bütünleşik olduğunu göstermektedir. Seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler. Bu noktadan sonra uzun dönem katsayıların tahminine ve örneklem ülkelerde turizmde Hollanda Hastalığı etkisinin test edilmesi aşamasına geçilebilir.

Tablo-3: AMG Tahmin Sonuçları

		<i>lninv</i>		<i>lntour</i>		<i>lntrade</i>		<i>lniterm</i>	
		Coefficient	p-value	Coefficient	p-value	Coefficient	p-value	Coefficient	p-value
1	Arnavutluk (12,3)	0.076	0.296	1.055	0.157	0.251	0.293	-0.021	0.191
2	Cezayir (0,2)	-0.162	0.336	390.11***	0.002	0.790**	0.035	-5.367***	0.004
3	Bosna Hersek(4,7)	1.962	0.000	-3.837	0.876	0.402	0.776	-0.079	0.758
4	Kıbrıs (18,8)	0.382***	0.004	4.880***	0.000	0.875***	0.000	-.045***	0.000
5	Hırvatistan (14,7)	0.133	0.370	5.793***	0.004	1.384***	0.004	-0.085***	0.005
6	Mısır (5,0)	0.283**	0.012	-2.668**	0.013	-0.538**	0.018	0.082***	0.002
7	Fransa (2,3)	-0.362	0.409	10.586	0.675	0.521	0.641	-0.188	0.709
8	Yunanistan (6,0)	0.949***	0.000	-9.422**	0.037	-1.329	0.013	0.226	0.016
9	İtalya (2,2)	0.554**	0.019	12.259	0.555	0.497	0.593	-0.139	0.746
10	İsrail (2,6)	-0.131	0.789	-11.247	0.413	-0.379	0.456	0.195	0.350

11	Lübnan (10,3)	0.432	0.288	-1.350	0.423	-0.227	0.486	0.024	0.368
12	Malta (18,9)	0.226	0.418	-1.703	0.186	-0.102	0.269	0.008	0.170
13	Fas (8,5)	0.172	0.820	0.156	0.954	-0.100	0.805	0.006	0.900
14	Slovenya (5,3)	0.397	0.221	-7.180	0.320	-0.176	0.673	0.048	0.517
15	İspanya (4,6)	0.197***	0.005	-1.451	0.851	-0.201	0.764	0.073	0.624
16	Tunus (7,8)	-0.384	0.294	-2.531	0.344	-0.344	0.150	0.041	0.153
17	Türkiye (3,7)	0.862**	0.015	24.021	0.152	1.703	0.197	-0.546	0.174
<i>PANEL RESULTS</i>									
17	Akdeniz Ülkesi	0.328**	0.015	23.969	0.297	0.177	0.325	-0.339	0.285

Not: Parantez içindeki değerler ülkelerin turizmin GSYH içindeki paylarının ortalama değerlerini göstermektedir.

AMG: Genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (Augmented Mean Group), CCE: Ortak ilişkili etkiler tahmincisidir (Common Correlated Effects).

*, **, *** ifadeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki olarak anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

MG tahmincisinden elde edilen sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir. Cezayir, Kıbrıs, Hırvatistan, Mısır ülkelerinde Hem turizm hem de ticaret ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve anlamlı etkilere sahiptir. Bu, Holzner (2011) ve Ghalia ve Fidrmuc, (2015) turizmin büyüme üzerinde de olumlu bir etkisi bulunan diğer çalışmalarında tespitini doğrulamaktadır. Bununla birlikte, Hollanda Hastalığı etkisini gösteren etkileşim katsayısı anlamlı ve negatiftir. Bu nedenle, turizm ve ticaretin her ikisi de olumlu bir etkiye sahipken, her ikisine de aşırı bağımlı olan ülkeler, daha düşük büyümeye ya da negatif bir etkiye maruz kalmaktadır. Elde edilen bu bulgu, turizme bağımlı olan ülkelerin Hollanda Hastalığı içerdiğiyle tutarlıdır.

Tablo-4: CCE Tahmin Sonuçları

		<i>Lninv</i>		<i>Lntour</i>		<i>Intrade</i>		<i>lniterm</i>	
		Coefficient	p-value	Coefficient	p-value	Coefficient	p-value	Coefficient	p-value
1	Arnavutluk (12,3)	-0.282*	0.067	3.871***	0.009	1.552***	0.004	-0.077***	0.009
2	Cezayir (0,2)	-0.454	0.109	794.42***	0.000	1.836***	0.000	-11.177***	0.000
3	Bosna Hersek (4,7)	0.953	0.127	64.073*	0.067	3.750**	0.035	-0.739**	0.029
4	Kıbrıs (18,8)	0.019	0.956	3.247	0.109	0.611**	0.031	-0.027	0.110
5	Hırvatistan (14,7)	-0.286	0.553	4.891**	0.029	1.084**	0.037	-0.064*	0.059
6	Mısır (5,0)	-0.128	0.538	-2.902***	0.006	-0.824***	0.000	0.09***	0.001
7	Fransa (2,3)	-0.862	0.723	42.283	0.256	2.030	0.179	-0.838	0.229
8	Yunanistan (6,0)	0.606	0.326	-11.446*	0.033	-1.715	0.105	0.264**	0.028
9	İtalya (2,2)	1.410**	0.020	63.516**	0.045	3.151**	0.022	-1.123*	0.071
10	İsrail (2,6)	-1.050	0.193	20.804	0.318	0.675	0.303	-0.273	0.372
11	Lübnan (10,3)	1.143**	0.018	-2.061	0.108	-0.649*	0.075	0.029	0.154
12	Malta (18,9)	0.322	0.330	0.251	0.913	0.005	0.979	-0.002	0.879
13	Fas (8,5)	0.257	0.782	3.952	0.644	0.035	0.980	-0.046	0.743
14	Slovenya (5,3)	0.335	0.640	-0.454	0.973	0.277	0.754	-0.008	0.950
15	İspanya (4,6)	0.353	0.205	-5.695	0.330	0.540	0.247	0.065	0.523
16	Tunus (7,8)	-0.037	0.462	-7.272	0.137	-0.936*	0.083	0.101*	0.085
17	Türkiye (3,7)	0.499	0.317	47.637**	0.016	4.360***	0.004	-1.223***	0.010
<i>PANEL RESULTS</i>									
17	Akdeniz Ülkesi	0.142	0.383	59.948	0.195	0.928**	0.023	-0.885	0.175

Not: Parantez içindeki değerler ülkelerin turizmin GSYH içindeki paylarının ortalama değerlerini göstermektedir.

AMG: Genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (Augmented Mean Group), CCE: Ortak ilişkili etkiler tahmincisini (Common Correlated Effects) göstermektedir.

*, **, *** ifadeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki olarak anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 4'de benzer şekilde CCE tahmincisinden elde edilen sonuçlar Arnavutluk, Cezayir, Bosna Hersek, Hırvatistan, Mısır, Yunanistan, İtalya ve Türkiye'de hem turizm hem de ticaret ekonomik

büyüme üzerinde olumlu ve anlamlı etkilere sahiptir. Diğer ülkelerde ise anlamsızdır. 17 ülkenin 9'unda turizmde Hollanda Hastalığı etkisi bulgusuna ulaşılmaktadır. Panelin genelinde ise turizmde Hollanda Hastalığı etkisi teorik olarak anlamlı iken istatistiki olarak anlamsızdır.

SONUÇ

Hollanda Hastalığının en temel özelliği; her ne sebeple olursa olsun, ülkeye çok fazla miktarda döviz girişi olmasıdır. Aşırı döviz girişi sebebiyle, ülke parası değerlenmekte, değerli para ülke sanayisinin dış rekabet gücünün zayıflamasına neden olmakta ve ülke ekonomisi bu durumdan çok ağır bir şekilde yara almaktadır. Bu yüzden bu çalışmada, turizme bağımlılık düzeyi yüksek olan Akdeniz ülkelerinde Hollanda Hastalığı etkisi olup olmadığı incelenmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Copeland (1991), Chao vd., (2006), Holzner, (2011); Ghalia ve Fidrmuc, (2015)'de tanımlandığı gibi uzun vadede turizme bağımlı olan seçilmiş Akdeniz ülkeleri için bir Hollanda Hastalığı Etkisi (örn. "Plaj Hastalığı Etkisi") ekonometrik olarak araştırmaktır.

1996-2015 dönemi boyunca 17 seçilmiş Akdeniz ülkesine ait veriler kullanılarak turizm sektörünün toplam üretim üzerine uzun vadeli etkilerinin ekonometrik analizleri yapılmıştır. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı, homojenite, eşbütünleşme (LM bootstrap) ve eşbütünleşme tahmincileri (AMG ve CCE) kullanılarak ekonometrik model tahmin edilmiştir.

Elde edilen bulgular ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığın var olduğunu yani bir ülkede meydana gelen bir şokun diğer ülkeleri de etkilediğini ortaya koymaktadır. Kurulan model de uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Uzun dönem bulgularını değerlendirdiğimizde ise AMG tahmincisinden elde edilen sonuçlar Cezayir, Kıbrıs, Hırvatistan ve Mısır ülkelerinde Hollanda hastalığı etkisini ortaya koyarken, CCE tahmincisinden elde edilen sonuçlarda ise Arnavutluk, Cezayir, Bosna Hersek, Hırvatistan, Mısır, Yunanistan, İtalya ve Türkiye'de Hollanda Hastalığı etkisine rastlanmaktadır.

Temel politika önerisi olarak, hem turizm sektörü hem de imalat sektörü tarafından kullanılabilir, geleneksel altyapıya özgü, turizmden ayrı yatırımlarda yapılabilir. Bu, iş yapmanın genel maliyetlerini ve dolayısıyla olası döviz kuru bozulmalarını azaltabilir. Bununla birlikte, üretken bir imalat sanayi ve daha az üretken bir turizm sektörü bir arada bulunabilir ve her ikisi de, fiziksel altyapıya yapılan ortak yatırıma dayalı olarak ortalamanın üzerinde büyüme ve gelir yaratabilir.

KAYNAKÇA

Breusch, T., Pagan, A., 1980. The lagrange multiplier test and its application to model specifications in econometrics. *Rev. Econ. Stud.* 47 (1), 239–253.

Capo, J., Font, A. R., & Nadal, J. R. (2007). Dutch disease in tourism economies: evidence from the Balearics and the Canary Islands. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(6), 615-627.

Chao, C.-C., Hazari, B. R., Laffargue, J.-P., Sgro, P. M., & Yu, E. S. H. (2006). Tourism, Dutch disease and welfare in an open dynamic economy. *The Japanese Economic Review*, 57(4).

Copeland, B. R. (1991). Tourism, welfare and de-industrialization in a small open economy. *Economica*, (58), 515-529.

Corden, W. M., Neary, J. P. (1982). Booming sector and de-industrialisation in a small open economy. *The Economic Journal*, (92), 825-848.

Deng, T., Ma, M., Cao, J. (2014). Tourism resource development and longterm economic growth: a resource curse hypothesis approach. *Tourism Economics*, 20(5), 923-938.

Figini, P., Vici, L. (2009). Tourism And Growth In A Cross-Section Of Countries (Working Paper Series 01_09). Rimini, Italy: The Rimini Centre for Economic Analysis. *Republished in Tourism Economics*, 16, 789-805.

Ghalia, T., Fidrmuc, J. (2015). The Curse of Tourism? *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 1-18.

Holzner, M. (2011). Tourism And Economic Development: The Beach Disease? *Tourism Management*, 922-933.

Inchausti-Sintes, F. (2015). Tourism: Economic Growth, Employment and Dutch Disease. *Annals of Tourism Research* (54), 172-189.

Magud, N., Sosa, S. (2015). Ulusal paranın değerlendirilmesi bir endişe kaynağı mıdır? Hollanda hastalığı ve büyüme arasındaki eksik halka. (H. Bal, E. E. Akça, Çev.) *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(1), 1-26.

Nowak, J. J., Sahli, M. (2007). Coastal tourism and ‘Dutch Disease’ in a small island economy. *Tourism Economics*, 13(1), 49-65.

Romao, J., Guerreiro, J., & Rodrigues, P. M. (2016). Tourism growth and regional resilience: the ‘beach disease’ and the consequences of the global crisis of 2007. *Tourism Economics*, 4(22), 699-714.

VanWijnbergen, S. (1984). The “Dutch disease”: A disease after all? *Economic Journal*, 94(373), 41-55.

Westerlund, J., D. Edgerton, 2007. A panel bootstrap cointegration test. *Economics Letters*, 97(3): 185– 190.

World Bank, (2017). *World Development Indicators*. Retrieved from <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

DİNİN ULUSLARARASI POLİTİKADA YENİDEN DOĞUŞU

Miraç Küçükçivil¹

ÖZ

Din, insanlık tarihi ile yaşıt bir olgudur. Adem ve Havva'nın cennetten kovuluşundan günümüze kadar süren zaman diliminde din toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlar başta olmak üzere birçok alanda etkili olmuştur. Westphalia Antlaşması ile tesis edilen yeni düzende ise din, siyaset başta olmak üzere birçok alandan izole edilmiştir. Krallara meşruiyet veren dinsel kurumlar artık sadece dünyevi işler ile meşgul olan kurumlara dönüşmüştür. Sekülerleşme olarak adlandırılan süreç bu dönemde başlamış ve devletler kendi çıkarları için seküler yapılar tesis etmeye başlamıştır. Ancak bürokratik alanda dışlanan hatta öldürülen din, toplumun sosyal ve kültürel hayatında varlığını korumaya devam etmiştir. Devlet nezdinde öldürülen din, toplumda halen kendine bir karşılık bulmaktadır. İlerleyen zamanlarda ise toplumlar dinsel nitelikleri ağır basan yapılar tesis edilmesini talep edeceklerdir. İsrail devletinin kuruluşu ile yeniden nefes almaya başlayan din, İran İslam Devrimi ile uluslararası arenaya gözlerini açmış ve yeniden doğduğunu Uluslararası İlişkiler disiplini başta olmak üzere birçok disipline ilân etmiştir. Bu bağlamda makale insanlık tarihinin en önemli inançlarından biri olan dinin, uluslararası arenadaki yerini ve bu yerin politikadaki önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Din, Sekülerleşme, Uluslararası İlişkiler, Radikalleşme, Politik Teoliji

¹ Mezun Öğrenci, Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

RENAISSANCE OF RELIGION IN DISCIPLINE OF INTERNATIONAL RELATIONS

ABSTRACT

Religion is a phenomenon which is coeval with history of mankind. From dismissing of Adam and Eve from Eden to today, religion has been influential in many areas, especially in social, economic, cultural and political fields. The new order established by the Westphalia Treaty, religion has been isolated from many areas, especially the politics of religion. Religious institutions that give legitimacy to the king have turned into institutions that are engaged only in earthly affairs. The process called secularization has begun in this period and states have begun to establish secular structures for their own interests. However, religion that has been exiled to the bureaucratic area, even killed, has continued to preserve its existence in the social and cultural life of the society. In the future, societies will demand the establishment of structures that outweigh their religious features. The religion that started to breathe again with the establishment of the Israeli state opened its eyes to the international arena with the Iranian Islamic Revolution and proclaimed many disciplines, mainly the discipline of International Relations. In this context, the article will focus on the place of religion, one of the most important beliefs of human history, in the international arena and its importance in politics.

Key Words: Religion, The Secularization, International Relations, Radicalization, Political Theology

INTRODUCTION

Religion is a phenomenon that has influenced every part of people's lives and between humans throughout human history. Mankind has embarked on sacred struggles with states and people belonging to other religions that he has made other for his faith. Religion has been a decisive factor and a source of legitimacy in domestic and foreign politics until the 17th century. However, some religious wars experienced by mankind and the political-social straits caused by wars have caused the destruction of this taboo. The great events and thinkers' ideas such as reformation, enlightenment, and the industrial revolution that have emerged during this period have changed the outlook on the society. These changes prompted the state to consider the factors of policy making and changed the function of religion.

Religion is no longer considered as a source of legitimacy, but as a means of establishing legitimacy. With the emergence of the nation-state, the state has taken the power of religious authorities to make its own authority effective, and has even taken it under its protection to use religious authority as a means by which its rational interests can be realized. Since Western-originated thinkers have experienced secularization in their own geography, they have assumed that they can not be considered as a decisive factor in religion in other geographies. However, secularization, which has stagnated in Western societies, has not found as strong a manifestation in western society as in other societies, and has also led to an increase in tendencies towards the dynasty. The West has not been torn apart from political and social spheres in other societies that have experienced the experiences of the western world and have been one of the most fundamental factors of religion in the work of their descendants. As a matter of fact, western societies will see that religion has risen again in its geography in the coming periods, and it is beginning to rebuild society and social order. In other words, the religion sent to exile will come back in the most harsh manner both Western geography and other geography in the most effective way.

With Westphalia, religion has been removed from being a source of legitimacy and is almost exclusively excluded until World War I in policy making. The vast majority of current political issues are caused by the ignorance of the policies applied during World War I and the religious factors in the geographies that were designed afterwards. With the use of religion as a means to mobilize masses in this war, the process of revival of religion has begun. The establishment of the Israeli state in the geographical region of the Middle East, where the Muslim authorities have been ruling for centuries, is a religious phenomenon in itself and has distorted the stability in the region in such a way as to never recover. The fact that there are religious problems behind some conflicts between India-Pakistan, India-China, Pakistan-Bangladesh and China-Tibet should not be overlooked.

In the uprisings that took place in the Hungarian and Polish states under the influence of the USSR, people criticized the policies of the USSR to suppress their religion. The Catholic Church, the determinant of everything before Westphalia, has begun to reform the Catholic Church with democratic values and entry into a kind of democratic modernization movement to keep up with the

needs of the times. As a consequence, the Polonies launched the *Solidarity Movement* in 1980, one of the events that led to the collapse of the USSR. The USSR occupation in Afghanistan, which began in 1979, was successfully repelled by the Mujahideen, trained under the "*Green Belt*" project of the United States. With the Islamic Revolution of Iran in 1979, the religion declared that it was on the political scene again. Religious identities have been the determining factor in the wars that erupted first in Bosnia and Herzegovina and then in Kosovo, behind the Cold War. The World Trade Center's attack on Green Belt crops with radical terrorists has caused a global war on radical terrorism and the formation of a "*Moderate Green Belt Project*" against the Green Belt Project.

1.RELIGION, SECULARISM AND INTERNATIONAL RELATIONS

1.1. What Is the Defination of Religion?

1.1.1. What are the Main and Functional Definitions of Religion?

The concept of religion has two definitions, essential and functional.² While the original definition focuses on the nature and characteristics of the concept of religion, functional definitions focus on the reflections of religion on the individual and religion on society. The essential definition refers to the naturalness of religion, beyond human mind and beyond the world. According to the Australian sociologist Gary Bouma, religion is a product of the question of the existence of supernatural beings and the question of the meaning of society in life. Religion is a belief and practice that goes beyond the world.

1.1.2. Religion; According to Clasical Sociologist

Classical sociologists³, namely Emile Durkheim, Karl Marx and Max Weber, have come up with diverse interpretations of the religion in society and the responses it finds in society, but each thinker has approached it in a secular way. This is a period in which the thinkers have lived since the positivist thinker peaked and the elements that make up the structure of the society were purified from religious events.

Emile Durkheim evaluated religion with a functionalist approach. According to Durkheim, religion is a phenomenon that directs people in society to this aim in the form of a single, collective solidarity and brings moral obligations to this end.⁴ Durkheim interpreted religion as a process in which society builds, and at the same time, religion, in this construction process, interacts with society. So, in Durkheim's theory, it is sacred and society is a synthesis. But Durkheim did not regard religion as a belief in God. Because there are religions such as Animism, Buddhism and Hinduism, which do not have any gods on earth. The only function in all religions without God or god is to keep society together like a skin. In addition, Durkheim sees religion as collective effervescence. This can be done

² Gary Bouma, *Australian Soul Religion and Spirituality in the Twenty-first Century*, Melbourne: Cambridge University Press, 2006, p. 10.

³ Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, p. 34-40.

⁴ Bozkurt, *Ibid.* p. 246.

by using the religion of existing political authorities to legitimize their own goals or to reinforce the society against the move they will make.

Karl Marx approaches a different perspective than Emile Durkheim. Marx has organized religion and society in an axis, centering on his own atheist philosophy. In fact, Marx regarded religion as a tool for the practice of religious class distinction far from seeing as a phenomenon that shaped society. Marx used the phrase "*Religion is opium of the societies*" when interpreting the religion.⁵ Because while religion legitimizes the domination of certain classes, it also allows subordinates to submit to the legitimate authority. Superior authority holders have enjoyed the summit of worldly pleasures, while subordinate people have left their happiness to the afterlife of the world. In other words, religion is a kind of amnesty that will prevent people from opposing the upper authority, and in some places will humiliate people. Also Marx "*Religion is the heart of the heartless world.*"⁶ sees dubious people in the world as a refuge from which they can shelter themselves in difficult circumstances. Because the capitalist order is the only basis for the protection of the possibilities that the upper class of the proletariat has, and this fundamental bourgeois class is sustained by the religious instrument. Through the bourgeois class religious institutions in the class of the proletariat, it promises an absolute hope in the lives after death. Taking all these factors into consideration, Marx sees it as a tool in the practice of class differences in society and in the maintenance of these differences, far from seeing it as an individual instrument that shapes religious society.

Max Weber studied religion in the context of economic relations. Weber did extensive research on the religions of the world during his time and concluded that there is a connection between religion and economy. Religion and economic events are often in the form of influence-response. Weber also focuses on modernity, religious change and Protestant ethics. Religion has also caused changes in society as a product of social change. According to Weber, who is studying the Calvinists, Calvinism wants a person to do his / her best work and to work hard.⁷ Because, according to Calvinists, is determined by God before he was born a man will go to hell or heaven.

1.2. Reasons of Ignoring International Relations

In order to understand the reasons for the exclusion of religion in the discipline of international relations, it is first necessary to understand how religion is viewed in social sciences. International relations have been influenced by fundamental problems in the social sciences as it is a young branch of social sciences. Beginning in the 17th century, the Enlightenment influenced every aspect of life as well as social sciences. As a result of the scientific developments experienced in this age, positivist thought has been branched out, and as a result, the phenomena which can not be seen by human and

⁵ Dare Omonijo et al., "Religion as the Opium of the Masses: A Study of the Contemporary Relevance of Karl Marx." *Asian Research Journal of Arts&Social Sciences*, Vol:3, No:2, 2016, p. 23

⁶ Bozkurt, *Ibid*, p. 245

⁷ Monica Duffy Toft a.o., *God's Century Resurgent Religion and Global Politics*, New York: London Press, 2011, p. 215.

can not be proved by quantitative methods are excluded. Religion has been one of the first outbreaks among the excluded.⁸

Another reason for the exclusion of religion in international relations is the fact that in the Crusades conducted by the pope the truths of the people who encountered wealth and science in the East were not actually real and that scientific progress would bring wealth. He also declared the responsibility of all the bad events of the European people because of the deaths, societal devastations and misery that arise in religion-led wars in 1530-1648 in Europe in connection with the church. It has removed religion from all political, social and economic fields.

The wars of religion, the social sciences that started to develop in Europe on the axis of enlightenment and positivism, had a western-oriented perspective. Possible events are read from the western framework because the social sciences in the world are developing on the western axis. In particular, the discipline of international relations has a Western-oriented structure and studies of the theory have been made on the western axis. So perhaps religion in social sciences is mostly excluded in the discipline of international relations.

The effect of behavioralism in the discipline of international relations can not be denied. Behavioralists try to understand the discipline of international relations through measurable methods and make inferences about events based on these measures. Religion has also been excluded from the discipline because it is a phenomenon that can not be seen and measured.

1.3. Awakening of Religion in International Relations

Religion, which has been exiled from economic, social and political spheres up to the twentieth century, has begun to enter politics slowly as a means to use the effects of colonialism and imperialism in realizing the selfish interests of states. Increasing colonialism in the 19th century In the Berlin African Conference, led by Bismarck in 1884-85, the lands in Africa were shared among the great powers⁹ and in 1905 almost all the African lands became colonies.¹⁰

This increasing competitiveness has been a result of the colonial grabbing rivalry of the great states and has been one of the reasons that brought the First World War to the fray. The European states have also used massacres and assimilation movements in the colonies as a result of the movements they have established in the missionaries and in the colonies through religious institutions in various parts of the world.

Another example of the return of religion to international relations is that the Ottoman sultans declared a holy war against the entente states with the caliphate. As a result, people with different ethnic identities in their own geographies have fought to protect the lands of the Ottoman State. Even if this strategy did not seem to have worked for a while, it could prevent the problem of nationalism in

⁸ Toft, *Ibid*, p. 140-157

⁹ Cihan Daban, *Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika*, İstanbul: Açılım Kitap, 2017, p. 35.

¹⁰ *Ibid*. p.47.

the present conjuncture which caused great devastation in various geographies of the world. In addition, participation in the Ottoman army has increased thanks to this strategy.

Religion has risen again in world politics through World War I, and as a result of the First World War it has manifested itself in artificial countries built by the victorious states. We can see in Lebanon, where the majority of the most obvious examples are Syria and Christians, the majority of which are Muslims. One of the sharpest turns of religion in the world to the international arena has undoubtedly begun after the Second World War. With the establishment of the state of Israel, the Jews have gone through a state of longing for nearly 2000 years. Then India and Pakistan, which emerged after India's independence from the British, are another example of the transformation of religion. Because India, where the majority of Hindus are in India, a state led by Mohandas Gandhi and a state led by Muhammad Ali Jinnah in Pakistan, where the Muslims are the majority.

In the twentieth century, the Poznan Uprising in Eastern Europe, especially in Poland, the Pilsner Uprising in Czechoslovakia, and the Hungarian National Uprising, people were upset by economic and political reasons as well as religious reasons. However, the failure of these revolts led to great tremors in the USSR. In Albania, Enver Hoxa's conversion of the official religion of the state to atheism is another example of the revival of religion. Thus the first atheist state in the world has emerged. Following Enver Hoxa, who died in 1983, pro-Western policies increased and atheist policies were abandoned after the collapse of 1992, the Socialist People's Republic of Albania.

In 1965 Vatican II Vatican Council, the Ecumenical Council, was revised and modernized in the light of the democratic values of the Catholic Church in the age of democracy. It became another indicator of the increasing influence of religion. In the year of 1979, the Iranian Islamic Revolution, which shocked the whole world, has made it clear. With the Iranian Islamic Revolution, the politics of other actors around Iran, especially in the USA, have begun to change. Because the newly established regime has tried to export its regime to neighboring countries and has upset the balance in the region.

The radical Muslim mujahideen that the US has trained under the Green Belt Project has put down very heavy blows in Afghanistan to the USSR. The Mujahideen, who have made Afghanistan a swamp for the USSR, have achieved great success, and the US project has been successful. In the following years, however, the US-trained Mujahideen chose the United States as their target. The last event-related event series at the end of the twentieth century was the Bosnian Civil War and the Kosovo Civil War. Religious identity has been a determining factor in these wars in Europe. Orthodox Serbs killed Muslim Bosniaks. These events, which will be explained in detail in the following sections, have shown that religion has returned stronger than the religion from which it was sent, and has begun to show its effect in a way that will increase it from day to day. Most of the present regional problems are made up of religion-based problems based on the past.

2.EFFECT OF RELIGION IN INTERNATIONAL RELATIONS

2.1. The Influence of the Decision-Makers Beliefs and Religious Views

Religion is one of the only elements that shape the lives of individuals and societies. Decision makers in the state bureaucracy and their personal characteristics are among the factors that influence and determine the policy making process. The religious thoughts, beliefs, and values that a person has are inevitably influenced not only by the person's analysis of events but also by his behavior. It can take emotional decisions away from rationality, under the influence of religion as a decision maker, and enter politics that is in conflict with the interests of its own state in the international arena. On the other hand, the religious beliefs of the decision maker can ensure that those who believe in religious or sectarian beliefs belong to both internal and external politics. In addition, it can be inevitable that people who have no ethnic ties beyond their borders will be influenced by the religious identity of an actor on the other side of the world and follow the policies of that actor.

Religion is one of the elements that shape people's identity.¹¹ One of the examples that can be given is the relation between Theodor Herzl and Zionism. Zionism is a political ideology designed to bring about the "*Eretz Yisrael*" of the Jews who have been living in the country for almost 2,000 years and scattered all over the world.¹²

This Zionist Jewish identity, owned by Theodor Herzl, has become a compass for people who have not been state-owned for 2000 years. The "Zionist Congress" held in Basel, Switzerland, in 1897, was held for this purpose and resulted in the establishment of the World Zionist Organization.¹³

Another example of the movement of the rulers' religion is the conflict between the process of taking over India's independence under the mandate and the post-independence Muslim-Hindu communities. Mohandas Karamand Gandhi of the Hindu religion and Muhammad Ali Jinnah of the Muslim League, who worked independently under the mandate of the Congress Party in India, worked in coordination in the process of independence. Toward the end of this process Muhammad Ali Jinnah wanted to be in India, but this plan failed because India is a minority of Muslims. This dispute is divided into two parts, India, Muslim Pakistan (East Pakistan and West Pakistan), and Hindu India, who have gained independence. During this process, the fans of Jinnah and Gandhi entered into very bloody conflicts with each other. In this process, leaders would have followed a rational path instead of the requirements of their own religions. Perhaps today there will be no two separate states in this region.

Albania, led by Enver Hoxa, is an interesting example of how the leader's religious beliefs affect the internal structure of the country. Albania was the only official religious atheism in the world when it was under the rule of Enver Hoxa. Enver Hoxa saw the source of the evil that came to his country

¹¹ Lilly Weissbrod, Religion as National Identity in a Secular Society, Review of Religious Research, Vol: 24, No.3, 1983, p. 188.

¹² Yoav Peled ve Horit Herman Peled, The Religionization of Israeli Society, Tel Aviv: Tel Aviv University Press, 2015, p. 14.

¹³ Ibid, p. 125.

because of the events he witnessed in his youth, to the fascist Italy and the fascists. In order to attract the attention of the USSR, he forbade all religions in his country and changed his official religion to atheism.¹⁴ The places of worship in the country were either forced to be closed by the state or used for different purposes.

US President George W. Bush declared war on terrorism after the terrorist attacks on al-Qaeda linked terrorism to the World Trade Center and the US Defense Department headquarters Pentagon on 11 September 2001. Bush, himself a dark Evangelical Christian, offered the option of either acting collectively in this '*Holy*' war against terrorism, or acting as a terrorist supporter, and enduring the consequences, to all the states of the world after this attack.¹⁵ The point of interest here is that the battlefields in war against terrorism are Islamic geographies like Iraq and Afghanistan. In a speech he made, Bush said that this war against terrorism was in fact a "*Crusade*". Undoubtedly, the influence of Bush's religion should be underlined in the emphasis on this crusade.

Decision-makers of the most remarkable of the Republic of Turkey period on January 29, 2009 For Turkey the impact of religion in foreign policy, Prime Minister Recep Tayyip Erdogan's Davos Summit is the attitude taken against Shimon Peres in Gaza Panel. Even if the problem was not Peres 'attitude, but the moderators' bias, the problem was the disproportionate power that Israel imposed during the unilateral Gaza War that began on December 27, 2008. The results give Erdogan's reaction to Turkey's role as mediator role in the Israeli-Palestinian conflict has taken heavy damage. Because Israel Shimon Peres also special because of the incident, although he was sorry states that experienced in Davos Israel, relations with Turkey did not hesitate to download to a minimum level. On the other hand Erdogan's courageous and emotional outpouring has been met with great joy in Palestine and other Arab geographies. As we can see in this case, the decision-maker's religion has been able to cause the processes that have taken many years to come to an end, but on the other hand it has created new opportunities in foreign policy.

2.2. Mutual Relation Between Religion and Legitimacy

In the Middle Ages, religion was a legitimate source of political authority. Especially in Europe, the Catholic Church, the ruler under Crown of the Pope, was obtaining its legitimacy in the country under its sovereignty. In return, ruling rulers, the Church's security was guaranteed. The Pope was a shadow of God on earth. But the state and the church act like two institutions that support each other, not two different authorities.¹⁶ Moreover, with the "Holy War" proclaimed before the Crusades, the

¹⁴ Mentor Mustafa, *What Remained of Religion in an "Atheist" State and Return of Religion in Pos- Communist Albania*, Boston: Boston University Press, 2011, p. 59.

¹⁵ Ervand Abrahamian, "The US Media, Huntington and September 11", *Third World Quarterly*, Vol 24, No: 3, Manchester, 2003, p. 538

¹⁶ Celal Büyük, "Orta Çağ Batı Düşüncesinde Hristiyanlık-Siyaset İlişisine Genel Bir Bakış", *Dini Araştırmalar*, Vol:19, p. 15.

Pope has promised that this war is in fact a desire of God and that the sins of those who realize it will be forgiven.¹⁷

In the same period, the situation in the Muslim geography was not that different. If the ruler also has the title of Caliph, he could lead society to this war with a "Jihad", which would declare a war time to any state, and it could provide legitimacy of war. The only difference between the "Holy War" proclaimed by the papate and the "Jihad" with a large similarity is that it was made with different religious mottos. Indeed, we can see an example of this in the "Islamism" movement in the last 15 years of the Ottoman State. Here Muslim people fought on various fronts to protect the Caliphate regardless of their ethnic origin. Moreover, thanks to the adoption of the Caliphate, the way of influencing Muslim subjects from nationalist movements could be prevented.

In the post Cold War era, states emerged under the influence of the USSR, especially in Eastern Europe and Central Asia, resorted to religious legitimacy while building themselves. Because, while under the influence of the USSR, the peoples who are oppressed in the religious direction want this sensitivity to be observed in the structures that are formed after the collapse of the USSR.

Today, the US, Israel and Iran are using this kind of rhetoric very much. It is very important for the US to define the USSR as the "demon empire" before the collapse of the USSR and also to see Iran, Iraq and North Korea as "sharps" is a product. Besides, the US, Israel and Iran, which are very close ally before the Iranian Islamic Revolution, have entered into a reverse relationship after the revolution. Iran has seen the United States as "*the greatest devil*" and Israel as "*the little devil*".¹⁸ The point that should be underlined in the Iranian Islamic Revolution is that the post-revolutionary Iranian religious identity has created the basis for the legitimacy of the people in Iran, and has caused major changes in the foreign policy to reach the point of conflict with the USA and Israel.

2.3. Religion, As An Identity of State

Religion is the identity of individuals as well as the identities of states. For example, whichever armchair they belong to, the Jews, or Jews, have been defined throughout history with their religious identities. a Jew living in Turkey with an Ethiopian Jews Judaism is the only bond that can hold together. Jews from Jerusalem under the rule of the Roman Empire, who were scattered all over the world in 70 AD, could only have been a state in 1948.¹⁹ They applied the Jewish identity they had in both internal and external politics, both during and after the construction of their state. Although we have a secular constitution, it is possible that we can not see this Zionist Jewish identity in the politics of the Israeli state in the direction of Palestinian politics and "Promised Land". It will also be seen that even when Israel's flag is examined, Judaism is the most prominent part of the international identity of the Israeli state.

¹⁷ John M. Roberts, *Dünya Tarihi*, Vol:1, trans. İdem Erman, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2002, p. 489.

¹⁸ Fakhreddin Soltani, "ForeignPolicy of Iran After Islamic Revolution", *Journal of Politics and Law*, Vol:3, p. 200-201.

¹⁹ Roberts, *Ibid*, p. 272.

Religion, like in Israel, is a factor that shaped the identity of the state in Iran. Iran's identity has become a sequel to the Shiite sect that has been followed for about 60 years after the Iran Islamic Revolution of 1979. Iran, one of the three countries that the United States has defined as "the Axis of the Shire", tried to apply the principles of the Shiite sect in its internal politics and tried to export its policy to Shiite populations in foreign policy. He has also produced policies against the US and capitalism, and has tried to reconcile these policies with Islamic identity. The "*Velayet-i Fakih*" system, which Ayatollah Khomei has formulated, has emerged as a completely new and unprecedented form of government.²⁰

The religious identity that the Vatican possesses must be treated differently than the others. The Vatican's head of state, the pope, is also the head of the Catholic Church. Messages from the Vatican to the world can have a global impact. Because the number of Catholic Christians spread through missionaries all over the world is too great. As a matter of fact, in the Solidarity Movement led by Lech Walesa in Poland in 1980, the Polish pope II. The support of Jean Paul is undeniably important.²¹

2.3. Religion and International Relations

Religion influenced the foreign policies of states and all actors interacting with the state.²² States may also interact with each other and this interaction may be manifest in the presence of international organizations. A national event that is based on religion can affect the states where people who believe in the same religion can be affected and it can also resonate with them. The most obvious example of this is seen in the establishment of the World Organization of Islamic Cooperation in 1969. Since Israel's foundation, Israel's presence in the region and the attitudes of Palestinian states in the region have brought conflicts to the region. However, the defeat of the Arab states after the six-day wars in 1967 has led to the belief that this problem should be solved not only in this geographical state but also in cooperation with other Muslim states. In addition, Michael Danis Rohen, an Australian fanatic Jew, had a great upset in his Muslim geographies, demanding to burn the Masjid al-Aqsa, one of the most sacred places of Muslims.

Following this incident, the Arab countries, which had the opportunity to seek it, gathered in Rabat with the efforts of King Hussein of Jordan and the Islamic Cooperation Organization made its first summit. It was officially declared established in 1972 by a contract made in Jeddah.²³

Although the Organization for Islamic Cooperation has found no solution to the Palestinian problem, despite the large number of states it has hosted, it has taken a step to stabilize the region. Due to the different policies and interests of the Muslim states in the organization, they were unable to solve regional problems. Moreover, in an environment like the Middle East, governments have to pursue such diverse interests, and the identification of differences in the presence of the region has

²⁰ Michael G. Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Ankara: Adres Yayınları, 2009, p. 684.

²¹ Magdalena Kubow, "The Solidarity Movement in Poland Its History and Meaning in Collective Memory", *The Polish Review*, Vol: 58, No.2, 2013, p. 11-12.

²² Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2012, p. 273.

²³ *Ibid.*, p. 273.

also led to the failure of this organization. Established by countries with Arabic ethnicity in general, the organization has been unable to deal with the problems of Muslim geographies outside Palestine in the world. We can see the most obvious example of this in Bosnia-Herzegovina's assault by the Serbs, and even in the attacks of ethnic cleansing, the undesirable attitude of the Islamic Cooperation Organization.

However, the Organization for Islamic Cooperation played a key role at the end of the conflicts between Jordan and the Palestinian Liberation Organization. Moreover, with the conferences organized by the Organization of Islamic Cooperation in the diplomatic crisis between Pakistan and Bangladesh, he contributed to the resolution of this crisis and officially recognized Bangladesh. In addition, after the 1991 dictatorship in Somalia, it has been a very successful effort to provide clean water, food aid and health services from the solution of the internal conflicts that took place after the fall of dictatorship.²⁴ In the Iraq-Kuwait crisis, the Organization for Islamic Cooperation remained extremely passive, which led to the losers losing credibility.²⁵

It was perceived by India as an intervention in internal affairs. In this case, the ICO is content with asking member states to apply an embargo on India. In the search for this solution, ICO has not found an effective solution to the Kashmir problem. On the Kashmir and Palestine issues, ICO was one of the most effective organizations to produce solutions. Because they established an organization on Islam, which is the religion that people in these geographies have. But the disagreements within the ICO and the selfish interests of the states have made the problems that could be solved in these regions even worse. ICO has shaken confidence and trust in itself by giving ineffective responses such as reproach and warning.

As you can see, the Organization of Islamic Cooperation is the only organization founded on religion-based. However, even if their activities are inadequate, they have proved that even the states with the problems of religion can unite under one roof. Even in the ongoing Sudanic and Iranian tensions, this organization has managed to keep the country with two different sects under one roof. The most obvious reason for this is the fact that both countries have Islamic identity.

2.4. The Effect of Religion on the Formation of an Inter-State Alliance

States may pursue alliances with other states for their own selfish interests. In their search for alliances, states can use religion as a means of building alliances. It can manifest in two ways. The first may be in the form of an alliance with a state that has the same religion but has conflicting interests, with a state or states that are not of their own religion or are of a different sect. The second is the alliance with a state with a different religious identity and a state belonging to its own religion or denomination in the direction of conflict of interests and to take a front against the state in which its interests conflict.

²⁴ Tuğba Evrim Maden, "Somali'de Bitmeyen Siyasi Kriz", ORSAM Report Number: 163, July 2013, p. 4.

²⁵ Sohail H. Hashmi, *State Sovereignty: Change and Persistence in International Relations*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1997, p.78.

The clearest example of the search for the first type of alliance can be seen in the Pakistan-Bangladesh conflicts. This conflict began in 1947 with a Pakistani majority with a Muslim majority in the Indian country, and an Indian headquarters with a majority of Hinduism, who had received independence from the British mandate. India and Pakistan have been in conflict since the day it was founded. These conflicts have come to the point of interfering with each other's internal affairs. At that time Pakistan was divided into two parts, namely East and West due to the distribution of population. In 1970, a revolt against Western Pakistan led to Sheikh Mucibur Rahman in East Pakistan. The reason for the uprising was that the West Pakistan did not give the East Pakistan the necessary boost. The Awami Party, founded by Sheikh Mucibur Rahman, proclaimed independence by taking the name Bangladesh in 1971.²⁶ Following this declaration of independence, Pakistani troops began to enter Bangladesh. Pakistan, which began to withdraw with the intervention of the Indian army after the struggles, had to recognize the independence of Bangladesh.

The second type of alliance search can be seen in the Arab-Israeli conflicts. The Palestinian case, which is a very different line from Arab nationalism, has led the Muslim countries to take a stand against a common enemy, Israel. Indeed, during the 1973 Oil Crisis, OPEC member Muslim Arab nations wanted to increase oil prices and use oil as a weapon against the West. Especially thanks to this trump card aimed at Israel, the West made pressures to get out of the territories that Israel had captured in the 1967 Six Day War. The Organization for European Economic Cooperation stated that they supported the UN Security Council resolutions 242 and 338 and they wanted Israel to act in accordance with this decision.²⁷ In particular, this policy of Saudi Arabia lingered in discomfort with Israel's regional policies. It should be noted, however, that Muslim OPEC members have entered a collective movement in the face of a Jewish Israeli religious identity. Although it has not succeeded, this union has caused great repercussions in the West.

3. HISTORICAL INTERACTIONS OF RELIGIOUS AND INTERNATIONAL RELATIONS

3. 1. Zionism, Israel's Establishment and Regional Impacts

Zionism is a political ideology designed to reach the "Eretz Yisrael" of the Jews who have been dormant for almost 2,000 years and scattered all over the world. As a result of the First Jewish Roman War between the ages of 63 and 73, the Jews living in and around Jerusalem were taken from this region by the Romans and distributed to the known world borders at that time. The Jews, who were in some sort of pursuit since that day, desire to return to Eretz Yisrael, the Jewish home. Moreover, the Jews who were subjected to discrimination and humiliation almost everywhere desperately wanted to return to their homeland in the 19th century, both for their homeland and for the

²⁶ Ashish Shukla, "Pakistan-Bangladesh Relations", *Himalayan and Central Asian Studies*, Vol.19, No. 1-2, January-June 2015, p. 216.

²⁷ Ersin Embel, "Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecinde İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Vol:13, No:1, p. 83.

ill-treatment they were subjected to. In 1882 Leo Pinsker wrote that the Jews should have a home in the auto emancipation.²⁸

In this book, however, Pinsker Judaism has not become a national ideology. What you are pointing to is a homeland based on Jewish religious principles, and it does not matter where this world will be. However, the person who embodies this idea of Pinsker's idea is nothing but Theodor Herzl. Herzl, a Jew who lived in Europe, saw the discrimination that Jews were subjected to and blended her thoughts with the currents of nationalism that blew Europe at this time. However, the person who embodies this idea of Pinsker's idea is nothing but Theodor Herzl. Herzl, a Jew who lived in Europe, saw the discrimination that Jews were subjected to and blended her thoughts with the currents of nationalism that blew Europe at this time.

This movement, which was formed in the synthesis of Judaism and nationalism, constituted the skeleton of Zionism. In this direction, Herzl collected the First World Zionist Congress in Basel, Switzerland, in 1897. After this congress the World Zionist Organization was established. It has also been decided that the Jews living here in the world will emigrate to Palestine and be permanently placed on the territory of the region. When people are being placed in these areas, it has been decided that the support of the great states should be sought and, if necessary, the purchase of the territory of the region.

Since Palestinian lands were under Ottoman rule in this period, the Zionists tried to buy these lands from the Ottoman Empire, It was rejected by Abdülhamid Khan. Abdulhamid suggested that the Zionists should settle in the Mesopotamian region rather than the Palestinian lands, but the Zionists rejected it. During the events of the Tsar Nicholas in Russia in 1905, the Jews were persecuted and the Jews started the first Aliyah from Russia for the persecutions. The British have important roles in the formation of the Palestinian-Israeli conflict. As a matter of fact, in 1917 British Arthur Balfour promised a national homeland for the Jews in his letter to Lord Rothschild. Also in the correspondence of British Sir Henry McMahon with Sharif Hussein, a national Arab state promise for Hussein constituted another problem for the problems that would arise here. In the First World War, the Palestinian British invaded. The later mandate will be one of the most important responsibilities of the events that will take place in the region.

The increasing tension between the two groups after the war was wrecked in the conflict with the Crysis Wall Event (Al-Buraq), which took place in 1929. The various commissions that have been established have not come up with solutions that will provide stability to the region. In the Second World War, the British were told that there would never be a Jewish state in the region to prevent the Arabs from fighting against them on the side of the Axis states. However, during the Second World War, no one objected to the Jews being subjected to inhuman treatment by the Nazis and the establishment of a Jewish state in the world after the genocide.

²⁸ Best, *Ibid*, p. 124.

Eventually, on May 14, 1948, it was declared that the state of Israel had been established under the leadership of Ben Gurion. The Arab states, which did not accept a Jewish state in the region, did not hesitate to declare war against this state. Religion, which is one of the elements of the identity of the Arab states that exist in the region despite trying to move with nationalist sentiments, has not allowed to accept a Jewish state in the region that has been Muslim for centuries. In the Arab-Israeli War that took place in 1948, the problem in Palestine spread throughout the region and became one of the elements that created regional instability. The Arab states were able to defeat the Arab states in the 1948, 1956 Suez Crisis, 1967 Six Day Wars and 1973 Yom Kippur War. In all these wars, Israel's radical right ascended and took the place of Israel, the secular one Ben Gureon built. On the other hand, the Palestinian Liberation Organization, founded by Muslims and Christians in the region with nationalist principles, started to follow a more Islamic line with the influence of the Muslims in later generations, even though they acted in the beginning of the secular line.

Peace, which is being tried to be established in the region, is often interrupted by both Jewish and Muslim groups. The religious identities of the peoples and leaders living in the region have come into complete chaos when combined with historical accounts. Eretz Yisrael, who is in the founding philosophy of expanding the scope of Israel's influence in the region, has had many activities to trigger the conflict in the region. For example, we can give examples of Israel's occupation of the Golan Heights, an oil-rich strategic region, and Israel's occupation of Lebanon. In 1982, PLO leader Lebanon moved to take over Yaser Arafat and his friends from Lebanon and invaded Beirut. During this occupation, Israel used Christian Christians and made inhuman massacres against the Palestinian innocent people who were here. As a result, the Palestinian Liberation Organization arrived here from Israel for the purpose of taking Tunisia, but refused to leave for a long time. Those who suffered from the ongoing wars between Hezbollah and Israel in the Shiite-Iran-supported region in this region were also the people of the region.

CONCLUSION

Religion has been ignored in the discipline of International Relations since Westphalia Peace. Until the Peace of Westphalia, states used religion in politics as a means, and as a place when it came to be used as a means. Until the Treaty of Westphalia, religion became a goal in general. While applying states policies, they gave messages of divination and wanted to legitimize their policies on the people's base. Christians have put forward religious materials in order to see both material and spiritual support from the people in the Crusades, especially at the times they did to Jerusalem. It has been promised that the souls of those who join it will be cleansed from their sins, and that those who join and die will be rewarded with paradise. But whatever happens, people who have joined the voyages have not understood that the true purpose of the supreme authority is in fact religious necessity.

For Muslims, the promises like martyrdom and heaven have been given to people to take part in wars. In the places of fetish, they also combine their interests with religious themes to ensure the

continuity of their systems. They have also used Islamic religion to bring societies together and direct them towards a common goal or enemy. In both the Muslim world and the Christian world, people experienced religious conflicts up to the 17th century. In addition, religious institutions, that is, the church and the caliph, have become so involved in the social life that people's progress has been cut off. These constraints, religious wars and life difficulties that people have experienced have made people feel that things must change now. At the state level, the involvement of the church in interstate relations and the legitimacy of the kings from the church led to administrative problems.

In 1648 Westphalia Peace, religion was removed from the state level and secular structures were established. Now the religions are not dominated by the states, but by the states. Although religion is liquidated from the administrative structure, it has always been in existence in society. People want states to make appropriate arrangements for their own beliefs, and even when they have made contradictory adjustments to their beliefs, they have shown harsh reactions. At the beginning of the 20th century, states realized that religion could actually serve their own interests as a means. One of the first to notice this was the Ottoman Empire. They tried to keep the empire standing on the verge of disintegration with a religion cement. This strategy has been successful up to a point. However, it is not possible to succeed fully because of the conditions of the period. Religion will feel the real awakening in declaring the independence of the Israeli state. Because a state in the Middle East will show itself against the structure of the region and will find its disadvantage created by this difference in its religious identity.

Israel will begin to act on sacred speeches during the wars with the regional states after the Six Day War. Religious identities of India and Pakistan, apart from Israel, have brought them together against a capitalist gentle man, but they have not brought anything against them. In the case of the USSR, as a condition of Marxism, the state is quite distant or even against religious organizations. Nevertheless, Eastern Bloc countries have been able to protect their religious identity. With the Iranian Islamic Revolution, religion has proved to be one of the only means of reverting to the political arena, and now the religion is the one to influence the region.

Israel will begin to act on sacred speeches during the wars with the regional states after the Six Day War. Religious identities of India and Pakistan, apart from Israel, have brought them together against a capitalist gentle man, but they have not brought anything against them. In the case of the USSR, as a condition of Marxism, the state is quite distant or even against religious organizations. Nevertheless, Eastern Bloc countries have been able to protect their religious identity. With the Iranian Islamic Revolution, religion has proved to be one of the only means of reverting to the political arena, and now the religion is the one to influence the region.

As a result, although religion was sent to exile in the 16th century, it always maintained its existence in the society and finally it did not return to the political arena in the 20th century. In this interim period, the state has acted against its own social values in order to make rational decisions and has taken the necessary response vigorously from its own society. That is to say, although religion is

tried to be separated from politics, this effort has not yielded a result and preserved the existence of religion. In the following periods, religion must participate in the account as an important variable that will influence the political sphere.

REFERENCES

- ABRAHAMIAN, Ervand, "The US Media, Huntington and September 11", *Third World Quarterly*, Vol 24, No: 3, Manchester, 2003.
- ATEŞ, Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2012.
- BOUMA, Gary, *Australian Soul Religion and Spirituality in the Twenty-first Century*, Melbourne: Cambridge University Press, 2006.
- BOZKURT, Veysel, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014.
- BÜYÜK, Celal Büyük, "Orta Çağ Batı Düşüncesinde Hristiyanlık-Siyaset İlişkinine Genel Bir Bakış", *Dini Araştırmalar*, Vol:7, No:19, 2005.
- DABAN, Cihan, *Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika*, İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- EMBEL, Ersin, "Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecinde İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Vol:13, No:1.
- HASHMI, Sohail H., *State Sovereignty: Change and Persistence in International Relations*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1997.
- KUBOW, Magdalena, "The Solidarity Movement in Poland Its History and Meaning in Collective Memory", *The Polish Review*, Vol: 58, No.2, 2013.
- MADEN, Tuğba Evrim, "Somali'de Bitmeyen Siyasi Kriz", ORSAM Rapor No: 163, July 2013.
- MUSTAFA, Mentor, *What Remained of Religion in an "Atheist" State and Return of Religion in Pos-Communist Albania*, Boston: Boston University Press, 2011.
- OMONİJO, Dare, "Religion as the Opium of the Masses: A Study of the Contemporary Relevance of Karl Marx." *Asian Research Journal of Arts&Social Sciences*, Vol:3, No:2, 2016.
- PELED, Yoav, PELED Horit Herman, *The Religionization of Israeli Society*, Tel Aviv: Tel Aviv University Press, 2015.
- ROBERT, John M., *Dünya Tarihi*, I. Cilt, çev. İdem Erman, İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- ROSKIN, Michael G., *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Ankara: Adres Yayınları, 2009.
- SHUKLA, Ashish, "Pakistan-Bangladesh Relations", *Himalayan and Central Asian Studies*, Vol.19, No. 1-2, January-June 2015.
- SOLTANI, Fakhreddin, "Foreign Policy of Iran After Islamic Revolution", *Journal of Politics and Law*, Vol:3, No:2, 2001.
- TOFT, Monica Duffy v.d., *God's Century Resurgent Religion and Global Politics*, New York: London Press, 2011.
- WEISSBROD, Religion as National Identity in a Secular Society, *Review of Religious Research*, Vol: 24, No.3, 1983.

AD HOC DIPLOMACY TO INSTITUTIONAL DIPLOMACY: THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

Benazir Banu¹

ABSTRACT

Diplomacy existed since the birth of human history, be it in the form of person-to-person relation, in ad hoc form or in the permanent and institutional form. Diplomacy can be termed as the catalyst for the peaceful and efficient operation of the global system. In the contemporary globalised and interdependent world, the significance of diplomacy has doubled because of the haunting memory of the two devastating wars in history, also due to economic interdependence and the complex nature of global politics. Moreover, at present, no country can function or grow in isolation nor can it resolve various global challenges single-handed. Hence, diplomatic tool enhances relations with the foreign nation while keeping one's national interest as a priority. Firstly, this article will briefly discuss about the diplomacy that existed before Ad hoc diplomacy. This work will focus upon the antique and Non- European diplomacy of the pre-Hellenic era, early Arab and Chinese diplomacy, diplomacy in Byzantine Empire and the diplomacy prevalent in ancient Indian Sub- continent. Secondly, this article will focus on the progress and practice of Ad hoc diplomacy and its gradual transformation to Institutional diplomacy. Thirdly, this study will try mentioning the reasons behind the need to transform Ad hoc form of diplomacy to Institutional form of diplomacy. Fourthly, this work deals with the emergence and development of the Ministry of Foreign Affairs.

Key Words: Ad hoc diplomacy, embassy, institutional diplomacy, non-European diplomacy.

¹ *PhD. Research Scholar, Selçuk University (Department of International Relations), benazirmail@gmail.com*

AD HOC DIPLOMASIDEN KURUMSAL DIPLOMASIYE: “DIŞIŞLERİ” KURUMUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Öz

Diplomasi, insanlık tarihinin doğuşundan beri var olmuştur, ister kişisel formda ister geçici, isterse de kalıcı ve kurumsal formda olsun. Diplomasi, küresel sistemin barışçıl ve verimli çalışması için katalizör olarak adlandırılabilir. Günümüzün küreselleşmiş ve birbirine bağlı dünyasında, diplomatik yapının önemi, aynı zamanda, ekonomik dayanışma ve küresel siyasetin karmaşık doğasından ötürü, tarihte yaşanan iki yıkıcı savaşın ezeli hatırası nedeniyle iki katına çıkmıştır. Ayrıca, şu anda, hiçbir ülke tek başına işleyemez ya da büyüyemez ya da tek elle çeşitli küresel sorunları çözemez. Bu nedenle, diplomatik araç, bireyin ulusal çıkarını bir öncelik olarak tutarken yabancı ulus ile ilişkileri güçlendirir. İlk olarak, bu makalede, Ad hoc diplomasi öncesinde var olan diplomasi hakkında kısaca tartışılacaktır. Bu çalışma, Helen öncesi dönemden kalma antik ve Avrupa dışı diplomasisi, erken Arap ve Çin diplomasisi, Bizans İmparatorluğu'ndaki diplomasi ve eski Hint Yarımadası'nda yaygın olan diplomasiye odaklanacaktır. İkinci olarak, bu makale Geçici diplomasinin ilerlemesine ve pratiğine ve Kurumsal diplomasiye kademeli dönüşümüne odaklanacaktır. Üçüncüsü, bu çalışma, Ad hoc diplomasi biçimini diplomatik kurum biçimine dönüştürme ihtiyacının arkasındaki nedenleri belirtmeye çalışacaktır. Dördüncüsü, bu çalışma Dışişleri Bakanlığı'nın ortaya çıkışı ve gelişmesi ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Ad hoc diplomasi, büyükelçilik, kurumsal diplomasi, Avrupa dışı diplomasi.

INTRODUCTION

Diplomacy and diplomatic relations among nations is the key to a harmonious world order. Diplomacy has been very significant in the past and its significance is increasing in the modern world too. Diplomacy is used as a peaceful way of building ties among political bodies and their accredited agents. Lord Strang, a former British diplomat had correctly stated that, “In a world where war is everybody’s tragedy and everybody’s nightmare, diplomacy is everybody’s business (Hamilton and Langhorne, 2011: 1).” Diplomatic techniques of negotiation are utilized by the governments of different nations of the world in order to improve relations among two nations. Therefore, in the present complex world order the absence of diplomacy or diplomatic relations among nations would leave the world in constant state of conflicts and wars. Although diplomatic relations do not totally negate the prospects of conflicts and wars but it does reduce it. Therefore, in the contemporary globalised world order the relevance of diplomatic ties have increased because of the rise in interdependence between countries and also because of the complications of international politics. In order to be updated and in tune with the global political system diplomacy is a necessity. Therefore, along with the relevance of diplomacy, studies based on diplomatic history and practices is very important in the field of international relations and politics. Several significant factors and functions make diplomacy so relevant in order to maintain peaceful co-existence and bring about desired amendments and achieve international goals. These factors and functions will be discussed in the latter half of this article. The basic aim is to realize the interests of states in foreign policy without the use of force. The losses caused by the two World Wars had proved war to be an incompetent mechanism for resolving disputes or pursuing one’s interest. At this point diplomacy became an important substitute. After 1815, the main aim of diplomacy had become “prevention of war”. This objective prompted the rise of peacetime conferences in the 19th century and consequently this led to the foundation of League of Nations in the 20th Century (Hamilton and Langhorne, 2011: 6).

This main purpose of this study is to broadly discuss the transformation from Ad hoc diplomacy to Institutional diplomacy. But before dealing with the details of Ad hoc diplomacy and its transformation it is important to discuss in brief about kind of diplomacy that existed before Ad hoc diplomacy. While discussing it, this article will focus upon the Ancient and Non- European diplomacy of the pre-Hellenic era, early Arab and Chinese diplomacy, diplomacy in the early half of Ottoman Empire, diplomacy in ancient Egypt, Byzantine diplomacy and the diplomacy prevalent in ancient Indian Sub- continent. The purpose of studying the period before the onset of Ad hoc diplomacy is to prove the point that diplomacy existed in the primitive societies as because at that period too people needed a steady and certain way of interacting and dealing with their acquaintances. This article will try to point out the reasons behind the need to transform Ad hoc form of diplomacy to Institutional form of diplomacy. Fourthly, this work deals with the emergence

and historical development of the Ministry of Foreign Affairs, the emergence of the diplomat as a profession and the emergence of Embassies.

1. DIPLOMACY AND ITS FUNCTIONS

1.1. What is diplomacy?

In International Relations diplomacy has been used as a tool which helps in the execution of foreign policies of states. The origin of the word diplomacy was from the word “diploma” in ancient Greece. In the ancient Greek and Roman Empire, all official documents belonging to the state were called “diplomas”. Until the 18th century the concept of diplomacy has been referred to as “science of analysing documents” (Tuncer, 1995: 13). Therefore, diplomacy in short can be defined as relations between states through diplomatic institutions or diplomats (Berridge and James, 2001: 62). According to a new Chinese saying “*diplomacy is the art of saying the worst things in the most delightful way* (İskit, 2014: 3).”

The concept of diplomacy was first used in the West in the year 1796 by Edman Burke, a British statesman and writer. Burke used the word diplomacy as “*skills and tactics used in the conduct of interstate relations and negotiations.*” At the same time Edman Burke added the term “diplomatic committee” to the literature of diplomatic studies in particular and to the discipline of International Relations in general (Tuncer, 1995: 13).

The term diplomacy refers to the entire system that contributes to ensuring peace and security in international relations. In a little different way diplomacy have been defined as “*the period when a government directly communicates its views and opinions on certain issues to the decision makers of the other states* (Gönlübol, 1993: 112).” Therefore, taking into consideration all these definitions about the term diplomacy, we can define diplomacy as a peaceful communication system and efficient method or tool which helps in the negotiation, enhancing political, economic and cultural bonds among nations, formulating and executing foreign policies of states. Diplomacy as we comprehend works through a "maze" of foreign officer, embassies, consulates, and extraordinary missions everywhere throughout the world. It is bilateral and multilateral in character. Its bilateral nature was more obvious in traditional diplomacy. Its multilateral perspectives have developed in current circumstances as a consequence of developing significance of international conference, international organizations, provincial preparations, and combined safety procedures. It might grasp a large number of benefits, from easiest material of part in the relationships amongst two countries to crucial subjects of terrorism plus war. Once it separates risk of warfare, or at minimum a noteworthy catastrophe, is exceptionally tangible (Perkins, 1970: 84). It is through diplomacy that states orchestrate alliance or look to ‘remove a possible victim of attack’ negotiate concerning the level and kind of deadly implements to be kept up, try to coordinate financial approaches or fortify social or cultural ties, add to the advancement of international law.

In the contemporary times because of a little fluctuation in the global situation different variations have likewise occurred in act of diplomacy. Previously the emphasis was actually on hard power as a method of diplomatic preparation. However, with establishment of the notion of soft power diplomatic practice became modernized in light of the fact that the idea of soft power gives a contrasting option to the discretionary emissaries to lead conciliatory practice without relating to candy and twig method. Soft power term was instituted by Joseph Nye amid level headed discussion happening whether United States of America weakened in late 1980s or not (Changhe, 2013: 544). Nye characterized soft power as "capacity to get whatever we need done fascination as opposed to coercion." It emerges therefore of the allure of state's beliefs, values, and strategies (Nye, 2004: 67). Nye expressed "when we could inspire the rest to appreciate our standards plus to need whatever we need, we don't need to employ too much on twigs plus candy to change them in our way." Seduction is more compelling than intimidation plus this enchantment stays given by soft power (Nye, 2004: 59). Subsequently this one's initiation, soft power has rapidly turned out to be acknowledged by an extensive variety of intellectual people and the statesmen getting to be noticeably inserted completely in the discussion related to worldwide diplomacy. Meanwhile soft power includes aspect of nation's values, goals plus arrangements it can be stated as public diplomacy, summit diplomacy, digital diplomacy and cultural diplomacy and so on all these are distinctive variations of soft power.

1.1.1 Functions of diplomacy:

There are some significant factors and functions that makes diplomacy so relevant in order to maintain peaceful co-existence and bring about desired amendments and achieve international goals. The first function of diplomacy is that it represents a nation's interest and negotiating with the other state in regard to common interests and even resolving disagreements between them. Secondly, the other important function of diplomacy also involves collecting information and the collected information is sent back to the indigenous country. This information reaches the Foreign Ministry, the ministry analyses the data and sets forth the most appropriate foreign policy that needs to be executed towards that particular nation. Thirdly, diplomats try to improve political, economic and cultural bonds between the two countries. Fourth function is that diplomacy is a method for overserving international law. It is the duty of the diplomats to prioritise national interest. Therefore, due to these significant functions or roles, diplomacy has been a significant tool for maintaining a progressive foreign relation and enhance peace and security in the international order. The basic aim of the diplomacy is to realize the interests of states in foreign policy without resorting to force. All these functions make diplomacy a tool for the functioning and formulation of foreign policy strategy or policies. Moreover, the losses caused by the two World Wars had proved war to be an incompetent mechanism for resolving disputes or pursuing one's interest. At this point diplomacy began to be known as an important substitute. After 1815, the main aim of diplomacy had become "prevention of war". This

objective led to the growth of peacetime conferences in the 19th century and consequently the establishment of League of Nations in the 20th Century (Hamilton and Langhorne, 2011: 6).

2. ANCIENT DIPLOMACY

Diplomacy according to Livingston Merchant is ‘as old as the hills’ (Johson, 1967: 117). Diplomacy likely developed when the primitive men preferred to look for some sort of satisfactory solutions for their disparities instead of engaging themselves in conflict. This work will focus upon the antique and Non-European diplomacy of the pre-Hellenic era, early Arab and Chinese diplomacy, diplomacy in the early half of Ottoman Empire, Byzantine diplomacy and the diplomacy prevalent in ancient Indian Sub- continent. It was stated by Cohen that the historical evidences and findings proof that the roots of the principles of diplomatic practices in the modern era were present in the ancient Near East (Hamilton and Langhorne, 2011: 11).

2. 1. Diplomacy of Ancient Near East: Ancient Near East covered a vast geography which covered Cyprus, Iran, Israel, Jordon, Lebanon, Syria, Turkey, the Mediterranean coast, Egypt and the south-western part of Russia. This region consisted of dynasties, kingdoms, empires and states. The dominant among them were Mesopotamia, Ekallatum, Babylonia, Hatti, Hasura, Alahah, Elam, Hamzi, Assyria, Karana and Mari. The historical findings about the existence of ancient diplomacy shows that the understanding of the concept of diplomacy and its initial practices began in the 3rd millennium BC in Ancient Mesopotamia (Michalowski, 1993: 11). The historical findings show that there were exchange of 400 diplomatic correspondence between Eighteenth Dynastic Court of Egypt and political agents of ancient Near East (Amarna Letters). There were also some significant evidences of letters from Mesopotamia and 17th century BC Mari (Syria) archives (Cohen and Westbook, 2000).

The writings present in these letters gives us some clear details about the relations that existed among these ancient states and their political agents. They also reflect the history behind the competition and control that existed in over the issue of trade routes (Semple, 1919: 153-179). These letters also give us information about the kind of strategic military cooperation that existed at that period, about treaties, negotiations, dynastic marriages, etc (Feldman, 2006: 98). For example, in the *Mari archives* there is a presence of a word called ‘*salamum*’ the meaning of this word is ‘to be friendly’ (Rankin, 1956: 56).

These letters contain the details of diplomatic missions, diplomatic codes of conduct and the exchange of envoys. They show that the ambassadors were selected for a particular important goal and these ambassadors were selected from among the seniors’ officers who had sufficient knowledge and experience about the policies and state affairs. The main function or role played by these ambassadors were the coordination of trade, diplomatic activities and military of their authority or crown (Holmes, 1975: 376-81). They were also responsible for promoting state’s interest and protecting and promoting their policies of interest in the foreign state.

There are two significant features which need to be focused about this era was that they conducted these diplomatic activities with the humanistic spirit of “**brotherhood**” and “**fraternity**”. For instance, Hammurabi, the king of Babylon considered Zimri-Lim of Mari as his brother (Rankin, 1956: 76). Second feature is that there was significant impact of religion on diplomatic activity which can be termed as “**faith-based diplomacy**” (Cox and Philpott, 2003: 31-40). Divine principles governed the political structure of the ancient Near East societies. The diplomatic ties among the states were considered to be relations between gods. This feature has been found in the treaty between Hittite, Hattusilis and Ramses II of Egypt according to the historical findings (Rankin, 1956: 72).

2. 2. Diplomacy in Ancient China:

According to historical findings, diplomacy was not well developed in ancient China. There are some factors which led to this diplomatic reluctance by ancient China. Firstly, in ancient China the generals of the empire conducted the practical works efficiently (Parker, 1980: 42). Secondly, the geographical location of China was also responsible for this reluctance, their geography helped in conquests of foreign lands. Moreover, the natural barriers provided natural security for the empire. For instance, these natural barriers were Taihang Mountain, Qin Ranges, Yellow River, Dan River, Huai River, etc. China is the best example which can be cited for the belief that “*natural protection of geography is more likely to be status quo powers*”. Thirdly, the ancient Chinese Empires followed the principle of “*logic of domination*” (Parker, 1980: 10-15). The best example for the use of this principle was the **Qin Dynasty**, under King Zheng, who inaugurated the ‘**coercive universal empire**’ in 221 BC (Tin-bor Hui, 2005: 7). This led to the “self-strengthening” of the empire as because ancient Chinese Empire believed in dependence on one’s own capabilities and strengths rather than depending on others (Tin-bor Hui, 2005: 79). The reluctance of ancient China to adopt diplomacy led to the late adaptation of the European diplomatic principles or administration. They managed to adopt it as late as 19th century. Another reason why China had difficulties to follow the European developments at the early stage was the absence of offices which could conduct diplomatic activities (Hamilton and Langhorne, 2011: 12).

2. 3. Diplomacy in Byzantium Empire:

It was observed in the later years of the Roman Empire that the circumstances and political changes that were prevalent in that period made it impossible to carry on with a monolithic and non-international form of administrative structure. This period was marked by tremendous external pressures and because of these changes there was an emerging growth of diplomatic tools and techniques in the Eastern Empire of Byzantium (c. 330-1453). Byzantine at this period started to develop close diplomatic ties with Venice and this close ties provided a sort of medium for the transmission of these diplomatic ideas to the Western world. At the same time Byzantine Empire was under the threat of invasion from different countries and empire from different parts of the world. In spite of all these external threats and challenges, the ancient Eastern

Empire survived for a very long period of time. One of the most significant reason or means behind this successful survival was perceived to be diplomacy or diplomatic relations. Byzantine Empire started its diplomatic base by converting the empire to Christianity. This step of religious conversion boosted their power and made them secular in front of rest of the Western world. One of the significant diplomatic tools used by Byzantine Empire when all other options failed to bear fruits was getting Byzantine Princess married to the foreign potentates. The Byzantine Empire used the method of dividing their enemies and inciting a conflict between these enemies. The developments of techniques and diplomatic policies and strategies of the Byzantine Empire were far more sophisticated than the Western diplomacy. Until the 14th century nothing as comparable to Byzantine diplomacy developed in the West.

2. 4. Diplomacy in the Arab World:

The rise of the first Islamic state in 622 AD simultaneously led to the emergence of diplomacy in the Islamic world. In 622 AD Prophet Muhammad formulated the Constitution of Medina (Mithaq Medina) in order to bring about a resolution to the disputes among Jews, Muslims and people of some other religious faith. According to the Prophet people belonging to all religious faith belong to one nation which he termed as “*Ummah*”. This Constitution provided equal rights for both Muslims and non-Muslims in the matters of tax payments, expectation of loyalty towards the state and equal rights and responsibilities for all the people. In 632 AD a Christian delegation arrived in Medina from Najran. Prophet Muhammed and the Christian delegate involved in talks about several issues of agreements and disagreements about the two religions and their ideas. These discussions were followed by a treaty called the *Treaty of Najran*. This in return became the base of diplomatic ties between Islamic and non-Islamic states (Denny, 1977: 39-47).

There are three significant concepts of that period in the Islamic world. These two concepts were *Dar al-Islam*, *Dar al-Sulh* and *Dar al-Harb*. If a Muslim is free to practice Islam even if the place where he lives is secular or un-Islamic than he is considered to be living in Dar al-Islam. If a place which does not Islamic rule but yet have treaty with an Islamic state is called Dar al-Sulh. On the other hand the places where Muslim law is not applicable or not in motion is called Dar al-Hard (Glassé, 2003: 112). In the Islamic world there was presence of special diplomatic missions which was carried out in order to fulfil short-term goals. The envoys who visited the Islamic state were given special treatment in Baghdad (Hamilton and Langhorne, 2011: 27).

2. 5. Diplomacy in Ancient India:

Diplomacy and diplomatic tools, techniques were found since the Vedic Age in India. One of the ancient forms of diplomacy was found in India. For instance, in the Rig Veda (1700-1100 BC), it was mentioned that the Vedic tribes made use of diplomatic methods in order to resolve inter-tribal disputes (Roy, 1978: 85-86). But these diplomatic practices were conducted without any kind of diplomatic institution and goal, but by 600 BC there was emergence of a number of diplomatic terms in Sanskrit

(Hamilton and Langhorne, 2011: 28). Till the 4th Century BC diplomacy was not prominent in the Indian Sub-continent, it was put forward in a systematic manner by **Kautilya** in his *Arthashastra*. Kautilya made important strategies and state policies for the Sub-continent in order for the King to consolidate the Empire (Boesche, 2003: 10). Indian historian considered Arthashastra to be the first text of ancient Indian diplomacy which clearly laid down the ancient India diplomatic goals and objectives (Roy, 1978: 88).

Soon afterwards Alexander's demise in 323 B.C.E., Kautilya started his triumph of India in halting Greek trespassers. He was successful in uniting a large part of the Indian subcontinent. Accordingly, Chandragupta was regarded as the primary ruler who unified India with the help of Kautilya and the first real ruler of Ancient India (Bhattacharjee, 1979). Several Indian historians are pleased to consider *Arthashastra* of Kautilya as viable manuscript of tough realism rather than Plato's barren idealism which really molded history. In realm of Global politics, it is just normal that countries communicate with one another through discord along with constrain (Zimmer, 1967, 36). Kautilya in the bravest of his promises, asserted that person who perceived his knowledge of politics might master the world.

Kautilya supposed that countries operated for achieving their political, financial and military interest. He assumed that diplomacy would be accomplished as far as the self-interest of the nation was obliged on the grounds that each State demonstrations in an approach to increase the power and self-regard. He illustrated that kingdoms were either at war or they were preparing for the war and diplomacy was a kind of tool utilized as a part of this consistent war. In his words he defined diplomacy as, "*A Monarch who understood the factual implication of diplomacy masters the entire world*" (Kautilya Arthashastra, Book I, Chapter 16).

In antiquated India they were officers, selected for and sent to achieve a goal in the interest of the state. The purposes of an ambassador were to convey the message accurately as assigned to him, to make or break alliances or treaties or to pronounce war or make peace, to study the geographical position and solid points, military strength and monetary situation of a foreign state and to accumulate the best conceivable information. The *Arthashastra* is surely a perfect work of art of statecraft, diplomacy, and approach and is a case of non-Western writing that ought to be perused as a feature of the "realist" standard. Its remedies are especially significant for foreign policy today. Kautilya's *Arthashastra* is a prescriptive content that lays out guidelines and standards for effectively running a state and directing global relations.

3. TRANSITION FROM AD HOC TO INSTITUTIONAL DIPLOMACY

3.1. Ad hoc diplomacy

The roots and emergence of diplomatic ties or diplomacy can be traced back to primitive or ancient times, but Ad hoc diplomacy was the first ever organised diplomatic method found in the diplomatic history. The onset of settled form of life and the birth of state structures led to the development of an organised diplomatic method. If we take into consideration the ancient times, it is perceived that in ancient

Mesopotamia there was emergence of a system of states that led to the fast growth of institutions of diplomatic and also diplomatic methods (Cohen, 2001: 23-38). Therefore, this form of practice of diplomacy was both temporary as well as unilateral in character and were carried out for a particular goal. In this kind of practice, the ambassadors returned back to their native land after the completion of the set goals by that particular nation. The activities of the ambassadors in the Ad hoc form of diplomatic practice were communicating declarations of war, negotiating peace treaties or relaying specific information and attending ceremonies. Therefore, being so temporary and short-term goal oriented Ad hoc diplomacy was not institutionalised. Ad-hoc diplomacy is a one-sided and transient diplomatic method. Diplomacy in Europe remained Ad hoc in nature until the 15th century. The ad-hoc form of diplomacy was first practiced in the ancient Greek city states, by the Hittites, in ancient Egypt, the Romans and Byzantine Empire, Ottoman Empire, etc (Nicolson, 1942: 8).

There were several economic, political, military and cultural circumstances and aspects during the 14th century which prompted the need for a more institutionalised and permanent diplomatic infrastructure. Ad hoc form of diplomatic practice fell short to resolve the challenges and needs of the newly emerged statist Europe. Therefore, the transformation of Europe from a feudal to statist led to the growth of modern world order along with the birth of modern diplomacy or modern diplomatic practices. Ottoman Empire was an exception in this regard because it carried on with Ad hoc diplomacy until 18th century (Watson, 1982: 100-101).

3. 2. The transition of Ad hoc to Institutional diplomacy

The permanency gained in the practice of diplomacy was through the process of institutionalisation of diplomatic activities which was done by the introduction of of diplomatic representative offices. This institutionalisation of diplomatic infrastructure led to the transformation of Ad hoc diplomacy to a permanent and institutionalised form of diplomatic practice. In this period, the birth of permanent embassy took the place of the ambassador. Therefore, it is perceived by scholars that in this period diplomatic representation came before the diplomatic representative, hence office gained a higher stature than the individual (Watson, 1982: 100-101). The permanency of diplomatic activity depended on the amount of institutional backing and not connected to the span of time. For example, in ancient Mesopotamia there were instances in which diplomatic missions continued for a period of over 20 years (Lafont, 2001: 49).

Ad hoc diplomatic practices faced some major challenges. This practice being temporary in nature proved to be less efficient and more expensive. This and many other difficulties led to the need for institutionalization of diplomatic infrastructure. Execution of diplomatic activities at a high standard needed institutionalisation (Queller, 1967: 82). This institutionalisation had enveloped politics, culture, economics and religious beliefs and also led to the general transformation of Europe. Modern diplomacy is believed to

have originated in Italy but this transition from Ad hoc to a permanent and institutional form of diplomacy must be evaluated in a larger framework and not only in connection to the 15th century Italy.

3. 3. Factors for the transition of Ad hoc to Institutional diplomacy:

In this section, this article will briefly describe several reasons which led to this transition. These factors range from internal and external political factors, economic factors, cultural factors, religious factors and historical factors.

3. 3. 1. Political Factors (External): Firstly, in the early half of 14th century, Europe was subdivided into number of independent regional sub-systems. As relation between the sub-systems grew and became regular, intra- systemic relations escalated gradually (Anderson, 1993: 2). At the same time feudalism was declining and regional powerbases started backing regional ambitions and this led to the change in function of the traditional infrastructure. The best example that can be cited from this change is the 14th century Italian peninsula which was divided into small and well-organised states. The most significant of these states were the Republic of Florence, Duchy of Milan, the Kingdom of Naples, the Republic of Venice, and State of the Papacy, Genoa and Mantua.

The geographical location of the sub-system of Italian city-states was perceived to have played a significant role in this transformation process. In Mattingly's view, the latter half of the 14th and 15th century, the northern Italian part was quite isolated from the rest (Mattingly, 1963: 61). In this period Italian city states had several causes to carry over a friendly and cooperative relation with each other. In that period there were few big states who tried to put pressure over this region. In this era Europe faced the breakdown of the Byzantine Empire, the Hundred Years' War that made France suffer from internal crisis, the weakening of the Holy Roman Empire, and the internal division among the Papacy on political and religious issues. These challenges and the scarcity of power prevented them maintaining their own security, hence they depended on alliances which could aid their secure existence. As a result, this made diplomacy more relevant in this era (Mattingly, 1963: 61). The need of the hour was the execution of an organised form of diplomacy. The above mentioned external political challenges faced by the Italian city-states accelerated the foundation of permanent and institutional form of diplomacy along with permanent diplomatic offices. The city states became aware of the fact that diplomacy is the only power by which they could compensate their weaknesses in the case of military and political power (Nicolson, 1954: 31).

3. 3. 2. Political Factors (internal): As we know feudalism had started fading away from Europe, among the all the countries in Europe it was in northern Italy that feudalism first came to an end. This led to the submission to one central authority which further gave way to centralization (Elias, 1994, 87). This centralisation prompted the growth of institutional and permanent form of diplomacy. Therefore, centralisation was also followed by bureaucratisation and this henceforth led to the birth of permanent embassies (Mallett, 2001: 63). Some of the influential factors were, political philosophy which was

established on monism, the socio-economic changes of centralization, certitude of sovereign political authority. Hence, all of these internal political changes and factors initiated the birth of permanent diplomacy (Mallett, 1998: 549).

3. 3. 3. Economic Factors: Commercial capitalism came up as a result of the end of feudal economic structure in the 15th century. This led to socio-economic changes in the northern Italian city states and brought about modification in the social infrastructure of the entire Italian city-states. This in turn promoted the growth of institutional and permanent diplomatic practices. These socio-economic modifications had impact on the foreign policy. These city-states understood the negative impact of war on their economic developments, therefore preferred peaceful diplomatic relation along with enhanced commercial ties.

3. 3. 4. Cultural Factors: The commonness in language, religion and culture among the city-states made it easy to grow and pursue strong diplomatic relations in northern Italy. This commonality in culture led to efficient communication and interaction among the city states (Hamilton and Langhorne, 1995: 31). Therefore, it became easier to establish permanent embassies in the city states. Northern Italian city states consisted of large number of educated people, this made it easier for the foundation of bureaucratic structure for the implementation and execution of foreign policies (Hamilton and Langhorne, 1995: 30).

Further, the onset of renaissance in Europe in the beginning of the 14th century was considered to a significant way for cultural maturity. The birth of renaissance posed a challenge to the perceptions and believes of the Middle Ages. Therefore, this major change had tremendous impact on new perceptions and ideas based on diplomacy. Mattingly was of the view that renaissance is the major driving force behind the institutionalisation and permanency of diplomatic infrastructure (Mattingly, 1963: 55).

3. 3. 5. Religious Factors: There prevailed common religious believe that is Christianity in Medieval Europe. This reason had an important role in shaping close diplomatic ties. However, in Italy, there was reduction in the influence of Christianity over politic, this factor prompted the growth of permanent and institutional diplomacy. The view of Christian world being universal was put forward by St. Augustine. He opined that the whole Christian world was a republic or country (*Respublica Christiana*) (Yurdusev, 1997: 36-37). According to Watson, the base of permanent diplomacy could be traced back from Ad hoc diplomacy which was influenced by the view of “*Respublica Christiana*” (Watson, 1982: 97).

3. 3. 6. Historical Factors: The institutionalisation of diplomacy led to the transition from Ad hoc to permanent form of diplomacy in northern Italian city states. The Byzantine Empire had tremendous influence on the Italian economy, politics and culture from 9th to the 15th century. The Byzantine Empire showed great respect for the significance of diplomacy for protecting their sovereignty during the period when it was in a stage of decline (11th onwards). Nicholson opined that Venice was the first country among

the Western countries who has a clear understanding of the diplomatic theory of Byzantine (Nicolson, 1954: 27). The city-states of Italy applied these diplomatic methods during and after the ad hoc diplomatic period.

The most significant impact of Byzantine diplomacy on the rise of permanent diplomacy was the institution named “*balio*”. The responsibility or task of “*balio*” was to function as the head of the Venetian trade colony who also possessed political, administrative and legal authority (Gökbilgin, “Konsolos”, İslam Ansiklopedisi). Finally, the diplomacy of the Byzantine Empire also impacted the Renaissance diplomacy (Gökbilgin, “Konsolos”, İslam Ansiklopedisi).

3. 4. The transition to Institutional Diplomacy

The transformation of Ad hoc diplomacy to Institutional and permanent form of diplomacy brought about a revolutionary change to the diplomatic practices. According to several evidences and literature on the emergence of institutional and permanent form of diplomacy shows that the birth of permanent representation was established in the best possible way in the Renaissance Italy. The period Italy came under French leadership, it started gaining importance from other European powerful countries. This led to the constant use of the Ad hoc diplomacy which gave way to its permanency. In addition to this there was an increase in number of consulates due to rise in economic activities between these countries. Hence, consulates became rampant over Central and Northern Italy (1380-1450). The birth of permanent diplomacy was not a sudden incident instead it was a gradual one according to the changing circumstances of that period. According to Mattingly, the first permanent diplomacy was established by the Italian city-states of Montau to Princedom of Bavaria as early as 1341.

Milan is said to be the first one to exchange permanent representative outside Italy (1425-1432) (Hamilton and Langhorne, 1995: 42). By the year 1450, permanent representation became popular even in South Italy and the Papacy and Aragonese kingdom in Naples too adopted it. By the 15th century it spread across entire Italy and by 16th century permanent embassies were widespread across Northern and Western Europe (İskit, 2011: 74). According to the research conducted by Anderson, the first ever permanent embassy was set up by Nicodemus, who served for 20 years and was sent by Milan to Florence in 1446. This permanency was succeeded by embassies of Naples, Geneva, Rome and Venice (Anderson, 1993: 7).

This transition from Ad hoc to Institutional and permanent form of diplomacy made diplomatic methods more efficient to resolve several challenges faced between countries. This institutionalisation has become a tool in the hands of diplomats from different countries to enhance their bilateral and also multilateral ties. The diplomats could live in the country concerned in their embassies and observe the changes and options in that particular country. This made diplomatic missions sophisticated, goal achieving and authentic. The growth in popularity and widespread use of permanent diplomacy in different parts of Europe impacted the rise of institutionalisation. Throughout 15th and 16th century the diplomatic progress took place in Italy but from 17th till 20th century, the “*new diplomacy*” was given shape by France

(Nocholson, 1954: 48-71). The clear proof that the institutionalisation of this new diplomacy took place in France was the **Ministry of Foreign Affairs** was first founded in France and was also professionalised in France. In addition to this, French was the official language by which all diplomatic negotiations were conducted.

4. Emergence of the Ministry of Foreign Affairs (MFA)

Diplomatic functions and responsibilities were conducted in Europe by bureaucracies or bureaucrats till the 17th century. These responsibilities were given according to geographical footings. As mentioned above the MFA was first founded in France in the year 1626. This was founded by Cardinal Richelieu. He was appointed to the post of the chief minister of Louis XIII the king of France (Berridge, 2008: 8). The permanency and institutionalisation of diplomacy led to the need for constant communication with the bureaucrats abroad, along with it there was of a body to recruit, finance, and maintain secure and constant interaction with the representatives in the embassies abroad. The office of MFA was established in different parts of Europe by 18th.

In all countries, the MFA is an important organ of the Central Government. The MFA remains very prominent in the states where there is a history of Constitutional form of government and well set up ministry. The MFA has some important functions. These functions will be briefly discussed.

4.1. FUNCTIONS OF MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS (Berridge, 2008)

- **Negotiation:** Diplomacy is a peaceful way of negotiating issues of agreements and disagreements. In international politics negotiation plays an important role in the peaceful resolutions of disputes and fulfilling ones demands without availing violent means. MFA is the elected foreign representative of the state who negotiates with the government agents of the other country.

- **Aid or support missions abroad:** One of the important function of the MFA is to help in the recruitment of personnel and maintaining, hiring and proving security to the embassy buildings and consular buildings and infrastructure. MFA is also responsible to first recruit, than train and finally make selection for a particular job. The MFA also takes the task of maintaining the security of the embassy buildings abroad and in hard times they are supposed to provide all possible support to the diplomat and their family abroad.

- **Implementation of Policies:** The MFA also performs the function of implementation of policies. *Geographical* departments normally concentrate on regions or occasionally individual states of interest to the country concerned, while *functional* departments deal typically with general issues such as arms control, drugs, human rights, and trade. Historically, the geographical departments came first and thus until relatively recently had more prestige. Functional departments focus expertise and advertise the fact that the MFA is seized with the current problems of greatest concern. With the rise in importance of international organizations, most MFAs now have *multilateral* departments as well.

CONCLUSION:

Diplomacy existed since the birth of human history, be it in the form of person to person relation, in ad hoc form or in the permanent and institutional form. Diplomacy is used as a peaceful way of building ties among political bodies and their accredited agents. It can be termed as the catalyst for the peaceful and efficient operation of the global system. In the contemporary globalised, interconnected and interdependent world order the significance of diplomacy has doubled because of the haunting memory of the two devastating wars in history (World War I and World War II), also due to economic interdependence and the complex nature of global politics. Moreover, in the present world order no country can function or grow in isolation nor can it resolve various global challenges single handed. Hence, diplomatic tool or methods to rely on when it comes to enhancing relations with the foreign nation while keeping ones national interest as a priority. The study of emergence of diplomacy in different parts of the world is very important so as to have a detailed knowledge about the historical development of diplomacy and later the MFA.

This article has tried to study the historical details of the development of diplomatic practices starting from the ancient period to the present time. This study is to broadly discuss the transformation from Ad hoc diplomacy to Institutional diplomacy. But before dealing with the details of Ad hoc diplomacy and its transformation, this work pays importance to discuss in brief about kind of diplomacy that existed before Ad hoc diplomacy. While discussing it, this article focuses upon the Ancient and Non- European diplomacy of the pre-Hellenic era, early Arab and Chinese diplomacy, diplomacy in the early half of Ottoman Empire, diplomacy in ancient Egypt, Byzantine diplomacy and the diplomacy prevalent in ancient Indian Sub-continent. The purpose of studying the period before the onset of Ad hoc diplomacy was to prove the point that diplomacy existed in the primitive and ancient societies as because at that period too people needed a steady and certain way of interacting and dealing with their acquaintances. Therefore, the literature on diplomatic history proves the point that there was presence of diplomatic practices in the ancient period too. This article points out the reasons behind the need to transform Ad hoc form of diplomacy to Institutional form of diplomacy. Fourthly, the emergence of the MFA and Embassies.

REFERENCES

- Anderson, M. S. (1993). *The Rise of Modern Diplomacy: 1450–1919*. New York and London: Longman.
- Berridge, G., Alan, J. (2001). *A Dictionary of Diplomacy*. New York: Palgrave.
- Boesche, R. (2003). “Kautilya’s Arthashastra on War and Diplomacy in Ancient India”. *The Journal of Military History*, Vol. LXVII.
- Bundy, M. (1964). *The dimensions of diplomacy*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Cooper, A, F., Jorge H., Thakur, R. (2013). *The Oxford handbook of modern diplomacy*. UK: Oxford University Press.
- Changhe, Su. (2013). “Soft Power”, Andrew Cooper, Jorge Heine & Ramesh Thakur (ed.). *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. London: Oxford University Press.
- Cohen, R., Raymond, W. (ed.). (2000). *Armana Diplomacy: The Beginnings of International Relations*, Baltimore: MD Publications.
- Cox, B., Daniel, P. (2003). “Faith-Based Diplomacy: An Ancient Idea Newly Emergent”. *The Brandywine Review of Faith & International Affairs*.
- Denny, Frederick, M. (1977). “Ummah in the Constitution of Medina”. *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. XXXVI, No. 1.
- Bhattacharjee, A. (1979). *History of Ancient India*. New Delhi: Sterling Publishers.
- Cohen, R. (2001). “The Great Tradition: The Spread of Diplomacy in the Ancient World”. *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 12, No. 1.
- Elias, N. (1994). *The Civilizing Process*. Oxford: Blackwell.
- Feldman, H. (2006). *Diplomacy by Design: Luxury Arts and an “International Style” in the Ancient Near East. 1400–1200 BC*, Chicago: IL.
- Glasse C. (2003). *The New Encyclopedia of Islam: Revised Edition of the Concise Encyclopedia of Islam*. CA: Walnut Creek.
- Gönlübol, M. (1993). *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kuramlar*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Gökbilgin, T. “Konsolos”, *İslam Ansiklopedis*. Vol. V.
- İskit, T. (2014). *Diplomasi: Tarihi Teorisi Kurumları ve Uygulamaları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Publications.
- Hamilton, K., Langhorne, R. (2011). *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration*. London and New York: Routledge Publications.
- Holmes, Y. (1975). ‘The Messengers of the Armana Letters’. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. XCV, No. 3.

- Hui, V. (2005). *War and State Formation in Ancient China and Early Europe*. Cambridge.
- Johson, E.A.J. (1967) *The Dimensions of Diplomacy*, Delhi: National publishing House.
- Kautilya. *Arthasastra*, 7.11.34: 358.
- Lafont, B. (2001). "International Relations in the Ancient near East: The Birth of a Complete Diplomatic System". *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 12, No. 1.
- Mattingly, G. (1963). *Renaissance Diplomacy*. 3. ed. London: Butler & Tanner.
- Mallett, M. (1998). "The Northern Italian States", Cristopher Allmand (ed.). *The New Cambridge Medieval History*, Vol. VII, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mallete, M. (2001) "Italian Renaissance Diplomacy". *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 12, No. 1.
- Michalowski, P. (1993). *Letters from Early Mesopotamia*. Atlanta: GA.
- Nicholson, H. (1946). *The Evolution of Diplomatic Method*. London: Cassell Publishers.
- Nicholson, H. (1942). *Diplomacy*, London and New York: Oxford University Press.
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Parker, E.H. (1980). *China: Her History, Diplomacy, and Commerce*. New York.
- Perkins, P. (1970). *International Relations*. Calcutta: Scientific Book Agency.
- Rankin, M. (1956). 'Diplomacy in Western Asia in the Early Second Millennium B.C.'. *Iraq*, Vol. XVIII, No. 1.
- Roy, S.L. (1978). *Diplomacy in Ancient India: From the Early Vedic Period to the End of the Sixth Century A.D.* Calcutta: S L Publications.
- Semple, E., C. (1919) 'The Ancient Piedmont Route of Northern Mesopotamia'. *Geographical Review*, Vol. VIII, No. 3.
- Queller, E. (1976). *The Office of Ambassador in the Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press.
- Tuncer, H. (1995). *Eski ve Yeni Diplomasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Watson, A. (1982). *Diplomacy: The Dialogue between States*. London: Routledge.
- Yurdusev, A., N. (1997). "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atilla Eralp (ed.). *Devlet Sistem Kimlik*, 2. ed. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zimmer, H. (1967). *Philosophies of India*, Princeton N.J.: Princeton University Press.

NEW ERA OF TECHNOLOGY: BLOCKCHAIN

Elif Tař¹

Pelin Aydın²

ABSTRACT

In this research paper, we have handled the places where the blockchain technology, which came into our life with cryptocurrencies but which began to spread on the events in our everyday lives, is often used by giving examples.

In the field of education; we tackled about in-university sharing, cv verification, online certificate courses that bring together trainers with students on the internet. In the field of finance; we handled about accelerating transaction and institutional lending processes by eliminating the paper works in the commerce and banking sector and providing information to the finance sector with the data to be integrated in the blockchain and collected from many sectors. When we look at Blockchain in terms of the health sector, we talked about providing rapid access to health data, creating a universal health identity, preventing health information from being changed for bad purposes, and safeguarding that data most reliably. Finally, we discussed that the blockchain can make many official transactions such as voting, marriage, copyright protection, insurance, identification, preparation and storage of birth and death certificates, keeping title deeds and notarial procedures easier and more reliable.

As a result of the research; we arrived at the outcome that the use of Blockchain technology in said areas is beneficial for people in terms of speed, efficiency and safety

Keywords: Blockchain technology, peer to peer system, smart contracts, blockchain in education, blockchain in finance, blockchain in health, blockchain in official transactions.

¹ Department of Economics and International Trade, Student of Işık University, elif.tas@isik.edu.tr

² Department of International Trade, Student of Işık University, pelin.aydin@isik.edu.tr

INTRODUCTION

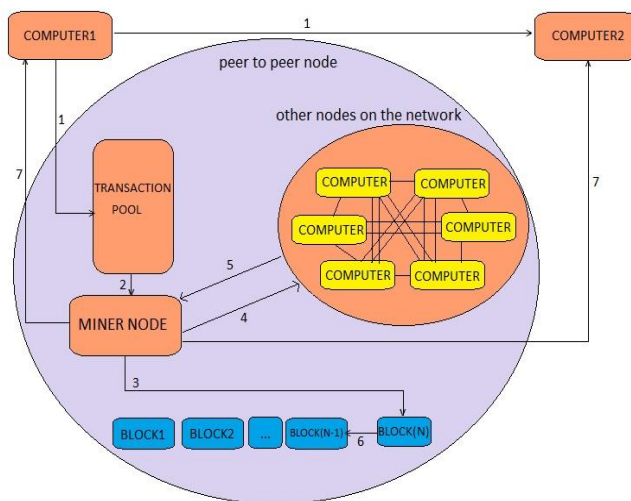
Blockchain which entered our life with Bitcoin, is now introducing a new technology that the whole world has studied and tried to integrate into every field. Its unique structure has decentralized, transparent and reliable features that can make a truly democratic and egalitarian environment possible. At this point, it is also worth to mention that entrepreneurs have invested in blockchain technology to improve other areas of life in a visionary way.

1. BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

Blockchain; entered our lives thanks to Bitcoin (BTC) which was announced in 2008 and started to be used in 2009 is a decentralized, highly transparent and secure record-keeping system with a simple definition created by "Satoshi Nakamoto".

Blockchain; means that the data are linked together in such a way as to form a block, and these blocks can not be corrupted after they have formed (Karaaslan, 2017). Each block containing information is encrypted and contains the summary information of the previous block. In this way; the chain that each block is bound to the previous block, thus they become a blockchain is based on the idea that can be kept in a decentralized structure with copies of a large number of machines. In this system, since all data blocks are connected to each other, the approval of the whole blocks that connected to each other is required for any data change that occurs in the network. This process takes place with approval from more than one computer, which provides a significant security advantage. If it is desired to change the chain as malicious, this change must be made by the fifty percent of the machines in the system at the same time to be valid, which is theoretically possible but not likely to occur (Karaaslan, 2017). Keeping the information on a large number of machines makes it much more reliable than systems where the whole data is in a single center. In addition, there is full transparency in the system as it can be viewed by everyone. All accounts in the system are public but anonymous. Operations in Blockchain technology are broadcast to all nodes in a network called P2P. If we need to explain P2P, we can use torrent structure as an example. On the Torrent network, users share files with each other through a peer-to-peer (P2P) sharing method without centralized server control (Karaaslan, 2017). If we were to simulate; Blockchains are actually digital ledger. Each unit of this ledger is a "block", and these blocks are sorted without breaking the order in which they are created. It means that they are like every page in the book. As it is not possible to change the order of a page, it is also not possible to change the location of the blockchain rings that linked to the common root.

To use the blockchain, you need to know how it works first. In the blockchain system, the computers, which are called miners, allow the transactions to take place which keeps up the whole blockchain which contains all the processes up to the present (Karaaslan, 2017). The selection of the node to form a block is determined by the consensus protocol. This protocol is a set of rules governing who modifies the system to blockchains can be the same in all nodes (Karaaslan, 2017).

Figure 1³

While a transaction is being performed between Computer1 and Computer2 by an application that uses a blockchain technology, the creation of a new block and its insertion into the blockchain is shown in the Figure 1. Firstly; computer1 broadcasts the transaction on the peer-to-peer (P2P) network, including Computer2. Then, the transactions that are not verified by the use of the mining pool in the system are called by the nodes. According to the protocol used in the network, n operations can be written in a block as a whole. A new block is created with the nodes and broadcast to computers on the peer-to-peer network for verification. Afterwards, the information that the information verification is completed is transmitted in the network. Finally, in the peer-to-peer network, a miner node is selected with the consensus protocol. The selected miner node adds the new block to the blockchain and the information that the requested transaction completes is passed to the machines performing the transaction. The blocks are linked to the previous blocks with the hash (summary) value. In this process, summary values are generated from the summary values in the previous blocks. At the same time, a summary of the previous block is also kept (Karaaslan, 2017).

The value of the blockchain technology was not understood until Bitcoin emerged. Although the blockchain, which allows digital data to be distributed rather than copied, is actually prepared for the digital currencies, the technology circle finds new potential uses for this technology. However, one of the most important features of the blockchain is the smart contracts that entered our life with “Ethereum” as an alternative to Bitcoin (Karaaslan, 2017). Smart contracts enable us to make reciprocal purchases with contracts that are rarely interchangeable and without the need for any third party or institution. The important point here is; once the smart contract is created, it can never be changed, and the individual entity or institution can not keep control of this contract.

Blockchain technology is mostly heard through virtual money (cryptocoin) application and mainly Bitcoin and Ethereum are examples of using Blockchain technology. Unlike what is thought of

³ **Source:** Blok Zinciri Tabanlı Siber Güvenlik Sistemleri (Blockchain Based Cyber Security Systems) - Scientific Figure on ResearchGate. Available from: https://www.researchgate.net/fig1_320083329 [accessed 18 May, 2018]

as blockchain technology, it can be used in any field that requires trust, not just in money transfers. Education, health, banking and official transactions are the main areas.

2. BLOCKCHAIN IN EDUCATION

We can talk about several ways to implement the blockchain technology in education and its benefits. First argument is that the blockchain technology can be used to better manage diplomas, ratings and transcripts.

2.1. Intra - University Sharing

According to the idea of "Learning is Earning 2016" from Institute For The Future; your ledger account keeps track of everything you know in units called Edublocks. You can also earn Edublocks which represent learning hours on a specific subject from community centers, non-official groups or applications. Everyone can give Edublock to anyone or you can also earn Edublocks from an official institution like a school or workplace. Even if you do things that you like, Ledger allows you to get credit for learning that happens anywhere. Your profile displays all the Edublocks you have earned. Employers can use this information to provide a job that fits your skills. All income generated by your skills will be tracked and used to provide feedback on your courses. When choosing a topic to study in the future, you may want to choose the one with the highest income for students. You can also communicate with investors via Ledger to contribute to your education (Institute For The Future, 2016)⁴.

Smart contracts make it easier to manage these contracts. This ledger is built on the same blockchain technology that supports bitcoin and other digital currencies. This means that every earned Edublock is a permanent part of collective learning and the increasing public commitment of our work.

With this example, we can understand that the blockchain, which will be used for identity management and "smart contracts", is compatible with future educational claims. A handful of schools have also started experimenting with the blockchain, especially in the creation of cryptographically signed, verifiable certificates. These schools include the University of Nicosia in Cyprus and the Holberton School which is a software engineering school in San Francisco (Campbell, 2016). The Massachusetts Institute of Technology Media Lab drove the Blockcerts market, which is hoped would support the publication of the academic certificates in the blockchain of software last October (Campbell, 2016). On the other hand; The past year Sony has announced that it has developed a system that uses technology to record and share educational progress (Sony, 2016). Also, there are only a handful of robotics and math lessons for children, which are largely for children that given by the Japanese company (Matthews, 2017).

⁴Source; <https://www.youtube.com/watch?v=qqVRSe9nHY0>

2.2. Sharing Between Business and Educational Institutions

The second argument of this subject is; blockchain is the affirmation of the information contained in the CV's. We can use blockchain technology to ensure that information such as graduate degrees, academic qualifications and career histories of universities can be accessed safely and publicly. This method theoretically makes it unnecessary for companies to check several times that their new employees do not lie in their CVs.

In the United Kingdom, there is already a centralized system to check whether people hold ratings for Higher Education Data Logging services. However, the important thing here is the fraud issue. According to The Risk Advisory Group; "This year, we sampled 5,000 CVs. Eighty percent contained one or more discrepancy - up by ten percent compared to our data last year." (Risk Advisory, 2017). Although this service is more efficient than the individual checks made by the universities, employers are required to pay \$ 12 per inquiry and they can be kept waiting for up to seven days (Matthews, 2017). Blockchain's success in this area is immediate and free.

2.3. Sharing of MOOC(Massive Open Online Courses) and Other Certificates

Massive Open Online Courses (MOOC) educations and certifications in various fields can be achieved with safer and lower cost by integrating blockchain technology into the field of education. With Blockchain, we can make the process easier by removing the mediators who serve as the course provider. It is possible to see a few examples of initiatives in the world regarding this issue with not spreading over a wide area yet.

BitDegree is an online training platform that provides a blockchain-based infrastructure, providing token scholarships, and hosting talent management by realizing a world-wide reputation. The BitDegree platform offers students a clear and transparent rewarding system and a success-based system with blockchain. BitDegree is a system formed by combining many MOOC platforms like Coursera, HackerRank, edX, Udacity, Khan Academy, etc. together with the decentralized blockchain technology (Uğur, 2017). At the same time, the institutions are building a very unique structure in terms of finding and recruiting talents in the field of technology. Everywhere in the world, universities and higher education institutions generally fail to deliver and teach their missions to their students well. There is a gap between the needs of the employers and the students' knowledge, which is getting wide day by day. BitDegree innovation is a platform that provides businesses an opportunity to initiate and maintain dialogue with upcoming capabilities and rewards them for achievements with intelligent incentives (BitDegree).

Another important example of this is the online training platform called ODEM, which defines itself as an "on-demand education marketplace built on the Ethereum blockchain." (ODEM, 2017). This platform develops and participates in personal and in-group training programs by gathering the all students, trainers and service providers in the system. The platform uses "smart contracts" to provide financial relationships between its members and removes intermediary institutions from the scene

(Funda T., 2018). Thus, it reduces costs and improves access to superior education by linking students directly to trainers and removing inefficient and costly intermediates. Students and other educators can easily find the perfect curriculum from educators around the world. For educators, it increases visibility among all students, generates real-time feedback on courses, and incentives for the development of related courses. ODEM uses artificial intelligence to manage complex demands seamlessly and to organize full-scale educational programs around the world (ODEM, 2017). Also, ODEM uses smart contracts to manage payments seamlessly from the beginning to the end of long-term contracts, once they are entered into the programs by students and educators.

ODEM is revolutionizing how educators and students plan, connect and register their educational programs. In the entrepreneurial system that emerged by aiming to improve the interactions of students and faculty who want to take courses as one by one, everyone has tokens in their own wallets. During registration, the platform requires that an address such as MyEtherWallet be entered (Funda T., 2018). Students who are members of the system can see the full credentials and the teaching history of the educator. Both open profiles and private profiles are included to provide privacy in there. Both students and trainers are encouraged with ODEM tokens to continuously improve the quality of the course content.

In summary; Integration with Blockchain technology can be a solution for safer, faster, easier, agentless and inexpensive learning in education. As a result; it is possible to achieve a reliable structuring of data sharing in the educational world by using blockchain technology, which has the lowest human intervention, with its stable, reliable, distributed, easily accessed, easily recorded, indefinite and multi-use structure.

3. BLOCKCHAIN IN FINANCIAL SECTOR

Cryptocurrency which is in the money circulation system is used for trying to find solutions to the problems of the current monetary system as an alternative, Although it is still used in a narrow circle in Turkey. The difference between the cryptocurrency and the existing financial system is the cryptocurrency enables direct commercial exchange between users without any central authority behind them. That's why, it seems impossible that the banking and finance system to be continue as it is now. Blockchain technology that behind all these Cryptocurrencies has recently been explored, particularly in banking transactions, to speed up processes, reduce costs and make them more productive.

Today, making international payments can be costly, painful and open to mistakes. Transactions in different currencies may require multiple agents and may take days or weeks to complete. However; with Blockchain technology, financial solutions improve customer banking experience by decreasing time-consuming hours between transactions, eliminating manual processes, and reducing friction in daily trade financing, digital identities and cross-border payments. Financial areas most influenced by Blockchain-based models are; trade financing, corporate lending and reference data (IBM, 2018).

3.1. Trade Finance

Trade financing is an area where banks agree on the emergence of a completely new business model. The financing of trade, which has taken on a complex structure due to the number of documents, dozens of hand-made transactions and on all sides of a single submission, has been going on for a long time. Blockchain technology makes it possible to revive this great global market. Only the bank-based short-term commercial financing is estimated to be around US \$ 6-8 trillion worldwide (IBM, 2018). Large institutions are innovating to reduce risk, speed up processes and improve financing. These innovations named as “FinTech” and innovation efforts with "FinTech" have pilots in areas that contain documents that are not stored digitally (Şahinalp, 2017). These modernization efforts create instant productivity, but with blockchain technology, greater efficiency can be achieved in this area. With greater access to past deliveries and real-time trading operations, banks have the opportunity to dramatically improve the profitability of financing and acquiring new customers.

3.2. Corporate Lending

Longer agreement periods, usually 20 days or more, are driving banks into corporate lending, exposing their capital to new and more wielding competitors. Smart contracts on Blockchain promise to significantly reduce compromise time. Blockchain can provide faster verification and crediting as it involved more sectors and accessed more data shared and received by banks. Peer to peer lending over the Blockchain model is already tested by micro-enterprises and proves that it is applicable to larger institutions that want to expand their customer base (IBM, 2018). However, peer to peer model may threaten local banks that take action too slowly.

3.3. Monetized Reference Data

Real-time data synchronization creates entirely new opportunities to monetize and create new financial services. The bank, called Credit Mutuel Arkea, collected data from multiple systems to integrate "Know Your Customer" data and credentials into a blockchain. It has determined operational benefits that it believes will enhance customer satisfaction. Credit Mutuel Arkea aims to provide third-party proof of identity services to third parties, including public services, retailers and other regulated service providers (IBM, 2016). As Blockchain systems become more widespread, industries may turn to new generations of financial services by reference data that banks have.

Many banks around the world started to run blockchain technology for many different transactions. Among these, the first to come to mind are Wells Fargo and the Australian Commonwealth Bank of Australia. Both banks used the blockchain to make cotton shipments from the US to China in the past year (Şahinalp, 2017). Some financial institutions also focus on transforming all the possibilities of digital technology to opportunities for their customers. Finally, IBM has leaned to build its own blockchain network to help institutions pursue, manage, and operate in international area. With safer and more modern trading processes, frictionless digital identity interactions, and faster, lower cost, cross-border payments, IBM Blockchain helps banks approach entirely new ways. With this innovation,

manual processes can be disappeared, new products and services can be offered to customers faster, and technology can be used to serve new customer bases without increasing risk.

These solutions that are using Blockchain technology and collaborating with Stellar.org and KlickEx Group technology partners, aims to increase the swap and payment speeds of banks through a single network that is close to the real time. The Blockchain network, created in partnership with Stellar.org which is a non-profit organization, a partial member of Hyperledger, and a Blockchain-based distributed book that is used as a bridge in the development of blockchain, and KlickEx Group which is a regional financial services company in the Pacific region, works on Hyperledger Fabric through the IBM Blockchain Platform in accordance with its commitment to open source technology (KlickEx, 2017). IBM Blockchain provides high-performance regulation for payment transactions between the parties. Each payment is settled precisely, and payment instructions are given through smart contracts on Hyperledger Fabric. To begin, Stellar provides network and digital assets to facilitate payment of transactions on Hyperledger (Stellar). This new application is being prepared to initiate a significant change in the countries of the South Pacific and will potentially be used worldwide as a means of transport the world's money, improve existing international transactions, and improve financial participation when it is fully scaled by IBM and its banking partners (Deutsche Bank, HSBC, KBC, Natixis, Rabobank, Societe Generale and Unicredit) (Altındağ, 2017). Members of The Advancement of Pacific Financial Infrastructure and Inclusion which is a public-private partnership originally funded by SWIFT and United Nations are currently using this blockchain-based network. (Altındağ, 2017).

Because they trust a distributed and reliable book, IBM Blockchain solutions are delivering financial transaction information, increasing transparency and accountability while reducing manual transaction costs. IBM has built a blockchain platform based on the Hyperledger Fabric and has strengthened its cooperative trust networks among financial institutions. Thus, it creates greater efficiency, reduces risk, and creates opportunities for new revenue streams.

Blockchain is driving innovation in the financial markets, creating new opportunities for confidence, simplicity and efficiency that encourage innovation and encourage growth. The information stored in Blockchain can significantly reduce the cost and complexity of financial activities. You can speed up processing times while reducing mistakes, misunderstandings, and fraud. Also, the annual cost of trade fraud, which can be avoided with Blockchain technology, is \$ 14 billion (IBM,2018). On the other hand, according to the World Bank, attempts to modernize payments and provide financial access can increase the flow of money and trade, and help to achieve the goal of providing financial services to one billion people by 2020(IBM, 2018). As a result, when our current financial system is ready for payment transactions for large-scale applications, we will be able to solve it through blockchain.

4. BLOCKCHAIN IN HEALTH

Another area where Blockchain technology is used is health. Health is a data which has a strategic importance and which stores the most private and closet information of individuals. It is an important process to make available when needed, record and store the health data which can be used in many areas from the public health studies to individual treatment planning. In addition, the necessity of 7 × 24 operation of this system is important and must be considered.

Let's first consider the activities that take place in a hospital. After patient registration, we go to a few major roads such as polyclinic procedures, patient admission procedures, laboratory records and analysis, diagnosis and treatment applications. In a standard hospital, the patient is first given a number. In our country this number is made centrally through the identification number, but as a quality system requirement, hospitals can also provide a file number. After this step, all transactions take place through this file number or patient number. All procedures, surveys and records are recorded in this way and the diagnosis and treatment steps are also carried out.(Ertürk,2018)

4.1. Accessibility of Health Data with Decentralization

Recording health data is a very important process. Records must be entered accurately, truly, and correctly by experts. Because missing or incomplete recorded data may not be available when an analysis is done in the future. Possible recording errors are not only the logged-in user error. Recording systems can also cause incorrect registration due to the use of the central server while recording the data. From this point of view, the use of distributed servers in the recording process with blockchain technology can prevent systematic errors. Thus systematic errors can be prevented, except for individual user errors.

Because the health services are 7x24 services and hitch of them can not be able to talk about it, the system that keeps these data is need to work 7x24. Unfortunately, an error or access problem that may occur in existing central server systems may block access to health data, thus hindering many processes. It is also important to be able to access securely stored health data whenever requested. For example, if an individual applies to a health institution and access to health care is not provided, the treatment plan to be applied to him may change. For this reason, data access is very important. In this respect, the blockchain can run 7 x 24 with distributed server technology and access is basically never blocked.(Koçkaya, 2018)

4.2. Universal Benefit of Blockchain in Health

Let's think we gave a patient a valid ID all over the world. All the past information will be recorded on the private ID of that person in the blockchain. You will be able to access the information from all over the world, such as the patient's past, his story, applied diagnosis, treatment, analysis, medicine history and everything else, by entering the ID information belonging to the patient only on the blockchain, not by requesting document from the hospital. You will be instantly able to see this through a universal database without being attached to the boundaries between countries. While this

diagnosis provides the patient with an advantage over the treatment, it can also be used as a database for example treatment methods among doctors to display the way the applications are performed.(Ertürk, 2018)

According to the World Health Organization (WHO) report, India produces 35 percent of counterfeit medicines sold worldwide. In addition, the Association of Chambers of Commerce and Industry of India (Assocham) states that "60-70 percent of food supplements sold throughout India are fake, indifferent and unauthorized." According to the official statement, NITI Aayog (National Institution for Transformation of India) hopes to counter these situations by creating an identity number that can be recorded and tracked on a blockchain for each drug. A representative of this institution said: "We all take these fake medicines and people die. One way to reduce this is to transfer the entire supply chain to the blockchain. " With this system, an individual consumer or firm can access the history and source of the drug by scanning the corresponding QR code or barcode. Despite some financial worries, the project reported that the country received green light from the pharmaceutical industry.(Karataş, 2018)

4.3. Invariability in Health with Blockchain

On the other hand, data stored in existing central server systems can be deleted or changed if desired. This leads to the deletion of records of individuals' health data for abuse and malicious intent, and to the problems of individuals during health access. Similarly, with blockchain technology, it can be ensured that the record is recorded correctly and constantly, since the recorded data can not be deleted or changed. (Koçkaya, 2018)

4.4. Data Safety

It is very important that the privacy of well-recorded health data can be edited in the best possible way. Because this data may contain the most intimate information of the individual, and this information may be used in bad faith against individuals. The acquisition of a community's health data, not just against individuals, can lead to the creation of biological weapons against that community, but also to the use of malware in many areas. For this reason, it is necessary to keep private and public health data confidential and accessible in such a way that they can be accessed under certain conditions. Personal health records can be stored in a blockchain encrypted with a special key that will only allow access to specific people. In this context, blockchain technology provides us with the most secure technology known within existing software technologies. Blockchain allows the information of a person in the health sector to be seen only by the necessary person if needed. You can also keep track of who saw what and when. With the data storage feature that Blockchain brings, security can be provided in the most appropriate way, since only data can be accessed with secret keys.(Koçkaya, 2018)

Founded in 2007, Guardtime is an initiative that offers data-driven security services to its customers. This initiative guarantees the safety of data of the institutions and organizations that take step to digital conversion with Blockchain's strong encryption system. Guardtime turned this situation into a

deal and signed an agreement with the Estonian E-Health Directorate and Information Systems Directorate and undertook the task of encrypting more than 1 billion health data. System of Guardtime will allow both private companies and government agencies to securely access citizens' health records. Likewise, individuals will be able to access their health records through the same system.(Demirel, 2016)

Germany's Camelot Consulting Group, a healthcare firm, has developed a Blockchain-based solution for use in medical data management. This method aims to create a digital platform to ensure the safety of patient data in the healthcare sector. Along with this method, all actors involved in the process participate in the process based on the decentralized data storage system and Blockchain technology. According to the company, all data transactions will be shared with authorized users only and can be encrypted and stored with a system. By integrating all partners, this system will provide an evidence of reliable source, as well as an innovative participation in issues such as instantaneous temperature control, quality control and location tracking.(Koçkaya, 2018)

As can be seen, Blockchain technology can address the challenges of recording, storing, securing and constantly accessing important health data issues. For this reason, the use of this technology for healthcare will be a positive approach.

5. BLOCKCHAIN IN OFFICIAL TRANSACTIONS

One of the most comprehensive areas where Blockchain can be used is the official process. The blockchain that has the ability to remove the mediator from the center, can get rid of the burden of going to state institutions and waiting for documents that made of lots of paper. This also helps people to handle their transactions quickly and prevent time lost.

5.1. Identification

We carry a number of personal identity documents: driving license, identity card, social security identity, etc. Together with Blockchain, you can use a single digital ID for all future jobs and official transactions. Accordingly, the digital services which come into our life with the internet and the revolution of mobile technologies and diffuse rapidly, revealed the need of the digital copies of ID's that in physical world. The solutions used in this regard mainly consist of storing identity information in a centralized structure and presenting it in a controlled manner to external services. This approach, however, basically does not meet the needs of this new digital world. With blockchain and smart contracts based infrastructure, a digital ID structure which is not centralized, subject to the approval of the identity holder, open to everyone completely or partially, can behave differently according to needs (a separate sub-identity for entertainment services, a separate sub-identity for public transactions), can automatically perform these different behaviors under defined intelligent control flows (like an intelligent contract that provides just the requesting service verification instead of all identity information for age control) can be created (Dönmezgel, 2017).

As a matter of fact, online companies know everything about us. Some companies we buy products sell our ID information to advertisers. Blockchain blocks this by creating a protected data point that you encrypt, only the information that you want the interested parties to learn at certain times. For example, if you are going to a bar, the barman needs information that you are only 21 years old.

As an example of initiatives made through Blockchain; ShoCard can be given. Here, a Blockchain-based virtual identity card platform is provided and users access these ID cards from the ShoCard mobile application.

Oname, the technology that the Internet expects to be an authentication system, makes it easier to create and manage blockchain identities. The Web application allows anyone who wishes to create a personal or corporate profile and share it on social media profiles or business cards on the web. (Kara, 2016)

5.2. Birth and Death Certificates

Loss of official certificates or mismanagement can lead to a lot of work. The report that UNICEF published in 2013 stated that, one third of children under the age of five have no birth certificate. Blockchain is able to make recording more reliable by encrypting birth and death certificates and authorizing citizens to access this crucial information. (Dönmezgel, 2017)

5.3. Marriage

Marriage is an event done with two people and committed to a book by a marriage officer. If we think about it on the blockchain, the two citizens can make their marriage with the Blockchain purses that the state has assigned them to on the blockchain without an intervening officer. So, people can see the information such as whether or not the person to be married has been married before, when they have been divorced, after learning the wallet addresses of each other. (Davut, 2017)

According to Joyce and David Mondrus, the couple who married Estonia on blockchain in 2014, "We do not need any state or church to validate our marriage," they state in a blog about their blockchain marriage. (Koç, 2017)

A registration office in the US state of Nevada has launched a pilot program that allows married couples to register marriage documents with Blockchain technology. The registration office has signed an agreement with Nevada-based technology startup Titan Seal, an expert in transporting government records to Blockchain platforms. The pilot program will allow marriage officers to digitize both old and new marriage documents on Blockchain technology. (Kolağasıgil, 2018)

5.4. Title Deed

Another institution that can be easily added to Blockchain is Title Deed and Cadastre. As a result, your land plots are delivered to you with a document prepared and placed in the documents of the Title Deed and Cadastre. This can be accomplished simply by writing the relevant parcel to your blockchain wallet. So you tell all people that the parcel belongs to you and that anyone can not change unless you want to. (Davut, 2017)

The Swedish National Cadastral unit began work on replacing old paper and postal systems with the introduction of blockchain technology and adapting it to the Swedish title system. In addition, in the UK and the United States, pilot studies have begun in some regions to move title deeds to the blockchain base. Uses are not limited to these examples, but are increasing rapidly all over the world day by day.

Again, Dubai wants to move the entire state infrastructure to BlockChain in 2020 targets. This means that even title deeds can be made from mobile phones with this system. In addition, real estate titles or derivatives purchased through digital contracts may be presented to the person not by a piece of paper, but by a direct fingerprint. Even at this point; Turkey's first and only international blockchain initiative Copyrobo; which has become one of the top five companies to build the structure of Dubai's 2020 destinations by being awarded with the Copyrobo project special jury prize in the international competition that formed in the direction of Dubai 2020 Smart City strategy plan in May 30,2017.(Kurtuluş,2017)

5.5. Notary

Notarized operations can also be solved with Blockchain. For example, in the process of selling a car, a notary prepares a sales document and approves it, and after that time, the car has changed hands. In the same way, two people with wallets given by a government agency can wait for the notary to dig it by writing the label of the car to be sold on the blockchain. That is, the notary can be converted from being an institution that does seal and signatory to being a miner that approves the written block.(Davut, 2017)

The company Stampery which says that in 21st century, notary can be done like this, wants to send the notary from our lives. Instead of taking a copy of your official document to the notary, you can upload it to Stampery from your account, like as Gmail or Dropbox. This is also a technology that can help a lot in copyright cases.(Kara, 2016)

5.6. Copyright

Blockchain technology can be used to prevent product counterfeiting. While the procurement and production processes of physical products are recorded on the Blockchain networks, consumers can verify whether the products they buy are original or replica with the chips that are pinned to the products and are unfeasible to rip.

Copyrobo, a local initiative in this area, may be an example. Copyrobo has been working on blockchain for about 3 years, using blockchain technology for copyright protection and producing evidence on mobile media and in many countries with the timeframes of electronic service providers. The Copyrobo team, which produces evidence using blockchain technology, is using the blockchain to keep the secrecy of copyrighted works in particular. Thanks to Blockchain, it is aimed that both the moment when the work was born and the person whom it belongs is provided and also the sale and transfer of works through the blockchain. This will mean that Copyrobo will be the title deed of all the

creative works and handiworks created in the world, and the works will be transferred on this billet with smart contracts, and it will be accepted all over the world.(Demirel, 2017)

Another initiative in this area is that the compromise of Kyrgyzstan and a Russian company, which is not profit-oriented and has a main objective to provide copyright services for legal foreign institutions or individuals located in countries within the most active commercial and economic business union with Russia, about the creation of a blockchain-based database for storing "patent archives" of Kyrgyzstan's Patent Bureau.(Konakçı,2018)

5.7. Voting

The blockchain is the technology that can put an end to fake voting speculation over the years. This is because the transparency that this technology will bring to the elections will prevent the use of fake votes and will lead voters to direct their own votes. Voting can be done in a blockchain with a wallet that the user has, which can prevent repeated votes and make the counting of votes healthy and fast. In addition, it can provide being able to make more frequent choices and consulting people on more issues and can increase the number of valid votes and participation.(Davut, 2017)

In the 2016 elections Democrats and Republicans questioned the security of the voting system. The Green Party made recount call in Wisconsin, Pennsylvania and Michigan. Similar discussions also took place in Turkey. Computer scientists have stated that hackers can hack the electronic system to manipulate it. Because the votes are encrypted, the blockchain can head off this. Individuals can confirm that their votes are counted and for whom they vote. The system, meanwhile, also saves money for the government.(Dönmezgel, 2017)

5.8. Insurance

Insurance companies have to look into fraudulent claims, fragmented data sources or abandoned policies and manually process these forms. The probability of error is too high so Blockchain provides a perfect system for risk-free management and transparency. The encryption features allow the insurers to acquire ownership of the assets to be insured. With a new Blockchain-based stream to be created here, the application process can be simplified, the need of mediator and the latency and the cost of it can be removed from the process, with the integration to reliable data sources, the creation of support data can be made to include the lowest human control, and in most cases the smart contracts can be automatically managed and completed until the payment process.

Property and accident insurance is the largest part of the sector after life and health insurances. At present, when the current compensation process is investigated, it is observed that there is a high delay and cost, especially due to intermediaries, the insufficiency to share information between parties, the risk of cheat and repetitive transactions, as well as the difficulties of establishing process supporting data owing to dependence on third party data providers. Damage handling can be an annoying and ungrateful process.

The Hong Kong Federation of Insurers (HKFI), a self regulator in the financial industry and aiming to provide the professional behavior of insurance sector and strive for fraud, is developing a blockchain-backed platform for car insurances. James Lau, Secretary of the Hong Kong Financial Services and Treasury Bureau, believes that blockchain technology will play an important role in the development of Hong Kong's insurance industry. Supporting the advantage of adopting distributed notebook technology for the financial sector, Lau also noted that the city's insurance industry has recorded technological advances in this area. Lau said: "The use of Blockchain technology can increase work efficiency and enable insurers to access the right data in a timely, easy and secure way. In this context, I would like to mention that HKFI has developed a blockchain e-platform for vehicle insurances."(Akdağ, 2018)

RESULT

In this research, which deals with Blockchain technology and some of the areas it is used in, the most basic result is that the blockchain structure can be applied to almost every area that we want to add reliability and speed in our life. Based on the research and developments made so far, it is possible to find many examples in areas where education, finance, health and official transactions exist. Integrating Blockchain technology into betting areas; it will provide people with convenience for solving problems, reliability, timeliness and cost savings, and productivity, even though it will be difficult to use because it is out of the ordinary. Thus, we have to catch up with the whole improvements about blockchain technology quickly and we shouldn't be late to adapt blockchain technology to the education, finance, health and official transactions areas of our lives.

REFERENCES

Akdağ, İsmail. Hong Kong Araç Sigortası İçin Blockchain'i Kullanacak. *Koin Bülteni*, 14 Apr. 2018, koinbulteni.com/hong-kong-arac-sigortasi-icin-blockchaini-kullanacak-13906.html.

Altındağ, Aslı. IBM'den Yeni Blockchain Bankacılık Çözümü. *Maxi Haber*, 30 Oct. 2017, www.maxihaber.net/ibmden-yeni-blockchain-bankacilik-cozumunu/.

BitDegree - Revolutionizing Education with Blockchain. *BitDegree Tutorials*, BitDegree Tutorials, www.bitdegree.org/en/token/#top.

Blockchain Teknolojisinin Kullanılabileceği Alanlar – Teknochain. *Teknochain*, 12 Aug. 2017, teknochain.com/blockchain-teknolojisinin-kullanilabilecegi-alanlar/.

Blockchain İle Bankacılık İşlemleri Dijital Ortama Taşınıyor – Teknochain. *Teknochain*, 10 Nov. 2017, teknochain.com/blockchain-ile-bankacilik-islemleri-dijital-ortama-tasiniliyor/.

Build Customer Trust and Enhance the Banking Experience with IBM Blockchain. *Blockchain, the next Disruptor for Finance*, 15 Mar. 2018, www-01.ibm.com/common/ssi/cgi-bin/ssialias?htmlfid=92014192USEN&.

Campbell, Rebecca. Holberton School Begins Tracking Student Academic Credentials on the Bitcoin Blockchain. *Bitcoin Magazine*, Bitcoin Magazine, 18 May 2016, bitcoinmagazine.com/articles/holberton-school-begins-tracking-student-academic-credentials-on-the-bitcoin-blockchain-1463605176/.

Clark, Donald. 10 Ways Blockchain Could Be Used in Education. *OEB Insights*, 4 Oct. 2016, oeb.global/oeb-insights/10-ways-blockchain-could-be-used-in-education/.

Davut, Mehmet. Blockchain Gelecekte Yaşantımızı Nasıl Değiştirebilir? *TechInside*, 8 Aug. 2017, www.techinside.com/blockchain-gelecekte-yasantimizi-nasil-degistirebilir/.

Demirel, Fırat. Estonya, 1 Milyon Sağlık Kaydını Blockchain İle Koruma Altına Alacak. *Webrazzi*, Webrazzi, 12 Apr. 2016, webrazzi.com/2016/03/06/estonya-1-milyon-saglik-kaydini-blockchain-ile-koruma-altina-alacak/

Demirel, Fırat. Türkiye'de Blockchain Teknolojisi Üzerinde Çalışan Şirketler. *Webrazzi*, Webrazzi, 7 Aug. 2017, webrazzi.com/2017/08/07/turkiyede-blockchain-kullanan-sirketler/.

Dönmezgel, Evrim. Hayatımızı Değiştirecek Blockchain Uygulamaları. *Bitcoinlerim.com*, 5 Sept. 2017, bitcoinlerim.com/blockchain-uygulamaları-kullanım-alanları/#Blockchain_Saglik.

Dünyada Ve Türk Bankacılık Sisteminde Blockchain Uygulamaları. *Coingundem*, 30 Aug. 2017, www.coingundem.com/dunyada-turk-bankacilik-sisteminde-blockchain-uygulamaları/.

Ertürk, Mehmet. Sağlıkta Blockchain Teknolojisi Kullanılacak Mı? [Cointurk 17.Projesi] - Steemit. - *Steemit*, Mar. 2018, steemit.com/tr/@fethiye/saglikta-blockchain-teknolojisi-kullanilacak-mi-cointurk-17-projesi.

Explainers - Stellar. *Administration - Stellar Core | Stellar Developers*, www.stellar.org/how-it-works/stellar-basics/explainers/.

Grech, Alex, and Anthony F Camilleri. Blockchain in Education - EU Science Hub - European Commission. *Social Protection Statistics - Unemployment Benefits - Statistics Explained*, 10 Nov. 2017, ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/blockchain-education.

IBM Announces Major Blockchain Solution with KlickEx. *KlickEx*, 16 Oct. 2017, www.klickex.co/news/2017/10/16/ibm-announces-major-blockchain-solution-with-klickex.

IBM Blockchain Platform. *IBM Cognitive Advantage Reports*, IBM Corporation, 11 May 2018, www.ibm.com/blockchain/platform/.

IBM Credit Mutuel Arkea Complete Blockchain Project. *IBM - Archives - History of IBM - 1880 - United States*, IBM Corporation, www-03.ibm.com/press/us/en/pressrelease/50087.wss.

Institute For The Future. *IFTF: Catalysts for Change*, Mar. 2016, www.iftf.org/learningisearning/.

Kara, Merve. Finans Sektörü Dışında Çalışan Blockchain Girişimleri. *Webrazzi*, Webrazzi, 6 May 2016, webrazzi.com/2016/05/06/finans-sektoru-disinda-calisan-blockchain-girisimleri/.

Karaaslan, Enis, and Muhammet Fatih Akbaş. Blokzinciri Tabanlı Siber Güvenlik Sistemleri. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, vol. 3, no. 2, 2017, pp. 16–21., doi:10.18640/ubgmd.373297.

Karataş, Savaş Ulaş. Hindistan Hükümeti Sahte İlaçlarla Mücadele Etmek İçin Blockchain'i Deniyor. *Koin Bülteni*, 11 Apr. 2018, koinbulteni.com/hindistan-hukumeti-sahte-ilaclarla-mucadele-etmek-icin-blockchaini-deniyor-13346.html.

Kolağasıgil, Buğra. Evlilikler Artık Ethereum Blok Zincirine Kaydediliyor. *Uzmancoin.com*, 27 Apr. 2018, uzmancoin.com/ethereum-blockchain-evlilik/.

Konakçı, Ali Emre. Rus Şirketi, Kırgızistan İçin Blockchain Tabanlı Patent Kayıt Dairesi Kuracak. *Koin Bülteni*, 15 Apr. 2018, koinbulteni.com/rus-sirketi-kirgizistan-icin-blockchain-tabanlı-patent-kayit-dairesi-kuracak-13996.html.

Koç, Gökmen. 3. Nesil Teknolojik Dönüşüm: Blockchain. *LinkedIn*, 8 Aug. 2017, tr.linkedin.com/pulse/3-nesil-teknolojik-dönüşüm-blockchain-gökmen-koç.

Koçkaya, Güvenç. Sağlık Veri Yönetiminde Blockchain. *CoinTürk*, 7 Mar. 2018, coin-turk.com/saglik-veri-yonetiminde-blockchain.

Kurtuluş, Kadir. Gayrimenkulde Blockchain Devrimi ! *Blockchain Türkiye - Blockchain Avrasya - Blockchain Eurasia - Blockchain Derneği*, 3 July 2017, www.blockchain.org.tr/gayrimenkulde-blockchain-devrimi/.

Leading the Pack in Blockchain Banking: Trailblazers Set the Pace. *Blockchain, the next Disruptor for Finance*, 20 Apr. 2018, www-01.ibm.com/common/ssi/cgi-bin/ssialias?htmlfid=GBP03467USEN&.

Matthews, David. What Blockchain Technology Could Mean for Universities. *Times Higher Education (THE)*, 30 Aug. 2017, www.timeshighereducation.com/news/what-blockchain-technology-could-mean-for-universities#survey-answer.

Sağlık Sektöründe Blockchain Devrimi. *CoinTürk*, 12 Apr. 2018, coin-turk.com/saglik-sektorunde-blockchain-devrimi.

Sony Global Education Develops Technology Using Blockchain for Open Sharing of Academic Proficiency and Progress Records. *SONY*, 22 Feb. 2016, www.sony.net/SonyInfo/News/Press/201602/16-0222E/index.html.

Streamline Transactions and Tap into New Revenue Sources with IBM Blockchain. *Blockchain, the next Disruptor for Finance*, 15 Mar. 2018, www-01.ibm.com/common/ssi/cgi-bin/ssialias?htmlfid=91014191USEN&.

T., Funda. Eğitim Ve Blockchain Teknolojisi Birbirine Entegre Edilirse Ne Olur? *Ideallyfree / Pazarlama, Sosyal Medya Ve Kişisel Gelişim Notları*, 6 Mar. 2018, www.ideallyfree.com/teknoloji/egitim-blockchain-teknolojisi-birbirine-entegre-edilirse-ne-olur/.

The Risk Advisory Group |CV Lies 2017. *Risk Advisory*, www.riskadvisory.com/campaigns/cv-lies-2017/.

Tosun, Emrah. Ana Sayfa. *Sanal Kripto*, 12 Apr. 2018, www.sanalkripto.com/blockchain-kullanim-alanlari-hakkinda-detayli-bilgiler-1568.html.

Ulukut, Onur. Blockchain Teknolojisinde Limit Nerede? *Webrazzi*, *Webrazzi*, 17 Jan. 2018, webrazzi.com/2018/01/17/blok-zinciri-ufkumuzu-genisleten-uygulama-alanlari-yaratiyor/.

Uğur, Serkan. Dünya'nın İlk Blockchain Tabanlı Online Eğitim Platformu: BitDegree. *Kripto Para Haber*, 25 Nov. 2017, kriptoparahaber.com/dunyanin-ilk-blockchain-tabanlı-online-egitim-platformu-bitdegree.html.

Watters, Audrey. The Blockchain for Education: An Introduction. *Hack Education*, 7 Apr. 2016, hackeducation.com/2016/04/07/blockchain-education-guide.

What Is ODEM – ODEM.io. *Odem.io*, odem.io/what-is-odem/.

Şahinalp, Aydın. Avrupalı Yedi Bankadan 'Blockchain' Hamlesi. *Dünya Gazetesi*, 28 June 2017. www.dunya.com/finans/haberler/avrupali-yedi-bankadan-blockchain-hamlesi-haberi-369731

Şen, Erhan. Blockchain Kullanım Alanları Nelerdir?, *Haberico*, April 10, 2018. <https://www.haberico.com/blockchain-kullanim-alanlari-nelerdir/>

OBEZİTEYLE MÜCADELEDE FARKLI BİR ARAÇ: OBEZİTE VERGİSİ

Ümit Erdem¹

Seda Baydemir²

ÖZ

Günümüzde modernleşen yaşam tarzı ve teknolojik ilerlemeler sonucu hareket etme oranı ve harcanan kalori miktarı azalmaktayken sağlıksız gıda ürünlerinin tüketimi ile alınan kalori miktarı artmaktadır. Hareketsizlik ve yanlış beslenmeye bağlı ortaya çıkan obezite, 21. yüzyılın en önemli sağlık sorunlarının başında gelmektedir. Obezite, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından “sağlığı bozacak ölçüde vücutta anormal veya aşırı yağ birikmesi” olarak tanımlanmaktadır. Obezite sınıflamasında genellikle bireyin vücut ağırlığının, boy uzunluğunun karesine bölümü ile elde edilen bir değer olan “Beden Kitle İndeksi (BKİ)” kullanılmakta ve DSÖ bu değer %30 ve üzerinde olmasını obezite olarak sınıflandırmaktadır. Obezitenin çeşitli hastalıklarla ilişkisi bilinmekte olup morbidite ve mortaliteyi artırıcı etkisi ortaya konulmuştur. Beraberinde fiziksel ve ruhsal sorunlara neden olan obezite, kişiyi toplumdan soyutlaması, iş gücünü azaltması ve ülke ekonomisini etkilemesi yönüyle sosyal bir sorun olarak ele alınmaktadır. Obezite sadece beraberinde getirdiği sağlık sorunlarının çözümüne yönelik sağlık harcamaları açısından topluma maliyet yüklememekte, aynı zamanda işgücü verimliliğini, iş bulma imkanını da azaltarak önemli sosyo-ekonomik problemlerin açığa çıkmasına neden olabilmektedir. Obezitenin birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkabilmesi nedeniyle, obezite ile mücadelenin multidisipliner bir yaklaşımla sürdürülmesi, bireysel mücadelenin yanısıra kurumsal mücadelenin sağlanması ve kurumsal düzeyde çok sektörlü yaklaşımla gerekli önlemlerin alınması zorunludur. Obezite sıklığındaki artış ve obezitenin sağlık durumuna etkilerinin kanıtlarla ortaya konması sonucunda, devletler bu tehditle mücadelede farklı araçlar kullanmaya başlamışlardır. Bu araçlardan biri olan obezite vergisi, “vücut sağlığını bozacak ölçüde yağ birikimine neden olan, sağlıksız olarak nitelendirilen yiyecek ve içeceklerin tüketimi üzerine vergi konulması veya BKİ normal üzeri olan bireylerin kilolarına göre vergilendirilmesi” olarak tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Obezite, Obeziteyle Mücadele, Obezite Vergisi

Jel Kodları: I12, I18, H31

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, umiteerdem@gmail.com

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı, sedabdemir@gmail.com

A DIFFERENT TOOL IN FIGHTING AGAINST OBESITY: OBESITY TAX

ABSTRACT

While, rate of movement and the amount of calories burned decrease nowadays as a result of modernized lifestyle and technological progress, consumption of unhealthy food products increases the amount of calories taken. Obesity, due to inactivity and improper nutrition, is one of the most important health problems of the 21st century. Obesity is defined by the World Health Organization (WHO) as "abnormal or excessive fat accumulation that presents a risk to health". The Body Mass Index (BMI), which is a value obtained by dividing the body weight of the individual by square of the height of the body length, is used in the obesity classification and WHO classifies this value as 30% or more as obesity. Relation of obesity with various diseases is known and its effect of increasing morbidity and mortality has been put forth. Obesity, which causes physical and mental problems together, is treated as a social problem in the sense that it isolates the person from the society, reduces the work force and influences the country's economy. Obesity does not only load cost to society in the view of health expenditures to solve health issues it brought but also it may cause to expose important socio-economic problems by reducing work force efficiency and chance to find employment. Because obesity can occur due to many factors, it is a must to continue the struggle against obesity with a multidisciplinary approach, to provide institutional struggle besides individual struggle, and to take necessary precautions with multi-sectoral approach at institutional level. As a result of the increase in obesity frequency and revealing the effects of obesity on health status by evidence, the states have started to use different tools to struggle with this threat. Obesity tax, which is one of these means, is defined as "taxing on the consumption of foods and beverages, causing the accumulation of fat to disrupt the health of the body or taxation of individuals who are above the normal level of BMI according to their weight."

Keywords: Obesity, Fight Against Obesity, Obesity Tax

JEL Codes: I12, I18, H31

GİRİŞ

Geçmişte zenginliğin ve bolluğun göstergesi olarak kabul edilen obezite, günümüzde birçok kronik hastalığın altında yatan bir neden olarak görülmekte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde temel sağlık problemi olarak ele alınmaktadır (Can ve Şahin, 2018: 99; Beyaz ve Koç, 2011: 18). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre, dünya çapında obezite 1975'ten beri neredeyse üç katına çıkmış olup 2016'da 18 yaş ve üzeri yetişkinlerden 1,9 milyardan fazlası aşırı kilolu, bunlardan 650 milyonun üzerindeki ise obezdir (<http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>, Erişim Tarihi: 18.08.2018).

Obezitenin çeşitli hastalıklarla ilişkisi bilinmekte olup, morbidite ve mortaliteyi artırıcı etkisi ortaya konulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2013: 13). Yapılan çalışmalar obezitenin, dislipidemi, hipertansiyon, diğer kardiyovasküler hastalıklar, tip 2 diyabet, metabolik sendrom, hormon bağımlı bazı kanserler ve obstrüktif uyku apnesi sendromu gibi çeşitli hastalıklar için risk oluşturduğunu göstermektedir. Obezite küresel düzeyde artan bir prevalansa sahip olup; sebep olduğu metabolik, endokrin ve bazı organlardaki yapısal sorunlar nedeniyle, halk sağlığı açısından önemli bir problem olarak değerlendirilmektedir (Çayır, Atak ve Köse, 2011: 14).

Beraberinde fiziksel ve ruhsal sorunlara neden olan obezite, kişiyi toplumdaki soyutlaması, iş gücünü azaltması ve ülke ekonomisini etkilemesi yönüyle sosyal bir sorun olarak da nitelendirilebilmektedir. (Doğan, Sayiner ve Tanır, 2018: 16). Obezite sadece beraberinde getirdiği sağlık sorunlarının çözümüne yönelik sağlık harcamaları açısından topluma maliyet yüklememekte, aynı zamanda işgücü verimliliğini, iş bulma imkanını da azaltarak önemli sosyo-ekonomik problemlerin açığa çıkmasına neden olabilmektedir (Akkaya ve Gergerlioğlu, 2017: 121).

Gelecek kuşakların daha sağlıklı yaşam şansına sahip olması ve aynı zamanda ülkelerin ekonomilerini de olumsuz etkileyen bu durumun ortadan kaldırılması için obeziteyle mücadele edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Gülcan ve Özkan, 2006: 193).

1. OBEZİTE NEDİR?

Obezite, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından "sağlığı bozacak ölçüde anormal veya aşırı yağ birikmesi" olarak tanımlanmaktadır (<http://www.who.int/topics/obesity/en>, Erişim Tarihi: 03.04.2018). T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü ise obeziteyi genel olarak, "bedenin yağ kütlesinin yağsız kütleye oranının aşırı artması sonucu boy uzunluğuna göre vücut ağırlığının arzu edilen düzeyin üstüne çıkması" olarak tanımlamaktadır (<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/obezite-nedir.html>, Erişim Tarihi: 25.08.2018). Obezite sınıflamasında genellikle bireyin vücut ağırlığının, boy uzunluğunun karesine bölümü ile elde edilen bir değer olan "Beden Kitle İndeksi (BKİ)" kullanılmaktadır. DSÖ, yetişkinler için bu değer %25 ve üzerinde olmasını "aşırı kilo", %30 ve üzerinde olmasını ise "obezite" olarak sınıflandırmaktadır (<http://www.who.int/topics/obesity/en>, Erişim Tarihi: 03.04.2018).

Obezitenin etiolojisinde birçok faktör rol oynamaktadır. Aşırı ve yanlış beslenme alışkanlıkları obezite oluşumunda rol alan başlıca faktörlerdendir (Can ve Şahin, 2018: 99). Çağımızda yemek yeme

alışkanlıklarının değişmesi, koruyucuların ve lezzet verici katkıların kullanıldığı ürünlerin artan tüketimi, hazır gıda (fast food) ürünlerin ucuzlaması ve beraberinde tüketiminin artması obeziteye neden olan unsurlar olarak düşünülmektedir (Ayyıldız ve Demirli, 2015: 64). Literatürde yer alan, şekerli ve tatlandırıcı içeceklerin tüketilmesi ile kilo alımı arasındaki ilişkinin, diğer yiyecek veya içeceklerden daha güçlü olduğuna dair savlar da oldukça dikkat çekicidir (Kılıçer ve Peker, 2018: 92)

Yağ, şeker ve tuz içeriği fazla ve yüksek kalorili gıdaların tüketimine karşılık kentleşmenin getirdiği kolay yaşam ve ulaşım kolaylıkları gibi gündelik yaşantıda fiziksel olarak daha az hareket etmeyi olanaklı kılan yeniliklerin de obeziteye neden olduğu ileri sürülmektedir (Gökbunar, Doğan ve Utkuseven, 2015: 582). Masa, bilgisayar ve televizyon başında geçirilen sürenin giderek artması ile ya da herhangi bir hastalığa bağlı olarak fiziksel aktivitenin azalması da obezite oluşumunda bir diğer davranışsal faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Ayyıldız ve Demirli, 2015: 64; Gülcan ve Özkan, 2006: 188, Can ve Şahin, 2018: 99). Bunların yanı sıra; cinsiyet, genetik ve yaş gibi kontrol edilemeyen faktörler, hormonal ve metabolik etmenler, psikolojik problemler, antidepresan vb. bazı ilaçların kullanımı, sigara-alkol kullanımı, sosyokültürel etmenler ve gelir durumu obezitenin etiolojisinde gösterilmektedir (Can ve Şahin, 2018: 99-100; Çayır vd., 2011: 14).

2. OBEZİTEYLE MÜCADELE ARACI OLARAK OBEZİTE VERGİSİ

Obezitenin birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkabilmesi nedeniyle, obezite ile mücadelenin multidisipliner bir yaklaşımla sürdürülmesi, bireysel mücadelenin yanısıra kurumsal mücadelenin sağlanması ve kurumsal düzeyde çok sektörlü yaklaşımla gerekli önlemlerin alınması zorunludur (T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2013: 33) Obezite sıklığındaki artış ve obezitenin sağlık durumuna etkilerinin kanıtlarla ortaya konması sonucunda, devletler bu tehditle mücadelede farklı araçlar kullanmaya başlamışlardır (Doğan vd., 2018: 16-17; Ayyıldız ve Demirli, 2015: 65). Günümüzde, obezite oranlarının yüksek olduğu ülkelerde obezite ile mücadelede bir araç olarak obezite vergilerinin kullanıldığı görülmektedir (Ayas ve Saruç, 2017: 70). Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Birliği, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü gibi kurumlar devletlere obezite ile mücadele amacıyla, içinde bu vergilendirme şeklinin de yer aldığı programları uygulanmalarını önermektedirler (Ayyıldız ve Demirli, 2015: 62).

Genel olarak obezite vergisi, “kalorisi yüksek ve yüksek miktarda yağ, şeker içeriğine sahip, sağlıksız olarak adlandırılan ürünlerin tüketimini azaltmak amacıyla konulan vergi” olarak tanımlanabilmektedir. Buradaki verginin amacı, obeziteye yol açan sağlıksız ürünlerin fiyatını artırmak suretiyle, bu ürünleri tüketenlerin talebini düşürerek tüketim miktarını azaltmaktır. Çoğunlukla obezite vergisi sağlıksız olarak adlandırılan söz konusu ürünler üzerine vergi konulması yoluyla uygulanmakla birlikte, bel çevresi uzunluğu esas alınarak bireyin kendisinin yaptırımı tabi tutulması şeklinde uygulama örnekleri de bulunmaktadır (Ayyıldız ve Demirli, 2015: 61-62).

2.1 Obezite Vergisinin Tarihsel Gelişimi

Milattan önce 2200 yılında Çin’de tuz üzerine vergi konulduğu bilinmekle birlikte, özel tüketime konu olan vergilendirilmelerin Adam Smith’e kadar uzandığı söylenilmektedir. A. Smith

(1776) *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde, “insan hayatında zorunlu olmayan ve küresel tüketimin ortak ürünü haline gelen şeker, rom ve tütün ürünlerinin vergilendirilmelerinin uygun olabileceğini” belirtmiştir (Eroğlu ve Koyuncu, 2018: 182; Ayyıldız ve Demirli, 2015: 61).

Konuya dair ilk yazın olarak, 1852 yılında Londra’da yayımlanan bir mizah dergisi olan *Punch* dergisi gösterilmektedir. Peşisıra 1900’lü yılların başlangıcında çeşitli gazetelerde yayımlanan makaleler ile mizahi ele alınış sürdürülmüştür. Sonraki yıllarda da muhtelif gazetelerde ve sağlık kitaplarında sıklıkla tartışılarak önerilerde bulunulmuştur (Ayyıldız ve Demirli, 2015: 61). Obeziteyle mücadelede devletlerin vergilendirmeye gitmesine yönelik en güçlü öneri ise Kelly D. Brownell tarafından 1994 yılında gelmiştir. K. D. Brownell, şekerli içeceklerin vergilendirilmesi fikrini ileri sürmüştür (Çukur ve Erdem, 2017: 129; Gergerlioğlu, 2016: 151).

2.2 Obezite Vergisinin Teorik Temeli

Obezitenin oluşturduğu maliyetler, “doğrudan maliyetler” ve “dolaylı maliyetler” olarak adlandırılmaktadır. Hasta bakım ücretleri, tedavi ücretleri, ilaç harcamaları, ameliyat masrafları, diğer rahatsızlıklar yüzünden çalıştırılan personel harcamaları gibi etkiler doğrudan maliyetleri oluşturmaktadır. İşgücünün verimliliğinde meydana gelen azalmalar, hastalıklar yüzünden iş fırsatlarındaki kısıtlar, işten uzaklaşma, eğitim ve mesleki fırsatlardan obezitenin neden olduğu psikolojik ve sosyal engeller dolayısıyla yararlanamama, olumsuz akran tutumları, kendini fiziksel olarak beğenmeme gibi maliyetler ise dolaylı maliyetler olarak belirtilmektedir (Eroğlu ve Koyuncu, 2018: 182).

Teorik olarak, obeziteye sebep olan iktisadi davranışın vergilendirilmesi obezite vergisinin odağını oluşturmaktadır. Esasen bireyin özel maliyeti ile marjinal sosyal maliyetin eşit olması gerekliliği ön plandadır. Vergilendirme, bireyin ödeyeceği fiyatın tüketilecek ürünün tüm sosyal maliyetlerine eşit olmasını sağlayacak şekilde yapılmalıdır. Sağlıksız olarak adlandırılan ürünlerin oluşturduğu dışsallık dolayısıyla marjinal sosyal maliyet ortalama özel maliyeti aşmaktadır (Gergerlioğlu 2016:152). Obezitenin oluşturduğu dışsallıkların topluma yüklediği maliyetler açısından vergi yoluyla içselleştirilmeye çalışılmasında obezite vergisi kullanılmaktadır (Akkaya ve Gergerlioğlu, 2017:121). Vergi uygulaması sonucunda birey tüm maliyetlere katlanacak ve dışsallıklar içselleştirilmiş olacaktır (Gergerlioğlu 2016:152; Eroğlu ve Koyuncu, 2018: 183).

Dışsallıkların oluşturduğu maliyeti içselleştirici vergiler, Arthur Cecil Pigou tarafından önerilmiştir (Akkaya ve Gergerlioğlu, 2017: 121). Alkol, sigara, kumar ve çevresel emisyonlar üzerine konulan bu vergiler, *Pigou tipi vergiler* olarak bilinmektedir. Sağlıksız olarak adlandırılan gıda ürünlerinin tüketimini düşürmek için konulan obezite vergileri Pigou tipi vergilerin yeni örneklerinden biri olarak görülmektedir (Eroğlu ve Koyuncu, 2018: 183; Akkaya ve Gergerlioğlu, 2017: 121).

Obezite vergisinin uygulama amacı olarak sadece gelir getirmesi görülmemelidir. Konulan vergiden elde edilecek gelirin, sağlıklı sayılan ürünlerin sübvansiyonu için kullanılması halinde sübvansiyon kaynağı yaratmasının yanında, sağlıksız ürünlerin tüketimini azaltarak çift etki oluşturmaları beklenmektedir (Yavan ve Sarı, 2015: 97).

2.3 Obezite Vergisinin Uygulama Yöntemleri

Devletlerin obezite ile mücadelede uyguladıkları vergi politikası, konusu gıda ürünleri olduğu için sağlıkla ilgili diğer vergi uygulamalarından farklılık arz edebilmektedir. Tütün ve alkole uygulanan vergilerle karşılaştırıldığında sağlıksız olarak nitelendirilen yiyecek ve içeceklerin vergilendirilmesi daha karışık yollardan geçebilmektedir. Müdahalenin amacı, gıdaların tüketim miktarını değiştirmek olduğu için fiyatı etkileyebilecek en doğru araç olarak tüketim vergilerinin tercih edildiği görülmektedir. Böylece devletler genel olarak, içeriğine göre yağlı, şekerli, şekerle tatlandırılmış ve tuzlu yiyecek ve içeceklere obezite vergisi uygulamayı tercih etmektedir (Akar, 2015: 33).

Obezite vergileri, nihai ürünün vergilendirilmesi yerine nihai ürün içeriğinde yer alan yağ, un, şeker gibi obeziteye neden olabileceği düşünülen maddeler dikkate alınarak da tasarlanabilmektedir. Söz konusu uygulama önerisine, İskoçya parlamentosunda içeriğinde çikolata bulunan ürünlerin üzerine vergi konulması ile ilgili görüşmeler örnek olarak verilmektedir (Özden, 2016: 199).

Obezite vergisi, özel tüketim vergisi, katma değer vergisi, ad valorem vergi, gümrük/ithalat vergisi, satış vergisi gibi çeşitli şekillerde uygulanabilir. Örneğin, içecekler açısından özel tüketim vergisi içeceğin hacmi baz alınarak uygulanabilmektedir. Besin içeriği açısından ise içeceğin şeker içeriğine göre vergileme yapılabilir. Ad valorem vergi ise ağırlık ya da miktar yerine ürünlerin değerine göre (vergi öncesi ürün fiyatı) vergileme yöntemi olarak kullanılabilir. Gümrük/ithalat vergisinde uluslararası kaynaklardan ithal edilen ürünlere vergi konulması söz konusudur. Satış vergisi ise nihai tüketicilerin satın alımı sırasında ürün fiyatına uygulanmaktadır (World Cancer Research Fund International, 2018a: 12)

Tüketim vergileri, ülkeler tarafından şekerle tatlandırılmış içecekler için bir vergi uygularken en yaygın şekilde kullanılmaktadır. Hem içerik temelli hem de hacme dayalı tüketim vergileri, daha ucuz mallarda daha yüksek bir nispi fiyat artışı oluşturdukları ve böylece tüketicilerin daha az maliyetli ancak eşit derecede sağlıksız ürünleri seçmelerini engelledikleri için tavsiye edilmektedir (ikame etkisi). Besin/içerik temelli tüketim vergileri, bir ürüne ait şeker miktarını hedefleme avantajına sahiptir. Böylece endüstriyi ürünü yeniden formüle etmeye teşvik edebilir. DSÖ, güçlü vergi idaresi bulunan ülkelerde besin içeriğine göre hesaplanan özel tüketim vergilerini önermektedir, çünkü bu vergiler daha büyük bir etkiye sahip olacaktır. Ad valorem tüketim vergileri ve satış vergileri, enflasyona göre kolayca uyarlanma avantajına sahiptir. Bazı ülkeler şekerle tatlandırılmış içecekler için vergi tasarımlarında gümrük vergisi veya ithalat vergileri kullanmayı tercih etmektedir. Ancak, ülkeler uluslararası ticaret kanunu yüzünden uluslararası ürünleri benzer yerli ürünlerden farklı olarak vergilendiremeyecekleri için sadece bu vergileri kullanmak etkili olmayabilir (World Cancer Research Fund International, 2018a: 11)

Obezite ile mücadelede obezite vergisinin yanında çeşitli uygulamalara gidilebilmektedir. Gıdalarda trafik ışığı etiketlemesi (gıdaların içeriğinde bulunan yağ, doymuş yağ, şeker, tuz ve toplam kalori miktarları oranlarına göre yeşil, turuncu ve kırmızı şeklinde gösterim) veya menü tabelalarında ya da menülerde kalori miktarlarının bulunması zorunluluğunun getirilmesi obezite ile mücadelede denenebilir düzenlemelerdir (Saruç, Sağbaş ve Ayas, 2015). Obezitenin azalmasını sağlamada

destekleyici olumlu sonuç olarak tanımlanabilen reformulasyon, obezite ile mücadelede kullanılan bir diğer araçtır. Reformulasyon olarak tanımlanan yöntemde ise üreticilerin ürünleri daha sağlıklı hale getirmesi sağlanmaktadır (Ayas ve Saruç, 2017: 75). Bunların yanısıra, özellikle çocuklar açısından, medyadaki gıda reklamlarında çocukları hedefleyen sağlıksız gıda ürünlerine yer verilmesinin kısıtlanması, okullarda veya sinemalarda çocukların dengesiz beslenmelerine yol açabilecek besin değeri düşük içecek ve yiyeceklerin satışına düzenleme/kısıt getirilmesi gibi uygulamalar topluma iyi anlatılarak uygulanabilir. Devletin, bireylerin daha fazla fiziksel aktivitede bulunabileceği park ve oyun alanı oluşturması, okullarda ve şehirlerde spor aktivitelerini çeşitlendirip bireyleri spora yönlendirmesi de obezite ile mücadelede uygulanabilir politikalar olarak ileri sürülmektedir (Saruç vd., 2015).

2.4 Dünyada ve Ülkemizde Obezite Vergisine Yönelik Gelişmeler

OECD ülkelerinde 2017 yılı itibarıyla iki yetiştikenden birinden fazlası ve yaklaşık altı çocuktan biri aşırı kilolu veya obezdir. Yetişkin obezite oranları Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Yeni Zelanda ve Macaristan'da en yüksek iken, Japonya ve Kore'de en düşüktür. Obezite oranlarının 2030 yılına kadar artması öngörülmektedir. Kore ve İsviçre, obezite oranlarının daha hızlı artması beklenen ülkelerdir (OECD, 2017).

Obezite ile mücadelede obezite vergileri birçok ülke tarafından günümüzde uygulanmaktadır. Ülke uygulamalarına, Fransa'nın 2012'de bütün meşrubatları kapsayan bir biçimde ve 2013'te enerji içeceklerini de ekleyerek uyguladığı, Norveç'in de şeker, çikolata ve şeker katkılı ya da tatlandırıcı meşrubatlara uyguladıkları vergiler örnek olarak verilebilir (Çukur ve Erdem, 2017: 129-130). Fransa'da 2012'den itibaren şeker katkılı içeceklere her 100 litre için 7,16 euro vergi uygulanması yürürlüğe girmiş ve bu verginin 33 cl'lik bir içeceğe yüklediği vergi ise 0,024 euro olarak tahmin edilmiştir (Gergerlioğlu, 2016: 156). Norveç 1981 yılında ilave şeker, tatlandırıcı içeren alkolsüz içeceklere, çikolata, şeker ve şekerli ürünlere vergi uygulamıştır. Norveç'te 2017 yılında içecekler litrede 3,34 Norveç Kronu (NOK) (0,40 dolar civarında), çikolata ve şeker ürünleri kg'da 20,19 NOK (2,43 dolar) ve şeker kg'da 7,81 NOK (0,94 dolar) vergilendirilmiştir (World Cancer Research Fund International, 2018b).

Danimarka 2011 yılında doymuş yağların üzerine vergi uygulamıştır. Obezite ile mücadelenin bir aracı olarak Danimarka'da uygulamaya konulan söz konusu vergi, doymuş yağ sınıfındaki et, tereyağı, margarin gibi ürünlere yönelik olarak uygulanmıştır. (Gergerlioğlu, 2016: 154). Fakat verginin tüketiciler ve üreticiler üzerinde tüketim ve rekabet edebilirlik açılarından olumsuz etkileri ortaya çıkmış ve vergi 1 Ocak 2013'ten itibaren uygulamadan kaldırılmıştır (Özkan ve Güzel, 2018: 699, World Cancer Research Fund International, 2018b).

Macaristan 2011 yılında halk sağlığı ürün vergisi (*public health product tax*) adı ile bir vergi uygulamaya koymuştur. Bu uygulama ile içeriğinde sağlıksız maddeler barındıran bazı gıda ürünlerinin vergileri arttırılmıştır (Gergerlioğlu, 2016: 155). Vergi tuz, şeker, enerji içecekleri ve paketlenmiş şekerle tatlandırılmış ürünler gibi sağlıksız maddeler içeren ürünlere değişik oranlarda uygulanmıştır (World Cancer Research Fund International, 2018b). Vergi konulan ürünlerin satışının %27 oranında

azaldığı ve tüketicilerin bir önceki yıla kıyasla vergi konulan ürünlerden %25-35 daha az tükettikleri sonucuna varan çalışmalar yapılmıştır (Kılıçer ve Peker, 2018: 98).

Meksika'da 1 Ocak 2014 tarihinde yürürlüğe giren ve obezite ile mücadeleyi amaçlayan plan kapsamındaki iki yeni vergi ile birlikte, her 100 gram için 275 kcal'den fazla enerji içeren gıdalar üzerine %8 oranında vergi uygulanırken şeker içeren içeceklerin her bir litresi için 1 peso (0,06 euro) vergi salınmıştır (World Cancer Research Fund International, 2018b ; Gergerlioğlu, 2016:156). Uygulama sonrası yıllık şekerli içecek tüketimi kişi başına %30 oranında azaldığı, doğal içeceklere olan talebin arttığı belirtilmektedir (Doğan ve Kabayel, 2017: 68).

İngiltere'de 2018 yılı Nisan ayından beri şeker katkılı alkolsüz içeceklerden obezite vergisi alınmaktadır. Bu vergiden elde edilen gelir, fiziksel aktivitenin artırılmasına yönelik programlar ve çocuklarda obezite ile mücadelede kullanılacaktır (Çukur ve Erdem 2017: 131). Vergi uygulaması şekerli içeceklerin 100 ml'de 5 gr ve 8 gr olmak üzere şeker içeriğine göre değişmektedir. 100 ml'de 5 gr'dan fazla (5-8 gr) şeker içeren ürünlerde litre başına 0,18 pound, 8 gr'dan fazla şeker içerenler için ise litre başına 0,24 pound vergi uygulanmaktadır (Doğan ve Kabayel, 2017:68; World Cancer Research Fund International, 2018b).

Amerika Birleşik Devletleri'nde artan obezite oranlarını azaltmak ve şekerli içecek tüketimini azaltmak için obezite vergileri oldukça popüler olmuştur. Birçok eyalette şekerli içeceklerden vergi alınması oylanmıştır. Şekerli içecek vergisi oylamaları 2014 yılında Berkeley'de %61, 2016 yılında San Fransisco'da %61, Oakland için %60, Albany'de %70 ve Boulder'da %54 oranlarında "evet" ile sonuçlanmıştır (Ayas ve Saruç, 2017: 71). Berkeley'de şekerli ve tatlandırıcı içecek tüketim miktarının düşürülmesi için konulan ons başına 0,01 dolar vergi sonrasında az gelişmiş mahallelerde bu içeceklerin tüketiminin bir yıllık dönemde %21 oranında azaldığı yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Kılıçer ve Peker, 2018: 100).

Türkiye'de obezite ile mücadelede, doğrudan nitelendirilmese de 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Kanunu'na 2017 yılında eklenen düzenleme ile önemli bir adım atılmıştır. 7061 Sayılı "Bazı Vergi Kanunları İle Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile 1 Ocak 2018 tarihinde yürürlüğe girmek üzere ÖTV Kanunu eki (III) sayılı listenin (A) cetveline aşağıdaki tabloda yer alan mallar ilave edilmiştir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171205-12.htm>, Erişim Tarihi: 10.09.2018).

Tablo-1: ÖTV Kanunu'na Eklenen Mallar Listesi

G.T.İ.P. ¹ NO	Mal İsm i	Ver gi Ora nı (%)	Asga ri Makt u Verg i Tuta rı (TL)
20.09	Meyve suları (üzüm şırası dahil) ve sebze suları (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın (Yalnız ambalajlanmış olanlar ve/veya toptan teslim konular) (Sebze suları ve Türk Gıda Kodeksine göre %100 meyve suyu sayılanlar hariç)	10	-
22.02	Sular (mineraller dahil) (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış veya aromalandırılmış) ve alkolsüz diğer içecekler (20.09 pozisyonundaki meyve ve sebze suları hariç) (Yalnız ambalajlanmış olanlar ve/veya toptan teslim konular) (Doğal mineralli doğal maden suyu ile üretilmiş, tatlandırılmış, aromalandırılmış meyveli gazlı içecekler ile 2202.10.00.00.11, 2202.10.00.00.12, 2202.10.00.00.13, 2202.91.00.00.00 hariç)	10	-
2202.10.00.00.11	Sade gazozlar	10	-
2202.10.00.00.12	Meyvalı gazozlar	10	-
2202.91.00.00.00	Alkolsüz biralar	10	-

¹Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP): Eşyanın Türk Gümrük Tarife Cetvelinde sınıflandırıldığı yeri gösteren numaradır.

Kaynak: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171205-12.htm>, Erişim Tarihi: 10.09.2018

Söz konusu düzenleme ile, Türk Gıda Kodeksine göre %100 meyve suyu sayılanlar dışındaki ambalajlanmış veya toptan teslim konular meyve suları, sade gazozlar, meyveli gazozlar, diğer alkolsüz içecekler (Doğal mineralli doğal maden suyu ile üretilmiş, tatlandırılmış, aromalandırılmış meyveli gazlı içecekler hariç) ÖTV kapsamına alınmıştır. Bu mallar için konulan vergi oranı %10'dur (<https://www.pwc.com.tr/tr/hizmetlerimiz/vergi/dolayli-vergi/bultenler/kdv-otv-bultenleri/7061-sayili-kanunla-kdv-ve-otv-kanunlarında-yapılan-degisiklikler.html>, Erişim Tarihi: 07.09.2018).

Türkiye'de obezite vergisi uygulamasına yönelik çalışmalarda farklı sonuçlara rastlanmıştır. Akkaya ve Gergerlioğlu (2017), İstanbul ilindeki toplam 1018 kişi ile yaptıkları "sağlıksız gıda ürünlerine yönelik uygulamaya konulan obezite vergilerine ilişkin" saha araştırmalarında, obezite vergilerine yönelik destekleyici tutumların %40-50 seviyeleri arasında olduğu sonucuna varmışlardır. Ayyıldız ve Demirli (2015) tarafından Türkiye geneli 20 değişik il merkezinde 1126 katılımcı ile yapılan araştırmada, obezite ile mücadelenin devletin temel görevlerinden biri olduğu ancak bu mücadelenin vergi dışı araçlarla yapılması gerektiğinin düşünüldüğü, verginin obezite ile mücadeleden ziyade gelir

sağlamak amacını taşıyabileceği endişesinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, konulan verginin toplum için faydalı olacağı fikrine 35 yaş üzeri olanlar ile düşük eğitim seviyesi grubu, evliler ve kilolu olduğunu düşünen katılımcıların daha fazla taraftar olduğu sonuçlarına varmışlardır.

SONUÇ

Obezite günümüzün en önemli sağlık sorunlarının başında gelmekte ve küresel boyutta artan oranlarda görülmektedir. Obezite, neden olduğu sorunlar yoluyla toplum sağlığını olumsuz etkilemesi yanında iş gücü ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ile de giderek artan öneme haizdir. Devletler obezite ile mücadelede etkin rol alarak bu mücadelede bir araç olarak obezite vergilerini uygulamaya koymuşlardır.

Dünya uygulamasında birçok ülkede obezite vergilerinin özellikle son yıllarda uygulandığı görülmektedir. 1981 yılında Norveç obezite vergisi uygulamaya başlamıştır. Fransa, Macaristan, Meksika, İngiltere, sayıca artan eyaletlerinde olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nde de obezite vergileri uygulanmaktadır. Danimarka'da 2011 yılında başlayan obezite vergisi uygulaması verginin tüketiciler ve üreticiler üzerindeki olumsuz etkileri dolayısıyla uygulamadan kaldırılmıştır. Ancak yapılan çalışmalar, obezite vergileri uygulamalarının ülkeler bazında sağlıksız gıdaların tüketimini azaltma yönünde olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur. Türkiye'de ise obezite ile mücadelede etkili olabileceği değerlendirilen yasal düzenlemenin 2017 yılında ÖTV Kanunu'nda yapılan değişiklik olduğu söylenebilir. Söz konusu düzenleme ile meyve ve sebze suları, sade ve meyveli gazozlar ÖTV kapsamına alınmıştır.

OECD verilerine göre, Türkiye'de yetişkinlerin %22,3'ü obezdir (OECD, 2017: 3). Obezite vergisinin Türkiye'de obezite ile mücadelede diğer önlemler beraberinde uygulanıp etkilerinin araştırılması gerekliliği söz konusu oranın yüksekliği ile birlikte dikkate alınmalıdır. Ayrıca K. D. Brownell (1994) tarafından da öne sürüldüğü üzere elde edilen devlet gelirlerinin, toplumun fiziksel aktivitede kullanabileceği alanların yapımında, bisiklet ve koşu yollarının oluşturulması vb. projelerde kullanılması, sağlıklı beslenme ile ilgili çeşitli eğitimlerin planlanarak uygulanması gibi diğer mücadele araçları için de bu gelirlerin kullanılması düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Akar, S. (2015). Obezite ile mücadelede vergilendirme: Türkiye’de mümkün mü? *Journal of Life Economics*, 2(4): 29-46.
- Akkaya, Ş., Gergerlioğlu, U. (2017). Obezite vergilerine ilişkin tutumların analizi: İstanbul örneği. *Marmara İktisat Dergisi*, 1(2): 119-154.
- Ayas, I., Saruç, N. T. (2017, Aralık). Obezite vergisi ülke uygulamaları. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2): 69-82.
- Ayyıldız, Y., Demirli, Y. (2015). Obezite vergisine ilişkin halkın düşünceleri: Türkiye’de bir alan araştırması. *Business and Economics Research Journal*, 6(2): 59-78.
- Beyaz, B., Koç, A. (2011). Antalya’da obezite yaygınlığı ve düzeyini etkileyen sosyo-ekonomik değişkenler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (21): 17-45.
- Brownell, Kelly D. (1994). Get Slim With Higher Taxes. *The New York Times*, Erişim Tarihi: 08.09.2018, <http://www.uconnruddcenter.org/resources/upload/docs/press/ruddnews/OpEdNYTimesTaxes1994.pdf>
- Can, Z., Şahin, S. (2018). Kadın sağlığında obezite. *Journal of Human Rhythm*, 4(2): 98-103.
- Çayır, A., Atak, N., Köse, S. K. (2011). Beslenme ve diyet kliniğine başvuranlarda obezite durumu ve etkili faktörlerin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 64(1): 13-19.
- Çukur, A., Arıttı Erdem, İ. (2017, Temmuz-Eylül). Obezite vergilerinin obezite ile mücadelede yeri: Türkiye için bir değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, (106): 121-146.
- Doğan, A., Kabayel, M. (2017). Dünya uygulamaları perspektifinde obezite vergilerinin uygulanabilirliği. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5): 64-71.
- Doğan, R., Sayiner, F., Tanır, H. (2018). Aile sağlığı merkezine başvuran gebelerde obezite sıklığının ve obezitenin yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(1):16-23. doi: 10.17681/hsp.332707
- WHO. Obesity and overweight. Erişim Tarihi: 18.08.2018, <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>
- WHO. Obesity. Erişim Tarihi: 03.04.2018 <http://www.who.int/topics/obesity/en>
- Eroğlu, O., Koyuncu, C. (2018). Obezite vergisi ve Türk vergi sisteminde obeziteye yönelik uygulamalar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2): 178-194. doi: 10.25287/ohuiibf.392519
- Gergerlioğlu, U. (2016). Bazı OECD ülkeleri bağlamında obezite vergilerinin değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2): 149-166.
- Gökbunar, R., Doğan, A., Utkuseven, A. (2015). Obezite ile mücadelede bir kamu politikası aracı olarak vergilerin değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi*, 22(2): 581-602.
- Gülcan, E., Özkan, A. (2006). Obesity. *D.P.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (10): 185-194.

Kılıçer, E., Peker, İ. (2018). Şekerli ve tatlandırıcılı içecek vergisini uygulayan ülke örnekleri ve Türkiye değerlendirmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, Ocak-Şubat: 91-105.

OECD. Obesity Update 2017. Erişim Tarihi: 14.08.2018, <https://www.oecd.org/els/health-systems/Obesity-Update-2017.pdf>,

Özden, E. (2016). Türk vergi sisteminin obeziteyle mücadeleye katkı sağlamaya yönelik işlevselleştirilmesi. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(14): 189-220.

Özkan, E., Güzel, S. (2018, Nisan). Türkiye’deki özel tüketim vergisinin obezite ile mücadelede kullanılabilirliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22(Özel Sayı): 693-705.

Punch. (1852, January-June). Punch, or the London Charivari. (Ed.) Mark Lemon, vol. 22, pg. 249. London: Library of the University of Michigan. Erişim Tarihi: 14.08.2018,

[https://books.google.com.tr/books?id=FvZTAAAcAAJ&pg=PA91&dq=Punch,+or+the+London+Charivari.+\(Ed.\)+Mark+Lemon,+vol.+22,+pg.&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjHv-zTre3cAhUMKVAKHRNvCxoQ6AEIKjAA#v=onepage&q=Punch%2C%20or%20the%20London%20Charivari.%20\(Ed.\)%20Mark%20Lemon%2C%20vol.%2022%2C%20pg.&f=false](https://books.google.com.tr/books?id=FvZTAAAcAAJ&pg=PA91&dq=Punch,+or+the+London+Charivari.+(Ed.)+Mark+Lemon,+vol.+22,+pg.&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjHv-zTre3cAhUMKVAKHRNvCxoQ6AEIKjAA#v=onepage&q=Punch%2C%20or%20the%20London%20Charivari.%20(Ed.)%20Mark%20Lemon%2C%20vol.%2022%2C%20pg.&f=false)

Pwc Türkiye. Erişim Tarihi: 07.09.2018, <https://www.pwc.com.tr/tr/hizmetlerimiz/vergi/dolayli-vergi/bultenler/kdv-otv-bultenleri/7061-sayili-kanunla-kdv-ve-otv-kanunlarinda-yapilan-degisiklikler.html>

Saruç, N. T., Sağbaşı, İ., Ayas, I. Y. (2015). Obezite ile mücadelede kamu politikalarının algılanan etkinliği ve mali sosyolojinin önemi. *30. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ss. 31-70, Erişim Tarihi: 09.09.2018, http://www.maliyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye_Sempozyumu_30.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2013). *Türkiye sağlıklı beslenme ve hareketli hayat programı (2014-2017)*. Erişim Tarihi: 03.04.2018, http://beslenme.gov.tr/content/files/yayinlar/turkiye_sagliklibeslenme_ve_hareketli_hayat_programi.2014_2017.pdf

World Cancer Research Fund International (2018a). Building momentum: lessons on implementing a robust sugar sweetened beverage tax, Erişim Tarihi:11.08.2018, <https://www.wcrf.org/sites/default/files/building-momentum.pdf>

World Cancer Research Fund International (2018b). Use economic tools to adress food affordability and purchase incentives, Erişim Tarihi: 06.09.2018 <https://www.wcrf.org/sites/default/files/Use-economic-tools.pdf>

Yavan, S., Sarı, E. (2015). Yeni bir maliye politikası aracı olarak “obezite vergisi” ve örnek ülke uygulamaları. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(606): 89-102.

Resmi Gazete. (2017, 5 Aralık). Erişim Tarihi: 10.09.2018, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171205-12.htm>

**ULUSLARARASI EĞİTİM STANDARTLARI'NA GÖRE MUHASEBE MESLEKİ
LİSANSLAMA ÖNCESİ DÖNEMİNİN BİLGİ TEKNOLOJİLERİ YETERLİLİĞİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

İlker CALAYOĞLU¹

Bilen BALIKÇI²

ÖZ

Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu (UMESK) tarafından sekiz konudan oluşan Uluslararası Eğitim Standartları (UES) yayınlanmıştır. Bunlara ek olarak üç konuda Uluslararası Eğitim Uygulama Açıklaması (UEUA) yayınlanmıştır. Bu açıklamalar standartlardaki bazı konulara açıklık getirmek içindir. Bu standartlar, uluslararası muhasebe meslek mensuplarının beceri ve yeterliliklerinde yeknesaklığı sağlayabilmek için geliştirilmiştir. Standartlardaki hükümler, muhasebe mesleki lisanslama öncesi ve sonrasına yönelik olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bu çalışma, muhasebe mesleği lisanslama öncesi sürecinin üniversite mezuniyeti, staj başlatma sınavı, staj ve SMMM yeterlilik aşamalarında UEUA 2: Muhasebe Meslek Mensupları İçin Bilgi Teknolojisi başlığı altında aranan nitelikler açısından tespitler yapacak, eleştirecek ve önerilerde bulunacaktır.

Araştırmanın birinci kapsamı, Türkiye’de muhasebe meslek mensubu olabilmek için aranan lisans mezuniyet koşulları arasında olan ve amacı meslek mensubu adaylarını yetiştirmek olan üniversitelerin muhasebe programlarıdır. İkinci kapsamı, mesleki staj ve yeterlilik eğitimlerini veren TESMER ve sınavları gerçekleştiren TURMOB’dur. Veri toplama yöntemi üniversite bölümlerinin ve TESMER’in eğitim ve sınav müfredatlarına internet aracılığıyla erişmektir. Araştırmanın yöntemi ise içerik analizidir.

Sonuç olarak muhasebe mesleki lisanslama öncesinde UEUA 2’de aranan bilgi teknolojileri yeterlilikleri açısından tüm süreçlerde yetersizliklerin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: Uluslararası Eğitim Standartları, Uluslararası Eğitim Uygulama Açıklaması, Bilgi Teknolojisi Yeterliliği, Muhasebe Eğitimi

Jel Kodları: M41; I20

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü, ilkercalayoglu@outlook.com

² Arş. Görevlisi, Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü, balikcibilen@gmail.com

**EXAMINATION OF THE PRE-PERIOD OF ACCOUNTING PROFESSIONAL
LICENSING ACCORDING TO INTERNATIONAL EDUCATION STANDARDS IN TERMS
OF PROFICIENCY OF INFORMATION TECHNOLOGIES**

ABSTRACT

The International Accounting Standards Board (IAESB) has published the International Education Standards (IES) which consist of eight topics. In addition this, the International Education Practice Statements (IEPS) has published in three areas. These statements are intended to clarify some of the standards. These standards have been developed to provide accountancy professionals with uniformity in the skills and competenc IES of international. The provisions in the standards are divided into two as before and after the professional licensing.

This study will identify, criticize and make suggestions in terms of qualifications sought under the heading of IEPS 2: Information Technology for Professional Accountants in the pre-period of licensing (University graduation, exam for starting internship, internship and CPA proficiency) of accounting profession.

The first scope of the study is accounting programs of universitUES which aimed to educate candidates for professional accounting which is one of the areas for becoming a professional accountant graduation requirement in Turkey. The second scope is TESMER, which provides educations about vocational internship and qualification and TURMOB, which prepares proficiency exams. The method of data collection is to access the university departments and TESMER's education and examination curricula via the internet. The method of research is content analysis.

As a result, it has been determined that are inadequate in terms of information technology qualifications required for IEPS 2 in whole processes of on pre-period of accounting professional licensing.

Key Words: International Education Standards, International Education Practice Statements, Information Technology Adequacy, Accounting Education

Jel Codes: M41; I20

GİRİŞ

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants - IFAC) tarafından yayınlanan Uluslararası Eğitim Standartları - UES (International Education Standards - IES), mesleki muhasebe eğitimine yönelik olup, yaşamları boyunca çalıştıkları mesleğe ve topluma olumlu katkılarda bulunabilen yetkili muhasebe meslek mensuplarını üretmeyi amaçlamaktadır. UES, ön yeterlik eğitimi ve sürekli mesleki gelişim için küresel ölçütler oluşturur.

UES'in misyonu kamu yararına hizmet etmek, dünya çapında muhasebe mesleğini güçlendirmek, yüksek kalitede profesyonel standartlara bağlılığı tesis ve teşvik ederek bu tür standartların uluslararası yakınlaşmasını arttırmak ve uluslararası ekonomilerin gelişimine katkıda bulunmaktır.

UES'lerden üç tanesi için standartta belirtilen ifadeleri daha detaylı açıklamak üzere Uluslararası Eğitim Uygulamaları Açıklaması – UEUA (International Education Practice Statement) düzenlenmiştir. Standartlar ve açıklamaları makalenin ikinci ve üçüncü bölümlerinde tanımlayıcı ve özetleyici düzeyde sunulacaktır. Dördüncü bölümde UES ile ilgili literatürde bulunan araştırmalar ve sonuçları bildirilecektir. Beşinci bölümde ise araştırma bulguları sunulacaktır.

1. ULUSLARARASI EĞİTİM STANDARTLARI

Bugüne kadar IFAC'ın çeşitli alt kurullarının çalışmalarıyla ve birkaç defa revize edilerek oluşturulan 8 adet eğitim standardı vardır. Bunlar ve yürürlük tarihleri tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Uluslararası Eğitim Standartları

Kod	Standardın Adı	Yürürlük Tarihi
UES 1	Muhasebe Mesleği Eğitim Programına Giriş Kuralları	1 Temmuz 2014
UES 2	İlk Mesleki Gelişim: Teknik Yeterlilik	1 Temmuz 2015
UES 3	İlk Mesleki Gelişim: Mesleki Beceriler	1 Temmuz 2015
UES 4	İlk Mesleki Gelişim: Mesleki Değerler, Etik ve Tutumlar	1 Temmuz 2015
UES 5	İlk Mesleki Gelişim: Staj	1 Temmuz 2015
UES 6	İlk Mesleki Gelişim: Mesleki Yeterliliğin Değerlendirilmesi	1 Temmuz 2015
UES 7	Sürekli Mesleki Gelişim	1 Ocak 2014
UES 8	Finansal Tabloların Denetimlerinden Sorumlu Sözleşme Sorumlu Ortağı İçin Mesleki Yeterlilik	1 Temmuz 2016

Kaynak: (TURMOB, 2015, s. 51)

UES'nin amacı muhasebecilerin eğitim, staj ve öğretimini kapsayan düzenlemeler yaparak muhasebe mesleğini ileriye götürmektir. UES mesleki yeterlilik sınavı öncesi uyulması gereken şartları, yeterlilik sınavının nasıl yapılması gerektiğini, yeterlilik sonrası alınması gereken eğitimler ve diğer düzenlemeleri içermektedir (Köse ve Yılmaz 2007; Arkan & Ergin Grant Thornton 2007; Öncü ve Aktaş 2004). UES'de uluslararası tanınma, kabul edilme ve uygulama olasılığı bulunan temel yöntem ve teknikleri içerir ancak yerel kurallar üzerinde değildir ve doğal olarak tanımlayıcı niteliktedir. (Pekdemir, 1999: 2)

Araştırmanın kapsamı, ruhsatlandırma öncesi dönem olduğundan tablo 1’deki standartlardan bu sürece kadarki kısım özetlenecektir.

1.1. UES 1: Muhasebe Eğitimi Programına Giriş Kuralları

UES 1, muhasebe mesleği eğitim programlarına giriş için eğitim şartları düzenlendiği ve duyurulduğu zaman kullanılacak ilkeleri tanımlamaktadır. Standardın amacı, yüksek kaliteli standartlar belirlemek ve devamlılığını sağlayarak, kamu yararını koruyan muhasebe mesleği eğitim programlarına adil ve uygun giriş kuralları oluşturmaktır. Bu standart, IFAC üyesi meslek kuruluşlarına hitap etmektedir.

UES 1’in amacı doğrultusunda aday muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe mesleği eğitim programlarını başarıyla tamamlamasında makul düzeyde şanslarının olmasını sağlamak için IFAC üyesi meslek kuruluşu bünyesindeki muhasebe mesleği eğitim programlarına esnek erişim izni verilmesine dair ilkeleri açıklar. Bunu şu alt konularda esnek izin ve yetkiler ile sağlar. (TURMOB, 2015, s. 53-60)

- a) Başarıyla tamamlama şansının makul düzeyde olması
- b) Giriş kurallarının uygunluğu
- c) Giriş kurallarının farklı biçimleri

1.2. UES 2: İlk Mesleki Gelişim - Teknik Yeterlilik

UES 2, IFAC üyesi meslek kuruluşlarının İlk Mesleki Gelişimin’in (İMG) sonuna kadarki süreçte karşılanması gereken kazanımların sağlanmasına yönelik sorumlulukları düzenler. Bu amaca uygun olarak UES 2, aday muhasebe mensuplarının İMG sonuna kadar mesleki bilgiyi uygulayabilmek için şu konuları ve düzeyleri belirlemiştir. (TURMOB, 2015, s. 62-66)

- a) Finansal Muhasebe ve Raporlama – Orta Düzey
- a) Yönetim Muhasebesi – Orta Düzey
- b) Finans ve Finansal Yönetim – Orta Düzey
- c) Vergilendirme – Orta Düzey
- d) Denetim ve Güvence – Orta Düzey
- e) Yönetişim, Risk ve İç Kontrol – Orta Düzey
- f) İş Hukuku ve Düzenlemeleri – Orta Düzey
- g) Bilgi Teknolojisi – Orta Düzey
- h) İşletme ve Organizasyonel Çevre – Orta Düzey
- i) Ekonomi – Temel Düzey

1.3. UES 3: İlk Mesleki Gelişim - Mesleki Beceriler

UES 3, IFAC üyesi meslek kuruluşlarının İMG’nin sonuna kadarki süreçte karşılanması gereken kazanımların sağlanmasına yönelik sorumlulukları düzenler. Bu amaca uygun olarak UES 3, aday muhasebe meslek mensuplarının İMG sonuna kadar geliştirmeleri ve göstermeleri gereken mesleki beceriler için şu başlıklarda konuları ve düzeyleri belirlemiştir. (TURMOB, 2015, s. 75-86)

- a. Entelektüel Beceriler – Orta Düzey
- b. Kişilerarası ve İletişim becerileri – Orta Düzey

- c. Kişisel Beceri – Orta Düzey
- d. Organizasyonel Beceri – Orta Düzey

1.4. UES 4: İlk Mesleki Gelişim - Mesleki Değerler, Etik Tutumlar

UES 4, IFAC üyesi meslek kuruluşlarının IMG'nin sonuna kadarki süreçte karşılanması istenen mesleki değerler, etik ve tutumlar için öğrenme sonuçlarına yönelik sorumluluklarını düzenler. Bu amaca uygun olarak UES 4, aday muhasebe meslek mensuplarının IMG sonuna kadar kazanacağı mesleki değerler, etik ve tutumları aşağıdaki başlıklarda ve düzeylerde belirlemiştir. (TURMOB, 2015, s. 89-104)

- a) Mesleki Şüphencilik ve Mesleki Yargı
- b) Etik İlkeler
- c) Kamu Yararına Bağlılık

Etik kavramı son yıllarda, özellikle finansal raporlarını gerçeğinden farklı göstererek işletmeler hakkında yanlış bilgi edinilmesine neden olan Enron, Xerox, Anderson Worldwide, Tyco, Bristol-Myers Squibb, Global Crossing, Health South gibi işletmelerde yaşanan skandallar sonrasında büyük önem kazanmıştır. Bu doğrultuda etik kavramı verilen eğitimlerde üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. TÜRMOB tarafından “Profesyonel Muhasebeciler için Etik Kuralları El Kitabı” da yayınlanmıştır.

Yukarıdaki ilkeler, muhasebe meslek mensuplarının iş kalitesini artırır ve muhasebe mesleğinin itibarını destekler.

1.5. UES 5: İlk Mesleki Gelişim - Staj

UES 5, IFAC üyesi meslek kuruluşlarının IMG'nin sonuna kadarki süreçte edinilmesi istenen mesleki stajı düzenler. Bu amaca uygun olarak UES 5, aday muhasebe meslek mensuplarının IMG'nin sonuna kadar kazanması gereken iş deneyimini aşağıdaki başlıklarda belirlemiştir. (TURMOB, 2015, s. 106-108)

- a) Teknik Yeterlilik
- b) Mesleki Beceri
- c) Mesleki Değer, Etik ve Tutum

Yukarıdaki ifadelerle göre kendinden önceki UES 2,3 ve 4. Standartlarda teorik olarak edinilmesi gerekenlerin tecrübe ile kalıcı hale getirilmeye çalışıldığı ifade edilebilir. UES 5'e göre deneyim kazanma dönemi üç yıldır.

IFAC üyesi meslek kuruluşu stajın katkısını ölçmekten sorumludur. Buna göre aşağıdaki üç yöntemden biri tavsiye edilmektedir. (TURMOB, 2015, s. 106-108)

- a) Çıktı Esaslı Yaklaşım
- b) Girdi Esaslı Yaklaşım
- c) Karma Yaklaşım

1.6. UES 6: İlk Mesleki Gelişim - Mesleki Yetenek ve Yeterliliğin Değerlendirilmesi

UES 6, IFAC üyesi meslek kuruluşlarının IMG'nin sonunda aday muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra etmeleri için gereken yeterli mesleki becerinin kazanılıp kazanılmadığını değerlendirmek için gerekli koşulları düzenler. Bu amaca uygun olarak UES 6, kazanımların değerlendirilmesini şu ölçütler ile değerlendirir. (TURMOB, 2015, s. 118-119)

- Değerlendirme İlkeleri
- Doğrulanabilir Kanıt
- Mesleki Yeterliliğin Resmi Değerlendirmesi

Mesleki yeterliliğin resmi değerlendirmesini gerçekleştirirken IFAC üyesi kuruluşlar aşağıdaki yöntemlerden yola çıkar ve daha fazlasını geliştirebilir.

- IMG sonunda yapılan tek bir çok disiplinli sınav,
- IMG genelinde yapılan, mesleki yeterliliğin belirli alanlarına odaklanmış sınavlar dizisi,
- IMG genelinde yapılan sınavlar dizisi ve iş yeri değerlendirmeleri

TESMER tarafından adayın aldığı eğitimlerin teorik açıdan değerlendirmesi yapılmaktadır. Fakat buna karşın staj süresince yapılan pratikler değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır. Bu açıdan UES 6'nın Türkiye'de tamamen uygulandığı söylenemez. (Gökten & Gökten, 2016, s. 62)

2. ULUSLARARASI EĞİTİM UYGULAMALARI AÇIKLAMALARI

Uluslararası Eğitim Uygulamaları Açıklamaları (UEUA) ise IFAC üyesi kuruluşlara eğitimde genel kabul görmüş uygulamaların açıklanması ve muhasebe meslek mensuplarının gelişimine yardımcı olmak amacıyla Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu (International Accounting Education Standards Board – IAESB) tarafından yayınlanmaktadır. Tablo 2'de UEUA'lar listelenmiştir.

Tablo 2: Uluslararası Eğitim Uygulamaları Açıklamaları

Kod	Açıklamanın Adı	İlişkili Standart
UEUA 1	Mesleki Değerler, Etik Kurallar ve Tutumların Geliştirilmesi ve Korunması Yaklaşımı	UES 4
UEUA 2	Muhasebe Meslek Mensupları İçin Bilgi Teknolojisi	UES 2-7-8
UEUA 3	Staj Kuralları, Muhasebe Meslek Mensupları İçin İlk Mesleki Gelişim	UES 5

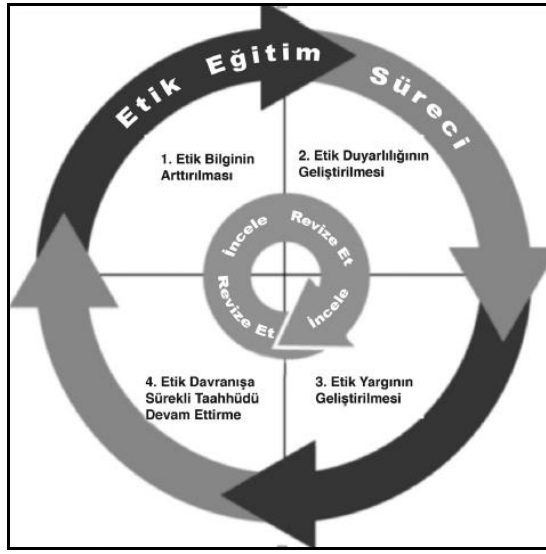
Kaynak: (TURMOB, 2015, s. 183-330)

Tablo 2'deki UEUA'lar alt başlıklarda kısaca özetlenecektir.

2.1. UEUA 1: Mesleki Değerler, Etik Kurallar ve Tutumların Geliştirilmesi ve Korunması Yaklaşımı

UEUA 1, etik eğitim sürecini, uygulama yaklaşımlarını ve sunum-değerlendirmeyi detaylıca açıklayarak UES 4'ün gelişmesinde rehberlik etmektedir. Etik eğitiminin ilk aşaması öğretim müfredatları aracılığı ile gerçekleşir. IMG'nin ilk aşamasından sürekli mesleki gelişim gereği yaşam boyu sürmesi beklenen bir öğrenme sürecidir. Şekil 1'de etik eğitim süreci özetlenmiştir.

Şekil 1: Etik Eğitiminin Süreci

Kaynak: (TURMOB, 2015, s. 191)

UEUA 1, etik eğitim yaklaşımı olarak konu yaklaşımı ve aşama yaklaşımlarından biri veya her ikisinin kullanılması önerilmektedir. Her ikisi içinde çok detaylı alt başlıklar açıklanmıştır.

UEUA 1, sunum ve değerlendirme için iş yerinde öğrenme ve değerlendirme eğitimi önermektedir.

2.2. UEUA 2: Muhasebe Meslek Mensupları için Bilgi Teknolojisi

UEUA 2, muhasebe meslek mensubu adayları için amaçlanan seviyede yeterlilikleri sağlaması yönünde gerekli olan genel bilgi teknolojileri (BT) ve onları kontrol etme bilgisinin öğrenilmesi ve değerlendirilmesine dair tanımlamaları içerir. UEUA 2, tavsiye ettiği BT yeterliliklerini muhasebe meslek mensupları ve denetçiler olmak üzere iki mesleki kategoride oluşturmaktadır. Muhasebe meslek mensupları için de ruhsatlandırma öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırarak detaylandırmaktadır.

Araştırmanın odaklandığı BT bilgisi ve yeterlilik kuralları tablo 3'deki konu alanlarını ve yeterlilikleri kapsamaktadır.

Tablo 3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Teknolojileri Yeterlilikleri

Ruhsatlandırma Öncesi Roller	Ruhsatlandırma Sonrası Roller
Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi	
Bilgi Teknolojileri Kontrol Bilgisi	
Bilgi Teknolojileri Kontrol	
Bilgi Teknolojileri Kullanıcı	
Bilgi Sistemleri Yöneticisi Rolü	Bilgi Sistemleri Yöneticisi Rolü
Bilgi Sistemleri Değerlendiricisi Rolü	Bilgi Sistemleri Değerlendiricisi Rolü
Bilgi Sistemleri Tasarımcısı Rolü	Bilgi Sistemleri Tasarımcısı Rolü

Kaynak: (TURMOB, 2015, s. 221-234)

Tablo 3'de ruhsatlandırma öncesi ve sonrası roller incelendiğinde ruhsatlandırma sonrası için ifade edilen yeterliliklerin ruhsatlandırma öncesinde de görüldüğü anlaşılmaktadır. Ruhsatlandırma öncesi için standardın tanımlaması şu şekildedir: İlk dört BT yeterliliği ruhsatlandırma safhasında tüm

muhasebecilerden istenilen yeterliliklerdir. Son üçünden biri veya karması biçimindeki roller hakkında bilgi ve kavrayışa sahip olmasını gerektirir. (TURMOB, 2015, s. 221)

Bu standartta tablo 3'teki yeterliliklerin kapsamı detaylıca konular bazında açıklanmıştır. Teorik eğitimler ile kazandırılmayacak olan sadece 4 numaralı yeterliliktir. Bunun edinilmesi uygulama ve staj süreçlerine kalmaktadır. Bu sebeple IFAC üyesi mesleki kuruluşun bu anlamda aday meslek mensubunun BT kullanıcı yeterliliklerini staj sonunda ölçme sorumluluğu bulunmaktadır.

2.3. UEUA 3: Staj Kuralları, Muhasebe Meslek Mensupları İçin İlk Mesleki Gelişim

UEUA 3'ün amacı, Staj Kuralları başlıklı UES 5 kurallarını uygulayarak IFAC üyesi meslek kuruluşlarına rehberlik sağlamaktır.

UEUA 3'e göre staj döneminin iki amacı vardır. Bunlar şunlardır (TURMOB, 2015, s. 297):

- a) Stajyerlerin, işlerini yetenekli bir şekilde yürütebilmeleri için gerekli olan mesleki bilgi, mesleki beceri ve mesleki değer, etik ve tutumlarını gösterme ve geliştirmelerine olanak sağlamak,
- b) Stajyerlerin yeterliliği korumaları gereken becerilerinin gelişimini sağlamak.

UEUA 3'e göre bir stajın çerçevesi şunları kapsamalıdır (TURMOB, 2015, s. 307):

- a) Sorumluluk Kazanma
- b) İşletme Farkındalığı
- c) Mesleki Değerler, Etik Kurallar ve Tutumların Uygulanışı
- d) Teknik Bilginin Uygulanışı
- e) Mesleki Beceriler

UEUA 3, yukarıda sayılan konuların kavranması konusunda aday meslek mensuplarının kişisel gelecek planlamasına uygun olarak üç farklı seviyede tanımlama yapıp, bilgi edinilebilmesine olanak vermiştir. Bunlara ek olarak IFAC üyesi mesleki kuruluşlar, aşağıdaki aktiviteleri geliştirebilirler. (TURMOB, 2015, s. 310)

- a) İşe dayalı projeler
- b) "Yapılacak iş" şeklinde aktiviteler
- c) Örnek olay analizi
- d) Canlandırma.

Staj sonuçlarını ölçme konusunda UES 5'de belirtilen yöntemlerden biri veya kombinasyonu kullanılmalıdır.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2007 yılındaki bir çalışmada UES'leri ele alınmış olup muhasebe eğitimi ile ilgili yasal ve düzenleyici otoriteler de dâhil olmak üzere, muhasebe meslek mensuplarının yüksek kaliteli performanslarını sağlamakla ilgilenenler için önemli bir çerçeve sunduğu vurgulanmıştır. Buna ek olarak, UES'ler muhasebe öğrencilerinin yeterlilik için ihtiyaç duydukları yeterliliği geliştirmelerini ve göstermelerini sağlama konusunda yardımcı olduğunu ve muhasebe meslek mensuplarının yaşam boyu öğrenme için beceri ve stratejiler geliştirdiğini, böylece hizmet ettikleri toplulukların beklentilerini sürekli olarak karşılayabildiği ifade edilmiştir. (Saville, 2007, s. 107-113)

Türkiye'nin de üyesi olduğu Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu tarafından yayımlanmış olan Uluslararası Muhasebeci Eğitimi Standartları ana hatlarıyla ele alınmıştır. Araştırmanın sonunda eğitim programlarımızın ve staj dönemlerimizin standartlarda öngörülenlere kıyasla çok eksik olduğu tespit edilmiştir. (Özbecerikli, 2007, s. 80)

Akdeniz Üniversitesi'nin işletme, iktisat ve maliye bölümlerinde verilen eğitimler muhasebe standartları açısından ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre UES tarafından belirlenen alanlardan özellikle BT konusunda ciddi eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. En fazla yeterlilik sağlayan bölüm işletme olurken kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve hukuk bölümlerinde ise anlamlı bir yeterlilik bulunmamaktadır. Bu durumdan ötürü muhase meslek kanunundaki lisans mezuniyeti koşulları yeniden gözden geçirilmesimesi istenmiştir. (Uyar, 2008, s. 100-103)

2011 yılında yapılan bir araştırmada Japon muhasebe akademisyenlerinin UES'lere ne derece uyduklarını incelenmiş ve muhasebe mesleğinin küresel düzeyde uyumunun önemi ele alınmıştır. Japon akademisyenler muhasebe eğitiminde standartlaşma fikrine karşı değiller ama UES'den ağırlıklı olarak haberdar olmadıkları ortaya çıkmıştır. Sonuçlar, katılımcıların %52,2'sinin daha önce UES'leri duyduğunu ve katılımcıların %25,4'ünün daha önce okuduğunu ve UES'ler hakkında bilgili olduğunu belirtmiştir. Burada kaygı duyulması gerekenin, akademisyenlerin sadece %17,9'unun UES'lerin içeriğini anlaması ve akademisyenlerin sadece %37,3'ünün üyelerin UES'lerin yükümlülüklerini anlamasıdır. Zaten bu durum lisans akademisyenlerin seviyesi ile de örtüşmektedir. Yüksek lisans akademisyenleri UES'lere ilişkin temel bir anlayışa sahip olduğu ve bu küresel uyumlaştırmayı olumlu olarak gördüğü sonuçlara yansımıştır. IFAC standartları yerel mevzuat ile desteklenmediği sürece istenen sonuçların alınması çok zordur. (Sugahara & Boland, 2011, s. 386-388)

2013 yılında yapılan çalışmada, muhasebe dergilerindeki makaleler tespit ederek ve analiz ederek UES ile ilgili profesyonel ve araştırma söylemi incelenmiştir. Makalelere erişmek için çeşitli elektronik veri tabanları kullanılmış ve Ocak 2003'ten Ağustos 2011'e kadarki dönemde İngilizce yayınlanan 110 makale incelenmiştir. Bulgulara göre araştırılan süreçte ortalama yılda 12 adet makale yazılmıştır. Bunların %20'si (en fazla yayım yapan dergi) Accounting Education'dır. Yayınların birinci yazarları %34 ile Avrupalı'dır. Araştırmada bulunan 110 çalışmanın %75,45'i herhangi bir standarda odaklanarak çalışmıştır. Kalanı genel çalışmıştır. Profesyonel meslek özellikleri %24,5 ile en fazla araştırılan konudur. Akademik müfredatlar ise %10'dur. %72,72'lik bir kitle çalışmalarında olumlu görüş bildirmiştir. Çoğunluk, UES'in olumlu bir resmini sunsa da, aksi görüşler ve uygulanabilirliğinden endişe eden çalışmalar da vardır. Bulgulardan bir başkası ise konu hakkında daha fazla tartışmaya ihtiyaç olduğudur. (Sugahara & Wilson, Discourse Surrounding the International Education Standards for Professional Accountants (IES): A Content Analysis Approach, 2013, s. 218-230)

2014 yılındaki bir çalışmada Uluslararası Muhasebe Eğitim Standartları Kurulu'nun (IAESB) örgütsel meşruiyetini ve dünya genelinde muhasebe meslek eğitimi için uygun standart belirleyicisi olarak algılanıp kabul edilip edilmediği araştırılmıştır. Bu bağlamda, dünya genelinde farklı yargı bölgelerinde faaliyet gösteren 21 seçilmiş muhasebe meslek kuruluşunun, IAESB bildirimlerine

uygunluğu tespit edilmiştir. Sonuçlara göre, açıklanan uyumluluğun, IFAC üyesi meslek kuruluşlarının UES'e uygunluğunun her zaman göstermediği bulunmuştur. (Crawford, Helliari, Monk, & Veneziani, 2014, s. 75-87)

Türkiye'de devlet üniversitelerinde lisans düzeyinde işletme, iktisat ve maliye bölümlerinde verilen eğitim ile TÜRMOB tarafından yapılan mesleğe kabul sınavlarının, muhasebe meslek mensupları için bilgi teknolojisi (UEUA 2) kapsamında değerlendirilmesi ve uyum düzeyini araştırılmıştır. Türkiye'de devlet üniversiteleri lisans düzeyi muhasebe eğitiminde özellikle 'Bilgi Teknolojileri Yönetimi' ile 'Sistemlerin Edinimi ve Geliştirme Süreçleri' alt başlıklarında eksikliklerin olduğu, ayrıca incelenen ders içeriklerinin Genel BT Bilgisi yeterlilikleri ile uyumlu olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca mesleki yeterlilik sınavının da BT konuları ile uyumlu olmadığına ulaşılmıştır. (Daştan & Bellikli, 2016, s. 181-190)

2016 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada UES standartların içeriklerinin Türkiye'de ne kadar geçerli olduğu tartışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında Türkiye'de sekiz adet standarttan beş tanesinin tamamen geçerli olduğu, UES 2'nin ve UES 6'nın kısmen geçerli olduğu, UES 3'ün ise geçerli olmadığı değerlendirilmiştir. (Gökten & Gökten, 2016, s. 60-63)

2016 yılında yapılan bir çalışmada Türkiye'deki muhasebe meslek kanununda yer alan bölümlerden Sakarya Üniversitesi'nde bulunanlarına UES 2 standardına uygunluğu test edilmiştir. Sonuç olarak 13 bölüm arasında standarda en uygun ders müfredatına sahip olan bölümün İşletme bölümü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci en uygun bölüm ise Yönetim Bilişim Sistemleri çıkmıştır. Ne yazık ki BT içerikli dersleri işletme bölümünden daha fazla olsa da bünyesinde muhasebe dersi bulunmamaktadır. (Can & Demirci, 2016, s. 335)

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Araştırmanın Amacı

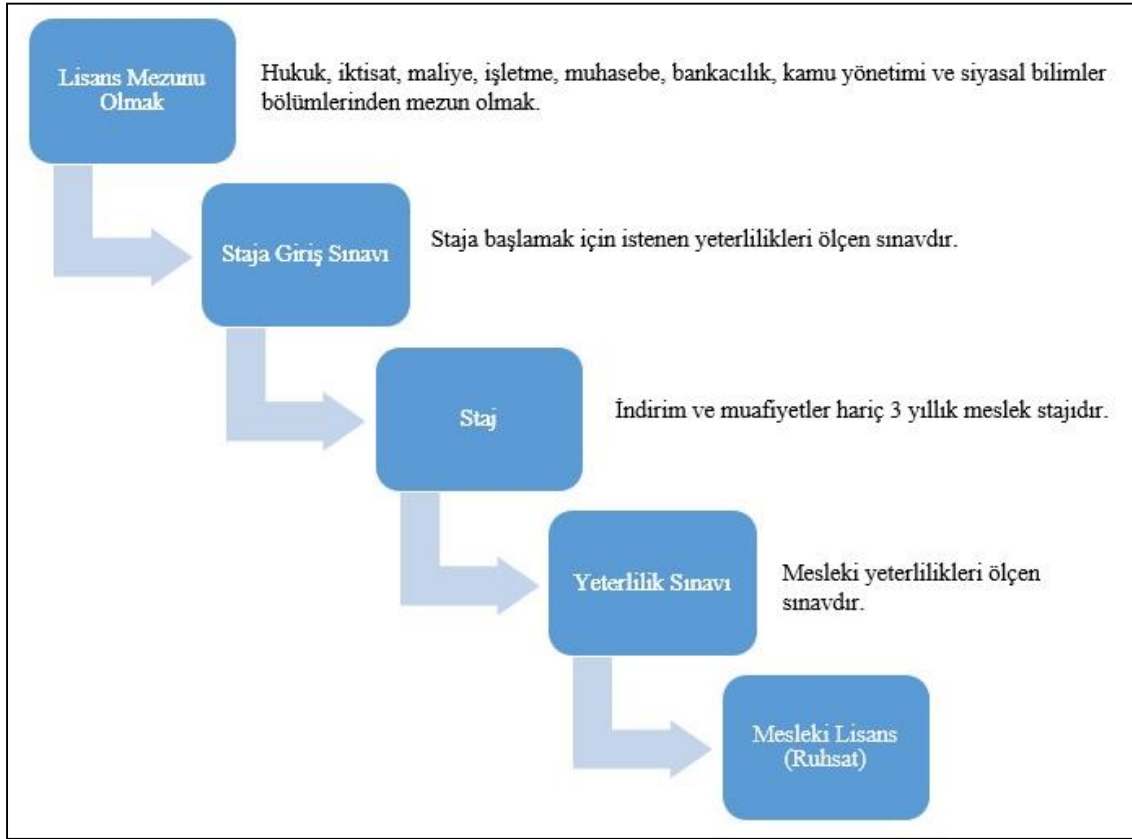
Bu çalışmanın amacı, muhasebe mesleği lisanslama öncesi sürecinin üniversite mezuniyeti, staj başlatma sınavı, staj ve SMMM yeterlilik aşamalarında UEUA 2: Muhasebe Meslek Mensupları İçin Bilgi Teknolojisi başlığı altında aranan nitelikler açısından yeterliliği tespit etmek, bulguları eleştirmek ve önerilerde bulunmaktır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Veri toplama yöntemi, üniversitelerin ilgili bölümlerinin ve TESMER'in eğitim ve sınav müfredatlarına internet aracılığıyla erişmektir. Araştırmanın yöntemi ise içerik analizidir.

4.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma, ulusal düzeyde gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple Türkiye'deki profesyonel muhasebe yeterlilikleri için gerekli koşulları bildiren 3568 sayılı meslek kanunu dikkate alınmıştır. Buna göre mesleki ruhsatlandırmaya giden süreç şekil 2'deki gibidir. (Resmi Gazete, 1989)

Şekil 2: Ulusal Muhasebe Mesleki Lisanslama Öncesi Dönemi

Şekil 2’de bulunan mesleki lisanslama öncesi dönemdeki aşamalarda UEUA 2’de tavsiye edilen BT yeterliliklerinden “Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi” analiz edilecektir. Bu bilgi düzeyinin altı tane alt konusu vardır.

Mesleki lisanslama sürecinin ilk aşaması olan bir üniversite mezuniyeti şartı için çok çeşitli bilim dalları sayılsa da muhasebe bilim dalı haricindeki bölümlerin esas odağı muhasebe meslek mensubu yetiştirmek değildir. Bu sebeple müfredat incelemesinde ana kütleyi adında muhasebe ifadesi geçen lisans bölümleri oluşturmaktadır.

Ana kütleye erişim için izlenen yol, 2018 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Kontenjanları Kılavuzu’nun incelenmesidir. Tarama işlemi, 13.07.2018 - 15.07.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Mesleki sınavlarda BT konularının araştırılması için sınavı gerçekleştiren TURMOB; mesleki staj ve yeterlilik eğitimlerini veren TESMER’in internet siteleri 01.08.2018-10.08.2018 tarihleri arasında incelenmiştir.

4.4. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmesi

4.4.1. Uluslararası Eğitim Standartlarına Göre Muhasebe Mesleki Lisanslama Öncesinde Aranılan Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi İçin Gerekli Olan Ders ve Konular

UEUA 2’de ruhsatlandırma öncesinde aranılan BT yeterliliklerinden “Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi” altı alt başlık halinde detaylandırılarak sunulmuştur. Bunlar tablo 4’teki gibidir.

Tablo 4. Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi Alt Konuları

Konu Numarası	Konu Adı
1	Bilgi Teknolojisi Stratejisi
2	Bilgi Teknolojileri Mimarisi
3	Bir İş Süreci Sağlayıcısı Olarak BT
4	Sistemlerin Edinilmesi ve Gelişim Süreçleri
5	Bilgi Teknolojisinin Yönetimi
6	İletişim ve BT

Kaynak: (TURMOB, 2015, s. 222-223)

Tablo 4’te ifade edilen alt konular ve onların yeterlilik düzeyleri için hangi ders veya kaynaklara denk geldiği muğlaklığını korumaktadır. Araştırmanın bu başlıktaki odağı, Tablo 4’te ifade edilen alt konulara uygun BT kaynaklarını tespit ederek eşleştirmektir.

Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi Alt Konularındaki yeterlilik düzeyi açıklama, tanımlama veya tartışılabilir. Tablo 5, 6, 7, 8, 9 ve 10’da yer alan yeterlilik düzeyi sütunundaki ifadelerin hepsinin sonu “açıklayabilmeli, tanımlayabilmeli veya tartışabilmeli” şeklindedir.

Tablo 5. Bilgi Teknolojisi Stratejisi İçin Yeterlilik Eşleşmesi

Yeterlilik Düzeyi	Alt Konu	Eşleşen Ders veya Kaynaklar
Adaylar, işletmenin stratejisi ve vizyonunu	İç ve Dış Ticari Sorunlar	Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS) - AÖF - 1. Bölüm
	BT'yi Etkileyen Faktörler	
Adaylar, mevcut ve gelecek BT ortamını	İş Süreçlerini Desteklemek Üzere İşletmenin Mevcut BT Kullanma Durumu	Muhasebede Bilgi Yönetimi (MBY) - AÖF - 1. Bölüm / YBS 1
	BT Risk ve Fırsatları	MBY 1 - YBS 4
Adaylar, işletmenin BT stratejik planlamasını	İşletmenin Sistemlerinin Gelecek Durumunu Düşünmek	YBS 9 / Proje Yönetimi
	Gelecek BT Stratejisini İş Stratejisi ile Hizalamak	YBS 9 / Proje Yönetimi
Adaylar, devamlı yönetim ve izleme sürecinin sonuçlarını	BT Yönetişimi Çerçevesi	YBS 9
	Sonuç Ölçümü	

Tablo 5’deki eşleşen kaynaklar özetle Yönetimi Bilişim Sistemleri, Muhasebede Bilgi Yönetimi ve Proje Yönetimi ders kitaplarının konularına denk gelmektedir.

Tablo 6. Bilgi Teknolojileri Mimarisi İçin Yeterlilik Eşleşmesi

Yeterlilik Düzeyi	Alt Konu	Eşleşen Ders veya Kaynaklar
Adaylar, genel sistem kavramlarını	istemlerin Doğası ve Şekilleri	YBS 2
	Bilgi Sistemleri Mimarisi (Öğeler ve İlişkiler)	İşletme Bilgi Sistemleri (İBS) - AÖF - 2. Bölüm
	Sistemlerde Kontroller ve Geri Bildirim	Sistem Analizi (Giriş bölümleri)
	Sistemlerin Gelişimi, Kullanım Süresi	Sistem Analizi (Giriş bölümleri)
	Bilgilerin Doğası ve Şekilleri	YBS 1 / İBS 1
	Bilginin Vasfı	İBS 1

	Bilginin İş İçindeki Rolü	YBS 3
	İş Sistemlerinin Şekilleri	YBS 2, YBS 11 ve İBS 6
Adaylar, iş sistemlerindeki hareket işlemeyi	Hareket İşleme Aşamaları	Muhasebede Bilgi Yönetimi (MBY) - AÖF - 3. Bölüm / YBS 2
	Süreç Modları	MBY 2, 4
	İşletme Belgeleri, Muhasebe Kayıtları, Veri Tabanları, Kontrol/Yönetim Raporları	Muhasebe Bilgi Sistemleri (MBS) Dersi - AÖF
Adaylar, bir sistemin fiziki ve donanım unsurlarını	İşleme Birimleri	YBS 5 / İBS 2
	Girdi/Çıktı Araçları	YBS 5 / İBS 2
	Veri İletişim Araçları	YBS 5 / İBS 2
	Fiziki Saklama Araçları	YBS 5 / İBS 2
Adaylar, yazılımı	İletişim Sistemleri	YBS 3-7 / İBS 2
	Güvenlik Yazılımları	YBS 12
	Yardımcı Program Yazılımı	
	Programlama Dilleri/Derleyicileri	İBS 2 / Programlamaya Giriş Dersi
	Programlama Yardımcıları, İnteraktif Programlama Yazılımı	İBS 2 / Programlamaya Giriş Dersi
	Kütüphane Yönetim Sistemleri	
	Veri Yönetim Sistemleri	MBY 6 / MBS 5
	Genel Uygulama Yazılımı	YBS 6
Adaylar, protokoller, standartlar ve kolaylaştırıcı teknolojileri	E-Ticaret Sağlayan Yazılım	YBS 4 / MBS 12
	Ortak Standartlar	YBS 7- 8
	İnternet Protokolleri	YBS 6 / Bilgisayar Ağlarına Giriş
Adaylar, veri organizasyonu ve erişim yöntemlerini	Standart-Yapıcı Kuruluşlar	YBS 8, Proje Yönetimi Dersi
	Veri Yapısı ve Dosya Organizasyonları	YBS 6
	Erişim Yöntemleri	YBS 6
	Veri Dosyaları Şekilleri	MBS 5
	Veri tabanı Yönetimi Sistemi Öğeleri, İşlevleri, Mimarisi	MBY 6
	Veri Tabanı Yönetimi	MBY 6 / MBS 5
Adaylar, BT uzmanlarını	Belge Yönetimi	Temel Bilgi Teknolojileri (TBT) - AÖF - 2. Bölüm
	Görev İşlevleri	
	BT İnsan Kaynaklarını İşe Ala/Geliştirme Organizasyon	

Tablo 6'daki eşleşen kaynaklar özetle Yönetimi Bilişim Sistemleri, İşletme Bilgi Sistemleri, Muhasebede Bilgi Yönetimi, Muhasebe Bilgi Sistemleri, Temel Bilgi Teknolojileri, Bilgisayar Ağlarına Giriş ve Proje Yönetimi ders kitaplarının konularına denk gelmektedir.

Tablo 7. Bir İş Süreci Sağlayıcısı Olarak BT İçin Yeterlilik Eşleşmesi

Yeterlilik Düzeyi	Alt Konu	Eşleşen Ders veya Kaynaklar
Adaylar, hissedarların ve kendilerinin gereksinimlerini	İzleme Hizmet Düzeyi Performansına karşın Hizmet Anlaşması	
Adaylar işletmenin iş modellerini	İş Modelleri	İşletmeye Giriş
	İşletmenin Tek Tek İş Süreçlerinin Etkinliği	İşletmeye Giriş
	Kontrol Çerçevesi	İşletmeye Giriş
Adaylar, riskleri ve fırsatları	Engeller ve İmkân Vericiler	İşletmeye Giriş / Yönetim ve Organizasyon
Adaylar, BT'nin işletmenin iş modelleri, süreçleri ve çözümleri üzerindeki etkisini	İnternet Ticaretinin Uygulanması	YBS 4 / MBS 12 / MBY 2
	İşletme Sistemleri	YBS 2, MBY 2 / İBS 5, 6, 7, MBS 7, 9

Tablo 7’de eşleşen BT içerikli kaynaklar özetle Yönetimi Bilişim Sistemleri, İşletme Bilgi Sistemleri, Muhasebede Bilgi Yönetimi ve Muhasebe Bilgi Sistemleri ders kitaplarının konularına denk gelmektedir.

Tablo 8. Sistemlerin Edinilmesi ve Gelişim Süreçleri İçin Yeterlilik Eşleşmesi

Yeterlilik Düzeyi	Alt Konu	Eşleşen Ders veya Kaynaklar
Adaylar, araştırma ve fizibilite çalışmalarını	Yaklaşımlar	YBS 9 / MBY 8
	Edinme/Gelişim Aşamaları	YBS 9 / MBY 8
	Standartlar, Yöntemler ve kontroller	YBS 9 / MBY 8
	Araştırma	YBS 9 / MBY 8
	Fizibilite Çalışması	YBS 9 / MBY 8
Adaylar, gereksinimler analizi ve ilk tasarımı	Kullanıcı Gereksinimlerinin Meydana Çıkarılması	YBS 9 / MBY 8
	Sistem Analizi/Tasarımı Araçları ve Teknikleri	YBS 9 / MBY 8
	Süreç Tasarımı, Veri Organizasyonu, Yazılım Gereksinimleri	YBS 9 / MBY 8
	Kontrol Gereksinimleri	YBS 9 / MBY 8
Adaylar, sistem tasarımı, seçimi, edinimi ve gelişimini	Altyapı ve Yazılım Hizmetleri	YBS 9 / MBY 8
	Yazılım Geliştirme	YBS 9 / MBY 8
	Sistem Tasarımı	YBS 9 / MBY 8
	Belgelendirme	YBS 9 / MBY 8
Adaylar, sistemlerin uygulamaya konmasını	Sistem Uygulama Planı	Sistem Analizi Dersi
	Yükleme/Boşaltma Sistemleri	Sistem Analizi Dersi
	Kabul Testi	Sistem Analizi Dersi
	Sistem Dönüştürme/Değiştirme	Sistem Analizi Dersi
	Uygulamaya Koyma Sonrası İnceleme	Sistem Analizi Dersi
Adaylar, sistem bakımı ve program değişikliklerini	Bakım Standartları	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi
	Değişiklik Kontrolleri	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi

Adaylar, proje yönetimi, proje planlaması, proje kontrol yöntemlerini ve standartlarını	Projeyi Başlatmak	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi
	Proje Planlama	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi
	Projedeki Risk Yönetimi Yaklaşımı	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi
	Proje Planının Uygulanması	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi
	Projenin Kontrol Edilmesi	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi
	Projenin Tamamlanması	YBS 10 / Proje Yönetimi Dersi

Tablo 8’de eşleşen BT içerikli kaynaklar özetle Yönetimi Bilişim Sistemleri, Muhasebede Bilgi Yönetimi, Sistem Analizi ve Proje Yönetimi dersleri ve konularına denk gelmektedir.

Tablo 9. Bilgi Teknolojisinin Yönetimi İçin Yeterlilik Eşleşmesi

Yeterlilik Düzeyi	Alt Konu	Eşleşen Ders veya Kaynaklar
Adaylar, BT operasyonlarının yönetimi ve bunların etkinliğini ve verimliliğini	Organizasyonel Verimliliği Sağlamak Üzere Kullanılan Kaynak Yönetimi Süreçleri	YBS 3 / Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Altyapının Uygulamalar ve Kullanıcı Gereksinimleri ile İlişkisi	YBS 3 / Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Hizmet Sağlayıcısı Faaliyetlerinin İzlenmesi	YBS 2, 4, 8
Adaylar, varlık yönetimini	Varlık Kullanım Süresi	
	Varlık Yönetimi ve Kontrol	MBS 10
Adaylar, değişim kontrolünü ve sorunların yönetimini	Ortamlar Ayrılığı	Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Değişim Kontrol Teknikleri	Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Sorun Yönetimi	Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Son Kullanıcı Bilgi İşleme Yönetimi	Yönetim ve Organizasyon Dersi
Adaylar, güvenlik yönetimini	Tesisatlar	Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Fiziki Güvenlik	Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Mantıksal Güvenlik	Yönetim ve Organizasyon Dersi
	Performans Ölçütü	Yönetim ve Organizasyon Dersi
Adaylar, BT kaynakları üzerinde performans izleme ve finansal kontrolü	BT Maliyet Kontrolleri	Muhasebe ve Önceki Başlıkların Gereksinimleri
	BT Kontrol Hedefleri	Muhasebe ve Önceki Başlıkların Gereksinimleri
Adaylar, mesleki kullanım için yazılımları	Ofis Yazılımı	TBT 6, 7, 8, 9, 10
	Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri	Denetim Dersi

Tablo 9’da eşleşen BT içerikli kaynaklar özetle Yönetimi Bilişim Sistemleri ve Temel Bilgi Teknolojileri dersleri ve konularına denk gelmektedir. Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri konusu Türkçe denetim kitaplarında yetersiz düzeyde bulunmaktadır.

Tablo 10. İletişim ve BT İçin Yeterlilik Eşleşmesi

Yeterlilik Düzeyi	Alt Konu	Eşleşen Ders veya Kaynaklar
Adaylar, iletişimle ilgili olarak BT'nin faydaları ve risklerini	BT ile Desteklenen İletişimin Genel Anlamı	YBS 8, YBS 12
	BT ile Desteklenen İletişimde Riskler	YBS 12
	BT'nin İletişime Faydaları	YBS 6, 12
Adaylar, ağlar ve elektronik veri transferini	Ağ Unsurları, Yapıları ve Tasarımları	YBS 7 / İBS 2

Tablo 10'da eşleşen kaynaklar özetle Yönetimi Bilişim Sistemleri ve İşletme Bilgi Sistemleri dersleri ve konularına denk gelmektedir.

UEUA 2'de BT yeterliliklerinden birincisi olan “Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi” alt konularında aranan açıklama, tanımlama veya tartışabilme düzeyi ağırlıklı olarak Yönetim Bilişim Sistemleri dersinde konu edildiği anlaşılmıştır. Açıkta kalan diğer konular İşletme Bilgi Sistemleri, Muhasebe Bilgi Yönetimi ve Muhasebe Bilgi Sistemleri adındaki birbiri ile çoğukere mükerrer olan ders kitaplarıyla tamamlanmaktadır. Bunların haricinde özellikli konular, Temel Bilgi Teknolojileri, Bilgisayar Ağlarına Giriş, Proje Yönetimi ve Sistem Analizi gibi derslerin yer yer tanımlayıcı olan giriş mahiyetindeki ilk bölümleri veya proje yönetiminde olduğu gibi tamamı ile karşılanmaktadır.

4.4.2. Lisans Eğitiminde BT Yeterliliğinin İncelenmesi

2018 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Kontenjanları Kılavuzu'nda adında muhasebe ifadesi geçen bölümlere dair tanımlayıcı bilgiler tablo 11 ve 12'deki gibidir.

Bulgular, üniversitelerin web sayfalarında yayınladıkları müfredatlarına ve ders içeriklerine erişim sonucu elde edilen bilgilerden sağlanmıştır.

Tablo 10. Üniversite ve Bölümlerin İsimleri

No	Üniversite Adı	Fakülte/Yüksek Okul	Bölüm Adı	Aidiyet
1	Afyon Kocatepe Üni.	Bolvadin U.B.Y.O.	Muhasebe	Devlet
2	Başkent Üni.	Ticari Bilimler F.	Muhasebe ve Finans Yön.	Vakıf
3	Bilecik Şeyh Edebali Üni.	U.B.Y.O	Muhasebe ve Denetim	Devlet
4	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üni.	Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Y.O.	Muhasebe ve Finans Yön.	Devlet
5	Isparta Uygulamalı Bilimler Üni.	Yalvaç Büyükkutlu U.B.Y.O.	Muhasebe ve Finans Yön.	Devlet
6	İstanbul Arel Üni.	U.B.Y.O	Muhasebe ve Finans Yön.	Vakıf
7	İstanbul Aydın Üni.	İktisadi ve İdari Bilimler F.	Muhasebe ve Finans Yön.	Vakıf
8	İstanbul Okan Üni.	İşletme ve Yönetim Bilimleri F.	Muhasebe ve Denetim	Vakıf
9	İzmir Ekonomi Üni.	İşletme F.	Muhasebe ve Denetim (İ)	Vakıf
10	Kayseri Üni.	Uygulamalı Bilimler F.	Muhasebe ve Finans Yön.	Devlet
11	Kütahya Dumlupınar Üni.	U.B.Y.O	Muhasebe	Devlet
12	Muğla Sıtkı Koçman Üni.	Seydikemer U.B.Y.O.	Muhasebe ve Finans Yön.	Devlet

13	Necmettin Erbakan Üni.	İşletme F.	Muhasebe ve Finansal Yön.	Devlet
14	Trakya Üni.	Uzunköprü U.B.Y.O	Muhasebe	Devlet
15	Uşak Üni.	U.B.Y.O	Muhasebe Bilgi Sistemleri	Devlet

Tablo 10'a göre lisans seviyesinde 15 farklı üniversitede bulunan 15 bölüm olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11. Bölüm İsimlerine Göre Sayılar ve Aidiyetleri

Lisans	Puan Türü	Sa yı	Aidiyet	
			Devlet	Vakıf
Muhasebe	EA	3	3	0
Muhasebe Bilgi Sistemleri	EA	1	1	0
Muhasebe ve Denetim	EA	3	1	2
Muhasebe ve Finans Yönetimi	EA	7	4	3
Muhasebe ve Finansal Yönetim	EA	1	1	0
Toplam		15	10	5

Tablo 11'de bulunan tüm bölümlerin puan türü Eşit Ağırlıklı (EA)'dır. En fazla Muhasebe ve Finans Yönetimi (7) adında bölüm bulunmaktadır. Daha sonra Muhasebe (3) ve Muhasebe ve Denetim (3) adındaki bölümler gelmektedir. Birer tane de Muhasebe Bilgi Sistemleri ve Muhasebe ve Finansal Yönetim adındaki bölümler bulunmaktadır. Tüm bölümlerin 2/3'ü devlet üniversitesi olup 1/3'ü vakıf üniversitesi statüsündedir. Hem vakıf hem de devlet üniversitelerinde en fazla Muhasebe ve Finans Yönetimi adında bölüm bulunmaktadır. Adında muhasebe ifadesi olan devlet üniversitelerindeki bölümlerin sayıları sadece Muhasebe ve Denetim bölümlerinde vakıf üniversitelerine göre azdır.

Tablo 12'de tespit edilen üniversitelerdeki ilgili bölümlerin müfredatlarındaki derslerin UEUA 2'de tavsiye edilen BT yeterliliklerinden "Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi"ni karşılayabilmek için önceki bölümde tespit edilen Yönetim Bilişim Sistemleri, Muhasebe Bilgi Sistemleri, Temel Bilgi Teknolojileri, Bilgisayar Ağlarına Giriş, Proje Yönetimi ve Sistem Analizi derslerinin durumu sunulmuştur.

Tablo 12. Muhasebe Bölüm Müfredatlarının Genel BT Bilgisi Yeterliliklerini Karşılama Durumu

Üni. No	Bölüm Adı	Aidiyet	Genel BT Bilgisi Yeterlilikleri					
			YBS	MBS	TBT	BAG	PY	SA
	Muhasebe	Devlet						
	Muhasebe ve Finans Yönetimi	Vakıf						
	Muhasebe ve Denetim	Devlet						

	Muhasebe ve Finans Yönetimi	Devlet						
	Muhasebe ve Finans Yönetimi	Devlet						
	Muhasebe ve Finans Yönetimi	Vakıf						
	Muhasebe ve Finans Yönetimi	Vakıf						
	Muhasebe ve Denetim	Vakıf						
	Muhasebe ve Denetim (İ)	Vakıf						
0	Muhasebe ve Finans Yönetimi	Devlet						
1	Muhasebe	Devlet						
2	Muhasebe ve Finans Yönetimi	Devlet						
3	Muhasebe ve Finansal Yönetim	Devlet						
4	Muhasebe	Devlet						
5	Muhasebe Bilgi Sistemleri	Devlet						

Üç ve on iki numaralı üniversitelerin müfredatlarına erişilemediği için satırlarında veri olmazken yedi numaralı üniversitede ise eşleşecek hiç dersin olmayışından dolayı veri yoktur.

Tablo 12'ye göre vakıf ve devlet üniversitelerindeki muhasebe bölümlerinin ekseriyetinde TBT dersi bir veya iki dönemde verilmektedir. Ancak bu dersin Genel BT Bilgisi Yeterlilikleri içindeki payı oldukça azdır. Daha fazla paya sahip olan MBS dersi ise azalmakla birlikte ağırlıklı olarak devlet üniversitesi statüsündeki bölümlerde bulunmaktadır. Genel BT Bilgisi Yeterlilikleri içinde en fazla paya sahip olan YBS dersi ise eşleşen derslerden en azı olmakla birlikte sadece devlet üniversitesi statüsündeki bölümlerde bulunmaktadır. BAG, PY ve SA ise hiçbir muhasebe bölümünün müfredatında bulunmamaktadır.

5. Staja Giriş Sınavında Bilgi Teknolojileri Yeterliliğinin İncelenmesi

Türkiye’de her ne kadar 3568 sayılı meslek kanununda adı geçen bölümlerden mezun olursa da hemen mesleki staja başlama hakkı elde edilememektedir. Mesleki staj için yeterliliğin ispatı için “Staja Giriş” adında bir sınav yapılmaktadır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda ruhsatlandırma öncesi döneme denk gelen staja giriş sınavı, BT yeterliliği açısından incelenmiştir. Bu kapsamda tablo 13’de sınav konuları sunulmuştur.

Tablo 13. Staja Giriş Sınavı Konuları

Sınav Konuları		Değerlendirme Oranı	Soru Sayısı	
Genel Kültür ve Yetenek			30	
	Türkçe	20%	7	
	Matematik		8	
	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi		5	
	Yabancı Dil		10	
	Almanca Fransızca İngilizce			
Alan Bilgisi			100	
Muhasebe ve Denetim		80%	58	
	Finansal Muhasebe		26	
	Finansal Muhasebe			
	Muhasebe Bilgi Sistemi			
	Uluslararası Muhasebe Kuruluşları Türkiye Muhasebe Standartları			
	Maliyet Muhasebesi		8	
	Mali Tablolar Analizi		8	
	Denetim		16	
Ekonomi ve Maliye				12
	Ekonomi		6	
	Maliye	6		
Hukuk			30	
	Meslek Hukuku	6		
	Meslek Hukuku Mesleki Değerler ve Etik			
	İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku	6		
	Vergi Hukuku	6		
	Ticaret Hukuku	6		
	Borçlar Hukuku	6		
Toplam Soru Sayısı			130	

Kaynak: <http://www.tesmer.org.tr/post/139>

Tablo 13’deki konu dağılımı, 2016 yılı başından itibaren uygulanan sınavlar için geçerli olan güncel konu dağılımlarıdır. Tablo 13’de BT alanı ile ilgili olarak Finansal Muhasebe başlığının altındaki dört dersten biri olan Muhasebe Bilgi Sistemi (MBS) fark edilmektedir. Finansal Muhasebe başlığından 26 sorunun sorulduğu anlaşılırken alt konuların hangisinden kaç tane sorulduğu sayı belirtilmediğinden anlaşılamamaktadır.

TESMER, tüm yaptığı sınavları web sayfasından yayınlamaktadır. MBS konusundan kaç tane soru sorulduğunu bulabilmek için 2018/2 sınavı incelenmiştir ve sadece bir adet soru sorulduğu tespit edilmiştir. (TESMER, 2018)

MBS dersi bir soru ile ölçülemeyeceği gibi UEUA 2'ye göre ruhsatlandırma öncesi BT yeterlilikleri arasındaki “Genel Bilgi Teknolojileri Bilgisi” sadece MBS ile kapsamadığı hatırlanacak olursa bu aşamada IFAC’ın BT yeterlilikleri konusunda oldukça geride kaldığı söylenebilir.

5.1. Staj Sürecinde BT Yeterliliğinin İncelenmesi

Meslek stajının süre olarak bitmesi, stajdan beklenen kazanımların elde edildiğini ifade etmez. Nitekim TESMER’in uygulamalarında staj kazanımlarını ölçmeye yönelik bir düzenleme olmadığından BT yeterlilikleri dâhil diğer yeterlilikleri ölçmek de mümkün değildir.

5.2. Mesleki Yeterlilik Sınavında Bilgi Teknolojileri Yeterliliğinin İncelenmesi

Türkiye’de muafiyetler hariç olmak üzere başarı ile tamamlanmış bir mesleki staj sonrasında mesleki yeterlilik sınavına giriş yapabilmektedir. Bu sınavı başarı ile tamamlayanlar meslek mensubu olmaktadır. Dolayısı ile ruhsatlandırma öncesi dönemin son aşaması bu sınavdır. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu sınav, BT yeterliliği açısından incelenmiştir. Bu kapsamda tablo 14’de sınav konuları sunulmuştur.

Tablo 14. Yeterlilik Sınav Konuları

Yeterlilik Sınav Konuları	Staja Giriş Sınavı’nda Bulunma Durumu
Finansal Muhasebe	Var
Finansal Tablolar ve Analizi	Var
Maliyet Muhasebesi	Var
Muhasebe Denetimi	Var
Vergi Mevzuatı ve Uygulaması	Var
Hukuk	Var
Muhasebe ve Mali Müşavirlik Meslek Hukuku	Var
Sermaye Piyasası Mevzuatı	Yok

Kaynak: (TESMER, 2018)

Tablo 14’de görüleceği üzere BT ile ilgili hiçbir ders bulunmamaktadır. Yeterlilik sınavında bulunan Finansal Muhasebe dersi sadece kayıt bilgisi ve mali tablo düzenleme kabiliyetlerini ölçmektedir. Staja Giriş Sınavı’nda Finansal Muhasebe başlığı altındaki diğer konulara yönelik hiç soru yoktur. Staja Giriş Sınavı’nda olmayan ve mesleki yeterlilik sınavında olan Sermaye Piyasası Mevzuatı dersidir.

Sonuç olarak mesleki yeterlilik sınavı BT yeterlilikleri açısından hiçbir konu veya uygulamayı kapsamamaktadır.

SONUÇ

UES 2 ve onun açıklaması olan UEUA 2’deki BT yeterliliklerinden ruhsatlandırma öncesinde sadece Genel BT Bilgisi ana başlığı, alt konuları ile açıklanmış ve verilmesi gereken dersler bildirilmiştir. Yeterlilikleri kapsama miktarına göre en fazladan aza doğru Yönetim Bilişim Sistemleri, Muhasebe Bilgi Sistemleri/Yönetimi, Temel Bilgi Teknolojileri, Proje Yönetimi, Bilgisayar Ağlarına Giriş ve Sistem Analizi dersleridir.

Adında muhasebe geçen lisans bölümlerinde yukarıdaki derslerin olup olmadığı araştırılmış ve bulunma miktarı açısından en fazla olandan en aza doğru olarak Temel Bilgi Teknolojileri, Muhasebe Bilgi Sistemleri/Yönetimi, Yönetim Bilişim Sistemleri dersleridir. Diğer dersler ise hiçbir bölümün müfredatında bulunmamaktadır. Bu sonuçlara göre lisans bölümlerinde kısmı ve yetersiz BT genel bilgisi dersi verilmektedir.

IFAC üyesi mesleki kuruluş olan TÜRMOB ve entegre çalışan TESMER'in staja giriş sınavı konularında Genel BT Bilgisi 1 soru ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu standardın düzenlemelerinden çok uzaktır.

Mesleki stajın kazanımlarını düzenleyen ulusal bir prosedür olmadığından standardın önerdiği ölçme teknikleri uygulanmamaktadır. Ölçme tekniği yeterlilik sınavı olarak düşünülürse yine BT yeterliliklerini kapsayan konu veya dersler bulunmamaktadır.

TÜRMOB'dan beklentiler şunlardır:

a) UES'daki eksiklikleri ve özellikle BT eksikliklerini benimsemeli ve meslek erbabı yetiştirme sürecinin kademelerine söz konusu yeterlilikleri denetleyici düzenlemeler getirmelidir.

b) Mesleki ilk eğitim ortamı lisans bölümleri olduğundan müfredatlar konusunda standartlaşmaya gidilmelidir. Özellikle adında muhasebe ifadesi geçen bölümlerden mezun olan aday meslek mensupları mesleki staja başlayabilmelidir. Bunun için TURMOB-YÖK işbirliği gereklidir. Aksi halde adında muhasebe geçen bölümlerden mezun olmanın bir kazanımı olmamaktadır. Buna ilave olarak standartlaşmayan müfredatlar gereği muhasebe bölümlerin eğitiminde devlet-vakıf farkı bulunmakta aşırı şekilde kendini göstermektedir.

c) Mesleki staj bitiminde veya yeterlilik sınavında mutlaka BT teorik bilgisi ve pratiğinden sınav yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Can, A. V., & Demirci, Ş. D. (2016). Uluslararası Muhasebe Eğitim Standardı 2 muhasebe eğitim programlarının içeriğine uyum: Sakarya Üniversitesi örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, s. 319-338. <http://ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/view/1324>
- Crawford, L., Helliard, C., Monk, E., & Veneziani, M. (2014). International Accounting Education Standards Board: organisational legitimacy within the field of professional accountancy education. *Accounting Forum*, 38(1), s. 67-89. <https://doi.org/10.1016/j.accfor.2013.09.001>
- Daştan, A., & Bellikli, U. (2016). Türkiye'de muhasebe eğitiminin "IEPS 2: muhasebe meslek mensuplarını için bilgi teknolojisi" kapsamında değerlendirilmesi. *TISK Akademi Dergisi*, 11(21), 173-193. http://tisk.org.tr/tr/e-dergiler/akademi/mart_2016/mobile/index.html#p=1
- Gökten, P. O., & Gökten, S. (2016). Uluslararası Eğitim Standartlarına Bakış: geçerliliğinin türkiye açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/285240>
- Özbecerikli, M. (2007). Ana hatlarıyla IFAC muhasebeci eğitimi standartları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (33), s. 73-80. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/426125>
- Resmi Gazete. (1989, Haziran 13). *Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu*. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20194.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20194.pdf>
- Saville, H. (2007). International Education Standards for Professional Accountants (IESs). *Accounting Education: An International Journal*, 16(1), s. 107-113. <https://doi.org/10.1080/09639280601180829>
- Sugahara, S., & Boland, G. (2011). Effects of exposure to the International Education Standards on perceived importance of the global harmonization of accounting education among Japanese accounting academics. *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*, 27(2), s. 382-389.
- Sugahara, S., & Wilson, R. (2013). Discourse surrounding the International Education Standards for professional accountants (IES): a content analysis approach. *Accounting Education*, 22(3), s. 213-232. <http://dx.doi.org/10.1080/09639284.2013.785860>
- TESMER. (2018). Erişim tarihi: 28.06.2018, http://www.tesmer.org.tr/soru_cevap
- TURMOB. (2015). *Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu*. (T. Tekyıldız, Dü., S. Gündoğdu, A. A. Biçer, A. Sandallı, & M. Karataş, Çev.) Ankara: IFAC.
- Uyar, S. (2008). Uluslararası Eğitim Standartları (IES) ve Akdeniz Üniversitesi'nde muhasebe eğitimi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 10(1), s. 79-107.

THE ROLE OF OIL FOR THE SPECIAL RELATIONSHIP OF SAUDI ARABIA AND THE US IN THE COLD WAR

Ayşenur Aygöl¹

ABSTRACT

The relationship between Saudi Arabia and the US has been called as “the special relationship” by two sides since the very early years of the Cold War. Permanent elements of the special relationship are oil, military relations, concern of regional stability² and geopolitical location of Saudi Arabia. The importance of the geopolitical location of Saudi Arabia started in Second World War and it increased after the Iran Islamic Revolution. The concern of regional stability is another element of the special relationship and common interest of these two close allies. The concern of the stability exists because of domestic politics for Saudi Arabia and it exists because of global and regional politics for the US. Military relations between the US and Saudi Arabia includes purchasing of weapons, the US aid for Saudi army and some regional politics of the US such as the role of Saudi Arabia after Nixon Doctrine. Oil has always been thought as the most important elements of the special relationship. Even though it is correct, there are some misunderstandings about the role of oil for the special relationship. The US had started to produce oil before than Saudi Arabia and the US oil production surpasses the Saudi Arabia’s oil production in 2018 even though Saudi Arabia contained an estimated quarter of the world’s known oil reserves. Venezuela is also another important actor in the global oil market and it is close as geopolitically the US more than Saudi Arabia. Importing oil from Venezuela is easier than Saudi Arabia as physically. Why does oil one of the permanent and important elements of their relations? In this paper the answer of this question will be examined. As a hegemonic power the US tries to provide oil not only for itself, but also its allies such Japan and European states. Another important point is that the US wants to keep oil prices as moderate.

Key Words: the special relationship, oil, Saudi Arabia, the US, hegemony

¹ *Yüksek Lisans Öğrencisi, ODTÜ.*

² *In this paper when regional stability is said, it implies the Middle East and particularly the Gulf which is one a sub-region of the Middle East and includes GCC states.*

SOĞUK SAVAŞTA SUUDİ ARABİSTAN İLE ABD ARASINDAKİ ÖZEL İLİŞKİDE PETROLÜN ROLÜ

ÖZ

Suudi Arabistan ve ABD arasındaki ilişki, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından beri iki tarafın “özel ilişki” olarak adlandırılmıştır. Özel ilişkinin kalıcı unsurları petrol, askeri ilişkiler, bölgesel istikrar ve Suudi Arabistan'ın jeopolitik konumu ile ilgilidir. Suudi Arabistan'ın jeopolitik konumunun önemi İkinci Dünya Savaşı'nda başladı ve İran İslam Devrimi'nden sonra arttı. Bölgesel istikrar endişesi, bu iki yakın müttefikin özel ilişkisinin ve ortak menfaatinin bir başka unsurudur. Suudi Arabistan için iç politikadan dolayı istikrarın endişesi var ve ABD için küresel ve bölgesel siyaset nedeniyle var. ABD ile Suudi Arabistan arasındaki askeri ilişkiler, silah satın almayı, ABD'nin Suudi ordusu için yardımını ve Nixon Doktrini'nden sonra Suudi Arabistan'ın rolü gibi ABD'nin bazı bölgesel politikalarını içerir. Petrol her zaman özel ilişkinin en önemli unsurları olarak düşünülmüştür. Doğru olmasına rağmen, özel ilişki için yağın rolü ile ilgili bazı yanlış anlamalar var. ABD, Suudi Arabistan'dan önce petrol üretmeye başlamıştı ve Suudi Arabistan'ın bilinen petrol rezervlerinin tahmini çeyreğini içermesine rağmen, ABD petrol üretimi Suudi Arabistan'ın petrol üretimini 2018'de geride bıraktı. Venezüella, küresel petrol piyasasında önemli bir aktördür ve jeopolitik olarak ABD, Suudi Arabistan'dan daha fazladır. Venezüella'dan petrol ithal etmek, Suudi Arabistan'dan fiziksel olarak daha kolaydır. Petrol neden ilişkilerinin kalıcı ve önemli unsurlarından biri? Bu yazıda bu sorunun cevabı incelenecektir. Hegemonik bir güç olarak ABD, sadece kendisi için değil, aynı zamanda Japonya ve Avrupa devletleri gibi müttefiklerine de petrol sağlamaya çalışır. Bir başka önemli nokta da ABD'nin petrol fiyatlarını ılımlı bir seviyede tutmak istemesi.

Anahtar Kelimeler: Özel ilişki, Petrol, Suudi Arabistan, ABD, Hegemonya

INTRODUCTION

The close relationship between the US and Saudi Arabia is a quite known phenomenon. The close relationship has been called as “the special relationship” by the literature and two sides since the very early years of the Cold War. There are some basic elements keeping that relationship as close. In this paper these main elements are grouped under four columns which are oil, military relations, concern of regional stability and geopolitical location of Saudi Arabia. In this paper it is claimed that there are other elements which are as important as oil and military relations, even though oil and military relations are mostly thought almost only elements of the special relationship.

In this paper in the first chapter the short history of Saudi Arabia and the US relationship will be examined briefly. In the second chapter we will focus on Saudi Arabia, particularly its role in global oil market. In the last chapter we will tell the main elements of the special relationship between the US and Saudi Arabia, basically focusing on oil. All issues in the paper will be examined in the Cold War era.

1. THE BRIEF HISTORY OF THE US AND SAUDI ARABIA RELATIONS SINCE THE ESTABLISHING OF SAUDI ARABIA TO END OF THE COLD WAR

Saudi Arabia first entered the American *consciousness as a place of strategic importance in 1943* (Anderson, 1981: 3) when Roosevelt declared that “the defense of Saudi Arabia is vital to the defense of the United States.” However, the first interaction between two countries came true through the US oil companies. In 1933 “Oil of California is granted a concession to explore for oil in Saudi Arabia. After that the United States and Saudi Arabia established full diplomatic relations in 1940. In 1943, the king signed a lend-lease agreement with the US to receive financial assistance, and the US government advanced funds to keep the Saudi government afloat. The US Embassy opened its doors in Jeddah for the first time in 1944(US Department of State, 2018). On February 14, 1945 Abd Al-Aziz and Roosevelt had a meeting aboard the USS Quincy in the Great Bitter Lake. The meeting cemented strong US-Saudi cooperation in mutual security”(Long and Maisel, 2010: 147-149). A major U.S. Air Force installation (now King ‘Abd al-‘Aziz Base) was built in Dhahran, northeastern city of Saudi Arabia, in 1945 (Britannica, 2018). In 1951 two countries signed “Mutual Defense Assistance Agreement that provided the basis for US arms sales to Saudi Arabia and a permanent US military training mission.”

During the 1960s both Saudi Arabia and the US were against the pan Arabism led by Nasser. And in 1962-68 Yemen civil war the US supported Saudis even though the US had opposite position which was against the Saudis’ interests in Yemen at the beginning. The loss of power of the US in the Vietnam War and the withdrawal of the British from the Gulf at the end of the 1960s triggered the US administration to review its foreign policy. Up until the very early years of the 1970s the British was in the Gulf since late nineteenth century. The withdrawal of the British meant that there would be a power vacuum and it could cause instability and filling the gap by the Soviet Union. In the context of the Cold War it was a nightmare for the US. Therefore, these two events let the US created a new

strategy in the Gulf. However, the US was deeply involved in Vietnam. Therefore, it preferred to depend on local powers which were Saudi Arabia and Iran instead of direct intervention in the Middle East (Encyclopedia, 2018). Nixon doctrine was announced on July 25, 1969. Doctrine briefly says that there would not be direct military intervention to regional conflict anymore and instead of that the US would provide military and economic assistance to its allies (ORSAM, 2018). Hence the US would assist the nations who try to preserve status quo and try to protect regional stability. In this context the Nixon Doctrine was a twin pillar policy (Miglietta, 2002:229). These were Saudi Arabia and Iran. The Nixon Doctrine affected the U.S. decision to sell arms to Iran (Britannica, 2018). Because at that time both Iran and Saudi Arabia were close allies of the US, Iran had better military than Saudi Arabia and the US trusted on Iran about military affairs more than Saudi Arabia. However Saudi Arabia also received substantial amounts of military equipments (Miglietta, 2002: 229).

In the 1970s their close relationship was shaken by some challenging such as Arab Israeli conflict, oil crises and Camp David Accord. In 1973 “Saudi Arabia took part in the oil embargo that OPEC imposed to support the Arab position in the October War and when” the Camp David accords between Egypt and Israel, concluded with the mediation of the United States in 1978 Saudi Arabia showed its dissatisfaction (Cordesman, 2016:3) and it became another crack in their relationship. These did not create such a big dispute and despite of everything they have achieved to protect and have developed their special relationship. The period from 1978 to 1981 was a pivotal period of American-Saudi relations for a variety of reasons. The end of détente, the civil war in the People’s Democratic Republic of Yemen, Iran-Iraq war, Iran Islamic Revolution and the Soviet invasion of Afghanistan fostered greater American-Saudi cooperation ((Miglietta, 2002:231).

The overthrow of pro-American Shah in Iran and the Soviet invasion of Afghanistan triggered a new doctrine in the US. 1980: The Carter Doctrine was a policy proclaimed on January 23 1980. It stated that the United States would use military force if necessary to defend its national interests in the Persian Gulf region. Because the United States did not have significant military capabilities in the Persian Gulf region at the time the Carter Doctrine was proclaimed, the doctrine was criticized for being not backed by sufficient force. The Carter administration began to build up the Rapid Deployment Force, which would eventually become CENTCOM. In the interim, the administration expanded the U.S. naval presence in the Persian Gulf and the Indian Ocean (Wikipedia, 2018).

“During the period from 1979 to 1988 Saudi Arabia along with the US and Pakistan, supported Afghans in their resistance to the Soviet occupation of their country. The Saudis joined Reagan’s crusade on behalf of anticommunist freedom fighters, providing money to the mujahideen who were fighting the Soviets in Afghanistan.” (Ottoway, 2009:3)

On August 2, 1990 Iraq invaded Kuwait and Saudi Arabia felt threaten from the possible invading of Iraq and declared war on Iraq and requested the US’ help. The US deployed approximately 500 000 troops to Saudi Arabia in Operation Desert Shield to protect Saudi Arabia from possible Iraqi

invasion. Although the US military presence was reduced after the Operation ended, overall the US presence increased in the region. It reflected the US commitment to protecting Saudi Arabia (Al Jazeera).

2. SAUDI ARABIA

2.1. The Establishment of Saudi Arabia

Saudi Arabia was one of the states that exercised fully sovereignty during the interwar era in the Middle East. The others were Turkey, Iran and Yemen.

There were three attempts at establishing a Saudi state in Arabia. The first began in 1745 and ended in 1818 when Muhammad Ali Pasha suppressed the first attempt led by the Al-Saud. In the first attempt which was in eighteenth century Muhammad ibn Abd al-Wahhab (Britannica, 2018) and Al Saud collaborated. The second Saudi state ended in 1891 when the Al-Saud was defeated by an alliance between their traditional rivals. The third Saudi state began in 1902 when Ibn Saud retook Riyadh from the Rashidi amirs (Miglietta, 2002: 195) and in December 1925 Ibn Saud declared himself King of Hijaz after he had taken the control of the main Hijazi cities and in 1926 (Al-Rashed, 2010:42-44).

The Kingdom of Saudi Arabia was formally proclaimed in 1932. However, the borders of the modern day nation-state of Saudi Arabia were established lastly in 1936.

2.2. The Foreign Policy of Saudi Arabia in the Cold War

In order to understand the special relationship between the US and Saudi Arabia the foreign policy of Saudi Arabia should be understood. When the foreign policy of Saudi Arabia is studied it will be seen that its regional and global concerns have overlapped with the US's concerns and interests in the Middle East, and it was also like that in the Cold War era.

The foreign policy of Saudi Arabia and its regime and state survival have been integral parts of a whole. It is not possible to examine any countries foreign policy without looking at domestic concerns. However Saudi Arabia as a conservative monarchy focused on regime and state survival to build its foreign policy more than any other country, because only Saud family has kept the regime and suppressed people via money coming from oil and force.

For Saudi Arabia, the Arab world, and specifically the Arabian Peninsula and the Gulf, are the main emphasis of the foreign policy. Saudi Arabia has always tried to maintain status quo, stability and security in the region mainly because of domestic concerns (Miglietta, 2002:246).

In the Middle East US foreign policy had some major goals during the Cold War. These were the containment of the Soviet Union which was linked with security and stability of the region, preserving access to Middle East oil for the West, and supporting Israel (David: 2006:616), "expanding of export markets in the region and maintenance of regional stability by supporting conservative pro-Western nations" (Miglietta, 2002:258). Actually the last two goals needed stability in the region. Therefore, two partners of the special relationship had common concerns in the region and they led them to cooperate. Saudi Arabia willingly fitted the all American goals except supporting

Israel. However we have to say that all means is not that they had a perfect relationship, they also lived some problems and had disagreements. Despite of the problems such as 1973 oil crisis, contradiction about security goal, their relationship succeeded to stay as the special. So the most important point is that. In here the phrase of the contradiction about security goal should be explained. Up until the 1970s these positions were taken by Iran and Saudi Arabia, after that it has been Saudi Arabia and Egypt. The contradiction is on that transferring of sophisticated armaments of the allied regional powers threatened the stability of the region. In early 1970s the development of Iranian military capabilities via the US aid caused to escalating of territorial conflict with Iraq.

2.3. Saudi Arabia and Oil

Saudi Arabia contained an estimated quarter of the world's known oil reserves and was capable of supplying nearly half of the US petroleum needs by 1980 (Halliday, 2002: 47). "In 1948, a pot of gold was discovered. Aramco discovered the Ghawar oil field, the mother lode of the world's fields. Ghawar today still has 70 bb compared to the total current U.S. proven reserves of 20 bb. That means it still holds more than three times as much as all the oil reserves in the U.S (Ottoway, 2009.2)." Except Ghawar oil field the third most important oil field in the world which is the Safaniya field is in also Saudi Arabia (Cunnigham:2018). Moreover, the Kingdom's small domestic needs, the kingdom's dominance of international crude oil markets is unchallenged (Country Studies: 2018).

Another important point about Saudi Arabia in the context of oil is that the Saudi Arabia is the "swing producer." By definition a swing producer is a supplier that has a large amount of spare capacity; so much so that they can influence market prices by ratcheting their output up or down at will. Typically, swing producers try to "balance", or artificially regulate the market to keep prices robust and stable (Tertzakian, 2018). "Therefore, within limits, Saudi oil production policies can have a profound impact on international prices. Since the early 1970s, the kingdom has occasionally used this dominance to influence oil prices, usually to further its objectives of sustaining long-term oil consumption and ensuring economic stability in the industrialized world (Country Studies, 2018).

3. THE MAIN ELEMENTS OF THE SPECIAL RELATIONSHIP BETWEEN THE US AND SAUDI ARABIA

"For almost eight decades the US has identified Saudi Arabia's territorial integrity, its internal stability, and its traditional leadership as essential to the protection and promotion of American national interests in the Kingdom and in the Middle East. American and Saudi officials refer to this bond as "the Special Relationship (Habib, 2003:1). Since the early 1930s, though it was not described as a special relationship until after WWII."

In here my main argument is that the US and Kingdom had some permanent elements that created the special relationship even though they had some temporary elements during the Cold War.

Politically, Saudi Arabia is important as a result of its capability to influence other regional actors and according the calculations of American decision makers, and second reason is that Saudi Arabia has generally been supportive of American foreign policy initiatives and thirdly after the Iran

Islamic Revolution “the United States and Saudi Arabia have shared objectives of containing Iran (CFR, 2018).” Finally, the US has looked Saudi Arabia to provide leadership and stabilizing force in the area. The kingdom provided a counterweight to radical forces in the region by aiding other pro-Western governments (Miglietta, 2002:222).

Militarily, there is quite strong relationship about arms sales and the US contribute the building up Saudi Arabia’s military infrastructure during the Cold War. As we will see in the below its clearest example was 1962-1968 Yemen war. Moreover, in the Cold War the US had bases in Saudi Arabia and it helped the US to pursue its interests in the Middle East. Moreover, we can examine Carter doctrine in the context of military relations.

From natural resources side, as it is mentioned throughout the paper oil has been always one of the most important parts of their relationship. From the very early age of the special relationship the US has sought to guarantee its access to Middle East oil and tied to control oil prices in the global market with Saudi Arabia which has been one of the most important actors in oil market.

Economically, “the US has sought to provide a new market for American trade and commerce (Habib, 2003:168).” Apart from oil they have other strong commercial ties. “Saudi Arabia was an important in international finance and greatly influences the American economy. This was reflected in the investment holdings made by Saudi Arabia in the US. During the 1970s and 1980s Saudi trade with the US increased. Finally, in the late of the 1970s Saudi Arabia became the seventh market for the US goods, services, and technologies (Miglietta, 2002: 261-262).”

Geopolitically, Saudi Arabia has been always an important country for the US. However, it became more important especially after the Iran Islamic Revolution. Up until 1979 Iran was more important than Saudi Arabia, because Iran was more reliable ally than Saudi Arabia. When the US lost its most important ally in the Gulf, and Saudi Arabia became the only chance for the US in the Gulf. Even though the US tries to keep a good relationship with other GCC states, it is doubtful that American national security interests will be served by increasing its political influence in other GCC countries. Hence Saudi Arabia became the only chance because other Gulf countries are quite small on account of population, political influence and military power and also they are internally weak even though they are quite rich. Therefore, geopolitical location of Saudi Arabia and its position within the Gulf States has made it quite significant ally for the US especially at the end of the 1970s. It should be mentioned that the US had no interest about other GCC countries until the withdrawal of the British, because the British had the control of these countries’ territories almost till early 1970s.

To sum up all these factors we can refer James Byrnes’, F. D. Roosevelt’s Secretary of State, early but quite true speech “the President determined that in view of strategic location of Saudi Arabia, the important oil resources of the kingdom and the prestige of Ibn Saud throughout the Arab world, the defense of Saudi Arabia was vital to defense of the US (Aarts and Nonneman, 2005:377).”

During the Cold War these were reasons that show us why the US was interested in Saudi Arabia quite much. From the beginning “Saudi Arabia has been concerned with regime and state

survival. Saudi Arabia has viewed the preservation of the monarchy in its neighborhood as essential to the security and stability of its own regime (Ennis and Momani, 2013:1128-1130).” These are the US’s interests and reasons to have the special relationship with Saudi Arabia. The biggest factor in the beginning of the special relationship in terms of Saudi Arabia is that unlike Britain and France the US did not have a history of colonization in the Middle East and the Saudis need “for an American defense umbrella (Habib, 2003:13).” All these interests established the suitable environment in which implementation of the alliance and the special relationship took place. The military buildup of Saudi Arabia was a tool to accomplish these goals (Miglietta, 2002: 22). What they have done has a sensible basis.

While the US looks to Saudi Arabia to provide stability in the Middle East and particularly in the Gulf, the way to control global oil prices and the Saudis look to the US as guaranteeing regional security (Miglietta, 2002:21) and so stability in both the region and inside of the Kingdom. Therefore, we cannot describe their relationship as unilateral; Saudi dependency to the US. Both of sides try to maintain the relationship because of their interests on the region, and about Saudi Arabia the relationship is not just about its regional goals. According to Saudis there is not stability in the country as long as there is not stability and security in the Middle East. Therefore “with Saudi Arabia, national security interests were predominant in forging and implementing the alliance. Domestic politics served as a reinforcement of the over-militarization of the alliance, and ultimately was a factor in American decision maker ((Miglietta, 2002: 21).” In the literature some scholars describe the relationship as “asymmetric interdependence (Hinnebusch, 2003:4).” It means is that Saudi Arabia depends on the US more than the US’ dependency on Saudis even though both of sides need each other.

4.1. Geopolitical Location of Saudi Arabia

The US’ geopolitical “interests also played a major role in the development of the early U.S.-Saudi security partnership as the threat of Soviet influence in the Middle East (Hancock, 2015:5)” and it increased after the Iran Islamic Revolution. Although Saudi Arabia officially was neutral during the World War II, the Kingdom allowed Britain and the US to over-fly Saudi territories. In the very early years of their relationship and after Iran Islamic Revolution, Saudi Arabia’s strategic location overlapped the US’s geopolitical interest in the Gulf therefore this triggered closer relationship between two countries. During the 1990s Saudi Arabia’s location became important again for the US foreign policy that was dual containment. The dual containment policy focused on Iraq and Iran which were other important actors in the Gulf.

4.2. Oil

The first major interaction between the United States and the modern kingdom of Saudi Arabia began between U.S. oil businessmen and King Abd al-Aziz. “The foundations of an extensive relationship were formed between the two countries in 1933 when King Abd al-Aziz granted an oil concession to Standard Oil Company of California” (now Chevron) (Miglietta, 2002: 196). “King Abd al-Aziz was eager to grant the concession to an American company as it offered better financial terms

than the British.” However better price was not only reason to grant concession to an American company. The second reason why Abd al-Aziz did not want to grant the concession to British, because Ibn Saud did not want to British gain predominate influence within Saudi Arabia (Miglietta, 2002: 196). When the situation of the Middle East and particularly the situation of the Gulf is thought, it will be seen how accurate this move of Ibn Saud. As Cleveland and Bunton have argued “the interwar era in the Arab territories was a period of Anglo-French dominance (Cleveland and Bunton, 2009:172)”. Britain retained the control of Egypt and took the mandatory of Iraq, Transjordan and Palestine. About Iraq, oil was one of the reasons why Britain was quite keen on Iraq Cleveland and Bunton, 2009:172).” “At the end of the ninetieth century the region that today includes GCC countries was under the rule of British. However, the region that was under control of British did not encompass the Najr and Hijaz (Hanieh, 2015:42). There was French mandate in Lebanon and Syria. Yemen, Turkey, Iran and Saudi Arabia were independent totally. When all of them are thought, it could easily be said that British and France were seen as evil states against the independence of the Middle East. Therefore, Ibn Saud preferred to grant oil concession to the US that had no colonial history. The last reason is of course full independence of Saudi Arabia. Unlike most of other regional countries Saudi Arabia exercised fully independence. Mandate states were not able to act as they wish, because mandatory states did not allow them. Mandatory states forced them to sign some agreements that granted concession in economic field for themselves, provided military basis and let mandatory states to deploy troops in their territory. Because Saudi Arabia acted as it wishes without the existence of a mandatory state could grant concession to the US.

The important place of oil in the special relationship between Saudi Arabia and the US is a fact by known all. We should keep in mind that the very early relations between both countries were as the result of oil, and there is a consensus about that in the literature. However, we know that the US had started to produce oil before than Saudi Arabia. Therefore, the question why Saudi oil has been important for the special relationship will be tried to answer in this section.

Saudi oil was quite important for the US by starting from the 1930s and during the Cold War. There are some reasons why the US has been interested in Saudi oil. First of all Saudi oil was quite important during the Second World War because of the US Navy (Miglietta, 2002:196). Second was that the US as a hegemon power after the World War II has key strategic interests in the region. These are securing easy access for itself and guaranteeing an open and secure market for Japan and Europe (Byman and Moller, 2016:7). “Thirdly Saudi oil was considered essential to facilitate the European Recovery Program in order to strengthen Western Europe against Soviet influence (Miglietta, 2002:198).” As we see both the Second World War and the Cold War was the main context which increased the relevance of the US towards Saudi oil. Fourthly, both the US and Saudi Arabia has a common interest about global oil market. Both counties aim to keep oil prices as moderate and stable.

“In 1980, President Jimmy Carter declared “An attempt by any outside force to gain control of the Persian Gulf region will be regarded as an assault on the vital interests of the United States of

America, and such an assault will be repelled by any means necessary, including military force.” Carter Doctrine was narrowly directed at the Soviet Union. But it also reflected the broader reality revealed by the oil shocks of the 1970s: The American and, indeed, global economies were profoundly dependent on Middle Eastern—and specifically Persian Gulf—oil (Barness and Bowen, 2015:5).” However, Carter Doctrine was not the first declaration of the US’ interest on Saudi oil, (It was about Persian Gulf but because of the paper’s aim I will focus on Saudi Arabia.) As it was mentioned before Roosevelt declared similar thing in the very early years of two countries’ relationship, in 1943.

“In 1943, Roosevelt and his administration began to realize that oil was going to be very important in the future. A relationship started to develop. In order to provide military and economic aid to Saudi Arabia, Roosevelt declared that ‘the defense of Saudi Arabia is vital to the defense of the United States.’ In 1944, the California Arabian Standard Oil Company that Chevron had set up became Arabian American Oil Company, or Aramco. Aramco was not just an oil company. It became something like a proxy for the U.S. government in Saudi Arabia. It was Aramco that introduced modernization to Saudi Arabia (Ottoway, 2009:2). In the years following World War II, as Aramco expanded its role in Saudi Arabia, the idea of “modernization” emerged as a central component of American foreign policy toward newly independent states (UMASS, 2018).”

“Oil was discovered and developed in commercial quantities by 1938. By 1940 it was estimated that the oil reserves in Saudi Arabia exceeded the reserves of the United States (Miglietta, 2002:196)”. The oil not only was the cause of the beginning of the relations, but also it was the cause for relations to continue by developing. The more Saudi oil production increased, the more the relations between both countries improved. “Rising of oil production necessitated a greater amount of economic and military planning that was done assistance with American officials in ARAMCO (Miglietta, 2002:196).”

The formation of the American-Saudi alliance had its origins in maintaining Western access to oil. After World War II, Saudi oil became significant for both economic and strategic reasons, as its market share rapidly expanded. This became significant as Saudi Arabia provided a large percentage of the oil that was essential to rebuild industry in Europe. Rebuilding Western Europe after World War II was important for the US. Economically Western Europe would be a market for the US export. Politically and strategically rebuilding there was important in order to block spreading of communism (Miglietta, 2002:212).

“Ensuring the free flow of oil represents perhaps the most constant, and many would say the most important, US interest in the Middle East. Since at least the 1970s, America’s key strategic interests in the region have involved not only securing easy access for itself but also guaranteeing an open and secure market for Japan and Europe.” In the Middle East Gulf states and especially Saudi Arabia, are key oil producers, exporting far more than they consume (Byman and Moller, 2016:7). However the other most important thing is that the US wants to keep the oil prices as moderate with the help of Saudi Arabia. As the one of the largest oil producer and exporter country Saudis has an

important effect on oil prices. Therefore, not only accessing oil, but also control of oil prices in the global oil market is crucial for the US.

Although oil became the first reason to establish the relationship between the kingdom and the US and it has always been an important factor to foster the special relationship, it sometimes could create problems. The clearest example lived between 1973 and 1974. The fourth Arab Israeli War, called Yom Kippur War or October War, broke out on October 6, 1973 between Syria, Egypt and Israel. *After almost two weeks Saudi Arabia started an oil embargo* under the aegis of the Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC, 2018). Although the embargo seemed an economic response, indeed it was a political response against a political problem.

When the oil embargo was started in October 1973, it was not a shocked, because Saudi Arabia had warned that “they could use oil as a weapon to influence American policy (Miglietta, 2002:274) and they could use as leverage to offset one-sided US support to Israel (Long and Maisel, 2010:84).” OAPEC started to cut back oil exports, “an absolute embargo on the US and the Netherlands, considered especially friendly to Israel (Long and Maisel, 2010:84)”, “and production by 5 percent from September 1973 until the Israelis withdrew from Arab territories (Miglietta, 2002:274)”.

“When the war broke out, President Nixon personally assured Faisal that the US intended to remain evenhanded during the fighting and to strive to establish a cease-fire. However, on October 19 Nixon asked Congress for \$2.2 billion in military aid to Israel, two days later Faisal declared the request to be not only gratuitous but a betrayal of the president’s personal assurance to him. The following day OAPEC started embargo (Long and Maisel, 2010:84).”

The embargo lasted until September 1974. Although in short term the embargo was good for the Saudis, in the long term the impact of embargo was contrary to the Saudis’ economic interest. “Ironically, the rapid rise in oil prices that the embargo sparked was totally contrary to Saudi Arabia’s long held policy of price moderation (Long and Maisel, 2010:84).” In that point we should remind that the US and Saudi Arabia have a common view about oil prices during the Cold War. Both of them have favored stable and moderate price.

4.3. Military Relations

Military links between Saudi Arabia and the US is another main element of the special relationship. Both of them have common interests mentioned above in the Middle East. In order to accomplish these interests, the US has helped the development of military infrastructure of the kingdom and sold arms. However, these arms sales not only are about military dimension of their relations, but also about economic dimension of their relations.

Unlike oil the first interaction about military aspects of relations came true in the early years of the 1940s. “In 1943 lend-lease aid provided that a US military mission arrived to train Saudi army and the USAF began construction of an airfield at Dhahran (Halliday; 2002: 51-52).”

“The United States has long been Saudi Arabia’s leading arms supplier. The military relationship between them began to escalate in the mid-1960s as the Saudis acquired more and better quality American armaments. Arms purchase was not the only dimension of their military relations. During the 1960s American advisors made various suggestions in the development of Saudi military (Miglietta, 2002:209).”

Saudi Arabia did not purchase weapons only for wars. When Saudis have tried to develop and modernize its all military forces, they purchase. In the period between 1971 and 1980 Saudi Arabia went through complex changes. Two things helped that. Firstly, when Saudi Arabia tried to modernize its military the US gave an opportunity to Saudis to their military expand their military capacities, because both of sides’ aims overlapped. While Saudi Arabia was developing its military, the US was pursuing the policy which aimed to have militarily strong regional allies to guard its interests in the region (Miglietta, 2002:276). These came through after Nixon had said that the direct intervention would be stopped, and instead of that allies would be supported economically, militarily. Second thing is about 1973 oil crisis. After fourth Arab Israeli conflict, OPEC started oil embargo against the west. Therefore, increase in oil prices gave the kingdom the means to accomplish developing and growing the Saudi Army (Miglietta, 2002:211).

U.S.-Saudi military cooperation peaked in the first Gulf War in 1991. More than half a million U.S. troops deployed the region, with many based in Saudi Arabia and during the war the troops’ number of the coalition was in Saudi Arabia were 550,000. However, number of the troops in the kingdom reduced to 5,000. Moreover, this crisis escalated the arms relationship between two countries. In the 1990 the Saudi percentage of arms agreements was over 40 percent of the total arms agreements and deliveries. (Miglietta, 2002:265)

4.4. The US- Saudi Arabia Security and Stability Partnership

Stability and security of the Middle East are tools to achieve other interests of the US in the region. In order to maintain easy access to Middle Eastern and especially Gulf oil, support Israel, expanding of export market and support pro American regime in the region the US has tried pursuing stability and security of the region since World War II. During the Cold War limiting Soviets’ and pro Soviet Middle Eastern states’ effects in the region were the primary interests of the US. The US’s these interest overlapped the Saudi regime’s interest and they collaborated during the Cold War. The conservative Saudi Arabia’s most important concern has been continuing regime stability and security by protecting the kingdom from both internal and external threats. However, it was not only Saudi Arabia’s concern, but the US also was concerned the security of Gulf in the Cold War.

As a conservative kingdom Saudi Arabia from the early 1930s to today has been quite oppressive, conservative and sensitive about security and stability. During the Cold War Saudi Arabia felt threaten from communism and it caused that Saudis wished closer relations with the US against Soviet threat by using Soviet threat. Even there was no direct Soviet threat to Saudi Arabia; it was

scared of that, because Saudis has thought that anything bad about Middle East and especially about Gulf could affect their regime's stability.

Not only Soviet threat but also Pan Arabist threat which came from Egypt ruled by Nasser was one of the main concern on the Kingdom in the Cold War. Revolutionist and Pan Arabist bloc led by Nasser in the Middle East was another threat against conservative and strict monarchies of Arab world led by Saudi Arabia. Between these two rivalry blocs the US was mostly supporter of the second bloc. In this context because the first bloc was a threat to stability of the region, Saudi Arabia was supported by the US.

The other main threats against the stability of the region were the Iran Islamic Revolution and the invasion of Kuwait. In these two cases the US and Saudi Arabia collaborated to provide stability in the region for their own interests.

CONCLUSION

During the Cold War some issues in the Middle East led the US and Saudi Arabia to have closer relations. In the 1960s Pan Arabist and revolutionary states led by Nasser's Egypt challenged the pro-Western and the US allies such as Saudi Arabia. Throughout the 1960s the conservative and anti-revolutionary Saudi Arabia and Egypt were the leader of two opposite groups and their ideological rivalry turned into a proxy war in Yemen. During this process the US supported conservative monarchy of Saudi Arabia, because both Saudis and the US were worried about the stability of the Middle East. Other issues that led closer relations between the US and Saudi kingdom were containment of Iran after 1979 and dual containment of Iran and Iraq after Iraqi invasion of Kuwait in 1990. Even though these created closer relationship between two countries in the Cold War, these were temporary factors of their relationship. Although these temporary factors triggered to establish a close relationship, it should be kept in mind that these factors were and are not the main and permanent elements of the special relationship.

The paper argues that the main elements of the special relationship between the US and Saudi Arabia that were geopolitical location of Saudi Arabia, oil, military relations and security-stability concern on the Middle East and especially in the Gulf created strong and close relationship in the Cold War. It is claimed that oil was the creator element and it has been also the main and permanent element of the special relationship. However, the role of other three elements should not be underestimated.

REFERENCES

Aarts, P., Nonneman, G. (2006) *Saudi Arabian in The Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs*, London: Hurts&Company.

Al-Rasheed, M. (2010) *A History of Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press.

American Başkanlarının Ortadoğu Doktrinleri. Retrieved May 13, 2018, from http://www.orsam.org.tr/files/OA/78/5_info1.pdf.

Barness, J., and Bowen, A. (2015) Rethinking US Strategy in the Middle East. *The Center For The Middle East At The Baker Institute For Public Policy And The Center For The National Interest*.

Byman, D., Moller, S. B. (2016) *The United States and the Middle East: Interests, Risks, and Costs*, In Jeremi S., Benjamin V. (Ed.). *Sustainable Security: Rethinking American National Security Strategy*. Oxford University Press. http://www.tobinproject.org/sites/tobinproject.org/files/assets/Byman%20%26%20Moller%20-%20The%20United%20States%20and%20the%20Middle%20East_0.pdf

Carter Doctrine. Retrieved May 23, 2018 from <https://www.encyclopedia.com/history/united-states-and-canada/us-history/carter-doctrine>.

Carter Doctrine. Retrieved May 16, 2018, from <http://www.orchestratingpower.org/lib/Presidential%20Doctrines/39%20Carter/Carter%20Doctrine%200wiki.doc>.

Cleveland W., Bunton M. (2009) *A History of the Modern Middle East*. Boulder: Westview Press.

Cordesman A. H. "Saudi Arabia and the United States: Common Interests and Continuing Sources of Tension." Center For Strategic International Studies, February 29, 2016. Retrieved May 22, 2018, from https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/160229_Cordesman_Saudi_Arabia.pdf.

Cuningham, N. "Here Are The World's Five Most Important Oil Field", *Oil Price.Com*. Retrieved May 23, 2018, from <https://oilprice.com/Energy/General/Here-Are-The-Worlds-Five-Most-Important-Oil-Fields.html>

Dhahran. Retrieved May 16, 2018, from <https://www.britannica.com/place/Dhahran>.

Ennis C. A. and Momani B. (2013) Shaping The Middle East in The Midst of The Arab Uprisings: Turkish and Saudi Foreign Policy Strategies. *Third World Quarterly*. 34 (6), 1127-1144.

Habib, J. S. *Saudi Arabia and the American National Interest: An Interpretive Study of A Special Relationship* USA: Universal Publisher.

Habib, John S. (2003) *Saudi Arabia and the American National Interest: An Interpretive Study of a Special Relationship*. Universal Publishers.

Halliday, F. (2002) *Arabia Without Sultans*. London: Saqi Books.

Hancock, J. S. (2015) *The Eagle in The Desert: The Origins of the US-Saudi Arabian Security Partnership*. Master of Arts In Security Studies Naval Postgraduate School. Master Thesis.

Hanieh, A. (2015) *Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf*. Bahadır Ahıska, Sevgi Doğan (çev). Ankara: Nota Bone.

Hinnebusch, R. (2003) *The International Politics of the Middle East*. Manschester: Manschester University Press.

Holsti, K.J. (2015) Exceptionalism in American Foreign Policy: Is It Exceptional. *European Journal of International Relations* 17 (3). <http://dx.doi.org/10.1080/13537120600889886>

<https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/05/saudi-relations-timeline-170518112421011.html>.

King Abdul Aziz Air Base. Retrieved May 11, 2018 from <https://www.globalsecurity.org/military/facility/dhahran.htm>.

Long, D. E., and Maisel, S. (2010) *The Kingdom of Saudi Arabia*. Florida: University Press of Florida.

Making the Desert Modern. Retrieved May 23, 2018, from <http://www.umass.edu/umpress/title/making-desert-modern>.

Miglietta, J. P. (2002) *American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992: Iran, Israel, and Saudi Arabia*. Maryland: Lexington Book.

Muhammad ibn Abd al-Wahhāb. (n.d) Retrieved May 21, 2018, from <https://www.britannica.com/biography/Muhammad-ibn-Abd-al-Wahhab>

Nixon Doctrine. (n.d) Retrieved May 05, 2018, from <https://www.britannica.com/event/Nixon-Doctrine>.

Ottoway, D. (2009) The U.S. and Saudi Arabia Since the 1930s. *Foreign Policy Research Institute*, 14 (21).

R. David, Steven.(2006) American Foreign Policy Towards the Middle East : A Necessary Change?: *Israel Affairs*. 12 (4).

Rosati J. A. and Scott R. (2011) *The Politics of United States Foreign Policy*. Wadsworth: Wadsworth CENGAGE Learning .

Saul, R. (2012) American Foreign Policy During the Cold War. *US Foreign Policy*, edited by Michael Cox and Doug Stokes, 60-81. Oxford University Press.

The Elements of Exceptionalism in the United States Foreign Policy. Retrieved May23, 2018, from <http://www.stratagem.pk/strategic-pulse/elements-exceptionalism-united-states-foreign-policy/> .

The History of American Foreign Policy. Retrieved April 19, 2018, from <https://courses.lumenlearning.com/boundless-politicalscience/chapter/the-history-of-american-foreign-policy/>.

The House of Saud: A Brief History of the Family That Owns Saudi Arabia. Retrieved May 12, 2018, from <https://www.haaretz.com/.premium-the-history-of-the-house-of-saud-1.5365900>.

Twin Pillar Policy. Retrieved May 22, 2018, from <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/twin-pillars-policy>.

US Department of State. "US Relations with Saudi Arabia." Accessed by May 5, 2018. <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3584.htm>.

US Saudi Relations: Timeline. (n.d). Retrieved May 16, 2018, from <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/05/saudi-relations-timeline-170518112421011.html>.

US-Saudi Relations. Retrieved by May 05, 2018, from <https://www.cfr.org/backgrounders/us-saudi-relations>.

www.uPUBLISH.com/books/habib.htm

SURİYELİ SİĞINMACILARIN TÜRKİYE İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİLERİ- LİTERATÜR ARAŞTIRMASI (2011-2018)

Aycan Gelekçi¹

Arif Kılıç²

Oytun Meçik³

ÖZ

Dünya her geçen gün en büyük insani krizle karşı karşıya kalmaktadır. Son yıllarda sivil çatışmaların yerinden ettiği insanların sayısı gittikçe artmıştır ve bu durum ev sahibi ülkeler için de büyük zorluklar yaratmaktadır. Bu çalışma, Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri hakkındaki güncel literatürü gözden geçirmektedir. Suriyeli mülteciler konusu, Türkiye için önemli etkileri söz konusu olan popüler bir konudur. Türkiye, Suriyeli mültecilerin büyük bir çoğunluğu ile baş başa kaldığı için; entegrasyon, göçmenler, göçmenler ve yerli işçiler arasındaki iş rekabeti ve mültecilere sosyal hizmetlerin maliyeti ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmada, göçün ekonomik koşullar üzerindeki etkileri ve entegrasyon politikaları hakkındaki tartışmalı konular hakkındaki yeni tartışmalar özetlenmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'deki mültecilerin daha iyi entegrasyonunu sağlayacak reformlar ve politikalar tasarlamayı amaçlayan politika önerilerine yer verilmektedir. Bu politikaların makroekonomik politikalar ile bütüncül olarak tasarlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Suriyeli Sığınmacılar, İşgücü Piyasası, İstihdam, Göçmen İşçi, Entegrasyon

Jel Kodları: F22, J21, J61

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, gelekciaycann@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, arfklc90@gmail.com

³ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, oytunm@ogu.edu.tr

THE EFFECTS OF SYRIAN REFUGEES IN TURKEY LABOR MARKET- LITERATURE SURVEY (2011-2018)

ABSTRACT

The world is currently facing the largest humanitarian crisis day after day. The growing number of people displaced by civil conflicts has increased dramatically in the recent years and this is posing enormous challenges to host countries. This paper provides a review of the recent literature on the impact of Syrian refugees in Turkish labor market. Syrian refugees is a popular phenomenon that has important implications for Turkey. Since Turkey is large recipients of Syrian refugees, they face challenges of integration, immigrants, job competition between migrant and native workers, and associated costs of social services to the refugees. This paper also summarizes incipient discussions on the impacts of migration on economic conditions and controversial issues about integration policies. In conclusion, the paper highlights a few policy recommendations calling for better integration of refugees in Turkey, designing reforms and policies. These policies should be integrated with macroeconomic policies.

Keywords: Immigration, Syrian Refugees, Labor Market, Employment, Migrant Worker, Integration

Jel Codes: F22, J21, J61

GİRİŞ

2010 yılında Tunus halkının adaletsizliklere ve bunları ortaya çıkaran iktidarlara karşı verdiği kitlesel tepkiyle başlayan Arap Baharı, kısa zamanda benzer adaletsizlikleri içinde barındıran Mısır, Libya, Bahreyn gibi ülkelerde de halkın yönetime aktif bir şekilde karşı çıkmasıyla büyümüştür. 2011 yılında Suriye'de Esad yönetimine karşı gösterilen benzer bir tepki ise zamanla çok daha sert bir hale gelerek silahlı bir örgüt olan ÖSO (Özgür Suriye Ordusu)'nun kurulmasıyla sonuçlanmış ve iç savaş başlamıştır. Bu iç savaşta, emperyalist ülkelerin çıkarları dâhilinde konumlanmaları ise savaşın anlamını, boyutunu ve niteliğini oldukça değiştirerek, savaşın daha kaotik bir yapıda seyretmesine ve uzamasına sebep olmuştur.

Yedi yıldır devam eden Suriye iç savaşı, dünya tarihindeki en büyük kitlesel göç hareketlerinden birinin başlamasına sebep olmuştur. Türkiye, Suriye'den en fazla göç alan ülke olarak, Avrupa'ya geçmek veya doğrudan Türkiye'ye yerleşmek isteyen göçmenlerin hedefi haline gelmiş, göçmenlerin yasal ya da yasa dışı yollara başvurarak girmeye çabaladıkları bir ülkeye dönüşmüştür. Başlangıçta geçici olarak gelen sığınmacılar, savaşın bir türlü sona ermemesinden ve diğer sebeplerden dolayı zamanla daha fazla kalıcı olma eğilimi göstermişlerdir. Bu durumun, Türkiye'ye birçok etkisi olmakla beraber, en büyük etkilerinden birisi, Türkiye'nin işgücü piyasasına olmuştur. Kayıt dışı ve kayıtlı istihdam oranları ve ücret düzeylerinde meydana gelen dönüşümler, işgücü piyasasında olumlu olabildiği gibi olumsuz sonuçlara da neden olmuştur.

İşgücü piyasasındaki bu etkilerin ve sonuçlarının belirlenerek ortaya konulması önemli olmakla beraber, aynı zamanda göçmenlerin Türkiye'deki işgücü piyasasına nasıl entegre edilmesi gerektiğiyle ilgili de yol gösterici nitelikte olacaktır. Böylece çeşitli politika önerileri yapılabilecektir. Ancak söz konusu politikaların uygulanabilirliğini, Türkiye'nin; ekonomik yapısı, istihdam politikası, göçmenlerin sahip olduğu işgücünün niceliği ve niteliği, siyasi ve ekonomik krizler, faiz oranı, enflasyon, yatırımlar, tasarruflar ve yabancı sermaye yatırımları gibi birbiriyle bağlantılı ve birbirleriyle olan ilişkileri özgün bir dinamiğe sahip olan birçok faktörü ele alarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu tür bütünsel kavrayışa sahip olmayan bir değerlendirmenin sonucunda yapılacak olan politika önerileri ise Türkiye gerçekliğinde karşılık bulamayan, teorik olarak doğru ancak pratik kavrayıştan yoksun bir yapıya sahip olacaktır.

Bu çalışmada, Suriyeli göçmenlerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri hakkında gerçekleştirilen araştırmaların bulgularından hareketle, göçmenlerin entegrasyonu, sürece etki eden faktörler gibi kriterler göz önüne alınarak değerlendirilecek ve somut bir entegrasyon politikasının ortaya konması amaçlanacaktır. Bu amaçla, öncelikle Türkiye'deki Suriyeli profilinin ortaya konulmasını takiben, ilgili literatür ışığında, Türkiye ekonomisinin mevcut durumu irdelenecek ve söz konusu politikaya dair öneriler ortaya konulmuştur.

1. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SİĞINMACILARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Arap Baharının bir uzantısı olarak Suriye'de başlayan iç savaş, bir insanlık dramı haline gelmiş ve bir takım etkileri, komşu ülke olan Türkiye'ye de sıçramıştır. 2011 Nisan ayında Hatay Cilvegözü

sınır kapısından küçük bir grupla başlayan göç, zamanla tarihin gördüğü en büyük kitlesel göç hareketlerinden birine dönüşmüştür. Suriye ile olan 911 km'lik sınır boyunca, hemen her yerden birçok insan Türkiye'ye akın etmeye başlamıştır. Türkiye, insani boyutlarıyla ön plana çıkan bu travmatik süreç karşısında, gelen insanlara açık kapı politikası uygulamış ve uluslararası hukuk ilkeleri bağlamında geçici koruma sağlamıştır. Uygulanan açık kapı politikası sonucunda ve Avrupa'ya geçiş için bir köprü işlevi görmesi sayesinde Suriye'den kaçan mültecilerin yaklaşık yüzde ellisi Türkiye'ye sığınmıştır (Erdoğan & Ünver, 2015).

Resmi olmayan rakamların çok daha fazla olduğu düşünülse de, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün en son açıkladığı verilere göre, geçici koruma kapsamında ülkemizde bulunan Suriyelilerin sayısı 3.5 milyonu geçmiş durumdadır. Bu sayının 202.358'i geçici barınma merkezlerinde kalmakta olup, 3.345.915'i bu merkezlerin dışında yaşamaktadırlar. Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin en çok bulunduğu il 563.963 kişi ile İstanbul'dur. Bu ili sırayla Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep ve Mersin izlemektedir. Bu durum yoğun şekilde göçe maruz kalan bu illerde, büyük bir sosyal ve ekonomik entegrasyonun gerekliliğini ön plana çıkarırsa da, ileri bölümlerde değineceğimiz üzere mevcut koşulların bunu sağlamakta yeterlilik göstermediği yönündedir.

Türkiye'deki Suriyelilerin en dikkat çeken özelliklerinden birisi büyük çoğunluğunun 18 yaş altındakilerden oluşmasıdır. Tablo 1'e göre, 18 yaş altında bulunan Suriyeli sayısı 1.669.958'dir. Bu durumu, Suriyeliler ile ilgili ülkemizi ilgilendiren en önemli sorun olarak görmek mümkündür. Zira bu kitlenin eğitimi ve ilerideki istihdam gereksinimlerinin yapısı ülkenin geleceğinde rol oynayacaktır. Bu kitlenin önemli kısmını oluşturan çocuklar; göçten en fazla etkilenen, özellikle Suriye'deki iç savaş gibi şiddete maruz kalarak kaçmak zorunda kalan, en zayıf kesimdir. Bu durum göz önüne alındığında, psikolojilerinde oluşan travmalar, sağlıklı bir çerçeveye oturamadığı takdirde suça karışma oranlarının artacağını ortaya koyar (Aydın, Şahin, & Akay, 2017). Bu çocukların iyi eğitimler alması ve işgücüne nitelikli birer birey olarak kazandırılmaları, bir zorunluluktur. Fakat bu durum, Türkiye'nin mevcut sosyo-ekonomik koşulları göz önünde bulundurulduğu takdirde, çok daha zor bir hal alacaktır. Türkiye hâlihazırda eğitim seviyesinin ve işgücüne katılma oranının çok düşük olduğu bir ülke (%53,3, 15 yaşın üzerindeki nüfusun sadece %22,89'u lise mezunuyken, üniversite mezunlarının ise yalnızca %15,15 oranındadır) konumundayken bu sürece dair kestirim yapabilmek oldukça güçtür.

Tablo-1: Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

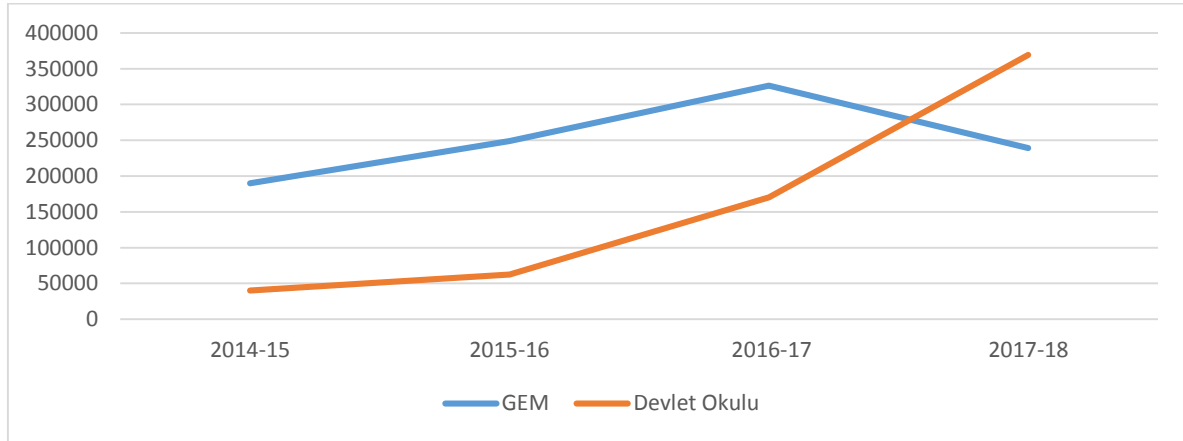
Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
Toplam	1.923.888	1.624.385	3.548.273
0-9	525.898	492.331	1.018.229
10-14	191.050	175.544	366.594
15-18	157.982	127.153	285.135
19-59	994.704	771.344	1.766.048
60+	54.251	58.013	112.264

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.

Mevcut duruma bakıldığında, Suriyeli öğrenciler için devlet okullarına yerleştirme ya da geçici eğitim merkezleri kurularak eğitimlerini buralarda gerçekleştirme gibi yollar izlendiği görülür.

Şekil 1, 2014-2018 yılları arasında devlet okulları ve geçici eğitim merkezlerindeki öğrenci sayılarını göstermektedir.

Şekil 1: 2014-18 Yılları Arasında GEM ve Devlet Okullarındaki Öğrenci Sayıları

Kaynak: MEB istatistikleri (aktaran Coşkun ve Emin, 2018).

Geçici eğitim merkezleri, krizin başladığı zamanlar için, bir acil durum aracı olarak kurulmuşlardır. Zamanla devlet okullarında okuyan öğrenci sayısı artış gösterse de, bu öğrencilerin tamamının devlet okullarına yerleşmesi entegrasyon açısından önemlidir. Ayrıca başlangıçta isteğe göre kayıt alan okullar, zamanla anaokulu birinci ve beşinci sınıflar için kayıtları zorunlu hale getirmiştir (Coşkun & Emin, 2018). Bu olumlu bir gelişme olmakla birlikte, okul çağındaki nüfus düşünüldüğünde, hala yetersiz bir sayı olduğu ortadadır.

2. SURİYELİ SİĞINMACILARIN İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİLERİ

Göçmenlerin sayısı ve işgücünün niteliğinin belirlenmesi gerek entegrasyon politikaları gerekse de Türkiye’de işgücü piyasasına yönelik potansiyel etkinin analiz edilmesi için oldukça önemli bir anlam ifade etmektedir. Elbette bu durumun yanında, bu etkiler Türkiye’nin ekonomik yapısından ve hâlihazırda var olan ekonomik sorunlarından, istihdam politikalarından bağımsız değerlendirilemez. Örneğin, Suriyeli göçmenlerin işgücüne katılımlarını sağlamak için yapılan yasal düzenlemeler 11 Ocak 2018 yılında yürürlüğe girmiş olduğundan, göçmenlerin bu tarihten önceki işgücüne katılımının kayıt dışı olarak gerçekleşmesi nedeniyle göçmenlerin ekonomiye etkilerine dair yapılan çalışmalar bir hayli karmaşık hale gelmiştir. Bu durumun hiç kuşkusuz, işsizliğin yüksek olduğu ve asgari ücretin düşük yaşam standartları anlamına geldiği Türkiye’de, olumsuz sonuçları olmuştur.

Göçmenlerin çalışma hayatında herhangi bir güvencesi olmaması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılmaması, patronların göçmenlerin işgücünü suiistimal etmesine, göçmenleri asgari ücretten düşük ücretlerle çalışmaya razı etmesine, yerli işgücü yerine düşük maliyetli göçmen işgücünü tercih etmesine sebep olmuştur. Bu durumun ekonomik sonuçlarının yanında sosyolojik sonuçları da olmuş, göçmenlerle yerli halk karşı karşıya gelmiştir.

Türkiye genelinde Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de işgücü piyasasında hangi sektörlerde konumlandığı, göçmenlerin ne oranda işgücüne katıldığı ve katıldıkları piyasalara olan etkileri gibi konuları ele alan çalışmalara bakıldığında, Lordoğlu ve Aslan (2015)’ın Suriyeli göçmenlerin entegrasyonu için gerekli yasal düzenlemelerin acilen yerine getirilerek göçmenlerin suiistimalinin önüne geçilmesi gerektiğini vurguladığı görülür. Aynı zamanda çalışmada, Suriyeli göçmenlerin asgari ücretten daha az ücretle çalıştırılmasının, işverenlerin Suriyeli işçi tercih etmesine sebep olduğu, bu durumun ise göçmenler ve yerli halk arasında bir çatışmaya sebep olduğu tespiti yapılmaktadır. Bu tespite yönelik çözüm önerisini ise hak temelli düzenlemeler ve uyumlu entegrasyon politikaları yoluyla sağlanabileceği ifade edilmektedir. Bu tespite yönelik bir diğer somut öneri Paksoy vd. (2015)’de yapılmıştır. Buna göre, Suriyeli sığınmacılar ile yerel halkın karşı karşıya gelmesini önleyecek müdahalenin merkezi ve yerel yönetimlerin göçmen entegrasyonu ve barınması konusunda geliştireceği stratejiler yoluyla sağlanabileceği belirtilmiştir.

Koç vd. (2015) ise yabancı istihdamını düzenleyen mevzuatın karmaşık, çelişkili ve yetersiz olması nedeniyle yabancı istihdamı konusunda hukuki ve kurumsal alt yapının güçlendirilmesine yönelik önemli bir gereksinimin söz konusu olduğuna dikkat çekmektedir. Buradaki kurumsal koordinasyonları sağlayacak bir sistem oluşturulması gerekliliğine dikkat çeken çalışma, sığınmacıların kullanılmayan boş yerlerde veya hazine arazilerinde iskân edebileceği ve gereken desteğin sağlanması yoluyla tarım sektörüne kanalize edilebileceklerini öne sürmektedir. Düşündere vd. (2015) ise sosyal ve ekonomik entegrasyonun başarılı olabilmesi için, bu tür bir konudaki rekabetin yaratacağı ekonomik çatışmalara dikkat edilmesi gerektiğine, bununla birlikte mevcut istihdam alanlarının yetersiz olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca göçmenlerin sosyal uyumuna dair somut projelerin oluşturulması gerekliliğine vurgu yapan çalışma, aksi takdirde sosyal ve ekonomik entegrasyonun mümkün olamayacağını altını çizmektedir. Bu konuda somut bir öneri ise Kaypak ve Bimay (2016)’da yer almaktadır. Bu öneri, sivil toplum kuruluşlarının aktif olduğu ve devletin de dahil olduğu “göç yönetimi” örgütlenmesidir.

Göçün yönetimine dair bu tespitlerin yanı sıra göçü işgücü piyasasının bir girdisi olarak kabul edip, bu girdiyi söz konusu gereksinimlerle uyumlaştırmaya yönelik yaklaşımlar da mevcuttur. Bunlardan Çetin (2016) nitelikli ve niteliksiz işgücüne sahip göçmenlerin entegrasyonun farklı değerlendirilmesi gerektiğini ve henüz çalışma çağındaki olmayan göçmenlerin nitelikli işgücüne sahip olabilmesi için devletin bütün olanaklarının kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü yeterli eğitim düzeyine sahip olmayan ve kültürel olarak da uyum sağlayamayan göçmenlerin Türkiye için daha büyük bir sosyal sorun haline gelmesi olasılığı yüksektir. Üstün (2016) de geniş kapsamlı bir “Suriyeli sığınmacı politikası” oluşturulması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda, göçmenlere yönelik dil kurslarının ve mesleki eğitim kurslarının açılması, sağlanan nitelikli işgücünün de devletin vereceği belgelerle desteklenmesi gerektiğini öne sürmektedir. Nitekim Duruel (2017) göçmenlerin kayıtlı istihdamda olumsuz bir etki oluşturmadığını, ancak kayıt dışı istihdamda ücretler üzerinde olumsuz etkilerinin söz konusu olduğu tespitini yapmaktadır. Buna ek olarak, göçmenlerin yerli halkın

istihdamını engellediğine yönelik görüşün gerçek olmadığını öne süren çalışma, göçmenlerin yoğunlukta olduğu çeşitli şehirlerde yapılan araştırmaların, bu tespitin yapılmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Göçmenlerin istihdamının yanı sıra sosyal güvenlik sistemi ile ilişkilerine ışık tutan Paksoy (2017) ise göçmenlerin sosyal güvenlik kapsamına tabi olmadıklarını, istihdam edildiklerinde hiçbir yasal güvenceye sahip olmadıkları tespitini yapmakta ve bununla ilgili bir “iş yasası” çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca göçmenler aracılığıyla gelen yabancı sermaye girişinin kolaylaşması için bir takım düzenlemeler yapılması gerektiğini ileri süren çalışmada göçmenlerin üretici ve yatırımcı olmasının önündeki engellerin kaldırılması ve bankacılık hizmetlerini kullanmasının sağlanması gerektiği önerilerine yer verilmiştir.

3. TÜRKİYE İŞGÜCÜ PİYASASI VE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK DURUMU

Göçmenlerin ekonomik entegrasyonu, Türkiye ekonomisinin yapısal durumu, ülkenin yatırım-tasarruf dinamikleri, uygulanan istihdam politikaları, ekonomideki aksaklıklar, devletin göçmenler için kullanabileceği kaynakların çeşitliliği ve verimliliği gibi birçok faktöre bağlıdır. Dolayısıyla göçmenlerin entegrasyonu için bu etkenleri göz önünde bulundurmadan yapılabilecek bütün politika önerileri, gerçekleştirilmesi gereken unsurları içerse de, politikanın uygulanabilirliğine dair belirleyici faktörleri göz ardı ettiği için, pratikte karşılığı olmayan söylemlere dönüşebilmektedir. Bu bölümde, Türkiye ekonomisini bahsedilen bu etkenler bağlamında ele alarak ekonomiye ve dolayısıyla entegrasyona dair genel bir tablo oluşturmaya çalışacağız.

3.1. İşsizlik

İşsizlik, Türkiye’nin en büyük sorunlarından biri olarak yıllardır varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla Türkiye’ye milyonlarca göçmenin gelmesini, yeni bir işsizlik sorunu ortaya çıkmış gibi ele almak yerine, var olan işsizlik sorununun daha fazla büyümesi olarak algılamak çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır. (Göçmenler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmadığı için, işsizlik verilerine dâhil olmamaktadır, ancak onlar arasında da işgücüne katılmak isteyen ama hiçbir işte çalışmayanlar vardır). Elbette göçmenlerin sahip olduğu dezavantajların giderilmesi, sosyal uyumlarının sağlanması için atılması gereken adımlar söz konusudur. Ancak nihayetinde mevcut işsizler de, göçmenler de Türkiye piyasasına entegre olacaklardır.

Tablo-2. 2018 Yılıının İlk 5 Ayı İçin İşsizlik Verileri

Yıllar	Aylar	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
2018	Ocak	60 360	31 438	28 029	3 409	28 922	52,1	10,8	12,7	46,4
	Şubat	60 415	31 520	28 166	3 354	28 895	52,2	10,6	12,5	46,6
	Mart	60 464	31 709	28 499	3 210	28 755	52,4	10,1	11,9	47,1
	Nisan	60 519	32 095	29 009	3 086	28 424	53,0	9,6	11,4	47,9
	Mayıs	60 571	32 274	29 138	3 136	28 297	53,3	9,7	11,6	48,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Tabloda görüldüğü üzere 2018 yılında işsizlik Nisan ve Mayıs aylarındaki mevsimsel etkilerin dışında çift haneli olarak açıklanmıştır. Bu noktada, verilere yansımayan bir durum da söz konusudur. İstatistiklerde yalnızca belirlenen “işsizlik” tanımına uyan insanlar işsiz kabul edilmektedir. Örneğin bir kişinin işsiz sayılabilmesi için, 90 gün içerisinde herhangi bir iş bulma kurumuna başvurmuş olması ve bu kurumlardan teklif edilen herhangi bir işi reddetmemiş olması gereklidir. Bunun dışında kalan, pratikte bir işsiz rolünde ve fakat iş bulma umudunu kaybederek hiçbir işe başvurmayan ya da bunun yanı sıra toplum tarafından “ev hanımı” diye tabir edilen, evli ve çalışmayan kadınlar işsizlik tanımına uymadığı için, işsiz kabul edilmeyerek işsizlik oranında yer almazlar.

İşsizlik oranlarının çift haneli olması ve yaklaşık 4 milyon göçmenin Türkiye’ye gelmesi kesin olarak ima etmektedir ki; Türkiye’nin yeni yatırımlar ve yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına ihtiyacı vardır. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisi için reel boyutta büyük bir avantaj olarak değerlendirilebilecek olan göç hadisesinin içselleştirilebilmesi için gerekli ekonomik dinamiklerine sahip olunmadığı değerlendirilmektedir (Esen ve Binatlı, 2017: 10).

3.2. Enflasyon ve Faiz

Bu bölümde ise bu yatırımların gerçekleşmesine etki eden en önemli faktörlerden olan enflasyon ve faiz olguları incelenecektir. Aşağıdaki tabloda enflasyonun yıllık değişimi gözlenmektedir.

Tablo 2. Enflasyonun Yüzelik Değişimi (Bir önceki yılın aynı ayına göre)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2011	4,90	4,16	3,99	4,26	7,17	6,24	6,31	6,65	6,15	7,66	9,48	10,45
2012	10,61	10,43	10,43	11,14	8,28	8,87	9,07	8,88	9,19	7,80	6,37	6,16
2013	7,31	7,03	7,29	6,13	6,51	8,30	8,88	8,17	7,88	7,71	7,32	7,40
2014	7,75	7,89	8,39	9,38	9,66	9,16	9,32	9,54	8,86	8,96	9,15	8,17
2015	7,24	7,55	7,61	7,91	8,09	7,20	6,81	7,14	7,95	7,58	8,10	8,81
2016	9,58	8,78	7,46	6,57	6,58	7,64	8,79	8,05	7,28	7,16	7,00	8,53
2017	9,22	10,13	11,29	11,87	11,72	10,90	9,79	10,68	11,20	11,90	12,98	11,92
2018	10,35	10,26	10,23	10,85	12,15	15,39	15,85	17,90				

Tabloda görüldüğü üzere, özellikle 2017-2018 yıllarında enflasyon oranı genellikle %10’un üzerine çıkmış ve bu yıl hızla artarak %17,90’a gelmiştir. Böylece Türkiye son 15 yılın en yüksek oranıyla karşı karşıya kalmıştır.

Bilindiği gibi, yüksek enflasyon aynı zamanda yüksek faiz anlamına da gelmektedir ve son faiz oranı ise %17,75’dir. Bu durum, yatırımcıya güven vermemektedir ve yatırım yapmak büyük bir risk oluşturmaktadır. Eğer bu enflasyon bir talep enflasyonu olsaydı, bu şartlarda yatırım yapıldığını ve yeni istihdam alanları ortaya çıktığını varsaysak bile, bu durum daha fazla insanın gelir sahibi olacağı ve yüksek olan enflasyonun daha da yükseleceği, dolayısıyla faizlerin de bununla paralel olarak yükselerek yatırım için daha riskli, daha güvensiz bir ortamın ortaya çıkacağı anlamına gelebilirdi. Ancak enflasyonu incelediğimizde enflasyonun arzdan daha fazla talep olmasından dolayı olmadığını, üretim

girdilerinin (benzin, elektrik, su vb.) fiyatlarındaki artıştan kaynaklı olduğunu görüyoruz. Bu durum ise bize işsizlerin entegrasyonu sonucu doğacak talep artışının enflasyon üzerindeki etkisinin oldukça zayıf olacağını gösteriyor.

3.3. Dış Borçlar

Yurt içindeki tasarrufların yetersizliği Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesinin önündeki ciddi engellerden bir tanesidir. Bu yüzden birçok gelişmekte olan ülke yurt dışındaki tasarrufları ülkesine çekerek yeterli tasarrufa sahip olmayı, bu tasarruflarla da ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirecek olan yatırımları yapmayı amaçlar. Yeterli tasarrufa sahip olmanın bir diğer yolu ise özellikle özel sektörün yurt dışından temin ettiği kredilerdir. Özel sektörün yurt dışından aldığı bu krediler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı ya da portföy yatırımı şeklinde Türkiye'ye giren yabancı sermaye aynı zamanda kurun belirlenmesinde de önemli rol oynar. Bu durum da, dolaylı olarak dış borcu etkiler.

2018'in ilk çeyreğinin sonunda 303.2 milyar dolar açıklanan Türkiye'nin net dış borç stoku TL'nin Dolar ve Euro karşısında yaşadığı değer kayıplarıyla beraber hızla artmıştır ve kura bağlı olarak sürekli değişmektedir. Bu borçların yapısını incelemek için, Haziran ayının sonunda açıklanan verilere baktığımızda, kısa vadeli dış borç stokunun %51,2'sinin ABD doları, %31,4'ünün Euro, %14,6'sı TL ve %2,8 ise diğer dövizler olduğunu görüyoruz. Bu borçların sektörel dağılımına baktığımızda ise kamu sektörünün %18, Merkez Bankasının %0.3, Özel sektörün ise %81,7 oranında pay sahibi olduğunu görüyoruz. Türkiye'nin bir yıl içerisinde ödemesi gereken dış borç stoku ise 179,1 milyar dolar olarak karşımıza çıkıyor. Bu durum özel sektörü, Dolar ve Euro kurunun oldukça yüksek olması sebebiyle, kısa sürede çok yüksek tutarlarda borç ödeme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıyor. Ağır bir yükün altında olan özel sektörün bu borçları ödeyebilmesi bile oldukça zorken, yüksek enflasyon ve faiz ortamında, kaynak ayırarak yeni yatırımlar için hamlede bulunması pek mümkün görünmüyor.

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin her 100 dolarlık ihracatında 70 dolara yakın ithal girdi olması da, kurdaki artışın, yalnızca dış borçlar üzerinde değil, ülkenin dış ticaretinde de oldukça etkili olabileceğini gösteriyor. Bu nedenle, klasik ekonomi teorisindeki yerli para değer kaybederse ihracat artar önermesi geçerli olmayabiliyor ve TL'nin değer kaybetmesi Türkiye'nin ihracatında en önemli payı tutan otomotiv ürünleri, kimyevi maddeler gibi ithal ara malı girdisinin yoğun olduğu sektörlerde ihracat artışı anlamına gelmeyebiliyor. Bütün bunlar ise Türkiye ekonomisi için doları en önemli para birimlerinden birisi haline getirerek, Türkiye ekonomisinin dolara karşı olan bağımlılığını ve kırılganlığını ifade ediyor.

3.4. Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye için oldukça büyük bir önem arz eden yabancı sermaye yatırımlarının son durumuna baktığımızda ise 2017 yılında Türkiye'ye yapılan 10.8 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımının son yedi yılın en düşük yatırımı olduğunu görüyoruz. Ticaret Bakanlığı verilerine göre, 2018 yılının ilk 5 ayı içinde yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise yaklaşık 3 milyar dolardır. 2017 yılının ortalamasının bile altında kalan bu tutar, Türkiye'nin ihtiyacı olan yabancı sermaye yatırımlarını

çekemediğini göstermektedir. Buna karşılık, Türkiye'nin 1 yıl içerisinde ödeyeceği ağır borçlar sonucunda, yüksek miktarda döviz çıkışı olacaktır. Bu durum, ülkeye yeterli döviz girişi olmadığında, döviz kurlarının artacağı ve merkez bankasının bu artışa müdahale ettiği takdirde, döviz rezervlerinin azalacağı anlamına gelmektedir. Bu kötü gidişata ve olası kriz durumuna olan kaygıların derinleşmesi sonucunda gündeme gelen IMF'den borç alma konusuyla ilgili hükümet kanadından "IMF'den borç almayı düşünmüyoruz, yabancı yatırımları ülkemize çekmeyi düşünüyoruz" açıklaması yapılmıştır. Ancak yüksek faiz ve enflasyon ortamında yabancı sermaye yatırımlarının, doğrudan yatırım yoluyla Türkiye'ye girmesi oldukça riskli bir tutum olacağından, portföy yatırımı yoluyla girerek yüksek faiz getirisinden faydalanması ve risk almamayı tercih etmesi ihtimali daha ağır basmaktadır. Yatırım yapabilmenin güçleştiği bir ekonomik ortamda, ağırlıklı olarak portföy yatırımı yolunu tercih ederek gelecek olan yabancı sermayeye ödenecek faiz bedeli ise Türkiye'nin daha fazla dış borç ile karşı karşıya kalmasına sebep olacaktır.

5. ENTEGRASYON KAVRAMI

Uluslararası Göç Örgütü'nün hazırlamış olduğu *Göç Terimleri Sözlüğüne* göre entegrasyon, göçmenler ve göç ettikleri ülkenin devlet ve vatandaşları arasında karşılıklı uyum süreci olarak tanımlanır. Bu, göçmenlerin ev sahibi topluma kabul edilmesine işaret ederek, her iki tarafın da sorumluluk almasını gerektiren ve ülkeye göre farklılık gösterebilen dinamiklere sahip bir süreçtir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 17). Dinamik ve değişken bir yapıya sahip olan entegrasyon, ülkelerin tarihsel koşulları, siyasi, ekonomik ve hukuki yapılarından ayrı ele alınamaz. Bu da bir dönüşüm olma durumunda, her toplumun farklı boyutlarda değişeceği anlamına gelir. Entegrasyon dayanışmayı ve birlikte hareket etmeyi gerektirir. Doğru ve etkili entegrasyon politikaları ise hem kültürel ve sosyal açıdan hem de ekonomik ve güvenlik bakımından uyum içerisinde yaşamının bir parçasıdır.

Entegrasyon sık sık asimilasyon kavramıyla karıştırılsa da, asimilasyondan çok daha farklı bir anlama gelmektedir. Asimilasyon genellikle azınlık bir grubun çoğunluğun yaşam tarzını benimsemesi ve kendi dil, din, ırk, gelenek, kültür gibi aidiyetliklerinde değişiklikler meydana gelmesi anlamını taşır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 3). Bu iki kavramın ayrımı, insan hakları çerçevesinde göçmen politikaları uygulanması açısından önem taşımaktadır. Zira uygulanacak bu politikalar vatandaşlık, sağlık, sosyal uyum, eğitim, istihdam olanakları ve fırsat eşitliği gibi konuları da içeren birçok politika alanının ortak bir ürünü olmalıdır.

Entegrasyon politikalarının somutlaştırılması adına ülkelerin çeşitli yapılarını incelemek mümkündür. Bunlar kavramın ilişkili olduğu kültürel, sosyal, hukuksal, siyasal, istihdam ve akademik ile sağlık başlıklarında ele alınmaktadır.

5.1. Kültürel Entegrasyon

Kavram asimilasyon, sosyal bütünleşme ve akültürasyon kavramlarına işaret etmektedir. Göçmende oluşan aidiyet hissi, ev sahibi ülkenin diline hâkimiyet, güven duygusu ve toplumun kültürünü tanıyıp benimsemek, kültürel entegrasyonun göstergeleridir. Kültürel entegrasyon önemli bir

unsur olsa da, tek taraflı olarak gerçekleştirildiği ya da entegrasyonun diğer birimleriyle desteklenmediği takdirde anlam ifade etmemektedir.

Öztan (2013)'a göre, Amsterdam Belediyesinin uyum politikaları bağlamında düzenlediği gezilerden birinde Türkiye kökenli bir kadınla gerçekleşen konuşmada, kadın “*Tamam, bunların hepsi çok güzel, yani artık kuskusu biliyorlar, pilavı tanıyorlar, karnıyarığı biliyorlar, bunlar güzel; ama ben hukuk fakültesinden mezun olduktan sonra neden eşit koşullarda iş bulamadığımı tartışmak istiyorum. Hollanda toplumunun Türkleri, Faslıları, kültürü, duvarlarda asılı camileri tanimasından öte, çok daha temel bir problemim var; ama hiçbir entegrasyon politikası buna çözüm bulamıyor.*” demiştir (Öztan, 2013). Bu cümleler, uygulanan entegrasyon politikalarının ekonomik, siyasal ve hukuksal düzenlemeleri dışarıda bırakarak, tek başlarına bir işe yaramadığının göstergesi niteliğindedir.

5.2.Sosyal Entegrasyon

Sosyal bütünleşme olarak da ifade edebileceğimiz kavram, en genel anlamıyla tüm insanlar için eşit hak ve fırsatlar anlamında kullanılmaktadır. Kavram insani gelişme raporunda incelenen başlıklardan biridir ve istihdam, savunmasızlık ve eşitlik, bireysel refah algılamaları, toplum algılamaları ve kişi güvenliği kapsamlarında ele alınmaktadır (Karaca, 2014). Göçe yönelik düşünüldüğünde, etnik gruplar arası evlilik, dili öğrenme ve kullanma becerisi, suça maruz kalma ya da ırkçı sebeplerle suç işleme, grup içi ya da gruplar arası etkileşim, haklar ve çalışma olanakları sosyal entegrasyon konusunda önemli göstergelerdir (Şensoy, 2014).

5.3. Hukuksal Entegrasyon

Hukuksal entegrasyon evrensel hukuk yasaları çerçevesinde insan hakları boyutunun ön plana çıktığı uyum durumudur. Göçmene vatandaşlık verilmesi, yasal bir çalışma hakkı tanınması ve sosyal güvenlik haklarına ulaşabilmesi kavramın göstergeleridir (Şensoy, 2014). Bu açıdan entegrasyonun sağlanabilmesi, vatandaşlık politikalarının kapsayıcı ve eşitlikçi temelde ve uzun vadeli olarak kurgulanmasını gerektirmektedir (Yıldız, 2017:64).

5.4. Siyasal Entegrasyon

Göçmenin siyasal yapıya entegrasyonu diğer birimlere entegre olabilmesiyle paralel bir yapıdadır. Entegrasyonun derecesini somut bir şekilde ortaya koyabilmek için verilen vatandaşlık sayıları, sendika ve derneklere katılım oranları, siyasal partilere katılım ve oy verme oranları, ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlere seçilerek görev alma oranlarına bakılmaktadır (Şensoy, 2014). Siyasal entegrasyonun temelinde ortak çıkar güdüsü yatar. Entegrasyonun derecesini somut bir şekilde ortaya koyabilmek için verilen vatandaşlık sayıları, sendika ve derneklere katılım oranları, siyasal partilere katılım ve oy verme oranları, ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlere seçilerek görev alma oranlarına bakılmaktadır (Yapıcı, 2007). Siyasal açıdan entegrasyonun sağlanabilmesi sosyolojik yapının uzun vadede sağlıklı şekilde varlık gösterebilmesi için büyük öneme sahiptir.

5.5. İstihdam ve Akademik Entegrasyon

Göçmenler arasındaki en yaygın problem istihdam konusunda yaşanmaktadır. Yasal ya da yasal olmayan yollarla çalışan göçmenler düşük ücretli ve niteliksiz işlerde yoğunlaşmakta, eğitilmiş olanları

bile iş bulma konusunda güçlük yaşamaktadır. Özellikle yüksek işsizlik oranlarına sahip ülkelere göç edildiğinde, her iki taraf için de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

İstihdam ve akademik entegrasyon başarısını ortaya koyabilmek için mesleki ya da akademik eğitime erişim ve bunların tamamlanma oranlarına, göçmenin kendi ülkesinde yaptığı mesleği geldiği ülkede icra edebilme oranına, gelir düzeyleri ve işsizlik oranlarına bakılarak yorum yapılmaktadır (Şensoy, 2014).

5.6. Sağlık Entegrasyonu

Bu çerçevede göçmenlerin demografik göstergeleri, ortalama yaşam süreleri ve ölüm oranları, sağlık hizmetlerine erişimleri, kaza oranları gibi etmenler incelenmektedir. Entegrasyon kavramının ortaya çıkışını anlayabilmek için, İngiltere iyi bir örnektir. Şensoy (2014)'a göre, ülke II. Dünya Savaşından sonra imparatorluk içinde serbest dolaşım hakkı tanımış ve bu 1962 yılında kanuna sınırlama getirilene dek, 2 milyon kişinin İngiltere'ye göçüyle son bulmuştur. 1970 yılında ise çok kültürlü politikaların etkisi altına girilmiştir. 2000'li yıllarda geldiğinde ise yükselmeye başlayan kimlik kaygıları ve 11 Eylül olayıyla göçün bir güvenlik meselesi haline gelmesiyle araştırmaların boyutları da bu minvalde değişmiş ve daha kapsamlı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Raporlarda çok kültürlü politikaların göçmen ve yerel halk arasında bir etkileşim sağlamadığı ve "paralel yaşamlar" olarak ifade edilen, birbirine temas etmeden yaşayan insanlar topluluğu yarattığı ortaya çıkmıştır. Entegrasyon kavramı da, bu olaylar neticesinde ortaya çıkmış İngiltere İçişleri Bakanlığının göç konusunda yetkin uzmanlara başvurarak yaptığı çalışmalar ve İngiltere'de bir Entegrasyon ve Kaynaşma Komitesinin kurulmasıyla devam etmiştir.

5.7. Suriyeli Sığınmacılar ve Entegrasyon

Resmi olmayan rakamlarla 5 milyona dayandığı düşünülen Suriyeli ve diğer mültecilerle birlikte Türkiye, daha önce deneyimlemediği bir sürece girmiştir. Mültecilerin belirli bölgelerde toplanmak yerine ülkenin çeşitli yerlerine yayılmış olması bir avantaj gibi görünse de, bu durum entegrasyon açısından problem teşkil etmeyi sürdürmektedir. Zira mülteciler de ülke içindeki kırdan kente göçün izlerini takip ederek büyük şehirlerde yoğunlaşmışlardır (Ateş & Bektaş, 2017). Bu durumun, işsizlik sorunuyla mücadele eden, gittikçe yoğunlaşan şehirlerde yeterli altyapısı olmayan, çarpık kentleşmeyle mücadele eden, sağlık ve eğitim hizmetlerinin etkin olmadığı Türkiye gibi bir ülkede büyük sorunlara yol açtığı aşikârdır. Özellikle göçün başladığı ilk yıllarda, bir anda böyle bir gerçekle yüzleşmek zorunda kalan Türkiye için yapılan yardımların haklı yetersizliği, insanların mağduriyetine sebep olarak kendi imkânlarıyla geçimlerini kazanma çabasına girişmeleriyle sonuçlanmıştır. Her türlü işte düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmek zorunda kalarak ücretlerin düşmesine sebep olan ya da sokaklarda yaşamaya başlayan mülteciler ve bu durumu medya ve diğer kaynakların çarpıtmalarıyla çok daha negatif gören yerel halk arasında da gerginlikler söz konusu olmuştur (Karaca & Doğan, 2014). Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta, her ne kadar olumsuz yönleriyle ön plana çıkan bir sorun olarak görülse de, genel kanının aksine Suriyeli mültecilerin gittikleri yerlerde işsizliği artırmadıkları, hatta bazı

yerlerde açtıkları iş yerleri dolayısıyla işsizliği düşürdükleridir. Ayrıca tüketici konumunda da oldukları için, yine ekonomiye talep yönünden bir katkı sağladıkları söylenebilir.

Entegrasyon süreci iyi yönetildiğinde, ülkeye katkı sağlayacak bir sürece dönüştürülebilir. Türkiye'nin bu konuda yapması gerekenlerin başında öncelikli olarak nitelikli mültecileri kaybetmemek ve işgücüne kazandırmak yönünde olmalıdır. Bununla ilgili olarak Saim Tut'un (2015) yazmış olduğu bir köşe yazısı örnek olabilir:

“Şam Üniversitesi, 1903 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan ve tüm dünyanın kalitesini kabul ettiği, bizim İstanbul Üniversitesi dengi bir eğitim kurumudur. Kalamon Üniversitesi ise, bu üniversitenin İngilizce tedarikat yapan versiyonu olarak kabul edilir tüm dünyada. En son bu üniversiteden mezun eczacı bir gence, tanıdığım vicdanlı bir lokanta sahibi arkadaşımın yanında komilik işi bulmuştum. Çünkü YÖK esasen denkliğini kabul ettiği halde şu an bir ilişki kurulamadığı için bu eğitilmiş gençleri Türkiye’de eczacı, mühendis, diş doktoru, doktor, atom mühendisi, biyolog, kimyager vs. olarak tanımlıyor. Onlar da büyük umutlar ve bağlılıkla geldikleri Türkiye’den hayalleri kırılmış olarak kendilerine değer vereceklerini umdukları “gâvur” illerine göçmeyi yeğliyorlar.”

Nitelikli işgücünü kaybetmemek en azından yeni iş alanları yaratılmamasına karşın, ülkeye katkı sağlayacak bir atılım olabilir. Buna en iyi örneklerden biri mülteci entegrasyonu konusunda iyi atılımlar yapmıştır olan Almanya’dır. Almanya ile Türkiye’yi kıyaslamak, alınan göç sayısı, nitelikler ve ülkelerin ekonomik durumları düşünüldüğünde yetersiz bir karşılaştırma olsa da; dil kursları, eğitim ve iş olanakları konusunda başarılı ve örnek alınabilecek örnek bir entegrasyon politikasıdır. 2016 yılında yürürlüğe giren entegrasyon yasasına göre “teşvik et, talep et” ilkesiyle yüz bin yeni iş olanağı yaratılacak ve mülteciler iltica talepleri yürürlüğe girdiği andan itibaren, küçük çaplı işlerde çalışmaya başlayabileceklerdir (Deutschland, 2016).

Entegrasyon konusundaki önemli bir diğer unsur vatandaşlık konusudur. Mültecilere vatandaşlığın hangi şartlar altında verileceği gibi hususlar, ülkelerin izlediği göç ve entegrasyon politikalarıyla, tarihiyle, siyasi ve sosyo-ekonomik yapısıyla ilişkilidir. Türkiye, Cenevre Antlaşmasında koyduğu coğrafi şart gereği, Avrupa dışından gelen mültecilere “şartlı mülteci” statüsü vererek başka bir üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar, geçici ikamet izni vermiş ve Suriyeli mültecilere, ancak 2016 yılında çalışma izni vermiştir. Vatandaşlık verilmemesi asimilasyona yol açabileceği gibi, doğru politikalar ve koşullar altında başarılı bir entegrasyon sürecinin sonunda ödül olarak vatandaşlık verilmesi her iki taraf açısından da uyum ve sağlıklı bir etkileşim doğuracağı söylenebilir (Yıldız, 2017).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Suriyeli mültecilerin Türkiye’de işgücü piyasasına yönelik muhtemel etkilerini ele alan bu çalışmada, sağlanması arzulanan entegrasyon konusunda gerçekçi bir ekonomi politikasının önerilebilmesi için, entegrasyon sürecine etki eden birçok faktör dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Buna ülkenin koşulları, sahip olduğu olanaklar da dâhildir.

Entegrasyon politikaları, ülkelerin ekonomik yapısı, finansal kaynakları, kamu kaynaklarının yeterliliği ve etkinliği, istihdam politikaları, gelişmişlik düzeyleri gibi birçok etkene göre oldukça farklılık gösterebilmektedir. Türkiye gibi kendi içerisinde işsizlik, enflasyon, değer kaybeden ulusal para, faiz, dış borç gibi makroekonomik konularda ciddi sorunlarla karşı karşıya olan bir ülke için, entegrasyon yeni bir sorun olarak yorumlanmasa bile, bu koşullar altında özellikle işgücü piyasası bağlamında düşünüldüğünde yeni çözüm arayışları geliştirilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkar.

Mevcut koşulların bir entegrasyon politikasının başarıyla gerçekleştirilmesini engellediği ve ekonomik sorunların aşılması mümkün olmaksızın mültecilerin Türkiye ekonomisine tam anlamıyla sağlıklı bir şekilde entegre edilmesinin mümkün görünmediği ifade edilebilir. Türkiye'nin kalıcı bir çözüm olmasa bile bu şartlar altında, kısa vadede yapabileceği en doğru hamlelerden birisi, nitelikli işgücüne sahip göçmenler için özel bir uyum programı planlaması ve bu işgücünü doğru sektörlerde konumlandırması olacaktır.

Uzun vadede düşünüldüğünde ise Türkiye ekonomisinin bu tür bir entegrasyonu makroekonomik yapısal reformlarla bütüncül olarak ele alınarak, ekonominin ithal ara malına bağımlı bir ihracat modeli uygulaması gibi sürdürülebilirliği tartışılır eylemler, rekabetçiliği öne alan politikalarla aşılmalı ve üretimde devamlılığı sağlayabilecek, katma değeri yüksek ürünlerin bulunduğu sektörlerle yönelim sağlanmalıdır. Yine bugüne değin alınan karar ve gerçekleştirilen uygulamalar ile sürdürülebilirliği yitiren tarım sektörü; kapasitesi ve katma değeri yüksek kılınmaya çalışılmalı, atıl kalan faktörler hareket geçirmeli ve istihdam olanakları yaratılmalıdır. Bütün bu politika önerileri, aynı zamanda Türkiye'nin sahip olduğu demografik avantajların kullanılabilmesi ve siyasi reformlarla da desteklenen bir yapı teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

- Aydın, D., Şahin, N., & Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7 (1), 8, 14.
- Ateş, H., & Bektaş, M. (2017). Suriyelilerin Toplumsal, Kültürel ve Ekonomik Entegrasyonu. *TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*.
- Çetin, İ. (2016). Suriyeli Mültecilerin İşgücüne Katılımları ve Entegrasyon: Adana-Mersin Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1001-1016.
- Deutschland. (2016, Eylül 28). *Alman Dünyasının Tik Takları Deutschland*. Deutschland: <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/almanya-avrupa/tesvik-et-talep-et> adresinden alındı
- Duruel, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Cilt:3, Sayı:2.
- Düşündere, A. (2015). Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum. *TEPAV*, Ankara.
- Erdoğan, M. M., & Ünver, C. (2015). *Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Esen, O. ve Oğuş Binatlı, A. (2017). The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Economy: Regional Labour Market Effects. *Social Sciences*, 6(129), 1-12.
- Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü (2009). Çev. Bülent Çiçekli, Cenevre.
- Karaca, N. G. (2014). Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Sosyal Entegrasyon. *International Conference On Eurasian Economies 2014*. Skopje.
- Karaca, S., & Doğan, U. (2014). *Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu*. Mersin.
- Kaypak, Ş. & Bimay, M.(2016). Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği. *Yaşam Bilimleri Dergisi*; Cilt :6 Sayı: 1.
- Koç, M. & Görücü, İ.(2015). Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri. *Birey ve Toplum Dergisi* Cilt:5, Sayı:9.
- Lordoğlu, K., Aslan. M.(2016). En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2016/2.
- Öztan, E. (2013). Göçmen Entegrasyonu ile ilgili Ülke Örnekleri: Hollanda. *Göç Yönetimi Uyum Çalıştayı* (s. 19-20). Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.
- Paksoy, M. & Koçarlan, H.(2015). Suriyelilerin Ekonomik Etkisi: Kilis İli Örneği. *Birey ve Toplum Dergisi*. Cilt:5, Sayı:9.
- Paksoy, S. & Özgüven, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Kilis Ekonomisine Etkisi. *ASSAM Dergisi*. Cilt:4, Sayı:9.
- Şensoy, M. Ş. (2014, Temmuz 4). *Entegrasyon Kavramı ve İngiltere*. LinkedIn: <https://www.linkedin.com/pulse/20140704151617-291742968-entegrasyon-kavrami-ve-ingiltere> adresinden alındı
- Tut, Saim. 2015. "Suriyeli 'beyin' Göçünü Yönetememek ve 'bulaşıkları İyi Yıkma Mühendis!..'" Diriliş Postası. <http://dirilispostasi.com/a-2373-suriyeli-beyin-gocunuyonetememek-ve-bulasiklari-iyi-yika-muhendis.html> (Eylül, 2018).

Üstün, N. (2016). Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu Sorunlar-Öneriler. *Araştırma Raporu, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü*. Konya Ticaret Odası.

Yapıcı, M. İ. (2007). Uluslararası ilişkiler disiplininde entegrasyon teorilerinin yeri ve etkinliği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3), 130-157.

Yıldız, A. (2017). Göç ve entegrasyon politikalarında vatandaşlık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 36-67.

AYDIN DESPOTİZMİ VE TÜRK MODERNLEŞMESİ

Merve Terlemez¹

Vahap Gökso²

ÖZ

Aydınlanma düşünürleri, halkı kendi denetimlerinde tutmak ve toplum üzerindeki egemenliklerini sürdürmek amacıyla, felsefe, bilim ve kültür alanında kendi savundukları düşünce dışındaki fikirlere baskıcı bir tavır takınarak, toplumu inandığı aydınlanma ilkeleri çerçevesinde dönüştürme görevini yükledikleri karaktere, aydın despot adını vermeyi tercih etmişlerdir. Böyle bir kavramlaştırmaya gidilmesinin altında halka olan güvensizlik ve toplumun tamamının eğitilemeyeceği düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenlerle aydınlanmacılar topyekûn bir devrim yerine aydınlanma ilkelerine dayalı bir reformu tercih ve tavsiye etmişlerdir.

Osmanlı'da Tanzimat reformlarıyla başlayan modernleşme çabaları, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiş, yapılan inkılaplarla modernleşme süreci daha çok siyasi ve hukuki alanın reformize edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesinin söz konusu reformları icra ediş şekli ve üslubu açısından Aydınlanma filozoflarının bolca kullandığı Aydın Despotizmi kavramıyla ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. Modernleşme sürecinin ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar nedeniyle belirli bir sınıf tarafından ve belirli ilkeler çerçevesinde gerçekleştirmek zorunda kalınması bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Bu bildiriye Türk Modernleşmesi ile aydın despotizmi kavramı arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydın Despotizmi, Türk Modernleşmesi, Aydınlanma, Modernleşme.

¹ Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, merve.terlemez42@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, vahapgokso@selcuk.edu.tr

AYDIN DESPOTISM AND TURKISH MODERNIZATION

ABSTRACT

Enlightenment thinkers preferred to give the name of an intellectual despot to the character they had installed in the field of philosophy, science and culture to transform their own advocates in the framework of the principles of enlightenment, in a repressive manner to the ideas outside the thought, in order to keep the people under their control and to maintain their sovereignty over society. Under such a conceptualization lies the insecurity of the people and the idea that the whole of society cannot be trained. For these reasons, the enlighteners preferred and recommended a reform based on the principles of enlightenment instead of a total revolution.

The struggle for modernization, which started with the Tanzimat Reforms in the Ottoman Empire, continued in the Republican Period and the process of modernization with reforms was realized as reforming the political and legal field. However, it suggests that Turkish Modernization during the Republican Period may be related to the concept of Aydın Despotism, which the philosophers of the Enlightenment abundantly use in terms of the manner and style of the reforms in question. The fact that the modernization process has to be carried out by a certain class and within certain principles due to the economic and social conditions in the country strengthens this notion. In this report, it will be tried to examine whether there is a relation between Turkish Modernization and the concept of intellectual despotism.

Keywords: Aydın Despotism, Turkish Modernization, Enlightenment, Modernization.

GİRİŞ

Rönesans ve Reform hareketleri sonrasında ortaya çıkan yeni paradigma ve Aydınlanma düşüncesi, bilimsel bilgi ve düşüncenin merkezinde rasyonalizm ve ampirizmin ilkelerinin yer almasını sağlamıştır. Söz konusu ilkeler mutlak monarşilerin egemenliklerinin sarsıldığı bu dönemde siyasal alanda da etkisini göstererek, yönetim biçimleri üzerine yapılan tartışmaları yönlendirmiştir. Neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan bu yeni paradigma, Batı'dan Osmanlı İmparatorluğu'na da sirayet etmiş bu ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilen reformlar o tarihlerden itibaren oldukça geniş bir yelpazede bütün toplumsal alanları hedefleyecek biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak modernleşmeyi gerçekleştiren, rasyonalizm ve ampirizmi ilkesel olarak kabul eden sınıfın uygulamada bazı kültürel zorluklarla karşılaştıkları da bir gerçektir. İşte bu zorlukların, yukarıdan aşağıya doğru ve cebri de barındıran yöntemlerle aşılmaya çalışılması aydınlanmacı düşünürlerin bir model olarak benimsedikleri 'aydın despot' modelini akla getirmektedir.

1. AYDINLANMA VE AYDIN DESPOTİZMİ KAVRAMI

Despot, TDK sözlüğü'nde, 'bir ülkeyi zora ve baskıya dayanarak yöneten kimse ve her dilediğini yaptırmak isteyen kimse' olarak tanımlanmaktadır. Aydın ise gündelik dilde; 'kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli ve entelektüel' olarak kullanılmaktadır. Yani despotu, bir ülkeyi zora, baskıya ve kişisel iktidarına dayanarak yöneten kimse, aydın ise, ait olduğu toplumun diğerleri arasındaki konumunun farkında olan ve sorunlarını bilen, bu sorunlara kendi özgünlüğü çerçevesinde çözüm önerileri sunarak toplumuna öncülük yapma fikrini benimsemiş insan olarak tanımlamak mümkündür. Aydınlanma Çağı olarak bilinen dönemin ne zaman başladığı ile ilgili henüz tam bir uzlaşıya varılamamıştır. Genel yargı, Aydınlanma Çağı'nın bilimin gelişmesinde bir dönem olarak 1688 İngiliz Devrimi ile başlangıç yaptığı, ardından da 1789 Fransız Devrimi ile altın çağını yaşadığıdır(Zariç, 2017: 35).

Aydınlanma nedir? sorusuna Kant 1784'te şöyle cevap vermiştir: "*Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir engin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu engin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu engin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedeni de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. 'Sapere aude! Aklını kendin kullanma cesaretini göster!' sözü şimdi Aydınlanma'nın parolası olmaktadır.*"(Aktaran: Ağaogulları, 2011: 519). Yani sürekli olarak insan aklına atıfla tanımlanmaya çalışılan Aydınlanma, akli anlamlandırılan işlevlerde, biçimsel ve çeşitli yollar izleyerek sonuç çıkarma yeteneğidir(Kuçuradi, 2015: 5).

İngiltere'de başlayıp, Fransa ile Almanya'da güç kazanan ve 20. yy.'de birçok ülkenin modernleşmesinde etkisi olan, öncelikle rasyonalizmle insan davranışının ilk rehberinin, gelenek ya da din değil, akıl olduğunu söyleyen hareket olan aydınlanma da her şeyin temeli akla dayanır(Çiğdem,

2006: 9-14). Bu yüzden “Akıl Çağı” olarak da bilinmektedir(Urhan, 1999: 146). Bu çağ düşüncesi din ile ilgili özgürce düşünebilmedir(Gökberk, 1994: 362- 363).

Ancak din otoritesi reddedilerek, oluşan boşluğa da tabiat ve bilimin konulması ile dönem içinde aydınlanmanın otoriteye karşı olduğu söylenemez(Çiğdem, 2006: 19). Aydınlanmaya yön veren ilkeler çerçevesinde Locke, insanın doğumundan itibaren beyninin içeriksiz bir durumda olduğunu(Tabula rasa) söyleyerek bütün bilgilerin sonradan deneme yoluyla ulaşıldığını iddia eder. Yani, kilisenin din öğretisini, deneyle elde edemeyeceğimize göre, doğruluğunu da bilimsel olarak ispatlamamız mümkün değildir. Bu düşünce ampirik bilgi kuramının temel ilkelerinden biri haline gelmiştir.

Immanuel Kant, Aydınlanma’yı, ‘*akıl her yerde her yönüyle özgürce kullanılabilmesi*’ olarak tanımlar(Aktaran: Bozkurt, 1983:2). Aydınlanmacı düşünürlerin farklı söylemlerde olduğu görünüşte düşünülse de ortak kabul ettikleri ilkeler; akıl, bilim, ilerleme, insan hakları, özgürlük ilkesi ve evrenselciliktir(Çüçen, 2005: 31-32). Ortak sonuç aydınlanmanın bir kurtuluş ve özgür düşünme olduğudur ki, özgür düşünen insanın kendini gerçekleştirme bütün varlığının dönüşümüyle sonuçlanır(White, 2013: 2). Aydınlanma ile birlikte akla duyulan güven, insanların hayatlarına müdahale şeklinde değişiklikler yapılmasını ve aydın despotizmi kavramını gündeme getirmiştir. Aydın Despotizmi kavramını ilk olarak, 1760’ da Diderot’un kullandığı iddia edilmektedir(Çiğdem, 2006: 28-29).

19. yy.’de daha geniş bir şekilde kavramsallaştırılmış olan aydın despotizmi “*mutlak bir güçle donanmış bulunan ve Aydınlanmanın ilkelerini benimseyip uygulayan monarşik bir siyasal iktidar*” (Ağaoğulları, 2011: 534) olarak tanımlanabilir. Liberal siyasal ilkelerle çelişen böyle bir modelin aydınlanmacılar tarafından kabullenmesinin altında bazı nedenler yatmaktadır. Ki bunların başında halka olan güvensizlik gelmektedir. Kitlelere hiç bir zaman inanç beslememiş olan aydınlanmacılar, halk kitlelerinden hiçbir beklentileri olmadığı için, entelektüel elitizimleri ile siyasal elitizimlerini birleştirmişler ve toplumun kaderini bir “aydın despot”un eline bırakmakta herhangi bir beis görmemişlerdir. Bir anlamıyla Platon’un “filozof kral” formülüne geri dönüş olarak da anlamlandırılabilir bu modelde aydınlanmacılar, var olan sorunlara mutlak güce sahip bir aydın yöneticinin reformlar aracılığı ile çözüm getirilebileceği umudunda olmuşlardır. Aydın despotizminin kabullenilmesindeki diğer nedenler ise, yapılması istenen reformların despot sayesinde kısa sürede gerçekleştirilebileceğine olan inanç ve aydınlanma düşüncelerini benimsemiş olan monarklarla kurulan yakın ilişkilerdir. Monarklar, filozofların saygınlığından faydalanıp kendi tahtını güçlendirmek isterken, filozoflar ise görüşlerinin monarklar arayıcılığıyla kabullenilmesinin kolay olacağı düşüncesinde olmuşlardır. Filozofların bu hayalleri suya düşerken istedikleri liberal siyasal düzen yerine geçici de olsa aydın despotizmi hüküm sürmüştür(Ağaoğulları, 2011: 534-536).

Siyasal açıdan aydınlanmış despotizmin hükmetmesi, feodal lordların bütün topluluğun çıkarlarını gözettikleri iddiasıyla toplumun belli kesiminin çıkarlarını gözetmeleridir(Çiğdem, 2006: 28–29). Hristiyan için Tanrı ne ise akıl da aydınlanmış insan için o olduğuna inanan Aydınlanma filozofu, halkın yönetimi için zaman zaman aydınlanmış bir despotizmi, zaman zaman da bilim temelli

eğitim aracını veya demokratik usulleri savunmuş olsa da, aklın kendi uygun işleyişini gerçekleştirmede önünü açacak reformlarda ısrarcı olmuştur(Cevizci, 2002:10).

Bu durumda, kendilerini aydınlanmış gören elitlerin, halkın siyasal ve toplumsal alanda ki fikirlerini dikkate almadan planladıkları yeni düzen için reformlara öncülük etmelerinin de önündeki engelleri kaldırmış olmaktadır.

Şerif Mardin'e göre aydınlanma despotizmi Fransız Devrimi sonucu büyük başarı elde etmiş ve 20. yy.'de jakobenizm ve faşizm olarak ikiye ayrılmıştır(1992: 233). Despotizm, özündeki özgürlük anlayışında devrimci kesimin gerici olarak nitelendirdiklerine karşı, aydınlanma jakobenizminde iktidarlarının uygulamak istediği baskıyı olumlu karşılanmasını istemiştir. Bu despotluk ne kadar kendini aklamaya çalışsa da halk kesimi için baskıcı ve yıkıcı niteliğini gizleyememiştir. Bunun devamı sonraki dönemlerde şekil değiştirmiş ve işçiler tarafından devrimlere yol açmıştır.

2. TÜRK MODERNLEŞMESİ

“Modern” sözcüğü Latince karşılığı ile ilk olarak 5. yy.'de Hristiyan alemini geçmişinden ayrı göstermek için kullanılmıştır. Kavramın Batı dillerinde kullanımı Ortaçağ'dan sonra yaygınlık kazanmaya başlamış ve eski ile çağdaş olanı ayırt etmek üzere kullanılan modern kavramı, modernizm şeklinde, bir düşünce sisteminin adı olarak 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Türkçede ise aynı kavram, “asri”, “muasır”, “çağdaş” gibi kelimelerle karşılığını bulmuştur(Fendoğlu, 2002: 145-155).

Sözlükler “modernleşme” kavramını: “Tarımla uğraşan köylü toplumun, seküler, şehirli ve endüstrileşmiş bir topluma dönüşmesi“ şeklinde açıklar. Modernleşme Türkçede “çağdaşlaşma” anlamında kullanılır ve Batılılaşma ile yakın anlama sahiptir(Hançerlioğlu, 2007: 69). Mardin'e göre, batılılaşma kavramı Osmanlı'da ortaya çıkmaya başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nde değişmelerle devam etmiş olan Batı Avrupa'nın gelişimini kendisine bir amaç olarak belirleyen yaklaşımdır(1991: 11). Ortaylı'ya göre ise modernleşme, zamanın farklılığını söylerken en genel anlamıyla kendisini geliştirmiş olan toplulukların benimsediği ilkeleri o düzeye ulaşamamış topluluklar tarafından örnek alınması gereken ilkeler olarak az gelişmiş olan topluluklardaki değişimin kendisi olmuştur. Bir nevi kendisini sürekli olarak zaten değiştiren toplumun bu süreci hızlandırmasıdır(Ortaylı, 2007: 13). Osmanlı'da modernleşmenin ne zaman başladığıyla ilgili net tarih vermek güçtür(Ortaylı, 1999: 10). Osmanlı'da modernleşme süreci Batı Avrupa'ya özgü düşünce ve fikirlerin devlet erkani içinde kabullenmesi ile Avrupa'dan farklı olarak gerçekleşmiştir(Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2009: 13-14). Osmanlı modernleşmesi 19. yy.'da büyük değişimlere uğramıştır.

III. Selim, halkın tamamını savunduğu yeniden düzenleme hareketlerine katmak ve değişimi halkla beraber yapmak istemiş olsa da halkın mevcut durumu karşısında zorlanacağını anladığı için kısıtlı alanlarda değişim yapma kararı almıştır(Karal, 2007: 66). Yani Osmanlı uygulamasında ortaya çıkan bu durum aydınlanmacı düşünürlerin “Aydın despot” kavramına duydukları ihtiyaç ile birebir örtüşmektedir. II. Mahmut modernleşme yolunda en çok yenilik getiren padişahlardan biri olarak, posta

teşkilatı ve muhtarlıklar kurmuş ayrıca kılık kıyafet konusunda yenilikler getirmiştir. İlkokulu zorunlu yapmak isteyen padişah İstanbul dışına bu düşüncesini çıkaramamıştır(Karal, 2007: 161).

İlerleyen dönemde Osmanlı Devleti kriz durumunu çoğu alanda fark etmesi ancak kendi mevcut yapısı dâhilinde bir çözüm getirememesi, devletin kurtuluşunu Batı gibi reformlarda bulmaya itmiştir(Lewis, 2009: 64, 65).

Tanzimat dönemi, Türk tarihi içinde en çok konuşulan dönemlerin başında gelmiştir(Güngör, 1982: 18-25). Türk toplumunun Tanzimat ilanından itibaren bir aydınlanma süreci içinde bulunduğu(Gökberk, 1979: 62) ve zaten Tanzimat aydınının da ansiklopediyen olmada ısrarcı olduğu(İnalçık, 2006: 306) düşünülmektedir. Batının sahibi olduğu düşüncelerin ilk savunucuları ve denetmenleri aydın bürokrat kesim olmuştur(Ülken, 1998: 40). Tanzimat düşüncelerinin yerleşmesindeki sorun, kendi dünya görüşünün doğruluğuna aşırı güvenen kuşaktır. Osmanlı' da ki sıkıntının temeli teori kısmında değil uygulama kısmındadır(Çağan, 2012: 266). Tanzimatçılar, Batılı devletlerin ulaştığı düzeyin arka planındaki süreçleri yeterince kavrayamamışlardır ki sonuçta Batı'dan soyut düşünceler yerine yüzeysel kültür alınmıştır(Yavuz, 2002: 212).

19. yüzyılda ise Osmanlı Devleti'nin en önemli sorunu, gayrimüslim ayrılıkçı milliyetçiliğidir. Bunun için Meclis'i Mebusan'ın kapıları kapatılmış ayrıca 1876 tarihli anayasanın yürürlüğü durmuştur. Bu Osmanlı aydınına düş kırıklığı yaşatmış ve hürriyet mücadelesinin tekrarlanmasında temel oluşturmuştur(Akşin, 2009: 48). Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunların çözümüne odaklanan düşünce akımları gündeme gelmiştir. Yeni düşüncelerden esinlenen kurucular Türkçülük akımı ile beraber, geleneklerin bazılarını devam ettirme, bazılarını da değiştirme yoluyla Cumhuriyet sonrasını şekillendirmişlerdir(Tunaya, 2003: 132). Bu grup, toplumu eğitmeyi kendine görev bilerek yukarıdan aşağıya bir düzenleme yaparken pozitivizmle sırt sırta vermiş, aydın despotizmi kavramına uygun dönüşümü devlete verdiği önemle göstermiştir(Gümüşlü, 2008:132).

Osmanlı modernleşme yoluna büyük bir adım olan 1876 tarihli ilk anayasa kabul edilen Kanuni Esasi ile devam etmiştir. Osmanlı tarihinin ilk anayasası olmasına rağmen, padişahın yetkileri kısıtlamada ileri gidilememiştir. Bu dönemde devlet İslami yöntemleri yeniden yönetime taşımıştır(Karpat, 1972: 271). II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti serüveninde ilk defa belirli kısmı aşağıdan yukarıya yükselen bir anayasal girişim olmuştur. 1909 yılındaki düzenlemelerle padişah yetkilerini Meclis- i Mebusan'a kısmı de olsa vermiştir. Bundan sonra padişah harcamalarını parlamento denetleyecektir. Ayrıca padişahın Meclis-i Mebusan'ı fes etmesi zorlaştırılmış ve belirli kısıtlamalar getirilmiştir(Eroğul, 2009: 228, 229).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, liberal denebilecek bir anayasa oluşturulmuş, 1912 yılında, İttihat ve Terakki karşısında güçlü bir muhalefet partisi olan Hürriyet ve İtilaf doğmuştur(Eroğul, 2009: 229). Kısaca, reformcular, İkinci Meşrutiyet döneminde, anayasal reform gerisinde görünüp iktidarı bizzat kullanmaya başlamışlardır(Berkes, 2009: 180).

3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MODERNLEŞMESİ

Osmanlı reformlarının çoğu, 18. yy.'de Avrupa'daki yönetimlerin Aydınlanmacı Despotizmden doğrudan esinlendiğini belirten Mardin; *'Laik bürokrasi, 19. Yüzyılın başlarında, artık değişimi başlatabilecek bir güce ulaştı ve Avrupa Aydınlanma Despotizmi'nin bir süre kullanmış olduğu idari kurumları ve iktisadi saikleri Türkiye'ye getirmeyi hedef alan bir program başlattı'* demiştir(Aktaran: Ulusoy: 1998). Merkezi yönetimi devlet adamları, kendilerine yakın gördükleri aydınlanmacı filozoflar gibi, Ortaçağ'ın bıraktığı birikimlere olumsuz bakmakla birlikte amaçları aydınlanma değerlerini gerçekleştirmek değil, gücü tekellerinde toplamak ve istedikleri Ortaçağ kurumlarını ortadan kaldırmak olmuştur(Mardin, 1991: 85).

Türkiye modernleşmesinde, en köklü ve en radikal değişimlerin yaşandığı dönemin 1923-1950 arası olduğunu söyleyen Uyar'a göre (2007: 67) bu dönem, *'Türk Devrimi'nin gerçekleştiği dönemdir'*. Atatürk'ün gayesi toplumu muasır medeniyetler düzeyine çıkarmaktır. Bunun için bilgi nerede ise oradan alınmalı ve Türk milletine uygun olarak uyarlanmalıdır. 1931 yılında yapılan kongrede Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık kabul edilmiştir. Sıralanan ilkelerin uygulanmasında yer yer direnişlerle karşılaşmış ancak devrim zorunlu (Balkız, 2015: 142) görüldüğü için uygulamacılar bu direnişe ödün vermemişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren gerçekleştirilen toplumsal ve siyasal reformların bazıları şöyle özetlenebilir(Koçak, 2000: 128-136, 152-154; Akyüz, 1985: 308):1922'de Saltanat kaldırılmış, 1924 'de Hilafet kaldırılmış, 1924' de TBMM Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu kabul edilmiş, 1926 tarihinde Medeni Kanunu kabul edilmiş, 1928'de ilk kez yeni Türk Harflerini açıklamış, 1 Kasım'da kabul edilen yasa ile Latin harfleri benimsenmiş ve 1934 tarihinde Soyadı Kanunu kabul edilmiştir. Cumhuriyet dönemi temsil sistemi ve siyasetinin, mülk sahipleri ve bürokratların çıkarına işlediği ve icra edildiği söylenebilir(Tezel, 1986: 125). Bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu köylerde ikamet ettiği için eğitimin Köy Enstitüleri'nde gerçekleşmesi planlanmıştır. Fakat halkın değerleri ile uyuma sağlanamamış ve dönemin hükümetleri de kapatmak zorunda kalmışlardır(Gedikoğlu, 1971: 15; Albayrak, 1998: 373-374). Çünkü, aydın kesimi ve halk arasında bir türlü kurulamayan iletişim, aydınların kendi toplumlarında yabancı olarak görülmelerine yol açmış ve bu iki kesim arasında ipler çoğunlukla gergin kalmıştır(Şeriati, 1996: 145). Bu genel durumun genç Türkiye Cumhuriyeti' özelinde de aynen gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Toplumun bilgilenme düzeyi yeterli seviyeye çıkıncaya kadar *halka rağmen halk için* parolası ile seçkinler geleceğin laik ulusu adına çalışmaya devam etmişlerdir (Heper, 2006: 138-139). Atatürk de bu konuda halkın kendisini geliştirmeden siyaset konusunda söz sahibi olması yerine, egemenliği seçkin sınıfın üstlenmesini Hakimiyet-i Milliye adıyla savunmuştur(Atatürk,1997:224). Dolayısıyla yönetici/kurucu sınıf muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak veya modernleşmek amacıyla, halk tarafından kabul görsün ya da görmesin, inkılapları yürürlüğe sokmuş ve topluma benimsetmeye çalışmıştır.

SONUÇ

Halk kitlelerinin politika belirleme ve uygulama süreçlerine karıştırılmaması gerektiği fikri tarih boyunca pek çok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Yöneten-yönetilen ayrımı elitist bir bakış açısı ile belirleyen bu düşünürler halkın manipülasyona açık kitleler olduğunu bu nedenle sürekli gözetim altında tutulması gerektiğini, mümkünse eğitilmesini ama mutlaka politika süreçlerinden ayrı tutulması gerektiğini önererek halka olan güvensizliklerini ortaya koymuşlardır. Bu elitist yaklaşım aydın despotizmi kavramında en üst noktasına ulaşır. Buna göre aydınlanma ilkeleri ile donanmış bir yönetici, halk kitlelerini, yine aydınlanma ilkeleri çerçevesinde yeniden dizayn etmelidir. Nitekim Fransız İhtilali sonrası böyle bir modernleşmenin batı dünyasını şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

Osmanlıda başlayıp cumhuriyetle devam eden modernleşme veya bir anlamda Batılılaşma süreci de benzer bir serüven yaşamıştır. Aydınlanma ilkelerinden olan rasyonalizm ve ampirizm yanına katı bir pozitivizm de eklenince Batı ile aynı tarihsel tecrübeyi yaşamamış halk için genç cumhuriyetin inkılapları oldukça radikal gelmiştir. Ancak modernleşmeye ve muasır medeniyetler seviyesine çıkma idealine inanmış olan asker-sivil bürokratik elitler aydın despotik ve hatta jakoben yöntem ve usullerle bu inkılapların uygulanmasına devam etmiştir. Ancak cumhuriyet modernleşmesi ile aydınlanmacı düşünürler ve aydın despotizmi kavramı özellikle eğitim politikaları açısından ayrışmaktadır. Nitekim kurucu sınıf cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra modernleşme idealini toplumun tamamının benimsediği bir hedef haline getirebilmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*(3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşin, S. (2009). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (5.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Akyüz, Y. (1985). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Albayrak, M. (1998). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*(5.Baskı). 2. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Aydınlı, H.İ. ve Ayhan, V. (2004). *Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması*. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 5(1).
- Balkız, B. (2015). *Türk Modernleşmesi, Pozitivizm ve Sosyoloji*. Mediterranean Journal of Humanities.
- Berkes, N. (2009). *Türkiye'de Çağdaşlaşma Olgusu*.(Derleyen: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay). Bursa: Dora Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Çağan, K. (2012). *Namık Kemal'de Devletin Niteliği ve Temel Dayanakları*. Akademik İncelemeler Dergisi, 7(1).
- Çiğdem, A. (2006). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çuçen, A. K. (2005). *Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayı). 25-34.
- Eroğul, C. (2009). *Ana tüzeye Giriş*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2002). *Osmanlı Modernleşmesine Giriş*. Yeni Türkiye(Temmuz-Ağustos Sayısı). 8(46). 145–155.
- Gedikoğlu, Ş. (1971). *Evreleri, Getirdikleri ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri*. Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.
- Gökberk, M. (1979). *Felsefenin Evrimi*. İst. MEB Yayınları.
- Gökberk, M. (1994). *Felsefe Tarihi*(7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göze, A. (1995). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gümürlü, B. (2008). *Aydınlanma ve Türkiye Cumhuriyeti*. Dergipark . (8). 123-144.
- Güngör, E. (1982). *Dünden-Bugünden: Tarih Kültür ve Milliyetçilik*. Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (2007). *Toplumbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. (Çeviren: Nalan Soyarık). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DESPOT. Erişim Tarihi: 18.06.2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b359d91666370.15471868. Erişim Tarihi: 19.06.2018.

İnalçık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2006). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y. (2009). *Tanzimat, Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme*. Bursa: Dora Yayınları.

Kant, I. (1784). *Aydınlanma Nedir? Felsefe Yazıları*. (Çeviren: N. Bozkurt). http://www.allmendeberlin.de/Aydinlanma_Nedir_Kant.pdf. Erişim Tarihi: 20.06.2018.

Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi(5. Cilt)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karpat, K. H. (1972). *The Transformation of the Ottoman State. 1789-1908*. 3. Int. Middle East Studies.

Koçak, C. (2002). *Siyasal Tarih(1923-1950). Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1938-1950*. (Editör: Sina Akşin). İstanbul: Cem Yayınevi.

Kuçuradi, İ. (2015). *Modernite, Aydınlanma ve Bir Dünya Görüşü Olarak Bilim*. *Düşünüyorum Dergisi(Haziran Sayısı)*. (59). 3-5.

Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim yayınları.

Mardin, Ş.(1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim yayınları.

Ortaylı, İ. (1999). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınevi.

Ortaylı, İ. (2007). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.

Şeriatı, A. (1996). *Kültür ve İdeoloji*. (Çeviren: Orhan Bekin). İstanbul: Birleşik Yayınları.

Tezel, Y. S. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923-1950)*. Ankara: Yurt Yayınları.

Tunaya, T. Z. (2003). *Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi 1876-1918 (2. Baskı)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını.

Ulusoy, M. (1998). *Aydınlanma Despotizmi Postmodernizm ve Şeriat*. *Teori Dergisi(Kasım Sayısı)*. <http://oncugenclik.org.tr/aydinlanma-despotizmi-postmodernizm-ve-seriat/#>, Erişim Tarihi: 21.06.2018.

Urhan, V. (1999). *Modernizm, Postmodernizm ve Personalizm*. *Doğu Batı* (Ağustos, Eylül, Ekim Sayısı). 2(8). 143-169.

Uyar, H. (2007). *Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)*. (Editör: Süleyman İnan). Ankara: Anı Yayıncılık.

Ülken, H. Z. (1998). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul.

White, J. (2013). *Aydınlanma Nedir?*. *Düşünüyorum Dergisi*. (40). 1-2.

Yavuz, H. (2002). *Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?(2.Baskı)*. (Editör: Uygur Kocabaşoğlu). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dergisi. 3. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zariç, S. (2017). *Tarihsel Kökeninden Ülkelere Göre Türlerine Aydınlanma Felsefesi ve Türkiye Cumhuriyeti*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (28). 33-54.

NEW MIGRATION PARTNERSHIP BETWEEN WEST AFRICAN COUNTRIES AND EU: PREVENTING THE MIGRATION FLOWS OR IMPROVING AFRICAN ECONOMIES

Ahmet AY¹

Mahamane Moutari ABDOU BAOUA²

ABSTRACT

The deaths of thousands of migrants in the last three years arouses concern for African and European authorities. In this context, Europe (EU) felt the need to solve the problem from its source while supporting the authorities of the countries of origin of these migrants. Thus, the EU is putting into place and implementing a new Migration Partnership Framework starting with a number of priority countries of origin and transit which are Mali, Nigeria, Niger, Senegal, and Ethiopia. The aim of this framework is to save lives at sea and in the desert, fight traffickers and smugglers' networks that benefit from people's despair and decrease the migration flows which reach 150,000 per year. According to this new partnership, EU will allocate about 2.38 billion euro to the origin and transit countries and in turn, African countries will stop the migration flows to Europe. Is this partnership benefic for these African countries? Is that the solution for migration flows in Europe? The aim of this study is to interpret and answer these questions by using migration reports, figures and graphs. After examining the interpretations, we emphasized that the only solution that will stop the migration flows, is good governance and foreign investments. The study suggest that African leaders have to cultivate good governance in the political management of their countries. Moreover, we suggest that EU invest in the private sector in order to decrease the unemployment in African countries.

Keywords: Migration flows, economic partnership, Europe, West Africa

JEL Codes: A12, J61, F53

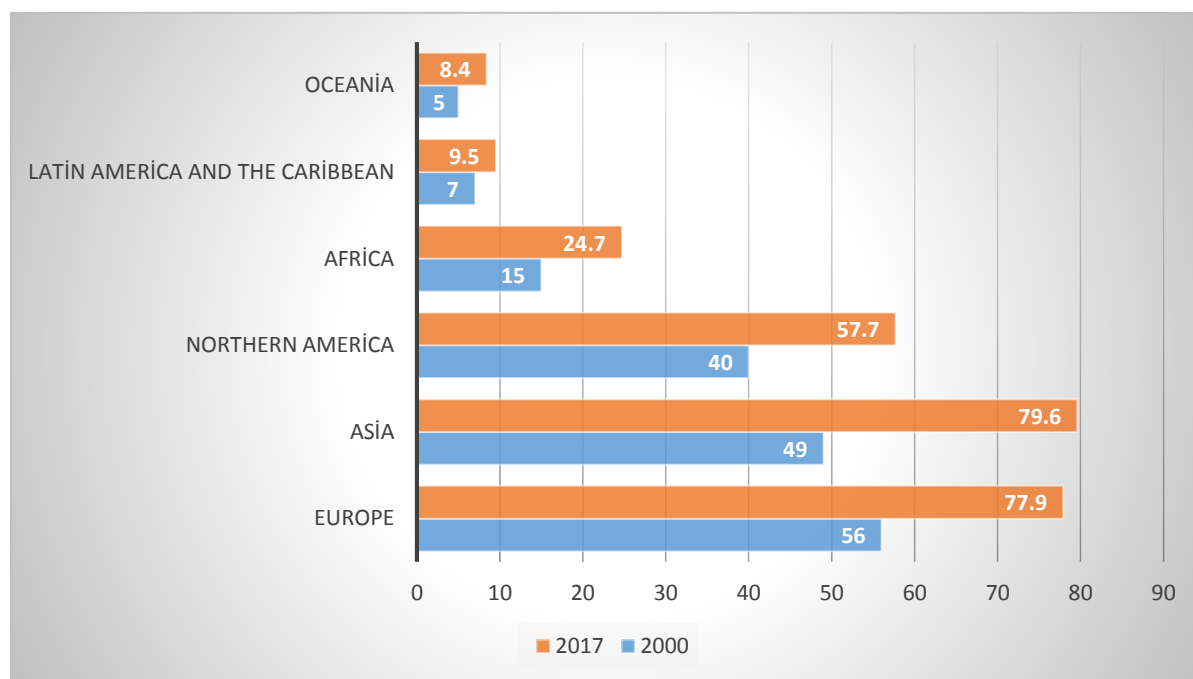
¹ Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi, Konya ahmetay@selcuk.edu.tr

² Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Doktora Öğrencisi, Konya mab.black@yahoo.fr

INTRODUCTION

This world in which we live for millions of years, experiences several movements of people to a new area or country in order to find work or better living conditions. We are commonly calling this phenomena “Migration”. According to the UN International Migration report 2017, there is about 258 Million migrants worldwide and they represent the 3.4 % of world population (7.6 Billion in 2018). The number of total migrants is increasing faster than the world’s population. Europe is hosting nearly one thirds of all international migrants; as we can see in the figure below.

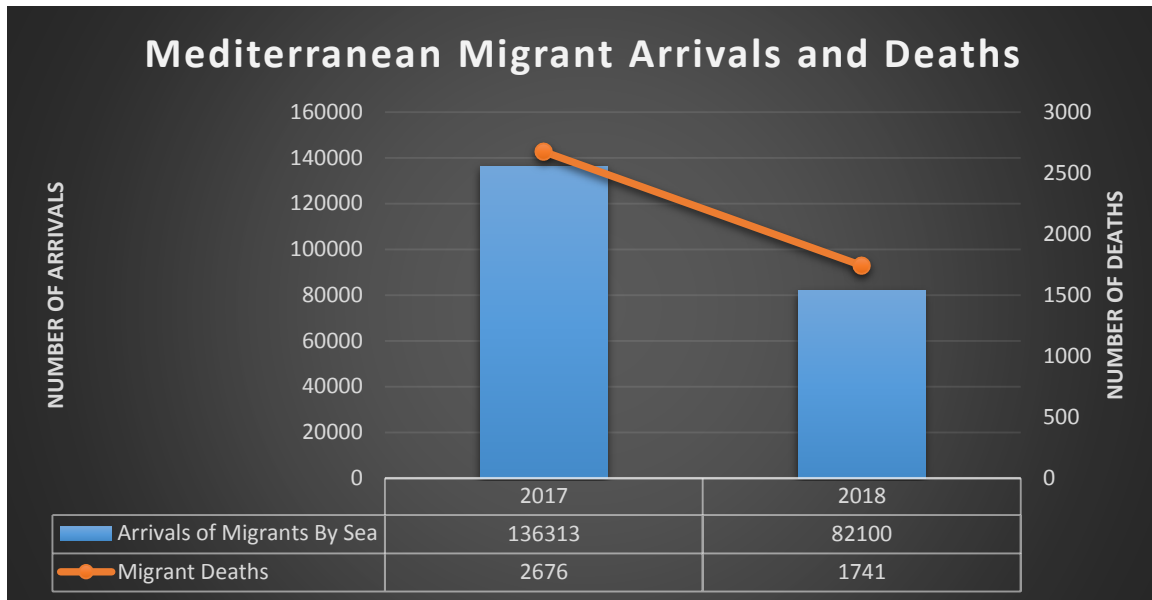
Figure-1: Number of international migrants by major area of destination, 2000 and 2017

Source: (United Nations, 2017)

During 2015 and 2016, the flow of irregular migrants that entering the EU was unprecedented increasing and new arrivals from Africa, the Middle East and Asia, was reported as criminal networks of smugglers for assistance. The migrants from African, Middle East and Asian countries use criminal networks to facilitate their unauthorized entry into transit through (or stay in EU countries) due to the poverty, social and political instability in the countries of origin. Since 2015 thousands and thousands of migrants died while crossing seas in order to reach Europe. Migrants from Africa use Mediterranean Sea to reach what they call “European dream”. In 2016, the deaths of more than 3203 migrants were reported in Mediterranean Sea. While 3510 migrant deaths were recorded worldwide in 2017, this figure is 2674 in Mediterranean Sea and 24% of this figure represent the deaths of African migrants. The following graph shows the Mediterranean migrant arrivals and deaths statistics in 2018 and 2017.

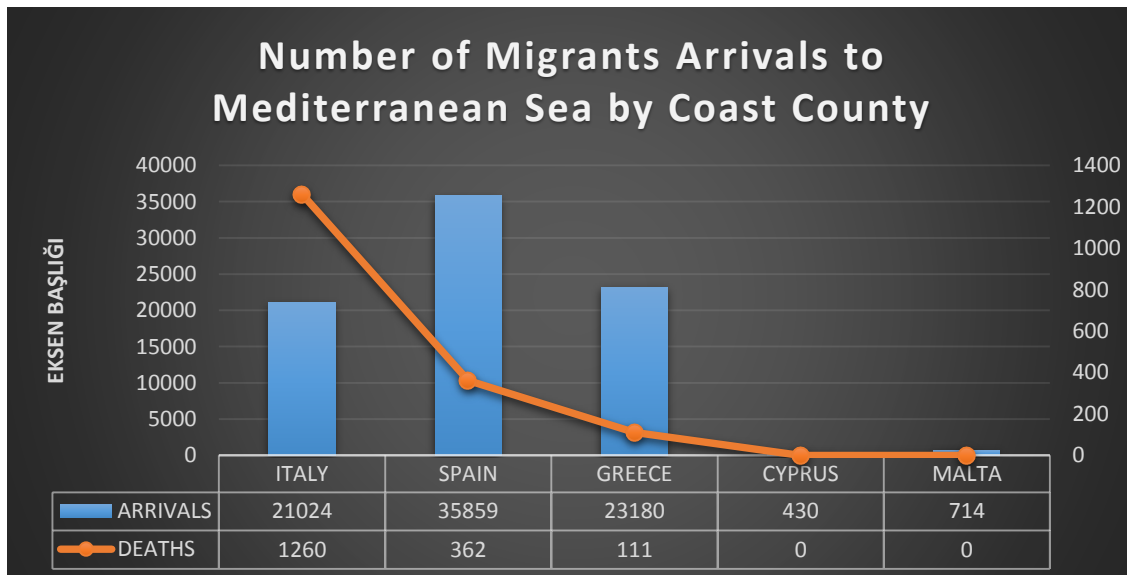
Figure-2: Mediterranean Migrant Arrivals and Deaths in 2017 and 2018

Source: (International Organization for Migration (IOM), 2018)

The Mediterranean Sea received 136,313 Migrants in 2017 and 82,100 in 2018. The arrivals of migrants in 2017 represent 62% of total arrivals in 2017 and 2018. While 2676 deaths were recorded in 2017 and 1741 migrants were reported dead in 2018. The deaths of migrants in 2017 represent 60.7% of total deaths in 2017 and 2018 combined.

Figure-3: Mediterranean Migrant Arrivals and Deaths by European Coast Countries

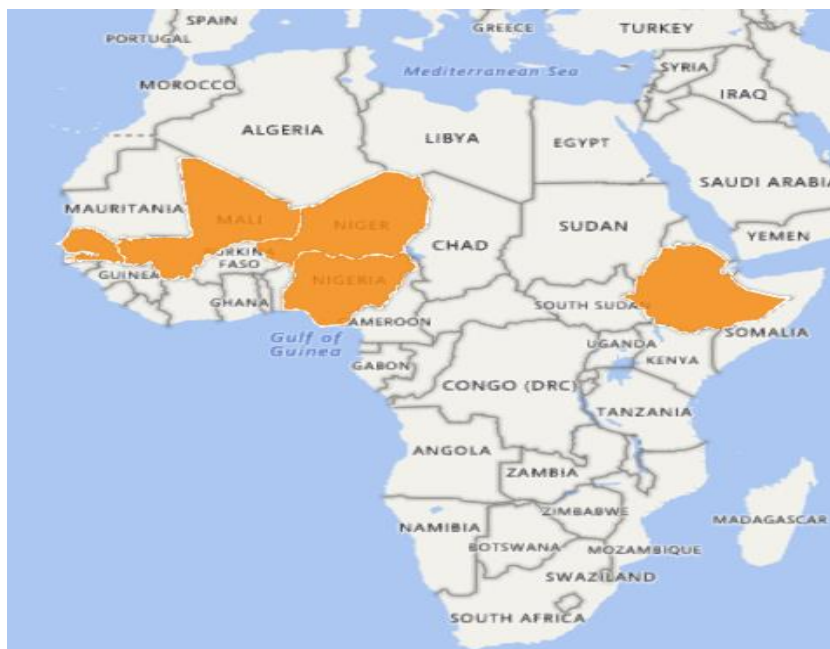

Source: (International Organization for Migration (IOM), 2018)

According to the graph above, about 35,859 migrants reached Spain in 2018, which means that Spain is the main gate for migrants. While Italy is the biggest rescuer of arrived migrants and the main witness of the deaths of migrants in the Mediterranean Sea. The deaths of African migrants in Mediterranean push Leaders (both African and European) to act against illegal migration which is a nuisance than benefic for both sides. Thus, migration partnership between EU and Africa reborn in the middle of 2017 (United Nations, 2017).

The Migration partnership between EU and African countries dates back to 2007 and started to become subject of discussion in 2014 – 2017 periods. A major political declaration on migration and mobility approved by the Heads of State and Government at the EU-Africa summit in April 2014, which reaffirmed the shared commitment of the parties to, among others, fight against irregular migration, covering all relevant aspects, including prevention, strengthening the management of migration and borders, return and readmission, as well as tackling the root causes of irregular migration. The above-mentioned declaration comes with a 2014-2017 Action Plan, with the necessary financial resources. This action plan came with the EU's new migration partnership framework in which EU signed migration agreements with four West African countries (Mali, Nigeria, Niger and Senegal) and one East African country as illustrated in the Figure-4.

Figure-4: Countries concerned by the EU's new migration partnership framework

The reasons that EU chose these third priority countries is because they represent the origin and transit of migrants in African. While Niger, Senegal and Ethiopia represent the transit countries, Mali and Nigeria are origin countries. Ethiopia is a transit country for migrants from Eritrea and Somali. Niger plays a very important role in the illegal transit of migrants from West Africa to Libya. The EU's aims through

this Partnership Framework, is to saving lives and breaking the business model of smugglers, preventing illegal migration and enhancing cooperation on returns and readmission of irregular migrants, as well as stepping up investments in partner countries. In this context, the main purpose of this study is to investigate whether these partnerships are benefits or not for these five (5) African Countries and if that is the solution for illegal migration flows to Europe. The study will also answer the following question: “Should the EU prevent the entry of African migrants into Europe or help Africa to develop?”. Thus, this study will analyze the possible solutions for the illegal migration of Africans to Europe by using the migration reports, figures and graphs.

The first part of this study will investigate the concepts and theories of migration. The second section reviews the historical background of west African Migration to Europe. The third section provides the information about the New Partnership Framework of EU about illegal migration of African to Europe; while the fourth section discusses the solutions provided by the new migration partnership against migrants’ flow to Europe; and in section fourth we concluded and gave some suggestions about illegal migration.

1. CONCEPTS AND THEORETICAL FRAMEWORK

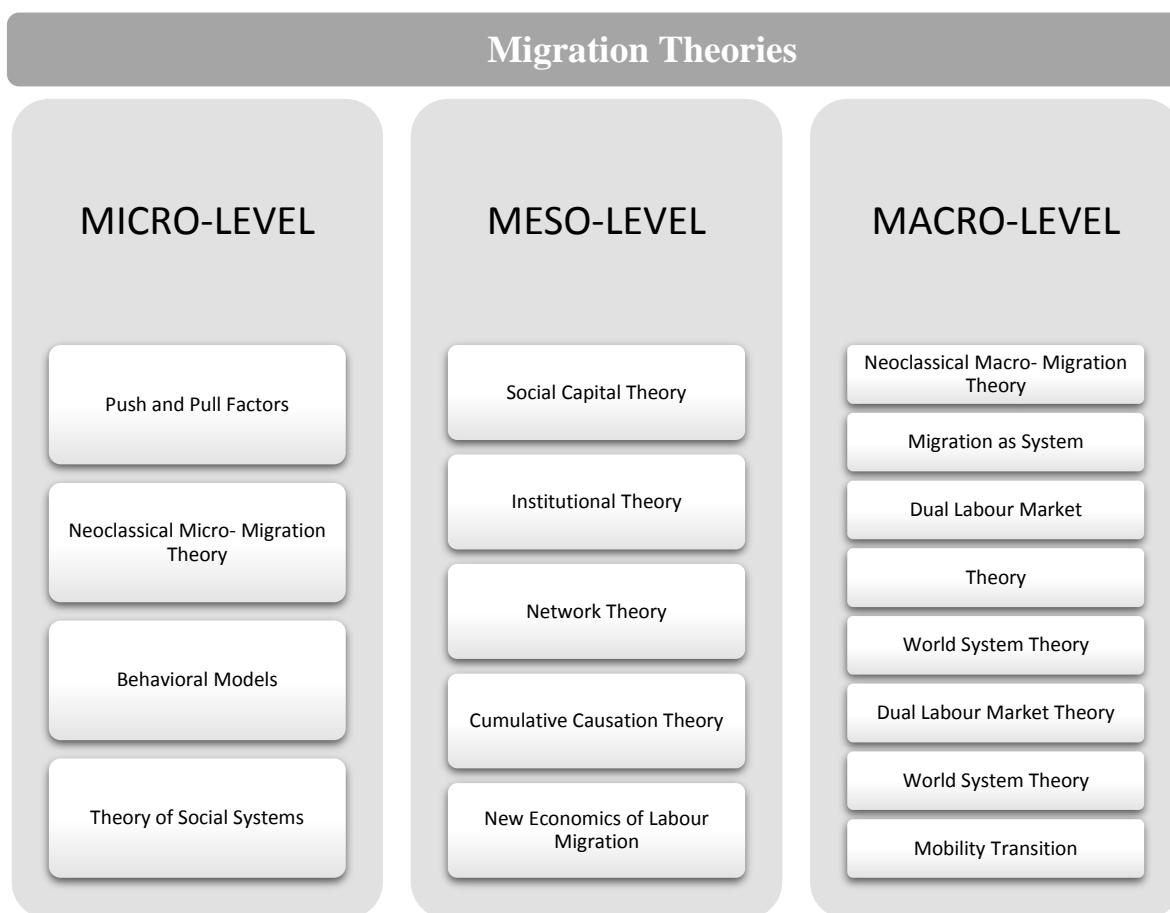
Let us start by defining the migration and migrant. Even if there is no universally definition of migration, we all accept that it is a phenomenon of moving across a border or within a giving place. The International Organization for Migration (IOM) (2004), defined Migration as “*A process of moving, either across an international border, or within a State. It is a population movement, encompassing any kind of movement of people, whatever its length, composition and causes; it includes migration of refugees, displaced persons, uprooted people, and economic migrants.*” in the IOM Glossary on Migration. In the same Glossary IOM defined the migrants as persons, and family members, moving to another country or region to better their material or social conditions and improve the prospect for themselves or their family (International Organization for Migration, 2011).

People migrate from their current location to another country, another city, another district, another town, another village or neighborhood. If we look at what migration has brought to human society, we can say that migration is very important in social life. The importance of migration is depending to the types of migration. There is a wide number of studies about migration that provided the concepts and types of migration. Migration types can be grouped under two main headings: “internal migrations” and “external (or International) migrations”. Here we will provide the types of International Migration, since our study is focusing on the International Migration. We can count three main types of International migration: labour and temporary migrations, forced migration (refugee movements) and international retirement migration (IRM). Labour migration concerns the migration of high-skilled, unskilled low wage, and temporary labour. Forced migration includes refugees and asylum seekers who cross borders due to conflicts and political

instabilities, and the displaced who have lost their settlements due to natural disasters and construction projects. International retirement migration is when the retired purchase property abroad for their residence (Erol & Ersever, 2014; Bell et al., 2010).

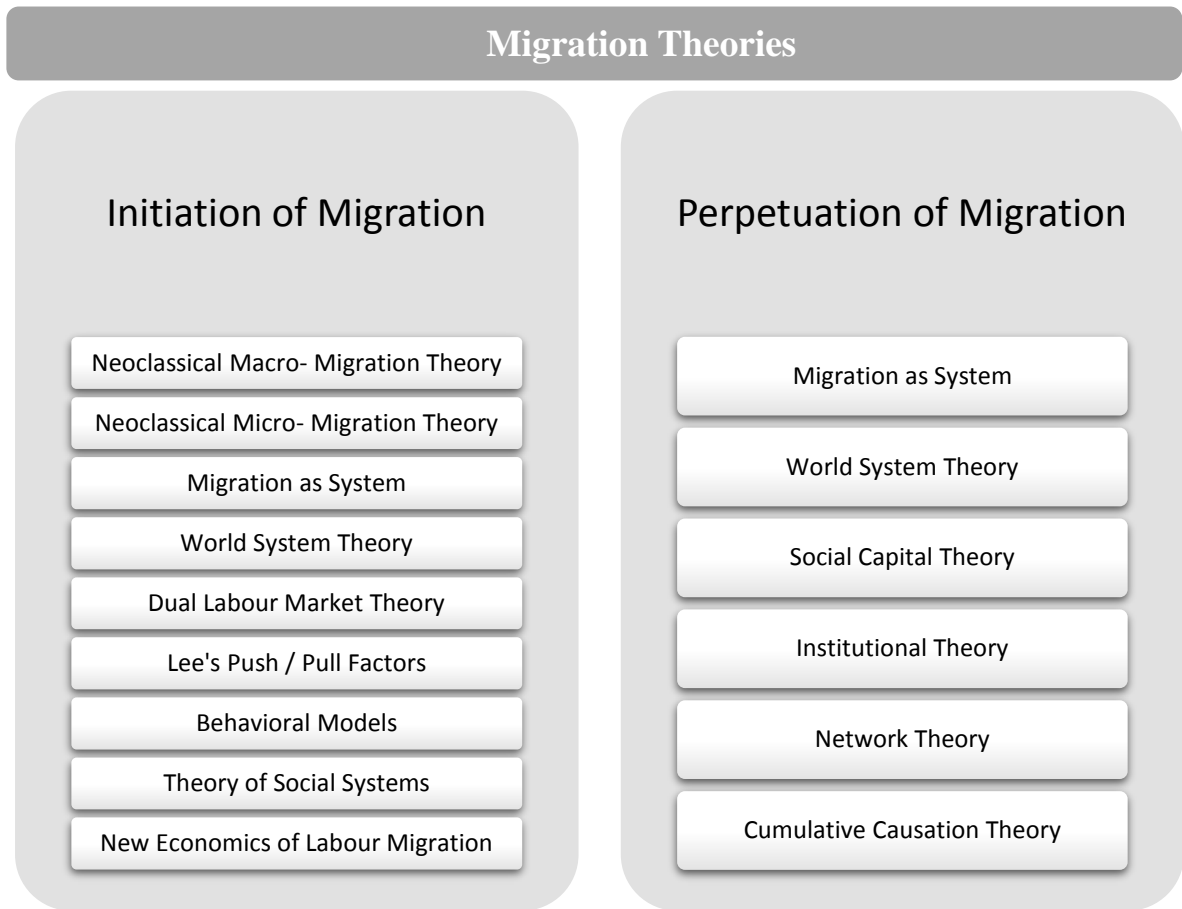
There are numerous studies that used various factors (such as the origin of such theories, migration patterns, relevant disciplines, and application of such theories in the present context) in order to classify the migration theories. Here we will classify the migration by level of migration as follow: micro-level, macrolevel and meso-level of migration.

Table-1: Migration Theories: Level Based Analysis

Sources: (Wickramasinghe & Wimalaratana, 2016)

Micro-level theories concern migration decisions from an individual's perspective or a person's desires and expectations. Macro-level theories are about migration decisions from an aggregate opinion; which means the economic structure of the country. Meso-level is where migration decisions are between the two former theories, i.e. family bonds, social networks, peer groups and isolated minority communities. It is also possible to regroup the migration theories as "initiation of Migration" and "Perpetuation of Migration". The following Figure illustrates the classification of these theories (Wickramasinghe & Wimalaratana, 2016, s. 18-20).

Table-2: Migration Theories: Level Based Analysis

Source: Wickramasinghe & Wimalaratana (2016)

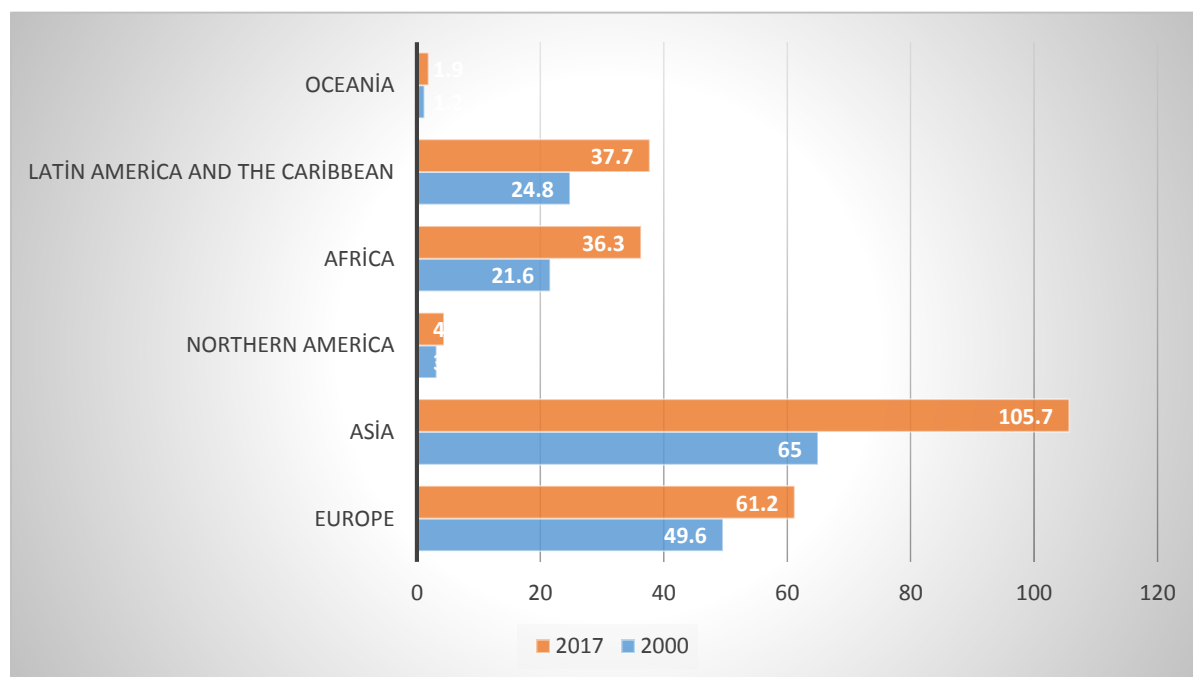
All these theories tried to explain the migration phenomena. However, we will explain some of economic theories of Migration. Neo-classical theory has revealed the first systematic theories about migration. Neo-classical theory emphasize that the emergence of migration is due to the differences in supply and demand of labour. The macro theory of this approach implies that, wages differences and employment differences between countries, which reveal the reasons of migration. In addition, this approach emphasizes that wage differences concern the size of the international migration volume. New Economics of Labour Migration which focuses on migration from the micro individual level to meso level such as families, households or other culturally defined units, has been developed recently with the aim of challenging the assumptions and conclusions of Neo-classical Theory. The dual labour market model argues that migration is not a consequence of decisions made by individuals, and that actually the international migration is the result of intrinsic labour demands of industrialized societies. (Güllüpnar, 2012; Wickramasinghe & Wimalaratana, 2016)

2. BACKGROUND OF WEST AFRICAN MIGRATION TO EUROPE

First of all, we need to remember that migration is not only a harmful thing for both sides. While it may be benefic for destination country, it could also be benefic for the origin country. However most of views emphasis that African migration is harmful for Africans, since they could not ensure the technological transfer to their countries. Additionally, because African migration tends to be illegal; especially to Europe. Within the 1993-2002 periods, Some African regions (especially West Africa), suffered from political unrest and ethnic conflicts. This situation has dramatically increased the number of African refugees. Most of African migrants are children and women and their main destination is Europe. Today, the African migration to Europe is victim of criminal networks of smugglers. That is why the illegal migration of African to Europe recently increased. Europe is the biggest host for African migrants and most of them move by illegal way (Kohnert, 2017).

The following graphs shows the number of migrants by area of origin.

Figure-5: Number of international migrants by major area of origin, 2000 and 2017

Source: (United Nations, 2017)

Even though the percentage of African migrants is very low compared to total migration, illegal African migration is higher than that of other regions. Therefore, we can argue that African migration is related to the illegal entry to European countries. The following table show the Data on arrests and expulsions of West African migrants from the 27 EU countries. According to the Table-1, Senegal recorded the most arrests and expulsions from EU in 2006 and 2007 due to the facts that most of Senegalese living

in France are irregular migrants. Nigerian migrants are known for illegal activities in their host countries especially in Europe. Niger recorded the least arrests in Europe because Nigerien migrants are not numerous in EU.

Table-3: Data on arrests and expulsions of West African migrants from the 27 EU countries in 2006 and 2007

	2006		2007	
<i>Ivory Coast</i>	2621	6.9 %	2075	8.2 %
<i>Ghana</i>	2044	5.4 %	2541	10.1 %
<i>Mali</i>	4507	11.8 %	2264	9 %
<i>Mauritania</i>	1174	3.1 %	1297	5.2 %
<i>Niger</i>	416	1.1 %	472	1.9 %
<i>Nigeria</i>	6035	15.8 %	6430	25.6 %
<i>Senegal</i>	19775	51.8 %	8483	33.7 %
<i>Cap-Vert</i>	1594	4.2 %	1598	6.4 %
<i>Total</i>	38 166	100 %	25 160	100 %

Source: (Konan, Anich, Lidth, & Mona, 2012)

Why African young men, women and children want to move to Europe by any way? Thousands of Africans died in Mediterranean Sea in 2015 and 2016 with the intention to reach Europe. Most of them are women and children. The cause of this migration from unstable African countries is not only political unrest and conflicts, but also the unemployment that reach a high level. Young Africans prefer to move to Europe by any means than to stay in their own country without job. These young people accept to take the risk of dying in Mediterranean Sea because they refuse to live in the violence without job (Abel et al., 2018).

The Libyan crisis caused the immediate return of more than 200,000 migrants, destabilizing the sub-Saharan region. This added an extra burden on countries of origin, notably in Chad and Niger. About 8.4 million migrants (2.8% of the total population) moving around West Africa represent the largest total migrant stock in Africa, and this migrants stock moves internally, intra-regionally, continentally and internationally. In the last decade the labour mobility has significantly increased. According to the estimations, South-South migration accounts for more than half of all migratory movements within the region (Konan, Anich, Lidth, & Mona, 2012).

Countries in the Sahel have received a large influx of returnees, as well as arms, from Libya. The most visible effects of these destabilizing elements observed are in Mali, but its neighboring countries have also been affected. The situation in northern Mali has led to the displacement of people internally and regionally, with consequences for regional migration, border management and community stabilization.

Niger is also witnessing the arrival of migrants from around the region attempting to reach Libya who are being expelled at the border, as well as returnees fleeing insecurity in northern Nigeria.

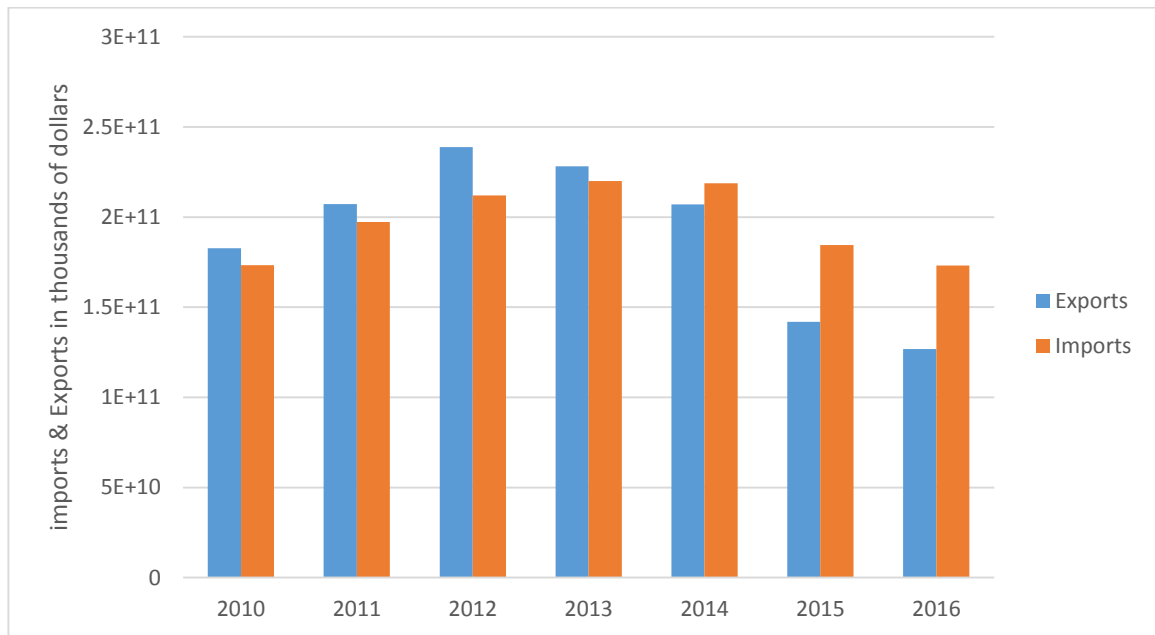
3. THE NEW MIGRATION PARTNERSHIP FRAMEWORK OF EU FOR AFRICA

3.1. Partnership between European Union (EU) and West African Countries

Before discussing about migration partnership between EU and West African countries it is necessary to give a historical background about EU-Africa relationships. Since the passing of the Organization of African Unity into the African Union (AU), European Union (EU) has aimed to strengthen its formal relationship with Africa. AU established the Pan-African Parliament (PAP) in March 2004 under article 17 of the AU's Constitutive Act which has as objectives to promote democracy, good governance and human rights in AU member states. The Joint EU-Africa Strategy which the ultimate aim is to forge a stronger partnership that builds on the identities and renewed institutions of the two continents was adopted at the EU-Africa Summit in Lisbon in December 2007. In this context, the European Parliament and the PAP were asked to develop a political vision and practical approaches based on mutual respect, common interests and the principle of ownership. The two parliaments are supposed to monitor the implementation of the joint strategic partnership and its' First Action Plan (2008–2010) through the PAP's ad hoc committee for relations with the European Parliament and the European Parliament's ad hoc delegation for relations with the PAP (Emmanuel, 2010; Kohnert, 2017).

During the cooperation between EU and African Union, EU assisted African countries in numerous sectors such as governance, peace, security, energy, education, trade, economic growth and job creation, sustainable agriculture, infrastructure, health, and migration. With 45 delegations in Africa especially within African Union, EU is regularly deploying Election Observation Missions in African countries, at the invitation of the host governments, often coordinated with observers from the African Union and regional economic communities. Additionally, EU-AU Human Rights Dialogue is held annually as support in Human Rights. According to EU Commission, for 2014-2020 periods, more than 31 billion EURO has been released for official development aid; and the External Investment Plan (EIP) mobilizes up to €44 billion of investments for Africa. (EEAS Press Team, 2017).

In term of trade EU and African countries have some agreements such as EPA in the framework of EU-Africa Business Forum (EABF) which is part of the Joint Africa-EU Strategy (JAES) (Marshall Plan Project Group-BMZ, 2017).

Figure-2: Trade (Exports and Imports) of Africa with Europe

Source: (UNCTADSTAT, 2017)

The Figure-2 shows the export and imports of Africa and Europe. According to Figure-2, there is increase in export of Africa to Europe since 2010 and we can see a significant decrease of trade in 2015. This is due to the oil and mineral resources prices decrease in the whole market started in 2015. Actually, the exports of Africa to EU account about 130 Billion US\$ and these figures was about 240 Billion US\$ in 2012. The average imports (197 Billion US\$) is almost equal to the average exports (190 Billion US\$) within the periods of 2010-2016 (UNECA, 2016). Africa-Europe partnership is also related to the reinforcement of political relations; strengthen and promoting issues of common concern; promoting effective multilateralism; and promoting people-centered partnerships. All these subjects above shows that Europe, which was a predator for Africa in the past, became a partner today (SENTURK, KOSE, & KAHRAMAN, 2017).

3.2. New Migration partnership Framework of EU

Now let's us analyze the new migration partnership framework that EU introduced in order to decrease the illegal migrants' flows.

As we stated before, thousands of people died in Mediterranean Sea while trying to reach Europe in last 3 (three) years. Unemployment and crimes increasing in Europe, pushes EU members states to work together to better manage migration flows and strive for well-managed migration. In this context, they introduced a new Migration Partnership Framework in June 2016 that fully integrates migration in the European Union's foreign policy. The objective is saving lives and breaking the business model of

smugglers, preventing illegal migration and enhance cooperation on returns and readmission of irregular migrants, as well as stepping up investments in partner countries. EU is launching this new framework by starting with a number of priority countries of origin and transit – Mali, Nigeria, Niger, Senegal, and Ethiopia (Bauloz, 2017).

The European Union, which is developing coherent and continuous dialogues at all levels with partner countries to work towards common solutions, started to strengthen the EU agency involvement in partner countries (European Border and Coast Guard, EUROPOL). Additionally, Europe supports the idea of assisting host and transit countries through existing Common Security and Defense Policy (CSDP) missions and operations, including on border management and fighting traffickers and smugglers. That's why EU released more financial tools such as the Emergency Trust Fund for Africa or the Syria Trust Fund to support refugee population and reduce dangerous journeys. The proposition of an ambitious External Investment Plan in September by the European Commission in order to support investments in the EU's partner countries, especially in Africa and the European Neighborhood will really strengthen their partnerships.

The short-term measures taken the European Commission include the EU Emergency Trust Fund for Africa, which was enhanced from €500 Million to €2.38 billion. However, the long-term measures of the new partnership framework are about the mobilization of European Development Fund of €44 billion and the total aid flows allocated to the key priority countries that recently averaged the €4.4 billion per year. According to the first progress report of the New Partnership Framework, projects were mobilized in all five-priority countries under the EU Trust Fund for Africa and Niger, Nigeria and Mali have increased actions to combat migrant smuggling. Additionally, Senegal and Mali are cooperating and helping to finalize some procedures (European Commission, 2017).

4. WHAT ARE THE SOLUTIONS TO BE APPLIED AGAINST THE ILLEGAL FLOW OF MIGRANTS TO EUROPE?

Now that we have enough information about the Migration Partnership Framework (MPF), let us analyze its effectiveness. While they have had, so far, more or less tangible results depending on the countries, the European Commission depicted its collaboration with Niger as 'a showcase of how the EU and its Member States can combine the various instruments and tools available in a comprehensive manner'. The case of Niger indeed provides a good illustration of the breadth of actions which can be taken by partner countries and the supporting tools that can be provided by the EU and its Member States under the Migration Partnership Framework MPF. Niger have accordingly been quite active in cooperating with the EU, be it for the implementation of the short-term Action Plan against illegal migration or the finalization of the Action Plan to fight against smuggling, decrease irregular migration and provide alternative economic

opportunities. Concrete actions have also been taken, such as stricter measures of border control against irregular migrants going to Libya, awareness campaigns to discourage migration, arrests of smugglers and seizures of their equipment, as well as repatriation of migrants to their countries of origin with the assistance of the International Organization for Migration (IOM) (European Union, 2017, s. 3-4). On the part of the EU, support to Niger has materialized in on-the ground assistance and trainings, most notably with the EUCAP Sahel Niger mission in Agadez under the EU Common Security and Defense Policy (CSDP), the provision of equipment and the forthcoming deployment of EU liaison officers, as well as assistance for the implementation of the short-term Plan of Action against smuggling and trafficking. While the flow of irregular migrants transiting through Niger has arguably decreased from 70,000 in May 2016 to approximately 1,500 in November 2016 and some 102 smugglers have been arrested and 95 of their vehicles seized, the European Commission concedes that ‘this reduced transit flow within Africa has not yet resulted in reduced arrival to Europe’. While it is arguably too early to judge on the MPF achievements, the EU-Niger compact nevertheless already well illustrates the trade-off policy at the heart of the MPF (Bauloz, 2017).

Even if Niger successes in decreasing illegal migration and even if EU granted these African countries with financial support, it seem that it is not enough as development support regarding this partnership. EU Should support African countries with technological transfer and direct investments. Among the five origin countries, Niger is the most exposed and the support done by EU did not positively affect Niger. We used to say that development aid promotes good governance; so that eradicates less obvious push factors of migration such as political instability, corruption-induced discrimination, repression and under-representation. The inference is that if development aid is to be targeted at decreasing irregular migration then it is most effective if transmitted through the medium of governance aid. Furthermore, governance aid is itself at least partially tasked with empowering the rule of law and good governance. It is therefore an area of development that is less likely to be misused than many other types of aid (Funk, Namara, Pardo, & Rose, 2017).

As we know EU applied the same partnership framework with Turkey for Syria. And Turkey threaten EU to leave migrants flowing in Europe if its requirements are not respected. These five African countries (especially Niger) respected their engagement in order to decrease the illegal migration flow. However, the situation of countries of illegal migrants did not change until now. That’s why they migration flow continue in other form by other target countries like Algeria and Chad. EU must strengthen its partnership with African countries in order solve the instability problems of these countries. The main problem is not the flow of migrant but the bad situation created in their countries that lead to conflicts and unemployment. That’s why EU, UN and AU must work together in order to solve instability problems in Africa. The question of unemployment must be solved by increasing the foreign direct investment flows to

African countries. According to the action plan adopted in the Valletta Summit in 2015, the European Investment Bank, in cooperation with other financial institutions and African partners, can support the re-establishment of the conditions for self-sustaining economic growth and the development of human capital in the origin countries by providing financial services. Moreover, the professional skills and employability of young people can be enhanced in regions of origin and transit of migrants in Eastern, Northern and Western Africa. Additionally facilitating the responsible private investment in agriculture, agri-business and agri-industries and boosting the intra-African trade of agricultural products will contribute to accelerate the agricultural growth and transformation (Council of the EU, 2015).

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Thousands of people died in Mediterranean Sea while trying to reach Europe in last 3 (three) years. Unemployment and crimes increasing in Europe, pushes EU members states to work together to better manage migration flows and strive for well-managed migration. Thus, the EU is putting into place and implementing a new Migration Partnership Framework starting with a number of priority countries of origin and transit which are Mali, Nigeria, Niger, Senegal, and Ethiopia. The aim of this framework is to save lives at sea and in the desert, fight traffickers and smugglers' networks that benefit from people's despair and decrease the migration flows which reach 150,000 per year. According to this new partnership, EU will allocate about 2.38 billion euro to the origin and transit countries and in turn, African countries will stop the migration flows to Europe.

According to the first progress report of the New Partnership Framework, projects were mobilized in all five-priority countries under the EU Trust Fund for Africa and Niger, Nigeria and Mali have increased actions to combat migrant smuggling. Additionally, Senegal and Mali are cooperating and helping to finalize some procedures. These five African countries (especially Niger) respected their engagement in order to decrease the illegal migration flow. However, this situation of illegal migrants in these countries did not change until now. That is why the migration flows continue in another form through other target countries like Algeria and Chad. EU must strengthen its partnership with African countries in order solve the instability problems of these countries. After examining the interpretations, we emphasized that the only solution that will stop the migration flows, is good governance and foreign investments. The study suggest that African leaders have to cultivate good governance in the political management of their countries. And we suggest that EU invest in the private sector in order to decrease the unemployment in African countries. Additionally, EU must tie relationship with African Union in order to provide technology transfer within the continent. The question of unemployment must be solved by increasing the foreign direct investment flows to African countries.

REFERENCES

Abel, G., McAuliffe, M., McCarthy, M., Weerasinghe, S., & Kitimbo, A. (2018). Migration and migrants: Regional dimensions and developments. In I. O. (IOM), *WORLD MIGRATION REPORT 2018* (pp. 95-121). Geneva: International Organization for Migration.

Bauloz, C. (2017, January 31). *The EU Migration Partnership Framework: an External Solution to the Crisis?* Retrieved from EU Immigration and Asylum Law and Policy: <http://eumigrationlawblog.eu/the-eu-migration-partnership-framework-an-external-solution-to-the-crisis/>

Bell, S., Alves, S., Oliveira, E. S., & Zuin, A. (2010). Migration and Land Use Change in Europe: A Review. *Living Rev. Landscape Res*, 4(2). Retrieved from <http://www.livingreviews.org/lrlr-2010-2>

Council of the EU. (2015, November 12). *Valletta summit, 11-12 November 2015 - Action Plan*. Retrieved October 03, 2018, from European Council Council of the European Union: http://www.consilium.europa.eu/media/21839/action_plan_en.pdf

EEAS Press Team. (2017, March 17). *European Union and Africa : Key partners*. (E. Union, Ed.) Retrieved 11 01, 2017, from Factsheet- EU Africa Key partners: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_africa_key_partners_v3.pdf

Emmanuel, K. (2010). *The European Union and the Pan-African Parliament: Adding Value to the Partnership*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Erol, M., & Ersever, O. G. (2014). Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale. *KHO BİLİM DERGİSİ*, 24(1), 47-68.

European Commission. (2017, September 30). *Migration Partnership Framework: A New Approach to Better Manage Migration*. Retrieved from migration partnership framework - European Union External Action: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/factsheet_migration_partnership_framework_update13_12_2016.pdf

European Union. (2017, June 20). *Niger - Action and Progress under The Migration Partnership Framework June 2016 - June 2017*. Retrieved from eeas.europa.eu: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/factsheet_work_under_partnership_framework_with_niger.pdf

Funk, M., Namara, F. M., Pardo, R., & Rose, N. (2017). *Tackling irregular migration through development – a flawed approach?* Brussels: European Policy Centre.

Güllüpinar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85.

International Organization for Migration (IOM). (2004). *International Migration Law N°1 - Glossary on Migration*. Geneva: International Organization for Migration.

International Organization for Migration (IOM). (2018, February 10). *Mediterranean Migrant Arrivals Reach 82,100 in 2018; Deaths Reach 1,741*. Retrieved September 27, 2018, from International Organization for Migration: <https://www.iom.int/news/mediterranean-migrant-arrivals-reach-82100-2018-deaths-reach-1741>

International Organization for Migration. (2011). *International Migration Law N°25 - Glossary on Migration* (Vol. 25). (R. Perruchoud, & J. Redpath-Cross, Eds.) Geneva.

Kohnert, D. (2017). *African Migration to Europe: Obscured Responsibilities and Common Misconceptions*. Hamburg: GIGA Research Programme.

Konan, S. Y., Anich, R., Lidth, T. V., & Mona, P. (2012). *Migration en Afrique de l'Ouest et Centrale APERÇU REGIONAL*. International Organization for Migration. Geneva: International Organization for Migration.

Marshall Plan Project Group-BMZ. (2017). *Africa and Europe – A new partnership for development, peace and a better future*. Berlin: Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ).

SENTURK, M., KOSE, Z., & KAHRAMAN, A. (2017). Migration With Economic Dimensions. *ASSAM International Refereed Journal*, 4(9), 97-111.

UNCTADSTAT. (2017, 10 01). Retrieved from UNCTADSTAT: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en

UNECA. (2016, April 02). *Migration is an opportunity for Africa, if managed properly*. (UNECA, Editor) Retrieved September 20, 2018, from United Nations Economic Commission for Africa: <https://www.uneca.org/stories/migration-opportunity-africa-if-managed-properly>

United Nations, U. (2017). *International Migration Report 2017 Highlights*. New York: United Nations.

Wickramasinghe, A., & Wimalaratana, W. (2016). International Migration and Migration Theories. *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, 1(5), 13-32.

BLACK FRİDAY (KARA CUMA) İNDİRİMLERİNİN MÜŞTERİLERİN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ

Kıyal Baiturova¹

Selda Başaran Alagöz²

ÖZ

Birçok ülkede firmalar, Şükran Günü'nden sonraki Black Friday günlerini en karlı günler olduklarını düşünmektedirler. Bu günlerde, ünlü markalar, alışveriş merkezleri ve e-ticaret platformları, tüketicilere büyük indirim fırsatları sunmaktadırlar. Sonuç olarak alışveriş merkezlerinde kalabalık, mağazalarda büyük sıralar, online mağazalarda yüksek miktarda web trafiği izlenmektedir. Dünya trendi haline gelen Black Friday'de alışveriş yapan tüketicilerin davranışlarını inceleyerek, firmalar bu promosyonları uygulamada başarısız olma risklerini azaltabilmekte ve tüketicilerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmektedirler.

Bu çalışmanın amacı, Black Friday indirimlerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmada, Türkiye'de Konya'daki ve Kırgızistan'da Bişkek'teki gençlere online anket formu gönderilerek katılım sağlanmıştır. Araştırmada katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ve tutumları ve bunların Black Friday'de satın alma niyetini nasıl etkilediği, fiziksel mağazalardan ziyade online alışverişini tercih edip etmedikleri, katılımcıların demografik özellikleriyle Black Friday'deki alışverişe yönelik algı, tutum, Black Friday'de satın alma niyeti faktörleri arasındaki ilişkileri SPSS 22 programında çeşitli analizlerle test edilmiştir ve iki şehirden elde edilen sonuçlar kıyaslanmıştır. Bu çalışmanın, Türkiye'deki ve Kırgızistan'daki firmalara indirim stratejilerini belirlerken faydalı olacağı beklenmektedir. Bunun yanı sıra araştırılan konu ile ilgili çalışmaların çoğunluğu Amerika ve Avrupa ülkelerinde yapıldığı için Türkiye'deki ve Kırgızistan'daki tüketicilerin bu konudaki bakış açıları hakkında fikir edinmek amaçlanmıştır. Aynı zamanda muhtemel akademik ve bilimsel çalışmalara katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Black Friday, İndirim, Satın Alma Niyeti.

Jel Kodları: M30, M31, M39.

¹*Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, k.baiturova@gmail.com.*

²*Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, seldalagoz@hotmail.com.*

THE IMPACT OF BLACK FRIDAY DISCOUNTS ON CUSTOMER BUYING BEHAVIOR

ABSTRACT

In many countries, companies believe that Black Friday is very profitable day. Nowadays, well-known brands, shopping centers and e-commerce platforms offer great discounts for consumers. As a result, on Black Friday you can see crowded shopping centers, long queues in stores and a huge amount of web traffic in online stores. By studying behavior of consumers who make purchases on Black Friday, companies can better meet the needs of consumers and reduce the risk of failure of these promotions.

The purpose of this survey is to study the impact of discounts on Black Friday on consumer behavior. Young people in Konya (Turkey) and Bishkek (Kyrgyzstan) took part in online survey. In the survey we receive the data about their perception and attitude towards shopping on Black Friday, about the impact of their perception and attitude on purchase intention, about preferences to purchase online or in ordinary stores, about relations between demographic characteristics of the respondents and their perception, attitude and purchase intention on Black Friday. The data was analyzed by tests of the SPSS 22 program and the results of these two countries were compared. We expected that this study will be useful in developing discount strategies, in particular for firms in Turkey and Kyrgyzstan. Since most of the articles on this topic was conducted in the US and Europe, consequently we set a goal of this survey to study the attitude of consumers in Kyrgyzstan and Turkey. Also expected that this study will contribute to subsequent academic and scientific works.

Keywords: Black Friday, Discounts, Customer Buying Behavior.

JEL Codes: M30, M31, M39.

GİRİŞ

Tüketici davranışı çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bunların bir tanesi de indirimlerdir. Tüketicileri harekete geçirmek söz konusu olduğunda, mağazalar çok kısa bir süre için indirimli satış gerçekleştirerek yapay sınırlamalar yaratırlar. Bu, tüketici hareketlerine aciliyet kazandırır. Tüketiciler, hemen harekete geçmezlerse, çok şey kaçıracakları gibi düşüncelere kapılırlar. Tüketiciler, bu alışverişin sonucunda parasının bir miktarını kaybedeceğini düşünmemekte, bunun yerine çok yavaş hareket edip kaçırırsa, üzüleceklerini düşünmektedirler (English ve Pfeiffer, 2015: 5-6). Tüketicilerin para kaybını hissetmemeleri için firmalar tüketicilerin düşüncelerini gerekli yönde etkileyen yeni araçlar bulmaya çalışmaktadırlar. Pazarlamacıların başarılı uygulamalarının birisi, Black Friday indirimleridir.

Günümüzde sadece ABD ve Avrupa'da değil, tüm dünyada Black Friday olgusu izlenebilmektedir. Noel tatili olmayan ülkelerde bile Black Friday indirim günleri, hatta bazı ülkelerde indirim haftaları oluşturulmaktadır. Bu indirim günlerinde tüketiciler farklı davranışlar göstermektedirler. Tüketicilerin yoğunluğu, Black Friday'de çarpıcı fiyat indirimleri sağlandığını düşünmektedir. Ancak bazı tüketiciler, Black Friday öncesi birçok mağazaların ürün fiyatlarını arttırıp, indirim günlerinde ise fiyatları düşürerek yapay indirimleri sunduklarına inanmaktadırlar.

Firmalar yıllık satış miktarının önemli bir kısmını Black Friday'de elde etmektedirler. Dünya trendi haline gelen Black Friday indirimlerinin karşısında tüketicilerin gösterdikleri davranışları sürekli analiz etmek ve incelemek gerekmektedir. Bu çalışmanın, firmalara indirim stratejilerini belirlerken faydalı olması, bununla birlikte akademik ve bilimsel çalışmalara katkıda bulunması beklenmektedir.

1. "BLACK FRIDAY"

Black Friday, Şükran Günü'nden sonra yapılan indirim günüdür. Perakendeciler, bu günü Noel için alışverişe başlama zamanı olarak tanıtmaktadırlar. Şükran Günü, Kasım ayının dördüncü perşembe günü kutlanmaktadır. Bu nedenle, tatil alışveriş sezonu Şükran Günü'nden sonra Black Friday'den başlayarak Noel'den bir önceki gün 24 Aralık'a kadar devam etmektedir (Simpson ve ark, 2011: 1). Yıllardır Black Friday, ABD'de yılın en büyük alışveriş günü olarak kabul edilmektedir. Black Friday, perakendecilerin yoğunluğu için yılın en yoğun günüdür (Tsiotsou, 2017: 11).

"Black Friday" ("Kara Cuma") terimi ilk kez 1966 yılında Earl Apfelbaum, nadir pullar ile ilgilenen satıcı tarafından kaydedilmiştir. Apfelbaum'a göre Black Friday, Philadelphia polis bölümünün Şükran Günü'nden sonraki Cuma'ya verdiği isimdir. Noel'den dolayı şehir merkezleri açılıştan kapanışa kadar aşırı kalabalık olduğu için genellikle yoğun trafik sıkışıklığına neden olduğu için, trafik polisleri bu Cuma gününü "Black Friday" diye adlandırmışlardır (Apfelbaum, 1966; Aktaran Thomas ve Peters, 2011: 522).

Bir başka bakış açısına göre "Black Friday" terimi, ABD'deki muhasebe kayıtlarından gelmektedir. Bahsi geçen cuma gününde dünyada yüz milyonlarca insan raftaki en eski ürünleri bile satın almaktadırlar. ABD'in muhasebesine göre kâr her zaman siyah olarak, zarar ise kırmızı olarak

kaydedilmektedir (Smith ve Raymen, 2015: 1). Böylelikle Black Friday, perakendecilerin “kırmızı”dan (yani para kaybetme durumundan) “siyah”a (yani para kazanma durumuna) geçebileceklerine inandıkları bir gündür (Thomas ve Peters, 2011: 522).

Perakendeciler, Noel sezonunda yapılacak olan tüketici harcamalarını daha erken bir tarihe taşımak istemektedirler. Black Friday, Aralık ayında yapılacak olan tüketici harcamalarının bir miktarını Kasım ayına getirebilmektedir. Özellikle perakendeciler ürünlerini sezon başında daha düşük bir fiyata satarak Aralık ayını beklemeden yıllık satış hedeflerine ulaştıklarını kesin olarak bilmeyi tercih etmektedirler (Johnston, 2012: 4).

Tüketiciler Black Friday için çok fazla zaman ayırdıkları için olumlu finansal sonuçlar elde etmek için perakendeciler yıl boyunca tatil alışveriş sezonunu sabırsızla beklemektedirler. Tatil sezonu boyunca perakendeciler, müşterileri mağazalarda ve internette alışveriş yapmalarına yönlendirmek için yoğun reklamcılık ve ağızdan ağıza pazarlamaya odaklanmaktadır (Swilley ve Gold, 2013: 44). Bazı şirketler, Black Friday’ye birkaç gün kala sosyal medyada, gazetelerde, özel kataloglarda, televizyonda veya hatta gece yarısından 24 saat önce sitelerinde yayın yaparak tekliflerini yayınlamaya veya duyurarak tüketicilerine daha yakın olmaya çalışırlar (Delsea ve ark, 2017: 226). Pek çok mağaza alışveriş yapmak isteyenler için kapılarını sabah saat 5’de veya daha erken saatlerde açar; hatta bazıları bütün gece açık kalır. Perakendeciler, çabalarının verimliliğini maksimize etmek için kâr elde etmelerine yardımcı olacak tüketici satın alma kararlarını anlamaya isteklidir (Bell ve ark, 2014: 236).

Black Friday’in ilk saatlerinde mağaza açılışlarını bekleyen uykusuz müşteriler kapının önünde yer almak için diğer müşterilerle yarışır. Kapıların açılmasından hemen sonra müşteriler, mağaza içine girip indirimli ürünleri elde etmek için kavga edip birbirine ciddi bir şekilde zarar vermeye bile hazırlar. Açıkçası, Black Friday’de alışveriş yapanlar yılın içinde satın almaya imkanları olmadığı ürünleri çılgınca bir şekilde olsa da elde etmeye çalışmaktadırlar (Miller, 2017: 17). Black Friday’de müşteriler, hayal kırıklığı ve saldırganlığı harekete geçirebilecek bir perakende ortamına maruz kalıyorlar. Black Friday alışverişi, agresif insan davranışlarının, uzun sıralar, kalabalık mağazalar ve ürün sınırlılığı nedeniyle hayal kırıklığına uğradığı bir durumdur. (Simpson ve ark, 2011: 1). Lennon, Lee, Kim ve Johnson’a (2014) göre diğer müşterilerin yanlış davranması durumunda müşterinin kendi yanlış davranışlarının ortaya çıkma olasılığı artmaktadır.

Thomas ve Peters (2011) Black Friday’yi sahte bir indirim tatili olarak konumlandırdılar. Onlara göre, Black Friday’de müşteriler rekabet ve aciliyet duygusunu hissettiklerinden dolayı ürünleri satın almaktadırlar. Kwon ve Brinthaup’ta (2015) göre Black Friday’de alışveriş yapanlar keyifli alışveriş duyguları yaşama konusunda daha fazla motive olmaktadır. Olumlu deneyimler; daha fazla zaman ve para harcanması, daha fazla mağaza ziyaret edilmesi ve Black Friday’de tekrar alışveriş yapmak için daha yüksek bir niyetin olmasına neden olmaktadır.

Black Friday ABD’den başlatılıp, İngiltere, Almanya gibi Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşmıştır. Günümüzde ise sadece ABD ve Avrupa’da değil, tüm dünyada Black Friday olgusu

izlenebilmektedir. Noel tatili olmayan ülkelerde bile Black Friday indirim günleri, hatta bazı ülkelerde indirim haftaları oluşturulmaktadır.

2. “BLACK FRIDAY” ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Black Friday’de Tüketicilerin Satın Alma Davranışı

Firmalar yıllık satış hacminin büyük kısmını Black Friday’de elde ettikleri için her yıl Black Friday ile ilgili tüketici davranışlarını analiz etmektedirler.

Periscope Solutions tarafından ABD ve İngiltere’de yapılan araştırmaya göre, büyük indirimler, tüketicilerin Black Friday günü satın almaya motive olmalarının temel nedenidir. İngiltere’deki tüketicilerin %65’i ve Amerika’daki tüketicilerin %45’i esas motivasyonlarının indirimlerin oluşturduğunu belirtmiştir. İkinci en büyük motivasyon, yılın diğer zamanlarında görünmeyen promosyonların bulunmasıdır. Promosyonlar, Amerika’daki tüketicilerin %34’ünün ve İngiltere’deki tüketicilerin %30’unun satın alma davranışları üzerinde etkili olmuştur. Tüketicilerin Black Friday’ye yönelik tutumları sorulduğunda, Amerika’daki katılımcıların %31’i bu günlerde alışveriş yapmayı sevdiklerini söylerken, %29’u ise sadece firmaların fiyatı manipüle ettikleri bir “pazarlama hilesi” olduğunu düşünmektedirler. İngiltere’deki katılımcıların %42’si de Black Friday’in bir “pazarlama hilesi” olduğunu belirtmişlerdir (Periscope Solutions, 2016: 3-4). 2013’te ABD’de yapılan araştırmaya göre ise katılımcıların çoğu (% 62.7) Black Friday fırsatlarını "iyi" veya "çok iyi" olarak görmekteydiler (Carlson ve Banerji, 2013: 1).

2013 yılında CFI Group tarafından ABD’de yapılan bir araştırmanın esas bulguları şunları içermektedir (CFI Group, 2013: 1):

- Tüketicilerin %25’i Black Friday tatil günlerinde alışveriş yapmak için bütçelerinin yarısından fazlasını harcayabileceklerini belirtmişlerdir;
- Tüketicilerin yaklaşık %30’u mağazadaki tercihlerin promosyonlar ve kupon’a göre değişebildiğini; %25’lik bir oran ise her gün indirimlerin olduğu mağazalarda satın almayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir;
- Tüketicilerin %42’si tatil bütçelerinin %40’undan fazlasını İnternet’te harcamayı planladıklarını belirtmişlerdir.

2014 yılında firmaların çoğu, Black Friday fırsatlarını hem mağaza içi hem de çevrimiçi olarak uygulamış ve Kasım ayı boyunca haftalık çevrimiçi satış biçiminde Black Friday’e alternatifler sunmuştur. Çevrimiçi Black Friday satışları; Adobe Digital Index’e göre, 2014’te %18 artarak 4,47 milyar dolar olmuştur (Market Track, 2015: 1).

Salmon şirketi Black Friday yerine “Black Fiveday” adlı bir haftalık indirim kampanyalarını sunmuştur. Black Fiveday’de tüketici davranışının analizinin sonucunda aşağıdaki bilgiler elde edilmiştir (Webster, 2017: 2-5):

- Black Fiveday sırasında bir önceki haftaya kıyasla alışveriş sepetine ürün ekleyen ziyaretçi sayısında %86’lık bir artış olmuş ve bu haftada tüketiciler daha çok çevrimiçi alışveriş yapmaya hazırlardı;

- Başka bir eğilim, "Sepet Banditleri"nin artışıdır. Bunlar, Black Friday'den önce ürünleri seçip alışveriş sepetlerine yerleştiren, bu ürünler indirim girdikten hemen sonra 'satın almaya' hazır olan çevrimiçi alışveriş yapan kişilerdir. Black Friday'den itibaren tüketiciler önceden sepete ekledikleri ürünleri indirim girince hemen satın almışlardır.

- 2016'da Black Friday dönemindeki satışlar (22-28 Kasım) Noel'de (21-27Aralık) yapılan satışlara kıyasla önemli ölçüde daha yoğun olmuş ve Black Friday'de %28'e daha fazla sipariş olmuştur. Genel olarak Black Friday dönemi için dönüşüm oranı, Noel döneminden %35'e daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Black Friday'de tüm ürünlerde indirim olmasına rağmen tüketiciler genellikle elektronik, giyim ve oyuncakları satın almaktadırlar. 2013'te GICR tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, ABD'deki tüketicilerin çoğu, hem online hem de fiziksel mağazalarda alışveriş yapacaklarını ve en çok tatil turları, giyim, elektronik ve oyuncak/oyun satın almayı planladıklarını belirtmişlerdir (Carlson ve Banerji, 2013: 2-4). 2014'te Market Track tarafından yapılan araştırmaya göre, çevrimiçi olarak en çok araştırılanlar %87 elektronik, 68% küçük ev aletleri ve %66 oyuncak/oyunlar olmuştur (Market Track, 2015: 3). 2015'te Amerika'daki tüketicilerin %55'i ve İngiltere'deki tüketicilerin %49'u elektroniğe, ikinci sırada ABD'deki tüketicilerin %45'i, İngiltere'deki tüketicilerin %38'i giyimlere para harcayacaklarını belirtmişlerdir (Periscope Solutions, 2016: 9). Deloitte tarafından ABD'de yapılan araştırmaya göre ise, giyim (%50) ve hediye kartları (%48) en popüler hediyeler arasında yer almıştır. Bilgisayarlar, mobil cihazlar, ev elektroniği, giyilebilir teknoloji ve oyun konsolları da dahil olmak üzere elektronik ürün satın almayı tüketicilerin %36'sı planlamıştır (Deloitte, 2016: 4).

Holiday Shopper Insight araştırmasına göre, Black Friday fırsatlarını aramak için tüketicilerin %74'ü basılı medyaları, %56'sı perakende web sitelerini, %51'i TV reklamlarını, %44'ü promosyon e-postalarını ve %24'ü sosyal medyayı kullanmayı planlamıştır. Firmalar, Black Friday'den çok önce alıcıları cezbetmelidir. Sezon başında reklamların yapılması tüketicilerin farkındalığının artmasına yardımcı olacaktır. Tüketicinin tatil sırasında mağazaya gitme kararını etkileyebilecek önemli pazarlama iletişimleri sağlanmalıdır. Bunlar, satış kampanyaları, mağaza saatleri ve promosyonlarla ilgili bilgileri içermelidir (Market Track, 2015: 2).

2.2. Black Friday İndirimleri ve İnternet

Son on yılda gerçekleşen e-ticaret devrimi, sürekli olarak müşteri deneyimlerini geliştirmektedir. İrlanda'da 2015 yılında Black Friday'de e-ticaret firmaların çevrimiçi geliri %45'e yükselmiştir. E-ticaret sitelerindeki trafik ise %27 oranında artmıştır (Wolfgang Dijital, 2015: 3).

2016 yılında ABD'de alışveriş yapanların %39'u ve İngiltere'de alışveriş yapanların %42'si Black Friday'deki alışverişlerin çoğunu veya tamamını online (çevrimiçi) gerçekleştirmeyi planlamışlardır. Çevrimiçi alışverişin daha kolay olduğunu Amerika'daki tüketicilerin %27'si ve İngiltere'deki tüketicilerin %25'i belirtmiştir. Amerika'daki tüketicilerin yalnızca %7'si ve

İngiltere'deki tüketicilerin sadece %4'ü Black Friday'de mağazalarında alışveriş yapacaklarını söylemiştir (Periscope Solutions, 2016: 5-6).

2016'da Black Friday siparişlerinin çoğunluğu (%51) mobil cihazlar aracılığıyla yapılmıştır. Black Friday'den bir sonraki günü ise site ziyaretçilerinin %73'ü mobil cihazlar aracılığıyla siteye ulaşmıştır (Webster, 2017: 4). Intechica tarafından hazırlanan rapora göre, Black Friday'de çevrimiçi satın alımlar mobil cihazlardan yapıldığı için internet trafik hacmi yaklaşık %6-13 oranında artmaktadır. 2016 Kasım ayında internet sayfaların %51,3'ü mobil cihazlarla yüklenmiştir (Billingham ve ark, 2016: 3).

Mobil, e-posta ve sosyal medyaya yatırım yapan firmalar, ortalama olarak %30 oranında daha fazla satış ve ortalama %25'e daha fazla sipariş almaktadırlar. 2016'da ABD'de e-ticaret satışları %15,6 oranında büyümüş ve toplam satışların %11,7'sini oluşturmuştur. Bu kazanımların birçoğu Amazon tarafından yapılmıştır (Akamai, 2017: 4-5).

3.METODOLOJİ

3.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Kırgızistan'da Bişkek şehrindeki ve Türkiye'de Konya şehrindeki gençlerin Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları, tutumları ve bunların müşterilerin satın alma niyeti üzerindeki etkisini iki ayrı veri seti üzerinden incelenmesini amaçlamaktadır.

3.2.Araştırmanın Örneklemi, Veri Toplama Yöntemi, Ölçekler ve Kullanılan Analiz Teknikleri

Araştırma, Kırgızistan'da Bişkek şehrindeki ve Türkiye'de Konya şehrindeki gençlerin üzerinde yapılmıştır. Örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Veri toplama aracını belirlerken ilk olarak ilgili literatür incelemesi yapılmış ve çalışma için en uygun ölçekler belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak dört bölümden ve toplam 26 sorudan oluşan bir anket kullanılmıştır. Birinci bölüm katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algılarını belirlemek amacıyla Childers ve ark. (2001)'in çalışmasında kullanılan eğlence (4 soru) ve algılanan fayda (3 soru) ölçekleri kullanılmıştır. Kullanılan ölçek, 5'li Likert tipi ölçektir (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Orta Derece Katılıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum). Üçüncü bölümde katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumlarını belirlemek için Swilley ve Goldsmith (2013)'in çalışmasında kullanılan ölçekten (4 soru) faydalanılmıştır. Kullanılan ölçek "1-Kötü, 7-İyi" şeklindedir. Dördüncü bölümde ise Ahmad ve ark. (2002)'in satın alma niyeti ölçeği (6 soru) kullanılmıştır. Kullanılan ölçek, 5'li Likert tipi ölçektir (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Orta Derece Katılıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum).

Bu bağlamda, online ortamda oluşturulan anket formu Bişkek'teki ve Konya'daki gençlere özel mesaj ile link gönderilerek katılım sağlanmıştır. Bişkek'ten 200 kişi ve Konya'dan 204 kişinin katıldığı toplam 404 ankettan elde edilen veriler SPSS 22 programıyla çözümlenmiştir.

Çalışmada oluşturulan model çerçevesinde geliştirilen hipotezler şu şekildedir;

H_1 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişi eğlenceli olup olmadığına yönelik algıların satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_2 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişi faydalı olup olmadığına yönelik algıların satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_3 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumlarının satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

H_4 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_5 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_6 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_7 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_8 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_9 : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{10} : Katılımcıların Black Friday'de satın alma niyetleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{11} : Katılımcıların Black Friday'de satın alma niyetleri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{12} : Katılımcıların Black Friday'de satın alma niyetleri ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili betimleyici istatistiklerden, araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerinin testinde Cronbach's Alpha katsayılarından yararlanılmıştır. Verilerin analizinde ise açıklayıcı faktör analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizlerine başvurulmuştur.

3.3.Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan 404 kişiye ait demografik özellikler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo-1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Parametreler		Bişkek		Konya	
		Frekans	%	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	111	55,5	130	63,7
	Erkek	89	44,5	74	36,3
	Toplam	200	100,0	204	100,0
Yaş	20 yaş altı	41	20,5	19	9,3
	20-26 arası	106	53,0	127	62,3
	27 yaş ve üzeri	53	26,5	58	28,4

	Toplam	200	100,0	204	100,0
Eğitim	Lise	27	13,5	22	10,8
	Lisans	106	53,0	136	66,7
	Lisansüstü	67	33,5	46	22,5
	Toplam	200	100,0	204	100,0
Ailenin Aylık Ortalama Geliri	150\$ ve altı	89	44,5	23	11,3
	151-400\$	60	30,0	129	63,2
	401-700\$	41	20,5	37	18,1
	701\$ ve üzeri	10	5,0	15	7,4
	Toplam	200	100,0	204	100,0

Tablo 1'e göre Bişkek'teki katılımcıların çoğunluğu 20-26 yaş aralığında, kadın, lisans öğrencisi, ailesinin aylık ortalama geliri 150\$ ve altı olan kişilerden oluştuğu görülmektedir.

Konya'daki katılımcıların ise genel olarak 20-26 yaş aralığında, kadın, lisans öğrencisi, ailesinin aylık ortalama geliri 151-400\$ arasında olan kişilerden oluştuğu görülmektedir.

Katılımcıların Black Friday ile ilgili genel bilgileri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo-2: Black Friday İle İlgili Genel Bilgiler

Parametreler	Seçenekler	Bişkek		Konya	
		Frekans	%	Frekans	%
Black Friday hakkında duydunuz mu?	Evet	153	76,5	166	81,4
	Hayır	47	23,5	38	18,6
	Toplam	200	100	204	100
Black Friday indirimlerinden daha önce faydalandınız mı?	Evet	64	32	83	40,7
	Hayır	136	68	121	59,3
	Toplam	200	100	204	100
Neden daha önce Black Friday'de alışveriş yapmadınız?	Yapay indirimler	39	28,7	22	18,2
	Daha önce duymadım	49	36	36	29,8
	İlgimi çekmiyor	46	33,9	42	34,7
	İslam dinine ters	1	0,7	16	13,2
	Diğer	1	0,7	5	4,1
	Toplam	136	100	121	100
Black Friday'de satın aldığınız ürün kategorileri?	Elektronik	17	26,6	37	44,6
	Oyuncak/oyun	3	4,7	10	12,0
	Giyim	53	82,8	45	54,2
	Ev eşyaları	6	9,4	10	12,0
	Kozmetik/parfüm	22	34,4	31	37,3
	Diğer	0	0	6	7,2
Black Friday'de alışveriş yapma şekliniz?	Fiziksel mağaza	53	82,8	26	31,3
	İnternet site	7	10,9	42	50,6
	İkisi de	4	6,3	15	18,1
	Toplam	64	100	83	100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Bişkek'teki katılımcıların %76,5'i(153 kişi) Black Friday hakkında önceden duymuş, ancak sadece %32'si Black Friday indirimlerinden faydalanmıştır. Konya'daki katılımcıların ise %81,4'ü Black Friday hakkında önceden duymuş ve %40,7'si Black Friday'de alışveriş yapmıştır. Önceden Black Friday'de alışveriş yapmayan Bişkek'teki katılımcıların arasından %36'sı bu indirimler hakkında önceden duymadıklarını, %33,9'u bu indirimlerle ilgilenmediklerini ve %28,7'si Black Friday'de yapay indirimler uygulandığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Black Friday'de alışveriş yapmayan Konya'daki katılımcıların arasından ise %34,7'si

bu indirimlerle ilgilenmediklerini, %29,8'i bu indirimler hakkında önceden duymadıklarını, %18,2'si Black Friday'de yapay indirimler uygulandığını düşündüklerini ve %13,2'si islam dinine ters geldiğini belirtmişlerdir. Bişkek'teki Black Friday'de alışveriş yapan gençlerin çoğunluğu (%82,8) bu günlerde giyim satın aldıklarını belirtmişlerdir. İkinci sırada kozmetik ya da parfüm(%34,4), üçüncü sırada ise elektronik(%26,6) yer almaktadır. Konya'daki Black Friday'de alışveriş yapan gençlerin çoğunluğu (%54,2) da giyim satın aldıklarını belirtmişlerdir. İkinci sırada elektronik(%44,6), üçüncü sırada ise kozmetik ya da parfüm(%37,3) yer almaktadır. Bişkek'teki Black Friday'de alışveriş yapan gençlerin %82,8'i, yani çoğunluğu alışverişini fiziksel mağazada yaptığını bildirmiştir. Konya'daki gençler ise daha çok internet siteden(%50,6) alışveriş yaptıklarını bildirmişlerdir.

Black Friday'de alışveriş yapan gençlerin algı, tutum ve satın alma niyeti ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo-3: Ölçek İfadelerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İfadeler	Bişkek		Konya	
	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma
<i>Black Friday'deki (BF) Alışverişe Yönelik Algı Ölçeği</i>				
<i>Eğlence Boyutu</i>	3,11	,88	3,51	1,13
A1.BF'de alışveriş yapmak eğlencelidir.	3,20	,80	3,52	1,16
A2.BF'de alışveriş yapmak bana zevk verir.	2,92	1,01	3,40	1,21
A3.BF'de alışveriş yapmak ilgimi çeker.	3,17	1,09	3,55	1,16
A4.BF'de alışveriş yapmak keyiflidir.	3,14	,99	3,58	1,16
<i>Alılanan Fayda Boyutu</i>	2,90	,77	3,36	,98
A5.BF'de alışveriş yapmak bana zaman kazandırır.	2,89	,96	3,57	1,05
A6.BF'de alışveriş, alışveriş verimliliğimi geliştiriyor.	2,96	,82	3,18	,95
A7.BF'de istediğimi satın almakta fayda var.	2,84	1,17	3,33	1,30
<i>BF'deki Alışverişe Yönelik Tutum Ölçeği</i>	5,02	1,07	4,30	,81
T1.BF'de Alışveriş çok kötüdür(1).....çok iyidir(7)	4,98	1,39	4,43	1,65
T2.BF'de Alışveriş faydalı değildir(1).....faydalıdır(7)	5,02	1,28	4,49	1,67
T3.BF'de Alışveriş ilginç değildir(1).....ilginçdir(7)	5,34	1,24	4,29	1,72
T4.BF'de Alışveriş aldatıcı değildir(1).....aldatıcıdır(7)	4,75	1,37	3,98	1,54
<i>BF'de Satın Alma Niyeti Ölçeği</i>	3,91	,41	3,67	,62
İ1.BF'de genel olarak, en iyi kaliteyi elde etmeye çalışıyorum.	3,75	,80	3,98	,81
İ2.BF'de genelde tanınmış markalar alırım.	3,69	,64	3,82	,80
İ3.BF'de ürünleri mümkün olduğunca büyük indirim ile satın alıyorum.	4,14	,75	4,13	,78
İ4.BF'de satın aldığım ürünlere ve markalara karar vermek için daha fazla zaman harcamalıyım.	3,84	,84	2,94	1,02
İ5.BF'de ürünler hakkında ne kadar çok şey öğrenirsem, en iyisini seçmek daha zor görünüyor.	3,81	,81	3,25	1,09
İ6.BF'de bir marka iyi indirim sunuyorsa, bu satın almamın bir nedeni olabilir.	4,13	,68	3,64	,85
İ7.BF'de fiyat indirimi sunan bir marka satın aldığımda, iyi bir alışveriş yaptığımı hissediyorum.	4,05	,79	4,06	,65
İ8.BF'de yapılan fiyat indirimi, düzenli olarak satın almadığım başka bir marka satın almamı sağladı.	3,89	,62	3,64	,85
İ9.BF'de yapılan fiyat indirimi, ürünü planlandıktan daha erken satın almamı sağladı.	3,94	,61	3,51	,86
İ10.BF'de yapılan fiyat indirimi, aynı ürünün daha fazla	3,88	,72	3,76	,96

miktarını satın almamı sağladı.				
---------------------------------	--	--	--	--

Tablo 3'den hareketle her iki ülkenin gençleri Black Friday'deki alışverişe yönelik algı ölçeğinin eğlence boyutu ile ilgili değerler incelendiğinde ortalama değerler 3,11 ve 3,51 olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmaya her iki ülkeden katılan gençlerin Black Friday'deki alışverişini orta derece eğlenceli olarak algıladıklarını göstermektedir. Ancak Konya'daki gençlerin Black Friday'deki alışverişini eğlenceli olarak algılama düzeyleri Bişkek'teki öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Bişkek'ten araştırmaya katılan gençlerin Black Friday'deki alışverişe yönelik algı ölçeğinin algılanan fayda boyutu ile ilgili değerlere bakıldığında ortalama değerler 2,90 olduğu görülmektedir. Buna göre bu gençlerin Black Friday'de yapılan alışverişini orta derecede faydalı olarak algıladıkları söz konusudur. Konya'dan araştırmaya katılan öğrencilerin Black Friday'deki alışverişe yönelik algı ölçeğinin algılanan fayda boyutu ile ilgili değerlere bakıldığında ortalama değerler 3,36 olduğu görülmektedir. Buna göre Konya'daki gençlerin algılanan fayda düzeyleri Bişkek'teki öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Ayrıca Bişkek'teki gençlerin Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumu ile ilgili değerlere bakıldığında ortalama değerler 5,02 (7 üzerinden) olduğu görülmektedir. Buna göre bu gençlerin Black Friday'de yapılan alışverişe yönelik tutumlarının yüksek olduğu söz konusudur. Konya'dan araştırmaya katılanların Black Friday'deki alışverişe yönelik algı tutumu ile ilgili değerlere bakıldığında ortalama değerler 4,30 olduğu görülmektedir. Buna göre Konya'daki gençlerin Black Friday'de yapılan alışverişe yönelik tutum düzeyleri Bişkek'teki gençlere göre daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Son olarak Black Friday'de satın alma niyeti faktörü incelendiğinde Bişkek'ten araştırmaya katılan gençlerin verdikleri cevapların ortalama değerlerinin 3,91 olduğu görülmektedir. Buna göre bu gençlerin Black Friday'de satın alma niyeti yüksektir. Konya'dan araştırmaya katılan gençlerin Black Friday'de satın alma niyeti incelendiğinde gençlerin verdikleri cevapların ortalama değerlerinin 3,67 olduğu görülmektedir. Buna göre Konya'daki gençlerin satın alma niyeti düzeyleri Bişkek'teki gençlere göre daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

3.4. Veri Toplama Aracının Güvenirlik ve Geçerliliği

Çalışmada kullanılan ölçeklere ait güvenirliliğin (içsel tutarlılığı) değerlendirilmesinde Cronbach alfa katsayısından yararlanılmış ve aşağıdaki tabloda ölçeklerin Cronbach alfa katsayıları özetlenmiştir.

Tablo-4: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Katsayıları

Ölçekler	Madde Sayısı	Veri Gruplarına Göre Cronbach Alfa Katsayısı	
		Bişkek	Konya
BF'deki Alışverişe Yönelik Algı	7	0,912	0,948
BF'deki Alışverişe Yönelik Tutum	3	0,954	0,781
BF İndirimleri ile Satın Alma Niyeti	10	0,748	0,881

Güvenirlilik katsayısına ilişkin ölçüt değerleri aşağıdaki gibidir (Akgül ve Çevik, 2003: 435).

$0,00 \leq \alpha \leq 0,40$: Ölçek güvenilir değildir

$0,40 \leq \alpha \leq 0,60$: Ölçek düşük güvenilirliktedir.

$0,60 \leq \alpha \leq 0,80$: Ölçek oldukça güveniliridir.

$0,80 \leq \alpha \leq 1,00$: Ölçek yüksek derecede güveniliridir.

Yukarıda verilen ölçüt değerlere bakıldığında çalışmada kullanılan ölçeklerin oldukça ve yüksek derecede güvenirlik katsayısına sahip oldukları görülmektedir.

3.5.Faktör Analizine Ait Bulgular

Faktör analizinden önce değişkenler arasındaki korelasyon düzeyi ve faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütüyle değerlendirilmiştir. KMO ölçütü 0,90-1,00 olduğunda mükemmel, 0,80-0,90 arasında olduğunda çok iyi, 0,70-0,79 arasında olduğunda iyi, 0,60-0,69 arasında olduğunda orta, 0,50-0,59 arasında olduğunda zayıf ve 0,50'nin altında olduğunda ise kabul edilemez (Akgül ve Çevik, 2003:428). Araştırmada kullanılan ölçeklerin KMO değerlerinin tamamının 0,80'den büyük olması ölçekte yer alan maddelerin faktör analizi için uygun olduğu anlamını taşımaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerdeki maddeler arasındaki faktörleri belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır ve bulgular Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo-5: Black Friday'deki Alışverişe Yönelik Algı Ölçeği Faktör Yapısı

Bişkek					Konya				
Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Varyans	KMO	Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Varyans	KMO
Faktör 1: Eğlence	A1	,740	67,358	,829	Faktör 1: Eğlence	A1	,880	76,639	,863
	A2	,841				A2	,874		
	A3	,912				A3	,862		
	A4	,868				A4	,905		
Faktör 2: Algılanan Fayda	A5	,952	10,850 Toplam= 78,208		Faktör 2: Algılanan Fayda	A5	,822	10,031 Toplam= 86,669	
	A6	,789				A6	,813		
	A7	,676				A7	,737		

Tablo 5'te görüldüğü üzere çalışmaya dâhil olan her iki şehir'deki gençlerin verilerine göre, Black Friday'deki alışverişe yönelik algı ölçeği ile ilgili açımlayıcı faktör analizi sonucunda 7 ifadeye göre özdeğeri 1'in üzerinde 2 faktör (bileşen) söz konusudur. Analiz sonucunda Bişkek'teki katılımcıların verilerine göre faktör 1, varyansın %67,358'ini; faktör 2 %10,850'sini açıklamaktadır. Belirlenen bu faktörlerin varyansayaptıkları toplam katkının %78,208 olduğu görülmektedir.

Analiz sonucunda Konya'daki gençlerin verilerine göre faktör 1, varyansın %76,639'unu; faktör 2 %10,031'ini açıklamaktadır. Belirlenen bu faktörlerin varyansayaptıkları toplam katkının %86,669 olduğu görülmektedir. Çok faktörlü desenlerde, açıklanan varyansın % 40 ile %60 arasında

olması yeterli olarak kabul edilebilir (Çokluk vd.,2012:245).

3.6.Korelasyon Analizine Ait Bulgular

Yapılan açımlayıcı faktör analizinden sonra katılımcıların demografik özellikleriyle Black Friday'deki alışverişe yönelik algı, tutum, Black Friday'de satın alma niyetifaktörleri arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo-6: Demografik Özellikler İle Korelasyonlar

Faktörler	Bışkek			Konya		
	Cinsiyet	Eğitim	Gelir	Cinsiyet	Eğitim	Gelir
Black Friday'deki alışverişe yönelik algı	,318*	,019	,069	,437**	,449**	,612**
Black Friday'deki alışverişe yönelik tutum	,192	-,343**	-,169	,063	,608**	,147
Black Friday'de satın alma niyeti	,260	-,103	,106	,313*	,501**	,578**
** p<0,01 * p<0,05						

Tablo 6'ya göre Bışkek'teki araştırmaya katılan gençlerin Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile cinsiyet arasında anlamlı, zayıf düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmekte ($p<0,05$, $r=,318$) ve H_4 hipotezi kabul edilmektedir. Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile eğitim arasında istatistiksel olarak anlamlı, zayıf düzeyde ve negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmekte ($p<0,01$, $r=-,343$) ve H_8 hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda Bışkek'teki katılımcılarda eğitim seviyesi düştükçe Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumu daha fazla olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algılama düzeyleri cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Bışkek'teki araştırmaya katılan gençler için H_5 , H_6 , H_7 , H_9 , H_{10} , H_{11} ve H_{12} hipotezleri reddedilmektedir.

Konya'dan araştırmaya katılan gençlerin Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile cinsiyet arasında anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu ($p<0,01$, $r=,437$); Black Friday'de satın alma niyeti ile cinsiyet arasında da anlamlı, zayıf düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmekte ($p<0,05$, $r=,313$) ve H_4 ve H_{10} hipotezleri kabul edilmektedir. Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile eğitim arasında anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu ($p<0,01$, $r=,449$); Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile eğitim arasında anlamlı, yüksek düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu ($p<0,01$, $r=,608$); Black Friday'de satın alma niyeti ile eğitim arasında da anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmekte ($p<0,01$, $r=,501$) ve H_5 , H_8 , H_{11} hipotezleri kabul edilmektedir. Gençlerin Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı, yüksek düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu ($p<0,01$, $r=,612$); Black Friday'de satın alma niyeti ile gelir arasında da anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmekte ($p<0,01$, $r=,578$) ve H_6 ve H_{12} hipotezleri kabul edilmektedir. Bu durumda Konya'daki katılımcılarda eğitim seviyesi yükseldikçe, Black Friday'deki

alışverişe yönelik algılama düzeyleri, tutumu ve satın alma niyeti de artmaktadır. Ayrıca katılımcıların gelir seviyesi yükseldikçe, Black Friday'deki alışverişe yönelik algılama düzeyleri ve satın alma niyeti de yükselmektedir. Bununla birlikte katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algılama düzeyleri ve satın alma niyeti cinsiyet göre de değişmektedir. Konya'daki araştırmaya katılan gençler için H₇ ve H₉ hipotezleri reddedilmektedir.

3.7.Regresyon Analizine Ait Bulgular

Korelasyon analizinden sonra Black Friday'deki alışverişe yönelik algı boyutlarının ve tutumun Black Friday'de satın alma niyetini ne derece etkilediğini belirlemek amacıyla basit ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda Bişkek'ten araştırmaya katılan gençlere ait verilerle ilgili modelin anlamlı olmadığı görülmüştür (F=2,239, p=0,115, R²=0,068). Bu sonuçlara göre Bişkek'teki gençlerin Black Friday'de satın alma niyetlerinin Black Friday'deki alışveriş eğlenceli ve faydalı olarak algılayıp algılamadıklarına bağlı olmadığı söylenebilir. Bundan dolayı H₁ ve H₂ hipotezleri reddedilmiştir (p>0,05). Tablo 7'de Konya'dan katılan gençlere ait verilerin analiz sonuçları gösterilmiştir.

Tablo-7: Black Friday'deki Alışverişe Yönelik Algı Boyutlarının Black Friday'de Satın Alma Niyetine Etkisi

Boyutlar	Konya				
	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	2,150	,175		12,259	,000
Eğlence	,312	,067	,562	1,658	,000
Algılanan Fayda	,127	,077	,199	4,687	,101
R ² = ,528 F= 44,720 p=0,000					

Tablo 7'de incelendiğinde Konya'dan araştırmaya katılan gençlere ait verilerle ilgili modelin oldukça anlamlı olduğu görülmüştür (F=44,720, p=0,000, R²=0,528). Modeldeki bağımsız değişkenlerden sadece eğlencenin (β =,562; p<0,01) Black Friday'de satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre H₁ hipotezi kabul edilmiştir (p<0,05). Aynı zamanda Black Friday'deki alışverişe yönelik algının algılanan fayda boyutunun Black Friday'de satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiş ve H₂ hipotezi reddedilmiştir (p>0,05). Bu sonuçlara göre Konya'daki gençlerin Black Friday'de satın alma niyetlerinin Black Friday'deki alışveriş eğlenceli olarak algılayıp algılamadıklarına bağlı olduğu söylenebilir.

Tablo-8: Black Friday'deki Alışverişe Yönelik Tutumun Black Friday'de Satın Alma Niyetine Etkisi

Faktör	Bişkek					Konya				
	B	Std. Hata	Beta	t	p	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	3,065	,225		13,632	,000	2,262	,339		6,672	,000

Black Friday'deki Alışverişe Yönelik Tutum	,168	,044	,439	3,848	,000	,328	,078	,426	4,234	,000
	R ² = ,193 F= 14,805 p=0,000			R ² = ,181 F= 17,928 p=0,000						

Tablo 8'de incelendiğinde, Konya'dan araştırmaya katılan gençlere ait verilerle ilgili modelin oldukça anlamlı olduğu görülmüştür (F=17,928, p=0,000, R²= 0,181). Modeldeki bağımsız değişken olan Black Friday'deki alışverişe yönelik tutum faktörü ($\beta=0,426$, $p<0,000$) Black Friday'de satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre H₃ hipotezi desteklenmektedir. Bu sonuçlara göre Konya'daki gençlerin Black Friday'de satın alma niyetlerinin Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumlarına bağlı olduğu söylenebilir.

Bişkek'ten araştırmaya katılan öğrencilere ait verilerle ilgili modelin oldukça anlamlı olduğu görülmüştür (F=14,805, p=0,000, R²= 0,193). Modeldeki bağımsız değişken olan Black Friday'deki alışverişe yönelik tutum faktörü ($\beta=0,439$, $p<0,000$) Black Friday'de satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre H₃ hipotezi desteklenmektedir. Bu sonuçlara göre Bişkek'teki gençlerin Black Friday'de satın alma niyetlerinin Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumlarına bağlı olduğu söylenebilir.

Tablo 9'da analiz sonuçlarına göre araştırma hipotezlerinin kabul durumu özetlenmiştir.

Tablo-9: Analiz Sonuçlarına Göre Araştırma Hipotezlerinin Kabul Durumu

Hipotezler	Sonuç	
	Bişkek	Konya
H ₁ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişini eğlenceli olup olmadığına yönelik algıların satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.	Red	Kabul
H ₂ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişini faydalı olup olmadığına yönelik algıların satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.	Red	Red
H ₃ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumlarının satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.	Kabul	Kabul
H ₄ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul	Kabul
H ₅ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red	Kabul
H ₆ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red	Kabul
H ₇ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red	Red
H ₈ : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul	Kabul

<i>H₉</i> : Katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red	Red
<i>H₁₀</i> : Katılımcıların Black Friday'de satın alma niyetleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red	Kabul
<i>H₁₁</i> : Katılımcıların Black Friday'de satın alma niyetleri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red	Kabul
<i>H₁₂</i> : Katılımcıların Black Friday'de satın alma niyetleri ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red	Kabul

Tablo incelendiğinde karşılaştırma yapılmak istenen iki şehirde H_3 , H_4 ve H_8 hipotezleri kabul edilmiştir, H_2 , H_7 ve H_9 hipotezleri ise reddedilmiştir. Ancak Bişkek ile ilgili sonuçlara göre H_1 , H_5 , H_6 , H_{10} , H_{11} ve H_{12} hipotezleri reddedilmiş, Konya için ise bu hipotezler kabul edilmiştir.

Konya'daki katılımcıların Black Friday'deki alışverişini eğlenceli olup olmadığına yönelik algılarının Black Friday'deki satın alma niyetleri üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun aksine Bişkek'teki gençlerin söz konusu algılarının Black Friday'deki satın alma niyetleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Black Friday'deki alışverişe yönelik algının algılanan fayda boyutu bağlamında bir değerlendirme yapıldığında; her iki şehirdeki gençlerin Black Friday'de satın alma niyetlerinin Black Friday'deki alışverişini faydalı olarak algılayıp algılamadıklarına bağlı olmadığı tespit edilmiştir, yani söz konusu boyutun herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Ayrıca her iki şehirdeki gençlerin Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumlarının Black Friday'de satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Her iki şehirdeki katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile cinsiyet arasında, Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Her iki şehirdeki katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik tutumları ile cinsiyet arasında, tutumları ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Konya'daki katılımcıların Black Friday'deki alışverişe yönelik algıları ile eğitim düzeyleri arasında, algıları ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında, Black Friday'de satın alma niyetleri ile cinsiyet arasında, Black Friday'de satın alma niyetleri ile eğitim düzeyleri arasında, Black Friday'de satın alma niyetleri ile ailelerinin ortalama gelirleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun aksine Bişkek'teki gençlerin sonuçlarına göre söz konusu ilişkilerin olmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Black Friday; ünlü markaların, alışveriş merkezlerinin ve e-ticaret platformlarının tüketicilere büyük indirim fırsatlarını sunduğu kampanyadır. Bu fırsatları kaçırmak istemeyen tüketiciler; alışveriş merkezlerinde bulunan kalabalığa, mağazalarda oluşan büyük sıralara, online mağazalarda ortaya çıkan yüksek miktardaki web trafiğine neden olmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre Bişkek'teki katılımcıların çoğunluğu (%76,5) Black Friday hakkında önceden duymuş, ancak sadece %32'si Black Friday indirimlerinden faydalanmıştır. Konya'daki katılımcıların ise %81,4'ü Black Friday hakkında önceden duymuş ve %40,7'si Black Friday'de alışveriş yapmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun Black Friday'de alışveriş yapmamasının nedeni, bu olgunun söz konusu iki ülkede pek gelişmemiş olmasıdır. Tsiotsou (2017) tarafından Yunanistan'daki tüketiciler üzerinde yapılan çalışmanın sonuçlarına göre katılımcıların sadece %32'si Black Friday'de alışveriş yapmıştır. Tüketicilerinin düşük katılım oranlarının bir başka nedeni, tüketicileri satın alma ve daha fazla para harcaması için motive etmeyen perakendeciler tarafından sunulan küçük indirimlerdir. Ayrıca Black Friday uygulamasında tüketiciler arasında sınırlı bilgi ve bilgi birikimi olduğu görülmektedir. Bu nedenle tüketiciler, perakendecilerin bekledikleri gibi yanıt vermemektedirler (Tsiotsou, 2017: 15).

Bişkek'teki Black Friday'de alışveriş yapan gençlerin %82,8'i, yani çoğunluğu alışverişini fiziksel mağazada yaptığını bildirmiştir. Konya'daki gençler ise daha çok internet siteden (%50,6) alışveriş yaptıklarını bildirmişlerdir. Bunun nedeni, Türkiye'de yerel e-ticaretin gelişmiş olmasıdır. Kırgızistan'daki pazara baktığımızda genellikle yurtdışı e-ticaret platformlarından (Amazon.com, Ebay.com, Aliexpress.com vs.) alışveriş yapılmaktadır. Kırgızistan'da yerel e-ticaretin gelişmesi ile elde edilen sonuçlar değişebilecektir. Tüketicilerin bu fırsat günlerdeki alışverişlerini kolaylaştırabilmek için firmaların tüketiciler ile iletişimlerinde hem online kanalı hem de fiziksel mağazaları kullanarak, her iki kanalı da entegre etmeleri gerekecektir.

Her iki şehirde Black Friday'de tüketiciler genellikle giyim, elektronik, kozmetik ya da parfüm satın almaktadırlar. Bu nedenle özellikle bu sektörde faaliyet gösteren firmalar Black Friday günlerine hazırlıklı olmalıdırlar. Bir önceki çalışmalarda da giyim ve elektronik ürünler, en çok satın alınan ürünler arasındadır. Tsiotsou (2017) tarafından Yunanistan'daki tüketiciler üzerinde yapılan çalışmanın sonuçlarına göre ağırlıklı olarak giyim /ayakkabı (%67,6), kozmetik ürünler (%20,1) ve oyun konsolları (%7,3) satın alınmıştır. 2015'te Amerika'daki tüketicilerin %55'i ve İngiltere'deki tüketicilerin %49'u elektroniğe, ikinci sırada ABD'deki tüketicilerin %45'i, İngiltere'deki tüketicilerin %38'i giyimlere para harcayacaklarını belirtmişlerdir (Periscope Solutions, 2016: 9). Deloitte tarafından (2016) ABD'de yapılan araştırmaya göre ise, giyim (%50) ve hediye kartları (%48) en popüler hediyeler arasında yer almıştır. Bilgisayarlar, mobil cihazlar, ev elektroniği, giyilebilir teknoloji ve oyun konsolları da dahil olmak üzere elektronik ürün satın almayı tüketicilerin %36'sı planlamıştır.

Bişkek'teki gençlerin Black Friday'de satın alma niyetlerinin Black Friday'deki alışverişini eğlenceli ve faydalı olarak algılayıp algılamadıklarına bağlı olmadığı tespit edilmiştir. Konya'daki gençlerin de Black Friday'de satın alma niyetlerinin Black Friday'deki alışverişini faydalı olarak algılayıp algılamadıklarına bağlı olmadığı tespit edilmiştir. Ancak Black Friday'deki alışverişini eğlenceli olarak algılayan Konya'daki katılımcıların satın alma niyeti da olumlu olduğu gözlemlenmiştir. Demek, Bişkek'teki gençlere kıyasla Konya'daki gençlerin Black Friday'de alışveriş

yapmaları için eğlence unsuruna dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, her iki şehirdeki gençlerin Black Friday’de satın alma niyetlerinin Black Friday’deki alışverişe yönelik tutumlarına pozitif bağlı olduğu söylenebilir. Bu durum pozitif bakan gençlerin Black Friday’de satın alma niyetleri de pozitif olduğunu gösteriyor. Bu nedenle her iki ülkedeki firmalar, Black Friday’de belirtilen hedeflere ulaşabilmek için gençlerin Black Friday alışverişine yönelik tutumlarını pozitif hale getirmek için çaba göstermeleri gerekmektedir.

Çalışmanın sonuçları iki ülkedeki firmaların gelecekte Black Friday açısından daha iyi organize edilerek Black Friday olgusunun gelişmesine katkıda bulunmaları gerektiğini gösteriyor. Özellikle Black Friday indirimlerini uygulayacaklarını tüketicilere bildirmeleri ve sunacakları teşvikleri (örneğin, satışlar, hediyeler vb.) belirtmeleri gerekmektedir. Perakendeciler ve alışveriş merkezleri, derin indirimler, ödüller ve diğer promosyon ürünleri sağlayarak alışveriş yapanları çekmek için stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir.

Black Friday araştırmalarının çoğunluğu, Amerika ve Avrupa ülkelerinde ve genellikle firmaların raporları şeklinde yapılmıştır. Black Friday uygulamasının Kırgızistan’da ve Türkiye’de yaygınlaşmaya başlaması, bu konuda araştırma yapma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu ülkelerdeki tüketicilerin Black Friday kampanyalarına yönelik tepkileri incelenmeli ve elde edilen sonuçlar pazarlama stratejilerinde dikkate alınmalıdır.

Bu çalışma, Türkiye’den Konya, Kırgızistan’dan Bişkek şehrindeki gençleri ile sınırlandırılmış, diğer şehirdeki gençler kapsam dışı bırakılmıştır. Sonuçların genellenebilmesi için Türkiye ve Kırgızistan’daki diğer şehirlerdeki gençler üzerinde de uygulama yapılması doğru olacaktır. Ayrıca çalışmada kullanılan ölçekleri geliştirerek Kasım ayının sonunda Black Friday sırasında araştırmanın yapılması önerilmektedir.

Elde edilen sonuçların pazarlama alanındaki akademisyenler, araştırmacılar ve iş dünyasına katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, S.A., Mehmood, W., Ahmed, S.A., Mustafa, M., Khan, M.F., & Yasmeen, M. (2015). Impact of Sales Promotion on consumer buying behavior in Pakistan. *International Interdisciplinary Journal of Scholarly Research*, 1(3), pp. 13-22.
- Akamai Technologies. (2017). *The State of Online Retail Performance Report*. USA.
- Akgül, A., Çevik, O. (2003). *İstatiksel Analiz Teknikleri*, Emek Ofset, Ankara.
- Apfelbaum, M. (1966), Philadelphia's Black Friday. *American Philatelist*, 69(4), p. 239.
- Bell, G.C., Weathers, M.R., Hastings, S.O., & Peterson, E.B. (2014). Investigating the Celebration of Black Friday as a Communication Ritual. *Journal of Creative Communications*, 9(3), pp. 235–251.
- Billingham, J., Platt T., & Cronan, R. (2016). *The Black Friday Monitoring Report*. United Kingdom: Intechnica.
- Carlson, K., Banerji, İ. (2013). *Thanksgiving Black Friday Survey*. The Georgetown Institute for Consumer Research. USA.
- CFİ Group. (2013). *2013 Holiday Retail Spending Report*. USA.
- Childers, T.L., Christopher, L.C., Peck, J., & Carson, S. (2001). Hedonic and utilitarian motivations for online retailshopping behavior. *Journal of Retailing*, 77, pp. 511–535.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyükoztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli SPSS ve LISREL Uygulamaları*(2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Deloitte. (2016). *2016 Holiday Survey: Ringing in the Retail*. USA.
- Delsea, C., Ioanas, E., & Paun, R. (2017). Are You Really Influencing Your Customers? A Black-Friday Analysis. *The Eurasian Studies in Business and Economics*, pp. 225-240.
- English, G., Pfeiffer, G. (2015). *The Psychology of Black Friday*. London Metropolitan University, United Kingdom.
- Johnston, L.D. (2012). The Economics of Black Friday and Buy Nothing Day. *MinnPost*. pp. 1-5.
- Kwon, H.J., Brinthaup, T.M. (2015). The Motives, Characteristics and Experiences of US Black Friday Shoppers. *Journal of Global Fashion Marketing*, 6(4), pp. 292-302.
- Lennon, S.J., Lee, J., Kim, M., & Johnson K. (2014). Antecedents of Consumer Misbehaviour on Black Friday: A Social Responsibility View. *Fashion, Style & Popular Culture*, 1(2), pp. 193-212.
- Market Track. (2015). *Black Friday: Season-Long Strategies*. USA.
- Miller, C. (2017). The Cult of Consumer Capitalism and Black Friday, or the Evening Greenness in the West. https://www.methodist.edu/sites/default/files/ctools/mr2017_miller.pdf.
- Periscope Solutions. (2016). *Black Friday Shopping Report: Consumer Habits are Changing Fast*. USA.
- Simpson, L., Taylor, L., O'Rourke, K., & Shaw, K. (2011). An Analysis of Consumer Behavior on Black Friday. *American International Journal of Contemporary Research*, 1(1), pp.1-5.

Smith, O., Raymen, T. (2015). Shopping with Violence: Black Friday Sales in the British Context. *Journal of Consumer Culture*, 0(0), pp. 1–18.

Swilley, E., Goldsmith, R.E. (2013). Black Friday and Cyber Monday: Understanding Consumer Intentions on Two Major Shopping Days. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 20(1), pp. 43-50.

Thomas, J.B., Peters, C.O. (2011). An Exploratory Investigation of Black Friday Consumption Rituals. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 39(7), pp. 522-537.

Tsiotsou, R.H. (2017). “Black Friday”: Attitudes, Behavior and Intentions of Greek Consumers. *International Conference on Advances in National Brand and Private Label Marketing*, Spain.

Whatman, P. (2017). “Social Analysis from Black Friday & Cyber Monday”. Erişim Tarihi: 31.07.2018, <https://mention.com/blog/social-analysis/>.

Webster, J. (2017). *Black Friday 2017: Peak Trading E-commerce Operations Playbook*. USA: Salmon.

Wolfgang Dijital. (2015). *E-Commerce Study: With Special Attention to 2015 Retail*. Ireland.

RUSYA’NIN LATİN AMERİKA “YUMUŞAK GÜÇ” POLİTİKASI’NIN KÜLTÜREL BOYUTU: BREZİLYA, VENEZUELA VE KÜBA ÖRNEKLERİ

Murad Khashimov¹

ÖZ

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası ortamda bulunan aktörler arasında geleneksel tip ilişkiler ortadan kalkmıştır. Uluslararası arenada devletler dışında uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler gibi yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Bu aktörler çıkar ilişkilerini daha dinamik ve esnek hale getirmiştir. Küreselleşme iç politika ve dış politika arasında ki keskin ayrımı bitirince, devletler ve diğer aktörler hem ulusal, hem uluslararası çıkarları elde etme konusunda geleneksel yöntemler yerine alternatif yöntemlere yönelmek zorunda kaldılar. Geleneksel yöntemler de genel olarak askeri silahlar, ekonomi gibi kaynaklar kullanılıken, alternatif daha yeni olan yöntemler kültür, eğitim gibi manevi kaynaklar kullanılmaktadır. Uluslararası ilişkiler literatürün de manevi kaynakları kapsayan kavram – “Yumuşak Güç”tür.

Yumuşak güç kavramını kurucusu *Joseph Nye*’dir. Nye’ya göre devletler ve diğer aktörler çıkarlarını elde etmeleri için “imaj”larını üst seviyeye çıkarıp, diğer aktörlere karşı kendilerini “çekici” hale getirecek “yumuşak güç” stratejilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Nye bu stratejiler için üç kaynaktan bahsetmektedir: *kültür, dış politika ve siyasi değerler*.

“Yumuşak Güç”ün ortaya çıkmasıyla, özellikle “büyük güç” statüsünü taşıyan devler için büyük önem taşımaktadır. Bu devletler uluslararası arenada ki konumlarını devam ettirmeleri için politika üretiminde “yumuşak güç”e yer vermeye başladılar. Büyük güç devletlerinden birisi – *Rusya Federasyonu*’dur.

Bu çalışmada Rusya’nın Latin Amerika “Yumuşak Güç” Politikası’nın kültürel boyutuna değinilecektir. Çalışmanın tutarlılığı için Rusya’nın Brezilya, Venezuela ve Küba’daki kültürel faaliyetlerine bakılacak ve ayrıca Türkçe, İngilizce ve Rusça dilinde kaynaklar kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Rusya, Yumuşak Güç, Kültür, Latin Amerika.*

JEL Kodlar: F50, F53, I20.

¹ *Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, murad.khashimov32@gmail.com.*

RUSSIAN SOFT POWER POLICY OF LATIN AMERICA: BRAZIL, VENEZUELA AND CUBA

ABSTRACT

The traditional type of relations in the international environment have disappeared. On the international base, newcomers such as international organizations and multinational corporations have emerged. Those have made the relationship of interests more dynamic and flexible. When globalization had finished the sharp distinction between domestic policy and foreign policy, states and other corporations had to turn to alternative methods rather than traditional methods to achieve national and international interests. Traditional methods, such as military weapons. Economic resources nowadays is culture, education and spiritual resources. The concept of “Soft Power” is the spiritual background in international relations literature.

The founder of this concept is Joseph Nye. According to Nye, states and other actors are required to develop their authority to the next level to achieve their interests and make themselves more attractive than others. Nye mentions three sources for these strategies: culture, foreign policy and political values.

With the emergence of the Soft Power, it is a great importance especially for the giants with the status of “big power”. These states started to give place to soft power in policy production, in order to maintain their position on the international base. One of the major states of power - the Russian Federation.

In this study, the cultural dimension of Russia's Latin American Soft Power Policy was discussed. For the consistency of the study, the cultural activities of Russia in Brazil, Venezuela and Cuba were examined and resources in Turkish, English and Russian was used.

Key Words: Russia, Soft Power, Culture, Latin America.

JEL Codes: F50, F53, I20.

GİRİŞ

J. Nye'in Yumuşak Güç kavramını ortaya çıkarmasıyla birlikte, uluslararası ilişkiler literatüründe bir eksen kayması yaşandı. Bu sayede devletler için ulusal çıkarı maksimize etmek için alternatif yol geliştirilmiş oldu. Eksen kayması hisseden en önemli devletlerden birisi – büyük güç statüsünde olan devletlerdir. Bu devletlerin başında da Rusya Federasyonu bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu V. Putin'in iktidara geldiği günden beri yumuşak güç konusunda hızlı adımlar atmaktadır. BDT coğrafyası başta olmak üzere, dünya çapında birçok bölgeye açılım yapmayı planyan Rusya, yumuşak güç aracılığıyla bu bölgelerde nüfuzunu artırma hedefini gütmektedir.

Rusya'nın yumuşak güç kullanımıyla ilişkilerini geliştirmek istediği bölgelerden birisi – Latin Amerika'dır. Latin Amerika ülkeleri ile çok yönlü ilişkiler bütünü sahip olan Rusya, yıl geçtikçe bu ilişkileri daha da iyi seviye taşımaktadır. Bu iki aktörün ilişkilerini belirleyen temel parametre – kültür. Rusya kültür kaynağını yumuşak güç üzerinden kullanmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada Rusya'nın Latin Amerika "Yumuşak Güç" Politikası'nın kültürel boyutuna değinilecek ve yumuşak güç kaynağı olan kültürün Rusya-Latin Amerika ilişkilerindeki faydası tartışılacaktır.

1. RUSYA'NIN YUMUŞAK GÜÇ ANLAYIŞI.

Zamanında dünyanın kara toprak parçasının altında birini kapsayan, güçlü nükleer potansiyele sahip olan ve büyük devlet statüsünde hayatını sürdüren SSCB'nin 1991 yılında çökmesi tüm dünyayı heyecanlandıran bir olay olmuştu (Гавло, 2018). 25 Aralık 1991 tarihinde Mihail Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin başkanı olarak yürüttüğü görevi bıraktıktan sonra, Boris Yeltsin yeni bağımsız Rus devletinin ilk başkanı olarak görevi başladı (**Office of the Historian, 2018**). Bu sürecin devamında Rusya Federasyonu SSCB'nin mirasçısı olarak daha hızlı ve enerjik bir şekilde geniş sosyo-ekonomik dönüşümlerin yoluna girdi (**Короткевич, 2004**). Rusya Federasyonu birçok doküman ve antlaşmalarda SSCB'nin doğal mirasçısı olduğunu vurgulamaktaydı, bunlardan biriside Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'nın 13 Ocak 1992 yılında Moskova'da yayınladığı notadır (**Нота Министерства Иностранных Дел, 2018**). J. Nye'in doksanlı yılların başında *yumuşak gücü* keşfettiğinde, dönemin hükümeti bu kavramı dikkate alamadı, çünkü hükümet SSCB'den kalma ekonomik, siyasi, sosyal vb sorunlarla uğraşmaktaydı. Fakat Rusya yinede mevcut gücü ve nüfuzunu güçlendirmek için yeni özel bir güce ihtiyacı olduğunu farkındaydı ve bu yüzden ilerleyen zamanlarda Rusya yumuşak güce daha fazla başvurmaya başladı. Bugünlerde ise yumuşak güç Rusya'da en çok konuşulan kavramların başında yer almaktadır (**Лукьянов, 2018**).

SSCB'nin yıkılmasıyla Rusya Federasyonu çokyönlü bir kimlik arayışına girdi ve genel olarak bu durumu izah eden üç temel görüş belirlenmiştir. Bunlardan birincisi, Rusya'nın Batı uygarlığına ait olduğuna ve Batı değerlerini taşıyarak gelişeceğine inananlar; Batı'ya karşıt olup, Batı tarafından Rusya'nın nevi şahsına münhasır güç, misyon ve etkisiyle sahip olduğu "Yüce Rusya İmparatorluğu" hedef ve potansiyelin tarihsel olarak zayıf düşürülmeye çalışıldığını savunanlar; Avrasyacılık ismi altında, Rusya'nın ne Batı ne de Doğu'dan etkilenmeksizin geniş bir coğrafyada kendisine özgü

tarihsel, milli, kültürel özellikleri olan ayrı bir dünyaya sahip olduğu görüşünü öne sürenler (Akhundova, 2015: 34). Bu görüşler belirli dönemlerde hükümet tarafından aktif olarak kullanılmıştır, fakat 1991 yılından itibaren en çok vurgusu yapılan görüş Avrasyacılıktı (Akhundova, 2015: 34). İsim babalığını Alman dilbilimci Aleksander von Humboldt'un yaptığı Avrasyacılık fikri XX. yüzyılın başlarında tarih, felsefe ve teoloji gibi çok farklı uzmanlık alanına sahip olan genç göçmen Rus entelektüelleri tarafından ortaya atılmış ve bu kişilerin akademisyen olması dolayısıyla da bilimsel değere sahip çok değerli makalelerle beslenmiş akademik bir düşünce olarak meydana geldi (**Karabağ, 2009**). Genel çerçeveye Klasik ve Yeni/Neo Avrasyacılık olarak ikiye ayrılan Avrasyacılık akımı, SSCB ve Rusya tarihinde çok aktif bir nüfuz alanına sahip olmuştur. SSCB sonrası dönemde Avrasyacılık akımı Yeni Avrasyacılık şeklinde yeniden cereyan etti ve bu yeni akımın savunucularının başında Aleksandr Dugin gelmekteydi (**Yılmaz, 2015**), Klasik Avrasyacılık akımının başlıca temsilcileri ise Nikolay Trubetskoy ve P.N. Savitski'dir. Dugin'e göre Avrasya kavramı karmaşık bir varlıktır, ona göre bu akım sayesinde SSCB'ye benzer yeni bir oluşum ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca bu konuda SSCB sonrası dönemde kurulmuş olan BDT'ye (Bağımsız Devletler Topluluğu) güvenmektedir (**Bassin, 2015**). Özellikle de Boris Yeltsin'i takiben iktidara gelen Vladimir Putin, Yeni Avrasyacılık akımından etkilenecek müreffeh ve güçlü Rusya'yı yeniden canlandırma politikasını hedef almıştır (Yılmaz, 2015).

V. Putin'nin devlet başkanlığı döneminde Avrasyacılık akımı büyük önem kazanmıştır, fakat Rusya Federasyonu bu politika ile sınırlı kalmayarak dünyadaki birçok coğrafyaya açılımını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu konuda da Rusya'nın en önemli araçlarından birisi sahip olduğu yumuşak güç konseptidir. Rusya'nın yumuşak gücü inişli-çıkışlı bir seyire sahiptir, dönem bakımında bu daha ilerleye sayfalarda açıklanacaktır. Uluslararası konjektürde her ne kadar Rusya'nın yumuşak gücü konusunda tartışmalar devam etsede, bu ülkenin sahip olduğu yumuşak güç çok güçlü yönleri mevcuttur. O. Leonova'ya göre bale, Çehov, Çaykovskiy, Tolstoy, Dostoevskiy ve bunun gibi önemli imgeler dışında Rusya'nın Yumuşak Gücü şu unsurlara sahiptir:

- Birleşmiş Milletler'in Güvenlik Konseyi'ndeki Daimi Üyelik.
- Enerji ve hammadde kaynakları.
- Dramatik tarih ve büyük zaferler.
- Çokuluslu Rusya'nın eşsiz kültür yapısı.
- Rusya'daki halkların eşi görülmemiş bir etkileşim ve işbirliği deneyimi.
- Bir "uzay devleti" statüsünde olması.
- Ünlü silah markalarının ve askeri alanda yeni gelişmelerin olması.
- Bölgesinin büyüklüğü ve doğanın çarpıcı güzelliği vb (Леонова, 2013).

Yukarıda sayılan unsurlar yanısıra, Rusya Federasyonu'nun Putin gibi karizmatik lidere sahip olması yumuşak güç açısından çok önemli etkidir.

J.Nye'nin ortaya çıkardığı yumuşak güç kavramının en önemli problemlerinden birisi – yumuşak gücün ölçülmesi konusudur. Buna rağmen Wu'ya göre yumuşak güç çeşitli geleneksel(eğitim, kültür vb) ve geleneksel olmayan(yeni nesillerin izlenmesi vb) yollarla ölçülebileceğini söylemektedir (Wu, 2018). U.Yukarıç her ne kadar yumuşak güç doğasının ölçülemez olduğunu belirtse (Yukarıç, 2017), ülkelerin yumuşak güçlerinin ölçülmesi konusunda bazı endeksler bulunmaktadır. Bu endeksler yumuşak gücün öznel doğasını kucaklayarak, yumuşak güç konusundaki mevcut literatürü dikkate alarak ve insanların yabancı ülkelerle etkileşime geçtiği en yaygın araçlardan bazılarını dayanarak hareket etmektedirler (McLory, 2010). Bu endekslerden birisi, Anholt-GfK Roper'in oluşturduğu *Overall Nation Brands Index*'idir. Bu indeksin 2010 verilerine göre Rusya, dünyadaki 25'ci yumuşak gücü, 2015'ci yılında ise 22 sırada yer aldı. Londra merkezli Hükümet Enstitüsü tarafından geliştirilen ve kültür, diplomasi, eğitim gibi kriterleri içeren Yumuşak Güç Endeksine göre ise 2010 yılında Rusya 26 ülkenin analiz edildiği araştırmada sonuncu yeri aldı (Van Herpen, 2016) (GfK, 2015). Aynı endekste Rusya 2011 ve 2012 yılında ise 28'ci oldu. Rusya ülke imajını denk alan Country RepTrak endekse göre 52'ci, *Monocle* dergisinin yumuşak güç anketinde 29'ci, Elcano Enstitüsü'nün küresel varlığa ilişkin raporda 5'ci sırada yer aldı (Владими́рова, 2016). Temmuz 2016'da, uluslararası danışmanlık şirketi *Portland, The Soft Power 30* adı altında dünya devletlerinin "yumuşak güç" derecelerini yayınladı (Харитонова, 2015). Otuz ülkenin yer aldığı, 7500 insanın katıldığı ve yedi kriterin dahil olduğu bu çalışmada Rusya bu otuz ülke arasından 27'ci yeri aldı. Bu kapsamda detaylı olarak bu kriterlerden dijital teknolojilerin yaygınlığı konusunda -11'ci, kültürde – 14, uluslararası ilişkilerde – 8'ci, eğitimde – 20, iş ortamında – 27'ci, kamu yönetimi standartlarında ise 30'cu sırada yer aldı (Россия Впервые Вошла в Рейтинг "Мягкой Силы", 2016). Aynı endeksin 2017 verilerine göre ise Rusya 26'ci sıraya geçerek, yükselişe geçmiştir (McClory, *The Soft Power 30*, 2017), son olarak aynı endeksin 2018 verilerine göre Rusya iki basamak gerileyerek 28'ci sırada yer almıştır (McClory, *The Soft Power 30*, 2018). A.Vladimirova'ya göre yumuşak güç endeksleri çok ciddiye alınmamalıdır, çünkü onlar birer "yumuşak güç" kaynağı olduğundan, kaynaklar ve sonuçlar arasındaki nedensel ilişkiler belirsizlik kazanmaktadır (Владими́рова, 2016). Endekslerin ortaya çıkardığı sonuçlara bakılırsa, bizim dikkat etmemiz gereken temel nokta şudur – gelmekte olan bir ülke olarak yumuşak güç konusunda da gelişmek zorunda ve gördüğümüz gibi Rusya bu gelişim için çok büyük kapasiteye sahip, mevcut endekslerde bu durumu desteklemektedirler. *The Soft Power 30* endeks çalışmalarının önemli bir yüzü olan J. McClory verdiği bir röportajda Rusya'nın küresel konuları çözmeye ki özel yeteneğini vurgulamış ve bu politikanın Rusya için yumuşak güç bakımından büyük fayda sağlayacağını belirtmiştir.

Rusya Federasyonu çok fazla ve çok güçlü yumuşak güç parametresine sahip,

Tablo 1: Rusya'nın Yumuşak Güç Parametleri ve Onların Algılanışı.

Yumuşak Güç Parametleri	Algılanış Biçimi
İhracat ürünlerinin itibarı	Düşük(İsnisnaları var)
Devlet yönetimin itibarı	Düşük
Nüfusun insani özellikleri	Karışık
Turizmin gelişimi	Düşük
Yatırım ve göç	BDT ve bir takım diğer ülkeler için cazip
Tarihsel miras	Yeterince zengin
Kültür	Seçkin kültürü yüksek, fakat çoğunluk kültürü rekabet edebile değil.
İş yapma ortamı	Zor ve riskli
Medya ürünlerinin bilinirliği(popülaritesi)	Rusya dışında(Sovyet dönemi oranla) düşük
Dinin yaygınlığı	Stabil(birkaç komşu ülke açısından istisna)
Dış politikaya yaklaşım	Politikanın değişimi ile farklılık gösterilmektedir
Bilimin gelişimi	Karşıt uç görüşler var
Yüksek kalifiye hizmetlerin itibarı(eğitim, tıp, finans, hukuk)	Orta ve düşük

Kaynak: Рафшн, Проблематика «мягкой силы» во внешней политике России, Институт международных исследований МГИМО (У) МИД России, Выпуск 1 (36), 2013, сс. 35-36'dan akt. Akhundova, a.g.e., s. 49.

Akhundova'ya göre Rusya yumuşak güç alanında güçlü ve zayıf yönleri sahip olduğunu, güçlü yönlerinin daha da güçlendirilmeye, zayıf yönleri ise imaj ve etki artırma çabalarıyla gidereceğini söylemektedir (Akhundova, 2015).

Rusya geleneksel olarak temelde sert güce dayanan bir ülke olarak görülmüştür. Bu kısmen dış politika kaynakları ile açıklanabilir. Mesela, Rusya'nın sahip olduğu ordu(dünyanın en gelişmiş ordularından biri) ve yaptığı askeri harcamalar bu kapsamda değerlendirilebiliriz (Ivanchenko , Khromakov , Margoev , & Sukhoverkhov , 2017). Bu nedenle Rusya'yla ilgili çalışma ve analizlerde, özellikle yumuşak güç konusunu ilgilendiren çalışma ve analizlerde, Rusya'nın sert gücüne vurgu yapılmaktadır (Yıldırım, 2014). Yumuşak gücün kurucusu olan J. Nye'ye göre sert ve yumuşak güç arasında, devletlerin dikkat etmesi gereken, bir geçiş var ve Rusya bu geçiş yapamamış, daha doğrusu yanlış anlamıştır (Nye J. , 2013). Ve bu nedenle Nye Rusya'nın başkalarını çekebilme yeteneğinin azalmaya devam edeceği sonucuna vardı (Nye J. , 2014).

Peki Rusya dış politika da yumuşak gücü nasıl icra etmektedir? Bu soru çok tartışmalı nitelik taşımaktadır. Bu konuda Rusya'nın kullandığı dolaylı ve doğrudan araçları örnek verebiliriz.

Dolaylı araçlardan kast ettiğimiz – Rusya'nın doğasından kaynaklanan özelliklere bağlı olan araçlar, doğrudan olan araçlardan ise resmi olan kuruluşlar kast edilmektedir.

Dolaylı araçların başında Rusya'nın askeri gücü gelmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi, her ne kadar yumuşak güç konseptinde askeri güçle ilgili bir şey olmasada, Rusya yumuşak güç politikasında askeri dolayısıyla sert güçten vazgeçmemektedir dolayısıyla bu durum Rusya'nın yumuşak güç politikasını pasif hale getiren getirmektedir. Rusya'nın yumuşak güç politikasının dolaylı araçlardan diğerleri ise ekonomi, kültür, eğitim vs araçlar bulunmaktadır (Myxамметов, 2010).

Doğrudan yani resmi kuruluşlara değinecek olursak, Rusya yumuşak güç konusunda, özellikle de Putin döneminde, bazı kuruluşlar üzerinden faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Dil, kültür, eğitim ve en önemlisi konumuz bakımından soydaşlar konusunda çalışmalar yapan bu kuruluşlar, başta eski sovyet ülkelerinin coğrafi mekanlarında olmak üzere, dünyanın dört bir yanında Rusya'nın imajını yükseltmesi adına aktif görev sürdürmektedir. Bu temel kuruluşları aşağıdaki tablodan daha net tanıyabiliriz:

Tablo 2. Rusya'nın Yumuşak Güç Araçları.

Kurum	Kuruluş Yılı	Temel Faaliyet Alanı
Puşkin Enstitüsü	1973	Dil
Yurtdışındaki Soydaşlar Hükümet Komisyonu	1994	Soydaşlar
“Rus Dünyası” Vakfı(“Russkiy Mir”)	2007	Eğitim, Kültür, Dil, Soydaşlar.
Bağımsız Devletler Topluluğu, Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar Kültür, Eğitim, Soydaşlar, Dil, Bilim, İnsani ve Teknik İşbirliği Uluslararası İnsani Yardımlaşma İşleri Federal Ajansı (“Rosstrudniçestvo”)	2008	Kültür, Eğitim, Soydaşlar, Dil, Bilim, İnsani ve Teknik İşbirliği
Dünya Rusya Soydaşları Koordinasyon Konseyi	2009	Soydaşlar
A.Gorçakov Kamu Diplomasisine Destek Vakfı	2010	Kültür, Eğitim, Bilim
Yurtdışında Yaşayan Soydaşların Korunması ve Destekleme Vakfı	2011	Soydaşlar

Kaynak: Akhundova, Rusya'nın “Yumuşak Güç” Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikalar, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015, s.53.

Tabloda sıralanan kurumlar, Rusya'nın yumuşak güç politikasını belirleyen en önemli kurumlardır. Ayrıca bu kurumlara bağlı birçok alt kurum daha bulunmaktadır.

Genel olarak baktığımızda, Rusya'nın yumuşak gücü hem olumsuz, hem olumlu yönlerle sahiptir. Olumsuz yönlerin başında Rusya'nın yumuşak güç politikasında sert güce yer vermesi, olumlu yönlerden kasıt – Rusya'nın kültürel zenginliğidir. İnişli-çıkışlı seyir izleyen bu politikanın, Putin döneminde potansiyeli artmış olarak gözükmektedir.

1.1. Vladimir Putin'nin Rusya'nın Yumuşak Güç Politikasındaki Önemi.

Vladimir Vladimiroviç Putin - 7 Ekim 1952 Leningrad (Bugünkü St.Petersburg),Rusya'da dünyaya geldi². Önceleri disiplinli bir KGB subayı olan Putin, uzun süre Leningrad / Petersburg'da önceki Belediye Başkanı Anatoliy Sobçak'la çalıştıktan sonra 1996'da Moskova'ya çağırılmıştır 166. Putin'in yıldızı haber alma örgütü Federal Güvenlik Servisi şefi ve Rusya Güvenlik Konseyi sekreteri olarak parlamış ve 14 Ağustos 1999'ta başbakanlığa getirilmiştir. Aynı yılın son gününde Yeltsin'in aniden istifa etmesiyle yönetimi devralmıştır. 26 Mart başkanlık seçimlerini yüzde 52 gibi büyük bir oranla ilk turda aldıktan sonra 7 Mayıs'ta resmen göreve başlamıştır³.

1999 Aralık ayında yapılan Devlet Duma seçimlerinde, sadece iki ay önce kurulan

hükümet yanlısı "Birlik" Partisi, Komünist Parti'nin ardında ikinci olarak yerini almıştır. Putin, sadık devlet adamlığı sıfatıyla; becerikli, iyi çalışkan aynı zamanda hızlı ve verimliliğiyle Yeltsin'i etkilediği kadar, tüm Rus halkını da kendisine hayran bırakmıştır⁴.

Putin'nin Rus halkında hayranlık uyandırmasının bazı sebepleri vardır:

1. İlk olarak, Putin bu kadar büyük bir kitleye ulaşmış, imajı yüksetmesi – Çeçenistan olaylarında ki tutumuna borçludur. 2000 yıllarda Çeçenistan'da çıkan olaylarda sert tutumu sayesinde, bu sorunu çözüme kavuşturmuş oldu. Bu sayede - Putin halk arasında bir kahraman olarak anılmaya başladı. Bu sert tutumunu yönetimde uzun müddet kalmasına ve hala yönetimin başında olmasına neden oldu. Putin'in açıklamaları hem ülke içinde, hem de uluslararası komuyoyunda etki edebilecek nitelikte. Kırım ve Gürcistan olaylarında ki tutumları da verilebilecek örneklerden sadece bazıları.

2. İkinci olarak, Sovyetlerin yıkılması Putin'i derinden üzen bir olaydı. Bu olaydan etkilenen Putin, yönetimin başına geldiğinden beri aklında yeni bir büyük devlet hayalini kurmaktadır - "Yeni Büyük Rusya". Bu hayal rus halkını da etkilemiş ve Putin'in ülke içinde ki popülaritesini artırmıştır.

3. Üçüncü olarak, Putin'in kişiliği de başka bir sebeptir. Putin profesyonel bir sporcu, Almanca ve İngiliz dillerini bilmektedir, Putin bir çok defa ismini duyurmuş FORBES gazetesi tarafından dünyanın en etkili lideri seçilmektedir. Bu vb özellikler Putin'in karizmatik lider olmasına neden olmaktadır.

V. Putin yumuşak gücü şöyle tanımlıyor: "dış politika amaçlarına, silah vb. çeşitli araçlar kullanmadan ancak bilginin etkisi ve gücüyle ulaşılabilir. Günümüzde büyük devletler ve blokların bu sahada çeşitli ajansları ve kurumları mevcuttur. Sadece bu araçlarla yurt dışında gerçek güce sahip

oluruz. Şunu kabul etmekte fayda var bizim yüksek şansımız yok, bu ayrı tartışılması gereken konu. İmparatorluk kurmak iddiası değil kültürel diplomasi, top, rejim ihracı değil, eğitim ihracı bize büyük katkılar sağlar(Halidov, ”. Putin bu sözlerde Yeni Büyük Rusya mesajını tekrarlamakta ve bu amacın neticeye kavuşması için artık dış politika da yumuşak gücün kullanılmasının da daha faydalı olacağını farkında. Karizmatik bir lider Yumuşak Güc’ün önemli aracıdır.

Ayrıca Rusya’nın Yumuşak Güç politikasının önemli isimlerinden birisi de – dönemin Başbakan’ı Anatoliy Medvedev’dir. Molotov, Gromıko, Primakov, Lavrov gibi Dışleri Bakanlarına sahip olmuş ve sahip olan Rusya, dış politikada önemli bir etkiye sahiptir. Şimdi ise Rusya’nın Yumuşak güç politikasını Rusya-Latin Amerika ilişkileri açısından değerlendirelim.

2. RUSYA’NIN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASINDA KÜLTÜR.

Sancak makalesinde J.Nye’nin kültür hakkındaki varsayımlarını ön plana çıkarmaktadır. Buna göre kültür ““bir toplum için anlamı olan değerlerin ve uygulamaların bütünüdür” ve iki kısma ayrılmaktadır: üst/yüksek kültür ve popüler kültür. Üst kültür kapsamında genel anlamda eğitim, sanat, edebiyat değerlendirilken, popüler kültür kapsamında spor, müzik gibi unsurlar değerlendirilmektedir(J.Nye’den aktaran Sancak, 2016). Kültürün içeriğine gelince, geniş anlamda, insan toplumunun tarihinde yaratılan materyalleri ve ruhsal zenginliği içerdiğini düşünüyoruz. Daha dar anlamda ise, kültürün sosyal ideolojinin yanı sıra fikirler, politik düşünceler, yasalar, ahlak, sanat, din ve bilim dahil olmak üzere sistem ve kurumlar olduğuna inanıyoruz. Bununla birlikte, baktığımız bakış açısına göre, kültür statik bir varlık değil, dinamik bir süreçtir(Haneş ve Andrei, 2015).

Naumov’a göre yumuşak gücün ana türevlerinden biri, devlet kültürünün diğerlerine çekici gelebilecek unsurlarının arttırılmasıdır. Ne kadar bir ülkenin, kültürü, politik idealleri ve programları güçlü ise, o ülkenin dünya siyasetindeki payıda o kadar yüksek olacaktır. Böylece, “yumuşak gücün” en önemli kısmı *kültürel diplomasi*dir(Hayмов, 2018). Hwajung Kim, Kültür diplomasisini, uluslararası ortak anlayış yaratmak için, düşünce, bilgi ve sanat ve kültürün değişim ve mübadelesi olarak tanımlamaktadır(Hwajung Kim’den aktaran Keykavosiiranagh,2015). Bu diplomasi türünün görevleri, dünya siyasetinin insani niteliğini güçlendirmek, karşılıklı çıkarlar oluşturmak, dünyanın farklı milletlerinin kültürleri arasında aktif diyalog yoluyla bir güven ve saygı atmosferi ve ülkeler arasında kültürel ve eğitimsel değişimin gelişmesini sağlamaktır. Ancak, tek bir ülkenin dış politika egemenleri hakkında konuşuyorsak, kültürel diplomasi ana unsuru ulusal dil ve kültürün yaygınlaşmasıdır(Hayмов, 2018).

Modern kültürel diplomasi temel unsurları ulusal kültürel mirasının maddi ve manevi nesnelere, popüler sanat kültürü, yüksek öğrenim, bilim, spor, turizmdir. Bu bağlamda, kültürel diplomasi, tarihsel olarak öngörülebilir bir perspektifte, yabancı devletlerin kamusal ve siyasi elitlerinin Rusya’ya karşı olan olumsuz bakış açısını eritmeye yönelik, kamuoyunu etkileyecek yöntemleri vardır (Горлова и Бычкова, 2018).. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı’nın programında yer alan "Dışişleri Bakanlığı, Rusya ile Yabancı Devletler ile Kültürel İlişkilerin Geliştirilmesi Çalışmasının Ana Yönleri" adlı programda kültürel diplomasi ile ilgili şu tanımları

verilmektedir: “kültürel diplomasi - uluslararası kültürel işbirliğinin geliştirilmesi yoluyla devletin dış politika hedeflerine ulaşmak için özel bir araçtır”(Василенко, 2015).

Gerçekten de, Rusya uluslararası arenadaki hedeflerini gerçekleştirme konusunda kültür kavramını aktif bir şekilde kullanmaktadır. Kültür sayesinde SSCB döneminden beri kalmış olan olumsuz imajını belirli bir seviyede olsada toparlayabilmiştir. Bu anlamda, Rusya bir çok devlet ile kültürel boyutta ilişkilerini genişletmekte ve ileriye taşımaktadır. Bu devletler arasında önem yere sahip olanlar – Latin Amerika Devletleri. Yazının devamında Rusya’nın Brezilya, Venezuela ve Kuba ile olan kültürel ilişkiler açıklanacak ve bu örnekler üzerinden Rusya’nın bu bölgede ki yumuşak güç politikası değerlendirilecektir.

2. 1. Putin Dönemi Rusya – Latin Amerika Kültürel İlişkiler.

Rusya, büyük bir kültürel mirasa ve asırlık kültürel geleneklere sahip bir ülkedir. Rusya’nın tarihi ve coğrafi özellikleri, Rusya’nın bir çok kültürün bir arada yaşadığı, geliştiği ve birbirini tamamladığı bir devlet olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur. İşte bu karakteristik özellik bir yüzyıldan fazla süredir gizemli "Rus ruhunu" anlamaya çalışan yabancılara Rus kültürünü cazip kılmaktadır. Rusya'nın edebiyat, müzik, bale, tiyatro ve güzel sanatlardaki başarıları tüm dünyada tanınmaktadır (Россотрудничество, 2018)⁵.

Hem Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı V.V.Putin, hem de Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı S.Lavrov Rusya’nın Latin Amerika politikalarında kültür boyutunun ne kadar önemli bir bileşen olduğunu dile getirmektedir. Rusya Latin Amerika’daki bölge devletleri ile dostluk bağlarını güçlendirmek ve dünya arenasında işbirliği kurmak amacıyla birçok alanda yanısıra, kültürel boyutta da ilişkilerini düzenlemektedir(Россия и страны Латинской Америки²⁰¹⁸). Şimdi ise Rusya’nın Brezilya, Venezuela ve Küba ile olan kültürel ilişkilerine değinelecektir.

.2.2. Rusya – Brezilya Kültürel İlişkiler.

V.V.Putin İTAR-TASS’a verdiği bir haberde Brezilya hakkında şu sözleri sarfederek:

“Brezilya, Latin Amerika’daki Rusya’nın önemli ortaklarından biri.Uzun süreli bir dostluk, karşılıklı sempati ve güven ilişkisi ile bağlantılıyız. Siyasi diyalog, askeri-teknik, bilimsel, teknolojik ve insani yardım işbirliğini aktif olarak geliştiriyor, ekonomik ve yatırım bağlarını artırıyoruz(ИТАР-ТАСС, 2015)”

Brezilya’nın Rusya için ne kadar önemli bir partner olduğunu vurgulamaktadır. Dönemin büyükelçisi José Vallim Guerreiro iki devlet arasında ilişkilerin sadece ticaret ile ibaret olmadığını, aynı zamanda kültürel, bilimsel, eğitimsel temaslar olduğunu vurgulamıştır.

Bir Rusyalının hayal gücünde ortalama olarak, Brezilyaya sonsuz karnaval, tropik ormanlar ve sonsuz operalar ülkesidir.Aynı zamanda Rusya, Brezilyalıları tarafından karla kaplı bir ülke olarak algılanmakta ve bu algılaşımın önemli araçları matruşka bebekleri, ayılar ve balalaykadır. Rus Bilimler

⁵ Россотрудничество. (Н.Д). *Продвижение Русской Культуры в Мире*, Дата доступа: 2 Сентября 2018. <http://www.rs.gov.ru/ru/activities/2>.

Akademisi Latin Amerika Enstitüsü, Brezilya'daki Rusya imajına özel bir ilgi göstermekte ve tam tersine, Brezilya'nın Ruslar tarafından nasıl algılandığını araştırmaktadır (Барышев. 2012: 106-107).

İki ülke arasındaki coğrafi mesafeye rağmen, kültürel bağlar oldukça aktif bir şekilde gelişmektedir. Bu kültürel ilişkiler SSCB döneminde belirli seviyede gelişim gösterdiyse de, bu ilişkiler V. Putin döneminde çok daha etkili, ve çok daha hızlı bir nitelik kazanmıştır.

Öte yandan, her iki ülke de BRICS üyesidir ve değişen dünya düzenine ilişkin pozisyonları birçok konuyla örtüşmektedir(Rouvinski. 2018). BRICS'e katılım, bu devletlere belirli karşılıklı ikramiye ve ayrıcalıkları vermektedir. Onlar ekonomik, politik, bilimsel alanlar yanısıra kültürel alanları da kapsamaktadır (Зимина, 2013). Rusya ve Brezilya arasında BRİCS kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler sayesinde kültürel ilişkiler dahil, bir çok konu üzerinden işbirliği çalışmalarının ön zemini hazırlanmaktadır.

Latin Amerika'ya turneye giden sanatsal grup sayılarının artması, düzenlenen sanat sergileri, Rus sineması haftaları ve Rus kültürü günleri kültürel işbirliği geleneğinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Brezilya'nın Joinvil şehrinde bugüne kadar ki ilk ve tek Devlet Akademik Büyük Tiyatrosu'na bağlı yabancı bir okulun açılması bu kültürel işbirliğinin büyük projesi oldu. Şimdilerde bu okula Brezilya'nın dört bir yanından ve komşu birçok ülkeden yaklaşık üç yüz öğrenci gitmektedir. Ayrıca 2013 yılında Moskova'da , konferanslar, konserler, seminerler ve diğer etkinliklerin düzenli olarak düzenlendiği Brezilya Kültür Merkezi açıldı (PIA Новости. 2017).

Rusya ve Brezilya arasında kültürel bazda ilişkilerin düzenlenmesinde – Brezilya Parlamentosunun "Brezilya-Rusya" Dostluk Grubu Başkanı L.E.Silveyra. Silveyra Rusya ile kültürel, bilimsel ve eğitimsel bağların güçlendirilmesi için çok şey yaptı. Doğduğu şehir Joinvil'de bulunurken yukarıda bahsedilen okulun açılmasına yardımcı olmuştur. 2010 yılında Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle, kültür alanında Rusya Devlet Akademik Büyük Tiyatrosuyla birlikte geliştirdiği bir proje için Aleskandr Pushkin Madalyası verildi. Halen onun katılımıyla, .İ. Çaykovskiy Moskova Konservatuvarı adından Santa-Katarina eyaletinde bir müzik okulunun açılması projesinde aralarında bulunduğu, bir dizi büyük proje yürütülmektedir(Студнева, 2015).

Rusya ve Brezilya arasında kültürel bakımdan ortaklaşa çalıştıkları konu – eğitimidir. Bu kapsamda bir çok alandan uzmanların katılımıyla gerçekleşen, 2010 yılında başlatılmış olan "Eğitim, refah ve Rusya, Brezilya ve Güney Afrika'nın Gelişen Ekonomisi" adlı uluslararası projeyi; Brazilia. Rio-de-Janeiro, San-Paolo gibi Brezilyanın büyük şehirlerde çeşitli alanlardaki uzmanlar için açılan Rusça dili kursları; Rusya Bilimler Akademisi Latin Amerika Enstitüsü'nün uyguladığı projeleri, bastırdığı literatürü, okul çalışmalarını değerlendirebiliriz(Барышев. 2012: 107). Rusya'da okuyan Brezilyalı öğrenci sayısı göreceli olarak az, örneğin, Rusya'nın önemli üniversitelerden olan RUDN 1996-2008 yılları arasında sadece 186 brezilyalı öğrenci mezun etmiştir(Сизоненко. 2014: 185). Fakat bu konuda ilerleyen dönemlerde iyileştirme yapılması planlanmaktadır. Örneğin, her iki ülkenin özel üniversite birlikleri 6 Eylül 2017 tarihinde öğrenci sayılarının artırılmasına yönelik ortak bir anlaşma imzaladılar (Частные вузы России и Бразилии договорились о сотрудничестве, 2018).

Spor konusundada Rusya ile Brezilya arasında önemli derecede yol kat edilmiştir. Rus-Brezilya ilişkilerinde özellikle ilgi çeken şey, spor etkinliklerinin düzenlenmesinde deneyim alışverişi. Yakın gelecekte, her iki ülke en büyük uluslararası yarışmalara ev sahipliği yaptı ve yapmaya devam edecekler - Soçi'deki 2014 Kış Olimpiyat Oyunları ve 2016 Rio de Janeiro Paralimpik Oyunları, 2014 Brezilya Futbol Dünya Kupası ve 2018 Rusya Futbol Dünya Kupası , 2019 Krasnoyarsk Universiadası ve 2019 Brazilia Universiadası . Ayrıca uzun bir süredir, Brezilyalılar Krasnodar bölgesinde bir futbol okulu açmışlar, burada eşsiz deneyimlerini Rus oyuncularına aktarmışlardır. Brezilya'da ise San Paolo eyaletinde buz hokeyi tutmaya başlayınca, bu sefer Rusya karşılık verme maksadıyla uzmanlarını bu kış sporunu Brezilya'da geliştirmek için yönlendirmişlerdir(Паниев. 2013).

3.4. Rusya – Venezuela Kültürel İlişkiler.

V.Putin yaptığı bir konuşmada, Venezuela hakkında şu sözleri söyleyerek:

“Venezüella, elbette, sadece arkadaşımız değil, bizim Latin Amerika'daki önde gelen yakın ortaklardan biridir”

Venezuela'nın Rusya'nın dış politikası konusunda ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir(Путин: Венесуэла - Друг и Очень Близкий Партнер²⁰¹⁸).

Rusya ile Venezuela arasında aktif bir kültürel ve insani işbirliği var (РИА Новости. 2017). Bu alandaki ilişkilerin gelişmesindeki önemli pay eski Venezuela Cumhurbaşkanı Hugo Chavez'a aittir. H. Chavez başkanlığındaki Venezuela, Rusya'nın Latin Amerika'daki en önemli ortaklarından biri haline gelmişti aynı zamanda Rusya'da , Venezüella'nın başlıca uluslararası ortaklarından birisi olmuştu(Sitenko. 2015: 41). Chavez'in ölümü üzerine, Rusya'da büyük saygı duyulan bu kişi için, vefa borcu anlamında bazı adımlar atıldı. Bunlardan bazıları: 2013 yılında bir yıl önce Sankt-Petersburg'ta Rusya-Venezuela Dostluk Derneği nezdinde açılan Latin Amerika Kültür Merkezine Chavez'in adı verildi(РИА Новости²⁰¹⁷); aynı yıl içinde Moskova'da bir sokağın ismi Chavez Sokağı olarak değiştirildi(REGNUM, 2018); 2016 yılında Chavez'in memleketi olan Sabaneta'da , Rusya tarafından hediye edilmiş olan 6 metrelik Chavez heykelinin açılışı gerçekleşti(РИА Новости²⁰¹⁸).

Hugo Chavez hükümetinin iktidara gelmesinden sonra iki taraflı ilişkiler önemli ölçüde yoğunlaştı. Nisan 2001'de, Francisco de Miranda'nın adını taşıyan Venezuela-Rus Dostluk Enstitüsü Karakas'ta açıldı. Başkan Chavez, 2001 yılında Rusya'yı (iki kez), ardından 2004, 2006 ve 2007 yıllarında ziyaret etti(Кадочников, 2014: 12).

Rusya ve Venezuela arasında gerçekleşen kültürel çalışmalar ın artırılması planmaktadır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir:

- Rusya'da Venezuela, Venezuela'da Rusya karşılıklı özel günler düzenlemektedir. Karakas'ta Ekim 2008'de Rusya Günleri ve haziran 2011'de Rusya Kültür Günleri düzenlendi, nisan 2011'de ise Sankt-Petersburg'ta Venezuela Kültür Günleri yapıldı.

- Y.Gagarin'in uzay uçuşunun 50'nci yıldönümüne Venezuela'da gerçekleşen kutlamal coşkuyla karşılandı.

- Rusya Devlet Kütüphanesi'nde S. Bolivar'ın adını taşıyan Latin Amerika Kültür Merkezi bulunmaktadır.

- 2012 ve 2013 yıllarında Venezuela'da Marinskiy ve Mihaylovskiy tiyatroların gösterileri gerçekleşti. Katılanların söylediklerine göre bu gösteriler, ülke kültürel hayatının en görkemli olaylarından biriydi.

- 2014 yılında Karakas'ta, "Mosfilm Haftası" kapsamında Rus filmlerinin gösterimleri yapıldı, bu gösterimler halk tarafından sıcak karşılandı.

- Temmuz 2014'de H. Chavez'in 60'ncü doğum yıldönümünü anma kutlamalarına Sretensky Manastırın Korosu'nun katılması kalıcı iz bıraktı. Ayrıca Karakas'ta Rus Ortodoks Kilisesi'nin yarımı planlanmaktadır (Посольство Российской Федерации в Боливарианской Республике Венесуэла. 2018).

Eğitim alanında iki ülke arasında önemli çalışmalar mevcuttur. İki ülke, önde gelen Rus üniversitelerinde yüksek öğrenim ve Venezüella vatandaşlarının eğitimi alanında ikili işbirliği kurmuştur. 2013'ten bu yana, Venezüella'daki gençlerin Rusya'da eğitim alma konusundaki görüş sürekli bir artış göstermektedir. Böylece 2013 yılında Rusya'da 20 kişi, 2014'te 44, 2015'te 49, 2016'da 56 kişi okumaya başladı(PIA Новости. 2017). Ayrıca her yıl sürekli olarak yaklaşık 50 öğrenciye Rusya Federasyonu hükümeti tarafından burs verilmektedir(Заемский. 2011: 19).

Spor alanında ikili işbirliğinin geliştirilmesinde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. İki ülke arasında spor alanında imzalanan işbirliği anlaşması uyarınca, bir grup Rus eğitmen Venezuela'da çalışmalarını sürdürmektedir (Латиноамериканский департамент МИД Российской Федерации. 2001).

3.2.3. Rusya – Küba Kültürel İlişkiler.

Tarih boyunca yaşanan inişli-çıkışlı ilişkilere rağmen, Rusya ve Küba günümüzde aktif bir işbirliğinin içindedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 2002 yılında Küba'ya yaptığı ziyatten önce, ikili ilişkilerinin çerçevesini oluşturmak için 20 yy'dan beri önemli adımlar atılmıştır. Bu ziyaret, Rusya-Küba ilişkilerinin resmi olarak yeniden başlatılmasının ve sürekli olarak gelişmesinin hedefini gütmekteydi.(Коломыц и др. 2016a: 31).

V.Putin bir konuşmasında Küba hakkında:

“ Küba tekrar Rusya'nın Latin Amerika'ki önde gelen partnerlerinden birisi oldu”

Sözlerini söyleyerek Küba'nın Rusya için ne kadar önemli olduğunu altını çizmiştir. Ayrıca Putin, Küba ve Rusya arasında bir çok alanda ilişkilerin düzenlendiğini ve bu ilişkilerin önemli parçasını kültürel ilişkiler oluşturduğunu belirtmiştir.(ТБИ. 2014)

Rusya-Küba ilişkilerinin gelişiminde, eski Küba liderlerinden olan Fidel Castro'nun çok büyük katkısı vardır. Castro'ya büyük saygısı olan Rusya, 2017 yılında Kırım'da Castro'nun heykelinin açılışını yaptı(ТАСС. 2017). Ayrıca ilerleyen zamanlarda Rusya'nın üç şehrinde:

Moskova, Mahaçkala ve Soçi’de Castro’nun adını taşıyan sokakların çıkma ihtimali bulunmaktadır(ИЗВЕСТИЯ IZ. 2017).

Rusya için Küba ile olan ilişkilerin geliştirilmesi, Latin Amerika ülkelerinin bilimsel, eğitimsel, kültürel ve ekonomik alanlarına ulaşabilme ihtimalini vermektedir(Коломыц и др. 2016б: 59). 2017 yılında Rusya ve Küba arasında kültürel bağların güçlendirilmesi adına bir görüşme gerçekleşti ve bu görüşme sonucunda her iki ülkenin Kültür Bakanlıkları’nın ortak çalışmalar yapılması konusunda anlaşma sağlandı(Министерство Культуры Российской Федерации. (9 Октября 2017). Россия и Куба Обсудили Стратегические Планы Сотрудничества в Области Культуры и Туризма, 2018).

Rusya ve Küba arasında kültürel anlamda bir çok çalışma yapıldı, bunlardan bazıları şunlardır:

- Karşılıklı Kültür Günleri, örneğin, ekim 1998’de Rusya’da Küba Kültür Günü, Küba’da ise Rusya’nın büyük şairi ve yazarı olan A.S. Pushkin’in 200 doğum yıldönümü adına bir anma programı gerçekleştirilmiştir.
- Rusya ve Küba temalı sergiler, kitap fuarları, yuvarlak masa çalışmaları, kültürel alanda önemli olan kültürel figürlerin karşılıklı ziyaretleride bu kapsamda değerlendirilebilir.
- 2008 yılında F.Castro’nun katkılarıyla, Küba’nın Gavana şehrinde, tüm Rusya ve Moskova’nın Patriği olan Kirill’in katılımıyla gerçekleşen Ortodoks Kilisesi’nin açılışı Küba’da büyük bir rezonans gördü.
- Ekim 2009’da Havana’da bir Rus filmi festivali düzenlendi(Новиков., Челябинский, 2018)
- Mart 2001’de Havana’da büyük başarıyla, Moskova Kremlin Müzesi’nin Koro’sunun bir türnesi gerçekleşti.

Eğitim alanında da Rusya ve Küba arasında önemli çalışmalar mevcuttur, üniversitelerarası ilişkiler bu çalışmalardan en önemliler olanlardır. Örneğin, Küba ve Rusya’daki Kazan Devlet Üniversitesi arasında akademik düzeyde ilerlemiş ilişkiler bulunmaktadır. 1982 yılından itibaren bu ilişkiler sıkı bir şekilde devam etmektedir(Коломыц и др. 2016б: 58).

Spor alanında taraflar, işbirliğinin geliştirileceğine inanmaktadırlar. İşbirliği’nin öncelik verildiği alanlar: yüksek başarılar sporu; kitle sporları; engellilerin sporu; spor bilimi ve tıp; spor teknolojileri ve spor altyapısı; sporda anti-doping; kadınlar için spor programları; spor yönetimi’dir.

Küba’nın Rusya’daki Büyükelçisi olan H.P.Portal’in 5 Temmuz 2018 yılında verdiği bir röportajda, şuan son 27 yılın Rusya ve Küba ilişkilerinin en iyi dönemi olduğunu vurgulamış ve kültürel ilişkiler yanısıra, birçok alanda yapılan ortak çalışmalar Küba için büyük önem arzettiğini söylemiştir.(РИА Новости. 2018).

SONUÇ YERİNE

Rusya’nın Latin Amerika’daki Yumuşak Güç Politikası Başarılı mı? Rusya’nın “yumuşak gücünün” en önemli bileşeni, kültürel ve tarihi mirasıdır. Rusya, Kültür – Rusya’nın rus kültürünü yayma çabaları, karşılıklı sanatçıların ziyaretleri, her iki ülkede bu ülkeler için önemli olan kişilerin

heykellerin yapılması, sokaklara isimlerin verilmesi vb birçok faaliyetler kültürel boyut için olumlu nitelik taşımaktadır. Kùltürler farklılığından dolayı politika zayıflayabilmektedir, fakat yinede kültürel faaliyetler ileriye dönük ışık tutabilir.

Verilen örneklerin yorumlayacak olursak, Rusya'nın Latin Amerika arasında arasındaki yumuşak güç ilişkileri kültürel bakımdan çok gelişime açıktır. V.Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya'nın Latin Amerika ilişkilerinde yumuşak güç artık ilk seçeneklerden ve bu nedenle Rusya'nın yumuşak güç konusunda çalışmalarını devam ettirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Лукьянов , Ф. (2018). Парадоксы Российской "Мягкой Силы". *Франко-Российский Аналитический Центр Обсерво*, 1-8.
- Akhundova, J. (2015). *Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikalar*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bassin, M. (2015). Eurasianism “Classical” and “Neo” : The Lines of Continuity. *Research Gate*, 279-294.
- GfK. (2015, Декабрь 7). *GfK измерила Мягкую Силу 50 Стран Мира, в Том Числе России*. <https://www.gfk.com/ru/insaity/press-release/anholt-gfk-nation-brands-index-2015/> adresinden alınmıştır
- Ivanchenko , V., Khromakov , D., Margoev , A., & Sukhoverkhov , K. (2017). *Power in International Politics: Does the World Go Hard?* . Washington: University Consortium Annual Conference.
- Karabağ, M. (2009). Rus Emperyalizmi İçin Yeni Bir İdeoloji: Neo-Avrasyacılık. *BİLGESAM*.
- McClory, J. (2017). *The Soft Power 30*. London: Portland & USC Center on Public Diplomacy. .
- McClory, J. (2018). *The Soft Power 30*. London: Portland & USC Center on Public Diplomacy & Facebook.
- McLory, J. (2010). *The New Persuaders: An International Ranking of Soft Power*. London: Institute For Government.
- Nye, J. (2013, April 29). *FP*. What China and Russia Don't Get About Soft Power: <https://foreignpolicy.com/2013/04/29/what-china-and-russia-dont-get-about-soft-power/> adresinden alınmıştır
- Nye, J. (2014, December 12). *Putin's Rules of Attraction*. Project Syndicate: <https://www.project-syndicate.org/commentary/putin-soft-power-declining-by-joseph-s--nye-2014-12?barrier=accesspaylog> adresinden alınmıştır
- Office of the Historian*. (2018, Septemder 28). The Collapse of the Soviet Union: <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/collapse-soviet-union> adresinden alınmıştır
- Van Herpen, M. H. (2016). *Putin's Propaganda Machine Soft Power and Russian Foreign Policy*. Lanham: The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.
- Wu, İ. (2018, Сентябрь 28). *Measuring Soft Power with Conventional and Unconventional Data*. https://sites.nationalacademies.org/cs/groups/dbassesite/documents/webpage/dbasse_179613.pdf adresinden alınmıştır
- Yıldırım, S. (2014). Rusya Avrasya Politikasında Yumuşak Güç: İmkanlar ve Sınırlar. Ankara: T.C. BAŞBAKANLIK Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi.

- Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Dergisi* , 111-120.
- Yukarıç, U. (2017). A Critical Approach to Soft Power. *Journal of Bitlis Eren University Institute Of Social Science* , 491-502.
- Будаев, А. (2015). «Мягкая сила» во внешней политике России.: *Государственное управление. Электронный вестник*, 189-205.
- Владимирова, А. (2016, Июнь 20). Российский Совет по Международным Делама: <http://russiancouncil.ru/blogs/political-power/2527/> adresinden alınmıştır
- Гавло, Ю. Н. (2018, Сентябрь 28). *Распад СССР и Международно-Правовой Статус Российской Федерации*. <http://izvestia.asu.ru/2000/2/jurs/TheNewsOfASU-2000-2-jurs-08.pdf> adresinden alınmıştır
- Короткевич, В. И. (2004). *История Современной России 1991-2003*. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского Университета.
- Леонова, О. (2013). Мягкая Сила – Ресурс Внешней Политики Государства. *Обозреватель*, 27-40.
- Мухамметов, Р. (2010). Инструменты Внешней Политики России: Инструменты и Формы Реализации. *ARS ADMINISTRANDI*, 133-139.
- Nota Министерства Иностранных Дел*. (2018, Сентябрь 28). <http://www.cisg.ru/content/nota.html> adresinden alınmıştır
- Россия Впервые Вошла в Рейтинг "Мягкой Силы"*. (2016, Июнь 14). BBC NEWS Русская Служба: https://www.bbc.com/russian/news/2016/06/160614_russia_soft_power adresinden alınmıştır
- Харитоновна , Е. (2015, Июль 22). Рейтинг «Мягкой Силы» The Soft Power 30. *Национальный Исследовательский Институт Мировой Экономики и Международных Отношений Имени Е.М. Примакова РАН*.

SIYASİ PARTİ GÖREVLİLERİNİN ETKİLİ İLETİŞİM BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ömer Faruk Akbulut¹

Edanur Duran²

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, siyasi partide görev alan bireylerin etkili iletişim becerileri düzeylerini cinsiyet, siyasi parti, siyasi partideki tecrübesi, daha önce etkili iletişim becerileri ile ilgili eğitime katılma durumu ve eğitim düzeyi gibi farklı değişkenler açısından incelemektir. Bu araştırma, nicel bir çalışmadır ve tarama modellerinden karşılaştırma türü ilişkisel tarama ile yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinin Kırşehir ve Ankara il başkanlıklarında çeşitli teŐkilatlarda görev alan 249 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada, siyasi parti görevlilerinin etkili iletişim becerileri düzeyini belirlemek için Buluş, Atan ve Erten Sarıkaya (2017) tarafından geliştirilen ‘Etkili İletişim Becerileri Ölçeği’ ve siyasi parti görevlilerinin sosyo-demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan ‘Kişisel Bilgi Formu’ kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu ve Etkili İletişim Becerileri Ölçeğinin bulunduğu bir ölçek siyasi partilerde görev yapan kişilere uygulanmıştır. Veriler, bireylerden doğal çalışma ortamında, araştırmacılar tarafından, tek oturumluk uygulamalarla toplanmıştır. Araştırmaya katılan kişilere araştırmanın amacı ve uygulamayla ilgili bilgi verilmiştir. Veriler SPSS paket programına girilmiş ve analizler bu programda yapılmıştır. Araştırmanın verileri t-testi ve ANOVA testi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: etkili iletişim becerileri, siyasi parti, etkili iletişim

¹Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, omerfaruk2540@gmail.com

²Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, edanurdrnn@outlook.com

EVALUATION OF EFFECTIVE COMMUNICATION SKILLS OF POLITICAL PARTY OFFICERS ON VARIOUS VARIABLES

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the effective communication skill levels of the individuals involved in the political party in gender, political party, political party experience, previous participation in effective communication skills, and level of education in terms of variables. This research is a quantitative study and is based on screening models, comparison type was done with relational scan. The study group of the research; The Justice and Development Party, the Republican People's Party and the Nationalist Movement Party constitute 249 people serving in various organizations in the provincial presidencies of Kırşehir and Ankara. In order to determine the level of effective communication skills of the political party officials, the research was carried out by using the "Effective Communication Skills Scale" developed by Buluş, Atan and Erten Sarıkaya (2017) and the "Personal Information Form" prepared by the researchers for determining the socio- demographic characteristics of political party officials. A scale on which the Personal Information Form and the Effective Communication Skills Scale were held was applied to persons working in political parties. The data were collected from individuals and researchers in a natural working environment with a single session application. Information on the purpose and the application of the research to the persons participating in the research has been given. The data were entered into the SPSS package program and analyzes were performed in this program. Data from the study were analyzed using t-test and ANOVA test methods.

Keywords: Effective Communication Skills, Political Part, Effective Communication

TÜRKİYE’DE 1960-1980 DÖNEMİ BÜROKRASI-SİYASET İLİŞKİLERİ

Merve Kayhan¹

ÖZ

Çalışmanın temel amacı ülkemizde bürokrasinin siyaset üzerindeki etkisini ve bürokratların siyasetteki rolünü incelemektir. Çalışma da zaman zaman güç kaybetse de siyaset üzerindeki etkisini tamamen kaybetmeyen bürokrasinin inişli çıkışlı evreleri ele alınmaktadır. Bürokrasi ve siyasetin birbirinden tamamen ayrılması mümkün değildir. Bu fikir 2. Dünya Savaşından sonra önemini yitirmiştir. Çalışmada Wilson, Waldo gibi siyaset bilimcilerin görüşlerin incelenerek bu sonuca ulaşılmıştır. Türk siyasi tarihine bakarakta bürokrasinin siyasetten kopmadığı sonucuna rahatlıkla varılabilir. Her ne kadar ayırım yapılamasa da denge korunmalıdır. Parlamenter ya da başkanlık sistemlerine göre bürokrasinin siyasetteki etkisi değişkenlik göstermektedir. Çalışmada karmaşıklığı nedeniyle hiçbir bürokrasi teorisiyle açıklanamayan Türkiye bürokrasisi, önce 1960 öncesi genel değerlendirme ve ardından 1980 yılına kadar literatürde yer alan kaynakları elden geldiğince taranarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı’dan güçlü bir bürokratik yapı devralmıştır. Bab-ı Ali baskısıyla başlayan askeri bürokrasinin siyasete olan müdahaleleri Türkiye Cumhuriyeti’nde de devam etmiştir. 1960 Darbesi nedeniyle kapıların aralanması bir sonraki darbelerin önünü açmıştır. Tek Parti Döneminde altın çağlarını yaşayan bürokrasi 1946’da çok partili hayata geçişle, DP Döneminde gücünü gittikçe yitirmeye başlamıştır ve bu bürokratların hoşuna gitmemiştir. 50 yıl süren DP iktidarı askeri bürokrasi müdahalesiyle sonlandırılmıştır. 1961 Anayasasıyla oluşturulan vesayet kurumlarıyla askerin siyaset üzerindeki etkinliği pekiştirilmiştir. Darbeyi ekonomik istikrarsızlıklar, faililmeçhul cinayetler, sağ-sol çatışmaları ve başarısız koalisyon hükümetleri ardından gelen 1971 ve 1980 darbeleri izlemiştir. Bu darbelere sivil bürokrasi aktif olarak yer almasa da desteklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Bürokrat, Siyaset, Yönetim, Hükümet, Türkiye

¹Öğrenci, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi, merve.kayhan64@gmail.com

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan güçlü bir bürokratik yapı devralmıştır. Osmanlı'da Bab-ı Ali baskısıyla başlayan askeri bürokrasinin siyasete olan müdahaleleri Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir. Tek parti döneminde altın çağlarını yaşayan bürokrasi 1946'da çok partili hayata geçişle DP Döneminde gücünü gittikçe kaybetmiş ve bu durum bürokratların hiç hoşuna gitmemiştir. DP iktidarı 1960'da askeri bürokrasi nin müdahalesiyle sonlandırılmıştır. 1960 Darbesi nedeniyle kapıların aralanması bir sonraki darbelerin önünün açmıştır. Tek Parti Döneminde altın çağlarını yaşayan bürokrasi 1946'da çok partili hayata geçişle DP Döneminde gücünü gittikçe yitirmeye başlamış ve bu bürokratların hoşuna gitmemiştir. 50 yıl süren DP iktidarı askeri bürokrasi müdahalesiyle sonlandırılmıştır. 1961 Anayasasıyla oluşturulan vesayet kurumlarıyla askerin siyaset üzerindeki etkinliği pekiştirilmiştir. Darbeyi ekonomik istikrarsızlıklar, faili meçhul cinayetler, sağ-sol çatışmaları ve başarısız koalisyon hükümetleri ardından gelen 1971 ve 1980 darbeleri izlemiştir. Bu darbelerde sivil bürokrasi aktif olarak yer almaya desteklemiştir.

Böyle geniş kapsamlı konuyu elimden geldiğince önemli noktalara değinerek aktarmaya çalıştım. Bu çalışmamda benden maddi, manevi desteklerini esirgemeyen babam Ünal KAYHAN ve annem Fatma KAYHAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

1. BÜROKRASİ VE SİYASET KAVRAMLARI

1.1. Bürokrasi Kavramı ve Tarihçesi

Bürokrasi hizmetlerinin geçmişi insanlığın topluca yaşamaya başladıkları dönemlere kadar dayanmaktadır. Devlet olan her yerde bürokrasi bir şekilde oluşmuştur. Bu açıdan bakıldığında bürokrasi tarihi de devlet tarihleri ile paralellik arz etmektedir (Terzi,2015:17). Kurumlaşmış Eylem olarak kamu yönetimi ile kamu hizmetleri eski bir Fenomen olmasına karşın Bürokrasi hakkındaki çalışmalar yeni bir olgudur (Eryılmaz, 2017:15).

"Bürokrasi" devlet daireleri, devlet işlerinin görüldüğü ofisler anlamındaki "bureau", hakimiyet ve "iktidar" anlamındaki "cratie" kelimelerinin birleşmeleriyle oluşan bir terim olup en genel tanımı ile devlet dairelerinin' hakimiyetini ve iktidarını ifade etmektedir(Dursun, 2012:133). Birçok sosyal bilimci bürokrasi kavramını geniş ölçekli karmaşık organizasyonları tanımlamak için kullanmaktadır. (Aktaran: Öztürk, 2003:6) Latince de masaları örtmede kullanılan koyu renkli kumaş anlamına gelen "burra" ve Yunancada yönetim anlamına gelen "kratos" kelimelerinden türetilen bürokrasi kavramı kelime olarak masaların ve büroların egemenliği anlamına gelmekte olup burada kastedilen kamu çalışanlarının yönetimde artan egemenliğidir (Akçakaya, 2016:672).

Halk arasında "burası devlet dairesi", "kanunlar böyle emrediyor", "ben devlet memuruyum", "bugün git yarın gel" şeklinde olumsuz bir anlayışı ifade eden bürokrasi, kimilerine göre verimsizlik, kuralcılık, kırtasiyecilik ve sorumluluk almaktan kaçmanın genel adı olarak tanımlanmaktadır. (Gökçe vd.,2002:47)

Bu kavramı bilimsel düzeyde yaygın olarak incelenmeye başlanması Alman sosyal bilimci Max Weber'in Bürokrasi ile ilgili yazıların daha sonra hareketlenmiştir. Weber'e göre Bürokrasi diğer örgüt biçimlerine göre teknik üstünlükleri olan rasyonel ve dolayısıyla verimli etkin bir örgüt biçimidir (Eryılmaz, 2017:19,21).Weber, tam olarak bürokrasiyi tanımlamamıştır. Tanımlamak yerine bürokrasinin belirleyici özelliklerini ve temel unsurlarını belirterek ideal bir bürokrasi tipi ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Akçakaya, 2016:676).

Bürokrasi kavramında uzlaşma olmasada birçok tanım ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler arasında olumlu olduğu kadar olumsuz değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu yönde bilim adamları tarafından yapılan olumlu değerlendirmelere değinecek olursak:

- Weber bürokrasiyi modern dünyanın rasyonalizasyonunda en önemli unsur ve bütün sosyal süreçlerin en önemlisi olarak görmektedir
- Peter Blau bürokrasiyi yönetimde etkinliği maksimuma ulaştıran organizasyon olarak değerlendirmektedir.
- Francis ve Ston ise bürokrasiyi faaliyetlerin açık ve net olarak belirlendiği, organizasyonun amaçlarını gerçekleştirmeye yönelmiş örgüt olarak değerlendirmektedir.
- Wriston ise bürokrasiyi ifade ederken onun birçok demokratik idealin şekil kazanmasında etkili olduğunu, kanunlar önündeşitlikği sağladığını, kara alımında zorlama ve kaptisleri ortadan kaldırdığını belirtir. (Aktaran: Öztürk, 2003:10).

Ülkemizde bürokrasi konusunda ilk bilimsel çalışmayı yapan Bilim insanlarından olan Abadan, bürokrasiyi, "belli bir büyüklüğü aşan örgüt" olarak ele almıştır. İster kamuda, isterse Özel sektörde olsun, belirli bir büyüklüğe aşan herhangi bir örgüte/organizasyona bürokrasi denilmiştir. Büyüklüğü tayin eden Kriter ise, yüz yüze temasın kaybolmasıdır (Aktaran: Eryılmaz, 2017: 20).

1.2. Siyaset Kavramı

“Siyaset nedir?” sorusuna verilen en eski yanıt, devlet yönetme sanatı veya devlet etrafında ortaya çıkan yönetim etkinliği olarak tanımlar siyaseti. Politika kelimesinin, Yunanca kent-devleti anlamına gelen “Polis” kelimesinden gelmesi tesadüf değildir. Yunanca “Politikos”, devlet ve kent işlerine dair her şeyi kapsar. Latinceye “Politicus” olarak geçen bu kelime, Fransızcada “Politiques,” İngilizcedeyse “Politics” halini aldı. Bu anlayışa göre siyaset, devlet içinde veya etrafında ortaya çıkan bir etkinlik türüdür (Taşkın vd., 2014:25).

Siyasetle ilgili çok sayıda tanım söz konusudur. Ancak bu tanımların tümünün bu çalışmada ele alınması mümkün değildir. Genel olarak literatürdeki tanımlar irdelendiğinde siyaseti tanımlamak için iktidar, otorite, güç ve devlet gibi kavramlara başvurulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda da siyaseti “toplumun tümünü ilgilendiren veya toplumu oluşturan birimler arasındaki ilişkileri son aşamada meşru zora dayanarak düzenleyen eylemler bütünü” olarak tanımlayabiliriz (Gökçe vd., 2002:48) Siyaset nedir? Sorusuna yanıt veren bazı düşünürlerin tanımları:

“Siyaset, kimin neyi, ne zaman ve nasıl elde ettiğiyle ilgilidir.”

– HaroldLasswell

“Siyaset, farklı çıkarlar arasında bölünmüş toplumların, şiddet içermeyen özgür tartışma yoluyla yönetilmesidir.”

– BernardCrick

“Siyaset, değerlerin otoriteler yoluyla dağılımıdır.”

– DavidEaston

“Siyaset mümkün olanı elde etme sanatıdır.”

– OttovonBismarck

“Siyaset, kan dökülmeyen savaş; savaş ise kan dökülen siyasettir.”

– Mao Zedong (Taşkın vd., 2014:23).

Genel anlamda siyaset, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıdır. Kamu yönetiminde siyaset, değerler, politikalar, kararlar, araçlar, yöntemler, yasalar yürütme ve sorumluluk gibi konularla ilgilenen memurun evreni olarak görülmektedir. Yani kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde izlenen yol ya da yöntemdir (Gökçe vd., 2002:48)

1.3. Bürokrasi ve Siyaset

Bürokrasi kavramı, genellikle özel yönetimden farklılığı vurgulanarak, kamu yönetimi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bürokrasi, siyasi sistemin bir parçası olan yönetsel yapımı ve onun eylemlerini anlatmaktadır (Eryılmaz, 2017:25).

Bürokratlarla siyasetçiler arasındaki ilişkilerin iyi olması gerektiği konusundaki akademik tartışmalar üç farklı yaklaşım ortaya çıkarmaktadır. Birinci Yaklaşım, bürokrasi ve bürokratların temsile demokrasilerde seçimle iş başına gelmiştir politikacılar tarafından sıkı kontrol edilmesine öngörür. Aksi takdirde bürokrasi demokrasi ya da siyasi otorite Karşısında bir tehdit unsuru haline gelebilir bu yaklaşım siyaset ile yönetimi birbirinden ayrılması esasına dayanır siyasetçilerin rolünün siyasa yapımı olduğu bürokratların rolün ise alınan siyasa kararlarının uygulamaktan ibaret bulunduğunu savunur (Eryılmaz, 2017:25).

Siyaset ve yönetim ayrımı Weber ve Wilson'un görüşlerine dayanır. W. Wilson,1887 yılında yayınlanan idarenin incelenmesi (thstudy of administration) adlı makalesinde bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etmiştir: "Kamu yönetiminin alanı bir iş İdaresi alanıdır. O siyasetin telaş ve heyecanından uzaktır. İdari meseleler siyasi meseleler değildir. Her ne kadar siyaset kamu yönetimine vazifeler yüklüyor olsa da makamlarının oynatılmasına razı olmamalıdır... Siyaset, devlet adamının, idare ise teknik memurun alanıdır"(Aktaran: Eryılmaz, 2017:111).Ona göre, devlet yönetimi siyasetten ayrı olarak ele alınmalıdır. Bu ilkeyi yerleştirdiğiniz takdirde bürokrasi bütün yeteneklerini sergileyecek ve yasaları uygulayıp tarafsız kalabilecektir. Wilson'un bir anayasanın yapılmasından uygulanmasından daha ağır olduğunu söylerken asıl kastettiğin şey kamu yönetiminin giderek artan önemidir (Aktaran:Öztürk,2017:122-123). Wilson ve onun gibi düşünen “reformcular”, Amerikan yönetiminde yozlaşma ve verimsizlik gibi sorunlar olduğunu kabul etmişlerdi; eğer bunun sebebi yönetim felsefesi, yani “demokrasi” değilse o zaman sebep bu felsefenin yorumlanması ve kurumsallaşmasında aranmalıydı (Aktaran:Demir, 2011:65).

Frank Goodnow, 1900 yılında yazdığı "Siyaset ve Yönetim" adlı kitabında siyaset ve yönetimin birbirinden kesin ayrılması gerektiği yolunda görüşler ileri sürmüştür. Frank Goodnow, siyaseti devletin politik hedeflerinin belirlenmesi şeklinde algılamaktadır. Bürokrasi ise ona göre belirlenen politikaların yerine getirilmesini sağlayan mekanizmalardır (Aktaran:Öztürk,2017:122).

İkinci Yaklaşım, siyaset-yönetim ayrımını reddeder; bürokrasinin idari rolü olduğu kadar siyasi rolünününde bulunduğunu; bürokratların genel olarak yönetim ve siyasa yapım sürecinin dahili bir unsuru olduğunu belirtir. Siyasetçiler ve bürokratlar, işbirliği içinde çalışmak durumundadırlar; aralarındaki ilişki düşmanca değil etkin ve verimli bir iradeyi ve yönetimi geliştirmek yönünde dayanışma içinde olmalıdır. Bu yaklaşım bürokrasinin yararına inanmakta bürokrasiye demokrasinin ulaşabileceğini düşünmektedir (Eryılmaz, 2017:112-113).

Üçüncü yaklaşım ise, yeni gelişmekte olan ve dikkatlerin üzerinde yoğunlaştığı bir düşüncedir; üst düzey bürokratlara idari sistemde siyasetçiler karşısında bazı özerk yetkilerin verilmesinden yanadır. Bürokratik otoritenin sınırlılığını ve sorumluluğunu kabul ederek iktidardaki siyasetçilerin yetkilerini partizanca veya başka biçimlerde kötüye kullanmalarına karşı bir önlem olarak ve ayrıca idaredeki verimliliği ve etkinliği sağlamak için üst düzey bürokratları yetkilendirmek isterler (Eryılmaz, 2017:112-113).

1.4. Türkiye’de Bürokrasi Siyaset İlişkilerinin Gelişimi

Bürokratik yönetim geleneğine sahip olan ülkemizde, bürokrasi siyaset ilişkileri, yaklaşık yüz seksen yıllık dönem dikkate alındığında bürokrasinin siyasal sistem karşısında tamamen ikinci plana itilemeyen, hata belirli konjonktürlere göre daha da güçlenen bir nitelik gösterdiği söylenebilir (Eryılmaz, 2017:147).

Unutulmamalıdır ki her sosyal yapı kendinden önceki sosyal yapının bir devamı niteliğindedir. Toplumların geçmişi ve uygulamaları bürokratik bir kültür olarak devam etmektedir. Cumhuriyet Dönemi bürokraside gücünü mirasçısı olduğu Türk devletlerinin ortak paydası olan Osmanlı Devleti’nden almaktadır (Terzi,2015:293). Kendine özgü birtakım özellikleri ve sorunları olan Türk bürokrasisini, literatürde yer alan bürokrasi modelleri ile tam olarak açıklamak mümkün değildir. Örneğin, bürokrasi modelleri içerisinde geniş olarak ele aldığımız Weber’ in Bürokrasi Modeli, Türk bürokrasisini açıklamak bakımından yetersiz kalmaktadır (Akçakaya, 2016:683).

Türkiye’nin siyasi sistem tercihinin iktidar ve bürokrasi ilişkilerinde belirleyici bir özellik olduğu kesindir. Esasen Türk bürokrasi tarihi incelendiğinde Türkiye’de siyasi sistemin şekillenmesinde etki eden faktörlerin en önemlisi de bizatihi bürokrasinin kendisidir. Günümüz Türkiye’sinin siyasi yapısının oluşması Osmanlı’dan günümüze kadar gelen bir süreç içerisinde belirlenmiştir. İmparatorluk devri mutlak monarşi rejiminde siyasi iktidar (padişah), “kul” sistemiyle toplumla hiçbir bağlantısı olmayan (devşirme) bürokratlarla egemenliğini sürdürmüştür (Aktaran:Tataroğlu,2015;109).

Cumhuriyet yönetimi Osmanlı Devleti’nden sadece güçlü bürokratik yapı ve gelenek değil aynı zamanda bu yapıyı kendi olanaklarını geliştirmek için çalışan ve iktidar aracı olarak kullanan

memurluk anlayışında devralmıştır. Tanzimatın ilanı ile başlayan batılılaşma programı ve bunun uygulamaları cumhuriyeti lider kadrosu tarafından yetersiz görülmekteydi. Bu nedenle cumhuriyetin tercihi tanzimatın açtığı yoldan daha da ileriye giderek radikal bir batılılaşma programını uygulamak olmuştur (Eryılmaz, 2017:151).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk kamu bürokrasi reformları geliştirerek devam ettirmek, ekonomik kalkınmada devletin öncülüğünü sağlama ve devrimleri halka benimsetme gibi önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevler nedeniyle bürokrasiye haklı olarak geniş imkanlar tanınmış, maaş ve özlük hakları sağlam ilkelere bağlanarak hukuksal güvenceler sağlanmıştır. Bu dönemde bürokrasinin prestiji artmıştır (Aktaran:Göküş,2010;204). Meclis üyelerinin çoğunluğu asker ve sivil bürokrat kesimden oluşmuştur ve siyasal kadrolarla bürokrasinin iç içe geçmişliği, bürokrasinin egemen olduğu bir sistem görünümündedir (Aktaran:Tatataroğlu, 2015:105).

1950-1960 dönemi bürokrasi açısından büyük bir gerilemeye kapsamaktadır. Başka bir deyişle Bu dönem iktidarı kaybeden bürokrasi ile iktidara en koyan yerel seçimlerin çalışma dönemi olarak tanımlanabilir. Dönemin iktidarını elinde bulunduran partinin on yıllık icraatını Türkiye'nin toplumsal yaşamın da hızlı değişmelerin olduğu sermaye birikiminin ticaret ve sanayi burjuvazisinin güçlendiği ancak aynı hususun bürokrasi için söyleyemeyeceği bir dönem olmuştur (Aktaran: Terzi,2015:295).

2. 1960-80 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE BÜROKRASİ-SİYASET İLİŞKİLERİ

2.1. 1960-71 Arası Siyaset Bürokrasi İlişkileri

Çok partili parlamenter yaşam boyunca bürokrasi siyasi kurumlarla ilişkilerinde devamlı olarak güç kaybeden bir süreç içine girmekle birlikte bürokrasi, siyasi iktidar üzerindeki nüfuzundan kolayca vazgeçmemiş ve 1960, 1971 ve 1980 müdahalelerinde olduğu gibi sık sık siyasi iktidarla baskın karakterli bir ilişki içine girmiştir.1960 müdahalesi bürokrasinin siyasi iktidara doğrudan müdahale etme sürecinin başlangıcı olması bakımından anlamlıdır. 1960'da başlayan süreç ise 1971 ve 1980 ile devam etmiştir. Günümüz siyasi yaşamında 28 Şubat ile farklı formda da olsa varlığını göstermiştir. Ancak günümüze kadar gelen süreç gözlemlendiğinde bürokrasinin gücünün bir daha asla tek-parti dönemine ulaşamadığı ve devamlı olarak güç kaybettiği ifade edilebilir (Tataroğlu,2017;111).

2.1.2. 1960 Darbesi ve Toplumsal Tabanı

27 Mayıs sabahı yönetime el konulmuş ve pek çok tutuklama yapılarak tutuklananlar peyderpey Kara Harp Okulu'ndan getirilmeye başlanmıştır. Sabahın erken saatlerinde önce İstanbul radyosu işgal edildi. İhtilal Bildirisini sabah 04:30 sularında bir bölük asker nezaretinde zorla Ankara radyosuna giren Albay Alparslan Türkeş okudu. 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960'ta bir askeri darbe ile sona erdi ancak darbenin hazırlıkları Çok önce başlamıştı. 1950'li yıllarda ordu İçinde çeşitli cuntalar kurulmuştu. (Aydın, Taşkın:2014: 61)

Muhalefete yönelik sert tedbirlerin alınması öğrenci gösterilerinin şiddet kullanılarak bastırılması ve katı sıkıyönetimin uygulamaları kamuoyunun Menderes'ten soğumasına neden oldu DP iktidarının bürokrasiye mesafeli yaklaşımı sonucunda sivil ve askeri Bürokrasi ile Akademi çevreleri birlikte hareket ederek yeniden siyasi iktidara el koydular. (Aktaran: Öztürk, 2017: 322)

Silahlı kuvvetlerin birçok üçüncü dünyada iktidarı ele geçirmesi sadece aysbergin görünen yüzüdür. Aslında, bütün çağdaş devletlerde bürokrasi üzerinde rejimin kontrolünün sağlanması ve sürdürülmesi, kamu politikasının uygulanması ve geliştirilmesi ile iktidarın paylaşımı konusunda problemler vardır. Parlamenter sistemler doğaları gerği bu tür bir kontrol bakımından başkanlık rejimine göre daha iyi teçhiz edilmiştir. Çünkü iktidarın konsantrasyonu kabinedir ve ayrıca çoğunluğa dayanan parlamentonun komisyonları devlet bürokrasisinin politika üzerindeki hakimiyetine engel olur (Aktaran: Öztürk, 2003: 10)

Hareket doğrudan doğruya DP'yi hedef almıştı ve ülkenin her yerinde DP teşkilatlarında görev almış pek çok kişi tutuklanacak DP'ye yakın sayılan memurlar görevden alınacak ya da sürüleceklerdi. Bu süreçte kapatılan tek parti DP idi. Diğer partiler faaliyetlerine devam ettiler.(Aydın, Taşkın;2014,63) Böylelikle siyasi iktidarın bütün önemli unsurları kontrol altına alınmış ve darbe ilk hamlesini başarıyla icra etmiş oluyordu.(Aydın, Taşkın;2014,64) “Bu arada yeni bir ara dönem hükümeti resmen kuruldu. Basın aleyhine açılan tüm davalara son verildi.”

Milli birlik komitesi olarak ortaya çıkan ve 38 subaydan meydana gelen yeni idarenin başına General Cemal Gürsel geçmiştir (Karpat,2014:173). Cemal Gürsel Milli Birlik Komitesi başkanlığının yanı sıra devlet ve hükümet başkanı ilan edildi. Seçimlerin yapılması neredeyse bir buçuk yıl sonra bırakıldı. Zira öncelikli gündem DP yönetici ve milletvekillerinin yargılanması ve yeni bir anayasanın hazırlanmasıydı. (Aydın, Taşkın; 2014,68-69)

Darbeden hemen sonra tutuklanan DP'ilerin 15 Ekimde Yassıada'da yargılanmalarına başlanmış, 15 Eylül 1961'de siyasi Mahkeme kararını açıklamıştır. Başbakan Adnan Menderes hükümet üyeleri ve CHP milletvekilleri ile birlikte anayasal düzeni bozma ve değiştirmeye kalkışmak suçundan (TCK 146) yargılandı. Yüksek Adalet Divanı Yassıada'da yapılan sözlü yargılama sonunda 31 kişi ömür boyu hapis 15 kişi idam olmak üzere 430 kişi çeşitli cezalara çarptırıldı. 123 kişi ise serbest bırakıldı. İdam kararlarıülke sathında ve yurtdışında büyük bir Yankı yarattı(Öztürk:2017;326).

Sonuç olarak dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve maliye bakanı Hasan Polatkan 16 Eylül, başbakan Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961 tarihinde idam edildi. 1960 darbesi sonrasında atılan tüm adımların gayesi, yönetimi siyasi elitlerden alarak, tamamen bürokratik kadrolara vermektir (Akıncı,2014;63). Heper'in işaret ettiği gibi 1950-60 arasında iktidarda bulunan siyasilere karşı Bürokratik Aydın Elit tepkisinin asıl nedeni bürokratik yönetim geleneğine aykırı düşen, laik olmayan bir devlet anlayışına sahip olmaları idi. Onlara göre hem halk hem de siyasetçiler demokrasi için yetersizdi. Türkiye'nin kendine özel şartları vardır ve bu şartlara uyarlanmış bir demokrasi ile yönetilmesi gerekiyordu. Bürokratik elitler siyasetin klasik rotasından çıktığını batılılaşma ve modernleşme hedefinden saptığını ve devrimlerden taviz verildiğini düşünmektedirler. Bu düşüncelere sahip bürokratların siyasi mevkileri ele geçirmiş olan çevre temsilcilerine sempatiyle bakmaları mümkün değildi. Onları, korumak için çok büyük mücadele verdikleri cumhuriyetin temel değerleri bakımından tehdit olarak algılıyorlardı. Taner Demiralp de benzer şekilde darbenin nedenini hükümetin baskıcı uygulamalarından ziyade bürokratların kendilerini devletin asıl sahibi görme

düşüncesine bağlamaktadır. Hükümetin baskıcı eylemleri askerinin iktidarı ele geçirmek için kullandığı bir fırsata dönüştü. Ona göre 1960 İhtilal'inde Aydınlar ve bürokratlardan oluşan kentli ve laik grupların yani eski elitlerin yeni orta sınıfa mensup grupların yükselişine ve onların kültürel muhafazakârlığın karşı gösterdiği tepki önemli bir rol oynamıştır. (Aktaran: Öztürk,2017;322-323)

1960 müdahalesinden sonra Büyük Millet Meclisinde bürokratik geçmişten gelen milletvekillerinin oranlarında yeniden bir artış gözlemlenmiştir. Devlet memurlarının ücretleri de görece iyileştirilmiştir. Öte yandan egemenliğin kullanımında bazı kamusal kurumların da ortak edilmesi, Anayasa Mahkemesi gibi kurumların da ilk defa olarak kurulması gibi gözlemlerle birlikte değerlendirildiğinde; bürokrasinin siyasi gücünün arttırıldığına hükmetmek mümkündür (Aktaran: Tataroğlu,2015;111)

2.1.3. 1961 Anayasa'sı ve Vesayet Kurumlarının Ortaya Çıkışı

Yeni anayasa taslağı temsilciler Meclisi içinde kurulan bir komisyon tarafından Hazırlandı ve temsilciler Meclisi bu anayasa taslağının 27 Mayıs 1961 tarihinde seçim kanunu ile birlikte kabul ederek referanduma sunma kararı aldı.9 Temmuz 1961 tarihli referandumla yeni anayasa kabul edildi. (Aydın, Taşkın,2014;82)

1961 Anayasası Türkiye'nin tarihi ve geleneklerine aykırı bir şekilde kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul etmiş ve icra kuvvetinin yani hükümetin yetkilerini alabildiğine kısıtlanmıştır(Karpat,2014:173) 1961 Anayasası sivil Bürokrasi siyasal iktidara karşı güçlendirmiştir (Eryılmaz, 2017:161).

Bu kanlı darbe sürecinin ardından kabul edilen ve Türkiye'yi olağan parlamenter rejime taşıyacak 1961 Anayasası İki niteliği ile önceki anayasalardan farklılaşmaktadır. Birinci niteliği, daha önceki anayasalar da son derece kısıtlı bulunan Yurttaş hak ve özgürlüklerinin alanını genişletmesi devletin sosyal niteliğine ağırlık tanınması ve hukuk Devleti'nde ihtiyaç duyulan kurumları getirmesidir. İkinci Niteliği ise birincisiyle tezat teşkil eder. Bu İki nitelik DP döneminin tecrübesine dayanarak yeni Vesayet kurumlarının yaratılması ve bu kurumların parlamento üzerinde sıkı denetimini getirerek, demokratik alınan imkânlarını zayıflatır(Aydın,Taşkın;2014, 89).

1950-60 arasında muhalefete düşen bürokrasi çıkar ve avantajlarını kaybetmemek için resmi koruma bahanesiyle harekete geçti. 1960 darbesi siyasi Elit asker-sivil bürokratların da mevcut düzene tepki olarak ortaya çıktı. Darbeyi yapan askerler CHP liderinin Atatürk ilkelerine ihanet ettiklerini Bu nedenle halk tarafından seçilmiş olsalar bile ve şu olmadıklarını dini duygularını sömürerek iktidara geldiklerini düşünüyorlardı. Oysa bürokratlar eski güzel günlerin yeniden tesis edilmesi arzusundaydılar. Bu nedenle yeni anayasa ile parlamento millet egemenliğini kullanan tek yetkili organ olmaktan çıkarılmakta ve bu egemenliği bürokratik kurumlar ortak edilmekteydi. Anayasa Mahkemesi kurularak meclisten Yasa yapma yetkisi üzerinde bürokratik kontrol tesis edildi (Aktaran: Öztürk, 2017:324).

1960 darbesi CHP iktidar açısından olumsuz etkileyecek (Ordu+CHP=iktidar) formülünü zihinlere kazıdı. 1961 Anayasası Bakanlar Kurulu'nun elinde olan yürütme gücünü özel kuruluşları devlet bürokrasisini ve askeri bürokrasiye ortak etmişti. Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma

Bakanlığı'ndan ayrılarak Başbakanı karşı sorumlu hale getirilmiş (m.110/4) Milli Güvenlik Kurulu oluşturularak hükümette güvenlikle ilgili görüş bildirme yetkisi tanınmıştır. (m.111). Dolayısıyla bürokratların hakim olduğu kurullar vasıtasıyla siyasetçilerin kontrol altında tutulması hedeflenmiştir. Anayasanın yeni iktidar formülasyonu kısaca şöyleydi: CHP iktidar olduğunda idari, adli, askeri ve Akademi bürokrasisi ile olan ittifakları sayesinde kuvvetli hükümetler kuracak diğer partiler iktidara geldiklerinde yürütmenin Bürokratik Kanadı onları frenleyecek ve iş yaptırmayacaktı. Bu bürokratlara göre kamu politikaları içeriğini bizzat kendilerinin belirlediği Atatürkçü reçetelerle uyumlu olmalıydı. Nitekim darbeciler bu görüşteki asker ve sivil bürokratların düşünceleri ile uyumlu bir anayasa hazırlamıştı. 27 Mayıs 1960 darbesi sivil demokratik yönetimin bir inkarı olmanın ötesinde darbeleri meşrulaştırılması yoluyla Türkiye'nin demokratik geleceği açısından da zararlı olmuştur. 27 Mayıs daha sonraki darbe girişimlerinde cesaretlendirmesi ve askeri darbeler normalmiş gibi bir algılamının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde silahlı kuvvetlerle ilgili mevzuat orduyu cumhuriyetin bekçileri anlayışına uygun olarak düzenlemek suretiyle ona siyasi bir rol vermiştir. Nitekim daha sonra yapılan askeri darbeler veya darbe girişimlerinde askerler hep bu gerekçeyi ileri sürmüşlerdir (Aktaran: Öztürk,325).

2.1.4. Darbe Sonrası İlk Seçim

4 Eylül 1961 tarihinde anayasayı hazırlayan ve halk oyunu sunan Temsilciler Meclisi feshedildi. Ülke artık Ekim ayında yapılacak seçimleri ve bu seçimler sonucunda oluşacak yeni parlamentoyu beklemeye başlamıştı. Darbeden sonraki ilk seçimler 1961 yılının 15 ekiminde yapıldı.(aydın Taşkın). Demokrat Parti çizgisinde bir partinin tek başına iktidara gelmesini engellemek amacıyla seçim sistemi değiştirilerek “Milli Bakiye Sistemi” getirildi. Fakat 10 Ekim 1965 seçimlerinde AP beklentilerin çok üzerinde oy alarak (%52,9) 240 milletvekili çıkardı. 1969 seçimlerinde ise AP oyların %46,5'ini alarak 256 milletvekili çıkartırken, CHP ise oy kaybına uğramış ve 143 milletvekili çıkarmıştı (Aktaran: Akıncı,2014;64).

Türkiye 1938-45 yılları arasında tek parti rejimiyle, 1945'de şefli çok partili rejimle (Cemil koçak'ın ifadeleri) ve 1950-60'ta çok güçlü bir genel başkan(Menderes) tarafından çok partili rejim ile yönetilmiştir. Türkiye'ye 1945-6 yılında gelmeye başlayan demokrasi, dışarıdan bakıldığında 1965 seçimlerine kadar geçen 20 yıllık sürede bir hayli yol almış gibi gözükmektedir. Halbuki durum gözüktüğünden farklıdır. Demokrasinin bir dış görüntüsü vardır ki parti kurmak, seçim yapmak, ifade hürriyetini sağlamak gibi çabalardan müteşekkildir. Demokrasinin gerçek yüzü ise kişiyi esas alarak tüm insanları eşit görmek, çoğunluğun kararına (oyuna) hürmet etmek, tenkit ve karşı görüşleri kabul etmek, kişisel hegemonyadan sakınmak gibi birçok ruhsal ve kültürel özellikten oluşmaktadır. Bu açıdan bakıldığı zaman görülmektedir ki Türkiye'de demokrasi devletçi bürokratik elitleri. baskısına son vermektен ziyade yeni elitleri iş başına getirmek için araç olarak kullanılmıştır (Karpaz, 2014:193).

2.1.5. CHP Koalisyon Hükümeti Dönemi

Öteden beri Türkiye'de çok güç sahibi olan yürütme organının gücünün sınırlamak amacı ile kabul edilen nispi temsil, tek bir partinin mecliste çoğunluğunu önlediği için koalisyon hükümetlerinin kurulmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Nitekim 1961-65 döneminde içine İnönü'nün başkanlık ettiği 4 koalisyon kurulmuştur ki bunun Türkiye'nin çok muhtaç olduğu siyasi istikrarı yaratmayacağı aşikardır (Karpat,2014;195).

Demokrat Parti mirasını sahiplenen AP ve YTP'nin oylarının CHP oylarını fazlasıyla geçmiş olması ordu içinde hoş karşılanmamış ve CHP'de hayal kırıklığı yaratmıştır. Cumhurbaşkanı seçilen Cemal Gürsel hükümeti kurma görevini CHP genel başkanı İsmet İnönü'ye verdi. Ancak CHP'nin meclisteki koltuk sayısı hükümeti tek başına kurmasına yetmeyecekti. O yüzden İnönü Adalet Partisi'ne YTP ve CKMP koalisyon ortaklık önerdi ve 27 Mayıs Darbesi sonrasında ilk hükümeti AP ve CHP'nin aktif katılımı YTP ve CKMP 'nin ise dışarıdan desteğiyle bir koalisyon hükümeti biçiminde kurulmuş oldu. Bu Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetidir. Seçim sonuçları bir taraftan ordu içindeki sertlik yanlılarının elini güçlendirmiş ama öte yandan yeni darbe girişimlerinden çekilen ve sivil siyasi hayata geçiş yapan MBK ve müttefiki konumundaki CHP'nin iktidar kontrolünü elinde tutma kararlılığını arttırmıştır. Yeni kurulan koalisyon hükümetinin en önemli görevi ve işlevi yeni anayasada öngörülmuş olan yeni kurumların oluşumunu sağlamak ve olağan demokratikleşme geçişi sağlamaya yönelik normalleşme çabaları olmuştur. Bu arada silahlı kuvvetler Birliği'nin tasfiye edilmesinden sonra yolunda tek başına yürüme kararı alan Albay Talat Aydemir'in hükümeti devirme girişimi gerçekleşecekti. Talat Aydemir, 27 Mayıs darbesi sırasında Milli Birlik Komitesi dışında bırakılmış ve bu duruma güvenmiş ordu içinde güç ve prestij sahibi yetkili bir albaydı. MBK'nın ve Gürsel cumhurbaşkanı seçilince resmen genelkurmay başkanı olan Orgeneral Sunay'ın parlamenter rejime geçilmesine engel olacak girişimleri akim bırakmasının ardından ortada sadece bu gelişmeyi engellemek isteyen albaylar cuntası kalmıştı cuntanın başını Kurmay Albay Talat Aydemir çekmekteydi(Aydın, Taşkın;2014,112).

CHP-AP koalisyon hükümeti için de kısa süre zarfında anlaşmazlıklar baş gösterdi. CHP lideri ve Başbakan İnönü iki ateş arasında kalmış ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların çoğalması hükümetini ömrünü kısaltmıştı. Bu anlaşmazlıklar hükümet içinde çözümlenemeyince Başbakan İnönü 30 Mayıs 1962'de istifa etti Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini yine yönünü yeterince APS bir koalisyon hükümetinin arayışına girildi Başbakan İsmet İnönü CHP, YTP ve CKMP'nin katılımıyla 27 Mayıs sonrasındaki 2. Koalisyon hükümetini kurdu. Darbeyi izleyen süreçteki ilk yerel seçimler 17 Kasım 1963'te yapıldı. AP seçimlere bir referandum havası vermeyi hedefleyen bir propaganda dönemi geçirdi ve başarılı oldu. Seçim sonrasında bir takım mevzuat oyunları ile apenin eline geçen bazı avantajların geri alınmasına girişinde CHP oylarını çok az miktarda arttırmış olsa da bu parti için kesin bir seçim yenilgisiydi. CKMP'nin oyları da büyük bir düşüşe uğramıştı. Böylelikle Türkiye siyasetinin gelecek 20 yılın siyasal tablosu da aşağı yukarı ortaya çıkmış bulunuyordu. İki büyük parti ve küçük oy oranlarına bağlanmış marjinal partilerden oluşan bu tablo ile 1980'e kadar gidilecektir. Büyük oy

kayıplarına uğramış olan YTP ve CKMP hükümetten çekilme kararı aldı ve koalisyon hükümeti dağıldı (Aydın,Taşkın;2014,118,121).

2.1.6. İnönü Azınlık Hükümeti Dönemi

27 Mayıs sonrasının ikinci İnönü hükümetinde istifa etmek zorunda kalmasının ardından Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini ile meclisten en çok milletvekili le sahip bulunan CHP'nin genel başkanı olan İsmet İnönü'ye verdi. Ancak CHP grubu başarısız hükümet deneyiminden sonra partinin yeni hükümette yer almasına karşı bir tutum takınarak hükümette görev almama kararı aldı. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini meclisin iki büyük Partisi'nin genel başkanı Ragıp Gümüşpala ya verdi. Ne var ki Sağ kanattaki diğer partilerle anlaşamayan Gümüşpala göreve iade etmek zorunda kaldı İnönü 16 Aralık 1963 tarihinde yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi. Ancak daha önceki hükümet deneyimleri başarısızlıkla sonuçlanan İsmet İnönü'nün önünde fazla seçenek kalmamıştı. Bu çaresiz durumda parti grubu daha fazla direnemedi ve İnönü'ye hükümete oluşturma konusunda tam yetki verdi. Beklendiği biçimde diğer partilerle anlaşamayan İnönü bu yüzden hiç olmazsa 1965 yılında yapılacak olan Genel seçimlere kadar görev yapacak bir azınlık hükümeti arayışına girdi nunda sayıları 25'e varan bağımsızlarla görüşen İsmet İnönü onların desteğini alarak ve devamsızlar içinden 4 milletvekili ile bakanlık görevi vererek azınlık hükümetini kurdu. 25 Aralık 1963 tarihinde cumhurbaşkanının onaylanan hükümet göreve başladı (Aydın, Taşkın;2014,124).

2.1.7. 1965 Seçimleri

10 Ekim 1965 günü 27 Mayıs sonrasının 2. genel seçimi yapıldı. (Aydın,Taşkın;2014,136). Demirel'in liderliğinde AP 1965 seçimlerinde oyların %52.9'unu olarak iktidara gelmiştir.27 Ekim 1965 tarihinde Demirel'in sunduğu kabine Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. Böylelikle tarihe "I. Demirel hükümeti" adıyla geçen hükümet kurulmuş oluyordu. AP hükümetinin oluşumu ve icraatları Demokrat Parti hükümetlerinin oluşum ve yeri hatlarına çok benzemektedir. Ancak şimdi daha geniş bir parlamenter denetimin varlığı, geniş kesimleri kucaklayan ve çeşitlilik arz eden bir muhalefetin varlığı, yeni anayasanın getirdiği yeni kurumların patronajı ve 27 Mayıs'tan sonra özerkleşen ordu ile ilişkilere özen gibi konular AP'yi DP'den farklılaştırmaktaydı. Demirel hükümetinin asli çabası, parlamento üzerindeki askeri vesayetle mücadele olmuştur. Bu mücadelede Demirel'in sarıldığı başlıca kavram "milli irade" kavramıydı. Demirel bu kavram aracılığıyla hem halkla daha yakın ilişki kurma imkânlarını arıyor, hem de ordu ve zinde güçlere demokrasilerde ki meşruiyet kaynağını hatırlatmaya çalışıyordu milli iradenin tecelli ettiği parlamento meşruiyetini bu iradeden almaktaydı ve üzerinde hiçbir vesayeti kabul edemezdi (Aydın, Taşkın;2014,141).

1960 sonrası siyaset ve bürokrasi çatışması Adalet Partisi'nin iktidara gelmesi ile yeniden alevlendi. Adalet Partisi de tıpkı DP gibi Atatürkçü düşüncenin bürokratik durumuna bağlı sivil Bürokratik kadro ile çalışmak durumunda kalmıştı. Bu dönem boyunca bürokratlar büyük çoğunlukla Atatürkçü düşüncenin sol versiyonunu benimseyen kişilerden oluşmaktaydı. Ancak sağcı yorumları benimseyen bürokratlar da vardı. Dolayısıyla AP'nin bu kadrolarla çalışması takip ettiği nispeten

liberal politikalarla uyumlu değildi. Bu bakımdan ılımlı bir tutuma sahip olmakla birlikte solcu veya CHP'li bürokratları tasfiye yöneldi. Bürokratlardan boşalan yerlere ise yine bürokrasi içinden ancak kendi görüşleri ile uyumlu kişileri getirdi. 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ortamının da etkisi ile oldukça hızlı bir siyasallaşma ve kutuplaşmaya yaşanmaya başladı. Bu ayrışma ve kutuplaşma ülkenin iki büyük partisi olan CHP ve AP arasında da yaşandı ve siyasi istikrar bu durumdan büyük zarar gördü. Siyasal kutuplaşma 1970'li yıllarda iyice yaygınlaştı ve farklı taraflar arasındaki iletişim ve güven bunalımına yol açtı. Bölünme ve kutuplaşma sadece siyasi partiler de değil sendikalarda, derneklerde, yargı organlarında ve bütün bürokraside kendini gösteriyordu. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak bürokrasi eski özelliğini kaybetti ve siyaset üzerindeki etkilerine kapasitesi önemli ölçüde azaldı (Aktaran: Öztürk,2017:328). Aydın ve bürokrat arasındaki ayrışma ordu ile aydınlar arasındaki kırılmayı da hızlandırmıştır. Ordu içinde Kemalizm'in sol versiyonunu savunan grubun etkinliği kırılmış ve muhafazakar grubun hakimiyeti söz konusu olmuştur (Öztürk,2017:328).

Demirel'in eskiyi unutacağını, Atatürk ilkelerine inandığını ve askerinin onayladığı 1961 Anayasası'nı sadakat ile uygulayacağını vaat etmesi ve nihayet Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesini desteklemesi, darbeci eski siyasi elitlere güven vermiştir.(Karpat,2014;193). Demirel hükümetinin programının vaat ettiği bir diğer unsur bürokrasinin azaltılması ve Halkın devlet yapısındaki işlerinin kolaylaştırılması dır Bundan böyle kamu ile iş yaratma çabası ve bürokrasinin azaltılması vaadi siyasal çizgisinin popülist yanına olacaktır(Aydın,Taşkın;2014,143)

Rahmetli Adnan Menderes'in bürokrasiye ve militarizme karşı olduğu bir gerçektir. Fakat Menderes'in gerçek manada demokrasiyi benimsediği de söylenemez partisine mutlak surette hakim olduğu gibi tenkide de tahammülü çok azdır veya yoktur. Aynı şeyi Bir dereceye kadar Bayar içinde söylemek mümkündür. Muhalefet partisi olan CHP'nin, elitist, devletçi ve bürokratik felsefesinden bir türlü vazgeçemediği için zaten gerçek demokrasi ile ilişkisi yoktur. Halk ise demokrasinin incelediklerini bilmiyor bu tip sorunları tartışmıyordu. Fakat sezgi yoluyla gerçek demokrasiyi özlüyor ve onu getirecek partiye oy vermeye hazır görünüyordu. Ayrıca aynı zamanda gerçek Demokrasiyi siyasi bir hak olduğu kadar ekonomik gelişme refah güven ve kendisine saygı olarak görmekteydi. İşte 1960'ların ortalarında Türkiye'de siyasi manzara bu şekildeydi (Karpat,2014;194).

2.1.8. 1971 Muhtırası ve Bürokrasiye Yansıması

Yüksek komuta heyeti 12 Mart 1971 günü cumhurbaşkanına sunulmak üzere hükümeti istifaya davet eden ve yerine partiler üstü bir milli birlik hükümetini çağıran bildiriye kaleme aldılar. Bu bildiri, basın ve siyasi çevreler tarafından hükümetin istifaya çağırılması, istifa olmazsa da ordunun müdahale edeceği biçiminde yorumlandı. MİT müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu Cumhurbaşkanı'nın yanından Başbakanı arayarak Cumhurbaşkanı'nın hükümetin istifasını istediğini ilettili. Süleyman Demirel hükümeti aynı gün istifa etti. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, muhtıra üzerine ordunun görevini yaptığını söylemiş, anamuhalefet lideri CHP genel başkanı İnönü ise, başlangıçta hükümetin istifasının "demokratik" olduğunu belirtmişti(Aydın, Taşkın;2014,204).

12 Mart müdahalesi Türkiye'de alt askeri kademelerin paramiliter güçlerin idareye el koyması biçiminde tecelli eden darbeci-Bonapartist eğilimi, ordunun emir-komuta zinciri içinde gerçekleşen bir müdahale biçimine çevirmesi bakımından önem taşır bu. Bu ciddi bir nitelik değişikliğidir. 1913 Babıali Baskını ile başlayan askeri müdahale geleneği hem 1913 ayında hem de 1960 örneğinde ordu alt kademelere içinde gelişen cuntaların ordu yönetimine rağmen yönetime el koymaları biçiminde tecelli etmiştir. 12 Mart bu eğilime son vermiştir (Aydın, Taşkın;2014,206).

2.2. 1971-1980 ARASI BÜROKRASİ SİYASET İLİŞKİLERİ

2.2.1. I.Erim Hükümeti

Silahlı Kuvvetlerin partiler üstü bir mevkide bulunduğunu ileri süren muhtıra, ordunun kanunların kendisine verdiği Türkiye Cumhuriyeti korumak ve kollamak vazifesini yerine getirmek üzere idareyi ele almayı kararlaştırdığını beyan etmiştir. Ama 27 Mayıs'tan farklı olarak asker iktidarı fiilen eline almamış "teknokrat" bir hükümetin başına Prof. Nihat Erim'i getirerek 8 Parti üyesi ve dıştan gelen 14 kişilik bir grupla hükümeti oluşturulmuştur (Karpat, 2014;204).

Reform vaatleri ile iktidara gelen hükümet bütün enerjisini sol örgütlerin tasfiyesine yoğunlaştırmıştı. Üstelik sol cenahtan pek çok aydın, gazeteci, öğretim üyesi, politikacı ve bürokrat işkencelerden geçirilmiş, cezaevlerine atılmıştı. Bu dehşet ortamı hükümetin her kesimden tepki almasına yol açmıştı. Bütün bu baskı uygulamalarına rağmen devrimci sol hareketlilik tamamen ortadan kaldırılamadığı gibi ekonomik durumda her geçen gün kötüye gitmekteydi (Aydın, Taşkın; 2014,232).8 ay iktidarda kalan ve eski Parlamento ile çalışmak zorunda kalan teknokratlar kabinesi sonunda istifa etmiştir (Karpat,2014:204).Ancak bu "partilerüstü" hükümet denemelerinin bittiği anlamına gelmiyordu (Aydın,Taşkın;2014,238).

2.2.2. 1973-80 Koalisyon Hükümetleri Dönemi

1973 ile 80 yılları arasında siyasi kutuplaşmadan kaynaklı kısa süreli ve istikrarsız koalisyon hükümetleri kuruldu 1961 Anayasası'nın yerinden güçlendirdiği Bürokratik elitin siyasal hayattaki etkileri uzun yıllar devam etmiştir. Hepsi bir bürokratik seçkinlerin 1970'li yılların ortalarına kadar dikkate alınması gereken bir siyasal grup olduğunu belirtmektedir. 1973 yılı ve sonrasında iktidara gelen koalisyon hükümetleri Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir şekilde memurlara görevden aldılar ve görev yerlerini değiştirdiler. Dolayısıyla 1973 yılı sivil bürokrat hekimlerinin siyasal hayatta oynadıkları etkin rolü sona erdiğine işaret eder (Aktaran: Öztürk,2017; 330).

1973 yılında başlayan koalisyon hükümetleri döneminde siyasal iktidara mensup partiler bürokrasiye kendi taraflarını yerleştirme yarışına girerek onu politize etmek suretiyle denetim altına almaya gayret etmişlerdir. Bu dönemde yetenekli ve liyakatli yönetici/memur yerine, partili yönetici/memur tipi egemen kılınmaya çalışılmıştır. Partizan politikalar nedeniyle bürokrasi ve orta düzeylerdeki yöneticilerinin değişimi hızlı yüksek düzeylere ulaşmıştır (Aktaran: Eryılmaz, 2017:164).

Yönetimde siyasallaşma kamu görevlerinden liyakat ilkesinin paralel bir biçimde zayıflama sonucunu doğurmaktadır. Her iktidar değişikliği çok üst düzey bir şeylerin değişmesine yol açtığı gibi

iktidar değişikliği olmadan da çeşitli nedenlerle üst düzey bürokratlar arasında da çok sık görev değişiklikleri yaşanmaktadır. Bu durum üst düzey yöneticileri göreve karşı duyarlı olmak yerine atamaya yetkili makamlara karşı duyarlı olma eğilimine itmektedir (Eryılmaz, 2017:164).

Koalisyonu oluşturan partiler sadece üst düzey bürokratları değiştirmekle kalmamışlar alt kademelerde de benzer değişiklikler yapmışlardır. Bakanlıklar partiler arasında paylaşıldığı için her bakanlık ayrı bir devlet beş gibi görünmüş ve tepeden tırnağa kendimi geçen kadrolarında doldurulmuştur işin ilginç tarafı kayırmacılık ve himayecilik sivil bürokrasinin her alanına yayılmasına rağmen orduda bir anda hiçbir gelişme yaşanmamasıdır (Aktaran: Öztürk,2017; 330).

1973-80 koalisyon hükümetleri döneminde nepotizm ve patronaj hat safhaya çıkmıştır. Siyasal bir hastalık olarak nitelenebilecek patronaj nedeniyle kamu yönetiminin de personel istihdamında liyakate dayalı bir uygulama yerine, kamuya personel alımında veya atanmasında akrabalık, eş dost ilişkileri ve partizanlık ilişkilerinin hakim olduğu kayırma sistemine başvurulmaktadır (Peker vd.,2014:54).

2.2.3. 1980 Darbesi ve Bürokrasiye Yansıması

Türkiye 1980 yılında siyasal şiddet ve iktisadi krize çözüm üretemeyen kutuplaşmış bir ülke olarak girdi (Aydın, Taşkın; 2014,325).1980 yılında Türkiye Tam bir cehenneme dönmüş durumdaydı. Siyasal cinayetler o kadar tırmanışa geçmişti ki günde 20 25 kişiye siyasal nedenlerle öldürülmekteydi. Ayrıca çeşitli etnik ve dini gruplar da birbirleri ile çatışmaya başlamışlardı. Hep sivil-demokratik düzenden yana olmuş olan halkın geneli, huzur ve emniyet özlemi içindeydi ve ülkenin içine düştüğü kargaşa ortamından siyasal partileri ve rejimin aşırı serbest oluşunu sorumlu tutmaktaydılar. Bardağı taşıran son damla MSP tarafından organize edilen ve İslami bir düzen talep eden kitle gösterileri olmuştu.(Karpat, 2014;209).

Modern devletler halkın ihtiyacını karşılamak için gerekli politikaların uygulanması için etkin bir kamu yönetimi sistemine ve bürokratların desteğine ihtiyaç duyarlar. Kamu görevlilerin kontrolü sağlamaz ve onlara yeterli ücret ödenmez ise veya güvenlikleri ve statüleri tehlike altında ise genelde bu duruma şiddetli tepki gösterirler. Bu tepki genel anlamda bir hükümet darbesi ile sonuçlandırılabilir. Bu durumda siyasal sistem bürokratlar tarafından yönlendirilir. Bu yönlendirmede askeri bürokratların ağırlığı oldukça fazladır. Üçüncü dünya ülkelerinde yaygın olarak karşılaşılan darbeler sadece askeri gücü yansıtmaz, aslında daha çok bürokratik tatminsizliği ve etkiyi yansıtır-bir çok sivil memur askeri cuntayı destekler ve onun için çalışır. Çünkü darbe girişimi ile iktidarın ele geçirilmesi siyasal anarşi tehdidini gündeme getirmektedir. Böyle bir ortam bürokratların güvenlikleri ve gelirleri rejimin sürekliliğine bağlıdır. Kariyerden kamu görevlilerinden oluşan (sivil/asker) kabine, tipik olarak tam bir bürokratik yönetimdir ve bürokratik iktidarın zaferinin tam bir yansımasıdır (Aktaran: Öztürk, 2003: 10). Türkiye’de Osmanlı’dan bu yana sık sık bu durumlarla karşılaşmıştır.

1980'e geldiğinde siyaset öylesine ki meclis 115 kez toplanmasına rağmen yaklaşık 6 ay boyunca Cumhurbaşkanı seçme de şiddet olaylarının ve siyasi cinayetlerin yaygınlaşması ve ülkenin deyim yerindeyse kan gölüne dönmesi ve sivil siyasetin bu sorunu çözememesi üzerine(Aktaran: Öztürk,2017:331).12 Eylül 1980 günü sabaha karşı saat 4.90'da müdahale hareketi başladı. Ordu

birlikleri kritik yerleri, politikacıların evlerini ve direnebileceği düşünülen odaklara ait mekanları kontrol altına aldılar ve tutuklamalar başladı. Parlamento ve hükümet feshedildi, siyasi partiler kapatıldı ve her türlü siyasi toplumsal ve kültürel faaliyet yasaklandı. (Aydın, Taşkın; 2014,320).

12 Eylül İhtilali bir anlamda bürokratik aşkın devletin tekrar kendini tesisi olarak görmektedir. Hep bu ilk bildiri de yer alan devletin varlığı ve otoritesini yeniden tesis etmek ifadesinin önce bir devlet anlayışını ifade ettiğini düşünmekte ve bu ifadeleri rastgele olmadığını varlık ile otoritenin birbirinden ayrı düşünülmesinin bilinçli bir tercih olarak yazıldığını benzeri düşüncelerim daha sonraları sıkça tekrarlandığını söylemektedir(Aktaran: Öztürk,2017:331).

Cunta yönetimi sert tedbirlere başvurularak sıkıyönetim ilan etti ve kısa süre içinde şiddet olaylarının engellenmesinde başarılı oldu dolayısıyla tam bir sindirime ve korku imparatorluğu kurulmuş oldu. Askerler darbe sonrası ülkenin güvenliğini sağlamak amacıyla sivil bürokrasi ve siyasetçilere tavsiyelerde bulunacakları ve gerektiğinde bizzat işleri üstlenecek ileri siyasi ortamın alt yapısını kurdular dolayısıyla etkili oldukları dönem boyunca güvenliğin sağlanması ve ülkenin bölünmez bütünlüğü bir devlet politikası olarak belirlendi ve askeri bürokrasinin temel görevleri arasına girdi. Cumhurbaşkanının öncülüğünde askeri bürokrasi ve yargı bürokrasisinin siyasetçilerle vesayet ilişkisi içinde birlikte ülkeyi yönetmeye devam edeceklerdi. Kanuni Esasi'nin padişahı rejimi vasisi olarak konumlandırılmıştır (Aktaran: Öztürk,2017:332).

SONUÇ

Türkiye'nin kurucu asker sivil bürokrasisi demokratik değerlere göre daha öncelikleri "üstün çıkar"ları nedeniyle bürokrasileri "devletin kurucu felsefesi" gibi ideolojik ve siyasi değerlerle özdeşleştirmiştir. Topluma karşı doğrudan bir sorumluluk taşımayan bürokrasilerin siyasi iktidara yönelik müdahaleleri de bu sürecin doğal sonuçlarından biri olmuştur (Peker vd., 2014:54).Bürokratik yönetim geleneğine sahip olan ülkemizde, bürokrasi siyaset ilişkileri, yaklaşık yüz seksen yıllık dönem dikkate alındığında bürokrasinin siyasi sistem karşısında tamamen ikinci plana itilemeyen, hata belirli konjonktürlere göre daha da güçlenen bir nitelik gösterdiği söylenebilir (Eryılmaz, 2017:147).

KAYNAKÇA

Akçakaya, M. (2016). Bürokrasi Kuramları Ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (3), 669-694. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/gaziuiibfd/issue/28284/300440>

Aslan, Yılmaz Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı Ve Düşüncesinin Değişimi . C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 (1), 287-297.

Aydın, Taşkın (2014). *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi* (Cilt1). İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınevi.

Aytaç Balta, Bora, Çınar, İnel, Kaynar, Özkazanç, Taşkın, Üngör, Yüksel (2014). *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (Cilt1). (Y. Taşkın, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.

DEMİR, F . (2014). Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (2), 63-84. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/yonveek/issue/13695/165746>

Dursun, D . (2012). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (37-38), 133-149. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/921/10411>

Eryılmaz, B. (2017). *bürokrasi ve Siyaset* (Cilt 6). İstanbul: Alfa Yayınevi.

Gökçe, Şahin. Örselli. (2002). Türkiye'de Siyasetin Bürokrasi Üzerindeki Etkisi: Siyasallaşma. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* (4), 45-48.

Göküş, (2010). 1960-1980 Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Hukuki, Ekonomik Ve Toplumsal Değişimi. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 203–223.

Göküş, Mehmet (2003), Demokrat Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasinin Genel Görünümü, Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 5, Konya.

İlkaya, M. A. (2016, Ağustos 5). *Darbe Zemini ve Bürokrasi*. 9 7, 2017 tarihinde Hür Fikirler: <http://www.hurfikirler.com/darbe-zemini-ve-burokrasi/> adresinden alındı

Karpat, K. (2014). *Kısa Türkiye Tarihi* (Cilt 4). İstanbul: Timaş Yayınları.

Öztürk. (2017). *Bürokrasi-Siyaset İlişkileri ve Türkiye*. Ankara, Kızılay, türkiye: siyasal kitabevi.

Öztürk, N. K. (2003). *Bürokrasinin Gücü ve Siyaset*. ankar: Siyasal Kitabevi.

Peker, Yörükoğlu, Eryiğit (2014). Türk Demokrasisinin İnşasında Bürokrasinin Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 165-188.

Tataroğlu, Akıncı (2006). Parlamenter Ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar. *Yönetim Ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 13 (1).

Terzi, Mehmet A. (2015). *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi* (Cilt 1). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Yılmaz, Doğan, İnankul (2010). Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyana Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 263-283.

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GELİŞİM SÜRECİ: AHİLER KALKINMA AJANSI

Erdal Arslan¹

Aysun Solak²

ÖZ

Türkiye, Avrupa Birliği(AB) uyum süreci gereği olarak yaklaşık kırk yıldır yürüttüğü kalkınma politikalarında köklü bir değişikliğe giderek 25.01.2006 tarihinde 5449 sayılı kanunun Resmi Gazetede yayınlanmasıyla kalkınma ajansları kurulumunu gerçekleştirmiştir.

Türkiye’de kalkınma ajansları bölgelerin rekabet gücünün artırılmasına, kurumsal kapasitesinin geliştirmesine kamu ve özel kesimin koordineli çalışması ile bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasına öncülük edecek kurumsal yapılar olarak kurulmuşlardır.

Çalışmada öncelikle bölge, bölgencilik, bölgeselleşme ve kalkınma kavramları ile bölgesel kalkınma ve bölgesel kalkınma ajansları tanımlanacak, ardından Türkiye’nin kalkınma çabaları ve kalkınma ajanslarının dünyadaki durumu hakkında bilgi verilip Türkiye’de kalkınma ajanslarının gelişim sürecine değinilerek TR71 Düzey 2 Bölgesi’ni kapsayan Ahiler Kalkınma Ajansı’nın yapısı, 2010-2017 yıllarındaki faaliyetleri kapsamında uyguladığı desteklerin ve bölgeye çekilen yatırımların bölge ekonomisine katkısı anlatılacaktır. Son bölümde genel değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bölge, Bölgencilik, Bölgeselleşme, Kalkınma, Kalkınma Ajansı, Ahiler Kalkınma Ajansı, Mali Destek, Teknik Destek

¹ Yrd. Doç. Dr. Erdal ARSLAN, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, erdalarслан@selcuk.edu.tr

² Aysun SOLAK, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, aysunsolak111@gmail.com

ABSTRACT

Turkey, the European Union (EU) integration process as required by going to a fundamental change in development policy for almost forty years conducted by Law No. 5449 on 25.01.2006 has made the development agencies set up by publication in the Official Gazette.

Development agencies in Turkey to increase the competitiveness of the interregional co-ordinated work with the public and private sectors to develop the institutional capacity will lead to the reduction of disparities are established as corporate structures.

First of the study, region, regionalism, with the regionalization and development concepts, regional development and regional development agencies will be defined, then covering Turkey's development effort and whether information about the World situation of development agencies in Turkey with reference to development process of development agencies TR71 Level2 Area of Ahiler Development Agency, the contributions it applies in its activities during the years 2010-2017 and the contributions to the region's economy in the region will be explained. In the last section, general evaluations will be given.

Keywords: Area, Regionalism, Regionalization, Development, Development Agency, Ahiler Development Agency, Financial Support, Technical Support.

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma kavramı, ülkedeki bölgelerin, çevre bölgeler ve dünyayla karşılıklı etkileşimiyle oluşturduğu bölge görüşüyle, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel alan ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyelin harekete geçirilmesiyle bölgenin refah seviyesinin yükseltilmesi amacını güden çalışmalar bütünüdür(Akpınar,2012). Avrupa Birliği(AB)'ne girme amacı güden ülkeler için bölgelerinde kalkınma ve gelişme problemler önem ve öncelik kazanmışlardır. Buna paralel olarak AB'nin öngördüğü biçimde bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar oluşturularak söz konusu bölgelerde gelir dağılımında adaletin sağlanması, istihdam problemlerinin çözümü için yol ve yöntemler bulunmaya çalışılmıştır. Bu politikalarla geri kalmış bölgelerin kendi içerisindeki eşitsizliklerin yanında bölgenin ulusal ölçekte diğer bölgelerle arasındaki eşitsizliklerin de giderilmesiyle bölgesel kalkınmaya hız kazandırılması hedeflenmektedir.

“Bu doğrultuda bölgeler ve hükümetler, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek amacıyla geliştirdikleri politikaları uygularken teşvik ve destek politikalarını araç olarak benimsemiştir. Ancak zamanla bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması amacı küresel piyasalarda rekabet avantajı elde etme amacıyla yer değiştirmiş ve ülkelerin önceliği haline gelmiştir.”(Özer,2007).

Bölgesel gelişme ve bölgeler arası farklılıkları gidermek amacıyla Türkiye'nin de planlı dönemden beri izlediği politikalar günümüzde işlevini tam anlamıyla yerine getiremediği, dolayısıyla da yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu zorunluluğun temelinde ise AB'ye giriş sürecinde bölgesel kalkınma amacıyla uygulanan politikaların uyumlaştırılması vardır. Türkiye bu uyumlaştırma sürecinde uygulamakta olduğu bölgesel gelişme politika, araç ve modelleri bırakıp yeniden yapılanmak üzere harekete geçmiştir. Söz konusu yenilenme ve yapılanmanın merkezinde Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) adlı kurumlar yer almaktadır.

1. BÖLGE, BÖLGEÇİLİK, BÖLGESELLEŞME VE KALKINMA KAVRAMI

Bölge kavramının zamanla içeriğinde meydana gelen değişiklikler dolayısıyla tam bir tanımı günümüze kadar yapılamamıştır. Dünyada bölge tanımlamasının kapsamı farklılık göstermektedir dolayısıyla da farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bölge kavramı, kapsamı şehirden daha geniş olup ulus düzeyinden daha dar olan siyasal, ekonomik ve kültürel bir yapıyı ifade etmektedir. Bölgecilik kavramı ise ekonomik, toplumsal ve kültürel özellikleriyle bütün olan bir yörede yaşayanların doğal kaynak ve zenginliklerini kendileri tarafından işletilmesi, kendi etkinliklerini kurmaları ve kendilerini yönetmeleri anlamına gelmektedir. Bölgeselleşme ise henüz yeni bir kavramdır. Ancak, AB'nin Avrupa entegrasyonu sürecinde izlediği politikalar bugünkü bölgeselleşme kavramını önemli ölçüde belirlemiştir. Bölgeselleşme ulus devlet yapısından uzaklaşarak yerele ve bölgeye verilen önemin artması şeklinde yorumlanabilir.

Kalkınma kavramı, üretim düzeyinin artması ve kişi başına gelirin yükselmesinin yanında ekonomik ve sosyo-kültürel yapının değişmesini de kapsar. Kişi başına gelirin artması, üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarında değişiklik, milli gelir ve ihracatta sanayi sektörünün payında artış gibi yapısal değişiklikler kalkınmanın temel parçalarıdır. Kalkınma kavramının içeriği yeni yaklaşımlarla sürekli değişmiş, sürekli büyüyen bir ekonomik

ortam içinde yoksulluğun, işsizliğin ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesinden, sosyal, siyasal ve ulusal kurumlardaki temel değişiklikleri de içeren çok boyutlu bir kavram haline gelmiştir. Son yıllarda kalkınma kavramı, insani kalkınma bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bu kavram iyi eğitimi, sağlıklı, uzun ve kaliteli hayatı içine almaktadır(Taban, Kar, 2014, s.3-7).

2. BÖLGESEL KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

“Küreselleşmenin etkisiyle bölgesel kalkınma anlayışında da önemli değişiklikler olmuştur ve günümüzde yerel aktörlerin ortak çalışmasını gerektiren, dışarıdan yatırım cezbetme kadar, yerelin kendi dinamiklerinin harekete geçirilmesiyle gerçekleştirilebilecek bir anlayışla, küçük ve orta ölçekli işletmeler de girişimcilik, sürdürülebilir ekonomik büyümenin anahtarı olarak görülmektedir.”(Çakmak,2006,s.).

Bölgesel kalkınma kavramı ise, “ Bölgenin kaynaklarının harekete geçirilmesi, yerel girişimciliğin özendirilmesi, bölgenin gelir ve istihdam düzeyinin artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile sosyo-ekonomik yapının değiştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.”(Kaya,2009,s.23).

2.1. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma

Türkiye’de de dünyada pek çok ülkede olduğu gibi bölgelerarası gelişmişlik düzeylerinde farklılıklar vardır. Söz konusu farklılıkların giderilmesi amacıyla, kalkınma hızının hem bölgesel hem de yerel olarak hız kazandırılması ve sürdürülebilir dengeli gelişmenin sağlanmasına yönelik birçok politika uygulanmış, çeşitli araçlar kullanılmıştır.

Türkiye’de bölgesel kalkınma Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri gündemde olup, Şubat 1923’te gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi başlangıç hareketi sayılabilir. Bu yıllarda uygulanan politikalar incelendiğinde ise, bölgelerarası farklılıklar ve dengesizlikleri gidermeye yönelik politikalar olmaktan çok topyekûn kalkınma ve azgelişmişliğin giderilmesine yönelik bir bakış açısı vardır.

Bölgesel politikaların uygulanması ise, ilk olarak 1960’lı yıllarda temel amacı bölgelerarası gelişmişlik farkının kapatılması olan kalkınma plânları ile başlamıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planları toplumsal ilerleme ve ekonomik gelişme kaydedilmesi, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi, toplumsal ve ekonomik dengenin sağlanması amaçlarının gerçekleştirilmesi için düzenlenmiştir.

1934’te hammaddesi ülke içerisinde bulunan sanayinin kuruluşu için hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin en başarılı planı olarak kabul edilir. Devlet Planlama Teşkilatı’nın günümüze kadar uygulamaya aldığı kalkınma planlarının sayısı 10’dur. Kalkınma planların ilk sekizi ve günümüzde uygulanmakta olan onuncusu beş yıllık kapsarken Dokuzuncu Kalkınma Planı yedi yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Söz konusu kalkınma planlarına kısaca değinecek olursak;

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)’nin temel amacını belirli bir büyüme hedefi doğrultusunda Türkiye’nin üretim, yatırım, tasarruf ve ulaştırma alanlarına dair yapılacak düzenlemelerin hayata geçirilmesiydi. Belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için çeşitli vilayetlerde kâğıt, pamuk, dokuma, demir, çimento, seramik, gül yağı fabrikalarını açılması için çalışmalara yürütülmüştür. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yıllarını kapsamakla beraber İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yarım kalmıştır.

1973-1977 yıllarının kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na ait en dikkat çekici gelişme "Kalkınmada Öncelikli Yörelere(KÖY)" uygulamasıdır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) Müsteşarlığı'nın onay vermesiyle bölgelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik özellikleri ve bölgeyle olan uyumlarının incelenmesiyle yeni mekânsal sınıflandırma yapılması hedeflenmiştir.

1985-1989 yılları arasında Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasını kapsayan süreçte kalkınma hızının artırılması gayesiyle yerele dair kalkınma projeleri önem arz etmeye başlamıştır. Bu kapsamda Entegre Bölgesel Kalkınma Planları, Kırsal Kalkınma Projeleri, Yatırım Teşvikleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri de bölgesel kalkınma için önemli araçlar olmuştur(Keskin ve Sungur,2010).

Yerel bölgesel kalkınma planı olarak atılan en büyük adım Güneydoğu Anadolu Projesi olmuştur. Bölgesel kalkınma projeleri başlığı altında incelenecektir.

1990-1994 döneminde uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel hedeflerini ülkenin kalkınma süreci dâhilinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliğin, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarının giderilmesi oluşturmaktadır. 1996-2000 döneminde Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel hedefleri endüstrileşmenin hızlandırılması, enflasyonun düşürülmesi, cari dengede süreklilik kazanmış ve sağlıklı bir artının gerçekleştirilmesi, kalkınma için özel sektörün payının artırılması ve kaynak dağılımında önceliğin yatırımlara şeklinde belirlenmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) toplumsal yaşam standardının yükseldiği, istikrarlı ve sürekli büyüme sürecinin başladığı, AB'ne uyum sürecinde ön görülen değişimlerin gerçekleştiği bir dönem olması öngörülmüştür. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) ve 2014-2018 döneminde ve günümüzde de uygulanmakta olan Onuncu Kalkınma Planı refah seviyesinin artırılması, istikralı, yüksek düzeyde ve kapsamlı büyüme hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

Ayrıca 1950'den sonraki yıllar, ulusal kalkınma planlarıyla birlikte bölgesel kalkınma plan ve projelerinin de tartışılmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bölgesel kalkınma projeleri kapsamında başta Güney Anadolu Projesi olmak üzere Doğu Karadeniz Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Konya Ovası Projesi gibi birçok projeye çeşitli bölgelere destek verilmektedir. Söz konusu projelerden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

2.2. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Projeleri

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illeri kapsayan bölgesel kalkınma projesidir. Projenin kapsadığı iller; Kilis, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Gaziantep, Şanlıurfa, Batman, Şırnak ve Siirt'ten oluşmaktadır. Devlet Su İşleri (DSİ)'nin doğal kaynakların ülke ekonomisine kazandırılması maksadıyla başlatılmış çalışmalarla bölgedeki geri kalmışlığın azaltılması için düşünülen projelerin birleştirilmesiyle doğmuş bir bölgesel kalkınma projesidir. GAP yapılan ve yapılması planlanan projeler içinde en büyük projedir.

Doğu Anadolu Projesi (DAP): Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin tamamını kapsar. Projenin kapsadığı iller; Kars, Ardahan, Ağrı, Iğdır, Bitlis, Bingöl, Erzurum, Elazığ, Erzincan, Malatya, Tunceli, Hakkâri, Muş ve Van'dan oluşmaktadır.

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP): Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki illeri kapsar. Projenin kapsadığı iller: Artvin, Samsun, Ordu, Rize, Trabzon, Giresun, Gümüşhane, Bayburt 'tur. Bölgedeki mevcut sosyo-ekonomik yapının, göç veren, az gelişmiş, tek ürün tarımına bağlı ve hizmet sektörüne kıyasla yüksek tanımlanmış olduğu DOKAP planında mekânsal yapıda, sert topografya, dengesiz kentsel gelişme, gelişmemiş ulaşım ağı, büyük kentsel merkezlerin olmaması ve kırsal yerleşmenin dağınık olması şeklinde tanımlanmıştır.

Konya Ovası Projesi(KOP): İç Anadolu Bölgesi'ndeki Konya, Karaman, Aksaray ve Niğde illerini kapsayan bölgesel kalkınma projesidir.

Şimdiye kadar oluşturulan bölgesel gelişme planlarının geniş bir uygulama alanı bulamamış olması ve istenilen düzeyde başarıya ulaşamamış olmasındaki neden, planlama ve programlama kapasitesiyle beraber kaynak ayırma mekanizmasına sahip “ Kalkınma Ajansı” biçiminde yerel düzeyde etkili bir kurumsal yapının oluşturulamamış olmasıdır.(Meriç ve Can,2014)

1963'teki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ulusal düzeyin aksine yerel düzeyde daha etkili ve kaynakların daha verimli kullanılabilmesi için “Kalkınma Ajansı” şeklinde bir mekanizmaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

2.3. Kalkınma Ajansları

Kalkınma ajansları, bölgesel düzeyde ya da vilayet ölçeğinde kurulan yerel halkın var olan potansiyeli kullanmaları için özendirilen, kurum ve kuruluşların eşgüdümlü çalışmalarını sağlayarak kaynakların verimli kullanımını sağlayan, faaliyet gösterdikleri bölge içerisinde proje hazırlama kapasitesini artıran, paydaşlara değer yaratacak üstün nitelikli hizmet ve iş çözümleri sunan kuruluşlardır. Bu işlevleri dolayısıyla bölgesel kalkınma ajansları bölgesel politikaların başarılı olabilmesi için önem arz etmektedir. (Can,2011,s.27)

Kalkınma ajanslarının kuruluş amaçları doğrudan yatırım yapan uygulayıcı olmak yerine kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını (STK) koordine ederek bölge potansiyelini ortaya çıkaracak şekilde destek sağlamaktır. Uygulayıcı olmayan bu kuruluşlar kaynaklarını da yine bir araya getirdiği kamu, özel sektör ve STK'dan almaktadır. Ayrıca AB uyum süreci kapsamında kurulan kalkınma ajansları AB ve diğer uluslararası kuruluşların fonlarında da kaynak elde etmektedir.

3. DÜNYADA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

1929 Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribat ve getirdiği ekonomik, sosyal sorunlarla karşı karşıya kalan dünya ekonomilerinde bölgelerarası gelişmişlik farkları giderek derinleşmiştir. Söz konusu farklılıkları gidermek için arayış içerisine giren ülkelerde bölgesel kalkınma önem kazanmaya başlamıştır. Bölgesel kalkınma hareketi için ise, Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) önemli bir araç olarak görülmüştür. BKA'lara dair ilk çalışma Amerika'da 1930'lu yıllarda Tennessee Valley Authority kalkınma ajansının kurulması olmuştur. Amerika'da başarılı olmasının ardından

1950'li yıllarda Avrupa'da uygulanmaya başlanmıştır. 1950'lilerle öncesini kapsayan dönemde Avusturya, Fransa, İrlanda, Kuzey Amerika ile Belçika gibi gelişmiş ülkelerde görülmüştür. Avrupa'daki uygulamaları ise 1960-1970'ler arasında Almanya, İngiltere, İtalya ve Hollanda'da görülürken, 1980'lilerde Yunanistan, İspanya, Danimarka ve Finlandiya'da uygulanmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğindeyse Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Portekiz, Slovakya, İsveç ve Ukrayna gibi ülkeler Kalkınma Ajansı uygulamasına gitmeyi uygun görmüştür. Günümüzde ise, Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği(EURODA) çatısı altında toplanmışlardır.

4. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Ülkedeki bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak, uluslararası arenada rekabet gücünün artırılması hedeflerine ulaşmak için yerelde yapılacak çalışmaların ulusal düzeyde belirlenen bölgesel gelişme stratejilerinin uyumlaştırılmaya çalışmak esastır. Dolayısıyla da çok taraflı katılımı gerekli kılan bölgesel kalkınma ile bölgesel eşitliğin önündeki mânileri ve bunun için alınabilecek önlemleri “en iyi o bölgede yaşayanların bileceği” düşüncesiyle temel kurum olarak BKA'ların kurulmasına gidilmiştir.(Tutar ve Demiral,2007).

Bununla birlikte, “ Türkiye teşvik sistemi üzerine kurulu bölgesel gelişme politikalarını AB'ye giriş süreciyle bir kenara bırakarak, yeni bir uygulama sürecine girmiştir.”(Berber ve Celepçi, 2005).

Türkiye'nin BKA serüveni Batı'ya nispeten daha geç olmakla birlikte, 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday üyeliğinin tescillenmesiyle resmen başlamıştır. AB'ye uyum süreci ile tamamen gündeme alınan Bölgesel Kalkınma Ajansları, 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde öngörülen ve AB'ye katılım öncesinde yapılması gerekenler noktasında; kısa vadede plan, mevzuat, bütçe ve idari yapının güçlendirilmesi; orta vade de ise bölgesel planların uygulanabilmesi için BKA'ların kurulması öngörülmüştür.

AB'ye uyum sürecinde Türkiye, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS)'na göre 3 düzey bölge olarak sınıflandırılmıştır ve Düzey2 bölgelerinde kalkınma ajanslarının kurulumu için 25 Ocak 2006 tarihinde 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu kanun gereğince Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın ülke genelinde koordine edilmesinden Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) sorumludur. Kalkınma Ajanslarının Türkiye serüveni İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları pilot uygulama olarak 2006 yılında faaliyete başlamışlardır. Ancak yasal altyapısı tamamlanan kalkınma ajanslarının kurulması ile ilgili yasanın yürütmesi durdurulmak üzere, 2007'de Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği'nin dava açması sonucu süreç 2008' e kadar aksamış oldu. 23.02.2008 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanan kararlar birlikte süreç yeniden başlamış ve yeni ajanslar kurulmuştur.

Kurulan yeni ajanslardan Düzey2 bölgesel sınıflandırılması içinde TR71 Bölgesi Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA) üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

5. AHİLER KALKINMA AJANSI

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA), 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” gereği, 25.07.2009 tarihli Resmi Gazete ’de yayınlanan 14.07.2009 tarih ve 15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TR71 Düzey 2 Bölgesi’nde faaliyet göstermek üzere kurulmuştur(AHİKA,2014). Nevşehir merkezli ajansın kapsamında Niğde, Aksaray, Kırşehir ve Kırıkkale illeri bulunmaktadır. Ajans faaliyetlerine ise 2010 yılının ikinci yarısında başlamıştır.

Ajans misyonunu, “Bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak için katkıda bulunan, bölgesel ve ulusal paydaşların amaçlarına ulaşmasına destek veren, kurumsal kapasite geliştirmeyi ön planda tutan ve bölgesinde kalkınma süreçlerine öncülük eden bir kuruluş olmak” şeklinde belirtmiştir (AHİKA,2014).

2010- 2013 yıllarında hazırlanan TR71 Bölge Planı vizyonu ise “Stratejik konumuyla ticaret ve sanayide sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış, bereketli toprakları ile tarım ve hayvancılıkta gelişmiş, sevgi ve hoşgörü ikliminde kendini yetiştirmiş insanları, büyüleyici Kapadokya’sı, kültürel ve tarihi zenginlikleri ve termal kaynakları ile farklılaşmış, dünya markası bir bölge olmak” şeklinde tanımlanmıştır(AHİKA,2016b)

Teşkilat yapısı, 5449 sayılı Kanun’a göre Yönetim Kurulu, Kalkınma Kurulu ve Genel Sekreterlikten oluşan AHİKA ’nın Yönetim Kurulu 20 üyeden oluşmaktadır ve ajans bünyesinde görev yapan personel sayısı ise 34’tür. Ahiler Kalkınma Ajansı Genel Sekreterliği kendi içinde birimlere ayrılmıştır ve bu birimler; Program Yönetimi, Planlama, Programlama ve Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme, İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri, Tanıtım ve Halkla İlişkiler Birimleri ile Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerinde bulunan Yatırım Destek Ofisleri(YDO)’nden oluşmaktadır(AHİKA,2014).

5.1. Ahiler Kalkınma Ajansı’nın Faaliyetlerine İlişkin Mali Bilgileri

Yıllara göre bütçe gelir/gider tahmin ve gerçekleştirmeleri Tablo1’de verilmiştir.

Tablo1:AHİKA Yıllara Göre Bütçe Gelir/Gider Tahmin ve Gerçekleştirmeleri

Yıllar	Gelir Gerçekleştirmeleri			Gider Gerçekleştirmeleri		
	Bütçede Öngörülen Yıllık Tahmin	Gerçekleşen	Gerçekleşme Oranı %	Bütçede Öngörülen Yıllık Tahmin	Gerçekleşen	Gerçekleşme Oranı %
2011	33.713.237,57	20.938.175,09	61,98	33.592.443	7.458.229,96	22,2
2012	31.916.679,31	10.968.689,69	0,34	31.916.679,31	10.968.689,69	34,37
2013		29.486.348,54		44.318.316	13.156.028	
2014	40.164.319,07	39.105.389,30	0,97	38.464.319	30.622.585,26	0,80

2015	32.681.015,04	33.365.685,42	102,1	32.681.015	19.597.874,03	59,97
2016	36.438.900,00	38.634.388,67	106,03	36.438.900,00	22.056.302,72	60,53
* 2013 yılı gelir tahminine dair KAYS Sistemi'nde tutarlı veri elde edilemediği için eklenmemiştir.						

Kaynak: AHİKA Faaliyet Raporlarından Derlenmiştir(2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 Faaliyet Raporları).

2011 yılında tahmini gelir bütçesi 33.713.237,57 TL'dir ve gelir gerçekleşmesi 20.938.175,09 TL'dir. Gerçekleşme oranı ise %61,98'dir. 2011 yılı için bütçede öngörülen gider tahmin 33.592.443,02 TL iken, gerçekleşme 7.458.229,96 TL olmuştur. Gider gerçekleşme oranı ise % 22,20'dir.

2012 yılında tahmini gelir bütçesi 31.916.679,31 TL'dir ve gelir gerçekleşmesi 10.968.689,69 TL olmuştur. Gerçekleşme oranı ise %0,34'tür. 2012 yılı için bütçede öngörülen gider tahmin 31.916.679,31 TL iken, gerçekleşme 10.968.689,69 TL olmuştur ve gider gerçekleşme oranı %34,37'dir.

2013 yılında gelir gerçekleşmesi 29.486.348,54 TL'dir. 2013 yılı revize bütçe tahmini doğrultusunda öngörülen gider 44.318.316 TL ve gerçekleşen tutar ise 13.156.028,32 TL'dir. Gider gerçekleşme oranı ise %0,30'dur.

2014 yılı bütçesi, 2013 yılı Merkez payındaki düşüş dolayısıyla yılın ilk yarısı içinde düzenlenerek bütçe tutarı düşürülmüştür. 2014 yılı tahmini gelir bütçesi 40.164.319,07 TL olarak öngörülmüştür ve gelir gerçekleşmesi 39.105.389,30 TL'dir. Gelir gerçekleşme oranı ise % 0,97'dir. 2014 yılı için bütçede öngörülen gider tahmin 38.464.319 TL iken, gerçekleşme 30.622.585,26 TL olmuştur ve gider gerçekleşme oranı %0,80'dir.

2015 yılı içerisinde gelir bütçe tahmini 32.681.015,04 TL ve gerçekleşen tutar 33.365.685,42 TL'dir. Gelir gerçekleşme oranı ise % 102,1'dir. 2015 yılı için bütçede öngörülen gider tahmin gider ise 19.597.874,03 TL'dir. 2015 gider gerçekleşme oranı ise % 59,97'dir.

2016 yılı bütçe geliri 36.438.900,00 TL olarak tahmin edilmiştir. 2016 yılı gelir gerçekleşmesi 38.634.388,67 TL olarak gerçekleşmiş ve gelir gerçekleşme oranı % 106,03 olmuştur. 2016 yılı için bütçede öngörülen gider tahmin 36.438.900,00 TL iken, gerçekleşme 22.056.302,72 TL olmuştur. 2016 gider gerçekleşme oranı ise %60,53'tür.

Yıllarına göre bütçe gelir ve gider gerçekleştirmeleri incelenen AHİKA'nın destek programları ayrı bir başlık olarak ele alınacaktır:

5.2. Ahiler Kalkınma Ajansı'nın Uyguladığı Destek Programları

AHİKA mevzuatın verdiği yetki dahilinde bölge içi ve dışında eşgüdüm sağlayarak bölgedeki gelişmişlik farklarını azaltmayı amaç edinmiş, araştırma, analiz, bölge planı, mali destek programı, eğitim yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini sürdürmüştür.

AHİKA, yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmesi şartıyla özel işletmelerin, STK'nın, kamu kurum ve kuruluşlarının ve bu nitelikteki meslek kuruluşlarının, üniversitelerin, yerel yönetimlerin, kooperatiflerin, diğer gerçek ve tüzel kişilerin bölge planı ve

programlarının uygulanmasına olanak veren proje ve faaliyetlerine mali destek sağlamaktadır(AHİKA,2014).

Mali Destek Programları Bölge Planlarının uygulanması açısından önem arz etmektedir. AHİLER Kalkınma Ajansı'nın sağladığı destekler Mali Destekler ve Teknik Destekler olarak iki ana başlık altında verilmektedir. Ajansın sağladığı mali destekler; doğrudan finansman desteği, faizsiz kredi desteği ve faiz desteğinden oluşmaktadır.

5.2.1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan Finansman Desteği Proje Teklif Çağrısı, Gündümlü Proje Desteği ile Doğrudan Faaliyet Destekleri 'nden oluşur:

5.2.1.1. Proje Teklif Çağrısı

Ajansın yürüttüğü belirli bir destek programı dahilinde, nitelikleri net olarak belirlenen potansiyel başvuru sahiplerinin, önceden belirlenmiş konu ve koşullara uygun şekilde proje teklifi sunması için davet edilmesidir.

2013 yılında TR71 Düzey2 2014- 2023 Bölge Planı taslağı oluşturulmuştur ve aynı yıl içerisinde bölgesel kalkınmanın ana kollarından KOBİ'lerin desteklenmesi için, 2012'de teklif çağrısı yapılan Sektörel Rekabet Edebilirlik(SRE) Mali Destek Programı (MDP) başlatılmıştır. SRE Programına ayrılan bütçe 17.000.000,00 TL'dir.

Tablo2: 2012 Yılı Mali Destek Programları Özet Bilgileri

Yılı	Proje Teklif Çağrısına Çıkan MDP'nin Adı	Programda Duyurulan Destek Tutarı	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Sözleşmeye Bağlanan Tutar (TL)	Eş Finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (TL)
2012	Küçük Ölçekli Altyapı (KÖA) MDP	7.500.000,00	18	7.681.243,83	12.055.165,29
2012	Sektörel Rekabet Edebilirlik (SRE) MDP	17.000.000,00	56	16.773.970,34	37.160.022,34

Kaynak: AHİKA,2014

Aynı dönemde teklif çağrısı yapılan KÖA Mali Destek Programının bütçesi 7.500.000 TL'dir. SRE Mali Destek Programında 56 proje ve KÖA Mali Destek Programında 18 proje olmak üzere toplamda 74 sözleşme imzalanmıştır.

5.2.1.2. Güdümlü Proje Desteği

Proje teklif çağrısı yöntemi uygulanmaksızın direkt destek sağlama amaçlı, bölge planındaki öncelikler ışığında, konusu ve koşulları ajans liderliğinde belirtilen özel niteliklere sahip model projelere verilen destektir. Güdümlü Proje Desteği(GPD)'yle ilgili uygulamalar aŗaęıda belirtildiği gibi gerçekleşmiştir.

AHİKA'nın bölgedeki girişimcilik ve yenilikçilik kapasitesini geliştirecek niteliğe sahip projelere destek sağlamak amacıyla ilki 2013 yılında uygulamaya başladığı GPD programına 2014 yılında da devam edilmiştir. 2014 yılı GPD kapsamında 2014 yılı içinde Niğde İl zel İdaresi'nin sunduğu "Çiftahan Termal Kompleks ve Gnbirlik Tesisler Projesi" sözleşmesi imzalanarak projenin uygulanmasına başlamıştır.

Tablo3: 2013 Yılı Güdümlü Destek Programı Sözleşme Bilgileri

	Proje Adı	Ajans Desteği	Eŗ Finansman Tutarı	Toplam Proje Tutarı
Kırıkkale Üniversitesi	Biyouyumluluk evre ve yakıt analiz laboratuvarı kurulması	2.500.000	850.000	3.350.000
Kırŗehir İl zel İdaresi	Kırŗehir Biyogaz tesisinin kurulması	2.500.000	2.736.825	5.236.825

Kaynak: AHİKA,2014

2015 yılında akreditasyona hazır hale gelen "Biyouyumluluk evre ve Yakıt Analiz Laboratuvarı" kurulum projesine 1.819.089 TL destek sağlanmıştır. "Kırŗehir Biyogaz Tesisi Projesi'nde yapılan ihalelere hazırlık çalışmalarında maliyetin, tahsis edilen bütçenin üzerinde olması, yararlanıcı ve ortakların bu maliyeti karŗılayamayacak olması nedeniyle projenin sözleşmesi feshedilmiştir. (AHİKA,2015)

5.2.1.3. Doğrudan Faaliyet Desteği

Bölgenin kalkınması ve rekabet gücü bakımından önemli fırsatlardan faydalanılması, bölge ekonomisine karŗı oluşabilecek tehdit ve risklerin önüne geçilebilmesi için ivedi önlemlerin alınması ve hayati önemi olan araştırma, planlama ve fizibilite uygulamaları gibi bölge için önemli olabilecek stratejik adımların atılmasına katkıda bulunabilecek faaliyetlere verilen desteklerdir. İlk kez 2013 yılında ilan edilen Doğrudan Faaliyet Desteği(DFD) kapsamında sözleşme imzalanan proje sayısı 16'dır. 2013 yılı DFD dahilinde 2014 yılında demeler tamamlanmıştır.

Tablo4: 2013 Yılı Doğrudan Faaliyet Desteği(DFD)

YIL	Proje Teklif çağrısına çıkılan MDP'nin Adı	Programda Duyurulan Destek Tutarı	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Sözleşmeye Bağlanan Tutar (TL)	Eŗ Finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (TL)
2013	DFD	882.366,32	16	882.164,76	975.618,00

Kaynak: AHİKA,2013

Ajansın DFD kapsamında 2015 ve 2016 yıllarında desteği bulunmamaktadır. Ahiler Kalkınma Ajansı'nın uygulamaya aldığı diğer mali destekler ise aşağıdaki gibidir:

2011 yılı içerisinde 2010 yılı Tarıma Dayalı Sanayi(TDS) Mali Destek Programı, Küçük Ölçekli Altyapı(KÖA) Mali Destek Programı ile Kırsal Kalkınma kapsamında 41 proje sözleşmesi imzalanarak uygulama dönemi başlamıştır ve 2010 yılı Mali Destek Programı kapsamında 10.720.798,72 TL ödeme gerçekleştirilmiştir.

2011 yılı içerisinde İmalat Sanayiinde Yenilikçiliğin Geliştirilmesi, Tarım ve Kırsal Kalkınma ve Turizm Mali Destek Programları Çalışma Programı kapsamında bu destek programları için sırasıyla; 6.500.000 TL, 2.510.000 TL ve 6.500.000 TL olmak üzere toplamda 15.510.000 TL bütçe ayrılmıştır. 2012 yılı içerisinde de, 2010 yılı teklif çağrıları kapsamında ön, ara ve nihai ödemeler yapılmış olup aşağıdaki Tablo5'te gösterilen gerçekleştirme değerlerine ulaşılmıştır.

Tablo5:2010 Yılı Mali Destek Programları(MDP) Özet Bilgileri

2010 MDP	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Tamamlanan Proje Sayısı	Program Bütçesi	Sözleşme İmzalanan Projelerin Toplam Bütçesi	Ödenen Hibe Miktarı
Kırsal Kalkınma	15	15	4.700.000 TL	2.334.674 TL	2.129.847 TL
Tarıma Dayalı Sanayi	18	18	5.000.000 TL	4.899.924 TL	4.457.052 TL
Küçük Ölçekli Altyapı	8	7	3.300.000 TL	3.262.089 TL	2.732.872 TL
Toplam	41	36	13.000.000,00	10.496.687,00	8.558.606,00

Kaynak: AHİKA,2012

2012 Faaliyet raporuna göre, 2010 yılında uygulanmaya başlanan mali destek programları kapsamında uygulanan projelerin öngörülen ve gerçekleşen çıktı oranları da Tablo6'da verilmiştir.

Tablo6:2010 Yılı Mali Destek Programları Proje Çıktıları

Kapasite Artışı (%)		İstihdam Artışı(Sayı)		Karlılık Artışı (%)		Satış Değişimi (Sayı)	
Öngörülen	Gerçekleşen	Öngörülen	Gerçekleşen	Öngörülen	Gerçekleşen	Öngörülen	Gerçekleşen
52	37,5	141	114	16	10	13800	2350
Ciro Değişimi (BIN TL)		Eğitim Verilen Kişi Sayısı		Altyapı Çalışmalarından Faydalanan Nüfus			
Öngörülen	Gerçekleşen	Öngörülen	Gerçekleşen	Öngörülen	Gerçekleşen		
6653	4300	531	350	179.481	150.000		

Kaynak: AHİKA,2012

Tablo6'ya göre gerçekleşen oranlara bakıldığında kapasite artış oranı % 37,5, istihdam artışı 114 kişi, karlılık artışı %10, satış değişimi 2350, ciro değişimi 4300 bin TL, eğitim verilen kişi sayısı 350, alt yapı çalışmalarından yararlanan nüfus 150.000'tür. Öngörülen düzey yakalanamamış olmakla birlikte, gerçekleşen miktar azımsanamayacak düzeydedir.

Ayrıca 2012 yılında 2011 yılı MDP kapsamında yapılan teklif çağrısı sonucunda 28 sözleşme imzalanmıştır ve 5.802.640,29 TL destek tutarı dağıtımının gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır. Tablo7'de 2011 MDP kapsamında Eş Finansman Dâhil Toplam Proje Bütçeleri; Turizm MDP 8 proje için 2.437.391,00 TL, İmalat Sanayi'nde Yenilikçiliğin Gerçekleştirilmesi MDP 13 proje için 5.790.466,73 TL ve Tarım ve Kırsal Kalkınma MDP 7 proje için 1.216.355,76 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo7: 2011 Yılı Mali Destek Programları (MDP)Özet Bilgileri

Yılı	Proje Teklif Çağrısına Çıkan Mali Destek Programının Adı	Programda Duyurulan Destek Tutarı	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Sözleşmeye Bağlanan Tutar (TL)	Eş Finansman Dahil Toplam Proje Bütçesi (TL)
2011	Turizm MDP	6.500.000,00	8	1.480.545,00	2.437.391,00
2011	İmalat Sanayi'nde Yenilikçiliğin Gerçekleştirilmesi MDP	6.500.000,00	13	2.891.365,53	5.790.466,73
2011	Tarım ve Kırsal Kalkınma MDP	2.510.000,00	7	912.235,21	1.216.355,76

Kaynak: AHİKA,2014

Tablo8'de 2011 Mali destek Programları kapsamında alana göre desteklerin istihdama katkısı verilmiştir.

Tablo8: 2011 Mali Destek Programları(MDP) İstihdam Gerçekleşmeleri

	İmalat Sanayinde Yenilikçiliğin Geliştirilmesi MDP	Tarım ve Kırsal Kalkınma MDP	Turizm MDP	Toplam
2011 Mali Destek Programı Proje Kapsamında İstihdam(Kişi)	28	9	15	52

Kaynak: AHİKA,2014

Tablo 8 incelediğinde kalkınma ajansının 2011 MDP proje dahilinde bölgeye istihdam katkısı İmalat Sanayinde Yenilikçiliğin Geliştirilmesi kapsamında 28 kişi, Tarım ve Kırsal Kalkınma MDP proje kapsamında 9 kişi, Turizm kapsamında 15 kişi olmak üzere toplamda 52 kişi olarak gerçekleşmiştir.

5.2.2. Faizsiz Kredi Desteği

Ajansın hazırladığı başvuru rehberinde belirlenen kriterlere uygun; kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilere ve projelere, aracı kuruluşlar vasıtasıyla kredi verilmesin ve söz konusu mali desteğin Kalkınma Ajansları yönetmeliğine uygun bir şekilde taksitle ajansa geri ödenmesini öngören faizsiz ve karşılıksız yardımdır. Söz konusu destekte, faydalanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemenin olmadığı dönem olmakla birlikte ödeme işlemleri sözleşme tarihinden başlayarak en fazla dört yıl içerisinde tamamlanmaktadır.

5.2.3. Faiz Desteği

Ajansın hazırladığı başvuru rehberinde belirtilen kriterlere uygun; kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişileri ve uygun projeleri kapsayan, aracı kuruluşlardan alacakları krediler için ödenmesi gereken faiz giderlerini Ajansın karşılamasına yönelik karşılıksız yardımdır.

5.2.4. Teknik Destek

Bölgesel kalkınma için öneme sahip bölgedeki yerel aktörlerin, ancak kurumsal kapasite ve bilgi birikimi eksikliği sebebiyle hazırlık ve uygulama esnasında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalınan alanlarda destek sağlama amacına sahip ajans desteğidir. Aşağıdaki tabloda Teknik Destek Programı (TDP) kapsamında imzalanan sözleşme sayıları ve gerçekleşen ödeme miktarları AHİKA Faaliyet Raporları'ndan derlenerek hazırlanmıştır.

Ajans 2011 yılında ilk TDP'yi uygulamaya almış ve aynı yıl içerisinde iki ayrı dönemde olmak üzere uygulamıştır. Ajansın TDP kapsamında desteklere ilişkin bilgiler ajansa ait faaliyet raporlarından derlenerek elde edilmiştir ve Tablo9'daki gibidir. Tablo9'a göre, 2011 yılı toplamda TDP kapsamında 65 proje sözleşmeye bağlanmıştır ve 523.344,41 TL ödeme gerçekleştirilmiştir.

Tablo9: Yıllara Göre Teknik Destekler

Teknik Destek Programı	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Gerçekleşen Ödeme Miktarı(TL)
2011	65	523.344,41
2012	32	112.395,00
2013	58	483.790,18
2014	37	388.584,48
2015	38	348.343,42
2016	36	287.420,80
Toplam	266	2.143.878,29

Kaynak: AHİKA (2011, 2012,2013,2014,2015,2016)Derleme

2012 yılında TDP kapsamında 32 proje ile sözleşme imzalanmıştır. Aynı yılın Temmuz-Ağustos döneminde 17 projeden 15'i tamamlanmış ve 2'si yararlanıcı tarafından feshedilmiştir. TDP kapsamında toplam 112.395,00 TL ödeme gerçekleştirilmiştir. 2013 yılında TDP kapsamında 58 proje ile sözleşme imzalanmıştır ve toplamda 483.790,18 TL ödeme gerçekleştirilmiştir.

2014 yılında TDP kapsamında 37 proje ile sözleşme imzalanmıştır. Yine 2014 yılı içerisinde 2013 yılı TDP kapsamında 119.331,70 TL ve 2014 yılı TDP kapsamında ise 269.252,78 TL olmak üzere toplamda 388.584,48 TL ödeme gerçekleştirilmiştir.

2015 yılında TDP kapsamında 38 proje ile sözleşme imzalanmış ve 150.407,71 TL ödeme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2015 yılında, 2014 yılında TDP kapsamında 197.935,71 TL olmak üzere toplamda 348.343,42 TL ödeme gerçekleştirilmiştir.

2016 yılında TDP kapsamında 36 proje ile sözleşme imzalanmış ve 2'si feshedilmiştir. Aynı yıl içerisinde 2015 yılında TDP kapsamında 287.420,80 TL ödeme gerçekleştirilmiştir.

Ahiler Kalkınma Ajansı, 2010 yılı MDP desteği, 2011 ve 2012 yıllarında MDP, TDP ve DFD, 2013 yılı DFD, TDP, GDP destekleri, 2014 ve 2015 yılında MDP ve TDP uygulamalarını yürütmüştür. Bu uygulamalar içerisindeki projeler bölgenin ekonomi ve istihdamının gelişmesine katkı sağlamaktadır.(ahika.gov.tr).

Ek olarak, AHİKA'nın 2012 yılı SRE mali destek programının etkinliğini ölçmek amacıyla 2016 yılında tamamlanan bir çalışmada yararlanıcı firmalara, belirlenen bazı kıstaslar dâhilinde anket çalışması yapılmış, bu genel değerlendirmede firmalar, başta istihdam olmak üzere ar-ge, insan kaynakları, ihracat ve pazar payı gibi konularda gelişime katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. (Öztürk, Tanrıverdi ve Tanrıverdi, 2016).

5.3.AHİKA Yatırım Destek Ofisleri(YDO)'nin Bölgeye Katkısı

Tablo10: 2014 Yılında YDO'lar tarafından Bölgeye Çekilen Yatırımcı ve İstihdam

YDO Adı	Firma Adı	Menşei	Proje Adı	Yatırım Yeri (İl/İlçe)	Yatırım Gerçekleşme Yılı	Yatırım Tutarı (TL)	Öngörülen İstihdam (Kişi)
Kırıkkale	Bersu Turizm Otelcilik Gıda Et Ürün. Tar. İnş. Taah. İtk. İhr. San. Ve Tic. Ltd. Şti.	Yerli	Otel	Merkez	2014-2016	6.488.540	40
Kırıkkale	Dsa Kimya Ve Tarım Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.	Yerli	Premiks	Yahşihan	2014-2016	1.060.000	14
Nevşehir	Say Alçı Enerji Madencilik İnşaat Akaryakıt İth. İhr. San. ve Tic. A.Ş.	Yerli		Nevşehir/ Merkez		42.500.000	20
Nevşehir	NEVKAB Kablo San. Tic. Ltd. Şti.	Yerli				12.729.141	-
Niğde	Ekore Yenilenebilir Enerji A.Ş	Yerli	Biyogaz Tesisi Yatırımı	Niğde/ Bor	2015	2.400.000	32

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel 2014 Yılı Faaliyet Raporu, www.kalkinma.gov.tr(24.10.2017,18.48)

YDO'lar tarafından 2014 yılı içerisinde bölgeye çekilen yatırımlar Tablo 'daki gibidir. Tablo incelendiğinde bölgeye çekilen yatırımların bölge istihdama katkısı Bersu Turizm Otelcilik Gıda Et Ürün. Tar. İnş. Taah. İtk. İhr. San. Ve Tic. Ltd. Şti.'nin 40 kişi, Dsa Kimya Ve Tarım Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.'nin 14 kişi, Say Alçı Enerji Madencilik İnşaat Akaryakıt İth. İhr. San. ve Tic. A.Ş.'nin 20 kişi, Ekore Yenilenebilir Enerji A.Ş'nin 32 kişidir. NEVKAB Kablo San. Tic. Ltd. Şti. 'ne ait istihdam sayısı belirtilmemiştir.

Tablo11: 2015 Yılında YDO'lar tarafından Bilgilendirilen, Danışmanlık Hizmeti Verilen ve Bölgeye Çekilen Yatırımcı ve İstihdam

YDO ADI	Firma Adı	Menşei (ülke ve Şehir)		Proje Adı	Yatırım Yeri (İl/İlçe)	Yatırım Gerçekleşme Yılı	Yatırım Tutarı (milyon TL)	Öngörülen İstihdam
		Ülke	Şehir					

Kırıkka le	DK Teknoloji Savunma Sanayi Limited Şirketi	Güney Kore	Gyeongna m	Göz Yaşartıcı Gaz Üretimi	Kırıkka l e/ Balıseyh	2016	24	30
Niğde	Eko Yenilenebi lir Enerjiler A.Ş.	Türkiy e	İstanbul	Güneş Paneli Üretim Tesisleri	Niğde/B or	2016	10	320

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel 2015 Yılı Faaliyet Raporu(24.10.2017,18.53)

2015 yılında YDO'nun katkısı; yatırım yeri temini, yatırım teşvikleri hakkında teknik destek sağlanması, Milli Savunma Bakanlığı, Savunma Sanayi Müsteşarlığı ile ilişkilerin koordinasyonu, oturma izni ve çalışma izni konusunda destek sağlanması, ÇED süreci ile ilgili bilgilendirme şeklinde gerçekleşmiştir(Kalkınma Bakanlığı,2016). Öngörülen istihdam rakamlarının gerçekleşme oranı bilinmemekle birlikte DK Teknoloji Savunma Sanayi Limited Şirketi'nin bölgeye sağlayacağı öngörülen istihdam 30 iken, Eko Yenilenebilir Enerjiler A.Ş. için öngörülen istihdam 320'dir.

SONUÇ

Türkiye, Avrupa Birliği(AB) uyum süreci gereği olarak yaklaşık kırk yıldır yürüttüğü kalkınma politikalarında köklü bir değişikliğe giderek kalkınma ajansları kurulumunu gerçekleştirerek yenilenme sürecini başlatmıştır.

Söz konusu yeni sürecin bir uzantısı olarak kurulan kalkınma ajanslarından biri de Düzey2 TR71 bölgesinde faaliyetlerine başlayan Ahiler Kalkınma Ajansı olmuştur. Ahiler Kalkınma Ajansı bünyesinde bulunan birimlerden yatırım destek ofislerinin danışmanlığıyla bölge planlarına uygun olarak bölgeyi yatırım fonları için çekici kılmak amacıyla koordineli bir çalışma içinde faaliyet göstermiştir ve faaliyet gösterilen şehirlerde danışmanlık yapılarak bazı yatırımcıların Ajansın kapsadığı alana çekildiği de görülmüştür. Ajans, faaliyetleri kapsamında uygulanan destekler ve bölgeye çekilen yatırımlar sayesinde bölgede özellikle istihdam olmak üzere insan kaynakları, ar-ge, bölgenin toplam ihracatının ve pazar payının artmasına katkı sağlamıştır.

Ajansın bölgeye çeşitli konularda katkısının olduğu bir gerçektir ancak uygulanan desteklerin bölge içi ve bölgelerarası farklılıkların giderilmesi noktasında gerekli olsa da yeterli olmadığı gözlemlenmektedir. Yeterli olmamasının nedeni olarak AHİKA'nın faaliyetlerine kısa süre önce başlamış olması gösterilmektedir. Ajans eksikliklerini giderebilmek ve bölgenin tam anlaşılabilmesi dolayısıyla da bölgeye en uygun sistemin seçilebilmesi adına çeşitli alanlarda araştırmalar yürütmüştür.

Birçoğu 2017 yılı itibariyle tamamlanan araştırma ve çalışmaların gelecek yıllarda bölgeye uygun kalkınma politikaların belirlenmesi ve çalışmaların geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ahiler Kalkınma Ajansı faaliyet gösterdiği bölgede sürdürülebilir bir kalkınma sağlanabilmesi için belirleyeceği politikalarda yerel paydaşların daha çok katılım göstereceği, yerel ve yabancı girişimcilerin bölgede yatırım yapmaları için altyapı çalışmalarının arttırılması ve özendirme faaliyetlerinin devam ettirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Bütün bunlara ek olarak hükümet politikalarının ve yapılan planlamaların yerel düzeyden ulusal düzeye doğru kamuya etkin bir şekilde uygulanması ve ulusal kalkınmaya, kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınma ile destek verebilmesi için ajanslara önemli bir rol düşmektedir. Kalkınma ajanslarının etkin ve verimli çalışması, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ulusal olarak yenilenme için ihtiyaç olmaktan ziyade bir zorunluluk ifade etmektedir. Ulusal düzeyde kalkınma ajansları faaliyetlerini bir kamu kurumu olarak çalışmaktan uzak, ulusal sürdürülebilir kalkınma hedefine hizmet edecek şekilde yürütmelidir.

Kaynakça

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA). (2011). <http://ahika.gov.tr/>. 10 27, 2017 tarihinde Data: <http://ahika.gov.tr/assets/ilgilidosyalar/2011-Yili-Ajans-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden alındı

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA). (2012). <http://ahika.gov.tr/>. 10 27, 2017 tarihinde Data: <http://ahika.gov.tr/assets/ilgilidosyalar/2012-Yili-Ajans-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden alındı

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA). (2013). <http://ahika.gov.tr/>. 10 27, 2017 tarihinde Data: <http://ahika.gov.tr/assets/ilgilidosyalar/2013-Yili-Ajans-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden alındı

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA). (2014). <http://ahika.gov.tr/>. 10 27, 2017 tarihinde Data: <http://ahika.gov.tr/assets/ilgilidosyalar/2014-Yili-Ajans-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden alındı

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA). (2015). <http://ahika.gov.tr/>. 10 27, 2017 tarihinde Data: <http://ahika.gov.tr/assets/ilgilidosyalar/2015-Yili-Ajans-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden alındı

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA). (2016a). <http://ahika.gov.tr/>. 10 27, 2017 tarihinde Data: <http://ahika.gov.tr/assets/ilgilidosyalar/2016-Yili-Ajans-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden alındı

Ahiler Kalkınma Ajansı(AHİKA). (2016b). <http://ahika.gov.tr/>. 10 27, 2017 tarihinde Data: http://ahika.gov.tr/assets/ilgilidosyalar/TR71_BP_2014-2023.pdf adresinden alındı

AKPINAR, R. (2012). *Türkiye'de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları*. (A. A. İndeksi, Dü.) 5 26, 2018 tarihinde Data: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907054.pdf> adresinden alındı

BERBER, M., & CELEPÇİ, E. (2005). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. H. TERZİ içinde, *Doğu Karadeniz Kalkınma Sempozyumu* (s. 146-155). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi.

CAN, E. (2011). *Bölgesel Kalkınmada Ajansların Rolü*. İzmir: Altın Nokta Yayınları.

ÇAKMAK, E. (2006). *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. İmaj Yayınevi.

DPT. (2007). Kalkınma Ajansları Kanunu Genel Gerekçesi. Ankara: DPT.

Kalkınma Bakanlığı. (2006, 07 1). 05 12, 2018 tarihinde <http://www.kalkinma.gov.tr>:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf> adresinden alındı

KAYA, A. (2009). *Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma*. Ankara: T.C.MALİYE
BAKANLIĞI Strateji Geliştirme Başkanlığı.

KESKİN, H., & SUNGUR, O. (2010, Mayıs). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan
Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. *Süleyman Demirel
Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 271-293.

MERİÇ, M. v. (2014). Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajansları Modeli: İzmir Kalkınma
Ajansı. 26. *Türkiye Maliye Sempozyumu Urfa* (s. 185-204). Harran Üniversitesi.

ÖZER, Y. E. (2007). Küresel Rekabet, Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye. *Sosyal
Ekonomik ve Ticari Araştırmaların İncelenmesi Dergisi*, 9(10), 389-408.

ÖZTÜRK, S., TANRIVERDİ, H., & TANRIVERDİ, S. (2016). AHİLER Kalkınma Ajansı
2012 Yılı Sektörel Rekabet Edebilirlik Mali Destek Programı Etki Analizi Araştırması. *Süleyman
Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 125-150.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1963-1967). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde
Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf> adresinden
alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1968-1972). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde
Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf> adresinden
alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1973-1977). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde
Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf> adresinden
alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1979-1983). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde
Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf> adresinden
alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1985-1989). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde
Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf> adresinden
alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1990-1994). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 28 tarihinde Data:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf> adresinden alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1996-2000). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde
Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf> adresinden
alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2001-2005). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf> adresinden alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2007-2013). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde Data: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf> adresinden alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014-2018). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 05 27, 2018 tarihinde Data: http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf adresinden alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2016). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 10 24, 2017 tarihinde Data: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/KA_2015_Y%C4%B1l%C4%B1_Genel_Faaliyet_Raporu_14.10.2016_SonV3.pdf adresinden alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. (2015). <http://www.kalkinma.gov.tr/>. 10 24, 2017 tarihinde Data: http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/16069/Kalk%C4%B1nma_Ajanslar%C4%B1_2014_Y%C4%B1l%C4%B1_Genel_Faaliyet_Raporu.pdf adresinden alındı

TABAN, S., & KAR, M. (2014). *Kalkınma Ekonomisi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.

TUTAR, F., & DEMİRAL, M. (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (1), 65-83.

FINANS BİLİMİNDE YENİ KAVRAMLAR OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR DENEME: FİNANSAL SALDIRI KAVRAMI

Ferhat Kaya¹

ÖZ

Birinci dünya savaşından sonra hızla gelişen ve sosyal bilimlerdeki yerini almaya başlayan finans bilimi, yeni kavram ve ilkelerle geliştirildikçe, finansal sistemi daha etkin ve verimli bir şekilde yönlendirebilecektir. Bu düşünceden hareketle, bu çalışmada finansal sistem açısından ele alınmasa da politik arenada ve görsel medyada adından sıkça söz edilen “*Finansal saldırı*” kavramı finans bilimi açısından ele alınmıştır. Daha çok finansal saldırı kavramının kavramsallaştırılmasına yönelik olan bu çalışma, sayısal veriler kullanılarak da desteklenmiştir.

Çalışmada, finansal saldırı olduğu düşünülen olayın öncesi ve sonrasındaki makro ekonomik göstergeler (sermaye piyasasının tepkisi, enflasyon vb.) örnek olay yöntemi nitel analizi ve olay analizi nicel analizi yöntemlerinden oluşan karma yöntemle ele alınmıştır. Olay analizinde eşleştirilmiş örneklem t-testi kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda, hedef ülkelerin finansal sistemini olumsuz yönde etkilemek amacıyla, finansal sistemde saldırı algısı oluşturabilecek finansal saldırıların olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Deneme niteliğinde olan bu çalışmanın sonuçları bir başlangıç kabul edilerek, farklı çalışmalarla desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Finans, Finansal Saldırı, Nitel Analiz, Nicel Analiz, Karma Yöntem

Jel Kodları: G00, G32

¹ Celal Bayar Üniversitesi İşletme Bölümü Muhasebe Finansman Programı Doktora Öğrencisi ferhat_kaya45@hotmail.com

AN ESSAY TO CREATE NEW CONCEPTS IN FINANCE SCIENCE: THE CONCEPT OF FINANCIAL ATTACK

ABSTRACT

After the first world war, financial science which is rapidly developing and getting its place among the social sciences can lead the financial system more effectively and efficiently as new concepts and principles are developed. Though not considered in terms of the financial system in this study, the notion of " financial attack " which is frequently mentioned in the political arena and visual media is considered in terms of financial science. This work, which is mainly aimed at conceptualizing the concept of financial attack, is also supported by using numerical data.

In the study, macroeconomic indicators (reaction of capital market, inflation, etc.) before and after the event that is thought to be a financial attack were handled by a mixed method consisting of qualitative analysis of case study method and quantitative analysis of event analysis. A paired sample t-test was used in the event analysis.

As a result of the study, in order to affect the financial system of the target countries in a negative way, the result is that there are financial attacks that could create an attack in the financial system. The results of this essay work should be supported by different studies, assuming a start.

Key Words: Finance, Financial Attack, Qualitative Analysis, Quantitative Analysis, Mixed Method

Jel Codes: G00, G32

GİRİŞ

Finans bilimi yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişmeye başlayıp ikinci dünya savaşından sonra hızlı bir gelişim göstermiştir. 1929 ekonomik buhranından sonra finansın önemi anlaşılmış olup finans iktisattan ayrı bir bilim dalı olarak gelişmeye başlamıştır. Daha önceleri uygun kredi temin etme fonksiyonunu yerine getiren finans yöneticisinin; yatırım ve temettü politikaları, finansal analiz, planlama, denetim, fonların etkin kullanımı vb. işlevlerinin de olması gerektiği ortaya çıkmıştır(Sevil ve Başar, 2014:23-24).

Bu çalışmada; Finansal sistem kendi kendine işleyen bir sistem midir, yoksa dışarıdan müdahalelerle yönlendirilen bir sistem midir ? Gelişmiş ve dünya siyasetine yön veren devletler finansı kendi çıkarları doğrultusunda kullanır mı ? Finans bir saldırı aracı mıdır ? vb. problemlere örnek olay ve olay analizi yöntemleriyle cevap bulunmaya çalışılacaktır. Finansın bir saldırı aracı olduğu sonucuna varıldığı takdirde bu sonuç doğrultusunda ; ‘‘Bu saldırıdan korunmak için ne yapılabilir? finansal sistem saldırı aracı olmaktan çıkarılabilir mi ? vb. soruların cevaplanması için görüş ve önerilerde bulunulacaktır.

Bu doğrultuda ilk olarak finansın tanımı ve işlevleri genel olarak ele alınacaktır. Sonraki bölümde finansal saldırı kavramı tanımlanarak finansal saldırı ile benzer kavramlar arasındaki farklılıklar açıklanacaktır. Bu çalışmanın yöntemi nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma yöntem olup, Finansal saldırı kavramı örnek olay ve olay analizi yöntemleriyle incelenecektir. Örnek olay ve onay analizinde incelenen bulgular doğrultusunda sonuç ve önerilerde bulunulacaktır.

2. FİNANS

Finansın tarihi daha eskiye dayansa da, finans bilimi yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişmeye başlayıp ikinci dünya savaşından sonra hızlı bir gelişim göstermiştir(Saraç, 2015:1). Finansın işlevi ve fonksiyonlarının çeşitlenmesi neticesinde, finansın işletmeler ve ülkeler açısından önemi gittikçe artmaya başlamıştır.

Finans kavramının sözlük anlamı, para, fon veya sermayedir (<http://www.tdk.gov.tr>). Finansal yönetim, sağlanan fonların en uygun alanlarda kullanımını ifade eder(Sevil ve Başar, 2012:3). Fonların uygun şartlarda temin edilmesi ve en verimli olacak şekilde kullanılması finansal yönetimin temel hedeflerindedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi; finansal yönetimin, fonların optimum maliyetle sağlanarak yatırıma yönlendirilmesi ve işletme faaliyetlerinden elde edilen kârın dağıtılması ve benzeri işlevlerinin olduğu görülmektedir.

Fon sunanlar, fon arz edenler, finansal varlıklar ve aracı kurumlar bir bütün olarak finansal sistemi oluştururlar. Finansal sistem ise yazılı ve geleneksel kurallar doğrultusunda faaliyet gösterir(Korkmaz ve Ceylan 2012:1-2).

Finansal sistemin işleyişinde öngörülemez durumlar meydana gelebilir. Bu durumlar risk olarak tanımlanmaktadır. Meydana geldiğinde tüm finansal sistemi etkileyen risklere sistematik risk,

finansal sistemin bir kısmını etkileyen riske ise sistematik olmayan risk adı verilmektedir (Korkmaz ve Ceylan 2012:490-502).

Sonraki bölümde tanımlanacak olan finansal saldırı kavramı, tüm finansal sistemi etkilediği için sistematik riskin bir türü olarak görülebilir. Ancak finansal saldırı, kontrollü ve yönlendirilen bir sistematik risk türü olarak adlandırılabilir.

3. FİNANSAL SALDIRI KAVRAMI

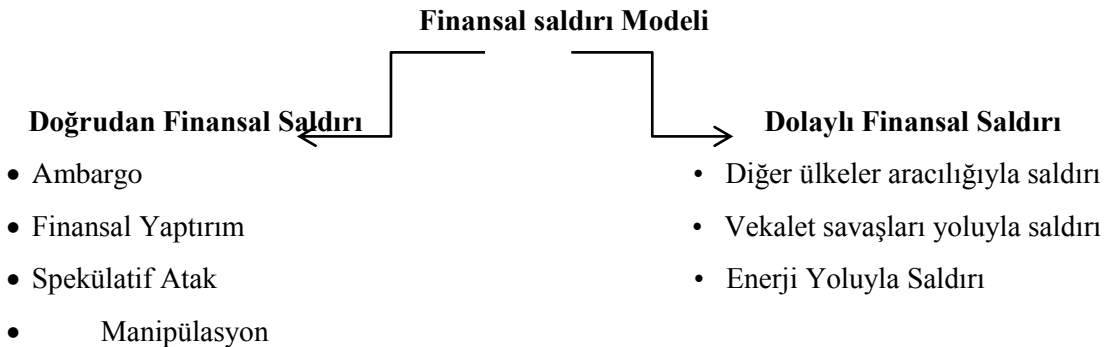
Son yıllarda özellikle politik alanda sık kullanılan finansal saldırı gerçekten var mıdır? Finansal kapasite amaçlanan hedef için saldırı aracı olarak kullanılabilir mi? Sorularının cevaplanmasının finans bilimi literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Saldırı kavramı; “yıpratmak amacıyla doğrudan doğruya silahlı veya silahsız bir eylemde bulunma” olarak tanımlanmıştır (<http://www.tdk.gov.tr>). Finans ve saldırı kavramları birleştirilerek finansal saldırı kavramı aşağıdaki şekilde tanımlanabilir:

3.1. Finans saldırı

Hedef ülkelerin finansal sistemini olumsuz yönde etkilemek amacıyla yapılan faaliyetler bütünüdür. Bu saldırı türünde bir ülke; ekonomik, finansal siyasi vb. her türlü potansiyelini hedef ülkenin finansal yapısını olumsuz etkilemek amacıyla saldırı aracı olarak kullanabilir. Finansal saldırının, genellikle ülkelerin birbirleriyle olan siyasi ihtilaflarında araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

Finansal saldırı; modelde görüldüğü gibi doğrudan finansal saldırı ve dolaylı finansal saldırı olarak ikiye ayrılabilir.

3.1.1. Doğrudan Finansal Saldırı

Doğrudan finansal saldırıda; bir ülke rekabet halinde olduğu veya siyasi ihtilaf halinde bulunduğu hedef ülkenin finansal yapısını bozmak amacıyla, ekonomik, finansal, siyasal vb. kapasitesini hedef ülkeye saldırı aracı olarak kullanır.

Doğrudan finansal saldırılar; doğrudan bir ülkenin finansal yapısını olumsuz etkilemeyi hedefleyen saldırılardır. Ambargo, spekülatif atak, finansal yaptırım ve manipülasyon modelde doğrudan finansal saldırı olarak gösterilmektedir.

3.1.1.1. Ambargo

Ambargo; sözlük anlamı olarak'' Bir malın serbest sürümünü engellemek için konulan yasak'' olarak tanımlanmaktadır.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b95736708aed4.75310591

Ekonomik yaptırımların bir türü olarak belirtilen ambargoların amacının, bir ülkeye yapılan ihracatın durdurulması olduğu belirtilmektedir (Akkutay, 2014:417). Ekonomik yaptırımların bir türü olmakla birlikte, ambargolar hedef ülkelerin finansal sistemini olumsuz etkileme potansiyeline sahip saldırı niteliğindeki eylemlerden sayılabilir.

İran, Küba ve Kuzey Koreye uygulanan ambargolar, ambargoların nasıl finansal saldırı aracı olduğuna örnek olarak gösterilebilir. İran'a 1979 yılından itibaren uygulanan yaptırımlar, bu ülkenin tüm alanlarda olduğu gibi finansal alanda da olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (TİM, 2016).

3.1.1.2. Finansal Yaptırım

Finansal yaptırım da ambargonun bir çeşididir (Akkutay, 2014:417-418).Hedef ülkelerin finansal kapasitelerini olumsuz yönde etkilemeye yönelik gerçekleştirilen faaliyetler olarak tanımlanabilir.

Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'ya askeri müdahalesi nedeniyle Avrupa ülkeleri ve Rusya'nın birbirlerine karşı uyguladıkları karşılıklı finansal yaptırımlar örnek olarak gösterilebilir.

3.1.1.3. Spekülatif Atak

Spekülatif atak döviz kuru ile ilgili olup; elinde yüklü miktarda para bulunan kişi yada oluşumların, özellikle sabit kur uygulayan ülkelerde o ülkenin parasını devalüe etmek maksadıyla piyasadaki dövizini çekerek hedef ülkede devalüasyon oluşmasını sağlayarak kazanç sağlama girişimidir. (Kansu ve Baydur, 2008; Tekinşen, 2002).

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki rahip kriziyle baş gösteren siyasi olay neticesinde Türk lirasına karşı ciddi bir spekülatif atak gerçekleşmiştir. Bu olay sonraki sayfalarda daha ayrıntılı incelenecektir.

3.1.1.4. Manipülasyon

Sözlük anlamı yönlendirme olan manipülasyon, yatırımcıları gerçekte olmayan bir durum varmış gibi hareket etmeye yönlendirmeyi amaçlar.

Finansal saldırı kapsamındaki manipülasyon sermaye piyasalarındaki manipülasyondan daha geniş bir kavram olarak düşünülebilir. Bu tür manipülasyonda, hedef ülkenin ekonomik ve finansal yönden zayıf olduğu algısı yaratılmaya çalışılır. Yaratılan bu algı neticesinde yatırımcıların ve piyasa aktörlerinin hedef ülkenin zararına olacak şekilde karar vermeleri sağlanmaya çalışılır.

3.1.2. Dolaylı Finansal Saldırı

Dolaylı finansal saldırı ise; hedef ülkeye doğrudan finansal saldırı gerçekleştirmek yerine, o ülkeyle rekabet halinde bulunan ülke veya ülkeler finansal ve ekonomik yönden desteklenerek hedef ülkenin finansal ve ekonomik yapısının olumsuz yönde etkilenmesi amaçlanır.

3.1.2.1. Diğer Ülkeler Aracılığıyla Saldırı

Bu saldırı türü; ‘‘Düşmanımın düşmanı dostumdur’’ mantığıyla gerçekleştirilen finansal saldırı olarak değerlendirilebilir. Bu saldırı türünde, rakip olarak görülen veya siyasi olarak taviz vermeye zorlanmak istenen ülkeyi doğrudan hedef almak yerine, o ülkeye rakip veya düşman olan ülkenin siyasi, ekonomik ve finansal olarak desteklenmesi yoluna gidilir. Bunun neticesinde, hedef ülkenin; siyasi, ekonomik ve finansal yapısının olumsuz yönde etkilenmesi amaçlanır.

Diğer ülkeler aracılığıyla saldırının en belirgin örneği, Japonya ve Batı Almanya örneğidir. İkinci dünya savaşından sonra ekonomik ve finansal yönden alt-üst olan Japonya ve Batı Almanya savaş sonrasında büyük bir hızla gelişmişlerdir. Bu gelişmede Japonya ve Batı Almanya'nın teknik altyapılarının yanında Nato ve ABD'nin Japonya'ya Çin'e karşı Batı Almanya'ya Doğu Almanya'ya karşı güçlü tutma kararı almalarının etkisi büyüktür. İkinci dünya savaşından sonra Almanya'nın geleceğine büyük oranda Nato ve ABD karar vermiştir. (Özen ve Kolasi: 2016). İki kutuplu dünyanın yapısı gereği, ekonomi ve finans iki kutup arasında saldırı aracı olarak kullanılmıştır.

Diğer taraftan, gerek görsel yayınlarla gerek akademik camiada Japonların çalışkanlığından disiplininden bahsedilirken, dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin için ise, olumlu haberlere pek rastlanılmamaktadır. Ülkemizde kullanılan ‘‘Çin Malı’’ kavramı da Çin'e yapılan dolaylı finansal saldırıya ve batı dünyasının Çin'e olan bakış açısına iyi bir örnektir.

3.1.2.2. Vekalet Savaşları Yoluyla Saldırı

İkinci dünya savaşından sonra ABD ve Rusya'nın nükleer caydırıcı bir güce kavuşması, bu iki gücün doğrudan savaşması yerine, çatışan iki taraftan birini destekleyerek amaçlarına ulaşma yoluna gitmelerine neden olmuştur (Eker, 2015:39). Günümüzde Suriye ve yemendeki savaşlar vekalet savaşlarının en belirgin örnekleridir. Bu savaşlar, hedef ülkeleri ekonomik ve finansal yönden çökme noktasına getirmiştir. Bu saldırı türünde silahlı örgütler desteklenerek de vekalet savaşı yürütülebilir.

3.1.2.3. Enerji Yoluyla Saldırı

Dünyadaki tüm ülkeler ekonomik ve finansal yönden enerjiye ihtiyaç duyarlar. Özellikle enerji kaynakları bulunmayan ülkeler, enerji fiyatlarının yükselmesinden olumsuz etkilenirler. Doğal enerji kaynakları bulunan ülkeler, bu durumu siyasal emellerine ulaşmak için kullanabilmektedirler.

Enerji yoluyla finansal saldırının en belirgin örneği 1973 petrol krizidir. Bu krizde, Arap ülkeleri; batının gelişmiş ülkeleri ve Japonya'nın İsrail'e olan desteğini kesmek için dünyadaki rezervlerin büyük çoğunluğuna sahip oldukları petrolü siyasal bir araç olarak kullanarak bu ülkelere finansal saldırı gerçekleştirmişlerdir. OPEC vasıtasıyla petrol fiyatlarına yapılan artışlar neticesinde hedef ülkelerde enflasyon ciddi oranda artmıştır.

Diğer taraftan, kredi derecelendirme kuruluşlarının da verdiği kredi notlarıyla ülkelere finansal saldırı gerçekleştirdikleri eleştirileri yapılmaktadır. Son yıllarda kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkelere verdikleri kredi notları not verilen ülkeler tarafından finansal saldırı olarak nitelendirilmektedir. Enron gibi büyük bir muhasebe skandalının meydana gelmesinde kredi

derecelendirme kuruluşlarının etkisinin olduğuna yönelik çalışmalar bulunmaktadır. (Akçayır, 2013;Demez, 2010)

Uluslararası siyasette ülkeler sert güç, ekonomik güç ve yumuşak güç olarak tanımlanan güç yöntemlerini siyasal ilişkilerinde birbirlerine karşı kullanırlar (İnce, 2014). Finansal saldırı uluslararası siyasette ekonomik gücün bir türü olarak tanımlanabilir.

4. FİNANSAL SALDIRI KAVRAMININ ÖRNEK OLAY VE OLAY ANALİZİ YÖNTEMLERİYLE İNCELENMESİ

4.1. Örnek Olay İncelemesi

Örnek olay bir konu üzerinde yapılan ayrıntılı nitel araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Altunışık, R., vd.(2010; 309).

Bu çalışmada incelenecek örnek olay, enerji yoluyla finansal saldırıya örnek olarak gösterilebilir. Örnek olay, OPEC'in petrol fiyatını artırma kararı ve bunun gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisinin incelenmesine yöneliktir.

Örnek olaya konu olan, Arap ülkeleri ile İsrail 1960'lı ve 1970'li yıllarda defalarca birbirleriyle siyasal nedenlerle savaşmışlardır. 1973 yılı ekim ayında başlayan Arap-İsrail savaşında Arap ülkeleri; Batı Avrupa Ülkeleri, Japonya ve ABD'nin İsrail devletine olan desteğini kesmek için, elindeki petrolü saldırı aracı olarak kullanmışlardır(Demir, 2009:212; Ay ve Uçar, 2015:16). Çoğunluğunu Arap Ülkelerinin oluşturduğu Petrol İhraç eden Ülkeler Örgütü (OPEC), petrol fiyatlarını arttırma kararı almış, 1973-1974 yılları arasında petrol fiyatları dört kat artınca bu durum Batı Avrupa, Japonya ve ABD başta olmak üzere bir çok ülkenin finansal krize girmesine neden olmuştur(Demir, 2009).

Aşağıdaki tablolarda petrol krizinin ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya'da 1973 ve 1974 yıllarında enflasyonu nasıl etkilediği görülmektedir.

Tablo –1: Amerika'da Yıllara Göre Çekirdek Enflasyon Verileri

Yıl	Enflasyon	Yıl	Enflasyon
<u>CPI United States 2016</u>	2.07 %	<u>CPI United States 1985</u>	3.80 %
<u>CPI United States 2015</u>	0.73 %	<u>CPI United States 1984</u>	3.95 %
<u>CPI United States 2014</u>	0.76 %	<u>CPI United States 1983</u>	3.79 %
<u>CPI United States 2013</u>	1.50 %	<u>CPI United States 1982</u>	3.83 %
<u>CPI United States 2012</u>	1.74 %	<u>CPI United States 1981</u>	8.92 %
<u>CPI United States 2011</u>	2.96 %	<u>CPI United States 1980</u>	12.52 %
<u>CPI United States 2010</u>	1.50 %	<u>CPI United States 1979</u>	13.29 %
<u>CPI United States 2009</u>	2.72 %	<u>CPI United States 1978</u>	9.02 %
<u>CPI United States 2008</u>	0.09 %	<u>CPI United States 1977</u>	6.70 %
<u>CPI United States 2007</u>	4.08 %	<u>CPI United States 1976</u>	4.86 %
<u>CPI United States 2006</u>	2.54 %	<u>CPI United States 1975</u>	6.94 %
<u>CPI United States 2005</u>	3.42 %	<u>CPI United States</u>	12.34 %
<u>CPI United States 2004</u>	3.26 %	<u>1974</u>	
		<u>CPI United States 1973</u>	8.71 %

<u>CPI United States 2003</u>	1.88 %	<u>CPI United States 1972</u>	3.41 %
<u>CPI United States 2002</u>	2.38 %	<u>CPI United States 1971</u>	3.27 %
<u>CPI United States 2001</u>	1.55 %	<u>CPI United States 1970</u>	5.57 %
<u>CPI United States 2000</u>	3.39 %	<u>CPI United States 1969</u>	6.20 %
<u>CPI United States 1999</u>	2.68 %	<u>CPI United States 1968</u>	4.72 %
<u>CPI United States 1998</u>	1.61 %	<u>CPI United States 1967</u>	3.04 %
<u>CPI United States 1997</u>	1.70 %	<u>CPI United States 1966</u>	3.46 %
<u>CPI United States 1996</u>	3.32 %	<u>CPI United States 1965</u>	1.92 %
<u>CPI United States 1995</u>	2.54 %	<u>CPI United States 1964</u>	0.97 %
<u>CPI United States 1994</u>	2.67 %	<u>CPI United States 1963</u>	1.64 %
<u>CPI United States 1993</u>	2.75 %	<u>CPI United States 1962</u>	1.33 %
<u>CPI United States 1992</u>	2.90 %	<u>CPI United States 1961</u>	0.67 %
<u>CPI United States 1991</u>	3.06 %	<u>CPI United States 1960</u>	1.36 %
<u>CPI United States 1990</u>	6.11 %	<u>CPI United States 1959</u>	1.73 %
<u>CPI United States 1989</u>	4.65 %	<u>CPI United States 1958</u>	1.76 %
<u>CPI United States 1988</u>	4.42 %	<u>CPI United States 1957</u>	2.90 %
<u>CPI United States 1987</u>	4.43 %	<u>CPI United States 1956</u>	2.99 %
<u>CPI United States 1986</u>	1.10 %		

Kaynak: <http://www.inflation.eu/inflation-rates/united-states/historic-inflation/cpi-inflation-united-states.aspx>

Diğer ülkelere nazaran, 1973 petrol krizinin 1974 enflasyonuna yansıması, petrol rezervlerine sahip ve süper güç olduğu için ABD'yi daha az etkilemiştir. Ancak yine de 1973 ve 1974 yıllarındaki enflasyonun diğer yıllara göre yükseldiği bariz şekilde görülmektedir.

Tablo-2: Almanya'da Yıllara Göre Çekirdek Enflasyon Verileri

Yıl	Enflasyon	Yıl	Enflasyon
<u>CPI Germany 2016</u>	1.68 %	<u>CPI Germany 1985</u>	1.57 %
<u>CPI Germany 2015</u>	0.28 %	<u>CPI Germany 1984</u>	1.95 %
<u>CPI Germany 2014</u>	0.19 %	<u>CPI Germany 1983</u>	2.71 %
<u>CPI Germany 2013</u>	1.42 %	<u>CPI Germany 1982</u>	4.55 %
<u>CPI Germany 2012</u>	2.04 %	<u>CPI Germany 1981</u>	6.69 %
<u>CPI Germany 2011</u>	1.98 %	<u>CPI Germany 1980</u>	5.54 %
<u>CPI Germany 2010</u>	1.31 %	<u>CPI Germany 1979</u>	5.40 %
<u>CPI Germany 2009</u>	0.81 %	<u>CPI Germany 1978</u>	2.54 %
<u>CPI Germany 2008</u>	1.13 %	<u>CPI Germany 1977</u>	3.41 %
<u>CPI Germany 2007</u>	3.17 %	<u>CPI Germany 1976</u>	3.69 %
<u>CPI Germany 2006</u>	1.39 %	<u>CPI Germany 1975</u>	5.41 %
<u>CPI Germany 2005</u>	1.41 %	<u>CPI Germany 1974</u>	5.72 %
<u>CPI Germany 2004</u>	2.22 %	<u>CPI Germany 1973</u>	7.92 %
<u>CPI Germany 2003</u>	1.12 %	<u>CPI Germany 1972</u>	6.37 %
<u>CPI Germany 2002</u>	1.14 %	<u>CPI Germany 1971</u>	5.41 %
<u>CPI Germany 2001</u>	1.61 %	<u>CPI Germany 1970</u>	4.05 %
<u>CPI Germany 2000</u>	2.00 %	<u>CPI Germany 1969</u>	2.07 %

<u>CPI Germany 1999</u>	1.19 %	<u>CPI Germany 1968</u>	2.11 %
<u>CPI Germany 1998</u>	0.36 %	<u>CPI Germany 1967</u>	0.71 %
<u>CPI Germany 1997</u>	2.07 %	<u>CPI Germany 1966</u>	2.92 %
<u>CPI Germany 1996</u>	1.49 %	<u>CPI Germany 1965</u>	3.79 %
<u>CPI Germany 1995</u>	1.51 %	<u>CPI Germany 1964</u>	2.33 %
<u>CPI Germany 1994</u>	2.45 %	<u>CPI Germany 1963</u>	3.48 %
<u>CPI Germany 1993</u>	4.30 %	<u>CPI Germany 1962</u>	2.75 %
<u>CPI Germany 1992</u>	3.33 %	<u>CPI Germany 1961</u>	2.82 %
<u>CPI Germany 1991</u>	5.75 %	<u>CPI Germany 1960</u>	0.57 %
<u>CPI Germany 1990</u>	2.74 %	<u>CPI Germany 1959</u>	2.33 %
<u>CPI Germany 1989</u>	3.04 %	<u>CPI Germany 1958</u>	1.18 %
<u>CPI Germany 1988</u>	1.88 %	<u>CPI Germany 1957</u>	2.10 %
<u>CPI Germany 1987</u>	1.01 %	<u>CPI Germany 1956</u>	1.83 %
<u>CPI Germany 1986</u>	-1.00 %		

Kaynak: <http://www.inflation.eu/inflation-rates/germany/historic-inflation/cpi-inflation-germany.aspx>

Almanya’da da 1972 ve 1974 yılları arasında enflasyonun diğer yıllara göre yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo-4: İngiltere’de Yıllara Göre Çekirdek Enflasyon Verileri

Yıl	Enflasyon	Yıl	Enflasyon
<u>CPI Great Britain 2016</u>	1.60 %	<u>CPI Great Britain 1985</u>	5.64 %
<u>CPI Great Britain 2015</u>	0.20 %	<u>CPI Great Britain 1984</u>	4.58 %
<u>CPI Great Britain 2014</u>	0.50 %	<u>CPI Great Britain 1983</u>	5.31 %
<u>CPI Great Britain 2013</u>	1.99 %	<u>CPI Great Britain 1982</u>	5.41 %
<u>CPI Great Britain 2012</u>	2.71 %	<u>CPI Great Britain 1981</u>	12.05 %
<u>CPI Great Britain 2011</u>	4.20 %	<u>CPI Great Britain 1980</u>	15.12 %
<u>CPI Great Britain 2010</u>	3.73 %	<u>CPI Great Britain 1979</u>	17.24 %
<u>CPI Great Britain 2009</u>	2.83 %	<u>CPI Great Britain 1978</u>	8.39 %
<u>CPI Great Britain 2008</u>	3.11 %	<u>CPI Great Britain 1977</u>	12.14 %
<u>CPI Great Britain 2007</u>	2.12 %	<u>CPI Great Britain 1976</u>	15.07 %
<u>CPI Great Britain 2006</u>	2.97 %	<u>CPI Great Britain 1975</u>	24.89 %
<u>CPI Great Britain 2005</u>	1.92 %	<u>CPI Great Britain 1974</u>	19.14 %
<u>CPI Great Britain 2004</u>	1.64 %	<u>CPI Great Britain 1973</u>	10.58 %
<u>CPI Great Britain 2003</u>	1.25 %	<u>CPI Great Britain 1972</u>	7.65 %
<u>CPI Great Britain 2002</u>	1.69 %	<u>CPI Great Britain 1971</u>	9.03 %
<u>CPI Great Britain 2001</u>	1.07 %	<u>CPI Great Britain 1970</u>	7.89 %
<u>CPI Great Britain 2000</u>	0.75 %	<u>CPI Great Britain 1969</u>	4.67 %
<u>CPI Great Britain 1999</u>	1.20 %	<u>CPI Great Britain 1968</u>	5.94 %
<u>CPI Great Britain 1998</u>	1.55 %	<u>CPI Great Britain 1967</u>	2.45 %
<u>CPI Great Britain 1997</u>	1.69 %	<u>CPI Great Britain 1966</u>	3.68 %
<u>CPI Great Britain 1996</u>	2.30 %	<u>CPI Great Britain 1965</u>	4.49 %
<u>CPI Great Britain 1995</u>	2.96 %	<u>CPI Great Britain 1964</u>	4.80 %
<u>CPI Great Britain 1994</u>	2.05 %	<u>CPI Great Britain 1963</u>	1.86 %
<u>CPI Great Britain 1993</u>	2.48 %	<u>CPI Great Britain 1962</u>	2.65 %

<u>CPI Great Britain 1992</u>	2.54 %	<u>CPI Great Britain 1961</u>	4.37 %
<u>CPI Great Britain 1991</u>	7.21 %	<u>CPI Great Britain 1960</u>	1.81 %
<u>CPI Great Britain 1990</u>	7.61 %	<u>CPI Great Britain 1959</u>	0.00 %
<u>CPI Great Britain 1989</u>	5.40 %	<u>CPI Great Britain 1958</u>	1.85 %
<u>CPI Great Britain 1988</u>	4.68 %	<u>CPI Great Britain 1957</u>	4.64 %
<u>CPI Great Britain 1987</u>	3.71 %	<u>CPI Great Britain 1956</u>	3.04 %
<u>CPI Great Britain 1986</u>	3.75 %		

Kaynak: <http://www.inflation.eu/inflation-rates/great-britain/historic-inflation/cpi-inflation-great-britain.aspx>

Tablo-5: Japonya’da Yıllara Göre Çekirdek Enflasyon Verileri

Yıl	Enflasyon	Yıl	Enflasyon
<u>CPI Japan 2016</u>	0.30 %	<u>CPI Japan 1985</u>	1.49 %
<u>CPI Japan 2015</u>	0.10 %	<u>CPI Japan 1984</u>	2.70 %
<u>CPI Japan 2014</u>	2.36 %	<u>CPI Japan 1983</u>	1.67 %
<u>CPI Japan 2013</u>	1.62 %	<u>CPI Japan 1982</u>	2.07 %
<u>CPI Japan 2012</u>	-0.10 %	<u>CPI Japan 1981</u>	4.19 %
<u>CPI Japan 2011</u>	-0.20 %	<u>CPI Japan 1980</u>	7.21 %
<u>CPI Japan 2010</u>	-0.40 %	<u>CPI Japan 1979</u>	5.76 %
<u>CPI Japan 2009</u>	-1.67 %	<u>CPI Japan 1978</u>	3.89 %
<u>CPI Japan 2008</u>	0.39 %	<u>CPI Japan 1977</u>	4.86 %
<u>CPI Japan 2007</u>	0.70 %	<u>CPI Japan 1976</u>	10.57 %
<u>CPI Japan 2006</u>	0.30 %	<u>CPI Japan 1975</u>	8.05 %
<u>CPI Japan 2005</u>	-0.40 %	<u>CPI Japan 1974</u>	21.09 %
<u>CPI Japan 2004</u>	0.20 %	<u>CPI Japan 1973</u>	18.23 %
<u>CPI Japan 2003</u>	-0.40 %	<u>CPI Japan 1972</u>	5.67 %
<u>CPI Japan 2002</u>	-0.30 %	<u>CPI Japan 1971</u>	4.75 %
<u>CPI Japan 2001</u>	-1.27 %	<u>CPI Japan 1970</u>	7.34 %
<u>CPI Japan 2000</u>	-0.39 %	<u>CPI Japan 1969</u>	6.41 %
<u>CPI Japan 1999</u>	-1.06 %	<u>CPI Japan 1968</u>	3.91 %
<u>CPI Japan 1998</u>	0.58 %	<u>CPI Japan 1967</u>	5.63 %
<u>CPI Japan 1997</u>	1.87 %	<u>CPI Japan 1966</u>	4.41 %
<u>CPI Japan 1996</u>	0.59 %	<u>CPI Japan 1965</u>	6.47 %
<u>CPI Japan 1995</u>	-0.39 %	<u>CPI Japan 1964</u>	4.69 %
<u>CPI Japan 1994</u>	0.60 %	<u>CPI Japan 1963</u>	5.32 %
<u>CPI Japan 1993</u>	1.10 %	<u>CPI Japan 1962</u>	4.90 %
<u>CPI Japan 1992</u>	1.12 %	<u>CPI Japan 1961</u>	9.00 %
<u>CPI Japan 1991</u>	2.71 %	<u>CPI Japan 1960</u>	3.59 %
<u>CPI Japan 1990</u>	3.68 %	<u>CPI Japan 1959</u>	2.09 %
<u>CPI Japan 1989</u>	2.66 %	<u>CPI Japan 1958</u>	0.21 %
<u>CPI Japan 1988</u>	1.01 %	<u>CPI Japan 1957</u>	1.81 %
<u>CPI Japan 1987</u>	0.79 %	<u>CPI Japan 1956</u>	2.74 %
<u>CPI Japan 1986</u>	-0.34 %		

Kaynak: <http://www.inflation.eu/inflation-rates/japan/historic-inflation/cpi-inflation-japan.aspx>

Petrolün finansal saldırı aracı olarak kullanılması nedeniyle en çok etkilenen ülke Japonya olmuştur. 1973 yılında Japonya’da enflasyon önceki yıla göre üç kattan fazla artmış, 1974 yılı ise 1956-2016 yılları arasında Japonya’da enflasyonun en yüksek olduğu yıl olmuştur.

4.2. Olay Analizi İncelemesi

Gerçekleşen bir olayın günden güne değişim gösteren bir değişken üzerindeki etkisinin ölçüldüğü çalışmalarda olay analizi yöntemi kullanılmaktadır. Bu çalışmada yapılacak olay analizinde, Türkiye ile ABD arasında yaşanan rahip Brunson krizi öncesi ve sonrasında Dolar ve Euro’nun Türk Lirası karşısındaki hareketleri incelenecektir. Verilere borsa İstanbul ve TCMB sitesinden ulaşılmıştır. Aynı örneklem üzerinde çalışılırken, bir olayın veya uygulamanın gerçekleşmesinden önce ve sonra örneklemin bundan nasıl etkilendiğini belirlemek için eşleştirilmiş örneklem t- testi kullanılır (Altunışık, R., vd.,2010:193). Çalışmada bu nedenle, verilerin analizinde eşleştirilmiş örneklem t- testi kullanılacaktır.

Paired Samples Statistics

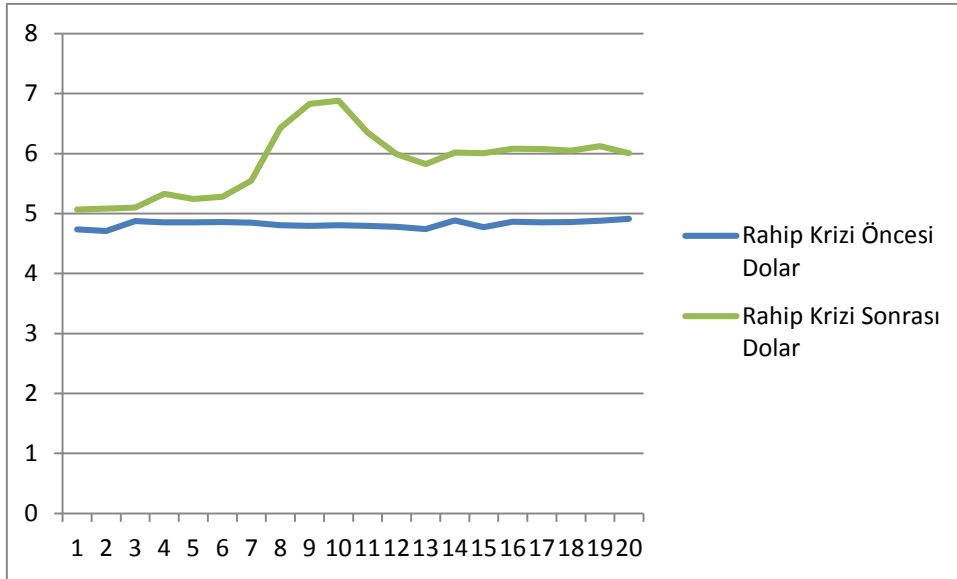
		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	Rahipkrizionsesi	4,8241	20	,05665	,01267
	Rahipkrizisonrası	5,8660	20	,54985	,12295

Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	Rahipkrizionsesi & Rahipkrizisonrası	20	,066	,782

Paired Samples Test

		Paired Differences				t	df	Sig. (2-tailed)	
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower				Upper
Pair 1	Rahipkrizionsesi - Rahipkrizisonrası	-1,04189	,54902	,12277	-1,29884	-,78494	-8,487	19	,000

Eşleştirilmiş örneklem testinde rahip krizi öncesindeki yirmi gün ve rahip krizi sonrasındaki yirmi günde doların hareketleri analiz edilmiştir. İki Türk bakanın mal varlıklarının dondurulduğu 1 ağustos 2018 olay günü olarak ele alınmış, bu tarihten önce ve sonra doların seyri incelenmiştir. Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi krizden sonra dolar anlamlı bir şekilde yükselmiştir. Sig.2 0,000 düzeyinde anlamlıdır. Rahip krizi olay penceresi öncesinde doların ortalaması 3,913053 Türk lirası iken rahip krizi olayı öncesi yirmi günlük ortalama dolar kuru 4,8241 rahip krizi sonrası yirmi günlük ortalama ise dolar kuru 5,8660 Türk Lirası olmuştur.

Paired Samples Statistics

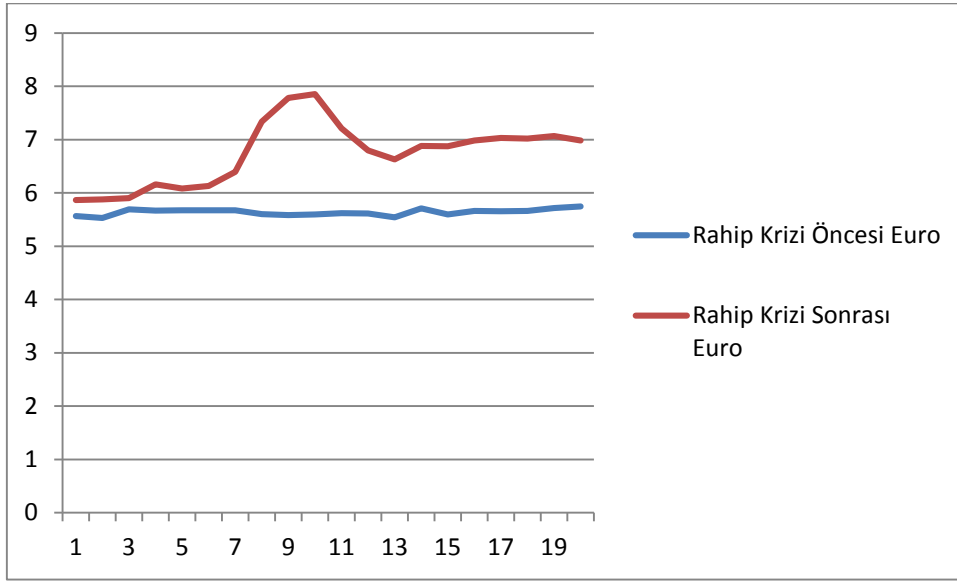
	Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1 Rahipkriziöncesieuro	5,6391	20	,05967	,01334
Pair 1 Rahipkrizisonrasieuro	6,7423	20	,59865	,13386

Paired Samples Correlations

	N	Correlation	Sig.
Pair 1 Rahipkriziöncesieuro & Rahipkrizisonrasieuro	20	-,015	,949

Paired Samples Test

		Paired Differences				t	df	Sig. (2-tailed)	
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower				Upper
Pair 1	Rahipkriziöncesieuro - Rahipkrizisonrasieuro	-1,10328	,60254	,13473	-1,38528	-,82129	-8,189	19	,000

Yine bu analizde de, eşleştirilmiş örneklem t testinde rahip krizi öncesindeki yirmi gün ve rahip krizi sonrasındaki yirmi günde Euro'nun hareketleri analiz edilmiştir. İki Türk bakanın mal varlıklarının dondurulduğu 1 ağustos 2018 olay günü olarak ele alınmış, bu tarihten önce ve sonra doların seyri incelenmiştir.

Rahip krizi olay penceresi öncesinde Euro kurunun ortalaması 4,66638 Türk Lirası iken, olaydan önceki yirmi günlük dönemde Euro kuru 5,6391 Türk Lirası, olaydan sonraki yirmi günlük dönemde Euro kuru 6,7423 Türk Lirası olmuştur.

Rahip krizi olayı; spekülasyon atak ve manipülasyonun birlikte uygulandığı bir finansal saldırı olarak görülebilir. Rahip krizi olayı meydana geldikten sonra Türk lirasına spekülasyon atak olmuştur.<https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/sistem-spekulatif-ataklari-karsilayabilecek-kapasitededir>).

Ayrıca ABD yetkililerince Türk ekonomi ve finans sistemini olumsuz etkilemeye yönelik manipülasyon açıklamaları yapılması, bu durumun finansal bir saldırı olduğuna kanıt olarak gösterilebilir (<https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1027899286586109955>)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada finansal sistemi bir bütün olarak etkileyen, uluslararası siyasette ekonomik gücün bir türü olan ve sistematik risk etkisi yapan finansal saldırı kavramı ve finansal sisteme etkisi ele alınmıştır.

Yeni bir kavram olarak Finansal saldırı; hedef ülkelerin finansal yapısını etkileyebilecek ekonomik, finansal siyasi vb. potansiyelin belirli amaçları gerçekleştirmek için saldırı aracı olarak kullanılması şeklinde tanımlanmıştır.

Finansal saldırıya örnek olarak 1973 petrol krizi, örnek olay yöntemiyle incelenmiştir. Tarihi enflasyon verileri incelendiğinde petrol krizinin olduğu yıl ve sonrasındaki yılda, fiyatlar genel düzeyi

olan enflasyonun belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu durum, finansın saldırı aracı olarak uluslararası politik arenada kullanıldığını ve etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

Finansal saldırı ayrıca olay analizi yöntemiyle incelenmiştir. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yaşanan rahip Brunson krizi'nin dolar ve Euro'ya etkileri incelenmiş, kriz öncesi ve sonrasında dolar ve Euro'nun hareketleri eşleştirilmiş örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, rahip krizinin Türkiye'ye finansal saldırıyla sonuçlandığı belirlenmiştir. Spekülatif atakla sonuçlanan bu saldırıda Türk Lirası, Dolar ve Euro karşısına büyük oranda değer kaybetmiştir.

Buna çalışma neticesinde şu sonuçlara varılabilir:

Hedef ülkenin finansal sistemini olumsuz yönde etkileme potansiyeli olan ülkeler, bu üstünlüklerini saldırı aracı olarak kullanırlar. Finansal saldırı, uluslararası ilişkilerde caydırıcı bir güç olarak kullanılmaktadır.

Dünya genelinde işleyen mevcut finansal sistemin finansal saldırılara açık olduğu görülmektedir. Mevcut finansal sistemin revize edilerek, Finansal saldırıyı minimize edecek bir finansal yapının inşa edilmesinin, finansal sistemin daha etkin bir şekilde misyonunu yerine getirmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Finansal saldırı kavramının varlığını ortaya koymaya yönelik özgün bir araştırma olan bu çalışma, kavram üzerine nitel ve nicel araştırmalar yapılarak desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Akçayır, Ö.,(2013), Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Güvenilirliklerinin Sorgulanması: Türkiye'nin Kredi Derecelendirme Geçmişi ve Bugünü(1992-2012), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Akkutay. B.L. 2014. Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi: TBB Dergisi, 413-446.

Altunışık, R., vd.(2010), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı, 6. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Adapazarı.

Demez, S.,(2010), Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Krizi Öngörebilirliği: Türkiye Örneği., Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Demir, Y.,(2009), 1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri, ÇTTAD, VIII/18-19, s.s.209-227.

Eker, S.,(2015), Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği, TÜRKİYE ORTADOĞU ÇALIŞMALARI DERGİSİ Turkish Journal of Middle Eastern Studies, Cilt: 2, Sayı: 1, 2015, ss.31-66.

İnce, N.,(2014), Uluslararası Sistemde Sert, Ekonomik ve Yumuşak Güç Kullanımının Kriz Dönemlerinde İthalat ve İhracata Etkileri: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kansu, A., Baydur, C.M.,(2008), Faiz Düzeyinin Döviz Krizini Önlemedeki Rolü: Türkiye Şubat 2001 Krizinin Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 10 / 1 s.s. 19 – 41.

Korkmaz, T., Ceylan, A.,(2012), Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, Ekin Yayınevi, Bursa.

Özen, Ç., Kolasi, K.,(2016), ABD'nin Almanya Politikası ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi ve Hegemonik Düzen İnşası, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:15, No:2, s. 125-160

Sevil, G., Başar, M.,(2014), Finansal Yönetim-1, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Türkiye İhracatçılar Meclisi(2016), Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

POLİTİK İSTİKRARSIZLIK VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ece Göl¹

Tuba Akar²

ÖZ

Bu çalışmada yoksulluk ve politik istikrarsızlık ilişkisi Türkiye açısından analiz edilmeye çalışılmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi yoksulluk Türkiye için de önemli sorunların başında yer almaktadır. Çok boyutlu bir kavram olan yoksulluğun mikro ve makro ölçekte birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden birinin de politik istikrarsızlık olduğu düşünülmektedir. Ülkelerin siyasi yapılarında yaşanan istikrarsızlıklar ekonomi ve sosyal yapı üzerinde olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de siyasi istikrarsızlığın varlığı göz önünde bulundurularak, politik istikrarsızlığın yoksulluk üzerinde ne derece etkili olduğunu saptamaktır. Çalışmada kullanılan politik istikrarsızlık göstergesi, Freedom in the World (www.freedomhouse.org) ‘den elde edilmiştir.1996 yılından beri yayınlanan indeks 1-7 arasında değer almakta ve değer yükseldikçe istikrarsızlığın arttığını göstermektedir. Yoksulluk göstergesi olarak ise Kişi Başına GSYH verisi kullanılmış ve Dünya Bankasının yayınladığı Dünya Gelişim Göstergeleri’nden (WDI) elde edilmiştir. Diğer yoksulluk göstergesi ise Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) yayınladığı fert yoksulluk oranı göstergelerinden elde edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak için En Küçük Kareler Yöntemi (Ordinary Least Square Method) uygulanmıştır. Ampirik sonuçlar politik istikrarsızlık göstergesi ile yoksulluk göstergeleri arasında anlamlı sonuçlar olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Politik İstikrar, Yoksulluk, En Küçük Kareler Yöntemi

Jel Kodları: C01,I32, P48

¹ Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, ecogol@kmu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, ttunen@kmu.edu.tr

POLITICAL INSTABILITY AND POVERTY: A STUDY ON TURKEY

ABSTRACT

In the study, it is tried to analyze the relationship between political instability and poverty in Turkey. Poverty is major problem in Turkey like other countries. Poverty is a multidimensional concept and it has different macroeconomic or microeconomic reasons. One of these reasons is thought to be political instability. The instability in the political structures of the countries can create negative consequences on the economy and social structure. Main aim of this study is to determine how effective political instability is on poverty by considering the existence of political instability in Turkey. To do this, in the study, the political instability index is derived from Freedom in the House(www.freedomhouse.org) that is started from 1996. The index takes value between 1-7 and higher degree means higher political risk. GDP per capita is used as a proxy of poverty by obtaining from World Development Indicators of the World Bank. To determine the relationship between two variables. Also, percentage of poor individuals that is shared by Turkish Statistical Institute is used as other proxy of poverty. Ordinary Least Square(OLS) method is used and it is proved that there is significant relationship between political instability and poverty indicators.

Keywords: Political Stability, Poverty, Ordinary Least Square Method(OLS)

Jel Codes: C01, I32, P48

GİRİŞ

Yoksulluk her dönem boyunca ülkelerin yaşamış oldukları bir sorun olarak karşımıza çıkmakta ve çözüm arayışları insanlık tarihi boyunca süregelmektedir. Yaşanan küreselleşme olgusu, ticaretin serbestleşmesi, teknolojik gelişmeler ülkelerin yarattığı katma değer artmasına ve ülke ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunsa da gelirin adaletsiz dağılımı, kaynakların etkin tahsis edilememesi gibi çoğu nedenden ötürü yoksulluk hala süregelen bir olgudur. Bu nedenlerden ötürü yoksullukla mücadele tüm ülkelerin kalkınma hedeflerinde ve politikalarında birinci sırada yer almaktadır. Sadece ekonomik değil aynı zamanda soysal ve siyasi bir sorun olduğu için de ülkelerdeki politik istikrarla ilişkisi önem arz etmektedir.

Türkiye 1980 sonrası kapitalist dünyayla entegre olmaya çalışmıştır. Bu durum ise Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısında değişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Serbest piyasa sistemi, kırsal kesimden kentlere göçler, terör ve çatışma ortamı, işsizlik gibi olgular yoksulluğu artırmış ve önemli bir sorun haline getirmiştir.(Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 79). Tüm bunların yanında yaşanan siyasi istikrarsızlık olgusu ortaya çıkan sorunların derinleşmesine sebebiyet vermiştir.

Politik istikrarsızlık, politik alanda meydana gelen kararsızlık ve değişen yapısal koşullar olarak tanımlanabilir ve tüm rejimlerde meydana gelebilir. Otokratik rejimlerden demokratik rejimlere tüm rejimler buna dahildir. Politik istikrar/istikrarsızlık açıklanması ve ölçmesi oldukça zor bir olgudur. Alesine ve Perotti(1996: 1205-1206)'ye göre politik istikrarsızlık ikiye ayrılır. Birincisi yönetsel istikrarsızlık, ikincisi ise sosyal huzursuzluk ve politik şiddettir. İlk yaklaşım sık sık yaşanan hükümet değişimlerinin istikrarsızlık yarattığını ifade eder. Bu değişim anayasal olarak olabileceği gibi anayasal olmayan yollardan da kaynaklanabilir. Hükümet değişiklikleri politik belirsizliğe neden olacak ve mülkiyet haklarına tehdit oluşturacaktır. İkinci yaklaşım yönetim değişikliklerine doğrudan odaklanmazken sosyal huzursuzluk yaratan olayların tümüne odaklanır.

Politik istikrarsızlığın pek çok sebebi bulunmaktadır ancak literatürde kesin bir sonuca varılamamıştır. Şanlısoy ve Çetin(2017: 209)'e göre politik istikrarsızlık kavramında iki temel durum göze çarpmaktadır. Birincisi zorla anayasayı değiştirme, ikincisi ise anayasal düzen içerisinde meydana gelen politik olgulardır. Seçmenlerin kutuplaşması, koalisyon, azınlık hükümetleri, hükümetin değişim sıklığı bu olgulara örnek olarak verilebilir.

Pek çok değişik etmen ülkelerde politik istikrarsızlık yaşanmasına neden olur. Ülkelerde riski oluşturan politik güç göstergelerinin başında(Nart, 2011: 56-57 aktaran Koç ve Öztürk, 2014:147):

- Farklı ideolojik düşünceler(komünist, kapitalist, liberal ya da muhafazakar),
- Milliyetçilik,
- Devlet eliyle işletmecilik eğilimi,
- Hükümetin istikrarlılıkları,
- Geçmişe dayanan politik çatışma ve düşmanlıklar,
- Uluslar arası örgütlerin etkisi,

- Savunma politikaları,
- Ülkelerin dış politikaları,
- Yabancı girişimciler,
- Siyasi olumsuzluklar ve
- Terör gelmektedir.

1990 yılından günümüze Türkiye'nin politik durumu incelendiğinde politik istikrarsızlığın varlığından söz edilebilir. Yaşanan askeri müdahaleler, koalisyon hükümetleri, hükümet değişimleri, erken seçim ve referandumlar, yolsuzluk skandalları, suikastler, siyasi kutuplaşma, PKK terör örgütünün terör faaliyetleri, IŞİD terör örgütüne karşı verilen mücadele ve yapılan hareketler Türkiye'de mevcut olan politik istikrarsızlığı göstermektedir(Şanlısoy ve Kök, 2010: 103). Özellikle 90'lı yıllarda siyasi istikrar bir türlü sağlanamamış, halkın hükümete duyduğu güvensizliklerden dolayı erken seçimler yapılmıştır. Seçimler sonucu koalisyon hükümetleri kurulmuş ve kolayca dağılmıştır 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan Körfez savaşı siyasi dengeleri oldukça bozmuştur. Almanya'nın bu savaştan dolayı Türkiye'yi riskli ülke ilan etmesinden dolayı turizm sektörü ağır bir darbe yemiştir. 1994 yılında ise sarsıcı bir finansal kriz yaşanmış, ardından da 5 Nisan kararları ortaya atılarak kemer sıkma politikaları gündeme gelmiştir. 90'lı yıllara damga vuran olay komşu ülke Yunanistan ile 1996 yılında yaşanan Kardak Krizidir. Bir Türk gemisinin Yunanistan'a ait bir adaya çarpmasıyla başlayan olay iki komşu ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. 1998 yılında yapılan olaylı MGK toplantısı ardından 28 Şubat sürecine girilmiştir. Ayrıca 1992 yılında yaşanan Erzincan Depreminde ve 1999 yılında yaşanan Körfez Depreminde pek çok insan hayatını kaybetmiştir.³ 2000'lerin başında yaşanan ekonomik kriz ve 2008'de tüm dünyayı etkisine alan finansal kriz ekonomiyi kötü etkilemiş, 2000 yılından sonra yaşanan erken seçimler, terör eylemleri, komşu ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmeler, AB üyeliği ile ilgili sürecin yavaşlığı, başarısız darbe girişimi gibi olaylar da politik alanda olumsuz bir hava yaratmıştır.

Bu çalışmanın amacı yolsuzluk ve politik istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi Türkiye açısından analiz etmektir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yolsuzluk ve politik istikrarsızlık kavramları hakkında genel bilginin verildiği teorik çerçeve yer almaktadır. İkinci kısımda politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ölçmek için yapılan ampirik çalışmaların yer aldığı literatür kısmı bulunmaktadır. Üçüncü kısımda çalışmanın ampirik kısmı yer almaktadır. Çalışma ampirik analizin sonuçlarını ve politika önerilerini içeren sonuç kısmı ile tamamlanmıştır.

1.TEORİK ÇERÇEVE

Günümüzde hükümetler ekonomik sistemi epeyce etkilemektedirler. Yani politika ile ekonomi arasındaki ilişki giderek artmaktadır. Fakat kamu sektörünün büyüklüğüne bağlı olarak bu ilişkinin boyutu değişir(Balan, 2016: 519). Bu nedenle politik istikrar kavramı ekonomiye kamu sektörünün büyük ölçüde dahil olduğu ülkelerde daha fazla önem arz etmektedir.

³(<http://www.radikal.com.tr/turkiye/1990lar-suikastlar-koalisyonlar-ve-pop-furyasi-1034494/20.8.18>).

Politik istikrarı sağlamak ve toplumun refahını en üst düzeye çıkarmak pek çok yıldan beri dikkat çeken bir konudur. Politik istikrar ile ilgili çalışmalar 1960'lı yıllarda başlamıştır. O yıllardan beri politik istikrarın sebepleri, devletleri siyasi olarak istikrarlı yapan olgular, dünyada uygulanan siyasi rejimlerin benzer ve farklı yönleri dikkat çeken temel başlıklardır. Politik istikrar kavramı 1980'li yıllardan itibaren ekonomik değişkenlere yansımaktadır(Şimşek, 2015: 42). Politik istikrarsızlık bazı görüşlere göre ekonominin zayıflamasının bir sebebi olarak görülürken diğer görüşlere göre bu zayıflığın bir sonucudur(Feng, 1997: 391).

Politik istikrar ile ekonomi politikaları arasındaki ilişkinin teorik temeli istikrar ile pozitif ilişkiye sahip yatırımlarla ve bu ilişkidten dolayı olarak etkilenen milli gelir ile açıklanmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ve ülkenin refah seviyesi de bu durumdan dolayı olarak etkilenir(Alper, 2018:55). Politik istikrarsızlığın mevcut olduğu durumda yabancı yatırımlar o ülkeye gelmeyecek ve beşeri sermaye ülkeyi terk edecektir. Yatırımların azalıyor olması işsizlik olgusunu da beraberinde getirecektir. Hükümet değişimini yani gelecekte uygulanacak olan politikaların belirsizliği durumunda öncelikle riskten kaçan yatırımcılar bu durumdan etkilenirler. Yatırım kararlarını erteleyerek veya yatırımlarını başka ülkelere kaçırarak tepki gösterirler. Belirsizlik beraberinde yüksek vergi oranları, talepte değişimler, döviz kurunda ve enflasyonda oynaklığı beraberinde getirecektir. Diğer yandan, politik istikrarsızlık geleceğe ilişkin beklentileri azaltır ve belirsizlik yaratır. Örneğin, politik istikrarın mevcut olduğu durumda girişimciler geleceğe ilişkin parametreleri daha iyi tahmin ederek verimli yatırımlara yönelirler. Böyle bir durumda büyüme ve istihdam olumlu yönde etkilenecektir. Ülkenin makroekonomik performansı artış gösterecektir. Öte yandan tekrar seçilip seçilmeyeceği belli olmayan iktidarlar popülist politikalar uygulayarak ülke kaynaklarını etkin olmayan şekilde kullanırlar. Bu durum gelir dağılımında adaletsizliğe yol açarak makroekonomik dengeyi bozar(Şanlısoy ve Çetin, 2017:213; Alper, 2018: 50).

Hükümet değişimlerinin bir diğer etkisi ise kamu harcamalarının verimsiz olmasıdır. Politika yapıcılar seçim zamanlarında genellikle uzun vadeli yatırımlar yerine kısa vadede kazandıran geçici yatırımlara yönelirler. Böyle zamanlarda kamu harcamalarının hızlı bir şekilde artması özel sektör harcamalarının azalmasına yani özel yatırımlar üzerinde dışlama etkisine sebep olacaktır. Dahası, politik istikrarsızlık dolaylı yollardan beşeri sermayeyi de etkiler. Beşeri sermaye istikrarsızlık ve belirsizlik durumlarında diğer ülkelere ya da politik istikrarsızlığı nispeten daha az olduğu bölgelere gidebilecektir. Diğer bölgelere doğru yaşanan beyin göçü ülke içerisinde bölgesel gelişme farklılıklarına neden olabilir(Şanlısoy ve Kök, 2010: 106). Feng(1997) 'e göre demokrasi olgusu da politik istikrar ile ekonomi ilişkisini belirleyen önemli etmenlerden biridir. Demokrasi anayasaya aykırı hükümet değişimlerini engelleyerek ekonomik büyümeye katkıda bulunur yani daha dengeli bir politik ortamın oluşmasına katkıda bulunur. Dahası, demokrasi daha esnek bir ortam yaratarak politik değişimlerin daha tatmin edici olmasına zemin hazırlar.

Politik istikrarsızlığın bu olumsuz sonuçları gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksullukla olan ilişkisini ön plana çıkarmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme önünde bir engel olarak görülen politik

istikrardan yoksun bir yapının yoksulluğu kalıcı hale getirip, gelirin adaletsiz dağılımına neden olması kaçınılmazdır. Yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerin değil, geliş ve gelişmekte olan ülkelerde de büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk sadece ekonomik bir sorun değildir, nitekim yoksulluk tanımlarında artık sadece yeme içme barınma gibi fiziki ihtiyaçlar dışında kişinin daha iyi yaşam konularına sahip olma ve sosyal bir insan olma çabasıyla da ilişkili olduğu görülmektedir. 1990 yılı raporunda Dünya Bankası yoksulluk algısına geleneksel bakış açısı olan gelir ve tüketim yoksulluğunun yanında eğitim, sağlığa erişim, toplumsal ve politik hayata katılım gibi unsurları da eklemiştir(Özgenç, 2013: 38) Genel olarak yoksulluk, asgari yaşam düzeyini yakalayabilmek için gerekli olan ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak ifade edilebilir. Gıda, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçları karşılayamayan bireyler ve/veya gruplar yoksul kabul edilir. Fakat bu eksik bir tanımdır. Geniş anlamda yoksulluk eğitim, sağlık ve yaşam memnuniyeti, yaşam beklentisi gibi alanlardaki yoksunlukları da içeren bir kavramdır. Diğer yandan, toplumla bütünleşememe, toplumdaki dışlanma, ayrımcılığa uğrama da yoksulluk kavramına dahil edilebilir(Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 80).

Yoksulluk hem ekonomik hem de sosyal bir olgu olduğu için farklı tanımları bulunmaktadır. Pete Alcock'a göre yoksulluk politik bir kavramdır ve bilimsel bir tanımlı bulunmamaktadır(Yücel, 2011: 384). Yoksulluk çok boyutlu bir kavram olduğundan dolayı pek çok nedeni bulunmaktadır ve ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Yoksulluk mücadele açısından yoksulluğun nedenini saptamak önem arz etmektedir. Bu çalışmada, yoksulluğun nedenleri arasında yer aldığı düşünülen politik istikrarsızlık ve yoksulluk ilişkisi Türkiye açısından incelenmiştir.

2.LİTERATÜR

Literatürde politik istikrar/ istikrarsızlığın değişik makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini inceleyen pek çok çalışma mevcuttur. Çalışmalar daha çok politik istikrar/istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisi ekseninde yoğunlaşmaktadır bu nedenle literatüre bu konu ile ilgili çalışmalar dahil edilmiştir. Politik istikrar ve yoksulluk ilişkisini inceleyen çalışmaya rastlanamamıştır.

Alesina vd.(1996), politik istikrarsızlık ve kişi başına gayri safi hasıla büyüme oranı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yazarlar, 113 ülkeyi ve 1950-1982 periyodunu kapsayan çalışmada bağımsız değişkenler olarak hükümet değişimlerini, darbe girişimlerini, yönetim sistemindeki değişimleri ve hükümete karşı yapılan başarısız girişimleri ele almışlar ve panel veri analizi sonuçlarına göre politik istikrarsızlığın büyümeyi azalttığı sonucuna varmışlardır.

Aisen ve Veiga(2013), 139 ülkeyi ve 1960-2004 periyodunu kapsayan çalışmalarında politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişleridir. Politik istikrarsızlık verisi Cross National Time Series Veri Arşivi'nden elde edilmiştir. Lineer dinamik panel veri modeli için Genelleştirilmiş Momentler Metodu(GMM) kullanılmış ve politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Tang ve Abosedra(2014), MENA ülkelerinde, 2001-2009 periyodunda, turizm, enerji tüketimi ve politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Politik istikrar verisi

Freedom in the World'den alınmış ve Dinamik GMM kullanılmıştır. Sonuçlar politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi engellediğini göstermektedir.

Cangir ve Turan(2014), 1955-2012 dönemini kapsayan çalışmalarında politik istikrarsızlığın bütçe dengesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. En Küçük Kareler Yöntemi(EKK) ve GMM kullanılmıştır ve temel bileşen analizi yöntemi ile politik istikrarsızlık endeksleri oluşturulmuştur. Sonuçlar hükümet istikrarsızlığın bütçe dengesini negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

Omri vd.(2015),petrol tüketimi, uluslar arası turizm, çevresel kalite ve politik istikrarsızlığın MENA ülkelerinde ekonomik büyümeyi ne derecede etkilediğini araştırmışlardır. Sistem GMM kullanılan çalışma 1995-2011 dönemini kapsamaktadır. Politik istikrarsızlık endeksi Freedom in the World'den elde edilmiş ve politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Parlak yıldız(2015), 25 Latin Amerika ülkesinde makroekonomik ve politik istikrarsızlığın ekonomik performans üzerindeki etkisini 1999-2013 dönemi için incelemiştir. Çalışmada, politik istikrarsızlık endeksi Cross National Time Series Veri Arşivi'nden elde edilmiştir. Panel veri analizi sonuçları politik istikrarsızlığın ekonomik performansı olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

Şimşek(2015) politika ve iktisat arasındaki ilişkiyi koymak adına farklı bölgelerden 66 ülkeyi kapsayan bir çalışma yapmıştır. 2002-2013 yıllarını kapsayan ve panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada politik istikrar verileri Dünya Bankası- Dünya Yönetişim Göstergelerinden elde edilmiştir. Sonuçlar politik istikrarsızlığın ülkelerde konjunktürel dalgalanmaları artırdığını göstermektedir.

Kalay ve Çetin(2016), Afrika ülkelerinde politik istikrar ve ekonomik büyümeyi inceledikleri çalışmalarında gelir dağılımını ve askeri harcamaları dahil etmişlerdir. 2000-2011 yıllarını kapsayan çalışmada veriler Dünya Bankası-Dünya Gelişmişlik Göstergelerinden ve Afrika Gelişmişlik Göstergelerinden elde edilmiştir. Granger nedensellik testi sonuçları ekonomik büyümeden politik istikrarsızlığa doğru tek yönlü ilişki saptamıştır. Ayrıca, politik istikrarsızlık gelir dağılımına ve askeri harcamalara doğrudan etki etmektedir.

Adams vd.(2016), enerji tüketimi, politik rejim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada Shra-altı Afrika ülkelerini ele almışlardır. 1970-2013 dönemini kapsayan çalışmada politik istikrar verisi PolityIV veri tabanında elde edilmiş ve GMM çerçevesinde Panel Vektör Otoregresif metodu kullanılmıştır. Demokratik reformların enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini artırdığı saptanmıştır.

Akkuş(2017), çalışmasında 17 politik istikrarsızlık göstergesi ve ABD için geliştirilen politika belirsizliği indeksini kullanarak gelişmekte olan ülkelerde ekonomik politika belirsizliği ve politik istikrarsızlığın büyüme üzerinde ne derece etkili olduğunu incelemiştir. 1994-2013 yıllarını kapsadığı ve Dinamik Panel Sistem GMM'nin kullanıldığı çalışmada ABD'deki politik belirsizliğin ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme oranını negatif etkilediği saptanmıştır.

Alper(2018), 1996-2016 periyodunda, BRICS ülkelerinde ve Türkiye’de politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada politik istikrar verisi Dünya Bankası-Dünya Yönetişim Göstergelerinden elde edilmiştir. Yapılan panel veri analizi sonuçları, politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

3.MODEL VE VERİ

Belirtilen süreç içerisinde Türkiye’de siyasi istikrarsızlığın varlığı göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın amacı, 2002-2017 periyodunda, siyasi alanda Türkiye’de yaşanan istikrarsızlıkların yoksulluk ve refah üzerinde ne derece etkili olduğunu saptamaktır. Çalışmada politik istikrarsızlık indeksi($Pİ$) *Freedom in the World*’den elde edilmiştir. İndeks 1 ve 7 arasında değer almakta, indeksin değerinin yükselmesi ise riskin arttığını göstermektedir. Yoksulluk göstergesi olarak ise kişi başına gayri safi milli hasıla seçilmiş ve Dünya Bankası- Dünya Gelişim Göstergeleri’nden elde edilmiştir. Bir diğer yoksulluk göstergesi TÜİK’in yayınladığı yoksulluk oranı göstergelerinden elde edilmiştir. Bu gösterge(FYO) toplam nüfus içinde günlük 4.3\$ altı gelir elde eden fertlerin oranını göstermektedir. Modelde değişkenler arasındaki ilişkiyi daha anlamlı bir şekilde yorumlamak adına, kişi başına gayri safi millî hasılanın logaritmik değeri($LGDPER$) ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle verilere birim kök testi yapılmış ardından En Küçük Kareler Yöntemi(EKK) uygulanmıştır. Kullanılan modeller aşağıdaki gibidir;

$$LGDPER = \alpha + \beta Pİ + u \quad (1)$$

$$FYO = \alpha_0 + \beta_0 Pİ + u \quad (2)$$

4.YÖNTEM VE AMPİRİK SONUÇLAR

4.1.Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerde modele dahil edilen serilerin durağanlığı çok önemlidir. Durağanlık kavramı zaman serilerinin belli bir ortalama etrafında dalgalanması şeklinde ifade edilir. Bu dalgalanmanın varyansı zaman boyunca sabit kalmalıdır. Zaman serilerinin durağan olup olmadığı birim kök testi(unit root test) yapılarak anlaşılabilir(Dikmen, 2017: 307). Eğer seriler durağan değilse sahte regresyon söz konusu olabilir. Bir zaman serisinin başka bir zaman serisine göre regresyonunu hesaplarken iki seri arasında anlamlı ilişki olmasa dahi anlamlı sonuçlar bulunabilir. Serilerin durağan olmamasından dolayı yüksek bir R^2 hesaplanır. İki değişken arasındaki ilişkinin gerçek mi yoksa sahte mi olduğunu anlamak oldukça önemlidir(Gujarati, 2010: 709). Çalışmada serilerin durağanlığı Dickey ve Fuller(1979) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey –Fuller (ADF) ve Philips ve Perron(1988) tarafından geliştirilen Philips-Perron(PP) birim kök sınaama testleri uygulanacaktır.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF testi	Olasılık Değeri	PP testi	Olasılık Değeri
LGDPER	4,41	0,0048	12,20	0,0000
Pİ	4,16*	0,0300	4,22	0,0075
FYO	6.65	0.0002	7.18	0,0001

*Seri trend içermektedir.

ADF ve PP test sonuçlarına göre *LGDP*, *FYO* ve *PI* değişkenlerinin düzeyinde durağanI(0) oldukları görülmüştür.

4.2.En Küçük Kareler Yöntemi

İki seri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon denklemi EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Tablo 2. EKK Sonuçları (1)

	Katsayı	t istatistik değeri	Olasılık değeri
Bağımlı Değişken <i>LGDP</i>			
Sabit	10.90434	16.57120	0.0000
<i>PI</i>	-0.558358	-2.809682	0.0158
R ² =0.396812 Ayarlanmış R ² =0.346547 F istatistiği=7.894315 Olasılık(F istatistiği)=0.015759			

Tablo 2’de gösterilen sonuçlara göre politik istikrarsızlık endeksinde meydana gelecek %1’lik bir artış kişi başına gayri safi mili hasılda yaklaşık 0.56 birimlik bir azalışa sebep olacaktır. Bağımsız değişkenin ve bağımlı değişken arasında yüzde 5 güven aralığında negatif bir ilişki mevcuttur. Regresyon yaklaşık yüzde 40 oranında anlamlıdır.

Tablo 3. EKK Sonuçları (2)

	Katsayı	t istatistik değeri	Olasılık Değeri
Bağımlı Değişken <i>FYO</i>			
Sabit	3.025254	21.46765	0.0000
<i>PI</i>	0.026358	2.519910	0.0269
R ² =0.346047 Ayarlanmış R ² = 0.291551 F istatistiği=6.349948 Olasılık (F istatistiği)=0.026914			

Tablo 3’te gösterilen ekonometrik sonuçlar politik istikrarsızlık göstergesi ile fert yoksulluk oranı arasında yaklaşık yüzde 35 oranında anlamlı bir sonuç olduğunu ifade etmektedir. Politik istikrarsızlık göstergesinde meydana gelen bir birimlik artış fert yoksulluk oranını 0.02 birim artıracaktır. Sonuçlar yüzde 5 güven aralığında anlamlıdır.

SONUÇ

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluk tüm çabalara rağmen önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik olduğu kadar sosyal bir olgu olan yoksulluğun tanımı konusunda yaşanan belirsizlik nedenlerini de çok çeşitli hale getirmektedir. Ülkeden ülkeye, kültürden

kültüre farklılık gösteren bu nedenler arasında politik istikrarsızlığında yer aldığı düşüncesi ile yoksulluk ve politik istikrarsızlık ilişkisi Türkiye açısından analiz edilmiştir. 2002-2017 yılları arasında Türkiye'yi kapsayan bu çalışmada politik istikrarsızlık ve yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Politik istikrarsızlığın yoksulluğu arttırdığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, ülkede refah seviyesini arttırmak adına politik alanda istikrar sağlayıcı adımlar atmak önem arz etmektedir. Kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesi önünde engel teşkil edeceği açıkça görülen politik istikrarsızlığın, yoksulluğun kalıcı olmasında da önemli bir etken olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yoksullukla mücadele için gelirin adil dağılımı, bölgeler ve sektörler arası adil paylaşımı önemlidir. Beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi politika alanlarında etkinliğin sağlanmasının ülkedeki siyasi istikrarla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yoksulluğun sosyal ve ekonomik olarak oldukça geniş bir alanı kapsıyor olmasından dolayı alınacak önlemlerin ve izlenecek politikaların uygulanmasında bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi, kurumsal yapının kuvvetlenmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması için sosyal yardım ve hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde yapılması gereklidir. Yoksullukla mücadele edebilmek için istikrarlı bir siyasi yapının olması, güvenin inşa edilerek belirsizliğin giderilmesi son derece önemlidir. İzlenecek sosyal politikaların devamlılığın sağlanması sağlam bir kurumsal yapıya ve politik istikrara bağlıdır. Bu bağlamda bundan sonraki çalışmalarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra sanayileşen ülkelerde yoksulluk ve politik istikrarsızlık ilişkisinin araştırılmasının literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgoz, R. ve Yusufoglu, Ö.Ş. (2012). Türkiye’de yoksulluk olgusu ve toplumsal yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(1), 76-117
- Adams S.,Klobodu E.K.M, and Opoku E.E.O. (2016). Energy consumption, political regime and economic growth in sub-Saharan Africa. *Energy Policy*, 96, 36-44.
- Aisen A. ve Veiga F.J. (2013). How does political instability affect economic growth?.*European Journal of Political Economy*, 29, 151-167.
- Akkuş Ö. (2017). Ekonomik politika belirsizliği ve politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 27-42.
- Alesina A ve Perotti R. (1996). Incomedistribution, political instability, and investment. *European Economic Review*, 40, 1203-1228.
- Alesina A., Özler S., Roubuni N., and Swagel P. (1996). Political instability and economic growth. *Journal of Economic Growth*,1 , 189-211.
- Alper A.E. (2018). BRICS-T ülkelerinde politik istikrar ve ekonomik performans ilişkisi üzerine bir analiz. *Business and Economics Research Journal* , 9(1), 49-56.
- Balan F. (2016). Politik istikrar ve devlet harcamaları ilişkisi: 1986-2013 VAR analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(2), 519-537.
- Cangir N. ve Turan T. (2014). Politik istikrarsızlığın bütçe dengesi üzerindeki etkisi. *Maliye Dergisi*, 166, 243-267.
- Dickey, D., ve Fuller W. (1979). Distribution of estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dikmen N. (2017). *Ekonometriye Giriş*(3.Baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Feng Y. (1997). Democracy, political stability, and economic growth. *British Journal of Political Science*, 27(3), 391-418.
- Gujarati, D.N. (2010). *Temel Ekonometri*. Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen (Çev.). Literatür Yayıncılık: İstanbul.
- Kalay M. ve Çetin D. (2016). Afrika ülkelerinde politik istikrar ve ekonomik büyüme. *İnsan ve Toplum Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2277-2290.
- Koç M. ve Öztürk L. (2014). Politik risk bileşeni olarak terörün dünya yatırımlarına etkisi üzerine bir değerlendirme. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 144-156.
- Omri A.,Shahbaz M., Chaibi A. ve Rault C. (2015).A panel analysis of the effects of oil consumption, international tourism, environmental quality and political instability on economic growth in MENA region.IPAG Business School Working Paper Series. http://www.ipagcn.com/wp-content/uploads/recherche/WP/IPAG_WP_2015_613.pdf
- Özgenç, N. (2013). Sürdürülebilirlik ve Yoksulluk İlişkisi. (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Parlakııldız F.M. (2015). Makroekonomik ve Politik İstikrarsızlığın Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Latin Amerika Örneği. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 1-11.

Philips, P.C.B. ve Perron B .(1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biomètrika*,75(2), 336-346.

Şanlısoy S. ve Çetin M. (2017).Türkiye ekonomisinde politik istikrarsızlık- makro ekonomik performans ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 202-237.

Şanlısoy S. ve Kök R. (2010). Politik istikrarsızlık-ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği(1987-2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.

Şimşek T. (2015). Politik istikrarsızlık çerçevesinde politika ve iktisat etkileşimi. *Journal of International Management , Educational and Economic Perspectives*, 3(2), 39-54.

Tang C.F. ve Abosedra S. (2014). The impacts of tourism, energy consumption and political instability on economic growth in the MENA countries. *Energy Policy*, 68, 458-464.

Yücel, D. (2011). Türkiye’de yoksulluk sorunu ve kamu sosyal transfer harcamalarının yoksulluğa etkileri üzerine bir araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 383-402

TÜRKİYE’DE BELEDİYELER ARASI İŞBİRLİKLERİ VE KARDEŞ ŞEHİR UYGULAMALARI

Bahadır Aydoğdu¹

ÖZ

Yerel yönetimler belirli bir coğrafi alan çerçevesinde belediye, il özel idaresi ve köy olmak üzere hizmet üretmek amacıyla kurulan, karar organları yine o bölgede yaşayan halk tarafından seçilen ve belirli bir bütçeye sahip merkezi yönetimden ayrı özerk kuruluşlardır. Yerel yönetim organlarından bir tanesi olan belediye, hizmet sunumunda bazen kendilerinin güçleri yetmeyecek kadar büyük, bazen de yapılması durumunda maliyetini kurtarmayacak kadar küçük işleri bulunmakta bu işleri yerine getirebilmeleri için de işbirliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Belediyeler arası işbirliklerin alt başlıklarından bir tanesi de kardeş şehirlerdir. Kardeş şehir uygulamaları 2.Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da uygulanmaya başlanmış, 2000’li yıllardan sonra Türkiye’de kardeş şehir uygulamaları giderek önem kazanmıştır. Kardeş şehir uygulamaları belediyelerin tanınmasında, bilgi alışverişinde, turizmin gelişmesinde ve belediyecilik uygulamaları konusunda birbirlerine örnek oluşturması bakımından önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada Konya Ereğli Belediye’sinin kardeş şehirleri arasındaki etkileşimi ve bu etkileşimlerden elde edilen avantajlı ve dezavantajlı durumlar gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Öncelikle yerel yönetimler tanımlanarak belediyeler arası işbirliklerine değinilmiş ardından kardeş şehirlerin tarihçesi, önemi, Türkiye üzerindeki etkileri incelenmiş son olarak da Konya Ereğli Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürlüğü ile yapılan görüşmede Ereğli Belediyesi kardeş şehir ilişkileri göz önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, İşbirliği, Kardeş Şehir, Belediye

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Öğrencisi, bahadrraydogdu@gmail.com

PARTNERSHIPS BETWEEN MUNICIPALITIES AND TOWN TWINNING PRACTICE IN TURKEY

ABSTRACT

Local governments are separate autonomous bodies established by people living in that area separate from the central government with a certain budget established for the production of services such as municipal municipalities, special provincial administrations and peasants. The municipality, which is one of the local government bodies, sometimes needs to cooperate in providing services so that their power is not enough and sometimes they are small enough to protect the cost if it is done. One of the subheadings of the cooperation between the municipalities is the District matching. 2. After World War II, the city began to be applied to mapping applications in Europe, after the 2000s, town twinning practices in Turkey have become more important. City matching applications are important in terms of recognizing municipalities, exchanging information, developing tourism and setting an example for municipal applications. In this study, the interaction between Konya Ereğli Municipality Matching and the advantages and disadvantages of these interactions have been tried to be seen. First, local governments defined between the municipalities were then referred to the city's cooperation sibling history, its importance, and finally examine the impact on Turkey Konya Ereğli Municipality Strategy Development Department Ereğli in talks with the City Twinning relationship is taken into consideration.

Keywords: Local Government, Cooperation, Twin City, Municipality

GİRİŞ

Yerel yönetimler belirli bir coğrafyada yaşayan halkın müşterek ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulan, karar organları yine aynı coğrafi alanda yaşayan halk tarafından seçilen, kendilerine ait bütçe, personeli bulunan kamu tüzel kişileridir. Belediye, il özel idaresi ve köy olmak üzere üçe ayrılır(K. Akman, 2017:1)

Yerel yönetim organlarından olan belediyelerin hizmet sunumunda her zaman tek başlarına güçleri yetemeyeceğinden hizmet sunumunda işbirliği kurma yoluna gidebileceklerdir. İşbirliği yapmanın temel yolları birleşme, ortaklık ve kardeş şehirdir.

Kardeş şehir kavramı ikinci dünya savaşı sonrası kültürel, sosyal faaliyetlerle savaşın yaralarını sarmak vatandaşları yakınlaştırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile kardeş şehir sayıları ve aralarındaki iletişimin daha etkili ve verimli olmasını sağlamıştır(E. Akman, Ç.Akman, 2017:229)

Bu çalışmada yerel belediyeyi tanımlamadan önce belediye organlarının da içinde bulunduğu yerel yönetimler tanımlanmıştır. Ardından belediyelere ve belediye iş birliklerine değinilerek belediye hizmet sunum yöntemleri aktarılmak istenmiştir. Kardeş şehrin tanımı ve oluşum sürecinden söz edilerek Türkiye’de kardeş şehrin gelişimi ve ne tür iş birlikleri olduğu örneklerle gözler önüne serilmek istenmiştir.

1. YEREL YÖNETİMLER

Anayasa’nın 127. maddesinin 1. fıkrasında şu şekilde ifade edilmiştir. “Mahalli idareler, il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir.”Anlatıldığı üzere hizmet sunumun da hızın ve verimliliğin sağlanabilmesi yerel ihtiyaçların daha kolay tespit edilebilmesi ve yöneticilerin halk tarafından seçilerek hesap verilebilirlik mekanizmasının daha güçlü hale getirilebilmesi amacıyla kurulmuştur(Yılmaz ve Yoluk 2012:5).

Merkezi idare yerel yönetimlerin sundukları hizmetler üzerinden kamu yararının korunması birliğin sağlanması amacıyla kanunla belirtilen esaslar doğrultusunda vesayet yetkisine sahiptir. Vesayet yetkisi onama, erteleme, bozma gibi yetkilere olup düzeltme ve emir verme gibi yetkileri bulunmamaktadır.Vesayet yetkisi sınırlı bir yetki olarak karşımıza çıkmaktadır(Sayan 2013:8,9).

Yerel yönetimin özelliklerini, fayda ve zararlarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- Yerel yönetim kuruluşlarının tüzel kişilikleri bulunmaktadır.
- Yerel yöneticiler bölge halkının içinden seçileceğinden o bölgenin coğrafi, demografik, sosyal gibi yapılarını daha iyi bileceğinden hizmet sunumu daha verimli olacaktır.
- Yerel yönetimlere sağlanan mali özerklik sayesinde yerel yönetim organları aynı zamanda birer şirket faaliyeti göstererek bölgenin kalkınmasına yardımcı olmaktadırlar.
- Yerel yönetim bölgeleri politikacıların yetiştiği bir konum üstlenmekte insanlar yerel yönetimlerde görev alarak kendilerini politikaya hazırlamaktadırlar.

- Yerel yönetimler merkezi idareni yükünü hafifletme kırtasiyeciliği hantanlığı azaltmakta daha hızlı karar alabilmesini sağlamaktadır.

- Yerel yönetimler merkezi idareye karşı checks and balances (fren- denge) sistemi olarak hareket etmektedir. Otokratikleşmiş eğilimindeki merkezi idarenin gücünü kırmaktadır (Eryılmaz, 2007: 134-135).

- Yerel yönetimlerde partizanca uygulamalar daha sıklıkla görülmektedirir.
- Yerel yönetimlerin fazla olması ve merkeze uzak olmasından dolayı mali denetimi zordur

- Yerel yönetimler kanunla kurulmakta ve kanuna göre yönetilmektedir(Berkün, 2017:646)

Sonuç olarak yerel yönetimler anayasa, kanun yapma, yargılama faaliyetlerinden bulunma yetkisi yoktur ancak kanunların öngördüğü yetkiler doğrultusunda düzenlemeler yapabilmektedirler.

Türkiye’de yerel yönetimler il özel idaresi, belediye ve köy olmak üzere üçe ayrılmıştır. Belediyeler ayrıyeten başka bir ana başlık halinde incelenecektir

1.1 Köy

Köy insanların birlikte yaşadığı yarımlaşmanın fazla olduğu yerel ve müşterek ihtiyaçların giderildiği tüzel kişiliğe sahip en küçük yerleşim yeridir(Eldem 2015:41). 442 sayılı kanun ile köylerin tüzel kişiliği tanınmış fakat büyükşehir yasası ile büyükşehir sınırları içerisinde kalan köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle olmuştur(Ertaş 2016:97). Ülkemizde 18338 tane köy bulunmaktadır (<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> 17.06.18).

Köyün Görevleri

Köyün mecburi ve isteğe bağlı görevleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Mecburi

- Köyün sınırları içerisindeki su birikintilerini kurutmak
- Pis suların temiz sulara karışmaması için akıntılık yapmak
- Köyün ortasına meydan yapmak
- Köy odası misafir odası ve mescit yapmak
- Köy mahsullerini ziyan ve zarardan korumak
- Yıkılmaya yüz tutmuş yerleri zarar yol açmasını engellemek tamir etmek yada yıkmak

mecburi işlere örnek verilebilir

İsteğe bağlı

- Çamaşırılık, pazar, hamamlık , çarşı gibi yerler yapmak
- Köylüden berber, ayakkabıcı, nalbant, demirci, arabacı, kalaycı gibi esnaf yetiştirmekİsteğe bağlı işere örnektir(Ertaş 2016:107-110)

Köyü muhtar, dernek ve meclis oluşturmasına rağmen tasarı meclis ve muhtar olarak ele almaktadır.

Köy Muhtarı

Köy tüzel kişiliğinin başı ve temsilcisidir. Yetki genişliği ilkesince verilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Köy meclisinin kararlarını uygulamak, nikah kıymak, kamulaştırma kararlarını uygulamak, köyün hak ve menfaatlerini korumak başlıca görevlerindendir(Kızılböğü 2011:187)

Köy Meclisi

Köy meclis üyeleri sayısı nüfusa göre değişiklik göstermektedir. Nüfusu 249 ve altı olanlarda 4,

250 ile 1499 arası olanlarda 6, 1500 ve üstü olanlarda ise 8 üyeden oluşmaktadır. Köy meclisi bütçeyi kabul etmek, kamulaştırmalar için kamu yararı kararı almak, mahalli birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek gibi görevleri bulunmaktadır. (Eldem 2015:50).

1.2 İl Özel İdaresi

İl özel idareleri il halkının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan karar organlarının secimle iş başına geldiği mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir. Büyükşehirler haricinde il özel idaresi il kanunu ile kurulur ve il kanunu ile kaldırılır(Çetin 2009:252).

Büyükşehir belediyelerinin kurulmasıyla il özel idareleri kaldırılmıştır. Ülkemizde 51 tane il özel idaresi bulunmaktadır

İl Özel İdaresinin Görevleri

- İl sınırları içerisindeki yolların yapımı ve onarımını sağlamak
- İlk ve orta dereceli okullar açmak
- İl sınırları içinde sevgi evleri, darülaceze, akıl hastanesi gibi kurumlar açmak
- Erozyonun önlenmesi ve toprağın korunması alanında faaliyetler göstermek
- Bataklık ve göl alanlarının kurutulması gibi faaliyetlerde bulunmaktadırlar(Yılmaz ve

Yoluk 2012:17)

İl özel idaresinin organları vali encümen ve meclis olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Vali

Vali il özel idaresinin başı ve temsilcisidir. İl özel idaresini yönetmek, haklarını korumak, encümene başkanlık etmek, alınan kararları uygulamak, il özel idaresi adına törenlere ve yargılamalara katılmak, kurum personelini atamak, iş yerlerini denetlemek ve kanun uyarınca cezai işlemi uygulamak valinin başlıca görevlerindendir(Can 2007:90-91-92)

İl Genel Meclisi

İl genel meclisi karar organıdır. Meclis üyeleri şehrin nüfusu oranında değişiklik göstermektedir. %10 barajlı nispi temsil sistemi uygulamaktadır. Belediye sınırları dışındaki yerlerin imar planlarını karara bağlamak, bütçeyi kabul etmek, il özel idaresi adına yatırım yaptırması ve il özel idaresinin taşınmazlarının satılmasına karara bağlamak gibi faaliyetlerde bulunur(Güngör 2007:27-29)

İl Encümeni

İl özel idaresinin yürütme organıdır. Vali ve on üyeden oluşmakta olup bunların beşi il genel meclisinden diğer beşi ise biri mali hizmetler amiri olmak üzere birim amirlerinden oluşur(Çetin 2009:252).

2.BELEDİYELER VE BELEDİYELER ARASI İŞBİRLİKLERİ

Belediye 5393 sayılı kanuna göre ‘Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir’(<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm> 16.06.18)

Türkiye’de iki tür belediye bulunmaktadır. Büyükşehir belediyesi ve belediyedir. Belediyeler il, ilçe, belde belediyeleri olmak üzere üçe ayrılırken büyükşehir belediyesi ilçe büyükşehir ve büyükşehir belediyesi olmak üzere teşkilatlanmışlardır. Büyükşehir il belediye sayısı:30,il belediye sayısı:51, büyükşehir ilçe belediye sayısı:519, ilçe belediye sayısı:402,belde belediye sayısı:396’olmak üzere toplamda 1398 adet belediye mevcuttur.(<https://www.icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> 16.06.18)

Belediyelerin Özellikleri ve Görevleri

- Belediye kurulabilmesi için nüfusun 5.000 olması gerekmektedir
- İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar.

- Okul öncesi eğitim kurumları açabilir; Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir; sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir. Gerekliğinde, öğrencilere, amatör spor kulüplerine malzeme verir ve gerekli desteği sağlar, her türlü amatör spor karşılaşmaları düzenler, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara belediye meclisi kararıyla ödül verebilir. Gıda bankacılığı yapabilir.

- Belediyenin görev, sorumluluk ve yetki alanı belediye sınırlarını kapsar.
- Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunmak.

- Kanunların belediyeye verdiği yetki çerçevesinde yönetmelik çıkarmak, belediye yasakları koymak ve uygulamak, kanunlarda belirtilen cezaları vermek.
- Gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetleri ile ilgili olarak kanunlarda belirtilen izin veya ruhsatı vermek
- Özel kanunları gereğince belediyeye ait vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarının tarh, tahakkuk ve tahsilini yapmak; vergi, resim ve harç dışındaki özel hukuk hükümlerine göre tahsili gereken doğal gaz, su, atık su ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak veya yaptırmak.
- Toplu taşıma yapmak; bu amaçla otobüs, deniz ve su ulaşım araçları, tünel, raylı sistem dâhil her türlü toplu taşıma sistemlerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettmek(<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm> 16.06.18)

Belediyelerin organları başkan encümen ve meclis olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Belediye Başkanı

Belediye başkanı belediye tüzel kişiliğinin başıdır ve doğrudan halk tarafından seçilir. Belediyeyi sevk ve idare eder, encümene ve meclise başkanlık eder, devlet dairelerinde, yargıda belediyeyi temsil eder, bütçeyi idare eder, meclis ve encümen kararlarını uygular(Sayan 2013:12-13).

Belediye Meclisi

Belediyenin karar organıdır. Meclis üyeleri şehrin nüfusuna göre değişiklik gösterir ve seçimle göreve gelirler. Belediye meclisi stratejik planlamayı yapmak, imar planları kabul etmek, borçlanmaya karar vermek, belediyeye ait şirketleri özelleştirmeye karar vermek gibi görevleri vardır. (Sayan 2013:13).

Belediye Encümeni

Belediyenin aldığı kararlarının yürütülmesinden sorumludur. Nüfusa göre encümen sayısı değişiklik göstermektedir. Haftada en az bir kere toplanmaktadırlar (Sayan 2013:13).

2.1 Belediyeler Arası İşbirliği Türleri

Belediyeler arası işbirliği türleri 'birleşmeler, geçici işbirliği ve kardeş şehir' başlığı altında incelenecektir. Kardeş şehir başlığı ana başlık halindedir.

Birleşmeler

Farklı sebepler yüzüne güçsüzleşen belediyeler, artan görev ve sorumluluklarıyla birlikte hizmet sunumunda sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu yöntem ile birlikte birbirlerine yakın belediyelerin tüzel kişiliklerini kaybederek yeni bir tüzel kişilik altında birleşmeleri hizmet sunumunda etkinlik ve verimliliği arttıracaktır. Ancak bu karar alınması noktasında halka danışılmadığından ve subsidiarite ilkesine aykırı olduğundan halk tarafından eleştirilmiştir (Zengin 2011:88-89). Örneğin Federal Almanya'da 1965-1977 yılları arasında 'Mahalli İdareler Alan ve İdari Reformu' ile 24.371 olan belediye sayısı 8514'e inmiştir (Yeter ve Özhan, 1995: 15). Finlandiya'da ise küçük şehirlerden büyük şehirlere göçlerle birlikte 1997'de 452 olan belediye sayısı 2007 yılında 416'ya düşmüştür. Benzer bir uygulama da, Türkiye'de yapılmaya çalışılmıştır. 22.03.2008 tarih ve 26824 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren '5747 sayılı

Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun' ile 3 bin 225 olan belediye sayısı 2 bin 101'e indirilmesi ile 862 belediyenin tüzel kişiliğine son verilmesi ve büyükşehir belediyelerine özgü bir tür olan "ilk kademe belediyeleri" ortadan kaldırılması hükmüne bağlanmaya çalışılmıştır. Fakat, 31.10.2008 gün ve 2008/153 sayılı Anayasa Mahkemesi kararı ile sözü edilen kanunun bazı maddeleri iptal edilmiştir (Geçici 1. Madde ve Ekli 44 sayılı liste).4 Yüksek (Anayasa ve Danıştay) Mahkemelerce alınan kararlara göre bu reform tam anlamıyla uygulanamamıştır. Çünkü 2009 yerel seçim sonuçlarına göre kapatılması düşünülen belediyeler kapatılamamıştır. Sadece ilk kademe belediyeleri kaldırılabilmiştir. Bu kanundan önce 3225 olan belediye sayısı ancak 2951'e düşmüştür (Zengin 2011:89-90).

Geçici İşbirliği

Belediyelerin tüzel kişiliklerine dokunmadan bir hukuki yapının içine girmesidir. Birden fazla belediyenin kamu veya özel hukuk kuralları göre şirket veya vakıf kurmaları yahut bir konuda geçici protokoller ya da çalışma grubu geçici işbirliğine örnektir. Örneğin iki belediyenin çöp toplama işini yapmak üzere işbirliğine girmeleridir. Fakat bu protokoller genelde kısa süreli veya siyasi ve ekonomik sebeplerden bozulmaya yatkındır (Yeter ve Özhan, 1995: 8-9).

3. KARDEŞ ŞEHİR

Küreselleşme ile ülkeler birbirlerine daha fazla yakınlaşmaya başlamasıyla birlikte insanların da yaşam tarzları benzerlik göstermeye başlamış dünya sanki küçük bir köy haline gelmiştir(Kocaoğlu, Gezici 2018:114). Kardeş şehirlerin oluşmasının bir diğer etkeni ise yapılan savaşlardan bütün ülkelerin maddi ve manevi yönden olumsuz olarak etkilemesi artık daha güvenli, huzurlu bir yaşam sürdürebilmek amacıyla güzel ilişkilere kurulma eğilimine gidilmesidir(E.Akman, Ç.Akman 2017:229)

Kardeş şehir ile yönetim arasındaki ilişkiyi 'yönetişimin ulusal düzeydeki bütün değişimleri yakından takip etmesi yönetim aktörlerindeki çoklu mekanizmayı desteklemesi ulusları alanda önemli bir yer edinmesi için kardeş şehirlerle ittifak oluşturması gerektiği'(Aktulun 2015:65) olarak nitelendirilmektedir.

3.1 Kardeş Şehrin Tanımı ve önemi

Kardeş şehir ketler ilçeler gibi kuruluşların aralarında kurdukları uzun vadeli birliklerdir. Bu birlikler ticari, kültürel faaliyetlerle, karşılıklı yarar ortak fayda gibi kazanımlara sebep olabilmektedir(TDBB 2016:3)

Kardeş şehir birliklerinin kurulması ülkelerin tanınmışlığı, barış teminatı, kalkınma faaliyetleri, kültür etkileşim , idari ve mekanik tekniklerin öğrenilmesi gibi konularda önem arz etmektedir(Aktulun 2015:73)

3.2 Kardeş Şehrin Tarihçesi

Dünyada ilk kardeş şehir uygulaması İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa'da savaşın yaralarını sarmak amacıyla uygulandığı kabul edilmektedir(Ogawa, 2012: 11 Akt E.Akman, Ç.Akman

2017:230). Kardeş Şehir hareketi 1951 yılında kurulan Avrupa Belediyeler Konseyi'nin içinde önemli bir yer edince ayrıca 1950 de Kardeş Şehirlerde artış gözlemlendi(TDBB 2016:3).

1956'da Amerika'da kardeş şehir uygulamaları 'Sister Cities International' başlığı altındaki organizasyonda başlamıştır(TDBB 2016:3).

3.3 Kardeş Şehir İşbirliklerinin Oluşum Süreci

Kardeş şehir birlikleri oluşturmak aşamalı bir süreçtir. Bunlar: amacın belirlenmesi, ortağın bulunması, amaçların tanımlanması ve beklentiler, gerekli kurumsallaşmanın sağlanması,

Başlangıç Süreci

Kardeş şehir ilişkilerinin oluşumdaki ilk adımdır. İhtiyaçların belirlenmesi ve ortak karar verilmesi ardından başlayan süreçtir. İhtiyaçlar ve ortak kararlar doğrultusunda süreler belirlenmelidir (Aktulun 2015:76).

Durum ve İhtiyaçların İncelenmesi

Neden bir belediye ile kardeş şehir olmalıyız' bu sorunun cevabını bulmamız gerekmektedir. Ortaklıklar çeşitli amaçlarla kurulabilir. Önemli olan hangi amaç doğrultusunda ortaklık yapılması gerektiğidir. Ortaklık her iki şehirde çıkarına olmalıdır(Zeren, Aktulun 2018:9).

Ortağın Belirlenmesi

Amacı belirledikten sonra en önemli etken amaca uygun ortağın belirlenmesidir. Kimi belediyelerle irtibat halinde iseniz o ilişkiler devam etmeli fakat yeni bir kardeş şehir ilişkisi kurulacaksa amaca uygun bir şehir bulunmasında özen göstermekte yarar vardır.

Kardeş şehirde amaca uygunluk için bazı sorulara cevap vermeniz gerekmektedir. Bunlar: ortağınız kentsel mi kırsal mı bölge içerisinde yer almalı, nüfusu ne kadar olmalı, sosyal yapısı ve ekonomik yapısı nasıl olmalı, hangi ülkeden kardeş şehir ilişkisi kurmak daha çok fayda sağlar gibi sorulara cevap aranmalıdır.

Amaçların Tanımlanması ve Beklentiler

Kardeş şehir ilişkilerin bir amaç doğrultusunda oluşturulmalıdır. Kentin ekonominde katkı sağlamak, karşılıklı fikir alışverişiyle bulunmak, sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği gibi alanları kardeş şehri oluşturan amaçlara örnek gösterebiliriz. İşlevsel bir amacın belirlenmemesi durumunda ise kardeş şehir ilişkileri de atıl bir durumda olması kaçınılmazdır.

Bazı kardeş şehirlerde sembolik olarak ilişki kurmaktadırlar. Örneğin Avrupa'da en uzun isimli belde olan bir İngiliz (Galler) Belediyesi "Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwlantysiliogogoch" ile en kısa isimli Hollanda'nın "Ee" belediyesi kendi tanınırlıklarını arttırmak amacıyla birlik kurmuşlardır(www.tbb.gov.tr/download.php?dosya=storage/catalogs/0079232001366922824.pdf&dosyaAdi=kardes-sehirler kardeş şehirlerin önemi 06/09/2018).

Gerekli Kurumsallaşmanın Sağlanması

Kardeş şehir ilişkisi oluşturacak belediyelerin meclislerinde yada ilgili birimlerinde onaylanarak, başvurularla gerekli mercilerin olurlarına sunularak resmileşmesidir(Zeren, Aktulun 2018:10).

İletişim ve Katılım Kararlarının Oluşturulması

Kardeş şehir ilişkisi kuran şehirlerin birbirlerini tanımaları, bilgi alışverişinde bulunarak birbirlerinden etkilenmeleri, eksik taraflarının tamamlanması, proje ve faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesi açısından iletişim faktörü çok önemlidir(Zeren, Aktulun 2018:10).

Kaynakların Harekete Geçirilmesi

Başlangıç sürecinden kaynakların harekete geçirilmesine kadar olan bütün süreçler tamamlandıktan sonra kardeş şehir ilişkilerinin etkinliği ve verimliliği için kaynakları harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bu kaynaklara mali, ekipman, makine , personel gibi unsunlar örnek gösterilebilir(Zeren, Aktulun 2018:10).

Uygulamanın Denetimi

Bütün bu süreçler tamamlandıktan sonra her iki tarafa da yüklenmiş olan sorumlulukları yerine getirip getirmediğinin incelenmesidir(Zeren, Aktulun 2018:10).

4.TÜRKİYE'DEKARDEŞ ŞEHİR

Türkiye'de kardeş şehir uygulaması 1960'larda başlamasına rağmen 2000'li yıllardan sonra kardeş şehir sayısında ciddi oranda artış gözlenmiştir. Sebebine bakacak olursak belediyelerde yabancı dil bilen personel sayısının artması, sadece bu işlerle ilgilenen birimler kurulması, teknolojinin daha da ilerlemesi kardeş şehir sayısının artmasında ciddi bir etken oluşturmuştur(E.Akman, Ç.Akman 2017:230).

Türkiye'de kardeş şehirler ile ilgili en temel kanun 5393 sayılı belediye kanunudur. Bu kanunun 74. Maddesinde kardeş şehir kurulabilmesi için iç işleri bakanlığından izin almak gerekmektedir denilmektedir. Aynı kanununun 18. maddesinde kardeş şehir belediyesi kurulabilmesi için belediye meclisinin yetkili organ olduğu ifade edilmektedir(Aktulun 2015:73)

Kardeş kent ilişkilerinin niteliği ve içeriği konusunda 9 Eylül Üniversitesi tarafından 2003 yılında yapılan bir araştırma Türkiyede kardeş kent uygulamalarını anlayabilmek için önemlidir. Araştırmaya katılan belediye başkanları ve mülki idare amirleri, yurtdışı belediyeler ile kardeş kent ilişkilerine destek verme sebeplerini önem sırasına göre maddelerdeki gibi sıralamışlardır (Toprak, 2004: 4):

1. Sosyal ve kültürel işbirliği: %64,3,
2. Bilgi ve teknoloji alışverişi ile karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak: %57,1,
3. Toplumun çeşitli kesimlerine yönelik faaliyetler: %50,
4. Belediye hizmetleri ile ilgili gelişen yöntemler: %42,9, 5. Çevre sorunları: %39,3,
5. Ucuz makine parkı kurabilmek: %14,3,
6. Hukuki teşvik: %10,7,

7. Siyasi teşvik: %7,1

Yurt dışı kardeş şehir kurma ilişkilerinde ise 1173 sayılı kanun gereğince kardeş şehir ilişkisi kuracak belediyenin Dış İşleri Bakanlığına bilgi vermesi gerektiği düzenlenmiştir(Aktulun 2015:73).

2016 yılına kadar ülkemizdeki kardeş şehir sayısı aşağıda verilmiştir

Tablo-1: 1992-2016 Yılları Arası İl Bazlı Kardeş Kent İstatistik Bilgileri

1	ADANA	24	21	DİYARBAKIR	2
2	ADIYAMAN	3	22	EDİRNE	27
3	AFYONKARAHİSAR	17	23	ELAZIĞ	3
4	AĞRI	2	24	ERZİNCAN	1
5	AMASYA	7	25	ERZURUM	9
6	ANKARA	135	26	ESKİŞEHİR	37
7	ANTALYA	85	27	GAZİANTEP	38
8	ARTVİN	-	28	GİRESUN	8
9	AYDIN	22	29	GÜMÜŞHANE	1
10	BALIKESİR	28	30	HAKKARİ	-
11	BİLECİK	10	31	HATAY	6
12	BİNGÖL	-	32	ISPARTA	8
13	BİTLİS	1	33	MERSİN	38
14	BOLU	10	34	İSTANBUL	298
15	BURDUR	5	35	İZMİR	149
16	BURSA	117	36	KARS	5
17	ÇANAKKALE	28	37	KASTAMONU	1
18	ÇANKIRI	1	38	KAYSERİ	14
19	ÇORUM	3	39	KIRKLARELİ	25
20	DENİZLİ	19	40	KIRŞEHİR	12
41	KOCAELİ	46	61	TRABZON	17
42	KONYA	49	62	TUNCELİ	-
43	KÜTAHYA	14	63	ŞANLIURFA	6
44	MALATYA	6	64	UŞAK	5
45	MANİSA	21	65	VAN	2
46	KAHRAMANMARAŞ	5	66	YOZGAT	4
47	MARDİN	8	67	ZONGULDAK	23
48	MUĞLA	37	68	AKSARAY	-
49	MUŞ	-	69	BAYBURT	-
50	NEVŞEHİR	13	70	KARAMAN	1
51	NİĞDE	6	71	KIRIKKALE	4
52	ORDU	4	72	BATMAN	-
53	RİZE	6	73	ŞIRNAK	1
54	SAKARYA	15	74	BARTIN	3
55	SAMSUN	25	75	ARDAHAN	1
56	SİİRT	-	76	İĞDIR	2
57	SİNOP	6	77	YALOVA	37
58	SİVAS	8	78	KARABÜK	5
59	TEKİRDAĞ	34	79	KİLİS	2
60	TOKAT	7	80	OSMANİYE	4
TOPLAM					1601

Kaynak:(<http://www.migm.gov.tr/genel-istatistik> 20.06.18

Türkiye’de kurulan kardeş şehir ilişkisi kuran belediyelerden bir tanesi de Konya Ereğli belediyesidir. Belediye de kardeş şehir ilişkisi strateji geliştirme dairesi müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Strateji geliştirme müdürlüğü ile soru cevap şeklinde Ereğli kardeş şehirlerini incelememiz aşağıdadır.

1) Kaç tane kardeş şehriniz var ve isimleri nelerdir?

Belediyemiz Güney Kore’nin Seul Şehrine bağlı olan Kwangjin Belediyesi ile Kardeş Şehir protokolü imzalamıştır.

2) Kardeş şehir uygulaması ne zaman başladı ve neden ihtiyaç duyuldu?

2002 yılı yılında başlamıştır. Kudret Oltan adlı hemşerimizin çalışmaları ile protokol oluşturuldu. Belediyemizin farklı belediyeler ile doğrudan iletişim kurması, yerelde daha iyi hizmet vermeyi hedeflemesiyle Kardeş Belediye protokolünü imzalamıştır.

3) Kardeş şehir sayısını makul buluyormusunuz artırılmalı yada azaltılmalı mı?

İçeriğinin doldurulması, pratikte projelerin ve aktivitelerin yapılması, iyi uygulama örneklerinin görülmesi, yatırım ve iş olanaklarının kente, bölgeye verim sağlaması halinde sayının arttırılması uygun görülmektedir.

4) Ereğli belediyesi kardeş belediyelerle şehircilik ve imar konusunda ortak proje yürütmeyi hedefliyor mu?

Ereğli’de Kwangjin parkı G.Kore’de ise Osmanlı çeşmesi gibi imar faaliyetlerimiz bulunmaktadır.

5) Kardeş şehir uygulamasında YEREL yerel halka bilgilendirme yapıldı mı? Ne gibi dönüşler alındı.

Protokollerin imzalanma ve park inşası sürecinde sosyal medya, yerel basın aracılığıyla Ereğli halkına duyuruldu.

1950-1953 Kore-Güney Kore savaşı esnasında Türkiye’den Kwangjin halkına ulaştırılan yardımlar vesilesiyle oluşan dostluk bağı dolayısıyla her iki kentin halkı bu uygulamayı olumlu karşıladı.

6) Kardeş şehir uygulaması Ereğli bünyesinde bulunan kamu özel işletmelerinde ekonomik açıdan ne gibi hareketlilik sağladı?

Ticari faaliyetlerden aha çok sosyo- kültürel faaliyetler üzerine çalışmalarımız bulunmaktadır.

7) Kaç kardeş şehirle aktif çalışmalarınız devam etmektedir. Bu çalışmalarınız nelerdir?

Bir tane kardeş şehir belediyemiz bulunmaktadır. Bu kardeş şehrimizle ise Anadolu fotoğraf ve sinema amatörleri derneği (ANFODER) adı altında Seul de bir fotoğrafçılık kulübü ile arasında

protokol yapılmıştır. Hem ülkemizde ve G.Kore de “Türk-Kore uluslararası fotoğraf sergisi” adı altında etkinlikler yapılmaktadır.

8) Bilgi ve tecrübe paylaşımı Ereğli ve kardeş şehirler arasında ne gibi kazanımlar sağladı?

Ülkemizde kardeş şehir uygulamasını tercih eden her belediyede olduğu gibi Ereğli Belediyesine de işbirliğinin artırılması, kültür alışverişi, sosyal hizmetler, uluslar arası yerel yönetimde görülen verimli uygulamaları kendi bölgesine entegre etme gibi kazanımlar sağladı.

9) Bu belediyelerin kardeş şehir seçilmesinde ne gibi kriterlere dikkat edildi?

Güney Kore-Kore savaşından süregelen dostluk göz önünde bulundurularak Kwangjin tercih edilmiştir.

10) Kardeş şehirlerde gençler ve eğitimleri için ne gibi çalışmalar yapıldı?

Ereğli'den G.Kore'ye yüksek lisans yapmak için giden gençlerimiz bulunmaktadır. Ereğli'de ise yüksek öğrenim kurumlarının yetersizliği sebebiyle karşılık arz etmemektedir ayrıca Kore şehidi Kamil Atalay'ın adını taşıyan Şehit Kamil Atalay ilk ve orta okuluyla Kwangjin'den bir okul arasında dostluk ziyaretleri yapılmaktadır.

11) Ereğli Belediyesi kardeş şehir uygulaması için herhangi bir bütçe ayırdı mı ve bir birim oluşturuldu mu?

Kardeş belediyeler ile karşılıklı geliştirilen projeler kapsamında anlık olarak meclis kararı ile bütçe çıkarılmaktadır. Belediyemiz bünyesinde bulunan Strateji geliştirme müdürlüğü Kardeş şehir uygulamasının denetimini ve işleyişini sağlamaktadır.

12) Kardeş şehir uygulamasının avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Dezavantajları: Demografik ve ekonomik istatistikleri Ereğli'ye kıyasla daha az olan bir kent ile kardeş şehir uygulamasına gitmek, Ereğli'ye sosyo-ekonomik açıdan bir katkı sağlaması mümkün olmamaktadır.

Avantajları: Yerel yönetimi tamamlayıcı bir unsurdur. Bilgi ve tecrübe aktarımının sağlanması tarafları gelişmişlik düzeylerini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmasına katkı sağlar. Her iki şehirde de çatışma ortamı yerini barışçıl ve çözüm odaklı bir ortama bırakır ve güçlü bir kültür alışverişi sağlar. Üstelik ülke tanıtımı ve turizmi açısından azımsanamayacak bir etkisi vardır.

SONUÇ

Yerel yönetimler il özel idaresi, köy ve belediye olmak üzere üçe ayrılırlar. Bunlar belirli bir bölgede yaşayan halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan birlikleridir. Bunlar içinde

ehemmiyetini sürekli koruyan belediye birlikleridir. Büyükşehir yasası ile birlikte belediyelere yüklenen sorumluluk bir kat daha artmıştır. Belediyeler sunmak zorunda oldukları hizmetleri bazen maddi anlamda güçleri yetmediğinden bazen de personel arazi gibi unsurların yetersizliğinden iş birliğine gitme ihtiyacı duymuşlardır. İş birliği türlerine birleşme, geçici işbirliği ve kardeş şehir uygulamaları gösterilebilir

Kardeş şehirler ikinci dünya savaşı sonrası savaşan ülkeler arasında tekrar dostluğu sağlamak hem de zayıf düşen ülkelerin yaralarını hızlı bir şekilde sarmaları amaçlanmıştır. Türkiye’de kardeş şehir uygulamaları 1960’larda başlamasına rağmen daha ileriki tarihlerde gelişmeye başlamıştır. Bunun nedeni teknolojinin gelişmesiyle iletişim ve ulaşımın daha kolay sağlanmasına, küreselleşen dünya küçük bir köy haline gelmesi, ülkemizde bu durumdan etkilenmesidir

Yukarı da her ne kadar da ülkemizde kardeş şehir ilişkileri güç geçtikçe gelişiyor tezi öne sürülmüş olsa da yaptığımız araştırmalarda genelde bu işbirliğinin evrak üzerinde kaldığı senede bir iki defa resmîyet gereği görüştükleri etkili ve verimli sonuca ulaşılmadığı görüyoruz.

Kardeş şehir ilişkilerinin yarar sağlayabilmesi daha yoğun görüşmeleri, yönetim şekli, teknoloji, kültürel gibi bağlamlarda etkileşime açık olmaları gerekmektedir. Personel ve öğrenci değişimine gidilerek hem şehirlerin dostluklarının pekişmesine hem de şehrin vatandaşlarının kendilerini geliştirmesine olanak sağlanmış olacaktır.

Belediyeler arası ekonomik gelir farklarının uç seviyede olması belediyelerin kendi hizmet bölgesine sağlayacağı verimliliği kısıtlayacağı düşünüldüğünden ekonomik seviyenin denk olması kardeş şehir ilişkilerinde fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akman, E. Akman, Ç. (2017). Türkiye’de kardeş şehir uygulamalarının dört büyükşehir belediyesi üzerinden nitel bir analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (229)

Akman, K. (2017). *Türkiye’de yerel yönetimlerin yerel demokrasi bağlamında irdelenmesi*, Erişim Tarihi: 09.Eylül.2018, https://www.akademikkaynak.com/wp-content/uploads/2018/02/Turkiyede_Yerel_Yonetimlerin_Yerel_Demokrasi.pdf

Aktulun E. (2015). *Yönetişim çerçevesinde ortaklıklar ve belediye kardeş şehir ilişkileri: Ankara büyükşehir belediyesi örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Aydın.

Belediye Kanunu. Erişim tarihi: 16. Haziran. 2018, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>

Berkün, S. (2017). Kamu açısından yönetim *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 6, (643-646)

Can H, (2007) Türk idare sisteminde vali *İl Özel İdaresi Yönetimi*. (90-9), Ankara: TODAİE Yayını

Çetin S.(2009) Yerel yönetim birimi olarak Türkiye’de il özel idareleri *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (252)

Eldem H.(2015) Yerel yönetimler reformunun bir parçası olarak köy kanunu tasarı taslağı *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1,(41-50)

Ertaş H. (2016) Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin görev ve sorumlulukları ile ilgili mevzuat ve karşılaştırmalı analiz *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 11, (97-110)

ERYILMAZ, B. (2010) Yönetim ilkeleri *Kamu Yönetimi, Anadolu Üniversitesi* 2145,*Eskişehir* (134-135),

Güngör H.(2007) 5302 sayılı il özel idaresi kanununa göre “il genel meclisi” *İl Özel İdaresi Yönetimi* (27-29) , Ankara: TODAİE Yayını

İller idaresi genel müdürlüğü. Erişim Tarihi: 01. Eylül .2018 (<http://www.migm.gov.tr/genel-istatistik> 20.06.18)

Kızılböğ, R. (2011). Köy idaresine yönelik kanun tasarısındaki düzenlemeler. *Öneri Dergisi*, 9),(187)

Kocaoğlu M.Geziçi H.(2018) Dünyada ve Türkiye’de kardeş şehir uygulamaları *ÇYYD*, 2, (114)

Özhan, H., E. Yeter. (1995), *Mahalli idare birlikleri*,(8-15) TBD-KAV Yayınları, Ankara.

Sayan, İ. (2013) *Türkiye’de idari sistem ve örgütlenme*. Erişim Tarihi: 09.Eylül.2018, http://www.kas.de/wf/doc/kas_34517-1522-12-30.pdf?130529081937

Toprak, Z. (2004), “Türkiye’de belediyelerde sınırdışı işbirliği ve kardeş kentler”; İsveç ve Türkiye’de Yerel yönetimler ve Avrupa Birliği, TBB Yayını, Ankara: 20

Türk Dünyası Belediyeler Birliği(2016) s.3

Türkiye

Belediyeler

Birliği

(www.tbb.gov.tr/download.php?dosya=storage/catalogs/0079232001366922824.pdf&dosyaAdi=karde-s-shirler-karde-s-shirlerin-onemi)

Türkiye mülki idare bölümleri envanteri . Erişim tarihi: 17. Haziran.2018, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>

Yılmaz S.,Yoluk M.(2012) Merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkileri. *Kamu Yönetimi TODAİE 2011-2012 Dönemi*

. Zengin, G. (2011) Yerel yönetimler arası işbirliği modelleri: Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerindeki yerel yönetim birlikleri üzerine bir inceleme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (86-90)

Zeren, H. Aktulun, E.(2018) *Yönetişim çerçevesinde ortaklıklar ve belediye kardeş şehir ilişkileri: Ankara büyükşehir belediyesi örneği*. Erişim Tarihi: 01.Eylül.2018 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/522286>

TURİZMİN EKONOMİK KATKILARININ TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Bozkurt¹

Engin Koçka²

Gökhan Akar³

ÖZ

Uluslararası turizm hareketlerinin gelişmesi ülkelerin ekonomik yapılarına önemli katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda turizm sektörü özellikle döviz girdisi sağlaması, istihdam olanaklarını arttırması ve dış ticaret üzerindeki etkisiyle ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası turizm gelirlerinin önemi ve ülke ekonomileri için sağladığı katkıların makroekonomik göstergeler açısından incelenmesidir. Çalışmada, Dünya Bankası ve Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi verileri kullanılmıştır. Bu veriler yardımıyla Dünya da en çok uluslararası turizm hareketliliğinin yaşandığı ülkeler ile en fazla turizm geliri elde eden ülkelerin farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda en fazla turizm geliri elde eden ilk beş ülke ve Türkiye'nin turizm gelirleri ve makroekonomik göstergeleri incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre dış ticaret hacimleri yüksek olan Çin ve ABD için turizm gelirlerinin de çok yüksek olduğu, Fransa ve İspanya'da ise turizm gelirlerinin dış ticaret açığının tamamını finanse edebilecek büyüklükte olduğu gözlemlenmiştir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinden Tayland'da turizm sektörünün dış ticarettten daha fazla döviz kazancı sağladığı, Türkiye'de ise turizm gelirleri yıllar itibariyle artmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında turist sayısında artış yaşamasına rağmen turizm gelirleri istenilen seviyede olmayan ülkeler için turizm gelirlerini arttırarak ülke ekonomileri üzerinde beklenen olumlu etkilerin gözlemlenebilmesi için politika önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Dış Ticaret, İstihdam

Jel Kodları: F49, J21, Z3

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, K.M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, mail@mehmetbozkurt.org

²Yüksek Lisans Öğrencisi, K.M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, engin.kocka@hotmail.com

³Dr. Öğr. Üyesi, K.M.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gakar@kmu.edu.tr

EVALUATION OF THE ECONOMIC CONTRIBUTION OF TOURISM IN TERMS OF TURKEY AND SELECTED COUNTRIES

ABSTRACT

Development of international tourism mobility has significantly contributed to economic structure of countries. In this regard, tourism sector stands out with providing foreign currency inflow, increasing the employment opportunities and influencing on foreign trade. The aim of this paper is to examine the importance of international tourism revenue and contributes for economies in terms of macroeconomic indicators. World Bank and World Tourism and Travel Council data were used in the study. By the help of this data, it has been determined that the countries with the most international tourism mobility and the countries with the highest tourism income are different in the world. In this direction, it has been analyzed the top five countries which earned the most tourism revenues and Turkey's tourism revenue and macroeconomic indicators. The study results that China and USA have high foreign trade volume as well as very high tourism revenue, on the other hand it has been examined that tourism revenue is as large as to finance the foreign trade deficit in France and Spain. In Thailand which is one of developing economies, tourism sector has gained foreign currency more than foreign trade, in Turkey which is also one of developing economies, tourism revenues has increased by years. In the conclusion of the study, policy proposals were included in order to observe the expected positive impact on economies by increasing tourism revenue for the countries which tourism revenue is not increasing on the expected level in despite of increasing number of tourists.

Keywords: Tourism, Foreign Trade, Employment

JEL Codes: F49, J21, Z3

GİRİŞ

Bir ekonominin büyümesi için ihtiyaç duyulan döviz kaynağının iç piyasadan sağlanamaması ülkeleri ihracata dayalı büyüme modeli benimsemesine neden olmuştur. Ülkenin dış ticaret ve sanayinin finansmanı için gerekli olan döviz kaynağının sadece ihracat gelirleri ile sağlanamaması, bunun yanında döviz getirisi sağlayacak diğer faaliyetlere yönelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, döviz kazandırıcı etkisi yüksek faaliyetlerden biriside turizmdir (Alagöz ve Erdoğan, 2008:215).

Turizm bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kazanım sağlayan önemli hizmet sektörlerinden birisidir. Bu nedenle turizm avantajı bulunan gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler uluslararası turizme önem vererek ekonomik gelişmelerini hızlandırmayı amaçlamaktadırlar (Çetintaş ve Bektaş, 2008:37). Aynı zamanda emek yoğun olan turizm bol döviz kazancı sağlayan ve bacasız sanayi olarak nitelendirilen önemli bir sektördür. Ayrıca turizm sektörü için döviz kazancının maliyeti diğer ekonomik sektörlerin ihracat maliyetine göre düşük kaldığından, uluslararası ticarete petrolden sonra ikinci sırayı almaktadır (Bahar ve Baldemir, 2008:99). Turizm sadece ülke bazında değil aynı zamanda yerel halk içinde önemli fayda sağlamaktadır. Kırsal turizmin geliştiği bölgelerde, turistlerin gezdiği ve konakladığı bölgeler yerel yönetimler tarafından bu faaliyetlere uygun hale getirilmeye çalışılır. Böylelikle bölgede gelişmiş altyapı, elektrik, telefon, temiz içme suyu gibi yatırımlar ile bölgenin gelişimine katkı sağlanır.

Turizm faaliyetleri özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, kalkınmasına kaynak sağlayabileceği sektörlerden birisidir. Ülkelerin sahip olduğu sosyo-kültürel yapıyı, tarihi ve doğal güzellikleri ekonomik kazanca dönüştüren turizm faaliyetleri sağladığı döviz kazancı ile gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun olan dış ticaret açığı ve cari açığın finansmanı için önemli bir gelir kaynağı olmuştur (Terzi ve Pata, 2017:46).

Tüm bunların yanında emek-yoğun bir sektör olan turizm, sağladığı istihdam ile işsizlik sorununa bir çözüm olabilmektedir. Önsel ve gerisel bağlantıları yüksek olan turizm, sektörde hizmet veren otel, motel, restoran, bar, seyahat acenteleri vb. ile doğrudan istihdam sağlamaktadır. Bunun yanında işletmelerin duyduğu mal ve hizmet ihtiyacını gideren, turizm işletmelerin yapmış oldukları harcamalar sayesinde farklı alanlarda yaratılan istihdam ise dolaylı istihdamdır (Ünlüönen ve Şahin, 2011). Doğrudan veya dolaylı biçimde toplamda yaptığı katkı ile iş imkânı sağlayan önemli bir sektör olan turizm, özellikle gelişmekte olan ülkelerde istihdam oluşturacak alanların sınırlı kalması nedeniyle sektöre olan ilgiyi arttırmaktadır (Kaya, 2012). Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC)'nin 2017 verilerine göre dünya genelinde 322 milyondan fazla kişiye iş imkânı sağlayan turizm sektörü, toplam istihdamın %10,08'ini oluşturmaktadır (WTTC, 2018).

Turizm İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişme gösterirken, küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında sınırların ortadan kalkmasıyla daha da büyük ölçüde hız kazanmıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm örgütü UNWTO (2017)'nin yayınlamış olduğu rapora göre 1950 yılında dünya genelinde 25 milyon uluslararası turizm ziyareti, 2016 yılı itibariyle 1.235 milyar ziyarete ulaşmıştır. Bir önceki yıla

göre 46 milyon artış gösteren turizm sektörü %3,9 büyüme sağlamıştır. Türkiye ise bu rapora göre dünyada en fazla turizm ziyaretinin yapıldığı ilk 10 ülke arasında yerini almaktadır.

Bu çalışmada ülkeler açısından önemli bir potansiyel kabul edilen turizm sektörünün, seçilmiş ülkelerde sağladığı döviz kazancı ve makroekonomik göstergeleri incelenerek Türkiye ile karşılaştırması yapılmıştır. Çalışma kapsamında 2006-2016 yılları arasında ki turizm sektörüne ait çeşitli veriler ile makroekonomik göstergeler tablo ve grafik yardımıyla incelenecektir. Sonuç bölümünde ise aradaki farklılıkların temel sebeplerinden bahsedilerek çözüm politikaları önerilecektir.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Turizm, gelişmekte olan birçok ülkenin sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınmasına kaynak sağlayan önemli bir faktördür. Ekonomik birçok getirisinin yanında ülkelerin sosyolojik ve kültürel olarak kaynaşmasını sağlayan turizm, en önemli hizmet sektörlerinden birisidir. Gelişmekte olan birçok ülke için; en az dış ticaret kadar önemli derecede döviz girişi sağlayan turizm, dış ticaret kalemindeki açıkların finanse edilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

Turizm ve dış ticaret arasında yapılan çalışmaların günümüzdeki sayısı oldukça sınırlı düzeydedir. Yapılan çalışmaların genel çoğunluğu ihracat ve büyüme arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalardan kısaca bahsedecek olursak: Bir turizm ülkesi olan Hawaii üzerinde incelemede bulunan Ghali (1976) Hawaii'nin büyümesinde turizm ve ihracat oranlarını karşılaştırmış ve turist harcamalarındaki döviz gelirinin, ihracat gelirinin yedi katı olduğunu gözlemlemiştir.

Avusturya için araştırmada bulunan Kulendran ve Wilson (2000)'un yapmış oldukları Granger nedensellik testine göre uluslararası ticaret ve turizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Çin üzerine incelemede bulunan Shan ve Wilson (2001) ise yapmış oldukları VAR analizi sonuçlarında Çin'in en çok dış ticaret ilişkisinin olduğu ABD, Japonya, Avustralya ve İngiltere'nin yine bu ülkeye en çok turist gönderen ülkeler olduğunu gözlemişlerdir. Araştırma sonunda uluslararası turizm ve ticaret arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu bulgusu ortaya çıkmaktadır.

Balaguer ve Cantavella-Jordá (2002)'nin İspanya ekonomisi üzerinde yapmış oldukları araştırmada eş bütünleşme ve nedensellik testlerini kullanarak, turizmin İspanya üzerindeki ekonomik büyüme üzerindeki katkısını incelemişlerdir. Bunun sonucunda ekonomik büyüme ve turizm arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu, İspanya ekonomisinde turizm gelirlerinin, dış ticaret açıklarını kapatmada etkili olduğunu gözlemlemişlerdir.

Sugiyarto, Blake ve Sinclair (2003) Endonezya üzerine yapmış oldukları araştırmada küreselleşme ve turizm ilişkisini ortaya koymuşlardır. Çalışmalarının sonucunda turizm büyümesinin, küreselleşmenin olumlu etkilerini güçlendirdiği ve olumsuz etkileri azalttığına değinmişlerdir. Dritsakis (2004), Yunanistan ekonomisinde 1960-2000 yılları arasını inceleyerek uzun dönemde turizm ve ekonomik büyümeyi VAR analiziyle test etmiştir. Test sonucunda turizm gelirleri, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkiyi tespit etmiştir.

Skerritt ve Huybers (2005)'in yapmış olduğu araştırmada ise ekonomik kalkınma ve turizm arasındaki ilişki incelenmiş ve turizmin ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etki yarattığı sonucuna

ulaşmıştır. Çalışmada gelişmekte olan ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olarak görülen turizm sektörünün önemi vurgulanırken, en küçük kareler yöntemi (EKK) ve panel data verileri kullanılarak yapılan incelemede kişi başına düşen milli gelirin arttırılması için kaynakların az verimli sektörlerden alınarak turizme yönlendirilmesinden bahsedilmiştir.

Oh (2005)'un Kore 1975-2001 dönemi için yapmış olduğu çalışmada ise VAR analizi yaparak turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgularında ise sadece kısa dönemde turizm ve büyüme arasında ilişki gözlemlenirken, uzun dönemde Kore ekonomisi için turizm ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Fayissa, Nsiah ve Tadasse (2008)'in 42 Afrika ülkesinin panel verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışma sonucunda, uluslararası turizm gelirlerindeki %10'luk bir artışın kişi başına düşen milli gelirden %0,4'lük bir artış gerçekleştirdiğini gözlemlemiştir. Ayrıca turizm gelirlerinin sahra altı ülkelerin mevcut GSYH'ni arttırdığı gibi yapılacak olan yeni yatırımlar ile bölgede refah artışı sağlayacağını savunmuşlardır.

Tang (2011)'in Malezya üzerine yapmış olduğu çalışmada, Ocak 1989-Mayıs 2010 arasındaki aylık verileri kullanarak Granger nedensellik testi oluşturmuştur. Çalışmanın sonucunda Malezya için 2005 yılına kadar turizm gelirleri ekonomik büyüme üzerinde etkiliyken, 2005 sonrasında istikrarsız bir seyir halinde olduğu gözlemlenmiştir. Malezya için turizm uzun dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlasa da bunun kalıcılık sağlamadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Mishra, Rout ve Mohapatra (2011), Hindistan için yaptıkları çalışma ile 1978 ile 2000 yılları arasındaki verileri zaman serileri yardımıyla test etmişlerdir. Augmented Dickey-Fuller birim kök testi ve Johansen eşbütünleşme analizi sonuçlarında uzun dönemde turizmden, reel GSYH'ye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Turizm gelirlerinin, gelir eşitsizliğini arttırdığı şeklinde ortaya atılan fikirlerden hareketle Alam ve Paramati (2016) 492 gelişmekte olan ülkenin 1991-2012 yılları arasındaki kişi başına düşen milli hasıla, gini katsayısı, dış ticaret açıklığı ve turizm gelirleri gibi değişkenleri kullanarak ekonometrik modeller ile test etmişlerdir. Çalışmalarının turizm hizmetlerinin birkaç çok uluslu şirket (ÇUŞ) tarafından sağlanmasından kaynaklı, turizm gelirlerinin gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğini uzun dönemde arttırdığına yönelik sonuca ulaşmışlardır.

Chaisumpunsakul ve Pholphirul (2017), uluslararası ticaretin uluslararası turizmi teşviki üzerine yaptıkları çalışmada, Tayland ülkesinin ticaret ortaklığı bulunan 207 ülke ile veri seti oluşturmuşlardır. Ticaret açıklığı ve turizm arasında pozitif korelasyon tespit edilen çalışmanın sonucunda ithalat gerçekleştirilen ülkelerin uzun dönemde turizm talebinin %59'unu oluşturduklarını tespit etmişlerdir.

Farklı ülkelerde ve zaman aralıklarında yapılan çalışmaların genel bütününde turizmden büyümeye doğru bir ilişkinin olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Diğer ülkeler için yapılan çalışmaların benzerine Türkiye içinde rastlamak mümkündür. Bunlardan ilk olarak göze çarpanı Uysal, Erdoğan ve Mucuk (2004)'un yapmış oldukları çalışmadır. Araştırmalarında 1992-2003 yılları arasındaki turizm gelirleri ve GSMH değerlerini birim kök testi (ADF), Granger nedensellik testi ve regresyon analizi

yardımla test etmişlerdir. 1980’li yıllardan itibaren uygulanmakta olan turizm teşvik politikalarının olumlu sonuç verdiğini ve Türkiye ekonomisi açısından turizm gelirleri ve GSMH değişkenleri arasında bir ilişkinin var olduğunu turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ifade edilmiştir.

Bahar (2006) tüm dünya üzerinde hizmet ticaretinin %30’unu tek başına oluşturan turizmin, Türkiye ekonomik büyümesi üzerine etkisini VAR analizi ile test etmiştir. 1963-2004 yılları arasındaki turizm gelirleri ve GSMH verilerini VAR modeliyle inceleyen Bahar (2006) çalışmasının sonucunda her iki değişken arasında uzun dönemde karşılıklı ilişki gözlemlenmiştir. Ayrıca turizm gelirlerindeki %1’lik bir artışın GSMH üzerinde 0.16 birimlik bir artış yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye üzerine bir diğer çalışmada Alagöz ve Erdoğan (2008)’in “İhracat ve Turizm Gelirlerindeki Değişimin Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi” adlı çalışması olmuştur. 1985-2005 dönemindeki ihracat ve turizm gelirlerindeki değişimlerini inceleyen Alagöz ve Erdoğan çalışmalarının sonucunda en büyük döviz getirisi sağlayan ihracatın arttırılmaya çalışıldığında yatırım mallarındaki ithal girdi payından dolayı, ihracat artışına paralel ithalatında arttığını ve dış ticaret dengesi üzerine yarattığı o olumsuz etkiyi gözlemlenmişlerdir. Döviz kazancı için ihracatın yanında, turizm gelirlerinin de artmasının olumlu yönlerine değinilen çalışmada bu iki kalemdeki artışın dış ticaret açığını kapatacağı gibi büyümeyi de pozitif yönde etkileyeceği tespit edilmiştir.

Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerini ARDL yöntemi ile test eden Çetintaş ve Bektaş (2008), kısa dönemde iki değişken arasında bir ilişki gözlemleyemezken turizmin uzun dönemde ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğunu ve turizm yönlü büyüme hipotezinin Türkiye’de geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bahar ve Baldemir (2008)’in uluslararası ticaret ve uluslararası turizm arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu çalışmasında, Türkiye’nin 1980-2005 yılları arasındaki ihracat ve turizm gelirlerini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda ise turizmden ihracata doğru tek yönlü bir ilişkiyi gözlemlenmişlerdir.

Yamak, Tanrıöver ve Güneysu (2012), Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme ilişkisini sektör bazında ele almıştır. 1968-2006 yılları arasındaki toplam ve turist başına düşen GSMH’deki tarım, sanayi ve hizmet kısa ve uzun dönem etkilerini sınımlardır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) yöntemleri ile durağanlığı test eden Yamak ve diğerleri. (2012) kısa dönem için Granger nedensellik testi, uzun dönem içinde Engle-Granger ve Johansen koentegrasyon testleri yardımcıyla ampirik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarının sonucunda uzun dönemde, turizm gelirleri ve turist başına düşen turizm gelirlerinin ekonomi üzerinde bir ilişkinin olmadığı kısa dönemde ise turizm gelirlerinin sadece hizmet sektörü üzerinde anlamlı bir etkisi gözlemlenmişlerdir.

Çoban ve Özcan (2013) Türkiye’nin turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye istinaden çalışmalarında 1963-2010 yılları arasındaki verilerini incelemişlerdir. Eşbütünlük ve nedensellik testlerinin sonuçlarına göre Türkiye için kısa dönemde iki değişken arasında bir ilişki bulunamazken, uzun dönemde turizmin büyüme üzerinde etkili olduğu sonuna ulaşılmıştır.

Polat ve Günay (2014) diğer çalışmalardan farklı olarak, yapmış oldukları çalışmayla ihracat ve turizm gelirlerini birlikte inceleyerek ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmişlerdir. Çalışmada 1969-2009 yılları arasındaki verileri kullanarak Johansen eş bütünleşme testi ihracat ve turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğu, Türkiye’de uzun dönemde ihracat ve turizme dayalı ekonomik büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Alp ve Genç (2015) ise Türkiye’de turizm gelirlerinin, ödemeler bilançosunda hizmetler hesabına katkısını ve bununca cari işlemler dengesine olan etkisini incelemiştir. Ocak 2003 ve Eylül 2013 arasındaki dönemi TAR-VEC yöntemi ile test ettikleri bu çalışmada, turizm gelirlerinin hizmetler hesabına ve cari işlemler dengesine etkisinin pozitif olduğu gözlemlenmiştir.

Öncel, Torusdağ ve İnal (2016), döviz kuru ve turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi gözlemlenmiştir. Çalışmalarında 2003 ile 2015 yılları arasındaki çeyreklik dönemlere ait verilerini, Toda-Yomamoto nedensellik analizi, FMOLS ve DOLS katsayı tahmincisi ile test etmişlerdir. Çalışma sonucunda analiz edilen dönem için iki değişken arasında eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri olduğu saptanmıştır.

Özcan ve Yorgancılar (2016), uluslararası ticaret ve turizm arasında ki ilişki inceledikleri çalışmalarında ise Türkiye üzerine seçilmiş bazı yılları kullanarak turizm gelirleri, ihracat, ithalat ve toplam ticaret verilerini incelemiştir. Granger nedensellik ve Toda-Yomamoto yaklaşımlarını kullandıkları çalışma sonucunda turizm ile ihracat ve toplam ticaret hacmi arasında çift yönlü, ihracat ile tek yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Toda-Yomamoto sonucuna göre ise turizmden diğer tüm değişkenler tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Karaçor ve Konya (2017), 1963-2016 yılları arasındaki Türkiye’de turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına birim kök testi (ADF), nedensellik analizi ve regresyon analizi yaparak test etmişlerdir. Granger ve Johansen koentegreston (eş bütünleşme) kullanılarak yapılan testler ile kısa dönemde iki değişken arasında bir ilişki gözlenemezken, uzun dönemde turizm gelirlerinin ekonomik büyümeye göre etkilendiği gözlemlenmiştir. %1’lik bir ekonomik artış, ekonomik büyümede yaklaşık %0,50’lik bir azalışa sebep olduğu tespit edilmiştir.

Paksoy, Yenipazarlı ve Bulut (2018), Türkiye’de turizmin toplam istihdam üzerinde yaratmış olduğu etkiyi araştırdıkları çalışmalarında ise 2012-2017 yılları arasındaki yerli ve yabancı turistlerin yapmış oldukları harcama verileri ve toplam istihdam verilerini VAR analizi ile incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye’de turizm sektöründe yaşanan gelişmelerin toplam istihdam üzerinde büyük etki yaratmadığı, turizmde %100’lük bir artışın toplam istihdama sadece %2,9 oranında bir katkı sağladığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Yapılan tüm çalışmalar sonucunda genel çerçevede turizm ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda ise turizme dayalı büyüme modelinin geçerli olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlardan hareket ile üçüncü bölümde, Türkiye’nin dünya turizm sektöründen almış olduğu payı ve yıllar içerisindeki gelişimi incelenecektir.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TURİZM

Günümüzde turizm, gelir yaratıcı ve döviz kazandırıcı etkisi ile dünya ekonomilerinin önemli bir sektörü olarak kabul edilir. 1950'li yıllardan sonra küreselleşmenin de etkisi ile tüm dünyada önemli bir gelişme sağlamaya başlayan turizm sektörü, bu dönemden itibaren neredeyse kesintisiz bir büyüme sergilemiştir. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınmasının önemli bir faktörü haline gelen turizm, birçok ülkede ihracattan sonra ikinci sırada gelerek en fazla döviz kazancı sağlayan sektör konumundadır.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü UNWTO (2017)'nin yayınlamış olduğu rapora göre turizm, 2009 krizinden sonra yedi yıldır ardışık büyüme sergilemiş ve son beş yılda dünya ticaretinden fazla büyümüştür. Aynı rapora göre 1.4 trilyon dolar harcama ile dünya toplam GSMH'nin %10'nunu oluşturan turizm sektöründe, her on çalışandan birini istihdam etmektedir.

Dünya Bankası'nın "Uluslararası Turizm Varış Sayısı" verilerinden hazırlanan Tablo 1 incelendiğinde 2016 yılına göre dünyada en çok turizm ziyaretinin gerçekleştiği ülke 82.5 milyon kişi ile Fransa olmaktadır. Fransa'yı 75.6 milyon kişi ile ABD ve 75.3 milyon kişi ile İspanya takip etmektedir. Türkiye ise 2016 yılına göre 30.2 milyon kişi ile uluslararası turizm hareketliliğinde fazla turist ziyaret ettiği 10. ülke olmuştur.

Turizm gelirleri büyümeye olan katkılarının yanında dış ticaret açığının kapatılmasında önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Türkiye'de 1980'lerden sonra ithal ikameci modelden ihracata dayalı sanayileşme modeline geçiş ile birlikte turizm, büyüme üzerinde etkili bir sektör olmaya başlanmış ve dış ticaret açığının finanse edilmesinde kullanılmıştır (Fikri, 2017:102).

Tablo 1: En Fazla Turist Çeken Ülkeler (Milyon kişi)

		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	Fransa	77.9	80.8	79.2	76.7	76.6	80.4	81.9	83.6	83.7	84.4	82.5
2	ABD	50.9	56.1	58.0	55.1	60.0	62.8	66.6	69.9	75.0	77.4	75.6
3	İspanya	58.0	58.6	57.1	52.1	52.6	56.1	57.4	60.6	64.9	68.1	75.3
4	Çin	49.9	54.7	53.0	50.8	55.6	57.5	57.7	55.6	55.6	56.8	59.2
5	İtalya	41.0	43.6	42.7	43.2	43.6	46.1	46.3	47.7	48.5	50.7	52.3
6	İngiltere	30.6	30.8	30.1	28.1	28.2	29.3	29.2	31.0	32.6	34.4	35.8
7	Almanya	23.5	24.4	24.8	24.2	26.8	28.3	30.4	31.5	32.9	34.9	35.5
8	Meksika	21.3	21.6	22.9	22.3	23.2	23.4	23.4	24.1	29.3	32.0	35.0
9	Tayland	13.8	14.4	14.5	14.1	15.9	19.2	22.3	26.5	24.8	29.9	32.5
10	Türkiye	18.9	26.1	29.7	30.1	31.3	34.6	35.6	37.7	39.8	39.4	30.2

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 2 yardımıyla en fazla turizm geliri elde eden ülkelere bakıldığında ise sıralamanın aynı şekilde olmadığı göze çarpmaktadır. 2016 yılında dünya genelinde en fazla turist ziyaret ettiği Fransa, gelir bakımından 5. sırada yer alırken 42.6 milyar dolar gelir elde edebilmiştir.

Turist ziyareti bakımından ikinci sırada olan ABD ise en fazla gelir elde eden ülke konumuna yükselerek 2016 yılı itibarıyla 205.9 milyar dolar gelir elde etmektedir. Tabloya Türkiye açısından bakacak olursak en çok turizm ziyaretinin gerçekleştiği 10. ülke olan Türkiye, gelir bakımından aynı düzeyi koruyamadığı görülmektedir. 2016 yılında Avusturalya, Hong Kong(Çin), Japonya, Makao(Çin), Hindistan, Meksika ve Avusturya'nın gerisinde kalan Türkiye, gelir bakımından dünya genelinde 16. sırada yer alabilmiş ve 18.7 milyar dolar turizm gelir elde etmiştir.

Tablo 2: En Fazla Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler (Milyar Dolar)

		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	ABD	105	119	133	119	137	150	161	177	191	205	205
2	İspanya	53	59	64	55	54	62	57	62	65	56	60
3	Tayland	13	16	18	16	20	27	33	41	38	44	48
4	Çin	33	37	40	39	45	48	50	51	44	44	44
5	Fransa	46	54	57	49	46	55	53	56	58	44	42
6	İngiltere	36	41	37	32	34	38	40	44	50	45	41
7	İtalya	38	42	46	40	38	43	40	43	45	39	40
8	Almanya	32	36	39	34	34	38	38	41	43	36	37
9	Avustralya	17	21	23	24	28	31	31	30	31	28	32
10	Hong Kong	11	13	15	15	21	27	31	36	39	35	31
16	Türkiye*	17	19	23	22	22	25	25	27	29	26	18

Kaynak: Dünya Bankası

Turizm sektöründen elde edilen gelirler dış ticaret, istihdam, ekonomik büyüme ve milli gelir gibi birçok ekonomik faktöre olumlu etki etmektedir. Turizm gelirlerindeki olumlu veya olumsuz değişme diğer makroekonomik faktörler üzerinde de etki yaratacaktır. Bu yüzden çalışmada turizm gelirleri bakımından en fazla gelir elde eden dünyanın ilk beş ülkesi ABD, İspanya, Tayland, Çin ve Fransa'nın ve Türkiye'nin makroekonomik göstergeler açısından incelenecektir.

Aşağıdaki tablolardaki negatif değerler ilgili yılda dış ticaret açığının yaşandığını gösterirken, turizm gelirlerinin dış ticaret dengesine olan oranında ki %100'ün üzerindeki değerler dış ticaret açığının tamamının turizm gelirleri tarafından finanse edilebilecek güçte olduğunu ve dış ticaret açığından daha fazla turizm geliri elde edildiği anlamını taşımaktadır.

2.1 ABD'de Turizm

Tablo 3'de 2006 ve 2016 yılları arasında ABD'nin bazı makroekonomik göstergeleri ile birlikte turizm gelirlerinin ülke ekonomisine yaratmış olduğu katkı gözlemlenmektedir.

2006 yılında 13.85 trilyon dolar GSYH'ya sahip olan ABD, geçen on yıllık süreçte yaklaşık 5 trilyon dolarlık bir artış ile 2016 yılında 18.62 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde ihracatını,

ithalata oranla daha fazla arttıran ABD, dış ticaret açığında küresel kriz ve sonrasında bir azalma meydana gelmiştir. İlgili dönemde hızlı bir çıkış yakalayan hizmet sektörü, 2006 yılı itibariyle toplam 397.5 milyar dolarlık bir gelir sağlarken 2016 yılında ABD ekonomisine 733.5 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

Tablo 3: ABD Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri ve Turizm Gelirlerinin Payı

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GSYH (Trilyon \$)	13.8	14.4	14.7	14.4	14.9	15.5	16.1	16.6	17.4	18.1	18.6
Mal İhracat (Trilyon \$)	1.04	1.16	1.30	1.07	1.29	1.49	1.56	1.59	1.63	1.51	1.45
Mal İthalat (Trilyon \$)	1.87	1.98	2.14	1.58	1.93	2.23	2.30	2.29	2.38	2.27	2.20
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-837	-821	-832	-509	-648	-740	-741	-702	-751	-761	-752
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	397	467	513	492	543	605	633	678	721	731	733
Turizm Gelirleri (Milyar \$)	105	119	133	119	137	150	161	177	191	205	205
Turizm Gelirleri/Hizmet Gelirleri (%)	%26	%25	%26	%24	%25	%24	%25	%26	%26	%28	%28
Turizm Gelirleri/Dış Ticaret Dengesi (%)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	%12	%14	%16	%23	%21	%20	%21	%25	%25	%26	%27

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Turizm gelirlerini de bu dönemde yaklaşık 100 milyar dolar arttıran ABD, 2016 yılında 205.9 milyar dolar turizm geliri elde etmektedir. Ayrıca bu dönemde hizmet gelirlerindeki artış turizm gelirlerine oranla daha yüksek olduğu için turizm gelirlerinin hizmet içerisindeki payında pek fazla bir değişiklik görülmemektedir. 2006 yılında hizmet gelirlerinin %26,4'ünü oluşturan turizm gelirleri, 2016 yılında %28'lik bir paya sahiptir.

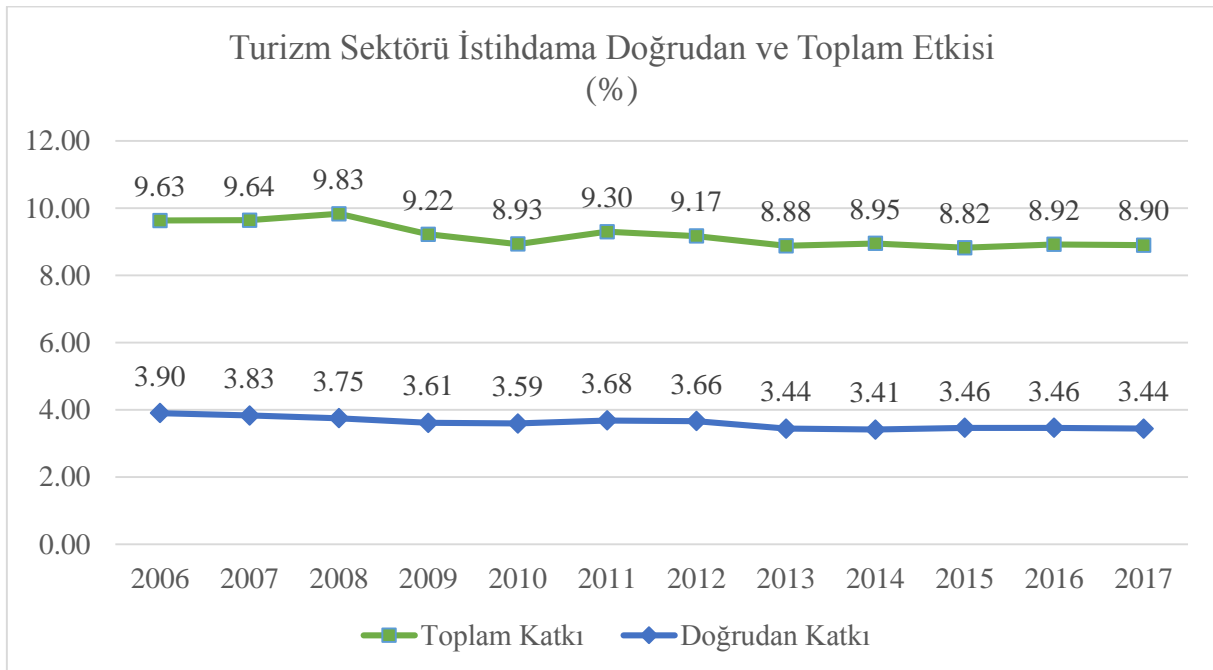
Tablo 3'de dikkat çeken bir diğer nokta ise turizm gelirlerinin, dış ticaret açığına oranındaki artıştır. Yıllar itibariyle azalan dış ticaret açığı ile birlikte artış gösteren turizm gelirleri, dış ticaret açığının finansmanı konusundaki payı artış göstermiştir. 2006 yılında dış ticaret açığının yalnız

%12,5'ini finanse edebilen turizm gelirleri, 2016 yılına gelindiğinde %27,3'ünü finanse edebilecek büyüklüğe ulaşmaktadır.

İstihdam konusunda aşağıdaki grafikte, doğrudan katkı ile sektöre faaliyet gösteren otel, motel ve restoran gibi turizmin birincil unsurunu oluşturan işletmelerdeki istihdama yapmış olduğu katkıyı göstermektedir. Toplam katkı ise doğrudan katkı ile birlikte, dolaylı yoldan yaratılmış istihdamın toplamıdır.

Turizm sektörünün ABD'de yarattığı istihdam için bir gerileme söz konusudur. Turizm 2006 yılında istihdama doğrudan %3,90'lık bir katkı yaparken, sektörel bağlantılarıyla birlikte toplam olarak %9,63'lük bir katkı sağlamaktadır. Fakat son dönemde turizm gelirleri artarken, gelişen hizmet sektörü ve oluşan farklı iş alanlarıyla birlikte turizm sektörünün istihdama olan katkısı, doğrudan ve toplam olarak azalmıştır.

Grafik 1: ABD Turizm Sektörünün İstihdama Doğrudan ve Toplam Etkisi (%)

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC).

2.2 İspanya'da Turizm

Tablo 4'de ise dünyada en çok turizm geliri elde eden ikinci ülke konumunda olan İspanya'ya ait veriler bulunmaktadır. Tablonun birinci satırında yer alan GSYH'ye bakıldığında 2008 yılına kadar gelirini arttıran İspanya, küresel krizden ciddi bir biçimde etkilendiği görülmektedir. 2008 yılında 1.63 trilyon dolar GSYH'ye sahip olan İspanya, kriz sonrasında tekrar aynı başarıyı sağlayamamıştır. Küresel krizden en fazla etkilenen ülkeler arasında olan İspanya'da GSYH'de 2008 öncesi başarısını yakalayamadığı görülmektedir.

Dış ticaret tarafında ise ihracatını arttıran İspanya 2006 yılında 211.5 milyar dolar olan ihracat, 2016 yılına gelindiğinde 280.9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalatta ise 2008 yılındaki yüksek miktarın ardından düşüşe geçen ithalat, 2016 yılında 300 milyar dolar seviyesinde

gerçekleşmiştir. Kriz sonrasında alınan tedbirler ile birlikte ihracatını, ithalatına oranla daha fazla arttıran İspanya 2006 yılında 108.5 milyar dolar olan dış ticaret açığı 2016 yılında 19.2 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

2006 ve 2016 yılları arasında gelişme gösteren hizmet sektörüyle birlikte hizmet gelirini arttıran İspanya için turizm gelirleri artmasına rağmen, turizm gelirlerinin hizmet gelirleri içerisindeki payı düşmüştür. İspanya ekonomisi için asıl önemli nokta ise turizm gelirlerinin dış ticaret açığına olan oranı olmaktadır. Dış ticaret açığındaki daralma ile birlikte açığın finansmanındaki turizmin payı giderek arttığı gözlemlenmektedir. Öyle ki 2011 yılından sonra %100'ün üzerine çıkan oran ile turizm gelirlerinin dış ticaret açığının tamamını finanse edebildiği gibi ülke ekonomisi için artı bir kazanç sektörü konumuna gelmektedir. Sonraki yıllarda da süreklilik arz eden bu durumla birlikte İspanya ekonomisi açısından turizm gelirlerinin hayati önem taşıdığı gözlenmektedir.

Tablo 4: İspanya Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri ve Turizm Gelirlerinin Payı

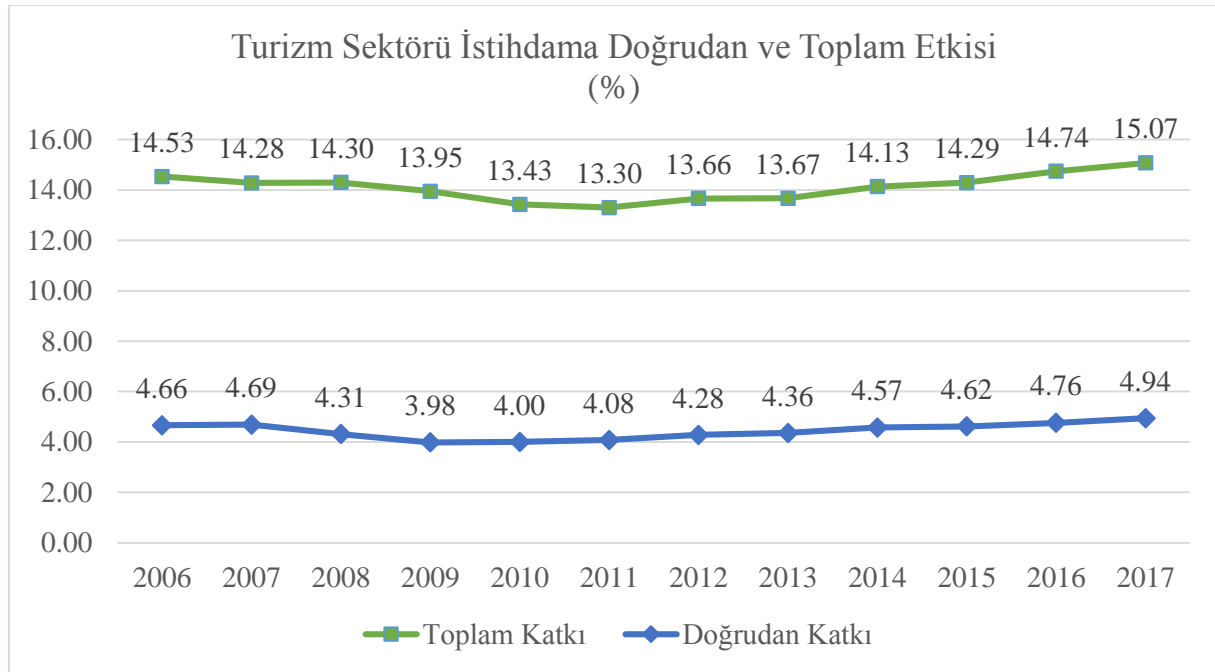
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GSYH (Trilyon \$)	1.26	1.47	1.63	1.49	1.43	1.48	1.33	1.36	1.37	1.19	1.23
Mal İhracat (Milyar \$)	211	261	284	228	253	300	288	312	317	277	280
Mal İthalat (Milyar \$)	320	389	413	286	316	362	325	331	347	302	300
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-108	-128	-128	-57	-63	-61	-37	-18	-29	-24	-19
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	103	119	132	112	112	130	122	126	133	118	126
Turizm Gelirleri (Milyar \$)	53	59	64	55	54	62	57	62	65	56	60
Turizm Gelirleri/Hizmet Gelirleri (%)	%51	%49	%48	%49	%48	%47	%47	%49	%48	%47	%47
Turizm Gelirleri/Dış Ticaret Dengesi (%)	- %48	- %46	- %49	- %96	- %85	- %101	- %153	- %334	- %220	- %228	- %315

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Dünyanın en fazla turist çeken üçüncü ülkesi ve en fazla turizm geliri elde eden ikinci ülkesi olan İspanya, turizmdeki başarısını istihdamda da göstermektedir. 2008 krizinden derin yara alan ekonomilerden olan İspanya’da turizm, önemli bir gelir kaynağı olduğu gibi işgücü içinde önemli bir istihdam alanı olmuştur.

Küresel kriz sonrasında zor günler geçiren İspanya’da yüksek işsizliğin yaşandığı bilinmektedir. Fakat bu olumsuzluğa karşı küresel krizden itibaren turizmin istihdama olan doğrudan ve toplam katkısı sürekli olarak arttığı görülmektedir. Gelişen turizm sektörü ile birlikte diğer sektörlerden bu alana yaşanan işgücü geçişi ile birlikte 2017 itibariyle istihdama %4,94 doğrudan katkı sağlayan turizm sektörü, toplamda ise %15,07’lik istihdam sağlamaktadır. Toplam katkıdaki bu yükseklik turizm sektöründen geçimini sağlayan kişilerin yaptıkları harcamalar ile başka kişilerde istihdam sağladığını göstermektedir. İspanya turizm sektörünün istihdama olan toplam katkıda, Tayland’dan sonra ikinci sırada gelmektedir.

Grafik 2: İspanya Turizm Sektörünün İstihdama Doğrudan ve Toplam Etkisi (%)

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC).

Tüm bu veriler İspanya ekonomisi açısından Balaguer ve Cantavella-Jordá (2002)’nin İspanya ekonomisi üzerine yapmış oldukları çalışmalarını destekler niteliktedir.

2.3 Tayland’da Turizm

Dünyada en fazla turizm geliri elde eden ve Güney Doğu Asya’nın bu alanda gelişme kaydeden ülkesi Tayland’dır. 2016 Dünya Bankası verilerine göre dünyada en fazla turist ziyaretinin gerçekleştiği dokuzuncu ve en fazla turizm geliri elde eden üçüncü ülke konumundadır.

Tablo 5 ile Tayland makroekonomik göstergeleri incelediğimizde ise ilk olarak 2006 sonrası hızlı bir GSYH artışı göze çarpmaktadır. Geçen on yıllık süreçte GSYH’sini ikiye katlayan Tayland 2006 yılında 221.7 milyar dolarlık bir gelire sahipken, 2016 yılında 411.7 milyar dolar seviyesine

yükselmiştir. İhracat ve ithalatın artış gösterdiği bu süreçte, ihracatın ithalata kıyasla daha fazla artmakta olduğu görülmüştür. Dış ticaret dengesi tarafında ise artan bir dış ticaret fazlası göze çarpmaktadır. Dış ticaret fazlası veren Tayland ekonomisi, 2011 sel felaketi ile ekonomik bir duraksamanın yaşamış ve 2014 yılında ülkede gerçekleşen askeri darbe sonucunda ise ithalat, hizmet gelirleri ve turizm gelirlerinde ciddi bir kayıp yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tayland'ın en önemli gelir kaynaklarından bir tanesi olan turizm, ülkenin önemli geçim kaynakları arasında görülmektedir. Hizmet sektöründeki gelir artışına rağmen ülkenin hizmet gelirlerinin yarısından daha fazlasını turizm oluşturmaktadır. Ülkedeki turizm sektörünün çeşitliliği nedeniyle yıllar itibarıyla hem turist sayısını hem de turizm gelirlerini arttıran Tayland, 2006 yılında toplam hizmet gelirleri içerisinde %54'lük bir paya sahip olan turizm sektörü, 2016 yılında %72,4'e yükselmiştir. Hizmet sektörünün neredeyse tamamını tek başına oluşturan turizm sektörü ülke için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir.

Diğer ülkelerde incelediğimiz turizm sektörünün dış ticaret açığını finanse edebilmedeki gücünü gösteren, turizm gelirleri/dış ticaret dengesi oranı Tayland ekonomisinin incelenen yıllar aralığında sürekli vermiş olduğu dış ticaret fazlası nedeniyle Tablo 5'e dâhil edilmemiştir.

Tablo 5: Tayland Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri ve Turizm Gelirlerinin Payı

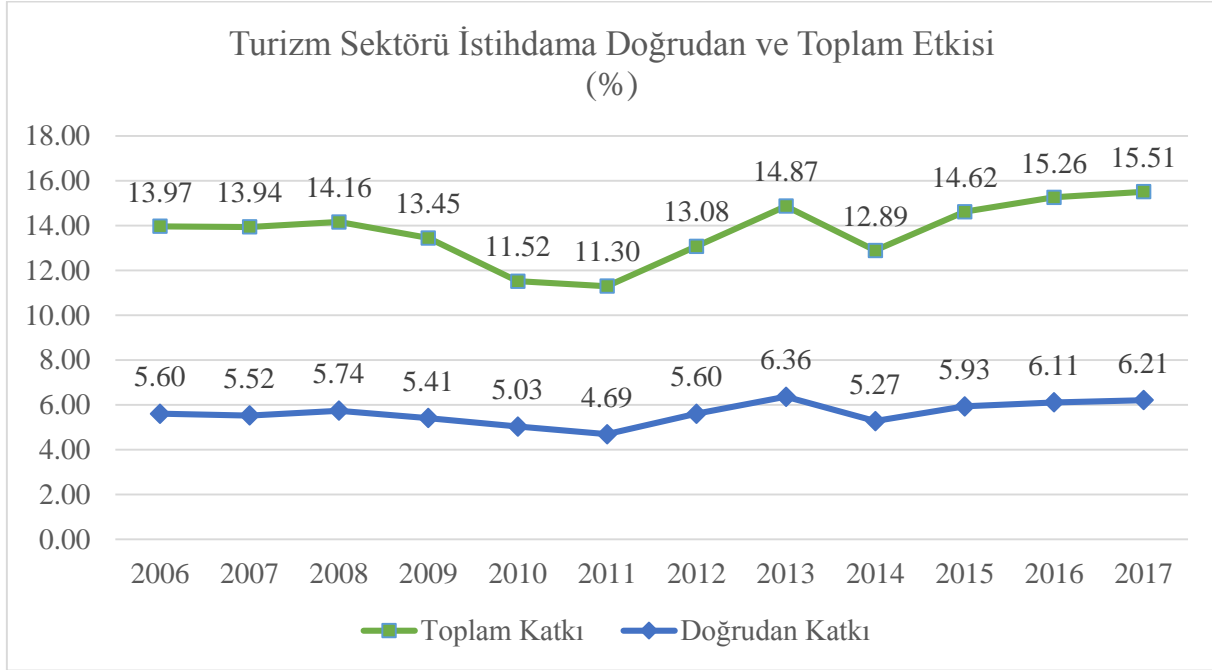
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Milli Gelir (Milyar \$)	221	262	291	281	341	370	397	420	407	401	411
Mal İhracat (Milyar \$)	127	151	175	151	192	221	227	227	226	214	214
Mal İthalat (Milyar \$)	114	124	157	120	166	209	227	227	209	187	177
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	13	26	17	31	26	12	0.03	0.04	17	26	36
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	24	29	32	29	34	41	49	58	55	61	67
Turizm Gelirleri (Milyar \$)	13	16	18	16	20	27	33	41	38	44	48
Turizm Gelirleri/Hizmet Gelirleri (%)	%54	%55	%55	%53	%58	%65	%68	%71	%69	%73	%72

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Turizm sektöründe son yıllarda bir hayli ilerleme kaydeden Tayland için istihdam içinde benzer durum söz konusudur. 2006 yılı sonrasın da turizm sektörünün istihdama olan toplam ve doğrudan katkı

artış gösterirken 2016 yılı itibariyle iş gücünün %15,51'i turizm sektöründe istihdam edilmektedir. Bir turizm ülkesi olan Tayland, 2017 yılı itibariyle incelenen ülkeler arasında istihdama olan toplam katkının en yüksek olduğu ülke konumundadır.

Grafik 3: Tayland Turizm Sektörünün İstihdama Doğrudan ve Toplam Etkisi (%)

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC).

2.4 Çin'de Turizm

Son yıllarda dünyanın hızlı gelişen ve büyüyen ekonomilerinden olan Çin, turizm sektöründe de büyümesini sürdürmektedir. Dünya Bankası'nın verilerine göre 2016 yılında dünyanın en fazla turizm geliri elde eden dördüncü ülkesi konumundadır.

Dünya ticaretinin önemli merkezlerinden olan Çin, 2008 küresel krizinde dahi büyümesini sürdürmüştür. Dünya Bankası'nın verilerinden derlenen Tablo 6'ya bakıldığında Çin, 2006 yılından itibaren geçen on yıllık süreçte GSYH'sini beş kat arttırmış olduğu görülmektedir. 2006 yılında 2.75 trilyon dolar milli gelire sahip olan Çin, 2016 yılına gelindiğinde ise 11.19 trilyon dolar gelir ile dünyada ABD'den sonra ikinci sırada gelmektedir. 2006 yılından itibaren turizm gelirlerini arttıran Çin, 2014 yılından itibaren gelirinde bir azalma meydana gelmiştir. Fakat bu dönemde ziyaretçi turist sayısı incelendiğinde ise artış yaşandığı gözlenmektedir. Turist sayısındaki artışa rağmen daha az harcama gerçekleştiren turistlerin turizm gelirlerinde bir azalmaya sebep olduğu düşünülmektedir.

Hizmet sektörü içinde gelişmenin yaşandığı Çin'de toplam hizmet gelirleri geçen on yıllık süreçte iki kat artarak 93.4 milyar dolardan, 207.1 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmüştür. Turizm gelirlerini bu dönemde arttıran Çin, hızlı büyüme yaşayan hizmet sektörünün gerisinde kalarak toplam hizmet gelirleri içerisindeki ağırlığını kaybetmiştir. 2006 yılı dönem başında 93.4 milyar dolarlık hizmet gelirinin %36,3'ünü oluşturan turizm gelirleri, 2016 yılı sonunda 207.1 milyar dolarlık hizmet geliri içerisinde %21,4 milyar dolarlık bir paya gerilemiştir.

Dış ticaret tarafında da dönem boyunca fazla veren Çin ekonomisinde, turizm gelirleri ülke ekonomisine pozitif bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ancak yıllar itibariyle artan dış ticaret fazlasıyla birlikte turizm gelirlerinin boyutu, dış ticarete oranla daha düşük kaldığı görünmektedir. 2006 yılında ülke ekonomisine dış ticaret kazancının %15'i kadar ek bir gelir kazancı sağlayan turizm sektörü, 2016 yılına gelindiğinde artan turizm gelirinine rağmen sadece %9 oranına gerilemiştir. Her ne kadar dünyanın en fazla turizm geliri elde eden dördüncü ülkesi olsa da Çin ekonomisi için, turizm sektörünün ekonomiye katkısı dış ticaretin gerisinde kalmaktadır.

Tablo 6: Çin Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri ve Turizm Gelirlerinin Payı

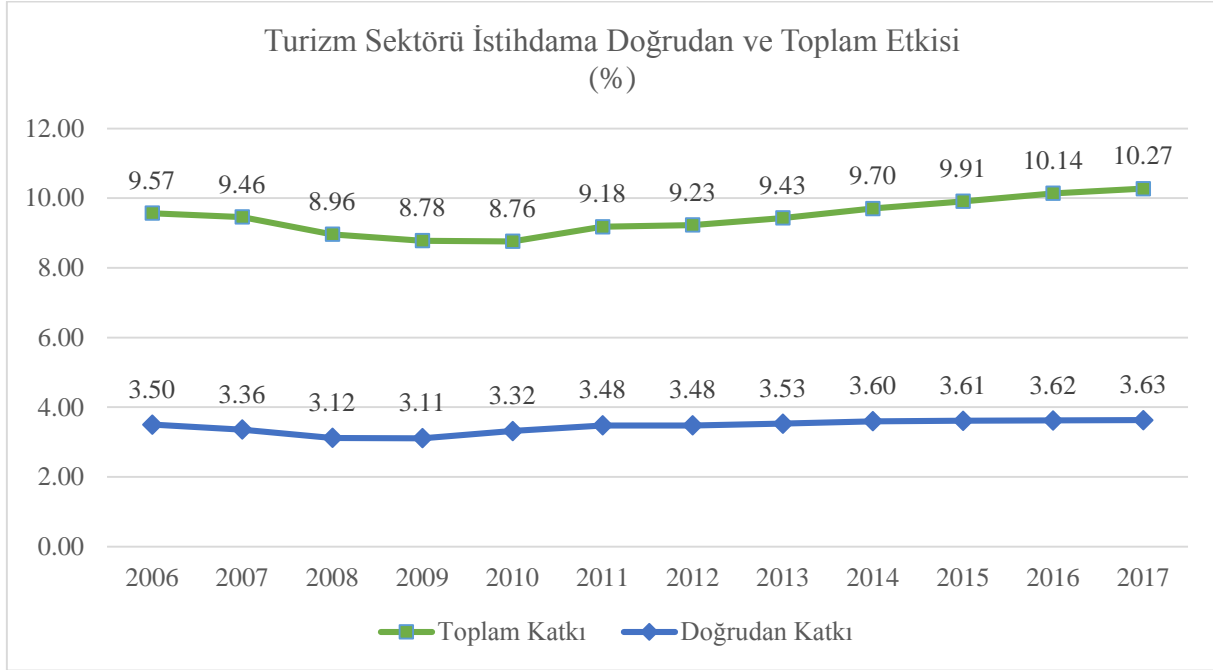
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GSYH (Trilyon \$)	2.75	3.55	4.59	5.10	6.10	7.57	8.56	9.60	10.4	11.0	11.1
Mal İhracat (Trilyon \$)	0.89	1.13	1.34	1.12	1.48	1.80	1.97	2.14	2.24	2.14	1.98
Mal İthalat (Trilyon \$)	0.68	0.81	0.99	0.88	1.23	1.57	1.66	1.78	1.80	1.56	1.50
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	215	311	359	243	246	228	311	358	435	576	488
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	93	124	144	121	116	200	200	205	218	216	207
Turizm Gelirleri (Milyar \$)	33	37	40	39	45	48	50	51	44	44	44
Turizm Gelirleri/Hizmet Gelirleri (%)	%36	%29	%28	%32	%39	%24	%24	%25	%20	%20	%21
Turizm Gelirleri/Dış Ticaret Dengesi (%)	%15	%11	%11	%16	%18	%21	%16	%14	%10	%7	%9

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Turizmin istihdam üzerindeki etkilerini inceleyecek olursak, turizm gelirlerini 2006-2016 yılı arasında yaklaşık %30 arttıran turizm sektörünün bu yıllar arasındaki istihdama olan etkisi için de bir artış söz konusudur. 2006 yılında istihdama doğrudan %3,50 düzeyinde katkı sağlarken 2017 yılına gelindiğinde bu katkı 3,63 seviyesine yükselmiştir. Toplamda ise 2016 yılında %9,57 katkı sağlayan turizm sektörü, 2017 yılında istihdama olan toplam katkısı %10,27'ye yükselmiştir. İncelenen dönemde turizmin istihdama doğrudan katkısındaki artış sınırlı olsa da gerisel sektörler ile ilişkisinin sonucu olan toplam etkide gözle görülür bir artış söz konusu olmuştur.

Dünyanın en fazla iş gücünü bünyesinde barındıran Çin için Dünya Bankası'nın istihdam verileri incelendiğinde son yıllarda sanayi sektöründen, hizmet sektörüne doğru istihdam göçünün yaşandığı görülmektedir.

Grafik 4: Çin Turizm Sektörünün İstihdama Doğrudan ve Toplam Etkisi (%)

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC).

2.5 Fransa'da Turizm

Dünyada en fazla turistini ziyaret ettiği ülke olan Fransa için turizm sektörünün diğer makroekonomik değişkenleri ile olan ilişkisi Tablo 7'de verilmiştir.

2008 yılında dünyada yaşanan küresel kriz, 2009 yılından itibaren Euro bölgesini de etkilemiş öncelikle güney ülkelerinde (Yunanistan, İspanya, İtalya, Portekiz) kendini göstermiş ve daha sonra diğer Euro bölgelerini de etkisi altına almıştır (Şanlıoğlu, 2016). Bu krizden etkilenen ülkelerden birisi de Fransa olmuştur. 2008 krizi sonrası toparlanma çabalarına rağmen yüksek bütçe açığı ve işsizlik ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir.

GSYH'ni 2006 yılından itibaren arttıran Fransa'da milli gelir sabit bir seyirden uzak dalgalı bir şekilde ilerlemektedir. Diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi hizmet sektöründeki benzer gelişme Fransa'da da görülmektedir. 2006 yılında 164.5 milyar dolar olan turizm gelirleri 2014 yılında zirveyi görmüş ve 2016 yılında ise 234.7 milyar dolar seviyesinde seyretmiştir.

Hizmet gelirlerindeki bu gelişme ile birlikte turizmin hizmet gelirleri içerisindeki payı da azalmıştır. 2006 yılında %28,2'sini oluşturan turizm gelirlerinin payı, 2016 yılında %18,2'ye gerilemiştir.

Dış ticaret dengesi içinde GSYH'ye benzer dalgalı bir durum söz konusudur. Fakat küresel kriz sonrası yaşanan Euro krizi ile birlikte yüksek dış ticaret açıklarının yaşandığı yıllarda turizm gelirleri dış ticaret açığının tamamını kapatabilecek düzeyde olmuştur. 2006 yılında 27.2 milyar dolar dış ticaret

açığı karşısında, bu açığın iki katına yakın 46.5 milyar dolar turizm geliri elde eden Fransa açığın tamamını finanse edebilecek güçte olmuştur. Ancak 2015 yılında ülkede yaşanan terör saldırısı ile azalan turizm gelirlerine rağmen günümüzde hâlâ dış ticaret açığının tamamını finanse edebilecek güçte olduğu görülmektedir.

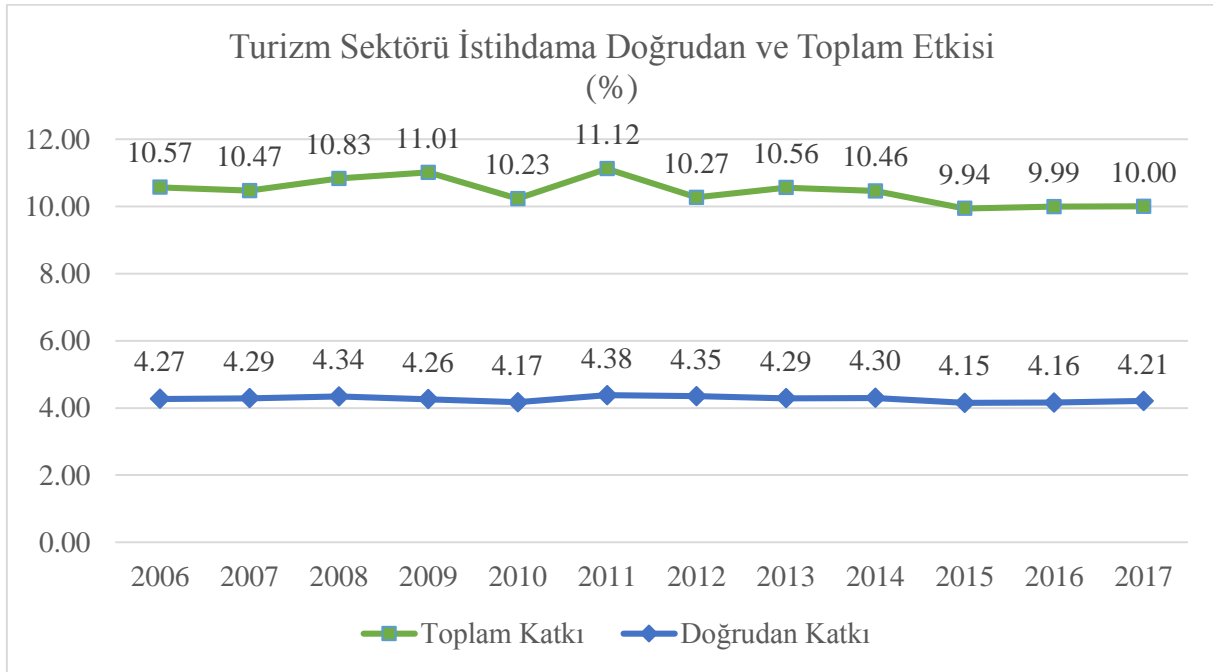
Tablo 7: Fransa Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri ve Turizm Gelirlerinin Payı

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GSYH (Trilyon \$)	2.31	2.65	2.91	2.69	2.64	2.86	2.68	2.81	2.85	2.43	2.46
Mal İhracat (Milyar \$)	484	544	603	470	507	586	561	582	580	510	507
Mal İthalat (Milyar \$)	512	590	674	521	571	676	630	639	636	538	536
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-27	-45	-71	-50	-63	-90	-69	-56	-56	-27	-29
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	164	195	223	192	200	235	233	253	271	239	234
Turizm Gelirleri (Milyar \$)	46	54	57	49	46	55	53	56	58	44	42
Turizm Gelirleri/Hizmet Gelirleri (%)	%28	%27	%25	%25	%23	%23	%22	%22	%21	%18	%18
Turizm Gelirleri/Dış Ticaret Dengesi (%)	- %170	- %118	- %80	- %97	- %73	- %61	- %76	- %99	- %103	- %161	- %143

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

İstihdam konusunda ise son dönemde yüksek işsizlik oranları ile karşı karşıya kalan Fransa'da turizm sektörünün istihdama olan katkısı 2009 yılına kadar artış gösterirken bu yıldan sonra düzensiz bir seyir izlediği görülmektedir. 2006 yılında %4,27 doğrudan katkı, %10,57 ise toplamda katkı sağlayan turizm sektörü 2016 yılına gelindiğinde doğrudan katkı %4,21'e toplam katkı ise %10,0'a gerilemiştir. İlgili dönemde turist sayısı bakımından dünyada birinci konumuna ulaşan ve turizm gelirleri konusunda ise dünyada beşinci ülke olan Fransa'da turizm sektörü istihdam konusunda pek fazla bir ilerleme kaydedemediği görülmektedir.

Son dönemde ise turizm sektörünün istihdama yapmış olduğu katkıda küçük bir artış gözlemlenirken ancak dönem başı ve sonu itibarıyla bir gerileme söz konusudur. Ekonomik bunalım, yüksek bütçe açığı ve işsizliğin yaşandığı Fransa'da turizm sektörü de bu sorunlardan etkilendiği görülmektedir.

Grafik 5: Fransa Turizm Sektörünün İstihdama Doğrudan ve Toplam Etkisi (%)

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC).

2.6 Türkiye’de Turizm

Dünya Bankasının 2016 verilerine göre dünyanın en fazla turist çeken onuncu ülkesi olan Türkiye, turizm gelirleri bakımından ise on altıncı sıradadır. Türkiye’nin turizm gelirlerinin diğer makroekonomik değişkenler ile olan ilişkisini aşağıda Tablo 8’de verilmiştir.

2006 yılından itibaren GSYH’ni arttıran Türkiye, 2008 küresel krizinden etkilense de bu etkiyi hızla üzerinden atarak büyümesine devam etmiştir. Ancak 2014 yılı sonrasında döviz kurundaki sert çıkışlar neticesinde GSYH’si dolar cinsinden azaldığı görülmektedir. Artan bir dış ticaret açığı eğilimine sahip olan Türkiye ekonomisinde kriz dönemlerinde bu açığın azaldığı görülmektedir. Son yıllarda ise artan döviz kurları ile birlikte ithalattaki azalma ile birlikte dış ticaret açığında bir söz konusudur.

Türkiye ekonomisinde özellikle 2000 sonrasında önemli bir gelişme kaydeden turizm sektörü, ülke açısından önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Toplam hizmet gelirleri içerisinde en büyük payın sahibi olan turizm, dönem başında hizmet gelirlerinin yarısından daha fazlasını tek başına oluşturmaktadır. 2006 yılında 25.7 milyar dolarlık hizmet gelirinin, %63.7’sini turizm gelirleri oluşturduğu görülmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda gelişme kaydeden diğer hizmet sektörleriyle birlikte, toplam hizmet gelirleri artmış ve turizm sektörü oransal olarak aynı gelir artışını sağlayamamıştır. Son dönemde ise toplam hizmet gelirleri içerisindeki payı azalmış olsa da, hâlâ turizm sektörü, hizmet gelirlerinin %50,4’ü ile yarısını tek başına oluşturmaktadır.

Türkiye’nin yıllardır önemli bir sorunu haline gelen ve cari açık kavramının temeli olan dış ticaret açığı verileri Tablo 8’de verilmiştir. Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de turizm sektörünün sağladığı döviz kazancı, dış ticaret açığının finansmanında önemli bir kaynak halinde olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Türkiye Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri ve Turizm Gelirlerinin Payı

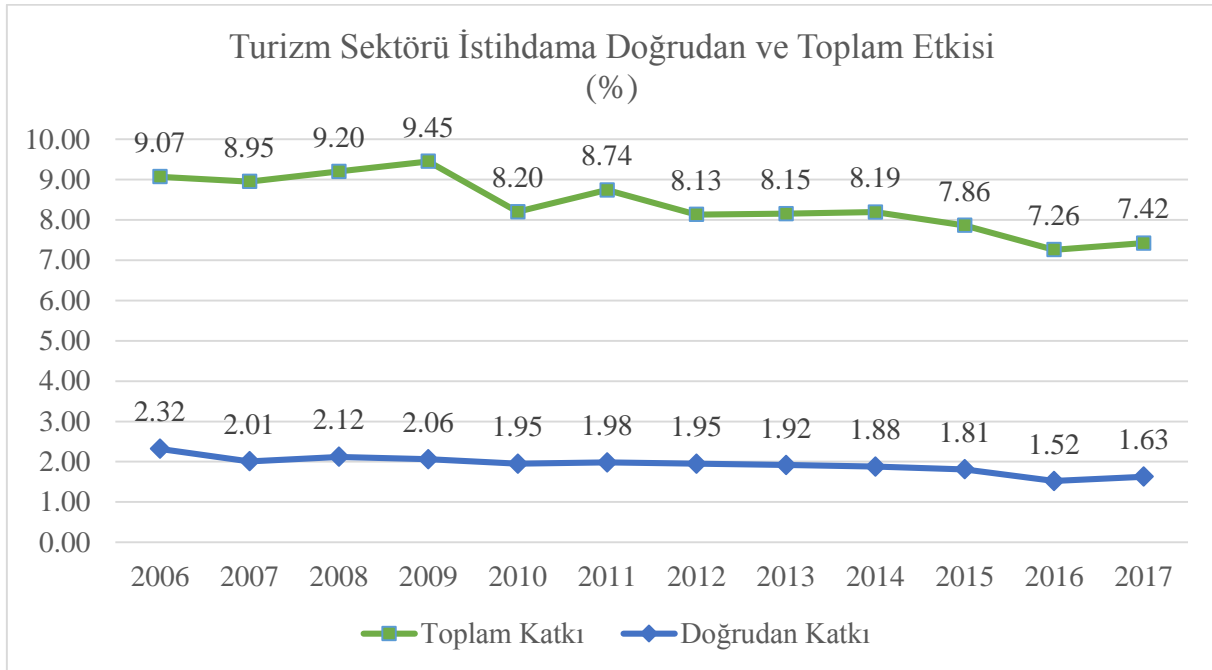
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GSYH (Milyar \$)	552	675	764	644	771	832	873	950	934	859	863
Mal İhracat (Milyar \$)	93	115	140	109	120	142	161	161	168	151	150
Mal İthalat (Milyar \$)	134	162	193	134	177	231	227	241	232	200	191
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-40	-46	-52	-24	-56	-89	-65	-79	-63	-48	-40
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	25	29	36	35	35	40	42	47	51	46	37
Turizm Gelirleri (Milyar \$)	17	19	23	22	22	25	25	27	29	26	18
Turizm Gelirleri/Hizmet Gelirleri (%)	%67	%65	%63	%65	%62	%61	%59	%59	%57	%57	%50
Turizm Gelirleri/Dış Ticaret Dengesi (%)	- %42	- %41	- %44	- %92	- %40	- %28	- %38	- %35	- %46	- %55	- %45

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Dış ticaret açığının 2006 yılında %42,6'sını finanse edebilecek güce sahip olan turizm gelirleri, küresel krizin hissedildiği 2009 yılında %92,8 ile dış ticaret açığının neredeyse tamamına yakını finanse edebilecek konumdadır. Ancak sonraki yıllarda yüksek artış gösteren dış ticaret açığı ile turizm gelirlerinin de yetersiz kaldığı gözlenmektedir.

Özellikle dış ticaret açığının rekor kırdığı 2011 yılında turizm gelirleri artarken dış ticaret açığının sadece %28,1'lik kısmını finanse edebilecek güçtedir. Hizmet sektörünün tam anlamıyla gelişiminin tamamlanmadığı ülkelerden olan Türkiye'de, turizm gelirleri kriz yıllarında önemli bir tedavi aracı olmuştur.

Bulunduğu jeopolitik konum gereği birçok turizme ev sahipliği yapan Türkiye'de turizm gelirleri önemli bir kaynak halindedir. Ancak turizm sektörü ekonomik, siyasi ve toplumsal birçok krize karşı duyarlıdır. Sektördeki talep esnekliğinin yüksek olması, krize karşı etkinin hassasiyetini de arttırmaktadır. Bu bağlamda 2015 yılında Türkiye ve Rusya arasında yaşanan siyasi gerginlik ve 2016 yılındaki darbe teşebbüsünden turizm sektörü de derinden etkilendiği görülmektedir (Davras ve Aktel, 2018).

Grafik 6: Türkiye Turizm Sektörünün İstihdama Doğrudan ve Toplam Etkisi (%)

Kaynak: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC).

Dünyanın en fazla turist çeken onuncu ülkesi olan Türkiye’de istihdam konusundaki süreci Grafik 6’da verilmiştir. Geçen on yıllık süreçte turizm gelirin ve turist sayının arttığı Türkiye’de, turizm sektörünün istihdama sağladığı katkı konusunda ise yeterli düzeyde olmadığı gibi geçen süreçte gerilediği görülmektedir. 2006 yılında iş gücüne toplamda %9,07 istihdam sağlayan turizm sektörü, 2017 yılına gelindiğinde %7,42’ye düşmüştür. Benzer düşüş istihdama olan doğrudan katkı içinde söz konusu olmaktadır. 2006 yılında istihdama doğrudan %2,32’lik bir katkı sağlayan turizm, 2016 yılına gelindiğinde %1,63’e gerilemiştir. Türkiye için yıllar itibariyle artan turist sayısı ve turizm gelirine kıyasla istihdam konusunda ise aynı artışın sağlanamadığı görülmektedir.

SONUÇ

Turizm gelirleri gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için döviz kazancı sağlayan önemli bir sektördür. Gelişmiş ülkeler için toplam hizmet gelirlerinin büyüklüğünden dolayı ve farklı hizmet sektörlerindeki gelişmeden kaynaklı, turizm gelirlerinin çok fazla bir ağırlığı olmazken gelişmekte olan ülkeler için durum tam tersidir. Dünyanın en fazla turizm geliri elde eden ABD için, turizm gelirlerinin yüksek düzeydeki dış ticaret açığına oranı gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. Dış ticaret konusunda büyük gelişme gösteren Çin içinde tablo benzerdir. Yüksek düzeydeki dış ticaret fazlasına oranla turizm gelirlerinin pek bir ağırlığı bulunmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise hizmet gelirlerinin neredeyse tamamı turizm gelirlerinden oluşmaktadır. Gelişmekte olan bu ülkeler için turizm, döviz kazancı sağlayan en önemli hizmet sektörü haline gelmiştir. Dünyanın en çok turizm geliri elde eden ülkelerinden İspanya, Tayland ve Fransa için turizm gelirleri dış ticaret açığının tamamını kapatırken, ülkeye fazladan döviz kazancı sağladığı gibi istihdama da önemli düzeyde katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

Toplam turist ziyareti bakımından dünyada ilk on ülke arasında yer alan Türkiye, turizm gelirlerinde de 16. Sırada yer almaktadır. Türkiye için dış ticaret açığının finansmanında önemli gelir kaynağı olan turizm sektörünün incelenen dönem için ülke ekonomisini sağladığı katkı veriler yardımıyla izlenebilmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde, dış ticaret açığının tamamına yakını finanse ettiği gözlemlenmiştir. Türkiye'ye gelen turist sayısına göre turizm gelirlerini arttırabilmenin yollarından birisi olarak otel konaklama paketi olan herşey dâhil sistemlerinin tekrar gözden geçirilmesinin etkili olacağı düşünülmektedir. Çünkü bu sistemin Türkiye'ye gelen turistler için daha az tercih edilebilir olması ülkeye gelen turistin var olan bölgede daha fazla etkileşim içerisinde olmasına neden olacaktır. Bu etkileşim sonucunda turist yapacağı harcamanın artması beklenmektedir. Turizm gelirlerinin artması ülke ekonomisi üzerinde meydana getireceği olumlu katkının daha net görülmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alagöz, M., & Erdoğan, S. (2008). İhracat İle Turizm Gelirlerindeki Değişimin Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi: 1985-2005. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(1), 214-227.

Alam, M. S., & Paramati, S. R. (2016). The impact of tourism on income inequality in developing economies: Does Kuznets curve hypothesis exist? *Annals of Tourism Research*, 61, 111-126.

Alp, E. A., & Genç, E. G. (2015). The Relation Between Current Account Deficit and Tourism: The Case of Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 448-453.

Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 137-150.

Bahar, O., & Baldemir, E. (2008). Uluslararası Ticaret ile Uluslararası Turizm Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Balaguer, J., & Cantavella-Jordá, M. (2002). Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case. *Applied Economics*, 34(7), 877-884.

Dünya Bankası (World Bank). (2018). World Development Indicators. http://databank.worldbank.org/data/widgets/reportwidget.html?Report_Name=secilmis-ulkelerde-turizm&Id=afe1350c, (Erişim Tarihi: 28.05.2018).

Chaisumpunsakul, W., & Pholphirul, P. (2017). Does international trade promote international tourism demand? Evidence from Thailand's trading partners. *Kasetsart Journal of Social Sciences*.

Çetintaş, H., & Bektaş, Ç. (2008). Türkiye'de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 37-44.

Çoban, O., & Özcan, C. C. (2013). Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1).

Davras, G. M., & Aktel, M. (2018). 2015-2016 Krizinin Türkiye Turizmüne Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(21), 27-38.

Dritsakis, N. (2004). Tourism as a long-run economic growth factor: An empirical investigation for Greece using causality analysis. *Tourism Economics*, 10(3), 305-316.

Fayissa, B., Nsiah, C., & Tadasse, B. (2008). Impact of tourism on economic growth and development in Africa. *Tourism Economics*, 14(4), 807-818.

Fikri, Ö. (2017). Türkiye'de Turizm Sektörünün İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Econder International Academic Journal*, 1(2), 96-110.

Ghali, M. A. (1976). Tourism and Economic Growth: An Empirical Study. *Economic Development and Cultural Change*, 24(3), 527-538.

Karaçor, Z., & Konya, S. (2017). Türkiye'de Turizm Gelirleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi İncelenmesi Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(14), 104-116.

Kaya, İ. (2012). Türk Turizm Sektöründe İstihdamın Temel Özelliklerinin Ve Sorunlarının Ücretli Çalışanlar Açısından Coğrafi Bölgelere Göre Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(25), 241-257.

Kulendran, N., & Wilson, K. (2000). Is there a relationship between international trade and international travel? *Applied Economics*, 32(8), 1001-1009.

Mishra, P., Rout, H. B., & Mohapatra, S. S. (2011). Causality between tourism and economic growth: Empirical evidence from India. *European Journal of Social Sciences*, 18(4), 518-527.

Oh, C.-O. (2005). The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy. *Tourism Management*, 26(1), 39-44.

Öncel, A., Torusdağ, M., & İnal, V. (2016). Türkiye'de Reel Döviz Kuru-Turizm Gelirleri İlişkisi: 2003-2015 Dönemi İçin Ampirik Bir Uygulama. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(2), 125-142.

Özcan, C. C., & Yorgancılar, F. N. (2016). Uluslararası Ticaret ve Turizm Arasında Bir İlişki Var mı ? *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 37-48.

Paksoy, S., Yenipazarlı, A., & Bulut, E. (2018). Turizmin Toplam İstihdam Üzerindeki Etkisi; VAR Analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(41), 35-49.

Polat, E., & Günay, S. (2014). Türkiye'de Turizm ve İhracat Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Testi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 204-211.

Shan, J., & Wilson, K. (2001). Causality between trade and tourism: Empirical evidence from China. *Applied Economics Letters*, 8(4), 279-283.

Skerritt, D., & Huybers, T. (2005). The effect of international tourism on economic development: An empirical analysis. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 10(1), 23-43.

Sugiyarto, G., Blake, A., & Sinclair, M. T. (2003). Tourism and globalization: Economic Impact in Indonesia. *Annals of Tourism Research*, 30(3), 683-701.

Şanlıoğlu, Ö. (2016). Avrupa Birliği'nin Yapısal Bir Krizi Olarak Euro Krizinin Nedenleri ve Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi SBE Dergisi*, Temmuz, 6(2).

Tang, C. F. (2011). Tourism, real output and real effective exchange rate in Malaysia: a view from rolling sub-samples.

Terzi, H., & Pata, U. K. (2017). Türkiye'nin İktisadi Büyümesinde Turizm Sektörünün Katkısı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(48), 45-64.

UNWTO. (2017). Tourism Highlights. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>, (Erişim Tarihi: 24.05.2018).

Uysal, D., Erdoğan, S., & Mucuk, M. (2004). Türkiye'de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1992-2003). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 162-170.

Ünlüönen, K., & Şahin, S. Z. (2011). Turizmde istihdam. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(37).

WTTC. (2018). Total contribution to Employment. <https://tool.wttc.org>, (Erişim Tarihi: 08.07.2018).

Yamak, N., Tanrıöver, B., & Güneysu, F. (2012). Turizm-Ekonomik Büyüme İlişisi: Sektör Bazında Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 205-220.

TURİST SAYISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: MARMARA BÖLGESİ

Seca TOKER¹

Gizem KAYA²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 2009-2014 yılları arasında Marmara Bölgesi için il bazında gelen turist sayısını etkileyen faktörleri tespit etmektir. Bu faktörlerden hareketle bölgede mevcut turizmin geliştirilmesi ve farklı turizm türlerinin yaygınlaştırılabilmesi için çeşitli politika önerileri sunulmuştur.

Çalışmanın ilk aşamasında, illere gelen turist sayısı bağımlı değişkenini etkileyen bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Belirlenen değişkenlerin yıllar bazında değişimi görsel olarak incelenmiş ve değişkenlerin fonksiyonel biçimine karar verilmiştir. Verilerin analiz edilmesinde ve model kurulmasında STATA 11.0 paket programından yararlanılmıştır. Bu çalışmada yatay kesit ve zaman serilerine göre daha kapsamlı modeller kurulmasına ve analiz edilmesine izin veren panel veri kullanılmıştır. Oluşturulan modeldeki birim etki ve zaman etkinin varlığı araştırılmış, sonrasında varsayımdan sapmalar sınanmıştır. Söz konusu modelde varsayımdan sapmalar tespit edildiği için Arellano, Froot ve Rogers Robust yöntemi vasıtasıyla model dirençli standart hatalarla yeniden tahmin edilmiştir.

Analiz sonucundan elde edilen bulgularda, Marmara Bölgesi'ne gelen turist sayısını etkileyen değişkenlerin; yatak kapasitesi, denize kıyısı olup olmaması, mavi bayraklı plaj sayısı, mevcut şehirde kış turizmi olup olmaması ve tesis sayısı olduğu belirlenmiştir. Turist sayısı üzerinde en fazla etkili olan değişkenlerin şehrin denize kıyısı olması ile yatak kapasitesi olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panel Veri Analizi, Dirençli Standart Hatalar, Birim Etki ve Zaman Etki

Jel Kodları: Z32, C23, C51

¹ YL Öğrenci, Marmara Üniversitesi, secatoker@gmail.com

² YL Öğrenci, İstanbul Üniversitesi, gizemkaya96@hotmail.com

THE FACTORS AFFECTING INCOME TO TOURIST: MARMARA REGION

ABSTRACT

The aim of this study is analyzing the factors affecting the number of tourists visiting Marmara Region between the years 2009-2014. Based on these factors, various policy proposals will be presented to develop existing tourism in the region and to disseminate different types of tourism.

In the first stage of the study, independent variables affecting dependent variables of number of visitors were determined. The change in the determined variables is examined visually and functional form of variables is decided. STATA 11.0 package program is used to analyze and modeling data. Panel data, which allows establishing and analyzing more comprehensive models than horizontal section and time series analysis, is used in this study. The existence of unit and time effects is investigated in the established model and hypothetical deviations are tested. Due to the hypothetical deviations in the model, the Arellano Froot and Rogers robust method is exploited to re-estimate model with resistant standard errors.

In the results obtained from the analyses, it is determined that the variables affecting the number of tourists visiting the Marmara Region are total bed amount, existence of coastal area, number of blue flag beaches, winter tourism in the relevant city and number of facilities. It is observed that the variables that are the most influential variable on the number of tourists are total bed amount and the existence of coastal area.

Keywords: Panel Data Analysis, Robust Standard Error, Unit Effect and Time Effect

JEL Codes: Z32, C23, C51

GİRİŞ

Bacasız sanayi, bacasız fabrika gibi terimlerle anılan turizm, doğal güzellikleri göz önüne alındığında Türkiye için geliştirilmesi gereken önemli bir sektördür. Bu çalışma Marmara Bölgesi'ndeki illere gelen turist sayısı üzerinde etkili olan faktörleri araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda belirlenen değişkenler ile oluşturulan panel veri modelinde, turist sayısını etkileyen değişkenler ortaya çıkarılmıştır. Böylece uygulanan turizm politikalarına yön vermek mümkün hale gelebilmektedir. Nihai modelde ifade edilen değişkenlerin zaman kısıtı olması sebebiyle veriler, 2009-2014 yılları arası panel veri analizine tabi tutulmuştur. Ancak alt başlıklarda günümüze kadar olan süreçte Türkiye'deki turizm istatistiklerinin değişimi ele alınmıştır.

Bu çalışma toplamda beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkiye'deki turizm istatistiklerine dair bilgiler verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Turizm sektörünün yaşadığı kriz dönemleri, dünya ve Türkiye gelişmeleriyle aydınlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde konu ile alakalı literatür çalışmasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde uygulanacak analizin metoduna ilişkin kısa bilgilendirmeler yapılmış ve dördüncü bölümde panel veri analizine ait sonuçlar ifade edilmiştir. Sonuç bölümünde ise analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Ayrıca analiz için belirlenen değişkenlere ait veriler, makalenin sonunda yer alan 'Ekler' bölümünde belirtilmiştir.

1. TURİZMİN TÜRKİYE'DEKİ, TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ YERİ

Dört mevsimin aynı anda yaşandığı Türkiye'de, turizm faaliyetleri de gün geçtikçe çeşitlenmektedir. Turizm denildiğinde akla dar anlamda deniz ve yat turizmi gelse de, geniş anlamda düşünüldüğünde inanç, sağlık ve termal, kongre, yayla, mağara, av, botanik, dağ ve akarsu turizmleri de akla gelenler arasındadır.

Turizm kavramının tanımı irdelenirse, insanların sürekli yaşadıkları konutları dışında, belli amaçlar dahilinde - para kazanmak, dost akraba ziyaret, eğlence, sağlık, din, spor, dinlenme, kültür, deneyim kazanma, kongre ve seminer - kişisel veya toplu olarak gerçekleştirdikleri ve yirmi dört saati aşan, en az bir gece konaklama ile ortaya çıkan iş ve ilişkileri kapsayan bir tüketim olayı, hizmet ve kültür sektörüdür (Özdemir, 1992:19).

Doğal güzellikleri ve tarihi mirası göz önüne alındığında oldukça yüksek turist çekme potansiyeline sahip olan Türkiye'de, turizm sektörüne dair adımlar ancak kalkınma planlarının yürürlüğe girdiği dönemlerde atılabilmektedir. İçerisinde bulunduğu siyasi konjonktürün sonucu olarak Türkiye'de, belli dönemlerde turizm gelirlerinde ve ziyaretçi sayısında azalmalar yaşanırken, ortaya konan politikalar ile bu kriz dönemleri atlatılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafya itibarı ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması, dört mevsimi aynı anda yaşayabilmesi, üç tarafının denizlerle çevrili olması ve kutsal mekânlardan gelen emanetleri barındırması sebebiyle turist çekme potansiyeli oldukça yüksektir. Ancak turizm endüstrisinde markalaşma atılımlarının geç kalması bu alanda gösterilebilecek eksikliklerdendir. Ayrıca Türkiye'de yetersiz olan altyapı yatırımları, konaklama tesisleri, havaalanı, demiryolu, liman ve karayolunun yetersiz olması, turizm sektörünün gelişmesini engelleyen faktörlerdir.

Türkiye’de turizm sektöründe yapılan atılımlar planlı ve plansız dönem olmak üzere iki başlık altında incelenir. Sadece Türkiye’de yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylar değil, dünyada meydana gelen kritik gelişmeler de turist sayısını etkileyen önemli faktörler olmuştur.

Plansız dönem (1923-1963) yıllarında yaşanan 1929 ekonomik buhranı, 1939 İkinci Dünya Savaşı turizm faaliyetlerini tüm dünyada etkileyen olaylardır. Turizm Bakanlığı ise 1957 yılında kurulmuştur (Akça, 2016:721).

1961 Anayasa’sının kabul edilmesiyle yürürlüğe giren beş yıllık kalkınma planlarında turizm sektörünü geliştirmek için çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Bu planların ana temasını daha çok turizmin yılın iki ayına yayılması, reklam harcamalarının artırılması, hizmet kalitesinin artırılması, yatırımlara yönelik teşviklerin devam etmesi, tanıtım ve pazarlamanın çeşitlendirilmesi üzerine inşa edildiği görülmektedir (Akça, 2016:725). Ancak, Türkiye’de uygulanan turizm politikaları 2000’li yılların başına kadar hedeflere ulaşmakta yetersiz kalmıştır. Her bir bölgesine has tarihi yapısı ve doğal güzellikleri düşünüldüğünde, Ege ve Akdeniz kıyı şeridinde sıkışmış vizyonsuz bir turizm sektörü oluşmuştur. 2002 yılı ve sonrası dönemde uluslararası medya, kongre ve fuarlar ile Türkiye’nin tanıtımına önem verilerek, uluslararası arenada itibarını ve tanınırlığını artırmıştır. Ayrıca Türkiye’nin medeniyet birikiminin farkına varılarak tarihsel zenginlikleri hızla yeniden inşa edilmiş ve turist çekmek için etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Gür, 2014:3).

Tablo 1: En Çok Turist Çeken Ülkeler

Sıralama	Ülkeler	2016 (milyon kişi)	2017 (milyon kişi)	Değişim (yüzde)
1	Fransa	82,6	88,9	7,6
2	İspanya	75,6	82,2	8,7
3	ABD	75,6	72,9	-3,6
4	Çin	59,3	59,3	0,0
5	İtalya	52,4	57,8	10,3
6	Türkiye	30,3	39,9	31,7
7	Meksika	34,9	39,3	12,6
8	İngiltere	35,8	38,7	8,1
9	Almanya	35,6	37,6	5,6
10	Tayland	32,6	34,7	6,4
	Dünya	1235,0	1322,0	7,0

Kaynak: United Nation World Tourism Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)

Dünyada en fazla yabancı turist çeken ülkelere ilişkin sıralama Tablo 1’de görülmektedir. Öyle ki Türkiye, dünyada en çok yabancı turist çeken ülkeler arasındaki yerini 2017 yılında altıncı sıraya taşıdı. Bunun yanı sıra ilk beşte sırasıyla; Fransa, İspanya, ABD, Çin ve İtalya’nın yer aldığı görülmektedir. Sıralamada İngiltere, Almanya ve Tayland’ın Türkiye’den sonra yer alması dikkat çekicidir.

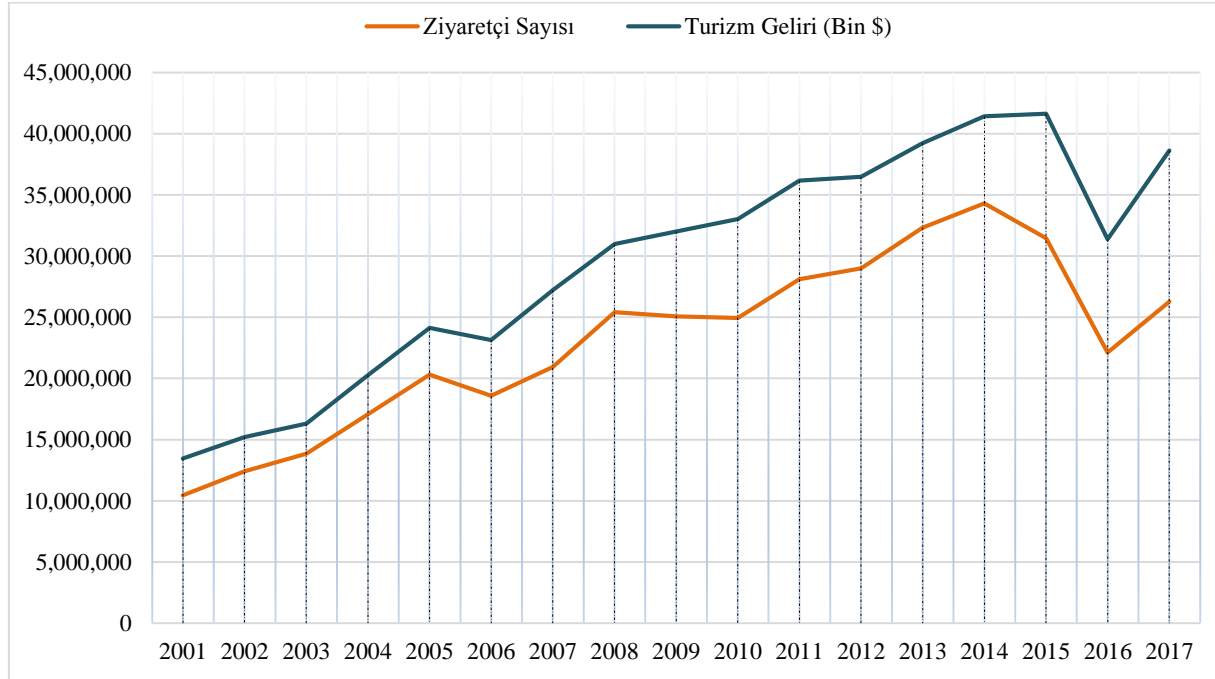
Turizm gelirleri ve ziyaretçi sayısı birbiri ile paralel bir değişim izlemektedir. Ziyaretçi sayısındaki değişim, turizm gelirinde de genelde aynı yönde değişime yol açma eğilimindedir. Şekil

1'de görüldüğü üzere sürekli artış trendinde olan ziyaretçi sayısı ve turizm gelirleri 2006 ve 2016 yıllarında düşüş yaşamıştır.

2006 yılında yaşanan önemli birtakım gelişmeler ve olaylar turist kaybı üzerinde etkili olmuştur. Nitekim bunlardan bazılarını ifade etmek gerekirse;

- Onur Air havayolu şirketinin uçuşlarının güvenlik nedeniyle Almanya, Hollanda, İsviçre ile Fransa'da yasaklanması ve hemen ardından Belçika ve Avusturya'nın da uçakları sıkı kontrolden geçireceğini açıklaması turistler nezdinde kaygıya sebebiyet vermiştir (Deutsche Welle, 2005).
- Irak'ta devam eden savaşın ve İran'da artan gerilimin Türkiye'ye gelmeyi düşünen turistlerin aklında kötü izlenim bırakacak şekilde uluslararası kamuoyuna yansıtılması ve Türkiye'nin markalaşma yoluna koyulan engeller turist kaybı üzerinde etkili olmuştur.
- Uluslararası medyada Türkiye'de kuş gribi dolayısıyla oluşan atmosferin abartılı biçimde ele alınması ve yabancı turistler üzerinde negatif etki oluşturması sebebiyle söz konusu yıllarda turist sayısında ve turizm gelirlerinde azalma meydana gelmiştir (The Guardian, 2006). Bu döneme yerel medyanın da kuş gribi üzerindeki endişelerinin ve turizme etkilerinin tartışılması turizm sektörünü sekteye uğratmıştır (Ajansbir, 2006).
- Danimarka'da meydana gelen karikatür krizi Müslüman ülkelerde ciddi tepkilere neden olmuştur ve bu olay uzun bir süre dünyanın gündeminde kalmıştır. Bu krizin de ülkeye gelen turist sayısı üzerinde olumsuz yansımaları olmuştur.

Şekil 1: 2001-2017 Turizm Gelirleri ve Ziyaretçi Sayısı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Şekil 1’de görüldüğü üzere 2006 yılındaki düşüşün yanında, 17 yıllık süreçte aslında en keskin düşüş 2016 yılında yaşanmıştır. Ancak bu yılda yaşanan düşüşü sadece 2016 yılı olayları üzerinden okumamak gerekir.

- 2013 yılında başlayan Gezi Parkı olayları ulusal ve uluslararası medyada genişçe yer bulmuş, birçok tur acentesi güzergâhları üzerinden Türkiye’yi çıkartmış ve rezervasyonlarda iptaller yaşanmıştır (Dünya, 2013).
- 2015 yılında Paris’teki mizah dergisi Charlie Hebdo’ya IŞİD’in gerçekleştirdiği saldırı, tüm dünyada Avrupa’ya olan turist ilgisini azaltmıştır.
- Aynı süreçte Suriye sınırında Rusya’ya ait savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi, Türkiye-Rusya ilişkilerine zarar vermiştir. Bu dönemde Rusya’dan gelen turist sayısında ciddi azalma meydana gelmiştir.
- 2015 yılında Türkiye’de IŞİD’in faaliyete geçmesi, Ankara Tren Garı ve Suruç’ta gerçekleştirilen saldırılar, 2016 yılında gerçekleşen düşüşe zemin hazırlamıştır.
- 2016 yılında hızlanan IŞİD saldırıları ile turistlerin İstanbul’daki en uğrak yeri Sultanahmet’te turistlere yönelik yapılan saldırı ve diğer terör saldırıları turist sayısında azalmaya sebep olan diğer faktörlerdir.
- Türkiye’deki demokratik düzene kast eden 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile beraber turizm sektörü neredeyse duraklama dönemine girmiştir. Uluslararası medya organlarının Türkiye’deki siyasi düzeni, halk tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı’nı eleştiren söylemleri ve algı yönetimi oluşturma çabaları, Türkiye’nin yurtdışındaki imajını zedelemiştir. Bu sebeple 2016 yılında gelen turist sayısı ile turizm gelirleri olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye’nin turizm istatistikleri Tablo 2’de görülmektedir. 2016 yılından günümüze kadar olan süreçte, hem ziyaret eden turist sayısında hem de turizm gelirlerinde gözle görülür bir artış yaşandığı görülmektedir. Sağlanan siyasi istikrar düzeni ile 2017 yılında turizm geliri 2016 yılına göre 4 milyar dolar artmıştır. 2018 yılında bu rakamın daha da artması beklenmektedir. Tablo 2’de görüldüğü üzere ilkbahardan yaza doğru artan turizm gelirlerinin 2018’in ilk altı ayında 11 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Temmuz ve Ağustos aylarında turist sayısının daha fazla artacağı göz önüne alınırsa, 2017 yılındaki turizm geliri ve ziyaretçi sayısının oldukça üzerine çıkılacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2: Türkiye için Turizm Verileri

Yıl	Turizm Geliri (Bin \$)	Ziyaretçi Sayısı	Kişi Başı Ortalama Harcama (\$)	Ortalama Geceleme Sayısı
2001	10.450.728	13.450.127	777	-
2002	12.420.519	15.214.514	816	-
2003	13.854.868	16.302.053	850	11,1
2004	17.076.609	20.262.640	843	10,7
2005	20.322.111	24.124.501	842	10,4
2006	18.593.950	23.148.669	803	12

2007	20.942.501	27.214.988	770	11,3
2008	25.415.067	30.979.979	820	11
2009	25.064.481	32.006.149	783	11,2
2010	24.930.996	33.027.943	755	10,8
2011	28.115.694	36.151.328	778	11
2012	29.007.003	36.463.921	795	10,8
2013	32.308.991	39.226.226	824	10,2
2014	34.305.904	41.415.070	828	10
2015	31.464.777	41.617.530	756	10
2016	22.107.439	31.365.330	705	11,4
2017	26.283.656	38.620.346	681	10,9
2018*	11.469.828	17.190.169	667	-

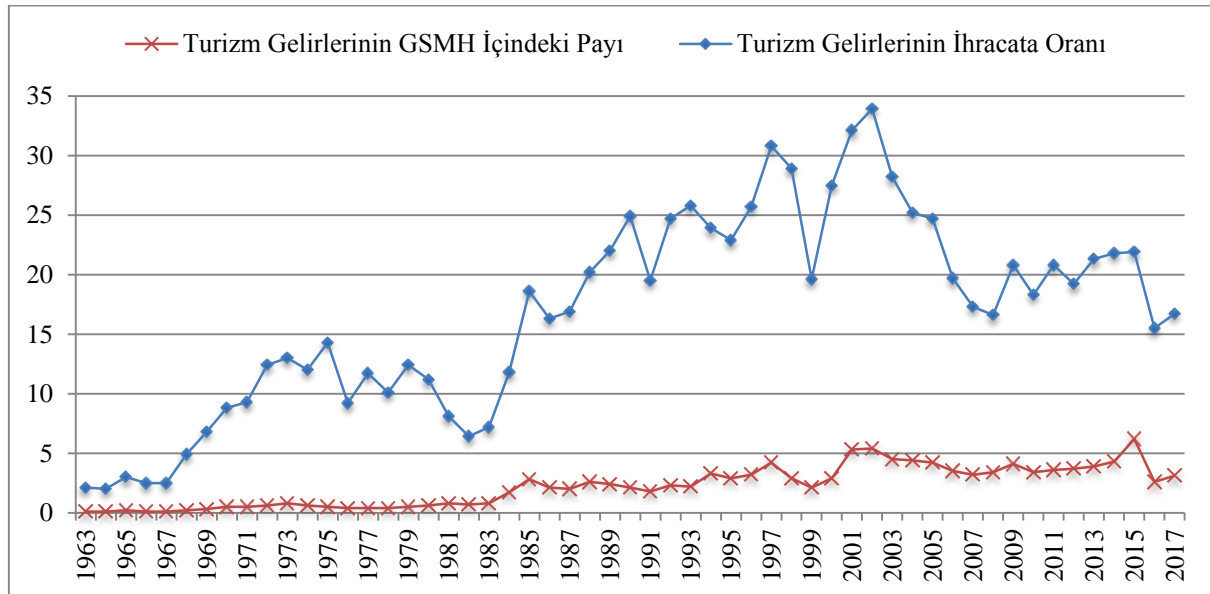
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Merkez Bankası, Kültür ve Turizm Bakanlığı,

(*) Geçici veri Ocak-Haziran dönemi

Not: “Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi” sonucu elde edilen gelirdir.

Bu bölümde son olarak Türkiye’deki turizm sektörünün kazancının, GSMH ve ihracat gelirleri içerisindeki payı Şekil 2’deki gibidir. Turizm endüstrisi ülkelere ekonomik ve toplumsal kriz dönemlerinde ülkeye döviz girişi sağlayarak, dış ticaret açıklarını kapatıcı bir etki oluşturmaktadır. Aynı zamanda turizm sektörü istihdamın artırılmasında da önemli bir faktördür. Bu alanda yatırımlara hız verilerek istihdam olanaklarının ve ülkede yaşayan insanların refah düzeyinin artırılmasını sağlar. Böylece turizm sektörüne sadece ülkeye bırakılan döviz üzerinden değil, aynı zamanda büyük bir coğrafyada oluşturulabilecek neredeyse sınırsız yatırım olanağı olarak da bakmak gerekir.

Şekil 2: Turizm Gelirlerinin GSMH ve İhracat İçerisindeki Payı³ (yüzde)

Kaynak: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-79.html>

³ Şekil 3’e ait veriler EK-2’de verilmiştir.

Turizm gelirlerinin ihracata oranı 1963'ten günümüze dalgalı bir seyir izlemiştir. Siyasi çalkantıların olduğu dönemlerde bu oranın düştüğü gözlemlenirken, 2002 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı gözlemlenmiştir. 2008 Küresel Finans Krizi'nden hemen sonraki yıl ve 15 Temmuz darbe girişiminden sonraki yılda turizm gelirlerinin ihracat içerisinde payının yükseldiği gözlenmiştir. Bu sebeple turizm sektörü kriz dönemlerinden etkilense de, diğer ihracat sektörlerine nazaran kendini daha çabuk toparlayan yapıya sahiptir. 1963'den 2017 yılına kadar olan süreçte turizm gelirlerinin GSHM içerisindeki payı genelde yüzde 5'in altında kalmıştır. Söz konusu sınırın üstünde olan yıllar 2001'de yüzde 5,3, 2002'de yüzde 5,4 ve 2015'te yüzde 6,2 şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre, özellikle kriz dönemlerinde turizm sektörünün diğer sektörlerle nazaran daha dirençli bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

2. LİTERATÜR

Literatürde bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması sebebiyle panel veri analizi ve turizm gelirleri içerikli yapılan çalışmalardan bazılarına bu bölümde yer verilmiştir.

Aydın, 2007 yılında yaptığı çalışmada turizm gelirlerini artırmak ve nasıl politikalar geliştirilmesi gerektiğini tespit etmek için turizm talebi üzerinde etkili olduğu düşünülen değişkenlerin etkisini ölçmüştür. Önemi artan panel veri analizi yaklaşımı ile 1996 ve 2006 yılları arasında yıllık olarak Türkiye'ye başka ülkelerden ziyarete gelen turist sayısı incelenmiştir. Söz konusu değişken, ülkelerin milli gelirleri ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmada bu tarz çalışmaların turizm sektörünün gelişmesi için önemine vurgu yapılmıştır (Aydın, 2007).

Tüzen, 2012 yılında yaptığı çalışmada 1992-2010 aylık turizm gelirlerinin gelecek zaman projeksiyonunu tahmin edebilmek için, seriyi gözlemlenemeyen bileşenlerine ayırarak, Yapay Sinir Ağları ve Box-Jenkins ile model öngörüsü yapmıştır Türkiye turizm geliri tahminine en uygun yöntem olarak mevsimsellikten arındırılmış seri ile kurulan Yapay Sinir Ağları modeli belirlenmiştir (Tüzen, 2012).

Erkan ve diğerleri, 2013 yılında yaptıkları çalışmada Türkiye'de turizm gelirleri üzerinde belirleyici olan değişkenleri ortaya koymaya çalışmışlardır. 2005-2012 dönemini çalışma aralığı olarak belirleyerek, Türkiye'de turizm gelirleri ile turist sayısı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuşlardır. Turizm gelirlerini üzerinde etkili faktörler; turist sayısı (TS), teşvik belge sayısı (TB), reel toplam yatırım tutarı (TY), turizm sektörü istihdamı (IS), yatak sayısı (YS) ve reel efektif döviz kuru (RK) olarak belirlenmiştir (Erkan, Kara, & Harbalıoğlu, 2013).

3. EKONOMETRİK METODOLOJİ

Bu çalışmada kullanılacak veri tipi, kendine özgü analiz yöntemleri bulunan panel veridir. Mevcut verilerin analiz edilmesinden STATA 11.0 paket programı kullanılmıştır. Turist sayısı bağımlı değişkenini etkileyebilecek bağımsız değişkenler belirlenerek, Marmara Bölgesi'ndeki her bir şehir için ilgili veriler elde edilmiştir. Değişkenlerin dört tanesi gölge değişken olarak belirlendiği

Tablo 3'te görülmektedir. Bağımlı değişkene ait bilgiler ise Tablo 4'te yer almaktadır. 2017 yılında GSMH'si içinde yüzde 16,7'lik paya sahip olan turizm gelirleri düşünüldüğünde, turist sayısını etkileyen faktörlerin ortaya koyulması, Türkiye için önem arz etmektedir.

Tablo 3: Bağımsız Değişkenler

Id	İller	Değişken No	Değişkenler	Fonksiyonel Form
1	İstanbul	1	Yatak Kapasitesi	Logaritmik
2	Edirne	2	Mavi Bayraklı Plaj Sayısı	Düzy
3	Kırkırelı	3	Ünıversite Sayısı	Düzy
4	Tekirdağ	4	Hastane Sayısı	Düzy
5	Çanakkale	5	İl ve Devlet Uzunluğu (Otoyol Uzunluğu)	Düzy
6	Kocaeli	6	Raylı Sistem Uzunluğu	Düzy
7	Yalova	7	Tesis Sayısı	Düzy
8	Sakarya	8	Sinema Sayısı	Düzy
9	Bilecik	9	Tiyatro Sayısı	Düzy
10	Bursa	10	Terör (Gölge Değişken)	Düzy
11	Balıkesir	11	Denize Kıyı (Gölge Değişken)	Düzy
		12	Havaalanına Sahip Olup Olmama (Gölge Değişken)	Düzy
		13	Kış Turizmi (Gölge Değişken)	Düzy

Tablo 4: Bağımlı Değişken

Bağımlı Değişken	Fonksiyonel Form
İllere Gelen Turist Sayısı	Logaritmik

Paket programa girilen “text” veriler tanınmadığından, illerin her birine karşılık gelen birim numarası (id) verilerek analize dâhil edilmiştir. Veri girişinden sonraki aşamada belirlenen on üç bağımsız değişkenin grafiklerine bakılarak fonksiyonel biçimlerine karar verilmiştir. Yatak kapasitesi ve gelen turist sayısı değişkenlerine ait veriler gözlenen logaritmik artış sebebiyle, logaritmik formda analize dahil edilmiştir. Söz konusu değişkenler ile ilgili gerekli fonksiyonel değişiklikler yapıldıktan sonra panel veri analizi aşamalarına geçilmiştir. Bu minvalde öncelikle veri setinde *birim etki* ve *zaman etkinin* varlığı araştırılmıştır. Sonrasında verinin hangi model tipine⁴ uygun olduğu tespit edilmiştir. Modelin spesifikasyonu belirlendikten sonra varsayımdan sapmalar sınanmış ve sapmaların giderilmesi için düzeltme yöntemlerine başvurulmuştur. Aşamaların sonunda elde edilen nihai model yorumlanarak, turizm sektörü için politika önerileri sunulmuştur.

3.1. Birim Etki ve Zaman Etkinin Test Edilmesi

Bu yöntemde verideki birim etki ve zaman etkinin test edilmesinde kullanılan yöntemlere kısaca değinilecektir.

3.1.1. F Testi

Klasik modelin geçerliliğini test etmek için kullanılan bir testtir. Verilerin birimlere veya zamanlara göre farklılık gösterip göstermediğini ayrı ayrı test edilmektedir (Tatoğlu, 2016:168).

⁴ Klasik Model, Sabit Etkiler Modeli, Tesadüfi Etkiler Modeli

Modelde hem birim etki hem zaman etki yok ise modelin klasik modele (havuzlanmış en küçük kareler) uygun olduğu ifade edilir. Bu çalışmada yalnızca birim etkinin test edilmesinde kullanılan F testine ait hipotez aşağıda belirtilmiştir.

$$H_0: \mu_i=0 \text{ (Birim etki yoktur)}$$

$$H_1: \mu_i \neq 0 \text{ (Birim etki vardır)}$$

3.1.2. En Çok Olabilirlik Oranı Testi

Olabilirlik oranı testi klasik modeli, tesadüfi etkiler modeline karşı test etmektedir. Hem birim etkiyi hem zaman etkiyi hem de çift yönlü etkinin varlığını sınavan testin H_0 temel hipotezinin reddedilememesi, veriler için uygun spesifikasyonun klasik model olduğunu ifade eder (Tatoğlu, 2016:173). Üç farklı durumun sınavmasına imkân tanıyan en çok olabilirlik testine ait hipotezler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: En Çok Olabilirlik Oranı Testine Ait Hipotezler

Birim Etki	Zaman Etki	Çift Yönlü Etki
$H_0: \sigma_\mu=0$ (Birim etki yoktur)	$H_0: \sigma_\lambda=0$ (Zaman etki yoktur)	$H_0: \sigma_\lambda=\sigma_\mu=0$
$H_1: \sigma_\mu \neq 0$ (Birim etki vardır)	$H_1: \sigma_\lambda \neq 0$ (Zaman etki vardır)	$H_1: \text{En az biri } 0 \text{ 'dan farklı}$

3.1.3. Score Testi

Küçük örneklerde diğer testlere göre daha etkin olan Score Testi klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmektedir (Bottai, 2003). Birim etkinin varlığını sınavan test istatistiğinin hesaplanması için, tesadüfi etkiler varsayımıyla model en çok olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmelidir. Score testine ait hipotezler aşağıda ifade edilmiştir.

$$H_0: \sigma_\mu=0 \text{ (Birim etki yoktur)}$$

$$H_1: \sigma_\mu \neq 0 \text{ (Birim etki vardır)}$$

3.2. Modelin Varsayımdan Sapmalarının Sınavması

Modelin spesifikasyonuna karar verdikten sonra varsayımdan sapmaların sınavması gerekmektedir. Ancak model spesifikasyonuna bağlı olarak kullanılan yöntemler değiştiğinden bu bölümde klasik modele ait testlere yer verilecektir. Bu çalışmada mevcut veriler kullanılarak izlenen aşamalarda birim etki ve zaman etkinin varlığına rastlanmamış, dolayısıyla model spesifikasyonunun klasik modele uygun olduğu kanısına varılmıştır. Klasik modelde varsayımdan sapmalar sınavırken heteroskedasite için Breusche-Pagan/Cook-Weisberg testi ve White testi kullanılmıştır. Otokorelasyonun sınavması için ise Wooldridge testi kullanılmıştır.

3.2.1. Breusche-Pagan/Cook-Weisberg Testi

Klasik modelde heteroskedasitenin sınavabilmesi için, modelin havuzlanmış en küçük kareler ile tahmin edilmesi gerekmektedir. Tahminden elde edilen kalıntılar ile regresyon denklemi tahmin edilmektedir (Tatoğlu, 2016:211). Bu test için hesaplanan test istatistiği X^2 dağılımına uymaktadır.

$$u_{it}^2 = \delta_0 + h_{it}\delta_1 + \varepsilon_{it}$$

Teste ait hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

$$H_0: \text{Değişen Varyans yoktur}$$

H_1 : Değişen Varyans vardır

3.2.2. White Testi

Kalıntı karelerini bağımlı, bağımsız değişkenlerin karelerinin ve çapraz çarpımlarının bağımsız değişkenler olarak alarak heteroskedasiteyi test etmektedir. Breusche-Pagan testinin özel bir durumudur, tek farkı bağımsız değişkenler listesi değişmektedir (Tatoğlu, 2016:213-214). White testine ait test istatistiği X^2 dağılımına uymaktadır. Teste ait hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

H_0 : Heteroskedasite yoktur

H_1 : Heteroskedasite vardır

3.2.3. Wooldridge Testi

Drukker'ın gerçekleştirdiği simülasyon sonuçları ile beraber, Wooldridge otokorelasyon testinin küçük örneklerde de güçlü sonuçlar verdiği kanısına ulaşılmıştır (Drukker, 2003). Stata'da testin uygulanması için regresyon kurulması ön şartı yoktur.

Wooldridge testi için kurulan hipotezler şu şekildedir.

H_0 : Birinci mertebeden otokorelasyon yoktur

H_1 : Birinci mertebeden otokorelasyon vardır

3.3. Dirençli Tahminciler ve Yöntemler

Modele ilişkin varsayımlardan sapmaların sınanması sonucu, modelde heteroskedasite, otokorelasyon, birimler arası korelasyon olması durumunda hata terimlerine ait varyans kovaryans matrisi birim matris eşit değildir. Bu durum büyük örneklerle çalışıldığında etkinliği tehlikeye sokmaktadır. Bu sebeple modelde varsayımlardan sapmaların en az birisi varsa, parametre tahminlerine dokunmadan standart hatalar (dirençli standart hatalar) düzeltilmelidir (Tatoğlu, 2016:251-252).

3.3.1. Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi

Kalıntıların küme içerisinde (panel veri modellerinde birim) korelasyonlu ve kümeler arasında korelasyonsuz olduğu durumda dirençli standart hatalar üretilmiştir (Tatoğlu, 2016:256). Modelde heteroskedasite ve otokorelasyon durumunun varlığında kümelenmiş standart hatalar ile dirençli tahminciler üretmektedir. Söz konusu tahminciler, klasik model, tesadüfi etkiler modeli ve sabit etkiler modeli için üretilebilmektedir.

4. UYGULAMA

Bu bölümde fonksiyonel formlarına karar verilen değişkenler panel veri analizine tabii tutulmuştur. Değişkenlerin her biri ile kurulan farklı modellere uygulanan tekrarlı yöntemler neticesinde turist sayısı üzerinde etkili olduğu düşünülen on üç değişkenden beş tanesinin anlamlı olduğu model spesifikasyonu elde edilmiştir.

$$gelenturistsayısı_{it} = yatak kapasitesi_{it} + plaj_{it} + tesis_{it} + kışturizmi_{it} + denizekiyılı_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelde yer alan birim etki ve zaman etkinin eş zamanlı tespiti için En Çok Olabilirlik Oranı testi (LR) uygulanmıştır. Tablo 6'da elde edilen sonuçlara göre modelde birim etki ve zaman etkinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilememektedir. Buna göre modelde birim etki ve zaman

etkiye rastlanmamıştır. Buna rağmen birim etki ve zaman etkiyi ayrı ayrı ölçen testler kullanılarak elde edilen sonuç desteklenmiştir.

Tablo 6: LR Testi Sonuçları-İki Yönlü Modelin Geçerliliği

LR Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
0.46	2	0.7950

Modelde zaman etkinin varlığını test etmek üzere En Çok Olabilirlik Oranı testi kullanılmıştır. Zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğu, yani H_0 hipotezinde klasik modelin uygun olduğu sınanmıştır. Tablo 7’de elde edilen sonuçlara göre, modelde zaman etkisinin varolmadığı anlaşılmaktadır. Tek yönlü olarak birim etkinin varlığını test etmek üzere LR Testi ve Score Testi kullanılmıştır.

Tablo 7: Zaman Etkinin Varlığı

LR Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
0.00	1	1.000

Tablo 8: Birim Etkinin Varlığı

LR Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri	Score Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
0.46	1	0.2498	1.28	1	0.257

Tablo 8’de elde edilen bilgiler ışığında, H_0 temel hipotezinin reddedilemediği ve bu sebeple uygun model spesifikasyonunun klasik model olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Havuzlanmış EKK ile tahmin edilen modele ait Stata çıktısı Tablo 9’da özetlenmiştir. Modelin varsayımlardan sapmaları sınanarak nihai model elde edilecektir.

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \beta_4 X_{4it} + \beta_5 X_{5it} + \beta_6 X_{6it} + \varepsilon_{it}$$

Tablo 9: Klasik Model (Havuzlanmış EKK)

Bağımlı Değişken	Gelen Turist Sayısı				
	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t	Olasılık Değeri
Yatak Kapasitesi		0,5205179	0,1139092	4,57	0,000
Plaj		0,0629228	0,0124573	5,05	0,000
Tesis		0,0033316	0,0008928	3,73	0,000
Kış Turizmi		0,628459	0,2269461	2,77	0,007
Denize Kıyısı		1,046621	0,2478966	4,22	0,000
Sabit Katsayı		7,155038	0,7300721	9,80	0,000
F (5, 60)		158,04	Olasılık Değeri	0,000	
R ²		0,9294	Düzeltilmiş R ²	0,9235	

Modelde varsayımdan sapmaların sınanmasında heteroskedasite (değişen varyans) için Breusche-Pagan/Cook-Weisberg ve White testi kullanılmıştır. Otokorelasyonun sınanması için ise Wooldridge testi kullanılmıştır. Testlere ait sonuçlar sırasıyla Tablo 10, Tablo 11 ve Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 10: Breusche-Pagan/Cook-Weisberg Testleri Sonuçları

Breusche-Pagan/Cook-Weisberg	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
X^2	1.11	1	0.2930
F	0.35	(1,64)	0.5536

Tablo 11: White Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
14.18	15	0.5118

Uygulanan heteroskedasite testleri sonucunda H_0 temel hipotezi reddedilememiştir. Dolayısıyla modelde heteroskedasite bulunmamaktadır. Otokorelasyon testine ait sonuçlar Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12: Wooldridge Testi

Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
15.887	(1,10)	0.0026

Wooldridge testi sonuçlarına göre olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması sebebiyle H_0 temel hipotezi reddedilmiştir. Modelde heteroskedasite bulunmamasına karşın birinci dereceden otokorelasyon bulunmaktadır. Bu sebeple klasik modeldeki varsayımdan sapmaları düzeltmek adına bu çalışmada Arellano-Froot ve Rogers yöntemi ile dirençli standart hatalar tahmin edilmiştir. Tablo 13'deki tahmin edilmiş model, varsayımdan sapmaların olduğu durumda kümeleniş standart hatalar kullanılarak yapılmış model tahminini göstermektedir. Yorumlanacak nihai model Tablo 13'de ifade edilmiştir.

Tablo 13: Arellano, Froot ve Rogers Tahmincileri

Bağımlı Değişken	Gelen Turist Sayısı			
	Katsayı	Standart Hata	t	Olasılık Değeri
Yatak Kapasitesi	0,5205179	0,1757983	2,96	0,014
Plaj	0,0629228	0,0109014	5,77	0,000
Tesis	0,0033316	0,0012229	2,72	0,021
Kış Turizmi	0,628459	0,2830462	3,70	0,004
Denize Kıyı	1,046621	0,2143822	2,93	0,015
Sabit Katsayı	7,155038	1,096092	6,53	0,000
F (5, 60)	158,04	Olasılık Değeri	0,000	
R^2	0,93	Düzeltilmiş R^2	0,92	

Marmara Bölgesi'ne 2009-2014 yılları arasında gelen turist sayısı üzerinde etkili olan değişkenlerin; yatak kapasitesi, mavi bayraklı plaj sayısı, tesis sayısı, denize kıyı ve kış turizmi olduğu tespit edilmiştir. Modelde yer alan beş değişkenden, denize kıyı ve kış turizmi gölge değişken olarak modele dahil edilmiştir. Marmara Bölgesi'nde yer alan her bir il için denize kıyı ve kış turizmi bulunması 1, bulunmaması 0 olarak kodlanmıştır. Sabit parametre de dahil olmak üzere değişkenlere

ait olasılık değerlerinin 0,05 hata düzeyinden küçük olması sebebiyle, parametrelerin her birinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her bir değişkenin istatistiksel anlamlılığının tespiti için kurulan hipotez aşağıdaki gibidir.

$$H_0: \beta_i=0$$

$$H_1: \beta_i \neq 0 \quad i=0,1,2,3,4,5$$

Modelin bütünsel anlamlılığını ifade eden F testine ilişkin hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

$$H_0: \beta_1=\beta_2=\beta_3=\beta_4=\beta_5=0$$

$$H_1: \text{En az biri sıfırdan farklı}$$

Hesaplanan F test istatistiğine ait olasılık değerinin (0.000), hata düzeyi 0,05'ten küçük olması sebebiyle H_0 temel hipotezi reddedilmiş, modelin bütünsel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Düzeltilmiş belirginlik katsayısının 0,92 olarak hesaplanması, modelde yer alan değişkenlerin, bağımlı değişkenin yüzde 92'sini açıkladığını ifade etmektedir. Bir başka deyişle, gelen turist sayısının yüzde 92'si, yatak kapasitesi, denize kıyı, kış turizmi, plaj sayısı ve tesis sayısı değişkenleri ile açıklanabilmektedir. Belirginlik katsayısının bu kadar yüksek çıkmasının sebebi, gelen turist sayısını etkileyen önemli değişkenlerin modele alınmasıdır. Nihai modele ait katsayılar şunu ifade etmektedir:

- Marmara Bölgesi turizm sektöründe modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda yatak kapasitesi değişkeninde meydana gelen yüzde 100'lük artış gelen turist sayısını yüzde 52,05 artıracaktır.
- Marmara Bölgesi turizm sektöründe modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda plaj değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış gelen turist sayısını yüzde 60 artıracaktır.
- Marmara Bölgesi turizm sektöründe modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda tesis değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış gelen turist sayısını yüzde 3 artıracaktır.
- Marmara Bölgesi turizm sektöründe modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda söz konusu ilin denize kıyısı var ise, denize kıyısı olmayan ile göre 185⁵ (kişi) turist daha fazla çekebilecektir.
- Marmara Bölgesi turizm sektöründe modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda söz konusu ilin kış turizmine elverişli tatil merkezleri var ise, kış turizmi olmayan illere göre 87⁶ (kişi) turist daha fazla çekecektir. Bölgede turistler tarafından denize olan ilginin daha fazla olduğu görülmektedir.
- Modelde yer alan tüm parametrelerin işaretinin pozitif yönde olması beklenen bir durumdur. Tüm değişkenler, turist sayısını artırıcı faktörler olmakla beraber, denize kıyı ve kış turizmi değişkenleri turistleri cezbedici ve turist sayısını artırıcı diğer faktörlerdir.

⁵ Yarı logaritmik modelde kukla değişken yorumu: $[(e^{\beta_1}-1)*100]$ şeklinde yapılır.

Buna göre; $(e^{1,046621}-1)*100 = 184,8 \cong 185$ kişi

⁶ Yarı logaritmik modelde kukla değişken yorumu: $[(e^{\beta_1}-1)*100]$ şeklinde yapılır.

Buna göre; $(e^{10,628459}-1)*100 = 87,4 \cong 87$ kişi

SONUÇ

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için fırsatları yüksek turizm sektörünün gelişimi, ülke ekonomisi için önem arz etmektedir. Bu sebeple bu çalışma Marmara Bölgesi'ndeki turist profilini anlamak ve bu doğrultuda yatırım amaçlı politikalara yön vermeyi amaçlamaktadır. Diğer bölgelere nazaran altyapı bakımından daha gelişmiş ve tarihi-doğal güzelliği ile bilinir olan Marmara Bölgesi'nde gelen turist sayısını pozitif yönde etkileyen değişkenlerin; yatak kapasitesi, mavi bayraklı plaj sayısı, tesis sayısı, kış turizmi ve denize kıyısı olduğu tespit edilmiştir.

Tahmin edilen model neticesinde anlamlı bulunan değişkenler dışında kalan diğer belirlenen değişkenlerin turist sayısı üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmamalıdır. Farklı turizm kollarının gelişmesi, ileriki yıllarda yapılacak çalışmalarda istatistiksel olarak anlamlı bulunmayan değişkenlerin gelen turist sayısı üzerine etkisini ifade edebilecektir. Elbet ki, yapılacak yatırımlarda bölgenin turist çekme potansiyeli yüksek özellikleri göz önüne alınmalı ve tanıtımı yapılmalıdır. Turizm sektörünü geliştirecek belki de en önemli izlenecek strateji markalaşmanın ve tanıtımın koordineli şekilde yürütülmesidir.

Bu çalışmada elde ettiğimiz nihai modelde Marmara Bölgesi için yapılan çıkarım, bölgede deniz-yat turizminin ve kış turizminin ağırlıklı olduğudur. Bölgede turizmin on iki aya yayılmasına yönelik politikalar geliştirilmesi ve bölge tanıtımının uluslararası arenada daha fazla yapılması gerekmektedir. Yapılması önerilen turizm politikaları aşağıda belirtildiği gibidir.

- Uluslararası kongrelerde deniz ve yat turizmi dışında kalan diğer alanların tanıtımının yapılması,
- Kültürel varlıkların ve kültürel mirasların tanıtımının kıyı bölgelerde yapılması, turistlerin yakındaki kültürel varlıklara ulaşımının kolaylaşması,
- Kritik olarak nitelendirilen eserlerin etrafındaki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve turist kapasitesinin artırılması,
- Turizmin tüm yıla yayılmasını sağlayacak öneriler, her bir ilin sahip olduğu özellikler kapsamında düşünülmesi ve gerekli yatırımların yapılması,
- Türkiye'de herhangi bir şehre gelen turistlerin, yakın şehirlerdeki eserlere erişiminin sağlanması ve bu konuda bilgilendirme yapılmasıdır

KAYNAKÇA

- Ajansbir. (18 Ocak 2006). *Kuş gribinin turizme etkisi...* Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2018, http://www.ajansbir.com/haber-8828---Kus_gribinin_turizme_etkisi_.html
- Akça, Y. (2016). Türkiye'nin kalkınma planlarında turizm politikası. (s. 721-726). *International Conference on Euroasian Economies*, 2016.
- Aydın, O. (2007). *Seçilmiş ülkelere Türkiye'ye turizm talebi: panel veri yaklaşımı*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bottai, M. (2003). Confidence region when the fisher information is zero. *Biometrika*, 90 (1), 73-84.
- Deutsche Welle. (14 Mayıs 2005). *Onur Air'in uçuşları iki ülkede daha yasaklandı*. Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2018, <https://www.dw.com/tr/onur-airin-u%C3%A7u%C5%9Flar%C4%B1-iki-%C3%BClkede-daha-yasakland%C4%B1/a-2524910>
- Drukker, D. M. (2003). Testing for serial correlation in linear panel-data models. *Stata Journal*, 3 (2), 168-177.
- Dünya. (27 Haziran 2013). *Turizm sektöründe gezi parkı sarsıntısı*, Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2018, <https://www.dunya.com/sectorler/turizm/turizm-sektorunde-gezi-parki-sarsintisi-haberi-215636>
- Erkan, B., Kara, O., & Harbalıoğlu, M. (2013). Türkiye'de turizm gelirlerinin belirleyicileri. *Kırgızistan: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Akademik Bakış Dergisi*.
- Gür, N. (2014, Temmuz). Yeni Türkiye'nin yumuşak güç unsuru: Turizm. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2018, İstanbul, Türkiye: *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140804151240_turkiyenin-yumusak-guc-unsuru-turizm.pdf
- Özdemir, M. (1992). *Turizmin Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına etkileri*. Ankara: Köksav Yayınevi.
- Tatoğlu, F. Y. (2016). *Panel veri ekonometrisi* (3 b.). İstanbul: BETA Basım AŞ.
- The Guardian, (8 Şubat 2006). *Turkish deaths raise bird flu fears*. Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2018, <https://www.theguardian.com/world/2006/jan/08/turkey.birdflu>
- Tüzen, M. F. (2012). *Türkiye'de turizm gelirlerinin öngörüsünde zaman serilerinin bileşenlerine ayrıştırılarak yapay sinir ağları ve box-jenkins yöntemleri ile karşılaştırmalı analizi*. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK-1

İller	İlçe	Yıl	Gelir Tarifai Sayısı	Sinemas Sayısı	Tiyatro Sayısı	Mavi Bayraklı Plaj Sayısı	Emirgözü Sayısı	İklim Sayısı	Tarih Sayısı	Tarih (Gölgeli Değişiklik)	Denize Kıyısı (Gölgeli Değişiklik)	Harmanlı (Gölgeli Değişiklik)	Korunmuş Alan (Gölgeli Değişiklik)	Belediye Hizmetleri	Yatırımların Sayısı	İllerin Ortalama Değeri
Banabolu	1	2009	4114048	325	71	0	33	215	459	0	1	1	0	199	92154	199
Banabolu	1	2010	8263443	375	137	0	46	217	475	0	1	1	0	199	93628	511
Banabolu	1	2011	8623341	647	147	0	42	214	482	0	1	1	0	199	102299	511
Banabolu	1	2012	8926096	665	159	2	44	223	532	0	1	1	0	199	112060	539
Banabolu	1	2013	9320771	704	189	3	49	233	599	0	1	1	0	227	116543	548
Banabolu	1	2014	10208485	705	178	3	46	236	658	1	1	1	0	227	118017	551
Edirne	2	2009	221688	14	0	0	1	11	28	0	1	0	0	96	2527	690
Edirne	2	2010	247447	14	0	0	1	11	27	0	1	0	0	96	2378	690
Edirne	2	2011	294101	14	0	0	1	10	30	0	1	0	0	96	3047	688
Edirne	2	2012	266211	21	0	0	1	10	30	0	1	0	0	96	3230	688
Edirne	2	2013	268290	17	3	0	1	10	25	0	1	0	0	96	2497	688
Edirne	2	2014	462764	16	3	1	1	10	25	0	1	1	0	96	2160	673
Kökler	3	2009	21199	10	2	0	1	8	5	0	1	0	0	110	728	542
Kökler	3	2010	110788	11	3	0	1	8	3	0	1	0	0	110	378	542
Kökler	3	2011	128701	9	2	0	1	6	4	0	1	0	0	110	698	542
Kökler	3	2012	172190	9	1	0	1	8	8	0	1	0	0	110	1256	543
Kökler	3	2013	218763	9	2	0	1	8	9	0	1	0	0	110	1342	543
Kökler	3	2014	120768	10	2	0	1	8	8	0	1	1	0	110	1270	542
Tekirdağ	4	2009	124800	24	0	1	1	16	17	0	1	1	0	79	1909	632
Tekirdağ	4	2010	215238	18	0	0	1	17	19	0	1	1	0	115	2071	619
Tekirdağ	4	2011	217416	22	0	1	1	18	21	0	1	1	0	115	2056	619
Tekirdağ	4	2012	316820	28	2	1	1	19	22	0	1	1	0	115	2960	619
Tekirdağ	4	2013	296688	27	2	1	1	21	23	0	1	1	0	142	3158	631
Tekirdağ	4	2014	361330	29	6	2	1	20	25	0	1	1	0	142	3538	569
Çanakkale	5	2009	781443	6	0	3	1	13	52	0	1	1	0	0	5232	1864
Çanakkale	5	2010	813235	8	0	5	1	13	58	0	1	1	0	0	5602	1864
Çanakkale	5	2011	1197298	9	0	5	1	13	65	0	1	1	0	0	6197	1865
Çanakkale	5	2012	985337	9	8	5	1	13	63	0	1	1	0	0	6628	1855
Çanakkale	5	2013	1218170	12	9	6	1	13	71	0	1	1	0	0	7328	1855
Çanakkale	5	2014	571381	11	8	6	1	16	68	0	1	1	0	0	7568	1855
Kocaeli	6	2009	210413	35	2	0	2	21	34	0	1	0	0	138	3804	398
Kocaeli	6	2010	269931	44	8	0	1	22	35	0	1	0	0	138	4019	398
Kocaeli	6	2011	396394	37	11	0	1	23	43	0	1	1	0	138	6422	397
Kocaeli	6	2012	497057	42	9	1	2	24	46	0	1	1	0	138	6848	397
Kocaeli	6	2013	480688	40	9	2	1	25	49	0	1	1	0	138	7174	397
Kocaeli	6	2014	400436	43	6	2	2	27	53	0	1	1	0	180	8639	393
Yalova	7	2009	365816	10	0	0	1	4	9	0	1	0	0	0	1063	126
Yalova	7	2010	161142	10	2	0	1	4	12	0	1	0	0	0	1478	126
Yalova	7	2011	180796	13	4	0	1	4	11	0	1	0	0	0	1290	130
Yalova	7	2012	186335	13	3	0	1	5	13	0	1	0	0	0	1973	131
Yalova	7	2013	245216	13	4	0	1	6	13	0	1	0	0	0	1932	131
Yalova	7	2014	202073	13	3	0	1	6	16	0	1	1	0	0	4382	131

Sakarya	8	20	09	126464	23	1	0	1	19	16	0	1	0	0	97	2570	569
Sakarya	8	20	10	162729	18	8	0	1	19	20	0	1	0	0	97	3806	569
Sakarya	8	20	11	282866	18	7	0	1	19	21	0	1	0	0	97	4058	575
Sakarya	8	20	12	253209	27	4	0	1	20	18	0	1	0	0	97	3787	575
Sakarya	8	20	13	381284	27	9	0	1	19	20	0	1	0	0	97	4287	575
Sakarya	8	20	14	265294	23	5	0	1	19	23	0	1	1	0	197	4639	501
Bilecik	9	20	09	46258	5	0	0	1	6	5	0	0	0	0	110	461	410
Bilecik	9	20	10	36718	4	0	0	1	6	5	0	0	0	0	110	461	467
Bilecik	9	20	11	39733	3	0	0	1	6	5	0	0	0	0	110	525	467
Bilecik	9	20	12	33920	3	0	0	1	6	5	0	0	0	0	110	527	459
Bilecik	9	20	13	38482	4	0	0	1	8	6	0	0	0	0	110	617	459
Bilecik	9	20	14	17427	4	0	0	1	8	6	0	0	1	0	312	607	459
Düzce	1	20	09	856180	54	9	0	1	33	68	0	1	1	1	16	10290	1110
Düzce	1	20	10	907424	63	11	0	2	33	67	0	1	1	1	16	10734	1113
Düzce	1	20	11	1214819	66	10	0	3	34	74	0	1	1	1	16	12264	1115
Düzce	1	20	12	1379177	65	18	0	2	40	73	0	1	1	1	16	12514	1385
Düzce	1	20	13	1403708	67	16	0	3	40	78	0	1	1	1	16	13596	1385
Düzce	1	20	14	1446110	70	15	0	2	41	82	0	1	0	1	16	15322	1078
Halikarnas	1	20	09	1863706	21	0	16	1	26	79	0	1	1	0	280	11162	1220
Halikarnas	1	20	10	2029111	31	0	19	1	26	78	0	1	1	0	280	9326	1241
Halikarnas	1	20	11	2027735	29	0	17	1	28	82	0	1	1	0	280	10489	1244
Halikarnas	1	20	12	1817083	27	18	17	1	30	79	0	1	1	0	280	9248	1244
Halikarnas	1	20	13	1613238	25	22	19	1	29	85	0	1	1	0	280	10830	1243
Halikarnas	1	20	14	878117	26	11	18	1	29	93	0	1	0	0	280	14288	1191

EK-2

YILLAR	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (yüzde)	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı (Yüzde)
1963	0.10	2.10
1964	0.10	2.00
1965	0.20	3.00
1966	0.10	2.50
1967	0.10	2.50
1968	0.20	4.90
1969	0.30	6.80
1970	0.50	8.80
1971	0.50	9.30
1972	0.60	12.40
1973	0.80	13.00
1974	0.60	12.00
1975	0.50	14.30
1976	0.40	9.20
1977	0.40	11.70
1978	0.40	10.10
1979	0.50	12.40
1980	0.60	11.20
1981	0.80	8.10
1982	0.70	6.40
1983	0.80	7.20
1984	1.70	11.80
1985	2.80	18.60
1986	2.10	16.30

1987	2.00	16.90
1988	2.60	20.20
1989	2.40	22.00
1990	2.10	24.90
1991	1.80	19.50
1992	2.30	24.70
1993	2.20	25.80
1994	3.30	23.90
1995	2.90	22.90
1996	3.20	25.70
1997	4.20	30.80
1998	2.90	28.90
1999	2.10	19.60
2000	2.90	27.50
2001	5.30	32.10
2002	5.40	33.90
2003	4.50	28.20
2004	4.40	25.20
2005	4.20	24.70
2006	3.50	19.70
2007	3.20	17.30
2008	3.40	16.60
2009	4.10	20.80
2010	3.40	18.30
2011	3.60	20.80
2012	3.70	19.20
2013	3.90	21.30
2014	4.30	21.80
2015	6.20	21.90
2016	2.60	15.50
2017	3.10	16.70

Kaynak: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

TÜRKİYE’DE 2009-2014 YILLARI ARASINDA DOĞURGANLIK HIZINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER: PANEL VERİ ANALİZİ

Gizem KAYA¹

Seca TOKER²

ÖZ

Doğurganlık hızı; kadının ortalama doğurabileceği canlı çocuk sayısı ile ifade edilmekte olup, ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyleri ile ilgilidir. Bu çalışmanın amacı 2009-2014 yılları arasında Türkiye’de iller bazında doğurganlık hızını etkileyen faktörleri analiz etmektir. Analizle birlikte Türkiye’nin 2009 ve 2014 yılları arasındaki nüfus politikasını inceleyip doğurganlık hızının hangi yönde seyrettiği ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmada, doğurganlık hızını etkileyeceği düşünülen bağımsız değişkenler olarak; kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (tl), bebek ölüm hızı (%), ortalama hane halkı büyüklüğü gibi değişkenler belirlenmiştir. Verileri analiz etmek amacıyla STATA 14.0 programı kullanılmıştır. Çalışmada doğurganlık hızına etki eden faktörleri belirlemek için panel veri analizinden yararlanılmıştır.

Analiz sonunda nihai model Driscoll Kraay dirençli tahmincilerle tahmin edilmiştir. Türkiye’de 2009-2014 yılları arasında, kadının ortalama evlenme yaşı ve ortalama hane halkı büyüklüğü değişkenlerinin doğurganlık hızını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğurganlık Hızı, Sosyo-ekonomik Değişkenler, Panel Veri Analizi

Jel Kodları: J13, C23, C51

¹YL Öğrenci, İstanbul Üniversitesi, gizemkaya96@hotmail.com

²YL Öğrenci, Marmara Üniversitesi, secatoker@gmail.com

FERTILITY RATE AMONG THE FACTORS AFFECTING THE 2009-2014 YEAR IN TURKEY: PANEL DATA ANALYSIS

ABSTRACT

Fertility rate; is expressed in terms of the number of living children that an average woman can have and is related to the socio-economic and cultural development levels of the countries. Between 2009-2014 the aim of this study is to analyze the factors affecting the fertility rate in some provinces in Turkey. Analysis with Turkey in 2009 and watched the direction in which the fertility rate between 2014 population policy review and it will try to uncover. In the study, as independent variables thought to affect fertility rate; Variables such as per capita gross domestic product (TL), infant death rate (%) and average household size were determined. STATA 14.0 program was used to analyze the data. Panel data analysis was used to determine the factors that affect the fertility rate in the study.

At the end of the analysis, the final model has estimated with Driscoll Kraay resistant predictors. Between the years of 2009-2014 in Turkey, women's average age at marriage and an average household size variable to the conclusion that the positive impact on the fertility rate has been reached.

Keywords: Fertility Rate, Socio-economic Variables, Panel Data Analysis

JEL Codes: J13, C23, C51

GİRİŞ

Toplam doğurganlık hızı; “bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) yaşayacağı ve belirli yaşa özel doğurganlık hızını takip edeceği varsayımı altında ortalama doğurabileceği canlı çocuk sayısıdır” (TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013). Bir ülkede doğurganlık hızını etkileyen pek çok etken bulunmaktadır. Dolayısıyla bu etkenler ülkelerin içinde bulunduğu durumlara göre farklılaşabilmektedir.

Şekil 1: Doğurganlık Hızını Etkilediği Düşünülen Sosyal Faktörler

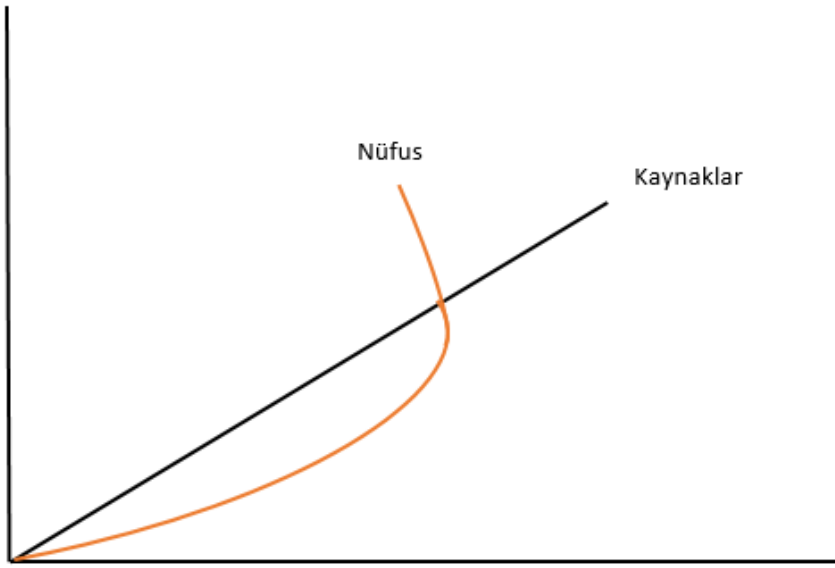
Şekil 1 incelendiğinde, doğurganlık hızının ve nüfus artışının dört ana sosyal faktörden kaynaklandığı söylenebilir. Bunlar; eğitim, istihdam, sosyal güvenlik ve sağlık faktörleridir. Bir ülkede bu dört ana faktör doğurganlığı artıran/azaltan etkilere sahiptir.

Doğurganlık hızının artması nüfus artışına paraleldir. Dolayısıyla hükümetlerin uyguladığı nüfusu artırıcı/azaltıcı politikalar doğurganlık hızını belirlemede rol oynar. Bu bağlamda, ülkelerin doğurganlık hızını takip etmek için nüfus politikalarını yakından takip etmesi gerekmektedir. Uygulanan politikalar doğurganlığı artıran (pronatalist) ve azaltan (antinatalist) politikalar olarak kategorize edilmiştir.

Birleşmiş Milletler nüfus politikası tanımı; “nüfusun büyüklüğü, artış hızı, mekânsal dağılımı ve nitelikleri gibi önemli demografik değişkenleri etkilemek suretiyle, ekonomik, sosyal, demografik, siyasal ve diğer toplumsal hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlanan politika ve programlar”dır (BM, 1973:632). Bazı ülkeler doğurganlığı artırıcı/azaltıcı yönde faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak; zorlayıcı/baskıcı ülke örnekleri, demokratik ve teşvik edici ülke örnekleri, aktif nüfus politikası olmayan ülkeler örnek gösterilebilir. Zorlayıcı/baskıcı ülkelerin politikaları arasında; doğum kontrolü aletlerinin satışını yasaklamak, doğum kontrolüne ait bilgilerin yayılmasını önlemek vb. Demokratik, teşvik edici ülke politikaları arasında ise çocuk bakım hizmetlerinin kolaylaştırılması vb. politikalar yer almaktadır. Zorlayıcı/baskıcı ülkelere Romanya ve Singapur, demokratik, teşvik edici ülkelere örnek olarak Fransa ve İsveç, aktif nüfus politikası olmayan ülkelere ise İngiltere örnek gösterilebilir (TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013:11).

Tarihte bu konu ile ilgili fikrini beyan eden pek fazla düşünür yer almıştır. Malthus’a göre besin kaynakları aritmetik olarak artarken, insan nüfusu geometrik olarak artmaktadır. Bu sebeple bir süre sonra besin kaynaklarının mevcut insan nüfusuna yetmeyeceğini savunur. Ancak bu fikir günümüzde hala tartışma konusudur (Malthus, 1798:133).

Şekil 2: Malthus'un Temel Teorisi

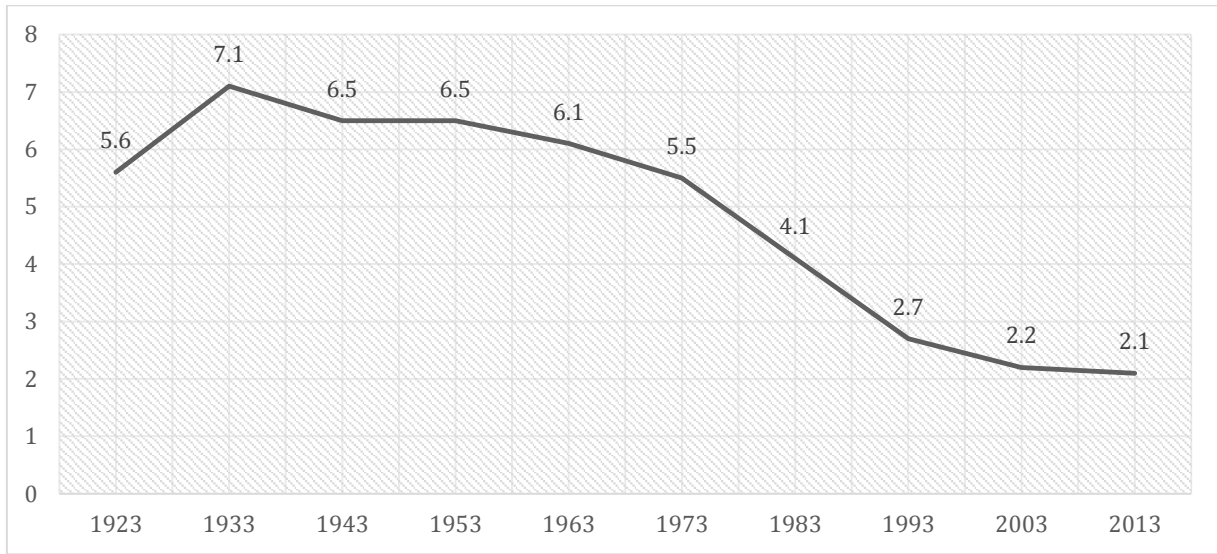
Şekil 2’de Malthus’un temel teorisinde nüfus geometrik olarak artarken kaynaklar aritmetik olarak artmaktadır. Belirli bir noktadan sonra ise nüfus artışı kaynaklardan daha fazla artış içinde olacağından kaynakların bir süre sonra yetersiz olacağını vurgulamaktadır. Malthus’a bu konuda zıt düşen Dumont ise toplumların uzun ömürlü olabilmesi için nüfus artışını destekleyen bir düşünür olmakla birlikte her evli çiftin 3 çocuk yapmasını savunur (Dumont, 1890:130-140). Bu minvalde nüfus artışını savunan görüşler var olduğu gibi, azalışını savunan görüşlerinde bulunduğu bilinmektedir. Ancak refah seviyesinin artmasına bağlı olarak doğurganlık hızında meydana gelen azalma, Malthus’un nüfusun geometrik biçimde arttığını savunan tezinin güvenilirliğini azaltmaktadır.

Uluslararası düzeyde nüfusla ilgili ilk konferans 1954 yılında Roma’da düzenlenmiştir. Bu konferansta uzmanlar nüfus artışına dikkat çekmişlerdir. 1965 yılında ise Belgrad’ta düzenlenen konferansta nüfus artışı hızı ve kalkınma derecesi mukayese edilerek bu alanda bilimin geliştirilmesine olanak tanınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Devamında 1974 yılında Bükreş’te düzenlenen konferansta ise nüfus artışı bu dönemde en önemli sorun olarak görülmüş, planlamaların artırılması gerektiği savunulmuştur. 1994’te Birleşmiş Milletler tarafından Kahire’de Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (ICPD) düzenlenmiştir. Kahire Konferansı’nda yapılan görüşmelerde “aile sağlığı” gibi sağlıklı üremenin seslendirildiği ve aile planlamasının yeniden tanımlandığı bir anlayışa dönüşüm başlamıştır (Demeny, 2003:15).

Nüfus politikalarının Türkiye’de de belirli dönemlerde planlanıp kontrol altına aldığı bilinmektedir. Grafik 1’de 1923 ile 2013 yılları arasında toplam doğurganlık hızı gösterilmiştir. 1927 yılından sonra köyden kente göçün artmasıyla birlikte doğurganlık hızında düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde doğurganlığı teşvik edici politikaların uygulamaya çalışıldığı görülmektedir. İlk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmakla birlikte, nüfus artış hızının en yüksek olduğu dönem 1923-1933 dönemine tekabül etmektedir. Salgın hastalıklarla mücadele önlemleri almak nüfusu artırmak amacıyla yapılan yöntemlerden biridir. Buna örnek olarak 1950 ve 1960 dönemlerinde tifo, kolera gibi

hastalıklara uygun tedavi yöntemleri geliştirildiği için sağlık alanında yaşanan bu gelişme doğum oranlarında da etkili olmakla birlikte doğurganlık hızındaki ani düşüşün önüne geçmiştir. 1960 yılından sonra aile planlanmasını kontrol altına almak amacıyla nüfus artışı dengede tutulmak istenmiştir. Beş yıllık dört kalkınma planı hazırlanarak nüfusun niteliğini artırma ve nüfus artış hızını dengede tutmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda 1953-1963 yılları arasında toplam doğurganlık hızının azaldığı gözlenmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de 1927 ve 1965 yılları arasındaki pronatalist (nüfusu artırıcı) politika benimsenmiştir. “Birinci devrede (1923-1965) devlet yöneticileri, genellikle nüfusun artması yönünde bir politika izlemişlerdir” (Doğanay, 1997:207). 1965’ten son ise antenatalist (nüfus artış hızını sınırlayıcı) politika benimsenmiştir.

Grafik 1: Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızı (1923-2013)

Kaynak: Genel Nüfus Sayımları, 1935-2000 ve TÜİK Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075 verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

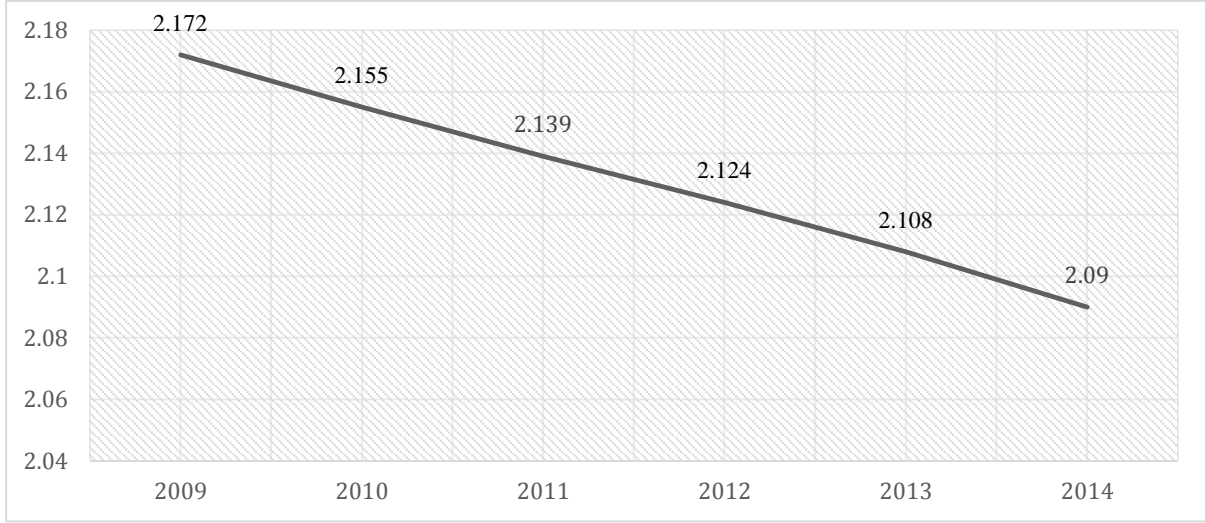
Bu dönemde şehirleşme ile birlikte kültür seviyesindeki artışla nüfustaki artışın azalacağı görüşü hakim olmuştur (Doğan, 2011:300). Bununla birlikte ikinci beş yıllık kalkınma planına tekabül eden bu dönemde ‘aile planlaması’ önem kazanmıştır.

1973’ten sonra nüfus artış hızı tekrar düşüş eğilimi göstermeye başlamıştır. Bu duruma kültürel değişim ve kadının iş dünyasına adım atmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu dönemden sonra ise küreselleşmenin getirisi olarak kadınların çalışma şartlarındaki zor dönemleri atlatarak adapte olmaları, doğurganlık hızının düşmesine sebep olmuştur. 2013 itibarı ile toplam doğurganlık hızının en alt seviyede olduğu görülmektedir.

Doğurganlık oranına etki eden birden fazla faktör bulunmaktadır. Bunların en başında ülkede yapılan politikalar arasından aile planlamaları gelmektedir. Dokuzuncu kalkınma planı olarak bilinen ve 2009 ile 2013 yılları arasında kapsayan aile planı özellikle düşük gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi için ideal ortam olan aileye yönelik eğitici programlar yaygınlaştırılmasını, gençlerin aileleriyle ve toplumla iletişimlerini daha sağlıklı hale getirecek tedbirler alınmasını, öğrenciler ve aileleri üzerindeki mali, sosyal ve psikolojik yüklerin

hafifletilmesi amacıyla eğitim sistemi, sınav odaklı yapıdan kurtarılmasını içermektedir (Kalkınma Bakanlığı).

Grafik 2: Türkiye'de Kadın Başına Düşen Doğurganlık Oranı

Kaynak: Grafik Dünya Bankası veri bankası kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 1’de Türkiye’de kadın başına düşen doğurganlık oranı gösterilmektedir. 2009’da 2,17 olan doğurganlık oranı 2014 yılı itibari ile 2,09 olmuştur. Yıllar itibari ile düşüş eğilimi içerisinde olan doğurganlık oranının 2014 yılında en düşük seviyede olduğu görülmektedir. TÜİK’in yayımladığı “Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Geleceği” adlı haber bülteninde belirtilen bu değer 2,1’in altına düşmesi, nüfusun kendisini yenileyememesi anlamına geldiğini vurgulamaktadır.

Dünya Bankası’ndan elde edilen verilere göre 248 ülke arasından Türkiye 2009 yılı itibari ile en düşük doğurganlık oranında 102. sırada, 2014 yılında ise 105. sırada yer almıştır.

Tablo 3: Türkiye’de 2023 Yılı Toplam Doğurganlık Hızı Projeksiyonu

Yıllar	1990**	2000**	2008*	2011**	2013*	2015**	2023***
Toplam Doğurganlık Hızı	2,93	2,38	2,16	2,09	2,26	2,14	1,99

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027 , 05.08.2018 tarihinde erişildi.

Tablo 1’de 1990 yılları ve 2023 yılları arasında toplam doğurganlık hızına ait projeksiyon yer almaktadır. 2008 ve 2013 yılları arasındaki değişime bakılacak olursa bu oran yüzde 4 arttığı görülmektedir. 2009 ve 2013 yılları arasındaki dokuzuncu kalkınma planının toplam doğurganlık hızını artırıcı yönde bir etki yaptığı görülmektedir. Toplam doğurganlık hızının 2023 yılı projeksiyonunda en düşük doğurganlık hızına sahip olacağı beklenmektedir.

Doğurganlık hızı ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen ülke çapında da sosyo-kültürel değişkenler ile ilişkilidir. Doğurganlık hızının sosyo-ekonomik değişkenlerle yakından ilişkili olmasına rağmen son yarım yüzyılda bu konu ile ilgili pek az çalışma vardır (Becker, 1960). Doğurganlık hızını etkileyen birçok boyut vardır. Doğurganlıktaki artış veya azalışı belirleyen

değişkenlerin ırk, etnik durum, sosyo-ekonomik statü gibi yapısal faktörler ile yaş, medeni durum ve eğitim gibi faktörlerden kaynaklandığı söylenir (Schoen vd., 1999).

Çalışmanın ikinci bölümünde literatür özeti, literatür özetinden bir sonraki bölümde metodoloji ve uygulama yer almaktadır. Çalışma analiz sonuçlarının değerlendirildiği ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümü ile sonlanmaktadır.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Doğurganlık hızına etki eden faktörlerin panel veri analizi ile ortaya çıkarıldığı çalışma sayısı oldukça azdır. Yerel literatür incelendiğinde yapılan çalışmaya benzeri bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yabancı literatür incelendiğinde ise panel veri ile ilgili analizlerin genelinde OECD ülkelerini baz alarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Yabancı literatürde konu ile ilgili çalışmalara öncülük edenlerden birisi Becker, (1960) olmuştur. Bu yıllardan sonra konu ile ilgili yapılan çalışmalara ağırlık verilerek farklı metod ve yöntemlerle araştırma konusu olmuştur. Genelde doğurganlık hızı direkt olarak sosyo-ekonomik değişkenlerle açıklandığından literatür bu çalışmalara ağırlıklı olarak yer verilerek oluşturulmuştur.

Adsera, (2004) toplam doğurganlık hızını değişken olarak aldığı çalışmasında 1960-1997 yılları arasında 28 OECD ülkesi ile panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Analiz sonucunda işsizliğin güçlü derecede doğurganlığı negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

D'Addio ve Mira d'Ercole, (2005) 1980-1999 yılları arasında yaptıkları çalışmada 16 OECD ülkesine ait panel veri analizi gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda doğurganlık hızını finansal harcamalarının ve doğum izni ücretlerinin pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Deliktaş, Usta, Bozkurt ve Helvacı (2008) yaptıkları çalışmada doğurganlık hızını etkileyen faktörleri Path analizi ile ortaya çıkarmışlardır. Analiz sonucunda illerin doğurganlık hızı üzerinde sanayileşme düzeyi, kentleşme oranı, okullaşma oranı ve kişi başına gelir düzeyinin anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymuşlardır.

Luci ve Thévenon, (2012) yaptıkları çalışmada 1982-2007 yılları arasında 18 OECD ülkesi için doğurganlık hızını değişken kabul eden panel veri analizi gerçekleştirmişlerdir. Sonuçların genel olarak, harcamaların doğurganlık hızı üzerinde yukarı yönlü bir etkiye sahip olduğunu gösterdiğini vurgulamışlardır.

Kavas, (2014) yaptığı çalışmada Türkiye'de değişen doğurganlık oranlarının üzerine durum tespiti gerçekleştirmiştir. Doğurganlık üzerine yapılan çalışmaların azlığını vurgulayan Kavas, yapılan çalışmaların artırılarak Türkiye'de doğurganlığın temel karakteristiği üzerine kapsamlı bir çerçeveye çıkarılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Wei ve Jinju, (2009) yaptıkları çalışmada 345 hane halkı bilgisi elde edilerek demografik ve sosyo-ekonomik açıdan doğurganlık hızını regresyon analizi ile açıklamaya çalışmışlardır. Şehirleşmenin ve eğitim düzeyinin doğurganlık üzerinde negatif etkileri olduğunu vurgulamışlardır. Göç değişkeni doğurganlık üzerinde negatif etkide bulunurken, kültürel yapının doğurganlık üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

2. METODOLOJİ

Analiz, 2009-2014 (t=1,...6) yılları arasında Türkiye'nin 81 ili (i=1,2,...,81) için ekonometri paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Doğurganlık hızına etki yaptığı düşünülen değişkenler aşağıda belirtilmiştir;

- ✓ Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (TL),
- ✓ Bebek Ölüm Hızı (%),
- ✓ İllere Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü,
- ✓ Nüfus Artış Hızı (%),
- ✓ Kadının Ortalama Evlenme Yaşı,
- ✓ Bitirilen Lisans Düzeyinin Nüfusa Oranı (Kadın) (%),
- ✓ Net Göç,
- ✓ Terör (Gölge Değişken),
- ✓ Bölge (Gölge Değişken) olarak belirlenmiştir.

Panel veri modelleri; bireyler, firmalar, ülkeler, hane halkları gibi kesit gözlemlerinin belli bir zaman döneminde bir araya getirilmesidir (Baltagi, 2005:12). Panel veriler yatay kesit verilere göre daha geniş bir veri kaynağıdır. Yatay verilerde birimler birbiri ile etkileşim içerisinde iken panel verilerde hem zaman hem de birimler birbirleriyle etki içerisindedirler. Panel veri modellerinde zaman dilimlerine ait gözlem sayılarının eşit olup olmamasına göre panel türü dengeli panel ve dengesiz panel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Birimler n boyuttan ve her birime karşı gelen gözlem sayısı da t boyuttan oluşmaktadır. Tüm örneklem birimleri tam olarak aynı zaman periyodu için gözleniyorsa elde edilen veri, dengeli paneldir (Baltagi, 2005:165). Örneklem birimleri farklı zaman periyotları içerisinde ise panel, dengesiz panel örneği özelliği taşımaktadır.

Çalışmada anlamlı olan değişkenler kadının ortalama evlenme yaşı ve hane halkı büyüklüğü olmuştur. Bu iki değişkenin düzey değerleri kullanarak analiz edilmiştir.

2.1 Modelde Birim ve Zaman Etkinin Araştırılmasında Kullanılan Testler

Ekonometrik çalışmalarda; zaman serisi verileri, kesit verileri ve zaman serisi veriler ile kesit verilerin birleşimi olan karma veriler olmak üzere üç tür veri kullanılır. Eğer aynı kesit birimi (birey, aile veya işletme) zaman içinde izleniyorsa bu tür karma verilere panel veri adı verilir (Gujarati,1999:849). Ekonometrik çalışmalarda zaman boyutundan oluşan verilerde zaman etkinin, birim boyutundan oluşan verilerde birim etkinin etkileşimi araştırma konusu olmuştur. Hem birim hem de zaman boyutundan oluşan verilerde, yani panel verilerde, birinci aşamada iki tür etkinin varlığı araştırılmaktadır. Aşağıda gözlenemeyen etkileri içeren model ifade edilmiştir.

$$Y_{it} = \beta + \mu_i + \lambda_t + u_{it} \quad (1)$$

1 numaralı modeldeki “ μ_i ” ve “ λ_t ” gözlenemeyen birim ve zaman etkileri temsil etmektedir. Model, hem birim hem de zaman etkileri içerisinde barındırdığından iki yönlü model olma özelliği taşımaktadır. İki yönlü model diğer bir ifade sadece birim ve sadece zaman etki barındıran modellere

kıyasla en geniş model özelliği taşımaktadır. Yalnızca birimler veya yalnızca zaman boyunca heterojenliği dikkate alan modellere bir yönlü modeller adı verilmektedir (Baltagi, 2005:11-13).

Birim ve zaman etkinin araştırıldığı testler birbirinden farklılık göstermektedir. Birim ve zaman etkinin birlikte varlığını ölçmek için LR, birim ve zaman etkileri ayrı ayrı ölçmek için F, LR ve LM testi kullanılmaktadır. Panel veri modelleri için tam homojenlik hipotezi reddedildiğinde birimler boyunca ve/veya zaman boyunca bu heterojenliği dikkate alan bir spesifikasyon oluşturulur (Hsiao, 1986:27).

Birim ve zaman etkinin birlikte ölçüldüğü LR testinde temel hipotez $H_0: \sigma_\lambda = \sigma_\mu = 0$ şeklinde kurulmaktadır. Temel hipotezin reddedilemediği durumda modelde birim ve/veya zaman etkinin varlığından söz edilememektedir. Modelde zaman etkiyi sınavan F, LM, LR testlerinde temel hipotez sırasıyla $H_0: \lambda = 0$, $H_0: \sigma_\lambda^2 = 0$, $H_0: \sigma_\lambda = 0$ şeklinde kurulmaktadır. Temel hipotezin reddedilemediği durumda modelde zaman etkinin varlığına ait kanıt bulunmamaktadır. Benzer şekilde model içerisinde birim etkiyi sınavan testler sırasıyla $H_0: \mu = 0$, $H_0: \sigma^2 \mu = 0$, $H_0: \sigma_\mu = 0$ şeklindedir. Temel hipotezin reddedilmediği durumda modelde birim etkilerin anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2.2 Sabit veya Tesadüfi (Rassal) Etkiler Modelinin Araştırılmasında Kullanılan Testler

İkinci aşama olarak panel veri modellerinin sabit etkiler veya tesadüfi etkiler modeli olup olmadığının belirlenmesi gerekir. sabit etkileri barındıran modellerin veri seti genellikle tesadüfi olmayan örneklem yöntemiyle seçilirken, tesadüfi etkileri barındıran modelin örneklem seçimi ise genellikle rastgale (random) gerçekleşmektedir. Rassal etki modelleri büyük bir ana küleden birimlere ait bilgilerin rassal elde edildiği durumda uygun bir spesifikasyondur (Baltagi, 2005:14).

Klasik sabit etkili ve rassal etkili modellerden hangisinin kullanılacağına karar vermek için geliştirilmiş bazı testler bulunmaktadır. Bu testlerin içinde önemli olanlar rassal etkiler testi (Lagrange Çarpımı Testi), Olabilirlik Oranı (LR) Testi ve Hausman Testleridir (Yerdelen, 2005:197). Çalışmada Hausman testi dikkate alınarak modelin sabit veya tesadüfi etkiler içerip içermediğine karar verilecektir. Temel hipotez $H_0: E(X_{it}, \mu_i) = 0$, alternatif hipotez ise $H_1: E(X_{it}, \mu_i) \neq 0$ şeklinde oluşturulmaktadır. Temel hipotez sabit etkilerin tutarlı, tesadüfi etkilerin etkin olduğunu ifade ederken, alternatif hipotez Sabit etkilerin tutarlı, tesadüfi etkilerin tutarsız olduğunu ifade etmektedir. Özetle temel hipotezin reddedilemediği durumda tesadüfi etkilerin tahmin edilmesi, alternatif hipotezin reddedilemediği durumda ise sabit etkiler modelinin tahmin edilmesi gerekmektedir. Hausman test istatistiği seçilen anlamlılık düzeyinde χ^2 tablo değerinden büyükse o zaman bağımsız değişkenler ile birim ve/veya zaman etkilerinin ilişkisiz olduğu hipotezi reddedilecek ve rassal etkiler modelinin tutarsız olduğuna, bu yüzden uygun modelin sabit etkiler modeli olduğuna karar verilecektir (Baltagi, 2005:392).

2.3 Varsayımdan Sapmaların Testi

Uygun model tahmin aşamasından sonra varsayımdan sapmaların sınanması gerekmektedir. Panel veri modellerinde değişen varyans sorunu ile karşılaşmak muhtemeldir. Bu amaçla panel

verilerde sıklıkla görülen heteroskedasitenin, otokorelasyonun, birimler arası korelasyonun olup olmadığına bakılmaktadır. Varsayımdan sapmaların araştırıldığı testler modelin klasik, sabit etkiler, tesadüfi etkiler modeli olup olmamasına göre farklılık göstermektedir.

2.3.1. Klasik Modelde Varsayımdan Sapmaların Testi

Modelin klasik model olduğuna karar verildiği takdirde heteroskedasite olup olmadığı araştırılırken Breush- Pagan/ Cook Weisberg Testi, White testi yaygın olarak kullanılan testlerdendir. Temel hipotez heteroskedasite yoktur (H_0 : heteroskedasite yoktur) şeklinde kurulmaktadır. Klasik modelde otokorelasyonun varlığını test etmek amacıyla t testi, Durbin Watson, Breush Goldfrey, Wooldridge testi kullanılmaktadır. Temel hipotez otokorelasyonun var olmadığına ait kanıtları içererek (H_0 : 1. Dereceden otokorelasyon yoktur) oluşturulmaktadır. Panel veri modellerinin hata terimlerindeki otokorelasyonu araştırmak için kullanılan testler, sabit etki ve rassal etki modelleri için değişiklik göstermektedir (Baltagi, 2005:93-100)

2.3.2. Sabit Etkiler Modelinde Varsayımdan Sapmaların Testi

Model sabit ekileri içeren model ise heteroskedasite için Değiştirilmiş Wald testi kullanılmaktadır. Otokorelasyon için Baltagi Wu'nun Yerel En İyi Değişmez, Bhargava, Faranzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson testleri kullanılmaktadır. Sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonu test etmek için Breush Pagan Lagrange, Pesaran, Friedman testleri kullanılmaktadır.

2.3.3. Tesadüfi Etkiler Modelinde Varsayımdan Sapmaların Testi

Tesadüfi etkiler modelinde heteroskedasiteyi sınamak amacıyla Breush-Pagan Lagrange Çarpımı, Levene, Brown ve Forsythe'nin testleri kullanılmaktadır. Otokorelasyonu test etmek amacıyla Bhargava, Faranzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson ve Baltagi- Wu Yerel En İyi Değişmez testleri kullanılmaktadır. Birimler arası korelasyonu test etmek için Breush Pagan Lagrange, Pesaran, Friedman testleri kullanılmaktadır.

3. UYGULAMA

Tablo 2: Birim Etki ve Zaman Etki Tespit Etmede Kullanılan Testler

Test	Hipotez	Test İstatistik Değeri
LR	$H_0: \sigma_\lambda = \sigma_\mu = 0$	854.86*
F	$H_0: \lambda = 0$	14.80*
LM	$H_0: \sigma_\lambda^2 = 0$	269.42*
LR	$H_0: \sigma_\lambda = 0$	46.80*
F	$H_0: \mu = 0$	82.03*
LM	$H_0: \sigma^2 \mu = 0$	603.79*
LR	$H_0: \sigma_\mu = 0$	811.91*
Hausman	$H_0: E(X_{it}, \mu_i) = 0$	194.90*

* %0.05 hata payı ile anlamlılığı işaret etmektedir

Birim ve zaman etkinin birlikte anlamlılığını test eden LR testine göre temel hipotez reddedildiğinden modelde birim ve/veya zaman etkiler anlamlı olmaktadır.

Modelde zaman etkinin anlamlılığını sınavan F, LM ve LR testlerinde de zaman etkinin anlamlı ($\alpha=0.05$ değerine göre), benzer şekilde gerçekleştirilen testlerde birim etkinin de anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model çift yönlü model olma özelliği taşımaktadır fakat modelin tahmin aşamaları kısıtlı düzeyde olduğundan bundan sonraki aşamalara model tek yönlü birim etkili model varsayılarak devam edilecektir.

Gerçekleştirilen Hausman testinde ise temel hipotez reddedilerek sabit etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneklem çekim yöntemi tesadüfi olmadığından dolayı, çalışmada beklenen bir durum olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Dolayısıyla model tek yönlü birim etkileri içeren sabit etkiler modeli olmaktadır.

Tablo 3: Varsayımdan Sapmaların Testi

Test	Hipotez	Test İstatistik Değeri
Pesaran		23.895*
Friedman	$H_0: \rho_{ij}=0$	69.494
Frees		6.344*
Wald	$H_0: \sigma_1^2=\sigma^2$	8451.03*
DW		1.28*
LBI	$H_0: \rho_i=0$	1.76*

* %0.05 hata payı ile anlamlılığı işaret etmektedir.

Tablo 2’de belirtildiği üzere, modelde birimler arası korelasyonu test etmek için Pesaran, Frees ve Friedman testleri gerçekleştirilmiş olup Friedman testi hariç, (H_0 hipotezi reddedilerek, $\alpha=0.05$ değerine göre) modelde birimler arası korelasyonun olduğu görülmüştür.

Wald testi ile heteroskedasite olup olmadığı test edilmiş ve modelde heteroskedasitenin (değişen varyans) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Otokorelasyonu sınamak için DW ve LBI testleri de gerçekleştirilmiş, test istatistik değerleri 2’den küçük olduğu için modelde otokorelasyonun varlığı tespit edilmiştir.

3.1 Varsayımdan Sapmaların Düzeltilmesi

Nihai model tüm varsayımdan sapmaların düzeltildiği Driscoll-Kraay dirençli standart hatalara sahip sabit etkiler modelidir. Model sonuçları aşağıda Tablo 3’te belirtildiği gibidir.

Tablo 4: Sabit Etkiler Tahmincisi (Driskoll Kraay Standart Hatalar)

Değişken	Katsayı	Test İstatistik Değeri
Ortalama hane halkı büyüklüğü	5.775884	3.10*
Kadının ortalama evlenme yaşı	0.5970366	4.25*
c	37.50747	3.79*
F		9.30*
R ²		0.28

* %0.05 hata payı ile anlamlılığı işaret etmektedir.

$$\text{İllerindoğurganlıkhızı}_{it}=37.50+5.77\text{ortalamahanehalkıbüyüklüğü}_{it}+0.59\text{kadınınortalamaevlenmeyaşı}_{it} \quad (2)$$

R^2 değeri 0.2825 olarak elde edilmiştir. Doğurganlık hızında meydana gelen değişmelerin yüzde 28'i kadının ortalama evlenme yaşı ve ortalama hane halkı büyüklüğü değişkenleriyle açıklanabilmektedir. Değişkenlerin test istatistik değerlerine bakıldığında $\alpha=0.05$ 'e göre anlamlı olduğu görülmektedir. Model istatistiksel açıdan uygundur.

Özetle Türkiye genelinde gerçekleştirilen doğurganlık hızının bağımlı değişken olduğu panel veri analizinde, kadının ortalama evlenme yaşı ve ortalama hane halkı büyüklüğü arttıkça doğurganlık hızının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de 2009-2014 yılında;

- Ortalama hane halkı büyüklüğünde meydana gelen 1 puanlık artış doğurganlık hızını yaklaşık 6 puan (birim) artıracaktır. Parametrenin işaretinin pozitif olması parametre işaretinin beklenen yönde olduğunu göstermektedir.
- Kadının ortalama evlenme yaşında meydana gelen 1 puanlık artış doğurganlık hızını 0.6 puan artıracaktır.
- Diğer değişkenler sabit tutulduğunda doğurganlık hızında meydana gelen değişim 37 puan (birim) olmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de doğurganlık hızına pek çok değişkenin etkisi olmaktadır. Bu konuya ek olarak Türk kültürü ve gelenekleri de kapsam dışı tutulmamalıdır. Türkiye'de gerek nüfus planlamasında gerekse doğurganlık hızı kontrolünde pek çok uygulama yapılmıştır. Yıllar itibari ile de sosyal yapı değiştiğinden dolayı doğurganlık hızının da bu durumdan etkilenişi farklılık göstermiştir.

Türkiye'de 2009 ve 2014 yılları arasında doğurganlık hızının araştırıldığı bu çalışmada TÜİK aracılığı ile elde edilen verilerle birlikte panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde modelin tek yönlü birim etkileri içeren sabit etkiler modeli olduğuna kanaat getirildikten sonra model Driscoll Kraay dirençli tahmincilerle tahmin edilmiştir. 2009 ve 2014 yılları arasında modelde anlamlı çıkan değişkenler kadının ortalama evlenme yaşı ve ortalama hane halkı büyüklüğüdür. Normal şartlar altında ortalama hane halkı büyüklüğü arttıkça doğurganlık hızının da artması beklenir. Bu duruma örnek olarak doğu bölgelerinin kalabalık aile nüfusuna sahip olma durumu gösterilebilir. Dolayısıyla aile nüfusu ne kadar kalabalıklaşırsa doğurganlık hızını artırıcı bir yönde etkisi söz konusudur.

Kadının ortalama evlenme yaşı değişkeninin negatif olması beklenen bir durumdur. Modelde pozitif çıktığı görülmektedir. Kadının ortalama evlenme yaşı değişkeni, özelde İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol illerinin etkisi ile, genele pozitif etki yaptığı söylenebilir. Aynı zamanda modelde ortalama hane halkı büyüklüğünün, kadının ortalama evlenme yaşına kıyasla doğurganlığı açıklamadaki etkisi daha büyük olduğu gözlenmiştir. 2009 ve 2014 yılları arasında yapılan analizde diğer değişkenlerin anlamsız çıkması doğurganlığı etkilemediği anlamına gelmemektedir. Bundan

dolayı doğurganlık hızına etki yapan sosyal, ekonomik faktörlerin çok boyutlu etkide bulunduğunu belirtmekte fayda vardır.

Doğurganlığın teşvik edildiği politikalar yapılırken aşağıdaki hususların dikkate alınması gerekmektedir.

- ❖ Okul öncesi eğitim için gerekli imkanların sağlanması yönünde önemli adımlar atılmalıdır.
- ❖ Çocukların okul öncesi eğitimleri için gerekli ödenekler hazırlanarak, ailelerle paylaşılmalıdır.
- ❖ Çocuk yetiştirme sertifikaları hazırlanarak ailelerin bu sertifikaya sahip olmaları sağlanmalıdır.
- ❖ Beklenen doğurganlık artışı ile ilgili çalışmalar yapılarak kaynakların yeterliliği hususunda araştırmalar yapılmalı ve gerekli düzenlemeleri hayata geçirmeleri sağlanmalıdır.
- ❖ Dünyada var olan başarılı eğitim politikaları incelenmek suretiyle gelecek neslin eğitimi planlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Adsera, A. (2004). Changing fertility rates in developed countries: the impact of labor market institutions. *Journal of Population Economics*, 17(1), 17-43.

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2013). Türkiye’de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi. Potansiyel Etkiler ve Proaktif Politika Önerileri, 11.

Baltagi B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data*, 3.ed., England, John Wiley&Sons Ltd.

Baltagi, B.H. (2008). *Econometrics*. Springer, Berlin.

Becker, G. S. (1960). An economic analysis of fertility, *Columbia University and National Bureau Of Economic Research*, 0-87014-302-6.

D’Addio, A., Mira d’Ercole M. (2005). Trends and determinants of fertility rates in oecd countries: the role of policies. *Social, Employment and Migration Working Papers*, 27.

Deliktaş, E., Usta, S., Bozkurt, S. ve Helvacı, B. (2008), Türkiye’de kentlerde doğurganlık hızını etkileyen faktörler: path analizi yaklaşımı. *Akademik Bakış Dergisi*, 8(2), 877-895.

Demeny, P. (2003). Population policy dilemmas in Europe at the dawn of the twenty-first century. *Population and Development Review*, 29 (1), 1-28.

Doğan M. (2011). Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 293-307.

Doğanay, H. (1997), Türkiye beşeri coğrafyası, milli eğitim bakanlığı yayınları: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, 877, *Milli Eğitim Basımevi*, Ankara.

Dumont, A. (1890). Dépopulation et civilisation. étude démographique. Paris, *Lecrosnier et Babé, Libraireséditeur*, 133.

Gujarati, D.N. (1999). *Temel ekonometri*, (Çev. Ü. Şenesen, G.G.Şenesen), İstanbul, Literatür.

Güder, G. Kalkınma Bakanlığı. Demografik Dönüşüm, Aile ve Kalkınma, İstihdam ve Çalışma Hayatı Dai. Bşk.

Hsiao, C. (1986). *Analysis of panel data*. Cambridge University Press.

Kavas, S. (2014). Türkiye’de değişen doğurganlık oranları üzerine: Durum tespit çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (29),1307-9581.

Luci, A., Thévenon, O. (2012). The impact of family policy packages on fertility trends in developed countries. Paris: Institut National d’Études Démographiques (INED Working Paper), 174.

Malthus, Thomas. (1798). An essay on the principle of population. London: Printed for J. Johnson, in St. Paul’s Church-Yard, 133.

Schoen, R., Astone, N. M., Kim, Y.J., Nathanson, C.A ve Fields, J.M (1999). Do fertility intentions affect fertility behavior?, *Journal of Marriage and Family*, (61), 790-799.

TÜİK. (2012). Türkiye'nin demografik yapısı ve geleceği, Haber Bülteni 2010-20502, 13140.

United Nations. (1973). Determinants and consequences of population trends. New York: United Nations.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2005). Sermaye piyasasında riskin sınırlı bağımlı değişkenli panel veri modelleri ile analizi, Doktora tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (197), 47.

Wei, C., Jinju, L. (2009). Equality and fertility: evidence from china. *Paper Prepared for the XXVI IUSSP International Population Conference, Morocco*.

TÜRKİYE’DE DÜZENLEYİCİ DENETLEYİCİ KURULUŞLARIN BÜTÇE YAPILARININ ANALİZİ: BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU ÖRNEĞİ (2014-2017 DÖNEMİ)

Pınar Gerçek

ÖZ

Bu çalışmada; Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların (DDK) ortaya çıkışları, yayılma süreçleri ve bu kurumların gelişim süreçleri açıklanmış, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) görev-gelir-bütçe yapısı incelenerek kurumun 2014-2017 dönemi 4 yıllık bütçesi analiz edilmiştir.

GİRİŞ

Devlet toplumsal düzeni, adaleti sağlamakla görevli olduğu gibi mali piyasalardaki istikrarı sağlamakla da görevlidir. Bu görevlerini ise; düzenleme ve denetleme yetkisini yasalarla verdiği, DDK’lar gibi kurumların eliyle gerçekleştirir.

DDK’lar her yıl belli dönemlerde elde ettiği gelir fazlalarını merkezi yönetim bütçesine aktarırlar. Bu çalışmada 31.08.2000 tarihinde, bankacılık ve diğer ilgili alanlarda kamu düzenini sağlamak için kurulan BDDK’nın, 2014-2017 yıllarını kapsayan 4 yıllık bütçe gerçekleştirmeleri ve hazineye aktarılan bütçe fazlaları tablolştırılarak verilmektedir. Merkezi bütçeden pay almayan BDDK’nın gelirlerini nereden ve hangi kanunlara dayandırarak elde ettiğini açıklamak fazlasıyla öneme sahiptir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunda uygulanan bütçe sistemi, 3 yıllık bütçeleme anlayışı çerçevesinde oluşturulan Analitik Bütçe Sistemine (ABS) dayanmaktadır. Analitik bütçe sınıflandırması kurumsal, fonksiyonel, finansal ve ekonomik sınıflandırma olarak ayrılırken, BDDK’nın bütçesini yıl bazında izleyip bu sınıflandırmalara göre değişiklikler analiz edilecektir. Bunun yanında bu bütçeleme sınıflandırmalarının eksik taraflarına ve kurumların bunları kullanırken hangi kriterleri ölçüt alacağına dikkat çekilecektir.

Veri toplama yöntemi olarak tarama yöntemi kullanılacak olup; konumuzla alakalı tez, kitap ve makale taraması yapılacak, BDDK resmi sitesinde yayınlanan veriler incelenecektir. Elde ettiğimiz bu veriler, şekil ve grafiklerle desteklendikten sonra amaç verilerin elde edilmesi sağlanacaktır. BDDK’nın 2014-2017 yıllarını kapsayan 4 yıllık bütçe verileri, gelirler-giderler şeklinde ele alınacak, DDK ve diğer merkezi yönetim gelir-gider bütçeleriyle karşılaştırılıp hazinedeki payı araştırılacaktır.

1. DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM KAVRAMI

DDK'lar toplumların hayatında büyük bir öneme sahip, temel hak ve özgürlüklerin yanında ekonomik, sosyal sektörlerin düzenlenmesi, denetlenmesi ve yönlendirilmesi gibi faaliyetleri olan, kararları üzerinde herhangi bir makamın etkisi bulunmayan, karar süreci ve organları özel güvencelerle donatılmış, özerk bütçe yapılarına haiz kamu tüzel kişileridir (Pişkin, 2010: 4).

1.1. Dünyada Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelişim Süreci

1800'lerin sonlarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ilk örneklerini gördüğümüz DDK'lar, gelişen ülkelerin gündemlerine 1900'lardan itibaren yoğun olarak girmeye başlamıştır (Majone, 1996: 24).

Devletlerin özelleştirmelerle pek çok sektörden çekilmesi, ABD ve bazı ülkelerde, altyapı ve finans sektörlerindeki piyasa aksaklıklarını temel alan iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır (Çapar, 2009: 376).

Hızla gelişen teknolojiyi klasik kurumların aksine daha verimli kullandığı düşünülen, hareket kabiliyeti yüksek, geniş imkanlar verilmiş DDK'ların ortaya çıkma süreci insan haklarına verilen önem ile birlikte hızlanmıştır (Pişkin, 2010: 6). Ayrıca DDK'ların, IMF ve Dünya Bankası tarafından destek görmesi, idari yapıların etkin olarak denetleme yapamaması ve yolsuzlukların önüne geçememesi de bu süreçte etkili olmuştur (Pişkin, 2010: 30).

İlk kurulan DDK, ABD'de Eyaletler arası Ticaret Komisyonu (ICC) olmuştur. 1887 yılında çıkarılan yasa kapsamında eyaletler arası ticareti düzenlemek için demiryolu ticaret ve taşımacılığı hedeflenerek oluşturulmuştur (Uysal, 2007: 8).

1970'lerden itibaren Avrupa ekonomisinin bütünleşme sürecine girmesiyle DDK'lar konusunda Avrupa'da önemli gelişmeler yaşanmış ve kamu politikalarıyla bu durum hissedilir şekilde etkili olmuştur (Majone, 1996: 80).

1970'lerin sonunda başlayan ve günümüze kadar devam eden özelleştirme, piyasa ve kamu sektöründeki rekabeti arttırmak için uygulanan liberalizasyon, refah politikalarındaki reform, düzenleme alanındaki köklü değişiklikler bu sürecin temelini oluşturan unsurlar olmuştur (Vogel, 1996: 79).

1.2. Türkiye'de Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelişim Süreci

1950'lerden 1980'li yıllara kadar Türkiye'de yerli üretimi korumak ve döviz ihtiyacını karşılamak için, yerli üretimin yeterli olduğu düşünülen sektörlerde mal ithalatı yasaklanarak ithal ikameci kalkınma politikaları uygulanmıştır. İthalat üzerine konulan miktar kısıtlamaları, döviz denetimi, kamu işletmeciliği, negatif faiz oranları ve ucuz kredi desteği gibi araçlar bu dönem kaynak tahsisatı sürecinde, devletin doğrudan müdahale araçları olmuştur (Arslan, 2011: 167).

Kendi haline bırakıldığı zaman piyasalarda ekonomik etkinliğin her zaman gerektiği şekilde işlememesi, devletin iktisadi faaliyetlere müdahale etmesine temel gerekçe olmuştur. Piyasaların eksik rekabette işlem görmesi, iktisadi aktörlerin eksik bilgiyle hareket etmeleri, kamu malları ve dışsalıkların ekonomik etkinliği sağlanmada zorluklar yaratması gibi nedenler ekonomiye müdahale edilmesine iktisadi bir zemin oluşturmuştur (Arslan, 2011: 168).

Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar yeterli derecede önem kazanamayan denetim fonksiyonu KİT’ler aracılığı ile yerine getirilmeye çalışılmıştır. 1990’lardan sonra ise devlet, gözetim ve denetim fonksiyonunu daha da etkili yapmak amacıyla çeşitli çalışmalarla idari ve mali özerkliği olan DDK’ları oluşturmaya başlamıştır (Arslan, 2011: 171).

Ülkemizde DDK’lara yasal dayanak olarak Anayasanın 167. maddesi gösterilir. Bu madde ile devlet; para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarında, sağlıklı ve düzenli işleyişi sağlamak, geliştirici tedbirleri almakla görevli olduğunu hüküm altına almış ve böylece mal ve hizmet piyasalarında düzenleme, denetleme yetkisini elde etmiştir (Aydoğdu, 2005: 126).

Eryılmaz (2002: 162)’a göre “*Türkiye, 1980’den itibaren, karma ekonomik modelden, piyasa ekonomisine dayalı modele geçiş yapmakla birlikte, bu modelin gerektirdiği düzenleyici kurumları zamanında oluşturamamıştır. Bu gecikmenin olumsuz etkileri olarak, 2000 ve 2001 yıllarında bankacılık-fınans sektörlerinde ortaya çıkan kötü yönetim ve yolsuzluk olaylarından kaynaklanan ağır ekonomik krizlerde kendini göstermiştir. Yaşanan krizlerin başlıca nedenleri olarak, sürdürülemez iç ve dış borç dinamiği ve malî sistemdeki sağlıksız yapılanma görülmektedir*”.

SPK, 1981’de Türkiye’de kurulmuş ve kurum olarak 1982’de faaliyete geçmiş ilk düzenleyici kurumdur (Kılınç ve Kavas, 2013: 104). Kurum sayısı 2002 yılında 9’a ulaşmış ve 2017’de son olarak Kişisel Verileri Koruma Kurumu kurulmuştur.

1.3. Türkiye’de Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar

Türkiye’deki DDK’lar şunlardan oluşmaktadır:

- Sermaye Piyasası Kurulu
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- Rekabet Kurumu
- Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu
- Kamu İhale Kurumu
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (www.bumko.gov.tr, 2018)

2. TÜRKİYE’DE BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU’NUN BÜTÇE YAPISININ ANALİZİ

2.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Kuruluşu, Örgüt Yapısı, Amaçları ve Görevleri

2.1.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Kuruluşu

1980’li yıllar Türkiye bankacılık sektöründe, birçok bankanın faaliyetini durdurduğu ve tasfiye edildiği yıllar olmuştur (Oral, 2006: 3).

1990’lı yıllara gelindiğinde Türk bankacılık sektörünün dışa açılması ve uluslararası finans sistemi ile bütünleşip bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmesi için çeşitli kanuni düzenlemeler yapılmıştır (Oral, 2006: 3). Bu düzenlemeler kapsamında, bankaların gözetim ve denetim yetkilerinin artırılması amaçlanarak 4389 sayılı Bankacılık Kanunu ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuş, 19.11.2005 tarihli ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile bu yetkileri ve görevleri yeniden düzenlenmiştir (www.bddk.org.tr, 2018).

2.1.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Örgüt Yapısı

“Kurum; Kanun ve ilgili diğer mevzuatla öngörülen görevleri yerine getirmek üzere kurulan, idarî ve malî özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişisidir.

Kurum, Başkan ve üyelerden müteşekkil Kurul ile Başkana bağlı olarak faaliyetlerini yürüten Başkanlıktan oluşur. Kurul Başkanı Kurumun da Başkanıdır.

Kurumun merkezi İstanbul’dadır. Kurumun bir temsilciliği Ankara’da olup, Kurum, düzenlemekle görevli olduğu alanın yoğun olduğu illerde ve sayısı ikiye geçmemek kaydıyla Bakanlar Kurulu kararıyla temsilcilik açabilir.

Kurum, Kanunla ve ilgili diğer mevzuatla kendisine verilen düzenleme ve denetlemeyle ilgili görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Kurumun kararları yerindelik denetimine tâbi tutulamaz. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi Kurumun kararlarını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremez (www.bddk.org.tr, 2018)

Kurul, Kurumun karar organıdır. Kurul; biri Başkan, biri İkinci Başkan olmak üzere yedi üyeden oluşur (www.bddk.org.tr, 2018)

Kurul, Kanun ve ilgili diğer mevzuatla kendi görev ve yetkisine verilmiş konuların tümünde en üst düzeyde görüşme ve karar alma yetkisine sahiptir (www.bddk.org.tr, 2018)

2.1.3. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Amaçları ve Temel Hedefleri

BDDK, bankacılık ve benzer alanlardaki kamu düzenini sağlamak için kurulmuş olup bu alandaki kamu düzenini ihdas etmekle yetkili, ekonomik anlamda kolluk faaliyeti yürüten bir idari otoritedir (Gül, 2009: 75).

Devletin; bankacılık sektörünü ve bu alanda ekonomiyi en iyi şekilde kanuna uygun olarak etkilemek istemesi, BDDK’nın kuruluş amaçlarının en önemlisidir. Bu amacı sağlamak üzere 4389 sayılı Bankalar Kanununa dayanarak bağımsız denetim kurumu BDDK kurulmuştur. Bu Kanun’unun temel iki amacı vardır. Birincisi; tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, mali istikrarı sağlamak, bir diğer amacı ise kredi sisteminin etkin olarak işlemesine zemin oluşturmaktır (Bilgin, 2009: 44).

BDDK, bankaların piyasa disiplinine sahip, etkin ve dünya standartlarında rekabet edebilecek şekilde işlemler yapması, bunların neticesiyle devlet ekonomisinin uzun vadede büyümesi ve dolayısıyla devletin istikrarına katkıda bulunmak için çalışır (Gül, 2009: 76).

Kaynak: Tügen, 2009: 211

Kurumsal sınıflandırma kod grubu; bütçe sistemi içerisinde idari yapı temel alınarak performans sorumluluk tespitini hedefler. Bu sınıflandırma türünde aynı anayasal otoriteyle tahsis edilmiş kaynakların aynı kod ile yazılması benimsenmiştir. Bağlı ve ilgili kuruluşların belirtildiği kaynaklar ise kuruluşun bağlı olduğu kurum kodunda yer alması sağlanmıştır (Cura, 2003: 7).

Fonksiyonel sınıflandırma, devletin hangi hizmete daha fazla ödenek ayıracağını göstermesi bakımından ABS'nin önemli bir sınıflandırma türüne girer. Bu sınıflandırma, devletin faaliyet türlerini göstermek amacıyla oluşturulur ve kaynakların hangi hizmetler için kullanılacağını tespit eder (Ayyıldız, 2004: 109).

Finansman tipi sınıflandırma, devletin tüm kurum ve kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu, özel ödenekler ve dış proje kredilerini izlemek için geliştirilmiş, harcamaların hangi kaynaklarla finanse edileceğini gösteren bir kodlamadır (Cura, 2003: 8).

Ekonomik sınıflandırma, milli ekonomideki devlet faaliyetlerinin etkisini ölçmek amacıyla oluşturulmuş bir sınıflandırmadır (Cura, 2003: 8).

2.3. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun 2014-2017 Yılları Gelir Bütçesi ve Gerçekleşme Durumunun İncelenmesi

BDDK, 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 101'inci maddesine dayanarak bankalardan aldığı katılım paylarıyla bütçesini oluşturur ve herhangi bir gelir fazlası oluşması durumunda da bu fazlalığı hazineye aktarır. Anayasal olarak verilen bu hak; BDDK'nın ve diğer bağımsız otoritelerin kamu düzeninin sağlanmasında önemli rol oynar. Aynı zamanda bağımsız hareket edebilmelerine de olanak sağlayarak gelişmelerine katkı da bulunur.

Tablo 3.2: 2014-2017 Yılları Gelir Bütçesi ve Gerçekleşme Durumu

(Bin TL)	2014	2015	2016	2017	Toplam	Genel Toplama Göre Yüzdesi
Katılma Payı Gelirleri	222.100	270.050	311.050	366.250	1.169.450	%95
Diğer Gelirler	9.900	11.950	15.950	18.750	56.550	%5
Faiz Gelirleri	9.200	11.350	15.300	18.150	54.000	%4.4
Diğer Çeşitli Gelirler	700	600	650	600	2.550	%0.6
Genel Toplam	232.000	282.000	327.000	385.000	1.226.000	%100

Kaynak: 2014-2017 Yılları BDDK Faaliyet Raporları

Yukarıdaki tablo BDDK'nın son 4 yıllık gelir durumunu göstermektedir. Toplam gelirin, katılma payı ve diğer gelirlerden (faiz gelirleri, diğer çeşitli gelirlerden) oluştuğu görülüyor. 2014-2017 yılları arasında kurumun gelir durumunun devamlı bir şekilde arttığı ve bir önceki yıldan devreden bir gelirin olmadığı görülmektedir. Kurumun 2014 yılından 2017 yılına kadar baz alınan bütçesi ve gerçekleşme durumları ayrıntılı bir şekilde aşağıda anlatılmıştır.

2.3.1. 2014 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşmeleri

Aşağıdaki tablo yardımıyla BDDK'nın 2014 yılı gelir bütçesini ve gerçekleşme durumunu analiz edeceğiz.

Tablo 3.3: 2014 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşme Durumlarının Karşılaştırılması

(Bin TL)	Bütçe	Gerçekleşme	Fark	Toplam	Genel Toplama Göre Yüzdesi
	2014	2014	2014	2014	2014
Katılma Payı Gelirleri	222.100	212.771	-9.329	222.100	%93
Diğer Gelirler	9.900	15.813	5.913	9.900	%7
Faiz Gelirleri	9.200	15.417	6.217	9.200	%6.7
Diğer Çeşitli Gelirler	700	396	-304	700	%0.3
Genel Toplam	232.000	228.584	-3.416	232.000	%100

Kaynak: 2014 yılı BDKK Yıllık Faaliyet Raporu

2014 yılı bütçesi katılım payının 222.100 bin TL olarak bankalardan tahsil edileceği öngörülmüştür. Ancak katılım payı 212.771 bin TL olarak gerçekleşmiş ve 9.329 bin TL eksi yönde sapma yaşanmıştır. Diğer gelirler içerisindeki faiz gelirleri 6.217 bin TL fazla verirken, diğer çeşitli gelirler öngörülen rakamdan 304 bin TL eksik vermiştir. 2014 yılı sonu itibarıyla 232.000 bin TL tahmin edilen gelir bütçesi 228.584 bin TL gerçekleşerek toplamda 3.416 bin TL eksik vermiştir (www.bddk.org.tr, 2018).

2014 yılı gelir durumunu incelediğimizde katılma payı giderlerinin toplam gelirin %95'ini, faiz gelirlerinin % 4'ünü, diğer çeşitli gelirlerin ise % 1'ini oluşturduğunu görebiliriz. Kurum gelirlerinin çoğunluğunun kanunilik ilkesi ve kuruluş felsefesine uygun bir biçimde sistem içinde yer alan bankalardan, katılma payı adı altında elde edildiğine ulaşabiliriz.

2.3.2. 2015 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşmeleri

Aşağıdaki tablo yardımıyla BDDK'nın 2015 yılı gelir bütçesini ve gerçekleşme durumunu analiz edeceğiz.

Tablo 3.4: 2015 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşme Durumlarının Karşılaştırılması

(Bin TL)	Bütçe	Gerçekleşme	Fark	Toplam	Genel Toplama Göre Yüzdesi
	2015	2015	2015	2015	2015
Katılma Payı Gelirleri	270.050	269.643	-407	270.050	%92.3
Diğer Gelirler	11.950	22.309	10.359	11.950	%7.7
Faiz Gelirleri	11.350	21.175	6.217	11.350	%7.2
Diğer Çeşitli Gelirler	600	1.134	534	600	%0.5
Genel Toplam	282.000	291.952	9.952	282.000	%100

Kaynak: 2015 yılı BDDK Yıllık Faaliyet Raporu

2015 yılı bütçesi katılım payının 270.050 bin TL olarak bankalardan tahsil edileceği öngörülmüştür. Ancak katılım payı 269.643 bin TL olarak gerçekleşmiş ve 407 bin TL eksi yönde sapma yaşanmıştır. Diğer gelirler içerisindeki faiz gelirleri 6.217 bin TL fazla verirken, diğer çeşitli gelirler öngörülen rakamdan 534 bin TL fazla vermiştir. 2015 yılı sonu itibarıyla 282.000 bin TL tahmin edilen gelir bütçesi 291.952 bin TL gerçekleşerek toplamda 9.952 bin TL fazla vermiştir (www.bddk.org.tr, 2018) .

2.3.3. 2016 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşmeleri

Aşağıdaki tablo yardımıyla BDDK'nın 2016 yılı gelir bütçesini ve gerçekleşme durumunu analiz edeceğiz.

Tablo 3.5: 2016 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşme Durumlarının Karşılaştırılması

(Bin TL)	Bütçe	Gerçekleşme	Fark	Toplam	Genel Toplama Göre Yüzdesi
	2016	2016	2016	2016	2016
Katılma Payı Gelirleri	311.050	310.734	-316	311.050	%92.3
Diğer Gelirler	311.050	25.718	9.768	311.050	%7.7
Faiz Gelirleri	15.300	25.207	9.907	15.300	%7.5
Diğer Çeşitli Gelirler	650	511	-139	650	%0.2
Genel Toplam	327.000	336.452	9.452	327.000	%100

Kaynak: 2016 yılı BDDK Yıllık Faaliyet Raporu

2016 yılı bütçesi katılım payının 311.050 bin TL olarak bankalardan tahsil edileceği öngörülmüştür. Ancak katılım payı 310.734 bin TL olarak gerçekleşmiş ve 316 bin TL eksi yönde sapma yaşanmıştır. Diğer gelirler içerisindeki faiz gelirleri 9.907 bin TL fazla verirken, diğer çeşitli gelirler öngörülen rakamdan 139 bin TL eksi vermiştir. 2016 yılı sonu itibarıyla 327.000 bin TL tahmin edilen

gelir bütçesi 336.452 bin TL gerçekleşerek toplamda 9.452 bin TL fazla vermiştir (www.bddk.org.tr, 2018) .

2.3.4. 2017 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşmeleri

Aşağıdaki tablo yardımıyla BDDK'nın 2017 yılı gelir bütçesini ve gerçekleşme durumunu analiz edeceğiz.

Tablo 3.6: 2017 Yılı Gelir Bütçesi ve Gerçekleşme Durumlarının Karşılaştırılması

(Bin TL)	Bütçe	Gerçekleşme	Fark	Toplam	Genel Toplama Göre Yüzdesi
	2017	2017	2017	2017	2017
Katılma Payı Gelirleri	366.250	366.494	244	366.250	%92.5
Diğer Gelirler	18.750	29.086	10.336	18.750	%7.5
Faiz Gelirleri	18.150	27.917	9.767	18.150	%7.2
Diğer Çeşitli Gelirler	600	1.169	569	600	%0,3
Genel Toplam	385.000	395.580	10.580	385.000	% 100

2017 yılı bütçesi katılım payının 366.250 bin TL olarak bankalardan tahsil edileceği öngörülmüştür. Ancak katılım payı 366.494 bin TL olarak gerçekleşmiş ve 244 bin TL fazlalık olmuştur. Diğer gelirler içerisindeki faiz gelirleri 9.767 bin TL fazla verirken, diğer çeşitli gelirler de öngörülen rakamdan 569 bin TL fazla vermiştir. 2017 yılı sonu itibarıyla 385.000 bin TL tahmin edilen gelir bütçesi 395.580 bin TL gerçekleşerek toplamda 10.580 bin TL fazla vermiştir (www.bddk.org.tr, 2018) .

SONUÇ

5018 sayılı kanun merkezi yönetim bütçesini; genel, özel ve DDK bütçeleri olarak üç başlık altında düzenlemiştir. DDK bütçeleri, merkezi yönetim ile özel bütçe kapsamına giren kamu kurumlarından farklı bir yapıya sahiptir.

Bu bütçelerin söz konusu diğer bütçelerden ayrıldığı en keskin nokta, bütçelerin doğrudan doğruya TBMM'ye sunulması, sunulan bütçelerin TBMM'de tartışılmayıp doğrudan kabul edilmesi ve denetim öncesindeki aşamalarda Maliye Bakanlığının herhangi bir müdahalesine yer verilmemesidir. Ayrıca, 5018 sayılı kanunda 78. Madde ve 5411 sayılı kanunda 101. Madde, bu kurumların, herhangi bir gelir fazlası oluşması durumunda oluşan bu gelir fazlasını üçer aylık dönemlerle genel bütçeye aktarmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Bu kurumların bütçeleri oluşturulurken katılma payları, verdikleri ruhsat, lisans gibi işlemlerin bedelleri ya da kestikleri idari para cezaları en önemli kalemler arasında yer alır. BDDK da diğer düzenleyici kamu kurumları gibi gelir bütçesini katılma payı ve diğer gelirlerden sağlar.

DDK'lar özerk bir yapıya sahiptir. Bu özerklik, idari ve mali özerkliği uygulayabilmek ve merkezi idareden bağımsız hareket edebilmelerinin zeminini oluşturur. Alınan kararların uygulanması, bu kararları siyasi irade ile diğer kurumların etkileyememesi ve denetim faaliyetlerinin kendi bünyesinde gerçekleştirilmesi mali özerkliğin önemli bir özelliğidir.

Özerk yapıda olan BDDK da, bankacılık sistemindeki kurumlardan elde ettiği gelirlerle bütçesini oluştururken, mali açıdan bağımsızlık ve daha serbest hareket etme yeteneğine sahip olur. Aynı zamanda kurumsal yapısını kendi bünyesinde oluşturur ve gider harcamalarını da kendi bünyesinde yapar.

BDDK'nın 2014-2017 yılları gelir durumunu incelediğimizde katılma payı gelirlerinin toplam gelirin %95'ini, faiz gelirlerinin % 4.4'ünü, diğer çeşitli gelirlerin ise % 0.6'sını oluşturduğu sonucuna ulaşırız. Yıllara göre bütçe artış oranının ise yaklaşık %8 olarak gerçekleştiğini görebiliriz. Bu veriler ışığında kurumun özerk anlayışla kendi bütçesini düzenlediğini, bu konuda kendi kendine yeterli olduğunu ve kuruluş felsefesinde geçen artan gelirlerin hazineye aktarıldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Arslan, P.Ö., Bağımsız Bir İdari Otorite Örneği Olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2011.

Aydoğdu, F., Mevcut Maaş Sistemi ve 1990 Sonrası Personel Giderlerinin Bütçe İle İlişkisi, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, 2005.

Badem, A. Cemkut, Y. K. ve Türkan, K., Türkiye’de Uygulanan Performans Esaslı Bütçeleme Süreci: Kocaeli Üniversitesi Örneği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, ss.78.

Bilgin, T., 2. Uluslararası Finans Zirvesinde Yaptığı Konuşma 2005, <http://www.bddk.org.tr/>, Erişim Tarihi: 18.12.2017.

Cura, S., Türkiye’de Mali Şeffaflığı Sağlamaya Yönelik Bir Uygulama: Analitik Bütçe Sınıflandırması, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 2003, ss.7.

Çapar, S., Türkiye’de ve Yunanistan’da Düzenleyici Kurumlar Tbb Dergisi, Sayı 83, 2009, ss.377

Gül, Z., Bankacılık Sektöründe Bağımsız Düzenleyici Kurullar: Dünya ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi, İstanbul, 2009, ss.75.

Hançer, N.S., Ekonomik Kodlama Açısından Analitik Bütçe Sınıflandırması, Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı:16, Devlet Bütçe Uzmanları Derneği Yayınları, 2003, ss.8.

Kılınç, Y., Kavas, T., Türkiye’de Uygulanan Performans Esaslı Bütçeleme Süreci: Kocaeli Üniversitesi Örneği Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, ss. 104.

Majone, G., “Regulation and Its Modes”, In Regulating Europe, Routledge, London, 1996, pp. 24

Oral, E., 5411 Sayılı Bankacılık Kanununa Göre Bankalar Karşısında BDDK’nın Konumu ve Yetkileri ADANA, 2006, ss.3.

Pişkin, R., Türkiye’de Düzenleyici Kurumlar ve Üst Kurulların Görevleri ve İşlevleri Konya, 2010.

Tüğen, K., Devlet Bütçesi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F Maliye Bölümü, Sekizinci Baskı, Bassaray Matbaası, 2009.

Uysal, M., Bağımsız İdari Otoriteler ve Türk Kamu Yönetimine Etkileri, Isparta, 2007.

Vogel, S.K., Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries, Cornell University Press, Ithaca, 1996, pp.81.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/9391yfr_2010_internet.pdf , Erişim Tarihi: 02.01.2018.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/10759yfr2011internet2.pdf, Erişim Tarihi: 02.01.2018.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/11922yfr2012internet22nisan.pdf, Erişim Tarihi: 04.01.2018.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/13028yfr2013internet.pdf, Erişim Tarihi: 04.01.2018.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/14190yfr2014nihai_internet.pdf, Erişim Tarihi: 05.01.2018.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/15194yfr2015.pdf, Erişim Tarihi: 10.01.2018.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/16082yfr2016nihaiinternet.pdf, Erişim Tarihi: 22.01.2018.

<http://www.bumko.gov.tr/TR,41/butce-hazirlama-sureci.html> , Erişim Tarihi: 02.01.2018

<http://www.bumko.gov.tr/TR,5439/2015-yili-butce-gerekcesi.html> Erişim Tarihi: 02.01.2018

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_kararlari_sd.sorgu_baslangic ,Erişim Tarihi: 02.01.2018

SOSYAL SERMAYENİN GİRİŐİMCI YÖNLÜLÜK ÜZERİNE ETKİSİ: KONYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Adnan Çelik¹

Mehmet Kaplan²

Berna Turak Kaplan³

ÖZ

Sosyal sermaye kavramı oldukça entelektüel bir geçmişe sahip olmasına rağmen genel olarak değerlendirildiğinde işletmede bireylerin ilişki ağlarına bağlı olarak gelişen bir yapıyı ifade etmektedir. Girişimci yönelim ise işletmelerin rekabetçi bir ortamda başarılı olmalarını sağlayan yönetsel yetenekleri ifade etmektedir. Bu araştırmada ‘‘Sosyal sermaye girişimci yönelimliliği etkiler mi?’’ temel araştırma sorusundan hareketle ‘‘sosyal sermaye girişimci yönelimliliği pozitif yönde etkiler’’ hipotezine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yapılan analizler sonucunda hipotez desteklenmiştir. Araştırmanın ilgili literatüre ve işletmecilik pratiklerine katkıda bulunacağı düşünölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Girişimci Yönlölük, Konya.

EFFECT ON SOCIAL CAPITAL ENTREPRENEURIAL ORIENTATION: A RESEARCH ON KONYA

ABSTRACT

Although the concept of social capital has a very intellectual background, it generally refers to the fact that when it is evaluated, it develops in relation to the networks of the individuals in the business. Entrepreneurial orientation implies managerial skills that enable businesses to succeed in a competitive environment. In this study, "Social capital influences the entrepreneurial orientation?" is based on the hypothesis that "social capital influences the entrepreneurial orientation positively" with the basic research question. As a result of the analysis made in the research hypothesis is supported. It is believed that the research will contribute to the relevant literature and business practices.

Keywords: Social Capital, Entrepreneurship Orientation, Konya.

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, acelik@selcuk.edu.tr

² Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Şarkikaraağaç MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mehmetkaplan@isparta.edu.tr

³ Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Şarkikaraağaç MYO Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, bernakaplan@isparta.edu.tr

GİRİŞ

Sosyal sermaye mikro boyutta işletmelerin ve çalışanların makro boyutta ise devletler açısından oldukça önemli olan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası kavramın genel bir yapı içerisinde çok fazla içeriğe sahip olması kavramın gücünü ve etkinliğini artırmakta ve ilişkili olduğu alanlar genişletmektedir. Girişimci yönlülük ise girişimcilik faaliyetlerinin her alanda ve sahada yaygınlaşmasını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma sosyal sermaye ile girişimci yönlülük arasındaki ilişkiyi Konya’da Organize Sanayi Bölgesi’nde yer alan işletmeler odaklı araştırmaktadır. Araştırmanın sonucunda sosyal sermayenin girişimci yönlülük üzerinde etkili olduğu sonucu çıkmıştır. Çalışma alan yazında var olan çalışmalara katkıda bulunmak ve yazın araştırmalarının farklı sektör ve işletmelerde olmasına yönelik bir bakış açısı oluşturmaya yönelik gerçekleştirilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal sermaye bilimi ve uğraşısı sosyal bilimler açısından oldukça entelektüel bir geçmişe sahip olmasına rağmen (Lins vd., 2017); “ilişkiler önemlidir” temel cümlesinden hareketle gelişmiştir (Field, 2008: 1). Sosyal sermaye ilişkiler, bağlantılar ve ağlara bağlı olarak ulaşılan kaynakların bütüncül ifadesidir (Adler ve Kwon, 2002; Pillai vd., 2017). Başka bir ifade tarzıyla sosyal sermaye kurumsallaşmış karşılıklı ilişkilerden meydana gelen ilişki ağlarına sahip olmayı ifade etmektedir (Keleş, 2013). Aslında sosyal sermaye uzun vadeli olma, yatırım yapılabilir olma, sosyal faydalar sağlayabilme (Coleman, 1988) ve diğer sermaye türleri olan ekonomik ve kültürel sermaye ile birlikte hareket edebilme özelliğine sahiptir (Bourdieu, 1985).

Yazında sosyal sermaye kavramına yönelik çeşitli yaklaşımlar ve boyutlar bulunmaktadır. Adler ve Kwon (2002) yazındaki sosyal sermaye yaklaşımlarını üç ana başlık halinde ele almışlardır. Bunlardan birincisi bireylerin kendi toplulukları dışındaki bireylerle kurdukları ilişkiye bağlı olarak gelişen harici/köprü kuran sosyal sermaye; ikincisi bir topluluk içinde yer alan bireylerin birbirleriyle ilişkide oldukları ortamlarda gelişen dahili/birleştiren sosyal sermaye ve son olarak her iki tür ilişkinin de yer aldığı sosyal sermayedir. Nahapiet ve Ghoshal (1998) sosyal sermaye kavramını yapısal, ilişkisel ve bilişsel olmak üzere üç boyut etrafında şekillendirmişlerdir. Bu boyutlar yazındaki araştırmalarda sıkça kullanılan ve kanıtlanan boyutlardır. Yapısal boyut sosyal ilişkilerdeki bağlantı kurma şeklini ve sıklığını ifade ederken; ilişkisel boyut taraflar arasındaki güven düzeyini ve normları içeren davranışsal dinamikleri içermekte; bilişsel boyut ise ilişkilerdeki ortak dili, jargonu, yorumu ve ifadeleri anlatmaktadır.

Yazında farklı bağlamlarda sosyal sermaye çalışmaları yer almaktadır. Sözelimi, yazında birey, birim/departman, işletme ve işletmeler arası düzeylerde sosyal sermaye çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalarda sosyal sermaye ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi (Acquaah, 2007), yöneticilerin sosyal sermayesi ile işletmenin performansı arasındaki ilişkiyi (Yli-Renko vd., 2001), sosyal sermaye ile entelektüel sermaye (Nahapiet ve Ghoshal, 1998), sosyal sermaye ile insan kaynağı (Coleman, 1988), sosyal sermaye ile girişimcilik (Adler ve Kwon, 2002), sosyal sermaye ile

performans yönetimi ve motivasyon (Kırel vd., 2016), sosyal sermaye ile güven ve adalet (Bal Taştan, 2015) arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Dahası yazındaki çalışmalarda sosyal sermayenin verimliliği artırdığı (Nahapiet ve Ghoshal, 1998), işlem maliyetlerini düşürdüğü (Putnam, 1995), işbirliğini geliştirerek yenilikçiliği artırdığına (Fukuyama, 1995) yönelik çalışmalar da bulunmaktadır.

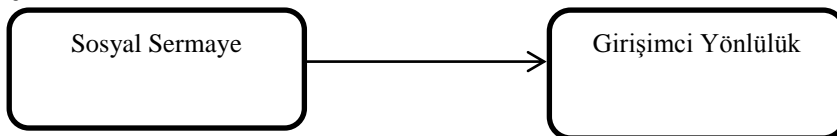
Yeni rekabet koşulları ve bilginin egemen faktör haline gelmesi (Özcan ve Barca, 2008) sektörleri/işletmeleri yeni bakış açısı geliştirmeye zorlamakta ve iş/işletmecilik faaliyetlerini girişimci yönlülük çerçevesinde düzenleme ihtiyacı yaratmaktadır (Onay, 2017; Antontic ve Hisrich, 2000). Girişimci yönlülük ilk olarak davranışsal açıdan yöneticiler ile girişimcileri ayırt etme vurgusu/çıkılmazı ile ortaya çıkmış olsa da zamanla hem stratejik yönetimin hem de girişimcilik yazınının ortak bir paydası haline gelmiştir (Hamşioğlu, 2017). Girişimci yönlülük işletmelerin rekabet şartlarını ve yapısını kendi olan/olası olanakları lehine kullanmayı ve amaçları gerçekleştirmeye yönelik yönetsel yetenekleri anlatmaktadır (Altuntaş ve Dönmez, 2010). Aslında girişimci yönlülük işletmelerin rekabetçi kaynaklarını diğer işletmelere dahası diğer sektörlere egemenlik sağlayacak şekilde dönüştürme, bu dönüşüme bağlı işletmenin karlılığını artırma ve yeni pazarlar yaratma konusundaki zorunluluğunu ifade etmektedir (Papatya vd., 2016).

Girişimci yönlülük işletmelerin yenilik etkinliklerini düşünsel ve uygulamalı olarak gerçekleştirmelerine olanak veren yenilikçi uyum, proaktiflik, risk alma, otonomi ve rekabetçi saldırganlığı ifade eden boyutların tümüdür (Kaplan ve Çetinkaya, 2017). Yazında girişimci yönlülük çok boyutlu bir kavram olarak Miller ve Frisen (1982) ve Miller'ın (1983) çalışmalarında üç boyutlu (yenilik, risk alma ve proaktiflik) olarak ifade edilmiş olsa da, Lumpkin ve Dess (1996) bu boyutlara özerklik/otonomi ve rekabetçi agresiflik boyutlarını da eklemişlerdir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmanın yazın incelemesinde sosyal sermaye ile girişimci yönlülük ilişkisi üzerine yapılmış bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Buradan hareketle bu çalışmada, “sosyal sermaye ile girişimci yönlülük arasında ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırmanın amacı teorik modele bağlı olarak geçmişte yapılan çalışmaların eksik kalan yerini doldurmaktır. Buradan hareketle bu çalışmada aşağıdaki teorik model ve hipotez ileri sürülmüştür.

Çizim 1: Teorik Model

H₁: Yöneticilerin sosyal sermayelerinin girişimci yönlülükleri üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Araştırmanın yöntemi olarak yazın araştırması ve alan araştırması olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Öncelikli olarak yazın araştırması gerçekleştirilmiş ve bu konuda mevcut kaynaklar incelenmiştir. Yazın araştırmasının ardından, konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar da değerlendirilerek alan araştırması gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu noktada araştırmada yüz yüze görüşme yöntemiyle katılımcılardan anket formlarını doldurmaları istenmiş ve eksiksiz doldurulmuş olan formlar değerlendirilmiştir. Anket sorularının hazırlanmasında benzer araştırmalarda kullanılmış ölçeklerden yararlanılmıştır. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde araştırmaya katılanların demografik bilgilerini anlamaya yönelik sorular bulunmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde sosyal sermayeye yönelik ölçek Ellison vd. (2007)'nin "The Benefits of Facebook Friends: Social Capital and College Students' Use of Online Social Network Sites" adlı çalışmadan uyarlanan bir ölçektir. Anketin üçüncü bölümünde girişimci yöneliliği ölçmek için 3 alt boyut değerlendirilmiştir. Bu boyutlar İbrahimoglu ve Ugurlu (2013) tarafından kullanılan ölçeğe bağlı uyarlanmıştır. Her iki ölçekte de 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Konya Organize Sanayi Bölgesi'nde yer alan farklı sektörlerdeki işletmelerin yöneticileri oluşturmaktadır. Bu yöneticiler işletmenin sahipleri/ortakları, yöneticiler ve yönetici yardımcılarında oluşmaktadır. Konya Organize Sanayi Bölgesi'nde yer alan sektör ve işletme sayısı aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Tablo 1: Konya Organize Sanayi Bölgesi Sektörleri ve İşletme Sayısı

İlgili Sektörler	İşletme Sayısı
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı	2
Ana Metal Sanayi	46
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı	70
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı	1
Diğer İmalatlar	156
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı	7
Elektrikli Teçhizat İmalatı	3
Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	26
Gıda Ürünleri İmalatı	23
Giyim Eşyalarının İmalatı	1
Kağıt ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı	7
Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı	32
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	3
Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	9
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1
Makina ve Ekipmanların Kurulumu Ve Onarımı	3
Mobilya İmalatı	7
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı	50
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	5
Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacığa İlişkin Malzemelerin İmalatı	2

Kaynak: Sektörlere Göre Firmalar. www.kos.org.tr Erişim Tarihi: 15.01.2017.

Yukarıdaki Çizelge 1'den anlaşılacağı üzere 20 farklı sektörden 454 işletmeye ulaşılabacaktır. Dolayısıyla araştırmanın evreninde 454 işletmeden işletme sahip ve ortakları, yöneticiler ve yönetici yardımcıları olmak üzere her işletmeden 3 kişi hedeflenmekte ve dolayısıyla evrenin sayısı 1362 yönetici olarak belirlenmektedir. Ancak evrene bağlı örneklem sayısı %95 güven düzeyinde 300 yönetici olarak belirlenmiştir.

Veri toplama süreci anket formu ile gerçekleştirilmiştir. Bu durumda katılımcıların anket sorularını okuyup anladıkları ve buna uygun cevap verdikleri düşünülmektedir. Dolayısıyla anket formlarına verilen cevapların doğruluğu katılımcıların okuduklarını anlama düzeyleri ile sınırlı kalmaktadır. Çalışmada veri toplamak için sadece anket yönteminin kullanılmış olması da bir sınırlılık oluşturmaktadır. Araştırmanın sadece Konya Organize Sanayi Bölgesi'ndeki işletmelerde uygulanmış olması, anketin mülakat ve gözlem gibi yöntemlerle desteklenmemesi, ölçülmek istenen konunun anket soruları ile sınırlı olması, Konya ilinde gerçekleştirilmiş olmasıyla da coğrafi bir sınırlılık bulunmaktadır.

3. BULGULAR, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda sosyal sermayenin girişimci yönlülük üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılan regresyon analizi sonucunda sosyal sermayenin girişimci yönlülük üzerinde etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki tablo sosyal sermayenin boyutları ile girişimci yönlülüğün boyutları arasındaki etkilerin sonucunu gösteren hipotez sonuçlarıdır.

Tablo 2: Hipotez Testlerinin Sonuçları

Sosyal Sermayenin Boyutları	Girişimci Yönlülük Boyutları	Hipotez Testi Sonucu
İlişkisel Boyut	Yenilik	Kabul
	Risk alma	Kabul
	Proaktiflik	Kabul
Bilişsel Boyut	Yenilik	Kabul
	Risk alma	Kabul
	Proaktiflik	Kabul
Yapısal Boyut	Yenilik	Kabul
	Risk alma	Kabul
	Proaktiflik	Kabul

Araştırmanın sonucunda sosyal sermayenin ilişkisel boyutunun yenilik, risk alma ve proaktiflik boyutları üzerine pozitif yönde etkisinin olduğu görülmektedir. Bunun yöneticiler açısından anlamı değerlendirildiğinde sosyal sermayesinin ilişkisel boyutunun güçlü olması girişimci yönlülüğü geliştirmekte ve çalışanların daha yeni fikirler üretmelerine, risk alma seviyelerinin yükselmesine ve dahası daha proaktif davranmalarına neden olabilir. Sosyal sermayenin bilişsel boyutunun girişimci yönlülüğün tüm boyutları üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum yöneticilerin bilişsel boyuta önem verdikleri zaman çalışanların girişimci yönlerinin güçleneceğini göstermektedir. Son olarak sosyal sermayenin yapısal boyutunun da girişimci yönlülüğün tüm boyutları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Buradan hareketle işletme yöneticilerine geliştirilebilecek en önemli öneri çalışanların sosyal sermayelerinin yükseltilmesi çalışmalarını çalışanların ve dolayısıyla işletmenin tümünün girişimci yönlülüğünü arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Acquaah M. (2007). Managerial social capital, strategic orientation, and organizational performance in an emerging economy. *Strategic Management Journal*, 28: 1235–1255.

Adler, P. S. ve Kwon, S. W. (2002). Social capital: prospects for a new concept. *Academy of Management Review*, 27: 17–24.

Altuntaş, G., ve Dönmez, D. (2010). Girişimcilik yönelimi ve örgütsel performans ilişkisi: Çanakkale bölgesinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde bir araştırma. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 39(1): 50-74.

Antoncic, B., ve R. Hisrich (2000). Intrapreneurship modeling in transition economies: a comparison of Slovenia and the United States. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 5(1): 21-40.

Bal Taştan, S. (2015). Örgütsel güven ve sosyal adalet algısının örgütlerde sosyal sermaye yapısı ile ilişkilerinin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2): 13-58.

Bourdieu, P. (1985). The social space and the genesis of groups. *Information (International Social Science Council)*, 24 (2): 195-220.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94: 95–120.

Covin, J. G. ve Slevin, P. D. (1991). A conceptual model of entrepreneurship as firm behaviour. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16(1): 7-25.

Ellison, N. B., Steinfield, C. ve Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook friends: social capital and college students use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, (12): 1143-1168.

Field, J., (2008). Sosyal sermaye. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Fukuyama, F. (1995). Trust: social virtues and the creation of prosperity. London: Hamish Hamilton.

Hamşioğlu, A. B. (2017). Girişimci yönlülük, stratejik yönlülük ve performans ilişkisi: İstanbul ili tekstil işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(2): 376-403.

İbrahimioğlu, N. ve Uğrulu, Ö. Y. (2013). KOBİ'lerde İç Girişimcilik ve Örgüt Kültürü İlişkisi: SEktörel Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31/1, 101-123.

Kaplan, M. ve Çetinkaya, A. Ş. (2017). Kurumsal girişimciliğin bilgi sistemleri üzerine etkisi: Isparta sağlık işletmeleri araştırması. 16. Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı. Ege Üniversitesi, Kuşadası/Aydın.

Keleş, H. N. (2012). Sosyal sermaye. Konya: Eğitim.

Kirel, A. Ç., Topgül, S., ve Altınok, A. (2016). Bankacılık sektöründe sosyal sermaye, motivasyon ve performans yönetimi arasındaki ilişkinin analizi. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 18(2): 17-40.

Lins, K. V., Servaes, H., ve Tamayo, A. (2017). Social capital, trust, and firm performance: the value of corporate social responsibility during the financial crisis. *The Journal of Finance*, 72(4): 1785-1824.

Lumpkin, G. T. ve Dess, G. G. (2001). Linking two dimension of entrepreneurial orientation to firm performance: the moderating role of environment and industry life cycle. *Journal of Business Venturing*. 16(5): 429-451.

Lumpkin, G.T., G.G. Dess (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation and linking it to performance. *Academy of Management Review*, 21(1): 135-172.

Miller, D. (1983). The correlates of entrepreneurship in three types of firms. *Management Science*, 29(7): 770-791.

Miller, D. ve H.P. Friesen (1982). Innovation in conservative and entrepreneurial firms: two models of strategic momentum. *Strategic Management Journal*, 3(1): 1-25.

Nahapiet, J. ve Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23: 242–266.

Onay, M. (2017). İç girişimcilik. Erdoğan Kaygın (Der.), Girişimcilik temel kavramlar, girişimcilik türleri, girişimcilikte güncel konular. 93-119. İstanbul: Cinius.

Özcan, K. ve Barca, M. (2008). Sanayiden bilgiye toplum, ekonomi ve işletmeler, Ankara: Siyasal.

Papatya, G., Papatya, N., ve Hamşioğlu, A. B. (2016). Girişimci yönlülük, iç-girişimcilik ve işletme performans ilişkisi: Türkiye tekstil sektörü işletmelerinde bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(4): 19-48.

Pillai, K. G., Hodgkinson, G. P., Kalyanaram, G., ve Nair, S. R. (2017). The negative effects of social capital in organizations: A review and extension. *International Journal of Management Reviews*, 19(1): 97-124.

Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6: 65–78.

Sektörlere Göre Firmalar. www.kos.org.tr. Erişim Tarihi: 15.01.2017.

Shane, S., Venkataraman, S. ve MacMillan, I. (1995). Cultural difference in innovation championing strategies. *Journal of Management*, 21(5): 931-952.

Yli-Renko, H., Autio, E. ve Sapienza, H. (2001). Social capital, knowledge acquisition, and knowledge exploitation in young technology-based firms. *Strategic Management Journal*, 22: 587–613.

DOĞU AKDENİZ'DE MÜNHASİR EKONOMİK BÖLGELERİN ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Azhar Khorsheed¹

ÖZ

Üç kıtadan 24 ÷lkeye ev sahipliği yapan Akdeniz Bölgesi, dokuz milyon kilometrekareyi kaplar ve uzun bir geçmişi vardır. Akdeniz bölgesinin karmaşık enerji haritası çoklu dengesizlikler ve asimetri ler üzerine kurulmuştur. 1950'li yıllardan bu yana bölgede zengin hidrokarbon rezervlerinin varlığı bilinmesine rağmen 2000'li yıllara kadar teknolojik yetersizlikler ve bir takım siyasi faktörlerin etkisiyle bu rezervler yönelik her hangi bir çalışma yapılmamıştı. 2000'li yıllardan sonra, dünyada hızla artan enerji ihtiyacından dolayı bu bölgedeki hidrokarbon rezervleri ilgi odağı haline dönüşmüş, kaynakların çıkartılması ve pazarlanması hususunda önemli adımlar atmaya başlanmıştır. Ancak rezervlerin önemli bir kısmının açık denizlerde yer alması uluslararası hukuk açısından bir takım tartışmalarada neden olmuştur. Bu tartışmaların merkezinde genel olarak Münhasir Ekonomik Bölgelerin(MEB) tayini konusu yer almaktadır. MEB, kıyıdaş ÷lkeye 200 deniz mili mesafe içerisinde yer alan deniz alanında ayrıca bu deniz alanının altında kalan kısmında canlı ve cansız şekildeki tüm doğal kaynaklar üzerinde araştırma yapma, işletme hakkını kullanma ve muhafaza altına alma ve ekonomik olarak ilgili kaynaklardan tüm boyutları ile fayda sağlama yetkisi tanınmaktadır. Doğu Akdenizde Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Mısır ve İsrail gibi devletlerin ikili anlaşmalar yoluyla MEB ilanları, bölgedeki diğer ÷lkelerin tepkilerine neden olmaktadır. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile, bölgede ilan edilen MEB'ler uluslararası hukuk açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Hukuk , Doğu Akdeniz , Ekonomi

GİRİŞ

Antik dönemlerden bu yana birden fazla ticaret yolunun bulunduğu ve kesiştiği yer olması hasebiyle Doğu Akdeniz her zaman önemli olmuştur. Coğrafi konumu itibarıyla Türk Boğazları, ve Suveyş Kanalı gibi stratejik geçiş noktalarına sahip olan bölge adeta enerji kaynakları bakımından zengin bir bölge olan Ortadoğu bölgesini kontrol eden bir nokta olma hüviyetini taşımaktadır. Dünya ticaretinin yaklaşık % 30'u Akdeniz havzasından gerçekleşmektedir. Modern zamanlarda ise, Ortadoğu'daki zengin petrol kaynakları ile sanayileşmiş Avrupa devletleri arasında enerji koridorunda yer alan bölge stratejik öneminden dolayı egemen güçlerin odak noktasında yer almaktadır (Ülker vd.,2013: 1028).

Bu kadar stratejik öneme sahip olan bu bölge son 20 yılda zengin hidrokarbon kaynakları ile de dünya gündemine gelmektedir. Bölgede yaklaşık olarak elli yıldır petrol ve doğal gaz araştırmaları yapılmaktadır. Rusya, 1960'dan itibaren Kıbrıs kıyı kesiminde petrol tetkiklerinde bulunmaktadır. Bunun yanında ABD, İngiltere ve İtalya gibi devletler de hidrokarbon incelemeleri yapmıştır. İlk açık deniz keşfi 1969'da Mısır'da (İskenderiye'nin 34 km kuzeydoğusunda) gerçekleştirildi. 1970'li yıllarda bu bölgede gaz yataklarının varlığı tespit edilmişse de bir takım nedenlerden dolayı araştırmalar yatırıma dönüştürülemedi. Bunun nedenleri arasında bölgedeki siyasi gerginlikler başta gelmektedir. Bölgedeki doğal gaz kaynaklarının büyüklüğünün tam olarak anlaşılabilmesi de bu etkenlerdendir. Diğer yandan bölge ekonomisinde turizmin önemli bir yeri olması, doğalgazın çıkartılabilmesi için kurulacak tesislerin bölge turizmini olumsuz etkileyeceği düşüncesi de bu konuda çekimser kalınmasının diğer nedenleri arasındaydı. 1999 ve 2000 yıllarında İsrail'in ve Gazze Şeridi'ndeki sahil kenti Aşkelon'un batısındaki sığ derinliklerde bir avuç mütevazı gaz keşifleri sonucunda bölgeye yeni bir ilgi dalgası oluştu. Bu başarılar, üç büyük ölçekli keşifle sonuçlanan arama çalışmalarını hızlandırdı. (Yorucu ve Mehmet,2018:87).

Son 20 yılda Doğu Akdeniz Havzası, yüksek potansiyel enerji kaynaklarının ortaya çıkmasıyla birlikte Doğu Akdeniz'deki devletler deniz enerji kaynaklarını paylaşmak amacıyla İkili antlaşmalar yoluyla Münhasır Ekonomik Bölgeler ilan etmektedir. Enerji kaynaklarının bulunması ile birlikte enerji diplomasisinin ve küresel enerji senaryolarının ilk sıralarına yerleşen Doğu Akdeniz, Akdeniz'e kıyıdaş devletler olan Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İsrail, Lübnan ve Mısır'ı karşıkışıya getirmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde MEB'ler kıyı devletinin egemenliği altında değildir. MEB alanında sahil devlet, diğer devletlerin haklarını dikkate alarak uluslararası kanun ve kurallar çerçevesinde münhasır yetkilere sahiptir. Ancak, Doğu Akdeniz'de yer alan devletler MEB haklarını kullanırken bu bölgede yer alan üçüncü ülkelerin hakkını gözetmeden MEB sınırlarını belirlemektedir. Dolayısıyla bu uygulamaların Uluslararası hukuku açısından değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir (Ece,2017;82-83). Çalışmamızın birinci bölümünde, ilan edilen MEB'ler, uluslararası hukukun kaynakları açısından değerlendirilecektir. İkinci bölümde ise Doğu Akdenizde hidrokarbon revirlerinin keşfi ve buna müteakip ilan edilen MEB'ler üzerinde durulacaktır.

1. ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI AÇISINDAN MÜNHASİR EKONOMİK BÖLGE

Uluslararası hukukun en önemli alanlarından birisi olan deniz Hukuku, genellikle devlet pratiklerini yansıtan örf ve adetlerle oluşmaya başlamış ve sistemli bir şekilde yürütülen kodifikasyon çalışmalarıyla belirli kurallar çerçevesine oturtulmuştur. Denizler önce açık deniz kısmı ve devletlerin egemenliğine tabi kısım olarak iki bölümde değerlendirilmiştir. Devletin egemenliğindeki kısım iç sular ve karasuları olarak belirlenirken açık denize ait kısımlarda bitişik bölge, kıta sahanlığı ve MEB rejimleri oluşturulmuştur (Toluner, 1989: 66).

Deniz kaynaklarına olan ilginin artması, MEB'in ortaya çıkmasında en büyük nedenlerden biridir. Devletlerin büyüyen ekonomileriyle birlikte mevcut kaynakların da tükenmesi sonucu yeni kaynaklara olan ihtiyaç, devletleri açık denizlere yöneltmiştir. Mevcut sözleşmelerin açık denizlerdeki kaynaklar üzerindeki hükümlerinin yetersiz kalması bu konuda yeni düzenleme ihtiyacı doğurmuştur. (Aksar, 2015: 53).

Uluslararası hukukun kaynakları bakımından MEB kavramını incelemek için Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesine bakmak gerekir. Divan bu konuda asli ve yardımcı kaynak olmak üzere ikili bir ayrıma gitmiştir. Asli kaynaklar uluslararası andlaşmalar, örf ve adet kuralları (teamül, yapılageliş) ve hukukun genel ilkelerinden oluşmaktadır. Yardımcı kaynaklar ise mahkeme kararları ve doktrinlerdir (Sur, 2011: 17-18).

Uluslararası antlaşmalar açısından ilk kez Münhasır Ekonomik Bölge kavramı “1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi”nde kullanılmıştır. Bu sözleşmede de ancak karasularının genişliğine ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Karasularının genişliğine ilişkin ilk düzenleme “1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) (United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS))”nde yapılarak karasularının azami genişliği 12 mil olarak öngörülmüştür. MEB böylelikle ilk defa 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)’nde düzenlenmiş olup, örf ve adet hukuku haline gelmiştir. Bu bakımdan üçüncü devletler için bağlayıcı nitelikte olacaktır. Sözleşme, 16 Kasım 1994 yılında gerekli onayların alınmasıyla birlikte yürürlüğe girmiştir (Sur,2011;306).

MEB, kıyı devletinin karasuları esas hattından başlamak suretiyle 200 deniz mili açığa kadar giden deniz bölgesinde; su altında, toprak altında ve deniz yatağında kıyı devletine bazı ekonomik haklar veren bölgedir (Brownlie, 1995: 224). BMDHS'nin 55. Maddesine göre “MEB karasularına bitişik bir bölge olup, özel hukuki rejimine tabidir. MEB'e kıyıdaş devletler ile diğer devletlerin hakları ve yetkileri ile BMDHS'de düzenlenmiştir” denilmiştir. BMDHS'in Münhasır Ekonomik Bölgede sahildevletlerinin hakları, yetkisi veya yükümlükleri başlıklı 56.1.a) maddesinde MEB'deki kıyıdaş devletlerin “deniz yatağı üzerindeki sular, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız doğal kaynaklarının araştırılması, işletilmesi muhafazası ve yönetimi konuları ile; aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve

işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin egemen haklara” sahip oldukları yer almaktadır. Kıyı devletinin MEB üzerinde var olan hakları ekonomik niteliktedir (Pazarcı,1999;411).

BMDHS'nin 58. Maddesine göre, Münhasır Ekonomik Bölge üzerinde üçüncü devletlerin hak ve yükümlülüklerini içeren temel hükümler düzenlenmiştir. Buna göre, “denize kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin; BMDHS'ye uygun olmak şartıyla, 87. maddede sayılan seyrüsefer, uçma, denizaltı kablo döşeme ve boru hattı döşeme serbestliği ile bu serbestliklerin kullanıma ilişkin olarak, özellikle gemilerin, uçakların ve denizaltı kablo ve boru hatlarının işletilmesiyle bağlantılı olan ve BMDHS'nin diğer hükümleriyle çatışmayan serbestiler gibi denizlerin diğer uluslararası hukukî kullanım şekillerinden yararlanma hakları” bulunmaktadır (Pazarcı,1999;411).

BMDHS'nin 74 üncü maddesinde MEB'in sınırlandırılma anlaşması hakkaniyet ilkesine göre Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38'nci maddesinde yer aldığı üzere uluslararası hukuka uygun olarak yapılacaktır. UAD'ın MEB sınırlandırmasının hakkaniyet ilkesi prensibine dayandırılmasının temelinde “1958 Cenevre Kıta Sahaneliği Sözleşmesi”nin 6'ncı maddesi olup, buna göre sınırlandırma “eşit uzaklık ilkesine” göre yapılacağı belirtilmiştir. (Bozkurt, 2006: 68-74).

Örf ve adet kuralları da andlaşmalar gibi uluslararası hukukta önemli bir işleve sahiptir. MEB çok eski bir geçmişe sahip olmamasına rağmen Truman Bildirisi'nden itibaren devletlerin deniz alanlarında egemenlik kurmaya başlaması ve tüm dünyada 200 mil genişliğinde yetki alanı belirlenmesinin yaygınlaşması uluslararası toplumda örf ve adet kuralı olduğu inancının yerleştiğinin göstergesidir. BMDHS ile de pozitif hukuk haline dönüştürülmüştür. (Bozkurt, 2006: 68-74).

2. DOĞU AKDENİZDE HİDROKARBON REZERVLERİNİN KEŞFİ VE MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGELERİN TESPİTİ

1950'li yıllardan bu yana Doğu Akdeniz'de zengin hidrokarbon rezervlerinin varlığı bilinmesine rağmen 2000'li yıllara kadar teknolojik yetersizlikler ve bir takım siyasi faktörlerin etkisiyle bu rezervler yönelik her hangi bir çalışma yapılmamıştı. Avrupa'da enerjiye olan ihtiyacın artması ve bu süreçte teknolojinin gelişmesiyle çok daha derin noktadaki kaynaklara ulaşma imkanlarının gelişmesiyle bu bölge tekrar ilgi merkezi haline dönüşür. Bu bağlamda 2000'li yıllardan sonra bölgede araştırmalar sonuca ulaştıracak niteliğe kavuşmuştur.

Son yıllarda Doğu Akdeniz'de bir dizi doğal gaz sahasının keşfiyle büyük güçler ve Doğu Akdeniz bölgesi başta olmak üzere bölge aktörleri etkinliklerini artırmaktadırlar. Bölgede petrol ve gaz keşifleri ve Doğu Akdeniz tabanının altındaki önemli hidrokarbon kaynaklarının varlığı uluslararası ilgi uyandırmıştır. Bölgedeki Tamar, Levant havzası ve güney Kıbrıs sahillerindeki Afrodit alanında hidrokarbon keşifleri, bölgeye olan ilgiyi daha da artırmıştır. 2010 yılında Amerika Birleşik Devletleri Jeolojik Araştırmaları tarafından yapılan bir değerlendirmede, biri Mısır'ın Nil Deltası diğeri ise Levant Havzasında, yaklaşık 9800 milyar metreküp keşfedilmemiş gaz potansiyeli olduğunu açıklanmıştır. Hidrokarbon rezervlerinin daha net bir şekilde farkına varılmasıyla birlikte kıyıdaş devletler, Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge'ler ilan ederek rezervlerin keşfi ve sondaj konusunda önemli adımlar atmışlardır (Yılmaz,2018; 2-3).

Bölgede hidrokarbon rezervlerinin araştırılması ve sondajı konusunda en aktif ülkelerden birisi olan İsrail, bu konuda son on yıla 100 milyonlarca dolar harcamayı göze almıştır. Bu araştırmalar sonunda Levant ve Tamar sahalarının keşfi gerçekleştirilmiştir. Tamar sahasından elde edilen gaz, 2013 yılının Mart ayında piyasaya sunulmuştur. (Noble Energy,2017). Bu bölgede karasularının genişliği 12 deniz mili olan İsrail 12 Temmuz 2011'de MEB ilanında bulunmuştur (Doğru, 2014; 269). İsrail'in Levent havzasında keşfettiği 700 milyar metreküplük doğalgaz rezervi, Rum Kesimi ile gerçekleştirdiği iş birliği ile yeni bir dönememin önünü açmıştır. İsrail ve Kıbrıs'taki bitişik Özel Ekonomik Bölgelerdeki doğal gaz ve petrol rezervlerinin keşfi, Tel Aviv ve Lefkoşa arasındaki ekonomi, enerji ve savunma alanlarında geniş çaplı işbirliğinin temellerini attı. İsrail ile yapılan bu antlaşma ile bölgede Yunanistan-Rum Kesimi -İsrail üçlü eksenini ortaya çıkarmıştır (Örnek ve Mızrak,2016;17).

Lübnan, 2011 yılının Mart ayında, Aralık 2011'de, üç blok için bir denizaşırı arama ruhsatını açıklamıştı. Mayıs 2012'de açık denizde doğalgaz aramaları için ilk lisans turunu başlattı. Ancak ülkede işleyen bir hükümet sistemi olmadığından doalyı ihale askıya alındı.(Yıldız ve Yaşar, 2012: 165). Karasularının genişliği 12 mil olan Lübnan'ın. Lübnan birinci, dördüncü, dokuzuncu ve onuncu parsellerde keşif çalışmaları yapmış olup, dokuzuncu bölgede İsrail ile anlaşmaya varamamaktadır. Lübnan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile 17 Ocak 2007'de MEB sınırlaması anlaşması imzalamış olup, bahsi geçen anlaşma Türkiye'nin girişimiyle Lübnan parlamontosu tarafından onaylanmamıştır. Lübnan'ın ilan ettiği MEB alanı ile İsrail'in deniz yetki alanlarının yaklaşık 9 km'lik bir kesimde çakışması nedeniyle İsrail ile MEB anlaşmazlığı devam etmektedir (Ece,2017;88).

Doğu Akdeniz'de Suriye'nin 95 millik bir kıyı şeridi vardır. Suriye 2003 yılında 12 mil genişliğinde karasularını ve 200 deniz mili genişliğinde münhasır ekonomik bölgesini ilan etmiştir. Suriye 2007 ve 2010 yıllarında münhasır ekonomik bölgesinde yer alan bir takım bölgelerde petrol ve doğalgaz arama ruhsatı çıkartmış fakat petrol çıkarıcı şirketlerden herhangi bir başvuru olmamıştır. Suriye'nin içinde bulunduğu kararsızlık ve savaş ortamının sebep olduğu değerlendirilmektedir. Ülkede yaşanan istikrarsızlık Doğu Akdeniz'de Suriye'nin herhangi bir araştırma yapmasına engel olmaktadır (Tamçelik ve Kurt, 2014, 889).

Akdeniz'de karasularının genişliği 12 mil olan Mısır'ın Nil Deltası'nda sahip olduğu petrol sahalarında 5 trilyon metreküpün üzerinde doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen Mısır, 2003 yılında GKRY ve 17 Ocak 2007'de Lübnan ile ortay hattı esas alarak MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Mısır, 17 Aralık 2010'da İsrail ile söz konusu sınırlandırma anlaşması imzalamasına rağmen İsrail ile sınırlandırma konusunda anlaşmazlık yaşamıştır (Olgun,2012).

Doğu Akdeniz'in kaynaklarından faydalanmak üzere aktif bir siyaset takip eden devletlerden biri de Güney Kıbrıs Rum Yönetimidir. Doğu Akdeniz'de enerji konusunda GKRY'nin ilk girişimi 1979 yılında Spiros Kiprianu'nun Rum Kesimi başkanlığını yürüttüğü süreçte gerçekleşmişti. Rum Yönetimi bu süreçte ilk olarak Mısır ile bir petrol arama antlaşması imzalamıştır (Yıldız ve Yaşar, 2012: 167). Mısır ile yapılan antlaşmaya göre GKRY ile Mısır arasındaki MEB sınırı, Kıbrıs Adası ile Afrika

sahilleri arasında tespit edilen sekiz nokta ile ana karaya sahip olan Mısır'ın haklarını törpüleyen şekilde eşit uzaklık çizgisi esas alınarak belirlenmiştir (Kaya, 2007:38).

GKRY'nin karasuları genişliği 12 mildir. GKRY'nin 1959 Zürih, Londra ve 1960 Lefkoşa Antlaşmalarına göre tek başına Kıbrıs'ın tamamını bağlayacak antlaşmalar yapma yetkisi bulunmamasına rağmen 2 Nisan 2004 yılında çıkardığı bir yasa ile KKTC ve Türkiye ile anlaşma yoluna gitmeden "Kıbrıs Cumhuriyeti" adına 21 Mart 2003 tarihinde 200 mil genişliğinde MEB ilanında bulunmuştur. (Özkan,2012; 380). GKRY, 17 Şubat 2003 tarihinde arasındaki MEB sınırlandırmasının belirlendiği ve eşit uzaklık çizgisinin (ortay hat ilkesi) esas alındığı bir antlaşma imzalamış olup, söz konusu anlaşma 2004 yılında Birleşmiş Milletler tarafından onaylanmıştır. Bölgede zengin hidrokarbon kaynaklarının varlığı kesinleşince Rum Yönetimi 2000'li yıllarda yeniden faaliyete geçmiş ve amaçlarına ulaşabilmek için bir stratejik plan uygulamaya koymuştur. Bu plan, bölgede tek başına yani Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini hariç tutularak MEB'lerin oluşturulmasıdır (Yaycı,2012;12).

Uluslararası hukukun bu temel ilkelerine rağmen, GKRY ve Yunanistan ikilisi, tek taraflı uygulamalar ve diğer sahil devletlerle yaptıkları/yapmaya çalıştıkları ikili anlaşmalarla Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de Antalya Körfezi açıklarında dar bir deniz alanına hapsetmek istemektedir. Bu maksatla başta Rodos, Meis ve Kıbrıs olmak üzere adaların coğrafi konumlarını ve uluslararası hukukun karasularının sınırlandırılmasına yönelik ortaya koyduğu "eşit uzaklık/ortay hat" metodunu suiistimal ederek, Anadolu ile bu adalar arasındaki ortay hatları, sırasıyla Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Kıbrıs deniz yetki alanları sınırı haline dönüştürmeye çalışmaktadırlar. GKRY'nin hem Kıbrıs Türklerinin haklarını hem de Türkiye'nin Kıta Sahaneliğini gasp ederek belirlemiş olduğu sözde MEB alanı BMDHS'ne aykırıdır. G.K.R.Y'nin sözde ilan ettiği 13 adet petrol-doğalgaz arama sahasının 4'ü (4.5.6.7) Türkiye'nin kıta sahanlığını ihlal etmekte, 7'sinde ise (1.2.3.8.9.12.13) KKTC'nin de hakkı bulunmaktadır.

SONUÇ

Doğu Akdeniz Bölgesi coğrafi yapısı itibarıyla çok sayıda devletin kıyı şeridini içinde barındıran bir bölgedir. Bölgede Hidrokarbon rezervlerinin keşfiyle birlikte açıkdenizlerin kullanılmasına yönelik yetki sorunu uluslararası gündemi meşgul etmektedir. Bu bağlamda Kıyıdaş devletlerin ilan ettiği MEB'ler, uluslararası hukuk açısından tartışmalara neden olmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Doğu Akdenizde MEB'lerin uygulamasında en sık karşılaşılan sorunların başında coğrafi kısıtlamanın olduğu görülmektedir. Dünya düz bir şekle sahip bulunmadığından devletlere ait olan 2000 mil sınırı birbirleriyle çakışmaktadır. Bölgenin karmaşık siyasal coğrafyası, Bölge ülkeleri arasında çatışan menfaatler ve özellikle Akdeniz'in kapalı bir havza olması nedeniyle Doğu Akdeniz'de ilan edilen MEB alanlarında bu duruma sıklıkla rastlanmaktadır. Mısır, Lübnan, Suriye, ve Türkiye'nin ilan ettiği MEB'lerin iç içe geçmiş durumdadır. Bu sorunlar ancak, karşılıklı mütabakatla çözülebilecektir.

KAYNAKLAR

- Aksar, Y., (2015), Teoride Ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara,
- Bozkurt, E., (2006), “Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı”, Uluslararası Hukuk Ve Politika, Cilt 2, No 5, s..50-74.
- Brown, E. D. (1992) Sea-Bed Energy And Minerals: The International Legal Regime, Vol 1, Continental Shelf. Netherland.
- Doğru, S. (2014), “Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Kaynakları ve Deniz Alanlarının Sınırlandırılması”, Mersin Deniz Ticareti Dergisi,
- Ece, Jale, (201/), “Doğu Akdeniz’de Münhasır Ekonomik Bölge: Sınırlandırma Anlaşmaları, Paydaşlar ve Stratejiler”, Journal of ETA Maritime Science 5(1), s.81-94.
- Kaya, Ş., (2007), “Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’in Hukuki Statüsü ve Türkiye Cumhuriyeti için Stratejik Önemi,” Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı:9, ss. 19-55.
- Özkan, A., (2012), “Doğu Akdeniz’de Münhasır Ekonomik Bölge’nin Sınırlandırılması Uyuşmazlığı”, II Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, s. 375- 380.
- Pazarcı, Hüseyin,(1999), Uluslararası Hukuk Dersleri, C. II, Ankara.
- Sur, M., (2011), Uluslararası Hukukun Esasları, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Toluner, S., (1989), Milletlerarası Hukuk Dersleri, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ülker, H. İ., Gürson, P., Topcu, M. K., & Erkan, E. T. (2013), “Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisine Etkileri”, International Conference On Eurasian Economies, s. 1027-1031.
- Yaycı, C., (2012), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, Bilge Strateji, 4 (6), s. 17- 68.
- Yorucu, V., & Mehmet, Ö. (2018). The Southern Energy Corridor: Turkey's Role in European Energy Security, Canada.
- Yılmaz, Emre,(2018), Doğu Akdeniz’de Enerji Çıkmazı SETA, S.188.

CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ VE SORUNLARININ KÜRESEL DÜZEYDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Gülşah Ően¹

ÖZ

Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların ve erkeklerin toplumun sahip olduğu görüş ve değer yargıları çerçevesinde davranışlarına belirli roller biçilmesini ve bu roller çerçevesinde gerek sorumluluklarının gerek çalışma hayatının toplumsal cinsiyet kalıplarıyla düzenlenmesini ifade etmektedir.

Bugün dünyanın pek çok yerinde kadınlar cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle çalışma hayatında birçok eşitsizliğe maruz kalmaktadır. Küresel düzeyde kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere göre daha düşüktür. Kadınlar görece düşük ücretli ve yarı zamanlı işlerde çalışmakta ve genellikle kadın işi olarak görülen mesleklerde yoğunlaşmaktadır. Dahası ücretsiz ev işleri ve bakım emeğinden sorumlu görülmeleri nedeniyle ücretli ve ücretsiz işler toplamında erkeklerden daha uzun süreli çalışmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü, aynı zamanda kadınların siyasi karar mekanizmalarına ve sendikal faaliyetlere katılımlarının düşük olmasına, cinsel ve duygusal-psikolojik tacize maruz kalmalarına, işe alım ile başlayan ve terfi sürecine kadar uzanan daha birçok konuda ayrımcılığa sebep olmaktadır.

Bu bildiri ile, toplumların ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel gelişimlerini yavaşlatan bir role sahip olan cinsiyete dayalı iş bölümünün, dünyada ve Türkiye’de çalışma hayatındaki mevcut görünümüne ve çalışma hayatında yol açtığı sorunlara değinilerek mevcut literatüre güncel verilerle genel bir değerlendirme yapılarak katkı sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan değerlendirmeler kapsamında ulaşılan sonuçlar, cinsiyete dayalı iş bölümünün küresel bir sorun olduğunu ve yakın zamanda ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyete Dayalı İş Bölümü, Kadın İşgücü, Çalışan Kadınların Sorunları.

¹ Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, YÖK 100/2000 Katılım Bankacılığı Programı, gulsah.sen@ogr.konya.edu.tr.

EVALUATION AT GLOBAL LEVEL OF GENDER BASED DIVISION OF LABOR AND PROBLEMS

ABSTRACT

The gender-based division of labor refers that women and men have certain roles in their behaviors within the frame of opinion and value judgments that society has, and within the frame of these roles, both their responsibilities and their working lives are regulated by gender stereotypes.

Today, in many parts of the world, women are exposed to many inequalities in working life due to the gender-based division of labor. At global level, women's labour force participation rates are lower than men. Women relatively work at low-wage and part-time jobs and are concentrated in jobs that are often seen as 'women job'. Moreover, they work longer hours than men in paid and unpaid jobs as they are also considered responsible for free housework and care. The gender-based division of labor also causes discrimination in many other areas, ranging from low participation in women's political decision-making mechanisms and union activities participations, subjected to sexual and emotional-psychological harassment, and from hiring to promotion.

With this paper, of the gender-based division of labor, which has a role that slows the economic, social, political and cultural development of the societies, it is aimed to contribute to the current literature by making a general evaluation with the actual data by referring to the current appearance of working life in world and Turkey and the problems that has caused in working life. The results of the assessments show that the gender-based division of labor is a global problem and it is not possible to remove it in the near future.

Keywords: Gender Based Division of Labor, Women Labor Force, Problems of Working Women.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadınların maruz kaldığı cinsiyete dayalı iş bölümünün temelinde cinslerin davranışlarını belirleyen toplumsal cinsiyet kalıpları yatmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıpları, kadın ve erkeğin toplumsal hayatta olduğu gibi çalışma hayatında da geleneksel cinsiyet rollerine göre hareket etmesine neden olmaktadır. Bu durum gerek dünyada gerek ülkemizde çalışma hayatında kadınların birçok eşitsizliğe maruz kalmasına yol açmaktadır.

Küresel düzeyde kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere göre daha düşüktür. Kadınlar görece düşük ücretli ve yarı zamanlı işlerde çalışmakta ve genellikle kadın işi olarak görülen mesleklerde yoğunlaşmaktadır. Dahası ücretsiz ev işleri ve bakım emeğinden sorumlu görülmeleri nedeniyle ücretli ve ücretsiz işler toplamında erkeklerden daha uzun süreli çalışmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü, aynı zamanda kadınların siyasi karar mekanizmalarına ve sendikal faaliyetlere katılımlarının düşük olmasına, cinsel ve duygusal-psikolojik tacize maruz kalmalarına, işe alım ile başlayan ve terfi sürecine kadar uzanan daha birçok konuda ayrımcılığa sebep olmaktadır. Çalışma hayatında kadınlara yönelik cinsiyete dayalı iş bölümünden kaynaklanan bu eşitsizlikler, küresel düzeyde çözüm üretilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada ilk olarak toplumların ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel gelişimlerini yavaşlatan bir role sahip olan cinsiyete dayalı iş bölümünün tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Ardından, Dünya Bankası (WB), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Ekonomik Forumu (WEF), Birleşmiş Milletler (UN) ve denetim, vergi ve danışmanlık hizmetleri sunan PwC gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlar kapsamında dünyada cinsiyete dayalı iş bölümünün mevcut görünümü ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye’de, ağırlıklı olarak TÜİK verilerinden hareketle cinsiyete dayalı iş bölümünün mevcut görünümü ortaya konulmuştur. Son olarak ise cinsiyete dayalı iş bölümünün çalışma hayatında doğurduğu sorunlara ve bu sorunların çözümüne yönelik birtakım önerilere değinilmiştir.

1. CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ

Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların ve erkeklerin toplumun sahip olduğu görüş ve değer yargıları çerçevesinde davranışlarına belirli roller biçilmesini ve bu roller çerçevesinde gerek sorumluluklarının gerek çalışma hayatının toplumsal cinsiyet kalıplarıyla düzenlenmesini ifade etmektedir.

Toplumsal olarak kurgulanan cinsiyete dayalı iş bölümünün dayandığı temel ön kabule göre eve ekmek getiren erkek iken, ev işlerini yerine getiren ve çocuk bakımını üstlenen ise kadındır. Kuşkusuz bu temel ön kabule dayanan cinsiyete dayalı iş bölümü basit bir görev paylaşımını ifade eden teknik bir iş bölümünden ziyade kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik ve sömürüye dayanan bir ilişki biçimini ifade etmektedir. Ayrıca erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetini meşrulaştırarak ayrımcı bir toplumsal yapıya da işaret etmektedir (Urhan, 2015: 22). Cinsiyete dayalı iş bölümü aynı zamanda toplumların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gelişimlerini de yavaşlatmaktadır.

Cinsiyete dayalı iş bölümünün gelişim süreci incelendiğinde, kadın ve erkeğin ilkel toplumdan günümüze kadar yaşadığı toplumsal rol farklılaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Sanayi öncesi geleneksel toplumlarda, özellikle insanlık tarihinin ilk devirlerinde, kadın-erkek arasında biyolojik ve psikolojik cinsiyet farklılığına dayanan iş bölümünün varlığına rağmen cinsler arasında hiyerarşik ilişkiler bulunmamaktadır (Önür, 2004: 186). Hiyerarşik olmayan biyolojik farklılaşma temeline dayanan ilk ekonomik iş bölümü erkeklerin toplayıcılıktan avcılığa başlaması kadınların toplayıcılıkta kalmaları sonucunda ortaya çıkmıştır (Şenel, 1982: 52).

Cinsiyete dayalı iş bölümünün kadın ve erkek arasında hiyerarşik ilişkilere dönüşmesi ise özellikle tarımsal topluma geçiş ile ortaya çıkmıştır (Önür, 2004: 186). Sanayi devrimi öncesi hiyerarşik tarımsal üretim ilişkileri üzerine kurulu feodal toplumlarda da kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikçi yapı varlığını sürdürmüştür. Feodalizmin sona ermesiyle ortaya çıkan kapitalist üretim biçiminin gelişimi ile birlikte geleneksel olarak tarım sektöründe, evde kurulu tezgahlarda ve ağırlıklı olarak dokuma işlerinde çalışan kadınlar; fabrika niteliğindeki büyük sanayi kuruluşlarında çalışmaya başlamıştır (Makal, 2001: 118). Sanayi devrimi ile çalışma alanı değişen kadınların ücret karşılığında işgücüne dahil olmaları “ücretli kadın işgücü” kavramını ortaya çıkarmıştır (Parlaktuna, 2010: 1217).

Kadınların ücret dahilinde işgücüne dahil olmaları önemli bir gelişme olmasına rağmen, kapitalist sistemde işveren kâr güdüsüyle üretim yaptığı için kadınlar ucuz işgücü olarak görülmüş, çok az bir ücret karşılığında çalıştırılan ve sömürülen kadınlar eşitsizlikçi cinsiyete dayalı yapıya maruz kalmaya devam etmiştir (Fidan, 2000: 122). Uzun ve köklü bir geçmişe sahip cinsiyete dayalı iş bölümünün, kapitalist ekonominin dünyaya daha fazla açılmasını sağlayan küreselleşme ile şiddetini arttırdığı ve bugünde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

2. DÜNYADA CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ

Tarih boyunca dünyanın hemen her yerinde kadına olan bakış açısının, onu ev kadını olarak görmesi ve bu nedenle yaptığı işi görünmez kılması, özgür ücretli emek kabul edilen erkek emeğinden daha ucuza satın alınmasına neden olmuştur. Cinsiyetçi iş bölümü kadınları ev kadını, erkekleri ise özgür ücretli emek olarak bir ayrıma tabi tutarak kadın emeğini değersizleştirmiştir (Mies, 2011: 220). Bu durum ucuz emek olarak görülen kadın işgücünün cinsiyete dayalı ayrımcılığa ve ekonomik eşitsizliklere maruz kalmasına yol açmıştır.

Ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçleri için önemli bir gücü ifade eden kadınlar, bugün dünyanın pek çok yerinde cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle işgücü piyasasından dışlanmaktadır. Dünya genelinde, işgücüne katılma konusundaki cinsiyet farkı oldukça yüksektir ve erkekler kadınlardan daha çok işgücüne katılma oranına sahiptir (United Nations, 2015: 89).

Tablo 1’de Dünya Bankası verilerine göre, kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarına yer verilmiştir. Bu tabloya göre, 2017 yılında erkeklerin işgücüne katılma oranı yüzde 75,2 iken, kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 48,7 olarak gerçekleşmiştir. Doğu Asya ve Pasifik; Latin Amerika ve Karayipler; Orta Doğu ve Kuzey Afrika; Kuzey Amerika; Güney Asya; Sahra-altı Afrika

ve Avrupa ve Orta Asya bölgelerinin bazı yıllarına ait işgücüne katılım oranlarına bakıldığında erkeklerin kadınlardan çok işgücüne katılma oranına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo-1: Kadınların ve Erkeklerin İşgücüne Katılım Oranları (1990-2017)

Bölgeler	Kadınların İşgücüne Katılım Oranı %				
	1990	2000	2010	2015	2017
Doğu Asya ve Pasifik	65,9	64,9	60,6	59,6	59,2
Latin Amerika ve Karayipler	39,6	46,6	51,3	51,4	51,5
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	17,4	18,7	20,3	20,2	20,6
Kuzey Amerika	56,4	59,0	57,9	56,3	56,3
Güney Asya	32,9	32,3	28,8	28,4	28,5
Sahra-altı Afrika	60,3	60,9	62,2	62,8	62,9
Avrupa ve Orta Asya	49,4	48,7	50,0	50,7	50,8
Dünya	51,4	51,2	49,3	48,8	48,7
Bölgeler	Erkeklerin İşgücüne Katılma Oranı %				
	1990	2000	2010	2015	2017
Doğu Asya ve Pasifik	83,1	82,0	78,1	77,2	76,6
Latin Amerika ve Karayipler	80,8	79,7	78,8	77,7	77,3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	77,4	74,4	73,9	73,7	73,9
Kuzey Amerika	75,4	74,0	70,1	68,6	68,4
Güney Asya	84,8	83,2	80,9	79,6	79,5
Sahra-altı Afrika	76,8	75,2	74,4	73,9	73,8
Avrupa ve Orta Asya	71,5	67,5	66,8	67,0	66,8
Dünya	80,0	78,4	76,2	75,5	75,2

Kaynak: Dünya Bankası, (<http://databank.worldbank.org> – 06.07.2018).

Küresel düzeyde, istihdam-nüfus oranları erkekler için kadınlardan daha yüksektir (International Labour Organization [ILO], 2016: 8). Dünya genelinde istihdam-nüfus oranları 2017 yılında kadınlar için yüzde 45,7 iken, erkeklerde ise yüzde 71,3'tür (<http://databank.worldbank.org>).

Kadınların istihdam oranının iyileştirilmesi ülke ekonomileri üzerinde olumlu katkılara sahiptir. PwC tarafından 2018 yılının Mart ayında yayınlanan ‘‘Women in Work Index: Closing The Gender Pay Gap’’ isimli yayına göre, OECD ülkeleri kapsamında yapılan tahminde en yüksek kadın istihdam oranlarından birine sahip olan İsveç ile diğer OECD ülkeleri arasında yapılan karşılaştırma da istihdam oranları konusunda kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farkı giderilir ve kadınların istihdam oranları arttırılır ise ülkelerin GSYH’lerinde önemli artışlar sağlanacağı öngörülmüştür. Örneğin, 2016 yılı ortalama döviz kurları cinsinden yapılan hesaplama da Amerika Birleşik Devletleri GSYH’sının 1,820 milyar dolar, İtalya GSYH’sının 630 milyar dolar, Meksika GSYH’sının 600 milyar dolar, Japonya GSYH’sının 580 milyar dolar, Almanya GSYH’sının 310 milyar dolar, Fransa GSYH’sının 320 milyar dolar, İspanya GSYH’sının 290 milyar dolar, İngiltere GSYH’sının 250 milyar dolar artış sağlayacağı öngörülmüştür (PricewaterhouseCoopers [PwC], 2018a: 10).

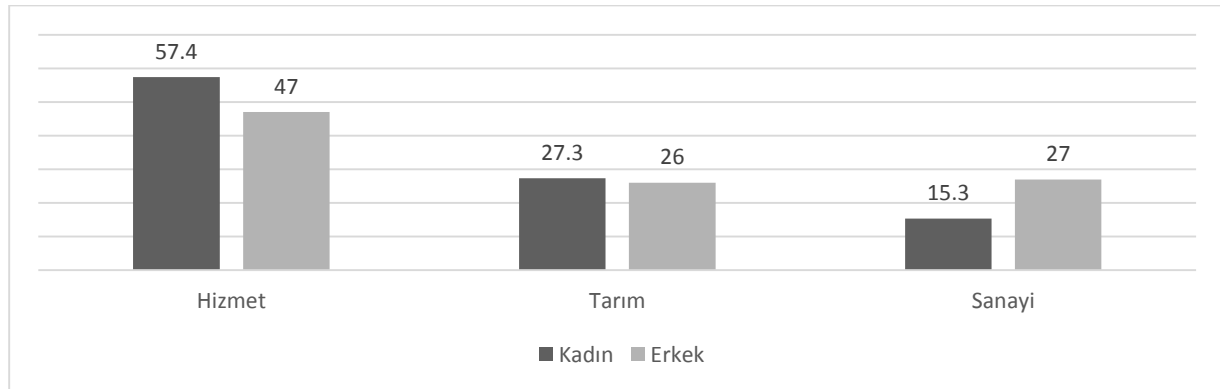
Dünya üzerinde yarı zamanlı istihdamın büyük çoğunluğu kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Genel olarak, kadınlar yarı zamanlı çalışanların yüzde 57’sini oluşturmaktadır. ILO tarafından

yayınlanan “Women at Work: Trends 2016” raporuna göre, küresel istihdamın yüzde 87’sinden fazlasını oluşturan 100 ülkede kadınların üçte birinden fazlası yani yüzde 34,2’si, erkeklerin ise yüzde 23,4’ü haftada 35 saatten az bir yarı zamanlı işte istihdam edilmektedir. Aynı rapor kapsamında yarı zamanlı istihdam konusunda cinsiyet farkı en yüksek olan bölgeler; Kuzey, Güney ve Batı Avrupa, Orta ve Batı Asya, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayiplerdir. Buna karşılık, yarı zamanlı istihdam için cinsiyet farkları Doğu Asya ve Doğu Avrupa bölgelerinde daha azdır (ILO, 2016: 17).

ILO tarafından yayınlanan “Women at Work: Trends 2016” raporuna göre 100 ülkede, istihdam edilen erkeklerin üçte birinden fazlası ve kadınların dörtte birinden fazlası haftada 48 saatten fazla çalışmaktadır (ILO, 2016: 19). Bu durum ortalama olarak, kadınların ücretli çalışmada erkeklerden daha az zaman harcadığını gösterir iken ücretli ve ücretsiz iş saatleri birleştirildiğinde, kadınların hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde erkeklerden daha uzun saatlerde çalıştığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar, ücretli ve ücretsiz çalışmalarda günde toplam 7 saat 9 dakika harcıyor iken; erkekler günde 6 saat 16 dakika harcamaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki kadınlar günde 6 saat 45 dakika ücretli ve ücretsiz işlerde çalışıyor iken (gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlardan 25 dakika daha az), erkekler günde 6 saat 12 dakika harcamaktadır. Ücretli ve ücretsiz işi de içeren toplam çalışma süresindeki cinsiyet farkı, gelişmekte olan ülkelerde 50 dakika iken gelişmiş ülkelerde yaklaşık 30 dakika ile biraz daha azdır (United Nations, 2015: 114).

Cinsiyet kadınların ve erkeklerin çalışma hayatında farklı meslek ve sektörlerle yönelmesinde önemli belirleyicilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekil 1’de Dünya Bankası verilerine göre, kadınların ve erkeklerin ekonomik faaliyet gösterdiği sektörlerle yer verilmiştir. Bu kapsamda sektörel bazda cinsiyet farkları incelendiğinde, 2017 yılında kadın ve erkeğin en fazla istihdam edildiği sektör hizmet sektörüdür. 2017 yılında hizmet sektöründe kadın istihdamı yüzde 57,4 iken, erkek istihdamı yüzde 47 olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdamının en fazla olduğu ikinci sektör tarım sektörüdür. 2017 yılında tarım sektöründe kadın istihdamı yüzde 27,3 iken, erkek istihdamı yüzde 26 olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdamının en az olduğu sektör ise erkek işi olarak kabul edilen sanayi sektörüdür. 2017 yılında sanayi sektöründe kadın istihdamı yüzde 15,3 iken, erkek istihdamı yüzde 27 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil-1: Kadınların ve Erkeklerin Ekonomik Faaliyet Gösterdiği Sektörler (2017-%)

Kaynak: Dünya Bankası, (<http://databank.worldbank.org> – 06.07.2018).

Sektöre göre cinsiyet ayrımcılığına ek olarak, meslek grupları içerisinde de cinsiyet ayrımı mevcuttur. ILO tarafından yayınlanan “World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2017” raporuna göre, 2017 yılında gelişmiş ülkelerde toplam mesleki ayrım yüzde 30,4 ile gelişmekte olan ülkelerin (yüzde 17) neredeyse iki katı büyüklüğündedir (ILO, 2017a: 12). Mesleki ayrımcılık, dünya genelinde çalışan kadınların özellikle yasa koyucu, üst düzey yetkili ve yönetici gibi yüksek statülü mesleklere erişimini sınırlandırmaktadır (Anker, 2005: 15).

ILO tarafından yayınlanan “World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2017” raporuna göre, “Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması (ISCO 08)” kapsamında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, erkekler ağırlıklı olarak “tesis, makine operatörleri ve montajcılar”, “sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar” ve “yönetici” meslek gruplarında yoğunlaşırken, kadınlar ise “hizmet ve satış elemanları” ve “profesyonel” meslek gruplarında yoğunlaşmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kadınlar nispeten büro hizmetlerinde ve bir dereceye kadar nitelik gerektirmeyen işlerde yoğunlaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde erkekler nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri meslek gruplarında nispeten daha yoğun iken, gelişmekte olan ülkelerde ise kadınlar bu mesleklere nispeten yoğunlaşmaktadır (ILO, 2017a: 12).

İşgücü piyasasındaki cinsiyet ayrımı, her düzeydeki meslek ve sektörlerde istihdam edilen erkekler ve kadınlar arasında ücret farklılıklarına neden olmaktadır (ILO, 2017b: 8). İşgücü piyasasındaki cinsiyete dayalı ücret farkları kadınların kazançlarını önemli ölçüde etkilemektedir. PwC tarafından 2018 yılının Mart ayında yayınlanan “Women in Work Index: Closing The Gender Pay Gap” isimli yayına göre, OECD ülkeleri kapsamında yapılan tahminde cinsiyetler arasındaki ücret farklılıkları giderilir ise ABD’de toplam kadın kazançlarındaki tahmini artışın yüzde 22 (2016 ortalama döviz kurlarında 800 milyar dolar), Japonya’da toplam kadın kazançlarındaki tahmini artışın yüzde 34 (2016 ortalama döviz kurlarında 280 milyar dolar), Almanya’nın toplam kadın kazançlarındaki tahmini artışın yüzde 27 (2016 ortalama döviz kurlarında 210 milyar dolar), Kore’nin toplam kadın kazançlarındaki tahmini artışın yüzde 58 (2016 ortalama döviz kurlarında 140 milyar dolar), İngiltere’de toplam kadın kazançlarındaki tahmini artışın yüzde 20 oranında (2016 ortalama döviz kurlarında 120 milyar dolar) olacağı öngörülmüştür (PwC, 2018a: 11).

PwC tarafından 2017 yılının Şubat ayında yayınlanan “Women in Work Index: Closing The Gender Pay Gap” isimli yayında ise cinsiyetler arasındaki ücret farklılıklarının kapanmasının uzun bir zaman alacağı ifade edilmektedir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri’nde cinsiyete dayalı ücret farkının 2070 yılına kadar, İngiltere’de 2041 yılına kadar, Kore’de 2118 yılına kadar azalmayacağı öngörülmekte, yani yakın zamanda ücret eşitliğine ulaşmanın çok güç olduğu görülmektedir (PwC, 2017a: 14).

Cinsiyete dayalı ücret farklarının giderilmesi konusunda ilk önemli adımı atan ülke İzlanda olmuştur. İzlanda Parlamentosu (Alþingi), 1 Haziran 2017 tarihinde kadınların ve erkeklerin eşit statüsü ve eşit haklarına dair 2008 yılı mevzuatına ilişkin bir değişikliği onaylamış ve yıllık bazda tam zamanlı olarak 25 veya daha fazla çalışanı olan tüm firmaların ve kurumların “Ücret Eşitliği Sertifikası”

almasını zorunlu kılmıştır (Ólafsson, 2017). Böylece “Ücret Eşitliği Sertifikası” ile İzlanda’da aynı işte çalışan erkekler ve kadınlar arasında ücret eşitliği yasal bir düzenlemeyle güvence altına alınmıştır.

Parlamentolar Arası Birlik ve Birleşmiş Milletler Kadın Birimi tarafından yayınlanan “Women in Politics: 2017 Map” kapsamında dünya genelinde kadınların siyasi hayata katılımının sınırlı olduğu görülmektedir. 2016 yılı itibarıyla dünya genelinde mecliste temsil edilen kadın milletvekili oranı yüzde 23,3’tür. 2016 yılı itibarıyla dünyada devlet başkanı ve hükümet başkanı kadın olan ülke sayısı 17’dir. Dünyada kadın devlet başkanlarının oranı yüzde 7,2 ve hükümet başkanlarının oranı ise yüzde 5,7’dir. Meclis başkanı olan kadınların oranı ise yüzde 19,1’dir. 2016 yılı itibarıyla mecliste kadın oranının en yüksek olduğu ülkeler ise yüzde 61,3 ile Ruanda ve yüzde 53,1 ile Bolivya’dır (Inter-Parliamentary Union (IPU) ve UN Women, 2017).

Dünyada 2016 yılı itibarıyla kadın bakan sayısı 732’dir. Dünya genelinde bakanlık pozisyonlarında kadın temsili düşük olmakla birlikte, kadın bakanlar ağırlıklı olarak çevre, doğal kaynaklar ve enerji, sosyal politikalar, aile, çocuk, gençlik, yaşlılar ve engelliler, kadın meseleleri ve cinsiyet eşitliği, eğitim, kültür, ticaret ile ilgili bakanlıklarda görev yapmaktadır. Kadın bakanların ekonomi, finans, savunma, parlamento gibi kritik alanlarda ise temsili oldukça düşüktür. Kadın bakan oranlarının en yüksek olduğu ülkeler ise; Bulgaristan, Fransa, Nikaragua, İsveç, Kanada ve Slovenya’dır. Bu ülkelerde bakanlık pozisyonlarının yarısında kadınlar bulunmaktadır (Inter-Parliamentary Union (IPU) ve UN Women, 2017).

Cinsiyete dayalı iş bölümü, çalışma hayatında kadınların sendikalarla olan ilişkisi üzerinde etkili olan önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Urhan, 2014: 11). Dünya genelinde kadınların ve erkeklerin sendikalaşma oranı düşük olmakla birlikte, cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle kadınların sendikalaşma oranı daha düşüktür (Toksöz, 2005: 42). Örneğin, ABD’de 2017 yılında erkeklerin sendikalaşma oranı yüzde 11,4 iken, kadınların sendikalaşma oranı ise yüzde 10’dur (U.S. Bureau Of Labor Statistics, 2017).

Cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle, kadınlar çalışma hayatında işe alım sürecinde ayrımcılığa maruz kalmaktadır. PwC tarafından 2017 yılının Mart ayında yayınlanan “Winning the Fight for Female Talent: How to Gain the Diversity Edge Through Inclusive Recruitment” isimli yayında birçok ülkede yapılan anket sonucu kadınların yüzde 21’i, erkeklerin ise sadece yüzde 5’i bir iş için başvururken ya da görüşürken cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmiştir (PwC, 2017b: 6).

Kadınlar çalışma hayatında işe alım sürecinden sonra terfi gibi kariyer süreçlerinde de ayrımcılığa maruz kalmaktadır. PwC tarafından yayınlanan “Time to Talk: What Has to Change for Women at Work” isimli yayında birçok ülkede 28 ila 40 yaşlarında 3,627 kadın profesyonelle yapılan anket sonucu kadınların yüzde 82’si kariyer hedefleri ve yüzde 77’si lider olma konusunda yeteneklerine güvenmekte, yüzde 73’ü aktif olarak kariyer gelişim fırsatları aradığını ifade etmektedir. Ayrıca rapor kapsamında kadınların yüzde 75’i kariyerlerinin zirvesine yükselmeyi istemekte fakat yüzde 45’i cinsiyet, etnik köken, yaş vb. çeşitliliklerin, yüzde 42’si ise çocuk sahibi olmanın çalıştığı kurumdaki kariyer ilerlemesi üzerinde bir engel olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca doğum sonrası işe dönen

yeni annelerin yüzde 48'i terfi ve özel projeler için göz ardı edildiğini, yüzde 37'si ise annelik/babalık/evlatlık izinlerini kariyer baskısı nedeniyle kullanmadığını ifade etmektedir (PwC, 2018b).

PwC tarafından yayınlanan "Time to Talk: What Has to Change for Women at Work" isimli yayın kapsamında ankete katılan kadınların kariyerlerinde ilerlemeyi istediği görülmektedir. Bu kapsamda işverenlerin kadınların kariyer ilerlemesi için "şeffaflık ve güven", "stratejik destek" ve "iş, özel yaşam ve aile dengesi" olmak üzere üç kilit alana odaklanması gerektiği vurgulanmaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki kadınlar kariyer gelişim fırsatlarını iyileştirmek için işverenlerin ihtiyaç duydukları kritik adım olarak daha fazla şeffaflığa vurgu yapmaktadır. Ayrıca, kadınların ev ve iş yerlerinde görecekları destek ilerlemelerini kolaylaştıracaktır. Kadınlar kariyer ilerlemeleri için, işverenlerinin iş, özel yaşam ve aile bakımını dengeleme yaklaşımlarını gözden geçirmelerini ve işe yarayan örgütsel çözümler sunmalarını beklemektedir (PwC, 2018b).

Kadınlar çalışma hayatında cinsel ve duygusal-psikolojik taciz (mobbing) şeklinde pek çok olumsuz tutum ve davranışla karşı karşıya kalabilmektedir (Mahmutoğlu, 2017: 22). PwC tarafından 2018 yılında yayınlanan "Time to Talk: What Has to Change for Women at Work" isimli yayında araştırmaya katılan kadınların üçte biri son iki yıl içinde sözlü tacize ve zorbalığa maruz kaldığını, her dört kişiden biri de cinsel tacize uğradığını ifade etmektedir (PwC, 2018b: 15).

Tablo 2'de Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan "The Global Gender Gap Report" 2017 yılı raporuna göre, dünyada cinsiyetler arasındaki uçurumun en az olduğu ilk 10 ülkeye yer verilmiştir. Rapor kapsamında, kadın ve erkek arasındaki cinsiyet uçurumu "Ekonomik Katılım ve Fırsat", "Eğitimsel Kazanım", "Sağlık ve Hayatta Kalma" ve "Siyasi Güçlenme" olmak üzere 4 alt indekse göre incelenmektedir. 2017 yılında cinsiyetler arasındaki uçurumun en az olduğu ilk 10 ülkenin ortak özelliği kadınların siyasi hayata katılımı üzerinde güçlü bir performansa sahip olmalarıdır. Örneğin, toplumsal cinsiyet açığının yüzde 87'sinden fazlasını kapatan indeks birincisi İzlanda, özellikle kadınların siyasi hayata katılımını güçlendirme konusunda en iyi performans gösteren ülkelerden biridir. İndeksin ilk 10 ülkesinde, kadınların yasa koyucu, üst düzey yetkililer ve yöneticiler olarak ve özellikle bakanlık pozisyonlarında ve parlamenterler arasında temsiline yüksek olduğu buna bağlı olarak cinsiyet farkının giderek azaldığı görülmektedir (World Economic Forum [WEF], 2017).

Tablo-2: Küresel Cinsiyet Uçurumunun En Az Olduğu İlk 10 Ülke (2017)

Sıralama	Ülkeler
1	İzlanda
2	Norveç
3	Finlandiya
4	Ruanda
5	İsveç
6	Nikaragua
7	Slovenya
8	İrlanda
9	Yeni Zelanda
10	Filipinler

Kaynak: World Economic Forum

(2017), **The Global Gender Gap**

Report, s.10, (http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf; 11. 07.2018).

3. TÜRKİYE'DE CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜ

Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kadın-erkek arasında eşit bir yapının tesisine yönelik özellikle hukuki alanda pek çok yenilik gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, kadınlara 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eşit eğitim hakkı, 1926 yılında Türk Medeni Kanunu ile temel haklar, 1930 yılında yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı, 1934 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Hukuki alanda sağlanan bu haklar ile kadınların kamusal alanda söz sahibi olmaları ve ülkenin kalkınma sürecine aktif katılımları amaçlanmıştır (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008: 13).

Cumhuriyet'in ilanı ile eğitim, siyasi hayata katılım gibi alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermeyi amaçlayan çalışmalara rağmen günümüzde halen kadın ve erkeğin eşit olmadığı cinsiyetçi yapı devam etmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan "The Global Gender Gap Report" 2017 yılı raporu da Türkiye'nin kadın-erkek eşitliği bakımından eşitsiz bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Rapora göre, Türkiye kadın-erkek eşitliği bakımından 144 ülke içerisinde 131. sırada yer almaktadır (WEF, 2017: 11).

Ülkemizde kadın-erkek arasındaki eşit olmayan yapı çalışma hayatında birçok eşitsizliğe neden olmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'de istihdam ve işgücüne katılım konusundaki cinsiyet farkı oldukça yüksektir. Geçmişten günümüze Türkiye'de kadınların istihdam ve işgücüne katılım oranı erkeklerin istihdam ve işgücüne katılım oranından daha düşüktür. Bu nedenle kadınlar ülkemizin kalkınma sürecinde aktif olarak rol oynayamamaktadır.

Tablo 3'te TÜİK verilerine göre, kadınların ve erkeklerin istihdam ve işgücüne katılım oranlarına yer verilmiştir. Bu tabloya göre genel olarak kadınların ve erkeklerin istihdam ve işgücüne katılım oranları düşüş göstermesine rağmen, kadınların istihdam ve işgücüne katılım oranları daima erkeklerden daha düşüktür. 2017 yılında Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 33,6 iken, erkeklerin işgücüne katılım oranı yüzde 72,5'dir. 2017 yılında Türkiye'de kadınların istihdam oranı yüzde 28,9 iken, erkeklerin istihdam oranı yüzde 65,6'dır.

Tablo-3: Türkiye’de Kadınların ve Erkeklerin İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (15+ yaş, 1988-2017)

İşgücüne katılma oranları	YILLAR	1988	1995	2000	2005	2010	2017
	Kadın (%)	34,3	30,9	26,6	23,3	27,6	33,6
	Erkek (%)	81,2	77,8	73,7	70,6	70,8	72,5
Toplam		57,5	54,1	49,9	46,4	48,8	52,8
İstihdam oranları	YILLAR	1988	1995	2000	2005	2010	2017
	Kadın (%)	30,6	28,7	24,9	20,7	24,0	28,9
	Erkek (%)	75,1	71,7	68,9	63,2	62,7	65,6
Toplam		52,6	50,0	46,7	41,5	43,0	47,1

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> –13.08.2018).

Kadınların işgücü piyasasında daha aktif rol oynayabilmesi açısından sahip oldukları eğitim düzeyi önemlidir. Tablo 4’te TÜİK 2017 yılı verilerine göre, kadınların ve erkeklerin eğitim durumuna göre işgücüne katılım ve istihdam oranlarına yer verilmiştir. Bu kapsamda kadınların eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranları incelendiğinde, eğitim düzeyleri arttıkça işgücüne katılım düzeylerinin de arttığı görülmektedir. 2017 yılı verileri kapsamında, okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 15,9, lise altı eğitilmiş kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 27,7, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 34,3, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 42,6 iken, yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 72,7 olmuştur.

Fakat eğitim durumuna göre istihdam oranları incelendiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe istihdam oranı artmakla birlikte, eğitim düzeyi düşük işgücüne katılan kadın işgücünün büyük oranda istihdam edildiği, eğitim düzeyi yüksek işgücüne katılan kadın işgücünün daha az bir kısmının istihdam edildiği görülmektedir. Bu durumun en temel sebebi, düşük eğitim seviyesine sahip kadın işgücünün işveren açısından daha düşük işgücü maliyetine sahip olarak görülmesidir. Örneğin, 2017 yılı TÜİK verilerine göre okur-yazar olmayan yüzde 15,9 işgücüne katılım oranına sahip kadın işgücünün yüzde 15,4’ü istihdam edilirken, yükseköğretim mezunu yüzde 72,7 işgücüne katılım oranına sahip kadın işgücünün yüzde 59,3’ü istihdam edilmektedir.

Tablo-4: Türkiye’de Kadınların ve Erkeklerin Eğitim Durumuna göre İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranları (15+ yaş, 2017)

Eğitim durumu	İş Gücüne Katılım Oranları		İstihdam Oranları	
	Erkek (%)	Kadın (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
Okur-yazar olmayanlar	32,4	15,9	28,8	15,4
Lise altı eğitilmişler	69,3	27,7	62,6	24,8
Lise	71,6	34,3	64,4	27,0
Mesleki veya teknik lise	81,0	42,6	73,7	33,8
Yükseköğretim	86,5	72,7	79,0	59,3

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> – 14.08.2018).

Kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olmasının en temel nedenlerinden biri dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadınların ev işleri ve ücretsiz bakım hizmetlerinden sorumlu görülmesidir.

Tablo 5'te TÜİK 2017 yılı verilerine göre işgücüne dahil olmama nedenlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda, 2017 yılında ev işleri nedeniyle 11 milyon 133 bin kadın işgücüne dahil olamaz iken bu sebeple işgücüne dahil olmayan erkek sayısı sıfırdır.

Tablo-5: İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (15+ yaş, Bin Kişi)

İşgücüne Katılmama Nedeni	Erkek	Kadın
	2017	2017
İş Gücüne Dahil Olmayan Nüfus	8.166	20.085
İş Bulma Ümidi Olmayanlar	370	267
İş Aramayıp Çalışmaya Hazır Olanlar	535	1.092
Ev İşleriyle Meşgul	0	11.133
Eğitim-Öğretim	2.204	2.263
Emekli	3.322	1.045
Çalışamaz halde	1.317	2.692
Mevsimlik Çalışma	28	58
Diğer	390	1535

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> – 14.08.2018).

TÜİK tarafından gerçekleştirilen, 2014-2015 zaman kullanım araştırması sonuçlarına göre, istihdam için erkekler günde ortalama 6 saat 25 dakika, kadınlar ise 4 saat 32 dakika zaman ayırmaktadır. Ayrıca 2014-2015 zaman kullanım araştırması sonuçlarına göre, hanehalkı ve aile bakımına çalışan kadınların günde ortalama 3 saat 31 dakika, çalışan erkeklerin ise sadece 46 dakika zaman ayırdığı görülmektedir (TÜİK Haber Bülteni, 2015). Bu kapsamda ücretli işler için erkeklerin daha fazla zaman ayırdığı görülürken, hanehalkı ve aile bakımı gibi ücretsiz işler için kadınların daha fazla zaman ayırdığı görülmektedir. Kadınların hanehalkı ve aile bakımı gibi ücretsiz işlere daha fazla zaman ayırmak zorunda kalması, düşük statülü ve düşük ücret düzeylerine sahip yarı zamanlı işlere yönelmelerine neden olmaktadır. ILO 2017 yılı verilerine göre, Türkiye'de kadınların yüzde 25,7'si, erkeklerin ise yüzde 12,3'ü yarı zamanlı işlerde istihdam edilmektedir (www.ilo.org/ilostat).

Türkiye'de kadınların kayıt dışı istihdamı erkeklere göre daha yüksektir. TÜİK 2017 yılı verilerine göre, Türkiye'de kayıt dışı çalışan kadın oranı yüzde 44,6 iken, kayıt dışı çalışan erkek oranı yüzde 29,2'dir. Bu durum çalışma hayatında kadınların yaklaşık yarısına yakınının herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalıştığı anlamına gelmektedir. Ayrıca kadınların ağırlıklı olarak tarım sektöründe kayıt dışı istihdam edildiği görülmektedir. TÜİK 2017 yılı verilerine göre, kadınların yüzde 94,2'si tarım sektöründe kayıt dışı istihdam edilirken, erkeklerde bu oran yüzde 74,4'tür. Tarım haricindeki kayıt dışı istihdam oranları incelendiğinde ise, kadınların tarım harici kayıt dışı istihdam oranı yüzde 24,9 iken, erkeklerin tarım harici kayıt dışı istihdam oranı yüzde 21'dir (www.tuik.gov.tr).

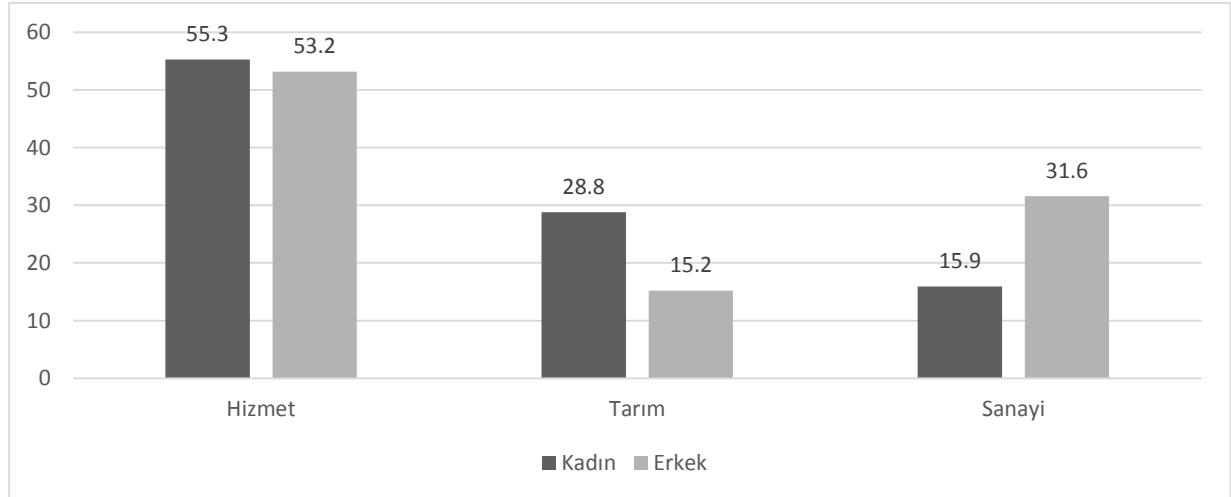
Tablo 6'da TÜİK 2017 yılı verilerine göre, kadınların ve erkeklerin işteki durumuna yer verilmiştir. Türkiye'de kadın çalışanların işteki durumu incelendiğinde, kadınların ücretli veya yevmiyeli işlerden sonra büyük çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. 2017 yılı TÜİK verilerine göre, 2 milyondan fazla kadın ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ayrıca işveren ve kendi hesabına çalışan kadın sayısı da erkeklerle kıyaslandığında oldukça düşüktür.

Tablo-6: Türkiye’de Kadınların ve Erkeklerin İşteki Durumu (15+ yaş, Bin Kişi)

İşteki durum	Erkek	Kadın
	2017	2017
Ücretli veya yevmiyeli	13.424	5.536
İşveren	1.167	112
Kendi hesabına çalışan	3.992	823
Ücretsiz aile işçisi	877	2.258

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> – 14.08.2018).

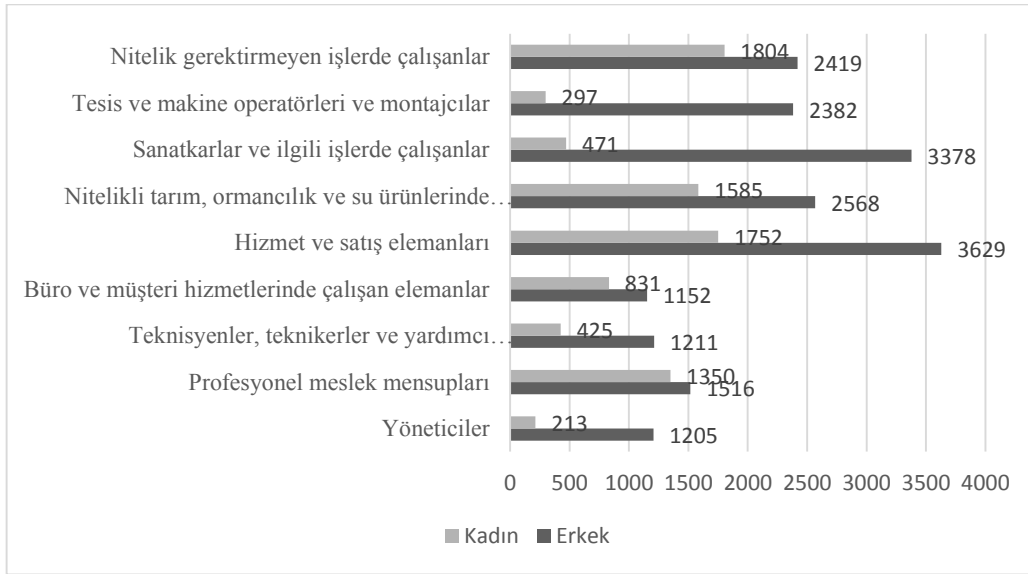
Şekil 2’de Dünya Bankası verilerine göre, kadınların ve erkeklerin ekonomik faaliyet gösterdiği sektörlere yer verilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de ekonomik faaliyetler bakımından en fazla kadın istihdamı yaratan sektörler hizmet ve tarım sektörüdür. Sanayi sektöründe ise kadın istihdamı oldukça sınırlıdır. 2017 yılı Dünya Bankası verilerine göre, kadınların yüzde 55,3’ü hizmet sektöründe, yüzde 28,8’i tarım sektöründe, yüzde 15,9’u ise sanayi sektöründe faaliyet göstermektedir.

Şekil-2: Türkiye’de Kadınların ve Erkeklerin Ekonomik Faaliyet Gösterdiği Sektörler (2017-%)

Kaynak: Dünya Bankası, (<http://databank.worldbank.org> – 06.07.2018).

Şekil 3’te TÜİK 2017 yılı verilerine göre kadınların ve erkeklerin meslek gruplarına göre istihdamı gösterilmektedir. Kadınların meslek gruplarına göre istihdamı incelendiğinde en fazla nitelik gerektirmeyen alanlarda istihdam edildiği görülmektedir. Kadın istihdamının en fazla olduğu diğer meslek gruplarını ise hizmet ve satış elemanları, nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanlar, eğitim, sağlık gibi meslek gruplarını ifade eden profesyonel meslek grupları, büro ve müşteri hizmetleri çalışanları oluşturmaktadır.

Şekil-3: Türkiye’de Kadınların ve Erkeklerin Meslek Grubuna göre İstihdamı, 2017 (+15 Yaş-Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> – 14.08.2018).

Ülkemizde kadınların siyasi hayata katılımı incelendiğinde, 2018 yılı itibarıyla mecliste temsil edilen kadın milletvekili sayısı 104 olup, oran olarak yüzde 17,45 düzeyinde kalmıştır. Erkek milletvekili sayısı ise 492 olup, oran olarak yüzde 82,55 düzeyindedir (www.tbmm.gov.tr). Ayrıca ülkemizde 2018 yılı itibarıyla 16 bakandan da sadece 2 tanesi kadın bakandır (Resmî Gazete, 2018). Dolayısıyla ülkemizde kadınların gerek milletvekilleri arasında gerekse bakanlık pozisyonlarında temsilinin yeterli düzeyde olmadığı siyasi hayata katılımının düşük olduğu görülmektedir.

Tablo-7: Cinsiyete göre İşçi, Üye Sayıları ve Sendikalaşma Oranı (2018, Ocak)

Cinsiyet	İşçi Sayıları	Üye Sayıları	Sendikalaşma Oranı
Kadın	3.885.782	317.606	%8,17
Erkek	9.874.779	1.336.283	%13,53

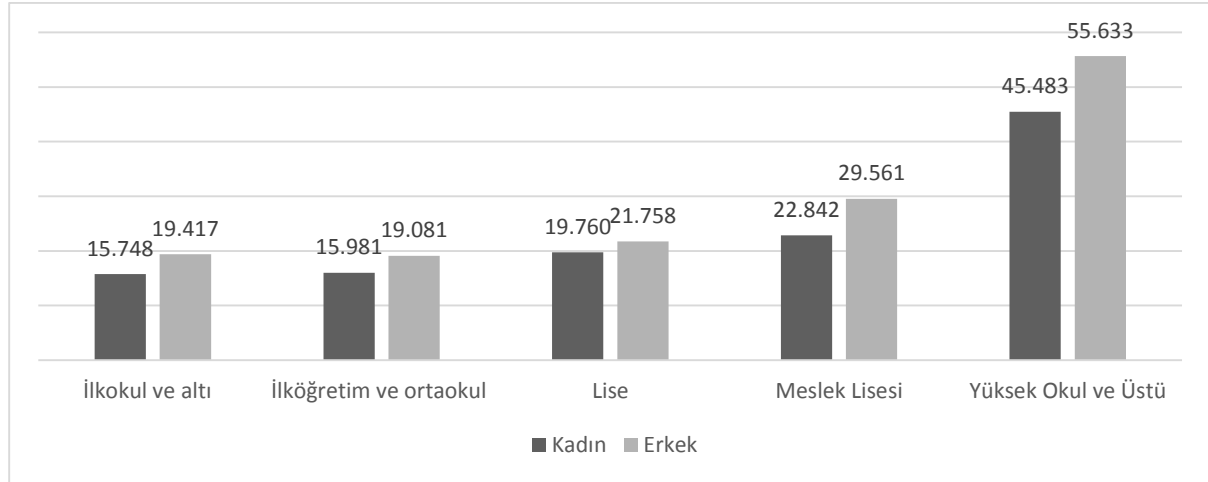
Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sendika Üyeliği ve İstatistik Daire Başkanlığı, (iyod@ailevecalisma.gov.tr– 27.08.2018).

Tablo 7’de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sendika Üyeliği ve İstatistik Daire Başkanlığı’ndan mail yoluyla elde edilen veriler kapsamında Ocak 2018 cinsiyete göre işçi, üye sayıları ve sendikalaşma oranlarına yer verilmiştir. Ülkemizde cinsiyete göre sendikalaşma oranları incelendiğinde, kadınların sendikal faaliyetlere katılım düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın Ocak 2018 sendikalaşma istatistiklerine göre, Türkiye’de erkeklerin sendikalaşma oranı yüzde 13,53 iken, kadınların sendikalaşma oranı ise yüzde 8,17’dir.

Şekil 4’te TÜİK tarafından dört yılda bir ve en son 2014 yılında yayınlanan “Kazanç Yapısı Araştırması” kapsamında cinsiyet ve eğitim durumuna göre yıllık ortalama brüt kazançlar gösterilmiştir. Bu kapsamda cinsiyet ve eğitim durumuna göre yıllık ortalama brüt kazanç yapısı

incelendiğinde, eğitim düzeyi arttıkça kazanç düzeyinin de arttığı görülmektedir. Fakat her eğitim düzeyinde erkeklerin kadınlardan daha yüksek kazanç elde ettiği görülmektedir.

Şekil-4: Türkiye’de Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (2014)

Kaynak: TÜİK, Kazanç Yapısı Araştırması, 2014, (<http://www.tuik.gov.tr> – 15.08.2018).

Tablo 8’de TÜİK tarafından dört yılda bir ve en son 2014 yılında yayınlanan ‘‘Kazanç Yapısı Araştırması’’ kapsamında meslek gruplarına göre yıllık ortalama brüt ücret ve cinsiyete dayalı ücret farklarına yer verilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de cinsiyetler arası ücret farklılıkları incelendiğinde, kadınların yıllık ortalama brüt ücretlerinin erkeklerin yıllık ortalama brüt ücretlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Fakat meslek grupları basamakları incelendiğinde, cinsiyete dayalı ücret farklarının erkekler lehine olduğu görülmektedir. Bu kapsamda cinsiyete dayalı ücret farklarının en yüksek olduğu meslek gruplarını tesis, makine operatörleri ve montajcılar, nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, profesyonel meslek mensupları ve sanatkârlar ile ilgili işlerde çalışanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla dünyada olduğu gibi ülkemizde de erkeklerle aynı meslek grubunda çalışan kadınların cinsiyete dayalı ücret farklılıklarına maruz kaldığı görülmektedir. Cinsiyetler arası ücret farklılıklarının giderilmesi ve kanunla güvence altına alınan ‘‘eşit işe eşit ücret’’ ilkesinin uygulamada da sağlanması gerekmektedir.

Tablo-8: Türkiye’de Meslek Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Brüt Ücret ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2014)

Meslek Grupları	Erkek	Kadın	Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%)
Toplam	26.002	26.113	-0,4
Yöneticiler	78.045	72.486	7,1
Profesyonel meslek mensupları	58.761	47.500	19,2
Yardımcı profesyonel meslek mensuplar	32.601	29.872	8,4
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	24.947	23.546	5,6
Hizmet ve satış elemanları	18.593	17.223	7,4
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	19.266	15.186	21,2
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	20.623	16.712	19,0

Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	19.962	15.478	22,5
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	16.979	15.342	9,6

Kaynak: TÜİK, Kazanç Yapısı Araştırması, 2014, (<http://www.tuik.gov.tr> – 15.08.2018).

PwC Türkiye İnsan Yönetimi ve Organizasyon Danışmanlığı tarafından 8 Mart 2018 Dünya Kadınlar Günü'ne özel olarak “Çalışma Hayatında Cinsiyet Eşitliği Araştırması” yayınlandı. Bu araştırmaya, Türkiye genelinde hemen her sektörden 943 katılımcı (yüzde 30'u erkek, yüzde 70'i kadın) katılmıştır. Katılımcılar üzerinde yapılan anket sonucu kadınların yüzde 40'ı, erkeklerin ise yüzde 19'u bir iş için başvururken ya da görüşürken cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldığını ifade etmiştir. Araştırma sonuçları, Türkiye'de işe alım sürecinde ayrımcılığa uğrayan kadınların oranının erkeklerin iki katı olduğunu göstermektedir (PwC Türkiye, 2018).

Aynı araştırma kapsamında, kadınların yüzde 65'i, erkeklerin ise yüzde 81'i kurumlarında cinsiyetler arasında eşit eğitim gelişim fırsatlarına sahip olduğunu düşünmektedir. Ayrıca kadınların yüzde 47'si, erkeklerin ise yüzde 66'sı kurumlarında terfi süreçlerinin cinsiyetler arasında adil ve objektif kriterlere göre yapıldığını düşünmektedir. Anket sonuçları, cinsiyetler arasındaki eşit eğitim gelişim fırsatları yüzdelerinin aynı ölçüde cinsiyetler arasındaki terfi sürecine yansımadığını göstermektedir (PwC Türkiye, 2018).

Araştırmanın en ilgi çekici noktası ise, Türkiye'de kadınlar dünyadaki hâkim görüşün aksine çocuk sahibi olmalarını kariyer ilerlemeleri önünde bir engel olarak görmemektedir. Araştırma kapsamında, kariyerleri için yurt dışında çalışmayı düşünen çocuk sahibi kadınların oranı bu sonucu desteklemektedir. Bu kapsamda çocuk sahibi olmayan kadınların yüzde 95'i, çocuk sahibi olan kadınların ise yüzde 87'si kariyeri için yurtdışında çalışmayı istemektedir (PwC Türkiye, 2018).

Türkiye'de çalışma hayatında psikolojik taciz (mobbing) yaygın bir sorundur. İşverenler özellikle tazminat ödemediği işten çıkarmak istedikleri çalışanlar üzerinde psikolojik tacize başvurmaktadır (Özkazanç, 2012: 3-4). 2017 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından yayınlanan “İş Yerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi”ne göre, “Alo 170” verileri kapsamında Türkiye'de 19.03.2011-15.12.2017 tarihleri arasında iş yerinde psikolojik tacize uğradığını ifade eden 55.046 adet başvuru gerçekleşmiştir. Başvuruların cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, kadınların oranı yüzde 41, erkeklerin oranı ise yüzde 59'dur. Sektörlere göre psikolojik tacizin boyutları incelendiğinde, kamu sektöründe psikolojik tacize uğrayan kadınların oranı yüzde 49 iken, erkeklerin oranı ise yüzde 51'dir. Özel sektörde ise psikolojik tacize uğrayan kadınların oranı yüzde 40 iken, erkeklerin oranı ise yüzde 60'dır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı [ÇSGB], 2017: 46-47).

Alo 170 verileri kapsamında, çalışma hayatında hem kadın hem erkek çalışanların psikolojik tacize uğradığı hatta bu oranın erkeklerde daha yüksek olduğu görülmektedir. Psikolojik ya da cinsel tacize maruz kalan kadınların çoğu toplumdan dışlanma, kınanma gibi bazı kaygılar taşımaları nedeniyle sessiz kalmayı tercih etmektedir. Bu durum genel kanının aksine, kadınlardaki psikolojik taciz oranlarının erkeklere göre daha düşük çıkmasına yol açmaktadır.

4. CİNSİYETE DAYALI İŞ BÖLÜMÜNÜN DOĞURDUĞU SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Küresel düzeyde cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle kadınlar çalışma hayatında birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Tablo 9’da dünyada ve Türkiye’de cinsiyete dayalı iş bölümünün çalışma hayatına yansımalarının ele alındığı yukarıdaki metin ışığında ulaşılan sorunlar ve bu sorunlara sunulan birtakım çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Tablo-9: Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün Doğurduğu Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Sorunlar	Öneriler
Kadınların çalışma hayatına katılım düzeylerinin düşük olmasına yol açmaktadır.	Kadınların çalışma hayatına katılımını arttıracak plan, program ve politikalar izlenmeli, kadınlara yönelik istihdam teşvikleri sağlanmalıdır.
Kadınlar “kadın işi” olarak görülen belirli meslek ve sektörlerde yoğunlaşmakta, “erkek işi” olarak görülen meslek ve sektörlerde ise erişimleri sınırlı kalmaktadır.	Cinsiyete dayalı iş bölümünün eğitim ve mesleki eğitim seçimi üzerindeki etkisi bertaraf edilerek eğitimde fırsat eşitliği tam anlamıyla sağlanmalıdır.
Cinsiyete dayalı iş bölümünün doğurduğu toplumsal yapı nedeniyle, ev işleri ve ücretsiz bakım hizmetlerinden kadınların sorumlu görülmesi, kadınların ücretsiz işlerde erkeklerden daha fazla, ücretli işlerde ise daha az zaman harcamasına yol açmaktadır.	Kadınların çalışma hayatına tam zamanlı katılımlarının artırılması için iş ve aile yaşamı arasında bir uyum sağlanmalı, çocuk, hasta, yaşlı ve engelli aile üyelerine bakım hizmetleri sunan merkezler yaygınlaştırılmalıdır.
Gerek aynı eğitim düzeyine sahip gerekse aynı meslek grubunda çalışan kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı ücret farklılıklarına neden olarak kadınların daha az kazanç sağlamasına yol açmaktadır.	Cinsiyetler arasındaki ücret farklılıklarını gidermek adına ilk örneği İzlanda’da ortaya konulan “Ücret Eşitliği Sertifikası” gibi her ülkenin kendi ekonomik yapısına uygun hukuki düzenlemelerle aynı işte çalışan erkekler ve kadınlar arasında ücret eşitliğinin yasal bir düzenlemeyle güvence altına alınması yararlı olacaktır.
Cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında son derece etkili olan siyasi hayata katılım noktasında kadınların katılım düzeylerinin düşük olmasına yol açmaktadır.	Küresel düzeyde kadınların siyasi hayata katılımını arttıracak en etkili yollardan biri olan kota uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır.
Kadınların çalışma hayatında maruz kaldığı sorunları dile getirebilecekleri en etkili yapılardan biri olan sendikalara katılım düzeyinin düşük olmasına yol açmaktadır.	Sendikalarda kadın temsiline arttırılması için sendikalardaki cinsiyetçi yapıya son verilmeli, kadınların sendikalaşmaya yönelik bilinç düzeyi arttırılmalıdır.

Cinsiyetçi yapı, çalışma hayatında hâkim güç olan ve genellikle üst düzey konumlarda yer alan erkekler tarafından, kadınların cinsel ve duygusal-psikolojik tacize maruz bırakılmalarına sebep olmaktadır.	Çalışma hayatında, cinsel ve duygusal-psikolojik taciz konusunda farkındalık yaratılmalı, bu tarz tutum ve davranışlara maruz kalan kadınların başvurabilecekleri kurum ve kuruluşların sayısı artırılmalıdır.
Çalışma hayatında kadınların işe alım ile başlayan ve terfi sürecine kadar uzanan tüm kariyer süreçlerinde cinsiyete dayalı uygulamalara maruz kalmalarına sebep olmaktadır.	Çalışılan kurumlarda, işe alım ile başlayan ve terfi sürecine kadar uzanan tüm kariyer süreçlerinde cinsiyete dayalı uygulamaların olmadığı şeffaf bir kurum kültürü oluşturulmalıdır.

Kaynak: Tarafımızdan oluşturulmuştur.

SONUÇ

Cinsiyete dayalı iş bölümünün, çalışma hayatında kadınlar aleyhine doğurduğu cinsiyetçi yapı gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan tüm ülkelerin sorunu olup küresel düzeyde değerlendirilmesi ve çözümler üretilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu yapı, ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçleri için önemli bir gücü ifade eden kadın işgücünün ekonomik hayattan dışlanmasına neden olmaktadır.

Kadınların çalışma hayatında erkeklerle eşit konumlandırılması için, devletlere ve uluslararası kuruluşlara büyük görevler düşmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar yapmış oldukları yasal düzenlemelerle, devletler ulusal mevzuat ve politikalar ile cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için hassas davranmaktadır. Yasal düzenlemelerle cinsiyet eşitliği konusunda önemli adımlar atılmakla birlikte, kadınların çalışma hayatına düşük katılımı, ücret eşitsizliği, siyasi karar mekanizmalarına ve sendikal faaliyetlere kısıtlı katılım gibi birçok alanda halen önemli sorunlar bulunmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler de cinsiyete dayalı iş bölümünün doğurduğu eşitsizliklerin, yakın zamanda da ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Anker, R. (2005). *Women's access to occupations with authority, influence and decision-making power*. Working paper No. 44, Policy integration department statistical development and analysis group, Geneva: International Labour Office (ILO). Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2018, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_079178.pdf.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB). (2017). *İş yerlerinde psikolojik taciz (mobbing) bilgilendirme rehberi* (4. Baskı). Ankara. Erişim Tarihi: 01 Temmuz 2018, https://www.csgeb.gov.tr/media/9167/mobbing_2017.pdf.

Fidan, F. (2000). Kapitalizmin gelişme sürecinde kadının çok yönlü konumu (Medya örneği). *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 117-133.

ILO. (2016). *Women at work: Trends 2016*. Geneva: International Labour Office (ILO). Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2018, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_457317.pdf.

ILO. (2017a). *World employment and social outlook: Trends for women 2017*. Geneva: International Labour Office (ILO). Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2018, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_557245.pdf.

ILO. (2017b). *World employment and social outlook: Trends 2017*. Geneva: International Labour Office (ILO). Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2018, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_541211.pdf.

International Labour Organization (ILO). Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2018, <https://www.ilo.org/ilostat>.

Inter-Parliamentary Union (IPU) and UN Women. (2017). *Women in politics: 2017 map*. Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2018, http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2017/femmesenpolitique_2017_english_web.pdf?la=en&vs=1123.

Mahmutoğlu, T. (2017). *İş hayatında cinsel ayrımcılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Makal, A. (2001). Türkiye'de 1950-1965 döneminde ücretli kadın emeğine ilişkin gelişmeler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56 (2): 117- 155.

Mies, M. (2011). *Dünya ölçeğinde ataerki ve birikim-uluslararası işbölümünde kadınlar*. Yıldız Temurtürkan (Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Ólafsson, S. (2017). *Iceland: Equal pay certification legalised*. European Social Policy Network, ESPN Flash Report 2017/55.

Önür, H. T. (2004). *Türk toplumunda cinsiyete dayalı iş bölümünü etkileyen sosyolojik faktörler: Malatya uygulaması*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Özkazanç, A. (2012). *İşyerinde şiddet: Psikolojik ve cinsel taciz el kitabı*. Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).

Parlaktuna, İ. (2010, Ekim). Türkiye’de cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), 1217-1230.

PwC Türkiye. (2018). *Çalışma hayatında cinsiyet eşitliği araştırması*. Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2018, <https://www.pwc.com.tr/tr/Hizmetlerimiz/insan-yonetimi-ve-organizasyon-danismanligi/yayinlar/calisma-hayatinda-cinsiyet-esitligi/pwc-calisma-hayatinda-cinsiyet-esitligi-arastirmasi.pdf>.

PwC. (2017a). *Women in work index: Closing the gender pay gap*. Erişim Tarihi: 09 Temmuz 2018, <https://www.pwc.co.uk/economic-services/WIWI-2017/pwc-women-in-work-2017-report-final.pdf>.

PwC. (2017b). *Winning the Fight for Female Talent: How to gain the diversity edge through inclusive recruitment*. Erişim Tarihi: 09 Temmuz 2018, <https://www.pwc.com/gx/en/about/diversity/iwd/iwd-female-talent-report-web.pdf>.

PwC. (2018a). *Women in work index: Closing the gender pay gap*. Erişim Tarihi: 09 Temmuz 2018, <https://www.pwc.co.uk/economic-services/WIWI/women-in-work-index-2018.pdf>.

PwC. (2018b). *Time to talk: What has to change for women at work*. Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2018, <https://www.pwc.com/gx/en/about/diversity/iwd/international-womens-day-pwc-time-to-talk-report.pdf>.

Resmî Gazete. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Kararları*. Erişim Tarihi: 28 Eylül 2018, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-4.pdf>.

Şenel, A. (1982). *İlkel topluluktan uygar topluma geçiş aşamasında ekonomik toplumsal düşünsel yapıların etkileşimi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 504, Ankara.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planı (2008-2013)*. Ankara. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2018, <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/TCEUlusaleylemplanı.pdf>.

The World Bank DataBank- World Bank Group. Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2018, <http://databank.worldbank.org>.

Toksöz, G. (2005). Türkiye’de kadın işçiler ve sendikal örgütlenme. *Tes-İş Dergisi Dosya Çalışma Hayatında Kadınlar*, 41-47.

TÜİK Haber Bülteni. (2015). *Zaman Kullanım Araştırması (2014-2015)*. Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18627>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2018, <http://www.tbmm.gov.tr>.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2018, <http://www.tuik.gov.tr>.

U.S. Bureau Of Labor Statistics. (2017). *Union members-2017*. Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2018, <https://www.bls.gov/news.release/pdf/union2.pdf>.

United Nations. (2015). *The world's women 2015: Trends and statistics*. Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2018, https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/worldswomen2015_report.pdf.

Urhan, B. (2014, Aralık). *Sendikasız kadınlar kadınsız sendikalar sendika-kadın ilişkisinde görülen sorun alanlarını belirlemeye yönelik bir araştırma*. İstanbul: Kadav Yayınları.

Urhan, B. (2015). Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve işçi sendikalarında izdüşümleri. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 15 (56), 22-29.

World Economic Forum. (2017). *The Global Gender Gap Report*. Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2018, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf.

SAĞLIK TURİZMİ VE SAĞLIK TURİZMİNE SAĞLANAN TEŞVİK VE DESTEKLER

Burcu Güvenek¹

Esra Ekinci²

ÖZ

Sağlık turizmi, küresel turizm pazarının en hızlı büyüyen bölümlerinden biridir. Sağlık turizmi, sağlık turistinin yaşadıkları yerden sağlık hizmetleri için başka bir yere gitmesi olarak da tanımlanabilmektedir. İnsanlar geçmişten günümüze kadar hastalığı tedavi ettiğine inandığı kaplıcalara veya daha düşük fiyatla tedavi görebileceği ülkelere giderek sağlık turizmini başlattığını söyleyebiliriz. Bu durumda sağlık turizmi geçmişten beridir varolan bir turizm çeşidi olmasıyla beraber son yıllarda önemi ve ülke ekonomisindeki etkisi de giderek artmaktadır. Türkiye bu sektörde henüz gelişme aşamasındadır ancak stratejik coğrafi konumu ve gelişmiş sağlık sistemi ile bir cazibe merkezi konumundadır. Jeotermal kaynaklar açısından dünya çapında bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyel ile Avrupa'da önemli bir konumda bulunmaktadır. Bunlar göz önüne alındığında ise Türkiye'nin bu sektörde yeterli derecede gelişmesi ve dünya çağında lider konumları arasına katılabilmesi için birçok çaba sarfedilmektedir. Sağlık turizmi teşvikleri ve destekleri ise bu uygulamaların başında gelmektedir. Bu çalışmada, sağlık turizmi konusu ve Türkiye'de uygulanan sağlık turizmi teşvik ve destekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık Turizmi, Teşvik ve Destekler

THE EFFECT OF HEALTH TOURISM INCENTIVES AND SUPPORT ON HEALTH TOURISM

ABSTRACT

Health tourism is one of the fastest growing sections of the global tourism market. Health tourism can also be defined as health tourists go elsewhere from where they live. We can say that people started to health tourism by going to the hot springs which they believe treats the disease from the past to the present day or to the countries where they can be treated with lower prices. In this case, health tourism has been a type of tourism since the past and the importance of it in recent years and its impact on the country's economy is increasing. Turkey is still under development in this sector, but it is a center of attraction with its strategic geographical location and advanced health care system. It has a worldwide potential in terms of geothermal resources and with this potential it has great importance in Europe. When these are taken into consideration Turkey's many efforts are exerted to participate in this sector sufficiently between developing and leading positions worldwide. Health tourism incentives and supports are among the most important ones. In this study, health tourism and health tourism incentives and supports that are applied in Turkey were examined.

Keyword: Health, Health Tourism, Incentives and Supports

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü "Sağlık Turizmi Ve Sağlık Turizmine Sağlanan Teşvik Ve Destekler" başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışmalarından derlenerek düzenlenmiştir.

¹Doç. Dr. Burcu GÜVENEK, Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, burcuguenek@selcuk.edu.tr

²Esra EKİNCİ, Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, esra_ekinci65@hotmail.com

GİRİŞ

Sağlık kavramı sadece insan yaşamını değil, aynı zamanda toplumsal hayatı ve ekonomiyi de etkilemektedir. Mutlu ve üretken bir vatandaş olmak öncelikle sağlıklı bir birey olmayı gerektirmekte ve hem fiziksel hem de ruhsal sağlığa sahip olmanın ilk şartını oluşturmaktadır.

Sağlık hizmetleri, bireyleri çeşitli hastalık ve sakatlıklardan koruyarak, onları hem ruhsal ve sosyal hem de iktisadi bağlamda hayatlarını huzurlu bir şekilde sürdürebilmelerini sağlayan faaliyetleri kapsamaktadır. Günümüzde sosyal refah anlayışını benimseyen ülkeler, sağlık hizmetlerini tüm topluma etkin ve verimli bir şekilde sunmak ile yükümlü olmaktadır. Türkiye’de ise sağlık sistemi üzerine birçok tartışma yapılmakta ve sağlık sistemi için bir takım köklü reformlar yapılmaya çalışılmaktadır. Bu reform ihtiyacının varlığı Beşer Yıllık Kalkınma Planları’nda net bir şekilde ifade edilmektedir. Özellikle 2000’li yıllara gelindiğinde bu ihtiyaç artık bir zorunluluk olarak görülmeye başlanmıştır. Sağlık alanında yapılan köklü reformların başlangıcı olarak ise 2003 yılında hazırlanan Sağlıkta Dönüşüm Programı görülmektedir. Bu program, tüm sağlık sistemini kapsayacak şekilde sekiz başlık altında gerçekleştirilmesi hedeflenen değişimleri ve sistemdeki problemlere ilişkin çözümleri içeren bir çerçeveye sahiptir.

Son yıllarda ise sağlık hizmetleri konusunda dikkat çeken ve oldukça fazla gelişme gösteren konulardan biri de sağlık turizmi olmaktadır. Günümüzde sağlık turizmi kavramı, tüm dünyada mükemmel bir hizmet ihracatı haline dönüşmüş ve diğer ülkelerle rekabet avantajını kazanmak isteyen bazı ülkeler, sağlık turizmine odaklanmıştır. Türkiye’de bu avantajlardan çoğuna sahip olmakta ve sağlık turizmi açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Türkiye’de 1980’li yıllar itibariyle sağlık turizmi alanında hem destekler hem de teşvikler başlamış olup, son dönemlerde sağlık turizminde gerçekleşen yükselmeye de beraber bu alanda teşvik ve desteklerin miktarı arttırılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle sağlık hizmetleri ve sağlık turizmi kısaca açıklanmış sonrasında ise Türkiye’de sağlık turizmi alanında yapılan destek ve teşvikler ele alınmıştır.

1. SAĞLIK HİZMETLERİ

Sağlık sektörü tarafından gerçekleştirilen ve sağlık odaklı olan tüm faaliyetler sağlık hizmetleri olarak tanımlanmaktadır. Toplum hastalıklardan korumak, hastaları tedavi etmek ve tedavi sonucunda tam olarak iyileşmeyip sakat kalanları ise rehabilite etmek için yapılan bütün hizmetler sağlık hizmetleri kapsamının içinde yer almaktadır. Bu hizmetlerin bütün amacı toplum için olumsuz olan hastalıkları önlemek ve hem daha sağlıklı hem de daha üretken bir toplum elde etmektir (Akın,2007:6).

Sağlık hizmetlerinin koruyucu, tedavi ve rehabilitasyon olmak üzere 3 türü bulunmaktadır. *Koruyucu Sağlık Hizmetleri*; herhangi bir hastalıktan önce ve sonra gerekli kontrolleri ve teftişleri yaparak önlem alma olarak tanımlanmaktadır (Akdur,1999:5). Sağlık hizmetlerinin bir diğer türü olan *Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri*; hastalık ortaya çıktıktan sonra hem muayenesini hem de tedavisini kapsayan hizmetlerdir (Akın,2007:6). *Rehabilitasyon Sağlık Hizmetleri* ise, bedence ya da ruhça hasarlı olan kişilerin bağımlı olmadan kendi kendilerine yeterli olarak yaşayabilmelerini sağlamak için sunulan hizmetlerdir (Akdur,1999:6).

1.1. Sağlık Hizmetlerinin Özellikleri

Sağlık hizmetleri diğer mal ve hizmetlerinin yanı sıra bir takım özelliklere sahiptir. Sağlık hizmetleri belirli bir kesime hitap etmemekte ve bütün insanları kapsamaktadır. Sağlık hizmetlerinin temel faaliyet alanları, toplumun sağlık koşullarını iyileştirmek ve geliştirmektir. Bu sebeple sağlık hizmetleri toplumsal bir özellik taşımaktadır (Akın,2007:7). Sağlık hizmetleri mal ve hizmet üretimindeki temel ayırım sebebiyle şu 4 özelliği taşımaktadır (Sayım,2015:4);

- Hizmetler ne elle tutulabilir ne de gözle görülebilir,
- Hizmet kalitesi değişkendir,
- Hizmetler depolanamaz,
- Hizmetler kaynağından ayrılamaz.

Bu özelliklerin yanı sıra sağlık hizmetlerinin tüketimi de tesadüfi bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yani nerde, ne zaman ve kimlerce sağlık hizmeti istenileceği belirli değildir.

Yukarıda belirtilen özelliklerin yanısıra daha öncede belirtildiği gibi sağlık hizmetleri belirli bir kesime hitap etmemekte ve bütün insanları kapsamaktadır. Dolayısıyla sağlık hizmetleri sektörü ülke içinde tedavi etmenin yanısıra ülke dışından gelen turistler için de tedavi hizmeti sağlamaktadır. Bu durum ise sağlık turizmini kapsamaktadır.

2. SAĞLIK TURİZMİ

Sağlık turizmi; sağlık turistinin yaşadıkları yerden sağlık hizmetleri için başka bir yere gitmesi olarak tanımlanabilmektedir. Sağlık turizmi, küresel turizm pazarının en hızlı büyüyen bölümlerinden biridir.

Son otuz beş yıl içinde dünya genelinde sağlık turizmi, ülkeler arası hatta kıtalararası seyahati gerektirecek şekilde yapılmaktadır. Özellikle uluslararası olarak turizmde hareketlenmelerin hız kazanmasıyla beraber, sağlık alanının hem altyapısında hem de ulaşım imkanlarında gerçekleşen gelişmelerle turizm ciddi ilerlemeler kaydetmiştir (Aktepe, 2013:171).

İnsanlar aslında geçmişten günümüze kadar hastalığı tedavi ettiğine inandığı kaplıcalara veya daha düşük fiyatla tedavi görebileceği ülkelere giderek sağlık turizmini başlattığını söyleyebiliriz. Fakat bu sebeplerin yanında daha birçok sebepte kişilerin sağlık turisti olarak başka ülkelere gitmesine sebep olmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Sağlık Bakanlığı,2012);

- Ülkesinde yüksek teknoloji sağlık hizmetleri ve profesyonel insan kaynaklarının azlığı veya yokluğu,
- Tedaviyle birlikte tatil yapma arzusu,
- Çok daha kaliteli sağlık hizmeti almak istenmesi,
- Kendi ülkesinde herhangi bir sebepten dolayı ameliyatının bilinmesini istememesi (estetik cerrahisi, infertilite tedavisi vb.),

- Ülkesinde iklim ve coğrafi olarak tatil için kısıtlı imkan olduğu durumlarda yapılan turizm hareketliliği (ormanlık, yaylalar, tarihi ve kültürel zenginliği olan ülkelere gidiş), çoğunlukla termal tesisin ve termal turizm imkanlarının çok olduğu bir ülkede tatil yapma talebi,
- Kronik hastaların, yaşlıların ve engellilerin başka ortamlara gitme ve tedavi olma isteklerinin oluşması,
- Uyuşturucu ve farklı bağımlılıkları olan kişilerin farklı veya daha uygun ortamlarda olma istekleri,

Yukarıda sayılan nedenler öncelik bakımından değerlendirildiğinde, ilk neden olarak hastanın kendi ülkesinde yeterli sağlık hizmetinin, profesyonel personelin ve teknolojinin bulunmaması olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı durumlarda hastalar kendi ülkesinde tedavi veriliyor olsa dahi daha kaliteli hizmet verilen ülkelere başvurmak isteyebilmektedir. Bu tip hastalar sağlık turizmini gerçekleştiren hastaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Buldukoğlu, 2014:15).

2.1. Dünyada Sağlık Turizmi

Dünya genelinde sağlık turizmi medikal, termal wellness ve yaşlı turizm olma üzere 3'e ayrılmakta ve insan isteklerinde ve ihtiyaçlarında artış yaşanması, gelişen teknoloji ve ulaşım imkanları gibi faktörler sebebiyle de sürekli bir değişim ve gelişim içine girmiş durumdadır.

1970'li yıllara kadar turistler tarafından yapılan gezilerin asıl amacı denize girmek, farklı ve yeni yerleri keşfetmek veya doğal güzellikleri gezmek gibi sebepleri oluştururken, özellikle 21. yüzyılla beraber insanlar, hastalıklarını o ülkenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinden faydalanarak tedavi edip iyileştirmek ve daha sağlıklı bir hayat sürdürmek için farklı ülkeleri tercih etmesi, sağlık turizminin doğmasına yol açmıştır (Moloğlu,2015:673). Örneğin 19. yüzyılda Avrupa'da, insanlar hastalıkları tedavi etme niteliğine sahip olduğu inanılan suları almak için kaplıca kasabalarına gitmişlerdir. 20. yüzyıl boyunca, dünyanın az gelişmiş bölgelerinden gelen zengin insanlar, daha gelişmiş tesislere ve yüksek eğitilmiş sağlık görevlilerine erişmek için gelişmiş ülkelere gitmiştir. Günümüzde ise bu durum tersine dönmüş durumdadır. Geçmişte az gelişmiş ülkelerde ki zengin hastalar gelişmiş ülkelere tedavi amaçlı giderken, son yirmi yıldır "ters yönlü küreselleşme" gerçekleşmekte ve artık hastalar tedavi amaçlı seyahatlerini gelişmiş ülkelere değil, daha az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştirmektedir.

UNWTO (Dünya Turizm Örgütü)'nun 2017 yılında yayınladığı raporda en çok turist alan ilk 10 ülke Tablo 1'de verilmiştir. Tabloya bakıldığında en çok turist alan ülkelerin başında Fransa gelirken ardından İspanya, ABD, Çin, İtalya, Türkiye, Meksika, İngiltere, Almanya ve Tayland gelmektedir.

Tablo 1. Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi, 2017

Ülkeler	Turist Sayısı (Milyon)	
	2016	2017
Fransa	82,6	88,9
İspanya	75,6	82,2
ABD	75,6	72,9
Çin	59,3	59,3
İtalya	52,4	57,8
Türkiye	30,3	39,9
Meksika	34,9	39,3
İngiltere	35,8	38,7
Almanya	35,6	37,6
Tayland	32,6	34,7

Kaynak: UNWTO, www2.unwto.org/.

Sağlık turizmi açısından bakıldığında ise ters küreselleşmeyle beraber genel olarak gelişmekte olan ülkeler medikal turizm açısından ilk sıralamalar arasına girmiş durumdadır. Sağlık Bakanlığı'na yapılan çalışmalarda yıllık hasta sayısı ve buna bağlı olarak ülkelerin elde ettikleri gelir açısından medikal turizm sıralaması Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Dünyada Medikal Ülkeler Sıralaması

1.Hindistan	11.Polonya	21.Küba	31.Fas
2.Tayland	12.Suudi Arabistan	22.Fransa	32.Yeni Zelanda
3.Singapur	13.İsviçre	23.Panama	33.Güney Kore
4.ABD	14.Arjantin	24.Filipinler	34.Tayvan
5.Malezya	15.Birleşik Arap Emirlikleri	25.Belçika	35.Tunus
6.Almanya	16.Türkiye	26.Karayipler	
7.Meksika	17.Çin	27.Macaristan	
8.Güney Afrika	18.İspanya	28.İsrail	
9.Brezilya	19.İngiltere	29.Japonya	
10.Kosta Rika	20.Avustralya	30.Ürdün	

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2010:27

Tablo 2'de bulunan ülkelerin farklı nedenlerden dolayı medikal turizmde ön plana çıkmaları sıralamayı etkilemiştir. Bu nedenler arasında; Singapur, Tayland, Kostarika gibi ülkelerinin asıl

gelirlerinin turizm gelirleri olması, Ürdün, İran, Malezya, Brezilya gibi ülkelerin coğrafik ve politik konum avantajları, Almanya, ABD, Güney Kore gibi ülkelerin sağlık hizmetlerinin kalitesinin ve teknolojik donanımın iyi olması, Macaristan'da termal turizm ve Hindistan'da medikal turizm gibi alanlarda geçmişten gelen turizm ve sağlık turizmine önem verme politikalara sahip ülke olması, Hindistan, Ürdün, Malezya, Brezilya, Malta gibi ülkelerde yabancı sermaye girişinin olması ve yurt dışında eğitim almış doktor avantajlarını kullanmaları, Türkiye, Malezya, İsrail gibi ülkelerin ise hem coğrafi konumu hem de turizm ülkesi olması ve sağlık alanında ileri teknoloji ve kaliteli sağlık hizmeti sunumu gibi birçok açıdan avantajları bir arada bulundurması olarak belirtilebilir (Topuz,2012: 39).

Dünya genelinde sağlık turizmi açısından bakıldığında verilen sağlık hizmetlerinin ücret karşılaştırması ise Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Sağlık Hizmetleri Ücret Karşılaştırması (2009)

	Kalp By-Pass	Kalp Kapakçığı Yenileme	Kalça Protezi	Yüz Gerdirme	Diş İmplant
Türkiye	7,500	7500	7,000	4,000	750
Tayland	11,000	10,000	12,000	5,000	1,700
Hindistan	1,000	12,000	10,000	4,800	600
Meksika	21,100	31,000	13,800	8,000	990
ABD	130,000	160,000	43,000	15,000	5,000

Kaynak: Türkiye Sağlık Vakfı, 2010:44

Tablo 3'e göre, ABD'de sağlık ürünleri ve hizmetlerinin fiyatları genel olarak, hastanın yurtdışına seyahat edip orada tedavi görmek için harcadığı masrafların toplamından daha fazla olduğu görülmektedir. Örneğin yüz gerdirme işlemi ABD'de yaklaşık 12,000-15,000 dolar arası değişirken benzer bir prosedürü yurtdışında yaklaşık 4,000-5,000 dolar olarak yaptırılabilir (Türkiye Sağlık Vakfı, 2010:44). Yine ABD'de kalça operasyonları 43,000 dolar civarında yapılırken, Türkiye'de bu operasyon 7,000 dolar civarında gerçekleştirilebilmektedir.

2.2. Türkiye'de Sağlık Turizmi

Türkiye, stratejik coğrafi konumu, Avrupa, Asya, Orta Doğu, Kuzey ve Orta Afrika, Rusya'ya yakınlığı ve bu coğrafyalara erişilebilirlik ve gelişmiş sağlık sistemi ile bir cazibe merkezi olmuştur. Türkiye'de sağlık sistemi, davranış kuralları, hastane ekipmanları, teknolojik altyapı ve eğitilmiş sağlık personeli, sağlık turizmi sektöründeki en önemli hedef olarak dikkati çekmektedir. Türkiye'nin bu önemli konumu, çeşitli fuar, kongre ve toplantılara katılımın sağlanması neticesinde uluslararası alanda daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Medikal (tıbbi), termal ve yaşlı turizmi çeşitleri arasında Türkiye özellikle termal turizm açısından büyük avantajlara sahip durumdadır (İştar,2016:29-30).

Ülkemizde bulunan yüksek mineralizasyon içeriği, etkin tedavi edici özelliklere sahip termal su potansiyeli, doğal ve zengin kültürel değerleri ile nadir bir sağlık turizmi ortamı sunmakta ve bu potansiyeli açısında da dünyada önemli bir konumda bulunmaktadır. 1500'den fazla kaynağa sahip olan ülkemiz, kaynak zenginliği ve potansiyeli sayesinde, dünyadaki ilk yedi ülke arasında değerlendirilmektedir. Ancak önemli olan bu konumunu sürdürülebilir kılmasıdır. Avrupa ülkelerinde yaş ortalaması oldukça yüksek ve sağlık harcamalarında zorunlu harcamalar artmış durumdadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu iklimik avantajları ve düşük fiyatlı tıp tedavileri kullanılarak termal-wellnes, medikal ve ileri yaş turizminde dünyada ilk 5 ülke arasında girmelidir. Fakat maalesef ki su kaynakları açısından dünyada zengin ülkelerden biri olan Türkiye, bu değerli kaynakları doğru bir şekilde kullanamamaktadır. İnsan kaynakları, işletme konusundaki yetersizlikler ve kaynakların tanıtımı ve reklamıyla ilgili sorunlar kaynaklarımızın tam olarak kullanılmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de yalnızca %10 civarında termal kaynak kullanılmaktadır. Yani, termal sularımızın büyük çoğunluğu boşa akmaktadır (Sağlık Bakanlığı,2017). Bunların yanında kür parkı ile merkezi ve konaklama tesislerin hem nicelik hem de nitelik yönünden yetersiz olması ve uluslararası standartlara sahip termal kent niteliğindeki destinasyonların oluşturulamaması gibi nedenlerle de Avrupa ülkeleriyle rekabet ortamı sağlanamamıştır. Hem hizmet, hem tıbbi yönetim ve hizmetler hem de eğitimli ve deneyimli personel açısından eksiklerin hızla tamamlanması gerekmektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Termal Turizm Master Planı: 2007-2023 oluşturulmuştur. Bu plan kapsamında Troya (Güney Marmara), Frigya, Afrodisya (Güney Ege) ve Orta Anadolu olmak üzere 4 bölge oluşturulmuş ve bu bölgelerde ki ana amaç termal turizm olarak belirlenmiştir.

- Güney Marmara termal turizm kentleri bölgesi; Balıkesir, Çanakkale, Yalova,
- Güney Ege Bölgesi termal turizm kentleri bölgesi; Aydın, Denizli, Manisa, İzmir,
- Frigya Bölgesi termal turizm kentleri bölgesi; Afyonkarahisar, Ankara, Uşak, Eskişehir, Kütahya,
- Orta Anadolu termal turizm kentleri bölgesi; Aksaray, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Yozgat olarak ayrılmıştır.

Bu bölgelerin, bölgesel destinasyon olarak geliştirilmesi hedeflenmiş ve bu bölgelerde sadece termal tesisler değil aynı zamanda kıyı bölgelerinde deniz kürü, golf, su sporları gibi alternatif turizm türleri de bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı,2017). Bunların yanı sıra Sağlık Bakanlığı tarafından 2013 ve 2017 yılları arasında Stratejik Eylem Planı ve T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından ise Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018'de hazırlanmıştır. Genel olarak bu planlar ve hedefler ile Türkiye'de bulunan alternatif turizm potansiyellerinin tespitinin yapılması ve planlı bir şekilde bu potansiyelleri hem koruma hem de kullanma dengesi sağlanarak ülke turizmine kazandırılması ve Türkiye'nin medikal turizm, termal turizm ve yaşlı-engelli turizm alanlarında hizmet kalitesinin yükseltilmesiyle beraber rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir.

Bu hedeflerin yanı sıra Sağlık Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı tarafından sağlık turizminin gelişmesi amacıyla birçok teşvik ve destekler de sağlanmaktadır.

3. SAĞLIK TURİZMİ DESTEK VE TEŞVİKLERİ

Teşvikler genel olarak “kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, özendirme ve yardımlar ile belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak” olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’de sağlık turizmine dayalı teşvik ve destekler 1980 yılları itibariyle başlamış olup günümüzde bu sektöründe öneminin artmasıyla beraber desteklerde de artışlar yaşandığı görülmektedir. Bu tür destek ve teşvikler Türkiye’nin sağlık turizmi hedeflerinin gerçekleştirilmesi için oldukça önemli olmakla birlikte sağlık turizmi sektörünün de önünü açacaktır. Sağlık Bakanlığı, sağlık turizminin gelişmesi ve bu alanda gelen hasta sayısının artmasıyla birlikte turizm alanında yasal mevzuatlar yayınlamaya hem sağlık turizminde yaşanan sorunları hem de bu sorunların hukuksal çözümüne ilişkin takip edilmesi gereken resmi mevzuatları belirtmiştir. Ekonomi Bakanlığı ise sağlık turizmi desteklerini “Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Karar” adı altında belirterek yine bu sektör için birçok teşvik ve destek sağlamıştır.

3.1. Sağlık Bakanlığı Mevzuat ve Teşvikleri

Son yıllarda sağlık turizminin gelişmesiyle beraber Sağlık Bakanlığı sağlık turizmi alanında takip edilmesi gereken mevzuatları belirtmiş ve sağlık turizmine destek ve teşvik verilmesi aşamasında ilgili mevzuatlar aşağıda açıklanmıştır.

3.1.1. Özel Hastaneler Yönetmeliği

2011 yılında yapılan değişiklikler ile 2002 tarihli Özel Hastaneler Yönetmeliği’nde sağlık turizminin önünün açılması sağlanmıştır. Yönetmeliğe ek olarak 9. Madde eklenmiş ve bu madde ile “klinik konukevi, geriatik tedavi merkezi ile turistlerin sağlığı kapsamında konaklama tesislerinde kurulan sağlık kuruluşları, sağlıkla diğer kuruluşlar olarak” değerlendirileceği hüküm altına alınmıştır. Yapılan bu düzenlemeyle yaşlı bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini gerçekleştirebilecek tedavi merkezlerinin önü açılmıştır.

3.1.2. Kaplıcalar Yönetmeliği - Yabancı Hasta İstatistiklerinin Kayıt Altına Alınması

46233 sayılı yazı Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından kaleme alınmış ve yabancı uyruklu hastaların kayıtlarının düzenli olarak tutulmasının sağlık turizmi alanında yapılan çalışma ve planlamalar için önemli olduğu belirtilmiş ve sağlık turizmi kapsamında kamu ya da özel sağlık kuruluşlarında sağlık hizmeti alan kişilerin kayıtlarının tutulması için “yabancı uyruklu hasta kayıt” ve “yabancı uyruklu hasta muhasebe” sistemleri oluşturulmuştur.

3.1.3. Diyaliz Merkezleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 28437 Sayılı Yönetmelik

2012 yılında Yönetmelik’e eklenen Ek Madde 1 uyarınca hem Konaklama tesisinde hem de klinik konuk evinde turistlere ve sağlık turizmine yönelik diyaliz merkezi açılabilmesi öngörülmüştür.

Buna göre konaklama tesislerinde ve klinik konuk evinde kurulacak olan diyaliz merkezleri bir diyaliz merkezlerine bağı ve müstakil olarak açılacaktır.

3.1.4. 6322 Sayılı Kanunla Getirilen Sağlık Turizminde Gelir ve Kurumlar Vergisi İndirimi

28514 Resmi gazetede yayımlanan ve 30 Aralık 2012 tarihli Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'ne göre; Türkiye'de yerleşmiş olmayan kişilerle, iş yeri, kanuni ve iş merkezi yurtdışında bulunanlara Türkiye'de verilen münhasıran yurtdışında yararlanılan mimarlık, mühendislik, tıbbi raporlama, tasarım, muhasebe kaydı tutma, yazılım, çağrı merkezi ve veri saklama hizmeti alanlarında faaliyette bulunan hizmet işletmeleriyle ilgili bakanlığın izni ve denetimine tabi olarak eğitim ve sağlık alanında faaliyet gösteren ve Türkiye'de yerleşmiş olmayan kişilere hizmet veren işletmelerin münhasıran bu faaliyetlerinden elde ettikleri kazancın %50'sinin beyan edilen kurum kazancından indirilebileceği hüküm altına alındığı ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu tebliğin "indirimden faydalanabilecek şirketlerin ana sözleşmelerinde yazılı esas faaliyet konusu" bölümünde; Sağlık Bakanlığınca ruhsatlandırılmış olmak şartıyla sağlık turizmiyle uğraşan işletmelerin de indirimden faydalanmasının mümkün olduğu ifade edilmiştir.

3.1.5. Gelir Vergisi Kanunu Değişikliği

15.06.2012 tarihinde 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 89. Maddesinde yapılan bir değişiklik ile Bakanlığın hem izni hem de denetimine tabi olarak sağlık ve eğitim alanında faaliyet gösteren ve Türkiye'de yerleşmiş olmayan kişilere hizmet veren işletmelerin münhasıran bu faaliyetlerinden elde ettikleri kazancın %50'si gelir vergisi matrahının tespitinde gelir vergisi beyannamesinde bildirilecek gelirlerden indirilmektedir.

3.2. Ekonomi Bakanlığı Hizmetler Sektörü Destekleri

Ekonomi Bakanlığı, 2012 yılında yayınladığı "Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi" tebliği kapsamında sağlık turizmi sektöründe faaliyet gösteren kurumlar için verilen destekleri bulunmaktadır. Türkiye'de hem döviz kazandırıcı hizmet gelirlerinin artırılması hem de hizmet sektörlerinde uluslararası alanda rekabet gücünün artırılması için tebliğden yararlanacak olanların gerçekleştirecekleri faaliyetlerinde giderlerinin belli bir kısmının karşılanması ile ilgili usul ve esasları belirlemiştir.

Desteklenecek Faaliyetler;

- Ürün ve hizmet tesciline ilişkin harcamaları ile yurt içinde tescil ettirilmiş markalarının yurt dışında tescili ve korunmasına ilişkin giderleri, %50 oranında ve yıllık en fazla 50.000 ABD Doları,
- Bakanlığın uygun gördüğü kurum ve kuruluşlardan alınan veya yaptırılan pazar araştırması, ülke, sektör, uluslararası mevzuat, veri madenciliği/veri izleme/değerlendirme faaliyetleri, yabancı şirket veya marka odaklı raporlar ile yabancı şirket alımlarına yönelik mali ve hukuki danışmanlık dahil olan danışmanlık hizmetlerine ilişkin giderleri %60 oranında ve yıllık en fazla 200.000 ABD Doları,

- Çevre ve insan sağlığına yönelik teknik mevzuata uyum sağlanabilmesi ve ön tanı merkezi, ofis açılışı ve işletilmesini teminen gerçekleştirilen; kalite, hijyen, çevre belgeleri, ilgili ruhsat ve izinler ile bir ülke pazarına girişte zorunlu olarak aranan veya pazara girişte avantaj sağlayan belge/sertifikalara ilişkin eğitim, danışmanlık dahil her türlü belgelendirme giderleri, %50 oranında ve belge başına en fazla 50.000 ABD Doları,
- Reklam, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerine ilişkin harcamaları %60 oranında ve yıllık en fazla 400.000 ABD Doları,
- Doğrudan veya yurt dışında faaliyet gösteren şirketleri ya da şubeleri aracılığıyla açtıkları birimlerin vergi/resim/harç dahil olmak üzere brüt kira ve komisyon harcamaları %60 oranında ve birim başına yıllık en fazla 120.000 ABD Doları,
- Uluslararası pazarlarda rekabet avantajını yükseltmek için Bakanlığın belirlemiş olduğu konularda firma/kuruluş/uzmanlardan alınan danışmanlık hizmetlerine ilişkin giderleri %50 oranında ve yıllık en fazla 200.000 ABD Doları,
- Türkiye'ye sağlık turizmi ve eğitim sektörlerinde uluslararası hasta ve öğrenci getirilmesine destek verilirken, film ve bilişim sektörlerinde ise yapımların/ürünlerin yurt dışında satış ve dağıtımına yönelik acentalara yapılan komisyon ödemeleri, % 50 oranında ve yıllık en fazla 100.000 ABD Doları olarak desteklenmektedir.

SONUÇ

Turizm sektörü her geçen gün hızla büyüyüp gelişen ve kendini yenileyen bir sektör konumundadır. Dolayısıyla günümüzde artık gelişmekte olan ülkelerinin en çok değer verdiği sektörlerden birisi haline gelmiştir. Turizm sektörü, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında artan ekonomik farklılıkları azaltabilmekte ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olabilmektedir. Özellikle sağlık turizmi açısından bu durumun geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Daha öncede bahsedilen “ters küreselleşme” ile artık gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere gerçekleşen turizm rotası sayesinde gelişmekte olan ülkelerin dünya sıralamasında önlere çıktığını görmekteyiz. Durum böyle olunca ülkeler artık sağlık turizmini önemsemekte ve dünyada özellikle Avrupa ülkeleri karşısında rekabet avantajı sağlamak için büyük çaba sarfetmektedir.

Türkiye ise önümüzdeki yüzyılın katma değerinin yüksek olacağı inanılan ve en önemli sektörlerden biri haline dönüşecek olan sağlık turizminde jeopolitik konumu açısından oldukça avantajlı bir durumdadır. Son yıllarda sağlık alanında gerçekleşen gelişmelerle birlikte yüksek kalitede hizmeti hem hızlı hem de uygun fiyatlar ile verebilmektedir. Özellikle medikal turizm açısından uygun fiyatlar ile tedavi verilmesi ve termal kaynaklarıyla da oldukça avantajlı olması sağlık turizminin gelişmesinde hız kazandırmıştır. Termal turizm açısından ise 12 ay turizm imkanıyla beraber yurtdışında sağlık turizmine yönelik talebin Türkiye'ye çekilmesiyle beraber iç talepte değerlendirilerek bölgesel kalkınma amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkiye'de tedavi için kısa bekleme süreleri, yeterli teknolojik donanım sahipliği ve eğitilebilirlik ve işgücü potansiyelinin mevcut oluşu da başka bir avantaj noktalarıdır.

Her ne kadar sağlık turizminde avantajlı konuma ve potansiyele sahip olsa da bile Türkiye'nin dünya genelinde önemli bir konumda olması ve bu konumda da sürdürülebilirliğini sağlaması gerekmektedir. Bu noktada; insan kaynakları, işletme konusundaki yetersizlikler, kür parkı ile merkezi ve konaklama tesislerin hem nicelik hem de nitelik yönünden yetersiz olması ve uluslararası standartlara sahip termal kent niteliğindeki destinasyonların oluşturulamaması, hem hizmet, hem tıbbi yönetim ve hizmetler hem de eğitimli ve deneyimli personel açısından eksiklerin hızla tamamlanması, sağlık hizmeti veren kuruluşların belirlenmesi ve belge verilmesi gerekmektedir. Ayrıca sağlık turizmi kuruluşları teşvik edilmeli ve hizmet sunmak istedikleri ülkelere sistematik transfer ağının oluşturulması sağlanmalı, sağlık turizmi için hem satış hem de pazarlama stratejileri oluşturularak yurtdışında da reklamları yapılmalıdır. Bunlarla beraber hem bilgi hem de tecrübe transferiyle yasal düzenlemeler yapılmalı ve temel ilkeler belirlenmelidir.

Yukarıda sayılan durumlar gerçekleştirildiği takdirde özellikle eğitilebilir iş gücü potansiyeli ile kalifiyeli iş istihdamı sağlanabilecek ve sağlık turizminin sağlayacağı istihdam ile hem yurtiçinde hem de yurtdışında yeni yatırımların yapılmasına olanak sağlayacaktır. Bu olanaklarla beraber Türkiye'nin finansal gücü artacak ve özellikle potansiyel noktalarımızın bulunduğu doğal ve beşeri zengin kaynaklarımızın fırsatı değerlendirilebilecektir. Ayrıca hazırlanan planlar ve hedeflere ulaşılacak ve Türkiye, Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilecek durumda olabilecektir.

KAYNAKÇA

Akdur, R. (1999). Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri ile Kıyaslanması. Türkiye Bilimler Akademisi. Aralık. Ankara, 1-37.

Akın, C. S. (2007). Sağlık ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye’de Sağlık Sektörü Ve Harcamaları, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Aktepe, C. (2013). “Sağlık Turizminde Yeni Fırsatlar ve Türkiye’de Yerleşik Sağlık İşletmelerinin Pazarlama Çabaları”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 170-188.

Buldukoğlu, S. (2014). Sağlık Turizminin Türkiye’deki Yeri Ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İştar, E. (2016). “Health Tourism In Turkey: A Study On Newspapers”. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(3), 26-35.

Moloğlu, V. (2015). Yükselen Bir Değer Olan Medikal Turizmin; Türkiye Ekonomisine Katkısı. International Conference On Eurasian Economies. Eylül. Kazan-Tataristan, 673-680.

Sayım, F. (2015). “Sağlık Hizmetleri Arzını Etkileyen Faktörler”. *Akademik Arge Dergisi-Sosyal Bilimler*, 1(15), 89-98.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). Termal Turizm Master Planı. Erişim Tarihi: 28.01.2018, <http://www.ktyatirimisletmeler.gov.tr/Eklenti/21666,ttmp.pdf?0>.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2010). Medikal Turizm Araştırması, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2012). Definition And Description Regarding Health Tourism. Erişim Tarihi: 10.01.2018, <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/462,saglikturizmiingwebpdf.pdf?0>.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2017). Türkiye’de Termal Sağlık Turizmi. Erişim Tarihi: 18.01.2018, <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/10949,07pdf.pdf?0>.

Topuz, N. (2012). Türkiye Sağlık (Medikal) Turizmi Stratejisi 2023. Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Türkiye Sağlık Vakfı (2010). Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi 2010. Ankara: Efil Yayınevi.

UNWTO, www2.unwto.org/.

SUUDİ ARABİSTAN ŞİİLERİ: SUUDİ HÜKÜMETİNE MUHALİF HAREKETLER

Ayşe Beyza Gürlü ¹

ÖZ

Analizde Suudi Arabistan'daki Şii azınlığın tarihsel olarak Suudi Arabistan'daki varlık sürecine, yaşadıkları coğrafyanın şartlarına, ekonomik, sosyal ve politik durumlarına değinilecektir. Suudi Arabistan, bir monarşi olması sebebiyle temsil yetkisi her ne kadar kısıtlı olsa da Şii azınlık Belediye Meclislerinde ve Şura Konseyinde temsil edilmektedir ne var ki bunun temsil oranını yansıttığını söylemek güçtür.² Yerel yönetimde ise genelde hükümet yanlısı Şii bürokratlar yer almaktadır ve bu bürokratlar Şiilerin taleplerini dillendirmek ve hükümet çizgisini takip etmek arasında git geller yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra Şiiler daha çok ayaklanmalar, yurtdışı bağlantılı kuruluşlar ve sosyal medya üzerinden haklarını talep etmektedirler. Ayaklanmaların toplumdaki yansımalarını anlamak ve yorumlamak üzere nispi mahrumiyet teorisine (*relative deprivation theory*) başvurulacaktır. Nitekim, farklı bölgelerde yaşayan Şii azınlığın hak taleplerinde gözlemlenen farklılığı açıklamada nispi mahrumiyet teorisi açıklayıcıdır. Analiz boyunca Şii azınlığın karşılaştığı sorunlar detaylı olarak işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan Şiileri, Nispi Mahrumiyet Teorisi, Tarihsel Analiz.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Sabancı Üniversitesi, aysegurlu@sabanciuniv.edu

² Anya Clarkson, "Saudi Arabia: Anti-Shi'a Discrimination in Employment and the Work Place" *The Centre For Academic Shi'a Studies* (2014), 7. <http://www.shiaresearch.com/Doc/Anti-ShiaDiscriminationintheWorkplace-SaudiArabia.pdf> (Erişim: 01.08.2016)

SHIAS OF SAUDI ARABIA: OPPOSITION MOVEMENT AGAINST THE GOVERNMENT

ABSTRACT

This analysis will explain Shias of Saudi Arabia in the context of contemporary history and their existence in the peninsula, geographic, economic, social, and political conditions will be referred to. Representation of Shias in Saudi Arabia is limited since it is a monarchy even though, Shias are represented at local level of government such as: Municipal Council and Advisory Council, but it is hard to say that this participation presents equal representation.³ In local administration, Shia officers take place, but these officers face the dilemma of voicing the demands of Shia people and following the orders of the government. In addition, demonstrations, institutions with foreign links, and social media are the platforms that Shia opposition voice their rights and demands. To understand and evaluate the reflections of these demonstrations in society, relative deprivation theory will be employed. Hence, relative deprivation theory has an explanatory power on the differences among Shia opposition groups. These variations and concerns will be analyzed in detail in the entire article.

Keywords: Shias of Saudi Arabia, Relative Deprivation Theory, Historical Analysis.

³ Anya Clarkson, "Saudi Arabia: Anti-Shi'a Discrimination in Employment and the Work Place" *The Centre For Academic Shi'a Studies* (2014), 7. <http://www.shiaresearch.com/Doc/Anti-ShiaDiscrimiantionintheWorkplace-SaudiArabia.pdf> (Erişim: 01.08.2016)

GİRİŞ

Tunus'ta Yasemin Devrimi ile başlayan Arap Ayaklanmaları; Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden Libya, Mısır, Suriye, Yemen ve Ürdün gibi ülkelerin kimisinde hükümet ya da rejim değişikliğine, kimilerindeyse iç savaşa neden olmuştur. Suudi Arabistan'da meydana gelen hükümet karşıtı gösteriler, rejim değişikliğine sebep olmasa da etkisini uzun vadede hissettirecek gibi görünmektedir. Suudi Arabistan'da Arap Ayalanmaları sırasındaki gösteriler; Şii azınlığın çoğunlukta olduğu Doğu vilayeti al-Ahsa (Hasa)'ya bağlı Katif'te ve küçük bir kasaba olan Avamiyye'de gerçekleşmiştir. Yine Şiilerin yaşadığı Dammam, Dahran ve Kobar vilayetlerinde ise protestolar gözlenmemiştir.⁴ Peki Katif'te ayaklanmalar gerçekleşirken Şiilerin yaşadığı diğer vilayetlerde neden ayaklanmalar gerçekleşmemiştir? Bunun sebebi; Katif'in petrol rezervlerinin bulunduğu bölgede yer almasına rağmen Katif'teki yerel halkın petrol gelirlerinden faydalanamaması, yüksek işsizlik oranı ve Şii halkın sosyal, ekonomik ve siyasi hayatın dışına itilmiş olmasıdır. Oysaki Dammam, Dahran ve Kobar vilayetleri Katif bölgesine nispetle gayet gelişmiştir. Bu da belli oranda Şii nüfusa rağmen neden bu vilayetlerde ayaklanmaların yaşanmadığı hususunda ipucu vermektedir.

Nispi mahrumiyet teorisi, Suudi Arabistan Şiilerinin muhalif hareketlerinin temelini anlama bağlamında yol gösterici olacak teorilerden bir tanesidir. Bu bağlamda; politik ve ekonomik mağduriyet (*grievance*) kavramları da ele alınarak konu, derinlemesine irdelenmiş olacaktır. Belirtilen kavram ve teoriler iç çatışma olgusunu açıklamak üzere geliştirilmiştir. Suudi Arabistan'da da 2011 Şubat ayından beri aralıklarla görülen ayaklanmaların ileride bir iç çatışmaya sebep olup olmayacağı da merak konusudur. Literatürdeki çalışmalara bakılarak bazı öngörülerde bulunulabilir.

1. NİSPİ MAHRUMİYET TEORİSİ

Nispi Mahrumiyet Teorisi (NMT); Gurr, Rule ve diğer pek çok akademisyen tarafından araştırılmış ve geliştirilmiş bir teori olarak bilinmektedir. Yapılan araştırma ve çalışmalar göstermiştir ki, NMT kimi bölgelerde meydana gelen ayaklanmaları ve hatta iç çatışmaları açıklayıcı niteliktedir.⁵ Gurr NMT'yi, genellikle maddi çıkarılara dayalı istekleri karşılanmayan grupların bir tepki olarak toplu şiddete başvurması olarak tanımlar. Nispi mahrumiyet, özellikle modernleşmenin getirdiği yüksek beklentilerin karşılanamaması ile tırmanmaktadır.⁶ Teori basite indirilerek özetlenecek olursa; toplum içerisinde belli bir grubun bazı haklara (herhangi bir doğal kaynağa ya da sosyal hizmete erişimi vs.) sahipken toplumdaki diğer bir grubun bu hakka sahip olmaması durumudur.⁷ Collier ve Hoeffler'in yapmış olduğu araştırmalarda mahrumiyetin ortaya çıkarmış olduğu mağduriyet ve hırs kavramlarını kapsamaktadır.

⁴ Toby Matthiesen, "A "Saudi Spring?": The Shi'a Protest Movement in the Eastern Province 2011—2012." *Middle East Journal* 66, no. 4 (2012): 628-59. <http://www.jstor.org/stable/23361621>. (Erişim: 29.07.2016)

⁵ Ted Robert Gurr, "Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict Since 1945." *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, Vol. 14, No. 2 (Apr., 1993), pp. 161-201 <http://www.jstor.org/stable/1601151>. (Erişim: 12.08.2016)

⁶ CEDERMAN, LARS-ERIK, WEIDMANN NILS B., and GLEDITSCH KRISTIAN SKREDE. "Horizontal Inequalities and Ethnonationalist Civil War: A Global Comparison." *The American Political Science Review* 105, no. 3 (2011): 478-95. <http://www.jstor.org/stable/41480853>. (Erişim: 26.08.2016)

⁷ Yitzhaki, Shlomo. "Relative Deprivation and the Gini Coefficient." *The Quarterly Journal of Economics* 93, no. 2 (1979): 321-24. <http://www.jstor.org/stable/1883197>. (Erişim: 12.08.2016)

1.1 Mağduriyet mi, Hırs mı?

Mağduriyet; eşitsizlik, politik baskı, etnik ve dini ayrımcılığa maruz kalma sonucunda ortaya çıkan çatışma halidir. Yapılan araştırmada mağduriyet kavramı üç farklı başlık altında incelenmiştir: grup içi nefret (*inter-group hatred*), politik dışlanmışlık (*political exclusion*) ve öç alma fırsatı (*vengeance*). Etnisite ve dine dayalı nefret kavramı sivil çatışmalar içerisinde en bariz olanıdır. Bu tür çatışmaya örnek olarak Bosna örneği verilmektedir. Lakin bu tür çatışmaları nicellemenin zor olduğu; ancak etnik ve dinsel çeşitliliğin hakim olduğu bölgelerde gerçekleşebileceğini vurgulamak yerinde olacaktır. Ayrıca kutuplaşmanın, toplumda iç çatışma çıkma olasılığını tetiklediği de unutulmamalıdır.⁸

Politik dışlanmışlık ise daha çok genelleştirilmiş bastırılmışlık veya toplumun belli bir kesiminin mağdur edilmesi durumudur. Collier ve Hoeffler yaptıkları araştırmada Freedom House ve Polity III verilerini kullanarak devletlerin toplumsal hak ve özgürlük seviyelerini karşılaştırmışlardır. Çıkarımlarına göre eğer toplumsal hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması çok ciddi boyutta ise toplumda çatışma çıkma riski artmaktadır. Politik dışlanmışlığın bir diğer sonucu da fakir halkın gözardı edilmesidir. Buna örnek olarak Fidel Castro'nun öncülüğündeki Küba Devrimi gösterilmektedir. Son olarak da ülkedeki çatışma geçmişinin ilerleyen dönemlerde diğer bir çatışma ortamı oluşma riskini artıracığından bahsedilmektedir. Böyle durumlarda mağdur olduğunu iddia eden gruplar eğer yeterli finansmanı elde ederlerse silahlı bir isyan başlatabilirler ve genellikle doğal kaynakları ele geçirme ve kendilerini avantajlı bir konuma getirmeye uğraşırlar. Bu olgu, mağduriyet kavramından ziyade hırs kavramı ile açıklanmaktadır.⁹ Bu bilgiler ışığında Suudi Arabistan'daki Şii nüfusun siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı ise takip eden bölümde ele alınacaktır.

2. SUUDİ ARABİSTAN ŞİİLERİ

Suudi Arabistan Şiiilerinin büyük bir kısmı; eski bir yerleşim yeri olan, ticaret faaliyetlerinin yürütüldüğü, petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunun yer aldığı, stratejik öneme sahip al-Hasa olarak da bilinen Doğu vilayetinde yaşamaktadır. Şii azınlık Suudi Arabistan'da %10-15'lik nüfus oranı ile 2-2.5 milyonluk bir nüfusa sahiptir.¹⁰ Suudi Arabistan Şiiileri, El-Suud ailesi ve Vehhabi alimlerin İslam dini çatışmasının dışında tutulmak istenmektedir. El-Suud ailesi 18. yüzyılda Vehhabilik bayrağını eline almış ve Şii toplulukları, bidat ehli olmakla suçlamıştır. Şii topluluklarına yapılan direk saldırılar, Hac farizalarını yerine getirmek için Mekke ve Medine'yi ziyarete gelen Şii hacıları da hedef almıştır. Vehhabi fanatikler insan hakları ihlallerine varan, Şiiilerin mallarına ve hatta canlarına kast eden

⁸ Paul Collier ve Anke Hoeffler, "Greed and Grievance in Civil War," *Centre for the Study of African Economies, CSAE WPS/2002-01* March 13, 2002, 2.
http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic244653.files/Collier_P_Hoeffler_A_Greed_Greiv_Civ_War_CSAE_WPS_2002_.pdf (Erişim: 22.08.2016)

⁹ Collier ve Hoeffler, *Greed and Grievance in Civil War*, 23-35.

¹⁰ CIA Factbook, "Suudi Arabistan" <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (Erişim: 15.08.2016)

faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1802 yılında Vehhabilerce Şiiler için kutsal sayılan Irak'ın Kerbela kentine saldırılması ile Şii ve Vehhabi İslam geleneği arasındaki gerilim tırmanmıştır.¹¹

Suudi devletinin kurulması arefesinde 1927 yılında düzenlenen alimler şurasında Şiilerin doğru yol olan Vehhabiliğe girmesi kararı alınmıştır. Bu kararı uygulamak için kimi zaman şiddet kullanıldığına kaynaklarda yer verilmektedir. 1959 yılında Sünni İslam aleminin önde gelen ilim merkezlerinden olan Mısır'daki El-Ezher Üniversitesinin Şiiliği; İslamiyetin beşinci okulu olarak kabul etmesine karşın Vehhabiler, Şiileri kafir olarak nitelendirmeyi sürdürmüşlerdir. Bu gelişmeler Vehhabi alim İbni Baz'ın Şiileri İslamiyet harici bir grup olarak nitelendirmesine kadar gitmiştir. Şiiler dini, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda ayrımcılığa maruz bırakılmıştır. Özellikle Kral Faysal döneminde 1960 ve 1970'li yıllarda tutuklamalar, işkence ve sürgüne gönderme süreklilik arz etmiştir. Suudi hükümetinin yürütmüş olduğu bu politikalar; Basra Körfezi'nde yürütülen ticaret ilişkileri ile diğer Şii topluluklarla stratejik olarak bağlantısı bulunan Şiileri İran, Irak ve Bahreyn gibi Şii çoğunluğun bulunduğu ülkelerden ideolojik bağlamda etkilenmeye itmiştir. Şiiler, Suudi hükümetinin dini özgürlükleri kısıtlayıcı politikalar izlemesi sebebiyle dini eğitimlerini alabilmek üzere İran'da Kum ve Irak'ta Kerbela olmak üzere Şii din alimlerinin yetiştirildiği bu bölgelere gitmişlerdir. Bu ülkelerde dini eğitimlerini almış olan alimler, aynı zamanda Şii muhalif hareketlerinin sözcülüğünü de üstleneceklerdir. Bunun dışında sürgüne gönderilmiş olan Şiiler de Şii muhalefetin bir diğer kolunu tesis etmektedir.¹²

İran'daki İslami Devrim öncesinde yetişmiş ve Şii toplumunda saygınlık kazanmış bazı din alimleri devrim sonrasında Şiileri siyasi hak ve özgürlüklerini talep etmeye çağırmışlardır. Dönemin önde gelen Şii alimi Hasan Al-Saffar İran Devrimi sonrasında İslami Devrim Örgütünü (İDÖ) kurmuştur. İran'daki devrim ve kurulmuş olan politik örgütün de etkisiyle Şiiler; hükümetin Şiilere karşı yürüttüğü ayrımcı politikalarını sona erdirmesini, Amerika'ya petrol temin etmeyi durdurmasını ve İslami Devrimi desteklemesini talep etmişlerdir. Bu protestoların kendi sonununu getireceğine inanan Suudi hükümeti gösterileri kati bir suretle bastırmıştır. Önceleri kendini dini eğitime vermiş ve ılımlı bir direniş sergilemiş olan Şiiler, bu dönemden sonra daha radikal bir cihete bürünmüştür.¹³ Şii muhalif hareketlerindeki bu değişim, farklı yönleriyle incelenecektir.

2.1 Muhalif Hareketler

Suudi Arabistan üzerine araştırma yaparken karşılaşılan sorunlardan biri, kaynakların kısıtlı olmasıdır. Hükümetin internette, basın ve yayın organlarında sansür uygulanması gibi otoriter politikalarından ötürü bilgiye erişim oldukça sınırlıdır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda öngörülerin sahadaki tüm gerçekliği yansıtması zor olacaktır. Bununla birlikte Şii muhalif hareketleri üç farklı gruba ayrılabilir: gelenekçi ya da ılımlı gruplar, İslami Devrim Örgütü ki sonradan İslah

¹¹ Madawi Al-Rasheed and Loulouwa Al-Rasheed. "The Politics of Encapsulation: Saudi Policy towards Tribal and Religious Opposition." *Middle Eastern Studies* 32, no. 1 (1996): 96-119. <http://www.jstor.org/stable/4283777>. (Erişim: 03.08.2016)

¹² Al-Rasheed ve Al-Rasheed, *The Politics of Encapsulation: Saudi Policy towards Tribal and Religious Opposition*, 110-111.

¹³ Ahmad Khalid Majidyar, "Saudi Arabia's Forgotten Shi'ite Spring." *Middle Eastern Outlook*, 2-3, No:5, Ağustos 2013, (Erişim: 26.08.2016)

(Reform) Hareketi -*al Harakat Islah*- olarak ismini değiştirecektir ve Hicaz Hizbullahı -*Hezbollah al-Hejaz*- ki bu gruplar içerisinde en radikal olanıdır. Sırasıyla bu grupların muhalif hareketlerine yer verilecektir.

Gelenekçi ya da ılımlı Şii grupları, kendilerini dini eğitime adanmış ve Suudi hükümetinin Şii azınlığın dini hak ve özgürlüklerini kısıtlamasından ötürü İran ve Irak Şii alimleri ve medreseleri ile bağları bulunan Şiilerin önde gelen alim ve büyükleridir. Kimi zaman Irak ve özellikle İran mercilerince Suudi hükümeti aleyhine kullanılmak istenmişlerdir. İslami Devrim Örgütü ise İran'daki İslami Devrim sonrasında kurulmuş ve Şii halkı Suudi hükümetine karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Örgütün Şii halk tarafından dikkate alınmasında, Humeyni'nin İran'a dönmesinin akabinde yapmış olduğu devrimci söylevlerinin Şii kitlelerince takip edilmesi ve yıllardır süregelen bastırılmışlığa başkaldırma arzusu etkili olmuştur. Örgüt ve mensupları 1980 sonrası dönemde protestolarla taleplerinin gerçekleşmeyeceğinin farkına varmaları üzerine gelenekçi ve ılımlı politikalarla Suudi hükümeti ile anlaşma yoluna gitmişlerdir. 1989'da patlak veren İran-İrak savaşı bu grubu Suudi kimliğine vurgu yapmaya yöneltmiş ve Sünni ve Şii Suudilerinin eşit şartlar altında yaşaması gerektiğini savunan bir söylem geliştirmiştir. Böylelikle grup; Suudi hükümeti tarafından kabul edilmiş, Ulusal Diyalog Görüşmeleri ile sürgündeki politik suçluların affı gibi bir dizi açılım politikaları yürürlüğe konmuştur.¹⁴ İslami Devrim Örgütü, ılımlı bir kimliğe bürünerek Suudi hükümeti ile anlaşma yolları ararken bu durumdan rahatsız olan Hicaz Hizbullahı ise daha da radikalleşmiş ve kurulduğu 1987 yılından 1990'ların sonuna kadar eylemlerini sürdürmüştür.

1987 yılında İranlı hacıların karıştığı 400'den fazla hacı adayının ve polis memurunun öldüğü protesto gösterilerinin ardından radikal bir grup olan Hicaz Hizbullahı İran tarafından kurulmuştur. Hicaz Hizbullahının İran mercilerince Suudi hükümetine karşı kullanılması İDÖ üyelerini rahatsız etmiş ve İran-İrak savaşı sonrasında Hicaz Hizbullahı ile tüm bağlarını koparmıştır. İDÖ ismini Reform Hareketi olarak değiştirmiş ve liberal bir muhalif hareket olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Hizbullah Hicazı ise 1980'lerin sonunda ve 1990'lı yıllarda yürüttüğü radikal eylemlerle anılmıştır. Bu eylemlerden ilki 1987 yılında bir petrol şirketinde gerçekleştirilmiştir. Bu eylemi 1988'de bir petrokimya enstitüsünün bombalanması takip etmiştir. Bu olayların ardından örgüt, farklı bölgelerde bombalı eylemlerini sürdürmüştür. Suudi hükümetinin Hicaz Hizbullahı üyelerine yönelik gerçekleştirmiş olduğu tutuklamalar sırasında hem örgüt mensuplarından hem de polis memurlarından ölen ve yaralananlar olmuştur. Petrokimya sanayine gerçekleştirilen bombalı eylemin faili dört örgüt üyesi idam edilmiştir. Bunun üzerine örgüt mensupları Suudi diplomatlara ve ajanlara suikast düzenlemişlerdir. Hicaz Hizbullahının iki kanada ayrıldığı söylenebilir: askeri ve siyasi kanat. Askeri kanat şiddet içeren eylemler gerçekleştirirken siyasi kanat eğitim, fetva ve propaganda üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁵

¹⁴ Majidyar, *Saudi Arabia's Forgotten Shi'ite Spring*, 4.

¹⁵ Toby Matthiesen, "Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi'a Opposition Group.", *Middle East Journal*, Vol. 64, No. 2 (SPRING 2010), pp. 179-19, <http://www.jstor.org/stable/40783039>. (Erişim: 03.08.2016)

1993 yılında İDÖ ile Suudi hükümeti arasında yapılan anlaşmaya Hicaz Hizbullahı başından beri sıcak bakmamıştır. Hicaz Hizbullahı silahlı direniş yanlısı olmanın yanı sıra, Şii ayrımcılığının kesin olarak sona erdirilmesi ve Şiiliğin ülkede yasal bir mezhep olarak tanınması gibi Suudi hükümetince kabul edilmesi güç talepleri dillendiriyordu. Suudi hükümeti ile masaya oturmamanın direniş ruhunu zedeleyeceği ve Şiileri güçsüz duruma sokacağı inancı da anlaşmaya karşı çıkılmasının sebeplerindendi. Fakat anlaşma sonrasında Hicaz Hizbullahı üyelerinin de aralarında bulunduğu Şii politik suçlulara genel af ilan edildi ve bu anlaşmayla Hicaz Hizbullahının siyasi kanadının Suudi karşıtı yayınlarını durdurmasını gerektirdi. Anlaşma elit kesime hitap ettiyse de halkın taleplerini karşılar nitelikte değildi. Bu durum örgütün en çok ses getiren eylemlerinden birini gerçekleştirmesini ve aynı zamanda kendi sonunu hazırlaması ile neticelenmiştir. 1996 yılında Kobar Kuleleri yakınlarında yerleşkesi olan Amerikan Hava Kuvvetlerinin bulunduğu Dahran patlamasında 19 Amerikan askeri öldü ve yüzlercesi yaralandı. Bu eylemin akabinde gerçekleştirilen yüzlerce tutuklama ile Hizbullah Hicazının askeri gücü kırıldı. Örgüt sadece siyasi kanadın sönük muhalefeti ile varlığını sürdürebildi ve popüleritesini kaybetti.¹⁶

Kobar eyleminin ardından Suudi Arabistan ve İran'ın, İranlıların Suudi Arabistan'daki Şii eylemlerini desteklememesi ve Suudi Arabistan'ın Amerikan güçlerinin İran'a yönelik tehdit oluşturmaması hususunda anlaşmaya varması, 2003 yılında gerçekleştirilen Ulusal Diyalog toplantıları ve 2005 yılında yerel seçimlerin düzenlenmesi gibi olumlu gelişmelerin etkisiyle Sünni-Şii sorunu göreceli olarak durulmuştur. 1980'lerden 2000'lere kadar inişli çıkışlı seyreden Şii ayaklanmaları, Suudi hükümetinin baskıcı ve bir o kadar da vaatlere dayanan politikalarıyla kontrol edilmiştir. Vaatlerin Suudi Şiilerinin taleplerini karşılamakta yetersiz kalması, özellikle Katif bölgesindeki yüksek işsizlik oranı, 2005 yılından bu yana düzenlenen mahalli seçimlerde, Şura Meclisinde, mahkemelerde, üst düzey yönetim kademelerinde Şiilerin yeterince temsil edilememesi, 2009'da Medine'de yaşanan olaylar ve 2011 yılında başgösteren Arap Ayaklanmalarının sebep olduğu domino etkisi ile Suudi Şiileri bir kez daha meydanları doldurmuştur. Fakat bu kez daha geniş bir halk kitlesinin katılımı ile ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Arap Ayaklanmaları sırasında meydana gelen Suudi Şiilerinin ayaklanmalarına değinmeden önce ayaklanmaların görüldüğü bölgelerin özelliklerinden kabaca bahsetmekte yarar var.

Ayaklanmalar Katif bölgesi etrafında gerçekleşmiştir ve Ahsa vilayeti ile sınırlı kalmıştır. Katif bölgesi, Şiilerin çoğunlukta bulunduğu bir yerleşim merkezidir. Burada yaşayan Şiiler Saudi Aramco petrol fabrikasında genelde vasıfsız eleman olarak çalışmaktadırlar.¹⁷ *Tablo 1*'de de görüleceği üzere bu bölgede üniversite ve havaalanı bulunmamaktadır. Diğer pek çok sahada da bölgenin gelişmişlik oranının düşük, işsizlik oranının yüksek olduğu söylenebilir. Bu da Gurr'un nispi mahrumiyet teorisine uygun olarak neden bu bölgede ayaklanmaların çoğunlukta olduğunu açıklar niteliktedir.

¹⁶ Matthesen, *Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi'a Opposition Group*, 14-15.

¹⁷ Clarkson, *Saudi Arabia: Anti-Shi'a Discrimination in Employment and the Work Place*, 7.

Tablo-1: Suudi Arabistan’da hastane, hava alanı ve üniversite sayılarını gösteren tablo.

Bölge ¹⁸	Üniversite ¹⁹	Hastane ²⁰	Hava Alanı ²¹
Al-Ahsa	1	5	1
Al Katif	-	2	-
Dammam	4	6	2
Dahran	1	1	1
Al Kobar	1	2	-

Kaynak: Belirtilen kaynakları kullanarak yazar tarafından üretilmiştir.

Ahsa vilayeti geçmişten günümüze Şiiilerin bulunduğu, verimli vahalara ev sahipliği yapan, tarihsel ve stratejik öneme sahip bir yerleşim yeridir. Dammam, Dahran ve Kobar bölgelerinde de Şii nüfusu olmasına rağmen bu bölgelerde ayaklanmalar yaşanmamıştır. Bunun sebebi; bu bölgelerde Sünni-Şii nüfusun iç içe yaşaması, pek çok otelin ve diğer iş imkanlarının bulunması dolayısıyla istihdam imkanının görece fazla olması ve Suudi hükümetinin Sünni halkın ayaklanmalara katılmasını önlemek için uyguladığı politikalarıdır. Bu ön bilgiler ışığında 2011 Şubat ayından itibaren Doğu vilayetinde gözlenen Şii ayaklanmalarını; Arap Ayaklanmalarının bir yansıması, yıllardır maruz kalınan Şii ayrımcılığı, ekonomik, politik ve sosyal mahrumiyet olgusu gibi sebepler tetiklemiştir. Suudi Arabistan’da göstericiler; Şii ayrımcılığının sona ermesi ve siyasi suçluların salınması taleplerinde bulunmuşlardır. Gösterilerin barışçıl olduğuna vurgu yapılmış ve 1980 döneminde görülen ayaklanmaların, Arap ayaklanmalarının aksine hükümetin düşmesi yahut değişmesi gibi talepler dillendirilmemiştir. Suudi hükümeti, bazı politik suçluları salarak durumu kontrol etmeye çalışmıştır. Şii alimleri ayaklanmalarda gözle görülür bir rol oynamıştır. 1980 döneminin aksine İDÖ ve Hicaz Hizbullahı ayaklanmalarda etkin bir rol oynamamıştır. İDÖ halkın protestolardan kaçınmasını öğütleyerek hükümet ve halk arasında arabuluculuk rolünü üstlenmekle yetinmiştir. Hak, özgürlük ve anayasal monarşiden bahsedilmesi; Şii alimlerin ve protestocuların tutuklanmasını da beraberinde getirmiştir. Tutuklamaların artması, karşılıklı çatışmaların gözlenmesi, hükümetin vaatlerini yerine getirmemesi, 2011 yerel seçimlerinde Şiiilerin yeterince temsil edilememesi ve Bahreyn ayaklanmalarını bastırmak üzere Suudi askerlerinin Bahreyn’e gönderilmesi gibi sebepler daha büyük gösterilere zemin hazırlamıştır.²² Gösterilerin anayasal monarşi ve özgürlük talepleri kimi Sünni-Şii bölgelerinde yaşayan Sünnilerin de gösterilere sempatisini artırmıştır. Bu durumu meşrutiyetine tehdit olarak algılayan Suudi hükümeti, gösterileri bastırmak için göstericilerin ölüm ve

¹⁸ Belirtilen bölgelerde Şii nüfusu mevcuttur; 2011-2012’de Ahsa ve Katif harici bölgelerde ayaklanmalar görülmemiştir.

¹⁹ Abdullah Al-Mamun, “List of The Universities and Colleges in Saudi Arabia”, *Academia*, 2-3

http://www.academia.edu/5264694/List_of_universities_and_colleges_in_Saudi_Arabia. (Erişim 02.09.2016)

²⁰ List of Hospitals in Saudi Arabia, *General Awareness for All*. <http://generalawarenessforall.blogspot.com.tr/2011/07/list-of-hospital-in-saudi-arabia.html>. (Erişim: 02.09.2016)

²¹ Suudi Arabistan Havaalanları, *Which Airline*, <http://tr.whichairline.com/havaalanlari/ulkeler/Suudi-Arabistan>. (Erişim: 02.09.2016)

²² Matthiesen, A "Saudi Spring?": *The Shi'a Protest Movement in the Eastern Province 2011—2012*, 7-27.

yaralamalarına varan yöntemlere başvurmuştur.²³ Son olarak gösterilerde liderlik rolü üstlenmiş olan şeyh Nimr al-Nimr'in infazı sadece Suudi Şii'lerini değil İran, Bahreyn ve Yemen Şii'lerini de derinden etkilemiş ve onun anısına gösteriler düzenlenmiştir.

SONUÇ

Arap Ayaklanmalarının etkisiyle sokakları dolduran Suudi Şii'leri asıl motivasyonları olan eşitlik taleplerine kavuşmamışlardır. Şii'lerin yakın dönemde taleplerini elde etmek için bir iç savaşa sürükleneceğini öngörmekse yanlış bir yorum olacaktır. Şii'ler iç savaşın gereklerinden olan ekonomik desteğe sahip değildir. Bahreyn Şii'leri ve İran hükümeti tarafından desteklenseler de Suudi hükümetinin sıkı istihbaratı Şii'lere manevra alanı bırakmamaktadır. Şii'ler genellikle Sünnilerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde yaşamaktadırlar. Bu sebeple Şii ayaklanmaları, Şii'lerin genelini kapsamaktan aciz kalmaktadır. Katif bölgesi'nin aksine diğer bölgelerde yaşayan Şii'ler; eğitim, sağlık ve istihdam hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Şii'ler arasındaki bu ekonomik ve sosyal farklılıklar, ayaklanmalara katılımlarda orantısız bir tablo sergilemiştir. Şii'lerin özgürlük talepleri, her ne kadar Sünnileri etkilese de Suudi hükümetinin baskıcı politikaları ve propoganda söylemleri; Sünnilerin bu ayaklanmalara temkinli yaklaşmalarına sebep olmaktadır.

Şii'lerin ayrımcılığa maruz kalması ve devlet kademelerinde yeterince temsil edilmemeleri ileride yeni ayaklanmalara sebep olabilir. Lakin yukarıda belirtilen sebepler göz önüne alındığında, Şii'lerin iç çatışmaya varacak boyutta bir ayaklanmaya gidemeyeceği ve böyle bir girişimin Suudi halkı tarafından kabullenilmeyeceği öngörülebilir. Şii'ler şiddete başvurmadan, özgürlükçü taleplerini Sünni liberal aktivist ve gruplarla bağlantılı olarak organize edebilirse belki topluma mal olacak bir reform süreci başlayabilir. Filvaki Suud ailesinin böyle bir ihtimali önlemek için ani politikalar geliştireceği düşünülürse Suudi Arabistan'da statükonun varlığını koruyacağı sonucuna varılabilir. Suudi hükümetinin insan haklarını gözetir politika sergilemesi, istihdam oluşturması, Şii halkın yaşadığı bölgelerin kalkındırılması ve yerel yönetimlerde temsil oranlarının artırılması gibi açılım politikaları ile Şii ayaklanmalarının önüne geçebilir.

Yazar Hakkında

Lise öğrenimini Antalya Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2017 senesinde Antalya Bilim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2018'de Sabancı Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi olan Ayşe Beyza Gürlü, Orta Doğu Siyaseti ve hükümete duyulan güven üzerine araştırmalar yapmaktadır.

²³ Annual Report Saudi Arabia, *Amnesty International*, 2015/2016, <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/saudi-arabia/report-saudi-arabia/>. (Erişim: 02.08.2016)

KAYNAKÇA

Al-Rasheed, Madawi. and Loulouwa Al-Rasheed. (1996). The Politics of Encapsulation: Saudi Policy towards Tribal and Religious Opposition. *Middle Eastern Studies*. Erişim Tarihi: 03.08.2016, <http://www.jstor.org/stable/4283777>.

Cederman, Lars-Erik, Weidmann Nils B., and Gleditsch Kristian Skrede. (2011). Horizontal Inequalities and Ethnonationalist Civil War: A Global Comparison. *The American Political Science Review*. Erişim Tarihi: 26.08.2016, <http://www.jstor.org/stable/41480853>

CIA Factbook. Suudi Arabistan. Erişim Tarihi: 15.08.2016
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>

Clarkson, Anya. (2014). Saudi Arabia: Anti-Shi'a discrimination in employment and the work place. *The Centre For Academic Shi'a Studies*. Erişim Tarihi: 01.08.2016, <http://www.shiaresearch.com/Doc/Anti-ShiaDiscrimiantionintheWorkplace-SaudiArabia.pdf>

Collier, Paul. ve Anke Hoffler. (2002) Greed and grievance in civil war. *Centre for the Study of African Economies*. Erişim Tarihi: 22.08.2016, http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic244653.files/Collier_P_Hoeffler_A_Greed_Greiv_Civ_War_CSAAE_WPS_2002_.pdf

Gurr, Ted Robert. (Apr., 1993). Why minorities rebel: A global analysis of communal mobilization and conflict since 1945. *International Political Science Review/ Revue internationale de science politique*. Erişim Tarihi: 12.08.2016, <http://www.jstor.org/stable/1601151>.

Majdiyar, Ahmad Khalid. (Ağustos 2013). Saudi Arabia's Forgotten Shi'ite Spring. *Middle Eastern Outlook*. Erişim Tarihi: 26.08.2016.

Matthiesen, Toby. (2012). A "Saudi Spring?": The Shi'a Protest Movement in the Eastern Province 2011—2012. *Middle East Journal*. Erişim Tarihi: 29.07.2016, <http://www.jstor.org/stable/23361621>.

Yitzhaki, Shlomo. (1979). Relative deprivation and the gini coefficient. *The Quarterly Journal of Economics*. Erişim Tarihi: 12.08.2016, <http://www.jstor.org/stable/1883197>.

KÜRT SORUNU: TÜRKİYE’NİN AB’YE ENTEGRASYONUNUN BİR ÖN KOŞULU

Ayşe Beyza Gürlü¹

ÖZ

Türkiye-AB ilişkilerini anlamak ve anlamlandırmak adına tarihsel olayları gözönünde bulundurmak faydalıdır. Örneğin, 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı hükümeti, kendi vatandaşları üzerinde söz sahibi olduğunu diğer Avrupalı hükümetlere kabul ettirmişti. Ek olarak, Türkiye Cumhuriyetini uluslararası arenada meşrulaştırmış olan Lozan Antlaşması’nda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından sadece gayri müslimler azınlık statüsüne sahipti. Bu da farklı etnisiteye mensup fakat Müslüman olan azınlıkların bu statüden mahrum olmasına sebep oldu. Bu makale, Türkiye’deki azınlık sorununu ele almaktadır. Özellikle de Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmış olan raporlarda Türkiye’deki azınlık sorununa sıkça değinilmektedir. Bu raporlarda AB’nin konuya olan tutumunda bir süreklilik ya da değişim gözlemleniyor mu sorusuna bu makalede cevap verilecektir. Daha da önemlisi, bu raporlar Türkiye’nin azınlık haklarını geliştirmesine yardımcı oluyor mu? Türkiye’nin AB’ye entegre olması sürecinde azınlık sorununun aşılması önemli bir role sahiptir. Bu sebeple, elinizdeki yazı, Avrupa Komisyonunca hazırlanmış raporlarda azınlık konusunun nasıl ele alındığını analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kürt Sorunu, AB Üyelik Süreci, Türkiye.

THE KURDISH QUESTION: A PREREQUISITE FOR TURKEY'S INTEGRATION TO THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

The year 1856 was a turning point for the Ottoman Empire. The Reform Edict was announced on February 18, 1856. The reform package ensured equal rights for Muslims and non-Muslims. It gave greater protection and autonomy to the non-Muslim communities. The following month in the Congress of Paris, the independence and territorial integrity of the Ottoman Empire were recognized and respected by the European powers. Furthermore, the Ottoman Empire became a member of the European balance of powers politics and the Empire was admitted to the Concert of Europe. Last but not least, the Reform Edict guaranteed the non-interference of the European powers concerning the rights of non-Muslim communities.

The historical consideration is noteworthy in order to give meaning to contemporary events. In the 1856 Paris Treaty, the Ottoman Empire seemed to ensure the sovereignty over its subjects. Additionally, the 1923 treaty establishing the Turkish Republic, Lausanne Treaty, concluded that only non-Muslims were to be recognized as minorities. The ethnic minorities were exempted from the list. This paper aims to analyze the minority question in Turkey. I will try to answer the question of why the minority rights were given so much weight in the reports of the European Institutions prepared on Turkey. Is there a pattern in these reports, are there changing attitudes in these reports? More importantly, do these reports contribute to Turkey's efforts on improving minority rights? It is evident that recognition, granting, and guaranteeing the rights of ethnic groups are the prerequisites for Turkey's membership to the EU. Therefore, I have analyzed a number of reports prepared by the European Commission to demonstrate the importance of this policy area.

Keywords: Kurdish Question, European Integration, Turkey.

INTRODUCTION

European institutions have several policy areas and regular reports are being published by respective subunits. For the purpose of this paper, I have referred to the reports on human rights. What I found interesting is that Turkey is neither a ratifier nor a signatory to any framework which directly addresses minorities or minority rights. Even though all candidate or possible candidate countries to the European Union such as Albania, Former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, and Bosnia and Herzegovina have become parties to the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Turkey, as an exception, has not. I have to address Kosovo since specific monitoring arrangements are applied for the case of Kosovo. Besides Kosovo, all of the above-mentioned countries became a party between 1997 and 2006. What is more, the Russian Federation has become a party to the convention in 1998, even though it is neither a candidate nor a potential candidate for the EU. All these countries have completed their third cycle of monitoring except for Montenegro, where the third cycle is still in progress. In contrast, the fewer number of candidate or potential candidate countries are signatories or ratifiers of the European Charter for Regional or Minority Languages. Not surprisingly, Turkey has not signed or ratified the charter, either.

Since Turkey has not been a party to the charter and the convention, there are no reports prepared on Turkey with respect to these areas. Fortunately, Turkey is party to the framework on the *European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)*, thus I could benefit from the reports prepared by the commission. The reports refer to several groups in Turkey. However, it is acknowledged that according to the Lausanne Treaty only Armenians, Greeks, and Jews are officially recognized as non-Muslim minority groups. Still, Alevis, Kurds, and Roma are frequently indicated in the reports. According to the scholars, the Kurdish and Cyprus questions are the two most paramount matters to be resolved for Turkey's membership in the EU (Muftuler-Bac, 1998; Kubicek, 1999; Onis, 2000; Aydin-Duzgit and Tocci, 2015). Therefore, I have given more weight to the issues concerning the Kurdish people.

1. ANALYSIS

The reports of ECRI do not follow a periodical order. Five different reports have been published in 1999, 2001, 2005, 2011 and 2016 respectively. In addition, one ECRI conclusion has been adopted in 2013. The reports follow a similar structure. Two aspects are common in the reports: the legal and policy aspects. However, the reports differ in depth and extent. On average, the length of these reports has increased over time, they have become more detailed, and additional subtopics have been introduced. Vulnerable groups defined under policy aspects are one of the most significant parts of this paper. At the end of each report, observations of the Turkish Government on ECRI's Report on Turkey is present. This section presents the Turkish government's disagreements with the report, and detailed information on specific policy areas if deemed necessary.

The first disagreement arises from the definition of minority groups in Turkey, and this issue remains in various reports. From the first report, it is stated by the Turkish government that Kurds could not be defined as an ethnic minority because traditionally they are viewed as integral to Turkish society since they are Muslims. As a result of the *millet system*, adopted by the Ottoman Empire since 1454 the Muslims were considered as indivisible within the Empire (ECRI, 1999). As the successor of

the Ottoman Empire, the Republic continued this tradition. Therefore, Alevis, Kurds, and Roma are not recognized as minority groups. Moreover, as it is stated in the Observations of the Turkish Government on ECRI's Fourth Report on Turkey: "Turkish citizens belonging to non-Muslim minorities have their own places of worship, schools, foundations, as well as printed media." (ECRI, 2011, p. 61). The non-Muslim minorities can preserve their cultural, religious, ethnic, and linguistic identities through their autonomy in education and in literature. According to the reports, they are also subject to occasional discrimination and violence. Still, at least their rights and freedoms are guaranteed by the law, whereas the Muslim groups lag behind with respect to such autonomy, freedoms, and rights. If they claim preservation of their cultural, ethnic, and linguistic rights; they can be condemned of separatism (ECRI, 1999).

1.1. Reports

First Report on Turkey points out the restraints on the use of Kurdish language in public (ECRI, 1999). The report provides a list of suggestions such as assuring the freedom of expression to identify oneself as Kurdish, and improvements of internally displaced people due to the fight between the government and *Partiya Karkeren Kurdistan (PKK)*. The displacement issue is a recurring point which is mentioned in the following reports. It is stated that internally displaced people face hardship integrating into the urban centers. Their access to health and education services are also troublesome. Meanwhile, the Observations of the Turkish Government on ECRI's First Report on Turkey states that patriotic citizens of Kurdish origin do not seek any separatist ethnic differentiation. Moreover, the observations argue that internal displacement as an issue did not exist prior to the eruption of PKK. Hence, the Turkish government started a policy implementation called "Return to the Village" to encourage internally displaced people to resettle them in their hometowns. Furthermore, it is indicated that these people are also paid allowances due to their losses.

ECRI's Second and Third Reports on Turkey underline the growing disparity at the expense of the citizens of Kurdish origin. Additionally, citizens of Kurdish origin have been subject to doubtfulness and injustice in recruitment. There have been aggrievances of citizens of Kurdish origin. It is noted that citizens of Roma and Kurdish origin fall short of the average with respect to schooling. Additionally, a lack of education, especially in the case of rural women and a language barrier, have made communication with the state authorities problematic. Some citizens of Kurdish origin have exposed to hate speeches and it is marked that Kurdish women were jeopardized and harassed. In terms of political rights and freedoms, restrictions are noted in ECRI reports. The arrest of university students of Kurdish origin because of their peaceful demonstrations is referred in the report. The ban on political parties of pro-Kurdish movement has criticized. Still, positive developments can be detected from the report as well. For instance, publication in Kurdish and in other languages have been allowed. Private schools have started to open courses on the Kurdish language in Batman, Sanliurfa and Van (ECRI, 2005). As it is noted in the follow-up reports, the opening phase of such schools faced with some challenges. The shortage of government support makes it difficult to start up these language schools (ECRI, 2011).

On the other hand, Observations of the Turkish Government reveal a difference of opinion. On various occasions, it is stated that PKK is a terrorist organization and the Turkish government prefers

the term “struggle against terrorism” when it is meant to say “conflict” between PKK and the military forces. The Turkish government seems to have serious problems with the terms used in ECRI reports. The calling of “struggle against terrorism” as “conflict” is not tolerated in the Observations of the Turkish Government. It is likely that the term “conflict” is perceived as insufficient in this context. It is evident in the observations that the Turkish government affirms the allegations on Kurdish women. However, the wording of the report has not been appreciated since the statement leads to the overgeneralization of the matter and signaling a misleading opinion about the reality. It is also noted that Kurdish names can be given to the newborns with the exception of the names including the letters Q, W, and X. In the observations, this is regarded as an unnecessary point. It is exemplified that the official alphabet may exclude some letters and similar practices could be found among the European countries as well (ECRI, 2005).

Detention of people of Kurdish origin underlined and during the detention possible violations of human rights pointed out in the reports (ECRI, 2001; ECRI, 2005). In the area of political rights, some achievements are noted. One affirmative development regarding the citizens of the Kurdish origin is that in 2009 broadcasting in Kurdish is officially recognized, in addition to the publicizing of Kurdish and other languages in 2004. Democratic Initiative which adapted in 2009 is pursued as part of the momentum in minority rights (ECRI, 2011). The Turkish government has successfully distributed seven hundred million euros to disadvantaged people because of the terrorist attacks in the spring of 2010 (ECRI, 2011). Another positive comment was about the April 2010 bill on legalizing electoral propaganda in different languages. However, the report suspects that there have been restrictions on the Kurdish political meetings.

Even though there have been a number of positive accounts, unfortunately, some incidents took place. Civilians were targeted in a pro-Kurdish gathering and such news overshadow the peaceful attempts of the government. In the final report, the developments have been emphasized. I think this is due to a setback in the Peace Process initiated in 2012. The South Eastern Anatolian Project accentuated in the report since it brought about the development of the region. The Kurdish language has been taught at different levels of education, and the broadcasting in Kurdish and other languages are heightened. Some Kurdish villages have given back their historical names, Tillo can be given as an example in this context. Kurdology Library has been founded and it has an extensive source on the Kurdish culture, history, and language. Integration of the former PKK fighters has been successfully carried out. Around fifty million euros were given as compensation to the displaced people for their deprivations because of the terrorist attacks (ECRI, 2016).

A number of negative points are singled out in the report as well. The end of the ceasefire between the Turkish forces and PKK is an identifiable concern in the report. People fall short of their basic needs, because of the curfew applied in the eastern regions. The detention of academics who have signed a peaceful petition is also a question on civil rights and freedoms. What is more upsetting is that members of People’s Democratic Party have faced attacks and they have been accused of being members of the terrorist organization (ECRI, 2016).

1.2 Theoretical Framework

The Observations of the Turkish Authorities worth noting. Hence, it shows once again the epistemic divergence between the ECRI reports and the Turkish Authorities' take on. Turkish Authorities have serious disagreements with the issues concerning PKK. This is a recurring phenomenon throughout the reports. The Turkish Authorities overwhelmingly refer to the recognition of PKK as a terrorist organization by both the US and the European countries. Therefore, the Turkish Authorities do not accept the reference to the fight between the authorities and the organization as conflict. They repeatedly underlined that this term is unacceptable, and it should be replaced with the struggle against terrorism. Another issue is that the authorities stress that the PKK terrorists kept people in captivity so that the public could not achieve basic needs, such as food and healthcare. However, the report put the blame on the authorities. It is also noted that counterterrorism, racism, and homo/transphobic violence were introduced together, and which does not sound solid for the authorities. It is clearly stated by the authorities that ECRI report falls short of comprehending the difference between legitimate rights of the people and terrorism. It is emphasized that the PKK terrorist could not be referred as Kurdish militants. Obviously, they are terrorists, not militants and they cannot be affiliated to any ethnic group in Turkey. Hence, their affiliation with an ethnic group would underline the status of this particular ethnicity. As a final note, the counterterrorism has nothing in common with the aim of the commission and it should have been kept out of its' interest.

There are two conceptual disagreements between the ECRI reports and the Observation of the Turkish Authorities. The definition of minority and their status is one of this difference of opinion. The other one is the fight between the military and PKK. These two areas are very sensitive for both sides. It can be deduced from the ECRI reports that the commission is concerned with a peaceful end to the conflict. The commission's recommendations are to make sure that civilians will not be deprived, and their rights and freedoms will be protected under any circumstances. Furthermore, the reports spend some time on how to ensure, guarantee and improve the civil, political rights and freedoms. Even though, the efforts by the Turkish side has been appreciated it has not been fully embraced. In the reports, Turkey's transparency and accountability have been questioned. In terms of unfortunate incidents, Turkey has been criticized. Moreover, even in terms of positive progress and developments, Turkey has been asked to share concrete plans and data on its' improvements. According to Turkish authorities, these demands are not conceivable. For instance, Turkey does not collect data specific to citizens of Kurdish origin. This has not been a practice and it would not be since Turkey does not foster a separatist approach to its citizens.

I think this discussion on minority rights in Turkey can be linked to the theoretical framework that Schimmelfennig and his colleagues have introduced. Authors have discussed costs, commitment, and compliance in the cases of Turkey, Slovakia, and Latvia. For the purpose of this paper, I will focus on the Turkish case. Overall, 1998-2006 era has witnessed increasing efforts of the Turkish side and the commitment of the European Union. In this era, the commitment of the EU and the compliance of Turkey was relatively high, and the costs of adapting the changes in Turkey were low. Starting with the 2007 Turkey and the EU faced various changes and challenges. Turkey has undergone severe crises in domestic politics. In 2007 military announced an ultimatum to the incumbent stating that the military is the protector of the secular state in Turkey. This crisis was a result of nominating Abdullah

Gul as the president whose wife was covered which perceived as a threat to Turkey's secular outlook. This is a sign that military is still very powerful in Turkey and it may interfere with the working of the civilian government. This is a very negative signal for the future of democratic consolidation in Turkey. In 2008 Justice and Development Party (JDP) has faced with a threat of abolishment from the politics. This was a recurring problem that had been stated in ECRI reports for pro-Kurdish and Islamist parties. Another concern was regarding the judiciary. The head of Higher Commission for Judges and Prosecutors is the Ministry of Justice. This is a concrete evidence that in Turkey there is executive rule over the judiciary. Therefore, the independence and effectiveness of judiciary are highly questionable.

On the other hand, the EU has gone under changes. In 2005 Accession Negotiations with Turkey was opened. However, in 2006 European Council asked for the suspension of Accession Negotiations with Turkey. Moreover, in 2007 France had vetoed the screening reports. Additionally, the same year Romania and Bulgaria became European members. In 2013 Croatia also became a member. In sum, the EU has reached its absorption capacity. This can be understood as the decreasing commitment of the EU for Turkey's accession. Turkey also became aware of the fact that accession was very costly when domestic problems occupied the Turkish elite. This, in turn, decreased Turkey's compliance with the EU norms and regulations. In the ECRI reports the reforms continued up until 2013. However, after Gezi movements and increasing political opposition to JDP rule brought about the breakdown of Turkey's efforts of complying with the accession chapters.

CONCLUSIONS

ECRI reports seem to show interest in Turkey's achievements in human rights. I think these reports can be considered as a platform for discussion and negotiation for Turkey's further Europeanization. The reports point to both negative and positive aspects. In the later reports, improvements in human rights flow in a positive direction. What is striking is that the reports are more assertive in the first four reports, reports covering the end of the 1990s and the first decade of 2000s. In 2015 the ceasefire between the PKK and the Turkish government has ended and violence replaced the peace process. Surprisingly, in the last report, I sense an accommodationist voice. In my opinion, ECRI reports could have been more constitutive and constructive in the earlier reports rather than sounding more suspicious of Turkey's good deeds.

The setbacks in Turkey's democracy are present in the reports. In the late 1990s pro-Kurdish Democracy Party has been marginalized and condemned of terrorism. Similarly, Islamic parties were also perceived as fundamentalists and against democratic norms. In recent years, the same marginalization happens to the members of Peoples' Democratic Party. Withal, religious fundamentalism has not been underlined anymore. I think this can be related to incumbent's ability to the maneuvering of Political Islam.

In sum, the democratic performance of a country has become one of the most important criteria that defines the membership in EU. Especially, in the aftermath of the adapting the Copenhagen criteria. In the unique case of Turkey, minority rights issue is one of the areas that Turkey fall short of the Copenhagen criteria. The reports have presented once more the importance of this matter for Turkey's membership in the EU. The reports also follow a pattern and a change in this

pattern. Whenever Turkey improves its democratic agenda it faces an assertive Europe which pushes for further democratization. But when the major setbacks occur specifically in 2015, the 2016 report of ECRI was more accommodationist compare to the previous ones. I think Turkey holds its position as a very important partner for the EU. As the reports seem to show that in various ways Turkey will preserve its status and the EU will be ready to collaborate with a democratic Turkey.

REFERENCES

- Aydin-Duzgit, Senem. and Nathalie Tocci, (2015). *Turkey and the European Union*. London: Palgrave.
- European Commission against Racism and Intolerance, (1999). *ECRI First Report on Turkey*.
- European Commission against Racism and Intolerance, (2001). *ECRI Second Report on Turkey*.
- European Commission against Racism and Intolerance, (2005). *ECRI Third Report on Turkey*.
- European Commission against Racism and Intolerance, (2011). *ECRI Fourth Report on Turkey*.
- European Commission against Racism and Intolerance, (2016). *ECRI Fifth Report on Turkey*.
- Kubicek, Paul. *Turkish-European Relations: At a New Crossroads?* (1999). Middle East Policy.
- Meltem Muftuler-Bac, (October 1998). *The Never-Ending Story: Turkey and the European Union*, Middle Eastern Studies.
- Onis, Ziya. (2001). *An Awkward Partnership: Turkey's Relations with the European Union in Comparative-Historical Perspective*. *Journal of European Integration History*.
- Schimmelfennig, F., Engert, S., & Knobel, H. (2003). *Costs, commitment, and compliance: The impact of EU democratic conditionality on Latvia, Slovakia, and Turkey*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*.

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLANMA SÜRECİ

Emine FIRAT¹

Hatice ATAR²

Banu ÖZDAŐ³

ÖZ

Gelişmekte olan ülkeler iktisadi büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirmek için gerekli olan sermaye birikimi ve tasarrufa sahip olmadıkları için dış borçlanmaya başvururlar. Dış borç almak; ülkelerin büyüme hızlarını artırmak, sanayi üretimi için gerekli olan hammadde ve teçhizat ithalat taleplerini karşılayacak döviz birikimine imkân sağlayarak iktisadi kalkınmaya yardımcı olur. Ayrıca dış borçlar kısa vadede ekonomide bir genişlemeye neden olurken uzun vadede anapara ve faiz ödemesi gerçekleşeceği için gelecek nesiller üzerinde bir yük oluşturabilir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'inin Osmanlı'dan devir aldığı borç mirası da buna bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye devir aldığı bu borçların ödemesini 1954 yılında bitirmiştir. İlk dış borçlanma 1854 yılında yapıldığına göre bu borçların tasfiyesi 100yıl sürmüştür. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk kuşaklarının dış borçlanmadan uzak durmasının en önemli nedeni ödemesi uzun sürmüş olan bu borçlardır. Bu çalışma da Osmanlı Devleti'nin Kırım savaşı (1854) sırasında almış olduğu ilk dış borçlanmadan günümüze kadar uzanan borç serüveninin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dış borçlanma, Türkiye Ekonomisi, Osmanlı'da borç

Jel kodları: H20, H54, H68

¹Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, firatmine@gmail.com

²Lisans, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, htcatar68@gmail.com

³Lisans, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, banuz12345@gmail.com

FROM THE OTTOMANS PRESENT PROCESS OF TURKEY'S FOREIGN DEBT

ABSTRACT

Developing countries resort to external borrowing because they do not have the necessary capital accumulation and savings to realize their economic growth and development. External borrowing; to increase the growth rates of the countries, to help the economic development by enabling the accumulation of foreign exchange to meet the import demands of the raw materials and equipment required for industrial production. In addition, while the external debts cause an expansion in the economy in the short term, it may create a burden on the future generations as the principal and interest payments will be realized in the long term. The newly established debt inherited from the Ottoman heritage of the Republic of Turkey also represents an example. Turkey has completed the payment of these debts taken over in 1954. Since the first foreign borrowing was carried out in 1854, the liquidation of these debts lasted 100 years. Therefore, the most important reason for the first generations of the republic to stay away from external borrowing is the long-term debts. In this study the Crimean War, the Ottoman Empire (1854) extending from the first external borrowing during which up to now have received debt adventures impact on Turkey's economy was examined.

Keywords: External debt, Economy of Turkey, the Ottoman debt

Jel Codes: H20, H54, H68

GİRİŞ

Dış kredi; Bir ülkede kamu kesimi ya da özel kesime ait kuruluşların uluslararası mali çevrelerden almış oldukları borçlardır. Ülkenin borç alabileceği kaynakları; diğer dost ülkeler uluslararası mali kuruluşlar ve özel ticari piyasalar şeklinde sıralayabiliriz.(Seyidoğlu, 2002: 123). Dış borçlar ülkeye yeni kaynak girişine neden oldukları için milli gelirden bir artış sağlarlar. Bu artış ekonomide genişletici etki sağlarken aynı zamanda Deflasyonla mücadele de kullanılabilen bir maliye politikası aracıdır. Dolayısıyla gelişmekte olan bir ülkeyi dış borç almaya zorunlu kılan sebeplerin başında belirli bir kalkınma için tasarruf eksikliği gelir. Dış borçlar, bu noksanlığı gidererek yatırımların artırılmasına, belirli bir büyüme ve kalkınma hızına ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Fakat alınan dış borçların faiz oranlarının çok yüksek olması ya da gelişmekte olan ülkenin ödeme kapasitesinin üstünde bir borçlanmaya gitmesi, borçların ödenmemesine ve dış borç krizinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aşırı derecede artan dış borçlar; ülkenin bağımsızlık ve egemenlik hakları açısından da sorunlar çıkarabilmektedir. (Seyidoğlu, 2002: 123) Osmanlı devleti de dış borç almanın bedelini bağımsızlığını ve topraklarını kaybederek ödemiştir. 1854-1923 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin batılı devletlere yoğun bir şekilde borçlandığı ve giderek bir sömürge imparatorluğu haline geldiği dönemdir. Sonuç olarak; tıpkı bir virüsün kısa sürede tüm vücuda yayılarak yok etmesi gibi; dış borçlar da Osmanlı Devletini yok etmiştir. Dünyanın en büyük imparatorluğunun nasıl yok olduğu ve dünya dengelerinde nasıl bir değişime neden olduğu tarihsel süreç içerisinde yerini almıştır. (Dikmen,2010: 137-159) Şüphesiz ki; bu zamana kadar tarihsel süreç içerisinde dış borçlanmamız hakkında sayısız araştırma yapılmış ve makaleler kaleme alınmıştır. Bu çalışma da; Osmanlı Devleti'nin 1854 yılında yaptığı ilk dış borçlanmadan; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllar ve daha sonraki süreçte devlet dış borçlanması incelenmiştir. Dönemleri incelerken daha çok ekonomik krizlerin yaşandığı tarihler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı; ilk dış borçlanmadan son dış borçlanmaya kadar yapılan borçlanmaların Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

1. OSMANLI DEVLETİ'NİN DIŞ BORÇLANMASI

Osmanlı Devleti, emanet ve iltizam yoluyla işlettiği ve yıllığına iltizama verdiği mukataaları, acil finansman sağlamak amacı ile ömür boyu satması anlamına gelen malikâne sistemini 16. Yüzyılın ikinci yarısından sonra uygulamaya koymuştur. Malikâne sisteminin tımar sistemini kapsamaması ve eyaletler düzeyine yaygınlaşması ile birlikte vergi kaynakları Hazineden özel sektöre transfer edilmiş oldu. Eyaletlerinde malikâne sistemine geçmesiyle birlikte eyalet orduları tasfiye olmuş hem askeri etkinlik azalmış hem de devletin vergi gelirlerinde önemli azalmalar yaşanmıştır. Bu gelişmeler zaten var olan bütçe açıklarını daha da artırmıştır. Açıklar önce iç kaynaklarla karşılanmaya çalışılsa da, yeterli gelmeyince dış kaynak arayışları başlamıştır. 1878-1792 savaşlarından sonra 3. Selim mali, ekonomik ve askeri reform arayışlarına girmiştir. Bunun için öncelikle Müslüman ülkelerden, sonrasında ise Hristiyan ülkelerden dış borç bulma girişimleri başlatılmış ama bunların hepsi de başarısız olmuştur. Osmanlı devletinin mali yapısının

bozulmasında iç etkenler olduğu kadar dış etkenlerinde rolü olmuştur. Viyana kuşatmasındaki başarısızlık, Amerika'nın keşfi, İran savaşları sonrasında doğu sınırının kapanması, Akdeniz'de egemenliğin kaybedilmesi gibi nedenler Osmanlı devletinin mali, ekonomik ve sosyal yaşantısında önemli etkilere neden olmuştur. (Ulusoy, 2017: 137) Avrupa merkezli kapitalist sistemde siyasi ve ekonomik olarak ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Osmanlı devleti kapitalist sisteminin gelişmesindeki temel etken olan sanayi devrimine ayak uyduramamıştır. Dönem içerisinde birden fazla ülkeyle yapılan kapitülasyonlar dış ticaret açıklarını artırmış, sanayi devrimi yapan ülkelerle yerli sanayi rekabet edememiştir. 1838 serbest ticaret anlaşması bu süreci hızlandırmıştır. Serbest ticaret antlaşması bir yandan dış ticaret açığını artırırken diğer yandan en önemli vergi kaynağı potansiyelini de ortadan kaldırmıştır. Kapıkulu ocakları kaldırıldı ve yerine ücretle çalışan sürekli askerlik sistemi getirildi. Dolayısıyla devletin mali durumu daha da kötüye gitti. Para taşıyıcıları çare olarak düşünüldü, ama paraya olan güven azaldı ve spekülasyonlar yoğunlaştı. Kısacası hızlı nüfus artışı, askeri teknolojideki yeniliklere ayak uydurulamaması, gelişen ticari yolların dışında kalınması gibi nedenler devletin mali yapısındaki bozulmayı hızlandırmıştır. Bu arada Avrupa devletleri askeri güçlerindeki artışa bağlı olarak artan siyasi etkilerini ekonomik, ticari ve hukuksal ayrıcalıklarını artırmak için de kullanmaya başlamışlardır. 19. Yüzyılın ortalarında sermaye birikimi en üst seviyeye ulaşan İngiltere ve Fransa gibi ülkeler bu kaynaklarını iç piyasalarında yatırım için kullansalardı üretim krizine neden olabilecekti. Bu nedenle söz konusu ülkelerdeki bankerler yabancı ülkelere sermaye transfer etme arayışı içerisine girdiler. Mali bunalıma giren Osmanlı Devleti bu kaynakların transferi için biçilmiş bir kaftandı. Tanzimat hareketleri de bu süreçte olumlu bir ortam hazırlamıştır. Artan bütçe ile dış ticaret açıkları ve bunlara eklenen kırım savaşı harcamaları 1854 yılındaki borçlanmayı kaçınılmaz kılmıştır. 1854-1876 döneminde 16 dış borçlanmaya gidilmiş ve sonunda moratoryum ilan edilmiştir. Yaklaşık 5 yıl süren müzakereler sonunda Duyun-ü Umumiye İdaresi(DUİ) kurulmuş, gelirlerin bir kısmı bu kuruluşa, borç servis yükümlülüklerini yerine getirmek üzere bırakılmıştır. Aslında Duyun-ü Umumiye İdaresi nitel ve nicel özellikleri nedeniyle bir anlamda ikinci bir Maliye Bakanlığı işlevini görmüştür. DUİ kurulduktan sonra da Osmanlı Devleti'nin dış borçlanması devam etmiştir. Bu süreçte bütçe açıklarını finanse etme, eski borçları değiştirme, borç servisi yükümlülüklerini karşılama gibi daha çok verimsiz harcamalar için borçlanmaya gidilmiştir. Fakat demiryollarını finanse etme ve bazı sulama projeleri için altyapıya yönelik borçlanmaların yapıldığına da şahit olunmuştur. (Ulusoy, 2017: 138) 1914 yılında başlayan 1. Dünya savaşında taraf olan ve yenilen Osmanlı Devleti toprakları üzerinde 16 yeni devlet kurulmuştur. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı Devletinden kalan borçların yüzde 73'ünü üstlenmiş, 1933 yılında Paris'te yapılan antlaşmayla Türkiye Cumhuriyetine Osmanlıdan kalan borç toplamı 63 milyon dolar olarak belirlenmiştir. 1954 yılında ödenen son taksitle birlikte 100 yıllık Osmanlı dış borçlanma serüveni sona erdirilmiştir. (Ulusoy, 2017: 138)

1.1 Osmanlı Devleti'nin Dış Borç Teşebbüsleri

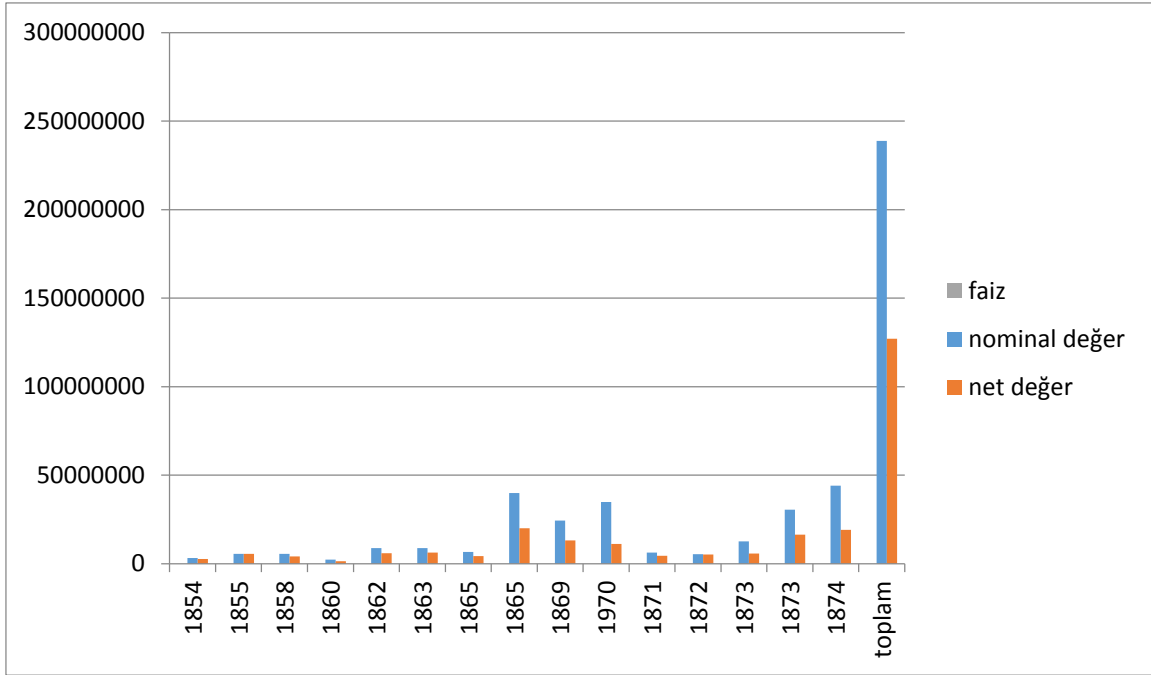
Uzun süredir mali bunalım yaşanmasına, bütçe açığının sürekli kronik hale gelmesine rağmen dış borçlanma için 1854 yılına kadar beklenilmesinin bir takım sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi dış borç almanın Osmanlı padişahlarınca onur kırıcı olarak kabul edilmesidir. Ayrıca şeyhülislam fetvası ile de borçlanmanın mekruh olduğu belirtilmiştir. Osmanlı'nın dış borç almasını geciktiren bir başka neden ise Avrupa devletlerinin Osmanlı imparatorluğunu tecrit etme düşüncesidir. Avrupa devletleri Osmanlı devletinin komşuları ile çarpışabilecek ve komşularına karşı bütünlüğünü koruyabilecek kadar güçlü olduğu sürece yalnız bırakılmasını esas alan bir politika izlemişlerdir. Osmanlı Devleti yöneticileri de dış borçlanmaya olumlu bakmamaktaydılar. (Ulusoy, 2017: 143) Ayrıca Avrupa sermayesi; mali yapının bozukluğu ve bütçe açıkları nedeniyle Osmanlı'nın borç yükümlülüklerini yerine getirmeyeceği endişesini de taşımaktaydı. Osmanlı imparatorluğu söz konusu olan dönemde itibarı zayıf bir ülke olarak kabul edilmekteydi. 1783 yılında Rusya'nın kırımı işgal etmesi ve savaşın kaçınılmaz hale gelmesiyle birlikte mali yapıdaki bozulmanın artması Osmanlı maliye bürokratlarının dış borçlanma fikrini gündeme taşımalarına neden olmuştur. Öncelikle Müslüman ülkelerden borç alınması gerektiği fikri ağır basınca ilk önce Fas elçisinden 14.000.000 kuruşluk bir yardım istenmiştir. Fas yönetimi Osmanlı'yı oyalamış, borç vermemiştir. 1788 yılında yeni bir girişimle Müslüman ülkeler olan Tunus ile Cezayir'den borç istenmiş ve bu taleplerde sonuçsuz kalmıştır. Müslüman ülkelerden borç alamayan Osmanlı Devleti gözünü batılı ülkelere alacağı borçlara çevirmiştir. Daha önce yabancılardan borç alınmasını mekruh sayan şeyhülislam bile zorunluluk karşısında borç alınmasında bir sakınca olmadığını ilan etmiştir. 1789 yılında Hollanda elçisinden, daha sonra İspanya ve İngiltere'den borç istenmiş fakat eşitli nedenlerle bu taleplerde karşılık bulamamıştır. Sorasında ise uzun bir süre dış borçlanma fikri tekrar gündeme gelmemiştir. 1850 yılında Sadrazam Reşit Paşa 27 yıl vadeli, 55.000.000 franklık (o zaman 1 sterlin 25 frank, oda 110 kuruş ediyordu) borç tahvillerini satışa sunmuş 20 milyon frank da toplamıştır. Fakat padişah Abdülmecit dış borç alınmasının Osmanlı'nın saygınlığını zedeleyeceği düşüncesiyle bu borca onay vermemiş, alınan parayı geri iade etmiştir. Dış borç alınmasından vazgeçilme tazminatı olarak 2.200.000 frank ödemeyi kabul etmiştir. (Ulusoy, 2017: 144)

1.2 İlk Dış Borçlanma ve Moratoryumun İlanı

Osmanlı Devleti, ilk dış borçlanmasını Kırım savaşı esnasında savaş giderlerini finanse etmek amacıyla gerçekleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 24 ağustos 1854 tarihinde, Dent, John Hersley, Palmer ve ortakları(Londra) ve Baron Goldschmid ve ortakları(Paris) ile bir borç sözleşmesi imzaladı. Bu anlaşma uyarınca İngiliz ve Fransız piyasalarına Osmanlı tahvilleri ihraç edildi bununla ilk dış borçlanma imzalanmış oldu. Bu borçlanmanın en önemli şartlarından birisi Osmanlı İmparatorluğu'nun bu borç karşılığında Mısır Eyaletinden aldığı yıllık vergi gelirlerini teminat göstermeyi kabul etmiş olmasıydı. (Özdemir, 2009: 46-47) Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dış borçlanması olan 1854 yılı borçlanmasından 1874 borçlanmasına kadar geçen 20 yıllık sürede 15

ayrı borçlanma yapıldı ve toplamda 239 milyon lira borçlanıldı(Eğilmez,2018;130). Bu borçlanmalara kısaca bakmamız yeterli olacaktır.

Grafik-1: Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması(1854-1874 Dönemleri)

Kaynak: Ulusoy, A.(2017). *Devlet Borçlanması*, Kocaeli: Umuttepe yayınları

1854 borçlanmasının safi hasılatının düşük kalması ve devam etmekte olan kırım savaşının masraflarını karşılamaya yetmemesi üzerine aradan kısa bir süre sonra, **27 Haziran 1855'de** yine savaşın finansmanında kullanılmak üzere, önceki koşullara ek olarak, ayrıca harcamaların savaş giderleri için yerinde yapılıp yapılmadığını ve hazine hesaplarını incelemek üzere, biri İngiliz, diğeri Fransız'dan oluşan iki denetleme komiseri atanması suretiyle Osmanlı Devletinde ilk defa yabancıların mali kontrolü başlamış oldu. (Kömürçan'dan aktaran Özdemir: 2009) İstikraza karşılık olarak, Mısır vergisinden artan para ve hükümetin genel gelirleri ile İzmir ile Suriye Gümrük hasılatı gösterilmiştir. (Yeniay'dan aktaran Özdemir: 2009) **1858 ile 1859 Döneminde**, Dent, Palmer ve Ortakları(Londra) eli ile gerçekleştirilen 5 milyon İngiliz Sterlin eşiti 5,5 milyon altın liralık borçlanma için İstanbul Gümrük gelirleri ve ayakbasta hasılatı karşılık gösterilmiştir. Sağlanan 3.784.000 altın lirasının hemen hemen tamamı piyasa değeri yüzde otuz düşmüş olan kaimelerin tedavülden çekilmesi için harcanmıştır.**1860 Tarihindeki Mires Borçlanması**, Osmanlı Türkiye'si ekonomisini ve maliyesinin batılı ülkeler eliyle nasıl istikrarsızlaştırıldığına trajik bir örnek olmuştur. Artık borcu borçla ödeme devamlı hale gelmiştir. (Kurtoğlu, 2017: 125-126) **1862Borçlanması**, 1858 borçlanmasının kaimeleri piyasadan kaldırılmaya yetmemesi üzerine Osmanlı Devleti, yeni bir borçlanma yapmak zorunda kalmıştır. Söz konusu borç antlaşması Londra'daki Devaux ve Ortaklarıyla yapılmıştır. Bu borca karşılık olarak tütün, tuz, damga ve temettü resimleri gösterilmiştir (Yeniay'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014) **1863 Borçlanması**;denk bütçe anlayışı ile hazırlanan

1863 yılında 346,2 milyon Fransız frangı tutan bütçe ödeneklerinin 73,0 milyon Fransız frangı dış ile iç borç taksitleri ve borç faizleri için ayrılmıştı. (Yılmaz'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014)

11 Aralık 1865 Borçlanmasının en önemli teminat karşılığı ağnam resmi olduğundan '*ağnam istikrazı*' adı verilmiştir. Ayrıca teminat olarak Ergani bakır madeni hasılatı, Suriye sergisini ödemeye ayrılan para gösterilmiştir. Osmanlı Türkiye'si mali tarihinde bu ve bundan sonraki borçlanmaların tamamı, eski borçların taksitlerini ödemek ve bütçe açıklarını kapatmak amacıyla kullanıldığında Osmanlı devleti uçuruma doğru sürüklenmeye başlamıştı. (Yeniay'dan aktaran Yavuz: 2009)

1869 yılına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin 1869-1870 bütçesi üç milyon lira açık vermiş ve ödenmesi gereken borç toplamında beş milyon liraya ulaşmıştır. (Yeniay'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014) Bununla birlikte, 1866 yılında çıkan Girit ayaklanmasının bastırılması da Osmanlı Devleti'nde büyük masraflara mal olmuştur. (Baisdell'den aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014) Bu borca karşılık olarak, Adalar denizi, Halep, Adana, Suriye, Yanya, Trabzon, Bosna, Aydın, Menteşe, Konya aşarlarının ve Bağdat gelirlerinin bir kısmı gösterilmiştir. (Kömürcan'dan aktarılan Tunçel ve Yıldırım: 2014)

1870 Borçlanması ile biri İstanbul-Belgrat arasında, diğeri ise Selanik-Avusturya arasında olan 2.000 km'lik iki ana demiryolu hattının yapımı amaçlanmıştır. Hattın inşası için gerekli olan imtiyaz Brüksel bankerlerinden Baron Hirsch'e verilmiştir. (Yeniay'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014).

1871 yılının ocak ayı geldiğinde, Osmanlı Devleti'nin vadesi dolan ancak ödenemeyen dış borç taksitleri toplamı on iki milyona ulaşmıştı (du Velay'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014) Bu dış borçlanma ile Osmanlı Devleti'nin eline 4.577.100 Osmanlı altın lirası geçmiştir. (Suvla'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014)

Dış borçların 1872'deki kupon bedellerinin ödenmesi, Banque Austro-Ottomane ve Osmanlı Bankasının verdikleri avanslarla ödenebilmiştir. Ancak bu avansların ödenebilmesi için yeniden istikraz kaçınılmaz olmuştur. (Kömürcan'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014) Bu borca karşılık olarak Edirne, Selanik ve Tuna vilayetlerinin gelirleri, Anadolu'dan gelen ağnam resimleri gösterilmiştir. (Yerasimos'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014)

Hükümet **1873'te** çıkardığı bir yasa ile 1872 hazine tahvillerini zamanında ödeyemeyeceğini anlayınca, '1873 İkinci Tertip Umumi Borçları' tahvilleri adı altında %5 faizli 22.252.400 liralık tahvil çıkarmıştır. (Yeniay'dan Tunçel ve Yıldırım: 2014)

2 Eylül 1873'te Osmanlı Devleti ile Credit General ve Credit Mobilier kurumları arasında yapılan 694.444.500 franklık istikraz anlaşmasına göre borcun faizi %6 ve itfa bedeli %1 olarak belirlenmiştir. Bu anlaşma ile devletin kasasına giren tutar 374.777.830 franktır. (Yeniay'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014)

İstikraza karşılık olarak, Tuna ve Ankara vilayetlerinin aşarı ile Anadolu ağnamı ve tütün rejisinin gelirlerinin fazlasının bir kısmı gösterilmiştir. (Kömürcan'dan Tunçel ve Yıldırım: 2014)

1874 yılına gelindiğinde, vadesi dolmuş olan taksitler yine ödenememiştir. Osmanlı bankası yeniden Umumi Borçlar tahvilatı çıkarmıştır. Bu yeni istikraza Üçüncü Tertip Genel Borçlar Tahvilatı denilmiştir. (Yerasimos'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014) Bu istikraza Umumi Borçlar denilmesinin sebebi ise, karşılık olarak özel bir gelirin değil devletin genel gelirlerinin gösterilmiş olmasıdır. (du Velay'dan aktaran Tunçel ve Yıldırım: 2014) Nihayet Osmanlı Devleti 1875'te moratoryum ilan

ederek vadesi gelmiş dış borçların ödenmesini belli bir süre için geçici olarak durdurdu. Bununla 1875'in Ramazan ayında 'Ramazan Kararnameleri' ismiyle yeni tedbirler alındı. Bu kararnamelerde borç faizlerinin yarısının ödeneceği, geri kalan yarısının da tahville ödeneceği belirtiliyordu. Ayrıca bir altının değeri 235 kuruştı, bu değer bir anda 900 kuruşa çıkarıldı. Yani bugünkü terminolojiyle Osmanlı Devleti devalüasyon yapmak zorunda kaldı. 1875 yılında bu önlemler yeterli gelmeyince 1876 Nisan ayına gelindiğinde borçların anapara ve faiz ödemelerine son verildi. Özellikle 1874'te ihracat gelirleri 19 milyon sterlinken kısa vadeli borcun 16 milyon sterline ulaşması, oysa devletin gelirinin 22,5 sterlinde kalması, moratoryumun en yakın sebebiydi. (Kıray'dan aktaran Dikmen: 2005) Ayrıca 1869-1875 arasındaki 6 yılda alınan borç tutarı, 1854-1868 arasındaki iki katına çıkmıştı. (Pamuk'dan aktaran Dikmen: 2005) Bu durum 20 Aralık 1881 tarihli 'Muharrem Kararnamesine' kadar devam etti. 1879 yılında yeni önlemler alınması amacıyla 'İdare-i Rüsüm-u Sitte' çıkarıldı. İmparatorluğun en önemli gelir kaynaklarından olan tütün, şeker, tuz, ispirotolu içecekler, ipek gibi gelir gelir kaynaklarından alınan vergiler, Galata Bankerlerine bırakıldı. Bir süre sonra İngiliz ve Fransız hamiller birleşerek borçların tasfiyesi için Osmanlı İmparatorluğuna baskı yapmaya ve projeler hazırlamaya başladılar. Bu nedenle yeni bir yöntem olarak 20 Aralık 1881'de Düyun-u Umumiye İdaresi kuruldu. (Dikmen, 2005: 137-159)

1.3 Düyun-u Umumiye İdaresi

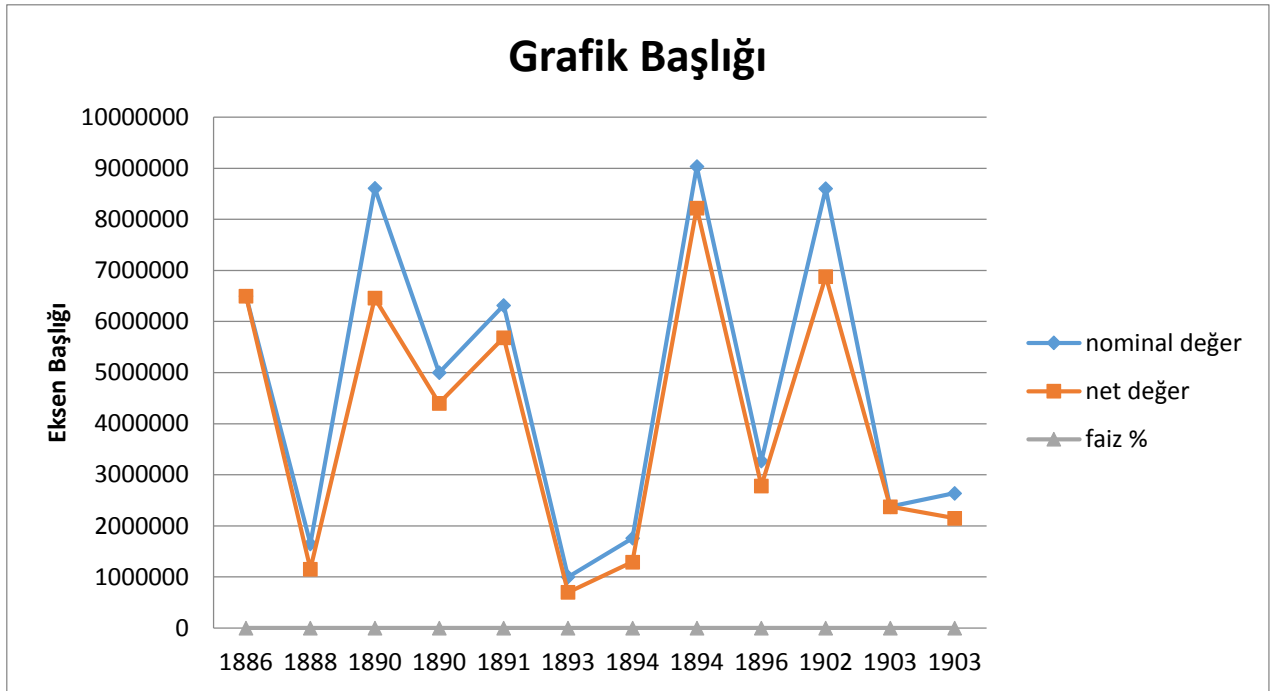
Osmanlı Devleti'nin dış borçlarına 'Düyun-u Umumiye' denilmektedir. İmparatorluk ilk önemli dış borçlanmasını Kırım savaşı sırasında gerçekleştirmiştir. 1854 ile 1874 yılları arasında 15 tertip tahvil çıkartılmış ve bunlar özellikle İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya piyasalarında satılmıştır. İmparatorluk aldığı dış borçları çoğunlukla cari harcamalarda kullanmış ve dolayısıyla bunların mali durumu kurtarıcı bir etkisi olmamıştı. Mali durumda giderek ortaya çıkan bozulmayla birlikte imparatorluk 1875'ten itibaren aldığı borçların faizlerini bile tam ödememeye başladı. Bu durum karşısında, yabancı alacaklılar bağlı buldukları hükümetler kanlıyla imparatorluk üzerinde baskı yarattılar. Nitekim yapılan görüşmeler sonunda İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya gibi alacaklı ülkelerle 1881'de 'Muharrem Kararnamesi' adı verilen bir antlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile tuz ve tütün tekeli, pul, müskirat ve balık avı resmi ile bazı illerin ipek öşründen oluşan belli başlı devlet gelirlerinin, borçlara karşı alacaklılara bırakılması kabul edildi. Muharrem Kararnamesiyle ayrıca bu gelirlerin doğrudan alacaklılar tarafından toplanması kabul edilmiş ve bunun için alacaklı ülke temsilcilerinden ve Osmanlı görevlilerinden oluşan Düyun-u Umumiye İdaresi(DUİ) kurulmuştur. Muharrem Kararnamesi ile Galata Bankerlerine olan borçlarda anlaşma içine alınmıştır. DUİ'in Osmanlı İmparatorluğuna siyasi ve iktisadi anlamda indirilen ağır bir darbe olduğu ortadadır. Yabancı alacaklıların kurduğu bu örgüt, zamanla Maliye Bakanlığından bile daha güçlü bir konuma yerleşmiştir. İmparatorluk DUİ kurulduktan sonrada borçlanmaya devam etmiştir. Cumhuriyet İdaresi, DUİ'ni tanımadı ama dış borçlarını da reddetmedi. Bununla birlikte, Osmanlı borçlarının tamamının Türkiye Cumhuriyetine devri söz konusu olamazdı. Çünkü İmparatorluğun yıkılmasıyla, bağımsızlığına kavuşan birçok ülke vardı. Sonunda dış borçların DUİ tarafından, bu bölgelerden

toplanan vergi gelirleri oranında bağımsızlığına yeni kavuşan ülkeler arasında dağıtılması kabul edildi. 1925 yılında borçların dağıtımıyla ilgili Paris'te yapılan anlaşmada Türkiye'nin payına 84.597.490 TL borç düştüğü kabul ediliyordu. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, dış borç taksitlerini düzenli bir şekilde ve hatta vadesinden önce ödeyerek 1954 yılında, yani ilk dış borç alındıktan tam 100 yıl sonra Osmanlı'nın borçları sona erdirildi. (Seyidoğlu, 2002: 155)

1.4 1881 Yılı Sonrası Dış Borçlanmalar

1881 yılı sonrasında normal borçların dışında konsolidasyon, konversiyon, teminat karşılığı borçlanma ve borçların birleştirilmesi gibi uygulamaların öne çıktığı görülmektedir. Aşağıda 1880-1903 arası borçlanmalara kısaca değinilecektir.

Grafik-2: Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması(1880-1903 Dönemi)

Kaynak: Ulusoy, A.(2017).Devlet Borçlanması. Kocaeli: Umut tepe yayınları, s.153

1886 Gümrükler İstikrazı; Osmanlı devleti muharrem kararnamesinden sonra Osmanlı bankasından aldığı avansları düzenli borç haline getirmek için 1886 istikrazını yapmıştır.**1888 Sayılı Mahi(Balık Avı) İstikrazı;** Osmanlı Almanya'dan aldığı askeri araç ve mühimmat bedelini ödemek için 3 Ekim 1888'de istikraz mukavelesi yaptı. Karşılık olarak DÜ tarafından idare olunan başta balık avı resmi bulunan gelirden, DÜ'ye tahsis olunan tutardan artacak para gösterilmiştir. (Ulusoy, 2017: 152) **1890 Osmaniye İstikrazı;** İç ve dalgalı borçların uzun vadeli dış borca dönüşmesi için Osmanlı bankasının hükümet hesabına çıkardığı Osmaniye tahvilleri adıyla yaptığı 4.999.500 liralık borçlanmadır. Alınan borçların yarısı dalgalı borçların konsolidasyonu için kullanılmıştır. Bu borca karşılık olarak bazı bölgelerin hububat aşarı gelirleri ile gümrük gelirleri gösterilmiştir.**1891 İstikrazı(Borçların Değişimi);** Mısır vergisi teminat gösterilerek; Londra'da Rothscild ve evlatları, Fransa'da Rothscild biladerler ve Osmanlı bankası arasında imzalandı. **1893 Tömbeki İstikrazı;**

Bütçe açıklarını kapatmak amacıyla yapılmış bir dış borlanmadır. **1894 Şark Şimendiferleri İstikrazı**; Rumeli demiryolu imtiyazını alan şirketin Osmanlı devletine verdiği avansları kâğıda bağlamak için çıkarılan istikraz tahvilleridir. Karşılığında Şark demiryolları işletme şirketinin devlete verdiği km. başına asgari 1500 franklık gelir tahsis olmuştur. **1894 İstikrazı(Borçların Değişimi)**; 1854 ve 1871 istikrazlarını değiştirmek amacıyla çıkartılmıştır. Osmanlı Maliyesindeki iyileşme, borçların düzenli ödenmesi ve mali krizden çıkılması daha kolay ve düşük maliyetle borç bulma imkânı sağlamıştır. **1896 İstikrazı**; Almanya'dan alınan silahların bedelini, artan demiryolu garantisi teşvikleri ve kamu harcamalarını karşılamak amacıyla yapılan borçlanmadır. **1902 Gümrük İstikrazı(Borçların Değişimi)**; 1886'da yapılan tahvillerin değiştirilmesi için Osmanlı bankasıyla yapılan anlaşmaya dayalı dış borçlanmadır. **1903 Bağdat İstikrazı**; bu istikraz Konya'dan Basra Körfezine bir demiryolu inşasını finanse etmek amacıyla yapılmıştır. Karşılık olarak bazı illerin aşar vergisi gösterilmiştir. **1903 Borçlanması(Borçların Birleştirilmesi ve Değişimi)**; 1888 yılındaki borç senetlerinin değiştirilmesi amacıyla DeutscheBank'tan 2.640.000 lira borçlanılmıştır. (Ulusoy, 2017: 154) 1881-1903 arası dönemdeki borçlanmalarda faiz oranlarının önceki döneme göre azaldığı görülmektedir. Borçlanma nedenleri arasında bazı kurumlardan alınan avansların borca dönüştürülmesi, eski tahvillerin yenileriyle değiştirilmesi (konversiyon), iç borç ve kısa vadeli dış borcun uzun vadeli dış borca dönüştürülmesi, isyanlar dolayısıyla ortaya çıkan finans ihtiyacını karşılamak, bütçe açıklarını finanse etme gibi üretken olmayan nedenler yer almaktadır. Sadece Konya sulama projesi ve bazı demiryolu projelerinin hayata geçirilmesi gibi altyapı inşa etme amaçlı sembolik dış borçlanmalar yapılmıştır. (Ulusoy, 2017: 155)

1.5 1904-1914 Dönemi Dış Borçlanmaları

Tablo 1: Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması (1904-1914)

Yıllar	Borç Tutarı (Lira)	Ortalama İhraç Fiyatı	Faiz(%)
1904	2.750.000	80	4
1905	5.306.664	81	4
1905	2.640.000	81	4
1906	9.537.000	87.5	-
1908	9.987.000	-	4
1908	4.711.124	85	4
1909	7.000.004	86	4
1910	1.712.304	89	4
1911	1.000.000	84	4
1911	7.040.000	84	4
1913	819.970	-	5
1913	1.485.000	-	5.5
1914	22.000.000	88.75	5
Toplam	75.989.066		

Kaynak: Ulusoy, A.(2017). Devlet Borçlanması, Kocaeli: Umuttepe yayınları, s.156

1904 ve 1914 yılları arasında; 1908-1914 döneminde borçlarının konsolide edilmesi amacıyla borçlanılmıştır.1904, 1905; Almanya'dan alınan askeri malzeme bedellerinin ödenmesi,

Anadolu Şimendiferleri ve Deutsche Bank'a gereken avans giderleri için borçlanılmıştır.1909; oluşan bütçe açıklarının kapatılması için borçlanılmıştır.1911; 8 milyon liraya ulaşan bütçe açıklarının kapatılması amacıyla 7 milyon lira borçlanılmıştır.1913 yılında; gelir elde etmek amacıyla dış borçlanmaya gidilmiştir.1913; borçlanması Konya sulama projesinin finansmanı ve İstanbul tersanesinin ıslahı için 2 ayrı anlaşmaya gidilmiştir. Ayrıca 1903-1914 yılları arasında borçların değiştirilmesi ve kilometre teminatları karşılığı da borçlanma yapılmıştır. (Ulusoy, 2017: 155) 1854 ve 1914 tarihleri arasında 42 ayrı borçlanma yapılmıştır; 16 tanesi 1881'den önce ve 26 tanesi 1881'den sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı Devletinin dış borç yükümlülüklerini ödeyemeyeceğini ilan ettikten sonra kurulan DÜİ döneminde de dış borç alımı devam etmiştir. Gerek 1903'de meydana getirilen değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar, gerekse Muharrem Kararnamesi dışında bırakılan diğer borç ödemeleri Balkanlar'da ve Yakındoğu'daki isyanlara, savaşlara rağmen 1914 yılına kadar düzenli olarak yerine getirilmiştir. (Ulusoy, 2017: 156)

1.6 1914-1923 Dönemi Osmanlı Dış Borçlanması

Osmanlı Hükümeti Muharrem Kararnamesi dışında kalan borç servislerini, karşılayan siyasi güçlülere, isyan ve ayaklanmalara rağmen düzenli olarak ödemeye devam etmiştir. 1914 yılında dış borç toplamı 104.212.000 Osmanlı lirasına ulaşmıştır. (Ulusoy, 2017: 156).Bu borcun büyük bir kısmı DÜİ yönetimi altındaydı. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya savaşında yenilen tarafta yer almış Osmanlı Devleti 1920 yılında imzalanan Servet anlaşmasına göre Türkiye'de 'Uluslararası Maliye Kontrol İdaresi' kurulmuştur. DÜİ'den de Alman ve Avusturyalı üyeler çıkartılmıştır. Servet anlaşması ile Osmanlı Devletinin egemenlik hakkı tamamen Uluslararası Mali bir Komisyona verilmiştir. 1915-1922 dönemleri arasında borç servisi yükümlülükleri DÜİ tarafından gerçekleştirilmiştir. Kurtuluş savaşı yaparak bağımsızlığını duyuran Türkiye Cumhuriyeti devleti DÜİ'ni ve Uluslararası Mali Denetim Komisyonunu tanımadığını ilan etmiştir. Veri koyma ve alma görevinin yeni kurulan TBMM'de olduğu belirtilmiştir. Lozan anlaşmasının yapıldığı 1924 tarihinde toplam borç 161.303.833 altın lirasıdır. 1925 yılında Paris'te yapılan toplantıda Osmanlı borçlarının 16 yeni devlet arasında paylaştırılmasına karar verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı borçlarının yüzde 73.59'u bırakılmıştır. 1929 yılında Dünya Ekonomik Buhranıyla borç geri ödemelerinde sıkıntı yaşanmış, uzun süren görüşmeler sonunda 1933 yılında imzalanan Paris anlaşmasıyla vadeler 30 yıldan 50 yıla çıkartılmış ve borç tutarı 65 milyon dolar olarak saptanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti 1933-1935 yıllarında borç taksitlerini düzenli ödemiş ve 1936 yılında döviz sıkıntısı yaşadığından dolayı borçlar yeni bir ödeme takvimine bağlanmıştır. 1944 yılında kalan borçların biriken döviz stoklarına güvenilerek erken ödenebileceği belirtildi ve 1954 yılında son ödeme yapılarak dış borçlanma süreci sona erdirildi. Sonuç olarak Osmanlı dış borçlanma süreci çok önemli bir sosyal deney olarak, maliye literatürü ve Türk ekonomi tarihindeki yerini almıştır. (Ulusoy, 2017: 157)

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ DIŞ BORÇLANMASI

Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmuş bir devlettir. Genç bir devlet olmasının yanında 80 yıllık geçmişinde çeşitli ekonomik problemler ile karşı karşıya kalmıştır. Bu

ekonomik problemlerin en önemlisi ise borçlanma konusunda yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin borçlanma tarihinde baktığımızda; borçlanma serüvenin Osmanlı Devletinden başlamak zorunda olduğunu görmekteyiz. Çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarındaki dış borçlanma anlayışı Osmanlının acı tecrübelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir.

2.1 Cumhuriyetin İlk Yıllarında Borçlanma (1923-1939)

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra izlenecek ekonomi politikalarını belirlemek amacıyla İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Piyasa eksenli politikalar uygulanması kararı alınmıştır. Devlete özel sektörü tamamlayıcı ve teşvik edici bir yükümlülük yüklenmiştir. Bu kapsamda hem yerleşik hem de dışarıdan gelecek yabancıların serbestçe faaliyette bulunmaları için bazı kolaylıklar sağlanmıştır. İzmir İktisat Kongresiyle şekillenen politikalar bekleneni karşılayamayınca ve dünyaya yayılan ekonomik kriz dalgası yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlayınca 1928 yılından itibaren devletçi politikalar uygulanmaya konmuştur. Bu kapsamda yabancıların ellerindeki şirketlerin millileştirilmesi yoluna gidilmiştir. Millileştirme uygulamaları döviz sıkıntısı yaşanmasından dolayı kısmen borçlanmaya karşılanmıştır. 1928-1933 yılları arasında yapılan millileştirmelerden kaynaklı 1933 yılı sonunda dış borçlar toplamı 84 milyon TL'ye ulaşmıştır. Cumhuriyet döneminde dış borçlanmaya iç borçlanmadan daha önce başvurulmuştur. Dış borçlanmaya 1930 yılında iktisadi cihazlanma amacıyla ABD'den 25 yıl vadeli yüzde 6.5 faizli 10 milyon dolar tutarında borç alınarak gidilmiştir. Ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla yapılan bu borçlanma 'Türkiye'de bir kibrit fabrikası kurulmasına izin verilmesi' karşılığı gerçekleştirilmiştir. (Yaşa'dan aktaran Ulusoy: 2017) Birinci beş yıllık sanayileşme planında bulunan bazı yatırımları gerçekleştirmek için 1934 yılında Sovyet Rusya'dan 27 milyon dolarlık dış borç alınmıştır. Karşılığının geleneksel tarım ürünleriyle ödenmesi düşünülmüştür.(Alpar'dan aktaran Ulusoy:2017) 1938 yılında ise dış ödemede karşılaşılan sorunları ortadan kaldırmak adına 10 milyon ve askeri harcamaları güçlendirmek için de 6 milyon olmak üzere toplam 16 milyon İngiliz Sterlini değerinde dış borç alınmıştır. (Yaşa'dan aktaran Ulusoy: 2017)

2.2 II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1929-1950)

Savaştan önce alınmış olan borçların ödemesine, ödeme planları dâhilinde devam edilmiştir. Ayrıca savaş esnasında borçlanma kolay yapıldığı için Türkiye, bu devreyi borçları artmış olarak sonlandırmıştır. Kısa vadeli borçlar dönem başında ki 58 milyon liralık seviyesinden dönem sonuna gelindiğinde 648 bin liraya düşmüştür. Dönem başına göre uzun vadeli borçlar yüzde 266 oranında artarak 1945 yılı sonunda toplam 356 milyon liraya ulaşmıştır. Bu dönemdeki ilk borçlanma savaşta müttefik olan İngiltere ve Fransa'dan üç taraflı yardım anlaşmasına dayanılarak alınmıştır. Bunun yanında Almanya'dan 1942 yılında alınmış olan borç tamamen silah ve askeri teçhizat temininde kullanılmıştır. (Ulusoy, 2017: 161) Türkiye savaşta taraf olmadığı için rahat bir şekilde dış borç bulabilmiştir. Fakat bu borçlar savunmayı güçlendirmek için kullanılmıştır. Savaş sonrası dönemde, savaş öncesi döneme göre, devletin borçları artmış olsa da borç stoku tehlikeli bir durum arz etmemiştir. Çünkü artış sadece uzun vadeli borçlarda olmuş ve 349 milyon liraya ulaşan altın ve

döviz stoku, o yıllardaki tüm borçları karşılayacak düzeylerde seyretmiştir. 1946 yılında sermaye girişi olmamasına rağmen, dış borç stoku bir önceki yıla oranla yaklaşık yüzde 100 artarak 707,4 milyon lira seviyelerine ulaşmıştır. Bu artışın nedeni Eylül 1946 yılındaki devalüasyondur. Türkiye 1946 yılında ABD'nin Ortadoğu da satışa çıkardığı savaş bakiyesi silah ve malzemeyi satın almak için 10 milyon dolarlık bir kredi almıştır. Ayrıca, Sovyet saldırısı korkusu nedeniyle Türkiye'nin ısrarı ile ülkemize yapılan yardım ve verilen kredilerde de artış yaşanmıştır. Türkiye IMF'e üye olduktan sonra 1947 yılında ilk kredi olarak 5 milyon dolar almıştır. 1948 yılında ABD hükümetinden 24 milyon dolar, 1950 yılında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasından (IBRD) 25,4 milyon dolar ve Avrupa Tediye Birliğinden 55 milyon dolar tutarında kredi alınmıştır. (Evgin'den aktaran Ulusoy: 2017) Savaş sonrası dönemde dış borçlarımız içerideki ve dışarıdaki para operasyonları sonucunda sürekli dalgalanmalara maruz kalmıştır. Dönem sonuna gelindiğinde dönem başına göre borçlarda önemli bir artış yaşamıştır. 1945 yılı sonunda 356 milyon TL olan dış borç toplamı yüzde 218 oranında artarak 1950 yılı sonunda 775 milyon lira seviyesine ulaşmıştır. Savaşa katılmayan bir ülkenin, döviz stoku olmasına karşın, dış borçlarının artması borç yönetimi politikalarının başarısızlığı olarak kabul edilmektedir. (Açba'dan aktaran Ulusoy: 2017)

2.3 1951-1960 Dönemi Dış Borçlanması

1950 yılında yaşanan iktidar değişikliğiyle izlenmekte olan ekonomi politikalarında da farklılıklar olmuş ve yoğun bir liberalleşme sürecine girilmiştir. Yapılan bu politika değişikliği devletin dış ekonomik ilişkilerine de yansımakla birlikte Cumhuriyet tarihinin en yoğun borçlanma dönemlerinden birisi başlamıştır. Dönemin hükümeti, OECD'nin dış ticarete yüzde 60 liberasyon yapın önerisini kabul etmiştir. Bunun yanında özel sektör sanayi yatırımlarının, kredi ve taban fiyatlarıyla tarım sektörünün dış kredilerle desteklenmesi öncelikli programlar arasına alınmıştır. Aynı zamanda 1950 yılında yabancı sermayeyi teşvik kanunu çıkartılmıştır. 1954 yılında kapsamlı bir teşvik kanunu çıkartılmasına rağmen 1950-60 döneminde yabancı sermayeye girişi beklenen düzeyin çok gerisinde kalmıştır. Bu dönemde dış borçlarımız büyük çeşitlilik kazanmış, ödeme şekli ve borcun devletle ilgisinin içeriği açısından çok karışık bir kredi sistemi ortaya çıkmıştır. Batı ülkeleriyle entegrasyona yönelik politikaların uygulanması Türkiye'nin kredi bulma fırsatlarını arttırmıştır. Bu dönemde orta ve uzun vadeli dış finansman kaynakları Amerika ve Uluslararası Mali kuruluşlardan karşılanmıştır. Karşılanan kaynaklar kömür ve enerji ile ilgili alt yapı projelerinin finansmanı için kullanılmıştır. (İnce'den aktaran Ulusoy: 2017) Ayrıca Dünya Bankası da ülkemizde kurulan Sınai Kalkınma Bankasının finansmanına katkı sağlamıştır. (Ulusoy, 2017: 163) Bir süre sonra yardımların kesilmesi, göreceli olarak daha yüksek maliyetli, kısa vadeli ve yüksek faizli kredilere başvurmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Türkiye'nin 1950-1960 dönemindeki borçlarının gelişimine bakıldığında dönem başı ve dönem sonu itibarıyla dış borçlarda önemli artışlar olduğu görülecektir. Sonuç olarak 1950-1960 döneminde dış borçlanmada sorun olacak seviyelerde bir artış gerçekleşmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde borçlar çeşitlilik kazanmıştır. Borçların verimli alanlarda kullanılmaması, gittikçe daha yüksek maliyetlerle ve borç geri ödenmesi için borçlanmaya

gidilmesi şeklindeki süreç ekonomik koşulları son derece kötüleşmiştir. Ekonomik büyüme hızı azalırken enflasyon ile dış ticaret açıkları artmış ve döviz rezervleri erimiştir. Sonuçta borç yükü ağırlaşmış, Türkiye Cumhuriyetinde ilk defa borç yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği (moratoryum) açıklanmıştır. 4 Ağustos 1958 yılında OECD, IMF ve ABD hükümetiyle Türk hükümeti arasında ‘İstikrar Programı’ hususunda anlaşmaya varılmıştır. İstikrar önlemleri çerçevesinde yeni bir ödeme planı üzerinde anlaşarak borçların bir kısmı ertelenmiş ve yeni kredi elde edilmesi imkânı doğmuştur. 1958 yılında alınan istikrar tedbirleriyle IMF reçetelerinin Türkiye’deki ilk uygulaması başlamıştır. (Ulusoy, 2017: 164).

2.4 1960-1980 Döneminde Dış Borçlanma

1960 Askeri müdahalesiyle birlikte yeni bir döneme girilmiştir. 1960 Askeri Müdahalesinden sonra yönetimi devralan hükümet ekonomik ve mali problemlere ağırlık vermiştir. Bu dönemde de hükümetlerin döviz ihtiyacını artıran nedenler devam ettiği için borçlanma da devam etmiştir. Yüksek düzeylere ulaşan dış borç servisi yanında ekonomik kalkınmayı devam ettirmek için gerekli döviz ihtiyacını karşılama düşüncesi borçlanmada önemli gerekçelerden birini oluşturmuştur. (Ulusoy, 2017: 167)

1960’lı yıllarda yeniden borçlanma sürecine girilmesi ekonomiye ağır bir yük yüklemiştir. 1950-1960 yılları arasında hükümetlerden sağlanan dış krediler toplam borç stoku içerisinde önemli bir paya sahipken, 1960’lı yıllarda özel yabancı sermaye transferleri ve konsorsiyumlardan sağlanan dış kredilerin öneminin arttığı gözlenmiştir. 1967 yılında Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulaması başlatılmıştır, 1978 yılında aşırı döviz yüküne neden olmasıyla DÇM uygulamasına son verilmiş ve bu borçlar dondurularak ertelenmiştir. 1969 sonu itibariyle toplam dış borç tutarı 2.541 milyon dolardır. Bu stok miktarı 1960 yılı sonrasındaki 1.138 milyon dolara kıyaslandığında yüzde 123 oranında bir artışı ifade etmektedir. (Ulusoy, 2017: 168)

Tablo 2:Dış Borçların Gelişimi (1973-1980)

Yıllar	Kısa Vadeli Borçlar	Orta ve Uzun Vadeli Borçlar
1973	279	2.984
1974	223	3.722
1975	1.155	3.325
1976	3.051	3.838
1977	6.093	4.725
1978	7.176	6.618
1979	3.556	10.040
1980	2.480	12.700

Kaynak: Ulusoy, A. (2017). Devlet Borçlanması. Kocaeli: Umut tepe yayınları, s.171

2.5 1980-1990 Döneminde Dış Borçlanma

Tablo 3:Dış Borçların Gelişimi(1980-1990)

Yıllar	Dış Borç	Dış Borç Hızı	Kısa Vadeli Borç	Orta ve Uzun Vadeli Borç
1980	15.734	-	2.505	13.229
1981	16.627	5.6	2.179	14.448
1982	17.858	7.4	1.764	16.094
1983	18.814	5.3	2.281	16.533
1984	20.823	10.6	3.180	17.643
1985	25.660	23.2	4.759	20.901
1986	32.206	25.5	6.349	25.857
1987	40.326	25.2	7.623	32.703
1988	40.722	0.9	6.417	34.305
1989	41.751	2.5	5.745	36.006
1990	49.035	17.4	9.500	39.535

Kaynak: Ulusoy, A. (2017). Devlet Borçlanması. Kocaeli: Umut tepe yayınları, s.17

24 Ocak 1980 ekonomik önlemler paketi ile birlikte ekonomi politikasında (kalkınma stratejisi) bir dönüşüm yaşanmıştır. İthal İkameci politikalar yerine dışa dönük ve ihracatı teşvik eden sanayileşme politikası kabul edilmiştir. Kabul edilen bu politika; ithalatın liberalizasyonunu, ihracatın teşvikini ve kambiyo kurundaki serbestleşmeyi barındırmaktaydı. (Ulusoy, 2017: 171) İhracatın teşvik edilerek Türkiye ekonomisinin dışa açılması, döviz darboğazları ve dış borçlarla ilgili önemli bir gelişmeydi. İhracatla birlikte turizm ve işçi dövizini teşvik edici politikalar da uygulamaya konulmuştur. Dış borç ödemelerinin aksatılmadan yapılması ve uygulanan ekonomik politikalar dış borçlanma kabiliyetini daha da arttırmıştır. Dış borçların vade yapısına bakıldığında ise; söz konusu dönemde toplam borçlar içinde orta ve uzun vadeli borçların payı azalırken, kısa vadeli borçların payı artmıştır. 1980 yılında toplam borçlar içinde yüzde 15 olan kısa vadeli borçların payı, 1990 yılında yüzde 19'a çıkmıştır. Kısa vadeli borçların toplam borç içindeki payının artması ülkeyi borç geri ödeme sorunuyla karşı karşıya bırakabileceği için tehlikeli bir süreçtir. Dolayısıyla borç yapısının orta ve uzun vadeli borçlar lehine olması daha sağlıklı bir borç yönetim politikasıdır. Dış borçların dağılımı, borç verenler yani alacaklılar açısından incelendiğinde ise; borçlanmanın uluslararası kuruluşlar, ikili anlaşmalar, ticari bankalar ve özel alacaklılardan karşılandığı görülmektedir. 1980-90 döneminde hazine ve bankalar dışında TCMB'nin da uluslararası piyasalardan gerçekleştirdiği sendikasyon kredileri dış borç artışında bir başka nedendir. TCMB borcunun 1980 yılında 3,2 milyar dolar düzeyinden 1990 yılında 7,3 milyar dolar düzeyine çıktığı görülmektedir. 1980-90 döneminde dış borçların GSMH'ye oranı da giderek artan bir seyir izlemiştir. Bu oranın yüzde 50'leri geçmesi borçlanmanın ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini göstermektedir. 1980'lerin ikinci yarısından sonra bu oran yüzde 50'yi aşmıştır. Bu durum aynı zamanda ilerdeki borçlanma imkânlarımızı da sınırlandırmıştır. Bu dönemde cari işlemler açıklarını kapatmak ve vadesi gelen borçları ödemek için borçlanılmıştır. Türk lirası mevduatlarının sürekli artması da dış borç artışında önemli nedenlerden biri olmuştur. Dış borç stokunun artması borçların geri ödenmeme riskini de arttırmaktadır. Türkiye açısından böyle bir riskin olup-olmadığını dış borç

ödeme kapasitesinin önemli bir ölçütü olan dış borç anapara ve faiz ödemeleri toplamından oluşan dış borç servisine göre değerlendirebiliriz. Dış borç servisinin GSMH'ye oranı ise yükümlülüklerin ne derece yerine getirildiğini değerlendirmek için önemli bir göstergedir. Değerlere bakıldığında dış borç ihracat oranının söz konusu dönemde çok değişmediği, yüzde 25-30 aralığında seyrettiği söylenebilir. Dış borçların dönem içinde ekonomik büyümeden hızlı arttığı ve dış borç/GSMH oranının yüzde 26 düzeyinden 1987'de yüzde 60'lara kadar çıktığı görülmektedir. Dış borç servisi/ihracat oranı da yüksek seviyelerde seyretmiş, Dünya Bankası ve IMF'in eşik değer olarak belirledikleri yüzde 30'lar seviyesini geçmiştir. (Ulusoy, 2017: 172-176)

2.6 1990-2000 Döneminde Dış Borçların Gelişimi

Tablo 4: Dış Borç Stoku ve Artışı

Yıllar	Kısa Vadeli Borçlar	Orta-Uzun Vadeli Borçlar	Toplam Dış Borç	Artış Hızı
1991	9.117	44.506	53.623	2.6
1992	12.660	45.935	58.595	10.1
1993	18.473	52.039	70.512	21.1
1994	11.187	57.518	68.705	-2.6
1995	15.500	60.448	75.948	11.5
1996	17.072	62.227	79.299	10.3
1997	17.691	66.665	84.356	6.6
1998	20.774	75.577	96.351	14.1
1999	22.921	80.202	103.123	5.0
2000	28.301	90.301	118.602	1.6

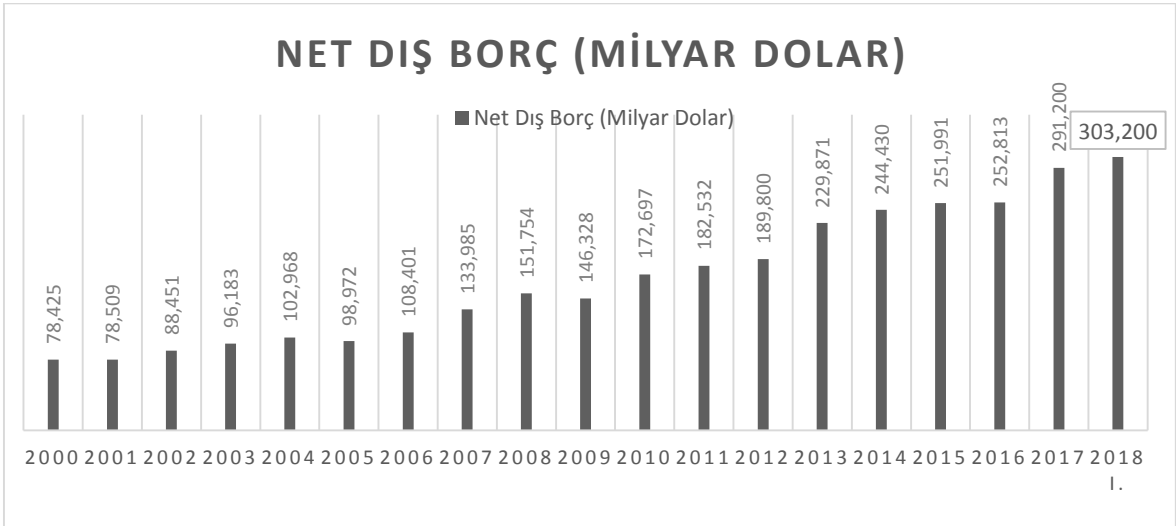
Kaynak: Ulusoy, A. (2017). Devlet Borçlanması. Kocaeli: Umut tepe yayınları, s. 179

Dış borç sorunu, temelde yurtiçi tasarruf eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu eksiklik giderilemediği için, Türkiye'nin dış borçları 1990'lı yıllarda da artmaya devam etmiştir. (Ulusoy, 2017: 176) 1990 yılı sonrasında finansal piyasalarda ucuz fon bulma olanağının olması dış borç ödemelerini kolaylaştırmıştır. Böylece dış borçlarımız artmaya devam etmiş ve borcun borçla ödendiği bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Borç stokunun sürekli olarak artması TL'nin aşırı değerlenmesine sebep olmuştur. 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisi, ABD ve Japonya'da uzun süre yaşanan durgunluktan, Güney Doğu Asya ve Rusya krizinden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Çünkü bir yandan dünya ticareti daralmış diğer yandan ise dünya finans piyasalarından borçlanma maliyeti artmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin borç servisi ve cari işlem açıklarından dolayı ihtiyaç duyduğu dış borçlanma maliyeti artmış, borç yükü daha da ağırlaşmıştır. 1993 yılı sonuna kadar Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin (KKBG) sürekli olarak yükselmesi finansman ihtiyacını artırmıştır. 1993 sonu ve 1994 yılı başında uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu

düşürmeleri ekonomiyi derinden sarsmış ve krize sürüklemiştir. Ekonominin içine düştüğü kriz Türkiye'nin itibarını zedelemiş ve uluslararası piyasalardan borç bulma olanağını da azaltmıştır. Yaşanan ekonomik krizin üstesinden gelinmesi amacıyla 5 Nisan istikrar önlemleri uygulamaya konmuştur. IMF ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde uygulamaya konulan yapısal uyum politikaları ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir; sıkı maliye politikaları, bütçe açığının ve borçlanmanın ihtiyacının azaltılması, gümrük duvarlarının düşürülüp ithalatın liberalize edilmesi, finansal (mali) baskının kaldırılması, sermaye hareketlerinin liberalleşmesi, özelleştirme ve vergi reformu yapılması gibi. 5 Nisan kararlarının uygulanmasıyla programın ilk yıllarında ekonomide kısmi iyileşme görülmüştür. 1994 krizinin ortaya çıkmasıyla dış borçlanma olanağını sınırlandırmış ve dış borçlar yüzde 2,6 oranında azalmıştır. 5 Nisan 1994 istikrar önlemleriyle krizin bir ölçüde atlatılmasıyla tekrar borçlanabilme imkânı bulmuştur. Takip eden yıllarda ise borçlar tekrar artış eğilimine girmiştir. Dönem içinde dış borçlardaki en hızlı artış 1993 yılında gerçekleşmiştir (yüzde 21,1). 1994 yılında dış borç stoku azalmış, 1997 yılında artış hızı düşük olmuş ve yine 1998 yılında yüzde 14,1 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. Borçlanmada en hızlı artışın gerçekleştiği 1993 yılında KKBG/GSMH oranı da yüzde 12 gibi rekor seviyelere ulaşması kamu açıklarıyla borçlanma artışı arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koymaktır. Dönemin başında (1991 yılı) 50.489 milyar dolar olan dış borç stoku 2000 yılı sonu itibariyle 118,6 milyar dolara ulaşmıştır. (Ulusoy, 2017: 177-178)

3. 2000'Lİ YILLARDA DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ

Grafik 3: Net Dış Borç Stoku (2000-2018)

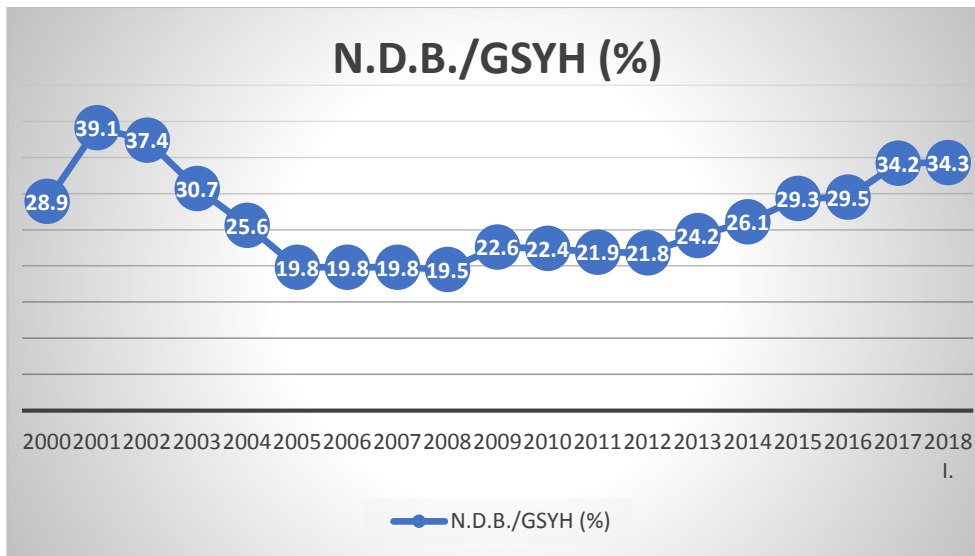
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2018

Türkiye Ekonomisi kronik ve yüksek düzeyde seyreden enflasyon sorununu çözememiş, kamu iç borç stoku ağırlaşmış, bankacılık sektörü kırılganlaşmış bir yapıyla 2000'li yıllara girmiştir. Özellikle enflasyonu indirmeye kurgulanmış bir istikrar programı uygulanmaya konmuştur. 19 Şubat 2001'de Başbakanın 'devlet yönetiminde kriz var' açıklamasıyla mali piyasalarda panik başlamış, ulusal parayı savunmak için faizlerin rekor seviyelere ulaşmasına göz yumulmuştur. Buna rağmen

döviz talebi durmamış ve Merkez Bankası 20-21 Şubat tarihlerinde 5 milyar dolarlık döviz satmak zorunda kalmıştır. Kamu bankalarının likidite ihtiyacını karşılanmaması ödemeler sistemini kilitlemiştir. Bankaların iflasını önlemek amacıyla da Türk lirasının diğer paralar karşısında değeri dalgalanmaya başlamıştır. Mayıs 2001’de IMF ile yeni bir stand-by anlaşması yapılarak ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş’ adını taşıyan bir program yürürlüğe konulmuştur. IMF ve Dünya bankasından gelen kredilerle program desteklenmiş ve kriz büyük ölçüde denetim altına alınabilmiştir. Program Şubat 2005’te sona ermiştir. (Ulusoy, 2017: 179)

2000 yılında net borç stoku 78.425 milyar dolardır. Net dış borç stokunu GSYH’ye oranlandığında yüzde 28,9’dur. 2001 yılına gelindiğinde ise net dış borç stoku 78.509 milyar dolar olurken yaşanan krizden etkisinden dolayı GSYH’ye oranlandığında yüzde 31,1’e yükselmiştir. 2002-2003-2004 yıllarında net dış borç stokları 84.451 milyar dolar, 96.183 milyar dolar, 102.968 milyar dolara artmıştır. Net dış borç stokunu GSYH’ye oranlandığında ise sırayla yüzde 37,4-30,7-25,6’a düşmüştür. Kısaca 2002-2004 yılları arasında net dış borç stoku artarken GSYH’ye oranlandığında daha düşük yüzdeler hesaplanmıştır. 2005 yılında net dış borç stoku 98.972 milyar dolara gerilerken GSYH’ye oranı da yüzde 19,8’e gerilemiştir.

Grafik 4: Net Dış Borç Stoklarının GSYH’ye oranları (2000-2018)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2018

2006-2007-2008 yıllarında net dış borç stoku 108.401 milyar dolar, 133.985 milyar dolar ve 151.754 milyar dolara yükselmiştir. GSYH’ye oranı ise yüzde 19,9-19,8-19,5 olarak hesaplanmıştır. Yaşanan küresel kriz 2009 yılında büyük bir hasar yaratmıştır. Bu yüzden net dış borç stoku 146.328 milyar dolara düşerken GSYH’ye oranı yüzde 22,6’ya yükselmiştir. 2010-2011-2012 yıllarında bu etki azalmaya başlamıştır ve net dış borç stoku 172.697 milyar dolar, 182.532 milyar dolar ve 189.800 milyar dolara artarken GSYH’ye oranı yüzde 22,4-21,9-21,8’e düşmüştür.

2013-2014 yıllarında net dış borç stoku 229.991 milyar dolar, 244.430 milyar dolara ulaşmıştır. Net dış borç stoklarını GSYH’ye oranlanması sonucu yüzde 24,2-26,1 sonuçları elde

edilmiştir. Buna göre net dış borç stoku artarken GSYH'ye oranları düşmüştür. 2015-2016-2017 yıllarında net dış borç stoku sırasıyla 251.991 milyar dolar, 252.813 milyar dolar ve 291.200 milyar dolara yükselmiştir. Net dış borç stoklarını GSYH'ye oranladığımızda ise yüzde 29,3-29,5-34,2'ye yükselmiştir. Son olarak 2018 I. Çeyrekte net dış borç stoku 303.200 milyar dolara ulaşırken GSYH'ye oranı 34,3'e çıkmıştır.

SONUÇ

Dış borçlanma sürecine baktığımızda; borçlanmaya karşı olumsuz görüşlerin olmasına rağmen teşebbüslerde bulunulmuş ancak 1854 yılına kadar dış borçlanmaya gidilmemiştir. Osmanlı Devleti ilk dış borçlanması olan 1854 yılı borçlanmasını artan savaş ihtiyaçlarını finanse etmek amacıyla almak zorunda kalmıştır. Alınan bu ilk dış borçla birlikte Osmanlı Devleti dış borçlanma süreci tarih literatüründeki yerini almıştır.

1854 sonrası 21 yıllık dönemde imparatorluk aşırı derecede bir borçlanmaya giderek mali iflasa kadar sürüklenmiştir. Bu iflas Osmanlı İmparatorluğunun mali, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan yıpranmasına neden olmuştur. Gelecek nesiller ve günümüz Türkiye'si için ders çıkarılması gereken acı bir tecrübe olarak yerini almıştır. Ekonomik yapının giderek bozulmasında önemli bir paya sahip olan dış borçlanmalar bir yandan Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına zemin hazırlarken bir yandan da Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasında paya sahiptir. 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti yapılan bir anlaşmayla Osmanlı borçlarının büyük bir kısmını ödemeyi kabul etmiştir. Yeni kurulan devletin ilk yıllarında borçlanmadan uzak durmasının nedeni Osmanlı'dan kalan dış borç yükümlülüğü olmuştur. Cumhuriyetin ilanından II. Dünya Savaşına kadar geçen dönemde; yeniden bir borçlanmaya gidilmeyerek, borç taksitlerinin zamanında ve hatta vadesinden önce ödenmesiyle bilinçli bir dönemden geçilmiştir. Fakat II. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle Avrupa ülkelerinde artan sanayileşme hareketlerine ayak uydurulamamıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyetinin yeni ekonomi politikalarına ihtiyacı doğmuştur. Sonuç olarak 1950-1958 arası dönemde moratoryum ilan edilmiştir. 1980 ve sonrası yıllarda askeri yönetimin başa geçmesiyle birlikte dış borçları artırıcı girişimlerde bulunulmuştur. Dış borç sorunu, temelde iç kaynakların eksikliğinden doğmaktadır. 1990 sonrası dönemde ise artan iç borçların karşılanabilmesi için dış borçlanmaya başvurulmuştur. Borcun borçla kapatıldığı bu dönemde kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin notunu düşürmesiyle birlikte yaşanan kriz 2000'li yıllara kadar etkisini sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti 2000'li yıllara yüksek oranda enflasyon ile bankacılık sektörünün aşırı borçları nedeniyle kötü bir başlangıç yaparak girmiştir. Bu durum 2001 krizinde etkisini göstermiş, buna karşı ciddi tedbirler alınmış ve gerekli ekonomi programlarıyla birlikte daha iradeli bir dönemden geçildiği görülmüştür. Son olarak günümüz Türkiye'si açısından her geçen gün hızla artmaya devam eden borç stokunun ancak gerekli yapısal reformlarla ve tüketen değil üreten bir toplumla azaltılabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Dikmen, N. (2005). *Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları*, 19 (2), 137-159
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kurtoğlu, R. (2017). *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, İstanbul: Destek Yayınları
- Özdemir, B. (2009). *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara: Desen Ofset
- Özdemir, B. (2010). *Osmanlı Devletinde Dış Borçlar*, Ankara: Maliye Bakanlığı
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Güzem Can Yayınları
- Tunçel, A. K. , Yıldırım, M. (2014). *1854-1874 Döneminde Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması: Kaç Milyar Dolar Osmanlı Devletinin İflasına Neden Oldu?* 16(1), 1-26
- Yavuz, A. (2009). *Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler*, 1(20), 203-226

IRAK MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MESLEK ETİĞİNE YÖNELİK TUTUMLARI: DUHOK ÖRNEĞİ

Mustafa AY¹

Radhwan Maqsood Ahmed SLEVANİ²

ÖZ

Muhasebe meslek etiğinde şahsi eğilimlerden ziyade toplumsal fayda ön plandadır. Bu nedenle kişisel yargılara göre değişen etik değerler yerine muhasebe mesleğinde, hem dünya genelinde hem de Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının uyması gereken genel etik ilkeler bulunmaktadır. Bu etik ilkelere göre hareket edildiği ölçüde mesleki kalite yakalanarak yüksek standartlarda kamu hizmeti verilebilecektir. Nitekim muhasebe mesleğinde etik ilkelere önem verilmemesinden dolayı geçmişte Enron vb. vakalar yaşanmış, bu vakalar kamuoyunun muhasebe mesleğine olan güvenini sarsmıştır. Dolayısıyla muhasebe meslek etiği ilkeleri sıradan ahlak kurallarından daha yüksek bir ideale işaret etmektedir. Hizmet kalitesini korumak açısından da muhasebe meslek mensuplarının etik ilkelere uygun olarak hareket etmeleri önemlidir.

Bu bağlamda yapılan çalışmanın temel amacı, Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda muhasebe meslek etiği ile ilgili öncelikle bir kavramsal çerçeve sunulmuş, etik ilkelerin muhasebe mesleğindeki öneminden bahsedilerek, dünyadaki ve Türkiye’deki uygulamalardan bahsedilmiş, Irak’ın Duhok Kasabasında yapılan bir uygulama ile de Irak’taki muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarına ışık tutulmuştur ve 26 sorudan oluşan bir anket çalışması yapılmıştır. Meslek mensuplarına ait kişisel bilgilere ise kişisel bilgi formu ile ulaşılmıştır.

Betimsel yöntemin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre, Iraklı muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarında cinsiyetin herhangi bir etkisinin olmadığı, bireylerin buldukları yaş aralıklarının, eğitim düzeylerinin ve çalışma sürelerinin ise meslek etiğine yönelik tutumları üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Meslek Etiği, Muhasebe Meslek Mensupları, Etik İlkeler.

¹Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, may@selcuk.edu.tr

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ridwan.mesud@yahoo.com

ATTITUDES OF THE MEMBERS OF ACCOUNTING PROFESSION IN IRAQ TO PROFESSIONAL ETHIC: DUHOK SAMPLE

ABSTRACT

Social benefit are more forefront than personal tendencies at Accounting Profession Ethic. Therefore, there are general ethic principles which should be obeyed by the accountants from both Turkey and in overall the world and which are instead of changing ethic values subject to personal judgments. Professional quality will increase as far as acting subject to those ethic principles and so public services will be able to be given in high standards. Hence, cases like Enron etc were lived in the past because of not giving importance ethic principles in accounting profession and such cases betrayed the trust of public opinion against to accounting profession. Therefore, ethic principles of accounting profession point out higher ideal than ordinary moral principles. Regarding to keep service quality, it is too important for the accounting profession members to act subject to ethic principles.

In this regard, the main objective of performed study is to examine attitudes of Iraq accounting profession members against to profession ethic. In line with this purpose, first of all a conceptual frame work about accounting profession ethic has been submitted, importance of ethic principles at accounting profession was mentioned and applications in Turkey were mentioned and then thanks to an application in Duhok Town of Iraq attitude of Accounting profession members in Iraq against to accounting profession ethic was enlightened and finally a survey study including 26 questions was applied. Personal information of profession members was accessed through Personal Information Form.

According to the result of the study in which descriptive method was used, it has been concluded that there is no affect of gender on profession attitude of Accounting Profession members in Iraq but age range, education levels and working periods of individuals are affective on their attitudes about profession ethics.

Key words: Ethic, Profession Ethic, Accounting Profession Members, Ethic Principles.

GİRİŞ

Meslek etiği, bir mesleğin doğru, düzgün ve kamu vicdanına uygun şekilde yürütülmesi bakımından oldukça önemlidir. Günümüzde hem iş dünyasında hem de muhasebe dünyasında mesleki etik temel şart haline gelmiştir.

Diğer meslek dalları ile karşılaştırıldığında toplumsal hizmet ve toplumsal çıkarları koruma anlamında muhasebe mesleğinin ayrı bir yeri vardır. İşte bu nedenle muhasebe meslek mensuplarının etik değerlere göre hareket etmeleri hem toplumsal güven kazanmaları hem de mesleğin saygınlığını korumaları açısından önemlidir. Bu bağlamda muhasebe meslek etiği; hem kanunlar hem de toplumsal değer yargıları baz alınarak güvenilir bilginin kamuoyuna sunulması ve bu mesleği icra ederken ilişkide bulunulan müşteriler, kuruluşlar, meslektaşlar ve topluma karşı uyulması gereken kuralların bir bütünüdür denebilir.

İş dünyasında muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönlendiren kişisel nedenler ve kişisel olmayan nedenler bulunmaktadır. Kişisel nedenlerin başında kişinin, değerleri, öncelikleri, tecrübeleri ve demografik özellikleri gelmektedir. Kişisel olmayan nedenlerin başında ise işletme idaresinde algılanan etik farkı, haksız rekabet ve çalışılan kurum ya da iş yapılan taraf ile yaşanan karşılıklı güvensizlik gelmektedir. Her ne sebeple olursa olsun etik dışı davranışların önüne geçmek adına ulusal ve uluslararası düzeyde uyulması gereken etik ilkeler bulunmaktadır. Muhasebe mesleğinden de beklenen faydanın elde edilebilmesi, kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesinin önüne geçilerek mesleki itibarın korunması adına dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış gibi temel muhasebe ilkeleri bulunmaktadır. Fakat bu noktada muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine karşı tutumları önem arz etmektedir. Yani bu ilkelerin bir kurum ya da kuruluşta bir kural şeklinde yer almasından ziyade meslek mensuplarının konuya ilişkin tutumunun değiştirilmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla yapılan çalışma, Irak'taki muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarını incelemesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünüldüğünden önemli görülmektedir. Nitekim literatüre bakıldığında genellikle Türkiye'nin belli şehirlerine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yurt dışındaki bir bölgeyle alakalı yapılan çalışma sayısı ise yok denecek kadar azdır. Yurt dışında gerçekleştirilen bir araştırmanın Türkiye'deki araştırmacılara alanla ilgili bir kıyas yapma imkânı sunarak ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışma beş bölüme ayrılarak incelenmiştir. Birinci bölümde konuya bir temel oluşturmak açısından etik ve meslek etiği gibi konuyla alakalı temel kavramlar açıklanmış, etik teoriler ve etik davranışları etkileyen faktörler üzerinde durularak meslek etiğine duyulan gereksinim ile meslek etiğinin meslek yaşamı üzerindeki etkisi irdelenmiştir.

İkinci bölümde ise muhasebe mesleğinde etik konusuna değinilerek muhasebe meslek mensuplarının sahip olması gereken özelliklerden, temel muhasebe meslek etiği ilkelerinden, meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönlendiren kişisel ve kişisel olmayan nedenlerden bahsedilmiştir. Ayrıca muhasebe meslek etiği ile ilgili uluslararası düzenlemeler ile Türkiye'deki ve Irak'taki düzenlemeler anlatılarak bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Irak'ın Duhok Kasabası'nda gerçekleştirilen uygulamaya yer verilmiş, dördüncü bölümde uygulamanın bulguları ve yorumları açıklanırken, beşinci bölümde ise çalışmanın sonuç ve önerileri açıklanmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMA

Aymankuy ve Sarioğlan (2005)'in "Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama" isimli çalışmalarına göre Balıkesir il merkezindeki muhasebe meslek mensuplarının genel olarak eğitim seviyelerinin yüksek olmasına karşın, etik kavramının, felsefi açıdan, mesleki yaşamda uygulanması ve uygulanabilirliği konusunda fikir farklılıkları yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının %47,5'i muhasebe meslek mensuplarının etik kuralları benimsediklerini, % 42,5'i ise etik kuralların meslek mensupları tarafından benimsenmediğini belirtmişlerdir.

Fidan ve Subaşı (2014)'nın "Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği" isimli çalışmalarına göre; adaylar muhasebe meslek mensuplarını etik kurallarına aykırı davranışlara yönelten sebeplerin başında müşteriye kaçırmamak düşüncesi ve daha çok para kazanma isteği olduğunu belirtilmekle birlikte, meslek mensubunu etik dışı davranışlara yönelten sebeplerin içinde dini faktörlerin ve siyasal eğilimlerin etkisinin olmayacağını da belirtmişlerdir. Yapılan analizlerde adayların eğitim durumları ve cinsiyetleri ile etik kuralları hakkında daha önce eğitim almış olup olmamalarına göre istatistiki olarak anlamlı farklılıklar da tespit edilmiştir.

Bilen (2008)'in, "Doğu Anadolu Bölgesindeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Profilleri, Etik Kurallarına Bakışları ve Meslek Sorunları Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışmasında Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik kurallara bakışını incelemek amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. 296 kişiye uygulanan anket sonuçlarına göre; muhasebe meslek mensupları, mesleğin icra edilmesinde etik değerlerin oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan muhasebe meslek mensuplarının en önemli dört sorunu olarak meslektaşlar arası rekabet, tahsilat, ücret tarifesinin altında defter tutma ve yetersiz ücret gösterilmiştir.

Dinç ve Tunçer (2015)'in "Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Duyarlılıkları İle İlgili Vergi Müfettişlerinin Algılarına Yönelik Bir Araştırma" isimli çalışmalarına göre; muhasebe meslek mensuplarının etik duyarlılığı hakkında vergi müfettişlerinin olumsuz düşüncelere sahip olduğu tespit edilmiştir. Vergi müfettişlerine göre; muhasebe meslek mensuplarının tarafsızlıkları, dürüstlükleri, mesleki yeterlilikleri ve özenleri, gizliliğe riayetleri ve profesyonel davranışları oldukça yetersizdir.

Saban ve Atalay (2005)'in "Yönetim Muhasebecileri Açısından Etik ve Etik Davranışın Önemi" isimli çalışmaları ise bir literatür çalışması olup, çalışmada etik ve etik davranışın önemi muhasebe mesleği açısından incelenerek etik değerler konusunu hayata geçirmek isteyen işletmelere ışık tutucu niteliktedir.

Selimoğlu (1997) da "Muhasebede Meslek Ahlakı (Etik) Yaklaşımı" isimli çalışmasında meslek ahlakının toplumun tüm kesimlerinin katılımı ile gerçekleştirilebileceğini vurgulayarak

yapılan yasal düzenlemeler kadar meslek mensuplarında meslek ahlakına yönelik olumlu tutum geliştirilmesinin de önemli olduğunu belirtmiştir.

Özkan ve Hacıhasanoğlu (2012) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Kişilik Özellikleri ve Etik Karar Verme Davranışları Arasındaki İlişkiler” isimli çalışmalarında Yozgat ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına anket uygulamışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre meslek mensuplarının kişilik özellikleri ile bazı etik karar verme davranışı arasında zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilirken; bazı etik karar verme davranışı arasında ise ilişki tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu sonuçlar, muhasebe meslek mensuplarının etik karar verme davranışları ile ilişkili olabilecek başka değişkenlerin araştırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, meslek mensubunun etik karar sürecinde kişilik özelliğini büyük ölçüde bir kenara bıraktığını, öznellikten uzaklaşarak etik kurallara dayalı karar verdiğini göstermektedir.

2. YÖNTEM

“Irak Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yönelik Tutumları: Duhok Örneği” isimli çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Betimsel yöntemler, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut var olan durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu yöntemlerin temel özelliği, mevcut durumu, kendi şartları içerisinde ve olduğu gibi çalışma olanağı sunmasıdır (Alacapınar ve Sönmez 2011). Muhasebe meslek mensuplarına ait kişisel bilgilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu kullanılacaktır. Kişisel bilgi formu; Irak Duhok kentinde bulunan muhasebe mensuplarının kişisel özellikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla hazırlanan, bağımsız değişkenlerin tespit edilmesi amacıyla katılımcılara yöneltilen sorulardan oluşan formdur. Form katılımcıların; cinsiyet, yaş, unvan, çalışma süresi, çalışılan yer, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi ile ilgili bilgileri edinmeye yönelik bilgileri içermektedir. Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının ölçülmesinde ise Muhasebe meslek etiğine yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi için; TÜRMOB etik yönetmeliğinden, ilgili literatürden ve özellikle de daha önce yapılmış ölçek ve anket çalışmalarındaki maddelerden faydalanılarak, 26 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Anket soruları hazırlanırken Tuğay ve Kılıç (2017) ile Sakarya ve Kara (2010)’nın anket çalışmalarından istifade edilmiştir. Anket formu “Kesinlikle Katılmıyorum” (1), “Katılmıyorum” (2), “Fikrim Yok” (3), “Katılıyorum” (4) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (5) şeklinde beşli likert tipinde hazırlanmıştır. Anket sonuçları SPSS programında değerlendirilecektir.

Anket çalışmaları sonucunda Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesi kapsamında faaliyet gösteren muhasebe işletmelerine uygulanmış ve 500 adet geçerli anket formu elde edilmiştir. Anketin güvenirlik analizine bakıldığında ise Cronbach’s Alpha değeri 0,680 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, oldukça güvenilirlikte bir anket olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın evrenini Irak ve Türkiye’deki muhasebe meslek mensupları oluştururken, örneklemini ise Irak’ın Duhok Kasabası’nda çalışan toplam 500 muhasebe meslek mensubu oluşturmaktadır.

Çalışmanın literatür kısmında ise öncelikle kaynak niteliği taşıyan kitaplardan, konuyla ilgili yazılmış makale ve dergilerden, geçmiş yıllarda konu ile ilgili yapılan tez çalışmalarından yararlanılmış, gerekli görülen noktalarda güvenilir internet sitelerinden de faydalanılmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; cinsiyet durumuna göre bir bağlantısı bulunup bulunmadığı incelendiğinde; bir bağlantı olup olmadığı anlamak için ilk başta ölçeklerin ortalaması alınmıştır. Sonrasında ise hipotezleri kurulup, karşılaştırma testlerinden olan Independent Samples T testini uygulayıp aşağıdaki tablo 1’de belirtilmiştir.

H0: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının cinsiyet durumuna göre bir bağlantısı vardır.

H1: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının cinsiyet durumuna göre bir bağlantısı yoktur.

Tablo-1: Irak muhasebe mensuplarının cinsiyete göre tutum tablosu

Grup İstatistikleri					
	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata Ortalaması
Meslek etiğine yönelik tutum ortalamaları	Kadın	225	3,4247	,32581	,02172
	Erkek	275	3,3977	,33232	,02004
sig					0,208

Tablo-1’i incelediğimizde grup istatistikleri ile ilgili verileri görmekteyiz. Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; cinsiyet durumuna göre bir bağlantısı bulunup bulunmama ortalamaları, standart sapmaları ve standart hataları verilmiştir. Buradaki veriler bize cinsiyetin katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; cinsiyet durumuna göre bir bağlantısı bulunma veya etkisinin olup, olmadığına dair bilgi vermektedir. sig 0,208 olduğundan dolayı anlamlılık düzeyi $P>0,05$ ’tir. Bu sonuç bize karşılaştırdığımız değerlerin varyanslarının homojen olduğunu göstermektedir. Anlamlılık düzeyimiz $P>0,05$ olduğu için H1 hipotezi kabul olup, H0 hipotezi reddedilir. Sonuç olarak katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; cinsiyet durumuna göre ile bir bağlantısının veya etkisinin olmadığını göstermektedir.

Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; yaş durumuna göre bir bağlantısı bulunup bulunmadığını incelendiğinde; bir bağlantı olup olmadığı anlamak için ilk başta ölçeklerin ortalaması alınmış, sonrasında ise hipotezler kurularak, karşılaştırma testlerinden olan One Way Anova testini uygulanarak aşağıdaki tablo 2’de belirtilmiştir.

H0: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının yaş durumuna göre bir bağlantısı vardır.

H1: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının yaş durumuna göre bir bağlantısı yoktur.

Tablo-2: Irak muhasebe mensuplarının yaşa göre tutum tablosu

Niteleyiciler								
Meslek etiğine yönelik tutum ortalamaları								
	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Ortalama İçin %95 Güven Aralığı		Minimum	Maksimum
					Alt Sınır	Üst Sınır		
25 Yaş ve altı	69	3,4479	,18469	,02223	3,4035	3,4923	3,12	3,84
26-30	158	3,4080	,33636	,02676	3,3552	3,4609	2,62	3,92
31-35	112	3,4800	,31396	,02967	3,4212	3,5388	2,85	4,08
36-40	77	3,3740	,33325	,03798	3,2984	3,4497	2,62	3,92
41 Yaş ve üstü	79	3,3149	,41143	,04629	3,2228	3,4071	2,12	3,92
Toplam	495	3,4097	,33102	,01488	3,3805	3,4389	2,12	4,08
sig								0,009*

Tablo-2'ye baktığımızda katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; yaş durumuna göre betimsel istatistik sonuçları yer almaktadır. İlk tablomuzda anova testi ile karşılaştırdığımız katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; yaş durumuna göre önem derecesinin, ortalaması, standart sapması, hata değeri, %95 güven aralığına kıstasına göre alt sınır ve üst sınır, maksimum değer ve minimum değerler yer almaktadır. Sig değerine baktığımızda, sig değerimizin 0,009 olduğunu görüp $P < 0,05$ olduğu gözleniyor. Sig değerimizin anlamlılık düzeyimizden küçük olması karşılaştırmış olduğumuz Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının önem derecesi ortalamalarının bize homojen olmadığını göstermektedir. Bu sonuç bize H1 hipotezinin reddi H0 hipotezinin ise kabul anlamına gelir. Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; yaş durumuna göre bir bağlantısının olduğunu göstermektedir. Gruplar arası farklılığın ise 31 ile 35 yaş arasındaki katılımcılar ile 41 yaş ve üzerinde olan katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir.

Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; eğitim durumuna göre bir bağlantısı bulunup bulunmadığını incelendiğinde; bir bağlantı olup olmadığı anlamak için ölçeklerin ortalaması alınarak, hipotezler kurulmuş, sonrasında ise One Way Anova testini uygulanarak aşağıdaki tablo 3'de belirtilmiştir.

H0: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının eğitim durumuna göre bir bağlantısı vardır.

H1: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının eğitim durumuna göre bir bağlantısı yoktur.

Tablo 3: Irak muhasebe mensuplarının eğitim durumuna göre tutum tablosu

Niteleyiciler									
Meslek etiğine yönelik tutum ortalamaları									
	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Ortalama İçin %95 Güven Aralığı		Minimum	Maksimum	
					Alt Sınır	Üst Sınır			
Lise	30	3,2403	,24276	,04432	3,1497	3,3310	2,88	3,76	
Ön lisans	145	3,4506	,29168	,02422	3,4027	3,4984	2,84	4,08	
Lisans	269	3,4174	,35062	,02138	3,3753	3,4595	2,12	3,92	
Lisansüstü	56	3,3591	,32919	,04399	3,2709	3,4472	2,62	3,77	
Total	500	3,4099	,32936	,01473	3,3809	3,4388	2,12	4,08	
sig								0,008*	

Tablo-3' e baktığımızda katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; yaş durumuna göre betimsel istatistik sonuçları yer almaktadır. Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; eğitim durumuna göre önem derecesinin, ortalaması, standart sapması, hata değeri, %95 güven aralığına kıstasına göre alt sınır ve üst sınır, maksimum değer ve minimum değerler yer almaktadır. Sig değerine baktığımızda, sig değerimizin 0,008 olduğunu görüp $P < 0,05$ olduğu gözleniyor. Sig değerimizin anlamlılık düzeyimizden küçük olması karşılaştırmış olduğumuz Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının önem derecesi ortalamalarının bize homojen olmadığını göstermektedir. Bu sonuç bize H1 hipotezinin reddi H0 hipotezinin ise kabul anlamına gelir. Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; eğitim durumuna göre bir bağlantısının olduğunu göstermektedir. Gruplar arası farklılığın ise eğitim durumu lise olan katılımcıların ön lisans ve lisans eğitim durumuna sahip olan katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir.

Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; çalışma süresine göre bir bağlantısı bulunup bulunmadığı incelendiğinde; bir bağlantı olup olmadığı anlamak için ölçeklerin ortalaması alınmış, hipotezler kurularak One Way Anova testi uygulanmış ve aşağıdaki tablo 4'te belirtilmiştir.

H0: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının çalışma süresine göre bir bağlantısı vardır.

H1: Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları

önem algılarının çalışma süresine göre bir bağlantısı yoktur.

Tablo-4: Irak muhasebe mensuplarının çalışma süresine göre tutum tablosu

Niteleyiciler									
Meslek etiğine yönelik tutum ortalamaları									
	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Ortalama İçin %95 Güven Aralığı		Minimum	Maksimum	
					Alt Sınır	Üst Sınır			
1-4	113	3,4210	,26588	,02501	3,3715	3,4706	2,62	3,84	
5-9	175	3,4619	,34105	,02578	3,4110	3,5128	2,84	4,08	
10-14	93	3,4376	,30377	,03150	3,3750	3,5002	2,62	3,92	
15-20	74	3,3772	,31401	,03650	3,3045	3,4500	2,69	3,80	
21 Yıl ve üstü	45	3,1756	,40388	,06021	3,0543	3,2969	2,12	3,69	
Total	500	3,4099	,32936	,01473	3,3809	3,4388	2,12	4,08	
Sig									,000

Tablo-4' e baktığımızda katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; çalışma süresi durumuna göre betimsel istatistik sonuçları yer almaktadır. Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; çalışma süresine göre önem derecesinin, ortalaması, standart sapması, hata değeri, %95 güven aralığına kıstasına göre alt sınır ve üst sınır, maksimum değer ve minimum değerler yer almaktadır. Sig değerine baktığımızda, sig değerimizin 0,000 olduğunu görüp $P < 0,05$ olduğu gözleniyor. Sig değerimizin anlamlılık düzeyimizden küçük olması karşılaştırmış olduğumuz Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının önem derecesi ortalamalarının bize homojen olmadığını göstermektedir. Bu sonuç bize H1 hipotezinin reddi H0 hipotezinin ise kabul anlamına gelir. Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; çalışma süresine göre bir bağlantısının olduğunu göstermektedir. Gruplar arası farklılığın 1 ile 4 yıl çalışma süresi olan katılımcılar, 5 ile 9 yıl arası çalışma süresine sahip olan katılımcılar, 10 ile 14 yıl arası çalışma süresine sahip olan katılımcılar, 15 ile 20 yıl arası çalışma süresine sahip olan katılımcılar ile çalışma süresi 21 yıl ve üzerinde olan katılımcıların arasında Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesi ve

etkilerini belirlemek amacı ile katılımcılara anket çalışması uygulanmıştır. Bu anket araştırması sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesi ve etkilerini belirlemek amacı ile yapılan anket çalışmasına katılan bireylerin % 45'i kadın katılımcı, % 55'i ise erkek katılımcıdan oluşmaktadır.
- Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesi ve etkilerini belirlemek amacı ile yapılan anket çalışmasına katılan bireylerin yaş aralıklarına bakıldığında 26 ile 30 yaş arasında katılımcıların diğer yaş gruplarına göre ağırlıklı katılım gösterdikleri görülmektedir.
- Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesi ve etkilerini belirlemek amacı ile yapılan anket çalışmasına katılan bireylerin gelir düzeylerinin genelinin orta düzeyde olduğunu belirtmişlerdir.
- Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesi ve etkilerini belirlemek amacı ile yapılan anket çalışmasına katılan bireylerin çalışma sürelerine bakıldığında 1 ile 4 yıl arasında çalışma süresine sahip olan katılımcıların diğer çalışma süre kategorilerine nispeten daha çok olduğu görülmüştür.
- Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarının incelenmesi ve etkilerini belirlemek amacı ile yapılan anket çalışmasına katılan bireylerin çalıştıkları yerlere bakıldığında büyük bir çoğunluğu yeminli mali müşavirlik bürosu ve serbest muhasebe bürosunda çalışmakta olduklarını belirtmişlerdir.
- Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; cinsiyet durumuna göre ile bir bağlantısının veya etkisinin olmadığı görülmüştür. Fidan ve Subaşı (2014)'nın çalışması ise çalışmamızla çelişmektedir. Nitekim mesleki etiğe yönelik tutum konusunda bayanların lehine bir sonuca ulaşımlardır. Benzer şekilde Dağdeviren (2014) de Göller Bölgesi'nde yaptığı çalışmada erkek muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışlara daha meyilli olduğunu belirtmiştir. Çalışmamızla benzer şekilde Özkan ve Hacıhasanoğlu (2012) da meslek mensuplarının cinsiyet değişkeni ile etik davranış değişkenleri arasında anlamlı bir fark tespit edememişlerdir. Topsak (2009) ise yaptığı çalışmada kadın muhasebecilerin erkek muhasebecilere nazaran daha fazla etik dışı davranışta bulunduğunu tespit etmiştir.
- Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; yaş durumuna göre bir bağlantısının olduğunu ve bu farklılığın 31 ile 35 yaş arasında ki katılımcılar ile 41 yaş ve üzerinde olan katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Çalışmamızdan farklı olarak Özkan ve Hacıhasanoğlu (2012) ise yaptıkları çalışmada Meslek mensuplarının yaşları ile etik davranış değişkenleri arasında anlamlı bir fark tespit

edememişlerdir. Kılılı vd. (2018)'nin yaptığı çalışmaya göre ise yaş aralığı ile etik davranış arasında anlamlı farklılık vardır. Güney (2018)'in meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde yaptığı anket çalışmasına göre ise yaşa göre katılımcıların dürüstlük ilkesi, gizlilik ilkesi ve mesleki davranış ilkesi, tarafsızlık ilkesi ve mesleki yeterlilik ve özen ilkesi algıları farklılık göstermemektedir. Tabii ki bu tür bir sonucun çıkmasında katılımcıların yaş aralığının birbirine çok yakın olması gösterilebilir.

- Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; eğitim durumuna göre bir bağlantısının olduğunu ve bu farklılığın eğitim durumu lise olan katılımcıların ön lisans ve lisans eğitim durumuna sahip olan katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Yani eğitim durumu ile mesleki tutum arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Benzer şekilde Aymankuy ve Sarıoğlan (2005) da Balıkesir'de gerçekleştirdikleri araştırmalarında geliri yüksek olan meslek mensuplarının üyelerinin etik değerlere ve uygulamalara, geliri düşük olan meslek üyelerine göre, oransal olarak daha bağlı olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Yel (2018) Bolu il merkezinde gerçekleştirdiği çalışmada katılımcılar için itibarın elde edilecek kazançtan daha önemli olduğu sonucuna varmıştış.
- Katılımcıların Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumları önem algılarının; çalışma süresine göre bir bağlantısının olduğunu ve bu farklılığın 1 ile 4 yıl çalışma süresi olan katılımcılar, 5 ile 9 yıl arası çalışma süresine sahip olan katılımcılar, 10 ile 14 yıl arası çalışma süresine sahip olan katılımcılar, 15 ile 20 yıl arası çalışma süresine sahip olan katılımcılar ile çalışma süresi 21 yıl ve üzerinde olan katılımcıların arasında Irak muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Çalışmamızın aksine Yücel ve Kartal (2014) ise yaptıkları araştırmada mesleki tecrübe ile etik davranış arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı, etik dışı davranışların her yaş grubunda görülebileceği sonucuna varmışlardır.

KAYNAKÇA

Aymankuy, Y., Sarıoğlan, M. (2005). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14), 23-45.

Bilen, A. (2008). Doğu Anadolu Bölgesindeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Profilleri, Etik Kurallarına Bakışları ve Meslek Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*. (85), 27-42.

Dağdeviren, İ.E. (2014). Muhasebe meslek mensuplarının etik algılamaları ve etik dışı davranışlara yönlendiren faktörler: Göller Bölgesinden bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Burdur.

Dinç, E., Tunçer, M. (2015). Muhasebe meslek mensuplarının etik duyarlılıkları ile ilgili vergi müfettişlerinin algılarına yönelik bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), 317-338.

Fidan, E.M., Subaşı, Ş. (2014). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim, 111-130.

Güney, C. (2018). Muhasebe meslek mensubu adaylarının mesleki etik algısı üzerine bir araştırma: Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (65), 295-316.

Kıllı, M., Türkoğlu, H., Gülmez, C. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının etik algısı: Malatya ilinde bir araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11 (1), 45-62.

Özkan, A., Hacıhasanoğlu, T. (2012). Muhasebe Meslek Mensuplarının Kişilik Özellikleri ve Etik Karar Verme Davranışları Arasındaki İlişkiler. *Niğe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), 37-52.

Saban, M., Atalay, B. (2005). Yönetim Muhasebecileri Açısından Etik ve Etik Davranışın Önemi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Eylül, 5 (16).

Sakarya, S., Kara, S. (2010). Türkiye’de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 57-72.

Selimoğlu, S.K. (1997). Muhasebede Meslek Ahlakı (Etik) Yaklaşımı. *Türkiye 3. Muhasebe Denetimi Sempozyumu*, Alanya: İSMMMO Yayınları, Yayın No:20.

Sönmez, V., Alacapınar, F. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Topsak, F. (2009). Muhasebe meslek mensuplarının hata, hile ve meslek etiği konularındaki tutumları üzerine bir araştırma: Ankara ve Balıkesir örneği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Tuğay, O., Kılıç, M.B. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(3), 760-780.

Yel, T. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği hakkındaki görüşlerine ilişkin Bolu'da bir araştırma. *AİB Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (18), 165-184.

Yücel, R., Kartal, C. (2014). Muhasebecilerin mesleki uygulamalarındaki etik algılarına ilişkin bir araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 123-148.

KAMU DİPLOMASİSİ VE TÜRKİYE’DEKİ KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ

Seyda Çağlak¹

1.KAMU DİPLOMASİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Geçmişten günümüze kadar devletlerin dış politikalarını inşa etme konusundaki güç kavramları değiştiği için farklı araç ve yöntemler denemektedirler. Her devlet varlığını sürdürebilmek ve küresel sistemde kendine yer edinebilmek için ülkesinin çıkarları doğrultusunda dış politikasını inşa etmiştir. Morgenthau her dış politikanın insanların zihinlerinin kazanılması için yapılan mücadeleleri içerdiğini söylemektedir.² Dış politika devletlerin amaçlarına ulaşması için gerektiği yerde insanların zihinlerinin kazanılması yönünde yaptırımlar uygulamaktadır. Diplomasi karar verilmiş bir konuda nasıl davranılacağına belirlendiği bir dış politika yöntemidir.

İç politika ve dış politika kavramının birbiriyle bağımlı hale gelmesiyle sıradan insanlar diplomasi faaliyetlerinin aktörü olarak uluslararası ilişkilerde belirleyici rol haline gelmişlerdir. Soğuk savaş sonrası dönemde devletler ülkelerinin içerisindeki farklılıkları anlamak ve bu farklılıklara uygun politika inşa etmek konusunda zorlanmışlardır. Soğuk savaş döneminin yüksek politikalarla ilgili meseleler olmasından dolayı kullanılan güç türü sert güçtür. Devletler sert güçle her şeyi çözebileceklerini düşünürlerdi. Zamanla ilişkilerin ve sorunların niteliğinin değişmeye başlamasıyla soğuk savaşın bitimiyle beraber sert gücün yerini yumuşak güç almaya başladı.

Diplomasinin yaptırımları bazen yumuşak güç bazen de sert güçle olabilmektedir. Devletler sert güç kullanarak başaramayacakları işleri yumuşak güç kullanarak başarmaya çalışırlar. “Yumuşak güç ve sert güç birbirleriyle ilişkilidir; çünkü birinin başkalarının davranışlarını etkileyerek amaçlarına ulaşması her iki kolunu oluşturur. Aralarındaki fark hem davranışın türünde hem de kaynakların somutluğundandır. Emir gücü, zorlama ve ikna etme yoluna dayanabilir. Kendi yanına çekme gücü ise o kişinin kültürünün değerlerinin çekiciliğine ya da siyasi tercihler gündemini kendi amacına göre kullanabilme, böylelikle gerçek dışı göründükleri için başkalarının tercihlerini ifade etmemelerini sağlama becerisine dayanabilir.”³ Kamu diplomasisi devletlerin bu farklı ayırdımda olan insanlar veya ülkelerin meyil etmesi doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Diğer toplumların kamularıyla, devletlerin diplomatik mekanizmalarının ilişki içerisine getirecek ve orta yolu bulmak gibi değişimler doğrultusunda kamu diplomasiye ihtiyaç duyulmuştur.

2.KAMU DİPLOMASİSİNİN TANIMI

¹ Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya, seydacaglak@gmail.com

² Hans Morgenthau. *Uluslararası politika: Güç ve Barış mücadelesi*. Cilt:2, Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay. Ankara Sevinç Matbası, 1970, s 434

³ Yumuşak güç Dünya-Siyasetinde Başarının Yolu, Joseph S. Nye, Çev: Rayhan İnan Aydın, 2005, s.16-

Teknolojinin dünyayı yeniden yapılandığı bu dönemde kamuoyunu etkileme ve gündemi oluşturma becerisi oldukça önemlidir. Her devlet kendi ülke çıkarları için diğer toplumları cezbetme olarak adlandırılan yumuşak güç (soft power) aracını kullanmaktadır. Kamu diplomasisi; bir ülkenin kendi kültürünü, değerini sahip olduğu sanatı ve bilimi samimi bir şekilde başka toplumlara tanıtmak ve varsa ön yargılarını ortadan kaldırma faaliyeti olarak adlandırılabilir. Herhangi bir beğendirme yoktur, sadece samimiyet içermektedir. Başka toplumlara siyaset dışı ilişkiler kurarak ulaşmanın samimi bir yoludur.

Eski bir sanat yeni bir uzmanlık alanı olarak adlandırılan kamu diplomasisi kültür, değerler, din ve dil unsurlarını oluşturarak başka kamuoyları etkileme bağlamında samimi olanı gösterir “Kamu diplomasisi; Medyanın uluslararası ilişkilerdeki rolünü, hükümetlerin kamuoyuna dayanarak kendini geliştirmesini, bir ülkenin özel kuruluşlarının diğer ülkelerin kuruluşlarıyla hükümet dışı etkileşimde bulunmasını ve tüm bu uluslararası sürecin, politika geliştirme ve dış ilişkilerin yönlendirilmesi üzerindeki etkisini kapsamaktadır.”⁴ Kamu diplomasisine yapılan bu tanımlamalarda devletin varlığını sürdürebilmesi ve bu süreci yönetirken olabildiğince kazançlı çıkmasıyla ilgilidir. Kamu diplomasinin amacı hiçbir zaman propaganda yapmak değildir. Kamu diplomasi özü itibariyle başka toplumlarla yapmış olduğunuz iletişimin stratejik biçimde oluşturmak inşa etmektir. Stratejik iletişimin başarısı ise söylemlerinizin ve yapmış olduğunuz davranışların tutarlılığı ile eş değer olmasına bağlıdır. İzlenen politikaların gerçekçi ikna edilebilir ve savunabilir olması gerekmektedir.

Bu stratejik iletişimin diğer önemli noktası ise uluslararası medyada görünürlüktür. Devletler kendilerine ait olmayan medya kuruluşları tarafından dünya meselelerine o devlet gözünden baktıkları zaman başarılı bir kamu diplomasi yapmış olmaktadırlar. Kamu diplomasisi insanların sizin gözünüzden dünyaya bakma konusunda geliştirir, diğer toplumların varsa sizin ülkenize karşı ön yargılarını yıkmada yardımcı olur. Diplomasi alanı daha resmi kalıplaşmış belli başlı olgulardan oluşur Kamu alanındaki samimiyet diplomasi alanındaki resmiyetle birleşmektedir. Siviller diplomaside daha pasif durumda iken kamu alanındaki aktif rolleri birleşerek uluslararası ilişkilerde daha etkin aktör olurlar. Kamu diplomasisi karşılıklı anlayışla beraber gelmektedir. Devletlerin kamu diplomasisi alanında dikkat etmesi gereken nokta ise öncelikle kendi nüfusunu kaliteli hale getirmektir. Diplomatik misyonlardaki kişileri çok iyi yetiştirmek gerekmektedir. Diplomatik misyonlar liyakat ile oluşturulmalıdır.

Teknolojik gelişmeler ile beraber küreselleşen dünya sistemi zaman ve mekan kavramlarını birer değer olarak karşımıza çıkartıyor. Soğuk savaş döneminde yaşanan istikrarsızlık yerini uluslararası ilişkilerde demokrasi, din ve insan hakları talepleri eski bir uzmanlık alanı olan ama son zamanlarda çok kullanılan kamu diplomasiye bırakmaktadır. Kamu diplomasisi uluslararası alanlarda artık tek aktör devletlerin değil, kamuoyunda önemli bir aktör olabileceğinin göstergesidir.

⁴ (Hans N. Tunch, *Communicating With the Word: U.S Public Diplomacy Overseas*, New York, St. Martin's Press, 1990, s.8)

3.KAMU DİPLOMASİSİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Bilginin hakim olduğu çağda iletişim teknolojisi, aktif olarak kamu diplomasisini yürütmeyi daha kolay bir hale getirmiştir. Gelişen bu çağda her türlü bilgi herkes için ulaşılabilir bir hale gelmiştir. Bu bilgi çağında devletler kendilerini ve dış politikalarını iyi tanıttıkları zaman kamu diplomasi çerçevesinde iyi bir iş başarmış olacaklardır.

Devletlerin medya ile olan ilişkileri, kendi ülkesinin çıkarları için iyi bir kamuoyu oluşturma adına kamu diplomasisinde önemli bir yere sahiptir. İnsanların birbirleriyle olan iletişimin artmasıyla kültürlerarası alışveriş de artmıştır. Bu farklı kültürlerarası etkileşimde, insanların birbirlerini daha iyi tanımak istemeleri kamuoyunun etkinliğini geliştirmiştir. Kamu diplomasisinin en etkili araçlarından olan medya sayesinde devletler dünyaya kendi ülkesinin kültürünü anlatmakta ve ülkesi hakkında olumlu bir imaj oluşturabilmektedir. Farklı uluslar hakkındaki gerçeklerin bilinmemesinden ve yabancı düşmanlık ile oluşan önyargıların fazla olması kamu diplomasisinin önemini arttırmaktadır.

Kamu diplomasisinin önemli aracı ise Dışişleri Bakanlığı ve büyükelçilikler tarafından yürütülen programlardır. “Dışişleri bakanlıklarının kamu diplomasisi ile olan işbirlikleri yumuşak gücün uluslararası ilişkilerde yükselmesinin belirtisi olarak ya da bir diğer kademedede diplomatik uygulamanın değişim sürecinin şeffaflık ve ulus aşırı işbirlikleri çağrı etkisi olarak görülmektedir. Yeni kamu diplomasisi, dış politikanın teknik bir aracından daha fazlasıdır; o değişen uluslararası ilişkiler yapısının bir parçasıdır.”⁵

Bir diğer kamu diplomasisi aracı ise ekonomidir. Tüm dünya üzerinde etkin bir rol oynayan markalara sahip olmak kamu diplomasisi açısından pozitif bir faktördür. Dünyada üne kavuşmuş markalar doğdukları ülkelere göre ilişkilendirilmiştir, bu ilişkilendirmenin de neticesinde refah ve fırsatlar cazip gelerek ülkeye olan ilgiyi arttırmaktadır. Bir ulusun sahip olduğu markalar o ülkenin, dünya nezdinde bilinirliğe ve itibarına katkı bulunacaktır. Devletin kalitesine katkıda bulunma prestij artırma gibi olaylar kamu diplomasisinin en can alıcı noktalarından biri olduğu için kamu diplomasi açısından ekonomi önemli bir noktaya sahiptir.

Kültür unsuru kamu diplomasi için anahtar bir unsurdur. Bir ulus örf ve adetleriyle, kültürel faaliyetleriyle kendini en doğru bir biçimde ifade edebilmektedir. Sanat eserleri ve etkinlikleri bir ülkenin kültürü aracılı ile dünya görüşünü yansıtabilmektedir. Öğrenci değişim programları, yabancı öğrencilere sağlanan eğitim bursları kamu diplomasisi adına bir ülkenin itibarını arttırmaktadır.

4.GELENEKSEL DİPLOMASİSİ VE KAMU DİPLOMASİSİ

Geleneksel diplomasisi; devlet ile diğer devlet arasında gerçekleşen tek taraflı bir mesaj aktarımıdır. Diğer bir adı “propagandadır”. Propagandadaki amaç; iletilmek istenilen mesajı yabancı devletlere aktarmaktır. Reklam ve beğendirme amacı taşıyan geleneksel diplomasi genelde medya araçlarını kullanır. Propagandada gerçek ve gerçek olmayan bilgiler bir arada sunulurken kamu diplomasisi tamamen olgulara ve gerçeklere dayanarak ortaya konulmaktadır.

⁵ Peter van Ham. “Power, Public Diplomacy, and the Pax Americana”, Jan Melissen,(Ed.) *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations. Second Edition* ,New York, Palgrave Macmillan, 2007, s.8

Devletlerin sahip oldukları iletişim imkânlarındaki gelişmeler, kamuoylarının ülkedeki karar alma mekanizmalarının içerisindeki ağırlığının giderek artması geleneksel diplomasisinin kullanılmasındaki amacdır. Geleneksel diplomasisi devletlerin küresel haklarla bu kamuları bilgilendirme, etkileme, ulusal çıkarlarına ve dış politikalarını yerleştirmek için iletişime geçmesidir. Geleneksel diplomaside bir samimiyetsizlik vardır. Kamu diplomasisi ise dünya çapında kendi ülkenin itibarını arttırmak varsa ülkesine olan önyargıları ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Kamu diplomasisi; geniş kitlelere ulaşmaktadır. Kamu diplomasisi temelinde bütün dünya vatandaşlarını düşünce ve tutumlarını etkileyerek kendi ülkesini tanıtmaya amacı yatmaktadır. Propaganda faaliyetlerinin tek yönlülüğüne karşılık diplomasi faaliyetleri geri bildirimle dayalıdır.

	Geleneksel Kamu Diplomasisi	21.Yüzyıl Kamu Diplomasisi
Şartlar	Ülkeler arası çatışma ve gerilim	Barış
Amaçlar	Hedef ülkelerde siyasi değişim elde etmek ve hedef kitle davranışının değiştirilmesi	Yurtdışında ülkenin olumlu itibarının ve anlayışlı çevrenin yaratılması için siyasi ve ekonomik çıkarlara destek yaratılması
Stratejiler	İkna etme Kamuları yönetme	İlişki inşa etme ve sürdürme Kamuları sürece dahil edilmesi
İletişim Yönü	Tek yönlü iletişim / Monolog	İki yönlü iletişim / Diyalog
Araştırma	Gerekliyorsa çok az	Geri bildirim önemli olduğu bilimsel araştırmaya dayanır.
Mesaj içeriği	İdeoloji Yararlar	Fikirler Değerler
Hedef Kitleler (Kamular)	Hedef ülkedeki genel hedef kitle; mesajı gönderenler ve alıcılar	Bölümlendirilmiş, iyi tanımlanmış hedef kitle Katılımcılar
Araçlar	Geleneksel kitle iletişimi	Eski ve yeni medya ;genelde ağlarla kişiselleştirilmiş
Bütçe	Hükümet tarafından sponsorluk	Kamu ve özel işbirlikleri

Kaynak:Gyorgy Szondi. "Central and Eastern European Public Diplomacy" **Handbook of Public Diplomacy**. Nancy Snow and Philip M.Taylor .(Eds.) New York Routledge ,2009,s.305

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi kamu diplomasisiyle geleneksel diplomasisi arasında zihinsel uçurum bulunmaktadır. Geleneksel diplomasisi de kabullendirilmek istenilen bir düşünce bulunmaktadır. Kamu diplomasi ise anlayış çerçevesi içerisinde kendi ülkesi için olumlu düşünce oluşturmaya çalışmaktadır. Geleneksel diplomaside karşı tarafa kabul ettirmeye çalışılan düşünce ikna yöntemi ile farklı araçlar kullanılarak zorla benimsetilmektedir. Kabul ettirmek istenilen düşünce tek taraflı olarak iletilir, karşı tarafın düşüncesi sorulmaz. Amacı zaten belli bir kitle içindir. Hükümet tarafından yapılan diğer devlet üzerinde benimsetilmek istenilen bir düşüncedir. Kamu diplomasisi iyi bir ilişki kurmak için kamuların sürece dâhil edilmesidir. Zorla bir davranış benimsetilmek istenmediği için karşılıklı ilişkiyle oluşur, karşı tarafın düşüncesi önemlidir. Hükümet ve özel işbirlikleriyle yürütülen kamu diplomasisi yumuşak güç unsurlarını oluşturarak başka kamuları etkileme bağlamında samimi olanı bize gösterir. Siyaset alanı insanların düzgün bir şekilde

anlamalarına müsaade etmez. Kamu diplomasisi; siyasetin ördüğü duvarları aşarak kendinizi olduğunuz gibi tanıtmaya çalışır. Başka toplumlarla siyaset dışı ilişkiler, başka toplumlara ulaşmanın samimi bir yoludur.

5.TÜRKİYE'DEKİ KAMU DİPLOMASİ FAALİYETLERİ

Küreselleşen dünyada değişen diplomasi anlayışı ile yumuşak gücüm uluslararası alanda etkin bir rol oynaması kamuoyuna yönelik faaliyetleri zorunlu kılmıştır. Türkiye coğrafik olarak ve tarihinin getirdiği kültürel değerler neticesinde yumuşak güç açısından birçok avantaja sahiptir. Küreselleşmenin getirdiği yeniliklerle beraber Türkiye önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu ince güç diğer ülkelerden farklılık gösteren bir durumdur. Balkanlardan Ortadoğu ve Asya'ya Türklerin, Kürtlerin, Boşnakların, Arnavutların, Çerkezlerin, Abazaların, Arapların, Azerilerin, Kazakların, Kırgızların, Özbeklerin, Türkmenlerin ve diğer etnik grupların ortak paylaştıkları ve beraber inşa ettikleri Osmanlı tecrübesinin yanı sıra, Türk demokrasisi ve Türk sivil toplum sektörünün canlı yapısı Türkiye'nin yumuşak gücünün en önemli dayanaklarıdır.⁵

Soğuk savaşın bitimiyle beraber gelişmekte olan ülkeler arasında olan Türkiye ekonomisinin büyümesine paralel olarak yumuşak güç kaynaklarına yatırım yaparak nüfuz alanlarını genişletmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin kamu diplomasisine verdiği önemle beraber uluslararası popüleritendeki artış bunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Türkiye açısından kamu diplomasisi; Türkiye'nin hikâyesini etkin ve anlaşılır bir şekilde dünya kamuoyuna aktarılmasıdır.

5.1.Kamu Diplomasi Koordinatörlüğü

Türkiye'nin doğru ve etkin bir şekilde tanınması için kamu kurumları ile sivil örgütlenmeler arasında eşgüdüm sağlanması amacıyla 30 Ocak 2010 tarihinde 27478 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Kamu Diplomasi Koordinatörlüğü oluşturulmuştur. Kamu Diplomasi Koordinatörlüğü; Medya Çalışmaları, Siyasal İletişim, Kültürel Çalışmalar, Kurumsal Çalışmalar ve Proje Geliştirme birimlerinden oluşmaktadır. Koordinatörlük, Şubat 2011 tarihi itibarıyla bir internet sitesine sahip olmuştur.⁵Kamu diplomasi koordinatörlüğü; Türkiye'nin dünya kamuoyunda etkinliğini ve görünürlüğünü arttırmak adına önemli adımlarda bulunmuştur. Koordinatörlük tarafından yürütülen etkinlikler; Kamu Diplomasi Panelleri, Dış Politika Tanıtım Programları, Dış Politika Çalıştayları, Gençlik Programları, Ülke Toplantıları, Akil İnsanlar Konferansları, Avrupa Toplantıları, Paneller, Uluslararası Zirveler, Gazeteci Heyetleri Programı, Uluslararası Basını Bilgilendirme, Kültür ve Tanıtım Faaliyetleri başlıkları çerçevesindedir.

- Kamu Diplomasi Panelleri; Türk dış politikası hakkında bilgilendirmek, bu konuda öğrencilerin ve akademisyenlerin görüşlerini almak amacıyla düzenlenmiş, geniş kitlelere hitap eden bir programdır.
- Dış Politika Tanıtım Programları; Dış politika alanlarında eğitim alan öğrencilerin dış politikayı inşa etme konusunda karar alıcı kurumalar ile bir araya gelme fikir alışverişi yapmak konusunda inşa edilmiştir.

- Dış Politika Çalıştayları; Doktorada olan öğrenciler ile dış politikanın farklı alanlarına çalışmada bulunan akademisyenlerin bir arada olduğu programlardır. Gençlik Programları; İsminden de anlaşılacağı üzere 18-30 yaş arasında olan bilinçli öğrencilerin kendi ülkeleri ile Türkiye arasında köprü kurmak adına 30-35 kişilik gruplar halinde ülkemizde misafir edilerek ülkemiz hakkında bilgi sahibi olmalarını amaçlayan bir programdır

Ülke Toplantıları; Siyasal iletişim faaliyetleri çerçevesinde yer almakta olan Yurtdışında Türkiye konusunda araştırma yapan araştırmacılar ile Türkiye’de bu konuda uzman olan insanların bir araya gelmesidir. Akil İnsanlar Konferansları; Dünya kamuoyunda yer alan meselelerin gündemi belirleyen olayların sebepleri sonuçlarının uzman kişiler tarafından yorumlanmasıdır. Avrupa Toplantıları; Avrupa’yı daha iyi anlamlandırmak yakın perspektif olarak bakış açılarını gözlemlemek adına Avrupa hakkında araştırma yapan uzmanlar konuk edilmektedir. Paneller; Dış politikanın akışına göre uzman akademisyenler, gazetecilerin katılımıyla gerçekleştirilen sözlü anlatım türüdür. Uluslararası Zirveler; Devlet liderlerinin bir araya gelmesiyle uluslararası ilişkilerde yeni hedeflere yön vermeye çalışmalarıdır.

Gazeteci Heyetler Programı; Yabancı basın mensuplarının ülkemiz konusunda yanlış anlamaları için oluşan önyargıları ortadan kaldırmak için ülkemizde yabancı basın mensupları misafir edilmektedir. Ülkemize ilgisi olan basın mensuplarının da ilgisinin daha da artması amaçlanmaktadır. Uluslararası Basını Bilgilendirme; Türkiye tarafında meydana gelen olayların uluslararası basına bilgilendirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Kültür ve Tanıtım Faaliyetleri; Koordinatörlük tarafından gerçekleştirilmiş kültür, eğitim, sanat gibi tek seferlik destek olduğu projelerdir.

5.2. TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı)

1991’de Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) dağılmasıyla birlikte dünyada önemli değişimler yaşanmıştır. Birçok yeni ulus devlet tarihi sahnesine çıkmış, ortak tarih ve kültürel değerlere sahip olduğumuz bu yeni ulus devletlerin Türkiye’den büyük beklentileri olmuştur. Serbest pazar ekonomisinin uzağında sistemlere sahip bu ülkeler geçiş sürecinde donör ülkelerin, Dünya Bankası ve IMF ‘nin yer aldığı kalkınma işbirliği uygulamalarından yararlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda konjonktürel olarak başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, ülkemizin tarihi kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı olduğu gibi coğrafyası ile güçlü bir işbirliği geliştirmek üzere 1992 yılında TİKA kurulmuştur.⁷

TİKA; Türkiye’nin kamu diplomasi faaliyeti olarak, yabancı halkların güvenini ve sevgisini kazandığı araçlardan biridir. Türk Cumhuriyetlerinin kendi sosyal yapılarını yeniden üretebilmelerini sağlamak ve onların sürdürülebilir bir kimlik inşa edebilmeleri üzerine destek olmak amacıyla kurulmuştur. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı bugün 59 ülkede 61 Program Koordinasyon Ofisi ile 150 ülkede faaliyet göstermektedir. Ülkemiz TİKA aracılığı ile Pasifik’ten Orta Asya’ya, Ortadoğu ve Afrika’dan Balkanlara, Kafkasya’dan Latin Amerika’ya kadar birçok ülke ile bilgi ve tecrübesini paylaşmaktadır.⁸TİKA tarafından yürütülen faaliyetler Türkiye’nin kamu diplomasisine son derece

önemli etkiler oluşturmuştur. TİKA kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile özel sektör arasında köprü kurarak Türkiye'nin kalkınma yardımlarını kayıt altına almaktadır.

Farklı sektörlerde proje ve faaliyet göstermiştir. Eğitim sektöründe 33 inşa edilen okul eğitim tesisi, 89 onarılan okul tesisi, 62 donatılan okul eğitim tesisi bulunmaktadır. Sağlık sektöründe 2 hastane inşası, 5 sağlık birimi inşası, 36 hastane onarım ve donatım, 18 sağlık birimi onarım ve donatım olarak hizmetler vermiştir. Su ve su hijyeni olarak 155 su kuyusu inşası onarımı, 13 su deposu onarımı, 5 diğer su kaynakları inşası ve onarımı gerçekleştirilmiştir. İdari ve sivil altyapılarda 19 idari ve sivil tesisi inşası ve onarımı yapılmıştır. Diğer sosyal yapı ve hizmetlerde 26 inşa edilen sosyal, ekonomik ve kültürel tesisler, 74 onarım / donanımı sağlanan sosyal, ekonomik ve kültürel tesisler, 25 onarım / donanımı sağlanan cami / türbe bulunmaktadır. Ulaştırma ve Depolama alanında 9 tesis yapımı onarımı donatımı, 3 yol yapım ve onarım yapılmıştır. İletişimin ve alt yapıların geliştirilmesi için de 7 iletişim altyapı desteği, 10 desteklenen Radyo-TV, 2 çalıştay, seminer, kongre, festival vb. desteklenmiştir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık alanında 15 tesis yapımı ve onarımı, 7 fidan tohum, hayvan desteği sağlanmıştır. 7 kalkınma amaçlı gıda yardımı yapılmıştır. 17 acil gıda yardımı, giysi, ilaç olarak proje gerçekleştirilmiştir. 63 prefabrik konut acil ve insani yardım olarak tahsis edilmiştir.⁹

TİKA'nın yürütmüş olduğu faaliyetler tarihi eserlerinin altyapılarını onarma geliştirme olduğu kadar halkın eğitim, sağlık ve diğer sosyal sorunlarına çözüm bulmaktır. Bu faaliyetleri ile Türkiye'nin tanınması ve olumlu bir imaj oluşturması adına önemli projelerdir.

5.3. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluğu Başkanlığı (YTB)

Yurtdışı Türkler Başkanlığı, 6 Nisan 2010 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 5978 sayılı kanunla Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarıyla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek, Soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek, Avrupa Birliği çerçevesinde yürütülen projeler ile Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin, ülkemizdeki eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması için her türlü esası belirleyerek, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulmuştur.¹⁰

Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının, öz kültürünü kaybetmeden buldukları ortama uyum sağlamaları adına kurulmuş bir kurumdur. Asıl amaçları asimilasyon ve yabancı düşmanlığına karşı kurumak yalnız olmadıklarını hissettirmektir.

5.4. Yunus Emre Enstitüsü

Yunus Emre Vakfı; Türkiye'yi Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurtdışında hizmet vermek ve Türkiye'nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırıp dostluğunu geliştirmek amacıyla 05 Mayıs tarihinde 5653 sayılı kanunla kurulmuştur.¹¹

Temel amaçları; Türkiye'yi dışardaki toplumlara daha yakından tanıtmak, Türkiye'nin kültürünü anlatmak, Türkçeyi diğer ülkelere öğretip bu ülkeler ile işbirliğini arttırmaktır. Faaliyet

gösterdiği ülkeler; ABD, Afganistan, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Fas, Fransa, Güney Afrika, Gürcistan, Hollanda, Hırvatistan, İngiltere, İran, İtalya, Japonya, Karadağ, Katar, Kazakistan, KKTC, Kosova, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Pakistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Sudan, Sırbistan, Tunus, Ukrayna, Ürdün olarak dünyanın birçok yerinde faaliyet göstermektedir.¹²

Türk medeniyetinin, kültürünün tanıtılması için yapılan projeler farkındalık oluşturmaktadır. TİKA, YTB ve Yunus Emre Enstitüleri son yıllarda Türkiye'nin köklü kültürel mirasın aktarılması konusunda hizmetleri arttırmıştır. Türkiye kamu diplomasi araçlarıyla beraber hakkında var olan olumsuz algılamaları çözümlenmeye ilerlemiştir.

SONUÇ

Soğuk savaşın sona ermesiyle değişen uluslararası sistemde kamu ve diplomasisinin arasındaki ayrımın kalkmasıyla halk uluslararası sistemde aktör haline gelmiştir. Devletlerin tek başına karar verici olmadığı bu sistemde devlet üstü kuruluşlar sivil toplum kuruluşları farklı işlevlere sahiptir. Diplomasi ise insanların zihinlerinin kazanılmasında önemli araçlardan biridir. Devletler dış politikalarını inşa ederken kamu diplomasi aracını kullanmaya başlamışlardır. Uluslararası medyanın öneminin artmasıyla devletler çıkarları doğrultusunda kamu diplomasi faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır. Küresel sistemde akıllı güç kavramı yumuşak gücün ve sert gücün beraber kullanılması olarak ifade edildiği için devletler bu şekilde halkın zihinlerin kazanmak amacıyla faaliyeteler yürütmüşlerdir. Türk Kamu Diplomasisi bu anlamda diyalogu sağlayabilmektedir. Son yıllarda kamu diplomasisine verdiği önem ile uluslararası medyada görünürlüğünü arttırmıştır. Türkiye sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarını iyi değerlendirdiği takdirde başarıya ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

Hans Morgenthau.Uluslararası politika:Güç ve Barış mücadelesi.Cilt:2,Çev.Baskın Oran ve Ünsal Oskay.Ankara Sevinç Matbası, 1970, s 434

Yumuşak güç Dünya-Siyasetinde Başarımın Yolu ,Joseph S. Nye, Çev:Rayhan İnan Aydın,2005,s.16-1

(Hans N. Tunch, Communicating With the Word:U.S Public Diplomacy Overseas,New York,St.Martin's Press,1990,s.8)

Peter van Ham. "Power, Public Diplomacy, and the Pax Americana", Jan Melissen,(Ed.) The New Public

Diplomacy Soft Power in Internation Relations. Second Edition ,New York, Palgrave Macmillan, 2007, s.8

Gyorgy Szondi. "Central and Eastern European Public Diplomacy" **Handbook of Public Diplomacy.** Nancy

Snow and Philip M.Taylor .(Eds.) New York Routledge ,2009,s.305

<https://kdk.gov.tr/> Erişim tarihi 13 Ağustos 2018

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı **Tarihçe.**
<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> Erişim tarihi 13 Ağustos 2018

<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> Erişim tarihi 13 Ağustos 2018

TİKA Faaliyet Raporu

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluğu Başkanlığı. Faaliyet Raporu 2016. s.7.

<https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> Erişim tarihi 27 Ekim .2018

<https://www.yee.org.tr/tr> Erişim tarihi 27 Ekim 2018

Sancar. G.A.(2012) Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler.İstanbul. Beta Basım Yayıncılık.

Arı Tayyar.(1999). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. Alfa yayınları.

İbrahim Kalın. "Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi" "Yükselen Değer Türkiye. Ali Resul Usul.(Ed) MÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2010, s.

İŞLETME VE YÖNETİM TARİHİNDE ASIRLIK KURULUŞLAR KONYA İLİ HELVACI NECMİ ÖRNEĞİ

Ahmet Diken¹

Ebru Özer Topalođlu²

Nezahat Koçyiđit³

ÖZ

İŞletmelerin ayakta kalması ve varlıklarını uzun yıllar sürdürabiliyor olması, karlılık ve gösterecekleri performans kadar önemli amaçlarından biridir. Bu durum, ülkemizde ve dünyada bir yanda kuruldukları ilk 5 yılda kapanmak zorunda olan İŞletmeler varken; diğer yanda diğer bir kısmının yıllar boyu ayakta kaldığına, uzun ömürlü ve istisnai olduklarına dikkatleri çekmektedir. Özellikle İŞletmeleri yaşayan bir organizma olarak kabul eden yönetim organizasyon alan yazınında, İŞletmecilik tarihine artan ilgi, araştırmacıları kuruluşundan itibaren asırlar geçirmiş firmaları, üçüncü kuşağa devretmiş aile İŞletmelerini, köklü kurumların başarı nedenlerini incelemeye yöneltmekte ve uzun ömürlü İŞletmeler kavramı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın kapsamını, Konya İlinin köklü İŞletmeleri olarak dikkatleri çeken ve şehir için önemli bir ürün-hizmet grubunda olan helvacılık sektörü oluşturmaktadır. Söz konusu sektörde ele alınan İŞletme, Dil (2016)'in de çalışmasında tespit ettiği ve kuruluş yılı itibariyle günümüze doğru sıralanan "Uzun Ömürlü Türk İŞletmeleri Listesi" 'nde 289 İŞletme arasında 35. sırada yer alan bir helvacı İŐletmesidir. 1883 yılında şehrin bir ilçesinde faaliyete başlayan, İŐletmesini ve yönetimini beşinci kuşağa devreden, tarihten günümüze bozulmadan, kaliteden ödün vermeden, ürün çeşitliliğini yıllar boyu artırarak ve rekabet edebilirliğin değişen şartlarında başarı sırrını aile sınırları dışına taşırmadan yürüten asırlık bir kültür mirası örneğidir.

Araştırma, nitel araştırma yönteminden faydalanılarak yapılandırılmış mülakat sorularının, İŞletmenin beşinci kuşak yöneticisinin birlikte çalıştığı oğluna yöneltilmesi şeklinde gerçekteştirilmiştir. Görüşme neticesinde, İŞletmeyi uzun ömürlü yapan kilit noktalardan, İŞletme yönetiminde yer alan ilke ve değerlere, ekonominin değişen koşullarında rekabet edebilirlik kriterlerine, müşteri ve tedarikçi ilişkilerine kadar birçok önemli sorunun günümüzdeki İŞletmelere ve potansiyel girişimcilerine tavsiye oluşturacak yanıtlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İŞletmecilik Tarihi, Uzun Ömürlü İŞletmeler, Sürdürülebilirlik

Jel Kodları: M1,M12,I23

¹ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, adiken@konya.edu.tr

² Doktora. Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, eoz@konya.edu.tr

³ Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, nkocyiğit@konya.edu.tr

**CENTURIAL INSTITUTIONS IN BUSINESS AND MANAGEMENT HISTORY: HELVACI
NECMI SAMPLE IN KONYA**

ABSTRACT

Surviving and remaining to stand for years are goals which are as important as profitability and organizational performance for firms. In our country and worldwide, this situation draws attention to the fact that on the one side, there are firms that are obliged to close down in the first 5 years after start-up, and on the other side, there are other long-lasting firms that survive for years, which is quite rare. Especially, the growing interest in business history in the management and organization literature, which regards firms as a living organism, has led researchers to examine firms which have survived for ages, family-owned businesses that have been transferred to the third generation and causes of success of long-established organizations and therefore, the concept of long-lasting businesses has emerged.

The scope of the study comprises of the halva production sector, which stands out as long-established businesses of Konya province and represents an important product-service group for the city. The business which is the subject of study is a firm that produces and sells halva. This firm ranks 35th among the 289 firms in the “Long-lasting Turkish Businesses List” identified by Dil (2016). Established in 1883 in a town of Konya, the one-century-old firm is an example of cultural heritage that transferred management to the fifth generation without sacrificing quality and that increased product variety through the years and remained successful in the ever-changing competitive conditions without letting the secret of success be known to anybody other than family.

The study has been conducted by directing interview questions structured using qualitative research method towards the son of the fifth-generation manager of the firm, which he works together. As a result of the interview, answers have been found to questions regarding issues ranging from key points that make businesses long-lasting to principles and values of business management, criteria of competitiveness in the changing economic conditions and customer and supplier relations. These answers are thought to act as a guide to modern businesses and potential entrepreneurs.

Keywords: History Of Business, Long-lived Businesses, Sustainability

JEL Codes: M1, M12, I23

GİRİŞ

Tarihin yönetim biliminin alanına 80'lerden itibaren yeniden girmeye ve artan bir şekilde araştırmalarda var olmaya başladığı dikkatleri çekmektedir. Cumhuriyet dönemi boyunca hem devlet arşivciliğinin yeterli derinliğe erişmiş olmaması hem de özel işletmelere ilişkin arşiv oluşturulmaması riskler taşısa da hala var olan iş ve işletme sisteminin sözlü tarih çalışmalarına olanak sağlayacak olgunlukta olduğu görülmektedir. Demektir ki günümüzde 100 yaşını aşan işletmelerin ikinci, üçüncü nesilleri ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kurularak son döneme kadar faaliyetlerini sürdüren devlet işletmeleri yöneticileri ile görüşerek araştırmalar yapılabilir (Kurt, 2016: 7). Yönetim ve organizasyon teorisinde var olan bu etki mikro ölçekte bir işletmenin tarihinden ve makro ölçekte işletme sistemlerinin tarihine kadar uzanan ve birbirinden ayrılan çalışmalara kadar uzanmaktadır (Kipping ve Üsdiken, 2014).

İşletmelerin bilinen karlılık, büyüme ve ayakta kalabilme gibi temel amaçlarının varlığında, özellikle üstün performans gösterenlerinin ve uzun ömürlü olanlarının özelliklerinin, son yıllarda gelişim seyri gösteren bu alandaki araştırmalara konu olduğu görülmektedir. Fakat rekabet edebilirliğin hız kazandığı günümüz ekonomisinde karlılık ve yüksek performansın bir işletmenin büyümesi, gelişmesi ve rekabet edebilmesinde önemli bir faktör olduğu bilinse de devamlılığı açıklayabilecek tek etken olarak düşünülmesi, gerçeği yansıtmamaktadır. Bu nedenle devamlılığa etki eden diğer karakteristikleri incelemek yerinde bir yaklaşım olmaktadır. Bir başka deyişle içinde bulunulan yüzyılda ticari bir kuruluş olan ve varlığını uzun yıllar devam ettirmek isteyen işletmeler için ekonomik faaliyetleri ve muhasebe karını artırıcı faaliyetler gibi finansal içerikli beklentiler yetmemekte, yerini sorumluluk bilinci yüksek, çevreyi ve toplumsal değerleri muhafaza eden sosyal içerikli beklentilere bırakmaktadır (Kuşat, 2012: 228).

İstatistiklere bakıldığında Türkiye'de şirketlerin yüzde 96'sı 10'uncu faaliyet yıllarını görmeden pazardan çekilirken dünyada da durumun farklı ilerlemediği görülmektedir. Türkiye'de faaliyet yılı 100'ü aşan ve halen var olan asırlık şirketlerin sayısı çok olmamakla birlikte, birçok işletmenin ikinci kuşaklardan sonra yaşanan sorunlar neticesinde tarihe gömüldüğü ortaya çıkmaktadır. Almanya'da işletmelerin faaliyet süresi ortalama 18'e, Fransa'da 9 yıla kadar gerilemiş görülmekte fakat bu gerçeği değiştiren bir istisna olarak, ülkede ortalama ömrü 30 yılı bulan işletmeleri ile Japonya öne çıkmaktadır. Öyle ki dünyada varlığı en eski olan 20 işletmenin 10 tanesinin bu ülkede kurulmuş olduğunun da altı çizilmektedir. Japon şirketleri bilgi ve becerinin kuşaklar boyu aktarıldığı istihdam politikalarından zengin sosyal sermaye, toplumsal refah, sorumluluk bilinci, uzmanlık ve iş ahlakını içeren işletmecilik anlayışına kadar uzanan yapıları ile gelirlerinin uzun soluklu başarılarına dönüşmesini sağlamaktadır (AvansasBlog, 2018).

Türkiye'de ise işletmelerin önemli bir kısmının aile işletmesi olduğu ve ortalama ömürlerinin de 24 yıl olduğu bilinmektedir. Bu süreyi uzatmak için nelerin yapılabileceği, güçlü ve zayıf yönleri analizlere tabi olmaktadır. Kurumsallaşma, profesyonel kadrolarla çalışma, teknolojiye ve modern yönetim tekniklerine önem verme ve özellikle genç jenerasyonun başka şirketlerde deneyim

kazanmasına kadar bir dizi teşvikin verilmesi gerektiği yönünde akademisyenler ve iş dünyasınca öneriler yapılmaktadır (Fortune Turkey, 2015).

Bu çalışmada öncelikle işletme tarihi, uzun yıllar varlığını sürdüren işletme kavramı ve özelliklerine ilişkin teorik bir çerçeve sunulacaktır. Literatürden hareketle varlığını uzun yıllar sürdüren bir işletmenin yöneticisi ile yapılan mülakat sonunda işletmeyi başarıya taşıyan özellikleri ortaya koyarak alan yazına ve iş dünyasına öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

İşletme tarihi alanında uzun ömürlü işletmelerin geçmişine bakış; işletme yönetiminin yaşama (survival), gelişme (development) ve sürdürülebilirlik (sustainability) konularında sorularına cevap olabilmektedir (Koçel, 2012).

Türkçe ve uluslararası literatürde “uzun ömürlülük” kavramı; köklü işletme, uzun ömürlü işletme, sürdürülebilir işletmecilik, varlığını koruyan işletme ve survival of firms, sustainability, immortality, organizational longevity gibi pek çok farklı şekilde tanımlanmaktadır (Dil, 2016: 50).

Çeşitli tanımlardan hareketle, uzun ömürlü işletmelerin 30 yılı geçirmiş, aile işletmesi ise iki kuşak varlığını devam ettirmiş, kısacası sektör ve ülke ortalamasının üstünde işletmeler olduğu kabul edilebilmektedir (Dil, 2016: 51).

Dil (2013)’in çalışmasında örgütsel uzun ömürlülük; işletmenin faaliyetlerini ara vermeden devam ettirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca satın almalar, birleşmeler, sahipliğin devretmesi ya da el değiştirmesi gibi durumlar varlığın sona ermesi yani faaliyetlere ara verilmesi anlamına gelmemektedir. Araştırmanın yapıldığı tarihlerde bu gibi vakalara Türkiye’deki işletmelerde az rastlandığı ve en uzun ömürlü işletmenin 1777 yılında kurulan ve 236 yaşında olan Ali Muhiddin Hacı Bekir Şekercilik A.Ş. olduğu tespit edilmiştir. Kuru Kahveci Mehmet Efendi, Vefa Bozacısı da diğer örnekler arasındadır. General Motors, Ford Motor Co ve IBM de asırlık işletmelere uluslararası örnekler olarak verilmektedir.

Akın (2000) çalışmasında uzun ömürlülüğün sürdürülebilir yüksek performans ile ilişkilendirildiği literatürden uzaklaşarak, felsefî bir tabanda bir şeyin devamlılığı ile kastedilenin o şeyin hikâyesinin nasıl aktarıldığı ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Nesnelerin zaman içinde kendisini meydana getiren parçaların değişmesi sonucu değişebileceği, sürüp gidenin ise hikayesi olacağı görüşünün hakim olduğunu ve bu durumun işletme için de geçerli olacağını vurgulamaktadır (Aktaran: Dil, 2014: 17). Bir işletmeyi özgün kılanın da kendine has olan bu hikayesidir. Bu nedenle işletmelerin kuruluşundan başarısına uzanan öykünün bilinirliği başarının saiki olarak literatüre kazandırılabilir.

Ülgen (2003), uzun ömürlü şirketlerin sadece kara odaklı olmadıklarını, Türkiye’de esnaf olarak faaliyete başlayıp, halen varlıklarını devam ettiren asırlık şirketler olduğunu dile getirmektedir. Stanford’da profesörler Collins ve Porras, bu şirketlerin ortak özelliklerinin; güçlü bir kimlik, çevreye karşı duyarlılık, yenilik yapabilme, ana ilkeler ve temel değerlerin varlığı, varoluş amacına ve planlamalara sadakat, para kazanmanın ötesinde amaç edime olduğunu savunmuşlardır (Capital

Online, 2003). Aşağıdaki tabloda Türkiye’de uzun ömürlü işletmelere ilişkin 289 işletmenin yer aldığı listenin, çalışmanın örneğini de oluşturan Helvacı Necmi’nin de yer aldığı ilk 35. sırasına yer verilmiştir:

Tablo 1 Türkiye’de Uzun Ömürlü İşletmeler Listesi

Sıra No	İşletmenin Adı	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri- Merkez Ofis	Ürün-Hizmet
0	Çemberlitaş Hamamı	1584	İstanbul	Haman
0	Avedis Zildijan	1623	İstanbul	Enstrüman Üretimi
1	Ali Muhiddin Hacı Bekir	1777	İstanbul	Şekerleme, lokum
2	Şekerci Cafer Erol	1807	İstanbul	Şekerleme, lokum
3	Tarihi İskele Simitçisi	1814	Antalya	Simit
4	Karaköy Güllüoğlu	1820	İstanbul	Baklava ve tatlı çeşitleri
5	Beyaz Fırın	1836	İstanbul	Pasta çeşitleri
6	Dedem Osmanlı Çarıkları	1800'ler	Kahramanmaraş	Çarık üretimi
7	Kebapçı Kadir	1851	Isparta	Lokanta
8	Petek Saraciye	1855	İstanbul	Saraciye
9	Tarihi Kalkanoğlu Pilavcısı	1856	Trabzon	Lokanta
10	Gökçen Grup	1858	Bursa	Bplus İşletme Grubu
11	Beceren Köftecisi	1860	İstanbul	Lokanta
12	Silkar Holding	1860	İstanbul	İşletme grubu
13	Yaşar Pastanesi	1862	Kahramanmaraş	Dondurma, pasta çeşitleri
14	Güngenci Saat	1864	İstanbul	Saat
15	Hafız Mustafa	1864	İstanbul	Şekerleme, lokum
16	Hacı Mustafa Ziraat İşletmeciliği	1867	Malatya	-
17	Kebapçı İskender-Yavuz İskenderoğlu	1867	Bursa	Lokanta
18	Alevli Züccaciye Ticaret A.Ş.	1870	İstanbul	Züccaciye
19	Malatya Pazarı	1870	Malatya	Kuruyemiş, gıda ürünleri
20	Kurukahveci Mehmet Efendi	1871	İstanbul	Kahve
21	Sabuncakis	1874	İstanbul	Çiçek
22	Tanınmış Helvacı	1875	Eskişehir	Helva, peynir
23	Yunuslar Karadeniz Unlu Mamulleri	1876	Bodrum-Muğla	Pasta çeşitleri
24	Vefa Bozacısı	1876	İstanbul	Boza
25	Dibek Kahvesi	1877	Edirne	Kahve
26	Meyer Saat	1878	İstanbul	Saat
27	Komili	1878	Midilli Adası, Ayvalık	Zeytinyağı, temizlik ürünleri
28	Erden Gıda/Şekerleme	1878	Eskişehir	Şekerleme ve diyabetik ürünleri
29	Koşar Deri	1880	İstanbul	Deri ürünleri
30	Hamamcioğlu Müesseseleri	1880	İstanbul	İşletme grubu
31	Saffet Abdullah Güllaçları	1881	İstanbul	Güllaç
32	Boybeyi	1881	İstanbul	Mücevher

33	Akmanoğlu Fırını	1883	İstanbul	Unlu mamüller
34	Çöğenler Hlevacılık	1883	Konya	Gıda ürünleri
35	Helvacı Necmi	1883	Konya	Helva*

Kaynak: Dil, 2016: 56 (*5. Aile İşletmeleri Kongresi'nden alınmıştır.)

Tablo 1'deki işletmelerin bu başarısının sebepleri ortaya konacak olursa; Dil (2015) araştırmasında, uzun yıllar varlığını devam ettirmiş bu yaşlı işletmelerin kendilerini geleneksel kültürün mirasçısı ve taşıyıcısı, buldukları bölge için istikrarlı, güvenilir, asırlık deneyimin müşteriler tarafından yıllarca test edilip onaylandığı kalitenin teminatı olarak gördükleri sonucuna varmıştır. Yine Dil (2013), (2014)'in önceki araştırmalarında da Türkiye'de uzun yıllar varlığını devam ettirmiş bu işletmelerin çoğunluğunun gıda sektöründe, KOBİ düzeyinde aile işletmesi olduğu bulunmuştur. Bu işletmelerin yöneticilerinin itibar kaybetme yerine küçük adımlarla ve temkinli yeni ürün geliştirme ya da yeni şube açma yolu ile büyümeyi tercih ettikleri ve uluslararasılaşmaya gittikleri görülmektedir.

2. AMAÇ, YÖNTEM VE BULGULAR

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı; sektör ve ticari üst kuruluş kayıtlarına ya da meslek odaları kayıtlı verilerine dayanarak, bilimsel çalışmalardan ortaya çıkan bulgulardan hareketle uzun ömürlü işletmelerin tarihi hikayesini başarı performansının nedenlerini derinlemesine incelemek ve alan yazına katkıda bulunmaktır. Türkiye'de ve özelde Konya İlinde ayakta kalan işletmelerin büyük bir çoğunluğu KOBİ olup, sürdürülebilir performansları, başarıları, örgütsel ve yönetsel açıdan ortak özellikleri ve sektörel faktörler araştırmaya ihtiyaç duyulan bir alandır. Varlığını uzun yıllar devam ettirebilmiş işletmeler hakkında yeterince yapılmış araştırma olmaması da bunu kuvvetlendirmektedir. Bu temel amaçların varlığında çalışmada, Dil (2016)'in özel girişim ile kurulmuş ve ayakta kalmayı başarmış işletmeleri tespit ettiği araştırmasının sonuçlarından hareketle, Konya İlinde faaliyetlerine devam eden 8 işletmeden biri olan Helvacı Necmi'nin hikayesine odaklanarak işletme tarihi alanının gelişimine katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Türkiye'de aile işletmelerinin bilgi paylaşımında şeffaf olmaması, kayıt dışı ekonomi gerçeği, kamuya bilgi vermekten kaçınmaları araştırmanın kısıtları arasındadır. Öyle ki bu çalışmada helvacı işletmeleri arasında bir karşılaştırmaya gidilememesi ve bu tür araştırmaların kısıtlı oluşu, bu denli tarihlerini paylaşma kapalı olmalarından kaynaklıdır (Baraz, 2012).

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Son yıllarda gelişim seyri gösteren işletme tarihi araştırmaları mikro ve makro yaklaşım olarak ikiye ayrılmaktadır. Yönetici/yöneticilerin, girişimci/girişimcilerin deneyim ve hayat öykülerini, bağımsız işletmelerin tarihini ya da belirli bir endüstrinin tarihini inceleyen çalışmalar mikro yaklaşıma girmektedir. Bu araştırmada mikro yaklaşımdan yararlanılmıştır (Dirlik ve Leblebici, 2016: 143). Çalışmada yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. İşletmenin beşinci kuşak temsilcisi Tacî Akkuş'la planlanan yüz yüze mülakat, iş programları nedeniyle iptal olunarak, kendisinin mülakat sorularının e-posta ile gönderilmesini talep etmesi sonucu elektronik ortamda

gerçekleştirilmiştir. Tacı Akkuş soruları cevaplayıp e-posta ile çalışmanın yazarlarına göndermiştir. Mülakat sorularına verilen cevaplar ve işletme ile ilgili çeşitli mecralarda yer alan bilgiler analiz edilerek çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

2.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmamızın örnek olayını oluşturan Helvacı Necmi 1883 yılında Konya'nın Akşehir ilçesinde Mehmet Çavuş tarafından kurulmuştur. Şu anda işletmeyi beşinci kuşak temsilcisi Tacı Akkuş yönetmektedir. Geleneksel yapının günümüzde de devam ettiği işletmeyi Tacı Akkuş babadan oğula geçme kuralları nedeniyle tek başına yönetmeye devam etmektedir ve işletme de aile üyeleri hariç profesyonel yönetici bulunmamaktadır. Dördüncü kuşak temsilcisi Necmi Usta'da işletmede çalışmaktadır.

Helvacılık mesleğine girişlerinin hikayesi ise şöyledir: 1880'li yıllarda Mehmet Çavuş, Aydın'a, bölgenin ileri gelenlerinden olan bir Helvahane ustasının yanına çalışmaya gider ve zamanla bu işi öğrenir. Ustasının annesi bir gün Mehmet Çavuş'a bir miktar yardımda bulunarak şöyle söyler: "Oğlum sen benim oğlumun yanında ne uzarsın ne kısılarsın. Bu işi öğrendin. Git memleketine kendine bir yer aç ve kendi işinin sahibi ol" der. Bunun üzerine Mehmet Çavuş Akşehir'e gelerek bu gün hala faaliyet gösterilen mekanı Rumlardan satın alarak işbaşı yapar. Yıllar sonra Şaban Akkuş babası Mehmet Çavuş'un yanında mesleği öğrenerek devam ettirir. Mehmet Akkuş'un vefatı ile Şaban Akkuş'un oğlu Tacettin Akkuş işletmeyi devralır ve namı değer Helvacı Topal Tacı olur. Helvacı Topal Tacı politikaya olan sevgisi ve hoş sohbeti ile Arasta'nın Çınarı diye adından söz ettirir. Arasta'nın Çınarı'nın vefatının ardından oğlu Necmi Usta işletmeyi doruklara ulaştırır (<http://www.helvacinecmi.com.tr/hakkimizda>).

Mehmet Çavuş gibi Uzun Ömürlü ya da Kıdemli İşletmeler listesinde var olan işletmelerin kurucularının yalnızca İstanbul değil, ülkemizin hemen her ilinde, 1923 yılı öncesi kurulmuş, küçük esnaf işletmesi olduğu ve "usta-çırak" ilişkisi içinde nesiller boyu yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu durumun İktisat, İşletme Tarihi ve Sosyolojik açılardan da araştırılması gerekmektedir (Koçel, 2012).

Tacı Akkuş: O gün bu gün bu şehir insanı hiçbir zaman bizi yalnız bırakmamış, biz de onlara layık olmaya çalışmışızdır. Bu gurur bizi hep çalışmaya ve hep üretmeye yöneltmiştir.

Dünü, 10 yıl, 50 yıl öncesini hatırlatan dokusu ile Akşehir'in tarihi Arasta Çarşısı'nda ayakkabıcılardan yukarıya doğru sağ tarafta masalar etrafında minik tabureleri ve camında yazan "Helvacı Necmi", "Dede Tacı'den Torun Tacı'ye" yazıları ile dikkatleri çeken asırlık bir işletme Helvacı Necmi (<http://www.helvacinecmi.com.tr/hakkimizda>).

1883 yılından bu yana hizmet vermeye devam eden işletmenizin bu kadar uzun ömürlü olmasının nedeni nedir?

Tacı Akkuş: *Üretimimizdeki istikrarın temel sebebi, bu mirası kaliteden ve damak tadından taviz vermeden yapmaktır. Öyle ki 1883 yılında helva üretirken hangi ölçüde hangi ürün kullanılmışsa bu gün hala aynı ölçüler geçerlidir. Dürüstlüğü biat edinerek çalışmamızdan kaynaklanmaktadır*

“İlk kuşaktan itibaren işletmenizi yönetirken esas olan ilkeleriniz var mı?” sorusuna ise Taci Akkuş; *“İnsan sağlığını amaç edinmek temel ilkemizdir. Bundan yola çıkarak üretimimizde en ufak bir kimyasal kullanılmamakta olup kurulduğu günden itibaren aynı helva üretilmektedir. Dolayısıyla en büyük farkımız budur. “Aile Anayasası” olarak da ifade edebileceğimiz ve en önem verdiğimiz şey helvanın 135 yıldır aynı tarifile üretiliyor olmasıdır. Dededen toruna 135 yıldır var olmak ve bunu hala ilk kurulduğu mekanda devam ettiriyor olmak da ayrı bir gururdur”* cevabını vermiştir.

Burada özellikle aile işletmelerinin sürdürülebilirliğinde; işletmeye ait ilke ve değerlerin, vizyon ve misyon bilincinin sonraki kuşaklara aktarımında akılcı ilkelerin ışığında yapılan düzenlemelerin yanında duygusal sahipliğin de oluşturulması gerektiği karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2010).

Taci Akkuş, çok eski bir maziye sahip olan işletmenin günümüze kadar değişen dünya koşulları ve teknolojiye karşı ayakta durabilmesinin nedenlerini ise şu şekilde açıklamıştır: *”Bu işletmenin en önemli özelliklerinden birisi de bütün kuşak yöneticilerinin çok renkli bir kişiliğe sahip olması ve gelişime her zaman açık olmalarıdır. Tarihi dokuya zarar vermeden gelişen dünyaya daima ayak uydurmanın yollarını bulmuşlardır. Belirleyici ve ana neden; hiçbir kimyasal kullanımı olmaması, tezgahtan halka 135 yıldır organik, aynı damak tadında yapılan üretimdir”*.

Uzun ömürlü işletmelerin kurucu ve nesilleri ile yapılan bu görüşmeler neticesinde Türk girişimcilerin karakteristik özellikleri ve iş yapış biçimleri ile ilgili bulgulara da ulaşılmakta, ortaklıktan uzak duran, kredi kullanmayan, dürüstlüğü biat edinen, aile mirasına sahip çıkan girişimciler olduğu görülmektedir.

Rakip firmalar ile rekabeti nasıl değerlendirmektesiniz?

Taklit etmeyi deniyorlar ve sonrasında lezzetin ve kalitenin taklidi mümkün olmadığından müşterilerimizin bize dönüşü ile sonuçlanıyor.

Gelecek kuşakları girişimciliğe nasıl hazırlıyorsunuz?

Biz geleneksel bir kuşaktan geldiğimiz için geleneksellikte kurumsallığı harman ederek öğrendik. Bizden sonraki kuşakların da aynı yoldan gideceğini düşünüyoruz.

Günümüzdeki işletmelere uzun ömürlü olmaları için önerileriniz nelerdir?

Geçmiş bizim zenginliğimizdir. Dolayısıyla geçmişi unutmadan, atalarımızın bıraktığı mirasın bilincine vararak işletme benliğinin oluşturulması verebileceğimiz en net öneridir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşletme ve işletmecilik tarihinin; işletmelerin kim tarafından, hangi tarihte kurulduğu, nasıl büyüdüğü ve günümüze nasıl geldiği gibi konuları ele alarak, örgütleri anlamak üzere tarihsel gelişimini irdelemenin gerekli olduğu amacını bir disiplin olarak ortaya koyduğu bilinmektedir.

İşletme yönetiminin temel yaklaşımlarından biri de kurucu ve yöneticilerin gelip geçici olduğu fakat işletmelerin yaşamının sonsuz olduğudur. Özellikle Stratejik İşletme Yönetimi çalışmalarında, yaşamlarını uzun süre sürdürmek isteyen işletmelerin iç ve dış çevrelerinde meydana gelen değişikliklere karşı nasıl bir strateji izlemeleri gerektiği araştırılmaktadır. İç ve dış çevrede meydana

gelen bu her türlü değişikliğe karşın yaşamını sürdüren işletmeler “kıdemli işletmeler” olarak literatürde yer almaktadır.

Sürekli değişimin olduğu bir çevrede faaliyetlerini sürdüren işletmeler yaşayan birer organizma, çevreye açık sistemler ve yaşam döngüsü olan yapılar olduğundan bu döngünün işletme için istenen seviyede olabilmesi için daha işletme ortada yokken bir takım fizibilite çalışmalarının (fiziki ve sektörel) yapılmasının gerekliliği işletmeyi uzun ömürlü kılmada etkili faktörler arasında olacaktır. Kurumsal kültürün, risk yönetiminin ve iç kontrol kültürünün iş yapış biçimine yansması da sürdürülebilirliği kuvvetlendirecektir (Kobitek, 2015).

KAYNAKÇA

AvansasBlog (2018), <http://blog.avansas.com/uzun-omurlu-isletmelerin-sirlari>, (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2018).

Aydın, E. (2010), *Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliğinde Sonraki Kuşakların Duygusal Sahiplik Algulamalarının Rolü: Türkiye'deki Kıdemli İşletmeler Bağlamında Araştırılması*, Doktora Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Baraz, B. (2012). *Kıdemli Aile İşletmeleri: Bilgi ve Sermayenin Kökeni*, 5. Aile İşletmeleri Kongre Kitabı, 13-14 Nisan 2012, İstanbul.

Capital Online (2003), *Büyükler Değil, Hızlılar Uzun Yaşıyor*, <http://www.capital.com.tr/yonetim/liderlik/buyukler-degil-hizlilar-uzun-yasiyor>, Erişim Tarihi: 1 Haziran 2018).

Dirlik, S. ve Lelebici, H. (2016). *Türkiye'deki İşletmelerin Tarihini Anlamada İktisadi, Politik, Sosyal ve Yasal Bağlamın Önemi*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45, 140-153.

Dil, E. (2016). *Türkiye'de Uzun Ömürlü İşletmeler: Kim? Nerede? Ne Yapıyor?*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45, 49-69.

Dil, E. (2015). *Yaşlı Olmanın Dayanılmaz Meşruiyeti: Uzun Ömürlü Türk İşletmeleri*, www.academia.edu, Erişim Tarihi: 09.01.2018.

Dil, E. (2015). *Yaşlı ve Küçük II: Büyümenin Önündeki Engellere Dair Bir Tartışma*, 23. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 14-16 Mayıs 2015, Muğla.

Dil, E. (2014). *Stratejik Başarı Göstergesi Olarak Örgütsel Uzun Ömürlülük: Kavramsal ve Kuramsal Bir Tartışma, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, IX (II), 15-24.

Dil, E. (2013). *Strateji Perspektifinden Örgütsel Uzun Ömürlülüğün Araştırılması: Asırlık Firma Çoklu Örnek Olayı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Fortune Turkey (2015). *Aile Şirketlerinin Ömrünü Uzatmanın Yolu*, <http://www.fortuneturkey.com/aile-sirketlerinin-omrunu-uzatmanin-sirri-25400>, (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2018).

Kipping, M. ve Üsdiken, B. (2014). *History In Organization And Management Theory: More Than Meets The Eye*, The Academy Of Management Annals, 8 (1), 535-588.

Kobitek, (2015). http://kobitek.com/kulturlu_ve_uzun_omurlu_sirketler_gerekli, (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2018).

Koçel, T. (2012). *"Neden Uzun Ömürlü-Köklü Aile İşletmesi" Ödülü?*, 5. Aile İşletmeleri Kongre Kitabı, 13-14 Nisan 2012, İstanbul.

Kurt, M. (2016). *İşletmecilik Tarihi: Özel Sayıya Giriş*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45, 2-8.

Kuşat, N. (2012). *Sürdürülebilir İşletmeler İçin Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İçsel Unsurları*, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XIV (II), 227-242.